

1075

అమృత సంతానం

అమృత సంతానం

ఒడియా మూలం :

గోపినాథ మహాంతి

తెలుగు :

పురిపండా అప్పలస్వామి

సాహిత్య అకాదెమీ పక్షమున

అద్దేపల్లి అండ్ కో

రాజమహేంద్రవరం

Amruta Santanam (Amrutar Santan) Oriya novel by Gopinath Mohanty. Translated into Telugu by Puripanda Appalaswamy. Published by Addepalli & Co., Rajahmundry on behalf of Sahitya Akademi, New Delhi 1963. Price Rs. 7-50

© సాహిత్య అకాడెమీ, న్యూఢిల్లీ.

ప్రథమ ముద్రణ : 1963

ప్రకాశకులు :

అద్దేపల్లి అండ్ కో

రాజమహేంద్రవరం

Also available at :

Sahitya Akademi, New Delhi.- 1

మూల్యం రు 7-50

ముద్రణ:

నరస్వతి పబ్లికేషన్స్

రాజమహేంద్రవరం

ముండుమాట

భారతప్రజానీకంలో కొండజాతి అని అంటున్న వొక తెగ వుంది. ఆ తెగ ప్రజలు ఎంత నిరాడంబరులో, ఎంత శాంతమూర్తులో, వాళ్ళ మధ్య నివసించిన వాళ్ళే తెలుసుకో గలుగుతారు; వాళ్ళను అమృత సంతానం అన గలుగుతారు. అదిగో ఆ అమృత సంతానమే ఈనవల పేరు. శ్రీ గోపినాథ మహాంతికి తన ఉద్యోగ జీవనంలో ఈ కొండజాతి ప్రాంతంలో ఎన్నోమూట్లు నివసించే అవకాశం దొరికింది. ఎన్నోవిధాల వాళ్ళతో కలిసి మెలిసి, వాళ్ళ సంస్కర సంస్కారాలు కలిగించుకో గలిగా డతడు. అందుకనే అతడికి ఈ అమృత సంతానం గురించి ప్రామాణికంగా రాయడానికి కావలసిన యోగ్యత వుంది. నిజానికి ఈనవల ఒడిశా దక్షిణ భారతంలోని కొండజాతి ప్రజల జీవనమే వర్ణిస్తుంది. రకరకాల ఎగుడు దిగుళ్ళ సాంఘిక సభ్యత కారణంగా శతాబ్దాల నుంచి తోడి సోదరులతో విడిపోయి, వాళ్ళ దృష్టికి మరుగైపోయి బతుకుతున్న లక్షలాది ప్రజల సుఖదుఃఖాలు అచ్చుగుద్దినట్లు బలియంగా చిత్రించాడు రచయిత. కొండజాతుల మీద ప్రత్యేక శ్రద్ధ చూపవలసిందని తన ప్రభుత్వోద్యోగుల్ని హెచ్చరిస్తూ అశోక చక్రవర్తి చెక్కించిన శిలాశాసనాలు ఒడిశాలో రెండు చోట్ల ఇవాళ కూడా వున్నాయి. సభ్యతకు అవల పడివున్న వాళ్ళను సద్దర్శం, అంటే-నిజమయిన సభ్యత దారికి తీసుకురావడం కర్తవ్యం అని దీనికి సంబంధ మున్న యావన్మందినీ హెచ్చరిస్తున్నాయి ఇవి, శ్రీ గోపినాథ మహాంతి నవల నిజంగా అశోకుడి ఆ మహాసందేశం వేపు వేలు చూపుతూ వుంది; సందేహం లేదు. భారతీయ పాఠకులు ఈ నవల మూలంగా, తమ సోదరులలో వొక తెగ మనుషులు ఒడిశా అడవుల్లో ఎలా బతుకుతున్నారో తెలుసుకో గలుగుతారు.

ఇక నవలలోని సాహిత్య ప్రతిభ విషయం-ఒడియా సాహిత్యంలో ఇది సర్వోత్కృష్ట మయిన రచన అని వేరే చెప్ప నక్కరలేదు. ఇందులోని వస్తువూ, భాషా

రెండు వొకదాన్ని వొకటి వొరుసుకుని నవలకు సాఫల్యం చేకూర్చాయి. వ్యతిరేకంగా విమర్శించా లంటే దీని కళేబరం పెద్ద దయిందని మాత్రం అనాలి. నేటి కాలం ఉద్యోగమయ జీవితానికి ఇంత పెద్ద నవలా? అనవచ్చు. ఈ విమర్శ నరైందే అని అంగీకరించినా, అమృత సంతానం భారతదేశంలోని నేటి ఉత్కృష్ట నవలల్లో వొక్కటి అనే నా అభిప్రాయం. సాహిత్య అకాడమీ మాన్యతకు ఇది ఎంతయినా తగివుంది. సాహిత్య అకాడమీ వల్ల కాకపోతే ఈనవల ఒడియా జనం నించి బైటికి వెళ్ళేది కాదు. ఒక ప్రాంతం ప్రజల విజ్ఞానం ఇతర ప్రాంతాల్లో వ్యాప్తి పొందించి, జాతి సామూహిక ఐక్యతకోసం కృషిచేస్తున్న సాహిత్య అకాడమీ ప్రయాసను హృదయపూర్వకంగా అభినందిస్తున్నాను.

భువనేశ్వరం }
16-4-57 }

హరేకృష్ణ మహతాబ్
ఒడిశా ముఖ్యమంత్రి

అమృత సంతానం

ఒ క టి

ఏదో అంతులేని అతీతకాలం నాటి తాతముత్తాతల కోడుస్థానం కొండల్లో నాలుగు వేల అడుగుల ఎత్తున చాకపూళ్ళో సరుబు సావోతా ఇల్లు. అతడు కోడు. అతడి బాష అతి ప్రాచీనమైన “ కుభి. ” అతడి గోత్రం “ మణి ఆకా. ” మానవుడి తొలిపైరు కొండకింది పెద్ద సావలుపేరు మణిఆకా. ఆరిపేరు మణిఆపాయు.

సరుబు సావోతా పూరి కులవృద్ధు, పూరి పెద్దబుర్ర, సర్దారు, అన్నీ. అంచేత సావోతా అతడు. తన గోష్ఠిలో అయిదు వందలమంది కోడు బున్నారు. ఇంతమంది వీరుల తలమానికం సరుబు సావోతా.

అతడు రాజు కాడు, రైతు. కాని కోడుల సర్దారు, సావోతా. అతడు గోచీ పెడ తాడు, తలమీద రాగివెంట్రుకలు పరపర ఎగురుతూ వుంటాయి. బుగ్గని పెట్టుకున్న పొగాకు వుమ్మి ఎప్పుడూ కారుతూ వుంటుంది నోటమ్మట. అయినా బతికించాలన్నా, చంపెయ్యాలన్నా అతడు సర్దారు. కోడుల నమ్మకం ప్రకారం రైతు దరిద్రుడే అవుగాక రాజకంటే అతడి ఆభిజాత్యం అధికం. రాజు తమ్ముడు. కోడు అన్న, రైతు అన్న. అన్నగుర్రం ఎక్కడంకోసం రువ్వ విరిచి తేడానికీ వెళ్ళాడు. ఇంతలో తమ్ముడు గుర్రం వీపుమీద కూచుని వుడాయించాడు. అవాళ నించీ అతడు రాజయాడు. తమ్ముడు దగాకోరు. అన్నకి న్యాయంగా రావలసిన రాజ్యం లాక్కున్నాడు. గద్దె ఎక్కి కూచున్నాడు. అన్న రైతు. అన్న కోడు. అన్న సరుబుసావోతా. రాజైన తమ్ముడి విరోధం క్షమించడం నేర్చుకున్నాడు. తమ్ముడంటే ఇంతా అంతా ప్రేమకాదు. మన్యంకొండలాగ ఉన్నతమైనవాడు కోడెదన్న. ఆకాశంలాగ ఉదారుడు.

కాలం గడిచిపోతూవుంది. కోడెన్న తన కొండమీది కూలిపోతున్న గుడిసెలో కూచుని ఏడ్చేవాడు. అతడి వీపుమీద నిప్పవాతలు, మనస్సులో వుండు, కడుపులో ఆకలి. కాని వోర్చుకోడం నేర్చుకున్నా డతడు. అన్నీ సహించే ధర్తనీ మాత* పెద్దకొడుకు కోడెదన్న.

పుష్ప మాసం చివరిదినాల ఎండ. ఎనభయ్యేళ్ళ ముసలి సరుబుసావోతా గుమ్మంలోని మద్దిచెట్టుకి చేరబడి చూస్తూ కలలుకంటున్నాడు. ఎదురుగుండా

పొడవాటి పెద్ద రెండు చావుళ్ళ ఇల్లు. లెక్క చూసి చెప్పా లంటే అతడికి పున్న దంతా ఇదే. అయితే అంతేకాదు. కనుచూపుమేర అడివి పొగమంచు లోపల లెక్కజమాలేని కెరటాల్లా కనబడుతున్న సూదిసూది పర్వతాలూ, లోతులోతు లోయలూ — అన్నీ అతడి పూర్వ పురుషులవి. అదిగో అతట్టు ఆ కనపడని దిగ్వి లయంలో గంజాం మన్యం, అక్కడ కుయిభాష కోడులున్నారు. దాని తరవాత 'అరరగడజాత' * చతిశగడ, అతరవాత బస్తరు, మ్యధప్రదేశ భూఖండం, మాల్యవంతగిరి కోయలూ — విశాలమైన కోడుస్థానం యావత్తూ తనదే. అక్కడే తన తొలికుదురు పూర్వపురుషులు అడిపాడి వెళ్ళిపోయాడు. తానుకూడా వెళ్ళి పోతాడు. అంతా తనదే. రాజ్యమ్యుతుడై తే అయాడుగాక, అన్నకదా అతడు!

సరుబుసావోతా ఖాయిలాగా వున్నాడు. గుండెలో నొప్పి, ఒంట్లో బాధ. మూడు కాళ్ళ ముసిలాడు. అతడు పోతే మిగిలినవాళ్ళు వొట్టి కుర్రకారు. తన పయస్సు చూసుకుని మురిసిపోయే వాడతడు. చిన్న అద్దంలో కనుబొమల తెల్లవెండ్లుకలు చూసుకుని సంతోషించేవాడు. తన కోడుతత్వం ప్రకారం అనుకునేవాడు — “వెనకజన్మలో చెడ్డవాడైన మనిషి అత్మతో ఇప్పుడు పుట్టివుంటే వేగం చచ్చిపోయి వుండేవాణ్ణి. మంచిమనిషి అత్మతో పుడితేనే దీర్ఘాయువు. గతజన్మలో బాగుండే వాణ్ణి. ఈజన్మలో బాగున్నాను. దీని తరవాత? మళ్ళీ మరొకజన్మ తప్పదు.” ఇలా అనుకుని ఆనందించేవాడతడు. కోడు సంస్కృతికి నిధి అతడు. ఆ సంస్కృతిమీద ఆధారపడి అనేవాడు — “పోతే పోతుంది, ఇది పాతబడిపోయింది. పనికిరాని శరీరం. దీన్ని పారేసి, మళ్ళీ మరొకసారి పుట్టడం మంచిది. పుట్టడం మన చేతిలోమాట. కనక వివారంలేదు.”

మరొసారి పుడతాడా లేదా? కొండ అడివివేపు మొహం చేసుకుని సరుబుసావోతా ఆలోచిస్తున్నాడు. ఎంత అందంగావుంది మన్యం! ఎంతో అంత అందంగావుంది. రంగురంగుల కొండలకింద స్పటికంలాగ స్వచ్ఛమైన సెలయేళ్ళు. నాలుగువేపులా పసుపుపచ్చని వొలిసి పువ్వులు. ఒలిసి తేనేపట్టు గోడలికి వేతాడడానికి సిద్ధంగా వున్నాయి. అంతా ఎంత చక్కా వుంది! కాసి —

కోడుల దౌర్భాగ్యం గురించి ఆలోచిస్తున్నాడు సరుబు సావోతా. నానాటికి దౌర్భాగ్యం పెరిగిపోతోంది. కింది భూములు పోయాయి. కోడులు కొండ లెక్కారు. ఇక్కడా పైవాళ్ళదే అంతా. తమ దని ఏమీ లేదు. ఇక పైవాళ్ళ మూట

* పద్దెనిమిది ఒడియా దేశీయరాజ్యాలు.

మొయ్యాలి. పరాయి కాడి బుజాన వెయ్యాలి. ఒళ్ళు నొప్పిపెడుతోంది, మనస్సు నొస్తోంది. కోడుల రాజ్యం పోయింది. వాళ్ళదేశం భిన్నా భిన్నం అయిపోయింది. ఇక కోడులు అని వొక తెగ ఎప్పుడో వుండే దన్నమాటే ముందుముందు మరిచి పోతారు లోకులు

కులపెద్ద తాను. కాని ఎప్పుడూ అయ్యవారి నట్టిలే తనది. అకాలం ముసి లాళ్ళు చెప్పేవాళ్ళు - ఎప్పుడో ఏకాలంలోనో రాముడని ఎవరో రాజుకొడుకు తన భార్యనీ, తమ్ముణ్ణి వెంట పెట్టుకొని ఈ అడివికి వచ్చాడట! అప్పుడు దక్షిణాది సాహుకార్లు కోడుదేశంలో నానాహంగామా చేస్తూవుండేవాళ్ళు. పెట్టుబడిదార్ల అన్యాయాలు ఎదిరించడానికి, కత్తికట్టడానికి కోడులికి తగిన సర్దారు దొరికాడు రాముడు. ప్రాస్కా (హనుమంతు) వంశం హనుకోయా, జాంబాకా (ఎలుగొడ్డు) గోత్రం జాంబవంత కోయా అతడికి సాయం చేశారు. తక్కిన ఇతరగోత్రాల కోడులు వాళ్ళ సైనికులయ్యారు. చెదురుమదురుగా వున్న కోడు గోష్ఠిని వొక్కదగ్గిర చేర్చాడు రామచంద్రుడు. దీనులూ, దరిదులూ, కూలీలూ, రైతులూ నైసికులై ఈదెలూ, కత్తులూ, రాళ్ళూ, వెదుళ్ళూ పట్టుకొని పెట్టుబడిదారి సభ్యతని ఎదిరించి యుద్ధం చేశారు. దాన్ని తల్లకిందులు చేసేశారు. తరవాత ఆ దరిద్రనాయకులే రాజులయ్యారు. తిరిగి అదే పెట్టుబడిదారి సభ్యత స్థాపించారు. ఎక్కడి పేదాసాదా అక్కడే వుండిపోయారు. ఎక్కడి అంటరానివాళ్ళు అక్కడే వుండిపోయారు. రాజులకీర్తి గానంచేశాడు వాల్మీకి జాతి రత్నాకరుడు. రాజు రాజే; ప్రజ ప్రజే; అవస్థ మారలేదు. భూములు పోతున్నాయి, అన్నం పోతోంది, జాతి తెగిపోతోంది. కోడు అయి పుడితే అవమానం కాని గౌరవంలేదు.

సరుబు సావోతా ఆలోచిస్తున్నారు - కోడులు రాజులై వున్నప్పుడు యుద్ధంచేసే వాళ్ళు. యుద్ధం గురుతులు బాజాలున్నాయి, నాట్యముంది; యుద్ధంలేదు. ఏదీ అనాటి పొలికేక - "టుణుహుము" - నరకండి - "సామ్రెసాజి కిహి కిహిమాయి" మెరియా సాజికిహిమాయి; శత్రువుని బలివేస్తున్నాం. మెరియాని* బలివేస్తున్నాం" శత్రువుని బలివెయ్యడం లేదు మరి. మెరియా బలిలేదు. దర్ము† పస్తుతో వున్నాడు. దర్తనీ పస్తుతో వుంది. శత్రువుని మెరియావేసి నరికి, పస్తున్న ఈ దేవత లిద్దరినీ తృప్తిపరచడానికి కోడుకి శక్తిలేదు.

ఈరు నిశ్శబ్దంగా వుంది. సరుబు సావోతా వొక్కడే పడివున్నాడు. దర్తనీ పూజ ఆరంభమైవుంది. ఈళ్ళో వాళ్ళందరూ పూరిమొగనే వున్నారు.

* బలికోసం సిద్ధంచేసిన మనిషి. † ధర్మదేవత, నూర్యుడు.

పుష్కమానం వెళ్ళిపోతూవుంది. పుష్కమానం ఎండలో ఇప్పుడూ రుచిగా వుంటుంది, నిషా పడుతుంది. ఎండ వెచ్చదనంలో కునుకు పడుతుంది. పొగ మంచులో నీడలు కేలిపోయేవి. ఆలోచనలో ముసిలాడికళ్ళు మూతలుపడుతున్నాయి.

ఈరి మొగని రూకరదేవత తోటలో డోలు విసపడుతోంది డుడుమ్ డుడుమ్. జాని (పురోహితుడు) మంత్రాలు చదువుతుంటాడు - "అందరూ సుఖంగా వుండాలి. పంటలు బాగా పండాలి, మేఘం వానలు కురవాలి. పులి తినకండా వుండాలి. రోగాలు రాకండా వుండాలి." కేవలం శుభాకాంక్ష. ఇన్ని శుభాలు కోరుకొని ఏం శుభం వారిగిపోతోంది కోడుదేశానికి? అంతా సర్వనాశనమై పోతోంది.

కోడుదేశంలో ప్రసిద్ధమైన పూజ మెరియాపూజ. పుష్కమానం చివరా, మాఘ మాసం మొగనీ అరంభమవుతుంది దిది. లోగడ నరబలివేసేవాళ్ళు. సావోతా ఇంట్లో ముందే వుంచిన నరబలి కేవడానికి పూజనాడు జనం కోలాహలంతో వెళ్ళే వాళ్ళు. అనాడు గుమికూడినవాళ్ళ కేకలు ఇవాళకూడా చెవిలో గింగురుమంటాయి. వందలు వందలు మనుషులు వొక్క-గొంతుకతో అరిచేవాళ్ళు.

ఒడే నాటతి శిండి, ఒడే నాటతి త్రాయాఁ

(ఒరే పూరి పెద్దమనిషి, ఒరే పూరి తలకాయా)

కోయా - హిపా హాటు మన్నేకి, మెల్లు - హిపా హాటు మన్నేకి?

(కోడిపిల్లా వున్నాడా, నెమిలిపిల్లా వున్నాడా?)

నిదాసేడా హాటు మన్నేకి, నిదామియిం హాటు మన్నేకి?

(నీకొడుగు వున్నాడా?)

నాంగే మాఘ లేంచు(వాతే పుషు లేంచు(వాతే

(మాఘమాసం వచ్చింది, పుష్కమాసం వచ్చింది)

కోయు - హిపా హియాము, మెల్లు హిపా - హియాము

(కోడిపిల్లా లే, నెమిలిపిల్లా లే)

రివాజ ప్రకారం సావోతాకి రూపాయలిచ్చి కొనేస్తారు - దయ్యకోసం, దర్తని కోసం చంపుతారు. అలా ఎంతమందో నిర్దోషులు దేవత రాతికింద బలిపడ్డారు. ఇవాళ నరబలి లేదు. మనిషి బదులు పంది బలివేస్తా రిప్పుడు. పంది దొరక్కపోతే ఎలక. దయ్య ఎలకరక్తం తాగనీ. దర్తని ఎలకరక్తం తాగనీ. మనుషుల్ని తినితిని గుల్లచేసేవారు దేవతలు. మనిషి రక్తం మరిలేదు.

రక్తపూజ వాద్యం లిసెణి (పెద్దదోలు) మోగుతోంది. మునిలిసావోతా వెనకటి దినాలు కలలు కంటున్నాడు. అప్పుడు వొకమాట అనడానికి, వేలెత్తి చూపడానికి ఎవ్వరూ వుండేవాళ్ళుకారు. తన రక్తతర్పణంతో దేవత శాంతిపొందుతుందని అనుకునేవాడు మనిషి. అందుకనే మనిషి ఆత్మత్యాగం చేసేవాడు. తమలోంచి వొకణ్ణి బలివేసి దేవతదగ్గర అరిచేవాడు—

హాజి హిలారెటు, క్షాని హిలారెటు

(ఎవరూ నష్టం కాకండా వుండాలి, పులి లేకండా వుండాలి)

అచారే మణ్ణే బాలారె మణ్ణే

(అందరూ సుఖంగా వుండాలి. శాంతిగా వుండాలి)

రాజికాంగాలు ఆలేజకా బికి కంగాలు హిలారెటు

(రాజ్యంలో కరువువచ్చినా దేశంలో కరువురాకండా వుండాలి.)

శిలి గోజా లేహె తాసా ఆపది, లెసుణ్ గోజాలేహె తాసా ఆపది

(శిల్లి సాగు బాగుండాలి, వెల్లుల్లి సాగు బాగుండాలి.)

ఒటామాడా లేహె పోరు పాయాపే పాయేర్ మాడాలేహె క్షాలా జంజాపే

(అడివితిగెలాగ, అడివిలాగ సాగు వ్యాపించాలి.)

మాపురు హికి ఆదార్ హిహి మంజాయి

(మహాప్రభువుకి మేం తిండి ఇస్తున్నాం)

నింగె పేను బోగు హిహిమంజాయి

(మీకు దేవతాప్రసాదం ఇస్తున్నాం)

రాజి శిజో అతాయి, దేశశిజో అతాయి తింజిమ్ జానే

(రాజ్యం శిజ్వలం కావాలి, దేశం శిజ్వలం కావాలి, మీరు ప్రసాదం తింటే.)

నరబలి, భళ్ళు భళ్ళన రక్తం- కళ్ళుమూసుకుపోయి, జుట్టు అట్టచాకట్టి మనిషి రక్తం. అయితే రక్తం కళ్ళుచూడాలని మనిషి మనిషిని నరికేవాడా? అది ఎంత మాత్రంకాదు. సంఘం క్షేమం కోసమే అతడు బలివేసేవాడు. దేవత ప్రసన్నమవుతుందని భావించేవాడు. పైన ధర్మదేవతా, కింద ధరిత్రీ సంతోషిస్తూ రనుకునే వాడు. కాని ఎంత దుఃఖం! సంఘంలో వొకణ్ణి అంతం చేస్తున్నట్టు అడు గడుగునా గ్రహించేవా డతడు. అందుకనే వారం దినాలు, పదిహేను దినాలు ముందుగా బలి ఇవ్వవలసినవాణ్ణి రాజోపచారాలతో అట్టేపెట్టేవాడు. అతడి ప్రతివొక్కకోరికా, ప్రతి ఆశా పూర్తి చేసేవాడు. బలివెయ్యవలసిననాడు కల్లుతో కైపెక్కి అంత మరదీ వివేకం నిద్రపుచ్చేసేవాళ్ళు. అయినా ఏం కరుణస్తోత్రమది! ఏయ్, దేవతా!

నీశాంతికోశమే ఈ నరబలి. మా పాపంలేదు. పాపంలేదు. నువ్వే పుట్టింవావు, నువ్వే తింటున్నావు. మా పాపంలేదు.

“నింగే బారపూజా హిహి మంజాయిఁ

(నీకు అన్నిపూజలూ ఇస్తున్నాం)

బార లాదా హిహిమంజాయిఁ

(అన్నిలంచాలూ ఇస్తున్నాం)

నాంగే పాపు హిల్లే యే

(మాకు పాపం రాదు)

నాంగే దోహ హిల్లే యే

(మాకు దోషం రాదు)

ఇటా కాండా తింజిమ్ జానే

(ఈదె తింటోంది)

మేరియా కాండా తింజిమ్ జానే

(కత్తి తింటోంది.)

మేరియా డోరులి తింజిమ్ జానే

(నీ బలిని కట్టిన తాడు తింటోంది)

మనాక్కాలిని తింజిమ్ జానే

(నీ గొడ్డలి తింటోంది.)

తలే దర్తని మాతాతి ఉప్రే దర్మదేవ్తా

(కింద ధరిత్రి మాతా, మీద దర్మదేవతా)

నింగే నాను హిహిమంజాయిఁ

నాంగే పాపు హిల్లే ఏ

(మీకు మేం ఇస్తున్నాం

మాకు పాపం లేదు)

నాను కోడే అవ, పాపు హిల్లే ఏ

(మే మేమీ చెయ్యలేదు, మాకు పాపంలేదు.)

ఇలా తమని తాము వంచించుకుని దర్మకోసం, దర్తనికోసం ఏపాపం ఎరగని వాళ్ళని ఎంతోమందిని బలి వేసేవాళ్ళు.

ఇవాళ సావోతా ఆయువు అయిపోవచ్చింది. అన్నిబలులూ అయిపోయాయి. దర్ము పున్నాడు. దర్తనీ వుంది. కోడుల కేమీ అభ్యుదయం కలగలేదు.

నరులు సావోతా భావిస్తున్నాడు - అంతా పుత్తిదే, అంతా చీకటి! ముందూ వెనకా జీవనమేమో సుఖంగా గడిచిపోయింది. ఏ చింతలేదు, ఏ బెంగలేదు. కేవలం వేటా, వ్యవసాయమూ, కల్లా, మజా. "ఒరే" అని ఎవడి దగ్గిరా వినలేదు. "హుజూర్" అని ఎవణ్ణీ పిలవలేదు. ఎవళ్ళతో మాట్లాడినా "ఒడే సోయా, ఒడే సోయా" - ఓయి నేస్తం, ఓయి నేస్తం. ఎవడివార్యనీ కన్నెత్తి చూడలేదు. ఎవడి పొలమూ చప్పాయించ లేదు. గుగ్గిలం చెట్టులాగ తిన్ననైన మనిషి తాను.

ఇవాళ దినాలు అయిపోయినట్టున్నాయి. ఇంత విశాలమైన, ఉన్నతమైన శరీరంలో ఎక్కడో మర చెడిపోయింది. ఏముహూర్తంలోనో ఆగిపోతుంది దిది.

పోనీ, మళ్ళి పుడతాడు తాను. చోళ్ళలో రుచివుంది, మాంసంలో రుచివుంది, కల్లులో నిషావుంది. మరి అందమైన అడివినేలా, వొలిసెలు పూసిన ఈ ఏటవాలు చిన్నకొండా ఎంత బాగున్నాను! ఆకుపచ్చా, నీలరంగుతో అంబాళపుకాయలా పున్న కొండమీద రంగురంగుల మేఘాలు వొడులు వొడులుగా తేలాడుతున్నాయి. ఇక్కడే కల యిన్నాయి. ఇంచక్క-టి మనిషిజన్మ వొదిలేసి వుండనే లేదు తాను.

నరులు సావోతా లేచి నుంచున్నాడు. ఇంట్లోకి వెళ్ళి తన పిల్లంగోవి పట్టుకు వచ్చాడు. పుష్కమాసం ఉషారు ఎండలో నుంచుని రెండుమూళ్ళ పొడవు పిల్లం గోవితో రెండుకోసులదూరం రాగం విసిరేశాడు, కొండమీదికి. తన పెళ్ళికాలంనాటి రాగం అది -

"జెయితా నిలసమా బాయిలే బాయిలే

జెయితా తాలసమా బాయిలే బాయిలే--"

ఈకొండల మీదే పోయిన యౌవనకాలంనాటి ప్రేయసులు నిలస, తాలస రెంబర దుంబరుల పేర్లుపట్టి పూర్వసంప్రదాయం ప్రకారం ముసిలిసావోతా పిల్లం గోవితో పిలిచాడు. అమ్మవారు పూనినట్టు "నాచినీ"* దేవత పూనినట్టు, పిల్లం గోవితో జీవనశక్తిని పూజచేసినట్టు పిలిచాడు. ముసిలికుక్క దస్రూ వంటింటి లోంచి తుళ్ళిపడి వచ్చి, సావోతా కాలు నాకింది. పిల్లంగోవి పూడుతూ పూడుతూ సావోతా నాట్యంచేశాడు. జీవనం సత్యం, జీవనం సుందరం. పాతశరీరం పోకే పోనీ. ఈఅందమైన భూమ్మీద మళ్ళి పుడతాడు తాను.

పుష్కమానం ఎండలో సీతాకోకచిలుకలు ఎగురుతున్నాయి. ఎన్నో అడివి పువ్వుల వాసన గుబాళిస్తోంది. అడివి దేశం వాసన. ఎదటి కొండమీద ఎండ కెరటాలు దాటుతోంది. ఊరు కునికిపాట్లు పడుతోంది. సావోతా పిల్లంగోవి పూడుతున్నాడు ; నాట్యంచేస్తున్నాడు.

ఉన్నట్టువుండి గుండెలో ఏదో అయిపోయింది. శరీరం కాయలాగా వుండేది. గుండెల్లో నొప్పి. మద్దిచెట్టుకి చేరబడిపోయి. వొకచెయ్యిని పిల్లంగోవి మీదా, రెండో చెయ్యి ముసిలికుక్కమీదా వేసి సావోతా కొంచెం వొరిగిపోయాడు. గుండె ఏదో అయిపోయింది. తలలో బాద. కళ్ళముందు గుండ్రని నల్లనల్లటి నీడలు. కొద్ది క్షణాల్లో సరుబు సావోతా తెలివితప్పిపోయాడు. కింద దర్తని, మీద దర్క - కోడుజాతి పెద్దపండుగనాడు సరుబు సావోతా చచ్చిపోయాడు.

రెండు

ఈరు మీంచి మరో పక్కవూరు కనిపిస్తుంది. కొండ అడివి శిఖరం నగం దారి వరకూ ఆవదం పంట. దాని తరవాత భీషణమైన అరణ్యం. ఒకపక్క పాతాళ మంతలోతున చిమ్మ చీకటి అడివికింద లోతైన రథోలా. * దాని అవతలవేపు కొండ పలిలాటి పెద్ద పర్వతం. మరో పక్క వూరు - కొండకింది పల్లం ధాన్యం పొలాలికి దిగిపోయి, తిరిగి అడివినిండిన కొండమీదికి పాకిపోయింది.

ఎటు చూసినా లెక్కజమాలేని పర్వతపంక్తులు, కీకారణ్యం. పేర్నిపెట్టినట్టు దొంతులు దొంతులు గుమ్మటాల్లా వున్నాయి కొండలు. ఆళ్ళో కావలిసినంత హడావుడిగా వుంది. అయిదువందల కొంపలు. పైనించి చూస్తే ఎక్కడ వూరో దానిపత్రా దొరకదు. ఆరిలోని పొగా పొగమంచూ కలిసిపోయి పైరుమీదా, అడివి మీదా విరజిమ్ముకు పాకుతాయి.

ఇదే సరుబు సావోతా వున్నాదినేల. ఆర్యులు వచ్చారు - అది నిన్న మొన్నటి మాట. అంతకు ముందు ద్రావిళ్ళు వచ్చారు. అంతకంటే ముందు పసుపు పచ్చటి కోలమొహాల, చప్పిడ ముక్కుల, నీలిరంగు చీపిరికళ్ళ మనుషులు వచ్చారు ప్రవాహంలాగ. గదబలూ, పారెంగాలూ, నవరలూ, ముండాఠీలూ - కూడా కూడా భాషల మనుషులూ వచ్చారు. కాని అదికాలంనించి కొండల తోడు నీడగా, దర్తని కొడుకు కోడు ఇక్కడే వున్నాడు. కోడుల స్వరాజ్య మిది. కోడుల సాగునేల ఇది. కోడుల వేట ప్రదేశ మిది.

కొండలోని వొకముక్కలాగ సరుబుసావోతా వికాలకాయం తన మద్ది చెట్టు మొదట పడివుంది. రివుస్ రివుసుని గాలి వీస్తోంది. నిజంగా పిల్లంగోవిపాట చివరి తరంగం మెలికలు తిరిగి ఇంకా వినిపిస్తున్నట్టే వుంది గాలి. ఆరంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. జనం అంతమంది పూజలో వున్నారు.

కొంతనేపయింది. సావోతా చడిచప్పడూ లేదు. ఈగలు ముసురుకున్నాయి. యజమాని శరీరందగ్గర కూచుని దస్రూకుక్క ధర్మువేపు మొహమెత్తి జాలిగా మొరగడం మొదలెట్టింది. "ఓ - వో - వో." దర్ము కొండ అవతలివేపు మొహం దాచే

నుకున్నాడు. అవక్కనుంచి ఈపక్కకి దోబూచులాడుతూ వెలుగునీడలు తిల తండులన్యాయంగా పాకిపోయాయి. సొమ్ములు తిరిగివస్తున్నాయి. ఎర్రటి భగ్గుండ లాగ ధూళి మేఘం రేగింది. రఫోలా రేవున థమథమలూ ధడధడలూ ముగిళాయి. జూబుమురి చెట్టుకింద ఎలకరక్తమూ, వంటసారా పోసి, మూరెడెత్తు పందిరిమీద కోడిగుడ్డు పెట్టారు. పసుపూ, ఎరుపూ చుక్కలుపెట్టిన చిన్నచిన్న కర్రకత్తులూ, కర్ర ఈటెలూ పులిదొమ్ములకింద వుంచారు. శ్లోకాలూ, శుభాకాంక్షలూ పూర్తిచేసి పూరిజనం పూళ్ళోకి ఎగబడ్డారు. పూజ పూర్తయింది, కనక ఇక కల్లుతాగడమూ, మజా చెయ్యడమూ బాకీ.

వెలుగు రేకలు సన్నగిల్లాయి. నీడలు అధికమయ్యాయి. ద్రస్రు కూచుని ఏడు స్తోంది. దాని కుక్కకళ్ళ కొనలనుంచి పెద్దపెద్ద కన్నీటిబొట్లు కిందపడుతున్నాయి.

చడిచప్పుడు లేని పూళ్ళో సందడి ప్రారంభమైంది. సంతోషంతో కేకలూ కేరింతలూ మొదలయ్యాయి. ఇకకల్లుతాగడం తరవాయి. కల్లు వీధిలోకితెచ్చారు. చేతిలో చిప్పలూ, అనపతుంబలూ, సీసాలూ, త్రాంత్రేలు డొక్కులూ పట్టుకుని పూళ్ళో వాళ్లు కల్లుచుట్టూ మూగి కూచున్నారు. గాడిద నకిలించినట్టు గడగడా గురగురా మాట్లాడుతున్న ముసిలాళ్ళు కల్లు గుప్పమనగానే మరింత గుబగుబ లాడారు. ఒకళ్ళిద్దరు తాగడం మొదలెట్టి మొదలెట్టడంలో వున్నారు. ఒకళ్ళిద్దరు తాగడానికి లేస్తున్నారు. ఒక ముసిలిగొడ్డును చంపి రెండు చెక్కలుగాచీల్చి ఒక దగ్గిర వేలాడదీశారు. రక్తం టపటప కారుతోంది. కల్లు తాగడ మయోక పెద్దఅగ్గి మంట వేస్తారు. సగం మాంసం అగ్గిలో కాల్చితిన్నేస్తారు. మిగిలింది కూరవండుతారు. తాగడంకోసం పొకదగ్గిర మగాళ్ళు కూచున్నారు, ఒకదగ్గిర ఆడాళ్ళు కూచున్నారు. ఆడాళ్ళందరూ పసుపు రాసుకున్నారు, మొహానికి, తలకి ఆవడం పూసుకున్నారు. పంక్తి తీర్చి కూచుని కిచిరి మిచిరి మంటున్నారు. ఇక్కడా అక్కడా ముగ్గురు నలుగురు కోడు కర్డారులు (పిల్లలు) మొలకి చిన్నచిన్న గోచులు దోపుకుని పొంటికాతిలో గెంతుతున్నారు, దాట్లువేస్తున్నారు, ధూళిలో దొర్లుతున్నారు, కిలకిలా నవ్వుతున్నారు. ఇవాళ పెద్దరోజు, పెద్దపండుగు.

ద్రస్రుకుక్క ఏడుస్తూ రాగాలు తీస్తోంది. మాంసం వాసనతో దాని ముక్కు, మీసాలూ వాటంతట అవి పొంగుతున్నాయి. ఏడుస్తూ మధ్య మధ్య మాంసం పసికడుతోంది, మూచాస్తోంది. కాని పాంపొరతాగ సావౌతా శరీరం దగ్గిరే పడివుంది. సావౌతాతో కలిసి వొక్కదగ్గిర పొక తబుకురో తిండితిన్నే దది. కలిసి

అడవిలో వేటాడేది. చాత్రిళ్లు ఏదోతెలియని భయం వేస్తున్నప్పుడు, చీకటిలో వాకిట్లో కుక్కలయముడు దుర్గా (చిరుతపులి) కళ్లు నిప్పుల్లా మెరుస్తున్నప్పుడు, ఇంట్లో నిప్పుదగ్గర తానూ తన సావోతా ముడుచుకుని పడుకునేవాళ్లు. తన మీసాలు లాగుతూ ఎవళ్లు ముద్దుచేస్తారిక? చుట్టపొగ ఎవరు మొహాన వొదుల్తారు? ఒంటిమీద పుండయితే ఎందుచేప నీళ్ళతో కడిగి ఎవళ్లు బాగుచేస్తారు? తన సావోతా తప్ప తన 'కుక్కమనుసు' లోనిమాట ఎవరు తెలుసుకుంటారు? అందరూ మరిచిపోతారు. మరుపు మనసు మనిషిది. కాని దస్తూ? - మొహం నాకుతోంది. గ్రహించేసింది - అంతా చల్లారిపోయింది; అంతా అయిపోయింది. దేవతవేపు మొహమెత్తి, ఆకాశం బద్దలై నట్టు అరుస్తోంది. అక్కణ్ణుంచి కదలకండా అరుస్తోంది.

కొంచేపయాత, ఇంకా కల్లుతేడానికి, ఇంకా మాంసం లేదానికి, ఇంట్లోంచి జాగా తీసుకు వెళ్ళడం కోసం సావోతా ఇంటివాళ్లు ఇంటికి వచ్చారు. సావోతా తమ్ముడు లెంజు (చంద్రుడు) కోడు వచ్చాడు. సావోతా కొడుకు దివుడు (కార్తికం) కోడు వచ్చాడు. దివుడు మంచి నడివయస్సులో వున్నాడు. కళింగదేశం పొడుగుకాళ్ళ డింకి పందెం కోడిపుంజులాగ వుంది వేషం. కుర్రతరహామొహం. వెంట అతడిభార్య పుయు (పువ్వు) వచ్చింది. తొమ్మిదోనెల చూలాలు ఆమె. ఆమెవెంట సావోతా కూతురు పెళ్ళికానిపిల్ల పుబులి (సీతాకోకచిలుక) వచ్చింది. ఇంతే. అతడికుటుంబం. లెంజు పక్కగదిలో దూరాడు. కల్లు దాచడానికి అతడు వొక డబ్బా వుంచాడు. దివుడుకళ్ళు మిలమిల లాడుతున్నాయి. పుబులి ముస్తాబై వుంది.

ప్రతిరోజులాగ సావోతా బద్దకించి పడుకున్నాడనే అందరూ అనుకున్నారు. దివుడు చికాకుపడ్డాడు - ఇవాళటి రోజున సరదాగా, వుషారుగా అడుతూ పాడుతూ వుండకండా తండ్రి ఇంతవేళదాకా నిద్రపోతున్నాడు. మరి కొంచేపటిలో చీకటిపడిపోతుంది. తండ్రిని లేపెయ్యడమే మంచిదనుకున్నాడతడు. ఆరి కల్లు కొంత ముందు కడుపులో దాచడ మయాక, తరవాత ఇంట్లో దాచుకోవచ్చు. దివుడు తండ్రిదగ్గరికి వెళ్ళాడు. కుక్క పాడు అరుపు చికాకు వేస్తోంది. రాయితీసి బెదిరించాడు, దుమికి దగ్గరికి వెళ్ళాడు. సావోతాని పిలిచాడు. జవాబు లేదు. ఈపాడు, పలకలేదు, కల్లునిషా కొద్దికొద్దిగా జోపుతోంది. మళ్ళిమళ్ళి తండ్రిని కుదిపాడు. తెలిసపోయింది. నిషాతో జోగిపోతూవున్న తన తల వెనక్కి తోసేసినట్టయింది. గుండె లోతుల్లోకి ఎదో చల్లటి ప్రవాహం దూసుకుపోయినట్టయింది.

దివుడు అరిచాడు. ఇంటివాళ్ళందరూ మూగారు. అందరూ కలిసి ఏడ్చారు.

నెత్తినోరూ కొట్టుకున్నారు. గుండెలు బాదుకున్నారు, గోళ్ళతో బుగ్గలు రక్కుకుంటూ కన్నీళ్ళు కార్చారు. అంతమంది జాలిగా ఏడ్చారు; దొర్లారు.

కార్తీకమాసం పండుగు సరదా, ఉత్సాహమూ వున్నచోటికి అకాశంమించి దిగివచ్చింది నంజు చీకటి.

“ అలో అలో హతేయూఁ హతేయూఁ ”

(అయ్యో, అయ్యో చచ్చిపోయాడు, చచ్చిపోయాడు.)

వసుపూ, నూనే పులుముకున్న మొహాలనిండా, వొళ్ళునిండా పూరి విడిలోని దుమ్ము ధూళి అంటుకుపోయింది.

ఏడుపులు విని అందరూ మూగారు, ఏడుపులు అధికమయ్యాయి. బాద్లతీర్చి కూచుని అదాళ్ళు నమస్వరంతో ఏడుపు మొదలెట్టారు పాటపాడుతూ -

అలో అలో హతేయూఁ హతేయూఁ పాపు

నింగే ఒయా తాణాకి నింగే తింజే తాణాకి, పాపు

మగాళ్ళు సావోఁతా శవంచుట్టు మూగారు; విచారించడం మొదలెట్టారు. ఎంతోపని బాకివుంది ఇంకా. చక్రం లేచింది. కొండచీపురులాటి తన తోక కింద కొట్టింది, వొళ్ళు దులిపింది. మనుమలు మనిషిని అదుకున్నారు. ఇక తనకి నెలపు. మాంసం వాసనా, రక్తం వాసనా పసికడుతూ అది బయలుదేరింది.

నాలుగువేపులా హోహో ఘోఘో గోల. దానిమధ్య ఏకనాదంతో మరణగీతం - నింగే ఒయా తాణాకి? నింగే తింజా తాణాకి పాపు

(నిన్ను పిల్చేసిందా? నిన్ను తినేసిందా, అయ్యో అయ్యో)

దూరదూరాల కొండలూ, చెట్లూ పగలు విడమర్చలేం. అవన్నీ హఠాత్తుగా ఎర్ర గీతల దిగ్వలయం ముందు చీకటి చీకటిగా అయిపోయి నుంచున్నాయి. చీకటి సముద్రంలో ములిగిపోయాయి. రాత్రిపడింది.

ఏడవడంకోసం అదాళ్ళని వదిలేసి, కళ్ళు తుడుచుకుంటూ మగాళ్ళు లేచారు.

ముసిలాళ్ళూ, యువకులూ అంతమంది ఇదిగా వున్నారు. అంతమంది సావోఁతా ముందు కుర్రాళ్ళు. రాళ్ళమీది పాతమర్రిచెట్టులాగ, అకాలంమనిషి అతడు వొక్కడే వుండేవాడు.

చెయ్యవలిసింది ఎంతోవుంది, పూరికే కూచంటే సాగదు. ముసిలి జామిరికోడు చుట్ట ముట్టింది బొంగురు గొంతుకతో కేకవేశాడు. “ ఏంరా, కూచునే వుంటారా ఏమిట్రా? ” ఈమాటకోసమే అందరూ అపేక్షిస్తున్నారు. కాంబెలా జానికి జాపకం వచ్చింది. తాను పూరి పురోహితుడు, పాండుకోడు - తాను పూరి దీసారి

(జ్యోతిస్కుడు). కల్లు నిషాలో ఏడుస్తూ కూచుంటే రాత్రి తెల్లారి పోతుంది. వారికి భువ్వాముండా దొంబు శవసంస్కారంకోసం సరంజామాచెయ్యడానికి తేకలువేస్తూతిరిగాడు, కల్లుకుండలు ఇళ్ళల్లోకి తీసుకుపోయారు. బుజాలమీద గొడ్డళ్ళువేసుకుని చీకటిలో అడివి మనుషులు అదృశ్యమైపోయారు.

శవంచుట్టూ మూగి అకాళ్ళు ఏడుస్తున్నారు. మరణసంగీతం పాడుతున్నారు. సంగీత మంటే సావోతా చెవికోసుకునేవాడు. సంగీతంలోనే అతడి పుట్టుక, సంగీతంలోనే చావు. చీకట్లు కమ్ముకున్నాయి. ఇళ్ళముందు అగ్గి మండుతోంది. అరుగులమీద గుసగుసలు. ఎవళ్ళయినా పిల్లలు అరుగు కిందికి దిగి, కుతూహలంకొద్దీ చూడబోతే, తల్లులు అటకాయించి చెయ్యిపట్టుకు ఈడ్చుకువచ్చేస్తున్నారు. చిరపరిచితమైన నేలా మంచూ చివరిసారి అనుభవిస్తూ సరుణుసావోతా పడుకుని వున్నాడు. మరికొద్ది క్షణాలు, తరవాత మానవుడి మరుపుమతి వెలుగునీడల అడివిలో అతడి వునికి. ఎండమావుల లోకంలో వొకటి తరవాత వొకటిగా నాలుగిరవైల ఎళ్ళు గడిచిపోయి అతడు అక్కడే వుంటాడు.

దివుడు శవసంస్కారం బందోబస్తు చెయ్యడానికి వెళ్ళాడు. పుయూ, పుణులీ ఏడుస్తున్నారు. జామిరికోడు భార్య మునిల్ది పుయుని సందిట్లో పట్టుకుంది.

" ఛీ, అమ్మవికదూ, పుత్తిమనిషివి కావు, ఇలా ఇదై ఏడవకమ్మా! మంచిది కాదు."

పుయు వెక్కివెక్కి ఏడుస్తోంది, మామ అంటే తండ్రికంటే హెచ్చు అమెకి. తండ్రి చిన్నప్పడే పోయాడు. సావోతా ముద్దుచేసి పిలిచేవాడు "పుయూ, నా పువ్వుల రాణీ! ఎటు వెళ్ళావు పుయూ? "

పుయు కడుపు పెరుగుతూవుంటే రోజురోజుకి అనురాగంతో భర్తమొహం చూసేదామె. అనురాగం అర్థంచేసుకునేవాడు కాదు భర్త. నవ్వేసి పనిలోకి వెళ్ళిపోయేవాడు. కాని సావోతా అలాకాదు. పుయుని కాళ్ళనించి తలదాకా చూసేవాడు; తల వూపేవాడు. కదలకండా రాతిమీద కూచుని ధుంగియా* ముట్టింది తీక్షణదృష్టితో పుయుని చూస్తూవుండేవాడు. అప్పడప్పడు హఠాత్తుగా మొహం కోమలమయ్యేది; సరళమైన శిథిలహాసం వికసించేది. అధికం మాట్లాడేవాడు కాదతడు. అతడి మొహం తీరే అతడి మనస్సులోని మాట వ్యక్తం చేసేది. పుయు సంతోషించేది.

అముసిలాయన, ఇవాళ లేడు. ఎవరికోసం ప్రతిక్షిస్తూ, ఇంత ఇలా చూస్తూ ముసిలాడు కూచునేవాడో—అతడు ఎప్పుడో వొకనాడు పుడతాడు. కాని ముసిలాడు చూడలేకపోయాడు.

* అకు డొల్ల పొగచుట్టు.

పుయు ఏడుస్తోంది, అయితే వుండి వుడిగి ఏదో తెలియని భయంగా వుండే దామెకి. చీకటి అంత కంతకి దట్టమవుతూ వుంది. శవం పడివుంది. శవం సావోతా కాదు, ఇంట్లోకి వెళ్ళి పడుకుండిపోదా మనిపించేది పుయుకి. కాని ఏడుస్తోందామె. ఏడుపుగితంలో స్వరంకలిపి పాడుతూ పాడుతూ ఏడిస్తే, ఏడుపూ భయమూ ఏదీ తెలియదు.

పుబులి ఏడుస్తోంది. పుట్టినప్పటినుంచీ తండ్రిని చూస్తూ వస్తోందామె. ఎప్పుడూ అతడు వొకటే రకం. తండ్రి వయస్సులోవుండడం ఎన్నడూ చూడలేదామె తండ్రి వొక సంపద, అంతే. అమ్మ చచ్చిపోయింది. తిరుగుతూ తిరుగుతూ పెరిగింది తాను. వీధిలోని ముసిలమ్మలు ఎంతప్రేమతో చూసేవాళ్ళని! కోడలువాడలో అందరూ అందరి పిల్లలే. ఊళ్ళో పెళ్ళికాని అమ్మాయిలున్నారు. సంఘంలో యావన్నందికూతురు తాను. కేవలం ఏవొక్కరిబిడ్డా కాదు. కాని వండి పెట్టడానికి నీళ్లు మరగపెట్టడానికి మాటామంతి చేసిపెట్టడానికి తనమీదే ఆధారపడేవాడుతండ్రి. అంతే వాళ్ళ సంబంధం. కులపెద్ద అయిన సావోతా, వయస్సు మళ్ళాక పుట్టిన కూతురుతో అధికం మాట్లాడేవాడుకాదు. ఎనభై ఏళ్ళలో ఇద్దరు భార్యలు చచ్చి పోయారు. పదిమంది పిల్లలు దగాచేశారు. జ్వరం. గుండెపోషి జ్వరం - ఇంకా ఎన్నోరోగాలు. మిగిలిన వాళ్ళు వొక్కగాక వొక్కకొడుకూ, వొక్కకూతురూ మాత్రం. కొడుకుమాట తాను అవగతం చేసుకునేవాడు. పనిలో తన 'సాఫీ' కొడుకు. కూతురు ఏదో ఈమాటా ఆమాటా చేసిపెట్టడానికి. పరాయి గోత్రానికి పోయే కూతురితో హెచ్చు సంబంధం కూడదు.

కాని ఇంతటి నీరవతలోనూ ఎక్కడవుందోకోలోహల మయమైన అంత రాళ్ళంలో వొకసంబంధం - ఇవాళ పెనగులాడి, గుంజుకుని తెగిపోయింది. ఎప్పుడో పెద్దపెద్ద అరచేతులతో కూతురి తల దులుపుతూ బొంగురు గొంతుతో అనేవాడతడు "ఎక్కడ తగులుకుందే ఇంత ధూళి!" అని. ఇలా ఎన్నోదినాలు గడిచి పోయాయి, ఒక్క రోజులా వుంది. అన్నీ కలిసి తండ్రి. ఆ తండ్రి ఇప్పుడులేదు. అన్నీ నిండుగావుండేదోట ఇప్పుడు ఏమీలేదు. లేదు - ఈ "లేదు" సహించడం కష్టం. గుండెపోచి దుఃఖం కుమిలి కుమిలి వస్తోంది. పుబులి ఏడుస్తోంది. ఊరి ఆదాల్లో కలిసి ఏడుస్తున్నారు. ఆ ఏడు పే అమె దుఃఖిత హృదయంమీద చల్లని చేతులతో నిమిరినట్టు అనిపిస్తోంది. అదే ఊపిరాడని చీకట్లో దారిచూపించి

నట్టుంది. పుబులి దారి తెన్నూ లేకండా ఏడుస్తోంది, బొర్లిపోతోంది. పాత బానీ అందుకుని కంఠం కలుపుతోంది.

“నింగే ఒయా తాణాకి.

నింగే తింజా తాణాకి, పాపు

తితియా కుతాని దుగితి.

తాంబేరా కుతాని దుగితి.

నాహాయి హతిఅ నా పాపు.”

కోడుపూళ్ళో “రింగాజాని.” పురోహితుడూ, జ్యోతిష్కుడున్నూ అతడు. చుక్కలు చూచి ‘యోగం’ * పెట్టాడతడు. వెంటనే ఎర్రపొద్దు మించిపోకండా శవనంస్కారం దెయ్యకపోతే రేపు రోజంతా కనిపెట్టుకు వుండాలి. కర్రలూ అవీ పట్టుకుని పూళ్లో వాళ్ళ వచ్చేశారు. శవం లేచింది.

మండుకున్న దివిటీలు రెండువేపులా పట్టుకుని, రాగాలుతీసి ఏడుస్తూ కోడు రైతులు సావోతాను మోసుకు తిసుకుపోయారు. సగం దారిలో కొత్తకూడూ, విరిగినకుండా వుంచేసి ఇంకా బాగా దూరం వెళ్ళారు. అక్కడ కర్రలు పేర్చారు. సావోతాని పడుకోబెట్టారు. అతడి తలదగ్గర పగిలినకుండా, చింకి బుట్టా పెట్టారు. ఇంకా కర్రలు పేర్చారు. సావోతా తలమీద ఆవడం పోశారు. అగ్ని ముట్టించేశారు. అవెంటనే అందరూ వచ్చేశారు — మరి వుండలే దక్కడ.

అంతమంది స్నానాలు చేసి, తలకి నూనె పులుముకుని ఇళ్ళకి మళ్ళారు.

చీకటి రాత్రిలో వొక్కడూ మండాడు సావోతా. చడ్ చడ్, కడ్ కడ్ మంటూ మండాడు. సుళ్ళ తిరిగి జెడలాగ మీదికి లేచింది పొగ. పొగకింద వితారంగా నీలిరంగు అగ్ని — సెగ, మంటల కెరటాలు. మండి మండి బుగ్గయిపోయాడు సావోతా. జీవనం సత్యం, జీవనం సుందరం.

సావోతా మండిపోయాడు.

మూ డు

కలలా కరిగిపోయింది రాత్రి. ఉదయం అందరూ లేచారు. పనిపాటల ఉదయం ఎప్పుడూవున్న కోలాహలమే? పశువులు మేతకి వెళుతున్నాయి. పొలానికి ఏర్లు వెళుతున్నాయి. దుక్కి-కి మనుషులు వెళుతున్నారు. వందవిధాల ఇంటిపనులు. ఈరి వాకవేపు పొగమంచులో కందిపోయి మీదికి లేస్తోంది పొద్దు. పొద్దు లేచింది. ఇక కూచోనివ్వద్దు. అంతా వెనకటిలాగే సందడిగా వుంది. అలాగే వినిపిస్తున్నాయి కేకలు. ఏమీ మారలేదు. సావోతా పడకగదిలోంచి మాత్రం సన్నని గొంతుక వినిపిస్తోంది. పుబులి ఏడుస్తోంది.

ఇల్లా అనే ఆమె చూడడం ఎంతో కాలం సాగడక. వెళ్ళాలి వెళ్ళాలి అంటూ ఎన్నాళ్ళయో అనుకుంటోంది. తనని ఎవరూ అడ్డుపెట్టి అడ్డేపెట్టలేదు. అయితే ఇంతవరకూ తాను ఎందుకు వెళ్ళలేదో ఈ ఉదయంనుంచి అర్థమౌతోంది. తల్లి లేదు. తండ్రి వుండేవాడు. మునిలికండ్రిని వొదిలేసి పరాయి కొంపకి వెళ్ళడమంటే ఎలాగో అనిపించేది. అదిగో అందుకనే వెళ్ళలే దామె.

తండ్రి లే డిక. బంధనం లేదు మరి. కాని ఇలా బంధనం వొదిలిపోవాలని కోరుకోలే దామె. తండ్రి ముసలా డయ్యా డని భావించేదేకా దామె. పిల్లల దృష్టిలో తల్లి తండ్రి ఎన్నడూ మునిలాళ్ళుకారు. వాళ్ళకి వయస్సంటూ వుండదు. అయినా 'నాన్నా' అన్న పిలుపు అంతమైపోయింది. ఆ యింటి ఆడకూతురామె. ఈ కులంతో తన జీవనం తుంచేసి ఎవరో అంతా అంధకారబంధురం చేసేశారు. అగకండా వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తోంది దామె. కిందదొడ్లుతూ అలాగే ఏడుస్తోంది.

సావోతా చితి బొగ్గులమీద ఎండపడింది. కొన్ని బొగ్గులూ, కొన్నికాలికాలని కొరకంచులూ పడివున్నాయి. నల్లగా, తెల్లగా కాలిన ఎముకలు పడివున్నాయి. ఒక పునుకా, పగిలిన కుండా, చిరిగినబుట్టా పడివున్నాయి.

అయిదువందల కోడుల సర్వారు సరుమసావోతా నిన్న పున్నాడు.

కర్రలూ, అగ్గి పట్టుకుని పూళ్ళోవాళ్ళు మళ్ళివచ్చారు. మిగిలిన చితి పద్ధతి ప్రకారం మళ్ళి తగలబెడతారు. కొంతమంది మనుషులు ఉల్లాసంలేని మొహాలతో

అప్రితికరమైన వాక పని త్వరగా పూర్తిచేసి వెళ్ళాలి. వాళ్ళలో దివుడు కూడా వున్నాడు. సావాతా పోవడంతోనే బండెడు బరువు అతడి నెత్తిమీదే పడింది. దుఃఖంతో అతడి మొహం రాయిలా వుంది. కళ్ళు గాజుగుళ్ళలా వున్నాయి. నోట్లో మాటలేదు.

చల్లారిపోయిన బూడిద పొక్క-దగ్గర కుప్పపెట్టారు. కాలికాలని ఎముకలు మరోసారి చితిమీద పెట్టారు.

ఈమాట అన్నీ అయిపోయాయి.

లెంజుకోడుకి చైతన్యం కలిగింది - ఈసారి అన్నీ అయిపోయాయి. పొడుగాటి ధుంగియా కాలుస్తూ, మధ్యమధ్య దగ్గుతూ అన్న ఇక ఇంటి ఎదటి రాతిమీద కూచోడు. అన్న వెళ్ళిపోయాడు తాను బతికి వున్నాడు. ఇలాగే వొకనాడు తానూ వెళ్ళిపోతాడు. లెంజుకోడు ఏచాడు. దివుడు బిక్కచొచ్చిపోయి అగ్గివేపు చూస్తూ నుంచున్నాడు. "ఛీ, అకుళం, వెనక్కి చూడకూడదు" ఓసారి కేకవేశాడు లెంజు

శవహాకులు మళ్ళీ స్నానాలు చేశారు. తలకి ఆవనం రాదుకుని ఇంటికి వచ్చేసరికి వచ్చేసిన గొంతుతో పుబులి ఏడుస్తోంది. మనిషి ఏడ్చినట్టు లేదది, జంతువు ఏడ్చినట్టుంది. గుండుదెబ్బతిని పారిపోయిన అడివిపంది ఏటివాడ్డు మరదలో పడి పొర్లుతూ ఏడ్చినట్టుంది.

దివుడు పనిపాట్లు చెయ్యలేదు. కండ్రికూచునే రాతిమీద దిగులుగా కూచున్నాడు. ధుంగియా ముట్టించి పిలుస్తూ కూచున్నాడతడు.

లెంజు పకుపులు విప్పి తోలుకుపోయాడు. పుయ్య లేదు. దుంపాడుట్రా వట్టుకు రావడానికి అడివికి వెళ్ళివుంటుంది. అమె వస్తే వంట జరుగుతుంది. ఇంట్లో వొక మూలపడి ఏడుస్తోంది పుబులి. గుమ్మంలో ద్రుస పడుకుంది, తోక ముడుచుకుని, చుమ్మచుట్టుకు పడుకుందది. దివుడు కూచునే వున్నాడు. అంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. ఆలోచనకోసం మనస్సవుతోంది. ఆలోచనమధ్య తలలో తుఫాను లేస్తోంది. కళ్ళల్లోంచి నీళ్ళు ధారలు కడుతున్నాయి. వంగిపోయి, కుంగిపోయి, కింద పాకుకుపోవా లనిపిస్తోంది. తన్ను తాను నిలవరించుకున్నాడతడు. ఆలోచించాలని బుద్ధిపుచ్చేది. బెంగ బెంగగా వుంది. కళ్ళు కూనన్యం చూస్తున్నాయి. ధుంగియా తగలబడిపోతోంది.

నాలుగు

ఆవేశ ఉదయం పుయు నిద్రలేచేసరికి పుబులి పడుకునే వుంది. దివుడు నిద్రపోతున్నాడు. పొగమంచు దట్టంగా కమ్ముకుని వుంది. ఊళ్ళో ముసిలాళ్ళు మాత్రం లేచారు. అరుగులమీద చలికాచుకుంటున్నారు. కొంచేపూక పుయు జైటికి వచ్చింది జామిరికోడు భార్య ముసిలిది లేచింది. ఆమెకూడా అరుగుమీద చలికాగుతోంది పుయు అక్కడికి వెళ్లి కూచుంది ముసిలామెతో మాటా మంతి అడింది. మరి కొంచేపయ్యేసరికి కడిమూల ఝణఝణ వినిపించింది. మరికొందరు పూరి అమ్మలక్కలు లేచారు. తూరుపు తెల్లచారింది. కోళ్ళు అటూ ఇటూ పరుగెత్తాయి. ఊరి వాకిట చెత్తా చెదారంలో పండులు తిరుగుతున్నాయి అడంగులు ఇళ్ళూ వాకిళ్ళూ తుడవడం మొదలెట్టారు. పుయు తన ఇంటిపని ప్రారంభించింది.

పుబులి ఇంకా నిద్రపోతూనే వుంది. పుయు ఏమనుకుందో, ఆమె తలదగ్గర చదికిలబడి తల నిమిరింది. బాగా బద్దకంగా వుంది. నిమ్మరుతూ నిమ్మరుతూ పుబులి తలమీద రెండు కన్నీటి దారలు కార్చిందామె పెద్ద నిట్టూర్పుతీసి పుయు లేచిపోయింది.

ఊరి అడంగులు 'బోరా' కి వెళుతున్నారు. పుయు కూడా వెళ్ళింది మాటా మంతి అడుతూ మనస్సు తేలికపడింది. అప్పటికి నాలుగువేపులా ఎర్రబడింది. పుయు తిరిగివచ్చింది. పొద్దు పైకి వస్తోంది. రెల్లుకోడు గడపమీద చిన్నపిల్లలు పెద్దదోలు వాయిస్తున్నారు. ఊరిజనం పనిపాట్లకి వెళ్ళారు. దివుడు ఇంట్లోలేదు. పుబులి రాగాలు తీసి ఏడుస్తోంది. పుయు జైటికి వెళ్ళా లనుకుంది

ఈ గోల్కాలులో అంతా దిన్నపోయినట్టు అనిపిస్తోంది రామెకి. అంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. ఇల్లు విరిగిపడుతున్నట్టుంది. ఊరి సందడంతా కలిసి శూన్యంలా అనిపిస్తోంది. ఉండి వుండి జైటికి నెట్టుకున్నట్టుంది.

ఊరి అడంగులు గుంపుగా పనికి బయలుదేరారు. ఎంతోమంది దుంపాదుట్రా తవ్వకు రాదానికి వెళ్ళారు. అడివిలో రకరకాల కందగడ్డలుంటాయి. ఎంతో లోతున వుంటాయవి. ఒకపెద్ద కందగడ్డ తవ్వకువస్తే కులాసాగా రెన్నాళ్ళ గడిచిపోతుంది. అయితే కీకారణ్యం. భయం హెచ్చుగా వుంటుంది. పులి ఎత్తుకుపోతుంది. ఎలుగుబంట్లు వెంటతరుముతాయి. పుయుకి వెళ్ళాలనిలేదు. ఉండి వుడిగి

కడుపులో నొప్పి పుడుతోంది. ఒళ్లు ఎవల్లో కిందికి కుంగదీసేస్తున్నట్టుంది. కాని ఇంట్లో వుంటాలనీ లేదు. ఇంతకంటే బైటికి వెళ్లి తిరిగిరావడం మంచిది.

చిన్న గుర్రపాం వట్టుకుని మందతో కలిసి, ఈరి కొండకొప్పుమీదికి బయలు దేరింది పుయు. కింద ఆవదం అడివి. ఆదాళ్లు వరసగా వొకరి వెనక వొకరు నడిచారు. ఎగుడువారి కోసుగావుంది. రెండుపక్కలా ఏమీలేదు. శూన్యం, శిత్ర ఆకాశం మీదికి, మరింత మీదికి పోతోంది వారి. మీద భగ్గున మండిపోతున్నాడు సూర్యుడు. ఇటూ అటూ పొగమంచు నముద్రంలా వుంది. అందులో కీకారవ్యాం దాక్కున్నట్టుంది. పులుబుండే చోటు అది. రేళ్ళ కడుపులుండే స్థలం. మీదమీదనే సూర్యుడి వెలుగు; లోపల దానికి ప్రవేశంలేదు. చీకటిలో సెలయేళ్లు తుఫానులాగ రంయ్యి రంయ్యుమని ప్రవహిస్తున్నాయి.

అవదం తోపు గడిచింది. అడివి తగిలింది. కరుకురాళ్ల దారి. కాలు జారిందో ఇటో అటో చీకటి రసాతలాని పడిపోవడం తప్పదు. ఇంకా మీద - రెండువేపులా ఉసిరిక చెట్ట అడివి. ఉసిరికాయలు గుత్తులుగుత్తులుగా వేలాడుతున్నాయి. అక్కడక్కడ బోడిబోడిగా వుంది అడివి. తుప్పలు తుప్పలుగా వుంది. మధ్య మధ్య పెద్ద పెద్ద చెట్టున్నాయి. అంతటా నిలువెత్తు కోపిరిగడ్డి జలిసివుంది.

ఎదట మరీ భూలోకం లేస్తోంది. పొగమంచూ, ఎంతా కలిసి ఆకాశం మెరుస్తోంది. మధ్య సూదిగా కొండకెళిలం మాత్రం అవుపిస్తోంది. ప్రశ్నగుర్తులాగ తలెత్తి మీదికి చూస్తోందది. ప్రశ్నకి జవాబుమాత్రం లేదు.

అవతలపక్క కొంచెం పల్లంగా ఖాళీస్థలముంది. క్రమంగా కిందికి దిగజారి నట్టుందది. అక్కడక్కడ ఎన్నోగుసాలున్నాయి. అక్కడే పెద్దపెద్ద కందమూలాలుంటాయి. అదే కోడు పడుచుల కార్యక్షేత్రం.

ఒంటిగాపున్న వొక చెట్టుమీద, సరిగ్గా తలమీద పెద్ద పింఛంతో కూచుని ఒక నెమిలిపిట్ట ఎండకాగుతోంది. అవతలవేపు పల్లంలో లెక్కలేనన్ని నెమిలిపిట్టలున్నాయి. అడివిలో అడివికోళ్లు కూస్తున్నాయి. అక్కడక్కడ అడివికోళ్లు పిల్లాజల్లా పెట్టుకు తిరుగుతున్నాయి. మరికొంచేపటిలో మాయమై పోతా యవి.

ఈరి ఆదాళ్లు దుంపలు తవ్వడంకోసం చెదురు మదురై, మాయమైపోయారు. ఇంత ఎగుడు ఎక్కి పుయు అలిసిపోయింది. ఏదోలా వుం దామెకి. అందరూ వెలిపోయాక వొంటిగా వొక రాతిమీద చదికిలబడిం దామె. దగ్గర దగ్గరగా ఆదాళ్ళ నోళ్లు వినిపిస్తున్నాయి. అందరూ పనిలో ములిగిపోయారు. నెమిలి పిట్టలు దాక్కు

న్నాయి. అరిచి అరిచి కోళ్ల వెల్లిపోయాయి. సూర్యుడు మరింత మీదికి వచ్చాడు. పుయు అక్కడే వడుకోవా లనుకుంటోంది. చెట్టునీడలో నిద్రపోవాలనిపిస్తోంది. అడివి పువ్వుల వాసనలో కునుకు వచ్చేస్తోంది. జీవితంలో ఎన్నో మాట్లా నిద్ర పోవాలనే అనిపిస్తుంది, కాని వీలుపడదు. పని నిద్రపోనివ్వదు.

పుయు లేచింది, మీదినించి వేరగా కొంచెం కొండ దిగింది. పక్క పొగ మంచు రవంత పల్లబడుతోంది. అడివి పాతాళానికి దిగిపోతున్నట్టుంది. పుయు రేగుపళ్లు ఏరింది. అడ్డాకులు కోసింది. లేతగావున్న వెదురుకంజి ఏరిచి పొక దగ్గిరపెట్టింది. ఒకమూల కందమూలతివ్వ తుప్ప కనపడింది. పుయు కూచుని తవ్వడం మొదలెట్టింది.

తొమ్మిది నెలల నిండు చూలాలామె. కడుపులో బరువుగా వుంది. నాలుగు వేపులా ఎంతోమంది దేవతలుంటారు, పిశాచాలుంటాయి. వాళ్ళ అశుభదృష్టి పడుతుంది. అలికిడిలేని అడివి. కాని కింద దర్తని వుంది, మీద దర్మపున్నాడు. ఆ నమ్మకం బాగావుంది. ఎరిగిన అడివి. అందుకని పుయుకి భయంలేదు. కడు పులోవున్న విచిత్ర జీవి ఎనాటినించో తోడుగా వుంటోంది. ఎదో ఎదోలా వుంటోంది. ఒక మనిషి శరీరంలో మరొక మనిషి బస. మొదట పుండేభయం ఇప్పుడు లేదు. పుయు తనలో తాను అపరిచితమైన తోడుతో మాటా మంత్ర అడేది. రాబోయే అతిథి భవిష్యత్తు తలుచుకుని ఊహగానం చేసింది.

అలికిడి లేని అడివిలో సావోతా జ్ఞాపకం వచ్చాడు. ఎన్నాళ్ళయ్యా కనిపెట్టు కుని ముసిలి సావోతా దినాలు లెక్కపెడుతూ వుండేవాడు. చావాలనుకో లేదతడు. ఇంతవేగం పోతాడన్నట్టు కనబడలేదు. అయినా చచ్చిపోయాడు ముసిలాడు. మనవణ్ణి చూడాలన్న ఆశతో వుండేవాడు. కులవృద్ధు తాను. మనవణ్ణి చూసి వుంటే శాంతి కలిగి వుండేది. పురాతనమైన తన కోప ముందుకి సాగడం చూసి పోయేవాడు.

పుయు తవ్వతోంది. ఎన్నో విచిత్రమైన ఊహలు తడుతున్నాయి. ఏ ఊహ ఎక్కణ్ణుంచి వస్తుందో తెలియాలేదు. పనిచేస్తూవుంటే ఎక్కణ్ణుందో ఏదోభావం వచ్చేది. మనస్సు మీద రంగు పులిమేసి పోయేది.

ఎండముదిరింది. తలమీది పిట్టలు ఎక్కడెక్కడికో వెళ్ళిపోయాయి. చుట్టుపక్కల అదాళ్ళ సందడి మరి వినపడలేదు. పుయు కడుపులో బరువు ఈవక్కకి అవక్కకి

తిరిగింది. విచిత్రమైన విద్యుత్తులాంటి అనుభూతి వోళ్ళంతా పాకిపోయింది. ఆమెకి నొప్పులు వచ్చాయి.

దుంపలు తవ్వడం మానేసింది పుయ్య. కొంచెం మీదికెక్కి వొక బండమీద చదికింబడింది. అక్కడ చిన్న మద్దిచెట్టుమీద ఎలుగుబంటిలాగ అడ్డాకుల పొద అల్లుకుని రవంత నీడగా వుంది. నొప్పులు హెచ్చాయి.

కళ్ళముందు ఆకాశం అందంగా, నీలంగా అవుపిస్తోంది. కింద అకుపచ్ఛగా, నీలంగా వుంది. రెంటికీ మధ్య వొట్టి బయలు, కూన్యం. ఆ కూన్యంలో, గెడ్డలు ఎగురుతున్నాయి. విరజల్లినట్టు గుంపులు గుంపులు నల్లనల్లటి పిట్టలు ఎగిరి వెళుతున్నాయి. ఏవీ ఆగడంలేదు. కూన్యంలో కష్టజీవులికి భరోసా అన్నదే వుండదు. పుయ్య కూన్యంవేపు మొహంచేసుకుని నొప్పులు వడింది.

ఇదిగో ఈసమయంకోసమే ఎన్నాళ్ళయ్యా కనిపెట్టుకు వుం దామె. ఇది తను పుకి వచ్చేది. సహజమే అనిపించింది. పెట్ట గుడ్లు పెట్టేది. రెండు మూడు సార్లు వెర్రి అరుపులు అరిచేది. సానుభూతితో అరుస్తూ పుంజు దానిదగ్గరికి పరి గెత్తేది. అవులూ, గేదెలూ ఈసేవి. మనుషులు కానుపు కనేవాళ్ళు. అవన్నీ చూసి సహజమే అనుకునేది పుయ్య. కాని ఈనొప్పులూ ?

ఏడిస్తే వినేవాళ్ళు లేరు. పిలిస్తే పలికే దిక్కులేదు. పుయ్య గుండె రాయిచేసుకుంది. భయం పీకలదాకా వచ్చినా అపుకుంది. ప్రకృతితో యుద్ధంచెయ్యందే మనిషికి ఏదీ దొరకదు. తన యుద్ధం తానే చెయ్యాలి. చాపుకి భయపడకూడదు.

తుఫానులాగ తెరలు తెరలుగా వస్తున్నాయి నొప్పులు. ఒంటిమీద కెరటాలు విరిచి పోయేవి. పుయ్య అరిచేది. ఏడ్చేది. లోకం మరచిపోయేది, బైట ఎండ ఉజ్జ్వలంగా వుంది. ప్రకృతి విచలవిడిగా వుంది. అన్నీ మరచిపోతోంది పుయ్య. ఒండో ఏదో భయంకరమైన విప్లవం రేగుతున్నట్టుంది. ఏదో తెంపుకున్నట్టుంది. లాక్కున్నట్టుంది. పిక్కున్నట్టు పెనగులాడుతున్నట్టు వుంది. అంతా రణచీకటి, దుఃఖం. మద్దిచెట్టు రెండుచేతులతోనూ బిగించి పట్టుకునేది పుయ్య. చెట్టు బెరడు పళ్ళతో కరిచిపట్టేది. అమ్మవారు పూనినట్టు వొంటికి ఎక్కడలేని సత్తువా వచ్చేది. నులుచుకునేది.

ఎంచేపు ఇలా గడిచిందో తెలియ దామెకి. హఠాత్తుగా తుఫాను ఆగిపోయినట్టు అనిపించింది. కళ్ళముందు చీకటి తొలిగిపోయింది. దిమ్మెత్తిపోయిన చెవులికి ఏదో కొత్తజంతువు అరిచినట్టు వినిపించింది. ఆమె వినడంకోసమే ఎవరో గూబలు పగిలి నట్టు అరుస్తున్నారు. పుయ్య నివ్వెరపోయి చూసింది. ఎర్రటి చిన్నమనిషి కిందపడి

అరుస్తున్నాడు. పుయు తెలుపుకుంది. చేరదేని కళ్ళుచేసుకు చూసిందామె. ఆ? ఇది తన విడ్డా? ఇదేనా ఇంతకాలమూ తన దేహంలో దాగుడుమూతలాడుతూ వుంది? తనదేనా ఇది? అక్షరాలా తనదే. తనరక్త మూసాలలోని భాగమే!

కుఫాను వొదిలిన మైల మొహంలో స్నేహమూ, కుతూహలమూ తొణికిసలాడాయి పుయు తేరిచూసింది. అపాదమస్తకం ఎర్రగావుంది విడ్డ. ఉదయసూర్యుడిలా వున్న రెండు కళ్ళూ, వేకువని నీడలో పారుతున్న నదిలా వున్నాయి. నాలుగువేల అడుగులు ఎత్తు కొండమీద కొత్తగా కోడు విడ్డ పుట్టింది. కాళ్ళూ చేతులూ కదిలిస్తోంది. తడుపుకుంటోంది.

పుయు చేతులు చాచి కొడుకుని తిసింది. బలంలేని వంటికి బలం వచ్చింది. ఎక్కడలేని బుద్ధి బుర్రలో పుట్టింది. వినికిడివల్లా, చూడడంవల్లా ఎన్నోసంగతులు తెలుసు నామెకి.

ఎంతో సేపయ్యాక పుయు లేచింది. పిల్లాడు ఏడుస్తూనేవున్నాడు. పొద్దు నడి నెత్తికి వచ్చింది. అడివిలో ఒకదగ్గర నీడగావుంటే వొక దగ్గర ఎండగా వుంది. పుయుకి బాగా నీరసంగా వుంది. ఒక్కతే ఆమె విడ్డని గుండెలకద్దుకుని లేచింది. తల విడిపోయి, పట్టు వేలాడుతోంది. కట్టుకున్నకోక అధ్వాన్నంగావుంది ఒంటి నింది మురికి నీళ్ళు వరదలు కడుతున్నాయి. అయితే గుండెమాత్రం నిబ్బరంగా వుంది. గుండెలమీద శిశువు; తొలికాస్తు; తన కన్నకొడుకు!

బలంలేని చేతులతో వొక దారైన రాతిముక్క తీసిందామె. దాంతో కొడుకు బొడ్డు కోసింది. ఎరిగిన మందాకు పసరు కోసినచోట తగిలించింది. ఒకమందు వేరు తాను నమిలి మింగింది. పిల్లాడినోట వొకమందాకు పసరు నాకించింది. అంతే కోడుదేశంలో సామాన్యజ్ఞానం. కళ్ళదగ్గరే మందు.

పిల్లాణ్ణి చంకని పెట్టుకుని పుయు బైలుదేరింది. ఈ మురికితో వూళ్ళోకి వెళ్లడం బాగుండదు. సగం దారిలో అవడం తోపులోంచి ఏటికి మరో అడ్డుదారి వుంది. ఆ దిగుడు వొరకదారిని మెల్లిమెల్లిగా దిగి వెళ్ళిందామె. నిస్పృహగా వుంది. అయినా రాళ్ళమీద అడుగులువేసి దిగుతూవుంటే ఆమెకాళ్లు చలించలేదు, తన విడ్డకోసం. అయితే ప్రతి అడుగు జాగ్రత్తగా వెయ్యాలి. ఒకచేత్తో కొడుకుని పట్టుకుని, రెండో చేత్తో చెట్టూ చేమా పట్టుకుంటూ, గోడలా నన్నపాటి దారిని అతి జాగ్రత్తగా దిగిందామె. సర్వమూ జయించిన మాతృమూర్తి ఆమె. ఏటి దగ్గర పట్టు మనిపిలేదు. స్నానాలవేళ దాటిపోయింది. రాళ్ళమీద పారుతోంది ఏరు. పైన ఇసకపొర, రెండువేపులా దట్టమైన అడివి.

ఇటూ అటూ చూసింది పుయు. అద్దాకులు పరిచి పిల్లాణ్ణి పడుకోపెట్టింది. తను ఏటిలో దిగింది. బాగా ములిగి స్నానంచేసింది. బట్ట పుతుక్కుంది. పిల్లాడి మీద నీళ్ళు చిలకరించింది. కుచీ కుప్రమై, కొడుకుని ఎత్తుకుని పూళ్ళోకి నడిచింది.

కొండమీద వొక్కతే తాను చావుతో ఎప్పుడు పోరాడిందో పుయుకి జ్ఞాపకం లే దిప్పుడు. అది ఏ యుగాలనాటి మాటో! సూర్యుడిలా ఎర్రగా వుంది కొడుకు మొహం చూసిం దామె. ఇదే తన బతుకులో ఉదయం. కొడుకు తల్లి తాను, సౌభా గ్యవతి.

ఎన్నడో ఆమె రాండిగా * వుండేది. పసుపు రాసుకునేది. కొప్పునిండా పువ్వులు ముడుచుకునేది. చైత్రం పండుగలో పిచ్చిదానిలా పాటలు పాడుతూ తిరిగేది. మనసుకి నచ్చిన మనిషి కోసం వెదికేది. సీతాకోక చిలకలాగ రెక్కలు విప్పకు ఎగిరేది. ఎందుకని? గడిచిందంతా తెలియదామెకి. కాని ఆప్పటి ప్రశ్న లన్నిటికీ ఇవాళ జవాబు దొరికింది. ఇవాళ తాను వొక పిల్లాడి తల్లి. ఆమె దర్శనీ, దర్శు తన వొళ్ళో వున్నాడు.

పొద్దు వాటిపోతూ వుంది. పుబులి వంటపూర్తిచేసింది. దివుడు భోజనం ముగి సింది. ఇంతదాకా పుయు తిరిగి రాలేదేం? ఉండి వుడికి దివుడు మనస్సులో సందేహంకలుగుతూ వుండేది. గంగ్రగొడ్తలి బుజంమీద వేసుకుని, ఈటే, తుపాకి పట్టుకుని వెదకడానికి అడివికి బయలుదేరా లనిపించింది దివుడికి. కాని వెంటనే అనిపించింది, శంకించ దానికి కారణం లేదు.

ఇంతలో ఊరి చివర నందడి వినపడింది. ఊరి అమ్మలక్కలు అటు పరిగెడు తున్నారు. ఒక్కదగ్గిర మూగుతున్నారు. కేకలు వేస్తున్నారు. దివుడు అటే వెళ్ళాడు. సగం దార్లో పిల్లాణ్ణి ఎత్తుకునించుంది పుయు. అంతమందీ ఆమె చుట్టూ మూగుతున్నారు. గోలచేస్తున్నారు. అశ్వర్యపోతున్నారు. దివుడు నోరు వెళ్ళబెట్టి నిలబడి పోయాడు. ఎవరో వొకరు కొడుకుని మీదికెత్తి చూపెట్టారు. దివుడు నవ్వాడు. కొత్తగా వచ్చిన అగంతుకుడు అన్ని దుఃఖాలూ, అన్నితాపాలూ మాయం చేసేశాడు.

పుబులి వచ్చింది. వదినెని కొగిలించుకుంది. ఊరి అదాళ్ళందరితోనూ కలిసి పుయు తన ఇంటివేపు నడిచింది. దేశమంతటిలోనూ ఏదో సాటిలేని ఆశ్చర్యమైన పని చేసినట్టుం దామెకి. పిల్లాడు ఏడుస్తున్నాడు. పుయు నవ్వుతోంది.

అ యి దు

వినాతినుంచో ఈపురాతనమైన భూమి పడివుంది. దీనిమీదే ఈ మూన్నాళ్ళ ముచ్చట మన కాపురం. అందరమూ మొలకలై లేస్తాం ; చెట్లయి పెరుగుతాం ; రాలిపోతాం. అంతా మూన్నాళ్ళ ముచ్చట.

ఎక్కణ్ణుంచో వచ్చిన నీరు ఎక్కడికో పోతుంది. సభ్యత మట్టికింద, అడివి మాటున మాటుమణిగిపోతుంది. ఏదో ఒకపాపం వెతుకుతూ మనిషి తానే దెయ్యమై పోతాడు. అన్ని సంకేతాలూ, అన్ని ఎరికలూ తనవి చేసుకుని, దాచిపెట్టుకుంటుంది కీకారణ్యమూ, దట్టమైన మట్టి. సమాధిమీద హాయిగా గడ్డి బయ్యింది. గడ్డిపువ్వులు పూస్తాయి ; రాలిపోతాయి.

పోయినవాళ్ళు పోతారు. ఏడ్చినవాళ్ళూ పోతారు. ఎవ్వరినీ ఎరగకండా వెనక వచ్చినవాళ్ళూ పోతారు.

సరుబు సావాతా వెలిపోయాడు. ఇవాళటి ప్రపంచం తడివి, అతడు ఎప్పుడుండేవాడో ఎవరు చెబుతారు ?

తాని చుట్టూవున్న కొండలాగ వుండేవాడతడు. ఒక మనిషి కొండ అతడు. ఎప్పుడు చూసినా అలాగే వుండేవాడు. మిణిఅపాయం సరుబుసావాతాలో మారులేదు.

సరుబు సావాతా ఈప్రపంచం ప్రేమించేవాడు. అయితే ఎంచీ, ఏర్పీ ప్రేమించడం ఎరగడతడు. తాను చూసిందీ, తనకి దొరికిందీ తాను ప్రేమించేవాడు. నగం నగం చొప్పనేసిన కొంపకింద, దుమ్ము దుట్రా పడివున్న నేలమీద శరీరం చేరవేసి, అరమూతల కళ్ళతో ఎన్నో కలలు కన్నాడతడు. అక్కడే పేడ, అక్కడే ఉమ్ములు, అక్కడే తోళ్ళుకాల్చిన పాడుకంపు, అక్కడే చెత్తా చెదారం. కురుపులూ గిరుపులూ పుడికే భయపడేవాడు కాడతడు. రక్తం అంటేకూడా జంకేవాడు కాడు. పూజలో బలివేసినప్పుడు కోడుపురోహితుడు కోడిపిల్ల తలకాయ చిదిమేసినట్లు సరుబుసావాతా చంపేసేవాడు. తలకాయ ఎగరగొట్టేసేవాడు ; తినేసేవాడు. స్నేహంతో పెంచేవాడు. సరదాగా తినేసేవాడు. అసహ్యమన్నది ఎరగడతడు. పిల్లంగోవి పూడేవాడు. కొండదేశంలో అందానికి తనుతాను మరపించేవాడు. జీవనమంటే ఏమిటో చవి చూశాడతడు. చవి చూసి తాగేశాడు. చివరంటా

అనుభవించాడు. బాగా అనుభవించాడు. అడివిలో వెంటాడుతూ ప్రేమించాడు. పట్టపగలు కళ్ళందగ్గరి అడివిచాటున వినబడ్డ ప్రతి పిలుపుకీ జవాబు చెప్పాడు.

ఎనభయ్యేళ్ళ ప్రేమ అతడిది. ఎనభయ్యేళ్ళ చరిత్ర. “నేను” అన్నాడు. “నాది” అని ప్రేమించాడు. ఈసు పూనాడు. సంకుచిత భావంతో కాపురమూ చేశాడు. అన్నీవున్నా యతడిలో. అతడు లేడు. అదిగో తన ఇల్లు; తన కొడుకు; తన కోడలు; తన కూతురు; అందరూ వున్నారు. గొడ్డా గోదా, తాను కూచునే రాయి అన్నీ అతడివే. నిన్ను పుట్టిన ఈమనవడూ అతడి సొత్తే. కాని అతడు మాత్రం లేడు. ఏటి వొడ్డున పాడు మసిబొగ్గులూ, బూడిదా, నగం కాలిన కొరకం చులూ వడివున్నాయి. అక్కడకూడా అతడులేడు. అన్నీ అతడివిగానే వుండేవి. కేవలం తొమ్మిదిరోజుల్లో ఈలోకం మనుషులు అతడి నకల సంపర్కమూ తుడిచి పారేశారు. చావున్నాయి ముగిశాయి. ఇల్లావాకిలీ అలకడమూ, కొత్తకుండలు మార్పడమూ, మాంసంకూడు తినడమూ మిగిలాయి. నాలుగు కోడిపిల్లలు కోసి అతడి పేర రక్తం ధారపోశారు. వాటి మాంసం అంతమంది తిన్నారు. ఊరి పురోహితుడు అతడి పేరు పెట్టి పిలిచాడు.

“నరులు సావోతా! నరులు సావోతా! నువ్వు మరి రాకు. వచ్చినదారినే వెళ్ళి పో. మామీద వల వెయ్యకు. మాకు రోగాలు ప్రసాదించకు. మేం వుండబట్టికదా, నీకు ఇంతపెట్టాం. మేమే లేకపోతే ఎవరు పెడతారు? నీవును ఎవ రెత్తుతారు? మేం లేకపోతే మట్టిమేస్తూ వదిలెనేళ్ళయినా ఇలాగే పడి వుండేవాడివి. నరులు సావోతా! నరులు సావోతా! మేం పెట్టింది పుచ్చుకుని వెళ్ళిపో. మరిరాకు” అన్నాడు.

కేవలం పరాయివాణ్ణిచేసేసే మంత్రం:

నింగే హియా తోమి.

(నీకు పెడుతున్నాం.)

మాంబు మచ్చాళిసా హియాతోమి.

(మేం వుండబట్టి నీకు పెట్టాం)

మాంబు హిలా ఆలేమా ఎంబా, హియా తుమా.

(మేం లేకపోతే ఎలా పెట్టగలం? ఏం పెట్టగలం?)

మాంబు కోయు హిపా హిహిమ్ జానోమి.

(మేం కోడిపిల్ల లిస్తున్నాం.)

కోయు హిపా అననాహ నిను హలాములే.

(కోడిపిల్లలు పుచ్చుకుని నువ్వు వెళ్ళిపో.)

నిను ఇంబిజిరు త్వాతి ఎజిరు హలాము.

(నువ్వు ఏదారిని వచ్చావో అదారిని వెళ్ళిపో.)

తొమ్మిది దినాల్లోనే, అందరూ అతణ్ణి పరాయివాణ్ణి చేసేశారు. పో పోమంటూ పొమ్మున్నారు. ఇకనుంచి అతడు భూతం, అశుభం. మనుషుల వెచ్చటి పొయ్యి దగ్గర అతడికి చోటులేదు. కూటి కుండలో వొంతులేదు. కల్లుకుండలో వొంతు లేదు. అతడు లేడు. ఏమీ కాదతడు. ఇత్తి పేరుమాత్రమే అతడు. ఎన్నెన్ని ఆత్మలో ఎగిరి శూన్యంలో కలిసిపోయాయి. పేర్లు అనే తొక్కులు పారేసి వెళ్ళిపోయాయి. కాలం వాటినికూడా మురగబెట్టేసింది. బుగ్గిలో కలిపేసింది. తెక్కా జమా లేనన్ని పేర్లు. ఇవాళ వాటిని ఏరి బైటికి తియ్యడం సాధ్యంకాని పని

ఆరిమధ్య పెద్ద నగడిమంట మండుతోంది. పుండెడు కోడిపిల్లల రక్తం వొలక పోశారు. వంటసారా వొలకపోశారు. 'ఏట్లో పోయేనీరు ఈశ్వరుడికి అభిషేకం!' సరుబు సావోతా అత్త శాంతించాలి. పురోహితుడు కాంబెలాజాని ప్రేతమంత్రాలు పూర్తిచేశాడు. కోడులు యావన్నంది అంతవరకూ నిరీక్షిస్తున్నారు. ఒక్క సారి పెద్దపెద్ద నిట్టూర్పులు తిశారు. ఇక శాంతి. అంతమంది వొక్కసారి గొల్లు మన్నారు. కల్లుతాగడ మారంభ మైంది. కోడు డోళ్ళవాళ్ళు డోళ్ళు వాయించారు. పిల్లంగోళ్ళు పూదడం మొదలెట్టారు. ముఖాముఖి రెండు వరసలుగా కోడు పడు చులు న్యత్యం చేశారు. ముందుకి తోసుకు వచ్చారు, వెనక్కి తగ్గుతూ వెళ్లారు - పాతపద్ధతి.

కల్లుతాగడం మితిమీరింది. అంతా గోల్కాలైపోయింది. ఆవెంటనే మాంసం కూడు విందు. కాకుల్లాగ అరుస్తున్నారు మనుషులు. గుంపులు గుంపులు వొకటే గోల. బాజాలు తగ్గలేదు. ఇండి పుడిగి పిల్లంగోళ్ళు మోగుతున్నాయి. విందు ముగిసింది. ఎంగిళ్ళు పడిపున్న వీధిలో తిరిగి నాట్యం మొదలైంది. సరదా చిందులు తొక్కింది. ఎవళ్ళు వొంటిమీదా స్వారకం లేదు.

పుబులి నాట్యంచేస్తోంది. దివుడు దొర్లుతున్నాడు. లెంజు వోరగా వోరగా కాళ్ళు చేతులూ పూపుతూ గెంతుతున్నాడు. ఆరివాళ్ళంతా సంతోషంలో ములిగి పోయారు.

ఇదీ వొక పండుగే. ప్రేతను తరిమే పండుగ. వెచ్చని నగడిమంట, అట, విందు. ఏటి వొడ్డున పిట్టమనిషి లేని అడివిలో మనిబొగ్గులకుప్ప పడివుంది. నక్కలు పూళవేసి వెళ్ళిపోతున్నాయి. అడివిపిట్టలు వికారంగా అరుస్తున్నాయి. చలిరాత్రి. చీకటిరాత్రి. అడివి గుర్రుపెడుతున్నట్టు వుండి వుడిగి ఏటిలో ఏదో శబ్దం వినిపిస్తోంది. మూసం బొగ్గులమీద మిణుగుర్లు వాలుతున్నాయి; మంచు పేరుకుంటోంది.

ఎంతో రాత్రి పడింది. వీధిమధ్య నగడిమంట అరిపోయింది. కాలీకాలని కొరకంచులు ఈవేపూ అవేపూ జారి అరిపోయాయి. అంతా నిశ్శబ్దం. మధ్య మధ్య ఇగిలించినట్టు అగ్గి మెరుస్తోంది; నిప్పురు కప్పుతోంది. నడివీధిలో అలికిడిలేదు. ఇళ్లతలుపులు మూతలు పడ్డాయి.

సరుసుసావోరా చీకటికి భయపడే వాడు. వెచ్చదనమంటే ఇష్టపడేవాడు.

ఇళ్లతలుపులన్నీ మూసేసారు. ఎంతో చలిగావుంది. చీకటిగావుంది.

ఆ రు

అంతమందీ పుయుకొడుకు అందమైన వాడంటున్నారు. పుయు పొంగిపోతోంది. కొడుకుని వొళ్ళోపెట్టుకు కూచునే దామె. కొడుకంటే వొళ్ళు మరిచిపోయేది. ఆమె లోకమంతా ఆకొడుకే. చంటిపిల్లాడు తల్లిపాలు నోట్లో పెట్టుకు పీల్చేవాడు. చేత్తో తడివేవాడు. తనివితీరని కళ్ళతో కొడుకుని చూసేది పుయు. గుండె తెరిచి పాలునిండిన స్తనాలు కొడుకు నోటికి అందిచ్చేది. అదేదారిని పూళ్ళోవాళ్ళు వస్తూపోతూ వుండేవాళ్ళు. బుద్ధిపుట్టినవాళ్ళు రవంత అగి పుయుని కొడుకు విషయం అడిగేవాళ్ళు. సంకోచం లేకుండా అలాగే కూచుని వుండేదామె. కూచునే మాటామంతి ఆడేది. చంటిబిడ్డకి తల్లిపాలే అహారం. బిడ్డకి పాలు పెట్టడంలో సిగ్గేముందో కోడలుష్టి ఎరగదు ; కోడుసంఘమూ ఎరగదు. కోడుతల్లి గర్వంతో బిడ్డకి పాలు పెడుతుంది. అబలకాదామె ; గొడ్రాలు కాదు. తన రక్తంతో బిడ్డని సృష్టించిందామె. బిడ్డకి పాలిచ్చి, మనిషిని చెయ్యడానికి శక్తిమంతురాలామె.

పుబులి బలవంతంగా పిల్లాణ్ణి తీసుకునేది. " నేను అలిసిపోయానమ్మా, నువ్వు పనిచెయ్యి " పుయుతో అనేదామె. పిల్లాణ్ణి లాక్కని గదిలోకి వెళ్ళేది. అతణ్ణి ముద్దులాడేది. కూనిరాగాంతో పాటపాడేది. చుట్టూచూసి తన రొమ్ములు మెల్లిగా పిల్లాడి నోటికి తగిలించేది. పిల్లాడు తడివేవాడు. పరిచిత శ్లేత్రం దొరికేదికాదు ; ఏదేవువాడు. దగ్గిరదగ్గిరే తచ్చాడుతూ వుండేది పుయు. పాలు కారిపోతూ వుండేవి. " తేవే " అనేదామె - " నువ్వు వెళ్ళు తల దువ్వుకో. నిన్నుచికాకు పెట్టేస్తాడు."

ఒడిపోయినట్టు పుబులి మనస్సు చెపుతూనేవుండేది. గుండెల్లో ఎక్కడో ఏదోలా వుండేది. పిల్లాణ్ణి ఎత్తుకుని ఆదానిపించేది.

పుయు కొడుకుకి పాలు పచ్చేది. పుబులి నుంచుని చూసేది. మొహం మీద ఉదాసభావం అలుముకునేది. కళ్ళల్లో కలలు తేలిపోయేవి. ఎదుట పిల్లతల్లి, అడుగో ఆమెకొడుకు, తన అన్న సంతానం. పిల్లాడితండ్రీ చెల్లెలు తాను. ఒక నాడు పుయు మరదలుతో అంది. " వీడికళ్ళూ, నుదురూ చూడూ, సరిగ్గా నీలాగే వున్నాయి. నీ దగ్గిర పుణికి పుచ్చుకున్నట్టున్నాయి. చిన్నిచిన్ని పాదాలు మూడు మూర్తులా నీ పాదాలాగే వున్నాయికదూ ! ఏం ? చూడూ, చూడూ ! " పుయు విరగ బడి నవ్వింది. పుబులికూడా నవ్వింది.

పిల్లాడంటే ప్రాణం పెట్టేది పుబులి.

చిన్న అద్దంలో మొహం చూసుకుంటూ, నూనే వసుపూ రాసుకున్నప్పుడు చూసి చూడనట్టు పిల్లాడివేపు చూసే రామ. నిజంగా పుయు కొడుకులో తనరూపం అవుపిస్తోందా ఏమిటిదేప్తా? పుయు కొడుకుని ముద్దులాడేది. పిల్లాడు తల్లి దేహానికి బల్లిలాగ అంటుకుపోయేవాడు. పుబులి పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచేది. తెలియకుండా ఏదోలా అయిపోయేది మనస్సు. పద్దెనిమిదేళ్ళ జీవనం వొక్క సారి నెమరుకి తెచ్చుకునేది. అంతా దుఃఖమయ మనిపించేది. చచ్చిపోయిన తల్లి పయ్యడచెంగు తన వొంటికి తగిలినట్టయ్యేది. ముసిలితండ్రి జ్ఞాపకం వచ్చేవాడు. ఇంకా ఏవో జ్ఞాపకాలు తొంగిచూసేవి, అంతలోనే మాయమయ్యేవి.

తెల్లపోయి దూరానికి చూసేది పుబులి. అదిగో కొండ అవతల బందికార గ్రామం. హికాకోవంశం కోడలుల పూరది. ఉదయమూ, సాయంకాలమూ అక్కడ పొగలేస్తుంది. పల్లంలో వుంది పూరు. నుళ్ళు తిరుగుతూ పైకిలేస్తుంది పొగ. చెట్లనందుల్లోంచి చూసేది పుబులి. చూస్తూ ఊహిల్లేది సరదాగా. బందికార సావోతా హికాకో హార్గుణా యువకుడు. చివుడు అంత పొడవాటి మనిషి కాదు. కాని మలిచినట్టు వుంటుంది శరీరం. చిన్నప్పటినుంచీ పుబులి ఎన్నోమాట్లు చూసిం దతణ్ణి. అప్పుడప్పుడు వచ్చేవా డతడు. సరుబుసావోతా కాళ్ళకింద కూచునేవాడు.

పొగ నాట్యంచెయ్యడం పుబులి చూసేది. సరుబుసావోతా పొగలో కలిసిపోయాడు. హార్గుణా అంటే ఇష్టంగా వుండే దతడికి.

పుబులి హార్గుణా విషయం ఛావించేది. 'ఈపూరి సావోతా కూతురు ఆపూరి సావోతాకి బావుంటుంది' అనేవారు లోకులు. కొన్నాళ్ళయి హార్గుణా రాలేను. చేలు కోతలకాలం. పెంకిపిల్ల పుబులి హార్గుణాని తైపారువేసి చూసేది. పాపం, అతడికి తల్లి తండ్రీ లేరు.

దివుడు కొడుక్కి నామకరణం జరగాలి. పుయు తనకొడుకు శుభభవిష్యత్తు ఛావించేది. కొడుకుని వొళ్ళోపెట్టుకుని వీధి అమ్మలక్కలతో మాటామంత్రీ అడిగినప్పుడు తనకొడుక్కి ఏం పేరు పెట్టడమని అందరినీ అడిగేది.

పేరు గొప్పగా వుండాలి, గంభీరంగా వుండాలి, భయంకరంగావుండాలి. పెద్ద వాడయ్యాక అతణ్ణి జనం గౌరవించాలి. అతడంటే భయపడాలి. రామాణా, మెండ్రెంగా, ఉండ్ర - ఇలాగ. దివుడు అభిప్రాయమేమిటో అడిగి తెలుసుకోవా

లనుకునేది. అయితే దిపుడు ఏదోలా వున్నాడిప్పుడు. కనపడడమే కరువులావుంది. పిల్లాడు పుట్టాక పుయు వోళ్ళు వాగా చిక్కిపోయిందంటున్నారు. ఆమెకి దిపుడు మీద అలకగా వుండేది. అంత ముంచుకుపోతోందా పని! ఎన్నో అడగాలనిపించేది, కొడుకుపేరు ఏం పెట్టడమో అని.

కోతలు జోరుగావున్నాయి. ఊళ్ళోవాళ్ళందరూ కొండకింద లోవరోనే వుంటున్నారు. ఊరు దీం దీం మంటోంది. పుబులి కూడా చోడిమళ్ళకి వెళుతోంది. పుయు కోసం అట్టేపెట్టి, అన్నకోసం, దడ్డికోసం చోడికూడు పట్టుకువెళ్ళేది. పొలాల్లో మంచెలు కట్టివున్నాయి. పండినపంటా, కోసినపంటా కాపలాకాస్తూ మగాళ్ళు తమతమ మంచెలమీద రాత్రిళ్ళు పడుకునేవాళ్ళు.

పుబులి సాయంకాలం తిరిగివచ్చేది. ఆమెతో దస్రుకుక్క తిరిగివచ్చేది. రాత్రిళ్ళు తెలివినచ్చినప్పడల్లా మంచెలమీంచి అడివిజంతువులు రొప్పేవాళ్ళు, గోలచేసేవాళ్ళు. కొమ్ముబూరాలు వూడేవాళ్ళు. పుబులి నిద్రపోయేది. పుయు బూరాలధ్వని వింటూ వుండేది. అప్పుడప్పుడు బూరాలు వినపడగానే దభిమని దస్రు లేచేది. భోభో రాగాలు తిని ఏడ్చేది. పిల్లాడు ఏడ్చేవాడు. అగ్గిపొగలు కుములుతూ వున్నగుడిసె కొంపలో, చలికి ముడుచుకు పడుకుని పుయు దిపుజ్జీ తలుచుకునేది.

కోడుదేశంలో ఈకోతలప్పుడు అడవిదాటు పొలాల్లో ఎంతో సరదాగా వుంటారు. నవ్వులూ, స్నేహాలూ - అంతముండదు. మాఘమాసం కేవలం పెళ్ళిళ్ళమాసం. పంటచేలు చూస్తే కడుపు నిండుతుంది. చలి ఎండ ఉల్లాసం కలిగిస్తుంది. మను ముల్ని దగ్గిరచేరుస్తుంది చలి. పుయు పుబులిని చిత్రంగా చూసేది. ఆమె మనస్సు లోతులు తొంగిచూడాలనుకునేది. పుబులి వోళ్ళుమరిచి నిద్రపోతూ వుండేది. అలికిడి లేని చలిరాత్రిళ్ళు బూరాలతప్ప మరేమీ వినపడేవి కావు. "పినకండ్రిని కాపలా పెట్టి దిపుడు రాలేదూ! మగాళ్ళ మనస్సు నిజంగా -" అనుకునేది పుయు.

తెలతెలవారుతూవుంది. పొగమంచు దట్టంగావుంది. ఇంటిపక్క సొమ్ముల కాలలో ఎడ్డు రెండూ, అడేపనిగా అరుస్తున్నాయి. పుయు లేచింది. చూసేసరికి అంతకిముందే పుబులి లేచివుంది. ఇంట్లోకి పల్చటి వెలుతురు వస్తోంది. అగ్గి ఆరిపోయింది. పిల్లాడు నిద్రపోతున్నాడు. పుబులికోసం కనిపెట్టుకుని పుయు అలాగే పడుకుంది. ఎడ్లజత మరింత అరుస్తోంది. ఇంట్లో వెలుతురు అధికమైంది. పిల్లాడు బలబలా చూశాడు.

పుయు కొడుకుని ఎత్తుకుని లేచిపోయింది. అప్పుడే ఆమెచూసింది, కొడుకు

బొడ్డు పూడింది. పుయు బద్ధకం పటాపంచలై పోయింది. కొడుకు బొడ్డు పూడింది. ఇల్లా వాకిలీ అలకాలి. బోలెడంత పనుంది. దివుడు మీద వొళ్ళుమండిం చామెకి. ఇంటిమాట పినరంత వొంటపట్టడంలేదు మనిషికి ! ఆరికే వొకసారో రెండుసార్ల వచ్చి కాలుకాలిన పిల్లిలాగ వెల్లిపోతే సరా ?

ఆరి బారికి భుర్నాముండా చిన్నకొడుకు తురుంజాగాడు సొమ్ములు తోలుకువెళ్ళడానికి వచ్చాడు. వాడిచేత పుయు దివుడు దగ్గరికి, లెంజు దగ్గరికి కబురంపింది. భుర్నాముండాని పిలిచింది. సావోతా చచ్చిపోయాక దివుడు సహజంగానే పూరి నాయుడయ్యాడు. నాయుడి వారావహుడు బారికి. అందుకోసమే వాడికి 'బారికి భూమి' ఇస్తారు. అది వాడు అనుభవిస్తూ వుంటాడు. భూర్నాముండా కబుర్లు మోసుకుని పూర్నా వాడా వెళ్ళేవాడు.

కబు రందడమే తడుపు భుర్నాముండా వచ్చి వాలాడు. పుయు తన కన్నవారి పూరు మిటిం గ్రామం కబురుపంపింది. శుభకార్యాల్లో కుర్రాడి మేనమామగారిం టికి కబురు పంపడం రివాజు.

పోగమంచు విడిపోయింది. అయినా పుబులి పక్తాలేదు. పుయు పిల్లాణ్ణి జామిరి కొడు భార్యదగ్గర వొదిలేసి, బొడ్డుడిన సంగతి చెప్పి కొండమీదికి వెళ్ళింది. ఎర్ర మన్ను తెచ్చింది. అడ్డాకులు తెచ్చింది. తిరిగి వచ్చేసరికి పిల్లాణ్ణి వట్టుకుని పుబులి ముసిలామెదగ్గర లోకాభిరామాయణం మాట్లాడుతోంది.

పుయు ఇల్లా వాకిలీ అలికేసింది. సొమ్ములసాల శుభంచేసింది. శుభచిహ్నంగా గుమ్మానికి అడ్డాకుల తోరణం కట్టింది. బట్టలు పుడకపెట్టింది.

రఫోలా నించి తాను తిరిగివచ్చేసరికి దివుడు వచ్చాడు. చలిరాత్రి బూరా పూది పూది, తెల్లార్నూ జాగరంచేసి, కడుపునిండా కల్లుచాగివున్నాడు.

పుయునిచూసి, అమెవెంట ఇంట్లోకి పురికాడు. చాగినకళ్ళతో మేకపోతులా చూశాడు. పుయుని చెయిపట్టుకులాగాడు. పుయు చంకలో పిల్లాడున్నాడు "చీ చీ. పిల్లాడికి నొప్పిపెడుతుంది" అందామె. పిల్లాడు పాలుచాగుతూ వొక కంటితో తండ్రిని చూశాడు. దివుడు తగ్గిపోయాడు.

"కల్లుచాగి తెయితెక్కూడితే సాగదు" అంది పుయు — "బోలెడంత పనివుంది. బెజుణిని పిలవాలి. డిసారిని సంప్రదించాలి. పిల్లాడి బొడ్డుడింది. పేరుపెట్టాలి."

దివుడు బెజుణిని పిలవడానికి వెళ్ళాడు ; యంత్రంబొమ్మలా వెళ్ళాడు. ఇన్నాళ్ళ తరవాత ఇవాళ ఎంతోపుషారుగా ఇంటికి వచ్చాడు తాను. పుయు నీరసంగా అవు

పిస్తోంది. మొహంలో రక్తం చుక్కలేదు. చలికి పెదవులూ, మొహమూ పగిలి పోయి వున్నాయి. జుత్తు తుప్పలా వుంది. దివుడు కళ్ళలో అదేమూర్తి నాట్యం చేసింది. ఆ మూర్తిలో సరాగంలేదు. "వెళ్ళు, పనికివెళ్ళు" అంటూ వెనకనించి పొడుస్తోంది. చలికి దివుడు వొళ్ళు పొంగుతున్నట్టుంది. నోరు అద్భుతపోతున్నట్టుంది. పిల్లాడు పుట్టినప్పటినించి పుయ్య కసిరి కొడుతోంది. పిల్లాడు పుట్టేముందు కూడా అలాగే దగ్గరికి వెళితే అగ్గిచూసేది. అడివిమనిషి దివుడు ఎన్నాళ్ళని అలా గడుపుతాడు ?

ఉదయాన్నే పూరిపడుచుయి రుబోలాకి వెళుతున్నారు. తలమీద కడవలూ, చంకలో గుడ్డలూ పట్టుకు వెళుతున్నారు. తుంబర వెళుతోంది. నిలమ వెళుతోంది. లేళ్ళలాగ ఆడమ్మగాలు నడుస్తున్నాయి. దివుడు చూస్తూ ముందుకి వెళ్ళాడు. సులకమంచం తలమీద పెట్టుకుని సోనాదేయి వెళుతోంది. భుర్తాముండా కొడుకు బాలముండా భార్య ఆమె. ఏడాదై కేలారగ్రామంనించి వచ్చిందామె బాలముండా పొడుగుగా ఎముకలగూడులా వుంటాడు. సోనాదేయి తలవంచుకుని నడుస్తోంది. ఎంత అందంగావుందో ఆమె! ఆమె గుండ్రటి మొహానికి ఎవరో చీకటి పులిమారు. ఆచీకటిలోంచే రెండుకళ్ళూ మెరుస్తున్నాయి. ఓరచూపులు మిలమిలా వెలిగి పోతున్నాయి.

దివుడు పెద్ద నిట్టూర్పు తీశాడు. ఏడాది కిందటి పుయ్య అతడికి జ్ఞాపకం వచ్చింది. దస్రకుక్క-ఎప్పుడు వచ్చిందో, వెంటనడుస్తోంది. తోవలోనూ, పుంత లోనూ ఎక్కడసడితే అక్కడ కుక్కలూ, కుక్కపిల్లలూ - కుంయ్య కుంయ్య - చిరాకు వేస్తూంది !

విడు

బెజుణి ఇల్లు వచ్చింది. ఊరి చివర వొంటరి కొంప. చుట్టూ కిత్తలితుప్పల పెండె. లోవల గడ్డి గాదా ఆడివి. దానిమధ్య వొక పాడుపంచ. అందులోనే మునీలి బెజుణి కాపురం. ఎవ్వరూ లేదామెకి. కోడు సమాజంలో వొక విశిష్టస్థానముంది బెజుణికి. ఎప్పుడు కావాలంటే అప్పుడు దేవత పూసుతుం దామెకి. ఏ దేవతని పిలిస్తే అదేవత ఆవేశిస్తుంది. అమె గొడ్రాలు, చచ్చినవాళ్ళకి బతికినవాళ్ళకి మధ్య వొక నిచ్చెన లాటి దామె.

బెజుణి అంటే జనానికి నచ్చేదికాదు. అందవికారంగా వుండే దామె. అమెగోళ్ళు దేగగోళ్ళలా వంకరగా వుండేవి. నోద్లో రెండే రెండు పళ్ళున్నాయి. రెండూ పొగ చూరిన పసుపురంగుతో వుండేవి. కళ్ళు రెండూ పొగచూరినట్టుండేవి. ఒంటి మీద చర్మం వేలాడుతూ వుండేది. అందరూ అమెని చూసి భయపడే వాళ్ళు. ఎముకలు అవుపిస్తూవున్న గుండె మీద రకరకాల గాజుపూసలపేర్లూ, గుత్తు గుత్తులు తావేజులూ, వేళ్ళముక్కలూ వేలాడుతూ వుండేవి. అసాధ్యమైంది సాధించే దామె. అగ్గిలో నడిచేది. ముళ్ళమీద కూచునేది. దేవతల వాహనం అమె ; బెజుణి.

బెజుణి ఇంటి పెండె దగ్గర ఆగి దివుడు నిలబడ్డాడు. ఇంటి నాలుగువేపులా పెద్దపెద్ద బండరాళ్ళూ, తుప్పలూ, డొంకలూ నిండివున్నాయి. బెజుణి పాములు పెంచుతుం దంటారు లోకులు. నక్కలతో మాట్లాడుతుందట !

గడపమీద నోరు విరిపిస్తోంది. దివుడు లోపలికి వెళ్ళాడు. గడపమీద కాళ్ళూ చేతులూ చాపుకుని బెజుణి ఎండకాగుతోంది గోగునారలాగ వేలాడుతోంది జుట్టు చెవికి మందారపువ్వు దోపుకుంది. మొలకి ఎర్రగుడ్డ చుట్టుకుంది. తనలోతాను, మాటాడుకుంటోం దామె. ఇలాగే తనమానాన తాను ఎవళ్ళతోనో ఎప్పుడూ మాట్లాడు తూనే వుంటుంది.

రొజుగాలి, చలిగాలి వీస్తోంది. ఈగాలిలో వచ్చి దెయ్యాలు బెజుణిని తట్టేవి. ఏమేమో చెప్పి వెలిపోయేవి. అమెకళ్ళము దు శూన్యంలో కలిసిపోయేవి.

అమె నన్నని నుదుటిమీద నాగేటిచాలులా గీతలు కనపడుతున్నాయి. పొగచూ రిన కళ్ళతో భవిష్యత్తు చూసే దామె ; అన్నీ తెలుసుకునేది. దివ్యదృష్టి వుం దామెకి. అమె కళ్ళల్లోకి ఎవళ్ళూ సూటిగా చూసే వాళ్ళు కారు.

"బెజుణి! ఓ బెజుణి!" దివుడు గట్టిగా పిలిచాడు. బెజుణి మొహం తిప్పింది. నవ్వింది. నోరు వెళ్ళబెట్టింది. వచ్చటి పెద్ద పళ్ళు రెండూ అవుపించాయి. మెడ పూపుతూ అడిగింది - "బొడ్డు పూడిందా?" అని.

"ఎరుగుదువా?" దివుడు అడిగాడు. బెజుణి మళ్ళీ నవ్వింది. "నేను ఎరగనూ?" తనలోతాను గొణిగింది - "నరుబుసావోతా రుమా * పుట్టింది. హాకినా, హాకినా. సావోతా, సావోతా! ఆరుమా నువ్వు అడివిలో తిరగడానికి బెజుణి ధాండి* గా లేదిప్పుడు. కానీ నిన్ను అడ్డాల్లో† వట్టుకు కూచంటాను. తినడానికి ఏమిటి పెట్టింది? పాలులేవే!"

బెజుణి నవ్వింది. "నరుబుగా వుండేవాడివి. హాకినా అయ్యావు. హాకినా, హాకినా."

ముసిలి బెజుణి తనలో తాను గొణుక్కుపోతోంది. దివుడు నివ్వెరపోయి నిలబడ్డాడు.

"బెజుణి! ఓ బెజుణి!" దివుడు మళ్ళీ అన్నాడు - "ఇవాళ నాకొడుక్కి-పేరుపెట్టాలి నువ్వు. అందుకే నిన్ను పిలివడానికి వచ్చాను."

బెజుణి తెలుపుకుంది. చెవిలోంచి మందారపువ్వు తీసేసింది. ఈనెప్పల్లావున్న కాళ్ళూ చేతులూ కప్పకుంది.

"వస్తానురా బాబూ, వస్తాను. పేరుపెట్టాలి కదూ! సొమ్ములు తిరిగివచ్చేవేళకి స్తాను. ఇప్పుడు 'యోగం' లేదు. వెళ్ళు. పుయ్యతో చెప్పు. ఊళ్ళోఅందరికీ చెప్పు" అంది.

దిక్కూ మొక్కూలేని ముసిలిఅమె. ఊళ్ళోవాళ్ళు పిల్లలు కంటూ వుంటారు. అమె దేవతల్ని అడిగి పేర్లుపెడుతూ వుంటుంది. పూజచేస్తూ వుంటుంది. హీ హీ హీ అంటూ నాట్యం చేస్తుంది.

దివుడు తిరిగివచ్చేవాడు. వీధిదారిలోకి వచ్చేకాక అనుకొన్నాడు - "బెజుణికి మతి స్థిమితం లేనట్టుంది. ఇక ఇదీ చాలిపోతుంది."

దివుడు డిసారి కోసం వెళ్ళాడు డిసారి పాండ్రుకోడు పొలం పెళ్ళాడు. పాండ్రుకోడు అంత మునిశాడు కాదు. అ దమైన మనిషి. తెల్లటి శరీరం. అతడి దివ్యశక్తిమీద పూళ్ళోవాళ్ళకి వల్లమాలిన నమ్మకం. కోడు సిద్ధాంతి అతడు. కానైతే

* అత్తి + పడుచు † ఒడిలో

అడంబరం లేదకడికి. ధుంగియా * నములుతూ వ్యవసాయం చేసుకుపోయే సాధారణ వ్యక్తి. అతడి తండ్రి. పేరుబద్ద డిసారి. మెరియాపూజ చేయించేవాడతడు. ఆ దినాల్లో యుద్ధంవస్తే పోట్లాటకి వెళ్ళవలసివచ్చేది. ఏరోజు ఏంచేస్తే ఏంజరుగుతుందో అన్నీ చెప్పేవాడతడు. పాండుకోయి కొంతకొంత నేర్చుకున్నాడు. అర్థరాత్రి చుక్కల ఆకాశం చూస్తూ, నక్షత్రాలు లెక్కపెట్టి ఫలితాలు చెబుతాడు. చెప్పినంతా జరిగేది. ఎప్పుడు పెళ్ళిచెయ్యాలో, ఏరోజు ఎవేళప్పుడు, ఏ పూజచెయ్యాలో చెప్పేవాడు. ఏరోజు కొత్తమామిడిపళ్ళు తినాలో అన్నీ అతడే నిర్ణయించేవాడు. రాత్రిళ్ళు చుక్కలు లెక్కపెడుతూ అన్నీ చెప్పేసేవాడు.

“సొమ్ములు తిరిగివచ్చేవేళప్పుడు —” డిసారి కూడా అదేమాట చెప్పాడు.

దివుడు తిరిగివచ్చేవాడు. ఎండ తిరగడంచేత ఆకలిగా వుంది. మొల్లో దోపిన బొల్లో పొగాకు అయిపోయింది. పుయుమి బాగా చిరాకువేసింది. సొమ్ములు తిరిగివచ్చేవేళ ఎప్పటికో అవుతుంది. ఊరికే ఇప్పటినించీ ఎండలో తిప్పి చంపుతోంది!

“హాకినా — హాకినా — పేరు చెడ్డగాలేదు. బాగానే విసిపిస్తోంది.” దివుడు ఆలోచించాడు — “కాని హాకినా అంటే కంగాలివాడనీ, కడుపుమంటవాడనీ, దీనుడనీ అర్థం. నాకొడుకు కడుపుమంటవాడవుతాడా? బెజ్జికి బుద్ధిలేదు.”

“కాని పేరుపెట్టడం బెజ్జి చేతిలోలేదు కదా? ఏపేరుచెప్పితే బియ్యం నిలబడతాయో? దేవతల ఇష్టం అంతా. సరే, తరవాత చూద్దాం.”

రోజంతా కాచుకు కూచునే గడిచిపోయింది. అస్తమానందిక్కు పొద్దు వాలిపోయింది. పుయు దాగట్లో వెలక్కాయలావుంది. పనిపాట్లుచేస్తూ చెమట్లు పోస్తున్నాయి. అయినా అమె కాలు నిలవకండా వుంది. ఇంకా మరింతపని వుంటే బాగుండే దనిపిస్తోంది. ఇవాళ తన కొడుకు నామకరణం. అపేరుపెట్టుకుని, దేవతలందరి ఆశీర్వాదనంతో తన తాతముత్తాతల మట్టిమీద మద్దిచెట్టులా నిటారుగా నిలబడతాడతడు. పుయు అతడి తల్లి. ఎన్నివిఘ్నాల్లో ఎన్ని అరిష్టాల్లో మనిషి నుదుటిమీద రాసివుంటాయి. అడివిలో పులులూ, పొలాల్లో పాములూ, ఎన్నో జ్వరాలూ, జలుబులూ, గుండెనొప్పలూ — ఇన్నీ వున్నాయి. పదిమందిని కనిపెంచితే ఎక్కడికీ ఒకడు యముడి ఎంగిలి మెతుకు మిగిలిపోతాడు. అతడి అదృష్టానికి గొప్పవాళ్ళ జలుమూ, సాహుకార్ల పోరూ వుండనే వున్నాయి. ఎవళ్ళ

దృష్టి తగలకండా, ఎవళ్ళకోపానికి గురికాకండా కొండకొప్పుమీద అతడు మనిషి కావాలి, ప్సే !

వాకిలి ఇరవైనైదు తుడవడం జరిగింది. అక్కడే పూజ జరుగుతుంది మరి. ఎర్రముగ్గా, నల్లజీడిపళ్ళూ, అడ్డాకులూ, కొత్తపెమ్మిదలూ అన్నీ సిద్ధంగా వున్నాయి. ఒక అకు దొన్నెలో పసుపుగుండా, వొక దొన్నెలో పచ్చిబియ్యమూ వున్నాయి. మాటిమాటికీ పుయు చూసిపోతుంది. కాలుకాలిన పిల్లిలా తిరుగుతోంది,

జనం మూగింది. బాజాలు మోగాయి, డిసారిసి, బెజుణునీ వెంటపెట్టుకుని దివుడు వచ్చాడు. లెంజు అక్కడే వున్నాడు. పుబులి వొళ్ళు సుబ్బరం చేసుకుని, తలదుప్పుకుని నించుంది. గండిక* హెచ్చింది. పాండు డిసారి యోగం చూశాడు. "మొదలెట్టండి" అన్నాడు. ధూపం వెలిగింది. బెజుణుకీ దేవతపూనింది.

బాజాలకి లయవేస్తూ పూగిపోయింది బెజుణి. నాట్యం మొదలెట్టింది. కొంచెం దూరం జరిగి పూరిజనం కూచుంది. బెజుణి గెంతింది, పరిగెత్తింది. ధూపంపొగ తాగింది. దగ్గిరవుండే జనంమీదికి పురికి జుట్టుపట్టుకు పీకింది. మొహమూ, తలా గోళ్ళతో రక్కింది. జనం కదలకండా, తలవొంచుకు కూచుంది.

పాగుతున్న బెజుణుని గెంతడానికి విడిచిపెట్టి, పాండుజాని సగం బాజాలు వెంటపెట్టుకుని రూకరదేవత పూజకోసం వెళ్ళాడు. ఎంతోసే పయ్యాక తిరిగి వచ్చాడు. మంత్రాలు చదువుతూ బెజుణి అడుతోంది. ఆమెతో మరిద్దరు ముసి లమ్మలు నడుం బిగించారు. బెజుణి అలిసిపోయింది. ఇటూ అటూ వారిగిపోయింది. ముసిలమ్మల చేతులమీద వాలిపోయింది.

పొద్దు గూకిపోతోంది. బెజుణి అటముగిసింది. పుయు కొడుకుని పట్టుకు నిలబడింది. బెజుణి ముగ్గు కిందపోసింది. పసుపుగుండా, పచ్చిబియ్యమూ వొలక పోసింది. ముగ్గురుముసిలమ్మలూ మూడుకోడిపిల్లలు మేపారు. బాజాలు మోగుతున్నాయి. ధూపంపొగ మెలికలు తిరుగుతున్నాది. బెజుణి మంత్రాలు చదువుతూ అన్ని శుభాలూ కోరింది. వారాల పేర్లూ, మాసాలపేర్లూ, కారైలపేర్లూ చెప్పింది. దేవతలందరినీ పిలిచింది. ఒకదానితరవాత వొకటి మూడు కోడిపిల్లల తలకాయలూ చిదిమేసింది. రక్తం నేలమీద పోసింది. పంటసారా పోసింది. వెలిగించిన పెమ్మిద నెత్తిమీద పెట్టుకొని తల్లికి పిల్లాడికీ ముమ్మారు ప్రదక్షిణం చేసింది.

కొండ అవతల పొద్దు సగంసగం గుంకిపోతూవుంది. అటువేపుచూస్తూ వెజుణి పెమ్మిదలో నీరు నింపింది. మంత్రాలు చదివి నీళ్ళు కింద వొలకపోసింది.

ఇక నామకరణం జరుగుతుంది. పుయు మనస్సులో ఉత్సాహం పెరిగింది. అందరూ కిందికి చూశారు. వెజుణి కిందకూచుంది. ఒక్కొక్కపేరూ చెవుతూ అక్షింతలు విసరడం మొదలెట్టింది. అలా విసురుతూ వుంటే, ఏపేరుచెప్పినప్పుడు అక్షింతలు నిటారుగా నిలబడితే, ఆ పేరు కుర్రాడికి పెడతారు. ఇదీ రివాజు.

వెజుణి పేర్లు ఏకరువు పెట్టింది.

వారాలప్రకారం - సోమ, మంరాడు, బుడు, గురు, శుక్ర సను.

మాసాల ప్రకారం - తెలు, ఆషాడు, బావాసను, వెను, దస్ర, దివుడు.

జంతువుల పేర్లు - మెల్లు (నెమిలి), లెల్లు (గెడ్డ), మాయా (లేడి). .....

చెట్లపేర్లు, పళ్ళపేర్లు - కాంబేలా (కమలాపండు), జాము (జామిపండు), ముంత్రా (దోస), డండా (చెరుకు), దెరు (వెదురు), మాహాఅ (మామిడి).

ప్రాచీనకోడులపేర్లు - జాగిలి, బబన, గయా, లెతా, లాకా, అర్దు.

నక్షత్రాలపేర్లు - అశ్వి (అశ్వని), వార్హి (భరణి). సాల్వా (శుక్ర), రాండా (కుజుడు), ఉత్రా, లదా -

తరవాత - రెంజు (వెన్నెల), టిణి (మెరుపు), పియు (మేఘం) - ఎన్నో పేర్లు. ప్రవాహంలా దొర్లిపోతున్నాయి పేర్లు. పుయు గుండెల్లో సుత్తిదెబ్బలు పడు తున్నాయి. ఉద్యేగంతో అమె కనిపెట్టుకు చూచుంది. బియ్యం నిలబడకండా వున్నాయి. నిర్వికారంగా వెజుణి పేర్లు ఏకరువు పెట్టుకుపోతోంది. ఏపేరుమీద బియ్యం నిలబడతాయో! చేరడేనీ కళ్ళుచేసుకు చూస్తోంది దామె. అంతమందీ కళ్ళ పుగించి చూస్తున్నారు. సందడిలో, సగం నీడలో కనబడుతుందో లేదో! ఎంతోసే పయాక వెజుణి బొంగురుగొంతుక గర్జించింది - "హాకినా" బియ్యం నిలబడ్డాయి. దర్మా, దర్తనీ కుర్రాడిపేరు హాకినా అని నిర్ణయించారు. మిణిఅకా హాకినా - ఇదీ అకడి పేరు. అంతవరకూ వొకపక్క కళ్ళు మూసుకుని పొండ్రుకోడు రాయిలా కూచున్నాడు. చప్పున కళ్ళు విప్పాడు - "ఇది సరుముసావోతా డుమా" అన్నాడు. పుయు రెండుకళ్ళలోంచి రెండు నీళ్ళదారలు కారాయి. పుబులి రెండు చేతులతోనూ మొహం కప్పకుంది; ఏడుస్తూ వెళ్ళిపోయింది.

పుయుకొడుకుని ఎత్తుకుని పిలిచింది - "హాకినా! నా బంగారం! నామాణిక్యం!"

పూజ అయిపోయింది. కల్లుతాగే పండుగూ, పొగతాగే పండుగూ లేవు. "తే ఏముందో తే, పొలానికి వెళతాను" అన్నాడు దివుడు. "ఇవాళా పొలం వెళతావా?" అంది పుయ్య. "వెళ్ళనూ?" అన్నాడు దివుడు - "పంట దుప్పలు తినేస్తాయి, లేళ్ళు మేసేస్తాయి. ఎవడైనా టెంబు పట్కార్ * చపాయించేస్తాడు. నీలాగే నన్ను ఇంటిపనికోసం కూచోమంటావా?"

తిండి తిన్నాక పెద్ద అగ్గిబెంటు పట్టుకొని దివుడు వెళ్ళిపోయాడు.

పుణులి ఏదీ? పుయ్య తియ్యని గొంతుకతో పిలిచింది "పుణులి! ఏటువెళ్ళావే? ఇలా రావే, హాకినా పిలుస్తున్నాడు."

ఎ ని మి ది

కొండమీద వూరు. కొండకింద పొలాలు. పొలాల అవతల అడివినిండినకొండ. ఏట వాలులో నరికిన మద్దిచెట్ల మోళ్ళు సమాధులా వున్నాయి. కనుచూపుమేరదాకా నల్ల రాళ్ళ కుప్పలు కనిపిస్తున్నాయి. రెండువేపులా మరింత అడివి. మధ్య బయల్లో సావలు చల్లారు. ఒలిసెలు వేశారు. ఇంకా పైన కందిచేయన్నాయి. అట్టఅడుగు మళ్ళలో ధాన్యం.

సావలూ, చోళ్ళు సగం కోతలయిపోయాయి. ఇంకా సగం పచ్చిగావున్నాయి. రాన్యం పసుపురంగు పడుతోంది. రాత్రిళ్ళు కాపలా కాయడంకోసం ఎవరి పొలాల్లో వాళ్ళు పాకలు వేసుకున్నారు. ఎన్నోపాకలు ఎత్తు మంచెలమీదవున్నాయి. కొన్ని ఎత్తు సూదిరాళ్ళమీద వున్నాయి. కొన్నిచెట్ల కొమ్మలమీదవున్నాయి. కింద అగ్గిమంటకూ వుంటుంది. అప్పుడప్పుడు కామలావాళ్ళు కిందికిదిగి చలికాగుతారు. రాత్రంతా షాకల్లో వుండేవాళ్ళు వాళ్ళు.

మాఘమాసం మొదలు. బాగా చలిగావుంది. చీకటిరాత్రి ఏటవాలులోవలో వుత్తిపొగమంచు కెరటాల్లా విరిగిపడేది. చుక్కలవెలుగులో మిలమిలా మెరిసేది. పొగమంచులో అక్కడక్కడ అగ్గిమంటలు తేలిపోతున్నట్టు కదలాడేవి. దూరానికి పెద్దపులి కళ్ళలా అవుపించేవి.

పేపే మంటూ లేళ్ళకడుపులూ, చుప్పలమంటూ కిందిచేలలో దిగబడేవి. మంచెలమీద బూరాలు మోగేవి. వికారంగా కేకలు వినపడేవి. మనుషులు డబ్బాలు చప్పుడు చేసేవాళ్ళు. బుముకులు* మోగించేవాళ్ళు. తోతో శబ్దంచేస్తూ అడివి పంటలు పంటచేలు తవ్వెయ్యడానికి దిగేవి. మెల్లిమెల్లిగా కుట్రా† వచ్చి ఫున్ ఫున్ చోళ్ళుమేసేసేది. మధ్యమధ్య ఎవరో చొకరు దూరంగా మంచెమీంచి వొడ్డె తుపాకి పేల్చేవారు. కొండగుహలు ప్రతిధ్వనించేవి.

రాత్రి తెల్లవారూ ఇలాగే అనావుడిగా వుండేది.

అప్పుడప్పుడు పెద్దపులి గాండు, గాండు గడ్డిస్తూ, మంచెలకిందినించి దబ్బుదబ్బు నడిచి వెళ్ళేది. మంచెలమీంచి జరజరమని నీళ్ళు కారిపోయేవి. చెట్లమీంచి సరసర

* డప్పులు † పొట్టికం లేడి, కొండమేక.

ఘోరిరాలేది. ఈరోజుల్లో పులి పట్టుకు పోవడం తరుచు. మంచె కిందుగా వుంటే, లేదా మంచె ఎక్కడానికి వీలుగావుంటే, మీదికి దుమకడానికి అవకాశముంటే — మంచె పీకేసీ, గుంజేసీ మనిషిని ఎత్తుకుపోతుంది పులి. ఎన్నోజంతువులు ఎన్నో రకాల అరువులు అరిచేవి. పిల్ల లేడ్చినట్టు ఎలుగుబంటు ఏడ్చేవి. పులుగుపిట్టలు మూలిగేవి.

ఈ కబ్బాలూ, ఈ చలి అన్నీ కలిస్తేనే అడివిలో చీకటిరాత్రి. మనిషి చెమటోడ్చి పండించినపంట అడివిమ్మగాలు తేరగా నోటవేసుకునేవి, ఎగరేసుకుపోయేవి. అందుకనే అక్కడ కాపలాకానేవాళ్ళు మనుషులు. చలిలోనూ, మంచులోనూ పడి వుండేవాళ్ళు. చలిలో, చీకటిలో లెంజుకోడు మంచెమీద పాకలో నిద్రపోతున్నాడు. ఒకపక్క తానూ, పొకపక్క దివుడూ పడుకున్నారు. ఎందుబొప్పమాత్రమే బిదానా. కప్పకుందికి చింటి గోనెపాత. పక్కపొలంలో కాపలావాళ్ళ కేకలతో లెంజు కోడు నిద్ర తేలిపోయింది. చలి గజగజలాడిస్తోంది. దివుడు నిద్రపోతున్నాడు. మెల్లిమెల్లిగా లెంజు పాకద్వారం దగ్గరికి వెళ్ళాడు. తాను అగ్గి మిలమిలంపంటూ కాలూనేవుంది. జాగ్రత్తగా బైటికి తొంగిచూశాడు. ఎక్కడా ఏమీ అవుపించలేదు. ముద్దముద్దలుగా వుంది చీకటి. చుట్టపొగలావుంది పొగమంచు. మీద మినుకు మినుకు మంటున్నాయి చుక్కలు. లెంజు చుట్టముట్టించాడు. మీదికి చూస్తూ కూచున్నాడు. ఇవాళ నిద్రరావడంలేదు. మెలకువ మెలకువగా వుంటోంది.

బాగా వొంటరితనంగావుంది. చడిచప్పుడులేని తనబతుకు బికారిలాగ చీకటిలో పొర్లాడుతున్నట్టుంది. ఎవ్వరూలేరు తనకి.

మునీలిఅన్న వుండేవాడు. అతడి మొహం చూస్తూవొక వరసని గడిచిపోయాయి దినాలు. ఇప్పుడు ఆ అన్నకూడా లేడు. ఎవ్వరూ లేరు తనకి.

తానూ వొకనాడు పెళ్ళిచేసుకున్నాడు లెంజుకోడు. పట్టుమని పదిరోజులు రుక్మితన ఇల్లు వెలుగుచేసింది. అమెని పులి ఎత్తుకుపోయింది. కోడు పద్ధతిప్రకారం పులి ఎత్తుకుపోయినవాడి విశతుభార్యనితప్ప అతడు మరొకస్త్రీని పెళ్ళిచేసుకోకూడదు. నిశ్చంబంగావున్న చీకటిరాత్రిళ్ళు, పొలంకాస్తూ కూచున్నప్పుడు రుక్మి గ్యాపకం వచ్చేది. ఇలాటి చీకటిరాత్రే అవాళ. చోడిచేసులో చిన్నపాక వుండేది. ఎంత వద్దన్నా వెంటబడి రాత్రిళ్ళు రుక్మి వచ్చేసేది. "ఇక్కడ నీకు భయంగా వుంటుంది. అక్కడ నాకు భయమేస్తుంది ఇంటిదగ్గర" అనేది. ఇలాటి చలిరాత్రే అది. ద్వారం ముందు అగ్గిమండుతోంది. అగ్గికి దగ్గరగా రుక్మి పడుకుంది. అద్దరాత్రి

ఆర్తనాదం వివపడింది. లెంజు నిద్ర తేలిపోయింది. చూసేసరికి రుక్మి లేడు. జాలిగా అరుస్తూ దూరంగా వెళ్లిపోతున్నట్లుం దామె. అగ్గి ఆరిపోయింది. మంచుపడి పేరుకుపోయింది. గాభరాపడుతూ లెంజు పరిగెత్తాడు. రుక్మి అరుపు మరి వినపడ లేదు. దూరంగా కింద ఛాతీ ఎత్తుని చీకట్లో రెండు నిప్పులు మెరుస్తూ కవిపించాయి. నీడలా అపుష్పిస్తోంది పెద్దపులి. బ్రహ్మాండంగా వుందది. చూస్తూవుండగానే అడి విలో ఏమూలో మూయమైపోయిందది. కొయ్యబారిపోయాడు లెంజు. ఉదయం జనం మూగింది. దోడిమడిలో మనిషిని ఈడ్చిన గుర్తు కనబడింది. తుక్కయిపోయి తుప్పుల్లో చింకిరిగుడ్డలు వేలాడుతున్నాయి గట్టుదగ్గర పెద్దపులి అడుగులగుర్తు లున్నాయి. అక్కడ రక్తం చురుగు కట్టింది. అపైన కీకారణ్యం.

రుక్మి, నవ్వులరుక్మి! సరదాగావుండే రుక్మి! అః!

అతని మనస్సు విరిగిపోయింది. వ్యవసాయం కొందెక్కిపోయింది. తరవాత వెనకనింది దన్నిచ్చి నిలబెట్టాడు అన్న. “ఇదిగో చూడు, ఎవళ్ళకోసం ఇదంతా, ఇదంతా నీదే” అన్నాడు

అన్న వెళ్లిపోయాడు. తానూ వెళ్లిపోతాడు. నలభైఅయిదేళ్ళు వెళ్లిపోయాయి. జీవనం వ్యర్థమైపోయింది. రాత్రిళ్ళు చీకటి, చలి హెచ్చరించేవి. - సరుబుకి దివుడూ, దివుడికి హాకినా వున్నారు. తనకి ఎవ్వరూ లేరు. తాను వెళ్లిపోతే అంతా సరి. ఇవాళకూడా రుక్మి అత్త లోకంలోని అనందం తన కళ్ళనింది మరుగుపరచ లేదు. తాను అనుసంతున్నదల్లా వొక్కటే - తనకోసం ఇంటిదగ్గర ఎవ్వరూ కని పెట్టుకు కూచోరు. ఒళ్ళు కుమిలిపోతూవుంది. మనస్సు కుంగిపోతూవుంది. ఇలా తల్లిడిల్లి పోతూనే బతుకంతా మండిపోతుంది. తన నొసట సుఖం రాసిపెట్టలేదు.

లెంజుకోడు ధుంగియా తాగుతూ ఇంకా అనుకున్నాడు. అదృష్టవశాత్తూ ఎన్నో భోగాలు తారసిల్లేవి తనకి. కింది చీకట్లోంచి మెల్లిమెల్లిగా ఎన్నో ఊహలు వచ్చి మనస్సుకి వెచ్చదనం కలిగించాయి. బైట బాగా చలిగా వుంది. లెంజుకోడుకి యౌవనం వచ్చినట్టయింది. రోజూ చూస్తూవున్న ఆదాళ్ళని ఎంతో మందిని తలుచు కున్నాడు. వాళ్ళ రూపాలు కళ్ళెదట చిత్రించుకుని, మనోవికారంపొంది, ఆ వికారంలో అనందం అనుభవించాడు. అన్న పోయినప్పటినించీ పరుగులెత్తుకున్న మనస్సుతో ఇలా ఛావించగలుగుతున్నా డతడు. మనస్సులో ఎవరి భయమూ లేదివ్వడు. స్వేచ్ఛగా వుంది. జీవితం వున్నప్పుడే ప్రాపంచక సౌఖ్యం అనుభ వించడానికి అడ్డులేదు.

ఉన్నట్టుండి వొక్కసారి బూరాలూ, డబ్బాలూ మోగాయి. ఆగోలలో దివుడు లేచిపోయాడు. పాకద్వారం దగ్గరికివచ్చాడు. కింద ఖస్ ఖస్ దుమ్మ దుమ్మ చప్పు డవు తోంది. దివుడు కేకవేశాడు : "ఇదాబా ! * వినపడదూ నీకు ! జంతువులు మన చేలు తినేస్తున్నాయి. సగం నొరేసి వుంటాయి. కూచుని ఏంచేస్తున్నావట ? ఊరికే కునుకుతున్నావా ?"

జంతువులు తరమడానికి దివుడు వికారంగా గొంతుకుపెట్టి అరిచాడు - "ఇ - హా - ఇహా - " "దమ్మిడికి పనికిరావు నువ్వు. లే. బూరా కే."

లెంజు చిరాకుపడ్డాడు. దివుడు సావోతా అయ్యాడని పెద్దపెద్ద మాటలాడుతున్నాడనుకున్నాడు. చక్రమనిలేచి "నువ్వు టోకుర్లు తీస్తున్నావు ఇంకనేమీ ఎవడు కాసుక్కూచున్నాడు ? సర్దారులా మూల్లాడుతున్నావు !"

అతడి కారణంలేని కోపం దివుడు తెలుసుకోలేకపోయాడు. జోరుగా బూరా వూదాడు. జంతువులు పారిపోయాయి.

లెంజు లొడబిడలాడుతూ గొణిగాడు, మెల్లిగా గోనె కప్పేసుకుని. గడ్డిలో దూరి పడుకున్నాడు. కడుపులో ముడుకులు ముడుచుకున్నాడు.

లెంజుకోడుకి నిద్రపట్టలేదు. దివుడు తనని అవమానించాడని భావించాడు. తనకి ఎవడూ లేరు. పరాయికొంపలో దోపిన రువ్వలా వున్నాడుతాను. ఊరికే వెట్టిచారికి చేస్తున్నాడు. చీవాట్లు తింటున్నాడు. బాగా వొళ్ళమండింది. మరి లేవ లేదతడు.

దివుడు కూచునే వున్నాడు. రాత్రి అధికమయింది. దివుడికి చిరాకువేసింది. తనకోపమంతా పుయువేపు మళ్ళింది. పుయు ఏమేమి అపరాధాలు చేసిందో, దేని కోసం ఆమెని తిట్టిపొయ్యవచ్చో ఇవన్నీ వొక్కొకటి ఆలోచించా డతడు. అదే అతడు మేలుకొని వుండడానికి ఉపాయం.

తొ మ్మి ది

తెల్లవారింది. పుయు కొడుకుని ఎత్తుకుని పనిపాటులు చేసుకుంటోంది. మధ్యమధ్య వీధివేపు చూస్తోంది ఇవాళ తన కన్నవారి పూరినించి మనుషులు వస్తారు. కబురు వెళ్ళింది. భువ్వాముండా బారికి కబురు పట్టుకు వెళ్ళాడు.

అమె కన్నవారిపూరు మిటిం గ్రామం. ఉదయం బయలుదేరితే చేరుకునే సరికి బారెడు పొద్దెక్కుతుంది. లేడెం దగ్గర మిటిం ఘాటీకొండ దాటాలి. బోలెడు దారి.

అక్కడ అమ్మా, అయ్యా లేరిప్పడు, ఏనాడో పోయారు. ఉత్త మునీలమ్మ లే మిగిలారు. అయితే వంశంలో బంధువులున్నారు. వాళ్ళల్లోంచి ఎవళ్ళయినా వస్తారు. కొడుకు బోడ్డాడింది. మేనమామగారింటినుంచి ఎవళ్ళయినా రాకతీరదు.

పుయుకి తెలుసు, ఇంత పెందరాళే చలిలో పొగమంచు ఈడుకుంటూ అక్కణ్ణుంచి ఎవళ్ళూ రాలేరు.

కాని ఎవళ్ళయినా ఇవాళ వచ్చితిరుతారు. దారి చెపుతూనేవుంది. అదిగో ఆనన్ననిదారి పూరికొండమీంచి దిగిపోతూ అడివిలో ఎక్కడో కలిసిపోయి, మాసి పోయింది.

మగాడి మొహంచూసి, అవాళ కన్నవారి పూరి కొండా, సెలయేళ్ళూ పుయు మరిచిపోయింది. రోజూ అడిన వీధిధూళి మరిచిపోయింది. ఇవాళ కొడుకుమొహం చూస్తోంది. ఆనాటి మగాడి మొహం మెల్లిమెల్లిగా మరిచిపోయింది. అన్నీమరిచి పోతోం దామె. కాని ఇలాగే వొక్కొక్కనాడు ఏదేదో తనుపుకివచ్చేది. మనస్సులో పూరికే మేఘాలు తేలిపోతూ పరిగెత్తేవి.

కూలిపోయిన పాడిల్లు తలుచుకుని ఎంతాళ మిక ? వయస్సు వడిలోపడి దాని వేపు వీపుతిప్పేసి ఏకటాకిని రానేవచ్చేసింది తాను.

ఇవాళ జ్ఞాపకం వస్తోంది. అక్కడ కూడాపొద్దు దూరేది. రెండు వేపులా సూది కొండలకు రంగుపూసేది. అక్కడ కూడా నెమలి పిట్టలు ఆడేవి. అక్కడ ఆడంగులు పనిపాటులకు బయలు దేరే వాళ్ళు; గుత్తులు గుత్తులు తెల్లపువ్వులు తెంపుకు వచ్చి తలలో ముడుచుకునే వాళ్ళు; అంతమంది గొంతుకలు కలిపి పాడేవాళ్ళు. అవతల వేపు కొండమీంచి కుర్రాళ్ళు పాటకి ప్రతిధ్వని పలికేవాళ్ళు.

అమెకూడా కుర్రదిగా వుండేది.

ఎంతోమంది అమెమొహంమీద కన్నువేసే వాళ్ళు. అందుతుందో అందదో అన్న సంఘర్షణ లో పడేవాళ్ళు. పులుకూ పులుకూ చూసేవాళ్ళు. ఆ పూళ్ళో ఆమెకి ఎవళ్ళూ లేరు. కాని తనకి వొక కన్నవారి యిల్లువుంది. గడచిపోయిన కథ తలుచుకుంటే ఆనందం కలుగుతుంది.

ఇవాళ కన్నారింటినించి మనుషులు వస్తారు. ఇంటిపనులు చక్కగా చేసుకు పోయింది పుయు, తన వొళ్ళూ, తలా చూసుకుంది - ఏమంటారు వాళ్ళు! " పుయు పిల్లతల్లి అయింది. ఇక్కడ కష్టంలో వుంది. దీనికి తిండిబాగా పెట్టడంలేదు. ఊరికే అరవచాకిరీ చేయించుకుంటున్నారు. అందుకనే ఇలా ఎండు బక్కలావుంది " అను కుంటారు. పుయు తన కాళ్ళుచేతులు చూసుకుంది. కాళ్ళ అందెలూ, చేతిసందలూ వొకసారి తెగగొట్టించినా, మళ్ళీ వొదులయి పోయాయి. నవ్వువచ్చింది. ఇవాళ తన ధాండి భావం తనుపుకు వచ్చింది. శరీరానికి కలిగిన లోపం మనస్సుని బాధించి నప్పుడు, మనస్సులోని రాగం లయతప్పతుంది.

తోటికోడలుతో పరాచిక మాడిం దామె. " ఇవాళ మాకన్నారింటినించి వస్తారే. ముస్తాబయివుండు. నచ్చకపోతావేమో మరి!" పుబులి మనస్సులో కూడా బెదురుగానే వుంది. కొత్త వాళ్ళకోసం ఎదురు చూసినప్పుడు ధాండి గుండెల్లో పుట్టే బెదురది. పైకి మాత్రం నవ్వేసి పూరుకుందామె. ఇద్దరూ బాగా స్నానాలు చేశారు. తలదువ్వుకున్నారు. పుబులి తనముస్తాబు తాను చేసుకుంది. దివుడూ, లెంజూ ఇద్దరూ వచ్చి తిళ్ళుతినీ వెళ్ళారు. ఇద్దరిమొహాలూ బుంగల్లావున్నాయి. ఇద్దరూ రునరుస లాడుతున్నారు.

ఈళ్ళో మగాళ్ళు పొలాలకి వెళ్ళిపోయారు. నగంమంది అడపిల్లలూ వెళ్ళిపోయారు. పొద్దు తల మీదికివచ్చి మూరెడు వాలింది. పుయు చెప్పే లొగ్గుకూ, పిల్లాణ్ణి పట్టుకుని ఇంట్లోపడుకుంది. ఎంచేపటికో దూరంనించి పాటవినబడింది. ఆవరిచిత మైన గొంతుకతో ఎవరో దారినపోయే వాళ్ళు కొంతమంది పాటపాడుతున్నారు. పొలాల్లో పని చేస్తున్న ఈ వూరి ధాండీలు దానికి జవాబు చెప్పతూ పాడుతున్నారు. కోడు దేశంలో మగకుర్రాళ్ళని చూస్తే అడపిల్లలూ, అడపిల్లల్ని చూస్తే మగకుర్రాళ్ళూ పాటలు పాడడం రివాజు. వీళ్ళు వొకసారి పాడాక, వాళ్ళు వొకసారి పాడతారు. దారి పోయే కుర్రాళ్ళు తమ మనసులో మాట పాటలో వినిపిస్తూ నడుస్తారు. ఉన్నత ప్రకృతి మనిషిని పాటపాడిస్తుంది, అడిస్తుంది, గెంతిస్తుంది. కోందుదేశంలో అంతా పాటలోనే సాగుతుంది.

పాట దగ్గిరపడుతోంది. పుయుచెవి వొగ్గింది. పాట నందడిగా వుంది. మరింత దగ్గిరపడుతోంది. పాటలోని భావం పుయు పసికడుతోంది.

మగకుర్రాళ్ళు అంటున్నారు:

“ ఒలే పరిచయం లేని గుంటల్లాదా !

సరదాగా మీకు పేర్లు పెడుతున్నాం.

నిలక, తాలస, లెంబర, జాంబర.

మమ్మల్ని మరచిపోకండి,

అఁ, నిజంగా తలచుకుంటారూ మమ్మల్ని ?

మిణుగుర్లారా ! మెరిపించి మాయమైపోతారు మీరు.

“ ఏసి పిట్ట కూసేసి అకులమాటున దాక్కున్నట్టు మీరు మొహం దాచేస్తారు.

తన్నంతోంచి ఎండ్రపితల్లా చూస్తారు మీరు.

మాకుమాత్రం తెలియదూ ?

సంతకీ పట్టుకెళ్ళిన జంగెడెలాగ

మాస్మృతి మీ మనస్సుల్లోంచి ఎగిరిపోతుంది.

మీరు గొప్పవాళ్ళు.

మీ మేడల సున్నం ముగ్గులై ఎప్పుడూ రౌలుతూ వుంటుంది.

మేం బీదవాళ్ళం.

మావేపు ఎందుకు చూస్తారు మీరు ?”

పాతకాలం పాట. దానిపల్లవి:

“ నునుగుండా దులానా హే !

జెయికె మాల నిలస, జెయికె మాల తాలస

నునుగుండా దాలానా హే !

జెయి అచ్చగులు బాయిలె, జెయి దుంబుర బాయిలె.

నును గుండా దులానా హే !

పరిచిత ప్రదేశం పాట. పరిచితమైన పాట. పుయు పరిగెత్తుకు బైటికి వచ్చింది. కొండకింది దారిలో ఎవరో ఐక్యకంఠంతో పాడుతున్నారు. మీదికి వస్తున్నారు. ఊరి అవతలమొగన పెళ్ళికాని పడుచుపిల్లలు కొంతమంది చెట్లమాటున నించుని పాటకి ఎదురుపాట విసురుతున్నారు. దూరంగా వున్న అడవిపిల్లలు కొందరు వొక్కదగ్గరచేరి పాటకిపాట జవాబుచెపుతూ పూరివేపు వస్తున్నారు. కెరటంతో కెరటం కలసినట్టు స్వరానికి స్వరం కలుస్తోంది.

" సునుగుండా " తో హింగా (పసుపు) గుండ. " కాదు, మీరే డబ్బున్న వ్యాపారులు.

ఇంత పశువుదాచారు.

ఎప్పుడూ మీఇంట్లో పసుపుగుండ రాల్తుంది.

దూరం బాటసారులారా ! మానాభిమానాలు మరచిపోండి.

పడ్డ కష్టం మరచిపోండి.

వనీ, పాటూ ఎప్పుడూ వుంటాయి.

రండి, రండి, పూళ్ళోకి రండి.

మా పూళ్ళో అగండి.

ఎన్నో పాటలు పాడదాం.

ఎన్నో అటలు ఆడదాం.

మేం మిమ్ముల్ని మరచి పోతామో,

మీరు మమ్ముల్ని మరచిపోతారో,

చూద్దరు కాని !"

పుటులి జట్టులో కలిసింది. కోడుధాండీ కోడుధాండా పాటవిని పూరు కోలేడు. పుయు నవ్వుతూ విరగబడింది. పాతపాటే. కొత్తదేం కాదు. కాని ఎన్నిమాట్లు విన్నాకూడా నవ్వువస్తుంది. హాకినా పెద్దపెద్ద కళ్ళతో చూస్తున్నాడు.

ఊరి ఆడపిల్లలు వొకదగ్గర చేరి పూరివాకిలి దగ్గరికి తప్పకు వచ్చేవారు. కొండ ఏటవాలు మీదికి మెల్లిమెల్లిగా వొకటి తరువాత వొకటి ఆరు తల కాయలూ, ఆరు మెడకాయలూ లేచాయి. బుజాలమీద బరువు కావిళ్ళున్నాయి ; గండ్రగొడ్డళ్ళున్నాయి. చేతుల్లో ఈదెలూ, చేపాటికర్రలూ వున్నాయి. పుయు పరిగెత్తుకు వెళ్ళింది. తన కన్నారింటి మనుషులు వాళ్ళు. అందరికంటే ముందు కండలు తిరిగిన తెల్లటి మనిషి బేళుకోడు. మిటింగ్రామం రఘుసావోతా కొడుకు. అందమైన యువకుడు. కీకారణ్యంలో వేటకాడు. అతడి చేతిలో ఈటే, బుజంమీద పెద్ద వొడ్డిచుపాకీ వున్నాయి.

మిటిం మనుషులు కొండఏటవాలుమీదికి ఎక్కేవారు, పాట ఆగింది.

కావిళ్ళలో ఆరటి వళ్ళ పెడలూ, నాలుగు కోడిపిల్లలూ వున్నాయి. తట్టలో వాళ్ళ తిండి సరంజామా వుంది. చుట్టాలయింటికి పిండివంటలూ వున్నాయి.

వాళ్ళ వెనకాల పొక ముసిలిం డు నడుస్తున్నాడు. లావుగా వున్నాడతడు. వరసకి పుయు పినతండ్రి అవుతాడు. కొంచెం దూరం ఎండలో కర్రతపూతం పట్టుకుని ఈపూరి పారికిముసిలాడు భుద్దాముండా డొంబు నడుస్తున్నాడు.

అందరూ ముందుకి తోసుకు వచ్చేశారు. ' రభోడి ' చెట్టుకింద బేళుకోడు అగి పోయాడు. అప్పటికి పొద్దు గూకిగూకడంలో వుంది. జూబు రభోడిచెట్టు తల విర బోసుకున్న కోడుస్త్రీలా దిన్నపోయి నుంచునివుంది. పోలుగులు వళ్ళు తింటు న్నాయి. చేళు ఎకాఎకిని తనపనివాడితనం చూపెట్టా లనుకున్నాడు, చుట్టాల ఇంటికి కానుక. తుపాకి తీశాడు. థాం మనిపించాడు. నాలుగు పోలుగుపిట్టలు రాలిపోయాయి. ఊళ్ళోవాళ్ళు అందరూ పరిగెత్తుకు వచ్చారు. ఈపూరివాళ్ళు అపూరివాళ్ళని ఎదురునన్నాహంతో పూళ్ళోకి తీసుకువచ్చారు. దివుడు సావోతా కోసం పొలానికి కబురు వెళ్ళింది.

ప ది

ఈరిమధ్య పెద్ద వాషరాయి పడివుంది. పదిమంది కూచునే స్థలమది, పూరి 'భేరామణ్.'* అందరూ అక్కడ కూచున్నారు. ముందు పొగాకు ఇచ్చి పుచ్చు కోడం జరిగింది. మొలని గోచీ దోసిన మొలతాడు నించీ, తలమీది జట్టులోంచీ పెద్దపెద్ద అకు డొల్లలు పైకివచ్చాయి. ఒక ఎండు కర్రమీద, సూదిగా చెక్కిన మరోకర్ర నిటారుగా నిలిపి, చేతులతో పామి ఎవరో అగ్ని తీశారు. డొల్లలలో అగ్ని రగిలింది. మాటా మంత్రీ మొదలైంది. కోడు రివాజప్రకారం పొగాకు తాగడం సాగింది. నవ్వులూ, హాస్యాలు, దారి కబుర్లూ — ఇవే ప్రసంగాలు.

కోడూ ధుంగియా ఈరెంటికి అవినాభావ సంబంధం. బాతావానీ సాగుతోంది. కుర్రాళ్ళూ, ముసీలాళ్ళూ అంతమందీ గుప్పగుప్ప పొగ వొడులున్నారు. ఒకళ్ళని అంటి వొకళ్ళు కూచుని అంతులేకండా వాగుతున్నారు.

“ఈయేడు పులి ఉపద్రవం అంతగాలేదు. బహుశా ఇటుపైని మితిమీరవచ్చు. దారిలో పులి వుండేది. అడివిలో ఎక్కడో అడివిపంది ‘ఘుట్ ఘుట్ తక్ తక్’ గుర్రుపెడుతూ వుండేది. పులితిన్న మనిషి ఆత్మ పులిడుమా అయి అడివిలో తిరుగుతుంది. చిన్నపిల్లాడిలా వుంటుందది. పట్టుబుర్ర. పెదవులూ, కళ్ళూ ఎర్రగా వుంటాయి. వచ్చినప్పుడు దార్లో కీకారణ్యంవో పులిడుమా కర్రలు కొడుతూవుంది. చంటిపిల్లాడిలా ఏడుస్తూ వుండేది.

ఇది వినేసరికి పాండుకోడు చెవులు రిక్కపెట్టాడు. కళ్ళు మిటకరిస్తూ అడిగాడు : “ఎక్కడ ఎక్కడ?” అతడు దిసారి. మోడివిద్య తెలిసినవాడు. కట్టు కట్టేగాడంటే పులిడుమా మరి కనపడితే వొట్టు ! అలాకాకపోతే పులిడుమా అందరినీ భయపెడుతుంది. మనిషిని తినడం మరిగిన పులితోకమీద ఎక్కి ఇంకా మనుషుల్ని తినడం నేర్చుతుందది. మనుషులలో వున్న నియమాలన్నీ పులికి నేర్చేస్తుంది.

అవును. దారిలో ‘కుట్రా’ చెవు లూపుకుంటూ సావలు మేసేస్తూ వుండేది, మా చలాకి జంతువది. పొలం మధ్యకి రాదది. పొలంపక్కలంబడి, అడివి

వోరగా మేరూ వుంటుంది. బేళుకోడు తుప్పల చాటున నక్కనక్క బయలు దేరాడు. కుట్రా పనికట్టేసింది. తురుముని అడివిలోకి వుడాయించింది. ఏంటే ముందీ? 'చూపుకి నెమిలి, తిండికి కుట్రా' అంటారు. నిజమే అది.

చుట్టుపట్ల కోతలు అరంభమయ్యాయి. కాని ఏం లాభం? ఇంతకుంటా సాహు కారు ఇంట్లో వెళ్ళిపడుతుంది. పొలానికి దుక్కిటేరు వెళ్ళకమునుపే, ఆకలి దప్పల దినాల్లో సాహుకారు ధరనిర్ణయించి బోజీచేసేస్తాడు. మనిషి వోడుపునిపట్టి రూపాయకి ఇరవై మానికలు, ముప్పయి మానికలు రాన్యం. అప్పుడు వొకడు రెండురూపాయలు అందుకున్నాడు. ఒకడు ఇన్ని రాన్యంగింజలు పుచ్చుకున్నాడు. ఒకడు వొకడుక్క సారా గొంతుకలో పోసుకున్నాడు. అందుకని కోడుదేశం పంట యావత్తూ రాన్యమూ, చోళ్ళూ, సావలూ, కందులూ, నువ్వులూ, వొలి నెలూ, అవడాలూ అన్నీ సాహుకారు ఇంట్లో వొలకపొయ్యవలిసిందే. అప్పుడే మాటలు జరుగుతున్నాయి. ఒక్కొక్కపూళ్ళో సాహుకారు దూతలు ప్రత్యక్ష మవుతున్నారు.

తరవాత అధికార్లవిషయం : ఈకోతల రోజుల్లో వాళ్ళదర్శనంకూడా వుంటుంది. ఒకరు శిస్తువసూలుకి వస్తే, వొకరు ఇళ్ళు తనిఖీకోసం దిగబడతారు. వాళ్ళ కాపుళ్ళ మోతకి మనుములు కావాలి. వాళ్ళకి దినుసులు కావాలి. ఎన్నోవస్తువులు కావాలి. కోడు తమ్ములు అందరినీ సంతోషపెట్టాలి. రెండూళ్ళ కోడులు వొకదగ్గర కూడితే అధికార్ల వేటసరదాకూడా తీర్చాలి.

పశువుల రోగాలమాట : ఎంతోమంది చిల్లంగిపెట్టి పశువుల్ని చంపేస్తారు. మందుపెట్టి చంపేస్తారు, గురివిందగింజలు నానవేసి సూరి వాటితో చేసిన వాడి వాడి ముళ్ళతో ఎవరూ లేకండా చూసి పొడిచేస్తారు. లేదా గొడ్డలితో కొమ్ములమద్య వొకబాదు బాడేస్తారు ఈపనంతా డెంబు వాళ్ళది. సొంతంగా వ్యవసాయం చేయడం డెంబువాళ్ళకి నచ్చదు. ఆరికే తిని కూచుంటారు వాళ్ళు. ఈచరికాలం పంటతో లెక్కాజమా లేనన్ని గొడ్డుచర్మాలు సంతలికి వచ్చేవి.

రెండు పూళ్ళవాళ్ళు వొక్కదగ్గర కూచుని కోడు బతుకులో ప్రధానవిషయాలు మాట్లాడుకుంటున్నారు. వినడానికి ఆడంగులూ చేరారు. పిల్లల నెత్తుకుని డోక్రిలూ, సిగలు చుట్టుకుని, మొహాలికి పసుపూ, నూనే పూసుకుని ధాండ్లూ వచ్చారు. కోడు సంప్రదాయంలో శిష్టాచారం కొదవలేదు. కోడు సమావేశంలో అడాళ్ళకి కూడా స్థానముంది. తమ అభిప్రాయాకూడా వాళ్ళు చెప్పేవాళ్ళు.

బేళుకోడు వేటవిషయం ఆరంభించాడు. ఒడ్డితుపాకి తన పక్కని చేరవేసివుంది. ఈతే కిందపడివుంది. దాని మొన తనవొడి దగ్గిరవుంది. అతడికళ్ళు రెండూ మెరుస్తున్నాయి. తళతళమంటూన్న సుదుటిమీద రకరకాల భావాలు ప్రతిఫలిస్తున్నాయి, తాను ఎరిగిన విషయాలు ఎంచిఎంచి చెపుతున్నాడతడు. అతడితో వచ్చినవాళ్ళు తల లెగరవేస్తున్నారు. ఈపూరివాళ్ళు కిక్కురుమనకండా వింటున్నారు. ఒక్కడూ అడివిలో దూరే వేట వెదుకుతూ జంతువుని వేసే విషయం చెప్పాడతడు. దాన్నే వొంటరివేట అంటారు. రాత్రిళ్ళు మాటుకాసి జంతువువేసే కథ చెప్పారు. కింద పెద్దవులి మాటుకట్టిన పశువుని చడ్చడం పిక్కు-తింటూ వుంటుంది. ముఖాముఖి ఎదురైపోతుంది. దాని ఉద్భృతం తప్పించుకు బైట పడాలి. వింటేనే కళ్ళమీద రెప్పలు పడవు ఒళ్ళు గరిపాడుస్తుంది.

బేళుకోడు అందరినీ పూపేశాడు. పోలుగుల అరుపు అగిపోయింది. నెమళ్ళు కేకలు నిలిచిపోయాయి. అన్నీమానీపోయి, బేళుకోడు వర్ణనలలో వొక్కటే మిగిలింది - కొండ కోనలలో మిటిం గ్రామం. అక్కడ తెల్లటి కొండవాగులు గల గలా పారతాయి. చుట్టూ కిరారణ్యం. ఎండ తొంగిచూడ దక్కడ. ఉండి వుండి ఎప్పుడూ వేటకాళ్ళ శుపాకీకబ్బాలు థాం మంటే థాం మంటాయి. పగలూ రాత్రి వేటే వేట అక్కడ.

ప ద కౌం డు

పొద్దు గూకింది. జనం మూగింది. దివుడూ, లెంజూ ఇంటికి వచ్చారు. హాకినాని బైటికి తీసుకువచ్చారు. చిన్న దొక పూజచేసి వాడి తండ్రికోవవాళ్ళు, మేనమామ ఇంటివాళ్ళు వొకదగ్గర కలిసి దీవించారు.

“చిరంజీవి కావాలి.

అడివిలోని పిల్లాడివి,

అడివిలా ఎప్పుడూ నిండుగా వుండు.

కొండ వాగులా నీజీవితం సాగనీ.

సుఖంగా వుండు.

భార్య బిడ్డలూ, దనమూ జనమూ,

ఎందుకోనూ లోపంలేకండా బతుకు.”

బాబాలు మోగుతున్నాయి. ఉభయకులాలవాళ్ళూ కూచున్నారు. చిన్న అగ్గిమంట మండుతూవుంది. పురోహితుడు (జాని) మంత్రాలు చదువుతున్నాడు. ఏడు వారాల పేర్లు చెప్పాడు. నెలలపేర్లు చెప్పాడు. కోడుదేశంలోని ప్రతిపర్వతమూ స్మరించి శుభం కోరాడు. అన్నిటి కంటే నరుబుసావోతా డుమా, దివుడు సావోతా కొడుకు జీవితం కోడు భూమిలో స్వేచ్ఛగా, ఆనందంగా గడిచిపోవాలి. రాజ్యం చల్లగా వుండాలి. కులం చల్లగా వుండాలి.

తెగని మంత్రాల ప్రవాహం అది. కోడుదేశంలోని తెగనిపాటలాగ. డుడుం డుడుం బాబాలతో అనర్గళమైన స్తోత్రం అందులో పుథివి శిశువైంది. దేశమంతా వొట్టి నీరూ ఋరదా వుండేది. చెట్లు లేవప్పుడు. భూమికి తొలిబిడ్డ పుట్టాడు. అకడే కోడు. కోడుది పుట్టింది. వాళ్ళిద్దరినీ తినెయ్యడానికి దెయ్యాలు వెంటాయాయి. మహాప్రభువు వాళ్ళని ఏడురోజులు దాదాడు. బూరుగుమాను తెప్పమీద నీటిలో తేలుతూవుండేవాళ్ళు వాళ్ళు. అప్పుడు వెలుగు వచ్చింది. నేల ఆరింది. అడివి పుట్టింది. మహాప్రభువు వాళ్ళిద్దరినీ కాపరం చెయ్యమన్నాడు. ఎన్నిమాట్లు వాళ్ళని కుదిర్చినా వాళ్ళు వినుకోలేదు. ‘మేం అన్నా చెల్లెళ్ళం’ అన్నారు. మహాప్రభువు వాళ్ళని విడివిడిగా అడివిలో తిప్పితిప్పి మళ్ళీ వొక్కదగ్గర చేర్చాడు.

అయినా వాళ్ళు వొకళ్ళ నొకళ్ళు పొత్తిపట్టేసుకున్నారు. 'అన్నా' అంటే — 'చెల్లీ' అనుకున్నాడు, ఇద్దరూ కలవడానికి వొప్పకోలేదు. తప్పక మహాప్రభువు మశూచిరోగం పుట్టించాడు. అన్నాచెల్లెళ్ళ మొహాలు మార్చేశాడు. దాంతో వొకళ్ళ నొకళ్ళు పోల్చుకోలేకపోయారు. భార్యభర్తలయ్యారు. కాపరం చేశారు. వాళ్ళిద్దరికీ ఏడుగురు కొడుకులు పుట్టారు. మొదటివాడు మిణిఆకా. రెండవ వాడు హిమెరికా. మూడోవాడు హికోకా. తరవాత ప్రాస్కా, ముష్కా, జాంబికా, మెలాకా, ఏడుగురిపేరా ఏడు వంశాలు పుట్టాయి. అవే మన కోడువంశాలు. దేవతలు పెరిగారు. శాసనాలు పుట్టాయి. చరిత్ర పుట్టింది. తరవాత దేశం పోయింది. సభ్యత పోయింది. అన్నీ పోయాయి. అధికాలం కొండలు మాత్రం మిగిలాయి. ఇవి దేవతలవే. ఇవి స్మరించతగినవే. పాతకొండకోనలు ఇంటిదిబ్బలు. అన్నీ పోతాయి, అవిమాత్రం వుంటాయి. కీకారణ్యం కప్పేసి, గతించినకోడు సంస్కృతికి స్మారకచిహ్నంగా ఆకాశానికి తలెత్తి నుంచుంటాయి బ్రహ్మాండ మైన కొండ శిఖరాలు.

కాండా రాణితి, తిణి రాణితి

రేకమాడితి, కులేర్ — పాణితి

కోడి హి మాడితి, శోబాహి మాడితి

పాండ్రామాడితి, డండ్ర చూడితి.

హోలీమాడితి, బాయీ మాడితి.

గుఆమాడితి, అంబామాడితి

పాగా పాటి ఆతి, సోజ తాడి ఆతి

రెంజు వాలితి, రాస్కా కోటాతి. *

లాగ మిణిఆకా హాకినా నిలబడతాడు. అందుకనే అతడికి పేరుపెట్టడంతోనే తండ్రీవంకవాళ్ళూ, తల్లివంకవాళ్ళూ ఇన్నిపూజలూ, ఇన్నిమంత్రాలూ తతంగమండా చేశారు.

భూమి, భూమినించి మనుషులూ, కోడుజాతి, కోడుదేశంలో ఎప్పుడూ మేలు కుని వుండే కొండశిఖరాలూ, మిణిఆకా హాకినా — ఇదివరకే.

* కాండరాణి — పురపు హాతిమాళిపర్వతం. చుట్టూ వూళ్ళదగ్గిర. తిణిరాణి — లచుమణి పూరిదగ్గర వికాలమైన పర్వతం. 'తిణి' అంటే

హాకిరా ఎక్కణ్ణుంచి పూడిపడలేదు. నిన్నటి పుట్టగొడుగు కాదతడు. అదునుకు పుట్టి కళ్ళు మెరిపించి, నిన్నటి చీకటికి రేపటి చీకటికి మధ్య పెరిగిన నాచు కాదతడు. తల్లికులమూ తండ్రికులమూ లేకండా ఎక్కణ్ణుంచో దిగబడలే దతడు, పునాదీ, గతచరిత్రా లేనివాడు కాదతడు. కొండకోనలోని పసుపుపచ్చటి నిర్మూలి లతా, బదనికా, కర్రపుట్ట కొమ్మ-న్నూ కాదతడు. ఇదిగో ఇది సూచించడానికే ఈ మంత్రాలూ, ఇంక తతంగమూ అవసరం.

ఎంతోసేపు బాజాలు మోగాయి. మంత్రాలు సాగాయి. ఇంతలో పొగాకు పొగ అయిపోయింది. కల్లుతాగడం మొదలైంది. అదీ ముగిసింది. చిన్నవిందు జరిగింది. ఉభయపక్షాల జనమూ విందులో కూచున్నారు.

మిణిఅకా హాకిరా కోడు గోష్టిలో వాక డయ్యాడు.

మెరుపు. రేకమాడి — కాకిరిగుమ్మ పూరిదగ్గర. కోడిహిమాడి — చెమ్మగాడ దగ్గర బాగా ఎత్తయిన కొండ. శోబాహామాడి — నారాయణపట్నం కుంభారపుట్టు దగ్గర. పాండామాణి — దండా బాడిపూరు దగ్గర పంచడాగు దళమంతపురం వెళ్ళేదాలో పర్వతం. డిండామాడ — దళమంతపురం జోడిపాయి దగ్గర. హాత్రిమాడి — మిటిం చంపార్పురజా దగ్గర. బాయామాడి — బాయామాళి పొత్తంలలో నారాయణపట్నం పర్వతం. గోరిమాడి — గుమారదగ్గర పెద్దకొండ. ఆండామాడి — దుదారి ముతాలలో ఎత్తయినకొండ. పాళాపాటిల — కాప్పిపుట్టికొండ. సోతిలడిల — బిజాపూటి దిగుడు ప్రసిద్ధమైనకొండ.

పన్నెండు

జలు జల్లుమంటోంది రాత్రి. రెండు గడియల తరవాత చంద్రుడు దూరాడు. దూరంగా నూది కొండమీద కొడవలిలా మెరుస్తున్నాడు. కొడవలి — కోడు డిసారి పెట్టిన 'మెడింకిరా' * యోగంలో ఈ పుష్యమాసం కోతలు జరుగుతున్నాయి. మంచి రద్దీగావుంది. దూరంగా పరజా పల్లెనించి పుష్యమాసం పండుగ బాజాలు వినిపిస్తున్నాయి. కోడు పిల్లంగోవి వినిపిస్తోంది. అన్నీ కొండరాగాలు. వెన్నెల దూరింది. దాంతో అనందమూ, కోలాహలమూ హెచ్చింది, వీధిలో పడుచుకన్నెలు ఈ యింటినుంచి ఆయింటికి, ఆయింటినించి ఈ యింటికి రాకపోకలు చేశారు. వీధిలో కుర్రాళ్ళు బట్టలు కప్పకుని అటూ ఇటూ తద్దాడడం మొదలెట్టారు. గుమ్మాల్లో అక్కడక్కడ అగ్గిమంటలు లేచాయి. మంటల దగ్గర చేరి కొంత మంది మాటా మంత్రీ అడుగుంటున్నారు. పుబులిని ఆమె జట్టు కన్నెలు రెండా, పుల్లె, కాక్క, టీటా, జంజయీ వెదుక్కుంటూ వచ్చారు. ఇంట్లో వొక్కటి ఎందుకూ? వెన్నెల చలిరాత్రిలో, చల్లని వెలుగులో వొక్కదగ్గర పాటలు పాడుతూ, వీధి ఈ చివరనించి అచివరికి ఎన్నోమాట్లు వెళ్ళాలి, ఎన్నోమాట్లు రావాలి. పుబులి ఇంట్లో కూచుని సరిగ్గా ఇదే ఆలోచిస్తూ వుంది. వాకిట వెన్నెల పడుతోంది. ఈపక్కా ఆపక్కా చిన్నచిన్న కొంపలు వెన్నెలవేపే తలలు వొంచాయి. ఈ పూళ్ళో ఇవాళ కొత్తమనుషులు మకాంవేశారు. నవ్వులు వినిపిస్తున్నాయి. ఈలలు వినిపిస్తున్నాయి. సురుడి † పిలుస్తోంది. కన్నెపడుచులు పాటలు పాడుతూ బయలు దేరారు. మగకుర్రాళ్ళు వొక్కదగ్గర చేరారు. పెద్దవాళ్ళు కొంత మంది అగ్గిబెంట్లు పట్టుకుని పొలాలకి బయలుదేరారు. రెంజు వెళ్ళిపోయాడు. మెల్లిమెల్లిగా పూరివాకిట పాటలు సరదాగా సుళ్ళు తిరిగాయి. మునీలి జామిరి కోడు పూరిబారికితో అన్నాడు : "పిల్లలకి సరదాగావుంది. డొంబు బాజాలు తెప్పించు."

కన్నెపడుచులు మిటిం పూరివాళ్ళని రేతెత్తిస్తూ పాటలు పాడారు. సరదాగా పేర్లుపెట్టారు — "రెపురా, జిరూ, కేట్టా, ఆర్నూ." పాటల్లోనే పేర్లు పెట్టుకోడం

* మృగశిర † పరజా, వొక ఆదిమజాతి. † పిల్లంగోవి.

ఎప్పుడూ వున్నదే. మిటుం పూరి కుర్రాళ్లు జవాబు చెప్పారు. కన్నెపడుచులికి పేర్లు పెట్టారు. "డెంజరి, వాయెరి, నిలసా, తాలసా, అందుజోడూ, ఫగుజోడూ." పాటలు పెరిగాయి. పాట పాడుతూ నాట్యం మొదలైంది. కలిసి చేతులుపట్టుకుని, పాడుతూ ఆడుతూ కన్నెపడుచులు కుర్రాళ్ళవేపు తోసుకు వెళ్ళేవాళ్లు. కాళ్ళూ చేతులూ దుబుపుతూ, పాట పాడుతూ, నాట్యంచేస్తూ మగకుర్రాళ్ళూ వాళ్ళవేపు తోసుకువెళ్ళేవాళ్లు. పాటలోనూ, అటలోనూ బేళుకోడు ముందుండేవాడు. అతడి జట్టులో వయసుకుర్రాళ్ళు ముద్రి, జాగిళి, ముద్దూ, లేతా దగ్గిర దగ్గిరగా వుండే వాళ్లు. పాటల మత్తులో పుష్పమానం చలి కనపడలేదు. మొదట పాటలో ఆదరింపు—స్నేహంగా పిలవడం, మధురంగా సంబోధించడం మెల్లి మెల్లిగా తోసుకువెళ్ళి, గబగబా ఆడుగులువేసి "రండ్రా పడుచులూ, మేకల్లాగ, సొమ్ముల్లాగ ఎవ్వరివీ పాదాలో! రండి రండి! పాములూ, కప్పలూ వొక్కటై కలుద్దాం."

"పాయిన పాయిన రారుడే కుడాకా!"

పాట మత్తులో, బాజాల లయలో ఇన్నిమాట్లు ఎదుర్కోడం, ఇన్నిమాట్లు వెనక్కి తగ్గడం—దీంతో ధాండిల ముందు ధాండాలరక్తం పుడుకెక్కింది. పరిచయం మరింత అధికంచేసుకుంటూ, చేతులూ చేతులూ మెలివేసుకుంటూ, వొళ్ళంతా పూపేసు కుంటూ, మాటిమాటికి గబగబా తోసుకువెళ్ళేవాళ్లు ధాండిలు.

"ధుంగి ఆ ఇచన హియాము,

గాంజి ఆ ఇచన హియాము."

[(పాటలో) పొగాకుముక్క ఇవ్వండి.]

ధాండాల పాట మరింత ఉగ్రమయేది.

"నేల చెమ్మగా వుంది. మంచు రాత్రి తిమ్మిరెక్కిస్తోంది. మట్టి జాలిగా కరుగుతోంది, మట్టిమీదే సృష్టి జరుగుతుంది. తుమ్మెద పరాగం పూసుకుందికి నానా ఎత్తులూ ఎత్తుతాయి పువ్వులు. కన్నెచెట్లు పిందెపడతాయి. చిన్న చిన్న మొలకలు మొలకలెత్తి, చిన్న చిన్న వేళ్ళతో మట్టి బిగించి పట్టుకుంటాయి. ధాండాల మత్త గర్జనలో అబోతు రంకె ప్రతిధ్వనిస్తోంది. పాట సాగుతోంది. జీవనంలో శ్రేష్ఠమైన కలయిక. జీవనంలో అదే తుది లక్ష్యం. పువ్వులన్నీ మట్టి పాత్రలు. అందులో పరాగం రాల్చుంది. రసం నిండుతుంది. కాని పువ్వుల్లారా! లోకమంతటా మీరు వొక్కళ్ళే లేరు! కదలని వెదుళ్లు గట్టివి," (నిమోదేరు జంబే ఏ)—ధాండాలు పాట విసిరేవాళ్లు.

ధాండీలు అదే పల్లవి పఠ్యేవాళ్లు :

“పుచ్చి రుంజేలీ పుయులో,

శాండి శుగేలీ పుయులో,

నిమా దేరు జంజే ఏ.”

కళ్ళలో కలలు. మొహాలలో నిషా. ఒళ్ళు పూగుతున్నాయి. ధాండీలూ, ధాండాలూ కలిసి సూది కొండలోవలోకి విసిరేస్తున్నారు పాటమీద పాట—
“నిమాదేరు జంజే ఏ” అంతా అంతే. ప్రకృతి పురుషుడూ, అకాశమూ భూమి, సృజనశక్తి మాయ తలెత్తుతుంది. లోపల దారు బ్రహ్మం యోగీశ్వరుడు అనాది దేవుడు మహాదేవుడు అర్థ నారీశ్వరుడు.

పాటలోనూ, అటలోనూ పూజో యావన్నండి పాల్గొన్నారు. ముసిలాళ్ళు చూస్తున్నారు. చూస్తూ, వింటూ, గడిచిపోయిన యావనం నెమరుకీ తెచ్చుకుంటున్నారు. కోడూకి యావనమంటే ఎంతో ఇష్టం. జీవనమంటే ప్రేమ. పాటా, అటా వొకసారి ఆరంభమైతే రాత్రంతా అదే నిషా. తాతలూ, అవ్వలూ అంతా మూగి పున్నారు. పెళ్ళికాని తమ పడుచు పిల్లలకి స్వేచ్ఛ ఇచ్చారు. ధాండీ ఇష్టం మీద, ధాండా మనసుమీద ఎవ్వరికీ లగాములేదు. సంఘం తప్పుకుంటుంది. పెళ్ళి మూడు ముళ్ళూ పడ్డాకే ఆది కళ్ళం వేస్తుంది.

ఎంతో రాత్రయింది. “నిమాదేరు జంజే ఏ” తరవాత అంతా గోల్కొల్పేపోయింది. పాట అయిపోయింది. ఒక్కొక్కరూ వెళ్ళిపోయారు. నిద్రలో నడిచినట్టు పుబులీ, అమె జట్టుపడుచులూ అయిదుగురూ మిటిం గ్రామంవాళ్ళతో పూరిపక్క- రాళ్ళమాటున కలుసుకున్నారు. దగ్గిరదగ్గిరగా చేరి మాట్లాడుకున్నారు, మెల్లిమెల్లిగా, పుబులి బేళుకోడూ మొహంచూస్తూ నుంచుంది. బేళుకోడూసురుడి పూదాడు. రాళ్ళవెనక నీడలా నుంచుంది పుబులి. బేళుకోడూ అందమైన మొహమూ. రాగిజత్తూ వోపక్క వెన్నెల వెలుగులో మెరుస్తున్నాయి. అపరిచితుడైన అతిథిని లేదీలా మెడ ఎత్తి చూస్తోంది పుబులి. నోట మాటలేదు. ఒంటిమీద చలనంలేదు,

వెల్పెలా, ప్రాణం పులికించే పిల్లంగోవి రోదనా, చిల్లపకాయుడు వేటకాడు బేళుకోడూ—ఇవన్నీ కలిసి వొక అదర్శం. ఈ అదర్శమే కోడూ పడుచుకి ప్రాణం. హార్లుణా అమెకి గ్యాపకం లేదు. అతడు చిన్నప్పటి మనిషి. బేళుకోడూ యవ్వనం నాటివాడు. “ఈ బేళుకోడే”— ఇదే అమె మనస్సులోని ప్రశ్నకి

జవాబు. అవును ఈ మనిషే. ఇన్నేళ్ళు ఈరాత్రి కోసమే ఎదురు చూసింది తాను. ఇదే తన జీవనంలో ప్రభాతం.

బేకుకోడు పిల్లంగ్రావి అపాడు. ఇద్దరూ తెలుపుకున్నారు. అలికిడిలేనిరాత్రి. జట్టువాళ్ళు ఎక్కడివాళ్ళ అక్కడ వెళ్ళిపోయారు. టపటప మందు కురుస్తోంది. పుబులి మళ్ళింది. చిన్ననీడ: మనసులో నిషా వాదలలేదు. వెన్నెలరాత్రిలో సీతాకోక చిలకలాగ సుళ్ళుతిరుగుతూ నడుస్తోందామె. కొంచెం దూరం వెళ్ళేసరికి బేకుకోడు దగ్గిరికి వచ్చాడు. పణుకుతున్న గొంతుకతో పుబులిని తుళ్ళిపడ్డట్టు చేశాడు.

“బన్నపీ!” (ఓ పిల్లా!)

కోడు దేశంలో వొకళ్ళ మనస్సులోని మర్కం వొకళ్ళ రహస్యంగా మాట్లాడు కుందికి “న్న” వొక గురుతు పదం*. పుబులి వెనక్కి తిరిగింది. బేకుకోడు వేచి కళ్ళల్లో వెన్నెల పడుతోంది. అతడి మురుపుబాబు అదురుకున్నాయి. మూతి వేలాడుతోంది. కింది పెదవి ముందుకి ముడుచుకుంటోంది. అతడి వెడల్పాటి చాతి బొణుకుతోంది. పుబులి వేపు తిరిగి ‘న్న’ గురుతు తగిలించి మళ్ళీ అన్నాడతడు— “బన్నపీ!” (ఓ పిల్లా!)

పుబులి జవాబు చెప్పింది. “ఏస్సెనా దాస్సాదా?” (ఎందుకు పిలుస్తున్నావు?)

బేకుకోడు వెనక్కి తగ్గాడు. గుటక మింగి మళ్ళీ అన్నాడు: “లోన్నదా మాస్సాన్నే” (పనుంది.) కోడుదేశం పాత మాటా మంత్రీ మొదలైంది. ప్రశ్నకి జవాబు. జవాబుకి ప్రశ్న. అదంతా పాతరకం మాటా మంత్రీ. వేలాది ఏళ్ళనించి ఈ ప్రశ్నోత్తరాలు కోడు దేశంలో సంప్రదాయకంగా వస్తున్నాయి. పరిచయం లేని కుర్రాడూ, కుర్రదీ రాళ్ళమాటునా, చెట్ల చాటునా కలుసుకుని ముఖముఖి నిలబడి ఎన్నిమాట్లో పాతపాట వరసని ఇలాగే ప్రశ్నలు వేసుకువస్తున్నారు. జవాబులు చెప్పకుంటున్నారు, నవ్వులాటల్లోనూ, ప్రేమాలాపాల్లోనూ, సంతానం కనడంలోనూ అనాటినిండి, ఈనాటిదాకా కోడులోకం కొత్తదనం మాసిపోకండా నిలబెడుతున్నారు.

కొంతసేపుదాకా పుబులి మొహం కిందికి వొంచుకు నుంచుంది. కోక కొంగు పళ్ళతో నములుతూ, కాళ్ళూపుతూ అంది—“వేస్సెన్ము” (చెప్ప.)

* మన ‘కా’ బాసలాటిది.

తడవదుతూ బేకు కోడు అన్నాడు—“హిస్సీయా కేది అన్నా ఏ?” (ఇస్తావా ఇవ్వవా?)

పుబులి ముసిముసి నవ్వులతో అంది—“ఏన్నా హి అన్ను హెలో వో!” (ఏదీ నేను పట్టుకోలేదే, ఇవ్వడానికి!)

దెబ్బతినేశాడు బేకు. “దున్ను ఆ హిస్సీయాము.” (పొగాకుముక్క వుంటే ఇయ్యి.)

సరళమైన చూపుతో అతడి మొహం చూస్తూ పుబులి అంది—“ఎస్సే తాతల పాస్నాః మాస్నాయి? (ఎక్కణ్ణంచి తెచ్చేది,)”

బేకు అన్నాడు—“దేస్సేదీ హిస్సీయా స్నాము.” (ఓ ముక్క-వుంటే ఇద్దూ!)

“ఎస్సేనా వణా హిస్సీయాహి? (ఎక్కణ్ణంచి తెచ్చి ఇచ్చేది?)

బేకు తన మొల తడివాడు—“నిస్సించే హిస్సీయా హిలా ఆతేహెఁ నాస్నాను.” (నేనే ఇస్తాను నీకు.)

పుబులి కిలకిల నవ్వింది—“తాస్నాతిహెఁ” (అయితే ఇయ్యి.)

బేకు పొగాకు రెమ్మ అందించాడు. పుబులి పుచ్చుకుంది. మొహం వించుకుని మరికొంచెం ముందుకి నడిచింది. పట్టుమని పదదుగులు వేసిందోలేదో, వెనకాల బేకుకోడు వచ్చాడు. మెల్లిగా ఆమె కొంగుపట్టి లాగాడు, చెవిదగ్గర మొహంపెట్టి మల్లీ మెల్లిగా అన్నాడు :

“వాస్నాపి!” (ఇయ్యే గుంటా!)

నిలువునా వొణుకుతూ అంది పుబిలి—“ఎస్సేనా దాస్నాదా? (ఏమిటి?)

బేకు మెత్తగా బెల్లిస్తూ అడిగాడు—“నాస్నాతాణా నేస్సేహిఁ మస్నానుతి?” (నాతో బాగా వుంటామా?)

“మాస్నానా అతిహెఁ, నిస్సీను ఏఁ?” (ఎందుకుండనూ, మీరు వుండరు కాని?) నిస్సిఇనుఁ మానాస్నాతో వాస్నాతిహెఁ ఇన్నిని కాస్నాతో జోస్నాలా ఇఁ. (మీరు మామూలు వచ్చివుంటే ఏమాటో చెప్పేదాన్ని కాని!)

బేకు అన్నాడు : “వాస్నాని ఇన్ని ఇంది ఆ జోస్సోలారి ఇన్నుజేవి వాస్నాఇఁ” (వస్తే దగ్గర మాట్లాడతావా? ఉత్తిమాట. ఊరికే రానా?)

పుబిలి బేకువేపు మొహమెత్తి నవ్వింది,

“వాస్నాతి హిఁ నిసాఁ, కాస్నార్దోమి” (మీరువస్తేకదా? ఇల్లరికం అల్లుడుగా రండి.)

“ అన్నాత్ ఓఁ ఓఁ. ” (చాల్లేను.) హేన్నే ఓగాఁ అఁ వాన్నాము. ” (ఇల్లు వొదిలేసి వచ్చెయ్యి.)

పుబ్బలి అంది : “ లాస్సాజా అన్నా ఏపి ? ” (నాకుసిగ్గు వెయ్యదూ ?)

రెండడుగులు ముందుకి పోయిందామె. గుండెల్లో తుఫాను రేగుతోంది. కళ్ళల్లోకి పుబ్బుతుతోంది. వెనకాలే పేకు పురికాదు, గట్టిగా కైఫియ్యతు చెప్పాడు.

“ కాస్సార్ జోమి అన్నాతో ఓఁ, ” (ఇల్లరికం అల్లుడుగా రాలేను.)

పుబ్బలి అగింది. “ వాస్సార్ కా వాస్సాహోదికి ? ” (ఇల్లరికంవస్తే రాళ్ళుపగల గొడతావా ?)

అవేగంతో అన్నాడు పేకు - “ వాన్నాము ” (వచ్చెయ్యి.)

పుబ్బలి జరిగి వెళ్ళిపోయింది. మనస్సు మనస్సులో లేదు. తను వోడిపోయినట్టు తెలుస్తూనేవుంది, కాని హృదయం అట్టుడుగున గెలిచినట్టు కలకలంగానే వుంది. వెళ్ళిపోయింది. గుండె ఊపిరి జోరుగానేవుంది, కాని కాళ్ళు ముందుకి పడడంలేదు, నడకలో జీవంలేదు, నిరాశయుతైపోయాడు పేకు. చూస్తూ నిలబడి పోయాడు, ఒక ముహూర్తకాలంలో అతడి దైర్యం జారిపోయింది. రెండు అంగల్లో దగ్గిరికివెళ్ళి పుబ్బలి బుజంమీద చెయ్యివేశాడు. బుగ్గదగ్గిరికి మొహం లాక్కున్నాడు. మళ్ళి పిలిచాడు.

“ బన్నపి ! ” (ఓ పిల్లా !)

అతడి వేడి పూపిరిలో పుబ్బలి బుగ్గ పుబ్బిపోతూవుంది, అతడి మొహంవేపు ఒరిగిపోవాలనిపిస్తోంది రామెకి. అయినా అంది - “ లాస్సాజా ; కున్నుఱఁ ” (సిగ్గు వొడ్డువొడ్డు.)

పేకు బెల్లించి బెల్లించి చెవిలో పూచాడు : “ ఏన్నే ఏం బారి హిలోరి ” (ఇక్కడ ఎవళ్ళూ లేరు.)

పుబ్బలి అలాగే తన్మయురాలై అంది - “ లాస్సాజా : కున్నుఱఁ ” (సిగ్గు పోయింది ; వొడ్డువొడ్డు.)

ఒళ్ళుకాస్త లాక్కుని వొదిలించుకుంది. మెల్లిమెల్లిగా వెళ్ళిపోయింది. విహ్వలుడైపోయి అబేచూస్తూ నిలబడిపోయాడు పేకు. పుబ్బలి నీడ ఇళ్ళముంజూరు నీడలో కలిసిపోయింది.

పేకు నిలబడ్డాడు, మెల్లిమెల్లిగా బనకి వెళ్ళిపోయాడు.

ప ద మూ డు

ఆరాళ్ళ గుట్ట దగ్గర వూరి డిసారి పాండుకోడు కొంప. తాత పాండుకోడు రాళ్ళమీద నిశ్చలంగా కూచుని చుక్కలవేపు నిఘావేస్తాడు. ఆకాశంమీద మినుకు మినుకు మంటున్న ఈ చిన్నచిన్న చుక్కల ప్రబావం మనుషుల కాపరాలమీద పడుతుంది. వాటి రాకపోకలబట్టి 'యోగం' స్థిరపడుతుంది. కొన్నియోగాలు మంచివి. కొన్ని చెడ్డవి. మొత్తం ఇరవయ్యేడు యోగాలు. వాటిపేర్లనుబట్టి ఇరవయ్యేడు నక్షత్రాల పేర్లు. యోగం బాగా వుండకపోతే కోడు ఇంట్లోంచి కాలు బైట పెట్టడు. అందుకనే ప్రతిరాత్రి డిసారి శ్రమపడే వాడు.

ఈశో ఇంత సందడి, సరదాగా జరిగింది. పాండుడిసారి కొంచెం కూచుని వచ్చేవాడు. ఆకాశంమీద చుక్కలవేపే అతడి ధ్యానమంతా. తెల్లవారితే లోకులు అడుగుతారు, "ఎప్పుడు పంట కొయ్యాలి?" అని. డిసారి నిశ్చయించి చెప్పతాడు— "మెడింశిరా" యోగం. "ఎప్పుడు పంట ఇంటికి తేవాలి?" చూడండి "ఉత్తర యోగం." జ్వరం బాగుచెయ్యడానికి "ఎప్పుడు?" అని బెజుణి అడుగుతుంది. "ఇదా" యోగం నిశ్చయించాలి దానికి.

డిసారి పరిశ్రమకి జంకేవాడు కాదు. కానైతే లోకం రాగటమాత్రం గమనించేవాడు. చుక్కలు చూసేవాడు. యోగం ప్రకారం ఫలం ఫలించడం కనిపెట్టేవాడు. అయితే చెమటోడ్చి ఒకడు ఇల్లు కట్టుకుంటాడు; అది గాలికి ఎగిరిపోతుంది. ఒకడి పశువులు చచ్చిపోతాయి. ఒకడి కొడుకు చచ్చిపోతాడు. పరిశ్రమ విలువ మరింత పరిశ్రమే. తలమానినవాడి తలకి నూనెదొట్టు దొరకదు.

ఏటి వొరక కొర్నుభూమి గట్టుపోసి మళ్ళ కట్టడానికి ఎప్పుడు మంచి దని వొక రడిగారు. అందుకు డిసారి 'జేటి' యోగం నిర్ణయించాలి. అంచేత ఆకాశంవేపు చూస్తూ తొందర పడుతున్నా డతడు. అదిగో అప్పుడే మీటింపూరి ధాండాల్నా, ఈ పూరి ధాండీల్నా రాళ్ళ చాటుకి వచ్చారు. డిసారి చూశాడు. తల పూపాడు. చుక్కలు చూసి నిశ్చయించాడు. ఇప్పుడు 'రేదాని' యోగం. ఈ యోగం పడితేనే ధాండాలు ధాండీలకోసం బయలుదేరతారు." డిసారి నవ్వాడు.

వాళ్ళ రాళ్ళదగ్గరికి వెళ్ళారు. ఎవ్వరికీ తెలియదనే అనుకుంటున్నారు వాళ్ళు.

ఎవ్వరూ ఎప్పుడూ ఇలా రాలేదనే వాళ్ళ నమ్మకం. ఎన్నోసార్లు రాళ్ళమీద కూచుని డిసారి చూశాడు. ఎంతోమంది కుర్రాళ్ళు, కన్నెగుంటలూ ఈరాళ్ళ దగ్గరికి వచ్చారు; ఈ పక్కనించి ఆపక్క మళ్ళిపోయారు; సరిగ్గా ఈ 'రేదాసి' యోగం లోనే. తాము చేస్తున్నవనే ఈలోకంలో కొత్తదనీ, ఈదారివెంబడి ఇంతెవరూ రాలేదనీ, తమలాగ ఎవళ్ళూ ప్రేమించుకోలేదనీ అనుకునే వాళ్ళు. డిసారి జీవితంలోనూ ఎన్నోసార్లు రేదాసి యోగం పడింది. "నేనూ మనిషినే" అనుకున్నాడతడు - "ఈ యోగానికి నేనూ లొంగవలసిందే. ఏయోగంలో ఈ రాతిబండ తయారైందో! ఏమైనా ఘనమైన యోగమిది. రోహిణి యోగమనుకుంటాను. ఈ రాతి పక్కనించి ఎంతమందో పడుచుకుర్రాళ్ళూ, పడుచుకన్నెలూ నడిచి వెళ్ళారు." డిసారి ఆశ్చర్యపోయాడు - ఇంకా 'రేదాసి' యోగం అయిపోలేదు. పిల్లంగోవి మోగింది. అనంతరం ఎంతసేపో అయ్యాక "బన్నపి-ఎన్నేనా దాసానా-." డిసారి బుర్రపూపాడు. యోగం ఎన్నడూ తప్పదు. ఈదేశం లక్షణమే ఇది!

అంతా అతడు చూశాడు. అన్నీ విన్నాడు. అన్నీ సరిగ్గానే నడుస్తున్నాయి పాతపద్ధతిని. సంభాషణ సరిగ్గా అదే తంతు. ప్రేమిస్తే ఇలాగే అనిపిస్తుంది. నిజంగా తమ మాటలే లోకంలో కొత్తవి అనిపిస్తుంది. తక్కిన వన్నీ కుక్క, పాతవి, వొట్టిమిరద, బుగ్గి, చెట్టూచేమా, రాయీరప్పాను. కుర్రతనంలో బౌద్ధత్యం అలాగే వుంటుంది. డిసారి తాత వోర్పుకోడం నేర్చుకున్నాడు. మొహమెత్తాడు, చెవిదాపాడు. "ఏమిటవుతున్నారు వీళ్ళు? అబ్బేబ్బే! విడిపోయి వెలిపోయారూ? బావుంది - రీక్ రీక్, కాని - ఊ, వీళ్ళు వెళ్ళిపోయారు? కాని - మళ్ళీ కలుస్తారు. 'రేదాసి' యోగంలో మాట్లాడుకుంటే ఈమాత్రంతో ఎప్పుడూ అగదు, 'రేతి' యోగం మాత్రం రావాలి. 'రేదాసి' లో ప్రేమించుకుంటే 'రేతి' లో పెళ్ళి. ముందుంది చైత్రం పండుగ. అప్పుడూ వస్తుంది రేతియోగం." పాండ్రుకోడు అలోచించాడు. "కుర్రాడు ఎవడైందీ తెలిసింది కాదు. మొహం బావుంది. పనికి మంచి బలంగావున్నాడు. కుర్రది సరుబుసావోతా కూతురు, "

చుక్కలవేపుచూసి దండం పెట్టాడు డిసారి, "బందికార హోర్లుణా సావోతా దీన్ని పెళ్ళాడతాడు" అనేవాడు సరుబుసావోతా, అప్పుడు డిసారి మూతి ముడి చేశాడు. హోర్లుణా మంచి కుర్రాడే, కాని ఏంలాభం? 'వేతాయి' యోగంలో పుట్టాడతడు, ఆయోగంలో పుట్టినవాడి పెళ్ళి, దాంపత్యజీవనమూ దుఃఖంతో

గడుస్తాయి. అంచేత పుబులిలాటి అందమైన పిల్లని పెళ్ళాడి ఎలా కాపరం నిభాయస్తాడతడు? ఇతిమాట.

అకాశం చూస్తూ భవిష్యత్తులోని ఎన్నో నిజమైన విషయాలు సంగ్రహించాడు డిసారి. ఆలస్యమైపోయింది. రాత్రిలో వొట్టి చుక్కలే మిగిలాయి. యావన్ముంది భాగ్యా భాగ్యాలు మీద అక్కడే నిర్ణయమైపోతున్నాయి. డిసారి బుర్రలో వొట్టి యోగాలే నుళ్ళు తిరుగుతున్నాయి. 'సాల్వా' (వేగుచుక్క) ఉజ్వలంగా అపువడింది. దీనియోగంలో పుడితే పాము కరుస్తుంది.

ధుంగియా ముట్టించి పాండుకోడు ఇంటికి వెళ్ళిపోయాడు.

ప ధ్నా లు గు

తెల్లవారింది.

దుమ్ము దుట్రాతో ఎప్పటిలాగే వుంది పూరు. అదే పొలం. అందులోనే మన లాలి. నడిచిపోతోందంటే నడిచిపోతోంది. అంతే. అందులో రసంలేదు. ఉల్లాసంతో హృదయంలో కెరటాలు లేవవు. పగటి వెలుగులో చెట్లు, ఒక చెట్టు. తోట ఒక తోట. కోడు దేశం ధాండి వనిచేసే కుర్రది; ధాండా కోడు వ్యవసాయదారుడు.

రాతిరి స్మృతి చిహ్నాలు వీధిలో వదిపున్నాయి. ఒకదగ్గర కొప్పలోనుంచి రాలిన పువ్వులు పడివున్నాయి. ఒకదగ్గర అగ్గిమంటల బూడిద వదిపుంది. ఒక దగ్గర ఎంగిలాకులు ఎగురుతున్నాయి. అంతమంది కలిసి చెత్తా చెదారం పూరు కుద్రపరిచారు. వీధిలో చీపురు నడిచింది. పొలంలో నొల్లుబల్లులాటి లాగే చీపురు. దానిమీర ఒకపిల్లాడు కూచున్నాడు, తాడు కట్టి ఒకడు లాల్కుపోయాడు. చెత్తా గిత్తా సపా.

మిణిఆపాయు వొదిలి వెళ్ళడానికి మిటిం పూరి మనుష్యులు సిద్ధపడ్డారు. వాళ్ళ పూళ్ళనూ చేలకోతలే. అక్కడా రాత్రిళ్ళు కొండకింద చేలు కావలాకాయాలి. సొంతవసులు మానుకుని పరాయి కొంపలో ఒకపూటకి మించి రెండుపూటలు వుండడం పడదు.

ఉదయం పాటలేవు. దుంపా దుట్రా తవ్వుకురావడం, పొలంపని, పశువులు మేపడం—అదా మగా అదే ధ్యాసతో త్వరత్వరగా దారంబడి నడిచిపోతున్నారు. నడిచిపోతున్నారు మనుషులు, మరీకొంతనేవట్లో ముచ్చెమటలుపోస్తాయి. నోరార్పుకు పోతుంది. కొండదేశం పని. నడిచిపోతున్నారు మనుషులు. నాట్యంచెయ్యడానికి ఎవ్వరికాళ్ళూ దురదపెట్టడం లేదు. బద్దకించి పిల్లంగోవి పూదడానికి ఎవ్వరూ చదికిల పడడం లేదు.

మిటిం గ్రామం కోడులు కాపు శ్చెత్తుకుని బయలుదేరారు, చైత్రమాసంలో వస్తా మని చెప్పిమరీ వెళ్ళారు. అప్పుడు నెలంతా ఆటవిడుపే. సందడి, వేటా— అప్పుడూ మళ్ళా చూసుకుందాం. అందాకా సెలవు. ధాండిలు నవ్వారు. అంతే. రాత్రి పరిచయమిది. బేళుకోడు వెనక్కితిరిగి చూశాడు. పుయు నిలబడి వుంది. పులులి నిలబడివుంది.

"మీ పూరివాళ్లు కస్సా సంతకి వెళ్ళారా?" అని అడిగా డతడు. "ఎందుకు వెళ్ళారా? అవసరం వున్నవాళ్లు డుంబుగుడా సంతకి వెళతారు" అని పుబులి జవాబు చెప్పింది. కస్సా సంతకి వెళితే మిటిం దారిని వెళ్ళాలి. డుంబుగుడా వెళితే మిటి అపాయం దారిని వెళ్ళాలి. బేకు గ్రహించేశాడు, నవ్వాడు. అంతే. పుబులి పెద్ద నిట్టూర్పు తీసింది. మగాళ్లు ఇదేరకం. సరదా అంతా ఆ ఒక్క-గడియ మాత్రం. తరవాత లేదు. అమె అడమనస్సు మగాళ్ళని నిందించింది. మగాళ్లు ఇబ్బందిలో పడరు. అంతా అదాళ్ళమీదే మోపేస్తారు. మిటిం మనుషులు వెళ్ళిపోయారు.

ఏటిలో అదాళ్లు బట్టలువిప్పకు స్నానాలు చేస్తున్నారు. కోడు దేశంలో అదే రివాజు. పొన్నూరి మనుషులు ఏటిలో దిగి అదారినే వెళిపోయారు. అదాళ్ళకేసి చూడన్నా చూడలేదు కొంచెం. శిష్టాచారమది. అంతేకాదు, ఈదేశంలో ప్రకృతి మొదలు అంతా ఉల్లగ్నమే ఒకవిధంగా. దినమొస చూస్తే ఎవ్వరికీ ఏమీ వింత అనిపించదు.

దారిలో బేకుకోడు మాటాడలేదు. ఎండ కరకర మంటోంది. దారి బోలెడంత వున్నట్టుంది. అవును, గుంట వొప్పకుంది. పెళ్ళాడదానికి తన అభ్యంతరం లేదు. కాని పెళ్లి జరగడ మెలాగి? రకరకాల అలోచనలు బుర్రలో తిరుగుతున్నాయి. తాను సాదాసీదా మనిషి. పూచీపేచీ విషయాలంటే గోల్కాలయిపోయేది బుర్ర. ధాండీలతో కలవడం అతడి కేమీ కొత్తకాదు. ఆకళ తనలో వుంది. ధాండీలు తనవేపు మొగ్గేవాళ్లు, మనసుపడే వాళ్ళు. కానైతే రాత్రేమిటి ఆలా అయింది? ఏదేదో జరిగిపోయింది. ముక్తాయంపు మాత్రం పెళ్ళిమీద పడింది. ఎన్నాళ్ళయ్యా తాను నిశ్చయించు కున్నాడు, ఇక పెళ్లి చేసుకుందామని. పుబులి మరిరెండు మాటలు మాటాడి వుంటే బాగుండేదేమో! ఎందుకూ ఈవూరు పరిగెత్తుకు వచ్చాడు తాను? పెళ్ళికూతుర్ని వెదకడానికా? వెళ్ళిపోవడం బాగాలే దతడికి. చికాకు వేస్తోంది. హాయిగా కప్పకుని వొకడు నిద్రపోతూవుంటే, వొకడువచ్చి పూపుకూ లేపేస్తూవుంటే ఎలావుంటుంది. అదిగో అలావుందతడికి.

ఈరు కనపడ దిక. ముందంతా మన్యం అడివి. ముసిలాడు వెనకపడిపోయాడు. నడవలేక పోతున్నాడేమో! ఎగుడుదారి. బేకుకోడు ఈమాటు ముందరికి వెళ్ళాడు. కొత్త బాధ్యత అతడిది. జట్టు అందరిలోనూ శికారి * తాను. అందరినీ

వెనకేసి, స్వయంగా అడివివారిలో ప్రమాదం మీద వేసుకోవాలి. అతడి వెనక సుబ్రీ, జాగిలీ, అర్జూ, లేతా. నిన్నరాత్రి సంగతి, గుంటలమాట చెప్పుకుంటూ నవ్వులో వున్నారు వాళ్ళు. వేళు అన్నాడు: "ముసలాడు మధ్యకి రానీ." అందరూ జబ్బుకున్నారు. జాగ్రత్తగా వుండాలి. చేతుల్లో ఈ బెలున్నాయి. బుజాలమీద గండ్ర గొడ్డళ్ళున్నాయి. వేళు దగ్గర తుపాకి వుంది. అయినా నడుస్తూవుంటే పులి ఎత్తుకు పోయినట్టుపిసిస్తోంది. దారంతా ఎగుడు దిగుళ్ళగా వుంది. ఎక్కడ నక్కి-పుంటుందో పెద్దపులి తెలియదు. ముకుపుటా రెగిరిస్తూ అంతమందీ పసికడుతూ వుండేవాళ్ళు. ఒక విధమైన డొంక వుంది. దానిపువ్వులు సరిగ్గా పెద్దపులిలా-వాసన వేస్తాయి. 'కాళఘంటా' పువ్వులుకూడా అంతే, మధ్య మధ్య జలు జలు మని పించేది. రెప్ప పడడంతేమీ కళ్ళు. రిక్కబొడిచి వున్నాయి చెవులు. ఏతుప్ప చాటునో కూచుని వుంటుంది జంతువు. దబ్బంగా పెరిగివుంది అడివి. చలికాలం మరింత జీబు అడివి. రెండు పక్కలా 'గిర్రి' పువ్వులు ఎర్రగా పూచివున్నాయి. గిర్రి పువ్వులు తినడానికి కడుపులు కడుపులు వస్తాయి దుప్పలు. ఇటూ అటూ కీకారణ్యం. సందులాటి సన్నపాటి కాలివారి; రాళ్ళమయం. ఒకదగ్గర ఘాటీ అయితే వొకదగ్గర పల్లం. అక్కడక్కడ చిన్నచిన్న కొండవాగులు. వాటిలో మరీ చీకటి అడివి.

కోళ్ళవేళా, నెమళ్ళవేళా ఎంతసేపయో అయిపోయింది. ఛమ్ ఛమ్ మంటోంది అడివి ఏటి వొడ్లంబడి వికారంగా వున్న నత్తగొట్టు బిలబిలా అరుస్తున్నాయి, ఒక దగ్గర అడివి నిమ్మ చెట్టుమీద పెద్ద పులిచీమల పట్టు కనపడింది. "మయిరికా-మయిరికా" (పులిచీమలు - పులిచీమలు) కోడులు ఆరివారు. జాగిలీ, అర్జూ కిందికిదిగి కొమ్మ వొంచి పట్టుకున్నారు. వేళు గొడ్డలితో నరికాడు. ఇంతలో లేతా, సుబ్రీ కర్రా కర్రా రాపాడించి అగ్గి కొంచెం చేశారు. ముసలాడు ఎండుకర్ర లేరుకు వచ్చాడు. జాగిలీ, అర్జూల తలలనిండా పులిచీమలు నిండిపోయాయి. అవి కరిచేస్తుంటే కేకలువేసి గెంతారు వాళ్ళు. జుత్తు పిక్కున్నారు. పులిచీమలు కోడులికి ప్రియమైన అహారం. అదృష్టం వుంటేనే అవి దొరుకుతాయి. అందుచేత మహానందంగా వుంది వాళ్ళకి. అగ్గిమంటలో వాటిని కాల్చి జాగ్రత్తచేశారు. తరవాత గుండచేసి చోడంబలిలో కలుపుకు తింటారు. ఎంచక్కా పుల్ల పుల్లగా వుంటాయి. జాగిలీ, అర్జూ నవ్వుతూ వుండేవాళ్ళు. ముసలాడూ నవ్వుతూ వుండేవాడు. "పులిచీమలు కరిచాయి. మంచిదయింది. నొప్పులు వొదిలిపోతాయి. జ్వరం వస్తే కొంత మంది తలకి చలిచీమలు కరిపించుకుని బాగవుతారు. మరేమిటి ?"

మొదటే మురికా లాభం. కొంతదూరం వెళ్ళాక కోతులమంద కనపడింది. దాంతో నాట్యమే చేసేవారు కోడులు. కోతిమాంసం కోడులికి ఎంతో ఇష్టం. బేకు వెంటాడాడు. ఒకకోతిని చంపాడు. ముసిలికోడు నోట్లో తేప కారింది. కుర్రాళ్ళ దగ్గర చాబుకి పొగాకు నమలుతుండేవా డతడు. దీనితరవాత ఉస్మాబటా అదిగో దూరంగా అవుపిస్తోంది. చెదురుచుదురు తుప్పల్లోంచి కోడు పాకలు కనుపిస్తున్నాయి. చేలమధ్య ఒక్కొక్కళ్ళ కొంపలున్నాయి. ఇక్కడ కావలసినంత నీరుంది. వంటచేసుకునే స్థలమిది. తరవాత ఎగుతు గుండెలు తోడేస్తుంది. భయంకరమైన కీకారణ్యం. అయితే దారిమాత్రం తెలిసిందే.

ఏటి ఒడ్డున ఒకదగ్గర పొంగిన మామిడిచెట్టుంది. చెట్టుకింద రెండు చాపరాళ్ళున్నాయి. అక్కడక్కడ రాళ్ళపొడుగులున్నాయి. సగం పొగచూరిన రాళ్ళు, బొగ్గులూ, బూడిదా. అడివిలో ఇలాటిచోట్లు ఎన్నో వుంటాయి. రోజూ దారిసపోయే బాటసార్లు వంటచేసుకునే చోట్లవి. అడివిలో దారిగురుతులున్నా అవి.

ఎదట చిన్న మామిడితోట వుంది. దాన్ని అనుకునే కొన్ని చాపరాళ్ళున్నాయి. చుట్టుపట్ల కొండల పల్లాలనించి రాళ్ళ దొర్లివచ్చి ఇక్కడ ఒకదగ్గర గుంపుకూడి నట్టున్నాయి. అదొక డంగరియూ (అడివి) సంత అన్నమాట. వారానికి ఒకసారి చిన్న సంత కూడుతుందక్కడ. ఒక్క రెండుగంటలు మాత్రం వుంటుంది. అందు కని ఎంతో దూరంనించి వస్తారు మనుషులు. ముస్తాబై మరివస్తారు. రెండుగంటలూ గడిచాక సంతబయల్లో వొట్టికాకులూ, పూరపిచ్చికలు గుమికూడతాయి సాయం కాలందాకా. తరవాత అవికూడా వుండవు. వారందాకా మళ్ళీ నిశ్శబ్దం.

వంటజాగా, సంతా, కూడుని చెమటార్చుకునే చోటూ, ఎగుడుమొదలూ, ఎగుడు కిందా — ఇలా వుంటుంది మన్యం అడివిదారి.

మిటి పూరి మనుషులు వంట మజిలీ దగ్గర కావళ్ళు దించుకున్నారు. మిణి ఆపాయు ఎంతోదూరం వెనక వుండిపోయింది. దీని తరవాత తిన్నగా వొకటే దారి పూరికి, ఇవాళ ఆలస్యమైపోయింది, ఊరు చేరుకునేసరికి వేటవేళ బహుశా దాటిపోతుంది. ఒకరోజు పని పూరికే పోయింది. ఎండ నెత్తిమీదికి వచ్చేసింది. ఇక దారంతా చెమటా, వేడి. కొత్తస్థలంలో కొత్త అనుభూతి తనుపుకి వస్తోంది. దూరం స్మృతి వెనకపడి పోతోంది. సుబ్రీ, జాగిరీ, లేతా, అమ్మ గతరాత్రి పొరు గూరిలో ఎలా గడిచిందో మరిచిపోయారు, అదంతా మాంసం అనుభూతి విషయం. ఒంటి ఆకలి. అత్తణమే ఆకలి. తిండిగిండి అయిపోయాక, తిండి తలుచుకుని

ఎవరూ కవిత్వం కట్టరు. మళ్ళీ కొత్త ఆకలి మొదలవుతుంది. కొత్తతిండి మొదలవుతుంది.

అగ్గిరాజింది. ముసిలాజ్జీ పోయ్యిదగ్గిర్ల కూడోపెట్టి కుర్రాళ్ళు గోరీలు తీసి పారేసి ఏటిలో మురిగి మురిగి స్నానాలు చేశారు. నీళ్ళు పోసుకుంటూ బేకుకోడుకి పుబులి మొహం జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఏదోవొకటి నిశ్చయం చేసుకు రావలసిందని వాదగా వుం దతడికి. ఏదో అసంపూర్తిగా వుండిపోయినట్టుంది. చన్నీళ్ళ వొంటికి జల్లుమన్నాయి. మాంసం కరిచేసినట్టనిపించాయి. ఒళ్ళు రాయిలాగ విగుసుకు పోయింది. అదిగో అప్పుడే ఆతడు వొక్క- విషయం మీద మనస్సు పోనిచ్చాడు.

పుబులి జ్ఞాపకం వస్తోంది. సహజంగా, సరళంగా అన్నరామె. "ఇల్లరికం వచ్చేయ్యండి" అని. చిన్ననవ్వు నవ్వేసి, మెల్లిగా తప్పించుకుని జారిపోయిం రామె. గుండెల్లో వొక శూన్యం నింపేసి వెళ్ళిపోయింది. "ఇల్లరికం"— ఉహూః తాను రాలేడు. తనకి మానమర్యాద లున్నాయి. ఒక సావోతా కొడు కతడు. ఏమైనా మళ్ళివచ్చి ప్రయత్నిస్తాడు. ఇంతతో అయిపోలేదు. అయిపోడానికి వీలేదు.

బేకుకోడు మాటి మాటికీ తలుచుకున్నాడు పుబులిని. ఉహూః ఇంతతో అయిపోలేదు. ఇదే ఆరంభం.

ప ది హే ను

అడివి అడివి !

ఎక్కడ వొకదగ్గర నిలబడి చూసినా చుట్టూ జీయిగా అడివే. అడివిలోని మనిషి హాయిగా పూపిరి తీస్తూ డక్కడ. ఏమంటే ఈ ప్రాకారంలోనే తన కాపరం కనక. అడివిబైటి మనిషి అందులో అడుగు పెడితే పుక్కిరి బిక్కిరి అయిపోతాడు. బందీలా అయిపోతాడు.

రస్తాలేదు. బండిబాటలేదు. మనిషి సొంతంగా బయట మోసుకు వెళ్ళాలి. కీకారణ్యంలో కనపడి కనపడని కాలిబాట పగయ తెరుచుకుంటుంది. పడుతూ లేస్తూ, పాములాగ మెరికలు తిరుగుతూ ఈపూరినించి అపూరికి పోతుంది. పది హేను కోసులు, ఇరవై కోసులు పోయాక గాని బండిదారిలో కలవదు. చలికాలం నిలుపుడెత్తు కోపిరిగడ్డి రెండుపక్కలా కిక్కిరిసి పోతుంది. మీద అక్కడక్కడ చెట్టుమించి చెట్టుమీదికి దొంకలు పాకుతాయి. ఒటా మాడా, పాయేర్ మాడా కాలిబాట తుప్పల్లో కనపడేది కాదు. దారికడాకూ రాళ్ళకుప్పలు. మధ్యమధ్య గెడ్డలు. గెడ్డలదగ్గర దారిగుర్తులు చూసిపోయేవి. అవకలి వేపు దారి మళ్ళి ఎక్కడ అరంభమయ్యేదీ అడివిలోవాళ్ళకే తెలుసు.

దూరదూరంగా పున్నాయి పూళ్ళు. లోవల్లోనూ, నీటివనరూ అదీ పున్నదగ్గిరా వ్యవసాయం నులుపు. లోవల్లోనూ కీకారణ్యమే అక్కడా అడివిమ్మగా లుంటాయి. ఇనపరాయి, మాంగసీసురాయి. అగ్నిపర్వతాలరాళ్ళూ పున్న కిందిభాగాల్లో గుగ్గిలం అడివి వుంటుంది. తక్కినచెట్లున్నా గుగ్గిలంచెట్లే ముఖ్యమైనవి. బాగా పల్లంగా పున్నచోట, గుళ్ళ ఇనకమన్నూ, వొదులు వొదులు రాళ్ళూ పున్నచోట కోసుళ్ళ తరబడి వెదుళ్ళ అడివి. గట్టివీ, గుళ్ళవీ, నన్నపాటివీ, వలంపటివీ, పొడుగాటివీ, పొట్టివీ - రకరకాల వెదుళ్ళుంటాయి.

లోగడ ఈ అడివికి దారే వుండేదికాదు. ముందు నడిచిన సేనలో తొలి సైనికుడు కోడుభాయి. బుజంమీద గొడ్డలీ, చేతిలో నిప్పు అతడి అస్త్రాలు. కోడు కమ్మరి ఇనపరాయి కరిగించి ఇనపగొడ్డలి తయారుచేశాడు. కోడు అడివి కొట్టాడు. దారి బాగుచేశాడు. కొర్పుభూమి చదునుచేశాడు. నరికిన చెట్లకు ఎండా

కాలం అగ్గి ముట్టించాడు. దూడెద ఎరువైంది. ఉండీ పుడిగి కొండలమీద పూళ్లు కట్టాడు. కొండవారకలు బాగుచేసి సాగుచేశాడు. మొదటిఏడు బోళ్ళు పండించాడు. రెండోఏడు కందులు వేశాడు. అవదాలూ, వొలిసెలూ వేశాడు. మూడోఏడు సావలు. అలాగే మరి ఒకటి రెండేళ్ళ కొట్టుకుపోయాడు. అక్కడ మట్టిసారం అయిపోయిందంటే, అక్కణ్ణుంచి పూరు ఎత్తేసేవాడు. కొత్త అడివి వెదికేవాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఒకసారి కొట్టి, సాగుచేసి వొదిలేసిన పొలంలో తుప్పా దుట్రా అడివి మళ్ళీ కొట్టి, కాలేసి సాగు మొదలెడతాడు. దాన్నే 'సగం డంగర సాగు' అంటారు. అందులో పంట అధికం రాదు. సాగు హెచ్చుకాలం సాగదు. అందు కనే కోడు హేళనగా అంటారు :

"సన్న డంగరసాగు,

దుట్రా మాంసం.

ముసలమ్మలా, ముసిలితాతల ఆయుస్సు ఒకటే."

కోడు పొలం తయారుచేసేవాడు. వెనకాలే 'సభ్యత' వెంటాడేది. సాహుకారు వచ్చేవాడు. తెల్లబట్టల బాబులు వచ్చేవాళ్ళు. మంచిపొలాలు చూసేవాళ్ళు. చపాయిం చేసేవాళ్ళు. కోడు కిందినించి కొండలమీదికి ఎక్కేసేవాడు. అందుకని అడివి ఎక్కడవుంటే అక్కడ కోడు వుంటాడు, క్షేత్రం సిద్ధమయ్యాక కోడు వెళ్లిపోవలిసిందే అక్కణ్ణుంచి.

కొండమీద కోడు సాగు. కింద అతడు శాశ్వతంగా వొదిలేసి వెళ్ళిపోయిందంతా పరాయివాళ్ళది. మెల్లి మెల్లిగా సాహుకార్లు వస్తున్నారు; భూములు పెంచుకుంటున్నారు; కోడు దేశంలో వేళ్ళుపాతుకుపోతున్నారు. కళ్ళకి అగ్గజంగా, కోనుళ్ళ తరబడి పరిపాలాలు కనపడ్డచోటల్లా సాహుకార్లు, శుభివాళ్ళు, బాపనయ్యలూ, తెలుగువాళ్ళూ ప్రత్యక్షమవుతున్నారు. పొంగి కింద వొలికిపోయిన గంజిలాగ, సభ్యతనించి వెలపలపడి, కొండకి వచ్చినవాళ్ళ వీళ్ళ. ఒక చెంబూ, చిన్న గొంగళి పట్టుకువచ్చి, ఇప్పుడు వర్తకులైపోయారు సాహుకార్లు. కల్లునీళ్ళమ్మి శుభివాళ్ళు భూస్వాములయారు. బాపనయ్యలు ముష్టెత్తుకుని, ఆ ముష్టిబియ్యం కాస్త పూరి పెద్దదగ్గిర కూడబెట్టి దాచుకునేవాళ్ళు. ఆ ముష్టిబియ్యమే రూపాయకి అర్థ రెక్కని వడ్డికి అప్పిచ్చి, క్రమంగా రుణస్తుడి దగ్గిర మడి చెక్కలు కొనేవాళ్ళు. ఇక తెలుగు వాళ్ళ సంగతి చెప్పే అక్కరలేదు. అన్ని ఉపాయాలూ తెలుసు వాళ్ళకి. ఒకడు గోనెకి అంకాలు వరకుత్తే, ఒకడు పూరికే ఇటూ అటూ తిరిగి సులుపుగా

భూమి కొనేస్తాడు. చుట్టమై వచ్చి, నేస్తంకట్టి, కలునిళ్ళు పోసి, మెల్లి మెల్లిగా తిట్ట వేసి కూచుంటాడు. అదికార్ల అనుగ్రహం సంపాదించినవాళ్ళ సంగతి మరి చెప్పి అక్కరలేదు. ఏడు కూనీలు చూపు వాళ్ళకి. కాగితం వేలుముద్రా, వేలుముద్రా కాగితం - భూమి దొరికిందన్నమాటే, తాకట్టని చెప్పి ఒకడు క్రయదీటి రాయించు కుంటే, రసీదు అనిచెప్పి వొకడు బేదఖలు రాయించుకుంటాడు. సర్వే లేదు, రికార్డు లేదు. భూమి హక్కు విషయంలో పూర్తిగా ఒక నిశ్చితాభిప్రాయం లేదు. జోరున్నవాడిదే రాజ్యం. దుస్తులువేసుకున్నవాడిదే జోరు. కాగితంమీద వేలుముద్ర వేసేసి, కోడు తమ్ముడు కొత్త భూములకోసం కొండమీదికి వెళిపోతాడు.

కికారణ్యం. దానిలోకిమాత్రం దారిలేదు. నాలుగువేపులనించి మెల్లి మెల్లిగా సాహుకార్లు చొచ్చుకువస్తున్నారు. మెల్లి మెల్లిగా వాళ్ళ వ్యాపారం పెరుగుతోంది. వాళ్ళ బస్తీలు తయారవుతున్నాయి. వాళ్ళ పూళ్ళు పెరుగుతున్నాయి. కోడువాళ్ళ డబ్బు కోడు వాళ్ళకి అప్పిచ్చి సాహుకార్లు వడ్డీలు తింటారు. వాళ్ళ గుత్తకే చేరుతాడు కోడు. తన పాతపొలమే దుస్తుతాడతడు. కాని సాహుకారుతాలాకు నొకరై దున్ను తాడు. పంట పండించడం తనపని, పంటమీద అధికారం సాహుకారుది. పంట పండే ముందు ఏవో నాలుగురాళ్ళు చేతిలోపెట్టి, పదిరెట్లు చవకగా పండిన పంటంతా వర్తకులు చపాయించేస్తారు. ఈ పద్ధతిని "గడమ్" అంటారు. పూన్ - దాంతో కోడు పని సరి. సాహుకారు తంత్రం అడివిలో వలలాగ ఎగురుతూ వుంది. ఇదిగో దీనిపేరే 'సభ్యత'.

కోడు భాయి ఈ వలలో తగులుకుంటాడు, కొంచెం గిల గిల తన్నుకుంటాడు. అంతే, అతడి పని సరి. దగాలో పడిపోతా డతడు. సొమ్ము ఖర్చవుతుంది. చివరికి గుత్తకి పాలేరుగా చేరుతాడు. తన బాకీకోసం తన కొడుకుల్ని, మనవల్నికూడా కట్టేస్తాడు చాకిరి చెయ్యడానికి. కాని అంతతో ముక్తి దొరికితే నయమే. అడివి వైటివాళ్ళ కళ్ళు మిరుమిట్లుకొలిపే వెలుగు అడివిలోకి పట్టుకువస్తారు. రంగు రంగుల గాజులు తెస్తారు. అవి చూసి కోడులు మురిసిపోతారు.

తనచేత్తో తయారుచేసుకున్న ధుంగియా ఎప్పుడో తాగేవాడు కోడు. సభ్యత ఇప్పుడు బీడిలు చూపెడుతోంది. తనచేత్తో తయారుచేసుకున్న బట్ట ఎప్పుడూ కట్టి వాడు కోడు. డొంబుల బట్టలూ, మిరిగాణుల రంపం అంచు ముదకబట్టలూ, పర జాల పంచలూ, గదబల పులివట్టిల గుడ్డలూ అన్నీ తయారుచేసేవా డతడు. సభ్యత అన్నీ అంతంచేసింది. కొత్త సభ్యత కొత్త బట్టలు చూపించింది. కోట్లా కమీజులూ చూపిస్తోంది. బాబు కావాలని చూస్తున్నాడు కోడు, తెలుగు సాహుకారుని అనుక

రిస్తున్నాడు. గోచీతో చెవులికి గుండుజోడు తగిలించుకుంటున్నాడు. తలకి తల పాగా తగిలించుకుంటున్నాడు. ఆ తలపాగాలోనే పొగపీల్చే ఆకు డొల్లలు వుంటెడు దోపుకుంటున్నాడు. అంతేకాదు, తన సొంత పునాదులు అసహ్యించుకోడం నేర్చు కుంటున్నాడు. సొంత బాస మరిచిపోవాలని కొంచెం కొంచెం తెలుగూ ఓడ్రమూ కలుపుతున్నాడు.

దారివక్క దేశీయులు అప్పుడే తమ బాస మరిచిపోయారు. సొంతవేషం వొదిలి పెట్టేవారు. వాళ్ళ ఇళ్లు పాతఇళ్లు కావిప్పడు, వాళ్ళ కాపరాలు పాతకాపరాలు కావు. ఏనాడో కూరిపోయా యవి.

గదబల ఇళ్లు సూదిగా గుళ్ళలా వుంటాయి. పరజాలవి చచ్చొకం కొంపలు, ఎర్రరంగు పూసి వుంటాయి. కోడు పల్లెలు వరస సావళ్ళకు బదులు అసహ్యంగా గొర్రెల పాకల్లా వుంటాయి.

సామాజిక జీవనంలో కూడా ఇదే తంతు. కొత్త సభ్యత వచ్చి సమాజం చిందర వందలై పోయింది. ఆడాళ్లు సబ్బుతో వుతికిన చీరలు కడుతున్నారు. సబ్బుపెట్టి వుతికిన బట్టలు కట్టుకున్న పైదేశం మగాళ్ళవేపు మొగ్గుతున్నారు. తెలుగుదేశం నించి సవాయి రోగం, కొరుకు రోగం వచ్చి దారివక్క దేశీయ పల్లెల దుమ్ముల్లో ప్రవేశించాయి.

కోడు నిఘంటువులో 'వేశ్య' అనడానికి మాటలేదు. గదబ నిఘంటువులోనూ లేదు. కాని సవరపల్లి నంతా, నారాణ పట్నం, బంధుగాం, అలమండా ప్రాంతం కోడులూ, డుమ్రెపుట్టి, సిమిలిగుడా, జయనగరం, సవరంగపురం గదబలూ, నారణపట్నం, కొరాపట్టిదగ్గర చిందిగాం మొదలైనచోట్ల పరజాలూ, అన్నిచోట్లా కొత్తగాలి తగిలిన కిరస్తానం డొంబులూ, పాణులూ—వీళ్ళందరి నిఘంటువుల్లోనూ వాడు పదాల అవసరం ఏనాటినింజో వచ్చింది. జాతిని నాశనంచేసే రోగం అగ్గిలా పాకిపోతూ వుంది. అదివీ, రోడ్డు దుమ్ము—ఈ సంఘర్షణలో తయారవుతున్న జనం విశ్వామిత్ర సృష్టి. ఒకదేశమంటూ లేక, కామక్షుదలో పుట్టినవాళ్లు వాళ్లు. వాళ్ళకోసం వాక ఎంపికంటూ లేదు. ఒక యోజన అంటూ లేదు. వాళ్ల ముప్తిష్కాలు దుర్బలమైనవి. మనస్సులూ పాశవికమైనవి. శరీరాలు రోగాలకు అటపట్టు. గుంపు వాతం, కడుపునొప్పి కడుపు పొంగు — ఒకటేమిటి? మొహాలు వికారంగా — దొరల కళ్ళు, బాపనయ్యల నుదుర్లు, కోడుల మూతులు, గదబల తనుబొమ్మలూ.

భూతకాలం లేదు వాళ్ళకి. మళ్ళి తరం గడిచి వాళ్లు కొత్తగా ఒక సంఘంగా

ఎప్పుడు తయారవుతారో? వాళ్ల సొంతపునాది ఎక్కడో ఎవరికి తెలియదు. గుత్త కూలీలు వాళ్లు. పొద్దుగూకితే గుంపులు గుంపులు వస్తూపోతూ వుంటారు వాళ్ల కళ్లల్లో ఆశలేదు, గుండెల్లో బలం లేదు. కట్టుపాకలదగ్గర వాళ్ళ రద్దీ హెచ్చు. వాళ్ల ఆదాళ్లు కొప్పుల్లో పువ్వులగుత్తులు దోపుకుంటారు. పొందికగా కోకలా కట్టు కుంటారు. హి హి హి పళ్లిగిలిస్తూ తిరుగుతూ వుంటారు. అలికిడిలేని దారుల్లో మగాళ్లని చూస్తే పాటలు పాడతారు.

సగం దెయ్యాలూ సగం మనుషులూ అయిన ఈ జనంలో ఎంతమంది తగు మనుషుల కొడుకులూ, కూతుళ్ళూ పున్నారో? ఎందరి తక్కువవాళ్ల పిల్లలున్నారో? ఎంతమంది దేశీయుల సంతతి, ఎందరి విదేశీయుల సంతానమూ వుందో? ఎవడు చెప్పగలడు? అలికిడిలేని బంగళా, విదేశీ సారా నిషా ఇల్లు వొదిలివచ్చి దారి పోయే బాటసారి, నిర్జన వనవాసం, దినమొల అడివిదేశం — ఇన్నీ కలిసి కలగా వులగంగా తయారైన విశ్వామిత్ర సృష్టి అది.

దారిపోయే బాటసారి వెళుతూవుంటాడు. తన గౌరవం తన నెత్తిమీద పెట్టుకుని దూరదేశంలో తనమానాన తాను వెళుతూ వుంటాడు. ఇక్కడ తన ప్రేత సంతానం గుత్త కూలిగా, సిటిఎమ్ వేశ్యగా ఏ కులానికి చెందకండా వుంటుంది.

ఇదిగో అడివి దేశంలో ఇదే సభ్యత తాలూకు తొలిరూపం.

ప ద హా రు

మణిఆపాయు సభ్యతకి దూరంగావుంది. మిటిం, బందికారా దూరంగావున్నాయి. అడివి, పులులూ, మన్యం-దారి లేదక్కడ. అయినా పోలుగులు అరిచే వక్కడ. గోరపిట్టల్లాగ చిలుకలూ, మైనగోరలూ వచ్చి ఇళ్ళవాకిట జీబుచెట్లమీద వాలేవి. పెరళ్ళలో నెమళ్లు నాట్యమాడేవి. కోడుదేశం ప్రాచీనరీతి అక్కడవుంది. చూరి పెద్దంటే మర్యాదవుంది. సామాజిక జీవనంలో జనమతమూ గణతంత్రమూ సాగుతున్నాయి. కాని ఈ అడివిమీద కూడా బైటిప్రపంచం ప్రభావం కొంచెం కొంచెం పడుతూనేవుంది. మేరియాబలి* బం దయిపోయింది. అధికార్లు గస్తు వస్తున్నారు, దొంగసారా పట్టుకోడంకోసం. సారావంట చూడడకోసం 'సాట్లులు' (అబ్కారీవాళ్ళు) వస్తున్నారు. అడివికొట్టడం చూడడానికి అడివి 'గారడు' లు (కావలావాళ్ళు) వస్తున్నారు. గట్లమీంచి పంటదూసి అబరించడంకోసం సాహు కారులు వస్తున్నారు. అయితే ఇవాళదాకా ఈప్రాంతానికి ఎర్రరోడ్డు రాలేదు. మన్యం గుట్టు బైటికి పోలేదు. పులులూ, రోగాలూ, కొండలూ కావలాకాస్తున్నాయి. ఇలాగే వుండి వుండి వొకరోజు అడివి గుండె చీల్చేసి ఎర్రరోడ్డు పడుతుంది. అదారి మీంచి చీకటిలోంచి వెలుతురుకి బళ్ళతో నడచిపోతుంది పంట. బళ్ళమీద అస్సాం టీతోటలికి వెళిపోతారు మనుషులు. బళ్ళమీద అధికార్లు దయచేస్తారు. స్కూళ్ళు వస్తాయి. అస్పత్రులు వస్తాయి. కచేరీలు దిగబడతాయి. ఇంకా ఇంకా అధికార్లు వచ్చిపడతారు. అడివిదేశం సభ్యదేశ మవుతుంది. హిసంగావున్న కోడు దేశంలో యుగసభ్యత తాండవిస్తుంది.

కోడు డిసారి అకాశంమీద చుక్కలు లెక్కపెడుతున్నారు. దివ్యదృష్టితో భవిష్యత్తు చూస్తున్నారు. ఏవోగోల్కాలుగా అవుపడేది. దాన్నిచూడ్డానికి ధైర్యంచాలేది కాదు. అదంతా మనస్సులో వూహలా వుండేది. కల్లుపొగలా వుండేది. అయినా చూసేవాడు - అడివి అయిపోతూవుంది. వాన తగ్గిపోతూవుంది. కొంపలు కూలిపో తున్నాయి. పంట వెళిపోతూవుంది. జాతి చెడిపోతూ వుంది. రక్తం కల్లి అయి పోతూవుంది. కొత్తకొత్త రోగాలు పుడుతున్నాయి. గందికా, సందడి జాస్తీఅవు

* నోబలి

తున్నాయి. రకరకాల విచిత్ర శబ్దాలు చెవుల దిమ్మె తిస్తున్నాయి. అడవిశబ్దాలు అగి పోతున్నాయి. నాలుగువేపులా చెట్టుమించి చెట్టుకి, ఇంటిమించి యింటికి గెంతులేస్తున్నాయి. ఏమిటవి? ముష్కాలు (కోతులు) కావు. ప్రాస్కాలు (హనుమంతులు) కావు. కోతులుకావు. కాని వాటికి తోకలున్నాయి. తోకలికి పెద్ద పెద్ద అగ్గిమంటలున్నాయి. మంటలవేడిలో గింజుకుంటూ గెంతుతున్నాయవి. స్వయంగామండుతున్నాయి. చెట్లులేవు, ఆకులేవు, వొట్టి బోడికాళ్ళు. వాటి మీదే గెంతుతున్నాయవి. అగ్గితోకల కోతులు! ఈళ్ళకి పూళ్ళ దేకాలికిదేకాలు అన్నీ కాలిపోయి బుగ్గయిపోతున్నాయి. పోడుచేస్తే పొగలేచినట్టు ఆకాశం పొగతోనిండి పోతూవుంది.

ముసిలి డిసారి పొండు కోడు ఇలా ఎన్నో కలలు కనేవాడు. తల తిరిగి పోయేది. తలపూపుకుంటూ ఇంటికి వచ్చేసేవాడతడు. కడుపునిండా కల్లు పట్టేసి, అప్పుడూ కుదుటపడేవాడు. అయినా అనుకునేవాడు—“ చాప కప్పకుపడుకున్నా నక్షత్రాల యోగం ఎప్పుడూ తప్పదు. ఏది అవాలో అది అవుతుంది.”

అదృష్టం తిట్టుకుంటూ కావరం చేసుకుపోయేవాడు కోడు. వేకువజామున ఆకాశంమీద ఎర్రజీర కనపడినట్టు, అదివి వోరంబడి కనపడేది ఎర్రరోడ్డు. మెల్లి మెల్లిగా మీది మీదికి చొచ్చుకుంటూ వస్తోంది.

పది హేడు

లెంజుకోడు దివుడు సావోతాతో మనస్సులోనే ఎన్నోసార్లు సంధించుకునేవాడు. పదేపదే చిరాకున్నూ పడేవాడు. దివుడు తనకంటే ఎంతో చిన్నవాడు. తన అన్న కొడుకతడు. కాని కోడు దేశంలో పద్ధతిప్రకారం సావోతా పూళ్ళో సర్దారు. రైతులందరూ ఆతడి స్వాధీనంలో వుండాలి. ఆతడి మాట వినాలి. ఆ దినాల్లో సావోతా దళాధిపతి. ఆతడు ఎవళ్ళని ఏదిచెయ్యమంటే అది చెయ్యాలి. దివుడు తన దద్ది దగ్గర ఎన్నడూ అలాటి అధికారం చూపించేవాడు కాదు. కాని లెంజు కోడు మాత్రం ఏదో తనకి అవమానం జరిగిందనుకునేవాడు. అన్న చచ్చిపోయాక తన మనస్సులో స్వాభిమానం ప్రవేశించింది. కారాలూ మిరియాలూ నూరి, కజ్జా కోసం అవకాశం వెదుకుతున్నాడతడు.

సరుబు సావోతా ఏమీ అనేవాడు కాదు. దివుడు కూడా ఏమీ అనలేదు, అదే తనని ఖాతరుచెయ్యకపోడం అనుకుంటున్నాడు లెంజు. సరుబు సావోతా విషయంలో ఎప్పుడూ అలా అనుకోలే దతడు.

ఇంటికి వచ్చినప్పుడల్లా చూసేవాడు లెంజు. అన్న లేడు. ఇల్లు ఇల్లులా వుండేది కాదు. ఎందుకలా వుండేదో తెలిసేది కా దతడికి. అశాంతిగా వుండేది. ఎప్పుడూ ఏదోలా అనిపించేది. ఇంట్లో వుండాలనిపించేది కాదు. ఇంటికివస్తే దొంగలా అనిపించేది. మెల్లిగా గడపమీద చదికిలబడేవాడతడు. ధుంగియా కాలేవాడు. ఊరి వేపు చూసేవాడు. అలోచించేవాడు. ఊళ్ళో పనిపాటులు గడవిడగా వుండేవి. ఎప్పుడు చూసినా మనుషులు కిల కిల లాడుతూ వుండేవాళ్లు. కొందరు పొలాలికి వెళుతూవుంటే కొందరు పొలాలనించి వస్తూవుండేవాళ్లు. కోసిన చేయి మోసుకుని గుంపులు గుంపులు వస్తూవుండేవాళ్లు. ఊరివాకిట గడ్డిగాడా పడివుండేది. గుమ్మాల్లో చేయి కుప్పలుపెట్టి వుండేవి. ఈ దినాల్లోనే పంట భద్రపరుచుకోవాలి.

పొలంపంట ఇంటికి వస్తోంది. లెంజుకోడు చూసేవాడు. ఎలుగొడ్డలాగ గడ్డిమోపులకింద చేసుకట్టలకింద మొహాలు కనపడకుండా వచ్చిపోతున్నారు మనుషులు. అంతా అడావుడిగావుంది. తానుకూడా సావోతా పొలంపంట మోసుకుని ఇంటికి వచ్చేవాడు. ప్రతిఏడూ అలాగ మోసుకువచ్చేవాడు. ఈయేడూ మోసుకువస్తున్నాడు. ఊళ్ళో ఇలాటి బతుకు తిష్టదృష్టితో చూస్తూ, గడపలో కూచుని, ధుంగియా పీల్చు

దం వొకరకంగా బాగుండే దతడికి. దగ్గిరకూచుని దస్సుకుక్క తోక అడిస్తూవుండేది. లెంజుకోడు కుక్కని తట్టేవాడు, సంతోషించేవాడు. చలికాలం వెచ్చదనం జ్ఞాపకం వచ్చేది. ఇంతమందికి ఇల్లుంది, తనకి విడిగా వొక ఇల్లంటూ వుంటే ఎంత బాగుండేది! అంతలో ఎవరో వుంటే - కోడుదేశం రివాజ ప్రకారం అమె వెనక తట్టు విపు అనుకు కూచుని పేలునొక్కుతూవుంటే! - నీళ్ళు కాగబెట్టి ఎండప్పుడు అనపకుంబముంచి, వొళ్ళతోమిపెడుతూ నీళ్ళపోస్తూవుంటే! - ఎన్నోఇలా పూహించుకునే వాడతడు.

వెనకాల హాకినా ఏడుపు వినిపించేది. పుము అతణ్ణి బుచిరిపూ వుండేది. లెంజుకోడు మనస్సులో ఏదో చిత్రమైన మార్పుకలిగేది. పరాయివాడిలా అనిపించేది. దొంగలా అనిపించేది. లేచి పొలానికి వెళ్ళిపోయేవాడు.

అవాళ పుయు కొడుకుని అతడి చేతికి అందించింది. లెంజుకోడు పిల్లలంటే ఇష్టపడేవాడు కాదు. అందుచేత పిల్లల్ని ఎత్తుకోవడమంటే చేతయ్యేదికాదు. కాని ఎంతో సరదాగా తనపాడుగాటి చేతులు చాచాడతడు. హాకినా శాత చేతిలోకి వచ్చాడు. తన చిన్న చిన్న కాళ్ళూచేతులు తన్నుకుని గింజుకున్నాడు. కళ్ళ మీలమీల లాడించి మీదికి చూస్తూ ఏడ్చాడు. లెంజుకోడుకి ఎంతో జంకుగానే వుండేది. భద్రంగా, భయపడుతూ పిల్లాణ్ణి పట్టుకున్నాడు. రాళ్ళలాటి తనకరుకు చేతుల్లో అమె త్రటి మాంసం ముద్ద నొక్కుకు పోతుండేమో అని దిగుబుప్పడ్డాడు. తన పంకానికి, తన అన్నపంకానికి ఈ కందే ఆధారం. పిల్లాణ్ణి ఎత్తుకుని నాట్యం చెయ్యాలనిపించింది, కల్లుతాగి నాట్యం చేసినట్టు. కాని జంకువేసింది. ఎంతో అప్యాయంగా హాకినా మొహం చూశాడు లెంజుకోడు. ఏడ్చి ఏడ్చి పిల్లాడి మొహం కందిపోయింది. వకటికి వెళ్ళేవాడు. నవ్వుతూ పిల్లాణ్ణి తీసుకుంది పుయు. ఒంటికి అడ్డుకొంది. కోకతో కట్టేసుకుంది. పని పాటల్లో ములిగి పోయింది. పిల్లాడి ఏడుపు ఆగిపోయింది. లెంజు బతికిపోయాడు. ఏబాధ్యతా నెత్తినవేసుకోడం ఇష్టం లేదతడికి. పైగా ఈ బాధ్యత తన సొంతం కాదు.

ఇలా వొకొక్కనాటి అనుభవం బాధపెట్టేది లెంజుని. మాటల్లో మెలి తెలిసేది కాదతడికి. ఏదీ ఊహించలేకపోయేవాడు. మాటకి మాట జోడించి చెప్పలేకపోయేవాడు. దివుడుమీద కారాలూ మిరియాలూ మాత్రం సూరేవాడు. ఇంటిమాట వట్టిండుకునేవాడు కాదు. దూరంగా తప్పుకునేవాడు.

చలి ఎముకలు కొరికేస్తున్నట్టుంది. ఒకొక్కనాడు పగలే చీకటి కమ్మేసేది.

ఇన్నాళ్ల మానంలో ఏదో గుండెల అడుగునించి మండినట్టయేది లెంజుకోడుకి. బతుకు దుర్బరమనిపించేది. తాను మగతనం లేనివాడు కాదని రుజువుచెయ్యా లనిపించేది. నెత్తి మీద కూలాలు గుచ్చుకోవా లనిపించేది. రాగిజుత్తు పండిపోతూ వుంది. బుగ్గలు చొచ్చుకుపోతున్నాయి. ముసిలి మొహం ఎముకల దిమ్మలా తయారవుతోంది. ఈ బైదుభానా గోడల్లోంచి బయటపడాలనిపిస్తోంది. అప్పుడు ఈ పండు జుత్తూ, ఎముకల మొహమూ మరి వుండవు. ఎలా బతకాలో అలా బతకవచ్చు. ఇదే దాహ మతడికి. ఏదోబొకటి చెయ్యాలి. లేకపోతే పూరికే ముసి లయిపోతాడు తాను. అయ్యుర్దాయం అంతమైపోతుంది. దాంతో ఇంత గొప్పజీవనమూ వ్యర్థమై పోతుంది.

ఇన్నాళ్ళూ ఏదో అడ్డు వుండేది, సరుబుసావోతా వుండేవాడు కనక. ఇప్పుడా అడ్డులేదు. తనకేమీమి కావాలో ఒక్కొక్కటి వాదితావేసి చూసుకున్నాడు లెంజు కోడు. మనసులోని మాట మనసులోనే దాచుకుని ఉహించుకునేవా డతడు. మనస్సు మాటిమాటికీ చెప్పుతూనే వుంది - తనకి జీవనం కావాలి; ఏది పోయిందో అది కావాలి, అంతా కొత్తగా మళ్లి కావాలి.

ఎంతలో గడిచిపోయింది తనబతుకు! అన్న చాపూ, దిపుడికి కొడుకుపుట్టడం-నిన్నటి గుంటడు దిపుడు! కాలం గడిచిపోతూ వుంది. ప్రతి సంఘటనా తనని హెచ్చరిస్తూనే వుంది. ఆలోచిస్తూవుంటే గడిచినవన్ని కళ్లముందు కనిపిస్తున్నాయి.

లెక్కవేసి లాభనష్టాలు తెల్పా లనిపించేది.

నష్టంమీద లాభం తెచ్చుకోవాలనిపించేది; ఉద్యోగం కలిగేది.

లెంజుకోడు కాపరంచెయ్యడంకోసం గింజుకునేవాడు.

అన్న పోయాక ఇదే ఆలోచన వేధిస్తోందతణ్ణి. "నిన్నటి గుంటడు దిపుడు. వీడే నా బతుకులో దిప్పిబొమ్మ. నా మోడుజీవితంలో వీడే ఒక తిరుగుబాటు." అనుకునేవా డతడు.

పిన్నతండ్రి దిపుడూ ఇద్దరూ కల్లు తాగేవాళ్లు. ఇద్దరూ నిషాలో దొర్లేవాళ్లు. ఇద్దరూ ఒక్క ఇంటికే వచ్చేవాళ్లు. అయితే దిపుడుకి వయస్సుంది. ఇల్లా సంసారమూ వున్నాయి. కావలసినంత జీవితం వుంది. లెంజుకోడు బతుకు బోడి రాయి, అస్తమిస్తున్న సూర్యుడు. అవతలివేపు చీకటిలోకి జారిపోతూ వాలిపోతోంది. అదే అతడి బాధ. అదే అతడి గుంజులాట బైట. అతడికిక వుద్దేశం లేదు. ఒక కదలిక లేదు. దైవోపహతు డతడు. ఎక్కడ కూచుంటే అక్కడ రాతి దిమ్మలాగ

కదలకండా కూచునేవాడు. లోతుకి చొచ్చుకుపోతున్న బుగ్గలూ, ఆలోచనతో ముడతలు పడుతున్న నుదురూ, కూన్యమైన చూపు — నిశ్చలంగా కూచునేవాడు. అతడి కున్న అధికారమల్లా చూపే. నలభై అయిదేళ్లు దాటాయి. తాతల వరసలో పడ్డాడు. తండ్రుల వరసలో పడ్డాడు. కన్నెపడుచులు తన సాటివాడని అతణ్ణి ఎన్నడూ అనుకోరు. అతడి నీడపడితే అగిపోతారేకాని మరేమీ అనుకోరు. అతడు పున్నా లేనట్టే అనుకుంటారు.

పొలం దగ్గరలోనే కళ్ళం. పగలు కళ్ళంవెనక తుప్పలచాటున ఎందరో గునగున లాడుకునేవాళ్లు. మెల్లి మెల్లిగా నవ్వుకునే వాళ్ళు. బెల్లించుకునేవాళ్ళు. తెలియనట్టు లెంజుకోడు మిషపెట్టి అటేవెళ్ళేవాడు. ఎండవేళ అలికిడిలేని అడివిలో తిరగడానికి బావుంటుంది. ఏమో ఎక్కణ్ణించైనా లేళ్ళూ దుప్పలూ దిగబడవచ్చు. అమిషని లెంజుకోడు వెళ్ళేవాడు. ఆకులనందున తొంగి చూసేవాడు. అలికిడి వినడానికి చెవులు నిక్కపెట్టేవాడు. కుర్రాళ్ళూ, పడుచుకన్నెలూ సరదాగా గునగున లాడుకోడం వినవడేది. లెంజుకోడు పెదపులమీద నవ్వుమొలిచేది. ఒంట్లో రక్తం గుబగుబలాడేది. ముందుకు వెళ్ళేవాడతడు. అతడి అడుగులు చప్పుడయేవి. అతడి నీడ కదలాడేది. చెట్టుమీద పిట్టలు ఎగిరిపోయేవి. కుర్రాళ్ళు తుళ్ళిపడేవాళ్ళు. కన్నెపడుచులు గతుక్కుమనేవాళ్ళు. గుప్తచిప్ ఈరుకునేళ్ళు. ఎక్కడివాళ్ళక్కడే నక్కి పోయేవాళ్ళు, కొంతమంది కిలకిల నవ్వుతూ అమీ ఇమీ పారిపోయేవాళ్ళు లెంజుకోడు కేవలం బెదర గొట్టేసేవాడు, అంతే. ముసలాడతడు. మన్నించ దగ్గవాడు!

ఒక కుద్ద బుద్ధావతార మతడు. ఎవరూ నవ్వుతూ అతడికి 'ఎదురు వచ్చేవాళ్ళు' కారు. ఎవ్వరూ మృదువుగా " ఎన్నేదా దాస్తూదా, ఇన్నీ జాకున్నుదు" అనే వాళ్ళు కారు. దెయ్యంలాగ తిరిగి తిరిగి వచ్చేసేవాడతడు. కళ్ళు బండిచక్రాలాగ తిరిగి తిరిగి చూసేవి. చెవులు వినేవి. రక్తం పుడుకెక్కింది. అయితే వొట్టి ప్రేక్షకుడే తాను. తనకి తాను దాబుగా బుర్ర తిప్పకోడం తపిస్తే మరేమీ వొంటులే దతడికి.

తన ఊహలతో బయటి ప్రపంచం తాళం వెయ్యలేక పోయేది. తన మనసు లోని ఫిర్యాదు మనస్సులోనే వుండిపోయేది.

మనస్సులో రోజూ విచారం వుట్టేది. తెలిసి తెలిసి మనస్సు రెచ్చగొట్టుకునే వాడతడు. ధాండిల కోసం వెదికేవాడు. కాని దొరికేవాళ్ళు కారు. హతాశుడై తిరిగి

వచ్చేసేవాడు. మనస్సు ఎంతరెచ్చగొడితే అంత దగ అధిక మయ్యేది. నలభై అయిదేళ్ళ సమాజపతి అతడు. తలెత్తుకు తిరగాలి మరి. మోసం చేసైనా, నటన చేసైనా తన పరువు తాను నిలబెట్టుకోవాలి.

మనిషి వయస్సు లెక్క వుంచడు. వయస్సే మనిషి లెక్క వుంచుతుంది. ఒక్క వయస్సు అడపిల్లలూ, మగపూర్ణాల్లా తమ వయస్సుబట్టి జట్టుకట్టేవాళ్ళు. జట్టు నాలుగు వేపులా చీమయినా దూరలేని దట్టమైన ముళ్ళకంచె. ఆకంచె అవ తల లెంజుకోదు తొంగిచూసేవాడు. మంద తప్పిన గొడ్డులా వుండే వాడతడు. దూరాలంటే వల్లయేది కాదు. ఊరికే ఆరాట పడిపోయేవాడు. తన ఆరాటం అప్పుకోడం కోసం దివురుతో జగడపూడేవాడు. కయ్యమాడి అలిగే వాడు. దాంతో వుండుచుట్టూ తొక్క గీసుకుపోయేది. వుండు పెద్దదయ్యేది. కానైతే మనస్సు శాంతించేది.

అవాళ మధ్యాహ్నం తిండి తిన్నాక పొలందగ్గిర తచ్చాడుతూ చూశాడు లెంజుకోదు. పనికోసం వచ్చిన అడపిల్లలు, ఈపూరివాళ్ళూ, పొన్నూరివాళ్ళూ ఈవేపూ అవేపూ తారాడుతున్నారు. కోతలు అరాపుడిగా వున్నాయి. చేపలు పట్టినప్పుడు పిట్టలూ, చేలు కోసినప్పుడూ, సూర్యులప్పుడూ మరుముబూ కిలకిల లాడుతుంటారు. అక్కడక్కడ చెత్తా చెదారం బాగుచేసి సూర్యులకోసమూ, చేలు వుంచడంకోసమూ స్థలం తయారైంది. సూర్యులెయ్యాలిసినదగ్గిర నెయ్యా, కుంకం, పువ్వులూ - గుర్తులున్నాయి. పంట జాగ్రత్తచేసేదగ్గిర ఎత్తయిన కుప్పలు కన పడుతున్నాయి. కుప్పలమీద ముట్టికంపలు వేసేవున్నాయి. కోసిన పంట పట్టుకు రావడంకోసం నాలుగువేపులా అడపడుచులు గుంపులు గుంపులు మూగుతున్నారు.

దివుడు సావోతా వచ్చాడు. కల్లుతాగి, కళ్ళు ఎర్రగా చేసుకొని, ఉషారైవచ్చాడతడు. నిషాఎక్కి, పాటపాడుతూ ఇటూ అటూ జోగిపోతున్నాడు. కన్నెపడుచులు నవ్వుతున్నారు. అతడి అగడం వోర్పుకుంటున్నారు. లెంజుకోదుకి అదంతా ఇబ్బందని పించింది. మెల్లిమెల్లిగా సిర్రపట్టింది. దివుడు పూర్వం ఇలా లేడు, ఇన్నిసార్లు నిషానీళ్ళ తాగి విరగ బడేవాడు కాదు. ఇలా పగ్గాలు లేకండా వుండే వాడుకాదు. వెనకవేపు అడగుంటలు కోసినచేలు కట్టలు కడుతున్నారు. వాళ్ళ వెనకపడి జోగుకూ రొప్పుతున్నాడు తాగుబోతు దివుడు. అడగుంటలు కిలకిల లాడుతూ చెదురుచుదురై పారిపోతున్నారు.

" ఇదేం మంచిపని కాదు " అనుకున్నాడు లెంజుకోదు - " సావోతా

పక్షంలో ఇదంతా పోకిరిపని. పట్టపగలు, పొలంబయల్లో, పంటచేలమధ్య — ఛా, ఇదంతా తగనిపని. తాగువోతు, వొద్దంటే వినడు. చెప్పితే పూరికే జగడమాడు తాడు. ఒక కొడుకు తండ్రయ్యా, మాల్గో సావోతా అయ్యా వీడికళ్ళు నెత్తికెక్కాయి. ఇలా చెడిపోతాడూ మీరు ? "

చిరాకు వేసింది.

" ఈగుంటలు — ఛీ ! " గొణుక్కుంటూ వెలిపోయాడు లెంజుకోడు. "అదిగో అమామిడిచెట్టు కింద కూచుంటాను " అనుకున్నాడు. అక్కడ చిన్నపిల్లలు గెంతులేస్తున్నారు ; పరిగెడుతున్నారు ; అడుకుంటున్నారు. పిల్లల ఆటంటే ఏప్పుడూ ఇష్టమే లెంజుకి. ఒంటరి మామిడిచెట్టు. నీడ చేతులూపుతూ పిలుస్తోంది. మామిడిచెట్టు అవతల జామిరికోడు ధాన్యంపొలం. అక్కడ వొక అడది బుట్ట చంకని పెట్టుకుని, వొంగి వొంగి అక్కడక్కడ తిరుగుతోంది. ; ఏవో ఏరుకుంటోంది. అదిగో కనిపిస్తోంది. భుర్లాముండా బారికి కోడలామె. బాలముండా డొంబు భార్య, సోనాదేయి. మామిడిచెట్టునీడ బాగుంటుంది. అక్కడ పిల్లలు అడుకుంటున్నారు. లెంజుకోడు అక్కడికి నడిచాడు.

ఒక పక్కగావుంచి ఆర్థలం. " ఏయ్, తమ్ముళ్ళూ ! ఏమిటీ అడుకున్నారు మీరు ? "

" చెవులపిల్లివేట అడుతున్నాం. చెవులపిల్లులూ, అశివికుక్కలూ మేం చెవుల పిల్లలం. పారిపోతా. "

" మేం అశివి కుక్కలం, ఘాటీ కాస్తాం. రొప్పుతాం. పట్టుకుంటాం. "

సరదాగా జవాబు చెప్పారు పిల్లలు. గోలచేశారు.

సోనాదేయి ధాన్యం ఏరుకొంటోంది. కోతలైపోయి, పంట పట్టుకుపోయాక పేదాసాదా బుట్టలు పట్టుకుని ఇలా తిరుగుతారు ; ధాన్యం ఏరుకు బతుకుతారు. సోనాదేయి బహుశా అవతలితట్టు పొలం పూర్తిచేసి వుంటుంది. నిజమే, ఇటువేపు వస్తోంది, ఎంతకష్టమైనా పడుతుంది. డొంబుకోడలు.

" ఏయ్ తమ్ములూ ! ఎండలో పరిగెడుతున్నారా ? రాళ్ళలో కాళ్ళూ చేతులూ కొట్టుకుపోతాయి. నెత్తురు గిత్తురు వస్తుంది. మీబాబులు కోప్పడతారు !

" ఏరా, ఇలా గోలచేస్తారేంరా కుర్రాళ్ళూ ? కొంచెం నెమ్మదిగా కుదుకోండి. — ఎంత పెంకి గుంటలురా మీరు ? "

మామిడిచెట్టునీడ. పిల్లలఆట. సోనాదేయి ఇటే వస్తోంది. నిజమే, ఈవేపు ఎంతో ధాన్యం పడివుంటుంది. ఎంత తెలివితక్కువదో ఇది !

లెంజుకోడు నీతివాక్యాలు పిల్లల్ని హెచ్చరించాయి. అవును, తమతో సమానం కా దతడు. గురువుదగ్గర బడిపిల్లలాగ వెదిరిపోయాడు వాళ్ళు. అటజాగా కొంచెం దూరం జరిపేసుకున్నారు. బాగా దూరం, అవుపడకండా వుండేటట్టు, వొక్కరాయి చాటుకి వెలిపోయారు.

దార్శనికుడు లెంజుకోడు మాటాడకండా గట్టుమీద కూచుని ధుంగియా ముట్టిం చాడు. "మా విరగబడిపోతున్నాడు వీడు!" దివుణ్ణి లోలోపల తిట్టుకున్నాడు.

సోనాదేయి చెట్టుదగ్గరికి వచ్చింది; దాన్యం ఏరుకుంటోంది. లెంజుకోడుకి చెట్టు నీడ బాగుంది. ధుంగియా పొగ గట్టిగా పీల్చడం బాగుంది.

సోనాదేయి నోటితో ఏమీ అనలేదు. కాని దాని హూయలూ, నడకా, దాని మలి చిన వొళ్ళూ - ఇవన్నీ మూట్లాడుతున్నాయి. "అశ్రయంలేని అడదాన్ని నేను. నామొగుడు చేతకాని చచ్చు" అని చెప్పక చెప్పుతున్నాయి.

"నాకు ఒళ్లుంది, మనస్సుంది, అన్నీ వున్నాయి; కాని ఏటివొడ్డు వువ్వుని. అశ్రయం కావాలి" అంటున్నాయి.

"నా యవ్వనం చూడండి. ఇన్నీ వుండినా దాహంతో బాధపడుతున్నాను. పుడిసెడు నీళ్లుపోసేవాళ్లెవరు?" అంటున్నాయి.

లోకంలో ఒక బరువుమూట ఈ సోనాదేయి. అయితే ఎంత అందంగా వుంది! ఎంత డౌలుగా వుంది! ఎండలోపడి, పొలాలబడి తిరిగి, దాన్యం ఏరుకోడం శోభ కా దీమెకి. ఎంతకష్టం!

సోనాదేయి మొహమెత్తి చూసేది. బెదురుకళ్ళ స్థిరంగా వుండేది కొంచేపు. లెంజుని చూడకండా అతడిలోంచి దూరంగా చూసేది. మళ్ళీ తనపని తాను చేసుకుపోయేది. లెంజు కోడుకి ఏదో ఏదోలా అనిపించింది.

"నిన్ను పొలం పంపి అందరూ సుఖంగా ఇంటిదగ్గర వున్నారు. ఒలే, సోనా దేయీ, బారికిముసిలాడు ఎటుపోయాడే?"

సోనాదేయి ముసిముసి నవ్వులు నవ్వింది.

"ఎవళ్ళపనికి వాళ్ళ వెళ్ళారు" అంది.

"ఇంత ఎండలో తిరుగుతున్నావే? కొంచెం ఎక్కడైనా కూచోరాదూ?"

సోనాదేయి నవ్వింది. దాన్యం ఏరుకుంటూనే వోరచూపులు చూసింది.

లెంజుకోడుకి బాగుంది. అతడి మొహంలో కళ మారింది. గింజుకున్నట్టుని పించింది. సోనాదేయి ధాన్యం ఏరుకుంటూ ముందుకి నడిచింది. మెడవొంచి చూస్తూ, మొహం తిప్పకుంది. జరుగుతూ జరుగుతూ దూరం పొలానికి వెళ్ళిపోయింది. లెంజుకోడు చూశాడు. పిల్లలు అట మానేశారు. ఎంతోసేపై నీడకూడా లేదక్కడ. ఎదురెండ వచ్చేసింది.

లెంజుకోడు లేచి వెళ్ళిపోయాడు.

పద్ధెనిమిది

మిణిఅకా హాకినా కోడుస్తాన్ వచ్చి సుమారు నెలవుతుంది. చిన్నపిల్లాడే అతడు, అయినా ఈ భూమిమీద అతడిది సమానాధికారమే. మనిషి దేహానికి, మనస్సుకి ఏం కావాలో అంతా వుందతడికి. లోకంలో అన్నిచోట్లా మనిషిపిల్లలు సంపూర్ణంగా, లేదా అసంపూర్ణంగా ఎలా వుంటారో అలాగే అంత కొలతలోనే వున్నాడతడు. అతడు పుట్టిన రోజు ఎక్కడా రాసలేదు. అతడి జాతకం లేదు. పంచాంగం అంతకంటే లేదు. అతడి జన్మదినం ఎవ్వరూ పాలించలేదు. అతడి పుట్టుక రాజ్యంలో అలికిడి కలిగించలేదు. అతడి ఫోటోగ్రాఫు ఎక్కడా అచ్చుగుద్దలేదు. లోకంలో లెక్కలేని పిల్లల్లో అతడూ ఒకడు.

కాని ఆకాశంమీద నక్షత్రాలు యోగం చెప్పాయి—అతడు రాజుకాదు. అతడి ఓడలు నడవవు. అతడు మనుషుల్ని అటవస్తువులు చేసి విసిరికొట్టడు; కీలు బొమ్మలు చేసి ఆడించడు. వాళ్లచేత చాకిరి చేయించడు. రావణా సామూక్చార్లు స్వర్గానికి నిచ్చిన వేసినట్టు అంతస్తులమీద అంతస్తులు మేడలు కట్టడు. "లేదు లేదు" అని చాలా వుంది అతడి జీవితంలో. యోగం అదే చాటుతోంది. నక్షత్ర యోగమది.

దేవుడు అతడికోసం ఒక కన్నెతాడు తయారుచేశాడు: రాటకి ముడి పెట్టాడు. ఆమాత్రం స్థలంలోనే తిరగా లతడు. ఆమాత్రం జాగాలోనే మెయ్యాలి. అది దాటితే—ఇంకేమీ లేదు, లేదు.

పిల్లడు పుడిలే, వాడి అదృష్టంలో ఏముందో అని భావిస్తుంది తల్లి. అతడి చిట్టి తలకాయ వేళ్లతో తడుపుతూ "నిజంగా ఈ కందు మనిషి అవుతాడా? వీడి అదృష్టంలో ఏముందో" అనుకుంటుంది. వెయ్యి దేవుళ్లకి మొక్కుతుంది. ముడు పులు కడుతుంది. తెలియకండా జ్యోతిష్కుల్ని పిలుస్తుంది. "అంతా మంచేనా మరేమైనా వుందా? చెప్పు, చెప్పు." అని అడిగి తెలుసుకుంటుంది. జ్యోతిష్కుడు గళ్లు గీస్తాడు. వేళ్లు లెక్కపెడతాడు. మొత్తంమీద ఏం జరుగుతుందో చెప్పేస్తాడు. దాంతోనే తల్లికడుపు నిండిపోతుంది.

ఏం కాదో జ్యోతిష్కుడు చెప్పడు.

లోకంలో తనతో పుట్టినవాళ్ళలో దేనిలో తక్కువ మిణిఆకా హాకినా? అయితే అతడి అదృష్టంలో ఎంతో జులుము మిగిలిపోతుంది. తన తోడి కుర్రాళ్ళ పెద్ద వాళ్ళయ్యాక తనకోసం శాసనాలు సృష్టిస్తారు. పేదకోడు తమ్ముణ్ణి సతమతం చేసేస్తారు. కర్రతో అడిస్తారు.

పుట్టినవాళ్ళలో ఎంతోమంది తమ జీవనంలో లేంది ఎంతో తెలుసుకోలేరు. వాళ్ళ 'యంత్రం' కూడా ఈ ప్రశ్న వెయ్యదు, ముందుకి దొర్లిపోతుంది. ఏది దొరికితే అది నొల్లుకుంటారు వాళ్ళు; ఎంగిలి వీడి ముక్కయినానరే, 'సీతాభోగ' మిఠాయి* అయినానరే. దొరికిందాంతోనే తృప్తిపడతారు. జాతకంలో ఎంతుంటే అంతే. దొరకనివి బోలెడన్ని. తింటూ, తాగుతూ, చివరిదాకా పదిమంది నడిచిపోయిన దారినే నడిచిపోతారు వాళ్ళు.

మంద తోలేవాళ్ళ ఎప్పుడూ కొద్దిమందే వుంటారు. అదిగో వాళ్ళపేర్లే జాబితా ఎక్కుతాయి. వాళ్ళ ఇంగితంవల్లే లోకంలో తుఫాను లేస్తుంది. పిడుగులు పడతాయి. కుందేళ్ళు లావు. కుక్కలు తక్కువ.

తల్లి గుండెలమించి మిణిఆకా హాకినా లోకం చూసేవాడు. తల్లి గుండె వెచ్చగా వుండేది. మెత్తగా వుండేది. ఏలోపమూలేదు. తరగని పూటగెడ్డ ధారలాగ వుండేవి తల్లిపాలు. పుక్కిళ్ళకొద్దీ తాగేవాడతడు. మీద ఏఅడ్డూలేని నీలాకాశం ఎంచక్కా వుండేది. గట్టు గిట్టు లే వక్కడ.

హాయిగా, సుఖంగా కళ్ళు చికిలించేవాడు మిణిఆకా హాకినా. చూసేవాడు, వొకే వెన్ను పట్టెతో రెండు సాపుళ్ళు, కొంపలు. అన్నిచోట్ల పొయ్యిలూ, వేడి వొక్కలాగే వుండేవి.

గుండెమీడినించి మనుషుల్ని చూసేవాడతడు. తనకళ్ళకి హెచ్చు తక్కువగా కనపడేవాళ్ళుకారు. అన్నీ కదులుతూ, మెదులుతూవున్న మొహాలే. తన తల్లిమాత్రం స్థిరంగా వుంది. ఎప్పుడూ వొక్కలాగే వుంది. అప్పడప్పుడు హాకినా లోకం పూగేది. ఒక గంపలో దూరి, వొక దూలానికో, వొక చెట్టుకొమ్మకో వేలాడుతూ వుండేవాడతడు. ఎరిగిన మొహాలు దగ్గర వుండేవికావు. హాకినాకి నిద్ర వచ్చేది. అప్పుడప్పుడు వొట్టి నేలమీద, ఆరుబైట చిన్నగుడ్డముక్కమీద పడివుండే వాడతడు. కళ్ళ ముందు కొన్ని చిత్రాలు నడిచిపోయేవి. మనస్సులో వొక్కొక్కటి పట్టుకోవా లను

* బియ్యప్పిండి, మైదాపిండి, సాలూ, జిన్నూ కలిపి నేతితో తయారు చేసే మిఠాయి. వర్ధవాను సీతాభోగ మిఠాయి ప్రసిద్ధమైంది. — పు.అ.

కునేవాడతడు. సాగేదికాదు. ఏడ్చేవాడు. వినరంత లోప మనిపిస్తేచాలు ఏడ్చేవాడతడు. ఏడిస్తే లోటు పూర్తయ్యేది.

తనలోటు పూర్తయ్యాక అతడొక చిన్న ప్రేక్షకు డయేవాడు. పాపురం కళ్ళలాటి కళ్ళతో చూసేవాడు. అవాలు పడితే అవుపిస్తాయి. అయితే ఆ చూపులన్నీ వొట్టి ప్రక్కలే. లోకంలోని కల్లా కపటం అర్థమయ్యేది కా దతడికి.

కాకినోట్లో నోరుపెట్టి కాకిపిల్ల ఏదో తింటోంది. మనిషి వచ్చాడు. కాకి ఎగిరి పోయింది. ఎన్నో పిట్టలు హాకినా చుట్టూ కిచకిచ లాడుతూ వుండేవి. మనసు కిలకిల్లాడేది. కాని అవి దగ్గరికి రాడానికి సాహసించేవికావు. అవి ఇంకా దగ్గర వాలి కూచోవా లనిపించేదతడికి. అన్నిటికోసమూ తన మనస్సు పాకులాడేది. ఏవీ వచ్చి దగ్గర ఆగేవికావు.

అతడి చూపుమాత్రం అగేదికాదు. రంగులు అర్థ మయ్యేవతడికి. తలపూపే వా డతడు. ఆరుబైట చెట్టుకొమ్మకి బుట్టలో వేలాడుతూ తళతళ రంగులు ఎన్నో గుర్తుపట్టేవాడు. లోకం మిలమిల లాడేది. రంగులు మాత్రం మారేవి. హాకినాక లోటు అనిపించేది. అతడు ఏడ్చేవాడు.

రోజూ చూస్తూన్న తల్లిమొహం రంగులు గుర్తు పట్టడానికి అతడి కళ్ళు తరిగేవి. అయితే గడియ గడియకీ అక్కడ మార్పులే అవుపించేవి. అప్పుడప్పుడు తల్లి మొహంలో వెచ్చటి వెలుగు అరిపోయేది. మాడునలుపు కనిపించేది. చూసి ఏడ్చే వా డతడు.

చిన్న మనిషి. అతడి మనస్సులోనూ కలిమి లేములు కెరటాలు లేచేవి. ఏడ్చే వా డతడు. తల్లి కొంగున కట్టువడి, అన్నిటికీ ఏడ్చేవా డతడు.

పం దొ మ్మి ది

అవాళ తిళ్ళూ తిప్పలూ అయాక, ఎండప్పుడు వొదినా మరదళ్ళు ఇద్దరూ వీధి ఆదాళ్ళతో కలిసి అడినికి కర్రలకోసం వెళ్ళారు. కోడుదేశంలో ఆదాళ్ళు తరుచు ఇలా వెళ్ళవలసి వచ్చేది. మగాళ్ళు పొలం పనిలో వుండేవాళ్ళు. తల్లి గుండెలమీద కట్టే వుండేవాడు హాకినా. కళ్ళు విడిచిన దినం నించి అతడి అడివిజీవనం ఆరంభమైంది. పుయు నీరసంగా వుంది. ఇప్పు డెందుకో రోజూ నీరస మనిపిస్తోందామెకి.

ఎండ వాలిపోయింది. కిరారణ్యం. గుగ్గిలంచెట్టు, వెదురు పొదలూ దట్టంగా వున్నాయి. కిం దంతా రాళ్ళమయం. అక్కడా అక్కడా చెదలు పడుతూ ఎండిన కొమ్మలూ, ఎండిన వెదుళ్ళూ పడి వున్నాయి. ఈ అడివిలో వెదుళ్ళు కొట్టి ఎవళ్ళూ బైటికి తీసేవాళ్ళుకారు. రకరకాల వెదుళ్ళు అలా పడే వుండేవి.

ఈరి అడంగులు చకచకా నడుస్తున్నారు. మధ్యమధ్య వోదార్చినట్టు అక్కడక్కడ మనుషులమాటలు వినిపిస్తున్నాయి. గొడ్డలి వేట్లు వినిపిస్తున్నాయి. జీబు కోరిందం దొంకల్లోంచి గాజు స్తంభాలూ అవుపిస్తున్నాయి ఎటి నీళ్ళు. రెండు వేపులా పొడుగాటి గుగ్గిలం చెట్లు నిలబడి వున్నాయి. వాటి తలమీదినుంచి మధ్య మధ్య నందులుండేవి. అందులోంచి వెలుతురు మెరుస్తూ వుండేది. వెలుగునీడల అడివినేల అది. కోడు స్త్రీలకి చిరపరిచితమైన మట్టి.

కదాకూ ఎగుళ్ళతోనూ, దిగుళ్ళతోనూ వుంది దారి. ఎగుడు తగిలించా వొకటే ఎగుడు, గుగ్గిలంచెట్ల నెత్తిమీదికి. వొకచెట్టు నెత్తిమీద ఎత్తుగా వొక చెట్టు మొదలు. దిగుడు తగిలిందో సముద్రమంత లోతు. మెలికలు తిరిగి నీడలు కిందికి వాలిపోతూ వుంటాయి. పిట్టమనిషి అలికిడిలేని అడివిదారి. కింద సెలయేళ్ళు ఏడుస్తూ వుండేవి. రాతిమీంచి రాతికి చిట్టి చిట్టి పాదాలు చాసేస్తూ రెండు అంగల్లో దాటి పోవాలి. మళ్ళీ ఎగుడు. నదివొడ్డు ఇరుకులో పడి సరాసరి మీది కెక్కాలి.

ఇక్కడ దారి అంతంకాదు. పని అంతంకాదు. ఎవని ఎప్పుడు ఆరంభ మవుతుందో. ఎప్పుడు అంత మవుతుందో దానిపత్రా ఇక్కడ ఎవరూ వుంచరు. సరిగ్గా పనిపూర్తి చేస్తానని ఎవరూ పనిపట్టి కూచో రిక్కడ. అంతా అలవాటుమీద కొట్టుకు పోయేది.

జట్టుగా కోడుస్త్రీలు నడుస్తున్నారు. దార్లో ఎక్కడో వొక ఎండుకొమ్మ పడి వుండేది. ఎక్కడోవొక చచ్చిన నన్నపాటి చెట్టు కంటపడేది. కోడుస్త్రీలు పని మొదలెట్టేవాళ్ళు. కర్రలు విరిచి పట్టుకువచ్చేవాళ్ళు. కొంతమంది అడ్డాకులు కోసే వాళ్ళు. కొంతమంది కందదుంపలు తవ్వేవాళ్ళు. వెదురుకంచి విరిచేవాళ్ళు; పువ్వుల గుత్తులుమాసి పెన్నిధిదొరికినట్టు పరిగెత్తేవాళ్ళు కొందరు. తుప్పలచాటున అడివి కోళ్ళ గుడ్డుండేవి, నెమిలిపిట్టల గుడ్డుండేవి. నెత్తిమీద పులిచీమలపట్టుండేవి. రాళ్ళనందున తేనెపట్టుండేవి. ఎరిగినకళ్ళు మెరిసేవి. పొలిపట్టేసేవి.

కొంతదూరం వెళ్ళాక జూబుమామిడిచెట్టు తగిలింది. దానికింద అంతమంది కొంతసేపు కాళ్ళుదాచుకు కూచున్నారు. గోష్టితీర్చారు. ఒకామె పిల్లాణ్ణి ముద్దాడింది. ఒకామె పాలుపెట్టింది. కొందరు పేళ్ళు నొక్కుకున్నారు. కొందరు చుట్టలు ముట్టించారు. మాటామంతి ఆడుకున్నారు. ఈఅడంగుల సభలోనే పెద్దపెద్ద సమస్యలు చర్చకి వచ్చేవి.

ఈమనుషులతో సమానంగా వొక్క అడివిలో అడివిజంతువులు తిరుగుతూవుండేవి. అవి చెట్లకింద సభలు జరిపేవి. పెద్దచెట్టుకింద కోతులమంద కూడేది. ఏటి ఇనక వర్రలమీద లేళ్ళ కదుపులూ, చుప్పులమందలూ చేరేవి. అడివి బయళ్ళలో అడివి కోళ్ళు సమావేశమయ్యేవి. తుప్పలతోనూ, దొంకలతోనూ మధ్యమధ్య బయలుగా వున్న కొండమొత్తలమీద నెమిలిపిట్టలు మందగా చేరేవి. తిండి బోలెడంత వున్న అడివిలో అడివి జంతువులు కదుపులు కట్టి తిరిగేవి; ఇన్నిగింజలేరుకు తినేవి, కలిసి మెలిసి మాట్లాడుకునేవి. ఇంతే అడివిబతుకు. కీకారణ్యంలో జంతువుల పునికి తెలియదు, వాటిపేర్లూ అందవు. మనిషి అడివిబైటవుంటాడు. మనిషికి జంతువుకి ఇంతే తేడా. ఉభయుల దళా వొక్కటే.

మిణిఅకాహాకినా అన్నీచూసేవాడు, చెవులు నిక్కబెట్టి అన్నీ వినేవాడు. అడివి ప్రపంచంతో తన పరిచయం అధికమయ్యేది. ప్రశ్నలు మనస్సులో లేచేవి. అశ్చర్యం కెరటాల్లా లేచేది. సగంసగం అనుభూతి వొక్కదగ్గర పేరుకుని అదే కరిగి వొక స్వరూపానికి వచ్చేది. అడివిసంతాన మతడు, అడివి పొత్తి పటేవాడు.

పిల్లతల్లి పుయ్య అడివిలో ఆనందం అనుభవిస్తూవుంది. ఎన్నాళ్ళ తరవాతో ఇవాళ తనకి అటవిడుపు దొరికింది. ఈ చీకటి అడివి బయటిదేశం వాళ్ళ చూస్తే గుండె బేజారైపోతుంది. నడిస్తే కాళ్ళ జారి ఏటిలోతుల్లోకి జారిపడతారు. ఇక్కడ పెద్దపులులున్నాయి, ఎలుగుబంటున్నాయి, పాములున్నాయి. ఏముహూర్తంలో

ప్రాణం పోతుందో రికానాలేదు. బయటిదేశం మనిషి అడివంటే అడిలిపోతాడు. జంతువులకంటే దారితెన్నూ తెలియని ఈజీబుకి భయపడతాడు. సన్నని కాలి బాటలో వొకళ్ళ తరవాత వొకళ్లు నడవాలి. పెద్దపెద్ద చెట్లకిందినించి, బలిసిన కోపిరిగడ్డి మధ్యనించి నడుచుకు వెళ్ళాలి. కొరాపుట్టి తుప్పల అడివి. అందులో వొకళ్ళ మొహం వొకళ్ళకి అవుపడదు. చూపులూ, పలకరించుకోదాలూ అన్నీ శబ్దాలతోనే. అయితే ఈ అగమ్యగోచరమైన కీకారణ్యంలోనే కోడుతమ్ముల ఆనందం, కోడుపడుచుల సంతోషం. ఎవరూలేని అడివిలో ఎవరూ లేకపోలేదు. అక్కడి పరిచయం తుప్పలతోను, అక్కడి పలకరింపులు చెల్లతోను. జంతువులమాట — అది మనోల్లాసం కలిగించే దూరపు కల. అయితే వాటితోనూ పరిచయం లేకపోలేదు. వాటంతట అవి వస్తాయి. మేతమేసి వెళ్ళిపోతాయి. వాటికి భయమూ, కష్టమూ వుండనేవుంది. అవి లేకపోతే సౌందర్యమే అర్థంకాదు. భయం వుంటేనే ప్రతివోట దేవతలుంటారు. శరీరంలేని దేవత కోడు దేశంలో భయం పోగొడుతుంది. దేవతలే అందరినీ కాపాడతారు. ఉదారమైన విశాలాకాశంమీద దర్ముదేవత వున్నాడు. చీకటికొండకోనల్లోనూ దర్ముదేవత నిఘావేస్తాడు. కింద దర్తని, వసుమతి, మనుషుల తల్లి. ఘాటీలూ, కొండలూ, ఎగుళ్ళూ, దిగుళ్ళూ అన్నీ ఆక్రమించి వుంటుందామె. ప్రతీ అడివిలోనూ హోరుపేను (వనదేవత) వుంటుంది. పిలిస్తే “ఓ” అని పలుకుతుంది. ఎటువెళ్ళినా కోడుల ఇలువేల్పు ఝాకరపేను వుండనేవుంది. స్మరిస్తే చాలు. ఈదేవతల అశిర్వాదంవల్లే అంతా శుభంగా సాగుతుంది; అశుభం తొలిగిపోతుంది. దేవతల మీద నమ్మకముంచి, ఆ నిబ్బరంతో ముందుకి తోసుకు పోతాడు మనిషి; ఇంద్రియాల సంపర్కంవల్ల తెలివి మాత్రముంటుంది. కాలు కుంటినా అదృష్టాన్ని నిందించి నడిచిపోతాడతడు. గుడ్డలో నీళ్ళు తిరుగుతాయి కాని, మనసులో విచారం వుండదు.

ఇదిగో ఈ నమ్మకంతోనే కోడు పడుచు పులులున్న అడివిలో కర్రలకోసం వెళుతుంది. ఈ విశ్వాసంతోనే ఆరువైట శిశువుని పెంచి పెద్ద చేస్తుండామె. అడివి, రాళ్ళూ, చలీ, వానా — వీటో దేవుడు ఎంత ఇస్తే అంత. విచారంలేదు. అడివే ఆమె ఇల్లు, అడివే ఆమె విహారభూమి — ఏముంటేనేం అక్కడ! పెద్దపులి ఆరుపు ఆమె ఎరిగినకేక. గడ్డలూ, రాంబందులూ రోజూ వుండే నేస్తాలు. ఈమాత్రం లేకపోతే ఆమె సంసారం నిండుగా వుండేదికాదు. ఏదో ఎక్కడో లోటుగానే వుండేది.

బైటి భయం భయంకారు : బైటి కష్టం కష్టంకారు.

బైటిగాలి మెద్దెయ్యవచ్చు. లోపలినుంచి వచ్చేదే అగ్నిపర్యతం కలిగిన వేడి ప్రవాహం. అప్పుకోడంమాట అలావుండనీ, కాల్చేస్తుందది : మండ బెట్టేస్తుంది : చంపేస్తుంది. దానికి మందులేదు. ఉన్నట్టుండి ఏమాటమీదో, ఏకారణంచేతో మూసుకునివున్న ఏడుపుద్వారం విడిపోతుంది. ఎంతా, తళతళ మెరిసే లెక్కలేని పిట్టమేఘాలూ మనిషిని వోదార్చలేవు. మనిషి మనస్సు ఏడుస్తుంది. ఓదార్పు లెక్క చెయ్యదది.

మనస్సులో గహనమైన చీకటి గుహ వుంటుంది. అదిగో అందులోనుంచే ఏడుపు తరంగాలు లేస్తాయి. అందులోనుంచే నవ్వుల కెరటాలూ లేస్తాయి. పొంగులు వారి పైపైకి ఉబికి వస్తాయి.

ఈరి ఆదాళ్ళు కర్రలకోసం తిరుగుతున్నారు. వాళ్ళ వెనకాలే ముసలమ్మలూ, వయస్సువాలినవాళ్ళూ తిరుగుతున్నారు. పెళ్ళికాని పడుచుపిల్లలు జట్టులోంచి విడిపోయి ముందుకి వెళ్ళారు. ముసలమ్మలకి, పడుచుపిల్లలకి మధ్య పెళ్ళయిన కోడళ్ళు. దారిన నడుస్తూవున్నప్పుడు వాటంతట అవే వేరుపడేవి జట్లు. ఎవరూ కావాలని ఏర్పరిచేవాళ్ళూరు. పుటులి ముందు నడుస్తోంది. అగ్రగామి సీతాకోక చిలకలదండు వాళ్ళది. అజట్టులోనే రెందా, కాక్కా, టిటా, పుల్కే, వున్నారు. పని చెయ్యడమన్నది వొట్టి అడంబరం. నిజంగా పనిచెయ్యడం ఎవళ్ళకీ పట్టేదికాదు. అందరినించీ విడిగా వుండడానికి, చెయ్యిచెయ్యా కలిపి తిరగడానికి, మొహంమీద మొహం పెట్టి చెవిదగ్గర గుసగుసలాడడానికి ఇదంతా వొక మిష. నవ్వుతూ, కేరింతలాడుతూ దొర్లిపోవాలనిపించేది మనస్సు. కలవరంలో అర్థంలేదు, కాని ఉద్దేశముండేది. యౌవనస్వప్న రూపాంతరమే ఆనందం. కలల కథల్లో తాజాఅనుభూతులుండేవి. అవే మాట్లాడుతునేవాళ్ళు పడుచులు. ఎప్పుడో ఎవరో రెండు ఘడియలు కనుచాటుగా వుడాయించేవాళ్ళు. ఎవళ్ళూ కొంగున ముడివేసి పట్టుకోలేదు. అదంతా వొట్టిరీల. మనస్సు అట్టడుగున దాని ముద్ర లేదు. కనక అది నవ్వుకో దగిన విషయం. చిన్నచిన్న మాటలవి. ఖాష కొంచెమే, భావం హెచ్చు. వెంట వెంటనే నవ్వు. నవ్వుతూ వొకతె మనస్సులోని జ్ఞాపకాలు నెమరు వేసుకునేది. పడుకుని, నిరీక్షించిన 'రేదాసి' యోగం తనుపుకి తెచ్చుకునేది. కళ్ళు విప్పేది. గుండుజోడా, కిరీటమూ పెట్టుకున్న నవ్వు మొహం కలలో తేలిపోతూ కనిపించేది. నాలుగు కళ్ళూ కలుసుకునేవి. కిలకిలమంటూన్న అమె వయసునవ్వు మరి ధ్వనించేదికాదు. ఆనంత

కబ్బ బ్రహ్మం వెనక అనాది మంత్ర ధ్వని ధ్వనించేది. తల వొంచేసుకునేదామె. జట్టులోంచి విడిపోయేది. బద్ధకించినట్టు వొక్కతే వుండిపోయేది. అరుగులు బరువు బరువుగా పడేవి. కోలకళ్ళలో భావం నిషాకనిపించేది. తొలి వులుకు అపుకుని చూసేదామె. నాలుగువేపులా మామిళ్ళు కొత్తపూత పడుతున్నాయి. కొత్త చివుళ్ళు తొడుగుతున్నాయి. కొత్త పువ్వులు ముసురు కుపానులా వున్నాయి. ఆమె తన తలపులు పురివిప్పేది. అజట్టు వెనక పిల్లల తల్లులగుంపు.

లేతచెట్టు పిందెలు కాళాయి. తప్పలేని దారిలో ముళ్ళులేవు ; గీక్కుపోడం లేదు. నిరీక్షిణి అనందం లేదు, నిట్టూర్పులులేవు. నలిగినదారి, ప్రశాంతంగా వుంది. అలవాటులోనే అనందం. నడక మెల్లిమెల్లిగా సాగుతోంది. పిల్లలు పుట్టారు. ఇంకా పుడతారు. కాపరం ఆరంభమైంది. ఇంకా పెరుతుంది. లోకంలో దొరికి పోయారు వాళ్ళు. బతకడమే వాళ్ళ అనందం. చుట్టూ కనపడే మనుషులూ, దినుసులూ ఇవే వాళ్ళ భరోసా. స్వప్నాలూ, స్మృతులూ కాదు, విశ్వాసమే వాళ్ళ బలం.

కట్టకడపటి జట్టు ముసలిమ్మలు భవిష్యత్తుకి వాలిపోతున్న సూర్యుడి పనుపు పచ్చటి వెలుగులో వాళ్ళ ప్రకాశం. నమ్మకంలో బలంలేదు. స్వప్నంలో నిషాలేదు. కాళ్ళలో వొణుకు. మనస్సులో నిప్పలమైన తిరుగుబాటు. ఆలోచనలో ముందూ వెనకా కాపుదల.

అడివి దారిలో ఈమూడుజట్లూ సాగుతున్నాయి.

చెట్లు మోడుచేసి ముసలిమ్మలు కర్రలు విరుచుకుపోతున్నారు. పెదురు కంటి విరిచి పొదలు మోళ్లు చేస్తున్నారు. అగి అగి నడుస్తున్నారు వాళ్ళు. గుంటుతున్నారు. పడుచుగుంటల్ని విమర్శిస్తున్నారు. దారిని తిట్టిపోస్తున్నారు. అన్ని ఫిర్యాదులూ వాళ్ళవే, అన్నినిందలూ వాళ్ళవే.

"ఒలే అమ్మాయిలూ! ఎటుచూసి దారి నడుస్తున్నారే! ఎంతమంచి పులి చీమలపట్టు వొదిలేసిపోయారే! అదిగో చూడండక్కడ. విరిచితెస్తే పనికిరా దటరా?"

"నువ్వు లేకూడదా అలా?"

"లేదానికి నారు వోపికేవుంటే మిమ్మల్నెందుకు కేకేస్తానే?"

"అః-చూడండి, చూడండి! ఎలా అవుతున్నారో వీళ్ళు? మరికొంత సేపటిలో చీకటిపడిపోతుంది. జంతువులూ గింతువులూ బయల్దేలేవేళ. కనింతన్నా భయంలేదేమరా! అడివి మధ్యకి దూరుతున్నారు పువ్వులకోసం!"

తిరిగి తిరిగి మలుపు తిరిగేసరికి కిందిగాఁ దగ్గరపడింది. అడివికింద దిగుడు.

కొండకొప్పమించి కిందికి దిగిపోయారు వాళ్ళు. దాని తరవాత రాళ్ళకుప్పలతో కుప్పలతో కొండలు. దూరంగా కొంతదిగిపోతే అవతల పొలాలున్నాయి. వాటి అవతల పూరికొండ ఏటవాలు దారి.

డిరి దగ్గర ఈ రాళ్ళ బయల్లోనే ఎంతమందినో పులి ఎత్తుకు పోయింది. పులి ఎప్పుడూ అడివిలో ఎత్తుకు పోయేదికాదు. ఎప్పుడు ఎత్తుకుపోయినా అడివివోర ఈ బయల్లోనే ఎత్తుకు పోయేది, దూరంగా కోడుగాయకుల జమిలి పిల్లంగోళ్ళు విని పించాయి. చైత్రమాసం దగ్గర పడుతూవుంది. దాని నిషా అప్పుడే కొంచెంకొంచెం పడుతూ వుంది. జమిలిపిల్లంగోవి వినిపించింది. రాళ్ళకుప్పమీద ముక్కు పుటా రెగరేస్తూ టపీమని ఆగిపోయింది ముందుజట్టు.

"నిలబడ్డా రేమరా, పొద్దుగూకిపోవచ్చిందీ? ఏదో వాసనకూడా వేస్తోంది. వెలి పోదాం పదండి" ముసలమ్మలు దగ్గిరికి వచ్చేకారు, పడుచుపిల్లలు అలాగే నిలబడి వుండిపోయారు, రాళ్ళగుట్టమీద. పొద్దు గూకిపోతోంది. ఆకాశంమీది వెలుగు కొండ అవతలివేపు మెల్లి మెల్లిగా జారిపోతోంది. పిల్లంగోవిపాట దగ్గర పడుతోంది, బయల్లో నన్నపాటి దారిని ఎవరో కొంతమంది కావళ్ళు మోసుకుని, చేతిలో ఈ బెలు పట్టుకొని గట్టిగా మూట్లాడుకుంటూ వచ్చారు. అడపిల్లల జట్టు ముందుకి నడిచింది. దారికోసుకుంటూ ముందుకు వెళ్ళాలి.

చూశారు - పరిచయంలేని కోడులు కొంతమంది, మధ్య వొక పడుచుపిల్లా, అమెదగ్గరగా వొక వయస్సులో వున్న కుర్రాడూ వున్నారు. మంచి సరదాగా నడుస్తున్నారు. కొత్త పడుచుపిల్లా, ఈపూరి పడుచులూ కలిశారు. అదాళ్ళ దగ్గిరికి వెళ్ళారు. మూట్లాడడానికి కుర్రాళ్ళు దగ్గరసా వచ్చారు.

"అవ్వా, చిన్నపిసరు పొగాకు ముక్కువుంటే ఇస్తావా?... ఎక్కడికి వెళుతున్నాడు?... ఈ అడివిలో పులి తిరుగుతున్నాడా?... పూళ్ళో సారా వండారా? వస్తే ఇస్తారా?" - పొండ్కాపాయి పూరివాళ్ళు వాళ్ళు. కుర్రది గెచ్చలాగా కోడలు అమె పక్కనున్న కుర్రాడిది పొండ్కాపాయి. పెళ్ళికాలే దింకా. తక్కినవాళ్ళందరూ అతడి సొంతం. ఎన్నోమాట్లు గెచ్చలాగా దారిని కన్నా సంతకి వెళ్ళవలసివచ్చేది. దార్లో అమ్మాయిలు కలిసేవాళ్ళు. కుర్రదాని మొగుడు దానికంటే సగం పెద్ద. తాగుబోతు అయితే ఏం గాక, అపూరి సావోతా తమ్ము డతడు. కుర్రదానికి ఈ కుర్రాడికి బాగా కలిసింది. దాంపత్య జీవనంలో మగడికి కుర్రదానికి చుక్కెదులైంది. తాగుబోతు మొగుడు. వేపుకుతిన్నాడు. కుర్రది ఎంత వద్దన్నా గెచ్చలాగా అమెని

బలవంతంగా అట్టిపెట్టేశారు. "నువ్వు నాకు అక్కరలేదు" అని మొగుడితో పది మంది ఎదటా ఖచ్చితంగా చెప్పేసిందామె. కోడు వద్దతి ప్రకారం ఈమాత్రం అనేస్తే పెళ్ళి సంబంధం పుట్టుకు మనిపోతుంది. అయినా ఆమె ఆ పూశోచి పూడి రాలేక పోయింది. ఇవాళ మెల్లిమెల్లిగా కన్నాసంతోషి వచ్చి, సంతనించి సరాసరి ఇటు పుదాయించింది. ఇక ఆమెకి స్వేచ్ఛ.

పడుచుల సరదా హెచ్చింది. ఇల్లు వొడిలేసి వచ్చిన కోడలు ఎదటివాళ్ళ సానుభూతికోసం ఎంతో ఉత్సాహంతో చెప్పింది : "ఎన్నో బాధలు భరించాక కొత్త భర్తని చూసుకుని లేచి వచ్చేశాను. కొత్తసంగతేమీ నేను చెయ్యలేదు. ఇష్టంలేకపోతే కొత్త భర్తని కట్టుకోడానికి కోడు దేశంలో అధికారముంది. నా ఖుసీమీద ఇష్టపడి, అటు వేపు విపు తిప్పేసి వచ్చేశాను. నా కొత్త మొగుడు నావెంట పున్నాడు. పాతమొగుడికి తెలుస్తుంది. సారా నిషా వొదిలాక చుట్టాల్ని తీసుకుని వెదుక్కుంటూ వస్తాడు. ఇక అతడికి పున్న హక్కుంతా తప్పసొమ్ముమీదే, భార్యమీద కాదు. దుడ్డుకర్రలూ ఈటెలూ, విల్లూఅమ్ములూ కూడా అవసరం పడితే పడవచ్చు."

ఈ కోడులు వొక్కనవ్వుతో తేల్చేశారు. సిద్ధంగావున్నారు వాళ్ళు.

"వెళతాం అవ్వా, ఆగిపోయాం కొంచెం. చీకటి పడుతుంది."

కొంత దూరం వెళ్ళాక ధాండాలు సాగదీసి పాటపాడారు :

"ఇవాళ మా అదృష్టం బాగుంది. చూడండి పంజరం తెరిచేసి అడివిపిట్ట ఎలా ఎగరేసుకు పోతున్నామో చూడండి. మా జట్టుకోసం ఎగరేసుకు పోతున్నాం. ఇవాళ మాదంతా బాగానే వుంది, కొంచెంలో తప్పిపోయింది. ఈమాత్రానికే మీరు అవు పడి దాక్కున్నారు. మీరూ అడివిలోని పిట్టలే. మాతో ఎగరాలనిలేదూ ? ఎందుకూ అవుపించారు మరి ? చీకటిదారి ముందంతా బరువే బరువు--"

పాట తెరటాలు దూరంలో కలిసిపోతేనే ఈపూరి ధాండిలు వొక్క వరసని జవాబు చెప్పారు:

"మేం పంజరంలోని పిట్టలం కాదోయి నేస్తం: అడివిలో పిట్టలం. మీరు అడివి పిట్టలు వెదకలేదు నేస్తం. గూటి పిట్టలే వెదికారు నేస్తం. అలాకాకపోతే మాపూరు రాకపోదురా పరదేశే నేస్తం ? వెళ్ళండి, వెళ్ళండి. రాత్రి మీకు శుభం"

పాట అలాపన కరిగిపోయింది. ఇకముందు అంతానవ్వే. మధ్య జట్టులో తర్రం. వెనక జట్టులో విమర్శ.

పొద్దు గుంకిపోతూవుంది. ఊరినక్కలు పూళ వేస్తున్నాయి. అడివి బయల్లో

విశేషమేమీ జరగలేదు, చివరి ఈ చిన్న సంఘటనమాత్రమే. ఆ పరిచయం లేని అమ్మాయి పైవాణ్ణి నమ్మింది. పరిచయంలేని దారిని వెళ్ళిపోయింది. అంతమందిగి ధైర్యం కలిగించే కోడు కూతురామె. అందరి గద్దెంపులూ భరిస్తుంది. సందేహమే ఆమె శత్రువు. ఆమె మొహంలో న్యాయం తేజస్సయి మెరుస్తోంది. తన సమాజం తాను బాగా ఎరుగును. సమాజంలోని న్యాయాన్యాయాలు తెలుసునామెకి. అవమానం సహించడం తన సమాజంలో అన్యాయం. అవహేళనా, అనాదరణా సహించడం కూడని పని. తన రుచికి విరుద్ధంగా, మొహం దించుకు పడివుండడం పాపం. పురుషుణ్ణి పోగొట్టుకుందే కట్టండి, దుర్బల పురుషులు తయారుచేసిన గోషి పోగొట్టుకుందే కట్టండి; అయినా సర్వం గెలవగల స్త్రీమూర్తి తాను. తనమర్యాద తాను దక్కించుకుంది.

ఊరికి వచ్చే దారి కదాకూ ఇవే కబుర్లు.

మాఘమాసం సంజ. ఇక చలి, చీకటినూ. చలి, చీకటి అంతా తొక్కిసుకుంటూ నడిచిపోతారు వాళ్ళు. అడివిమనుషుల ఆదర్శంలో మంచి చెడ్డా విచారం లేదు. దేనివెంట వెళ్ళడానికి మనసు పుడితే దానివెంట వెళ్ళడమే ఆదర్శం.

పుయు కొడుకు తన గుండెలమీద కునుకుతున్నాడు. చీకటి పడితే వాడికి నిద్దర పడుతుంది. పుయు ఎన్నో ఆలోచిస్తోంది. "దివుడు ఇంటికివచ్చి పొలం వెళ్ళిపోయి వుంటాడు. ఈ కుర్రది మరొకడి చెయ్యిపట్టుకు వెళ్ళిపోయింది. ఇలాగే మొదట దివుడుతో తన స్నేహం దృఢంగా వుండేది. దివుడు మారిపోయాడివుడు, అతడి మనస్సిప్పుడు తాను వచ్చేదాకా కనిపెట్టుకు వుండేలా లేదు. ఎందుకిలా మారిపోయాడు దివుడు? నాదేమైనా అపరాధమా?"

ఎన్నోమార్లు అభిమానించుకుని, అలిగే దామె. ఆమె అలక శ్రీర్పడానికి దివుడు ప్రయత్నించేవాడు కాదు. మొత్తానికి తనమీద మనసులే దళాడికి. అలకవచ్చేది, దానంతట అదే వచ్చేది. గుండెల్లోపల్లో ఎన్నో గాయాలు తయారయ్యేవి.

దివుడు భార్యని వేధించేవాడు కాదు, ఏమీచేసేవాడు కాడతడు. అదిగో అదే గుర్తు అతను మారిపోయాడనడానికి. కుక్క-ముక్కుకంటే కూడా అడదాని మనస్సు అధికం పసి కడుతుంది. గ్రహించేస్తుంది అడది. తనభర్త మనస్సు మరో ప్రవాహంలో తేలిపోతోందని కనిపెట్టేస్తుంది.

పుయు బలం తగ్గిపోయింది. తనకి తెలుసునది. పైగా దానిమీద పనిపాటలు పెరిగాయి. ఈ పాట్లు ఇదిగో చంకలోపున్న ఈ చిన్నమనిషి కోసం. పుయు వాడికి

పాలు పెట్టేది. ముద్దులాడేది. తెలియకండా కళ్ళల్లో నీళ్ళు తిరిగేవి. మనస్సులో లెక్కలేనన్ని ప్రశ్నలు పుట్టేవి. పసిపాపడు తల్లి మొహం బలబలా చూసేవాడు. తల్లి ప్రశ్నలకి అతడి దగ్గర జవాబు దొరికేదికాదు. మనసులోని బాధ మనసులోనే అణిగిపోయేది. కాని ఇవాళ ఎర్రపొద్దువేళ దారినపోయే మొహమెరికలేని అమ్మయిలాగ వొక్కొక్కనాడు ఏదో తనువులో పడేది.

బతుకు మనస్సుని తక్కిడి బిక్కిడి చేసేసేది. లోపల్లోపల సుఖస్వప్నాలు మిలమిల లాడేవి. నలిగిన దారిలో ఏదో కొత్త సృష్టి కల ఎత్తాలని చూసేది. ఉత్తేజన రేగి మండిపోయేది. బూడిదా బొగ్గులూ మిగిలేవి. పని చెయ్యడానికి కూచునే సరికి చేతులు లేకపోతే ఎలా వుంటుంది అలా వుండేది. చెదపుట్టమీద కోమలమైన పూతీగ అల్లుకునేది. పువ్వులు పూసేది. తీరా చూసేసరికి కింది మొదలు ఎప్పుడో చెదలు కొరికేసి వుండేవి.

పుయు మాట్లాడకండా నడుస్తోంది. పుబులి అదావుడి చేసేస్తోంది. ఒదిలేసి వచ్చిన స్వయంవరం పెళ్ళికూతురు మాటలు ఆ జట్టులో అంతం లేకుండా సాగుతున్నాయి.

“నిజమేనే పుత్తై, వొదిలేశాం కాని రాత్రి మనపూళ్ళో వుంచేసి ఉదయం వంపేసి వుంటే బాగుండేది. రాత్రి చలి, అడివిదారి—”

“ఏం, అడివిదారి దాన్నేం చేస్తాయమ్మా? పుబులి! ఏమీ అక్కరలేదే, దాని అదృష్టం బావుంది. తాగుబోతు మొగుణ్ణి, కోపదారి మొగుణ్ణి, వయస్సు మళ్ళిన మొగుణ్ణి వొదిలేసి జవాను* మొగుడి చెయ్యిపట్టుకుని కొత్తకావరానికి వెళుతున్నాదది. దాని మనస్సులో భయమూ, భీతి వుంటే తనసుఖం తాను చూసుకోదూ?”

“ఎంతో మంచి గుంటే—”

“అవును. కాని నువ్వు ఏమయినా చెప్పు; రాత్రి మనపూళ్ళో వుండిపోయి వుంటే బావుండేది. దాల్లో దాన్ని పులి ఎత్తుకుపోతే?”

“ఉండక పోతే మానె, చైత్రంచస్తే వాళ్ళ పూరు వెళదాం. దాల్లో పరిచయం చేసుకున్నాం కదా! వెళితే పలకరించదూ?”

వెనకనించి ముసిలమ్మలు వేళాకోళ మాడారు— “అంత గింజు కుంటా రెండుకే. మీరూ వెళ్ళలేక పోయారూ కొంత దారిదాకా? భయమేముంది, ఎంతమందో ధాండాలున్నారు!”

* వయస్సులో వున్న.

“అబ్బే, పిలుచుకు వచ్చుంటే బావుండేది. మగగుంటలు నాట్యమాడేవాళ్ళు, రాతిరి మజాగా గడిచిపోయేది. చూడలేదూ మిటింపూరి కుర్రాళ్ళతో ఎలా కలిసి పోయాలో అరాత్రి!”

ముందు నడుస్తున్న పడుచుగుంటలు విరగబడి నవ్వారు. బుజం బుజం చేతులతో పట్టుకుని నవ్వుతూ నాట్యం చేస్తూ పూళ్ళోకి నడిచారు.

మిటిం బేళుకోడు పుబులికి జ్ఞాపకం వచ్చాడు.

“బాధా బందీ లేదు” అనుకుంది పుబులి - “మనిషి అప్పుడప్పుడు అనుకున్నట్టు జీవనం అతనిరసం కాదు. తాడుకి ముళ్ళువేసి దినాలు లెక్కపెట్టాలి.”

చుక్కలు చొక్కొక్కటి తొంగిచూశాయి. చీకటిలో ఊరి వీధిలో దీపాలు వెలిగాయి.

ఇ ర వై

మిణిపాయ కోతలు అయిపో వచ్చాయి. దిన్నపోయి పొలాలు దీం దీం మంటున్నాయి. పొలాల మధ్య కాపాలా పాతల్లో పిల్లాళ్ళు కూచుని అడుకుంటున్నారు. కొందరు రాటలమీద ఎక్కుతున్నారు. కొందరు రాటలు పట్టుకుని కోతుల్లాగ జారుతున్నారు. అక్కడక్కడ బొల్లి బొల్లిగా అవుపించేవి కనరుచేయ; వెనక వెదచల్లిన బావకు. క్రమంగా అవికూడా లేచిపోతాయి.

దివుడుసావోతా పనిపాటులు పూర్తికా వచ్చాయి. ఏడాదంతా పనిచేసి పండించిన పంట కోతలు పూర్తిచేసి, కట్టలు కట్టి, తానూ లెంజకోడూ ఇంట్లో పెట్టారు. మరి కొంచెం వొలిసె లున్నాయి. అవీ పూర్తవుతాయి.

ఇక వ్యవసాయదారుడి దంతా తేలిక పని. పంట గింజలు జాగ్రత్త చెయ్యడం, వచ్చే పంట గురించి ఆలోచించడం, సంతలు తిరగడం—ఇంతే. ఊపిరి తిరగని పనిలోంచి అటవిడుపు పుచ్చుకుని కొంచెం పిల్లలగోవి పూదుతా డతడు. కూచుని ధుంగియా పీలుస్తాడు. గప్పిలు కొడతాడు. అంతా ధీమాగా సాగుతుంది.

ఇంటి దగ్గర కావలసినంత తీరుబాటు. నాలుగు వేపులా అనందమే. రాత్రిళ్ళు నాట్యం. మనుషుల తీరిక సమయం రసవంతం చెయ్యడం కోసం ఇప్పచెట్ల నుంచి వువ్వులు రాల్చున్నాయి. కొండకోనల్లో ఏటి వక్కల సందడిగా సాగుతోంది సారా పంట.

అవాళ సుధ్యాహ్నం దివుడు వైటికి బయలుదేరాడు. ఇంట్లో కూచుని కూచుని బాగాలేదు. పనిపాట్లు చేసేవాళ్ళకి ఇంట్లో ఇబ్బందనిపిస్తుంది. పాత చింకిచావలాగ ఇంటి దగ్గర ఎప్పుడూ మౌక్కుటే దృశ్యం. పసికందుని మోళ్ళో పెట్టుకు కూచుంది పిల్లతల్లి పుయ్య. ఇక్కడిది అక్కడా, అక్కడిది ఇక్కడా పెడుతూ వుండలేక పూరికే ఏదో చేస్తూవుంది చెల్లెలు పుయ్యలి. ఎప్పటి లాగే నాలుగు కాళ్ళూ పారచాపి గుర్రు పెడుతోంది కుక్క ద్రసు. దాని పెదపులు పొంగుతూ పడుతూ, పడుతూ పొంగుతూ వున్నాయి. లెంజకోడూ ఇంట్లో లేడు.

ఊరి ఈ చివర నించి ఆ చివర దాకా వెళ్ళాడు దివుడు. రెండు వేపులా మనుషులు బిలబిలలాడు తున్నారు. జాగ్రత్త చేసిన గింజలు కొందరు దంచుతున్నారు, కొందరు ఎంచుతున్నారు. మీరపకాయలు ఎంచుతున్నాయి. పొగాకు ఎంచుతోంది. ఎక్కడో

వొకళ్ళిద్దరు కూచుని నులకమంచం నేస్తున్నారు. ముసలాళ్ళు గోడల కానుకుని కూచున్నారు; గాజుకళ్ళు తేలవేస్తూ పొగ తాగుతున్నారు. పిల్లలు ఆడుకుంటున్నారు. ఈ చివర నించి ఆ చివరదాకా ఇదే తంతు. ఒకదగ్గర కొంతమంది సోమరి కుర్రాళ్ళు గడపమీద కూచుని పూరి పెద్దడోలు వాయిస్తున్నారు.

దివుడికి చికాకుగా వుండేది. కొన్నాళ్ళయి చికాకుగానే వుండతడికి. ఒక ఊదొక మంటాలేదు బతుక్కి. ఎండవేడి రోజురోజుకీ అధిక మెవుతోంది, మనస్సు మరిగిస్తోంది. పులుపు తీపులతో ముగ్గిన మామిడికాయలా వుంది చలివేళ చైత్ర మాసం ఎండ. తన ప్రశ్నకి బైట జవాబు వెదుకు తున్నాడు మనిషి. జవాబులేదు. చికాకు వేస్తోంది.

కొత్తగా సర్తా రయాడు దివుడు, సావోతా ఆయాడు. బోర విరుచుకుని నాలుగు వేపులా నిఘా వేసేవాడతడు. పువ్వులా, గంధమూ, అర్వ్యమూ, ధూపమూ-- ఎన్నో మనస్సులో వెదికేవాడు. పురుషానుక్రమంగా ముందునించి వెనక్కి ఏడు తరాల దాకా లేచిపోయేది పరదా. చెలరేగిన అవోతులాగ కొమ్ములు మట్టిలో కుమ్మి, మెడ పొంగింది, ముందుకి చూసేవాడతడు. అనాటి తొలి వ్యక్తిత్వంతో తనని తైపారు వేసుకు చూసేవాడు. దానికి జవాబు దొరికేది కాదతడికి చైత్రం మత్తెక్కించేది. బైటికి చూస్తే ముసిరి లెంజుకోడు దుమ్ముల మొహం కనపడేది. అవజ్ఞతో కూడిన వెకిలినవ్వు అవుపడే దందులో. ఎండిపోయి నీరసంగావున్న పుయు మొహం అవుపడేది. అమె కళ్ళు తన కోసం అడివి కుప్పలు వెదకడం లేదిప్పుడు. తనని చూస్తేనే జంకిపోతున్నా యవి. అమెవ్యక్తిత్వ మంతా పసికందునే చుట్టుకుని వుంది. దివుడు అన్నీ వెదికేవాడు. ఎవళ్ళ దగ్గర ఏమీ దొరికేదికాదు. తనకి రోగం వచ్చిన ట్టనిపిస్తోంది. నిద్దర పట్టదు. కళ్ళు రెండూ ఎరుపెక్కి తనదేరి పోయాయి. నాలుగు వేపులా ఎవరో బిగించి పట్టుకున్నట్టనిపిస్తోంది. పనిపాటల మనిషతడు పని ముగికాక పినరంతా శాంతి లేకందావుంది. ఇందుకే సంసారంమీద కాను తిరుగు బాటు చేస్తున్నాడు. తన గొప్పతనం ఎవళ్ళూ తెలుసుకో లేదు. తన చెమటకొంచెం కుడిచేసి, కొంచెం విసరడానికి ఎవళ్ళూ ఎదురు రావడం లేదు.

దివుడు సావోతా వీధిలో అగాడు. నిలబడి నిలబడి ముందుకి నడిచాడు. ఉత్తి వొంటి మీద ఎండ పడుతోంది. నడుం మీద చేతులు పెట్టుకుని, దారి వేపు చూస్తూ మధ్య మధ్య నిలబడేవాడు. ఏమీ తెలియకండా నిలబడేవాడు. ఎవళ్ళూ లేచి వచ్చేవాళ్ళు కాదు. మళ్ళీ ముందుకి నడిచేవాడతడు.

ఊరి చివర కొంచెం ఎడంగా వుంది బారికి ఇల్లు. బారికి దొంబుజాతి. కనకనే ఈ ఎడం. ఎడంగా వొకసాపుడి, చిన్నపాకల కొంప. చిందర వందరగా వుంది పెడక. నాలుగువేపులా గోడలు కిట్టితాయి. లోపల అంతా అసహ్యం ఎండిఎండని గంటిచొప్పు. గడ్డిగాదలో అనప దొంకా, గుమ్మడి దొంకా పాకుతున్నాయి. బూడిద పెంట కుప్పలు పడివుంది. పావురాలూ, కోళ్ళూ మేస్తున్నాయి. గోలిముట్టమీద చింకిబట్టలూ, చింకిపాతలూ అడుతున్నాయి. పెడకమీద వొకదగ్గర డెక్కతోపున్న గొడ్డు కాలిదుమ్ము పడివుంది. దొంబులు జాతిలేని వాళ్ళు, లోకం నమ్మకం ప్రకారం మనుషులందరిలోకి తక్కువ వాళ్ళు. మానావమానాలు లేనివాళ్ళు. అందేక అభిమానం కనపరచడానికి ఏవిధమైన ఇచ్చాలేదు వాళ్ళకి. ప్రయత్నం అంతకంటేలేదు.

దొంబుకొంప దారిద్ర్యం గమనించగల స్థితిలో లేదు దివుడు సావోతా. రోతగా వున్న ఇల్లాకాతల* బాలముందా భార్య సోనాదేయి కూచుని మట్ల మధ్యాహ్నం తల ఆరబెట్టు కుంటోంది. స్నానం చేసుకువచ్చి చింకిగుడ్డ చుట్టబెట్టుకుని కూచుని వుం దామె. తల చిక్కుగా వుంది.

దివుడు అగాదు, దొంబుకొంప వెనకాల అసహ్యం మురుగుకంపు. ఎముకలతో బక్కలావున్న వొక కుక్క పెంటకుప్ప బడుతుతోంది. దగ్గరే కోళ్ళమంద కిలకిల్లాడు తోంది. ఒకవరసపళ్ళ పైకి చూపిస్తూ, ఎముక బుగ్గల్లో మునిముని నవ్వు నవ్వుతూ బుజంమీది నూనెలేని జుట్టు దులుపు కుంటూ భుర్తాముందా బారికి లేచి వచ్చాడు. పెంట బరుకుతున్న బక్కకుక్క లాగే వున్నాడతడు. అతడి వెనకాలే వొకలేత వయసు కుర్రాడూ వచ్చాడు. గోచీపెట్టుకుని, వొకకర్రపుల్ల చేత్తోవట్టుకున్నా డతడు. ఒళ్ళంతా దుమ్ముతో వుంది, బారికి రెండో కొడుకు తురుంజా ఆతడు. అతివినయంగా మెడ పూపుతూ అన్నాడు బారికి: “సావోతా సావోతా! భోజనమయిందా ? ఎండలో ఎక్కడికి బయలు దేరావు?”

బారికి ఖుసామత్తు చేసేవాడు, సావోతాకింద బారికి తాను. సావోతా పూరి నాయకుడు. ప్రతిరైతుదగ్గర కిస్తువనూలుచేసి, రాజాగారి అమీను, ‘రివిన్’† కి దాఖలు చేస్తాడు. ఊళ్ళో మంచి చెడ్డా విచారిస్తాడు. ఊరి పెద్ద అతడు. అందరూ మన్నించదగ్గవాడు. సావోతా చేతికిర్ర బారికి. సావోతా హుకుం పూళ్ళో ఏది చెయ్యమంటే అది చేస్తా డతడు. రైతుల ఇళ్ళకి పొలాలకి పరిగెడతాడు. సావోతా ఎటు వెళ్ళమంటే అటు వెళతాడు ఊరు కాపాలాకాస్తాడు. తనమంచి చెడ్డా సావోతా చూసే

* ఇంటి వెనక పెరడు † రెవెన్యూ అధికారి

వాడు. బారికి పనికిసం పొలమిచ్చేవాడు. బత్తిబియ్యం ఇచ్చేవాడు. రైతులుకూడా తలా ఇంత ఇచ్చేవారు. బారికి జీవితం గడిచిపోయేది.

లోకంలో ఎన్ని కుట్రలుబుద్ధులున్నాయో అన్నీ దొంబు బారికిగో వున్నాయి. ఒక ఇల్లు ముక్కలు చేసేయ్యగలడతడు; విరిగిన ఇల్లు జోడించనూగలడు. కయ్యాలు పెట్టగలడు, కలిపేయ్యా గలడు. అన్నీ చేతనవు నతడికి. స్వతస్సిద్ధంగా చిన్నప్పటి నుంచీ దొంబు బుర్ర గొప్పది. కేవలం ముప్పుతనమే అందులో సుళ్లు తిరుగుతుంది. పరిశ్రమ అంటే వెనకడుగు వేస్తాడు దొంబు, ఏవో తొడికి జరిగిపోయినంత పుట్టించడమే అతడి వ్యవసాయం. భుర్రాముండా తనవృత్తిలో పండిపోయిన బారికి. దివుడు సావోతా కుర్రాడైనా, తన అధికారి అని అతడు గ్రహించపోలేదు. తనమంచి చెడ్డా - తనజుత్తే సావోతా చేతిలో వుందని తనకి తెలుసు.

పనీపాటూలేని బద్దకంవేళ బారికి వాక్పాతుర్యం చెడ్డగా అనిపించలేదు.

"సావోతా, బారికి వున్నాడని కొంచెం అగాపు సుప్పు. నీఅశుద్ధం తిని, నీవుచ్చ తాగి ఇలా పడివున్నాం మేం. సరుబుసావోతా నాతండ్రిలా వుండేవాడు. నువ్వు నాతండ్రిలాటివాడివి. పెంచినా నువ్వే. చంపినా నువ్వే. అన్నీ నువ్వే."

వెనకించి సోనాదేయి చూస్తూవుండేది.

"ఏం చెయ్యనూ. నాఅదృష్టం సావోతా, అంతాఅదృష్టం. నాతండ్రిలాటి సరుబుసావోతా చచ్చిపోయాడు" బారికి ఏడ్చాడు.

"కుర్రాడుగా వున్నప్పుడు సరిగ్గా నీలాగే వుండేవాడు. ఇలాగే వుండేది శరీరం. ఎంతమందివున్నా అందరిలోనూ అపుపడిపోయేవాడు. నేనూ అందరి అధికార్ల సేవచేస్తూ అందరిప్రభువుల కొలువూ కొలుస్తూ పడివున్నాను. ఎంతోమంది వచ్చారు. ఎంతోమంది పోయారు, 'సోలా!' అని తిట్టేవాళ్ళు కాని మరేమీ అన లేదు...నేనూ నాపిల్లలూ అందరం నీకుక్కలం చూడు!"

వెరివాడిలా మాట్లాడేవాడు బారికి. ఒకమాట చెపుతూ ఇంకోమాటకి దాటేసేవాడు. గబాగబ కొత్తమాటలు వొలకపోనేవాడు.

"ఎన్నాపూ, సావోతా? అంతా మాఅదృష్టం. పొలం చాలడలేదు మూకు. కుటుంబం పెద్దది. తిండి చాలడంలేదు మరి. సావోతా అంటూవుండేవాడు 'మరొక మడిచెక్క ఎక్కడైనా ఇస్తాను' అని. ఏదీ ఇచ్చాడా? తానే చచ్చిపోయాడు మరి!"

బారికి కుంయి కుంయిలాడాడు. దివుడుసావోతా పరధ్యానంగా వున్నట్టు గ్రహించాడు. ఇంటివెనక్కి చూస్తున్నా డతడు. మళ్ళీ అన్నా డతడు.

“చూశావా, సావోతా! నాఅదృష్టం, ఈగుంటని ఏడాదయి తెచ్చాను, కెలార గ్రామంనుంచి. దీనితండ్రికి అరవైరూపాయలు పోశాను. కొడుకు కావరం చేస్తాడని తెచ్చాను. ఏం చెప్పేది సావోతా? ఇది ఎలాటి కోడలంటే, దీని దగ్గర చేరడు కొడుకు. కోడలు ‘నిదు నిదు’ (వొద్దు వొద్దు) అంటుంది. ఏమో ఎప్పుడు ఎవడితో సగర్వా (కొత్త మొగుడు) చేసుకు పుడాయిస్తుందో ఎవడికి తెలుసు?”

దివుడు జబ్బుకున్నాడు. “వెళ్ళిపోతుందా? ఎంచేత?”

“అడుగు, అడుగు దాన్నే అడుగు సావోతా! కుర్రాడితో జబ్బి అడదు. నాతో అడుతుంది. ఎప్పుడూ నాతోనే జబ్బిపెడుతుంది. ‘నన్ను కోడలిగా ఎందుకు తెచ్చావు?’ అంటుంది. అడుగు దాన్నే అడుగు. ఏయ్ సోనాదేయీ!”

సోనాదేయి నవ్వేసి, గోతదగ్గరికి లేచివచ్చింది. మొహం దించుకు నుంచుంది. బారికి అన్నాడు: “అడుగు దీన్ని ఎందుకు పోతుందో? నేనేమైనా బాధపెట్టానా? ఆకలితో వుందానా? ఇది పోతే నా అరవైరూపాయలూ ఎవడిస్తాడు? చెప్పమను. కావాలంటే నేను బైటికి వెళ్ళిపోతాను.”

దివుడు సావోతా కుతూహలం హెచ్చింది. అందరి మంచిచెడ్డలూ తెలుసుకుందికి హక్కుంది తనకి. తన పరిసాలనలో బారికి కోడలు పూరు వొదిలి వెళుతుందీ? ఎందుకని?

“నువ్వు వెళ్ళిపోతావా?”

సోనాదేయి మొహం వొంచుకు నించుంది.

“ఎందుకు వెళ్ళిపోతావు?”

జవాబులేదు.

“చెప్ప, భయపడకు, బారికి అల్లరిచేస్తున్నాడా?” గొంతుకు తగ్గింది “బాల ముండా నిన్ను బాగా చూడలేదూ?”

ఇద్దరూ పూరుకున్నారు. దివుడు చాలా మెల్లిగా అడిగాడు— “బాలముండాకి ఏమైంది? ఖాయిలావుందా ఏమైనా?—చెప్ప—చెప్ప—”

సోనాదేయి మొహాన చెమటలు పోశాయి. ఒక కాలుపూపుతూ కిందరాస్తోందామే నిలబడి నిలబడి గిరుక్కున తిరిగిపోయి ఆక్కడినుంచి వెళ్ళిపోయింది. “ఛీ ఛీ, దివుడికి ఇంతే వినపడింది.

సోనాదేయి నవ్వుతూ వెళ్ళిపోయింది, దివుడికి నవ్వువచ్చింది. ఈసోనాదేయి బొంబుది కాకండా కోడు చైవుంటే తనభార్య కాదగింది. ఈడూ జోడూ సరిగ్గా

వుంది. తన మొగుణ్ణి వొదిలేసి ఎందుకు వెళిపోతుందీమె? ఏమని అడుగుతాడు తాను? ముసిలిబారికి పిచ్చాడు, మళ్ళీ అన్నాడు.

"చెప్పింది కాదుకదా! నాకు తెలుసు చెప్పదు. అలాటిదే అది. దాని అయ్యా అమ్మా మంకు చేసేశారు దాన్ని. చిన్నప్పటినుంచీ. కాని నువ్వు దాన్ని అడుగు. సావోతా, నీకు ఎప్పుడు ఇష్టమైతే అప్పుడు అడిగి కనుక్కో. నేను చాల్లేకపోయాను. ఓడిపోయాను. నువ్వు వొక్కడివే సాయకాలం వంచాయితీచేసి అడుగు."

బారికి నవ్వేశాడు. దివుడు సావోతా నవ్వేసి అక్కణ్ణుంచి బైటికి వెళ్ళి పోయాడు. వెనకనించి బారికి ముక్తాయించాడు— "నాపొలంమాట మరిచిపోకు సావోతా! నీదయ."

ఇరవై వొక్కటి

దివుడు ముందుకి నడిచాడు. ఆరుదివర ముగిసింది. ఎట్లు వెళుతున్నాడో ఎరగడు తాను. వెళ్ళాలనిపిస్తోంది, వెళుతున్నాడు, అంతే.

ఆరే అవతల మొగని దిబ్బవుంది. చెదురు మదురుగా తోటలున్నాయి. అవతల అడివి. దివుడు దిబ్బమీదికి వెళ్ళి నిలబడ్డాడు. నీడ నీడగావుంది. మామిళ్లు పూత పడుతున్నాయి. పనసపువ్వులు గుప్పమంటున్నాయి. కాళ్ళకింద ఏటివొడ్డంతా అవదం మొక్కలు తలలూపుతున్నాయి, ఎదురుగుండా ఏటివొరక పెద్ద కొండలా అవుపిస్తోంది. కొండని చుట్టి లోవ. దానిలో కోడుల పంటపెరళ్ళూ తోటలూ వున్నాయి. అదే 'కోడు గుడియా'

గాలి వేసింది. హాయిగా వుంది. నివ్వెర పోయి దివుడు నిఘావేళాడు— గాలిలో అప్పుడే వండిన సారా వాసన !

ఎండలో పొగకనపడదు కాని ఏదో కోడు గుడియాలో తప్పకండా సారా వండుతున్నారు. దివుడు దిగిపోయాడు.

మీదని పూగు; కిందపొలాలు. అడివి బాగుచేసిన కొండమీద బాగాకిందా, కొండలమధ్యా వదునుచేసినట్టున్నాయి పొలాలు. ఒక్కొక్క ప్రదేశం అక్రమించు కుని వొక్కొక్కోడూ సాగుచేస్తున్నాడు. అందులో పాకలు వేసివున్నాయి. వెదురు తడకలు గుండ్రంగా మూసి సొమ్ముల పాకలున్నాయి. వెదురు తడకలే గోడలు. ఇలా వున్న తోటలూ పొలాలే 'గుడియాలు'. అక్కడ నేలంతా సాగుసాగేదికాదు. మధ్య మధ్య రాళ్ళ గుట్టలున్నాయి. అక్కడక్కడ దొంకలూ తుప్పలూ వున్నాయి. చిట్టడివిలాగ. సాగుసాగిన దగ్గర కంది చేలున్నాయి. పొగాకుమళ్ళున్నాయి. అవదాలు వేసివున్నాయి. మిరపతోటలున్నాయి. పసుపుమళ్ళున్నాయి.

నాలుగువేపులా కొండలమీదినుంచి పూటలు చిన్న చిన్న కాలవలై పారు తున్నాయి. ఎత్తుపొలాలకి నీరు పట్టడానికి అక్కడక్కడ ఏకాలున్నాయి. నీటిపట్టు సారవంతమైన నేల దగ్గర కోడుల తొలి ఫలాలు కాంచెలా (కమలా) తోటలున్నాయి. మంచి అదునూ నీరూ వుండి దెయ్యాలై పెరిగాయి చెట్లు. అక్కడక్కడ అడివిలా వున్నాయవి. పండినపళ్ళు రాలి కాలవలో పడి ఏటిలోకి దూరంగా కొట్టుకు పోయేవి. ఒకళ్ళగుడియాకి మరొకళ్ళ గుడియాకి మధ్య కొంత కొంత

రాయా కప్పు కంకర అడివిలా వుండేది. అక్కడక్కడ లోతైన ఏరు, నీటిచెమ్మ ఇనకావుండేవి. ఈ రాళ్ళలోకి, ఇనకపట్టుల్లోకి, వేళ్ళు దిగబడేవి. చైత్రమాసంలో నాలుగువేపులా వేట కొప్పితే ఇక్కడ లేళ్ళు దెబ్బతినేవి.

పగలు తరుచుకోడు గుడియలో మనుషులుండేవాళ్ళు. అటుతే వొకొక్కపాకలో మాత్రం పిట్టమనిషి వుండేవాడు కాదు.

సారా వాసన జోరుగావుంది. దివుడుకాళ్ళు కిందపడకండా వున్నాయి. ఎవళ్ళ నడిగినా తెలియదనే వాళ్ళే.

“ఈ కోడు గుడియలో ఎటివాడ్తున ఏదో గుడిసెలో సారా వండుతున్నారు” ఊహించాడు దివుడు - “ఎంతో అధికంగా వండుతున్నారు. కాకపోతే గాలిలో ఇంత ఘాటువాసన ఎలా వస్తుంది? పెద్దపొయ్యిమీద బానతో ముగ్గిన ఇప్పపువ్వులూ మరుగుకూ వుంటాయి. బానమీద మూత వేసివుంటుంది. మూత కన్నంలో వెదురు గొట్టం వేలాడుకూ వుంటుంది. కింద ‘ధరణి’ పాత్రవుంటుంది. వెదురుగొట్టం లోనుంచి ధరణిపాత్రకి సారా దిగుకూ వుంటుంది. మధ్య మధ్య ధరణితిసి ఎవరో వొకరు సారా భద్రపసుస్తూ వుంటారు. ఏటి వొడ్తున చెట్లకింద ఎంతోమంది పడు కుని ధరణివేపు చూస్తూవుంటారు.

అలికిడిలేని నీడపట్టున సారా వండడమూ, తాగడమూ-కోడు బాయిలకి అదేస్వర్గం. సారావాసన, ఫాల్గుణమాసం గాలి అందమైన కోడు గుడియా- అఁ, పట్టపగలే మనిషి కలలు కంటాడు.

రోజూ అనుభవిస్తున్న ఆవొక్క ప్రియచిత్రం దివుడు సావోతాకి తనుపువస్తోంది. అయితే అంత మాత్రంతో నరిపోడు, దీనితో పాటు ఇంకా కావాలి. రంగుబట్టలు కట్టుకుని, నల్లజననరాయిలాటి దొడ్డుమనిషి జంతువు కావాలి. అజంతువు దుప్పి కాదు, కాని పరిగిడితే దుప్పిలాగే కాళ్ళు విసురుకు పారిపోతుంది. అది పిట్టకాదు కాని మారంనించి దాని గొంతుకు వినిపిస్తుంది. సన్నని పిట్టగొంతుపలాగ తనలో ప్రతిధ్వని పుట్టించుకుని ఇంకా పరిగెడతాడు మనిషి. ఏమిటా జంతువు? ఈ కొండవేళం ఠాండి. వంటసారావాసనలాగ దొరికి దొరక్కండా పోతుందది.

అదొక్కటి లేకపోతే పువ్వులూ, సారాయీ, నీడపట్లూ, చీకటి ఏటిప్రదేశాలూ అన్నీ అసంపూర్తిగానే వుండిపోతాయి. ఏదీ పూర్తికావు.

దివుడు వెదుకుకూ తిరుగున్నాడు.

వెలితిగావున్న అతడి మనస్సు వెనక చలనచిత్రంలాటి దొకకూన్య దృశ్యం

కనపడుతోంది. తన ఇల్లా, పుయూ, పుబులీ, రెంజూ, హాకినా అందరూ వున్నారు. మనస్సు ముందుకే కొత్తదారికే పరుగులుపెడుతోంది. ఎంత మరిచి పోదామన్నా పరామగా అదే తలెత్తుతోంది. దాహం అధికమవుతోంది. అనుకాపం కలుగుతోంది. కొత్తదారి పిలుస్తోంది. కోడు వయస్సు లెక్కపెట్టడు. ఏన్నేళ్ళకిందటో బహుశా అరేళ్ళవుతుందేమో కొత్తదారిలో వొక్కడే బాటసారిగా వుండేవాడతడు. మొహాననవ్వు తొణికిసలాడుతూ వుండేది. శరీరంలో తొలియావనం తుళ్ళింతలాడుతూ వుండేది.

ఎన్నో ఊహలుండే వప్పుడు. ఈనంసార సుఖాలన్నీ అనుభవించాలనిపించేది. ఏబాధ్యతా నెత్తిన వేసుకోవాలని వుండేదికాదు. అలా కొన్నాళ్ళు లెక్కలు కట్టుకు ఎగిరిపోయింది జీవనం. శక్తికాలి సరుబుసావోతా. అతడికి వొక్కడని కులపుత్రుడు తాను. 'ఓది కూడదు' అని వేయిచూపేవాళ్లు ఎవ్వరూలేరు. తన ఈడు కుర్రాళ్ళతో పోటీపడేవాడు తాను. ఎన్నోచోట్ల గెలిచేవాడు. ఎన్నోచోట్ల వోడిపోయేవాడు. కొత్త దారిని గెలుపూ వోటమీ రెండూ తియ్యగానే వుండేవి.

ఇవాళ అవేవీ లేవు. అన్నీకట్టు బాట్లే ఇప్పుడు.

అరేళ్ళ క్రితం మాట -

సారా, కుర్రదీ - ఈపిచ్చిలో తరి తిరిగిపోతూ కోడుగుడియాలో తద్యాడుతూ వున్నాడతడు. ఎప్పుడో పుయువచ్చి మనస్సుండా ఆక్రమించుకుంది. దివుడు తెలుసు కోలేక పోయాడు, అడ్డుకోనూ లేకపోయాడు.

అడివిలో మిటిం గ్రామం. ఎత్తయిన కొండలు. దివుడు చుట్టరికానికి వెళ్ళాడు. అక్కడాకోడు గుడియాలన్నాయి. రెండుపక్కలా వొరుసుకుంటూ పరిగెడుతోంది వొక కొండవాగు. దారిలోనే పరిచయ మైందామె. ఏమీ ఎరగనట్టు వెళ్ళి పోయింది ధాండీ. కాని కళ్ళురెండూ మెరుస్తూ, నవ్వుతూ రమ్మని పిలుస్తూనే వున్నాయి, రాత్రి నాట్యంలో పరిచయం ముదిరింది. కోడు గుడియాలో పాటలూ పిల్లంగోళ్ళూ - వాణిమధ్య కిందా మీదా పడుతూ ఆటలు సాగాయి. ఇలాగే ఆవ్షడూ ఫాల్గుణమాసం. ఇప్పుడూ రాలుతున్నాయి కోడుగుడియాల్లోంచి ఇలాగే సారా వాసన వేస్తూవుండేది.

కందిచేలుదాటి, అవదం తోటదాటి ఇలాగే అవాళ పరధ్యానంగా నడుస్తున్నాడు దివుడు. ఎదట వొక కోడుగుడియా అవుపడింది. నన్నని సెలయేరూ, దానవతల కమలాతోటా వున్నాయి. సరిగ్గా ఇలాగే అకాలంలో ఇన్ని 'గిర్రి' పువ్వులు పూళాయి. ఎర్రగా సూదిగా గుత్తులు గుత్తులు వేలాడుతున్నాయి.

దివుడు కమలాతోటవేపు నడిచాడు. దారిలో వొకదగ్గర నీలిపువ్వుల అడివి కనపడింది. అపువ్వులికి పేరులేదు. అడివి పువ్వులవి. కిందినించి మీదిదాకా కిక్కిరిసి పున్నాయి పువ్వులు. అతరవాత గుత్తులు గుత్తులు తెల్లపువ్వులు పూచివున్నాయి. కింది పచ్చపరుపుమీద కొద్ది కొద్దిగా పూచివున్నాయవి. వాటితరవాత అక్కడక్కడ వాసన పువ్వుల అడివి, రాళ్ళగుట్టలూనూ పున్నాయి. కమలాతోట దాటి వెళ్ళాడు దివుడు. కోడుగుడియాలో చేరాడు. ఎవళ్ళదో విశాలంగావుంది పెరడు. తుప్పల్లోంచి సన్ననిబాట ముందుకిపోతోంది. ఎదురుగా వొక వ్యవసాయంపాక కనిపించింది. అవాళటి చిత్రం, అన్నీ అలాగేవున్నాయి. మనస్సుకి ఏదీ ఎబ్బెరికంగా లేదు. అలోచించాలని అనిపించలేదు. అన్నీ ఆదుకోవాలనే అనిపిస్తోంది. స్మారకం లేదు. యంత్రంలా నడిచాడు దివుడు. మిటింగో, మిణిఆపాయో, ఆరేళ్ళ ముందో ఆరేళ్ళ వెనకో - పాతచిత్రంలో ఏఅనుభూతి దొరిపోతుందో ఎవడిక్కావాలి?

వ్యవసాయంపాక దగ్గర పడింది. లోపల ఎవరో ఏదో పాట గొణుగుతున్నారు. ఇదికూడా ముందే తెలుసు. ఒక పాకలో దూలంకింద ఒక పిడత మూతవేసి పుట్టి మీద వేలాడుతోంది. సరిగ్గా ఇదీ వెనకటి లాగేవుంది. దివుడు మూత తీశాడు. తియ్యడమే తడుపు వొక విచిత్రమైన వికటచిత్రం మొహమెదట తాండవమాడింది. కుండలో సారావుంది. కడుపునిండా సారాపట్టిందా డతడు. ఒళ్ళు వెచ్చపడింది. పాట వినపడుతున్న పాకలోకి మెల్లిమెల్లిగా నడిచాడు. రెండు వేపులా అరిటితోట. చింతగీరు గీపెడుతోంది. పాకలో పాట తెల్లారగట్ల అడివిమైనగోర పాటలా హాయిగా వుందివ్వుడు. ఊరిపక్క లోతుఏటిలో నీరు కలకల ప్రవహిస్తోంది. ఎక్కడా చీమ చిటుక్కుమనైనా అలికిడిలేదు.

పాకద్వారం తెరిచేవుంది. లోపల వొక ధాండి వొంటిగా కాళ్ళుచాపుకు కూచుని వుంది. ఒడిలో ఇన్నిపువ్వులు పోసుకుని నిదానంగా దండ కూర్చుంటోందామె. పరధ్యానంగా పాటపాడుతోంది.

అంతా అవాళటి చిత్రమే. దివుడు జోగుతూ లోపల దూరాడు. "అద్దదీ!" ఉల్లాసంగా అరిచాడు.

ధాండి తుళ్ళిపడింది. కళవలించిన కళ్ళతో చూసింది. పువ్వులు పారేసి, వొక్క-గెంతుగెంతు లోపలికి తుద్రుమంది. రెప్పపాటులో అంతా అయిపోయింది. వెనకటి చిత్రం వెనక్కిపోయింది.

ఇప్పుడిది మిటిం గ్రామం పుయకాదు. ఇదిమిటిఅపాయు పుత్తే, పుబలి స్నేహితురాలు. అరోజులు వెళ్ళిపోయాయి, పాతజ్ఞాపకాలవెంట, చెట్టుమోళ్ళు పొల్లి పడుతూ నగం గడిచాక, గుంటి వెల్లకిలా పడతాడు మనిషి. అప్పుడూ తెలివి వస్తుంది.

అలిసిపోయి చదికిలబడ్డాడు దివుడు. ఇంట్లో నిశ్శబ్దంగా వుంది.

పుయ కాదు, పుత్తే - అయితేనేం? పుయకోసం వెదుకుతూ ఇంతదూరం వచ్చాడా తాను? కాని పుత్తే వెళ్ళిపోయిందేం? ఒంటరిగా మాబా మంతి అడితే నేం? దివుడికి చిరాకువేసింది.

సారా నిషా తరికెక్కింది. బైట ఎండతోంగి చూస్తోంది. దివుడు కింద పడు కున్నాడు. కింద చల్లుకు పడివున్న పువ్వులు వొంటికి చురుక్కు చురుక్కు మంటు న్నాయి. కాళ్ళతోనూ, చేతులతోనూ నలిపేసి, తోసేసాడు వాటిని. ఊరికే చెత్త!

దివుడు నిద్రపోయాడు.

జ ర వై రెం డు

అవార డుంబాగుడా సంతరోజు. పుబులి వచ్చి వొదినతో అంది “వెళ్ళొద్దే పుయూ ? అంతా వెళుతున్నారు.”

“ఇంత దూరమా?”

“దూరమేమిటి పుయూ? ఉదయం బయలుదేరితే మధ్యాహ్నం చేరిపోతాం. సాయంకాలం తిరిగి వచ్చేస్తారు మనుషులు. కాదంటే రాత్రి వుండి పోదాం. ఏమంటావు?”

పుయ్య నవ్వింది, “దార్లో బందికార తగులుంది. మంచిపూరుకదే పుబులి?”

బందికార పేరుచెప్పి పుబులిని పుయ్య వుడికించేది. బందికారలో హార్లుణా సావోతా ఇల్లు.

“బందికారే అన్నమాటేమిటి?” పెదవి కరుచుకుంటూ అంది పుబులి—మరేవీ మంచిపూళ్ళు లేవా?—రా, రా నీతల దువ్వేస్తాను. వద డుంబాగుడా వెళదాం. అందరూ వెళుతున్నారు. అన్నయ్యకూడా వస్తున్నాడు. నువ్వేనా రావు?

పుయ్య మరి హాస్యమాడలేదు. ఆమెమొహంలో చిక్కితే నెత్తురులేదు. అవును, కోడు దేశంలో రివాజుంది — సంతకి వెళ్ళినా, పొరుగుూరు వెళ్ళినా భర్త వెనక భార్యకూడా వెళుతుంది. పెళ్ళయ్యాక అడది మగాడి నీడ. కాని పుయ్య దశ మరోలా వుంది. అడది పొందే అనురాగమూ, అదరమూ తనకి లేవిప్పుడు. దివు డితో సంతకి బైలుదేరితే దివుడు సహిస్తాడూ?

పుబులి చూసింది. ఏడుస్తున్నావేం పుయూ? ఏమైందే నీకు? ”

“ఏడుస్తున్నానూ? నువ్వు డుంబాగుడా వెళతావని ఏడుస్తున్నాను, తెలిసిందా ? చిన్నపిల్లవి నువ్వు. డుంబాగుడా సంత సామాన్యమైన జాగా కాదుకదా ! ఎంతో దూరం, కలహండి సరిహద్దులో వుంది. ఎన్నో అడవులూ, కొండలూ తగులాయి. ఎన్నో ఏళ్ళూ గెడ్డలూ దాటాలి. ఒక పోడగాడ ఏరే ఇరవై చోట్ల దాటతావు. ఊరికే అంతేనా పుబులి, ధాండి గుంటవి నువ్వు. ఏమో నమ్మా, వొకవేళ ఎవడైనా బుట్టలో వేసి తన్నుకుపోతే?”

వదినె నోటికి అరిచెయ్యి అడ్డుపెట్టి అంది పుబులి—“అగు అగు, నాకు తెలుసు. ఏమయిందో నీకు చెప్పు?”

“చెప్పతాను” గట్టిగా నవ్వింది పుయ్య. ఆమె దుర్బల శరీరం ముక్క ముక్కలుగా పగిలిపోతుందా అన్నట్టు వెద్దనవ్వు నవ్వింది. “నీకేంకాలేదు కాని, నాకేమైందో ఎరగవూ? కొడుకు పుట్టాడు నాకు!”

పుయ్య శరీరమూ, మొహమూ బల బలా చూస్తూ నుంచుంది పుబ్బలి. కొత్తగా తన వొదినెని చూసినట్టు చూసిందామె. ఎంచేపో అలా చూస్తూ నిలబడింది. మొహంలో ఉదాసభావం ఆవరించింది.

నిజమేనే పుయ్య, ఇంత ఇలా ఎండిపోయి, ఎన్నాళ్ళయి కోతిలా ఇలా అయిపోయావే? రోజురోజుకీ ఎండిపోతున్నావు. ఏం జబ్బు చేసిందే నీకు? నీ నవ్వు మొహం ఎటుపోయిందే? తిరగడం మానేశావు, పాటలు పాడడం మానేశావు! ఒక సోకులేదు, వొయ్యారంలేదు. తలజడలు కచ్చేసింది. ఎమైందో చెప్ప వేమే? దిసారిని ఆడిగి ముందిప్పిద్దాం”.

“నిజంగా డుంబాగుడా వెళతావా?” మాట మార్చేసి అంది పుయ్య— “ఎవళెవళ్లు వెళుతున్నారు?”

“ఈళ్ళో సగంముంది వెళుతున్నారు. ఈ రోజుల సంత ఎవళ్ళు వొదిలిపెడతారు? పండినపంట పూరికే దాచిపెట్టి ముక్క పెడతారా? కొందరు పొగాకు తేవడానికి బయలుదేరుతున్నారు. బట్టలూ గిట్టలూ చిరిగిపోయాయి. చైత్రమాసం వస్తోంది. ఇంకా ఎన్నో కావాలి. దారి అసాధ్యంగా లే దిప్పకు. ఊరికే ఇంటి దగ్గర కూచుంటే ఏలాభం?”

పుయ్య కొంచెం ఆలోచించింది. పుబ్బలి ఇంత సరదా పడుతోంది. ఆమెని ఆపెయ్యటం ఇష్టంలేదు తనకి. “సరే, అయితే వెళ్ళు” అంది.

“మరినువ్వో?”

“నేనా?” ఎంతోజాలిగా చూసింది పుయ్య— వారే, మీరంతా వయసులో వున్న గుంటలు. పరిగెడుతూ, గెంతులేస్తూ వెళ్ళడానికి బలముంది మీకు. నాకేం బలముంది చెప్పు? వస్తే మూలుగుతూ ముక్కుతూ నడిచేస్తా ననుకో. ఈ కొడుకు మాట కొంచెం ఆలోచించూ. పెరిగే పిల్లాడు. దూరం దారి. ఊహూ, నేనురావడం పడదు.”

“పిల్లాణ్ణి నేను ఎత్తుకుంటాను. పిల్లాడు వొక్క నీ పిల్లాడే అనుకుంటున్నావా? ఎంతమందో పిల్లతల్లులు వస్తున్నారు, కొడుకుల్ని ఎత్తుకొని. నువ్వు చూత్రం ఎందుకు రాకూడ దమ్మా?”

"ఒద్దు వొద్దు. మా అమ్మవికదూ, నన్ను బలవంతం చెయ్యకు. విన్నావా, పులులీ! హెచ్చువనిచేస్తే నాకాళ్ళూ చేతులూ తిమ్మిర్లు పెడుతున్నాయి, కొనాళ్ళయి. ఎండ ముదురుతోందనో ఏమో ఎగుడు ఎక్కితే తల తిరుగుతున్నాది; గుండెల్లో దడ పుడుతున్నది."

"అయితే నీకు ఏదో అవుతోందన్నమాట. దాస్తావెందుకూ నాదగ్గిర ? అన్నతో చెప్పాను."

"మీ అన్న నాలో దూరాడా ఏమిటి, తెలిస్తే బాగుచెయ్యడానికి ? ఏమీలేదు. ఈపిల్లడు పుట్టాడు కదూ, ఎన్ని పుత్రాకు లనుకున్నావు ! ఉండనీ, నువ్వు చిన్న పిల్లవి. కొన్నాళ్ళయి ఇలాగే వుంటున్నాది. దానిమానాన్న అదే బాగు పోతుందిలే. నువ్వు వెలితే వెళ్ళు. నాకోసం కజ్జంకొని పట్టుకురా. మంచి కలహాండి కాజాలు దొరుకుతాయి. మరి, జాగ్రత్తనుమా! అడివిదారి. ఘాటీ, టీక్రా (దిబ్బ) హుషారుగా వెళ్ళు. మనుషుల మధ్యనదు. ఒక్కబందికార ఘాటీ దాటేసరికి చచ్చినంత పనవుతుంది. నీకే తెలుస్తుంది ఏమంటావు?"

పులులి నవ్వింది.

అడివి దేశంలో సంతలు తిరగడం పడుచుపిల్లలికి, కుర్రాళ్ళకి వొకపనికాదు, పూరికే మిష. అది వాళ్ళ కొక అవకాశం. దారికానిదారుల్లో ఎంతోమంది కొత్తవాళ్ళతోనూ, పాతవాళ్ళతోనూ పరిచయం కుదురుతుంది. సంతలో పది రాజ్యాల మనుషులు తారసిస్తారు. ప్రేమకలాపాలుకూడా జరుగుతా యక్కడ. ధాండా ముడిలు* కొనిపెడతాడు. బెల్లమూ, కజ్జమూ, పుడకబెట్టిన దుంపలూ, పూసలపేర్లూ, ఇత్తడి వుంగరాలూ కొని ఇస్తాడు. ధాండ్ పొగాకు కొని ఇస్తుంది. చెరుకుగడలు కొని యిస్తుంది. ఈ సరదాలో మనస్సు మనస్సు కలుస్తాయి. అందుకని సంత వొక పండుగ.

పనీలేదు, కొనడమూలేదు, అమ్మడం అంతకంటేలేదు, మాకొంటే ఎవళ్ళో రెండు మైసాల పువ్వుకొనేవాళ్ళు. మా అమ్మడానికి పట్టు కెలితే ఎవళ్ళో వుండేడు మిరప కాయలు పట్టుకెళ్ళేవాళ్ళు. అమాత్రం దానికే పదికోసుల దూరంనించి మనుషులు బార్లు సాగి వచ్చేవాళ్ళు, చీమలబారులాగ. దారికడాకూ సరదా, పాటలూనూ. పుయు ఇంగితం పులులి గ్రహించింది. దుంబుగుడా వెలితే బందికార ఘాటీ దాల్లో తగుల్తుంది. అవును, బందికారలో హార్లుడా సావోతా వున్నాడు, ధాండా. లోగడ

హర్షణా సరాసరి వస్తూవుండేవాడు. ఆరివాళ్ళు ఆద్యోగిస్తే పుబులిని పెట్టుకుని కాపరం చేస్తాడు. రెండువూళ్ళు సావోతా లిద్దరికీ చుట్టరిక మేర్పడుతుంది.

“అందుకే నిన్ను రమ్మన్నాను” నవ్వుతూ అంది పుబులి—“నువ్వు రా, దారి చూపెడుదువుకాని. ఆరికే ఇంటి దగ్గర కూచుని చెప్పితే ఏమవుతుందమ్మా? నువ్వు వస్తేకదా!”—

“నేను వస్తే నీకాళ్ళకి బండమైపోతానే. ఆరికే నీదగ్గర తిట్టుతినాలి. నువ్వు వెళ్లు.”

ఎండు మొహంతో పుయు కొంచెం నవ్వింది. పుబులి గుండెల్లో సురకత్తి పొడిచినట్లయింది. ముస్తాబవడానికి వెళ్ళిందామె. ఆమె వెళ్ళడం నిశ్చయమైంది. పుయు వొక్కతే ఇంటి దగ్గర వుండిపోతే ఏమైనా అనుకుంటుంది. అయినా తాను వెళుతుంది. పుయుమీద అభిమానించడానికి ప్రయత్నించింది. మనస్సు దిటవుచేసు కుంది. “పోనీ పుయు రాకపోతే పోనీ.”

పుయు వొక్కతే కూచుని పిల్లాడికి పాలుపెడుతోంది. పక్కగదిలో గొణు క్కుంటూ పుబులి పాటపాడుతోంది.

పుబులి పాడుతూ గొణుక్కుంటోంది, రెండు కుర్రజట్లూ వొక్కదగ్గర కలిస్తే జవాబూ, సవాలూ పాట నెమరు వేసుకుంటోంది. చిన్న ఆద్దం ఎదట పెట్టుకుని పసుపూ నూనే కలిపి గబగబా బుగ్గలికి పులుముకుంది. అవడం రాసుకుని తల దువ్వుకుంది. ఆద్దంలో మొహంచూసుకుంది. తన మొహమే తాను చూసి నవ్వు కుంది; రకరకాలైంది.

పుయుకి మచ్చరం వెయ్యలేదు, జాలివేసింది. వెళుతుంది వెళ్ళనీ, దానికి యోగం రాలే దింతా. అందుకనే ఇన్నాళ్ళు కూచుంది. దానివయసులో పుయు అత్తారింట కాపరం చేస్తోంది.

తల్లిలేదు, తండ్రిలేదు. కష్టాలూ, సుఖాలూ ఎన్నో అనుభవించింది. ఇంకా ఎన్నివున్నాయో ఎవరికి తెలుసు? తండ్రిపోయాక ఎంతో కుంగిపోయిందామె. ఎన్నాళ్ళో మొహం వేల వేసుకుకూచుంది. ఇవాళ, ఫాల్గుణమాసంలో సంకెళ్ళు తెంచుకోవాలనుకుంటోంది, మంచిదే. ఎవళ్ళయినా ఎందు కావుతారు? పుయు పుబులి మాటే అలోచిస్తూ కూచుంది— నడకలో, చూపులో, మాటలో— అమెరో మార్పు కనపడుతూనే వుంది. మనస్సులో ఎవరో వున్నారు. ఎవరు? హర్షణా? లేదా మీటింలో ఎవరైనా? మరెవరు?

అదే ధాండి రహస్యం.

పుయుకి తెలుసు, ఈ చిన్నమాట తప్పబోతే అడదాని మనస్సు కష్టపడుతుంది. తనసంగతి ఎవళ్ళకీ తెలియదనుకోడమే తన ఆనందంలో ముప్పాతికపాటు తృప్తి. ఏమైనా పుబులి ఈసారి వెళుతుంది, తననుబాస తాను వెళుతుంది. తరవాత ? ఆలోచిస్తే మనస్సు ముడుచుకు పోతోంది. తానుకూడా వెళుతుంది. తన వైఖరి రీతి అమాట చెపుతూనే వున్నాయి. అందరూ వెలిపోతే వుండేదెవరు?

పిల్లాడు పాలుతాగుతున్నాడు. అలోచనకి వేళలేదు. పాలుతాగుతూ మౌనకంటితో తల్లి మొహం చూస్తున్నాడు. ఎందుచేతులతో పిల్లాణ్ణి తడుపుతూ కూచుంది పుయు.

ఇవాళ తొందరపడ నవసరంలేదు. ఎవళ్ళకోసం తొందరపడాలో వాళ్ళు సంతకీ వెళతారు. పగలు పగలంతా అట విడుపు. డుంబాగుడా సంతకీ వెళ్ళేవాళ్ళు ఇవాళ తిరిగి వచ్చే ఆశలేదు, పైగా అడాళ్ళు వెళుతున్నారు. పనిలేదు. అస్తి త్యాన్ని పూపేస్తోంది విచారం. అన్నిమాటలూ మౌనంగానే తనుపుకొన్నవస్తున్నాయి. ఒకవేపు కొడుకూ, రెండోవేపు తన మంచి చెడ్డలూ అన్నీ గ్యాపనికీ వస్తున్నాయి.

పుబులి ముస్తావై బయలుదేరింది. తనకోసమూ అన్నకోసమూ తిండి సరంజామా మూటకట్టింది. దివుడు మౌనంగా వచ్చి ఇంట్లో దూరాడు. తనకి కావలసిన వస్తువులు తీసుకు వెళ్ళాడు. మళ్ళీ అతడు తప్పకండా వస్తాడనుకుంది పుయు.

అమెకి దివుడుకి ఏదో కొంచెం బెడిసిపోయింది. కొడుకు మొహం చూస్తే దివుడు తప్పక హస్తాప పడతాడని అప్పుడప్పుడు ఆశకలిగే దామెకి. కావరం అంతమైపోదు. అలవాటు ప్రకారం ఇవాళకూడా దివుడు "ఇవాళ ఏమేమిటి వస్తాయి? నీకోసం ఏంకావాలి?" అని అడుగుతా డనుకుంది.

ఇవాళ సంతకోజు. తనని అడగకండా వెళితే దివుడు ఎందుకని పెళతాడు ? ఇంటి లక్ష్మితాను. మగాడు కష్టపడి తెస్తే తాను ఇల్లు నడుపుతుంది. దివుడు తనని అడగడానికి వస్తాడు. ఏమని చెపుతుంది తాను ? గట్టిమాట ఏదో అనాలనే అనిపిస్తోంది. "దరిమిలా ఏమయిందినీకు ? బుర్ర బిగిసిపోయిందా ? ఇంటిమాట పట్టించుకోడం అలా వుండనీ, ఇంట్లో వుంటే ఎవరైనా తినిస్తారా ? ఇంటి నీడ పడితే పుట్టి మునుగుతుందా ? ఇన్నాళ్లయి పలుకే బంగారమైపోయింది. ఊరికే సిరసిరా బిరబిరానూ. ఎందుకని ? ఏమిటి అపరాధం ? చూడుబాబూ, అనాదరం, అవహేళనా సయించి పడివుండానికి మన కోడు సమాజంలో డోక్రి (భార్య)

రాసి ఇవ్వదు. శుంధి కొంపకాదు— పయిక* కొంపకాదు మొగుడు ఏం చేస్తే చెయ్యనీ, పదిహేడుమంది ముండల్ని పెట్టుకోనీ మొహం దించుకు పూరుకోడానికి. శుంధి కొంపలోనూ, పయిక కొంపలోనూ కూడా ఇంత సయించే వాళెవల్లివ్వడు? మన కోడలు ఇంట్లో మనస్సులు కలవడమే పెళ్ళికి పునాది. మనస్సు బెడిసిపోతే పూరికే వొక్కమాట— 'నాను కుయిని' (నాకు ఇష్టంలేదు).

"బేప్ వివాహం తెగిపోతుంది. ఒకవేళ ఏకారణం చేతనైనా నీకు ఇష్టంలేదూ ఆమాట చెప్పేయ్యవేం? మనం విడిపోదాం. ఎన్ని నెలలు ఇలా గడిచాయో లెక్క పెట్టూ కొంచెం! ఆడదాని మనస్సేనా నాది? నేనేం రాయి ననుకున్నావా?"

మనస్సులోనే ఇలా వాదిస్తోంది పుయ్య. కళ్ళలోంచి నీళ్ళు ధారలు కట్టాయి. బయటినించి లోపలికి మాటలు వినపడుతున్నాయి. "ఒరే, వేగం వేగం"— దివుడు మాటలు విని పుయ్య కల కరిగిపోయింది, కొయ్యబారి కూచుందామె. నిరీక్షించింది. తురుంజూ డొంబూ, లెంజుకోడూ వచ్చారు. మూడుకావళ్ళు వొలిసెలు బైటికి వెళ్ళాయి, తిండిపదార్థాలమూట నెత్తినపెట్టుకు పుబులి సిద్ధపడింది. మందకి మంద పడుచులు నెత్తిమూటలుతో వచ్చేవారు. "సంతకి ఎవళ్ళు వస్తారే! పుబులీ! బయల్దేరు."

కొంచెం నవ్వేసి పుబులి సెలవుతీసుకుంది, వొదిన దగ్గర "వెళతానూ—"

"వెళ్ళు" అంది పుయ్య.

*పూర్వం సైనికులుగా వుండే వాక ఒడ్డెజాతి. వీళ్ళనుబట్టే దేశం పేరు ఒడ్డె దేశం అయింది.

ఇ ర వై మూ డు

పుయు పూరికే చూస్తూ వుండిపోయింది. ఈళ్ళో సగంమంది మనుషులు దినుసూ గినుసూ పట్టుకుని కేకలు వేస్తూ దుంబాగుడా సంతకి వెళ్లిపోయారు. దివుడు వెళ్ళాడు. లెంజు వెళ్ళాడు. దివుడు ఇంటికి రాలేదు సరేకదా, కొంచెం చెప్పయినా వెళ్ళలేదు వెళతానని.

అలాగే వెల్లిగుండెతో అక్కడే కూచుంది పుయు, కదలేదు. “బహుశా ఇదే అఖరు దివుడుకీ తనకీ” అనుకుందామె. ఏడుపు వస్తోంది. ఆపుకుంది. బైట వోదార్పు వుంటేనా ఏడవడానికి? ఎవారి వేడిజనకలో కన్నీటిచుక్క కార్చడానికి మనసు పుట్టదు.

తన తప్పేమిటో తెలుసుకోలేక పోయిందామె. తప్పంతా దివుడుదే. అతడు మారిపోయాడు. “ఇంతే మనిషి” అనుకుం దామె. అన్ని స్నేహాలూ రెన్నాళ్ళే. కోరివచ్చి ఈ ఇంటి నీళ్ళేమీ వొంచుకు తాగలేదు తాను. చుట్టూ ఎన్నోమాట్లు తిరి గాడు దివుడు. ఎన్ని గుసగుసలు! ఎన్నిపునలాయంపులు! ‘ఇలా ఎల్లప్పుడూ స్నేహంగా వుంటాను. పువ్వులాగ నువ్వు నవ్వుతూ వుంటావు. నువ్వు పుయివి (పువ్వువి). కష్టం పనులన్నీ నావి. నవ్వులన్నీ నీవి. రాపూ? రానంటే నిన్ను తలుచు కుంటూ చచ్చిపోతాను. నువ్వు లేందే ఎందుకూ ఈ బతుకూ?’

తాను నమ్మింది.

దివుడు నమ్మకం నిలబెట్టలేదు.

దగ్రుకుక్క వచ్చి దగ్గిర నుంచుని కయ్యకయ్యింపింది. తోక కింద కొట్టింది. తనకి ఆకలేస్తోందని చెప్పాలను కుంటోందది. ఉన్నపాళాన పుయు మెత్తబడి పోయింది. సరుబుసావొతా తనువుకి వచ్చాడు. అతడే వుంటే ఫిర్యాదు చేసేది తాను. ఫిర్యాదు చెయ్యడానికి ఎవళ్ళూ లే రిప్పుడు.

నిట్టూర్పు తీసింది పుయు. జాలిగా చూస్తూ వుండిపోయింది. హాకినా నిద్రపోతు న్నాడు. ఎండ కరకర మంటోంది. దీం దీం అనిపిస్తోంది. దగ్రు తల తడపుతూ పుయు అంది—“ఆకలేస్తోందిరా? వుండు, తిండి పెడతాను.”

అదే సమయానికి పక్కంటి గుమ్మంలో జామిరికోడు ముసిలి స్నానం నీళ్ళు పెట్టేసి వెళ్ళింది. ముసిలి జామిరికోడు పోసుకోడానికి వచ్చి కూచున్నాడు. జామిరి

కోడు నీళ్ళు పోసుకోడం వొకగంట. రోజూ సరిగ్గా ఇదేవేళకి ముసిలాడూ, ముసిలమ్మూ ఇద్దరూ అక్కడ కూచుంటారు. ముసిల్లి ముసిలాడికి నీళ్ళు పోస్తుంది. జామిరికోడు ముసిల్లి అనవడోకితో నీళ్ళుతీసి ముసిలాడి మీద పోసింది. ఒళ్ళు తోమేసింది. ప్రతిదినంలాగే స్థిరంగా మొహం కలకల్లాడుతూ చిన్న కుర్రాడిలాగ కూచున్నాడు ముసిలాడు. ముసిల్లి చేసిందంతా వోర్చుకుంటూ వుండేవాడు.

కోడు దేశంలో భర్తకి నీళ్ళు పోయ్యడం ఆడదానికొక అధికారం, అభ్యాసం. ఎవళ్ళు ఎంత నవ్వు నివ్వండి, కోడుల దాంపత్య జీవనంలో ఇది వొక పురాతన మైన శిష్టాచారం. దగపట్టిన కళ్ళతో ఆదృశ్యం కూచుని చూసింది పుయ్య. ఎంతో జాగ్రత్తగా ఎంతో మెల్లిగా ముసిలాడి వొళ్ళు తోముతోంది ముసిల్లి. ఆగి ఆగి, పామి పామి వొంటి మురికి వొదిలిస్తోంది. జామిరికోడు స్నానం ముగిసింది. ముసిల్లి బాగా వొళ్ళు తుడిచేసింది. ముసిలి జామిరికోడు కదలేని వాడు కాదు. మంచి బలంగా వున్న కోడు.

పిల్లా జల్లా పుట్టారు. పెద్దవాళ్ళయ్యారు. వాళ్ళ కాపరం వాళ్ళు చేస్తున్నారు. ఎవళ్ళ మానాన వాళ్ళు విడి విడిగా బతుకుతున్నారు. ముసిల్లి ముసిలాడూ అప్పటి నించీ ఇప్పటిదాకా వొకదగ్గరే వున్నారు.

"అవ్వా ఇలారా!" పుయ్య పిలిచింది.

"ఏమిటి? వెళ్లలేదటే సంతకి? అవును, పిల్ల తల్లివి. ఎలా వెళతావు? కూకు డున్నావు. తిండి తిప్పలూ అయిపోయాయా?"

"ఇవాళ వండలేదు, ఒంట్లో బాగాలేదు."

"పస్తుంటావా ఏమిటే? ఇదేం వికారం మాటే—!"

"కాదు నిజం"

"ఛీ ఛీ, ఇదొక మాటా? దా, నాతో పిడికెడు ఎంగిలి పడుదువు కాని. తిండి మానేస్తే పాలెండిపోతాయే. పిల్లడేం తింటాడు?"

"ఒంట్లో బాగులే దవ్వా! తినడానికి బుద్ధి పుట్టలేదు."

"కానీ కానీ రా! రా!—"

బలవంతంగా ముసిల్లి లాక్కు వెళ్ళింది. తనంతట తానే ఆరంభించింది—
"చూడూ, ఈ కాలం కుర్రాళ్ళ సంగతే అంత. నాకు తెలుసే. తెలుసు. రా, రా!"

ముసిలాడు కనిపెట్టుకు కూచుని వుంటాడు. ముసిల్లి వెళ్ళకపోతే తినదు. సహించకపోతే స్నేహమూ, ప్రేమూ, వివాహబంధనమూ తెగిపోతాయి. తెగనిచోట వజ్రంలా గట్టిగా వుంటాయి.

ఇరవై నాలుగు

సంతదారి. బరువుమోస్తూ గబగబా నడవాలి. త్వరత్వరగా వెళ్ళాలి. వరకలూ, గోతులూ, మెరకా, ట్రాకా ఏంపడినా పడనీ. కంకరదారి, రాళ్ళమయం. పాదాలు చెక్కుకుపోతాయి. ఇసకదారి, మండుతున్న ఇసకలో కాళ్ళు పొక్కులెక్కిపోతాయి.

నడుస్తున్నారు మనుషులు.

మగాళ్ళు చిన్నచిన్న సన్నపాటి గోచీలు పెట్టుకున్నారు. మురికి ఓడుతున్నాయవి. ఒంటిమీద మరేమీ లేదు. నల్లటి శరీరాలు, చెమటలు కారుతున్నాయి. కండలు తిరిగి తళతళా మెరుస్తున్నాయి శరీరాలు. బుజాలమీద గొడ్డళ్ళున్నాయి. చేతిలో చేపాటి కర్రలున్నాయి, ఈటెలున్నాయి. బరువు మోస్తూ నడుస్తున్నారు వాళ్ళు.

కొండ వరకల్లోంచి పోతూవుంది దారి. సన్నపాటి దారి దొర్లిపోతూవుంది, ఒక్కొక్క దగ్గర వలలా అల్లుకు పోతోంది. దారి కనపడదు, వరసగా మనుషులే మనుషులు. ఒకరివెనక ఒకరు. కోపిరిగడ్డి దుబ్బుదుట్రా బలినీ, మోళ్ళనించి మొలదాకా కిందిభాగం కనపడదు. వేరువేరు ఎగుడు దిగుళ్ళలో వేరువేరు వరసలు, స్వర్గం నుంచి పాతాళం దాకా మెలికలు మెలికలుగా, మెట్లు మెట్లుగా వరసలు తీరి వొక ఏర్పాటుతో నడుస్తున్నట్టుంది.

గంపల్లో కూచుని, కాపుళ్ళలో ఎక్కి వెళుతున్నారు చిన్నపిల్లలు. వాళ్ళ తల మీద కాపుళ్ళలో అనపతుంబలు వేలాడుతున్నాయి. మూటలు వేలాడుతున్నాయి. కిందినించి వాటిని చిన్నచిన్న కళ్ళతో బలబలా చూస్తున్నారు పిల్లలు. సంతమాసే సరదా వాళ్ళకి వుంది. చూసిచూసి తెలుసుకుంటారు వాళ్ళు, నేర్చుకుంటారు.

రెక్కలేనంతమంది అడవాళ్ళు నడుస్తున్నారు. సంతల్లోనూ పుంతల్లోనూ వాళ్ళదే రాజ్యం. రకరకాల ముస్తాబులై వున్నారు వాళ్ళు.

గదబగుంటలు - వాళ్ళ తలకి ఎర్రటిపట్టీలున్నాయి. రెండు చెవులకి పెద్ద పెద్ద ఇత్తడి తివ్వలచుట్టు వేలాడు తున్నాయి. బుజాలమీద పడుతూ వుంటా యవి. చేతివేత 'కేరం' నారగుడ్డలు శరీరాలతో కలిసిపోతున్నాయి. నడ్డికి ఎత్తుగా కట్టిన నారచుట్టలు వొంటి మీద బట్ట పువ్వులుగా వుంచుతున్నాయి.

పరజా అమ్మాయిలూ, డొంబుగుంటలూ, కోడు పడుచులూ — అందరికాళ్ళూ, చేతులూ కాళ్ళిగానే వున్నాయి. గదబల కాళ్ళూ చేతులూ పసుపుపచ్చగా మెరుస్తున్నాయి. పరజాల కాళ్ళూ చేతులూ వొత్తుగా పచ్చబొట్టు పొడిచి వున్నాయి.

రంగురంగుల బాట సంతబాట, నవ్వులరాజ్యం సంతదారి.

కొంతదూరం వెళ్ళాక దివుడూ, లెంజూ జట్టి పడ్డారు. దివుడు తేలిక బరువు పట్టుకున్నాడు. గప్పిలు కొడుతూ ముందుముందు నడుస్తున్నాడు. అతడి బరువు మూటలు వొకటి తురుంజా మోస్తున్నాడు; ఒకటి లెంజు మోస్తున్నాడు. తురుంజా చురుగ్గా కళ్ళు తిప్పకున్నాడు. — ఎంత మజాగా వుండేది! ఎంత గమ్మత్తుగా వుండేది! ఎంతమందినో మోసం చెయ్యడానికి వీలయ్యేది! దొంగతనం చెయ్యడానికి సులువయ్యేది. బుజంమీద బరువుంటే ఇదేమీ సాధ్యం కాదు. చిరాగ్గావుంది.

అడ పిల్లలు ముందుకి ముందుకి తోసుకు పోతున్నారు. “ఈగుంటలు గబ గబా నడిచేస్తున్నారు” అనుకున్నాడు లెంజుకోడు.

మనస్సులోని కుతూహలం బైట వెయ్యాలని ప్రయత్నించి తురుంజా లెంజుకోడుకి సిగ్గర వుట్టించాడు. “చూడూ, సావోతా ఎలా నడిచేస్తున్నాడో ముందు. నీలాగ కాదయ్యా అతడు! సావోతా అతడు. అందుకని అతడి బరువు తేలిక, నీకూ నాకూ బరువు కావళ్ళు. మంచిదే. సావోతా మన్నించదగ్గవాడు, గొప్ప వాడు, అన్నిటిలోనూ పెద్ద అతడు. అతడు ముందు వెళ్ళకపోతే మరెవడు వెళతాడు? మన తలకాయే అతడు.”

తురుంజా ఇంకా ఎన్నో చెప్పేవాడే కాని లెంజు చద్రుమన్నాడు — “చూప్, డొంబు పట్కార్! నిన్న మొన్నటి గుంటడు దివుడు. వాడా మా తలకాయ అవుతాడు? దొంద —, బోపివేసి బద్మాష్ మనకి హెచ్చుబరువు అంటగట్టాడు ఎగుడుదారిని. పైగా వీడు వాణ్ణి అకాళాని కెత్తేస్తున్నాడు! ఏం? —”

తురుంజా కోరిందే ఇది. ఏమైనా కానీ ఇక మజా బయలుదేరుతుంది.

“నేనేం అబద్ధం చెప్పానా, నామీద కన్నుమంటున్నావు? నువ్వు బరువు మోస్తున్నావు; నేనూ మోస్తున్నాను. నువ్వు రైతువే, నేనూ రైతునే. మన ఇద్దరమూ సావోతాలం కాం. సావోతా అంటే దివుడే. అతడు ముందు వెళితే మనం అతడి వెనక నడుస్తాం —”

లెంజు చద్రున ముందుకి వెళ్ళి పిలిచాడు — “ఏయ్ దివుడూ! అగు అగు.”

దివుడు అగాడు. ఇద్దరి మధ్యా వాగ్యుద్ధం జరిగింది. కజ్జా అంతా బరువు

మార్పుకోడం కోసమే. దివుడు వొప్పకోలేదు. లెంజు వొదిలిపెట్టలేదు. నడివార్లో జట్టి తకరారు మొదలైంది.

“ఎలా నువ్వు మొయ్యవో చూస్తాను,” అన్నాడు దివుడు, “ఇప్పుడు ములిగి పోయిందేమిటంటా? సగం దారి నువ్వు మోసుకువద. మిగతాసగం నేను మోస్తాను.”

లెంజు మరింత మండిపోయాడు. తుదకి బరువు కావిడికింద పెట్టేశాడు. “నాతరం కాదు. నేను నీలా వయసులో లేను. ఇదిగో ఇది ఇక్కడే వుంటుంది.”

దివుడు నీరసీరలాడి మెత్తపడ్డాడు. బరువులు మార్చుకున్నారు. కాని యథా ప్రకారం లెంజు వెనకే వున్నాడు. దివుడు ముందే నడుస్తున్నాడు.

ఘాటీ మధ్య లెంజు వొక్కడూ కూచుండి పోయాడు. ఎండ కరకర మంటోంది. ఒళ్ళు ముచ్చెమట్లు పోస్తోంది. చాలా ఎత్తుమీద వున్నారు వాళ్ళు. మీదినించి కొండలు ఏటవాలుగా వున్నాయి. ఎంతో దూరం కనిపిస్తోంది. అక్కడక్కడ దూరాన కొండలు వరసతీర్చి వున్నాయి. తక్కిందంతా ఆమీదినించి పక్షెంలా అవుపిస్తోంది. మనిషికంటికి చూపు ఆనీనంత మేరా ఎండమావులు పొగలాగ, నీలి నీలిగా అవుపిస్తున్నాయి. మీది పర్యటాలనందున మనుషుల వరస సుళ్ళు తిరుగు తున్నట్టుంది. ఆసుడి ఎక్కడఅగుతుందో ఎక్కడకలుస్తుందో ఆ నీలి నీలి అడివిలో ఏమీ అర్థంకాదు. అడివిదారి భయంకరంగా వుంది. ఒకవక్క చిమ్మచీకటి ఝోలా. దాని కిందు కనపడదు. వొట్టి ఝాఁ ఝాఁ శబ్దం మాత్రం వినిపిస్తుంది. లెంజు కోఁడు అలిసి పోయాడు. అతడి ఉత్సాహమంతా ఎగిరి పోయింది. ఏదో దారి తప్పి పినరంతగాలి లేతాకులు కదిలిస్తోంది. వణుకుతూ ఆనందూ ఈనందూ దూరి వచ్చి వాంటికి తగులుతోంది మెల్లిగా.

లెంజు తన ధుంగియా ముట్టించాడు. మనస్సులోని చిరాకంతా వొక్కసారి తలెత్తింది. ధుంగియా పీలుస్తూ సగం వారిగి కూచుని ఆలోచనలో పడ్డాడతడు. తనకి ఎవ్వరూ లేరు. తనని ఎవ్వరూ వెదకరు. దివుడు నిన్ను తన చంకలో వుండే వాడు. తండ్రిపోయి కప్పటినుంచీ ‘పెద్దవాణ్ణయిపోయా’ ననుకుంటున్నాడు.

“దివుడు నాకేమీకాదు. ఆ ఇల్లు నాదికాదు. నేను చేస్తున్నపనంతా వెట్టిచాకరి. అందరికీ అన్నీ వున్నాయి; నాకే ఏమీలేదు.”

వరసలు తీరి మనుషులు నడుస్తున్నారు. లెంజు కూచునే వున్నాడు. పరాయి వాడి బరువు మోసుకుని జనం వెంట వెళ్లడం నచ్చలే దతడికి.

కొంతసేపు గడిచింది. అదిగో, అది సోనాదేయికాదూ?— వెనక మునీలి బారికి

భుద్దాముండా వస్తున్నాడు. చిన్నకావిడి పట్టుకు వస్తున్నాడతడు. సోనాదేయి తల మీద చిన్న మూటకూడా వుంది. సంతకే వెళుతున్నారు వాళ్ళు.

“వెనకపడి పోయావు సావోతా?”

లెంజు లేచాడు. నవ్వాడు, “ముసిలాడ్లయిపోయాను బారికి!”

“నువ్వేం ముసిలిరా, సావోతా! నిన్నకాక మొన్న నిన్ను వీపుమీద బుజం పండు వేసుకు తిప్పే వాణ్ణి నేను. ఇంతగద్దు వుండేవాడివి” అన్నాడు బారికి సోనాదేయి నవ్వింది.

“మేమంతా కూడుని వుండగానే మీమట్టుకు మీరంతా ముసిలైపోతున్నారు కామోసు!” మళ్ళీ అన్నాడు బారికి.

అందరూ కలిసి నడిచారు. లెంజు సంతోషించాడు. బారికి తనని “సావోతా” అనిపిలిచాడు. ఇలాంటి చిన్నచిన్న మాటలే ఆతడికి మర్మస్పర్శిగా వుండేవి; హృదయంలో మెరుపు మెరిసేది. మనస్సులో వొక స్వరూపం తలయెత్తేది. హృదయం లోలోపల దాని ప్రతిబింబంలేచి నిలబడేది.

“సావోతా”— ఎంత ఖుసిమాట! నిజమే. ముసిలి అన్న సావోతాగా వుండే వాడప్పుడు. తనకీ అన్నకీ లేదా ఏముంది? ఇద్దరూ వొక్కపేగు పండుకుపుట్టారు. పండు తలపెట్టుకుని అన్నసావోతా అయ్యాడు. ఎంత శోభగా వుండేది! ఎంత సుందరంగా వుండేది! మరి ఇప్పుడో— ఈ నిన్నమొన్నటి పెంటలో పురుగు దివుడా సావోతా అనిపించుకుంటాడు? మరి తానో, సామాన్య రైతా? బైటినుంచి అధికార్లు వస్తారు. సావోతాని వెదుకుతారు. అన్ని సలహాలూ వారికి ఇస్తాడు సావోతా. రాళ్ళగడ్డలో యాత్రై మందిని కూచోబెట్టి పడవనడుపుతాడు. ఊరి మంచి చెడ్డా నెత్తిన వేసుకుంటాడు.

సావోతా. కాదగిన హక్కు తనది. దివుడికి ఆ అధికారంలేదు.

ప్రసంగమెత్తి లెంజు అందుకున్నాడు: “ముసిలాడు వెళ్ళిపోయాడు. మనపూరు ఎలావుండో చూస్తున్నావు కదూ! కుర్రగుంటలచేత పనవుతుండా, ఆకాలం మనిషిని నువ్వు వొక్కడివి వున్నావు కనక కాని? కాక పోతే ఎవడి భరోసా మీద మనుషులు అడివిలో పడివుంటారు?—”

“నిజమే చెబుతున్నావు సావోతా, ముసిలి మర్రిచెట్టులాగ ముసిలాడే సరైన వాడు. చెయ్యనీమాననీ ముసలాణ్ణి చూస్తేనే సాహసం వుట్టేది. ముసిలాడంటూ ఒకడు నిలబడితే అంతా సరిగ్గా వుంటుంది. అయితే ఏం లాభం? ఇప్పటివాళ్ళు

అది గుర్తిస్తారా ఏమన్నానా? ఊరికోసం ఇంత చేశానా, ఎన్ని వూళ్ళ వాళ్ళు ప్రాదేయపడి పిలిచారు, 'మావూళ్ళో బారికవుదువు కాని రా 'అని? ఏరూ, ఎద్దూ ఇస్తామన్నారు, భూమి ఇస్తామన్నారు, ఏదడిగితే అది ఇస్తామన్నారు. ఒద్దనేకాను సావోతా వొద్దనేకాను. ఇది నామట్టి, ఈమట్టి కరుదుకు పడివుంటాను. ఏం చేసేది? ముసిలాణ్ణయిపోయాను. ఇక చాలలేను. అన్నీ లోటుగానే వున్నాయిక. తిండి చాలడంలేదు. దివుకు సావోతాను మడిచెక్క అడుగుతున్నాను. ఇస్తాడో ఇవ్వడో, కుర్రబుద్ధి కదా మరి!"

"కుర్రకుంకల బుద్ధి నలైందికాదు బారికి, తమ గోలేదో తమది. వాళ్ళకి మరె వళ్ళూ అవుపడదు. పైవాళ్ళ కష్టసుఖాలు తెలుసుకుంటేకదా, పదిమంది మీద పెద్ద రికం చేసి వూరు నడుపుకు వస్తారు! ఈ కుర్రకుంక ఏం తెలుసుకుంటాడు?"

నందిగ్గం కళ్ళతో వొకసారి లెంజువేపు చూశాడు బారికి. "అవును, నిజం" అన్నాడు.

"తాగుబోతు" అన్నాడు లెంజు.

అవునన్నట్టు బారికి తలపూసాడు.

బరువు బాధగా వుంది. ఎండ సూదులు గుచ్చినట్టుంది. వెనకాల వున్నవాళ్ళందరూ ముందుకి వెళ్ళిపోయారు.

"సొంత పెళ్లాం మీద మనస్సులేదు" లెంజు అన్నాడు — "ఒక్క-దగ్గిర కలిసి కూచోడం, మాటామంత్రీ ఆడుకోడం లేదు. ఖుసీ, సరదా లేదు. ఇంటిగుట్టు ఏం చెప్పేది పైవాళ్ళకి. గుంటని చూస్తే జాలేస్తుంది. పంచాయితీ ఎక్కడ చెయ్య మన్నావు?"

సోనాదేయి కుతూహలం అధికమైంది. మాటిమాటికి నవ్వుకళ్ళతో లెంజు మొహం చూసిం దామె. బారికి అలోచిస్తూ అన్నాడు "ఊఁ ఊఁ."

ఇంకా మరికొంతసేపు అలోచించాడు బారికి. "నువ్వెందుకు ఇలా పడి వున్నావు సావోతా?" అన్నాడతడు — "నువ్వు సావోతా వయావు కావేం?" అమీను, రెబిణీల దగ్గిర పదిమంది ఫిర్యాదు చేసివుంటే, సొంతకళ్ళతో అన్నీ చూసి, తెలుసుకుని ఏదో వొకటి చేసేవాళ్ళు వాళ్ళు. ఎంత బాగుండేది? ఊరి అదృష్టం పండేది. నీలాటి సావోతా — ఎల్లప్పుడూ నేను నీపాదాలకింద — ఏమంటావు?"

లెంజు పెద్ద నిట్టూర్పు తీశాడు. సోనాదేయి సాన్నిధ్యం అతడి తెలివి మరింత

పూదరగొట్టింది. పొంగిన నదిలో వరద వచ్చింది. దానిమీద బొగ్గులకుప్ప తేలిపోయింది.

“ఏమంటావు? ఇలా తెగిన గాలిపడగలా ఎగురుతూ తిరుగుతూ వుంటావా, ఎల్లప్పుడూ? చెప్ప, పూరికే నీదగ్గిర వొక్కమాట వింటే తక్కిందంతా నేను చక్క బెట్టిస్తాను. ఏమీ కష్టంపనికాదు. ఆమీన్, రెభిణీలని ఖుసీ చేశేస్తే అంతా దానంతట అదే అయిపోతుంది. ఇక వాళ్ళు వస్తారు, శిస్తులు వసూళ్ళకోసం. చెప్పరాం.

“ఒద్దు, సావోతా, నువ్వు వొప్పుకోననకు. నీ అన్న వుండేవాడు. ఎంతని శోభగా వుండేది పూరు! నువ్వు సావోతా అవుతావు. నీ దుడుకు కొడుకు దిప్పణ్ణి వొక దారికి తెస్తావు. వాడు ఎక్కణ్ణుంచి మనిషయ్యాడంటా? వాడి తండ్రి వాణ్ణి నీకు అప్పగించి వెళ్ళాడు. నువ్వు వాణ్ణి మనిషిని చేస్తావు—”

“ఎందుకు పనికివస్తాడు బారికి, వాడు?” అన్నాడు లెంజు—“వాడిమాట వొక్కటైనా నిలకడవుందా? కట్టుకున్న పెళ్ళాన్ని ఇలా చూస్తున్నాడు. దారంట పోయే అడగుంటల వెంటపడతాడు. ఒక్కదగ్గిర ఎక్కడా నిలకడలేదు. కడుపెక్కా కల్లు పట్టించెయ్యడం, నాలుగువేపులా కళ్లు తిప్పడం, ఛీ!”

సోనాదేయి నిట్టూర్పు తీసింది. దారిలోవున్న అయినముంకా దాందేలా వుంది.

“దూరం దారి. అందరూ వచ్చేవారు. ఇంటిదగ్గిర ఎవరున్నారు?”

“ఇంటి దగ్గిర బాలముండా వున్నాడు. సంగతి చూడండి. ముసలితండ్రి సంతకి వెళతాడు. వయసులోవున్న కొడుకు ఇంట్లో కూచుంటాడు!”

“బుజం పండు వేసుకు తీసుకురాలేక పోయినావా?”

అందరూ నవ్వారు.

“కాదు నిజం సావోతా,” బారికి అన్నాడు— “వొట్టి సోమరిపోతువాడు. ఈకాలం కుర్రాళ్ళందరూ సోమరిపోతులే.”

బాలముండాని విమర్శించడం సోనాదేయి చెవికి ఇంపుగా వుంది. సోనాదేయి సాన్నిధ్యం లెంజుకోడుకి వుపాధిగావుంది. ఇద్దరూ వొకళ్ళతో వొకళ్ళు నోరువిప్పి మాట్లాడుకోలేదు. మనస్సులతోనే ఎన్నోమాటలు మాట్లాడుకుంటున్నారు. మాటల వరసని లెంజుకోడు సాహసించి అన్నాడు—

“విన్నాపూ బారికి, కొడుకులు ఇలా నిస్తా, (సోమర్లు) పిస్తా (పనికిమాలిన వాళ్ళు) అయి ఇంట్లో కూచుంటే, కోడళ్ళని కాయదానికి మునిలి తండ్రులు వెంట పరిగెత్తాలి.”

“అబద్ధంకాదు సావోతా, నిజం. నిజం చెప్పావు.”

పాతిక

కొంచెం దూరం వెళ్ళాక—

సోనాదేయి వెనకాల లెంజుకోడు నడుస్తున్నాడు. ఇద్దరికంటే కొంచెం ముందు బాకిరి నడుస్తున్నాడు. దారి బాగుంది. చల్లగా నీడనీడగా వుంది. కొండల మీద కొండలు దొంతులు పెట్టినట్లున్నాయి. గుగ్గిలంచెట్లు విటారుగా పెరిగి వున్నాయి. వాటికింద డొంకలూ. తుప్పలూ పువ్వులతో నిండి వున్నాయి. అక్కడక్కడ చిన్నచిన్న అరిటికోటలు అవుపిస్తున్నాయి. కొండ కొప్పు మీద కీకారణ్యంలో వున్నాయవి. ముసిలి కొండల పెదవుల పగుళ్ళు నించి జరజర నీళ్ళు కారుతున్నాయి. అవే సెలయేళ్లు. అక్కడ పూలవనాలు పెరిగి వున్నాయి. మామిళ్లు పూదాయి. పనసలు పూతపట్టాయి. కింద చొక్కా కులూ, ఎండిరాలిన మామిడి పువ్వులూ పడివున్నాయి. నాలుగు వేపులా తేనె టీగలు జుమ్ముమంటున్నాయి. విరామంలేదు వాటికి. అక్కడక్కడ తెలియని గెడ్డలు రూఝాఝా పారుతున్నాయి.

అదే సరైనదారి. ముందు సోనాదేయి నడుస్తోంది; వెనక లెంజుకోడు. ఎవరి మొహమూ ఎవరూ చూడలేక పోతున్నారు. అడుగుల శబ్దాలబట్టే అంతాగుర్తు. ఒళ్లు దులుపుకుంటూ నడుస్తున్నారు వాళ్లు. లెంజుకోడు జాపోస్తున్నాడు. సోనాదేయి సొగసు చూస్తూ నడుస్తున్నాడతడు, మనస్సులో కెరటాలు లేస్తున్నాయి. ఎంచక్కా వున్నాయి ఆమె బుజాలు! మీది కొంగూ కిందికొంగూ ముడివేసుకుంది. ఒకపక్క ఎరుపూ, ఒకపక్క నీలం, ఒకపక్క అకుపచ్చా డొంబుచీరె. వెనక భీషంతా కనబడుతూనే వుంది. కాళ్ళు పిక్కలదాకా కనబడు తున్నాయి. మధ్య కదలని కెరటంలాగ ఉబ్బెత్తుగావుంది. రోజూ ఎరిగిన ఉదయంవేళ కొండప్రదేశం ఎలా వుంటుంది, అలావుంది.

ఎంతోమంది దారిన నడుస్తున్నారు. జట్లు జట్లుగా వెనకనింది వస్తున్నారు. నవ్వుతున్నారు, పాడుతున్నారు, తుళ్ళించతలూ, కేరింతలూ అడుతున్నారు. అడివంతా అలికిడిచేస్తూ వెలిపోతున్నారు. సోనాదేయి నడకగత్తి మారలేదు. లెంజుకోడు అన్నీ మరిచిపోయాడు. యంత్రంలాగ దారిలో నడుస్తున్నాడు. తన్మయుడై ముందుకి సాగుతున్నాడు.

కొండ కొండంతా గగ్గోలు చేసేసి కోడుకుర్రాళ్ళు. పడుచు గుంటలూ పాటలు పాడుతున్నారు. ఏ చీకటి నందుల్లోంచో జట్లు జట్లుగా పాటలు పాడుతూ వచ్చి వెళుతున్నారు. లెంజుకోడు చెమటలు పోసుకుంటున్నాడు.

“బారికి ముసీలాడు ఎటు వెళ్ళాడు సోనాదేయీ?”

“అదిగో ఆదారిని ఎక్కడికో కల్లుతాగడానికి వెళ్లివుంటాడు.”

హెచ్చుమాట్టలేవు, అడుగుల్లోనే పలకరింపు. భంగిమలోనే పరిచయం. అంతా మనసుల్లోనే, ప్రశ్నలూ సమాధానాలూ.

“తెలుసుకుంటున్నావా నన్ను?”

“తెలుసు కుంటున్నాను. తెలుసుకుంటున్నాను. ఈ నిట్టార్పులూ, పొందిక కలేని అడుగులూ, అసంభవమైన మానమూ — అన్ని నాకుతెలుసు.”

“వెళ్ళిపోవుకదా?”

“ఎందుకు వెళ్ళిపోతాను? లోకంలో ముష్టిదాన్ని నేను. ఏది దొరికితే అదిపుచ్చు కుంటాను.”

“కావాలా?”

“ఏం కావాలో తెలీదు. తెలుసుకోవాలనీలేదు. ఏది దొరికితే అది తీసుకుంటాను, అంతే.”

“ఏమంటావు?”

“ఏమీలేదు.”

“అయితే నేను పోదునా?”

“మూర్ఖుడా! కనపడదూ, నా అంతట నేను ఎలా నీవేపు వొరుగుకున్నానో? మరి ఇంకా అధికం ఏం చెప్పాలి?”

“ఇంకా దగ్గిరికి రానా? ఏమైనా అభ్యంతరమా?”

“భయంగా వుంది. నాకూ వుందికదా, సమాజం? అన్నిసమాజాల్లోలాగే అందులోనూ వున్నాడు నియంత. అదీ భయం.”

“ఐతే కెనక్కి తగ్గనా?”

“వద్దు ఇదేబాగుంది, మనమనస్సుల్లోని ఉగ్రమైన అపేక్ష ఎప్పుడైనా దానం తట అదే సంయోగం కల్పిస్తుంది, భయంలోకూడా తలదాచుకుందికి గుహ వుంది. చీకటి దీపంకింద వుండదూ?”

లెంజుకోడు నలభయ్యో నెంబరు. సోనాదేయి అందులో సగం. పెళ్ళయిన పడుచు ఆమె.

సోనాదేయి లక్షణంచూసింది, వయస్సు చూడలేదు. ఇద్దరూ ఇద్దరి లక్షణాలూ చూసుకున్నారు. వయస్సులో పున్న తారతమ్యం లక్షణం కప్పేసింది.

“ఊరికే ఇన్నాళ్ళూ వ్యర్థంగా పోయాయి” లెంజుకోడు అనుకుంటున్నాడు—
“ఇక ఆకలి తినేస్తోంది. ఘోరం కావాలి”

సోనాదేయి సరిగ్గా ఇలాగే అనుకుంటోంది. బాలముండా మగాడు కాదు. తన కాళ్ళకొక బంధనం అతడు. లోకంలోని మగాళ్ళందరూ బాలముండా కంటే నయం.

కొంచెం అలికిడి లేని దారిపడింది. లెంజుకోడుకి పూపిరాడ లేదు. దారిపక్క పొక పువ్వుల గుత్తి తెంపాడు. ఒక్కొక్కరిగా సోనాదేయి చేతికందిచ్చాడు— “ఇంద, ఇది పెట్టుకో. అందరూ పువ్వులు పెట్టుకుని, నవ్వుతూ నడుస్తున్నారు. నువ్వు పుత్తి బుర్రతో నడుస్తావెందుకు?”

సోనాదేయి తులినడింది. నాలుగువేపులా చూసేసి, పువ్వుల గుత్తి పిడికిల్లో పట్టుకు నడిచింది. కొంచెందూరం వెళ్ళాక, పిడికిల్లో నలిగిపోయిన పువ్వులు తలలో ముడుచుకుంది. ఈసారి చరచరా నడిచిందామె.

“ఏమే ఇంత గబగబా వెళిపోతున్నావా?”

“అలస్యమైపోతున్నాది సావోతా!”

లెంజుకోడు వెనకాల నడుస్తున్నాడు. అడదాని మనస్సు అర్థంకా దకడికి. వ్యర్థంగా దారి తప్పించి ఈ తిరుగుడు దూరందారిని వచ్చాడు తాను. గుర్తువచ్చింది బందికార వేపు తిన్నగా వుంది దారి. కుడివేపు ఎంతో దూరాన కనిపిస్తోంది. బందికార.

“ఈదారిని వచ్చారేమే మీరు?”

“మీ బారికి ముందే చెప్పాడు. ఈదారిని వెళితే కల్లు వందే దగ్గర పొక గుక్కెడు తాను గొంతుకలో పోసుకుంటాడని.”

అనవసరంగా ఈ డొంకతిరుగుడు ఎగుడుదారిని వచ్చాననుకున్నాడు లెంజు. బారికి సారా తాగుతాడు. తనకి కష్టమనిపించింది. ఎవడిమీద కోప్పడడం? ఎవరూ పిలవలేదతణ్ణి. ఈదారిని రమ్మని. దివుడు మజాగా ధాండిఅమెఖెందా దారిని దిగి పోయి వుంటాడు. మరికానో—?

కొంచెం దూరం వెళ్ళాక కడుపెక్కా సారాపట్టించేసి, కళ్ళు తేలవేసుకుంటూ పొక పక్క దారి వెంబడి వచ్చి కలిగిడు బారికి. తాగుబోతు గొంతుకతో పెద్ద నోరుచేస్తూ అన్నాడతడు.

“ఉన్నావా? అఱ, నేను అదే అనుకుంటున్నాను దారికాదాకూ. ‘ధాండిఅమ ఖెందా తట్టు దిగిపోయావా, వచ్చావా?’ అని. సొంత ధాండిని వదిలేసి ఎలా వెళ తావు? ఏఱ, ఇది ఎవడి ధాండి? ఈధాండి నాదా? నీదా? నేను ముసిలైపోయాను. నా కెందుకూ ఇక? నువ్వు ధాండాగా వున్నావు. ఇదినీది. అప్పుర్ క్యా? ధాండాకి ధాండి కాకపోతే, ముసిల్తా పనికివస్తుంది? కానీ సోనాదేయీ! వెళిపోతానంటూ మరి జట్టిపెట్టకు. మంచిధాండా దొరికాడు. ఏయ్ ఇటురా, ఇది నీది—మంచిధాండి. ఇది నీది—”

“కానీ కానీ, పద పద” అతడి నోటికి చెయ్యి అడ్డంపెట్టి సోనాదేయి అంది. వెనక్కి చూసింది సోనా, లెంజుకోడు నోరు వెళ్ళబెట్టి నవ్వుతున్నాడు. ఆమె గుండె దడదడలాడింది. “పదపద” బారికి వీపు తడుపుతూ అంది.

“నన్నెందుకే ఇలా పట్టుకుంటున్నావూ?” కేకలు వేశాడు బారికి— “నేను ముసిలాణ్ణి. అదిగో వాణ్ణి పట్టుకో. పట్టుకోవాణ్ణి. వాడూ నీవాడు.”

“పద పద” అతడి నోరు నొక్కేసి అంది సోనాదేయి— “అలస్యమై పోతున్నాది.”

“అలస్యం? క్యా అలస్యం? ధాండా ధాండి వొక్కదగ్గరవుంటే అలస్యం, వేగం ఎవడడుగుతాడు? ఏం మాటలే నీవి?”

బారికి గడబిడ చేస్తూ నడిచాడు. అతణ్ణి పట్టుకుని నడిపించుకు వెళ్ళింది సోనాదేయి. లెంజుకోడు కొంచెం వెనక్కి తగ్గేశాడు. సారాకొంచెం దొరికితే తానూ వొకచుక్క పోసుకోవాలనుకున్నాడు.

ఇరవై ఆరు

దారి, దారి, దారి. పుబులి నడుస్తోంది. పుయు రాలేదని జ్ఞాపకమే లేదామెకి. పుయు అమెనీడ, అమెలోనగం. అమె అలిగి పుండిపోయింది. ఇదే వాళ్ళ మొదటి ఎడబాటు బహుళా. పుయు ఉదాసీన నేత్రాలతో పుబులికోసం దారివేపు చూస్తూ వీధి అరుగుమీద కూచుని వుంటుంది. నిట్టూర్పులు తీస్తూ వుంటుంది. ఇంట్లో ఎవళ్ళూలేరు. ఏడికపాంలాగ పసికందుమాత్రం తల్లి ఎముకల గుండెమీద బల్లిలాగ అంటుకుని వుంటాడు. పాలు గీరుతూ వుంటాడు.

పుయుని వొదిలి వచ్చినట్టే జ్ఞాపకంలేదు పుబులికి. అమె ఏకాకి. అడివిలో నన్ననిదారి; వెయ్యి వంకలదారి. వెయ్యదిగుళ్ళు. కొత్తమనుషులు మెరిపిస్తున్నారు. పాతమనుషులు తనుపుకి వస్తున్నారు. ప్రతి ములుపులోనూ కొత్తపాతల మేలు కలయిక, ప్రతీక్ష.

పుబులి నడుస్తోంది. తుకిడికి తుకిడి కుర్రాళ్ళు తోసుకు వస్తున్నారు. మలి చినట్టున్నాయి వాళ్ళ శరీరాలు. పోచీలకి కడియాలున్నాయి. కొవ్వలో పువ్వులున్నాయి. చెవిలో పువ్వులున్నాయి. చేతికర్రలు పట్టుకున్నారు. ఈబెలు పట్టుకున్నారు. గర్రాగా నడుస్తున్నారు. ఎవళ్ళ వొంటిమీదా గుడ్డముక్క లేదు. అందరూ గోచీపాతరాయిళ్ళే. మోకాళ్ళ దాకా ధూళి. పరిచితమైన మొహాలు వెదుకుతున్నారు కొంతమంది. అంతా వొక చలన చిత్రంలా వుంది. చూస్తే కిక్కితలు వేస్తుంది. విలవిల మనివిస్తుంది.

ధాండీలు నవ్వుతున్నారు. గిల్లుకుంటున్నారు. ఒకళ్ళ నొకళ్ళు తోసుకుని అడివిలో చెదిరిపోతున్నారు. ఊరికే నవ్వుతూ విరగబడుతున్నారు. వాళ్ళనిచూసి, తిన్నగా నడుస్తున్న కుర్రాళ్ళు వరస తప్పుతున్నారు. ధాండీల వేపు వారిగిపోతున్నారు. ఏదో మిషపెట్టి అక్కడే మెల్లిగా నడుస్తున్నారు. ధాండీలు వంకగా వెళితే ధాండాలు వంకగా వెళుతున్నారు; తిన్నగా వెళితే తిన్నగా వెళుతున్నారు. తోసుకు ముందుకి వెళుతున్నారు. అంతా అలవాటై పోతువుంది. దారికి వచ్చిన ధాండీకి దారిలోనే బహుమతి.

“పుబులి, అల్లదిగోనే బందికార గదబగుడా. అక్కణ్ణించి కొంచెం ఎక్కితే—”

“ముందే ఎవరికైనా చెప్పి పెట్టావటే, టిటా?”

"నేను చెపితే వాడుంటాడటే?"

"కుర్రాడు మంచివాడు. కాదుటే?"

"చాలా మంచివాడు, పుల్మే! ఎప్పుడు ఎంచావే? ఇవాళ దారిలోంచి ఉదులియా * వెలిపోరామని వచ్చావా ఏమిటే?"

"నేను వెలిపోతాను. నువ్వు మొత్తుకు చప్పు. ఏం, అంతేనా?"

"నీ మానాన నువ్వు వెళతావు. నేనెందుకు మొత్తుకుంటానూ?"

"మొత్తుకోవూ? ఏదీ నీకళ్లు చూడనీ—" అందరూ నవ్వుకున్నారు. గొట్లు మన్నారు. అంతమంది విరగబడుతూ కలగావులగమై నడిచారు. దారంతా ఒక చలనచిత్రంలా వుంది. మనుషులు మనుషులుగా లేరు. అంతా వొకటేజాతి. నలిగిన పాత చిత్రం.

పక్కనించి గదబగుడా వెలిపోతోంది. అక్కడ గదబజాతి మనుషులుంటారు. హికోకా హర్గుణా రైతులు వాళ్ళు.

గదబలూ, వాళ్లచిన్న దొక అంక పారెంగాలూ వొక విశిష్టజాతి. గుణపురం, పర్లాఖిమిడి నవరల్నీ, ముండా, ముందారి జాతుల్నీ కలుపుకుని వంగ అస్సాం దేశాల దారి వెంబడి పురాతన చైనారక్తం సూచిస్తారు వాళ్ళు. ఇండియా మట్టిమీద గదబల మొహాలు చీనావాళ్ళ మొహాలలాగే వుంటాయి. వాళ్ళ భాషా అలాగే వుంటుంది. వాళ్ళ చరిత్రలో స్వాధీనప్రియత్వమూ, భయంలేకపోవడమూ, మచ్చర గొట్టుతనమూ, భాగ్యవాదమూ, తమ్ముతాము రక్షించుకోవడమూ, మోడి గారడి విద్యలంటే చెవికోసుకోవడమూ అవుచిస్తాయి.

కోడులు గదబల్నీ కదీమాం అంటారు. గదబలు తమ భాషలో తమని గుతబ్ అంటారు. దగ్గిర దగ్గిరిగా వుండినా, వొక్కదగ్గిరే ఇళ్ళుకట్టుకునివున్నా గదబల భాష కోడులికి అర్థంకాదు. వీళ్ళు వాళ్ళకికాని, వాళ్ళు వీళ్ళకి కాని అరువివ్వరు. ఎవళ్ళ గోష్టిలో వాళ్ళు స్వతంత్రంగా వుండా లనే ప్రయత్నిస్తారు.

ఈగదబగుడాలో—నూతిలా లోతుగావున్న చోట బస్తీ* వుంది. గుళ్ళలాగ సూదిగా వుంటాయి కొంపలు. ఆగుండ్రటి కొంపలకు కోపిరిగడ్డి నేస్తారు. ఈరు నాలుగు వేపులా ప్రహరీలాగవుంటాయి చెట్లు. తవ్విన గనిలాగ విచిత్రంగా వుంటుంది పూరు. దాని తరవాత కొంచెం ఏటవాలు బయల్లో పొలాలున్నాయి. మొక్కజొన్నలు

* నచ్చిన మగడితో పెళ్ళిపోవడం.

• ఒకే జాతి మనుషులు వున్నవూరు బస్తీ అంటారు.

పండుతా యక్కడ. కందులు పండుతాయి. అతరవాత కోడుపల్లె, పెద్దగ్రామం బందికార.

గదబగుడా లోపలిభాగంకూడా అవుపిస్తూవుంది. మనుషులు ఎక్కువగాలేరు. పండులూ, కోళ్ళూ, కుక్కలూ మాత్ర మున్నాయి. కొంచెం వేళ మళ్ళిందంటే ఈ పూళ్ళలో ఎవళ్ళూ వుండరు. పైగా ఇవాళ సంతరోజు కూడా.

హార్గుణా పూరివాళ్ళు సంతకి వెళిపోయి వుంటారు. ఎండగావుంది బందికార అవతల మంచితోట వుంది. తోటవతల నీళ్ళున్నాయి. అక్కడే తిళ్ళ తినడానికి నిశ్చయించారు.

బందికార పూళ్ళోకి వెళ్ళేసరికి పూళ్ళో ముసిలమ్మలూ, పిల్లలూ మాత్రమే వున్నారు. ఆరి మొగనించి ఎదురుకోలు పాటలులేవు. విరగబడి నవ్వులూలేవు. ఇళ్ళతడకలు తాళ్ళు కట్టేసి వున్నాయి. గుమ్మాల్లో కుక్కలు కావలా కాస్తున్నాయి.

ఈ ఇల్లు నీకు బాగుంటుందే పుబులి! చూశావా తలుపుమీద ఎంచక్కటి బొమ్మ రాసివుందో! నున్నగా వుంది గడప.

“నువ్వు మా పాకులాడుతున్నావు. నువ్వే వుండిపోయే టీటా! నాకాళ్ళు పీకలే దింకా.”

నవ్వుకూ అంతమంచీ ముందుకి తోసుకుపోయారు. బైటికి నవ్వేసినా లోలోపల జంకేసింది పుబులి. ఆరికే వీళ్ళు ఇన్ని పరాచికాలాడుతున్నారు. ఏ చిన్ననాటి మాటో అది! కళ్ళు విడని దినాల నాటి కథ. బందికారా, మిణిఆపాయు వొక్క దగ్గర కడదామని అనుకున్నారు ముసిలాళ్ళు. పుబులిని హార్గుణా కిచ్చి పెళ్ళిచెయ్యా లని వాళ్ళ సంకల్పం. చిన్నపిల్లల ఆటలో అవ్వలూ తాతలూ కలగ చేసు కున్న మాటఅది. ఉత్తుత్తి పెళ్ళిళ్ళు చేసి సంతోషిస్తారు వాళ్ళు. ముసిలాళ్ళకి మరి పెళ్ళికాదుకదా, అందుకని బొమ్మల పెళ్ళిళ్ళు చేసి సంతోషిస్తారు. అన్నీ తనుపుకి వస్తాయి వాళ్ళకి. ముసిలికాలం సరదా అది. కోడుపడుచు అదే శిరసావహించా లని నిర్బంధం మాత్రంలేదు.

పుబులి మనస్సులో ఎంత అడుగునో పడిపోయాడు హార్గుణా. అయినా జంకేసిందామె. చేత్తో స్వీకరించకపోయినా, కళ్ళతో చూడాలనుకుంది. స్వీకరించ నని శపథమేమీ చెయ్యలేదు. సంతదారిలో వున్న సరదాఅంతా ఇదే మరి!

కొనకపోయినా ధరవరలు చూసి సంతోషించడ మెలాటిదో ఇదీ అలాటిదే.

హార్షణాలేదు. ఈలో కుర్రాళ్ళు లేరు. ఎండ అధిక మవుతుంది. ఇంకా ఎంతదూరమోవుంది చుంబాగుడా. లేత అకులమీద ప్రతిఫలిస్తూ. రాళ్ళ నేల మీంచి ప్రతిఫలిస్తూ ఎండ కళ్ళు మిరుమిట్లు గొలుపుతోంది.

క్లాంతిగావుంది. తోటలో కాళ్ళ చాపేసి కూచుండి పోయింది పుబులి. ఇది" మంచి జాగా ఇక్కడే బావుంది" అంది.

ఇరవై ఏడు

ఎందా గాడ్డు అయినా ఎంతోదూరంనించి నడిచి వస్తున్నారు మనుషులు. ఎంతో దూరాన భూమి ఇరుకునందుల్లో వాళ్ళ పూళ్లు. రెండుకాళ్ళమీద నుంచున్న జంతువులు వాళ్లు. ఒంటిబరువు నేలమీద వుంది. తల ఆకాశం మీదికి లేచింది. విడివిడిగా పెడితే ఏ వొక్కడూ ఎందుకూ పనికిరాదు; చిన్న రాతిముక్కయినా కదిలించలేదు; గడ్డి దుబ్బుకంటే నీరసం. నాలుగు ఎముకలూ, పిడికెడు మాంసమూ, అంతే. పదిమంది మందగా కలిశారో, ఓ బ్రహ్మాండమైన బలం వస్తుంది వాళ్ళకి. అప్పుడే కంటికి అగ్గజంగా అవుపడతారు వాళ్లు. కలిసి నాట్యం చేస్తారు, కేకలు వేస్తారు, లేదా కయ్యమాడతారు.

అడివిలో ఎక్కడ వాళ్ళపూరొ కనిపెట్టలేం. కొండ నందుల్లో ఎక్కడో ఏముగ్గురో నలుగురో వొకదగ్గర కూడతారు. చుట్టూ వొట్టి భూమి, బయలూ, అడివి, పొలమూ, రాళ్ళూ వుంటాయి. అదే వాళ్ళవూరు.

ఒక్క దగ్గర చేరికేనే వాళ్ళ ప్రభావం చూడాలి. నభలూ, విందులూ, యుద్ధాలూ, పోడు వ్యవసాయం — చలిచీమల్లాగ బిలబిల్లాడతారు. ఊళ్ళు కడతారు. కొండలు పగల గొడతారు. గుళ్లు కడతారు. అంతా మనుషులమంద ప్రభావం. మనుషుల చేతికత్తి. ఏది జరిగినా మందివల్లే జరుగుతుంది. ఈ చలిచీమలమంద కదలడానికి ఆగడానికి మధ్యదే ఐతిహాసిక యుగం.

వరద వచ్చిందో మందకి మంద కొట్టుకు పోతారు. అగ్ని ముట్టుకుందో సగం మంది మలమల మాడి చస్తారు. స్థలం దొరికిందో మళ్ళీ అందుకుంటారు. మంద మందలు పెరిగిపోతారు; అడివిని సఫాచేస్తారు. తెల్లటి మేడలు లేవదీస్తారు. రాళ్ళ మీదరాళ్లు పేర్చి ఆకాశమంత గుళ్ళు కడతారు. సొంత చేతులతో కట్టిన గంధమాదనం కింద వాళ్ళ ఎముకల ముక్కలు పడివుంటాయి. ఎవరూ పట్టించుకోరు. వీళ్ళలో వొకడు అయుధాలు పట్టుకుంటాడు. గుర్రమెక్కి కూచుంటాడు. వాడు గడించడు, తింటాడు. వాడు ఇవ్వడు, పుచ్చుకుంటాడు. ఇతర్లని విచారించడం కోసం శాసనాలు చేస్తాడు. తనకోసం శాసనముండదు. తాను చేసిన శాసనాలతో ఇతర్లని కట్టేస్తాడు; తాను మాత్రం కట్టుకోడు. వాడిపేరనే అందరిపూర్ణా వుంటాయి. కళ్ళెరచేసి,

లుటాయించి, బోర విరుచుకు తిరుగుతాడు. గద్దెమీద కూచుని గద్దిస్తాడు. 'వీర భోగ్య వసుంధరా' అంటాడు. 'నేను వీరుణ్ణి. నన్ను పూజించండి' అంటాడు.

ఒక్కడే వాడు. అందరిలాగే రెండు కాళ్లతో నిలబడే జంతువు. అంతమంది మనుషుల మంద పుష్టుమని పూపిరితీస్తే ఎగిరిపోతాడు. అంతమందీ తొక్కేస్తే నల్లిలాగ నరిగిపోతాడు; మట్టిలో మట్టయి కలిసిపోతాడు. కేవలం వాళ్ళు తలుచు కోవారి, అంతే. కాని చిత్రం, వాడిమీద ఈగవాలదు. గుర్రమెక్కి మందకి మంద రొప్పతాడు వాడు.

వాడికి ఏమీకాదు. ఏమంటే సృష్టి తొలిరాత్రి పుట్టిన చీకటి ఇవాళదాకా భూమిని వొదలలేదు. అదిగో మొదట భూమిని ఆవరించిన అచీకటిమాటే కోడు దిసారి చెప్పుతూ వుంటాడు.

రాత్రి ఇంకా ఎక్కడవుంటే అక్కడే అవతరిస్తాడు రాత్రి పికాచంలాగ గుర్రం మనిషి. శవాలు నిలదెడతాడు వాడు. నిద్రపోతున్నవాళ్ళని నడిపిస్తాడు. వాడి వునికి, వాడి అవతారం భూమ్మీద తొలిచీకటినాటి సభ్యత గుర్తులు.

దుంబాగుడా సంత కొరాపుట్టిజిల్లా ఉత్తరం వేపు కలహండి రాజ్యం దక్షిణాది సరిహద్దులోవుంది. ప్రాకృతికమైన సరిహద్దులాగ రెండు వేపులా కొండలు విడిపోయాయక్కడ. మధ్య ఉపత్యక (సమప్రదేశం). ఇటు పొడవుగా పదిహేను కోసుల దాకా కొండలవరన, తూరువునంచి పడమటికి. కసాకెందు నించి, లోవలి బాగ్రీ నించి, గిర్లిగుమ్మా కాట్రుగదాదాకా కొండలే. విశాలమైన కొండలవి. వాటిమీద కాకులు దూరని కారడివి. అవతలివేపు కలహండి వెదుళ్ల వనం. కెరటాల్లా కొండల మీద కొండలు.

దుంబాగుడా సంత కోరాపుట్టి జిల్లాలో వొక పెద్దసంత. ఎర్రరోడ్డు ఇక్కణ్ణుంచి ఎంత తక్కువలో చూసినా పదిహేను కోసులుంటుంది. బరువు కాపుళ్లు మోసుకు వస్తుంది జనం. పచ్చి గొడ్డు చర్మాలూ, ఎనుపోతుల చర్మాలూ కావిళ్లకొద్దీ వస్తాయి. మేకల్లాటి కలహండి బక్కచెడ్లు దిగుతాయి. వాటు ఇనుం పారలూ, గునపాలూ, నాగలి నక్కలూ కప్పలు కుప్పలు వస్తాయి. పేరుపడ్డ గోద్రీ గ్రామం కమ్మర్లు తయారు చేసిన ఒడ్డి తుపాకులూ, ఈచెలూ, చురకత్తులూ వస్తాయి. ఎర్రమట్టి బొమ్మలూ, చిత్ర చిత్రాలైన కుండలూ, కొండచీపుర్లూ — వొకటేమిటి, ఎన్నో వస్తాయి.

అన్నిటికంటే హెచ్చు పంటదినుసులు దిగుతాయి.

చిన్న చిన్న బక్క గుర్రాలమీద కూచుని, దుక్కల్లాటి సాహుకారు దిగబడతారు. మీసాలవాళ్ళు, గుండుజోళ్లవాళ్ళు, పెద్ద కడుపులవాళ్ళు, ఎంతోమంది వస్తారు. వీళ్లంతా జబర్దస్తీ సాహుకారు. ఇందులో కొందరు బిళ్ళాయిలు (శుండి వాళ్ళు), కొందరు తెలుగు వాళ్ళు — మోపన్నా, పాపన్నా, గంపా గదవన్నా, అంధవరపు దాలిసెట్టి, దోగిల అప్పలస్వామి, పెంటయ్యా, ఎంకయ్యా, సత్తయ్యా, చలపతి రావూ, జగన్నాథరావూ, రామారావూ, గుంపస్వామి, నారాయణమూర్తి మొదలైన వాళ్ళు.

వీళ్ళు సాహుకారు. వీళ్ళ జాతిలోనూ, వీళ్ళదేశంలోనూ వ్యవసాయదారున్నారు. కూలీలూ అధికంగా వున్నారు. దారిద్ర్యం హెచ్చుగావుంది. అయినా వాళ్ళు సాహుకారు. బళ్ళు వస్తున్నాయి, దార్లోవున్నాయి. రూపాయల దొంతులున్నాయి. కొలవడానికి కుంచాలున్నాయి, పడులున్నాయి. పెద్దకుంచం, చిన్నకుంచం, పెద్దపడి, చిన్నపడి వున్నాయి. కొన్నప్పడు పెద్దదాంతో కొంటారు. అమ్మినప్పడు చిన్నదాంతో అమ్ముతారు. మర్రిచెట్టుకింద కొండల్లా వున్నాయి వొలిసెల కుప్పలు. చోళ్ళకుప్పలున్నాయి. ధాన్యం కుప్పలున్నాయి. పసుపు కుప్పలున్నాయి. కందులూ, సువ్వులూ, అవ(దాలూ) — కోడుతమ్ముల వంటయావత్తూ వుంది.

అమాయకం నాటుమనుషులు మందగా, పుడకబెట్టిన దుంపల బజార్లో మూగారు. ఎర్రగావంచాలూ, గాజుపూసలూవున్న దుకాణాల్లో మూగారు.

చవకగా, సుళువుగా దినుసు దోచుకుందికి మార్గాయానం సహించి, బక్క గుర్రాల మీద దిబ్బసాహుకారు దిగబడ్డారు. ఒక్క వూపుని దోచుకుపోతారు. దులభశుండి ఇంటికి, చంపియా శుండి ఇంటికి. అక్కణ్ణుంచి అన్నీ తర్రిపోతాయి నింగిసెట్టి గొదాంకి. లేదా చిట్టిబాబు గొదాంకి. అక్కణ్ణుంచి వెలుకుర్లో పడతాయి వెళ్ళి. వంట వెళ్ళిపోతుంది. ఏవోనాలుగురాళ్ళు వస్తాయి. నాటుజనం వాటిని చెదురు గొట్టంలో పెట్టి మట్టిలో పాతిపెడతారు. క్రమంగా అసాహుకార్లకే వడ్డి చెల్లిస్తూ, శిస్తులు దాఖలుచేస్తూ అనాలుగురాళ్ళు ఎటో హరించిపోతాయి. తరవాత హుమ్, హుమ్-గొడ్డళ్ళతో బరికి, గునపాలతో రక్కి కొండమీద, రాళ్ళనందుల్లో వ్యవసాయం చేస్తాడు కోడు. రాత్రిళ్ళు సారా తాగుతూ, నాట్యం చేస్తాడు. డుంగు డుంగు బాజాలో పిల్లంగోవి పూడుతాడు.

సంతకి వెళ్ళేదాల్లో సంతకంబ్రాక్టర్లు సంతపన్ను వసూలు చేస్తున్నారు. నెత్తి మీది జంగెళ్ళు పీకేస్తున్నారు. చేతులు నులిపేస్తున్నారు. బుట్టిడు వెదురుకంజి పట్టుకువస్తే పెట్టూ డబ్బున్నర. ఫారెస్టుగార్డు అడివి దినుసులికి పన్నువసూలు

చేస్తున్నాడు. ఎర్రటోపిలవాళ్ళు ఇద్దరు బోరలు విరుచుకు తచ్చాడుతున్నారు. చేతిలో చిన్న చిన్న బెల్లాలున్నాయి. నిన్న నాటుమనిషిగా వున్నవాడే ఇవాళ ఎర్రగా బుర్రగా మారతాడు. వాళ్ళనిచూసి జనం తప్పుకుంటోంది. గండిక దానంతట అది. వాళ్ళముందుకీ వెనక్కి జరిగిపోతోంది.

ఒక దగ్గర సాహుకార్లు కూచున్నారు. వాళ్ళ ఎదట మొక్కొక్క కర్రపెట్టివుంది. సరుకు కొలత జరుగుతోంది, తలమీద తలపాగాలున్నాయి. నోటిలో నీచుకంపు నల్లటి పొడవు చుట్టలున్నాయి. చెవులికీ గుండుజోళ్ళున్నాయి. చేతులకి బంగారం మురుగులున్నాయి. గుమ్మటాల్లా వున్నారు సాహుకార్లు.

వెనక తట్టు నీడలో బజారు కుళ్ళుకంపు కొడుతోంది. పశువులసంతలో గొడ్ల వాసన. గోలగోలగావుంది. "అసర్ (కోడిదూడ) మంచిది. ఇలా అవుపడుతున్నాది కాని దాని దంతాలు చూడండి. పదిరూపాయలకి తక్కువరాదు."

రెక్కా జమాలేని జంగిడ దుకాణాలు దిగాయి. అక్కడక్కడ ఎండుచేపల దుకాణాలున్నాయి. నల్లగా పురుగుల్లా వున్నాయి ఎండుచేపలు. ఈగలు ముసురుతున్నాయి. కుళ్ళుమజ్జిగ కడవలతో వచ్చింది. అందులో ఆనవతుంబలు లేలు తున్నాయి. పిడికెడేసి వున్న పెట్టివుంది దగ్గర. పొగాకూ, మిరపకాయలూ, పసుపుకొమ్మలూ, అడివి దుంపలూ, తెలకపిండి పడియాలూ, నువ్వుండలూ సావల నెయ్యుండలూ, పాకం పట్టిన ముడివుండలూ వరసదాపేర్చి వున్నాయి దుకాణాలు.

బజార్ల సందుల్లో బార్లుతిర్చి నడుస్తున్నారు మనుషులు. ఒకళ్ళ నొకళ్ళు తోసుకుంటున్నారు; రాసుకుంటున్నారు. బాంగ్రిగా, చెమాగా, కేలార్ గా, కుష్టురోగం గవుడు వాళ్ళూ, దూరం బరిగిముఖా కుష్టురోగం కోడులూ, బుగ్గలమీదా, వీపుల మీదా ఎక్కడపడితే అక్కడ చిన్న చిన్న పళ్ళెలలాటి పుల్లమీద దోమలు మూగుతూ కస్సావాల్సా కుముడాగుడా ప్రాంతం 'యజ్' రోగం కోడులూ - వీళ్ళందరూ రాసుకుంటూ తిరుగుతున్నారు. ఆరోగ్యంగా, చిక్కగా చక్కగావుండి, బెదురు చూపులుచూస్తూ, పువ్వులు ముడుచుకున్న పడుచులూ పడుచు కుర్రాళ్ళూ వీళ్ళని రాసుకుంటూ, తోసుకుంటూ నడుస్తున్నారు. అక్కడే బెల్లం కుండలున్నాయి. అక్కడే పొంగదాలూ, జవుట్లూ, పప్పలూ వున్నాయి, ఈగలు ముసురుతున్నాయి. దుమ్ము కప్పేస్తోంది. కూచున్న ప్రతి మనిషి నోరు మెదుపుతూనే వున్నాడు. పాకం పట్టిన పేలాలవుండో. పుడకపెట్టిన దుంపముక్కో ఏదో ఒకటి నములు తున్నాడు. చిన్న చిన్న జంగెళ్ళ దుకాణాలే అధికం. అయినా చెపులు దిమ్మెత్తి పోతోంది గోల.

రెక్కా జమా లేదు జనం. లెక్కలేని కొండమాటలు. తల దిమ్మెత్తి కొంత మంది మామిడిచెట్లకింద చదికిల బడ్డారు. మళ్ళి వొక వినురు సంతలోకి బయలు దేరుతున్నారు కొందరు. ఒకవేపుచేరి పదిమంది ఎదట గప్పిలు కొడుతున్నారు కొందరు.

రకరకాల కొండదేశం కుక్కలు దారంబడి వస్తూ పోతున్నాయి. చిన్నచిన్న రోమాల కుక్కలు, పొడవు తోకల కుక్కలు, పిల్లి కుక్కలు, పెద్దకళ్ళ కుక్కలు, ఎలుగొడ్డలా రోమాల కుక్కలు, కొండచీపురు తోకల కుక్కలు— అన్నీ కోడు కొంపల కుక్కలు.

పశువులూ, పోతులూ, మనుషులూ కలగా పులగంగా వున్నారు పేదా, తొక్కలూ, ధూళి, హోరూ ఏకమైపోతోంది. రంగురంగుల దృశ్యాలూ శబ్దాలూ — ఇదీసంత.

ఈ సంతా, మనుషుల వెనకభాగాలూ— ఇవి తప్పిస్తే లెంజూ, దిపుడూ, పుబులీ, పుత్తే, ఎవళ్ళనీ పోల్చలేం. ఈ గోల్కాయ మనుషులే, ఈ దిల్కుషీ జనమే, కాపరం చేస్తున్న ఈబాద్యతలేని ప్రజే సంఘానికి పునాదులు. ఎటు బుద్ధి పుడితే ఆటు తోసుకు పోవాలని చూస్తారు వీళ్ళు. ఎక్కడపడితే అక్కడ వుమ్మేస్తున్నారు. ఒకమరుగూ, ఒకచాటూలేదు. జంకూ కొంకూలేదు. అదిగో అక్కడ అడాళ్ళు చెట్టుకింద నిలబడి వున్నారు. నెత్తిమీద బరువుంది. కూచుని ఒక టికి వెళ్ళడం వాళ్ళకి అలవాటులేదు. అదిగో అల్లక్కడ సరదాగా ధాండా ధాండిలు వొకళ్ళ నొకళ్ళు పట్టుకుంటున్నారు. సంతమధ్య పరాయి మొగాళ్ళదగ్గర వొళ్ళకి వొళ్ళు తగిలించి అడాళ్ళు కూచున్నారు. ఒంటిమీద నిఘాలేదు. ఆనందంతో చీకి చీకి తల్లల దగ్గర పాలు తాగుతున్నారు బిడ్డలు, ఆనందంలో అటువేపు తనుపే లేదు తల్లలకి. సంకోచంలేదు, కట్టుబాటులేదు. ఛందోహీనమైన చిత్రబాహుళ్యమే ఈదేశంతోరు.

పొద్దు వాలిపోకండానే కేకలు వేస్తూ సంతలోని జనం బార్లుతీరి పూళ్ళకి బయల్దే రారు. ఇవాళ అనుభూతి ఇంతే. చూపులూ గీపులూ అయిపోయాయి. ఒకపైసా పొగాకుముక్క కొనడంకోసం పదిహేను కోసుల దూరంనించి వచ్చా డొకడు, కొన్నాడు. తనపెరటి వంకాయలు పుంతెడు అమ్మాలని పదికోసుల దూరంనించి వచ్చాడొకడు, అమ్మాడు. సంతోషంగా ఆడుతూ పాడుతూ, కొత్తమేకపిల్ల బుజాన వేసుకు వెళుతున్నాడతడు. కొంతమంది వొక పక్కపిల్లాణ్ణీ, రెండోపక్క రాతిము క్కనీ పెట్టి కావళ్ళ మోసుకు వెళుతున్నారు ఒకటేగోల—సంత తిరిగింది. డంగరియా (కొండ) సంత. చుట్టుపట్ల ఎక్కడా మనుషులపక్షా ఫిరరూ వుండదు.

సంజ పొద్దయింది. సంత మల్లిన దూరభారం బాటసార్లు వొకదగ్గర కూచుండి పోయారు. పోథగాడ గెడ్డవొడ్డున రెండు వేపులా కొండలమధ్య పిసరంత బయలుంది. అందులో చిన్నతోపులాటి పల్పుటి అడివి. అందులో అక్కడక్కడ అగ్గి మంటలు బగబగ ముండాలు. నాలుగువందలమంది అక్కడ వొక్కదగ్గర మజిలీ వేశారు. అక్కడే జగదాలు, అక్కడే విందులు, అక్కడే పాటలూ, ఆటలూనూ.

రాత్రి పడింది. అగ్గిమంటలు ఆరిపోయాయి. అందరూ నిద్రపోయారు. మీద వొట్టి ఆకాశం. కింద తోటలో వొక్కదగ్గర నాలుగువందలమంది గుర్రుపెడు తున్నారు. దగ్గర రాళ్లమీంచి పోథగాడ గెడ్డ కలకలమంటూ, ఝంఝిని వెళి పోతోంది.

పుబులీ, సోనాదేయీ, లెంజూ, దిపుడూ అందరూ నిద్రపోయారు. రాత్రి. అడివి పక్షుల కలకలం. నిద్రలో వొళ్ళుమరిచి నాలుగువందల మంది పడుకున్నారు. ఒక్కొక్కరినీ లేపిచూస్తే వొక్కొక్కరూ వొక్కొక్క నవల.

ఇ ర వై ఎ ని మి ది

హికోకా హర్గుణా కోందు బందికార పూరి సావోతా.

హికోకా అతడి గోత్రం, హర్గుణా అతడి పేరు. కోందు అతడి జాతి. తండ్రి పేరు లెంజు. అంటే పెద్దగద్దా. లెంజు కొడుక్కి పేరుపెట్టినప్పుడు హర్గుణా పేరు మీద బియ్యం నిలబడ్డాయి. అందుకని అతడిపేరు హర్గుణా, రాంబండు, జటాయు వక్షి. అదీ అందంగానే వుంది. ఊరి అవతలివేపు పెద్దవర్వతం, దాని శిఖరం అకాశన్నంతుతుంది. మీది గుగ్గిలం చెట్లు కిందికి గడ్డి దుబ్బుల్లా ఆపుపిస్తాయి. ఆ శిఖిలం మీద నీలాకాశంలో రాంబండు ఎగురుతుంది. ఆశ్చర్యంగా వుంటుందది. కోదుల మనస్సుకి ఏది ఆశ్చర్యంగా వుంటుందో అదే అందం. అంచేత హర్గుణా పేరు అందంగా వుంది.

పందొమ్మిది నిండి ఇరవయ్యోపడి ప్రవేశిస్తోంది హర్గుణాకి. ఇప్పటినించీ సంసార భారంమొయ్యడానికి ప్రయోజకుడయ్యా డతడు. అయిదేళ్ళు నిండాయోలేద్దో రెండంగు చాల గోచీ పెట్టుకుని అమ్మతోనూ, అయ్యతోనూ, వీధివాళ్లతోనూ తలిసి కొండమీదికి వెళ్ళాడ తడు. చిన్న బొరిగితో తానుకూడా మన్ను తవ్వడు. ఏడేళ్లప్పుడు మేకలు కాశాడు. తొమ్మిదేళ్లప్పుడు నాగలి పట్టాడు. చెట్లు నరకడం, చెట్లెక్కడం, పరిగెత్తడం అన్నీ చిన్నప్పుడే నేర్చుకున్నాడు. ఆరేళ్లప్పుడే ధుంగియా పట్టుకున్నాడు. తొమ్మిదేళ్లప్పుడు సారా అంవాటు చేసుకున్నాడు. పద్నాలుగేళ్లనుంచీ, శరీరం చరచరా నిండుకు వస్తున్నప్పటినుంచీ అడాళ్లని ఎరుగు నతడు. పందొమ్మిది నిండే సరికి నిండు మనిషయ్యాడు.

అయ్యలేడు, అమ్మలేడు; దగ్గరబంధువులూలేరు. తన ఇంటికి తానే మాలిక్. వ్యవ సాయం పెద్దది. గొడ్డాగోదా హెచ్చుగా వున్నాయి. అవన్నీ చూడడానికి తానూ తన గొత్తి పాలేర్లూ తప్పించి ఎవ్వళ్ళూలేరు. కుర్రతనంలో మురచ్చి ఎవరూ లేకపోయినా అతడి తల బిగిసిపోలేదు. అలాటి సంఘటన ఏది జతపడలేదు. ఏది కావాలంటే అది

---

* రెండో అధ్యాయంలో లెంజు అంటే చంద్రుడు అన్నాడు రచయిత. పు. ఆ.

దొరుకుతూనేవుంది. అశాంతితో బాధపడవలసిన అవసరమే కలగ లేదతడికి. తన ఎత్తు కొండల దిగ్బలయంలో ఏ పేశానదీవమూ ఎన్నడూ వెలగలేదు.

హికోతా హర్షణా పెల్లిచేసుకోలేదు. సంస్కారాన్నిబట్టి తనకున్న ఊహాప్రకారం మజా వెలిగించడం వేరు, పెల్లిచేసుకుని కాపరం చెయ్యడం వేరు. పెల్లి విషయంలో తన అభిప్రాయం తనకుంది. అయితే అఅభిప్రాయం వెనక వొకచిన్న మోహంకూడా వుంది. పద్దెనిమిది నించి పంథొమ్మిదేళ్లయాయి. పందొమ్మిదల్లా ఇరవై అయ్యాయి— వయస్సుతో మోహం కూడా పెరుగుతోంది.

మిణిఅపాయు సావోతా కూతురు పుబులే ఈ మోహం.

మర్యాదా, గౌరవమూ అంటే హర్షణాకి చాలా ఇష్టం. తానొక సావోతా కొడుకు. తాను కూడా వొక సావోతా. తన స్త్రీయికి తగినట్టు వొక సావోతా కూతురు తనకి కావాలి. చుట్టుపట్ల పూళ్లలో సావోతా కూతుళ్ళు ఎవళ్ళూలేరు. ఒక్క పుబులిమాత్రం వుంది.

కొడుకు కోసం లెంజుసావోతా పుబులినే వనందు చేశాడు. అదీ జ్ఞాపకముంది హర్షణాకి. ఇవన్నీ లోకజ్ఞానానికి సంబంధించిన కారణాలు. హర్షణా మంచి లోక జ్ఞానం కలవాడు. అయితే ఈకారణాలవల్ల వెనకాముందూ ఆలోచించి ఇంతవరకూ ఆగలేదు. చిన్నప్పటినుంచీ వచ్చిపోతూ పుబులిని చూస్తూనే వున్నాడతడు.

అసలు విషయమేమిటంటే, సరుబుసావోతా సమర్థుడు. పొగలాటి అతడి చూపు ముందు హర్షణా తలెత్తి మూటబాడలేకపోయేవాడు. అడుగుదామని వెళ్ళేవాడు, అగిపోయేవాడు, తిరిగి వచ్చేసేవాడు. ప్రతిక్షతో ఆలోచించేవాడు.

సరుబు సావోతా చచ్చిపోయాడు. తబురు వచ్చింది. హర్షణా వెళ్ళాలనే అనుకున్నాడు. వెళ్లడం అవసరంకూడా అనుకున్నాడు. వెళదాం వెళదాం అనుకుంటూనే వెళ్ళలేకపోయాడు. సంసారంలో లక్షసొంతపనులు కళ్ళకి చుట్టుకునేవి. మారేళ్ళు పండే కాలం గడిచిపోయింది. చూస్తూనే రోజులు గడిచిపోయాయి.

తరవాత కోతలు వచ్చాయి. సంతపనీ, సాహుకార్లతో ధరలు పటపటాంగం. దినుసు అమ్మకం—ఇలా బోలెడన్ని పనులు మీదపడ్డాయి. పందొమ్మిదేళ్లలోనే ఇన్ని బాధ్యతలు నెత్తిమీద!

"పెళ్ళి చేసుకోవే?" అనేవాళ్ళు లోకులు. నాలుగువేపులనుంచీ తుఫానులాగ ఈశ్రుళ్ళే వచ్చిపడేది. చెవులు దిమ్మెత్తి పోయేవి. తనని తానూ ప్రశ్నించుకునే వాడు—"పెళ్ళాడవే?" అని. కానైతే ఏదో వెనక్కి తగ్గేసేవాడు; జంకేసేవాడు.

తన తరహా వేరు మరి. కేవలం కన్యని తీసుకురావడం తప్పిస్తే ఇతరమైన కలలు ఎన్నోవున్నాయి యతడికి. తనలో తానే అన్నీ నిశ్చయించుకునేవాడు.

నారణపట్నం దగ్గర తనమేనమామగారి ఇల్లు. ఇక్కడికి పోతేడు దూరం. ఘాటీలూ, కొండలూ. ఎగుళ్ళూ, దిగుళ్ళూ - మూడురోజుల దారి. ఏడాదికి రెండు సార్లు వెళ్ళేవాడు హర్షణా. మేనమామగారి ఇంటివాళ్లు పలకరించడానికి వచ్చి వెళ్ళే వాళ్లు.

మేనమామగారి ఇంటికి వెళితే అక్కడి సభ్యత మనస్సు పూరించేది. అడివి అంచునే వుంది నారణపట్నం. తానూ అక్కడి వాళ్ళలాగ మనిషి కావాలనుకునే వాడు హర్షణా. తెలుగుసాహుకారు నాలుగిళ్ళ భవంతిదావా, చొప్పనేసిన చావుడి ఇళ్ళూ, బండి, గొదామూ, వ్యాపారమూ అన్నీ ఆకర్షించేవి.

వెళ్ళినప్పుడల్లా ఈ ఊహలతోనే తిరిగి వచ్చేవాడతడు. అదేధ్యానంతో తన పాత సంసారం చూసేవాడు. ఎక్కడ ఏదిమార్పులో ఆలోచించేవాడు. తన మేనమామ ఇంటిదగ్గరవాళ్లు గోచీలు కట్టేవాళ్ళకారు. బైటికి బైలుదేరితే చిన్న చిన్న తెల్లబట్టలు కట్టుకునేవాళ్ళు. కోటూ, కమీజూ తొడుక్కునేవాళ్ళు. చెవులకి గుండు జోళ్ళు పెట్టుకునేవాళ్ళు. చేతికి కంకణం వేసుకునే వాళ్ళు. హర్షణా కుర్రతనపు కలల్లో ఇవికూడా బందాలుగానే వుండేవి.

పాత వద్దతి రెండువరసలు పూరికి వొక పక్కగా వొక గొదాం తయారుచేసి తండ్రి కళ్ళుమూశాడు. నారణపట్నం సాహుకార్ల ధాన్యంకొట్టలాగ వొక కొట్టు అది. విడివిడిగా నిలువెత్తు నందలతో వుంటుందది. కింద బడ్డీలాగచేసి దానిమీద పెట్టి వుంటాయి నందలు. గోడలు కంపలమీద దళసరిగా మట్టిమెత్తి వుంటాయి. ధాన్యం పొయ్యడానికి, తియ్యడానికి, మీదాకిందా చిన్న చిన్న తలుపులతో కిటికీల లాటి ద్వారాలుంటాయి.

హికాకో హర్షణా కల్పనలో ఇదే ఆధునికమైన సభ్యతాస్వరూపం. ఎన్నో అభ్యంతరాలు బయలుదేరాయి. ఊరిజానీ, డిసారీ అందరూ అడ్డు పెట్టారు. ఎన్నడూలేంది ఇప్పుడు లెంజుసావోతా ఎలా చేస్తాడు? అయితే లెంజుసావోతా ఈ అభ్యంతరాలు లక్ష్యపెట్టలేదు. తనబావగారి మనుషులు వచ్చి నిలబడి మద్దతు చేశారు. గొదాం కట్టడంలో సహాయం చేశారు. కొట్టు తయారయింది.

హికాకో హర్షణా కళ్ళు విప్పాడు. లెంజుకోడుకి మరో ఆశకూడా వుండేది. ఒకబండి తయారు చేసుకోవాలని వుండే దతడికి. ఈ ప్రాంతం అడివికోడుల్లో

ఎవళ్ళకీ బండిలేదు. అయితే అందరూ బండి అంటే ఏమిటో మాత్రం ఎరుగుదురు. కాపుళ్ళు మోసుకుని ఇంతదూరం సంతకీ వెళ్ళడం ఇబ్బందిగా వుండేది. బండ యితే ఆ ఇబ్బంది వుండదు, బాగుంటుంది. కాని కొండ ఘాటీ మీంచి బండి వెళ్ళదు. వెళ్ళినా వానాకాలం అడివీ, చేయా అడ్డు. ఏమైనా ఈ ఎంకాకాలం నాలుగు మాసాలే. కాని పశువులు దిగుడు దారి కాస్తలాక్కుపోతే బండి ఉత్తరం వేపు వెళ్ళదుకాని దక్షిణం వేపు లక్ష్మీపురం తట్టు వెళ్ళవచ్చు. తరవాత పదిపూళ్ళ పదిబళ్ళతో కలిసి మెల్లి మెల్లిగా నారణపల్లం సమప్రదేశానికి, లేదా రాయగడ పల్లానికి వెళ్ళవచ్చు.

హార్గణా భవిష్యత్తు ప్రణాళికలో ఇదికూడా వుండేది. బండి తయారవుతుంది. బండిమీద దినుసు వేసుకు తాను రాయగడ వెళతాడు. అక్కణ్ణుంచి పొగాకు వేసుకు వచ్చి చుట్టుపట్టా, సంతలోనూ, డుంబానూ సంతలోనూ అమ్ముతాడు.

ఇలా మనస్సులో ఎన్నోఅలోచనలున్నా అతడికి. పనిలో పడి తెమలక దినాలు గడిచిపోతున్నాయి. వీటివల్ల పెల్లిచింత అంతగా మనస్సుకి పట్టేదికాదు. పెళ్ళి తన చేతిలో చూట. చేతికి దూరంగావున్న వాటికోసమే అతడి మనస్సు పరిగెత్తేది. బాగా మీదికి ఎగిరి పోవాలనే అతడి చూపు. హార్గణాకదూ తాను!

పాతిక మంది చేత కావిళ్ళు పట్టించుకుని ఎంతోముందు సంతకీ వెళ్ళాడు హార్గణా సావోతా. నడిసంతలో ముందుగానే సరైన ధరకీ దినుసు అమ్మేశాడతడు. మంచిలాభం సంపాదించాడు. అందరికంటే ముందే తిరిగి వచ్చేశాడు. ఇక చైత్రం వస్తోంది. ముందే అన్నీ జాగ్రత్త చెయ్యాలి. తరవాత నెలంతా చైత్రం పండుగ వుంటుంది. ఏడాదంతటిలోనూ సరదాతీరే పండుగ అది. దాని తరవాత మళ్ళి ఎముకలు గుం డయ్యేపని. మండు పెండలో మట్టితోనూ, కంకరతోనూ పోరాడాలి.

సంతనించి తిరిగివచ్చి, ఆ సంజవేళప్పుడే హార్గణా తన సంపత్తి వొకసారి చూసి వచ్చాడు. ఆలసట ఎరగడతడు. సొమ్ములన్నీ పాకలో వున్నాయో లేవో, సొమ్ముల పాక దగ్గిరా, ధాన్యం కొట్టు దగ్గిరా కాపాలా వాళ్ళు సరిగా వున్నారో లేదో — ఇదంతా ప్రతి సాయకాలం వొకసారి తిరిగి చూడడం అలవాటు అతడికి. అదయక పూళ్ళో తిరిగేవాడు. దినమంతటి మంచి చెడ్డా, మాటా మంతీ పూళ్ళో వాళ్ళతో చర్చించేవాడు. తిరిగి ఇంటికి వచ్చేసరికి రాత్రిపడేది. తిండి తిప్పలూ ముగించి నాట్యమూ మొదలైన సరదాతో కొంతసేపు గడిపేవాడు. లేదా వొక్కడూ కూచుని పిల్లంగోవి పూడేవాడు.

హార్షణా కూచుని పిల్లంగోవి పూదుతున్నాడు. రాత్రి ఎంతో దాటింది.

ఒకే వొక్క పిల్లంగోవితో పాత ఉదాసరాగం అలాసిస్తున్నాడు. రెండే రెండు చరణాలు.

“ఘోరతేయి, పోరతేయి”

ఫాల్గుణం చివరి చీకటి రాత్రి రైం రైం చిన్న తుఫాను వచ్చింది. ఈగుతూ, పూపేస్తూ నడిచింది. కొండ దేశంలో ఎప్పుడు ఎక్కడ తుఫానువస్తుందో తికాణా వుండదు.

పిల్లంగోవి ఆగింది, బైట చీకటిగావుంది. గాలి జోరుగా వుంది.

హార్షణా వొక్కడే పడుకున్నాడు. ఏదోలా అనిపించింది. నిద్దర పట్టలేదు. ఈ చీకటి తుఫానులో మన్యం మీదికి ఎటో పురకాలనిపించింది.

ఒంటరి తనమనిపించింది. ఇలాగే రాత్రిళ్ళు పిల్లంగోవి తరవా వంటిగాణ్ణి పిస్తుంది తనకి. గూడు కట్టిడానికి మననయ్యేది. పశువులూ, దాన్యకొట్టూ, వ్యవ సాయమూ, సంతా — ఇవేవీ అర్ధరాత్రికి పనికిరావు. అన్నీ వృథా. ఎవరికోసం నిరీక్షిస్తున్నాడు తాను? మనసులోని కన్యల్ని వొక్కొక్కతేని భావించి చూశాడు. ఎంతమందితోనో పరిచయముంది. చీకటిరాత్రి, తుఫాను రాత్రి తలుచుకుంటే కన పడేవాళ్ళు వాళ్ళు. తిరికగా ఎంపిక మొదలెట్టాడతడు. ఒకదాని ముక్కు పొట్టిగా వుంది. ఒకదాని నడుం సన్నగావుంది. ఒకతె హెచ్చుగా నవ్వుదు. ఒకతె విరగ బడి నవ్వుతుంది. ఎవ్వరూ పసందు కాలేదు. పాతపద్ధతిని మచ్చుచూస్తూ వెళ్ళా డతడు. ఒకటే మాట, ఎవ్వళ్ళని ప్రేమించినా తనకున్నదంతా అమెకి సమర్పించే స్తాడు. గాఢంగా ప్రేమిస్తాడు.

ఎవళ్ళని పసందుచేసేవాడు కాదు. అయినా ఈహించడం సుఖంగా వుండేది.

కొట్టకొనని, అందరూ ఆయిపోయాక తానే సరైందిలాగ పుణులి వచ్చేది. చిర పరిచితురాలైన అమెని చాటుగా కూదోపెట్టి, తక్కినవాళ్ళందరినీ పిలిచి, ఎంపిక చేసి వాళ్ళని తరిమెయ్యడం హాయిగా వుండేది. ఇదే హార్షణా ఆట.

రాత్రి హెచ్చింది, మెల్లిమెల్లిగా హార్షణా వొక నిశ్చయానికి వచ్చాడు. ఇలా కూచుంటే సాగదు. అంతా అయోమయం. ఈసారి తాను ప్రయత్నిస్తాడు. ధాండి ఇష్టంమీదే కోడుదేశంలో పెళ్ళి. ఇతర్ల అధికారం ఏమీ లే దక్కడ. ధాండి ఇష్టమే చివరితీర్పు. పుణులి తనని ప్రేమిస్తున్నదనే హార్షణా నమ్మకం. అమె తనని కాదనదు, వొక్కమాటు అడిగితే చాలు.

రాత్రి ఆఖరి రూములో హార్లణా కలకంటున్నాడు.

అతడి కొత్తబండి తయారైంది. కొత్తబండి తోలుతూ వెళుతున్నా డతడు. బండినిండా వొలిసెలు పట్టుకు వెళుతున్నాడు. తిరిగి వచ్చేటప్పుడు బండెడు పొగాకు తెస్తాడు. అసలు కళింగం పొగాకు, కొబ్బరి బొండాం నీళ్ళలో పడును పెట్టి వసుపువచ్చగా వుంటుంది. చైత్రంలో విరగబడుతున్న అడివిలోంచి బండి నడుస్తోంది. పెద్దపెద్ద కొండలు కనిపిస్తున్నాయి. నిజంగా దారి బందైపోయినట్టని పిస్తోంది. బండిదారి అక్కడితోసరి. కాని హార్లణాబండి ఆగలేదు. కొండలనందునా రాళ్ళ చరియలమీదా బండిదారి కనిపిస్తూనేవుంది. బండి నడుస్తూనే వుంది. ఎన్నో కొత్త అడవులూ, కొత్తపూళ్ళూ కంటబడుతున్నాయి. కమలాపళ్ళ తోటలు కనిపిస్తున్నాయి. ఎన్నో కమలాపళ్ళు తోటలనిండా అవుపిస్తున్నాయి. తండాకి తండా ఠాండీలు వస్తూ పోతున్నారు. 'ఎంచక్కటి బండే' అంటున్నారు - ఎటు వెళ్ళుతుంది? మమ్మల్ని కూచోపెట్టి తీసుకు వెళ్ళకామా? - ఉహు, అదంతా పనికిరాదు. నచ్చినపాట పాడుకుంటూ వెళుతున్నాడు హార్లణా. చూస్తూ వెళుతున్నాడు. బండి ఆగలేదు. ఒకదిబ్బమీద పుణులి నిలబడివుంది. బండి ఆగింది. పుణులి బండి మీదికి పురికేసింది. హార్లణా పుణులి వొక్కబండిమీద వున్నారు. ఈసారి బండి ఆకాశానికి ఎగిరిపోయింది. కొండలమీద రాసుకుంటూ ఎగిరిపోయింది. జంయ్యి జంయ్యి గాలివీస్తోంది. మేఘాల పొగలా వున్నాయి. మేఘాలుమీద తేలిపోతూ బండి నడిచిపోతోంది.

ఎవరో పూపేశారు. హార్లణా నిద్ర తేలిపోయింది. కళ్ళు విప్పాడతడు. కలవరించినట్టు నాలుగువేపులా చూశాడు. బండిలేదు, పుణులీలేదు, మేఘాలూ లేవు.

"రాత్రి బాగా తాగేశావు లా వుంది సావోతా! కుర్రాడివి, ఇంత తాగడం బాగాలేదు" మాయిలా కోడు గంభీరంగా ఎదట నిలబడి అన్నాడు. మాయిలా కోడు వూరి సొమ్ముల కాపరి.

"ఎఁ—"

"రెండు పోతులు చచ్చి పడి వున్నాయి. చూద్దవుకాని పద."

ఉన్నపాలాన గెంతేసి లేచిపోయాడు హార్లణా.

"ఎమన్నాప్?"

"రెండు పోతులు."

పరిగెత్తి సొమ్ములు సాలకి వెళ్ళాడు హార్దూణా. నిజంగా రెండుపోతులు చచ్చి పడివున్నాయి. మాటాలేదు, మంతిలేదు, రాత్రికి రాత్రి చచ్చిపడివున్నాయి. హార్దూణా నెత్తిమీద పిడుగుపడినట్టుంది.

“ముందుగా ఏమన్నా ఎరుగుదువా మాయలా?”

“ఏం లేదు.”

“మరి?”

మాయలా కోడు భయపడ్డాడు. చెవి దగ్గర మెల్లిగా అన్నాడు “కంటికి అగ్గ జంగావుండేది. దిష్టి తగిలి వుంటుంది. ఎవళ్ళయినా పంగి (చిల్లంగి) పెట్టేసి వుంటారు. సావోతా, దీనికి ఎవరేం చేస్తారు చెప్పు?”

మూడు దినాలు అడివిలో తిరిగాక నిన్నసాయంకాలమే ఇంటికి వచ్చాయి పోతులు. తప్పకండా రాత్రి ఏదో జరిగివుంటుంది. కాకపోతే ఇంత హఠాత్తుగా—? సొమ్ములపాకలో దేనిరాటకి అది కట్టివున్నాయి పశువులు. విప్పడంకోసం అంబా— అరుస్తున్నాయి. పోతుల కళ్ళలో చూపు గంభీరంగా వున్నా, అమాయకపు చూపది. ఒకటి నెమరు వేస్తోంది. ఒకటి విడిగా నిలబడివుంది. ఒకటి తల వూపుతోంది. అక్కడే రెండు పోతులూ చచ్చిపడి వున్నాయి.

పదిమందీ మూగారు. హార్దూణా మొహంలో చికిత్సే నెత్తురుచుక్కలేదు. సంతకి తోలుకు వెళ్ళివుంటే ఎంత తక్కువైనా వొక్కొక్కపోతూ అరవై రూపాయ లయ్యేది. కోడుల పెద్ద ఆస్తి పోతులు.

దుఃఖం తరవాత కోపం వచ్చింది. చెమట తుడుచుకుని, అరిచేత్తో సుదుటి మీది జుత్తు వెనక్కితోసేసుకుని, హార్దూణా గర్జించాడు, బొంగాడు, వొణికాడు. కోపంవస్తే భయంకరంగా అవుపిస్తాడతడు. మాయలాకోడు మీదికి గొడ్డలి ఎత్తి వురిమాడు. “నీవల్లే నాపోతులు చచ్చిపోయాయి. మంచివాడిలా మాట్లాడుతున్నావు పైగా. నింగేటుణు హాయిని (నిన్ను సరికేస్తాను).”

అందరూ అడ్డుకున్నారు. జాలిగా మాయలాకోడు మొరవెడుతున్నాడు— “ఊరికే నామీద కోప్పడు తున్నావు సావోతా, నాకేం తెలీదు. నేనేం ఎరగను.”

జనం మూగారు. ఎవడో వొకడన్నాడు. “ఒంటిమీద గుర్రేమిలేదు. తప్పకండా ఎవరో చిల్లంగి పెట్టేశారు.” చిల్లంగిమాట అందరికీ నచ్చింది. ఎర్రగా గుడ్డుచేసి బుజాలు పొంగించి హార్దూణా సావోతా గర్జించాడు. “చిల్లంగి పెట్టాడా? కానీ ఎవడు చిల్లంగి పెట్టాడో చూస్తాను. పిలవండి బెజుణిని. పూజ చెయ్యండి. దానికి

దేవత పూననీ. అది నాట్యం చెయ్యనీ. దానంతట అదే చెప్పేస్తుంది దేవత. ఎవడు చిల్లంగి పెట్టాడో చెప్పేస్తుంది. తరవాత—"

కొందరు డొంబువాళ్ళు నోళ్ళు వెళ్ళబెట్టి అట్టే చూస్తూ నుంచున్నారు. చచ్చిన పోతులు చూసి వాళ్ళకి నోళ్ళురుతున్నాయి. వాళ్ళవేపు పరిగెత్తాడు హద్దుణా. "మీరెందుకురా ఇక్కడ? మీరే విషం పెట్టి చంపేసి, చూడ్డానికి వచ్చారు?"

అతడి వైఖరి చూసి "మేం కాదు - మేం కాదు" అంటూ జారి వెళ్ళి పోయారు వాళ్ళు. కోపంతో పున్నవాడితో నోరు చేసుకోవడం మంచిదికాదు. తన వాటిని ఎవడైనా వచ్చి నష్టం కలిగించాడవి తడితే కోడు కోపం తెచ్చుకుంటాడు. కోపం వచ్చిందో అడివి మనిషి, బుజాన వేలాడుతున్న గండగొడ్డలిమీద చెయ్యి వేస్తాడు. అంతరం అలోచించడమూ, సాంఘిక బంధనాలు విచారించి మనులు కోడమూ అతడెరగ డప్పుదు. అంచేత ఎక్కడన్నా భూమి విషయంలో తగాయిదా వచ్చిందో. ఎక్కడన్నా వొకడు కట్టిన జీలుగు కల్లుకుండ ఇంకొకడు తాగే కాడో, వొకడి పెళ్ళాంమీద ఇంకొకడు కన్నువేళాడో, ఎక్కడన్నా వొకడు మరొకడి మీద అత్యాచారం చేశాడో, వొకబాదు బాదేశాడో అక్కడల్లా ఒకడి బుజంమీది గొడ్డలి రెండో వాడి బుజం మీదికి గెంతువేసిం దన్నమాటే. అవలీలగా మనుషులు ఖూనీ అయిపోతారు. వెనకటి కాలంలో మనస్సుమీద భయమే నియంతగా వుండేది. కాలం మారుతూ పున్నకొద్దీ భయం అధికమవుతూ వస్తోంది. ఖూనీలూ, హత్యలూ తగ్గిపోతున్నాయి. అయినా వుండీ పుడిగీ ఆ పాతఅడివి మనుషుల దండోపాయం తలెత్తుతూ వుంటుంది. అడ్డంకులూ, అధునికశాసనాలూ లక్ష్యపెట్టదు.

ఇ ర వై తొ మ్మి ది

మట్ట మధ్యాహ్నం బందికార పూరి వెజుణి సావోతా గుమ్మంలో గెంతుతూ నాట్యమాడింది. ఊరి వాళ్ళందరూ గుమికూడారు. దైవసందేశం కోసం ఎదురు చూస్తున్నారు వాళ్ళు. చచ్చిన పోతులు రెండూ వెనకపక్క పడివున్నాయి. ఈగలు జమ్ము మంటున్నాయి. వెజుణి ఎవడినెత్తిని పిడుగు వేస్తుందో అని అందరూ ఎదురు చూస్తున్నారు. ధూపం పొగ పీల్చి పీల్చి, థాం థాం బాజాల్లో దిమ్మెత్తి పోతూ ఏవొక్కడి మీదో మోపేస్తుందామె నేరం, పంచాయితీ ఎదట ఆ వొక్కణ్ణి విచారణ చేస్తారు. శిక్ష వేస్తారు. వెనకటి కాలమైతే వెజుణి మాట మీద వాణ్ణి చంపేస్తారు. లేదా ముక్కో, చెవ్వో కోసేసి, అవమానపరిచి పూళ్ళోంచి తగిలేస్తారు. ఇప్పుడు పద్దతి మారింది. ప్రాణం తియ్యరు కాని, కష్టం తప్పదు.

ప్రతి కోడుపూళ్ళనూ సావోతా, జానీ, డిసారీ లాగే వెజుణి కూడా వొక అనుష్ఠానం. హర్గణా కోపం కొంచెం తగ్గు మొహంలో పడుతోంది. ఇక తగిన ఉపాయం చేస్తాడతడు.

నెమళ్ళు దిగే వేళ ఆయ్యేసరికి వెజుణి అడి అడి అలిసిపోయింది. అలిసిన గొంతుకతో అందామె: "పోతులు చస్తే చచ్చాయి. మోసుకుపోయి తినెయ్యండి. అన్నిటికీ నన్నే పిలుస్తారు మీరు. నాకిష్టంలేదు. నేను చెప్పను. మేం దేవతలం. మేం మీ నౌకర్లం కాం."

వెజుణిలోట దేవత జవాబు చెపుతోంది.

ఈళ్ళో వాళ్ళు ఎన్నోవిధాల బతిమిలాడారు. దేవత విగిసిపోయింది. "చూడండి చెప్పేస్తున్నాను. నీన్ను బలవంతపెడితే మిమ్మల్ని అల్లరి పెట్టేస్తాను."

వెజుణి నిషా వొదిలిపోయింది. బాగానమ్మకమున్నవాళ్ళు అన్నారు: "పోతులు దేవతే తినేసింది. దేవత దేన్నితినాలంటే దాన్నితినేస్తుంది." మరికొంతమంది పూరుకున్నారు. దేవతమీద నమ్మకమున్నా ఈపూరి వెజుణిమీద నమ్మకంలేదు వాళ్ళకి. గుసగుసలు మొదలయ్యాయి, ఇంతలో కబురుచచ్చింది. ఇంకొకళ్ళవి మరోరెండు పోతులు చచ్చిపోయాయని. అవికూడా సరిగ్గాలాగే చచ్చిపోయాయి.

"ఇలాగే అన్ని పోతులూ చచ్చిపోతాయి" అన్నాడు జాని— "వెజుణి 'మేం దేవతలం, మేం చెప్పం' అంటే మన పనిసరి."

“ఈ బెజులుని మరి అడగవద్దు. మిణిఅపాయు బెజులుని అడుగుదాం. అసలు దేవత పూనుతుంది దానికి.”

“ఇలాటి బెజుణి మనకెందుకూ?” అన్నాడు హార్లడా సావోతా— “కాని, మిణిఅపాయు వెళదాం, మరేం చేస్తాం?”

పైవూరికి చెయ్యిచాచడం సావోతాకి నచ్చనిపని. ఎవరికీ అచ్చివుండడం తనకు ఇష్టంలేదు. కాని ఏం చెయ్యడం ?

చచ్చిన పోతులు గదలులు కొని పట్టుకుపోయారు. ఎద్దు తినరు చాళ్ళు, పోతులు తింటారు.

బందికారనించి మిణిఅపాయు వెళ్ళడానికి హార్లడా అంగీకరించాడు. డిసారి యోగం పెడతాడు. ఆయోగంలో ముహూర్తం చూసి వొకతండా మిణిఅపాయు వెళతారు. అక్కడి బెజుణికి దేవతపూనించి, పోతుల చావుకి కారణం కనుక్కుంటారు. తిరిగివచ్చి ప్రతికారం చేస్తారు. ఏదైనా వొకటి సంభవిస్తే అడివి మనుషులు పూసుకోరు. తవ్వితవ్వ కారణం కనుక్కుంటారు. తమ నమ్మకం ప్రకారం తాము కనుక్కుంటారు. సాధ్యమైనంతవరకూ కనుక్కోడమే అలవాటు వాళ్ళకి.

ప్రతి మాటమీదా సందేహమే కోడుకి. ప్రతీదీ తెలుసుకోవాలని కుతూహలమే. లాంతరు ఎలా వెలుగుతుంది ? వాచీలో టిక్ టిక్ ఎలా వినిపిస్తుంది ? గుబ్బ గొడుగు ఎలా ముడుచుకుంటుంది ?— వీటినించి మొదలు పెట్టి చాపూ, పుట్టుకా, అనావృష్టి, కాటకమూ, కలరా దాకా అన్నిటికీ కారణం వెదుకుతాడు కోడు. తనకి తెలియందానికి భయపడతాడు. కాగితంమీద వేలుముద్ర వెయ్యడావీకీ, తనవిషయం ఏదైనా రాసి ఇవ్వడానికీ, పోతులు చచ్చిపోయిన కారణం తెలియక పోయిన దానికి భయపడతాడతడు.

అడివిలో పులులున్నాయి, పాములున్నాయి. సంఘంలో సాహుకార్లున్నారు, అధికార్లున్నారు. కోడు జాతి వీళ్ళందరిమధ్యా బతికి వుందంటే వూరికే ఈ కారణం వెదకడంవల్లే.

మిణిఅపాయు— హార్లడా ఆలోచించాడు “రెండూ కలిసివస్తాయి. చైత్రం వస్తోంది. అవూళ్ళో పుబులి -”

ము ప్ప యి

మర్నాడు శిదయానికి మరోరెండు పోతులు చచ్చిపోయాయి.

పగలంతా ఏమీ తెలియలేదు. రాత్రి సొమ్ములసాలలో ఏమయిందో, తెల్లవారే సరికి చచ్చిపడివున్నాయి. ఒంటిమీద ఎక్కడా తెగిన గుర్తులేదు. పాము కరిచిన గుర్తులేదు. రెండురోజుల్లో ఆరుపోతులు చచ్చిపోయాయి.

కోసి చూస్తే రక్తం చెడలేదు. బాగా ఎర్రగానేవుంది. కాని గడ్డ కట్టుకు పోయింది.

ఏచిన్న గీకుడునించో ఏబురదలోనో అంత్రాక్ జీవాణువులు శరీరంలో ప్రవేశించి వుంటాయి. కోడు కంటికి అవి కనపడేవికావు. కోడు భావనలో ఈపూసే లేదు. అడివి మనిషి అదృష్టం తడువుతాడు. బెజిణిని అడించి దేవత దగ్గర జవాబు వెదుకుతాడు. నమ్ముతూనే తన దినాలు గడిచిపోతాయి.

మిణిఆపాయు ముసిలి బెజాణుని అడిగి పోతుల చావు నిజం కనుక్కోడానికి బందికార సావోతా, మరికొందరు పెద్ద రైతులూ బయలుదేరారు.

ఎండగావుంది. ఉత్తి పొలాలు దీం దీం మంటున్నాయి. పంట లేచిపోయింది. ఇక అంతా బయలే. అడివి కళ కూడా మూసిపోవచ్చింది. ఎగుడువారి బాధగా వుంది.

కొంత దూరం అడివిలో వెళ్ళారు. 'బాఘేమారు' గెడ్డ తగిలింది. ఒకదగ్గర పేడా, గొడ్డు దుమ్ములూ పడివున్నాయి. నాలుగు పెద్ద పెద్ద పొయ్యిలు బూడిదతో వున్నాయి.

టింగు కోడు అన్నాడు : "ఇదిగో చూశావా సావోతా! ఇది దొంబు పట్కార్ల పని. గొడ్డు చంపేశారు. బాగా మజాగా పంటచేసి పండుగు చేసు కున్నారు."

"గొడ్డు చంపారని ఎలా తెలుసు కున్నావు?" పోఖేనా కోడు అన్నాడు— "ఉత్తి పొయ్యిలుంటే గొడ్డు చంపుకుతిన్నట్టా? చచ్చిన గొడ్డుదుమ్ములు ఎక్కడైనా పడివుంటాయి. అదొక వింతా?"

"లేదు భాయీ, లేదు. దొంబువాళ్లు కాకపోతే ఎవళ్ళకి ఆన కలుగుతుంది

చెప్పు. పైవాళ్ళ గొడ్డు గొడ్డలితో కొట్టి వంపుకు తినడానికి? పులికంటే హెచ్చుగా తినేస్తారు దొంబులు. నిజమాకదా? మా గండా (బిచ్చాష్ జాతి దొంబుజాతి.)

హర్షణా సావోతా అవునూ కాదూ ఏమీ అనలేదు ఏదో తెలిసి బతుకుగా వుంది తనకి. ఈ ఆరుపోతులూ పూళ్ళో చచ్చాయి, దొంబువాళ్ళ చేతులు ఇందులో వుండకండా వుంటాయా? డుంబా (పిళాచి) జాతి వాళ్ళది. పానా (కప్ప) జాతి. ఒకవేళ చాటుగా విషం పెట్టేస్తున్నారేమో! పశువులికి విషం పెట్టడంలోనూ, దొంగతనం చెయ్యడంలోనూ వాళ్ళు దురంధరులు. పంటా గింటా లేచిపోయాక, అడివి పోడవుడు పశువులు వెదుకుతూ తిరుగుతారు వాళ్ళు. పశువులికి బక్కరోగం పడుతుంది. అవి పారుకుంటాయి, వాటికి పగుళ్లు పడతాయి, ముకూచికం పడుతుంది. అడివిలో మరొక ఉపాయంలేదు. సరిగ్గా అలాటప్పడే దొంబువాళ్ళ అక్క సంతా.

హర్షణా అన్నాడు : “ఇన్ని మాటలేం లాభం? మిడిఅపాయు బెజుడి ముసిల్లి నిజంగా చెప్పగలిగితే కొంచేపటిలోనే సంగతి తెలిపోతుంది. దొంబులు మనపోతులికి విషం పెట్టివుంటే మనం పూరికే పోనిస్తామా వాళ్ళని?”

“వాళ్ళ పూరూ పేరూ అన్నీ తెలుసుకోగలిగితే కదా!” టింగు అన్నాడు— “ఏదో వొక్కపూరి దొంబులే చచ్చారని ఎవరు చెప్పగలరు? పనీపాటూ ఏమీ వుండదు, పూరికే నేరాలు చెయ్యడంకోసం దొంబు కుదా (తండా) తిరుగుతూ వుంటుంది. ఎవరన్నా అడిగితే గోడ్ (చుట్టరికం) వెళుతున్నామనీ, వ్యాపారానికి వెళుతున్నామనీ ఎన్నో సాకులుచెపుతారు. వాళ్ళతో చాల్లేం.”

“మరి విషం పెట్టినా ఎలా తెలుసుకుంటారుమీరు?” సోభెనా అన్నాడు— “మేసే గడ్డిలో నాభి పెట్టేస్తారు. వేళ్ళూ గీళ్ళూ పెట్టేస్తారు గురివింద గింజలు నూరి సూదిగా చేసిన వెదుళ్ళకి పూని వాటితో పొడిచేస్తారు. వస్తాదులు వాళ్ళు, ఎన్నో ఉపాయాలు తెలుసు వాళ్ళకి—”

హర్షణా ఉన్నరని నిట్టూర్చాడు. జీవితంలో ఇన్ని జటిలసమస్యలూ సమాధానం చేసుకోవాలకదు. అప్పుడూ విమర్శ నింది నిష్క్రమి తనకి. అప్పుడే లోకులికి తనమీద నమ్మకం కుదురుతుంది జననాయకు డనిపించుకుంటాడు, సావోతా గిరి సార్థకమవుతుంది. తన గొప్పిలో మంచికైనా చెడ్డకైనా తనదేకదా బాధ్యత!

“అదేమాట ఎందుకూ తెలకడం?” చిరాకుగా అన్నాడతడు— “మరోమాట ఏదో ఎత్తండి.”

టింగు కోడు అన్నాడు : “అడివి పడిందిక. ఎత్తుకోండి పాట ఎత్తుకోండి.”

ఎవరో వొకరు వొక పాదం పాట అందుకున్నారు. తరవాత అందరూ ఎత్తుకున్నారు వొక్కవరసని. కోడులు గర్జిస్తూ ఆరోహణ అవరోహణాలతో కెరటాలు కెరటాలుగా వొదిలిపెట్టారు పాట. ఇదే చారినడిచే తిరు వాళ్ళది. పాట చివరి పల్లవి "బాయిలే బాయిలే." మధ్య మధ్య పాటలో తమ దుఃఖమూ, దుర్దశా వివరణ, వ్యవసాయం అవస్థా, నాహుకార్ల తిట్లు, చచ్చిపోయిన పోతులను గుణమూ అన్నీ అందులోనే. మాటామంతికి బదులుగా ఈపాట. మాటామంతి కంటే అధికంగానే వుండి స్వర లహరి.

కొంతదూరం వెళ్ళాక, ఎవరో వొకరు దూరంనంచి పరిగెత్తుకు వస్తున్నారు ఎదురుగా. చేతిలో జానెడు పొడవు వెదురుబద్ద పట్టుకున్నా డతడు. దానికేదో కట్టివుంది. కొనని వొక ఎర్రమిరపకాయ కనిపిస్తోంది. పాటకెరటం విరిగి పోయింది. మొహాల్లో నెత్తురు అస్తుకుపోయింది. అందరూ చిక్కజొచ్చి నిలబడి పోయారు. అందరి చూపూ ఆ ఎర్రమిరపకాయమీదే లగ్నమైంది.

వచ్చిన మనిషి మెల్లిగా ధీమాగా దగ్గరికి వచ్చాడు. చేతిలోని వెదురు పుల్ల ఎత్తి పట్టుకున్నాడు. అతడి మొహం ఖుసీగావుంది. నుదురు చెమట పట్టివుంది.

మిరపకాయ కట్టిన పుల్లతో దగ్గరికి తోసుకువచ్చి, నవ్వుతూ అన్నాడతడు: "అమ్మయ్యా, అద్భుష్టం బాగుంది. ఇక్కడే కలుసుకున్నాం. ఎండలో ఇంకా పరిగెత్తి పరిగెత్తి బందికార వెళ్ళివుందును. రంకి కూడుంచాం కొంచెం. అగ్గి వుంటే కొంచెం తీద్దరూ!"

"ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చావు?"

"బోలేడు దూరంనుంచి. భాయిజోడి నించి వస్తున్నాను. మీ బందికారవూరే వస్తున్నాను. మరి వెళ్ళలేను. ఇకమీద పుచ్చుకోండి. నావని అయిపోయింది."

"మావూరు బందికార అని ఎలా తెలిసింది?"

వచ్చిన మనిషి నవ్వాడు. "అదే చెప్పబోతున్నాను నాలుగు వేపులూ చూస్తూ వస్తూవుంటే మీపాట వినపడింది. ఒంటిగాజ్జే మరి. ఏమైనా మీరు వయసు కుర్రా శుకదా, మీపాటలో మీరే చెపుతున్నారు, మీది బందికార అని. కాకపోతే నేను ఈదారి తప్పించి అలా అటు వెలిపోయేవాణ్ణి ఎలా అవుతుంది చెప్పండి, ఇక్కడే బరువు దిగుతుందని యోగముంది నాకు!"

"బరువేమిటి?"

"అవును" మిరపకాయవేపు చూపిస్తూ అన్నాడతడు— "ఈ బపా అమీను పంపాడు. 'రివిసి' దగ్గరికి ఫట్టి జాము డోక్రి బేడా వెళ్ళాలిది. నా వొంతు బంది

కారదాకా అక్కణ్ణించి మీరు ఏం చెయ్యండి మీ ఇష్టం. కలుసుకున్నాంకదా ! ఇక మీ సంగతి మీరు చూసుకోండి, నేను వెళుతున్నాను."

చుట్ట చొల్ల మొలని దోపేసుకుని, గొడ్డలి బుజాన వేసుకుని మరొకదారిని వెళ్ళి పోయాడు వచ్చిన మనిషి.

మిరపకాయ కట్టిన వెదురు బద్దా, పుత్తరమూ అలాగే పడివున్నాయి. అటువేపే అందరూ విచారంగా చూస్తూవుండిపోయారు బందికార మనుషులు.

కోడూల ఉదేశంలో మిరపకాయకట్టిన పుత్తరం జరుగురు పుత్తరం. పరిగెత్తి పరిగెత్తి అది అందించవలసిన పూచీ అంతమంది మిదా వుంది. ఎర్రమిరపకాయ కట్టి వొకడి కిచ్చి, తికానా చెప్పేస్తే సరి. పరిగెత్తి దానంతట అదే వెళుతుంది పుత్తరం. బుజంమీద ఏది ఎక్కితే అది పరుగు పరుగున వెళ్ళి మరో పూళ్ళో అందించి తీరాలి.

ఏ పురాతనకాలం నించో ఈ పంథా కోడూదేశంలో నడిచి వస్తోంది. బహుశా కోడూ రాజరికం కాలం నించీ వెదురు పుల్లకి పుత్తరం వేలాడదీసి, దానికి మిరపకాయ కట్టేస్తే కబురు జరుగయేది. జాపోసుకుంటూ పరిగెత్తి వెళ్ళి అకబురు అందించవలసిన పూచీ అందరిమీదా వుండేది. కాదనడానికి ఎవ్వరికి తరంకాదు. కాలక్రమాన ఈపంథా ఇతర్లు వినియోగించుకున్నారు. వాళ్ళ మూట లికి, కావళ్ళకి, ఇంటి పుత్తరాలికి కూడా ఎర్రమిరపకాయ కడుతున్నారు.

"మనకి దార్లో వెట్టి తగులుకుంది" అన్నాడు హల్లణా— "వెళ్ళాలి తప్పదు. మరి. మనపూరి వాళ్ళు గోద్రీ దాకా పట్టుకు వెళ్ళాలి. అక్కడ అందించి రండి వెళ్ళి."

రఘుకోడూ, దాసుకోడూ బయలుదేరి వెళ్ళిపోయారు, మిరపకాయటపా పట్టు కుని. మంది పల్పబడింది.

దారికదాకూ పుత్తరం మాటే—

"ఏం రాసి పంపాడో, ఏమో?"

"శిస్తూ, దస్తూ, గస్తూ— ఎవడు చెప్పగలడు, ఏముందో ? "

"కాదు, సన్నబియ్యం, నెయ్యి, పాలవగుండ, కోళ్ళూ, మేకా—" అన్నాడు సోభనా.

"ఏం, పెళ్ళా ఎవరికైనా ? "

"అడివికి వస్తే పెళ్ళికాకండా వున్నదెప్పుడు వాళ్ళకి ? అన్నాడు టింగుకోడూ, "ఒక్కమారు దయచేస్తే కావిడి వెనక కావిడి నడుస్తుంది. మనం బరువు మోస్తూ

బాయిలే బాయలే (తరుచు పెళ్ళిలో పాడేపాట) అంటూ వెంటవడతాం, సరిగ్గా పెళ్ళిమాతుర్ని దిగబెట్టడానికి వెళ్ళినట్టు."

అందరూ నవ్వారు.

కుర్ర సావోతా మంచి గంభీరంగా అన్నాడు: "ఊరికే నవ్వేస్తున్నారు మీరు. సంగతి సందర్భాలు తెలుసుకోరు."

"ఏమిటి?"

"ఉత్తరం వెళ్ళింది. దీని వెంటవెంట ఎవళ్ళదైనా గస్తు తగిలే మనం ఇబ్బంది పడిపోతాం. మూటలూ, కావిళ్ళూ, డోలీలూ మోసి మోసి బుజాలు పగిలిపోతాయి."

"చెప్పకు సావోతా, చెప్పకు. అవన్నీ అశుభం మాటలు. మనవూరికి ఎవరి గస్తు పడుతుంది? మనం అడివి వొండలో వున్నాం, ఎన్నాళ్ళయ్యో ఆ బాదర బందీ బండు. అప్పు డప్పుడు పెద్ద అధికార్లు దిగుతారు. ఒక్క అధికారే డోలీలో కూచంటే, వాలు కుర్చీ కాళ్ళకి వెదుళ్ళు కట్టేసి డోలీచేసి మోసుకుపోదుం. అవును ఏం చేస్తాం, మన అమ్మా, అబ్బా అతగాడు. ఒక్కమనిషి. మోసుకుపోదుం. కాని రాంతో సరిపోదు కదా! డలాయతు (బంట్రోతు) బాబుకోసం డోలీ. గుమస్తా బాబుకోసం డోలీ. నౌకరు కోసం, వంటపుట్టికోసం, జోళ్ళు మోసేవాడికోసం, నీళ్ళ వాడికోసం తుదకి కుక్కలకోసం కూడా డోలీలే. వాళ్ళు ఎక్కి కూచుంటారు. మేం మోస్తాం. తక్కువ గమ్మత్తా:"

"డోలీ బందయి పోయిందిరా సోభెనా భాయీ!" టింగుకోడు అన్నాడు,— గవునుమెంటు ఆడర్ 'డోలీబండ్.' కాకపోతే రెండు కొండల వొండలో వున్నా దిక్కుండేది కాదు."

"నిజం నిజం" సోభెనా అన్నాడు— "షండసాహెబ్ (షాండర్సు దొర) వొకడు వచ్చాడు. అహ ఎటుపోయాడో మహారాజు, పది కాలాంపాటు చల్లగా వుండాలి! రక్షించేవాడు మనల్ని రక్షించేవాడు. అతడే బందుచేసేవాడు డోలీ. సంతలోనూ, పుంతలోనూ దండోరా వేయించాడు గవునుమెంటు ఆడర్ డోలీ బండ్. ఎవళ్ళూ డోలీ ఎక్కలేరు. ఎవళ్ళకి డోలీ ఇవ్వడం జరగదు. అహ దేవతకి లాటి మనిషి. ఎంతో మంచి మనిషి 'దుమా' అతడు. ఎక్కడవున్నా అతడికి జయం కలగాలి. కోడు ప్రజల తల్లిదండ్రు—మహారాజు."

బందికార ముసిలి జాని శల్పుకోడు వయోభారంతో నడుస్తున్నాడు. కంటిరెప్ప వెంట్రుకలుకూడా పండి పోయాయతడివి. షాండర్సు పేరు వినగానే అతడి

పొగచూరిన సీలికళ్ళలో అగ్నినిప్పులు మెరిశాయి. శరీరంలో మెరుపులు మెరిసి నట్టయింది. కోడు కృతజ్ఞతతో అమ్ముడు పోతాడు. దయతో సంకెళ్ళు వేసు కుంటాడు. అతడి మనస్సుకి అరదండాలు వెయ్యడానికి మరేమీ అక్కరలేదు.

“ఏం పేరు నోబుపట్టారా కుర్రాణ్ణా ఇవాళ? శబ్దుకోడు బొంగురు గొంతు కతో అన్నారు— ‘అహా! హా! ఇవాళ మంచిరోజు. మీరు చూశానా ఎవ్వరైనా పండసాహెబుని? చూసి వుంటే పాపాలు పోయేవి, కళ్ళు పవిత్రమైపోయేవి!”

సాందర్భ దొర స్మృతివల్ల మార్గాయానం మాయమైంది. ముసిలి శబ్దుకోడు కూన్యం వేపు చూసి మాటి మాటికి దండం పెట్టాడు:

“మన కోడు రాజ్యం గెలుచుకున్నాడు కనక శాసించడానికి అధికార్లు వచ్చే వాళ్ళు. కాని పండ సాహెబు మనల్ని సంతోష పెట్టడానికి వచ్చాడు. మనల్ని కన్నకొడుకులాగ పాలించడానికి వచ్చాడు.

“మొదట అతను దొరల డిసారి (మిషనరీ) గా వుండేవాడు. తరవాత పోలీసు సుప్రంట అయ్యాడు. దొర అని అనడం మెందుకూ మహారాజుని, జాతికి దొర కాని నరిగ్గా కోడే అతడు. అంత మంచి మనిషి. మనలాగే బట్టలు కట్టేవాడు. అనప తుంబి వేలగట్టుకునేవాడు. వర్షం వస్తే అడ్డా కుం గిడుగు వేసుకునేవాడు. ఒక్క మనిషిని వెంటేసుకుని అడివిలో దూరేవాడు. నడుచుకుంటూనే వెళ్ళేవాడు. ఓ, ఏం నడక నడిచే వాడంటారు! ఘాటీ, టిక్రా అన్నీ హిండి (నడిచి) పోయేవాడు. మనలాగే చోడంబలి కాగేవాడు, చోడితోప తినేవాడు. ఒట్టిబయల్లో చెట్టుకిందైనా పడుకుండి పోయేవాడు. అంత పెద్ద దొరకదా, దాబుదర్సం ఏమీలేదు. రీక్ మన మనిషిలాగే.

“ఎవ్వడు వచ్చినా మనకోసం ధుంగియా పట్టుకువచ్చేవాడు. పప్పులు పట్టుకు వచ్చేవాడు. సామాన్యం మనిషిలాగ దడదడా నడిచివచ్చి పూరి మొగనించే కేకలు వేసేవాడు—‘నాయిక మహాప్రభూ, సావోతా మహాప్రభూ, జోహార్, జోహార్!’

“గడపమీద కూచుండి పోయేవాడు. ‘ఏం భయంలేదు. మేం మీ బంధువులం. అంబలి కొందె మిస్తారూ?’ అనే వాడు. నిజంగా మహాత్ముడు పండసాహెబు.

“తన జాబి (జేబు) లోంచి లఫాపా*లు తీసేవాడు. కాగితాలు తీసేవాడు. ఇచ్చేవాడు. మీకు రాతా కోతా రాదు కదూ, మిమ్మల్ని ఎవళ్ళయినా అల్ల పెడితే

ఏం చేస్తారు? ఇదిగో చూడండి, మిమ్మల్ని ఎవళ్ళయినా కొడితే ఈ కాగితం మీద మనిషిగ్గుతో ఇలా అటూ ఇటూ [X] గీతలు వెయ్యండి. లేదా ఎవళ్ళయినా మిమ్మల్ని డబ్బు లడిగితే ఇలా గుండ్రంగా [o] గీ సెయ్యండి. ఈ లఫా పాలో పెట్టేసి సంతనాడు నారణపట్నం ఎవళ్ళయినా వెళుతుంటారు, లేదా డుమి పుట్టి, కొరా పుట్టి ఏదైనా వొక బేసనుకి టపాలో పంపించెయ్యండి. నేను టపి మని వస్తాను,' అని చెప్పేవాడు. వచ్చేవాడు పండ సాహెబ్. మాట వచ్చేవాడు. మాటనిలబెట్టుకునే వాడు.

" 'దొరగారు' అని వొక అధికారి వుండేవాడు. ఏనుగులాటి మనిషి. పులిలాగ గర్జించేవాడు. అతడు వస్తే రక్తం ఎండిపోయేది అందరికీ. పెద్ద బండంత డోలీ అతడిది. అందులో అతడు పడుకునేవాడు. కూచునేవాడు. సామానులు వుంచు కునేవాడు. ప్రతి మూడు కోసుళ్ళకీ చుట్టుపట్ల పూరి వాళ్ళు అతడు వస్తుంటే గుమి కూడి వుండవలసిందే. సాయంకాలం అతడు డోలీ ఎక్కేవాడు. డోలీ మోసుకుని నడవడం పనికెరాదు, పరిగెత్తవలసిందే. రెండు పక్కలా మందుతూన్న మసాలీలు పట్టుకుని, ఈటెలు పట్టుకుని ఇరవైమంది పరిగెత్తేవాళ్ళు. డోలీ సాగేది. ప్రతి అరు కోసుళ్ళకీ మనుషులు మారే వాళ్ళ రాత్రికి రాత్రి కోరాపుట్టి నించి. గిర్రిగుమ్మా—ముప్పయి కోసులు వెళ్ళవలసిందే.

"పండ సాహెబు వాణ్ణి సాదించాడు. ఒకసారి డోలీ ఎక్కి వెళుతున్నాడు 'దొరగారు.' మేం మోసుకు వెళుతున్నాం. దారి మధ్య పండసాహెబు డోలీ ఆపే కాడు. 'ఏవద్రా?' అన్నాడు 'దొరగారు.'

'నేను పండ' అన్నాడు సాహెబు - "నేను సూపర్ దండ. పోల్చావా? బోలెడు బాధ పెట్టావు. బాగా కొవ్వు బలిసిపోయింది నీగు. ఇక దిగు డోలీ నువ్వు మొయ్యి?'

"సాహెబ్ మమ్మల్ని డోలీ ఎక్కించాడు. దొరగారిచేత డోలీ మోయించాడు. 'ఇప్పుడు తెలిసినదా డోలీలో కూచుంటే ఎంత మజాగా వుంటుందో? గప్పును మెంటు ఆడర్—డోలీ బంద్. మరొకసారి ఎక్కావా, చూసుకో' అన్నాడు.

"పండ సాహెబు డోలీ బందుచేసి వెళ్ళాడు."

"మంచి మనిషి" అందరూ అన్నారు—"ఎక్కడికెళ్ళాడో? మరి అతణ్ణి చూడ గలమా? "

"చూడలేమూ?" కల్చుకోడు అన్నాడు—" ఎందుకు చూడలేం? బతికున్నంత

కాలం చూడలేం. అతడెక్కడో మన మెక్కడో? కాని చచ్చిపోయాక - ఆలోకంలో అతణ్ణి చూస్తాం. అడిగి అడిగి వెదుకుతాం. 'ఎటు వెళ్ళాడు మా పండ? నేను బందికార శబ్దంతో దుని వచ్చాను. అతడితో కొంచెం కబురు చెప్పండి' అంటాం. మళ్ళీ చూస్తాం. లోగడలాగే స్నేహం, ఆదరణ చూపిస్తా డతడు. దుంగియా ఇస్తాడు. మనం అంబలి ఇద్దాం-."

అందరూ మౌనంగా పూరుతున్నారు. మాటలైపోయాయి.

మిరపకాయ వచ్చింది. ఎవరై నా దయచేస్తున్నారేమో! అంతమందీ పండ సాహెబులు కారుకదా ?

మిణిఆపాయు దగ్గిరవడింది. ఎగుడు దగ్గిర ధాండిలగుంపు ఎమరైంది పాటలూ, పాటలతో జవాబులూ మొదలయాయి. బట్ట లెగరేసి, గెంతుతూ ముందుకి నడిచారు కుర్రాళ్ళు.

మిరపకాయ మురిచిపోయారు.

ముప్పయి మోకటి

మిడిఅపాయు పూళ్ళో భేరామణ (రచ్చపట్టు) దగ్గర పంచాయితీ జరుగుతోంది. కోడు సమాజంలో అన్నిటికీ పంచాయితీ. ఎవడైనా వొకణ్ణి తిట్టినా, ఎవడి పశు వైనా వొకడి చేను మేసినా పంచాయితీ జరగవలసిందే. ఇవన్నీ చిన్న చిన్న విషయాలు. వ్యభిచారానికి శిక్షవెయ్యడమూ, దొంగతనానికి దండించడమూ, న్యాయా న్యాయాలు నిర్ణయించడమూ అన్నీ పంచాయితీ చెయ్యవలసిందే. ఎక్కడ అడివి కొట్టాలి, ఎక్కడ ఇళ్ళు కట్టాలి, ఏపూరితో బంధుత్వం చెయ్యాలి, ఏ సంఘంతో చుట్టరికం కట్టాలి, లేదా కయ్యమాడాలి — ఈ గోష్టి విషయాలు యావత్తూ పంచాయితీ నిర్ణయించవలసిందే.

ఇవాళ పంచాయితీలో కొంచెం విశేషత్వముంది. ఈపూరి ముసిలి బాఅలి కోడు కొడుకు సుగ్రీకోడు తన ఇంటి అవస్త బాగులేక పొన్నూరు వెళ్ళి బోగిల జగన్నాథం కుండి దగ్గర గోతి (పాలికాపు) కుదిరాడు. గోతి అంటే కొన్న నౌకరు అన్నమాట. పది రూపాయలు బదులు తెచ్చాడతడు. అందుకని జీతం లేకందా రెండేళ్ళు చాకిరీ చెయ్యాలి. రాత్రింబగళ్ళు పడి వుండాలి. నెలకి వొక పుట్టెడు చోడి గింజలూ, చలికాలం ఏడాదికి వొక రూపాయి కంబళీ మూత్రం ఇస్తారు. సుగ్రీకోడు సాహుకారు మేకలు కాసేవాడు. సాహుకారు ఇంటి దగ్గరే మేకల పాక వుండేది. అవాళ రాత్రి మేకల పాక దగ్గర సాహుకారుని కాపలా వుంచి సుగ్రీకోడు తిండికి వెళ్ళాడు. వచ్చే లోగా సాహుకారు తన ఇంటికి వెళిపోయాడు, తిండి తిని వచ్చి సుగ్రీకోడు చూసేనరికి వొక అకుచిట్టెడ మేకల పాకలో దూరి, మేకలన్నిటినీ చంపేసింది. ఇక విందు కుడవడమే తరవాయి. సుగ్రీకోడు గొడ్డలి పట్టుకు పరిగెత్తాడు. చిట్టెడ పారిపోయింది. సాహుకారుకి కణురందింది. సాహుకారు వచ్చాడు. మేకల ధర సుగ్రీకోడు మీద మోపాడు. మేకపిల్లలు లావుగా వుండేవి. 'ఇవాళ కాకపోతే రేపు అవి పెద్దవయేవి కదా' అని వాటికి పెద్ద మేకల ధరే వేశాడు. 'నువ్వు తిండికి వెళ్ళకపోయి వుంటే నా మేకలు వచ్చి పోయేవి కావు. కనక వాటి ధర నువ్వు ఇచ్చుకు తీరాలి' అన్నాడు. ధర ఇచ్చుకోడానికి సుగ్రీకోడు దగ్గర రూపాయలు లేవు. అందుకని సాహుకారు ఉపకారం చేసిపెట్టాడు. లోగడ పరకు మీదే

ఈ ఏడాదికూడా పని చెయ్యమన్నాడు. బదుల్లో ఇంకా అయిదు రూపాయలు బాకీ వుంటుంది కదా, మేకల ధర మొత్తం తొందరైఅయిదు రూపాయలు. అందు రని తిండి బాపతుకీ నెలకీ వుట్టెడు చోళ్ళు చొప్పునా పుచ్చుకుంటూ సుగ్రీకోడు పదిహేను సంవత్సరాలు మాత్రం చాకిరి చేస్తే బాకీ సీదాగా తీరిపోతుందని కాదు, ఇంకా మిగిలేపోతుంది బాకీ. ఏడాదికీ అయిదు రూపాయలైతే పన్నెండేళ్ళకీ అరవై అవుతుంది. కనక భోగిల జగన్నాథం అరిటిపండు వొలిచినట్టు విడమర్చి చెప్పాడు. 'ఈ మేక పిల్లలన్నీ పెద్దవయ్యేవి కదా! అవి అన్నీ మంచి ధరకీ అమ్మివుండే వాణ్ణి. అమ్మిన సొమ్ము వడ్డీ కిచ్చి రూపాయికి మూడు రూపాయలు సంపాదించే వాణ్ణి. పదిహేనేళ్ళకీ బదులు ఇరవయ్యేళ్ళు నిశ్చయించవలసింది. కాని దయ తలిచాను. అయిదేళ్ళు కొట్టేశాను; తెలిసిందా?' అన్నాడు. ఈ షరతులన్నిటి మీదా పదిహేనేళ్ళు 'కొన్న నౌకరు' గా సుగ్రీకోడు దగ్గర భోగిల జగన్నాథం అణ్ణాస్తాంపు మీద రాయించి పుచ్చుకున్నాడు. భవిష్యత్తు తలుచుకుని, ఏడ్చి, మొత్తుకుని సుగ్రీకోడు పూరివాళ్ళ సలహాకోసం పంచాయితీ పిలిచాడు. అందుకని పంచాయితీ జరుగుతోంది.

మర్ర జట్టుకీ ముసిలాళ్ళకీ వాదన జరుగుతూ వుండగా బండికార మనుషులు వచ్చి చేరారు.

దివుడు సావోతా అన్నాడు; "మెడైయ్య. ఏం చేస్తాడు సాహుకారు? మేకలు పులి తిండి. మంచిపనయింది. నువ్వు పులికీ నేర్చేశావా? తప్పంటూ ఎవరిదన్నా వుంటే, సాహుకారుడే తప్ప. నువ్వు వచ్చేదాకా వుండక మేకలపాక వొదిలేసి ఎందుకు వెలిపోయా డతడు?"

మెడైయ్యడానికి వ్యతిరేకం ముసిలాళ్ళు. వాళ్ళలో మొనగాడు రెంజుకోడు. రెంజుకోడు అన్నాడు: "మీరు తెలుసుకోలేకండా వున్నారు. సాహుకారుకీ నష్టం వచ్చిందా లేదా? అది ఎవడు భర్తీ చేస్తాడు?"

"పులి."

"ఎందుకని? పులి పాలికాపుగా వుందా? సుగ్రీ పాలికాపు. పాలికాపు పని మేకలు కాయడం. పులి పని మేకలు చంపడం. పులి తనపని సరిగ్గా చేసింది. పాలికాపు తనపని తాను సరిగ్గా చెయ్యలేదు. కనక పాలికాపే నష్ట ఇచ్చుకోవాలి."

"సాహుకారు వేపు వాదిస్తూ మా గొప్పమాటలు చెబుతున్నావు దడ్డీ! ఇదేనా

మునిలాళ్ళ న్యాయవిచారణ ? ఈహూఁ, మునిలైపోలే మనిషి బుద్ధి పాడైపోతుంది. పులి మేకలు తింది. సుగ్రీ ఏం చేశాడట ? సాహుకారుతో చెప్పే వెళ్ళాడు తిండికి. ఇది వాక తప్పులోనే జమా ? సుగ్రీమీద తప్పు మోపుతున్నావు ! ”

“ అబ్బే, కుర్రకుంకల బుర్ర మా సరయింది విచారణ జరపడానికి ! సావోతా అయివున్నావు కదూ, అందుకని నీకు మా బుద్ధి వచ్చేసింది కాబోయి ! మేం ముని లాళ్ళం కనక మేమంతా దద్దమ్మలం. పోనీ, సుగ్రీకోడు తప్పు వుండనీ వుండక పోనీ, సాహుకారు వాడి దగ్గర రాయించి పుచ్చుకున్నాడు. ఇప్పుడు ఏం చేస్తావో చెయ్యి. ”

“ ఏం చేస్తానా ? వాడి రాత వాడి దగ్గర వుండనీ. అది పట్టుకుని వాడి బాబు దగ్గరికి వెళ్ళనీ వాడు, మాకేం పోయింది ? నేను గొత్తిసేవ చెయ్యను. వాడేం చేస్తాడో చెయ్యని. ”

“ ఇలా దుర్బుద్ధి నేర్చి పూరంతా మంట కలిపేస్తావురా కుర్రాడా ? కుర్రకుంక బుద్ధి - ఛీ - ఛూ ! ” లెంజుకోడు వుమ్మేశాడు.

“ చిన్న విషయానికి పెద్దవాళ్ళతో విరోధం పెట్టుకుంటావా ? ఒకడి కోసం అందరూ చస్తారు. పాండు జానీ ! నిజమా కాదా ? ”

“ పెద్దవాళ్ళందరూ సాహుకారు పక్షమే వుంటారు. ఒక అధికారికి డబ్బిస్తే, వొకరికి నన్నబియ్యమూ, చాయపప్పు, బెల్లమూ, కమలా పళ్ళూ, కంది పప్పు ఇస్తా డతడు. అవసరం వస్తే పందమంది అదాళ్ళని మిట్టకాయలో జతపెడతాడు. పెద్దవాళ్ళు ఎంతమంది వచ్చినా అతడి ఇంట్లోనే చిన. అలాటి వాడితోనా పంతం ? ఐతక గలమా మనం ? అంతమంది వున్నారు సాహుకారుకి : మనకి ఎవళ్ళు లేరు - ఎవళ్ళు లేరు. ” ఎంతో జాలిగా తల పూపుతూ అన్నాడు లెంజు. అతడి మంచి ఉపన్యాసం విని, అతడి వైఖరి చూసి మునిలాళ్ళందరూ ముగ్ధులై పోయారు. “ నిజం నిజం ” అంటూ తలలూపారు.

“ అంతా యోగం, ” పాండు జాని అన్నాడు - “ కుర్రాళ్ళూ, అంతా యోగం. ఊరికే కొట్టుకుంటున్నారు మీరు. అదిగో (ఆకాశంవేపు చేతులెత్తి) మీద గ్రహాలూ, నక్షత్రాలూ తిరుగు తున్నాయి. వాటి రాక పోకల్లో నే మీ భాగ్యం నిర్ణయ మవుతుంది. ఇవన్నీ పాత మూటలు. మాక్కి యోగంలో సాహుకార్ల పుట్టుక. కనక వాళ్ళు పట్నాగర్లు (మోసగాళ్ళు, దగాకోర్లు, అబద్ధాల కోర్లు.) సరిగ్గా సవోదా యోగంలో అతడి దగ్గర చేరాడు మన సుగ్రీ. ఆ యోగంలో

లోకులు అగచాట్ల పాలవుతారు. మగా యోగంలో పుట్టాయి మేకపిల్లలు. కాక పోతే వాటిని పులి చంపేది కాదు. అందరూ వొక్క దగ్గర చేరారు. ఒకడు పట్కారు; వొకడు అగచాట్ల పాలవుతాడు. మేకల్ని పులి చంపుతుంది. ట్యామ్ (స్టాంపు) రాత అయిపోయింది. జవాబు చేసేవాడు. ఇప్పుడు ఎలా తప్పుతుంది ? "

ఈ వాదోపవాదనలో బండికార మనుషులు కలగజేసుకున్నారు. వాదన కొంచెం ఆగేది, జనం గోల చేసేది. విచారణ ఆరంభ మయ్యేది, మళ్ళీ వాదన పెరిగేది.

దివుడు అన్నాడు - " న్యాయం మానేసి, పుత్తి భయం పుట్టే మాటలే చెప్పుతున్నారు మీరు మునిశాళ్ళు. ఒకణ్ణి వూరికే సాహుకారు ముప్పు తిప్పలు పెడుతున్నాడు. వాడు మీ దగ్గర ఫిర్యాదు చేస్తున్నాడు. పెద్ద వాళ్ళతో విరోధం వస్తే మీ వొళ్ళు గీక్కు పోతుందని, మీరు భయపెడుతున్నారు, బూకరిస్తున్నారు. కోర్టు లనిపించుకుంటున్నారు కదా, మీరు! ఇలా పిరికిమందు పోస్తున్నారు, సిగ్గు లేదూ మీకు? గొప్ప వాళ్ళు కొడుతూ వుంటే, తాపులు తిని 'చిత్తం చిత్తం' అంటారు మీరు, కింది దేశం జనం లాగ. ఏ వూరి కోర్టులు మీరు? పిరికి పందలు! మీ మునిలి ప్రాణాలకే ఇంత భయమైతే ఏ మొహం పెట్టుకు పంచాయితీలో కూచున్నారు ? "

పెద్ద గోల్తాలు పుట్టేది. కాని బండికార మునిలి కోర్టు శిల్ప గంభీరంగా అందుకున్నాడు :

" ఇంతెక్కడి కోర్టు వయ్యా నువ్వు, కుర్ర సావోతావి కనక మెడైయ్య మని చెప్పేస్తున్నావు కాని! కోర్టు చావడానికి భయపడడు, అసత్యానికి భయపడతాడు. మీ సుగ్రీ మాట ఇచ్చేవాడు. రాజీ వడిపోయాడు. (ఒప్పేసు కున్నాడు) అన్నమాట బూకరించెయ్యమని ఏ యుక్తి మీద నలహా ఇస్తున్నావు? కోర్టు మాట ఇచ్చాక తిరగడు. సాహుకారు అన్యాయం చేస్తే (మీదికి చేయి చూపి) వాడే శిక్షిస్తాడు. మీకు అధికారం లేదు. మీ మాటల్లో మీరే బంధంలో పడ్డారు. "

అందరూ వూరుకున్నారు. హార్గజా కొంచెం ఆలోచించి అన్నాడు :
" శత్రువుని సాధించడానికి మరేమీ ఉపాయం లేదూ, జానీ ? "

" ఉంది, ఎందుకు లేదూ? శత్రువుని సాధించేవాళ్ళం కాదూ ? " పాండుజానీ కళ్ళు మెరిశాయి. శూన్యం కేసి చూస్తూ అత డన్నాడు : " నిన్న మొన్నటి

మాట, ఎన్ని సరుక్కోడా లయ్యాయి, ఎన్ని యుద్ధాలు జరిగాయి! రోహిణి యోగంలో మెరియా పూజ చేసేవాళ్ళం. ఉత్రా శుభ యోగంలో ఇంటి నించి అడుగు బైటికి వేసే వాళ్ళం. జెటియా యోగంలో యుద్ధం మొదలెట్టే వాళ్ళం. పుర్వయా యోగంలో శత్రువుని హతవార్చేవాళ్ళం — ”

“ అయితే అదే కానీ ఇప్పుడు ” అన్నాడు దిపుడు — “ జానీ, సాహుకారు మన శత్రువు. పుర్వయా యోగం కావాలి మనకి. మేం పండిస్తే వాడు తింటాడా? మేం ఆకలితో చస్తూ వుంటే వాడు విందులు కుడుస్తూ కులుకు తాడూ? ఏతప్పు లేందే మేం పాలేర్ల మవుతామూ? ఏడు తరాల దాకా వాడి బాకీ తీరదూ? మా అవుపెయ్య ఈనితే వాడికి వడ్డి జ్ఞాపకం వస్తుంది? వాడి మేకలను పులి తింటే మేమా ఇచ్చుకోవాలి నష్టం? వాడు మన శత్రువు! మన శత్రువు! పుర్వయా యోగం చూడండి. టుణు హాయమూ (నరకండి). ”

కుర్రకారంతా లేచి పురిమారు “ టుణు హాయమూ - టుణు హాయమూ. ”

ముసిలాళ్ళు తిరస్కరించారు.

“ ఛీ ఛీ! ఏమిటరా ఇదంతా కుర్రాళ్ళూ? ఇలా బుర్ర వేడెక్కి మీ కాళ్ళ మీద మీరే గొడ్డళ్ళతో కొట్టుకుంటారా? తాత తండ్రుల పేరు పోగొడతారా? పోలీసులున్నారు. మేస్త్రీలున్నారు. కైదు కానా వుంది. ఉరి కంబాలున్నాయి. ఊరికే గడపలో నిలబడి ‘ టుణుహాయమూ, టుణు హాయమూ? ’ బుద్ధి వుందా, వుత్తి కలేనా? ”

పంచాయితీ అయిపోయింది. బాఅలియా, సుగ్రీ కోడూ హతాశులై వెళ్ళి పోయారు.

తరవాత అతిథి సత్కారం — సారా, ధుంగియా, తిపి మాటలూ ఆరంభ మయ్యాయి.

“ ఇన్నాళ్ళకి? ”

“ థాండ్లీ వెదకడానికి వచ్చావు సావోతా? ”

“ ఆ దుఃఖం ఎందు కడుగు తావు? నరుబుసావోతా చచ్చి పోయాడు. ”

ముప్పయి రెండు

ఇడుగో హర్షణా - పుబులి చూసింది. ఇతడేనట ఆమె వరుడు.

లో లోపల ఎన్నో అనుకుంటూ వుండే దామె. ఇప్పుడు కళ్ళతో చూసింది. గుండెలు వొణిచాయి, సిగ్గు వేసింది. ఏమో, వొక వేళ తనకోసమే హర్షణా వచ్చాడేమో ! కాకపోతే ఇంతమందిని వెంట వేసుకుని, కావిళ్ళు పట్టించుకుని -

ఇంట్లోంచి పుయు కేకవేసింది. ఎక్కడై రోజంతా తిరుగుతున్నావూ, గుంటా ? జుట్టు పురు పురు ఎగురు తున్నాది. ఒళ్ళంతా ధూళి - రాయే తల దువ్వేస్తాను "

" నువ్వేం శోభగా వున్నావని నన్నంటున్నావమ్మా. పుయా ? "

" కానీ రా, రా, " పుయు నవ్వుతూ పిలిచింది - " వయసు వస్తోంది నాకు ముస్తాబవడానికి ! పరుడెవడూ నన్ను మెచ్చక పోతే పోనీ, నువ్వు రా, ఏమీ తినలేదు కూడానూ. "

పుబులికి నవ్వు రాలేదు. మొహానీటిని మనుసుల్ని చూసి, వాళ్ళ ఉద్దేశం ఊహించి, ఏదోలా బెదురు బెదురుగా వుందామె. తడబడిపోతూనూ వుంది. ఈ సంధిముహూర్తంలో ఒక నిప్పుత్తి అవసరం అనుకుంటూ వుంది. మనస్సు వెనక్కి జంక్స్తూ వుంది. ఆమె సిద్ధంగాలేదు. ఇంకా చూడాలి తాను. ఇంకా ఆలోచించాలి. సమయం కావాలి.

ఎవరో వొక వాకా పూదారు. హాకినా చూస్తూ వింటున్నాడు. అతడి చంచల స్వభావం పరువుకి వస్తోంది. అతడి కళ్ళలో బుద్ధి వెలుగు తొంగిచూస్తుంది ; పుబులి హాకినాని ఎత్తుకుంది ; ముద్దులాడింది. చల్లగా అనిపించింది. ఊపేస్తూ వున్న తుఫానులో ఈజానెడు పిల్లడే తనకి ఆశ్రయం. పుయు నవ్వింది. ఆమె ఏమైనా అంటుందేమో అని పుబులి వొణికింది ; శంకించింది. " వస్తా, పిల్లాణ్ణి కొంచెం తిప్పి తెస్తా - " అంది.

" సరే, వెళ్ళు " అంది పుయు - " మంచిబుద్ధి - పిల్లాణ్ణి ఎత్తుకుని బైటికి వెళితే పిల్లాడు నీ పిల్లాడే అని ఎవరైనా అంటేనో ! ఏ వరుడు నీ దగ్గరికి పరిగెత్తుకు వస్తాడో చెప్పు ? అలాకాదు, పిల్లాణ్ణి నాకిచ్చేయ్యి. నువ్వు దువ్వకుని ముస్తాబై బైటికి వెళ్ళు. హర్షణా వచ్చాడు. బందికారవాళ్ళు వచ్చారు రా, అలా అనకు - "

పుయు విరగబడి నవ్వించి, చేతులు చాచింది. హాకినా దుమికేసి, తల్లి గుండె లికి అంటుకుపోయాడు. పుబులి పరిగెత్తి పారిపోయింది.

పుయు కేకవేస్తూనే వుంది — “ఇలా ఇదై వెళ్ళిపోయావేమే! ఇంత తొందరా? పువ్వులు ముడుచుకున్నావు కావు. పూసలు వేసుకున్నావు కావు —!”

పుబులికి సిగ్గుగావుంది. ఎన్నో దినాలతరవాత ఇవాళ సిగ్గుగావుంది. ఒక నిశ్చయానికి వచ్చేకాక కోడలు పిల్ల సిగ్గుపడదు. తోనుకు తానే మీద పడుతుంది. కన్నవారి స్నేహబంధాలు తెంచుకుని, ప్రైవాడి చెయ్యిపట్టుకుని అడివిలోపలికి వెళ్ళి పోతుంది. కాని ఇక్కడ వొక నిశ్చయానికి కా రాలేదామె. చిన్నప్పటినించీ ఎవడినిగురించి ఇన్ని గుసగుసలో ఆ హర్షణ ఇప్పుడు వచ్చాడు, ప్రత్యక్షంగా— దినంకాని దినం వచ్చాడు.

బొద్దు గూకిపోతూవుంది. పశువులు ఇళ్ళకి వస్తున్నాయి. పుబులి త్వర త్వరగా వూరిబైటికి వెళ్ళింది. చారికడకు అవుపడ్డవాళ్ళల్లా వొకటి వరస — “హర్షణా వచ్చాడంటే హర్షణా వచ్చాడు! ఎటువెళుతున్నావు? హర్షణా వచ్చాడు!”

మన్యంలో సూర్యాస్తమాన మవుతోంది. అడివి కెరటాలమీద బంగారు రంగు పడుతోంది. చైత్రం గాలి వీస్తోంది. లేతాకులతో చెట్లన్నీ ముస్తాబుచేసుకున్నాయి. క్రమంగా మాసిపోతున్నట్టున్నాయి. అంతటా వొకటి మాట — “హర్షణా వచ్చాడు —.”

పుల్కే ఎదురైంది. “ఇవాళ వొక్కతె వేసే? అవును, తెలిసింది నాకు. వెళ్ళు వెళ్ళు. అటే వెళ్ళాడు హర్షణా.”

ఊరిబైట “రహోడి” చెట్టుకింద రాతిమీద కాళ్ళుచాపి కూచుంది పుబులి. ఆలోచించిందామె. తన స్వాతంత్ర్యం లాక్కోవాలని ఎందుకింత ఇదవుతున్నారో లోకులు? హర్షణా వస్తే రానీ. తనకి అతడికి ఏమిటి సంబంధం? —

కారణం లేకండా పుబులికి ఏడుపు వచ్చింది; ఏడ్చింది. మనస్సు కొంచెం తేలి కయింది. పదే పదే అదేమాట ఆమె ఆలోచించింది. తండ్రి పోయాడు. నరుబుసావొతా మరిలేదు. హాకినా అతడి డుమా తాలూకు పునర్జన్మ. హాకినా కూడా వెనకపడిపోతాడు. పుయు వుండిపోతుంది. ఊరు వుండిపోతుంది. మళ్ళీ తెలియని ఏ అడివిదేశంలోనో తన సంసారం మొదలవుతుంది.

తాను వెళ్ళక తీరదు —.

హర్షణా — అవునా కాదా — అవునూ, కాదూ. ఉత్తుత్తి దొంగాటలో ఇవాళ

నిజంగానే హార్దణా వచ్చి చాలాడు. చిన్నప్పడు ముసిలాళ్ళు అనుకున్నారు. హార్దణా తన హక్కుమాట ఎత్తుతాడు.

హార్దణాను గురించి అనుకుంటూవుంటే బేళుకోడు తనుపుకి వచ్చాడు. హార్దణా తగ్గిపోయాడు. కమ్ముకు వస్తూన్న చీకటిలాగ బేళుకోడు ముందుకు వచ్చాడు. అంతా తానే అయిపోతున్నారు.

చీకటి పడింది. మినుకు మినుకు చుక్కలు దూరాయి. ఆమె మనస్సులో పుట్టిన బిందువులా ఆ చుక్కలు.

చీకటి కమ్మింది. హార్దణాకి చోటులేదక్కడ. బేళుకోడు తప్పకండా వస్తాడు. అపేక్ష ! గాలి వేసింది. పుబులికి పూపిరాడింది.

హార్దణా నోరు వినపడింది. ఊరి వీధిమధ్య మినుకు మినుకు చుట్టలు. మాటలు వినపడుతున్నాయి. పుబులి సిగ్గు పోయింది. సిగ్గంతా పూరిబైట పారేసి వచ్చిందామె. హార్దణా మాటలు విని ఆమె మనస్సు మళ్ళీ జల్లుకుంది. అయితే ఈసారి మోహంలేదు. ఆమె చురుగ్గావుంది.

ఏమంటున్నాడు ? పశువులు చచ్చిపోయాయా ? అయ్యో, విచారకరమైన సంగతి. మాట్లాడకండా ఇంటికి వచ్చేసింది పుబులి. లోపల పుయు పొయ్యి రాజేస్తూవుంది. బైట చీకటిగావుంది. పుబులి పిలిచింది - " పుయా ! "

" ఏమే, చడి చప్పడూ లేకండా వస్తున్నావూ ? కనపడ్దాడే ? "

పుబులి ఇంట్లో దూరిపోయింది.

ము ప్ప యి మూ డు

పొరుగుారి మనుషులు వచ్చారు. రాత్రికి ఈళ్ళో పొడగ. తనకి అతిథిసత్కారం తెలియదని వాళ్ళు అపవాదు వెయ్యకండా మిణిఆకావంశం దివుడు సావితా మాంసమూ, సారా, ధుంగియా అన్నీ సిద్ధంచేశాడు. అతిథిని ఆదరించడంలో కోడలు అందరినీ మించిపోతాడు. భోజనాదికాలు చూడడమూ, చెప్పినమాట వినడమూ, కావలసిన మనుషులు ఇవ్వడమూ రాత్రి అగ్గిమంటవేసి కాచుకు పడుకోడమూ, నాట్యం చూపించడమూ, మనసు విప్పి సరదాగా వుండడమూ ఇవన్నీ సాధారణ మర్యాదలు. అతడు చూసేదంతా వొక్కటే, అతిథి నెమ్మదైనవాడు అవునా కాదా? కోడలు దినుసులమీదా, కోడలు కన్నెలమీదా కన్ను వెయ్యకండా వున్నాడా లేదా? ఎవళ్ళనీ అవమానించకండా, కష్టపెట్టకండా వున్నాడా లేదా? ఇంతే.

తాగుబోతు చిండుకోడలు భార్యకేర పడుకున్న భర్తని కేకవేస్తూ లేపింది. "ఎలాటి మనిషి? అతిథుల సంగతి విచారించడంలేదు. సొంత కడుపు నిండితే సరి. తన నిద్రే తనది! లేవవేం? - "

ఈ పూరి చిన్నా పెద్దా అంకా బందికార మనుషులచుట్టూ మూగారు. మర్యాద ఇచ్చి పుచ్చుకోడం, పొగాకు అందించుకోడం - రాజ్యంలోవున్న కబుర్లన్నీ అక్కడే. అంతం లేదు వాటికి.

" ఏమే పూళ్ళలో పులి ఎత్తుకుపోతున్నాది ? "

" ఈసాలు ఎటువేపు పోడు (అడివికాల్చి సాగు) చేస్తున్నారు ? సంతకి ఏమేమిటో తీసుకువెళుతున్నారు ? "

" అమీను కబురు వచ్చిందా మీ పూరికి ? శిస్తు సొమ్ము జాగ్రత్తచేశారా ? అమీనువెంట బంట్రోతులు ఎవళ్ళు వస్తున్నారో తెలుసా ? "

" దొంగల భయం మీపూళ్ళో ఎలావుంది ? దొంబువాళ్ళు మొదలెట్టారా ? " - ఇలా రకరకాలు.

బెజుటి ముసిల్మాన్ని పిలవడానికి మనుషులు వెళ్ళారు. ఉదయం వస్తానంది బెజుటి. " రాత్రి దేవతని గోల్కాలు చెయ్యడం మంచిదికాదు " అంటూ నవ్వింది.

" ఈపూళ్ళో పడుచుగుంటుంటు లేరూ ? రాత్రి ముసిల్మాని అట చూడడానికెందుకూ బరాతం? "

రాత్రి దొంబు వాజాంతో ఊరిమధ్య నాట్యం జరిగింది అంతమందీ నాట్యం చేశారు.

అర్ధరాత్రి అయింది. నిషాలో గెంతుతున్నారు జనం. జంజయి, పుబులి అలిసిపోయారు. జట్టునుంచి బైటికివచ్చారు. ఊరిమధ్య వెలుగుగా వుంది. చుట్టూ నల్లటి చీకటి. అంధకారం నిశిరాత్రి. ఉండి వుడిగీ కొండమీది పూళ్ళ శబ్దం హోరుగాలిలో ఎగిరివచ్చి వినిపిస్తోంది. చైత్రం పండుగ వస్తోంది. దాని అగమన వాద్యాలు మోగుతున్నాయి.

ఊళ్ళో సందడిగావుంది నాట్యగర్జన. ఇళ్ళల్లో పడుచుంటున్నారు కొందరు.

" ఎంతో బావుందే రాత్రి " జంజయి అంది - " ఎన్నాళ్ళ తరవాతో ఇవాళ నాట్యం - "

" ఊఁ " అంది పుబులి - " కాని అవాళ రాత్రిలాటి రాత్రి మరిరాదే. ఎంతకాక్క వెన్నెల కాస్తూవుంది అవాళ. ఇవాళ వొట్టి చీకటి! "

" అవాళ వయసుకుర్రాళ్ళు మజాగా వుండేవాళ్ళు. నవ్వింది నవ్వింది కడుపు పగలగొట్టేశారు. ఏదీ మళ్ళీ రాలేదు ఆ జట్టు.

" ఎంతోదూరం పుబులి " అంది - " వుయు కన్నవారిపూరి అడివి మిటిం ! అప్పుడు అవసర ముందని వచ్చారు. రోజూ వస్తారా ఏవీటి? "

ప్రశ్నా జవాబూ మనస్సులోవే అయినట్లు, పుబులి జంకేసింది. మనస్సులో శాంతిలేదు.

" ఒకమాట అడుగుతాను చెవుతాపూ, పుబులి? - ఈ హార్లుణా తప్పకండా నీకోసమే వచ్చాడు. మరి, ఎప్పుడు వెళతావే వాళ్ళఇంటికి? "

" థేట్ "

" థేట్ ఏమిటే ! మంచి బావుంటుందే పుబులి ! ఎంతో చురుకైన కుర్రాడు. కలుసుకున్నావు కదా, మనసుకి తెలుసులే! "

" సుమ్య పూరికే ఏవేవో అంటున్నావు. మళ్ళీ అతాలనివుంది నీకు పద. "

హార్లుణామాటే పదేపదే ఎత్తింది జంజయి. పుబులి మాటమార్చేసింది. వెనక్కి బయలుదేరింది. ఇంటిముందు మీదికిచూస్తూ, సగం వారిగి కూచున్నాడు పాండ్రు డిసారి కూచుని. చుక్కలుచూస్తూ చుట్ట కాలుస్తున్నాడు.

జంజయి పిలిచింది " డిసారి ! "

డిసారి తుళ్ళిపడ్డాడు. " చీకటిలో ఏం పెంకితనం చెయ్యడానికి వెళ్ళారరా గుంటలూ, పూళ్ళో అటు నాట్యం జరుగుతూవుంటే ?

" దొంగలాడానికి వచ్చాం డిసారి ? " జంజయి అంది.

" ఎవళ్ళని దొంగలాడి వట్టుకెళ్ళారే ? ఏడి వాడు ? "

" నిన్నే దొంగలాడతాం, డిసారి ! "

డిసారి నవ్వాడు. " నేను ముసిలాణ్ణి. రక్త మాంసాలులేవు. ఏమన్నావుంటే వాటిని ఇంటిదాకినీ కాసుక్కూచుంది, కర్రపట్టుకుని. ఎటు వెళ్ళారే ? "

" రాత్రి బాగులేదు డిసారి ! " పుబులి అంది - " బాగా వుక్క పెడుతున్నాది. "

" మీరంటున్నారు బాగాలేదని : నేనంటున్నాను బాగా వుందని. అదుగో చూడండి, ఆద్రామోగం పడివుందిప్పుడు. ఏది కావాలంటే అది జరుగుతుంది. "

" నిజంగానా డిసారి " జంజయి హేళనగా అంది - " ఏది కావాలంటే అది దొరుకుతుందీ ? " తప్పిపోయిన ఆవు వెదికితే దొరుకుతుందీ ? "

తీక్షణదృష్టితో ఆమె మొహంకేసి చూశాడు డిసారి. నవ్వేసి అన్నాడు - " తప్పిపోయిన ఆవేకాదు, తప్పిపోయిన మనిషైనానరే, పిలిస్తే దగ్గరికి రావలసిందే. ఎవరన్నా వున్నారా అలాంటివాళ్ళు ? పిలిపించమంటావా ?

జంజయి మాడిపోయింది, తనవయసులో ఎంతోమంది గుంటలకి తప్పిపోయిన మనుషులుంటారు. చీకటి రాత్రిలో తడువుకూ వెదకాలనిపిస్తుంది.

" అబ్బా, " పుబులి అంది - " డిసారి తాతా ! రాత్రి రాత్రిరంతా ఇలా బైట కూచుని అదే చూడడం : మీదికి చూస్తూవుంటావు కదా, ఏమిటి చూస్తుంటావు డిసారి తాతా ? "

" ఇంత పెద్దసంగతి ఏమని నీకు బోధపరిచేది కూతురా ? "

" నిజంగా ఇందులో ఏమైనావుందీ ? "

" ఏమీలేదూ ? చూడు ఈరాత్రి ఎంత సుందరంగావుందో ఆకాశం ! నాలుగు వేపులా చీకటిఇవాళ. " తేనె నాకినట్లు మొహంపెట్టి అన్నాడు డిసారి - " అంధకారం, ఎంత అందంగా వుంది ! (మీదికి చేతులెత్తి) ఇవాళ వాళ్ళరాత్రి, పెద్దపెద్దవాళ్ళు అందరూ బైబుదేరారు. ఇరవైవిదుగురూ - ఆశనీ, బార్మీ, కార్తికా, రోహిణి, మెడింకిరా, ఆద్రా, బెడ్డతాయీ, పుమబెలీ, సాల్యా, మాగారాంతా, అస్తా, ఉత్రా, నఅదా, లదా, జేటీ, ముడా, సుడా, సాత్దిశీ-ఎన్నని చెప్పేది, ముసిలాణ్ణి ? అందరూ అక్కడ బయలు దేరారు. సభచేస్తున్నారు. నేను వాళ్ళ పూజారిని. ఇలాటిరాత్రి,

తెలిసివాడు సారా తాగుతాడు. నాట్యం చేస్తాడు, ఇంట్లో తొంగుంటాడు—నేను పడుకుంటానా ?

“చీకటి, ముద్దుముద్దులు, వుండవుండలు చీకటి. మీద అగ్గిమంటలు వేసుకుని, విడి విడిగా కూచుని వాళ్ళు సభ చేస్తున్నారు. ఎంత అందం—”

అదే పనిగా వాగుతున్న ముసిలాళ్ళదగ్గర కూచోదానికి చికాకు వేస్తుంది. అటు డప్పులు డాం డాం మోగుతున్నాయి. నవ్వులూ, పాటలూ ఎగిరిపోతున్నాయి. బాజాల వరసలో కాళ్ళు వొణుకుతున్నాయి. జంజం అంది:

“ఇన్ని మాటలంటున్నావు డిసారి తాతా, చెప్పు, మా పుటులిని హార్లుణా ఈ సారి తీసుకు వెళతాడో లేదో చెప్పు? పరివారంతో నిద్దపడి వచ్చాడు కదా, అతడు !”

“హార్లుణా ? బందికార సావోతా ?” డిసారి తాత పకపకా నవ్వాడు—“హార్లుణా ఈ గుంటని తీసుకు వెళ్ళడానికి వచ్చాడా ? ఊహా— అడుగూ దాన్ని, అడుగో దాన్ని—దాని పేరు బేడ్తాయి—” డిసారి తాత ఇంకా నవ్వాడు. “బేడ్తాయి యోగంతో పుడితే పెళ్ళయ్యాక దుఃఖం తప్పదు.” గంభీరంగా అన్నాడతడు—“ఎంతో దుఃఖపడతాడు వాడు, ఎంతో దుఃఖపడతాడు. పుటులి గుంటని హార్లుణా పొందలేదు. బేడ్తాయిహుకుం లేదు.”

అద్దరాతిరి ఏప్రేతలోకంనుంచి వచ్చి చేరింది ఈజవాబు ? నిశ్చరమైన జవాబు, నిర్ణయతో వచ్చిన జవాబు, జాలిలేని జవాబు! మనిషి చూస్తున్నదీ, గమనిస్తున్నదీ. అంతా పుత్తి గాలిలా వుంది. దానికి రూపరేఖలేవు, స్థాల్వంలేదు. ఈచివరినించి ఆ చివరికి దిగజారి కారిపోతుందది. అంతా అబద్ధంలా వుంది. ఈ చీకటి, ఈ చుక్కలూ, ఈడిసారి తాత ప్రలాపమూ— ఇదే నిజంలా వున్నాయి.

రాత్రి పిట్ట వికారంగా అరిచింది. ఆడపిల్ల లిద్దరూ తుళ్ళి పడ్డారు. చీకటి రాత్రి దైవవాణి చెడ్డగా వినపడింది. ఇద్దరూ నాట్యంవేపు పరిగెత్తిపోయారు.

డిసారి ముసిలాడు ఈసారి నవ్వాడు. అన్నాడు— “మూర్ఖులు—”

మళ్ళీ శాంతంగా చుక్కలను చదవడం మొదలెట్టా డతడు.

ముప్పయి నాలుగు

నాట్యం చివర హార్షణా పుబులి వేపు వచ్చాడు. అరిచేతులు రెండూ చాపుతూ అన్నాడు—“హే నునీ—”

“ఏం ?”

“నాతో ఆడవూ ?”

“ఆదాను కదూ, ఇంత ఆదాను, ఇంకేమిటి?”

హార్షణా జంకేశాడు. మాటాడకండా నిలబడ్డాడు, “వెడతాను, నిద్దరొస్తోంది” అంది పుబులి.

హార్షణా అరిచాడు “రేపు నేను వెళ్ళిపోతాను. వినవడిందా ?— రేపు నేను వెళ్ళిపోతాను—”

పుబులి వెళ్ళిపోయింది. హార్షణాకి చిరాకు వేసింది. ఎన్నో చెప్పాలను కున్నాడు తాను. ఏమేమి చెప్పివుండేవాడో ఆలోచించాడు. ఏమిటి చెప్పాలను కున్నాడు ? పెళ్ళాడతాననా ? పెళ్ళాడడానికి నిశ్చయించుకోలేదు కదా. ఏమని చెప్పతాడు ? పుబులి ఇలా వెళ్ళిపోయేది కాదు. పుబులి అభిమానం తెచ్చుకుందేమో ! ఆమె తండ్రి చచ్చిపోయాక తాను పరామర్శకి రాలేదు. క్షణికమైన అలక ఇది. తనమీద అధికారముందని కదా, ఈ అలక ! అయితే పని తెమలని మనిషి తాను. అలకేమిటి ? పుబులి ఎప్పుడూ ఏడుపు పిల్లే. ఇట్టే అలుగుతుంది, ఇట్టే తెలుసు కుంటుంది. హార్షణా సావోతా ఆలోచించి ఆలోచించి, మనస్సులో తుదకు కుదట పడ్డాడు. తనకి కళ్ళరెప్పలు మూతలు పడుతున్నాయి. నడిచి నడిచి వచ్చాడు. దానిమీద నాట్యం ! “చైత్రం వస్తున్నాది కదా, అప్పుడు చూద్దాం” అనుకున్నా డతడు.

పుబులి వచ్చేసరికి పుయు నిద్రపోలేదు. కంటికి కునుకురాలే దామెకి. చీకటి రాత్రి. వీధిలో నాట్యం గండికగా వుంది. ఇంట్లో పిల్లాణ్ణి పట్టుకుని ఆమె వొక్కతే వుంది. పిల్లాడు ఎంత సేపయ్యో నిద్రపోయాడు. ధాండ్ పుబులి తన ప్రతినిధిగా కూడా బైటికి వెళ్ళింది. ఎక్కడమానవత్వం సార్థకమవుతుందో అక్కడికే వెళ్ళిందామె.

చీకటిలో చిరయావన ఫల్గుధార ఎక్కడుందో అక్కడికే వెళ్లింది. ఇవాళ పుయు కోసం ఏమీలేదు. కేవలం చీకటి అమె వంతు.

పుణులి వచ్చింది.

"ఏమే నిద్రపోలేదే ?"

"చాలా పుక్కగా వుంది."

"ఈఁ."

పుయు మనస్సు మరింత కుమిలింది.

ము ప్ప యి అ యి దు

ఈరి చివర పొంటిగావున్న బీమాకోడు ఇంటి వెడల్పాటి గడపమీద బందికార మనుషులు పడుకున్నారు. అవతలిపక్క వొక ఇప్పచెట్టు గమ్ముమని వాసన వేస్తోంది. హాల్లణాకి నిద్రపట్టేసింది. రాత్రి చివర ఆతడు కలగన్నాడు. -

తన పూరిదగ్గిర తియ్యవచెట్టుకింద నూది పుట్టమీద కూచున్నాడతడు. తనకి రెండు కొమ్ములున్నాయి తలమీద. రెండు బుజాలకి రెండు రెక్కలున్నాయి. ఎత్తయిన ఆననంమీద కూచున్నాడు. మంచి వయసులో వున్న ఆడపిల్లలు ఎంతో మంది చేతులు జోడించుకుని తనచుట్టూ నిలబడ్డారు. జాలిగా తనని బలిమూలు కున్నారు. వాళ్ళలో పుబులికూడా వుంది. అందరిలోకి ముందున్నదామె. పదే పదే గర్జిస్తున్నాడు తాను. తరిమేస్తున్నాడు - " వద్దు-వద్దు-వద్దు. "

ఎందుకూ వాళ్ళు బలిమూలుకున్నారు? ఇన్ని కోమల కంఠాల్లోంచి ఏక స్వరంగా కంపిస్తున్నాది ప్రార్థన.

హార్లణా తనరెక్కలు దులుపుకున్నాడు. వాటి ఫడఫడ శబ్దం తన చెవులికి వినపడింది. ఈసారి ఎగిరిపోవాలనుకున్నాడు. సరిగ్గా అదే సమయానికి హృదయభేద్యంగా ' ఓ: ఓ: ' చీకారం చేసింది పుబులి; రెండుచేతులూ చాపేసి తనదగ్గిరికి పురికేసింది. హార్లణా వెనక్కి తగ్గలేకపోయాడు. పుబులి వేడిపూపిరి తన మొహానికి బుగ్గలికి తగుల్తోంది. పుబులి కళ్ళల్లో నీళ్ళు కారుతున్నాయి. తన వీరపురుషుడిలాటితీవి కొంచెం నడిలించి చూస్తూ నిలబడ్డాడు హార్లణా. నాలుగు వేపులా కేవలం ఏ:-ఓ:-ఏ:-ఓ: ధ్వనులే. వేడి.వేడి.ప్రాణంలో వేడి వేదన.

హార్లణా నిద్ర తేలిపోయింది. అంతా నిజంలాగే అనిపిస్తోంది. కళ్ళు విప్పి చూశాడు. ఆడగుంట లందరూ ఏరీ? నగం నగం పరిచయం! అంతా చీకటిగా వుంది. కాని పలచబడిపోతూవుంది నాలుగువేపులా. అదే మర్మభేద్య మైన హాహాకారం - ఓ: - ఓ: ఊ: - ఊ: కలమత్తు వొదిలి పోయింది. రాత్రి చివచివ ముంటోంది. గడపకింద ఏదో చీకటి చుట్టచుట్టుకుని కనిపిస్తోంది. లోకంలోవున్న కరుణవేదన అంతా హార్లణా పడుకున్న గడపకిందేవుంది. ఆకస్మికంగా వొక సంఘటన జరిగితే అడివిలో మనుషులు ఎలా జల్లు కుంటారో అలాగ చెంగున గెంతాడు హార్లణా. తన బల్లెం ఓసి, గండ్ర గొడ్డలి

పట్టుకుని నిలబడ్డాడు. కిందికి చూశాడు. ఒంటిమీద తెలివివచ్చింది. ఎత్తరుగు మీదే తాను పడుకున్నాడు, నిజమే. కింద పుబులి లేదు. పెద్ద ఎలుగుబంటి రెండు చేతులతోనూ బరుకుతూ గడపమీది అంచురాకా తవ్వేస్తోంది. దుఃఖపడుతున్నట్టు మూడుగుతోంది. గోలచేసి అందరినీ లేపాడు హర్షణా. "ఒకే సోయీ ! జాంబా, జాంబా !" (ఒరే అన్నా ! ఎలుగుబంటి, ఎలుగుబంటి !)

హోహో అంటూ అందరూ వెంట తరిమారు - ఎలుగుబంటి వెళ్లిపోయింది. అంతమంది నవ్వురు. ఆపద గడిచిపోతే అడివి మనుషులు నవ్వుతారు.

అలా తెల్లవారింది ఆవాళ. చైత్రమాసం ఆరంభమైనా మన్యంలో యాకావలః చలిగా వుంటుంది. అగ్గిమంట వేశారు. బాతాఖానీ ఆరంభించారు. వెలుతురు వచ్చిరావడంతోనే పూరి ఆడఅమ్మాయిలు అదేదారిని వైటికి వెళ్ళారు.

హర్షణా సావోతా ఆలోచనలో పడ్డాడు. తానెందుకు వచ్చినట్టు ? ఉదయం అప్రితికరంగా తెలివి వచ్చినప్పటినించీ మనస్సు ఏదోలా వుంది. ఉదయాన ఎలుగుబంటి మొహం చూశాడు మనిషి. రోజంతా వ్యర్థమైపోతుందిలా వుంటుంది చచ్చాయి. పంథా ప్రకారం బెజుడి నాట్యం చేసింది. పని పూర్తయింది. తరవాత ఇంకా ఈ తవ్వడం, ఇంతదూరం పరాయిగ్రామం పరిగెత్తుకు రావడం బుద్ధితేనివని.

కాని పనిచేసినప్పుడు ఇదంతా స్మారకముండదు కోడుకి. నలుగురు చేరుతారు. విందు జరుగుతుంది. ఏంచేద్దామనుకుంటే అది చేసేస్తారు. తరవాత కాళ్ళుపికిలే పల్లక ! అంతమంది ఇళ్ళకి మళ్ళతారు. చైనందిన కార్యప్రణాళికలో ఇలాటి అవాంతరాలు ఎన్నో వుంటాయి. ఒకడు పావురం కొనడానికి బయలుదేరుతాడు. ఎండలో వానలో ఈపూరంటే ఆపూరూ, ఆపూరంటే ఈపూరూ తిరుగుతాడు. ఒకడు ఎలకకోసం బైలుదేరుతాడు. పాటపాడుతూ, గొడ్డలి బుజంమీద వేసుకుని వొకవరస తిరిగివస్తాడు. ఇవన్నీ పనులే.

శబ్దుకోడు అన్నాడు : "ముసిలి సావోతాపున్నప్పుడు ఈపూరు శోభగా వుండేది. ఏదీ ఆ అదం ఇవాళ ? "

పోభెనా అన్నాడు : "ముసిలాళ్లు ఎల్లకాలం కూకుంటారా ? అలా అయితే వాళ్ల 'దుమా' మరి కొత్తజన్మ ఎత్తేదికాదు. కొత్తపిల్లలు పుట్టేవాళ్లుకారు. లోకులు పెళ్ళిచేసుకుని కనిపెట్టుకు కూకునేవాళ్లు. పిల్లాజెల్లా బందే. ఇదేనా ? "

శబ్దుకోడు అన్నాడు : " ఒప్పుకున్నాను. నిజమే. కాని అవన్నీ అనుకుని బుర్ర పగలగొట్టుకోవలసిన అవసరమేమిటంటా ? ఇంతకీ మీరు పెళ్ళి తలపెట్టరు కదా ! "

హార్గుణా అన్నాడు : తలపెట్టినంతమాత్రాన అయిపోతుందా పెళ్ళి ? "

శబ్దు - " మరెలా అవుతుంది ? "

హార్గుణా - " ఆః ! ఎప్పుడేది కావాలో అప్పుడది అవుతుంది. "

టింగు - " నిజమైనమాట సావోతా ! ఇంతదూరం ఎప్పుడైతే వచ్చామో, నీపెళ్ళిమాటకూడ తేల్చేసుకు వెళితే బావుండేది. సావోతా ! పూరితే బెజుడి ఆడించి వెళిపోవడమేనా ? "

శబ్దు - " పెళ్ళిప్రయత్నం ఎవడుచేస్తాడు ? నరులు సావోతా చచ్చిపోయాడు. "

సోభెరా - " గుంటని అడిగావా ! కాదంటే పట్టండి ' ఉదులియా ' లేవదీసుకు పోదాం. మనని ఎవడేం చేస్తాడు ? "

శబ్దు - " ఉదులియా పెళ్ళి స్వయంగా సావోతా చేసుకుంటాడా ? పేదా సాదా అలాచేస్తారు. లేదా పిల్ల యింటివాళ్ళు వొప్పకోకపోతే ఉదులియా పట్టుకుపోతారు. ఈరెండూ మన సావోతాకి వర్తించవు. కనక దొంగతనం ఏం వచ్చింది ? ఎందుకూ ? మంచిగా నలుగుర్ని కూడోబెట్టి పిల్లని తీసుకుపోదాం. ఎవడు వొద్దంటాడు ? "

టింగు - " నిజం నిజం. "

శబ్దు - " నిజం కాకపోతే అబద్ధం అనుకున్నావా ? ధాండ్లతో ఆడి ఆడి ఇన్నేళ్ళు గడిపేశావు సావోతా ! ఈమారు ఎంపికచెయ్యి. పెళ్ళిచేసుకో ఒక ఇంటివాడివికా. కన్యను చూడు. ముందే ఎంచుకో. ఆతరవాత మరే అమ్మాయినైనా చూసి మనస్సు విలవిల లాడకుండా వుండేలాగ నచ్చినదాన్ని ఎంచుకో. ఒకళ్ళమో ఇద్దరమో మునిలాళ్ళ మున్నాం పూగుతూ. మీరు మీ మజా చేసుకోండి. నీనమ్మతి మాతో వొకమాట చెప్పు. మనరితి ప్రకారం మేం మాట తుంచేస్తాం. మీకోసం మేమొక మాటపడడం కాని, మాకోసం మీరు వొకమాట పడడంకాని జరక్కుండా వుంటే చాలు. "

ఈమాటమీద హార్గుణా సావోతా ఏమీ జవాబు చెప్పలేదు. పుబులిని పెళ్లాడ దామనుకునేవాడతడు. మళ్ళి అంతలోనే " ఇంతవేగం వొకామెదగ్గర కట్టువడి పోవడమా ? " అనుకునేవాడు. బేభరవాగా వున్న ధాండాతనం వొదిలేసి డోక్రా

(పెళ్ళిచేసుకున్న ముసలాడు) అయిపోడం నచ్చలేదు. ఈ విచ్చరివిడి జీవనంలో ఇంకా కొన్నాళ్లు పెళ్ళికొడుకాట ఆదాలి. ఇంతవేగం పెళ్ళి వద్దు. "

అటాదాలి.

నిజం. కానైతే, అటాదే లోపలి ఇటు పుబులి చెయి జారిపోతే? ఇలాగే ఎరికా, మచ్చికా వున్న తక్కినవాళ్లకూడా ఎవళ్ళమానాన వాళ్లు సుఖంగా జారి వెళ్ళిపోతే? అన్నీ సహిస్తుంది మనస్సు, అధికారం చెలాయించడానికి నయగు రైదుగురు వుండకపోడంమాత్రం సహించదు. అంతేకాదు, అనుభవం లేకపోవడమే కాదు - అనుభవ సామగ్రికూడా నాస్తి. పట్టుకుందికి మనసు పుట్టదు, వొదిలెయ్యడంకూడా మనస్కరించదు. మనిషి మనస్సు వెనకా ముందు లపుతూ వుంటుంది. పోయిందే మంచిదేమో అనిపిస్తుంది. చచ్చినవాళ్ళ కళ్ళు చేరడేసి! పోయిందానికంటే మంచిది మరివుండదు.

ఉదయం సాహసించాడు హార్దణా. పుబులి ఏటినించి తిరిగివచ్చే దారిలో చెట్టుకింద నిరీక్షిస్తూ వున్నాడు. పుబులితో రెండు మాటలు మాట్లాడాలి. అదారినే వచ్చింది పుబులి. కాని వొంటిగా రాలేదు. వెంట వొకమంద అడగుంట యన్నారు. ఏటినించి తిరిగివస్తూ దారిలో ఎగుడుమించే చూసి పుబులిని తోస్తూ వేళాకోళం మొదలెట్టారు వాళ్లు.

"అడుగోనే నిలబడ్డాడు చూడు. "

టిట పాట అందుకుంది. హార్దణా సిగ్గుపడిపోయాడు. జవాబు తట్టలే దతడికి. " ధేక్ " అనుకున్నారు - " తరవాత చూద్దాం. "

తరవాత చూద్దాం, తరవాత చూద్దాం అనుకుంటూ పుణ్యకాలం మించి పోయింది. సుయోగం రాలేదు.

ము ప్ప యి ఆ రు

గోల లేచింది. ఊరిమధ్య బెజుణి నాట్యంచేసింది. తన ప్రాధాన్యం స్వీకరించి జనం తనదగ్గిరికి వచ్చారు. తాను గర్వించే రోజు వచ్చింది. బాజాలు మోగాయి. బెజుణి అడింది. కోడుల నమ్మిక ప్రకారం బెజుణిని పూనిన దేవత వున్న దున్నట్టు చెపుతుంది.

అన్నిచోట్లా వుంటుంది దేవత. ఆకాశమే దాని శరీరం. మనిషికంటే ఎంతో ఎత్తున వుంటుంది. అన్నీ అదే చేస్తుంది. దేవత చేసిందల్లా మనిషి సహిస్తాడు. కాని తన ఉపాయంతో దేవతని కట్టెయ్యగల ననుకుంటాడు మనిషి. తనకు పరమివ్వడానికి గోష్ఠిముందు దేవతను నిలబెట్టగల ననుకుంటాడు. తనకు దారి చూపించడానికి, తన అదృష్టంలో ఏముందోచెప్పి మంచి చెడ్డా తేల్చుడానికి, తనకి కావలసిన కైఫియత్తు ఇప్పించడానికి దేవతని వినియోగించుకోగల ననుకుంటాడు. ఆ ఉపాయంకోసం అన్ని పరికరాలూ సంగ్రహిస్తాడు - తన నమ్మకం ప్రకారం పూజలు చేస్తాడు. బయలు వేస్తాడు, అన్నిరకాల కర్మలూ చేస్తాడు.

సావోతా అడిగాడు - "దేవతా ! నాపోతులు ఎందుకు చచ్చిపోయాయి ? "

బెజుణి జవాబు చెప్పింది "ఎవరైనా ఎందుకు చస్తారు ? ఆయువు నిండి పోయింది. చచ్చిపోయాయి. "

"ఎవరు చంపారు ? దేవతా ! ఏనుగుల్లాటి ఆరు పోతులు మావూరివి ఎవరు చంపారు ? "

బెజుణి నవ్వేసింది. "వెరివాడివా కొడకా, నువ్వు ? ఎవరైనా చంప గలరా ? ఎవరైనా ఏమైనా చెయ్యగలరా ? అన్నీ నేనే చేస్తాను. నేనే బతి కిస్తాను. నేనే చంపుతాను. అన్నీ నేనేరా నరుడా ! "

"చెప్పేయ్యి దేవతా ! ఎవరు మమ్మల్ని ఇలా బాధపెట్టారు ? మా వూళ్ళో అడిగాను. బెజుణి అడించాను. అక్కడ 'చెప్పను' అన్నావు. 'నాఇష్టం' అన్నావు. ఇక్కడ అడుగుతున్నాను. ఇలా బూకరిస్తున్నావు.

"ఏదికోరితే అది బలిఇస్తాను. కోటి కోటి జోహార్లు నీకు. చెప్పేయ్యి. ఎవరి చేత నా పోతులు చంపించావు ? ఎందుకని చంపించావు ? నీ పూజలో ఏం లోపం వచ్చింది ? "

అడివి మనుషులు తర్కమెరగరు. తిన్నగా రెండే మాటలు కావాలి వాళ్ళకి.
"ఎవరు? ఎందుకు?"

బెజుణి ఇష్టంవచ్చినట్లు ఏడుమాటలు నాట్యం చేసింది. చైత్రమాసం సుడిగాలిలా తిరిగేసింది. నిజంగా దేవత తన నిజస్వరూపం చూపించినట్లు గెంతేసింది. ఇష్టం వచ్చినట్లు రెండుపక్కలా వొరుసుకుంటూ పరిగెత్తిన వరదలాగ అదేసింది. అందరికీ ఆన కలిగింది. అంతమందీ నిరీక్షించారు.

భయంకరంగా వుంది బెజుణి. ముసిలి బెజుణిని నాట్యదేవత పూసింది. మకానం పుర్రెలో రైం రైం మన్న గాలిలాగ పూగిపోయింది. సాంబ్రాణి పొగ కొదవలేదు. ముగ్గులు కరువులేదు. పువ్వులూ, నల్ల జీడిపళ్ళూ లోపంలేదు. సృష్టి ప్రళయం నాటి విధ్వంసం తనువుకి వచ్చే వికటవాద్యాలు మోగుతున్నాయి. అమధ్య ఉద్ధండ ప్రచండమూర్తి బెజుణి, వొక నరకంకాళం, వికట బీభత్సంగా నాట్యం చేసింది. రెండు కళ్ళూ అగ్ని మింగినట్లున్నాయి. అసంభవంగా అవు పిస్తున్నాయి కనుబొమలు. బెజుణికి వొంటిమీద స్మారకంలేదు; దేవతకి స్మారకం లేదు.

అసంభవమైందీ, అద్భుతమైందీ! సాధారణంగా అర్ధంకాదు మనిషికి. మామూలు కొలకర్ర ముందు తీస్తాడు. తనముందు నిలబెడతాడు దాన్ని. అదిగో దాన్నే దేవతను చేస్తాడు.

అంతమందీ మూగే వున్నారు. ఈసారి బహుశా బెజుణి జవాబు చెపుతుంది. బందికార ఘోరానికి కారకులెవరో చెపుతుంది. ఒక్కమాటతో తేలిపోతుంది. పాండ్రుజాని ఎండకొలుస్తూ యోగం చూస్తున్నాడు. వేళమాసి చేతులు జోడించి అడిగా డతడు :-

"చెప్ప బెజుణి! దేవతా! చెప్ప. బందికార పోతులు ఎవరు చంపారు? ఎంతో ఆనపడి అపూరి మనుషులు నీపాదాల దగ్గరికి పరిగెత్తుకువచ్చారు. చెప్ప పోతులు ఎందుకు చచ్చిపోయాయి?"

పరధ్యాసంగా జవాబు చెప్పింది బెజుణి. "ఒరే నరుడా! మీరు మనుషులు అడివిలోని ప్రతి మాయమాటా తెలుసుకోవాలని అడుగుతారు. ఎప్పుడూ ఏఉపాయంతో అయినా దేవత చేతిలోంచి దేవుడి తాళపుచెవి లాక్కివాలనే మీకోరిక. పిల్లలా! అన్నీ మీముందు వొలకపోనేశాను. అంతా దులిపేసి, పినరంత అడుగుమట్టి వుంచుకున్నాను. అదికూడా లాక్కివాలనుకుంటున్నారు మీరు.

"చూడండి, నరులారా! నాదేముంది మరి? ఏముంది? ఉత్తి సంచిలో ఎండి పోయి నులుచుకుపోయిన వొక్క వేరుముక్క పడివుంది. ఏనాటి పాతవేరుముక్కో అది. అదే నా మంత్రదండం. అదీ మీకోసమే వుంచుకున్నాను. దాంతో ఏం చెయ్యలో తెలిదు మీకు.

"అదికూడా నాసంచిలో లేకండా మీచేతిలో పడిందో, మరి మీరు నన్నేదీ అడగరు. ఎందు కడుగుకారు? అదే మీ చేతిలో పడితే వెలుగుతరవాత బహుశా చీకటిరాదు. వెన్నెల వెలుగులో అడివినేల మెరిసిపోదు. అన్నీ వుంటే అదొక నిరాసగా చూచుతుంది. పరిపూర్ణమైన సుఖంలో పడి తేనెలో పడిపోయిన చీమల్లా అయి చచ్చిపోతారు మీరు. మీరిప్పుడు నన్ను పూజిస్తున్నారు. నాకు భయపడుతున్నారు. ఉత్తిభయమే కాదు - తెలియని సుఖం - స్వప్నం; తెలియని మాయా. భరోసా ఇన్నీ వున్నాయి. అదే మీ సుఖశయ్య, అదేపోతే మినుకుమినుకు చుక్కలు పుండవు. దూరంగా చెట్లచాటున ఎవ్వరి అగ్గిబెంటుకూడా మిలమిలలాడదు. రంయ్యి రంయ్యి గాలి వుండదు. అప్పుడు రాళ్ళమీద చీకటిరాత్రి ఎలాగడుస్తుంది?

"ఓ నరులారా! అన్నీ తెలుసుకోవాలనే చూస్తారు. మీరు అన్నీ తెలుసుకుంటే బతకాలనే మోహం మరివుండదు. అన్నీ చెయ్యగలిగితే చెయ్యాలనే ఆసక్తి మరివుండదు. తరవాత దినాలు నీరసమైపోతాయి. అవేం బాగుంటాయి?

"వద్దు - నాప్రియమైన పిల్లలారా! నేను ధర్మజ్ఞి. నేను దర్తనీని - నేను నిర్మించిన లోకం ఇలా నడవనివ్వండి. సుఖదుఃఖాల రంగులు వుండనివ్వండి. వెలుగూ చీకటి కలిసే వుండనివ్వండి.

"నరులారా! వద్దు. మీ సుఖం పూచీ నాది. మీకేం తెలిదు.

"నేను చెప్పను - చెప్పను -."

నోళ్లు వెళ్ళబెట్టి అంతా వింటున్నారు. బందికార మనుషులు ఎంతో నొచ్చుకున్నారు. వేసిన ప్రశ్నమిటి? ఈగొడవేమిటి? వీడి మోహం వాడూ, వాడి మోహం వీడూ చూసుకున్నారు. ఆరికే తప్పకోవడమన్నమాట! ఒక్క శబ్దం కోడు తప్ప అంతమంటే విసుక్కున్నారు. తదేక ధ్యానంతో చూస్తున్నాడు శబ్దకోడు. మాటిమాటికీ తల పూపుతున్నాడు. ఎన్నో భావాలతో రకరకాలవుతోంది అతడి మోహం. బెజుణివేపు రెప్ప వెయ్యకండా చూస్తూ, తల పూపుతూ పదేపదే "అహ - హ" అంటున్నాడు. కొంచెం దూరంగా ఎత్తుమీద కూచుని పాండుకోడు పరికిస్తున్నాడు. తనపూరి బెజుణి ప్రభావం పైపూరివాళ్ళమీద

ఎలా పడుతున్నదీ చూస్తున్నాడతడు. శబ్దుకోడు మొహం చూసి, అతడు పొందుతున్న అవేశం గమనించి సంతోషిస్తున్నాడు. అతడి కళ్ళూ, నుదురూ మెరిశాయి.

హార్గణా మరి ఆగలేకపోయాడు. సోభెనాని తోరుగా కుదిపేసి అన్నాడు : "హాజు - హాజు: (పద - పద) మంచి వెర్రిదానిపాల పడ్డాడు మనిషి. ఏమిటి ఇదంతా వాగుతోంది? తలా, తోకా, లేదు. ఆకుక్కి చెక్కకి పొందకండా పుంది మాట. ఏమిటి దీనర్థం? ఇలాకాకపోతే పూరికే ఉదయాన్నే ఎలుగుబంటి మొహం చూసి లేస్తాడా మనిషి? హాజు - హాజు: - చాయా అహాన్నే. (పిచ్చెత్తింది దీనికి)"

సోభెనా నవ్వాడు. "పక్కా పిచ్చి దిది. దేవత పట్టించా, పిచ్చి పట్టించా? ఇంత వెర్రిపప్పులా ఈపూరి వాళ్ళు? ఈపిచ్చిగప్పిలు వినడానికేనా ఇలా అవుతున్నారు? ఉత్తినే మనిషి ఇంత కష్టపడి ఈనిస్తా (ఫాజీ) గ్రామం పరిగెత్తుకు వచ్చాడు - నిన్నరాత్రి ఏం దోమలు కరిచాయంటావు, ఛా!"

"పదండి పోదాం" హార్గణా అన్నాడు - "ఆరిస్య మెందుకు మరి? నిన్న రాత్రి పుర్రాకులూ, ఉదయం ఎలుగుబంటి, ఈమధ్యాహ్నం పిచ్చిదీ, దీని తరవాత ఏమవుతుందో ఇంకా? ఇక్కణ్ణించి ఎంతట బైటపడితే అంతమందిది."

"నిజం" అన్నాడు సోభెనా - "ఇక్కడ నీళ్ళున్నాయి, తాగలేం. మనుషులున్నారు, బుద్ధిలేదు. - చూడూ చూడూ, ఎలా గెంతుకున్నాదో? చిన్న పిల్లలు చూస్తే జడుసుకుంటారు."

శబ్దుకోడు చిరాకుగా అన్నాడు : "దేవతకి కోపం తెప్పించకండి కుర్రాళ్ళూ! వినండి వినండి ఎంచక్కా - చూడండి -."

"ముసిల్మాని అట నువ్వు చూస్తూవుండు తాతా! మాకక్కర్లేదు"

"అక్కరలేదు. ధాండి ఆట కావాలి మీకు - పో పో."

బెజుణి ఇంకా ఎన్నో మాటలు చెప్పింది. మళ్ళీ మళ్ళీ నొక్కి అడిగారు జనం. దాంతో ఇలా అంది - "బందికారపోతులు మనుషులు చంపలేదు. దేవత రోగం పంపి చంపించింది. దానిలో మనుషులచెయ్యి ఎవళ్ళదీ లేదు."

బెజుణి అవతార మింకా పూర్తికాలేదు. శబ్దుకోడుకి లేవాలనిలేదు. కుర్రాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు లేచి. దివుడు సావోతా ఇంట్లో భోజనాలు. గడపలో పుయు కూచుంది. పుబులికూడా కూచుంది. పుబులిపెళ్ళిప్రసంగం రాలేదని పుయు మనస్సు ఊట్లాడుతోంది. బందికార మనుషులు వచ్చేశారు. పనిమిషమీద పుబులి లోపరికి వెళ్ళిపోయింది.

"చూడండి. మిమ్మల్నిచూసి సిగ్గుపడుతున్నాది" అంది పుయు - "ఒలే వీళ్ళే నీకు కావలసిన వాళ్ళే. పుట్టిల్లే వరాయికొంప. ఎన్నాళ్ళని ఇంట్లో దూరుతావు?"

జామిరికోడు ముసిల్మివచ్చింది. హార్లుణాని ఉద్దేశించి అంది "మా అడగుంటల్ని మీరుపట్టుకుపోతారా? మేం అడగుంటల తల్లులం కదా, మమ్మల్ని పలకరించదా?"

సోఫెనా పరిహాసంగా అన్నాడు : "మా కుర్రాళ్ల బాబులు వుంటేకదా, మిమ్మల్ని పలకరించడానికి?"

"ఏమిటి?" పుయు అంది - "బుడబుడ మాట్లాడేసి అన్నీ కుంచేశారు, మా అమ్మిని దొంగలాడి పట్టుకుపోరు కదా?"

హార్లుణా దానికి జవాబు చెప్పలేదు. ఊరికే నవ్వేశాడు.

జామిరికోడు ముసిల్మి అంది : "ఆహా, ఇవాళ సరుబు సావోతా వుంటేనా? ఎంత ఇష్టపడేవాడు ఈహార్లుణా అంటే. కాకపోతే పూరికే తికాణా చేశాడా, వొక్కగాక వొక్కకూతుర్ని ఇతడికిచ్చి పెళ్లి చెయ్యడానికి"

దీంతో లోపలికి ఉద్దేశించి సోఫెనా, టింగూ కేకవేశారు "ఎండ్రపిక లాగ కన్నంలో దాక్కుంటే సాగదు, పైకి రా, పైకి రా."

"ఏం రా సావోతా మాటాడలేదు?"

"ఇంతమంది ఎదట ఏమిటి చెప్పడం? ఎక్కడ మాట్లాడాలో అక్కడ మాట్లాడాలి కాని!"

హాస్యాలు, పరాచికాలు సాగాయి. హార్లుణా, పుబులీ నోళ్లు విప్పలేదు. అతడు అమెనీ, అమె అతణ్ణి వోరవోరగా చూసుకున్నారు. మాటా మంతి లేని వోర చూపుల్లోనే ఎన్నో తైపార్లు, ఎన్నో ఆలోచనలు, ముందూవెనకలు. బైటికి మాత్రం అంతా గుప్తచిప్.

పుబులివేపు చూస్తూ హార్లుణా దైర్యం తెచ్చుకుని అడిగాడు : "మేం వచ్చాం కదా, మీరు మాపూరు ఎప్పుడు వస్తారు? చైత్రానికి రండి."

తలుపుకి చేరబడి గోళ్ళు కొరుకుతూ నించుంచి పుబులి. దాని తరపున పుయు అంది, -

"దాన్నెందుకూ అడగడం? మీ మనస్సుని అడగండి. ఆగలేకపోతున్నారు కామోసు?"

దివుడు వచ్చాడు. మిణి అసాయు కుర్రాళ్లు వచ్చారు. హార్లుణా మాటమార్చేసి అన్నాడు.

“అప్పే - ఎందు కంటున్నా నంటే, చాలా దుష్టులు దిగుతున్నాయి మా అడివికి. కలహండి అడివిలోంచి రేచుకుక్కలు రొప్పుకు వచ్చాయంటున్నారు జనం. వస్తే వేట జరిగేది, నాట్యం జరిగేది. తిరిగి రావడమే కదా !”

ఇలా ఎన్నో మాటలు జరిగాయి. హద్దుణా మాటల్లో వొక ఇంగితం మాత్రం ముందేది, అంతే. పుబులి పెళ్లిమాట విడమర్చి ఏదీ తేల్చలేదు. కోడు సమాజంలో అలా తేల్చడమూ వుండదు. పరస్పరం చూసుకుంటారు, పరిచయం చేసుకుంటారు, పెళ్లిచేసుకుందామని నిశ్చయించుకుంటారు. వధూవరులు అలా నిశ్చయించేసుకున్న తరువాత శుభయపజ్జాల బంధువులూ వొకదగ్గర కూచుంటారు. కల్లుతాగుతారు. ధుంగియా పిలుస్తూ మాటలు జరుగుతాయి. వరుడిపక్షం వాళ్లు కన్య నడుగుతారు. కన్య పక్షంవాళ్లు ‘రథోలా’ (కన్యా శుల్కం) అడుగు తారు. ఒప్పుకుంటారు.

వేళదాటింది. బందికారవాళ్లు లేచారు. వెళ్ళేముందు హద్దుణా సావోతా దివుడు సావోతాని అహ్వనించాడు. “తప్పకేండా రావాలి - తప్పక - తప్పక -”

అడివిలో విచ్చలవిడిగా వుండే సీతాకోకచిలుక, దానికికూడా పట్టుపడాలని మననపుతుంది !

అరుగో, వాళ్లు వెళ్లిపోతున్నారు - అరుగో దూరంగా - పుబులి వొక్కతే నిలబడి చూస్తోంది. పల్లానికి దిగిపోతున్నారు వాళ్లు. ఎంత తొందరగా నడుస్తున్నారో ! ఎందుకని ? మనిషిబతుకంతా తొందరే - తొందర ? ఇక తలలు కనపడవు. ఏటవాలు అవకలికి వెళ్లిపోయారు వాళ్లు. పుబులి చూసింది. వాళ్లు వెళ్లిపోయారు.

ఒకే ధ్యానంతో చూస్తోంది పుబులి. పాండ్రు డిసారి ఏమన్నాడూ ? హద్దుణాతో తన పెళ్లి కాదనా ? నిజమేనా ?

ఇంతసేపూ పాండ్రు డిసారిమాట తనుపైకి రాలేదు పుబులికి. పెద్ద నిట్టూర్పు తీసి చూస్తూ నుంచుందామె. కొండలూ, అడవులూ దాటి పొరుగుారి మనుషులు వచ్చారు. వచ్చినదారినే వెళ్లిపోయారు. బహుశా మళ్ళీరారు.

ఆమె చిన్ననాటి కల బందికార మనుషులవెంట ఘాటీ ఏటవాలు మీంచి దొర్లి పోయింది. శరీరంలోని యవ్వనంతోపాటు ఆ కల ఆమె మనసులో పెరుగుతూ వుండేది. మనస్సు బాధించేని ఇవాళ అది వెళ్లిపోయింది. మరిరాదు - మరిరాదు.

వెళ్ళినప్పుడు హద్దుణా తనతోచెప్పి వెళ్ళలేదు. పలకరించలేదు. ఒకమాటన్నా

అనలేదు. హర్షణా తనవాడు కాదు. తనహృదయం చెపుతూనేవుంది. ఇందులో సందేహంలేదు.

పుబులి మనస్సుకి దెబ్బతగిలింది. మనస్సులో వేటకాడి క్రౌర్యం తలెత్తింది. హర్షణాను కాళ్ళతో తొక్కెయ్యాలి.

వెనక్కి చూసి, వ్యాకులపడుతూ మనస్సులోనే పిలుస్తోందామె - "రా, రా ! తిరిగి రా, నేను ఆటలాడతాను." బైటఅంతా నిశ్శబ్దమే, నోటికితాళంవేసివుంది.

బందికారవాళ్ళు అదృశ్యులైపోయారు. అవమానంతో పుబులి తల తిరిగి పోయింది. మొహం చిన్నబుచ్చుకుని పరధ్యానంగా ఎండలో నిలబడింది దామె.

ఇప్పపువ్వుల వాసనతో గాలివీస్తోంది. కొండమీద పూళ్ళో దూరంగా చూస్తూ నుంచుంది కోడెడుపడుచు. బద్ధకిస్తున్నట్టు చూస్తోంది. బైట రోజూపున్నదృశ్యమే.

పుబులి దీవి పెట్టుకుంది, హర్షణాకోసం కాదు, తనకోసమే. తన మనస్సులో వొకమనిషి వున్నాడు. బైటివాళ్ళు అమనిషితో సరికావడం లేదు. వరసపెట్టి వొక్కొక్కరూ తొలిగిపోతున్నారు.

ఆమెకి పందొమ్మిది, అయినా ఆమె పరిపూర్ణురాలు కాదు.

ఎవ్వరూ అగివుండలేదు.

ముప్పుయి వీడు

ఊరి చివర పడిపోతూ పడిపోతూవున్న కొంప చెత్త వాకిలిలో చేతులమీద బుగ్గలు పెట్టుకుని కూచుంది సోనాదేయి. ఎవరు ఏపాటివాళ్ళో, ఎవరు తనవాళ్ళో ఆలోచిస్తోంది దామె.

ఎప్పుడూ అదే చింకిగుడ్డతో వుంటుందామె. జుట్టు అలాగే అల్లరిగా వుంటుంది. నిరాశ్రయమైన వంటరి బతుకు తలుచుకుంటూ అలాగే చూపులు బరువు బరువుగా వుంటాయి.

ఎప్పుడో కన్నవారింట నవ్వేదామె. పువ్వులు ముడుచుకునేది. అప్పటి ఆమె మొహంకోసం ఎంతమందో యువకులు కాచుకు కూచునేవాళ్ళు. ఇప్పుడో ప్రవాహంలో వరద వచ్చింది. చేతకాని భర్త బాలముండా పాల పడింది దామె.

జరిగిన పాఠశాటు నొప్పిపెట్టి, ప్రారంభంలో కొన్నాళ్లు మనస్సు వెలిపరుగులు పరిగెత్తేది, వాళ్లు వేడెక్కింది. వ్యాకులభావంతో చుట్టూ తడివితే కంకర మాత్రం చేతికి తగిలేది. లోపం లోపంగానే వుండిపోయేది.

తరవాత నలిగినదానినే ఆసుకులు వాటంతటావే పడేవి. ఉద్యోగమూ, కోరికా అన్నీ దాగిపోయేవి. జీవనం బాగానే దొర్లిపోయేది. చేతగాని మగడూ, మామూ, మరిదీ అందరితో బాగానే గడిచిపోతోంది. వాళ్ళు దొంగలుకానీ, వికార్లు కానీ - విరిగితరిగిన కాపరంలో కేంద్రదామె. సుఖం అనుభవించడంకంటే సంసారం నడుపుతూవున్న అనందం అధికంగా వుండేది. రోజులు గడిచిపోయేవి.

ఇలా ఎంతోమంది పురుషులూ, స్త్రీలూ వున్నారు.

అయితే మరిచిపోయిన పుత్తరంలాగ ఎప్పుడో ఎవరో వచ్చేవాళ్ళు, 'నేను ఎరుగుదును' అనేవాళ్ళు, నీటి సమసువల్ల మోడుమాకులు ఎప్పుడో వొకప్పుడు చిగురు తొడిగి పూలుపూసేవి. అన్నీ జ్ఞాపకం వచ్చేవి. తలమీద భూతకాలం ప్రేతమై సవారి చేసేది.

యమునలో వరద వచ్చేది.

దివుడు సావోతా పూరిసావోతా. కారణం వుండినా, లేకపోయినా మిషపెట్టి ముసిలి బారికిని పిలుస్తూ వచ్చేవాడతడు. సరిగ్గా వెంటవెంటనే వెదుక్కుంటూ

వచ్చేవాడు లెంజుకోడు ? వెళ్ళిపోయేవాడు కాదు. కదలకుండా కూచునేవాడు. సోనాదేయి దగ్గరికి వచ్చి కష్టసుఖాలు చూట్టాడేవాడు ; ఎప్పుడూ నవ్వుతూనే వుండేవాడు. అనవ్వులో సోనాదేయి కష్టం పోగొట్టాలని చూసేవాడు. మగాడు ఎప్పుడు వెదుక్కుంటూ వస్తాడో అడదానికి తెలుసు. తాను వెళ్లి బందనంలో పడక ముందు, తాను కన్యగా వున్నప్పుడు జరిగినవిషయం మెల్లిమెల్లిగా స్మరణకివచ్చేది సోనాదేయికి.

కేలార్ పూళ్ళో గర్జనదొంబు పురపు రాపాపిల్ కిరస్తానం కూతురామె. పేరు పద్ద దొంబు కుదా (సంఘం) లో పుట్టింది తాను.

పశువులు దొంగిలించడమూ, కన్నం తవ్వడమూ, మోసం చెయ్యడమూ, దోచుకోడమూ, దార్లు కొట్టడమూ, - ఇవన్నీ ప్రాచీనకాలం నించీ దొంబుజాతి వృత్తులు. కొడుకు పుడితే గోడలో కన్నం తవ్వి కుర్రాడితల అగోతిలో పెట్టి పూజచేస్తారు. కన్నం వెయ్యడంలో ముందు ముందు అరిందా కావా లని వాళ్ళఅభిలాష. ఈ ప్రాచీనవృత్తి రామాయణకాలంనంచీ వాళ్ళలో వుంది. అనాటి దొంబు వీరుడు రత్నాకర కవి - తరవాత అతడే వాల్మీకి అయ్యాడు. అతడి పేరిటే మత్స్య కుండం ఉద్రగడ ప్రాంతం దొంబులు వాల్మీకి లనిపించుకున్నారు. కులవృత్తి పెంచడం కోసమే దొంబుల కాపురం. అందుకని దొంబు కుర్రాళ్ళు ఇటూ అటూ తిరుగుతూ వుంటారు. దొంబు అకాళ్ళు చిన్న చిన్న గంపలు నెత్తినపెట్టుకుని సంతల్లో తిరుగుతారు. దొంబు మగాళ్ళకి వ్యవసాయం చెయ్యడం నచ్చదు. ఈ దొంగతనం పై మెట్టు అస్త్రాటూ, శస్త్రాటూ సట్టుకుని దోపిళ్ళూ, బందిపోట్లూ చెయ్యడం ; సంతలు దోచుకోడం ; దార్లు కొట్టడం ; పూళ్ళ దోపిడిచెయ్యడం. పోలీసు బందోబస్తు అధికమయ్యే ముందు అకివి మన్యంలో గుంపులు గుంపులు దోపిడిదార్లుండేవాళ్ళు. సంతకి బళ్ళు వెళుతూవుంటే దానిలో దోచుకునేవాళ్ళు. ఈళ్ళో వాళ్ళు పొలాలికి వెళ్ళినప్పుడు మట్టమధ్యాహ్నం, పట్టపగలు, లేదా, సంతలకి వెళ్ళినప్పుడు పూళ్ళకిపూళ్ళ దోచుకుని నిప్పంటించేవాళ్ళు. ఇలాచేసి ఎన్నో స్థలాలు వాళ్ళు దఖలు చేసుకున్నారు ; పొంతపూళ్ళ స్థాపించుకున్నారు. నెమిలి గుడా దొంబుదుర్గం కిథిలాలు దానికి స్మారకచిహ్నంగా వున్నాయి. కోడులికి వాళ్ళకి సంఘర్షణ జరిగింది. పుల్లెడా లోనూ. పంచడా లోను యుద్ధాలు జరిగాయి. అక్కడ దొంబువాళ్ళని హతవార్చారు. కేలార్ గ్రామం పంచడా ప్రాంతంలోది. కానిగిగుమ్మా దగ్గర వుం దది.

దొంబుల కల్పనాశక్తి బలియైంది. సాధుపరిశ్రమ వాళ్ళకి నచ్చదు. ఈరెంటి శక్తుల మధ్యా వంకరగా నడుచుకుపోతాడు దొంబు. మాటిమాటికి అబద్ధమే అడుతాడు. వంశానుక్రమంగా వస్తూనేవుంది వికృతమైన మనస్సు. దొంబుజాతి గుణం దగా. పరాయిదినుసుమీదే ఎప్పుడూ వుంటుంది వాడికన్ను. వ్యవసాయ మంటే కిట్టదు. కనక పశువులు తినడంకోసమే వినియోగిస్తాడతడు. సుబువు దొరికినచోటల్లా చపాయించడమేపని. ఒంటరిగా వొకగొడ్డు కంటపడిందో రెండు కొమ్ములమధ్య నడినెత్తిని వొకబాదు బాదేస్తాడు. మాంసం తినేస్తాడు. చర్మం వాలిచి అమ్మెయ్యడానికి కావలసినన్ని సంతలున్నాయి. చెమటోద్భవకండా సంపాదించిన డబ్బు ఖర్చుపెట్టడానికి వొక లెక్కా జమా అక్కరలేదు. కనక, లక్ష్మ్యం లేని భోగంతో ఇంటా బైటా బతుకుతాడు దొంబు.

ఎల్లప్పుడూ కల్లా, మాంసంతో పుష్టిగావుంటారు దొంబులు. మొహం వైఖరి ప్రారంభా వుంటుంది. విశ్వాసమన్నది హుళక్కి. ఆడాళ్ళ దేహాలు మంచివివుగా, మలిచినట్టు వుంటాయి. వాళ్ళలో సోమరితనమూ, పశుత్వమూ ద్యోతక మవుతూ వుంటాయి! కావరం కజ్జాతో నడుస్తుంది. సంసారం గోలగోలగా, కోలాహలంగా వుంటుంది. ఇట్టేముడితే వాళ్ళకావరం పుటుక్కు మంటుంది, దాంపత్య బంధనం తెగిపోతుంది. ఓర్పు వాళ్ళలో తక్కువ. భర్తలు బతికేవున్నా అడది వొకడితర వాత వొకజ్జే కట్టుకుంటూ పన్నెండిళ్ళ ఇల్లాలవుతుంది. వ్యభిచారం పరాకాష్ఠ పొందింది వాళ్ళలో. ఆడా మగా క్షణికనుఖం కోసమే పడిచస్తారు. మగాడు ముండల ముతాకోరు. అడది లంజ. దారిన నడిస్తే వొళ్ళు పూపుతూ నడుస్తుంది. ఒయ్యారం వొలికిస్తుంది. ఎప్పుడూ అకాంతిగానే వుంటుందామె, జీవనంలో ఎల్లప్పుడూ అబద్ధమే ప్రధానంకనక, మాటల్లో చాతుర్యం కనపడుతుంది. దొంబు అధికం తాగుతాడు. తనమాటల్లో ఉద్దేశమంతా ఎదటివాళ్ళు తనని నమ్మాలనే. అంచేత మాటలాడడం వొక అభినయం దొంబుకి. అతి వినయం, అతి భక్తి దొంబుల స్వభావం. తమఉద్దేశం సాధించుకునేందుకు ఎదటివాడి దగ్గర ఎంత కిందికైనా దిగజారిపోతారు వాళ్ళు. విచిత్రమైనజాతి దొంబుజాతి. మాయాపులు వాళ్ళు; మన్యం కాకులు.

పోలీసుల ప్రశాపం ఇంత లోపలికి చొచ్చుకురానప్పుడు - వాళ్ళకి ఏలోపమూ వుండేదికాదు. కొత్తబట్టలుకో కొల్లలు. కొత్తకొత్తవస్తువులు కుక్క మురికి, రోజూ మాంసం కూడే. రాతిరికిరాతిరి పూళ్ళో మనుషులు ఆయుధాలు పట్టుకు బయలు

దేరేవాళ్లు. ఆదాళ్లు కాదుకు కూచునేవాళ్లు. తెల్లారేసరికి ఇల్లు నిండిపోయేది. బియ్యం దినాల్లో బియ్యమూ, చోళ్ళదినాల్లో చోళ్ళూ, చెరుకుగడలూ, గోధుమలూ, నూనెపిత్తులూ - దేశంలోని అన్ని పంటలూ వచ్చిపడేవి. అంచేత ఎండలోనూ వానలోనూ పొలాల్లోపడి చావవలసిన అవసరం వుండేదికాదు వాళ్ళకి. ఎవరైనా తిరగడానికి వెళ్ళాడా, పుత్రిచేతులతో ఎన్నడూ తిరిగివచ్చేవాడు కాదు. ఇరికే బుర్రఆడిస్తే మొల నిండేది. ఏదో వొకపూళ్ళో వొకడు తన సొంతమేక చంపి విందుచేస్తున్నాడనుకోండి, వొక డొంబు దిగబడి దాబుచేస్తేవారు, "పోలీసు రిపోయి లేకండా ఎందుకు మేకచంపావు ?" అని. ఆదాబుతో ఇన్ని డబ్బులు మొలలో దోపుకుంటాడు వాడు. అమీనుబాబు గస్తుకి వెళతాడు. వెంట డొంబు వెళ్లి పూరారా తనపన్ను వసూలుచేసుకుంటాడు, అమీను పేరుచెప్పి. సరుకూ సరంజాం ఎక్కడైనా చపాయించి పట్టుకుపోతాడు, 'ఎమిట్రా ఇది ?' అంటే 'అమీనుబాబు పంపుతున్నారు' అని బొంతుతాడు. ఒక జట్టు డొంబు కుర్రాళ్ళు కూడబలుక్కుని, డబ్బులిచ్చి, దారినపోతున్న బళ్ళమీద కూచుంటారు. మేం సంతకి వెళుతున్నా మంటారు. చీకటిపడ్డాక సగందార్లో వెనక వొకకుర్రాడు కేకలు వేస్తాడు - "దొంగలు, దొంగలు !" బండి అన్నలందరూ వెనక్కి పరిగెత్తారు. ముందు బళ్ళమించి బండిఅన్నల బట్టలూ, గావంచాలూ మూటకట్టి డొంబు కుర్రాళ్ళు పుడాయిస్తారు. తాళాలువేసిన ఇళ్ళల్లో దొంగతనం జరుగుతుంది. వీధి గుమ్మంలో తలుపుతాళంవేసి వుంటుంది. గోడకి చిన్న కన్నం తవ్వి, చిన్న పిల్లాడొకడు లోపలదూరి పెరటితలుపు తీసేస్తాడు. పనిముగించి, పెరటితలుపు లోపలినించి మళ్ళి గెడవేసేస్తాడు. కన్నంలోంచి బైటికివచ్చేస్తాడు. పెద్దవాళ్ళని పట్టుకుందికి ఉపాయంలేదు. ఎన్నోఎత్తులు - పూళ్ళకూచుని ఆలోచించడానికి కావలసినంత తీరుబాటు వాళ్ళకి.

క్రమక్రమంగా పోలీసులు కమ్మేశారు. డొంబుల స్వరాజ్యం పోయింది. జోడిలు జోడిలు బేడిలు పడ్డాయి. అంతమందికీ అరదండాలు పడిపోయాయి. కొత్తశాసనం వచ్చింది. ఒకసారి దొంగతనంచేస్తే, నజరుబందీలో వుండాలి. రిపోర్టులేకండా పూరిపైట కాలుపెడికే మళ్ళివైలు. "క్రిమినల్ ట్రయిల్." డొంబులు చెదురు మదురైపోయారు పెద్దపెద్ద డొంబుల ఇళ్ళు కూలిపోయాయి. పాడ్రి సాహెబ్ శాసనం కోర్టులనించి కాపాడుతుందేమో అని ఎంతోమంది కిరస్తానంలో కలిసిపోయారు. ఆ గుండు కొమ్ముల అనుమానమూ తీరిపోయింది. దాంతో కిరస్తాను లవడమూ తగ్గిపోయింది.

దీనితరవాత వివిధతాకుల పూళ్ళలో బారుకులై అవతరించి బుద్ధిదాతలయ్యారు వాళ్ళు. కూలీనాలీ చేసుకు చెవిరిపోయారు కొందరు. కొందరు అక్కడక్కడ వ్యవసాయం మొదలుపెట్టారు. డోళ్ళు వాయిదడమూ, బాకాలు వూడడమూ, బట్టలు నేయడమూ, తోళ్ళు అమ్మడమూ, చిన్నచిన్న దుకాణాలు పట్టుకు సంతలు తిరగడమూ — ఈపాత పనులన్నీ రెట్టింపయ్యాయి. సమాజంలో జారీపద్ధతి ఏర్పడింది.

తననుకాను ఎంతమరుగుపరుచుకున్నా, లోకుల నిఘా, చెడ్డదృష్టి తప్పించు కోలేకపోయాడు డొంబు. తన స్వభావంకూడా వొదిలిపెట్టలేకపోయాడు. డొంగ తనం ఎంతమానుకున్నా నిందమాత్రం వొదలలేదు. డొంబు, పాణి, గండా — వీళ్లు వొకే కొండజాతి. వీళ్ళందరి మొహంతిరూ వొక్కజాగే వుంటుంది. కుల్చిపియా, మహానందియా, కాట్రీ, ట్రాక్రి, కమ్లా, గరడా, బాఘ్, మృగం, ఖగం, మచ్చం — ఇవీ వాళ్ళ కులగోత్రాలు. తక్కిన అడివిజాతుల్లాగే పేర్లచివర గోత్రం పేరు తగిలిస్తారు వీళ్ళు. ఒకే గోత్రంలో పెళ్ళి చేసుకోవడం వివాహపద్ధతి ఇంచుమించుగా అందరిదీ వొకటే. వధూవరుల తలమీద నీళ్ళకడవ పెడతారు. వొకళ్ళ కాళ్ళవేళ్ళు వొకళ్ళ కాళ్ళవేళ్ళతో నొక్కిపెడతారు. ఒకళ్ళమీద వొకళ్ళు వుమ్ముకుంటారు. నీలాటిరేపులో వొకపూజ జరుగుతుంది. దానిపేరు రాహు పూజ. మన్యంపద్ధతిప్రకారం వీళ్ళ క్రియాకర్మల్లో బ్రాహ్మణ ప్రమేయంలేదు.

సోనాదేయి మనస్సులో తన డొంబుజాతి అభిజాత్యం బాగావుండేది. కనకనే సుఖ మంటే ఆమె పడిచచ్చేది. లోనం ఎకానిలాఅనిపించేది. కట్టుబాటులేని పూరిమీది గొడ్డు లాగ ఎటువడితే అటు నోరుమెదిపేదామె. గర్జనడొంబు పోలిమల బారినుంచి తప్పించు కోవాలని రాఫాయేర్ క్రిష్టాను అయ్యాడు. కాని తప్పలేదు. కేలార్ గ్రామం డొంబునిరి గాలిలో ఎగిరిపోయింది. మిగిలినవాళ్ళు కూలీయా, పాల్వేర్లా అయ్యారు. అదృష్టం ఎదురుతిరిగి అంతా తారుమారై పోయింది. అప్పుడూ సోనాదేయి బాలాముంతాతో కాపరం చెయ్యడంకోసం మిణిఆపాము వచ్చేసింది. కోడుపూళ్ళో మొగుడు బారికి, మంచి ఉపాయం. సోనాదేయి గాలిమేడలు కట్టింది. కాని అస అసగానే వుండిపోయింది. దినాలు దొడ్లిపోతున్నాయి. పెళ్ళాడిన సుఖం లేకపోయింది. తండ్రివంకవాళ్లు ఎవళ్ళులేరు. ఎటుచూసినా మరో భరోసాలేదు, కట్టులెంపుకు విచ్చుంవిడిగా తిరగడానికి, కొ తపూరు చూసుకోడానికి దగ్గర కోడు ప్రాతంలో

దొంబుల అధికంగాలేరు. అందుకనే మిణిఅపాయు దిబ్బమీద మట్టికరుచుకు నిరీక్షిస్తూ పడుందామె.

తనమనస్సు తాను పట్టిచూసుకుంది సోనాదేయి. బాలముండా దగ్గర వుండాలని తనకిలేదు. కేవలం దినాలు తెక్కపెడుతుందామె.

ఇదిగో ఈస్థితిలో లెంజుకోడు తనమీద కన్నువేస్తున్నాడని కనిపెట్టిందామె. లెంజుకోడు కుర్రాడుకాడు, నిజమే. దొంబు కుర్రది అంత మీదమీద కరిగిపోదు. లాభనష్టాలు పేరీజువేసి కేల్పుకోందే ఆడుగువెయ్యదు.

దివుడుసావోతాకి భార్యవుంది. అతడు తాగుబోతు. అతడిదంతా రెన్నార్ల ముచ్చట. దివుడు దగ్గర లెంజుని నిలబెట్టి త్రెపారువేసి చూసేదామె. బారికితో గుసగుస లాడుతూ ఎల్లప్పుడూ ఏదో మంత్రాంగం చేస్తున్నాడతడు. కుట్ర కొద్ది కొద్దిగా చెవిలో పడుతూనేవుంది. లెంజుకోడుకి భవిష్యత్తు లేకపోలేదు. అతడి చూపులో రోజురోజుకీ పొకనిషా తొణికిస లాడుతూవుంది. అది చూడడానికే సోనాదేయి ఎదురుచూసుకు కూచునేది. ఆమె చూసినకొద్దీ అతడినిషా అధిక ముపుతూ వుండేది.

లెంజుకోడు వచ్చేవాడు, వెళ్ళేవాడు. మూటుకాసినట్టు ఎక్కడో వుండేవాడు. ఎవ్వరూ లేకపోడంచూసి ఏటివొరకల్లోంచి, తోట చాటునించి, కంచె మూటునించి బయటపడేవాడు. బొంగురు గొంతుకతో అటకాయించేవాడు. తడబడిపోతూ, తొట్టుకుంటూ మాట్లాడేవాడు. ఎక్కో ప్రశ్నలువేసేవాడు. "బారికి ఏడి? - బాలముండా ఎటువెళ్ళాడు? - దివుడు వచ్చాడా ఏమిటి? " - ఇన్ని ప్రశ్నల జవాబు కోసం సోనాదేయి దగ్గరికి పరిగెత్తుకు వచ్చేవాడతడు. అడడి సాకులన్నీ కనిపెట్టేది సోనాదేయి. మొహాకిందికి వెలేసి, నవ్వేసేది.

"ఏనాటినించి బారికి ముసీలాడు లెంజుకోడుకి ఇంత చుట్టమైపోయాడు? " అనుకునేది సోనాదేయి. అందని వుండకపోనీ సరిగ్గా సంజబొద్దయినరికి బారికి ముసీలాడికోసం వెదుక్కుంటూ దిగబడేవాడు లెంజుకోడు.

ముప్పు యి ఎ ని మి ది

ముసిలి కొండ దేశమది. దొంతులు దొంతులు కొండలు. ప్రాచీన కాలంలో
 ఏనాడో భూకంపంలో అగ్నిపర్వతం ఇటుకు పొగలో తయారైందది. అనాటి
 సెగ లేదిప్పుడు. కరిగి మరిగిన రాళ్ళన్నీ గట్టిపడిపోయాయి. ఒకనాడు కరిగి
 పారిన రాళ్ళగోర్లెలు మీదినించి కిందికి జడలుకట్టినట్లు, కవ్వంలా కనబడు
 తున్నాయి కొండలు. మీది బురద బాగా పేరుకుంది. చెరువులా వుందది. అదే
 అనాటి అగ్నిపర్వతంమొహం. తీవ్రమైన మన్యంగాలి కొండదేశం తట్టుకుంటుంది.
 ఏనుగు తొండాల్లాటి మన్యం వానధారలు భరిస్తుంది. కొండల్లో ఎన్నెన్నో చీలికలు,
 ఎక్కడెక్కణ్ణుంచో అవుపిస్తాయి. సంచునందుల్లోంచి మట్టి వొం డయి కారిపోయి,
 లోతులోతుల్లో కాళితీర్పడివున్నాయి. రకరకాల రూపాంతో వున్నాయి కొండలు.
 ఒక్కొక్కదగ్గర కోనుళ్ళతరబడి సాగి గోడల్లాగ వున్నాయి కొండకొప్పులు. ఎంతో
 ఎత్తుగా పెరిగివున్నాయవి. మీదమళ్ళీ చదును. కిందంతా రాతినేల. పల్లాలు,
 వొరకలూ, ఎగుళ్ళూ, దిగుళ్ళూ - అంతా కొండలమయం. కొండలూ, రాళ్ళూ -
 అవే అదేశమంతా. నిజంగా ఇంతేనా అనిపిస్తుంది చూస్తే. ఇక మనుషుల సంగతి -
 కొండగురువు దగ్గర నేర్చుకున్నారా అన్నట్టు వుంటుంది వాళ్ళఅదర్శం. చరిత్ర
 బారసాల నాటినించి ఎన్నిదెబ్బలు పడినా లెక్కచెయ్యలేదు వాళ్ళు. మారని
 అదర్శం వాళ్ళది. నిర్వికారంగా అడివిజీవనంలో, అడివంతటా ఇదే అదర్శం
 కనిపిస్తుంది. సభ్యత అనే ముసుగువేసుకుని, ముస్తాబు బురఖాకింద తామర చాచు
 కోడమూ, కపటం చాచుకోడమూ అక్కడలేదు. అలా బకకడం అక్కడిజనం
 నేర్చుకోలేదు. కనకనే వాళ్ళది అసభ్యత. అక్కడా అరిషడ్వర్గాలున్నాయి.
 అక్కడా కంపుంది, మైలా వుంది. అన్నిచోట్లా ఏముందో, అక్కడా అదేవుంది.
 కాని అక్కడి అడివి కెరటాల్లో మానవహృదయంలోని మూలస్వరూపం నాట్యం
 చేస్తుంది. అందుకని అక్కడిగాలి తగిలై గాయం మానిపోతుంది. ఎండ తగిలి,
 వానపడి గట్టిపడుతుంది కాయం. వెలుగుపడి మనస్సులోని వేదన నిమ్మల్లిస్తుంది.
 దుఃఖం పూరిచెరువు పూచిగా మారదక్కడ. హతాసులైన మానవుల దుర్దశను విశాల
 ప్రకృతి పరకుమణిలా పనిచేసి బాగుపరుస్తుంది. దోమలా జోరేగలా దౌర్జన్యం

వుంటే వుండుగాక, హోరుగాలి తిరుగుబాటుచేస్తే చేసిందేగాక - మానవ హృదయంలో కోమలరాగం మోగుతూ, ఆగదక్కడ.

ముసిలి కొండల్లాగే ముసిలి మానవ సమాజం.

మనిషికి చావులేదు. దేహంలోంచి ప్రాణం వొదిలిపోకే డుమా (ఆత్మ) తిరిగి ఇంకొక దేహం ధరిస్తుందని పరజాలూ, గదబలూ, కోడూలూ అంటారు. ఒక శిశువు పుడితే అది ఎవళ్ళు అమ్మో అని వెదుకుతారు. డిసారి అతడి పూర్వజన్మ చరిత్ర చెప్పుతాడు. అందరూ ఆమాటలు నమ్ముతారు. తామంతా ఎవరెవరి డుమాలో వాళ్ళందరికీ తెలుసు.

వాళ్ళు భగవద్గీత చదవలేదు. తమ పూర్వపురుషులు ఈ అభిజ్ఞత అట్టే పెట్టారు. ఆత్మకి నాశనంలేదని చెప్పారు. వాళ్ళు వేదాలు వల్లించలేదు. కాని జీవనంలో ఆనందమే శ్రేష్ఠమైనదని నమ్ముతున్నారు.

కొండమీద రుతువుల రంగులు మారినట్టే, రుతువుల్లో మనుషుల తళుకు మారుతుంది. రుతువుల క్రియ కర్మలో కనపడుతుంది. ఎప్పుడు భూమి దున్నాలి? ఎప్పుడు పైరు కోయాలి? ఎప్పుడు చెరుకు నాటాలి? ఎప్పుడు జొన్నలు చల్లాలి?— ఒక ప్రణాళిక ప్రకారం ఏదాది పొడుగునా కార్యచక్రం తిరుగుతుంది. ప్రపంచంలో అన్నిదేశాల్లోలాగే వ్యవసాయంపనిలో మెట్టుమెట్టుకీ స్ఫూరకంగా పండుగలు జరుగుతాయి. పంటకీ పంటకీ మధ్య, సాగుకీ పంటకీ మధ్య దొరికే అవకాశంలో క్రమంగా వొక్కొక్క పండుగా జరుగుతుంది.

కోతలయిపోయాయి. మళ్ళీ సాగు మొదలైంది. కొత్త అడివి కొట్టి కాల్చి పొలాలు చెయ్యాలి. అయితే పనిలో బిగువులేదు. నాట్యం చెయ్యడానికి తీరు బడి వుంది. సారా కోకొల్లలు. ఎండిన అడివిలో వేట సులువు. వనంతం పోలేదు. మన్యం శోభ వొకింత తరిగింది. ఇప్పుడే తూర్పు ఖాటు మన్యంలో, ఒడిశా దేశీయ రాజ్యాల్లో ప్రసిద్ధమైన చైత్రం పండుగ జరుగుతుంది. సర్వత్రా ఏడాదంత టికి అడివిలో పెద్దపండుగ అది.

అడివిలో జనం దినాలు లెక్క పెడుతున్నారు. ఫాల్గుణం చంద్రుణ్ణి గమనిస్తున్నారు. ఫాల్గుణం చంద్రుడు మాసిపోయి, చైత్రం నెలవంక ఉదయిస్తే చైత్రం పండుగ వస్తుంది. అదిగో కొత్త ఆనందం వుట్టే అమడియకోసం అపేక్షతో కనిపెట్టుకు కూచున్నారు వాళ్ళు. ఆనందం వస్తుంది, పూగిస్తుంది, అడిస్తుంది, స్మృతులు వొదిలి వెళుతుంది.

చైత్రంపండుగ, చైత్రంపండుగ - నెలనాళ్ళనించీ అదావుడిగా వుంది. పండుగు రాగానే పనికి అటవిడుపు. కూలిలు కూలి చెయ్యరు. మోతమోసేవాళ్ళు కావిళ్ళు మొయ్యరు. అందరిదీ వొకటేసరదా. అందుకని ముందునుంచీ అన్నీ కూడబెట్టుకు వుంచుకుంటారు. మనిషి కూచుని తినాలి మరి! మంచితిండి తినాలి. బుజంమీది పూజా, మూపుమీది బరువూ దించుకుని పగలూ రాత్రి నాట్యమాడాలి; పాటలు పాడాలి; విందులు కుడవాలి; వేటలాడాలి - మన్యంలో వసంతయాత్ర అది.

అరమరిక యండపు, మానాభిమానాలుండపు, నాదీ నీదీ అని వుండదు. దారి వెంటిడి, దారి తప్పించే మగగుంటలూ, అడగుంటలూ స్వేచ్ఛగా తిరుగుతారు. ఎక్కడపడితే అక్కడే ఇల్లు. అందరి ఇల్లూ వొక్కటే. అంతటా అనందమే తాండవమాడుతుంది. నవ్వుల్లో పువ్వుల్లో అంతమందీ చేతులూ చేతులూ పట్టుకుని గుంపులు గుంపులు నాట్యంచేస్తారు. అలిసిపోడమంటూలేదు. చీకూ చింతాలేదు. కొండల్లో కొండ పగుళ్ళలో, దేశం దేశమంతటా రకరకాల బాజాలు మోగుతాయి; నాట్యాలు సాగుతాయి. అడివిలో జంతువులు రొప్పతారు. ఉల్లాసం తాండవ మాడుతుంది. ఒడ్డితుపాకులు ధూ ధా పేల్తాయి. చెట్లకింద, చరియలమీద విండులు జరుగుతాయి; నాట్యాలు జరుగుతాయి. దొంకలవాటున సరదాగా మాటలాడుకుంటారు. ప్రాణానికి ప్రాణంపెట్టి ప్రేమించుకుంటారు.

అదిగో అప్పుడే రుజువుచేస్తాడు మనిషి, తనకిరూపాయలు కాదు, ప్రాణమే శ్రేయమని. పని బందయందని కాస్తరాటి * నెత్తివాడుకుంటాడు. కావిళ్ళు మోసే వాళ్ళు దొరక్క అధికార్లు కమాను వెళ్ళడానికి కష్టపడతారు. ఊళ్ళోకి వెళితే పనిచేయడానికి మనిషి కనపడడు. డబ్బులు చూపెట్టినా ఆశపడే వాళ్ళుండరు. ఎంత ఆశపెట్టినా లాభముండదు. అందరిపనీ అగిపోవాలనే మన్యం మనుషుల కోరిక. అందరూ పండుగలో సరదాగా తిరగాలనే వాళ్ళభావం. అంచేత రాండీలు గుంపుకట్టి రాజుగారి ఎనుగులు నిలిపేస్తారు. అధికార్ల మోటార్లు ఆపేస్తారు. దారిసపోతున్నవాళ్ళని అడ్డేస్తారు. తమ కొండనాట్యం చూపించి, ఖుసీగా ఇనాం పుచ్చుకువెళ్ళిపోతారు. దారిలో పోతున్నవాళ్లను చుట్టుముట్టి నాట్యం చేయిస్తారు. నభాయిన్నపిటి (నదీన్నపెక్తరు) ఇనాంలు ఇచ్చిఇచ్చి మోరానైపోతారు.

ఈరోజుల్లోనే విదేశీయుల్ని ఆహ్వానిస్తారు. తమకునిండా బియ్యం పోసి, అందులో ఇన్ని కోడిగుడ్డా, అంటిపళ్ళూ, తమలపాకులూ, చుట్టలూపుంచి ఎదటపెట్టి

మెడలో వొకదండ వేస్తారు. దండంపెట్టి అహ్వనిస్తారు - " రండి, మావూరు రండి. అనందం అనుభవించండి. " ఈ చైత్రంలోనే కెరటాలు కెరటాలై సాగుతుంది పురాతన పర్వతాలమీద నాట్యం. దొంతుల దొంతుల కొండలమీదా, కొండల వొండల్లోనూ పగలు గడియ గడియకీ కొత్తకొత్త కుంచెలతో రంగుల విన్యాసం జరుగుతుంది.

విరజాజి పువ్వులవాసన మనస్సుకి ఉల్లాసం కలిగిస్తుంది. సంపంగి పువ్వులూ, ఇప్పపువ్వులూ ఘుమఘుమ లాడతాయి. డోళ్ళూ, టముకులూ మోగుతాయి. తూర్వాలూ, డుంగు డుంగా (వాద్యం) గుబగుబ లాడతాయి. ఇన్నిటి మధ్యా కండలు మలిచిన దేహాలతో నాట్యాలు చేస్తారు జనం.

నాట్యదేవత తర్జనీ చూపుతుంది. చీకటి చీల్చుకుని చైత్రం చందమామ తొంగి చూస్తుంది. వెన్నెల పువ్వులు చల్లుతుంది. చైత్రం పండుగ గుబగుబలాడుతుంది.

నాట్యదేవత పూపేసి, కుదిపేసి వెళుతుంది. అడివిదేశం కాంత ప్రకృతిలో యమకం కల్పిస్తుంది. అరమూత కళ్ళతో అనందతరంగాలు చూస్తాయి కొండలు. ఏడాదిమీద ఏడాది వెళ్ళిపోతుంది.

తినడానికి నగంరోజులు చోడంబలి. నగందినాలు జీలుగుచెట్ల బెండూ, మామిడి టెంకల గుజ్జూ, చింతంబలి, గట్టిగట్టివేళ్ళూ, దుంపలూనూ. కట్టుకుందికి గోచి పాత. బుజంమీద బరువు కావిడి, పరాయి పూజా. మనస్సులో అదియుగం నాటి అంధవిశ్వాసం, పాతకలలు.

అడివిలో శోభ మనిషి సిరి మరిపిస్తుంది. ఇప్పసారా జోపుమా వుంటుంది. మల్లిపువ్వుల దండలాగ కోడు భాయీల జీవనం చైత్రంగాలి గుదిగుచ్చుతుంది.

ముప్పయి తొమ్మిది

పరజా గ్రామాల్లోనూ, గదబ పూళ్ళలోనూ చైత్రం పండుగ ఆరంభమైపోయింది. ఒక్కొక్క జాతిలో, వొక్కొక్క పూళ్ళో వొక్కొక్క రోజు ఆరంభ మవుతుంది. పండుగ, డిసారి లెక్కప్రకారం వొక్కొక్క పూళ్ళో వొక్కొక్క రోజు నిశ్చయ మవుతుంది పరజాలకి పుస్తకముంది. ఒడియా అక్షరాల్లో రాసివుంటుందది. చినచిన్న తాటాకుల పంచాంగం వందేళ్ళదాకా పనికివస్తుంది. తరవాత మళ్ళీ మొదటినించీ చివరిదాకా మరోపందేళ్ళుపోతుంది. రోజుల ఫలాలు లేదా ఏదైనా వొకయోగమూ వొక్కదగ్గిర రాసివుండవు. లెక్క వేసివేసి, ఈ చివరినించి ఆచివర దాకా పంచాంగం యావత్తూ వెదుక్కు వెళ్ళాక, పరజా డిసారి అన్నీ చెప్పుకుపోతారు. ఏరోజు, ఎంతవేళప్పుడు, ఏపనిచెయ్యాలో, ఎవరికి ఏరోజు మంచిదో అన్నీ చెప్పతారు. కేవలం పరజాలేకాదు, ఒడియామూట్లాడే భోతదా, మిరిగాణా, రణా, పుటియా, పాయికా, మాలీ మొదలైన అన్నిజాతులవాళ్ళూ ఇలా వొడియాలో రాసిపెట్టిన విచిత్రపంచాంగాల ప్రకారమే నడుచుకుంటారు. మందుల కోసం కూడా అలావొడియాలో రాసిన పాతపుస్తకాలే వుంటాయి.

కోడుకూడా ప్రాచీన ఓధ్రరాజ్యంలో వొకసామంతు. కళింగం కోడుభాషలో రాజుని ఒడెసి అంటారు. అంటే ఒడ (ఒడిశా ఆదిమనివాసి) అన్నమాట. అయితే కోడు రాతపుస్తకం వాడడు. గదబకూడా వాడడు. రాతాగీతా ఏమీ లేదు వాళ్ళకి. నోటిజ్ఞానమే అంతా, అంతా శ్రుత పాండిత్యం. జ్యోతిషమంతా వేళ్ళ లెక్కలమీదే. కింద ఒక పుడక పాతి సూర్యుడి గతి కొలుస్తారు వీళ్ళు. కర్రతో వేళ కొలుస్తారు. అంటే, ఎన్నికర్రలమేర సూర్యుడు మీదికి లేచాడో కొలుస్తారు. రాత్రిళ్ళు చుక్కలు చూసి లెక్కవేస్తారు. కళ్ళముందు వేళ్ల నిలుపుగా అడ్డంగా పెట్టుకుని, అసందుల్లోంచి చుక్కలు చూస్తారు. ఈ చూడదాలూ, లెక్కపెట్టదాలూ - వీటిమీదే డిసారీ, బెజుణీల దివ్యదృష్టి. అందులో ఎంత దివ్యదృష్టో, ఎంత వంటసారా అవిరో ఎవరు చెప్పగలరు? అదంతా నమ్మకం మీద ఆధారపడి వుంటుంది. దేన్నినమ్మితే దాన్నే అంటిపెట్టుకుని వుంటాడు

అడివిమనిషి, ఫలితం ఏమైనానరే. నల్లటివస్తువు అకుభమని ఎప్పుడో ఎవరో నమ్మకం వుట్టించారు, నల్లమేకా, నల్లపందీ, నల్లకోడి - ఇలాగ. నమ్మకం పెరిగిపోయింది. ఎన్ని నల్ల వస్తువులున్నాయో, ఎన్ని నల్లటిజంతువు లున్నాయో అన్నీ వొక్కరోజులో నఫా. మన్యం తుఫానులోనూ ఇలాటి నమ్మకమే. నమ్మక మున్న మనిషి చెప్పిందల్లా నమ్మకమే. ఊరికో సొంపూ, ఏటికో వొంపూ అన్నట్టు నమ్మకంవల్లా, లెక్కలతేడావల్లా అప్పుడప్పుడు పూరికి పూరికి పండుగు యోగం లోనూ, కుభదిసంలోనూ తేడావచ్చేది.

దుంగు దుంగా (అనపతుంబ ఏకతార నీకారు), పిల్లంగోవీ, దొంబు దోలూ, దొంబు బాకా, రంధోలూ, టముకుబాజా అన్నీ సందడిగా వొక్కసారి రాత్రికి రాత్రి గాలిలో తేలివచ్చి విసిపించాయి. ఊరివాళ్ళు పొరుగురి బాజాలవులుకుతో జల్లుకున్నారు. ఊరి డిసారి పాండ్రు జాని అందరినీ దబాయించి అన్నాడు : "అగండి. వేళ రాలేదు."

కుర్రజట్టు వాదించారు: "ముసీలాళ్ళకంటే ఇది. వాళ్ళవేళ వచ్చేసరికి మా బలం పోతుంది."

పాండ్రుజాని చుక్కలు లెక్కపెడుతూ అన్నాడు : "ఉహూ, వేళకాలేదు, కూచోండి."

రోజురోజూ, ప్రతిరాత్రి కుర్రాళ్ళూ, కన్నెపడుచులూ సిగ్గుపడేవాళ్ళు పాటలు రేగేవి. పట్టపగలు మట్టమధ్యాహ్నం కుర్రాళ్ళుకూచుని దోళ్ళమీద నాట్యం బాజా వాయించేవాళ్ళు. సొమ్ముల కాపర్లు గట్టిగా పిల్లంగోళ్ళు పూడేవాళ్ళు. పనిచేస్తూ ఆడపిల్లలు పాటలు పాడేవాళ్ళు, నాట్యం చేసేవాళ్ళు. పాండ్రుజాని అన్నీ చూసే వాడు. కాని చలించేవాడు కాదు.

లోకం వొక నియమానికి కట్టుపడి నడుస్తోంది అని నమ్మేవా డతడు. ఏది ఎప్పు డవాలో అది అప్పుడు అవుతూవుంటుంది. అంచేత పూరికే గింజుకుని తొందర పడడం నిష్ప్రయోజనం. ఈచుక్క జారిపోతేకాని అచుక్క లేవదు.

చుక్కలూ, భూమి అన్నీ తమతమ ఏర్పాటు ప్రకారమే నడుస్తాయి. కనక ఇంటిముందువాకిట్లో సులకమంచంమీద కూచుని ధుంగియా పిలుస్తూ చూసేవాడు డిసారి. ఇంట్లోదప్పుడూ, ఇల్లాలు కేకలూ, గందరగోళమూ అన్నీ సంగీతంలా వుండేవతడికి. పిల్లాజెల్లా లేరు. ఇంకా ఎన్నోలేవు. కాని అన్నిటిలోనూ ఏదో

అవుపడని చెయ్యి అవుపడే దతడికి. అన్నికట్టుబాట్లూ అదేచేస్తున్నట్టు కనపడేది. అపేక్ష, దైర్యమూ, వేర్పూ అన్నీ పున్నాయతడికి.

ఇలా తన లెక్కప్రకారం ఎంచి ఎంచి వొకనాడు శత్రుయోగం స్థిరపరిచాడు డిసారి. ఆ యోగంలో గృహదేవత పూజ జరగాలి. గృహదేవత లోపలవుంటుంది. గృహం కాపాడుతుంది. మనుషుల శరీరం కాపాడుతుంది. శుభాశుభాలు చూస్తుంది. ఏదైనా శుభకార్యం చేసినా, ఏదైనా పండుగుచేసినా ముందు గృహదేవత పూజ జరగాలి. కొండప్రదేశంలో "పండుగ చెయ్యడం" అనడానికి "పండుగ తినడం" అంటారు. ఏమంటే ఇంచుమించు ఏదైనా కొత్తపండ్లూ, కొత్తపంటా తినేముందు పండుగ జరుగుతుంది. ముందు గృహదేవత తింటుంది. కార్తీకం, ఆశ్వయుజం, పుష్యం, మాఘం, చైత్రం - ఈఅయిదు నెలల్లోనూ పెద్ద పెద్ద "పూజలు తినే" ముందు నెలకోమారు గురువారంనాడు గృహదేవతను పూజ చేస్తారు. గృహదేవత వొకవిధంగా వినాయకుడు.

పద్ధతిప్రకారం గృహదేవత తరవాత వెంటనే ఝూకర్ దేవతపూజ జరుగుతుంది. దానికికూడా కోడుడిసారి యోగం వుంది. అన్ని, లేదా బార్ని సక్షత్ర యోగం కావాలి దానికి. ఝూకర్ పేను కేవలం ధరిత్రమాత; కృషిదేవత గ్రీకు పురాణాల్లో తల్లి శిరిస్ ఆమె. ఎన్నో పేర్లతో పేరుపడింది ఈ దేవత మన్యంలో. ఒకదగ్గర "నిశాణి ముండా" అయితే వొకదగ్గర "ఝూకర్" మరియొక దగ్గర "దర్తనీ." దర్మభావం మొలకలెత్తుకున్న తొలిరోజుల్లో మీద అకాశమూ, కింద మట్టి చూశాడు మనిషి. అన్నిటికంటే ఈరెండే గొప్పవి. అకాశంమీద సూర్యుడు రాజు. మట్టిమీద మనిషి. రాజుకిక్కడ స్థానంలేదు. అన్నిచోట్లా వొకటే. అంచేత తొలివెల్పులు వాళ్ళు. మీద దర్మ, కింద ధర్తనీ. దర్తని మరోపేరు ఝూకర్ దేవత. కోడుకర్మలో ఏడాదికి నాలుగుమాట్లు పెద్దపూజ జరుగుతుంది. ఒక మాటు పాండ్ (మార్గశిర) మాసంలో విత్తనాలు చల్లేముందూ, మాఘమాసంలోనూ, భాద్రపదంలో కొత్తపంట తిన్నప్పుడూ, ఈ చైత్రంలో మామిడి పళ్ళూ, అడివి రేగుపళ్ళూ తినేముందూ ఇలా నాలుగుసార్లు జరుగుతుంది.

ఊరిదగ్గర నిశ్శబ్దంగావున్న మర్రిచెట్టుకింద ఝూకర్దేవత వుంటుంది. శుభ్రం చేసిన తొంకల్లో పిసరంతజాగా. అటబొమ్మల్లాంటి మట్టి గుర్రాలూ, ఏనుగులూ ఇన్ని పడివుంటాయక్కక. పిల్లలు అడుకునేరకం చిన్న చిన్న కర్రకత్తులూ, ఈచెల్వూ పడివుంటాయి. ఎరుపు చుక్కలూ, నలుపుచుక్కలూ పెట్టివుంటాయి వాటికి.

అక్కడ వంటసారా వొలకపోస్తారు. మోకాలుఎత్తు చిన్న ఆకుల పందిరిమీద కోడిగుడ్డు చిదకగొట్టి పెడతారు. జాని మంత్రాలు చదువుతూ కోడిపిల్లకి పచ్చి బియ్యం మేపుతాడు. తరవాత దానిపీక నులిమేసి లాగి తెంపెస్తాడు. రక్తం కింద పోస్తాడు. క్లోకాలు చదువుతూ బెజుణి అడుతుంది. ఒకళ్ళ చేతులు వొకళ్ళు పట్టుకుని ముసిలమ్మలు చుట్టూ ఏడుమాట్లు తిరుగుతారు. మళ్ళీ అలాగే పదిహేడు మాట్లు తిరుగుతారు. పెద్దగంట కొట్టినట్టు సరైన అంతరంలో థాం - థాం - థాం డోలు మ్రోగుతూ వుంటుంది. ఝూకరదేవత ఆస్థానం ఎంతో పవిత్రమైన స్థానం.

ఈరి ఝోలా వొడ్డున ఝూకరదేవత ఆస్థానం దగ్గర నీలిపువ్వుల అడివీ, కొడిశ పాలపువ్వుల అడివీ వున్నాయి. రకరకాల ఆకుల 'కకోడి' (పర్న) అడివీ వుంది. మీద ఏనాటి ముసిడి తివ్వలో వలలా అల్లుకుని పాకుతున్నాయి. ఈరి ఝోలా వొడ్డుంకా శిజ్వలమైన పసుపుపచ్చటి రెల్లపువ్వులు విరగపూసి గుత్తులు గుత్తులు నీటిమీదికి వేలాడుతున్నాయి. అంతటా అడివి చైత్రంలో లేతాకులతో వుంది. అక్కడక్కడ గుగ్గిలంచెట్లమీద అడ్డాకుల తీగలుపాకి విమానాల్లా అవు పిస్తున్నాయి, వొరిగిపోతున్నాయి. చూమిడిచెట్లమీదికి కణుపు కణుపులతో నల్లేరు పాకివుంది. పకుపులికి నల్లేరు దివ్యాషధం. అక్కడక్కడ చేటల్లావున్నాయి ఆకులు. ఒకొక్కదగ్గర అడివి అరిటిచెట్లు జూబుగా పెరిగివున్నాయి. అక్కడ రంగురంగుల చిన్నపిట్టలు మధురకంఠాలతో పాటలు పాడుతున్నాయి. నెమళ్లు నాట్యం చేస్తాయక్కడ. వానకోయిలలు దాక్కుంటాయి. చెమర కాకులు గుర్రు పెడతాయి. కందమూలాలు తవ్వుతూ కిందికి మొహంపెట్టుకుని అడివి పందులు ఘుబ్ ఘుబ్ శబ్దంచేస్తాయి. తిన్నగా సన్నకారు "నీటివెనుళ్ళ" అడివికి వెళతాయి. అదిగో అక్కడా మిణిఅపాయ ఝూకర దేవత ఆస్థానం. ఏనాటి నిందో మంత్రంతో వొలకపోస్తున్న రక్తంతో ఎర్రపడి, తడిసివుండక్కడ ఝూకర్ దేవత ఎవ్వరూ అక్కడ వేలాడరు. ఎవ్వరూ ఆస్థలం మైలవరతరు. ఝూకర దేవత అంటే భక్తికంటే భయమే హెచ్చు, వినయంగా వుండకపోతే నాశనమైపోతా మేమో వొకచో !

మంచి అదావుడిగా ఝూకరపూజ జరిగింది. చూమిళ్లు కొత్తకలితారు జనం. అడివిరేగుపళ్లు కొత్తకలితారు. కల్లా, విందూ - పూళ్ళో కావలినసంత అదావుడి జరిగింది.

చైత్రం పండుగలో తొలితెరటమిది. దేవతపని ముగిసింది. దీని తరవాత మనుషులపని జరుగుతుంది.

ఫాల్గుణం చంద్రుడు ఇంకా కొంచెమున్నాడు మిగులు. తరవాత మరి వుండడు. రోజు రోజుకీ ఎలాతగ్గిపోతున్నాడో ! అందరూ ఆకాశంవేపు చూసేవాళ్ళు. గుండు దెబ్బతిన్న పులిలాగ నీరసించి పోతున్నాడు చంద్రుడు. మరి పటుత్వంలేదు. గుండు దెబ్బతగిలి చావకపోతే పులి ఏటివొడ్డు దొంకల్లో ఈడ్చుకుంటూ చిక్కి పోయి చిక్కిపోయి చస్తుంది. చివరికి అస్తి చర్మావశేషంగా అవుతుందని. అదిగో అలాగే ఈచంద్రుడున్నా. అద్దరాత్రి అడివినెత్తిమీద తన సింహాసనమెక్కి సగర్వంగా అతడు కూచోడం లేదిప్పుడు. మరిమరి కిందికే దిగజారిపోతున్నాడు. నీడ అధికమవుతోంది. చీకటి పెరుగుతోంది. గోతుల్లో, పల్లాల్లో చీకటి భవిష్యత్తుకోసం నిర్మిస్తోంది. చీకటి కొండవాగు ప్రవహించిపోతోంది. చీకటి ఎలుగొడ్డు పళ్ళు తింటోంది. రావోయే ఆనందం కలలు కంటున్నారు మనుషులు.

అంతా చచ్చిన ఫాల్గుణం చందమామమీదే ఆధారపడివుంది. చందమామ చచ్చిపోయాకే అన్నీ జరుగుతాయి.

ఇవాళ జేగురు రంగుతో చిన్నగీతలాగ, నల్లటి ఆకాశం మూకుడు అంచన అంటుకునివున్న ఈచంద్రుడు, చొకప్పుడు నిండుగానే వుండేవాడు. ఇవాళరాత్రి చుక్కలు మినుకు మినుకు మంటూ వెలుగుతున్నాయి. అవన్నీ ఇవాళ సభద్రేసి చంద్రుడిమీద విశ్వాసరాహిత్య తీర్మానం ఆమోదిస్తున్నాయి. ఈచుక్కల తేజస్సంతా ఒకనాడు అపహరించి దిగమింగా డతడు. అదినాలు అయిపోయాయి. ఇక అందరితోనూకలిసి, అందరినీ కూడగట్టుకుని పెరుగుతాడతడు, మళ్ళీ వృద్ధి పొందుతాడు. గొప్పతో మిడిసిపడతాడు. విరగబడతాడు, తిరగబడతాడు. ఎప్పుడూ వుంటాయి చుక్కలు. పెరుగుతూ తరుగుతూ వుంటాడు చంద్రుడు. ఆసలతోనూ, కలలతోనూ బతుకుతా డతడు. అనాదినించీ ఆనంతంవారా ప్రకాంతమైన ఆకాశం తెరమీద ప్రతి నక్షత్రమూ వేడి వెలుగుతో వెలుగుతుంది. ఆనంతమైన అత్మల ఆనంత రూపాలతో ఉద్ఘాసితమవుతుంది సౌరజగత్తు.

ఫాల్గుణం చందమామ పోవా లనుకుంటున్నారు కొందరు. చావనీ అనుకుంటున్నారు. ఎన్నోచోట్ల అతడే వసంతం తెచ్చాడు. తుఫానులా ఆనందం అతడే తెచ్చాడు. ఎంతమందో అతడి మీద కవిత్వం కట్టారు. అతడిపేర తమ ప్రియురాళ్ళ పేర్లు పెట్టుకున్నారు, కొందరు "ఫాల్గుణం" అని. 'ఫాల్గుణం!'

ఎన్ని మామిడి పువ్వులు తెచ్చాడతడు ! ఎంత సిందూరం భూమిమీద కుప్పపెట్టి పోయాడు ! ఎన్నిచోట్లో డోలా యాత్రలు చేశాడు ! 'పాల్గుణం' ఇవాళ నిరుపేద. ఇవాళ వొట్టి మాసిపోతూవున్న చిన్న గీత అతడు. అంతమాత్రం కూడా వోర్సు కోలేకపోతున్నాయి మనిషికళ్ళు ! అందరికళ్ళూ కుడుతున్నాయి. అందరి కోరికా 'పాల్గుణంగాడు చావనీ' అనే.

అవాళ రాత్రి అమావాస్య. పాల్గుణం చంద్రుడు చచ్చిపోయాడు. ఎన్నో అన్ని అగ్గిమంటలు మండాయి. ఊరూరా మండాయి. ఎత్తయిన కొండలమీద భగభగా మండాయి. అమావాస్య రాత్రి తూర్పుకనుమల మన్యంలో ఈచివరనించి అచివరికి అందుకున్నాయి నాట్యాలు. అన్ని వేపులా వొక్కసారి ద్రమాంద్రమి అడివిబాజాలు మోగాయి. డొంబు బాజాలూ, పరజాల దుంగుడుంగాలూ, కోదుల సారంగులూ, పెరంగాల తుండాలూ అన్నీ కలిసి మోగాయి. చీకటిరాత్రి చుక్కలన్నీ మెరిశాయి. కింద స్మారకంలేని ఆనందం తాండవించింది. ఎవరినోట విన్నా-రేపు చైత్రం పండుగ, రేపు చైత్రం పండుగ. నడివీధి నాట్యంలో కల్లుకుండలు పగిలాయి. సిగ పువ్వులు రాలాయి.

పాల్గుణం చందమామ చచ్చిపోయాడు.

న ల భై

ఎర్రగా కాలిన చురకత్తిలాగ మెల్లిమెల్లిగా లోపలికి చొచ్చుకు వస్తోంది ఎర్రరోడ్డు. చురకత్తి తగిలి రామరావణుల కాలంనాటి దండకారణ్యం, మూల్యవంతగిరి సాలవృక్షాలన్నీ మొదలంటూ తుడుచుకుపోతున్నాయి. సప్తశాలాలు తెగిపోయాయి. దుందుభి రాక్షసుడి దుమ్ములకుప్పలాగ కోణార్కం శిథిలాలలాగ ప్రాచీనమానవ సంస్కృతి కుప్పలు పడిపోతూవుంది.

ఎర్రదారి వక్క నగం షరాయల, జీలుగు టోపీల (హాట్లు) మనుషులు తచ్చాడుతున్నారు. పొగలు కక్కుతూ ముసలయంత్రం (రోలంగి) కింది పాతమట్టి తొక్కేస్తూ, హాయిగా దొర్లి దొర్లి నడుస్తోంది. పదిమంది సంత. పది నదుల నీళ్లు కలగా వులగం. అదంతా బైటి సభ్యత. అంతస్తుల తెల్లమేడలే ఆసభ్యత ఆదర్శం. జటిలమైన భోగమే దాని లక్ష్యం. అందుకనే అక్కడ చేతిపని తక్కువ. యంత్రం పని అధికం. వేగిరపాటూ, చాంచల్యమూ, అతిగతీ-ఇదీ ప్రగతి. ఉన్నతిపొందిన మానవుడి శిక్షిత హృదయం అప్రాకృత పరిస్థితిలోపడి అడివికి బదులు మేడలు కడుతోంది. కొండవాగులకు బదులు రస్తాలు మెచ్చుకుంటోంది. వాగుల్లో కొట్టుకుపోయే అకులూ పువ్వులూ బదులు రోడ్లమీది బళ్ళు అందమనుకుంటోంది. ఎర్రదారిలో గందికా గడబిడా జాస్తీ. మనుషుల ఊపిరాడ దక్కడ. యంత్రాల పోగా, ధూళి ఉక్కిరి బిక్కిరి చేస్తాయి. చునిషి కడుపు కక్కురితో గింజుకుంటూ దక్కడ. గుంపులు గుంపులు మనుషుల హతాశల నిశ్వాసంతో అరిపోతున్న బొగ్గు లాగ అవుపిస్తుంది అక్కడ పొగలో అస్తమిస్తున్న పొద్దు. అదిగో ఆసభ్యత భగ్నాంశమే ఎర్రదారిని దొర్లుకుంటూ మన్యంలోకి ప్రవేశిస్తోంది. ఎర్రదారి ఎర్ర పాములాగ సాగి పొడవవుతూవుంది. యంత్రం పిడికిలిలోంచి అధునికతను హేళన చేస్తూ అదేదారి దాటి వెళ్ళేది. చైత్రం పండుగ. తన దారిని తాను వచ్చి ఎర్ర దారిని ఉపేక్షించి అడ్డంగా వెళ్ళిపోయేది. గోచీలు కట్టు కున్న పిచ్చిమనుషులు చేతిలో ధనుస్సులూ, ఈటెలూ, ఒడ్డి తుపాకులూ పట్టుకుని దారిన పోతున్నారు. తండాకి తండా అడవడుచులు వంటసారా తేలికనిపాలో కళ్ళు తేలవేస్తూ వెళ్ళిపోతున్నారు. పెదవుల నందులో తళతళా మెరిసేవి వళ్ళు.

కలలకి అవదం నూనె పులుముకున్నారు వాళ్లు. ఒంటినిండా పసుపు రాసుకున్నారు. పొగ మంచులో ఈదినట్టు తేలిపోతోంది వాళ్ళనడక. ఎక్కడ చూసినా పువ్వులూ, కల్లూ, పాటలూ గుమ్ము మంటున్నాయి. జ్ఞాపక మున్నంతవరకూ ఎప్పుడూ వాళ్ళదేశంలో ఇలాగే వస్తుంది చైత్రంపండుగు.

ఎర్రరోడ్డుకి అవతలవేపు ఈనగ్గునభ్యత లేదు.

పున్నమనాటి పెద్ద చంద్రుడు పర్వతాల కెరటాల వెనకనించి ఉదయస్తాడు అతడి గెలుపుదుస్తులు ఆరుబైట గాలిలో నిర్మలంగా అవుపిస్తాయి. మధ్య ధూళి వుండదు. అందలేని మేడలనీడలుండవక్కడ. ఏఆడ్డంకులూ వుండవు.

ఎర్రటి పెద్దచంద్రుడు పర్వతాల సముద్రంలోంచి కెరటాల మీదికి దూకాడు. వెన్నెల పొడిచింది.

వెంటనే కిలకిలా గాలివీచింది. వెన్నెలవస్తే ఎందుకో కొంచెం గాలివీస్తుంది. వెన్నెల పొడుస్తుందని ఎంతో ముందునుంచే సూచన కనిపిస్తుంది. మధ్య మౌన సంధి. విప్లవానికిముందు ప్రతిక్ష. విస్మయకరమైన శాంతి. అంతలో గాలి కదులుతుంది. హఠాత్తుగా గతుక్కు మనిపిస్తుంది శోభ. చంద్రోదయ మవుతుంది. నాలుగువేపులా కలవరం రేగుతుంది.

చైత్రం పండుగ ఆరంభమైంది.

చైత్రం చందమామను చూస్తూ దివుడు సావోతా ఆలోచిస్తున్నాడు. సారా తాగడంలో అంతం కనపడలే దతడికి. ఆలోచనకి అంతం లేదు. కొండమనిషి. శిక్షణలేని మనిషి. ఒకదాంతో మరొకటి జోడించి ఆలోచించడం నేర్చుకోలే దతడు. పనిచేస్తాడు. ఎవ్వడు ఏది జ్ఞాపకంవస్తే అప్పుడది ఆలోచిస్తాడు. మధ్య మధ్య కొద్దికొద్దిగా తీరిక కలిగినప్పుడు భిన్నభిన్నమైన ఆలోచనలు ఆలోచించే వాడతడు. పగలు పూరినభల్లో వేటకోసం ఉత్సాహం కనపరిచేవాడు. సర్దిఘాటీ మీదా, చందన ఘాటీమీదా వేటజరగాలి. అందరూ కలిసి రొప్పుతూ చిన్న అడివినుంచి ఆఘాటీలవేపు వెళ్ళాలి. పగలు తోడివాళ్ళతో ఇలా ఎన్నోపనులూ, ఎన్నో చింతలూ వుండేవతడికి. అవన్నీ సంఘానికి సంబంధించినవి.

రాత్రి తొలిజాము పూళ్ళో బెడదబెడదగా గొడవ గొడవగా వుంటుంది. తర వాత తిండితిప్పలూను. అనంతరం కడుపునిండా కల్లు పచ్చేసి, ఈళ్ళో సందడి చెయ్యడమూ, నాట్యమాడడమూను. ఈరు మాటుమణిగాక, అప్పటికి మేలుకుని పున్న యావన్నుండి ఆరిమధ్య నాట్యం దగ్గర కూచునేవాళ్ళు. అదుగో అప్పుడే

అవతలవేపు అమ్మాయిలూ, పుత్రాల్నూ ప్రేమించుకునేవాళ్ళు. ఎక్కడ ఎవళ్ళు నక్కెవాళ్ళో పతా పుండేదికాదు.

అపసోపాలు పడిపోయి, ఊరినాట్యంలోంచి బైటపడి వొంటరిగా వోకదగ్గర కూచున్నాడు దివుడు సావోతా. అతడూ చంద్రుడూ ఇద్దరూ వొంటరిగానే వున్నారు. రకరకాల నవ్వులూ, రకరకాల అడుగులూ అతడి చెవిలో పడుతున్నాయి. అడుగుల చప్పుడు కనిపెట్టడం అడివి మనుషుల్లో వోక ప్రత్యేకత. జంతువుల అడుగులచప్పుడు కనిపెడుతూ మనుషుల అడుగులచప్పుడు బట్టి వాళ్ళ అవస్థా అభిప్రాయం తెలుసుకోడం నేర్చుకున్నారు వాళ్ళు.

"ధవ్ - ధవ్ - ధవ్ - ధవ్ -" ఎవడో బద్ధకంగా తచ్చాడు తున్నాడన్నమాట. అతడికేమీ నిర్దిష్టమైన ద్వేయం లేదు. ప్స, హతభాగ్యుడు!

"ధవ్ ధవ్ ధవ్ - ధవ్ - ధవ్ - ." ఇది ప్రతీక్ష. ఉద్వేగం ఆరంభమైందన్నమాట. ఏదీ తనమనిషి వచ్చెయ్యదేం, ఇంకా!

ఇలా అడుగుల చప్పుడుబట్టి రకరకాల మనుషుల రకరకాల ఉద్దేశాలు గ్రహించవచ్చు.

ఒక గుంట ముస్తాబై ఆడదానికి వెళుతోంది. ఒకతె అడి అడి అలిసిపోయి తిరిగివచ్చేస్తోంది. చేరబడదానికి చోటు దొరికితే పడుకుంటుంది.

ఒంటిగా ఆలోచిస్తూవుంటే కాంతి కలగలేదు దివుడుకి. వెన్నెలరాత్రి మనస్సులో కోరికలు నిండిపోతున్నాయి. కళ్ళు అరమూతలు పడుతున్నాయి. చిరకాలం నించి తీరనికోరికలు మనస్సులో బాధపెడుతున్నాయి. తృప్తిలేదు.

పాతరోగమే మనస్సులో తలెత్తుతోంది. ఎంచి ఎంచి పుయుని కాపరంకోసం తెచ్చాడతడు. ఆనాటి పుయు ఈనాడు మరిలేదు. ఆనాటి ధాండికి, ఈనాటి ఇల్లాలికి మధ్య ఎంతో అంతరంవుంది. తలుచుకుంటే మనస్సు కుమిలిపోతుంది. ఏమయిందో దీనికి? అవోళ్ళులేదు, అమనస్సు లేదు. కేవలం ఇంత పుడక బెట్టి పడేస్తుంది. ఎప్పుడూ ఏదో పనిలోనే వుంటుంది. పిల్లణ్ణి పట్టుకుని ఈగదిలోంచి ఆగగిలోకి, ఆగదిలోంచి ఈగదిలోకి తారాడుతుంది. కనపడితే మొహం బుంగలాగ పెడుతుంది. సరాగంలేదు. నిజంగా తనని ఎవరో ఏమో చేసినట్టు మొహం ముడుచుకుంటుంది.

ఎన్నాళ్ళకో వోకనాడు దివుడు తన భార్యదగ్గరికి వెళ్ళేవాడు. భార్య తెలుసుకునేదికాదు. అడివికి వెళితే చెట్టునీడైనా వుంటుంది. భార్యదగ్గర అదైనాలేదు.

చైత్రం రాత్రిళ్ళు భార్యతో నాట్యంచెయ్యడం రివాజు. కాని తన భార్య నాట్యం చెయ్యదు మరి !

అలోచిస్తూవుంటే కోపం వచ్చింది దివుడికి. లేచిపోయాడు. " ఏమైనా సరే ఇవాళ చీకటిలోంచి పుయుని వెలుక్కి లాక్కువస్తాను " ప్రతిజ్ఞచేశాడు - "చైత్రం పిలుస్తున్నాది. ఇవాళ తిరుగులేదు. "

గుండెదడతో దొంగలా వెళ్ళాడు దివుడు. కొత్తపరిచయంతో తొలిచూపుకి వెళ్ళినట్టు అడుగులువేస్తూ వెళ్ళాడు. ఇలాగే తొలిసారి పుయుతో కలికాడతడు. ముంజూరుకింద చీకటిగావుంది. ఇంట్లోనూ చీకటే.

తలుపు తెరిచేవుంది. గుమ్మందగ్గర ఎప్పుటిలాగే ముసిలి దస్రు కుక్క కాపలా కాస్తోంది. నిద్ర మత్తులో థెప్ థెప్ మంటూ పరిగెత్తింది. చూసి, తోకాడిస్తూ పూరుకుంది. తొలివిస్మయం. దివుడు తెలుపుకున్నాడు. ఇంట్లో దూరాడు. తల వేడెక్కిపోయి వుంది. ఈపిరి గబగబా వస్తోంది. నోట్లో పొగచుట్ట గట్టిగా పీల్చాడు. ధుంగియా రొయ్యి రాలింది. ఆ నిప్పువెలుగులో పుయు తనవడింది. పుయు, పుబులి చొకరివేపు చొకరు వొరిగి దగ్గరగా పడుకుని నిద్రపోతున్నాడు. పుబులి వక్కని హాకినా నిద్రపోతున్నాడు. దివుడు పుయుమీదికి వొరిగాడు. వాడిపోయిన మొహం బాగా అపువడలేదు. అమె దుర్బలత్వమూ, నిస్తేజమూ అన్నీ దాచేసింది చీకటి. చీకటి కెరటంమీద వున్నట్టుంది చొక శ్రీ దేహం. అదిగో అది తనది. అమె తనది. పిచ్చెత్తినట్టు కడివాడు. పుయు నిద్రలేలలేదు. అలాగే వొంగి ఆమె పాదాలు రెండుపట్టుకుని ఈడ్చాడు దివుడు. ఈసారి పుయా నిద్ర లేలిపోయింది. హాకినా లేచిపోయి కెప్పుమన్నాడు. తెల్లపోయిచూసింది పుయు. " చైత్రం కల్లు ప్రభావం ఇది " అనుకుంది. పుబులి లేవాలనుకుంది. నాట్యం బడలిక వొడలలేదామెకి. ఒళ్ళంతా పనుపునానన కొడుతోంది.

ఈసారి దివుడు దైర్యం దిగజారిపోయింది. ఒకవేపు హాకినా ఏడుస్తున్నాడు. ఒకవేపు చెల్లెలు " ఏఁ, ఏం ! " అని పలకరిస్తోంది.

పుయు పళ్లతో పెదవులు నొక్కుకుంటూ మెల్లిమెల్లిగా అంది. " ఏహ్న ? - ఏహ్న ? - " (ఏమిటి ? - ఏమిటి ?) ఒడిపోయి వెళ్ళిపోయాడు దివుడు. చీకటిలో వచ్చిన తుఫాను చీకటిలోనే వెళ్ళిపోయింది.

దివుడు బైటికివచ్చేశాడు. సిరసిర మంటోంది బాగా. మించిపోయిన వాన హటాత్తుగా ఆగిపోయింది. మనస్సులో ఝంయ్యి ఝంయ్యి మంటోంది. తలలో

ఝుణ ఝుణ లాడుతోంది. అసలే వికటంగా వుండి మనస్సు. ఇప్పుడు మరింత వేళాకోళం చేస్తున్నట్టుంది చైత్రం. బాజాలూ, నాట్యమూ, సందడి చీకాకుగా వున్నాయి. ఎంతమందో అడుతున్నారక్కడ. కోడు సంఘం అనందదోలికల్లో పూగుతోంది. అదంతా వెగటుగా అనిపించింది దివుడికి. అక్కడికి వెళ్ళా అని పించలేదు. అలాఅని అవి వినకండా వుండాలనిపించాలేదు. పాతపుండు బరికి రక్తం కారితే ఎలావుంటుంది. అలావుందకడికి. ఒక ఇప్పచెట్టుకి చేరబడి నాట్యం బాజాలు విన్నాడతడు. రక్తం పుడుకెక్కింది. రాత్రి ముదురుతోంది. పిచ్చివెన్నెల మత్తెక్కించింది.

ధాండాలు కరుణస్వరంతో పాటపాడుతున్నారు. రాండీలమీద అభిమానవర్తం కుమ్మరిస్తున్నారు.

"ఎల మీరు వెళ్ళిపోయారు ?

తోటలోని చందమామ సయ్యాటలాడుతోంది.

కాళ్ళ అందెలతోను, చెవులా పోగులతోను

ఎంచక్క అడుగులేసి అడుతూ తిరిగారు.

మీచేతిగాజులేల ఝమకఝమక మోగాయి ?

మీచేతి కడియాలు ఝళం ఝళమోగాయి !

వడగళ్ళ వానలా ఝమక ఝమక మోగాయి !

కోతైనా కూయలేదు, వెళ్ళిపోయారెందుకో ?

పొగమంచు కప్పేసిందో ? వెర్రెత్తి వెళ్ళిపోయారో ?

చెట్టు పుట్టమాటునా 'పి యెటి' పిట్ట ఏడుస్తోంది.

'ఒర్లు టి' పిట్ట ఏడుస్తోంది.

అంతా పుత్తుతి చేసి వెళ్ళిపోయారో !

ఎల మీరు వెళ్ళిపోయారు ? " *

* తిని దాడి తోటా, తాం అజియాం రితు లాహం గాజియాం రితు
జెయిం ఘగుజోడు జెయిం అందు జోడు లాహం గాజియాం రితు
కోయోన్ల కుపతేతాం ఆతియాం రితు, లాహం ఆజియాం రితు
ఏహ్ని ఆం మహోతా, తాం అజియాం రితు, లాహం గాజియాం రితు
ఏహ్ని బాయా హోతా,
పియెటిల డిశే, అజిటి లాడిశే, లాహం గాజియాం రితు
తిని దాడి తోటా, తాం అజియాం రితు, లాహం గాజియాం రితు.

ఒంట్రో ఆకలి, అభిమానం. మనస్సులో చలం. శూన్యహృదయంలో కవిత్వం. మనిషిని రెచ్చగొట్టి, పశువులా పరిగెత్తించి, కొరతతో కొట్టడమే ఈపాట ఉద్దేశం. ఆకాశంమీద చందమామ కిందికి జారిపోతూవుంది. దివుడు దిమ్మెక్కి ముందుకి నడిచాడు. మానసికంగా పుయుని వొదిలేశాడతడు. అసలే తాగుబోతు. దాంతో స్వాభిమానం కలిసింది అఖరుసారి పుయుకి ఇవాళ వొక అవకాశ మిచ్చాడు తాను. పుయు వినుకుండితాడు. అవును, భార్యదే తప్ప. తనదికాదు. తప్పంతా పుయుదే. ఇలాగ తన్నుతాను ఇగరగట్టుకుని, మనస్సు మాడ్చుకుని, మగతనం కించపరుచుకుని ఎన్నాళ్లు పడివుండడం ?

పుయుమీద కనీతీర్పుకోవాలి. తప్పక ఈరాత్రే కనీతీర్పుకోవాలి. తక్కిది బిడిక్కిగా ఆలోచిస్తూ నడుస్తున్నాడతడు. టపీమని తలకి ముంజూరు వెదురురువ్వ తగిలింది. తుళ్ళిపడి చూశాడు. చాలామారం వచ్చేవాడు తాను. కోడు కొంప లయిపోయాయి, శారయిపోయింది. డొంబు బారికి వాకిట్లోవచ్చి నుంచున్నాడతడు. ఆ ఇంటి ముంజూరు రువ్వే తగిలిందిప్పుడు. బాలముండా పడకగది ముందున్నాడతడు.

" ఇదే మంచిది " అనుకున్నాడతడు. " ఇదే మంచిది. సొంత పెళ్ళాం మీద కనీతీర్పుకోదానికి వెళ్ళి డొంబుకొంపలో దూరడమే మంచిది. ఒక రకంగా జాతీ, కులమూ. అభిజాత్యమూ అన్నీ మంటగలిపి డొంబు కొంపలో దూరడమే మంచిది. డొంబు నీళ్ళు కడవనించి, లేదా డొంబు గంజిదాకలోనుంచి వొంపుకుని వొక చుక్క తాగేసి డొంబు కానివాడు డొంబుల్లో కలిసిపోతాడు. ఆ తరువాత అంతా నులువే.

కానైతే డొంబుల్లో కలిసిపోడం ఇష్టంలేను దివుడుకి. పురుషాను క్రమంగా వస్తున్న కోడుకులం సావొతాగిరి వొదిలేసి ఏదో తక్కువజాతిపూళ్ళో డొంబుబారికి అయి సొమ్ములు మేపుకు తిరగడతడు.

విచారం లేదు. ఏ చింతా లేదు మీద చంద్రుడున్నాడు. మనస్సులో ఉద్దండమైన పాశవికత తలెత్తివుంది. స్మారకం వచ్చిందతడికి. సోనాదేయి పడకగది గుమ్మంలో వున్నాడతడు. చేతకానిమొగుడు దగ్గిరవుంది సోనాదేయి. తీరనికోరికలు అమె మనస్సులో ఎంతకాలమయో కుమలుచున్నాయి. అక్కడే కొయ్యబారి నిలబడ్డాడు దివుడు. తలమీద దెబ్బతగిలాకే అర్థమైంది తనకి ఇంత దూరం వచ్చేసినట్టు. మన్యంగాలి చలిచలిగావుంది. దూరంగా ఎవళ్ళదో పొడి

దగ్గు వినవడింది. ఎవరో నాట్యంనించి వస్తున్నట్టుంది. అసలే దిగులుగాపుంది మనస్సు, ఎక్కడలేని చురుకూ వచ్చిందతడికి. పాపం చెయ్యడానికి పూనుకున్నాడుకదూ, మరి! పైవాడి భార్యమీదా, పైవాడిపొలంమీదా కన్నువెయ్యడం కోడు సమాజంలో పాపం. “ఎ దుమా ఈ అలికిడిలేని రాత్రి దారితియింది ఇక్కడికి లాక్కవచ్చింది నన్ను!” అనుకున్నాడతడు. కిందినించి మీదిదాకా అంతా గల్లి. పొడిదగ్గు దగ్గిరికి, ఇంకా దగ్గిరికే వస్తోంది. ధర్మకర్తవ్యం హెచ్చరిస్తోందా పొడిదగ్గు. —హీ—, ఎవళ్ళయినా ఇటువస్తే ఏంచెయ్యాలి?

మళ్ళీ పొడిదగ్గు. అక్కణ్ణుంచి మెల్లి మెల్లిగా పెళ్ళిపోయాడు దివుడు. ఎవళ్ళయినా అడిగితే ఏమిటి చెబుతాడు తాను? చేకు (చెక్) —చేకు—అవును. అదే. దొంబువాడు రాత్రి ఇంట్లో వున్నాడో లేడో? ఏంచేస్తున్నాడో తెలుసుకోడంకోసం చేకు చెయ్యడానికి రావడం పూళ్ళ సావాతావిషయంలో ఒక పెద్ద సంగతి కాదు.

వాకిలి చాటి దార్లోకి వచ్చాడు దివుడు. కొంచెం దూరం వచ్చి చూశాడు— ఊరి బెజాణి ముసిల్మీ దగ్గుతూ వస్తోంది. మెడలో మందార పువ్వుల దండ వేలాడుతూ వుంది. వికారంగా అవుపిస్తోంది. తనలో తాను తిట్టుకుంటూ, ఇంత నిశి రాత్రి పిట్టమనిషి లేని దారంబడి నడుచుకు వస్తోంది బెజాణి.

పున్నమ రాత్రి. నరకంకాళిలా నడచివస్తోందామె. చైత్రం ఉషారుతో కత్తు కలవ లేదామె నడక. భయపడి వెనక్కి తగ్గేగాడు దివుడు. “ఎక్కడికి వెళ్లింది బెజాణి?” అనుకున్నాడతడు— “ఎక్కణ్ణుంచి వస్తున్నట్టు?”

చిన్నప్పటినించీ ముసిల్మానిమాట అలోచించినప్పడల్లా కలిగే సందేహమే ఇప్పుడూ కలిగింది ఆమెని చూసి. బెజాణి దేవతలతోనూ, దెయ్యాలతోనూ కలిసి వుంటుందన్న నమ్మకమే దీనికి కారణం ఆమె మనిషే. నిజమే. కాని ఆసాధ్యమైన సాధన చేస్తుందామె.

ఆమెని ఇంటిదాకా దిగబెట్టడంకోసం ఆమె వెంట భూతాలూ, దెయ్యాలూ వస్తూనేవుంటాయి. ఊరి బాజాలు దూరంగా వినిపిస్తున్నాయి. దారిలో మరో ప్రాణి లేదు. వెన్నెల వెలుగులో చెట్టు మొదళ్ళు మిల మిల కనిపిస్తున్నాయి. వెలుగు నీడల కలయికలో ఎన్నో రూపాలు అవుపిస్తున్నాయి. అడివి జంతువుల్లాగ చీకటి కప్పుకున్నా యవి. వెన్నెల చాటు కొండలు నిద్రపోతున్నాయి. ఊరికింది గుడియాలూ, అలాగే పున్నాయి. నాలుగువేపులనించీ వెన్నెల పూటలూరి వొక్కదగ్గర చెరువులా చేరినట్టుంది.

వికారంగా దగ్గుతూ కేంద్రగిస్తూ తిన్నగా వెళ్లిపోయి, దూరంగా మాయమైపోయింది బెజుణి మునీల్లి. నివ్వెరపోయి నిలబడిపోయాడు దివుడు. నిర్జనమైన దారిలో బెజుణి ఎదురైంది. ఒంటరిగా ముందుకి అడుగువెయ్యడం మనస్కరించ లేదకడికి. వంశపరంపరగా వస్తున్న భయంతాలూకు బీజాణువులు మనస్సులో కిలకిల్లాడాయి. దివుడు వెనక్కి మళ్ళాడు. బారికిని పిలిచి తోడు తీసుకువెళ్ళాలని తన ఉద్దేశం. నిశ్శబ్దంగా వున్న దారిలో పూరిమొగ చింతచెట్టుకింద వొంటిగా ఎప్పుడూ వెళ్ళడతడు.

వెనక్కి తిరిగేసరికి మరొకదృశ్యం కనపడింది. బారికి డొంబు ఇంటిదారి మలుపుదగ్గర పొడుగాటి కాళ్ళతో పూగుతూ, జోగుతూ ఎవరో వస్తున్నారు. సన్నంగా పొడుగ్గా వుండా రూపం. మొహం కనబడలేదు. తల వేలసుకుని తిన్నగా ముందుకి వచ్చేస్తోంది.

ఇంత వేళప్పుడు ఇలాటి దృశ్యం చూస్తాడనుకోలేదు దివుడు. అదిగో బెజుణి ముందు వెళ్లిపోతూవుంది. ఒండ్రుపెడుతూ వెళ్లిపోతున్న అడ పులిలాగ వెళ్లిపోతోందామె, ఇదేదో దెయ్యం వచ్చిపడుతున్నాది మీదికి. ఎవరిది ? నిలబడితే ప్రమాదం.

పరుగుదృశ్యం కన్నా దివుడు.

వెనకవస్తున్న రూపం సరిగ్గా అతడి వెంటపడింది. అదీ పరిగెత్తింది. ఆరు దగ్గిరపడగానే వెనకవ్యక్తి కేకలు వేశాడు— “దొంగ - దొంగ.” ఎక్కడిదో ఒక పూరి కుక్క పల్లవి పట్టింది. దీనితో దివుడుసావోతా కుదుటపడి నిలబడ్డాడు. ఆపిరితేశాడు. ఏమంటే వెంటపడింది దెయ్యం కాదు, మనిషి. మనిషింటే మరెవరో కాదు, తన దద్ది లెంజుకోఁధు. చీకట్లో వోరగా నిలబడిపోయాడు దివుడు. ఆరికుక్క అరుపులు పట్టి తన మొహమెదటినించే పరిగెడుతూ ముందుకి వెళ్లిపోయాడు లెంజుకోఁదు. అడగాలనుకున్నాడు దివుడు. తీరా అడిగితే, తకరారు చేస్తే తానే పట్టుబడిపోతాడు.

ఏమీ అనలేకపోయాడు దివుడు. కాని సందేహించాడు, ఇంకాత్రి లెంజుదద్ది ఎక్కడికి వెళ్ళినట్టు ?

నలభై ఒకటి

అదే చైత్రపర్యం బందికార పూళ్ళో జరుగుతూవుంది.

ఈళ్ళోనూ, బైట దిబ్బలమీదా, కొండ ఎటవాటా బయళ్ళలోనూ ఎక్కడ చూసినా పువ్వులు ముడుచుకోడమూ, పసుపూ నూనే పులుముకుని ముస్తాబై నాట్యం చెయ్యడమూ అవుపింది. ఎలప్పుడూ థాం థాం బాజాలు చెవులు దిమ్మెత్తి పోస్తున్నాయి. లోహ్రా (కమ్మరి) లలో తొడతొక్కిడిగావుంది. ఒడ్డి తుపాకులూ ఝూమికి తుపాకులూ కేపు తుపాకులూ మరమ్మత్తువుతున్నాయి. లోహ్రా ఇనపరాళ్ళు నించి ఇనుం తీస్తున్నారు. కొత్త కొత్త తుపాకులూ, ఈదెలూ, ఇనపగుళ్ళూ తయారు చేస్తున్నారు.

అంతటా వేటకోసం నన్నాహమే. కరిచే కోడుకుక్కలు పట్టుకుని మేకలూ, గొరెలూ రాప్పేమిషతో చైత్రంవేట మప్పుతున్నారు కొందరు. భృంగరాజు పిట్టలు చేతిమీద కూచోపెట్టుకుని అడివిలో కాటుకపిట్టలాగ రెక్కలు ఫడఫడలాడించి ఇంత చిన్నపిట్ట జంతువుల్ని, ముఖ్యంగా పెద్దపులిని ఎలా బైటికిలాగుతుందో చూస్తున్నారు కొందరు.

అడివిలోకి వెళ్ళి మదైళ్ళు వాయిస్తే పులిమామ బైటికి వస్తాడు. మోలివిద్య తెలిసిన వాళ్ళున్నారు. వాళ్ళు "పతి" వేస్తారు. దాంతో జంతువు పిలిచినట్టు దానంతట అది పూళ్ళోకి వచ్చేస్తుంది. చచ్చిందాకా గుండుదెబ్బ కోసం కనిపెట్టుకు పుంటుంది. ఎన్ని గుళ్ళు కొట్టినా బెదిరిపోయి పారిపోదు. వానాకాలం, చలికాలం ఎంతమందినో ఎత్తుకుపోతుంది పులి. ఈ పొడిదినాల్లో దానికి బదులు తీర్పు కుంటారు మనుషులు. అందుకనే తుపాకులూ, ఈదెలూ, గుళ్ళూ తయారుచేస్తున్నారు. తెలిసినవాళ్ళు ఇనుప మొనలకి విషం వట్టిస్తున్నారు. చెట్ల వేళ్ళతోనూ, కుళ్ళిన మాంసంతోనూ విషం తయారుచేస్తారు. ఎక్కడ చూసినా వేట విషయమే చర్చించు కుంటున్నారు. లేళ్ళూ, దుప్పులూ వెయ్యడం కోసం అడివిలో "ఖారి" పెట్టివచ్చారు కొందరు. ఖారివేయడం. అంటే ఉప్పు, మూత్రమూ, ఎండుచేపలూ మెంతులూ, వెల్లుల్లి కలిపి వొక దగ్గర వేస్తారు. అది తినడం కోసం జంతువులు అక్కడికి వస్తాయి. ఊరిపిల్లాళ్ళు చెవురపిల్లలు పట్టే వలలు పట్టుకువెళ్ళి ఊరిపక్క

తుప్పల్లో కొశలం మొదలెట్టారప్పుడే. రాత్రిళ్ళు మంటలువేసి గంటవాయిస్తే చెవుల పిల్లులు దిగబడతాయి.

కల్లుతాగి విరగబడని మగాళ్ళు ఎక్కడోకాని లేరు. అడివిలో దొంగసారా కావలి సినంత దిగబడింది. అంతమంది నిషాతో జోగుతున్నవాళ్ళే. అందరినోళ్ళలోనూ ఉపన్యాసాలూ, పాటలూ వినబడుతున్నాయి.

ప్రతి దినమూ మాంసమే. ఈరికి దూరంగా రాతిపర్రమీద ముసిలిగొడ్డు శవం చుట్టూ రాంబందుల్లా కూచుని కత్తులతోనూ, కటార్లతోనూ గొలికేవారు జనం, మాంసం వచ్చేది.

చైత్రం ఆదావుడిలో హర్షణాకి పెళ్ళిచింత—పుబులి చింత. ఈ చింత బాజాల వరసలో నక్కి నక్కి వచ్చేది, వెనక్కి పోయేది. హర్షణా సావోతా పనిపాటుల్లో మనస్సు లగ్నంచేసుకునేవాడు. చైత్రం దినాలు ఇల్లు కూడగట్టుకునే దినాలు కావు, పాడుచేసుకునే దినాలు; గోష్టితో కలిసి అనందంగా గడిపేదినాలు.

ఈళ్ళో తలకాయ హర్షణా సావోతా. వయసులో చిన్నవాడే అయినా, గడ్డాలూ మీసాలూ నెరిసినవాళ్ళు కూడా పూరికే అయినా వచ్చి అతడి నలహా అడిగి వెళ్ళేవాళ్ళు. అన్నిటిలోనూ వుండేవాడతడు. నులకమంచంమీద ఒక ముహూర్తం కూచుని అలసట తీర్చుకునేవాడో లేదో తప్ప తాగి కేకలువేస్తూ వచ్చి వదేవాళ్ళు పూరి భోయిలు. “బాయిలే బాయిలే” పల్లవి పాడుతూ, అడుతూ వెళ్ళిపోయేవాళ్లు నాట్యమండపం దగ్గరికి.

“సావోతా! సావోతా!” కేకలు వేసేవాళ్ళు—“మా సావోతా! వయసులో వున్న సావోతా!” నాట్యంచేస్తున్న అమ్మాయిలు చుట్టూ మూగి అతడిమీద పువ్వులు రువ్వేవాళ్ళు. పరాచికమారేవాళ్ళు. జబర్తస్తీగా నాట్యమాడించేవాళ్ళు. తన పూరిమధ్యనించే జిట్లు జిట్లు పొరుగుారి అమ్మాయిలు పాటలు పాడుతూ, చైత్ర రాగిణీ ప్రవాహంలో తేలిపోతూ వెళ్ళేవాళ్లు. బడశంకా, నిసారా, ఖాలకణా, కనా పాడి, దామనగండా, కార్లీ—ఎన్నో పూళ్ళ పడుచులు కోడూ, పరజా, డొంబూ వయసుగుంటలు వెళ్ళేవాళ్ళు. ఒకొక్కజాతి ఒకొక్క తండా. తమజాతివాళ్లు ఎదురుపడితే కావలిసినంత సందడి జరిగేది. ఉషారంతా బట్టబయలే, అవునంటే అవును. కాదంటే కాదు. అంతా ధాండిల ఇష్టమే. మనసుపుడితే అడుతుంది ధాండ్. ఇష్టం లేకపోతే “నిచు, నిచు. కూంయి—కూంయి” అనేస్తుంది.

* నాకిష్టంలేదు.

దేశం దేశం యావత్తూ అదా మగా కలిసి పండుగులో తేలుతున్నారు, ఎల్లప్పుడూ భోగమే. మనసు బాధించే విరహం లేదు. అలకలు లేవు. దీనికి అవకాశమే లేదు, వేళా లేదు.

హికోకా హర్గుణా సావోతా చైత్రం పండుగలో వుండకూడా తన మేనమామ గారింటికి వెళ్ళేదారిలో నారణ పట్నం కింది మన్యంలోని కొత్త నభ్యత మరవ లేకపోయేవాడు. ఈ చైత్రం అదావుడి అయిపోయాక తాను ఒక బండి తయారు చేసుకోవాలనుకుంటున్నాడు. ఇనప పెనంలో బెల్లం ఎలా పండుతారో ప్రయత్నించాలనుకొనేవాడు. ఈ పెద్ద పూహంతో తాను తన సాటి కోడులకంటే గొప్పవాణ్ణును కునేవాడు. చిన్ననాటి జట్టుదార్లతో ఆడేవాడు, పాడే వాడతడు. అయితే అంత మాత్రంతో సంసారం పూర్తయిందనుకునేవాడు కాదు. పకుపుల మందను కడుపు నిండా మేపుతూ వాటిని నిఘాగా చూసేవాడు. వీటిలో వేటిని ఎంచి బండికి సం తయారుచెయ్యడమా అని ఆలోచించేవాడు. ఆ రెంటిలో ఒకదానికి ఎప్పుడైనా ఖాయిలా చేస్తే కాపుకి కూడా అదనంగా అట్టేపెట్టుకోవాలి. ఈ ఆలోచనలో ఇల్లాల ఆలోచనకూడా వచ్చేది. ఎవర్ని ఇల్లాలుగా తెచ్చుకోడం? అమే బలంగా వుండాలి, ఓర్పుకలదిగా వుండాలి, కష్టపడేదిగా వుండాలి, బుద్ధిమంతురాలై వుండాలి. దాబూ దర్పం లేనిదిగా వుండాలి. అలాటిదైతేనే చచ్చేదాకా అంటిపెట్టుకు వుండవచ్చు. అమే తన పిల్లల తల్లి అయితే తనకి గౌరవ మేర్పడుతుంది. అంతే కాదు, తనలాగే కొత్త నభ్యత అంటే నచ్చాలామెకి. అవకాశం వచ్చినప్పుడల్లా ఔన్నత్యం అందుకుంటూ వుండాలామే.

చైత్రం పండుగతో మునిగి కూడా ఇల్లాలు మాట ఆలోచించేవాడు హర్గుణా. అదిగో అప్పుడే తనుపుకి వచ్చేది పుబులి. ఆడది కావాలని కాదు, అడవాళ్ళ కొరత లేదతడికి. కేవలం భార్య, మంచిభార్య కావాలి.

మిణి ఆపాయు వొదిలి వచ్చాక టింగూ, బింగూ, సోభెనా ఎవ్వరూ ఆహూరు మాట ఎత్తలేదు మళ్ళీ దార్లో. చివర వచ్చాడు శచ్చు కోడు ముసిలాడు. ముసిలి సరుబు సావోతా లేని బాధతో తిరిగివచ్చా డతడు. ఈ చూపుల్లో పుబులి హర్గుణాలమధ్య ఏదో ఒకటి జరుగుతుందని ఆశపడ్డా డతడు. కాని ఏమీ జరగలేదు. శచ్చుకోడు బిరుసు మనిషి, నిజమే, బైటికంత మెత్తనివాడు కాదు. కాని మూడు ముళ్ళూ వేసి ఎవళ్ళనైనా ఒకింటివాళ్ళని చెయ్యడమంటే ముసిలాడికి ముచ్చట. అంతేకాదు, గోష్టిలో ప్రతివాళ్ళమీద ఒక మక్కువ వుండేదతడికి. అందరినీ స్నేహంగా చూసేవాడు. దూర దూరంగా వున్న సావోతా కొంపలు రెండూ

పెళ్లి ముడితో ఒకటి కావాలని అతడి ఆస. అయితే దూరమే అయిపోతూ వుంది ఆ ఆస.

ఆ శబ్ద మూత్రం హార్షణాని జ్ఞాపకంచేశాడు మిణి ఆపాయు పుబులి మాట.

"చైత్రం పండుగ వచ్చింది కదా, సావిత్రీ! పద ఈ యేడు మిణి ఆపాయు వెళదాం. ఏం, ఏమంటావు?"

"నిన్నుకాక మొన్నేకదా, బెజ్జణి ఆడించడానికి వెళ్ళాం మిణి ఆపాయు!" అన్నాడు హార్షణ.

"అది వేరే పని, ఇది వేరేపని. పదవయ్యా వోపాలి వెళదాం. మీరంతా వయసు కుర్రాళ్ళు కదా, మీరు ముందు బయలుదేరవలసింది. ఎట్లైనా వెళ్ళడం మానడం మా మునిలాళ్ళకేముంది?"

ఎన్నోవిధాల ఇదయ్యేవాడతడు. అయితే హార్షణ అంత మీద మీద పట్టుపడే కుర్రాడు కాదు. తన స్వాభిమానంతో తాను గొణుగులాడేవాడు. "ఇన్ని పనులున్నాయి. ఏధాండీనీ బెల్లించడానికి పరిగెత్తడంకోసం తీరికలేదు నాకు."

అన్నీ ఆలోచించేవాడు. బుర్రలో తెర్రులు పాకేవి. ఇన్ని నాట్యాల్లా, ఇంత మంది ధాండిల్లా వున్నాకూడా కొనేరుగా* వుండేవాడు హార్షణ. ఇవేవీ నచ్చేవి కావతడికి. "అందరు ఆడాళ్ళు ఒకటే రకం, ఒకేమాదిరి తెలివిమాలినవాళ్ళు. స్వార్థమే వాళ్ళ స్వభావం. నిష్ఠురమే వాళ్ళ గుణం; వీళ్ళకంటే నేను చేసుకో పోయే బండివాడు నయం. కాబోయే వ్యాపార జీవనంలో తొలి పావంచా* బండి వాడు" అనుకునేవా డతడు.

బండి—వ్యవసాయం—వ్యాపారం—. దీనికోసమే తాను సిద్ధపడతాడు. బహుశా ఈలోగా రోడ్డు పడవచ్చు. కాబా తయారుచేసుకుంటాడు. వ్యాపారంకోసం బజారు తయారవుతుంది. అందుకోసం ముందే సిద్ధపడాలి. పెద్ద ఇల్లా, ధాన్యం కొట్టూ, పోళ్ళకొట్టూ, చెవులికి గుండుజోడూ, తలకి తలపాగా, పొంటిమీద కోటూ కమీజూ, మొలకి ఎర్రతోక కొపినమూ, సాహుకారు వృత్తి, రూపాయలూ, మెళ్ళో బంగారపు హారమూ, ఇంట్లో అదేశంలో వేలాడదస్తూర్, దూరానికి చుక్కలా అవుపిస్తుంది, అలాటి దీపమూ—ఇదీ హార్షణ కల్పన.

* నిరుత్సాహంగా.

* మెట్టు

ఇవి తప్పించి తక్కినవన్నీ నవ్వేసి 'పూ' అనేసేవాడతడు. వాటికోసం బుర్ర చించుకుని అరోగ్యం పాడుచేసుకునేవాడు కాడతడు. ఇదిగో ఈ రెండోరకం జాబితాలోదే అడజాతి. తనంతాను ఎవతైనా వస్తుందీ, రానీ. స్వయంగా తాను మాత్రం ఎదురునన్నాహం చెయ్యడం తన చరిత్రకీ సరిపడదు.

న ల భై రం డు

చైత్రం అడివిని వోదారుస్తూ అడివంటడే నడుస్తోంది చైత్రం దారి. అడివిలో నిన్ను వున్నది ఇవాళ వుండదు. దారిలో నిన్ను లేనిది ఇవాళ వుంటుంది. దారి అడివీ జీబులో కలిసిపోయి సాగుతున్నాయి. చెట్ల అడివి పల్చబడిపోతూ వుంది. మనుషుల అడివి పెరుగుతూ వుంది.

మనుషుల అడుగులు పడి నలిగిన సన్నని కాలిబాట సిగ్గుతో వొణికిపోతూ వుంది. భయంతో గడగడ లాడుతూ వుంది. చరిత్ర తయారుచేసే సాహసంతో తన ఇత్తడి గుండె మెరిపించి అది గప్పాలు కొట్టలేదెప్పుడూ. ఇప్పుడు దాని నరనరాలా మనుషులు కిక్కిరిసిపోతున్నారు. దాని ప్రతి మలుపులోనూ అపూర్వ సృష్టి అవతరిస్తోంది. ఎక్కడలేని కోలాహలమూ, అనందమూ, అంతా అక్కడే ఇప్పుడు.

తన్ను తాను మరిచిన ఆ సన్నని కాలిబాటవెంట తండాకి తండా వచ్చి పోతున్నారు.

కొండల సందుల్లోనూ, ఘాటీ ట్రికాలమీదా, అడవుల్లోనూ, గౌరంగాలకిందా విరగబడి తిగుగుతున్నారు మనుషులు. దారిలో మురిచెట్ల కింద మేలాలూ జరిగేవి. పల్లాల్లో వేటలు సాగేవి. గెడ్డల వొడ్డు వొండల్లోనూ, వొరకల్లోనూ, నాచుపక్కల మీదా, వొట్టివేళ్ళ కమ్మని వానన బయళ్ళలోనూ, అడివి అందం వొలకపోసిన మైదానాలమీదా కుర్రాళ్ళు, అమ్మాయిలూ చదికిరిబడేవాళ్ళు.

రకరకాల జాతుల మనుషులు — మానవజాతి క్రమ వికాసం పొందిన ఏనాడో, ఏనందునో వచ్చేసి అడివి వొడిలో తలదాచుకున్నారు. ఇవాళ వాళ్ళే అనంద పూజారు లక్కడ. చైత్రం దారికదాకూ అనందమే వొలికిపోతూ వుంది. అందులోనే ఎన్నో ఉపాయాలు, ఎన్నో కల్పనలు, ఎన్నో ఆశలు. పగిలిన కల్లు కుండలూ, తెగిన పూలగుత్తులూ, జారిపోయిన చింకి గుడ్డలూ. అంతులేని కాలి దుమ్ము — ఇవే ఆ సన్నని కాలిబాటకి అలంకారాలు. దారంతా ఇదే కథ. చిత్రం రంగు వొకటే అయినా చిత్రఫలకం వొక్కటి కాదు. చిత్రాలూ రకరకాలే. వెలుగు మాత్రం అంతటా వొక్కటే.

చైత్రపర్యం. రకరకాలుగా వుంది చిత్రం. ఒక్కొక్కరూ రకరకాలవుతున్నారు. ఒక్కొక్క గుంపూ వొక్కొక్క రకమవుతోంది.

దూరదేశాల సాహుకార్ల పాలేర్లు గుంపులు గుంపులు ఆటవిడుపుకి పూళ్ళకి వస్తున్నారు. ఇక్కల సంతానం దుంగు దుంగా వాయిస్తూ కోలాహలంగా ఇళ్ళకి వస్తున్నారు. యంత్రాలూ మరలూ వున్న దేశంలోని చాకిరి పూళ్ళనించీ, దొరల టీ తోటలనించీ — ఎంతో దూరం అస్సాం దేశంనించి తక్కువమంది వస్తున్నారు. కొంతమంది అడివిలో వేటకి వెళ్ళి వస్తున్నారు. చంపిన జంతువుమీద పూల దండలు వేసి, కట్టెమీద మోసుకువస్తున్నారు. వెనక బోలెడుమంది నాట్యం చేస్తూ నడుస్తున్నారు. కొంతమంది వుత్తిచేతులతో మొహాలు వేలవేసుకు వస్తున్నారు. కొందరు వీర వేషాలతో బోరవిరిచి నడుస్తున్నారు. నిజంగా వేటలో కొండతవ్వి పారేసినట్టున్నారు వాళ్ళు. చుట్టరికానికి వస్తున్నవాళ్ళు లెక్కా జమా లేదు. కొందరు కన్యలకోసం వెళుతున్నారు.

కొత్త కోడళ్ళు అత్తారింటికి వెళుతున్నారు. మాటిమాటికీ వెనక్కివస్తూ తల్లి కొంగు పట్టుకుని “వెళ్ళను, వెళ్ళను” అంటోంది ఒక అమ్మాయి. ఎవరో ఒకరు కన్యని బుజంమీద పట్టుకుపోతున్నారు, ఆమె తనదే అన్నట్టు : ఇప్పుడే కొత్తగా లేవదీ సుకుపోతున్నట్టు. ముందే మాట్లాడుకున్నప్రకారం కన్యతరపువాళ్ళు చుట్టూ మూగి అతణ్ణి ‘ఆటలో అంటిపండు’ చేస్తున్నారు. అన్నిదెబ్బలూ భరిస్తున్నాడతడు. బుజంమీది కన్య నవ్వుతూనే వుంది.

ఈ వెర్రి చైత్రంలో ఎక్కడచూసినా దారినపోయేవాళ్ళ అగి అగి, చూసి చూసి, తొంగిచూసి, చెవులు రిక్కబెట్టి వెళతారు.

ఇద్దరు ఆడమనుషులు దారంబడే నడుచుకు వస్తున్నారు. అందులో ఒకామె వయసుచుట్టిన ముసిల్లి. రెండోది వయసులోవున్న కుర్రది. ఇంకా వేళవుంది. బందికార దగ్గరవడుతూ వుంది. ఈ ఘాటీ దిగిపోతే సరి. ఏటవాలు నీడలో కింది నించి మీదికి వెళుతున్నారు వాళ్ళు.

కవ్వంలా కనపడుతున్న కొండమీద సంజపొద్దు వెలుగు దోబూచులాడుతోంది. వెనకవడి చూస్తూ నడుస్తోంది ముసిల్లి. ముడుకులమీద అనుకుంటూ, అగుతూ వెళుతోంది. తమరో తాము నవ్వుకుంటూ, చూసేసి, పరాచికా లాడుకుంటూ వెళ్ళిపోతున్న జనంవేపు ఇటూ అటూ తిరుగుతున్నాయి కుర్రరాని కళ్ళు. తన ఆనందంలో తాను పొంగిపోతూ నడుస్తోందామె. తనకోసం ఎవ్వరూ అగరేమని కిందపడుతూనూ వుంది. తనవేపు చూస్తూ ఎవ్వరూ దారితప్పి పోరేం ?

అమె శరీరంమీద చేతులు నిమిరి వెళ్ళిపోయింది యవ్వనం. జారిన యవ్వనం

మీద మనిషి చేతుల పనితనమే కనపడుతోందిప్పుడు. పద్నాలుగు మూళ్ళ రంగు చీరె చుట్టపెట్టుకుం దామె. కింద కుచ్చెళ్ళతో గుండాను పోసింది. మీద మిగిలిన చీరంతా చుట్టబెట్టి వొంటిమీద వల్లెవాటుగా వేసుకుని నడుముకి చుట్టుకుంది. తలమీద కొప్పు తూరుపు మెట్ట* ముడిచింది. మెట్టలో మొగిలిరేకులు దోపింది. కాలి ఎర్రదూళి పారాణితో కలిసిపోయింది శరీరం రంగు కొంచెం ఎరుపు కలిసిన తెలుపు. పసుపూ. ఆవడమూ కలిపి గిలాబువేసి మరింత మెరుస్తోంది. అరోగ్యవంతమైన శరీరం. అయితే ఆ మొహం ఒకసారి చూస్తే రాత్రి తప్పకండా కలలో తొంగి చూస్తుంది. మనక వెన్నెల తేలిక వెలుగులో కలలు కనపడుతున్నాయి.

లోతు రథోలావరకలో లేడిని వేసి నడుస్తున్నారు మనుషులు. సూది కొండ మీదికెక్కి కింది పల్లంవేపు పరిగెత్తి దిగుతున్నట్టుంది అడివి దృశ్యం.

పువ్వులు ముడుచుకున్న కొప్పుమీద మూట పెట్టుకొని ముందు ముందు నడుస్తోంది కుర్రది. ఆమె వీపువేపు కాపలా కాస్తున్నట్టుంది ముసిల్లి. ఒంటిమీంచి నల్లటి చెమట కారిపోతూ వుంది. మురికి ఓడుతూన్న ముతక తెలుగు కోక కట్టుకుం దామె. కాలాన్న చుట్ట నోట్లో పెట్టుకుంది. ఎముకలతో బుగ్గలు సొట్టలు దేరిపోయి వున్నాయి. కర్కశమైన కుటిలత్వం పోతపొయ్యడానికే ఏర్పడినట్టు న్నాయి ఆ సొట్టలు. చేతికి వలంపాటి పలకల ఇత్తడి మురుగులున్నాయి. అవీ ఆమె కఠినత్వంతో కత్తు రలుపుతున్నట్టున్నాయి. పెద్ద పెద్ద పాదాలతో, నరాలతో కండరాలు తీరిగి వున్నాయి కాళ్ళు. చూస్తే సరిగ్గా ఎండుచేపలు అమ్మవచ్చిన మనిషిలా అవుపడుతోందామె. సరిగ్గా అన్నీ అలాగే వున్నాయి. చూసినవాళ్ళందరూ వాళ్ళని వ్యాపారం చేసుకునే తెలుగు ఆడవాళ్ళనే అనుకుంటున్నారు. ఇలాగే పొగాకు అమ్మడానికో, ఎండుపరిగె లమ్మడానికో పదేసికోసులు, పదిహేనేసి కోసులు కాలినడకను కొండదేశం తిరుగుతారు వాళ్ళు. సంతనించి సంతకి తిరుగుతారు. ఎవ్వరూ వాళ్ళవేపు చూడరు. కాని ఈ ఇద్దరూ? — వీళ్ల నెత్తిని దుకాణం లేదే! వీళ్ళ జట్టువాళ్ళూ ఎవళ్ళూ లేరు. అన్నిటికంటే చిత్రం వీళ్ళ నోట్లో అవిరళంగా ప్రవహించే తెలుగు శబ్దాల బాహుళ్యమూ లేదు.

దారి తగ్గిపోతున్నకొద్దీ ముసిల్లాని కఠినతమీద ఉదాస బావం నీడలా ఆపరిస్తోంది. పొల్లి పట్టినట్టు నాలుగువేపులా చూస్తోందామె. అన్నీ గుర్తుపడుతోంది.

* మనకి తూరుపు. వొడికాకి దక్షిణం. అంకుకని రచయిత మూలంలో దక్షిణంపైట్ట అనే అన్నాడు.

కుర్రది చికాకు పడుతోంది. ఇలాటి ఘాటీ రెక్క నడవడానికి తనకరీరం తయారుకాలేదు. ఆమె ఆకారమూ, ముస్తాబూ మరోపనికోసమే పనికివస్తాయి. ఎవళ్ళదగ్గరైనా మెప్పు వినడం, ఎవరైనా పొగిడితే అలకించడం—ఇదీ ఆమెకి అలవాటు. తన ఎదట అందరూ తలవొంచడమూ ఆమెకి అలవాటే. తలవొంచితే తన కనుబొమల తీరులో, పెదవుల వొంపుల్లో ఒకణ్ణి ఎత్తేదామె, ఒకణ్ణి కుదవేసేది—అదీ ఆమె రెక్క.

ఎంతోమంది దారిని పోతున్నారు. తలమానినవాళ్ళూ, సగం దిసమొలవాళ్ళూ వాళ్ళు. అడివి బిడ్డలు. అదరా బాదరా నడుస్తున్నారు. తమలో తాము నవ్వుకుంటూ పోతున్నారు. కుర్రదాని మనస్సు కొట్టుకునేది.

అడివిదేశం కుర్రకారు ధాండాల్నా, ధాండిల్నా కుర్రదాని ఈర్ష్య వూదరగొట్టి తమదారిని తాము వెళ్లిపోతున్నారు. కుర్రదానిది కిందిదేశం మెరుగు. ఈ కుర్రకారు వుల్లాసం అమెని వొణికించేది. వీళ్ళ అడుగుల్లో అడుగులు కలిపి తానుకూడా అడివిమనిషై వెళ్లిపోవాలనుకునేదామె. కాని పరిస్థితి అడ్డువచ్చేది.

ఎత్తుకొండలు. నీడవడితేబాలు, ఈ చైత్రంలో కూడా ఘాటీ టీక్రామీద చలి గాలి గుండెలు వొణికిస్తుంది. పట్నాలు లేవక్కడ. పెద్ద పెద్ద పూళ్ళు లేవు. ఎటు చూస్తే అటు కొండలే. కళ్లెదట కొండలు పెరిగిపోతున్నట్టుంటాయి, మింగేసి నట్టుంటాయి. చూపులతోనే ప్రాణం పీల్చేయ్యాలని చూస్తాయి.

"అబ్బా, ఇంకా ఎంతదూరముందమ్మా?" కుర్రది అడిగింది.

"చాలా కష్టపడ్డావే తల్లీ!" కరుకుముహంమీద కోమలమైన సానుభూతి కనపరిచి, రాతిమీద సాయంకాలం నీడలా మాసిపోయిన చూపుతో అంది ముసిల్మీ—
"కదూ? అయిదు రోజులూ, అయిదు రాత్రుళ్ళూ తక్కువా? అయితే—అయిపోయిందిలే. మరికొంచెం వెళితే మన ఇల్లు. ఇల్లు మరెక్కడే తల్లీ, ఇల్లు కాదు—మనవూరు—"

"దగ్గరపడిందా?—కొంచెం కూకుందామా?"

"కూకుంటే కొంచెం కూకో, అయ్యో, ఇంతా నడిచి నడిచి—అలస్యమైపోతే చూడూ మళ్ళీ, వూరు దగ్గరపడితే మాత్రం, అడివి జంతువుల్ని నమ్మలేమే తల్లీ!"

"అడివి జంతువులు" కుర్రది నవ్వింది — "తినేసే వుంటే ఇంతదూరం రాగలమా అమ్మా, మనం? ఏం దేశమమ్మా—ఎందారి తల్లీ! మనకి చావు లేదని కదా, అమ్మా?—"

"ఛీఛీ, ఇలా అనవచ్చటే? భయాన్ని పిలిస్తే భయం దగ్గరికి వస్తుంది.

చావుని దగ్గరికి పిలిస్తే చావు దగ్గరికి వస్తుంది. విన్నావా తల్లీ, ఇలా అనకూడదు," ముసిల్మీ విచారంగా అవుపడింది. కుతూహలంతో కుర్రది తల్లివేపు చూసింది. ఇద్దరూ కొంచెం మౌనంగా పూరుకున్నారు.

"నిజమేనా అమ్మా?" కుర్రది అలోచిస్తూ అంది— "నిజంగా, పిలిస్తే చావు దగ్గరికి వస్తుందే? నీకు తెలుసుకదమ్మా? అన్నీ నీకు తెలుసునంటారు లోకులు. నిజం చెప్పా, పిలిస్తే చావు వచ్చేసి, మనుషుల దుఃఖమూ, కష్టమూ అన్నీ వొడిలి పోతూవుంటే—నీకు తెలుసుకదా మరి, నువ్వు చచ్చిపోయి, నన్ను చంపేయ్యకండా ఇంత దారి అడివిలో పరిగెత్తివచ్చా వెందుకూ? ఏమిటి మనకి భాకి పుండని ప్రాణం నిలుపుకోడంకోసం ఇంత భయంకరమైన దేశంలోకి ఈడ్చుకు వచ్చా వమ్మా?—"

ముసిల్మీ కోపంతెచ్చుకుంది. పైపైన చిరాకు కనపరుస్తూ అంది: "చూడూ, పియ్యోటీ, నేను నీతో చాల్లేను మరి. ఎంత మన్నా చేస్తే* అంత ఏతించి అదేమాట. అదేమాట వొడలకోండా వున్నావు. 'చచ్చిపోతాం, చచ్చిపోతాం' ఎందుకే చస్తావు? ఎంత పాడుమాటే! ఏడ్చాం, మొత్తుకున్నాం, అదృష్టాన్ని ఎంత నిందించాలో అంతా నిందించాం. తిట్టుకున్నాం. అయిపోయింది. ఇంకా ఎందుకూ అదేమాట, ఎల్లప్పుడూ? ఇంత ఉల్లంగణం* దానివి, దరిద్రగొట్టుదానివి ఎప్పుడూనూ నువ్వు.

ఎక్కడ ఎన్నాళ్ళు రానుందో! దానికని విచార మెందుకూ? ఒక్క దగ్గరే అని విత్తనం నాటామా, బెంగపెట్టుకోదానికి? మంచి రోజులు వచ్చాయి. ఈ అడివినించి పల్లపు దేశం వెళ్ళాం. మళ్ళీ చెద్దరోజులు వచ్చాయి, అడివిలోకి పారి పోయిరాదంకంటే మరోదారిలేదు. అంత మాత్రాన ఏం పుట్టి ములిగిపోయిందట? "తెలిసిందా, పి యొ టీ? ఏ అడివిచూసి నీకు తేళ్ళు జెరులూ పాకుతున్నాయో. ఆ అడివిలోనే నిన్ను కన్నాను. అదిగో అక్కడికే నిన్ను తీసుకు వెళ్లు తున్నాను. దీంతో నా పూచీ తిరిపోతుంది, అతనూ అదే చెప్పి చచ్చిపోయాడు." బొంగురు గొంతుకతో చెప్పకుపోయింది ముసిల్మీ— "చావదానికి భయంలేదు. ఒక సారి చస్తే మళ్ళీ మళ్ళీ ఎవళ్ళ కడుపులో అయినా పుడుతూనే వుంటాం. చవ్వడానికి భయంలేదు, కాని వొకవేళ ఇక్కడ ఇబ్బంది పడితే, గడవక పోతే, నాలు గిళ్ళకుక్కల్లాగ ఇక్కడ ఎప్పుడూ పడివుండకండి. మా పింతండ్రి పూరు అనిర గ్రామం వెళ్ళిపోండి. అక్కడ కూలీ నాలీ దొరుకుతుంది, కావలిసినంత. ఇక్కడ

* వద్దంటే అల్లరి.

దొరకడు, ఇక్కడ అడిగే వాళ్ళుండరు. పల్లపుదేశంలో ధనముంది కాని మనస్సు లేదు. పోనీ మామూలు వెళ్ళిపోండిమీరు. ఇల్లు కూలిపోయే వుంటుంది. పోనీ, కొత్త ఇల్లు తయారవుతుంది. అక్కడ కల్లు పొలిపడతాడు మిమ్మల్ని. లెంజు పోలుస్తాడు. కొండాతాంబేరు వంశం సంద్రంగా అని వొకడు వుండేవాడని బందికార వూళ్ళో ఎవళ్ళయినా వొకళ్ళు గ్యాపకం చేస్తారు అన్నాడు.

ముసిల్మీ పూరుకుంది. కుర్రది మాట్లాడలేదు. ఎన్నోమార్లు ఇదే పాతపాట తల్లి దగ్గర వింటున్నదామె. యుక్తికాదు, హృదయం రోతుల్లోని ఎదో రాగపల్లవి అది. పాట మీద తర్కం పారదు. కుర్రది పూరుకుంది.

“చూశావా” గబుక్కున అందుకుంది ముసిల్మీ— “పియోటీ, బాగులేదూ? నిజం చెప్పు! ఇల్లు దగ్గర వడింది. అక్కడ మనవాళ్ళున్నారు. మన పూరు మనం తిరిగి వచ్చేయ్యడం బాగాలేదూ? ఆ, ఎంత బాగా నిద్రపడుతుందే—”

ఎమీ అనకండా హి హి హి అని నవ్వేసింది పియోటీ. అప్పటి కప్పడే అస్తమానం సూర్యుడు కొండ కొంగున అగ్గిముట్టించేశాడు. ఎగిరెగిరి మీది మీదికి దుముకుతోంది మంట. పి యో టి మనస్సు అలాగే వుంది. ఉభయుల మధ్యా పుంజీభూతమైన సంవత్తి వాదంలా వుంది అందకారం.

కుర్రదాని ముసిలితల్లి అగుతూ, జాపోస్తూ దిగుడు దిగుతోంది. పియోటీ నవ్వులో బాధ అవుపడలేదు. తల్లి కూతుళ్ళ మళ్ళీ నడిచారు మంత్రం గొణిగినట్టు గొణిగింది ముసిల్మీ “నవ్వే తల్లీ, నవ్వు. నవ్వితే ఆయుస్సు పెరుగుతుంది. నువ్వు ఇలాగే నవ్వుతూవుండు, నీముందు నేను రాలిపోతాను. నీకు బుద్ధి రాలేదు కనకనా నేను చెప్పడానికి? ఇన్నేళ్ళకి వచ్చావు. ఊరివాళ్ళ పెన్నిధిలా చూస్తారు. నవ్వించి నవ్వించి ఊపిరాడనివ్వరు. నీ ఆనందంలోనే నా ఆనందమే అమ్మా! మరి, నేను చెప్పినమాట వినుకుంటావుకదూ! ఇదిగో, పూరికే వాగుడుగంటలాగ ఎల్లప్పుడూ వాగకు. నాబంగారం తల్లివికాదూ! మనస్సుకి నచ్చినట్టు ఖుసీగావుండు. మనసుతీరా నాట్యం చెయ్యి. మన వెనకటి మాటలు ఎవరి ముందు అనకు. లోకులు పదివిధాల మాటలు లాగాలని చూస్తారు. అన్నీ విన్నట్టు వింటారు, జగడం పెడతారు. ఒకదానికి మరొక అర్థం తగిలిస్తారు. ఊరికే జ్ఞాతులు నవ్వు తారు. విన్నావా?— అవన్నీ మరిచిపో. ఇక కొత్తబతుకు. కొత్తమాటలు. పాతవి మరి వాద్దు, ఛీ—”

నవ్వు దిగమింగుకుంటూ నడిచింది పియోటీ.

అఁ, ఎంత వేగం నీడలు జారిపోతున్నాయో ! ఎంతో దూరం లేదిక. నీడలికి మనుషులికి పోటీ. ఎవరు చిత్తవుతారో !

పియ్యెటి ఎదట ఏరికలేని పైపూరి కోడుకుర్రాళ్ళు కొంతమంది చైత్రం పాటలు పాడుతూసరదాగా వెళ్తున్నారు. వాళ్ళ వంటినిండా పువ్వులే వున్నాయి. మొలకీ మొలతాడూ, గోదీ మూత్రమున్నాయి. కాని వాళ్ళు మలిచినట్లుంది. అడివి జంతుల్లాగే ఏపుగా, పుష్టిగా వున్నారువాళ్ళు. అడివి జంతువుల్లాగే నిషాతో వున్నారు. కుదించినట్టు వున్న మాంస కండరాలు పాట వరసలో పులికి పులికి లేస్తున్నాయి. ధనుస్సులూ, బాణాలూ, వొడ్డితుపాకులూ పట్టుకుని వీరపురుషుల్లా బోర విరుచుకు నడుస్తున్నారు వాళ్ళు.

వాళ్ళలో ఎవరో కుర్రదానిపేరు పట్టారు అంతమందిలో ఎవరతడు ? ఎలా పోల్చాడు ?

కారు, సందేహం తీరిపోయింది. కోడు గోష్టిలో పాట— “జాగ్రత్త జాగ్రత్త, పెండె దాటి వెళ్ళకు.”

“పియ్యెటి (వంగపండు పిట్ట) ఏడుస్తోంది ఆ వేపు.

అణతి ఏడుస్తోంది ఇటువేపు.

చైత్రం మత్తుగా వుంది.

పెండె దాటి వెళ్ళకు.

ఒలే మేనమామ కూతురా !

ఒలే మామగారి కూతురా !

కాళ్ళకి కడియాల్లాగ,

చెవులికి పోగుల్లాగ

మాతో కలిసిమెలిసి వున్నావు.

పియ్యెటి ఏడుస్తోంది,

పెండెదాటి వెళ్ళకు.”

పియ్యెటి తుళ్లిపడింది. మాటి మాటికీ అదేపాట పాడుతున్నారు వాళ్ళు. పరిగెత్తి వెళ్ళి నిలబడిపోయినట్టు. మళ్ళీ పరిగెత్తి పరిగెత్తి మరింత దూరంలో ఆగిపోయినట్టు—ఇలా వుంది దాని స్వరం.

“పియ్యెటి లో డితే,

లో అణతి లో డితే.

లో నరు సోలమాలి,

అలో శాలా బాదా,

లో అలో చిదా బాదా,

లో నరు సోల మాలి జెయి నిలస బాయి,

లో జెయి కాలస బాయి,

లో నరు సోలమాలి."

పియ్యటి ముందుకి వెళ్ళింది. వెనకనించి ముసిల్మీ చూసింది. తగ్గాలనే వెనక్కి తగ్గిందామె.

ఇదిగో ఈమాత్రం అనుకుందికి పూతకర్ర అందించడానికే అడివిలోకి ఇంత దూరం పరిగెత్తుకు వచ్చిందామె.

చైత్రం దారిని విడిపోయిన సుడులలాగ తుకిడీకి తుకిడీ కుర్రాళ్లు నడుస్తున్నారు. వాళ్ళ నెత్తురులో అగ్నిహోత్రముంది. ఎప్పుడెమప్పుతుందో చెప్పలేదామె.

ముసిల్మాని అనలన్నీ నీళ్లుకారేసి హటాత్తుగా అగిపోయింది పాట. అప్పటి కప్పుడే కుర్రాళ్ళ మధ్యకి వెళ్ళింది పియ్యటి. దూరంనించి నీడలా ఆమె రూపం చెప్పేస్తోంది అంతమంది కుర్రాళ్ళకీ ఆమె ఆడదని. అందుకనే పాటలో ఉల్లాసం. కాని దగ్గరికి రాగానే చూశారు వాళ్ళు, తమ కోడు జట్టులోది కాదామె. ఎండు చేపలు అమ్మేసి, సంతనించి తిరిగివస్తున్న సాహుకారు కూతురులా వుంది. ఎవరో ఒకరన్నారు——" సాహుకారమ్మ—సాహుకారమ్మ——" అని.

న ల భై మూ డు

సంజనీడ చరచరా జారిపోతూ వుంది. అవుగో దూరంగా బందికార కొంపలు కని పిస్తున్నాయి. పియ్యెటి గాలి తగలడంతోనే కోడు కుర్రాళ్ళు తగు మనుషు లైపోయి నడుస్తున్నారు. మెల్లి మెల్లిగా వాళ్ళలో వాళ్ళు గుసగుస లాడు కుంటున్నారు. అంతే.

రెండు వేపులా దారి నొక్కేస్తున్నట్టుంది అడివి. చీకటిలో పొంగుతున్నట్టు న్నాయి చెట్లు. చిన్న సందులా వుంది దారి. కోడు కూర్రాళ్ళు అలా తగు మను షులా నడవడం నచ్చలేదు పియ్యెటికి. ఇన్ని మొహాల్లోనూ కలకల్లాడుతున్న నవ్వులూ, ప్రాణం ఉబికిందే పాట - పియ్యెటి, అణచి ఏడుపులాటి పాటా పెండె అవతల ఎరికలేని బాటా - అన్నీ ఏమయ్యాయి ? అలికిడి లేని అడివిదారి - కొంపలు కనిపిస్తున్నా దారి చెల్లకుండావుంది.

పియ్యెటి జ్ఞాపకం చేసుకుంది “బహుశా దారినా నడవడం ఇదే అఖరు.” తన విచిత్రజీవనం చిన్నప్పటినించీ పల్లపు దేశంలోనే నడిచింది. తన జాతి కోడులు అక్కడ తక్కువ. బిట్టబయలు దేశమది. మెత్తటి మట్టిదేశం. ప్రతి పూళ్ళోనూ పెద్ద పెద్ద చెరువులుంటాయి. ఎక్కడవడితే అక్కడ పెద్ద పెద్ద తోట లుంటాయి. చెరువుల్లో చుక్కల వెలుగు కనపడుతుంది దక్కడ. కొబ్బరి కమ్మలు మెల్లి మెల్లిగా ఏనుగు చెవుల్లాగ పూగుతూ వుంటాయి. త్యాగరాజు కృతుల సంగీతం అలాపిస్తూ బండి వెనక బండి నడుస్తూ వుంటుంది.* ఎలుగుబంట్లలాగ కర్రమోపులూ, వెదుళ్ళూ మోసుకుని అడివినించి పూరివాళ్ళు వస్తూవుంటారు, ఇలాటి సంజ పొద్దప్పుడు వేణుగోపాలస్వామి దేవాలయం నింవో, వేంకటేశ్వర్లు గుడినింవో ఆరతి గంటలు గాలిలో తేలివస్తూ వుంటాయి.

మొహం వేల వేసుకుంటూ దారి నడిచింది పియ్యెటి. అదేశమూ ఈదేశమూనా? అక్కడ తనకి విలువుంది. మరి ఇక్కడ ? -

జన్మభూమి, జన్మభూమి - ముసలి తల్లి చెప్పేది, ఇక్కడే తాను పుట్టిందట ! ఎదురుగుండా అవుపిస్తోంది బందికార. అక్కడే తన తండ్రి కొండా తా మేరు

* బండివాళ్ళ పాటలు త్యాగరాజు కీర్తనలు కావు - పు.అ.

సంద్రంగా ఇల్లు వుండేది. కొన్నాళ్ళకి అప్పలపాలై పోయా దతడు. కుండ్లి సామకారు పొలం కాస్తా లాక్కున్నాడు. కూలి కోసం అలుబిడ్డల్ని తీసుకుని సంద్రంగా దక్షిణదేశం (తెలుగుదేశం) వెళ్ళిపోయాడు. అదంతా పియ్యెటికి జ్ఞాపకంలేదు. తన కళ్ళు విడిచినాటినుంచీ అమె వేరే దేశమే చూస్తూ వచ్చింది. ఆ దేశం వాతావరణంలోనే అమె పెరిగింది. అదే తన జన్మభూమి. అక్కడే తనచిన్న నాటి జట్టుదార్లున్నారు. పెద్దనాటి నేస్తాలూ అక్కడే వున్నారు— సోమయ్యా సంగన్నా, పైడితల్లమ్మా. ఎన్నోదేశాల మట్టి తన వీపుకి తగిలింది. తల్లి చూసింది. దాని గుర్తులేవీ లేవివ్వదు.

ఇంట్లో అమ్మా, అయ్యా ఒక బాస నేర్పారు. ఏదో మన్యంలోని 'కువి' బాస అది. బైట సోమయ్యా, సంగన్నా మరో బాస మప్పారు పియ్యెటికి రెండుబాసలూ వచ్చాయి. రెండు బాసల్లోనూ ఎన్నడూ కయ్యమాడలేదామె. ఇంటా సొంతమే, బైటా సొంతమే.

ఆ దేశంలో ఇంటా బైటా కష్టసుఖాలతో గడచిపోయాయి రోజులు. సంజపొద్దు జ్ఞాపకాలు చాలావున్నాయి. అడివిదారిని రోజంతా నడిచి, పొద్దుగూకాక సుఖం కోరుతుంది ప్రాణం. బద్ధకం వచ్చి చేరబడాలని బుద్ధిపుడుతుంది.

దుఃఖం రోజులు వచ్చాయి. అయ్య చచ్చిపోయాడు. తనదని తలదాచుకుందికీ బాటపక్క చెట్టుకింద కూడా చోటులేదు. అంతా పోయింది. బతుకు అంతమైపోయి నట్టనిపించింది. అయినా ఆ సుఖం తనువుకి వస్తూనే వుండేది. 'ఒప్పులకుప్పా, వయ్యారి భామా' లాగ, ఆ పోయిన దినాలు తిరిగి వస్తాయనే అనిపించేది.

ఇవాళ అడివిదారిలో అదీ లేదు.

ముసిల్మి ఎంతోసేపు చూసి చూసి దారి నడిచింది ఏమీ జరగలేదు. అడివి బిడ్డని అడివి పోల్చింది కాదు. ముసిల్మాని మనస్సు చివుక్కుమంది. ఊహా, ఇలా కాకూడదు. కానైతే—అవును, పదిహేదేళ్ళ—ఘోరమైన మార్పు.

రెండుపక్కలా కిత్తలమట్టల పెండి గోర్లిలో పూరి వుంత. గోర్లి తరవాత పూరి దగ్గర తోట. అక్కడ మెరకా పల్లంలో వరసలు తీర్చిన కోడు బస్తీ, బందికార.

ఈ పూళ్ళోంచే ఒకనాడు పెనిమిటి చెయ్యిపట్టుకుని కడుపుకోసం వెళ్ళిపోయింది ముసిల్మి. ఇవాళ మళ్ళీ తిరిగి ఇక్కడికే వచ్చిందామె. తెప్ప తెగిపోయింది. అయినా తిరిగి వచ్చింది. సుఖంతో కలగావులగంగా వున్న పూరిముందు తన వికలాంగం మొహం చూపడంకోసం తిరిగి వచ్చిందామె.

మునిల్లి గట్టిగా కేకవేసింది "పియోటీ, పియోటీ!"—కోడు బాసలో కూతుర్ని చెదామడా తిట్టేసింది— "ఒలే, పియోటీ, మనపూరు వచ్చేసిందే. నీ తాత తండ్రుల కులం పూరు.—కనపడుతున్నాదా, ఓలే పియోటీ! జోహారు చెయ్యి, జోహారు చెయ్యి, నీపూరి మట్టికి జోహారు చెయ్యి."

మునిల్లి ఏడ్చింది.

తల్లి ఏడుపు పియోటీ చెవిలో పడలేదు. మాటామంతి లేకండా ఎంతో ముందు వుం దామె.

కోడు కుర్రాళ్ళు మునిలిదాని కోడుమాటలు విన్నారు: జల్లుకున్నారు. నన్నంగా ఆడుగో ఎదట మనకలో కలిసిపోతోంది పియోటీ నీడ, సందేహం శీరిపోయింది. ఒక్కమారు అందరూ గొల్లుమన్నారు. "మాప: కిడే? (మనదేనటరా?) మాప: కిడే?" మళ్ళి పాట లేచింది. నవ్వు, పాటా, పరాచికం మొదలయ్యాయి. మాటాడాలని కోరిక. ఈలలు, చప్పట్లు. "ఒరే తమ్ముడూ, మనవాళ్ళేనా వీళ్ళు? మన జాతే? హే నునీ* ఎటు వెళ్ళావు? విను విను—".

ప్రమాదం వచ్చిందనుకుంది పియోటీ. ఒక్కతే వుందామె. పరిగెత్తి పారిపోయింది ముందుకి. ఆమె అడుగుల్లో అడుగులు వేసి వెంట పడ్డారు కుర్రాళ్ళు. "బాయిలే, బాయిలే" పాట పాడుతూ పరుగు పరుగున వూళ్ళో దూరారు.

ఊరి మొగని ధాండీలు నిలబడి వున్నారు. డోళ్ళూ, టముకులూ నిద్దంగా వున్నాయి, ఒక్కసారి మోగాయి. ఉభయవక్షాల పాటలతో చెవులు దిమ్మెత్తాయి. ఆ సందడిలో, పాటల పల్లవిలో ఆ చీకటిలో ఎక్కడో ఎలకలాగ దాక్కుంది పియోటీ, ఊళ్ళో చైత్రం మజా గుబగుబలాడింది.

పైపూళ్ళ ధాండాల్లా ధాండీల్లా పూళ్ళో పడితే ఆపూళ్ళో ఇష్టం వచ్చినట్టు డేరా వేసేవాళ్ళు. అందులో అడ్డూ ఆపూలేదు.

సందడిగా నాట్యంచేస్తూ ధాండీల వెంట ధాండాలు పరిగెత్తుకు వెళ్ళారు. వాళ్ళ వెంట పూళ్ళో చూపరులు పూరి మద్యకి దిగ బడ్డారు, ఓపక్కనించి బలబలా చూస్తూ వుండేది పియోటీ. ఇళ్ళన్నీ చూస్తూ వుండేది.

నడుస్తున్న తుఫానులాగ వాణికించేసి వెళ్ళిపోయింది సందడి. పియోటీ వొక్కతే వెనకపడి పోయింది. తల్లి చెప్పింది—"ఇదే మనపూరు" అని. ఊరువచ్చింది ఇల్లో? ఎక్కడ ఆశ్రయం?

* ఓ అమ్మో!

రెండడుగులు ముందుకు వేసిందో లేదో, ఖెప్ ఖెప్ — కోడు ఊరి కాపలా కుక్కలు తరుముకు వచ్చాయి. ఒక చెట్టును అంటి పెట్టుకుని అశ్రయం వెదికింది పియోటి, బాగా అలిసిపోయిందామె. కళ్ళల్లో మిణుగుర్లు మెరుస్తున్నాయి. తల గిరుమంటోంది. కాళ్ళు వొణికిపోతున్నట్టున్నాయి. బలంలేదు. ఇంతలో “పియోటి! పియోటి!” ముసిలి తల్లిపిలుస్తూ వచ్చింది. పియోటి విచారంగా జవాబు చెప్పింది. తల్లి కూతుళ్ళు ఒక్కడగ్గిర కలిశారు. ముసిలి ఏడుస్తూ అంది, “పరాయి దానిలాగ తప్పుకు నిలబడ్డావే తల్లీ! దా, మనపూరు వచ్చింది కదూ! ఎవరున్నారమ్మా, మనకి? దా, దా!”

పియోటికి ఏడవాలని పించలేదు. కాని ఉదాసమని పించింది. ఇంత గందికా, ఇంత అనందమూ పూళ్ళో వుంది. కాని పక్షికైనా గూడంటూ వుంటుంది. తమకు ఏదీ లేదు; ఎవరూలేరు.

తల్లికి అర్థుచేప్పలే దామె. తల్లి వెంట తోసుకు ముందుకు వెళ్ళింది పూళ్ళోకి. ఏనాడో పన్నెండంగులాల మట్టి తన శిశుదేహానికి తగిలిన చోటు అది.

న ల భై నా లు గు

"రెల్లా ! - రెల్లా ! జిత్రా ! " చచ్చినవాళ్ళు ఎంతమంది పేర్లోపట్టి పిలుస్తూతిరిగింది ముసిల్మి. ఎవ్వోగుమ్మాతెక్కి నిరాశతో మళ్ళింది. ఎక్కడా జవాబులేదు.

"రెల్లా ! - రెల్లా ! - జిత్రా ! - " ఎవ్వరూ వినలేదు. చైత్రం రాత్రి రెండు నూళ్ళవాళ్ళు వొక్కదగ్గర కలిశారు. ఆరిమధ్య అగ్గిమంట మండుతోంది. నాట్యం జరుగుతోంది. కల్లుతాగడానికి అంతంలేదు. చచ్చినవాళ్ళు చచ్చారు ఎటువెళ్ళారో ఎవరికి పతాలేదు. వ్యర్థమైన పిలుపు. లాభంలేని పిలుపు.

అలాగే పిలుస్తూ గందికలోకి వెళ్ళింది ముసిల్మి. కల్లునిషాలో ఎంతోమంది పలవరిస్తున్నారు. ఎవళ్ళకికావాలి ముసిలమ్మమాట !

శబ్దుకోడు తగుమాత్రం తాగి ఇంటికి వచ్చేవాడు. చూసేసరికి సులకమంచం మీద ఎవరో కూచున్నారు. " ఎవరు ? " జవాబులేదు. " ఎవరూ ? ఎవరక్కడ ? "

" మేం. "

" ఎవరు మీరు ? "

ఇంత తలచించుకు జవాబుచెప్పడానికి వోపికలేదు పియ్యటికి. ఏమీ చెప్పకండా తిన్నగా మంచంమీద పడుకుందామే. నిచ్చెరపోయి శబ్దు అలాగేచూస్తూ నిలబడిపోయాడు. ఈపూరి పిల్ల ఎంతమాత్రం కాదీమే. వేషం, వైఖరి కోడు పడుచులా లేనే లేవు. అలావున్నా అతడికి అర్థమయ్యేది. ఏమంటే చైత్ర యాత్రలో కుర్రాళ్ళతో ఆడపిల్లలు పొరుగుాళ్ళనుంచి లేచిరావడం కద్దు. తెలుసుకోలేని దాన్ని సందేహిస్తాడు కోడు. భయపడతాడు కూడా. శబ్దుకోడు అలోచించాడు - మరైతే ఫారిస్థివచ్చాడా ? ఫారిస్థివస్తే ఇలా వొకదాన్ని తీసుకు వస్తాడు. బహుశా అదేఅయివుంటుంది. కాకపోతే ఇంత ఇదిగా, ఇంత సాహసంగా తనకళ్ళదట తన సులకమంచం మీద ఎవరు పడుకుంటారు ?

ప్రమాదం వచ్చిందనుకున్నాడు శబ్దుకోడు. ఫారిస్థి - చైత్రపర్యంలో అడివి కాసే ఫారిస్థి రావడం అశుభచిహ్నం. ఒకదగ్గర తిష్టవేసి కూచుంటాడతడు. ఆతణ్ణి మేపాలి. అతణ్ణికాదు, అతడితో వచ్చినవాళ్ళని అందర్నీ మేపాలి. అంతే కాదు, సంచిలోనుంచి కర్రబొమ్మ తీస్తాడతడు. బొమ్మబుర్రకి సిందూరం పెట్టి నేలమీద పెడతాడు. ' ఇది తిరవతి దేవుడు ' అంటాడు. ' ఒక్కొక్క కోడు

నీళ్ళు పోసుకువచ్చి, బొమ్మతల ముట్టుకుని, ఎవడు ఎక్కడ అడివి నరికాడో చెప్పండి, నేను రాసుకుంటాను' అంటాడు. వద్దనడం వల్లకాదు. గడపలో కూచుని ఫారిన్స్ ఆన్సి వింటాడు, రాసుకు వెళతాడు. తరవాత ? -

కాకపోతే రగడ పెడతాడు. 'మీరు మా అడవిలో దుప్పలు చంపేశారు' అంటాడు. - 'లేళ్ళు చంపుకు తినేశారు' అంటాడు. 'అవన్నీ మా పశువులు. మేం వాటిని మా అడవిలో వదిలిపెట్టాం. అవి మీపంట మేస్తే మీరు వాటిని తోలుకువెళ్ళి బందెలదొడ్లో వేశారుకారేం ? చంపడానికి మీకేం అధికారముంది ? మీపశువులు మా పంట తినేస్తే మేం చంపేస్తామా వాటిని ?' అంటాడు.

శబ్దు అలోచించాడు - "తప్పకండా ఇది ఫారిన్స్ తోనే వచ్చింది. ఏదో తెలుగు కావుదో, ఒడ్డిపాయికవాళ్ళ పిల్లో అయివుంటుంది. ఫారిన్స్, అనిష్టమూ వొక్కటే! ఫారిన్స్ వచ్చాడు. అనిష్టం వచ్చింది. "

అంతేసి కళ్ళుచేసుకుని కుర్రదాన్ని చూశాడు శబ్దుకోడు. దాని వాటంలో రాబోయే ప్రమాదం ఈహస్తా వుండేసరికి వెనకనించి ఎవరో పిలుస్తూవచ్చారు.

"రెల్లు సావోతా, ఓ రెల్లు సావోతా ! ఎటు వెళ్ళావురా ? మేం వచ్చాం. "

రెల్లు సావోతా ఏడాదికింద చచ్చిపోయాడు. అయినా అదే పిలుపా ? చచ్చిన వాణ్ణి కలుసుకోడానికి ఎవరా వచ్చింది ? సాక్షాత్తు ప్రేతాత్మ !

ముసిలితనంవల్ల తాను పిచ్చివాణ్ణిపోయా ననుకున్నాడు శబ్దుకోడు. గట్టిగా నవ్వాడు, అతడి వికారపు నవ్వులో, నిద్రపోతున్న కుర్రది తడబడి లేచిపోయింది. ముసిలి మాటాడకండా శబ్దువగ్గిరికి వచ్చి వొంగిచూసింది.

"నేను పిచ్చివాణ్ణి కావడమే కాదు, దెయ్యాన్నికూడా చూస్తున్నాను" అనుకున్నాడు శబ్దు - "మంత్రాలూ, మందులూ నన్ను మరి రక్షించలేవు. "

శబ్దు నోట్లోనుంచి మాట రాకముందే ముసిలి గట్టిగా పిలిచింది.

"శబ్దు, శబ్దు ఖాయీ !"

"ఎవరు నువ్వు ? - ఎవరు, ఎవరు ?"

"నేను వచ్చాను శబ్దు ఖాయీ !"

"ఎందుకు వచ్చావు ? - ఎవరు పంపారు నిన్ను ? నేను పిలవ లేదే నిన్ను ? నానమయం రాలేదే ఇంకా ! అయితే ఎటు వచ్చినట్టు నువ్వు ? ఏం - చెప్పు - ఎవరు నువ్వు ?"

అతడి తడవాటుచూసి పియ్యెటి నవ్వుతూ దొర్లి పోయింది. శబ్దుకోడు తుళ్ళి పడ్డాడు. "ఎవరు? ఎవరు వీళ్ళు?"

జ్ఞానం వచ్చినదగ్గర నించి పియ్యెటి ఎరుగును వీళ్ళని. అమ్మ మాటలోనూ, అయ్య మాటలోనూ నిలుపునా వొక్కొక్కనాడు గిలగిల లాడిపోయేవారు వీళ్ళు. ఈశబ్దుకోడు, సేకు పేచులాగ జుట్టూ వీడూ ఎలావున్నాడో!

నవ్వి నవ్వి ఇదనిపించింది పియ్యెటికి. తమ అవస్థ గ్యావకం వచ్చింది. ఎవళ్ళదో మంచం, జబర్దస్తీగా ఆక్రమించిం దామె. తనకి నిలవనీడలేదు.

"అమ్మ అన్నిమాటలు చెప్పేది. 'వీళ్ళు నావాళ్ళూ, వాళ్ళు నా వాళ్ళూ' అని. నావాళ్ళూ నావాళ్ళూ, అని ఇప్పుడు తినమను. మంచిపనయింది. ఎవళ్ళూ పొల్లి పట్టకపోనీ."

"పొల్లి పట్టలేవు, శబ్దుభాయి?" అంది ముసిల్లి - "సంక్రండా గ్యావకం లేదూ నీకు? ఇంతవేగం మరిచిపోయావా? దీన్నికదా, పోల్చలేవు. ఇది అప్పుడు పాద తాగుతోంది - మేం పూరు వొదిలేసి వెళ్ళినప్పుడు."

"సంక్రండా? సంక్రండా? కొండాతాంబేరు సంక్రండా? ఏడి చెల్లి వాడు?" -

"మరెక్కడున్నాడు? ఎవరు చెపుతారని అడుగుతున్నావు?" ముసిల్లి ఏడ్చింది. దూరదేశంలో తాము అనుభవించిన అన్ని అవమానాలూ వచ్చేకాయి తనువుకి, ఏడుపు వరదలోకి. చరికిలబడి రాగాలుతినీ చావుఏడుపు ఏడ్చింది ముసిల్లి.

"అలో లో హాతేయూఁ (వచ్చిపోయాడు.)

హాతేయూఁ పాపు.

నింగే ఒయాతాచాకి,

నింగే తింజా తాచాకి పాపు."

"అః!" - శబ్దుకి చాలా బాధ కలిగింది - "ఏడవకు. ఉండనీ, ఉండనీ." ఒక ఎముకల అరిచెయ్యి ఆమె నోటిమీదా, రెండోది ఆమె బుజంమీదా పెట్టి శబ్దు కోడు తనబొంగురు గొంతుకతో వోదార్చాడు - "చూప్, చూప్. ఇలా ఏడిస్తే లోకులు ఏమంటారు చెప్పు? చైత్రం వండుగ కదూ, ఇంతమంది నవ్వు మొహాల మీద కన్నీళ్ళు కారుస్తావా? కానీ కానీ, పూరిముట్టికి తిరిగి వచ్చేవావు. మంచి

పని చేశావు. ఏం, ఏమైనా తిన్నావా? వెళ్ళమ్మా, కాళ్ళు చేతులూ కడుక్కో. ఏయ్ గుంటా! కూచున్నావేం? పాదాలు పొక్కులెక్కిపోయి వుంటాయి. పద పద. ఉప్పునీళ్ళు వేడిచేసి కాళ్ళు ముంచుకుందువుకాని పద. లే లే. "

తొందర తొందరగా, కలతకలతగా వాళ్ళను లేవగొట్టి శబ్దుకోడు లేచాడు. అన్నాడు, " సంద్రంగా - సంద్రంగా! కళ్ళు మూసేశామా? ఉప్పు కొనడానికి వెళ్ళామా? (చచ్చిపోయామా?) ఏ పరాయిదేశంలో ఎరిక లేని డుమాలతో జట్టు కట్టడానికని బుద్ధివుట్టింది నీకు, సంద్రంగా? కళ్ళుముయ్యడానికి పూరి మట్టిలో స్థలం దొరకలేమా? - ఆ: ! "

శబ్దులోని ఉద్వేగమంతా అంతే. ఎన్నో చావులు చూశాడతడు, ఎన్నో వుట్టు కలు చూశాడు. ఉప్పొంగడానికి గుండెలోమరి చేపలేదతడికి.

ఈళ్ళో అశావుడి అయిపోలేదంతా. పొరుగుూరు మిణి అపాయు కోడులు వచ్చారు. మిణి అపాయు దివుడు సావోతా, అతడిజట్టూ వచ్చారు. ఈరు పూరంతా నవ్వులతోనూ, తోపులాటలతోనూ వుంది. చైత్రం ముందు బెజుణిని "పతి వేయించడం కోసం ఈవూరి సావోతా అపూరు వెళ్ళాడు. అతిథి సత్కారం ప్రథమకర్తవ్యం. అందరూ అక్కడ మూగారు. నాట్యం జరుగుతూ వుంది. రేపు రెండుపూళ్ళ కోడులూ కలిసి అదిగో అక్కడ ' బాఘ దంగర ' అడివికి వేటకి వెళతారు. రేపు వొక్కరోజే కలిసివుండడం.

రాత్రికోసం వెంటనే విందు ఏర్పాటుయింది. ఈరిమధ్య కల్లుకుండలు దిగాయి. నాట్యం జరుగుతోంది. కొందరు వంటలు మొదలెట్టారు. రొడ్డా గట్టా కొట్టి అకుల బల్నా తయారుచేశారు. (బల్నా=పాక) ఇటూ అటూ చీకట్లో మసాలాల్నిల మంటలు కనిపించాయి. ఇందికార అతిథిసత్కారం ఎరగదని మిణిఅపాయు అపవాదు వెయ్యకూడదు. అందుకని పూరంతా ఉద్యోగిస్తున్నారు.

తిండి తిన్నతరవాత మునిల్లి శబ్దుకోడు గడపమీద నిద్రపోయింది. కుర్రది వీధిలోకి తిరగడానికి వెళ్ళింది. సందడంబే ఆమెకి సరదా. ధూళి, సందడి అలవాటు. అయితే తన సభ్యతాదృష్టితో ఇదంతా విమర్శించిం దామె. దీనికి దానికి ఎక్కడో తనపడని సంబంధం, రక్తసంబంధం లేకపోలేదు. అది తప్పిస్తే తనదృష్టిలో ఇదంతా అసహ్యం, హాస్యాస్పదం. ఇది ఏమీకాదు తనకి.

బగీచాలు * ఆమెకి సరదా. తోటలంటే తాను తెలుసుకోగలదు. వరసలు తీర్చి

పుంటాయి చెట్లు. కాని ఈ అడివిలో ఒకటి తిన్నగాలేదు. అన్నీ వంకరటింకరగా, అడ్డదిడ్డంగా పున్నాయి. ఒకవావీ వరసాలేదు. చెట్లూ, దొంకలూ, తీగలూ, తుప్పలూ అన్నీ కలగాపులగం పెనవేసుకుంటాయి. ఈసృష్టిలో సామంజస్యం లేదు. ఈ అస్తవ్యస్తంలో ఏనూత్రముందో అర్థంకాలేవామెకి. తెలుసుకుందికి వోపికా లేదు. అటువేపు అంతా అంధకారమే.

ఈ అడివిలో బతుకే అంత. తన విమర్శదృష్టికి ఇదంతా అపశ్రుతి, తప్పుడు భావం, అందం లే దిందులో.

ఎవరూ ఆమెని అహ్వనించలేదు. తేలిక అనిపించడానికి బదులు బరు వనిపించిందామెకి. ఇవాళ ఇంతే. రేపుచూడాలి.

న ల భై అ యి దు

ఉదయం బాగా అలస్యంగా నిద్రలేచింది పి యొ టి. పరిచయంలేని కోలా హలం విని చిరాకుగా లేచిందామె బరువుగా, ఎరు పెక్కి-నకళ్ళు విప్పిచూసింది. ఎంతోమంది ఆదామగా ఆమె చుట్టూ మూగివున్నారు. బాగా ఎండవచ్చేసింది. రాత్రి వోదార్పుకి బదులు కరుకుటెండ నిర్థయగావుంది.

అంతమంది కూచున్నారు. ఎన్నడూవాళ్ళని చూసినట్టులేదు పియొటికి.

ఆదాళ్ళ జుత్తు అల్లరగా వున్నాయి. మగాళ్ళ సిగలు నున్నగా నిగనిగ లాడుతున్నాయి. అందరి డేహాలూ కండలు తేరి మలిచినట్టున్నాయి. మొహాలు నిగనిగలాడు తున్నాయి, బట్టలు కట్టుకోడమూ, కట్టుకోకపోవడమూ అటుంచి, ఆసలు తాను వచ్చిన దేశానికి, ఈదేశానికి తీరులోనే తేడావుంది. చిత్రంగావున్నారు మనుషులు.

వాళ్ళ మొహాల్లో సానుభూతిలేదు. ఒకళ్ళు హేళనగా చూస్తున్నారు.

గబగబా కట్టుబట్ట సరైసుకుంది పియొటి. లేవాలనుకుంది, కాళ్ళులేవోడు. తల జుమ్ముమంటోంది. దారిలో పడ్డకష్టం తనువుకి వచ్చింది. పరివర్తనం జ్ఞాప కం వచ్చింది.

వెనకనించి తల్లి పిలిచింది, "పియొటి, లే లే. చూడూ ఎంత ఎండెక్కిందో!"

ఇన్ని మార్పుల్లోనూ తల్లి పిలుపు మాత్రం మారలేదు. ఎప్పుడూ నిద్రలేపే మేలుకొలుపు భూపాలరాగమది. కలలోంచి తెలుపుకున్నట్టు మెల్లి మెల్లిగా లేచింది పియొటి. కోలాహలం అధికమైంది. దేనికోసం వాళ్ళు ఎదురు చూశారో అదే సంభ వించింది. కందిరిగల్లాగ వొక్కసారి విమర్శ తన చెవుల్లో దూరింది.

తెల్లవారగట్ల కబురంది, చూడాలని పరిగెత్తుకు వచ్చారు జనం. చూశారు, ఆమె దుస్తులూ, వస్తువులూ, వోయ్యారమూ - అన్నీ తెలుగు పిల్లలా వున్నాయి. ఎవరి ఇష్టం వచ్చినట్టు వాళ్ళు ఎన్నెన్నిరకాలో అన్నారు. పియొటి తల్లిని తప్పపట్టారు. అన్నిమాటలకీ వీపుతిప్పేసింది ముల్లి, "కానివ్వండి, తరవాత అన్నీ వాటంతట అదే సర్దుకుపోతాయి."

సర్దుకు పోవడమేమిటో పియొటికి అర్థంకాలేదు. నిత్యకృత్యాలు మొదలెట్టిం దామె. అక్క-డా తప్పలేదు విమర్శ. ఊరి చిన్నపిల్లలూ, అమ్మాయిలూ వెంట

పడ్డారు. ఆమె పళ్ళు తోము కోడమూ, నీళ్ళు పోసుకోడమూ ప్రతిదీ చూడమే, ఏదైనా కొత్తది కనపడితే రెప్పవెయ్యరు కోడులు. మనస్సా ఆమెతో కలవక పోయినా ప్రశ్నపరంపరకి లోటులేదు.

"కాళ్ళకి వంకమట్టె లేవీ? మెడలో బగలా *ఏదీ? పూసలపేర్లదీ? ఇవి నగలా? ఏం లాభమివి?"

స్నానంచేసి ఇంటికిరాగానే తల్లిపిలిచి తీసుకువెళ్ళింది. "అమ్మీ, " నూరి పోసింది. "వాకమాట విను."

తల్లి కూతుళ్ళు కూచున్నారు. శబ్దాకోడు అరుగుమీద తడక అడ్డంకట్టి చిన్న పందకయ్యారైంది. అదే ఆశ్రయం. ముసిల్మి అంది, "వినుతల్లీ, ఏడు రోజులు ఘాటీ నడిచి మనవూరు వచ్చి చేరాం. ఇక్కడ మన మనుషులున్నారు. కోడు కుటుంబముంది. మనదని ఈ పూళ్ళో ఏమీలేదు. ఇక్కడ ఇన్ని పుర్రాకులు పదాలని ముందే నేను అనుకున్నాను. ఏది అవాలో అది అవుతుంది. అక్కడ మన కక్కూర్తి ఆవస్థలో ఇవన్నీ చెప్పి నీమనస్సు చెడగొట్టడం ఇష్టంలేక పోయింది నాకు. పోనీ, కింద దర్తనీవుంది. మీద దర్దువున్నాడు. అమహా ప్రభువే భరోసా మనకి. పది మందిని మంచిమాటలాడి, నలుగురికి చెయ్యివాస్తే ఎలాగో గడిచి పోతుంది. ధైర్యం అవసరం. పైవాళ్ళమాటలు పట్టించుకుంటే సాగదు. కాకులి (కష్టంలో వున్న) మనుషుల దశ ఇలాగే వుంటుంది.

"ఇప్పుడు ముఖ్యమైనమాట—మన పల్లపు దేశం ముస్తాబు చూసి మూతి ముడుస్తున్నారు మనవాళ్ళు. ఇక్కడ ఇవన్నీ పనికిరావు. ఇలావుంటే మనతో ఎవ్వరూ కలవరు, తప్పకుంటారు. నాకు తెలుసు కాని నీకు తెలీదుకదా, కూతురా! నువ్వు మారేసరికి వొక యుగమవుతుంది. చైత్రం వండుగ జరుగుతున్నాదిప్పుడు. ఈ దేశం పిల్లలాగ తలముడుచుకో, బట్టకట్టుకో, నాట్యం చెయ్యి, చూసి నేర్చుకో. నిన్ను గడుపుకు పోతారు.

"ఇలా ముస్తాబై కూకుంటే, హాకునేవుంటావు. ఏముం దిందులో! ఎల్లకాలం పైదేశంలో పడివుండుం మనం.

"అందుకని అమ్మీ, చెపుతున్నాను విను. ఇవాళ ఉదయం నుంచే నువ్వు మారిపోవాలి. అబ్బే, చిన్న బుచ్చుకోకు. ఏదీ ఇవన్నీ తీసెయ్యిమ్మి."

ఏయొటి ఈసారి తెలుసుకుంది. మట్టిలో కలిసిపోవాలి అనుకుంది. నిజమే,

కొంగ కాకి అయినట్టు తను మారిపోవాలి. ఇక్కడా సమాజ పద్ధతులున్నాయి. ప్రశ్నించకండా అందరూ శిరసావహించాలి వాటిని. మారుతుంది తాను. నువ్వులూ నూనె మానేసి, ఆవదం పూసుకోవాలి. జుట్టుకి దువ్వెన దోపుకోవాలి. కొడుకెవరూ రూపురేఖలు కుదుర్చుకోక తీరదు.

"కుదుర్చుకోకపోతే!" నవ్వు వచ్చింది పియోటికి - "ఏమైనా, కాకపోయినా వరుడు దొరకడంటుంది అమ్మ. వరుడు అవసరం. అందుకని వేషం వేద్దాం. కోడు పిల్లగా మారదాం. నాట్యం చేద్దాం. పాట పాడదాం. అన్నీ చెయ్యాలి. ఈచైత్రం వండుగ - వధూవరుల సంత, ఈ పండుగ.

"కాని" - "అయితే" - అలోచించి అలోచించి ఈ "కాని", "అయితే" ఎన్నో విరుపులు విరిచి చూసుకుంది ప్రియ. ఇంతలో తల్లి ఎక్కణ్ణుంచో ఇన్ని కోడు నగలు పట్టుకు వచ్చింది. గంపెడు పూసలూ, ఉంగరాలూ తెచ్చిపోసింది తనచేతులతో మాతురికి ముస్తాబు చేసిందది. తల ముడిచింది. చైత్రం గుర్తుగా పసుపుముద్ద ఆమె మొహానికి, వొంటికి పులిమింది.

పియోటి అద్దంలో మొహం చూసుకుంది. పెద్ద నిట్టూర్పు తీసిందామె. తన పరిచితమైన మొహం కళ్ళముందు వొకదానితరవాత వొకటి అపువడిక్రమంగా పొగమంచులోకి తేలిపోయాయి - కన్నా, నాన్నా, మాదవరాపూ - వొక్కొక్క మొహంలో వొక్కొక్క స్మృతి. ప్రతి స్మృతి మనస్సుని పూపేస్తోంది. ఇక ఆమొహాలన్నీ మాసిపోయాయి. ఇప్పుడు అడివిలో కోడుపిల్ల తాను. తన మెడలో కన్నె పడింది. ఊరి రాటకి కట్టేసివుంది. ఇక అవన్నీ ఎందుకూ మరి?

బైట పాటల గర్జన వినపడింది. ఇంట్లో వుండడం సాధ్యం కాలేదు. పియోటి బైటికి వచ్చింది. వెంటనే మరింతగర్జన వినపడింది.

లోకులు నిచ్చెరపోవచ్చు, పోనీ, పరిచయం లేకపోయినా ఇక గోష్టిలో వొకతే తాను. ఎక్కణ్ణుంచో ఎంతోమంది అమ్మాయలు వచ్చారు, దండకి దండ మెలివేసి ఎగరేసుకు పోయారు. చైత్రం ఉప్పెనలో ములిగి పనిత్రురాబు కావాలి పియోటి. ముందూ వెనకా మరిచిపోయి పురికిందామె.

న ల భై ఆ రు

అందరూ వేటకి వెళ్ళాక, పూళ్ళో అలికిడి లేదు. ఈళ్ళో ముసిలాళ్ళూ, చిన్న పిల్లలూ అడుగు మడ్డిమాత్రం మిగిలారు. పియ్యటి తల్లికి బాగా వేళ చిక్కింది కబుర్లు చెప్పడానికి. ఒక ప్రవాహం అకబుర్లు. అంతమంటూ వుండదు.

కడుపు గడవక కూలికోసం ముసిల్లి, ముసిలాడు సంధ్రంగా పూరు వొదిలేసి పోయారు. కింది మన్యంలో కొన్నాళ్ళున్నారు, అక్కణ్ణుంచి మెల్లి మెల్లిగా పల్లపుదేశం వెళ్ళారు. అక్కడా ఎన్నోచోట్ల తిరిగారు. కూలిబతుకు మరి! బియ్యం మరా, పంచదార ఫ్యాక్షరీ, సాహుకార్ల వ్యవసాయమూ, సంతకాపలా — ఎన్నో మారారు. హాటత్తుగా జబ్బుచేసి ముసిలాడు చచ్చిపోయాడు. మరల బస్తీపాకలో దానాపాణి పూడిపోయింది. పుల్లకులాగ తిరగరాని ఇళ్ళుతిరిగి, ఎక్కరానిగుమ్మం ఎక్కి తుదకి తల్లి పిల్లా సొంతపూరు చేరుకున్నారు. ఏముంది? సామాన్యమైన కూలి చరిత్ర. కాని అన్నీ చెప్పేది కాదు ముసిల్లి దాచేది. తన ఆభిమానం దెబ్బతినగూడదు మరి! కొండజాతి ఆభిమానమంటే పడిచస్తుంది.

జనం ఆమెను మరిచిపోలేదు.

ఈపూళ్ళో వాళ్ళ ఇల్లు వుండేది. సంధ్రంగా వొక ప్రధానరైతుగా వుండేవాడు. ఇవాళ వాళ్ళ ఇల్లు దిబ్బయి పడుంది. ఇంటి సొమ్ములసాల దానిగుర్తు. ఈపూళ్ళో నుంచి వెళ్ళేముందు కొన్నాళ్ళయి సాంధ్రంగా భార్యకి చిల్లంగీ, మోడివిద్యా తెలుసునని పుకారుగా వుండేది. “పంగి ఆణి (చిల్లంగిది) పంగి (చిల్లంగి) పెట్టేస్తుంది.” సంద్రాంగాతో విరోధమున్న నలుగురూ చచ్చిపోయారు. ఒకణ్ణి పులి తినేసింది. పులితోక ఎవరూ చూడలేదు. అందుకని అది పులికాదు. అది పంగిఆణి అని అందరూ నమ్మారు. * పులి వెళ్ళిన దారిలో మనిషి అడుగులు పడి పున్నాయి. ఇది రెండో నిదర్శనం, అడుగులు సంధ్రంగా ఇంటినించి బైటికి వెళ్ళినట్టున్నాయి. సంధ్రంగా అప్పుడు పూళ్ళోలేదు. కనక పంగి ఆణిదే ఈకీర్తి. సరిగ్గా పూరివెనక రాళ్ళకింద పులి తినలేదు. ఏమంటే ముందే మంత్రం చదివి అక్కడ డిసారి కొయ్యలు దిగగొట్టాడు. అందరి ఎదటా గొప్పగా భయ

* మోడి విద్యవల్ల మనిషి పులిగామారి, మళ్ళిమనిషైపోవ చ్చని ఒడిశాలో వొక నమ్మక ముంది.

పెడుతూ చెప్పాడు - " ఈసారి పులిని చూస్తే పనుపునీళ్ళు వల్లేస్తాను. దాంతో పులి మనిమై పోతుంది. డ్రముకోడు చెడ్డయోగంలో చచ్చాడు. సంధ్రంగాతో పొలం తగాయిదా వుండే దతడికి. చచ్చిపోయాక డ్రముకోడు ప్రేతాత్మ-అంటే పులిమూ ఎన్నాళ్ళదాకో పంగిఅణి కొంగుకింద తిరిగిందని లోకులు చెప్పుకున్నారు.

చిన్నపిల్లలా వుంటుంది. పులి డుమా. బట్టకల. తలా, పెదవులూ, కళ్ళూ ఎర్రగా వుంటాయి. ఇట్టే కనపడి మాయమైపోతుందది. రకరకాల ఆరుపులు ఆరు స్తుంది. పులిడుమా పులితోకమీద సవారీ చేస్తుంది. కాని ఇక్కడ పంగిఅణి పులి. అందుకని దాని కొంగుకింద తిరిగింది పులిడుమా. అందుకనే సంధ్రంగా భార్య పంగిఅణి. (చిల్లంగిది). చముడొంబు కూడా సంధ్రంగా శత్రువు. అంచేత రెండు దినాల్లో అతడి పశువులు టపి టపిచచ్చిపోయాయి. సొమ్ములసాల్లోనే చచ్చి పోయాయి తారుమని. కనక ముసిల్లి పంగిఅణి. ఇలా కారణాలూ ఫలితాలూ చూపెట్టి పూళ్ళోకొంతమంది ఆమె పంగిఅణి అని ప్రచారం చేశారు. చిల్లంగి పెట్టేవాళ్ళని పూళ్ళో చంపేస్తారు. ఖాసీలవుతాయి. పంగిఅణి తన అదృష్టంవల్ల బతికిపోయింది. దానికికారణం శబ్దుకోడూ, ఇరుగుపొరుగు వాళ్ళు నమ్మక పోడమే. " ఎప్పుడింత విద్య నేర్చుకుందని, మనిషిని చిల్లంగిపెట్టి చంపెయ్య దానికి ? " అని వాదించేవాళ్ళు వాళ్ళు. నమ్మనీండి, నమ్మకపోనీండి, పేరు మాత్రం వుండిపోయింది ఆమె పంగిఅణి అని. ఊళ్ళోవాళ్ళ సాయంతో సాహు కారు కసిత్తిర్చుకున్నాడు. దాంతో సంధ్రంగా పూరు వొదిలి వెళ్ళిపోవలసివచ్చింది. పగవాళ్ళ పుకారుకూడా దానికి తోడ్పడింది.

ఇన్నేళ్ళ వ్యవధిలో అన్ని అపవాదులూ, అన్ని కజ్జాలూ తుడుచుకుపోయాయి. ఇవాళ ముసిల్లానికి తలదాచుకుందికి తావులేదు. కనక ఆమెతో ఎవళ్ళకి ఈసు లేదు. అప్పుడు పగవాళ్ళగా పున్నవాళ్ళు ఎవళ్ళూ లేరిప్పురు. చచ్చిపోయి దెయ్యాలై, ఎటో ఎగిరిపోయారు. ఆ పగ లేదు, అక్కసూలేదు. వాళ్ళ పాత కొంపలు పళ్ళిగిరించి పడివున్నాయి. చూస్తే జాలివేస్తుంది. పగ సాధించడానికి తలతెగరేస్తూ, చేతులు జాడిస్తూ వాగేవాళ్ళంతా ఏరి ? ఎటు పోయారు ?

పదిహేడేళ్ళ తరవాత, తనపోయిన వయస్సునాటివి వెదుకుతూ తిరుగుతోంది పంగిఅణి. అలాటి సరిహద్దురాట ఇవాళలేదు. ఇక్కడ పెండె వుండేది, ఇల్లు లేచింది. అక్కడ చెట్టు వుండేది, ఇప్పుడు సొమ్ములపాక వుంది కొత్తరస్తాలేచింది. కొత్తరస్తా మూసిపోయింది. స్థలస్వరూపం వుట్టాసిదా అయింది. అంతేనా, పది హేడేళ్ళలో పదిహేడు వరసల పిల్లలుపుట్టి పెరిగారు. అప్పటిపిల్లలు ఇప్పుడు

కాపరాలు చేస్తున్నారు. ఎరిగిన మనుషులు వెనకపడిపోయారు. ఎంతోమంది బుగ్గిలో కలిసిపోయారు. పాతకాలంమీద పదిహేడు తాటిచెట్ల నీరు నుంచుంది. అంతా మరుగుపడిపోయింది.

కాని ముసిల్మి వెదుకుతూ తిరిగి అనాటిదంతా నెమరుకి తెచ్చుకుంది. అకాశం మీద రంగూ, పూళ్ళోగాలి, చుట్టూ మహాపర్వతాలూ అప్పుడెలావున్నాయో ఇప్పుడూ అలాగే వున్నాయి. కొండలు మారవేదు. మట్టిమారలేదు. భూమి ఏటవాలు అలాగేవుంది. ఇవన్నీ ఆమె పాతపరిచయం గ్యావకం చేశాయి. అదే ఆమె సాంత్వనం.

ముసిల్మానినోట్లో మాటల్లేవు. అడగడానికి సాహసం లేదు. దార్లో సాంత్వనం కలిగేది. కాని ఎవళ్ళ ఇంటికి వెళ్ళినా తాను ఎక్కణుంచో వచ్చినట్టు అనిపించేది. తనకి వొక పరంపరా, వొకపరిచయమూ లేనట్టు అనిపించేది, ఏదేశం నిండో, ఏపూరినిండో వచ్చినట్టుండేది. మాట్లాడకండా నిలబడాలనిపించేది. పొరపాట్లు వెదకాలనిపించేది. అన్నీ, అన్నీ తప్పులే అని చెప్పేసి, గెలుచుకున్నట్టు చిరు నవ్వు నవ్వుతూ తిరిగిరావాలనిపించేది. పొరపాట్లు వెదకడమేమో వెదికేది, కాని కనపడెవి కావు. మొహం వేలేసుకు వచ్చేసేది.

వీధిమధ్య ఆమె నిఘాపడింది. ఎర్రరాయి అలాగే పడివుంది. అన్నిదివాల్లాగే ఎదటి గడపమీద వొక ముసిలమ్మ కూచుని రోటిలో సావలు దంచు కుంటోంది.

గుమ్మాకోడు ఇల్లుకదూ ఇది ? ఎదట వొక జీలుగు చెప్తుంది. ఇల్లాకాతల * మునగచెప్తుంది. అవును గుమ్మాకోడు ఇల్లు. గుమ్మంలో ఎరికలేని పిల్లలు కొంతమంది వున్నారు. తలుపుచాటున ఎవరో పరిచయంలేని కోడలుపిల్ల కూచుని ఏదో పనిచేసుకుంటోంది. రొమ్ముమీద బట్టలేదు. పిల్లాడు వేలాడు కున్నాడు. వీళ్ళెవరూ పంగిఆణికి పరిచయంలేదు. నిన్నమొన్నటి మొలకలు వీళ్లు. గడపలో ఎన్నేళ్ళయ్యో వొకమందం చేరవేసివుంది. చెడపడుతూవుంది. పంగిఆణికి తప్పదొరికింది.

గుమ్మార ముసిలి నవ్వేసి అడిగింది, " మాటా మంత్రి లేకండా నిలబడి పోయావేమో అప్పా ? ఏం, చిల్లంగి పెట్టాలనిపిస్తున్నాడా ఏదో ? "

ముసిల్మి నవ్వుతూ జవాబువెప్పింది. " అవును, రాయిలాకూచున్నావు. నీకు చిల్లంగి పెడతాను. "

* ఇంటి వెనక.

గుమ్మాని అంది - " విద్య మురిచిపోలేదన్నమాట. అయితే, రా కూకో. " ముసిలమ్మ లిద్దరూ కూచుని నవ్వుకున్నారు. ధుంగియూ తాగారు. పది హేడేళ్ళమాటలు. ఒక్కరోజులో తెగవవి.

" లెల్లు ఎప్పుడు పోయాడు నునీ ? "

" లెల్లు ? " చేతివేళ్ళన్నీ చూపెడుతూ అంది గుమ్మాని. ఒకళ్ళని తుళ్ళిపడ్డట్టు చేసేవని, మరొకరికి దానిభావమే బోధపడదు.

" ఆ ఇల్లు ఎప్పుడు దిబ్బియిపోయింది నునీ ? "

" ఇల్లా ? ఏదీ అక్కడ లేదే, - అవునవును నిజమే, ఎంత గ్యాపకముందే నీకు ? ఇంతబుద్ధితేకపోతే నిన్ను పూరికే ఆన్నారా, పంగిఆణి అని ! "

మరికొంతమంది ముసలవ్వలు వచ్చారు. కబుర్లు చక్కగా నడిచాయి. పాత కళ్ళతో కొత్తవాటి విమర్శ !

" మరేం, ఆకాల ముందామరి ? " - అన్నిమాటల చివరా ఇదేముక్తాయంపు.

వంటలారంభం కాలేదు. ఏమిటి వండడమో తికానాలేదు. కోడు పూళ్ళో ఇవేమీ ఎవరింటా అగిపోవు. కూరా నారా ఇచ్చిపుచ్చుకోడం వుండనే వుంది. సాధారణవిషయమది, ప్రాచీనసమాజం స్వృతి. ఒకేవాసం పూళ్ళో వొక్క బాసలోనే వంట జరిగేదప్పుడు. ఇవాళ కుండలు మాత్రం వేరు కాని, కుదురంతా వొకటే. ఒకరిఇంట్లో వంటయితే మరొకరు వస్తుండరు. ఇల్లు కట్టుకుందికి ఎవళ్ళకైనా స్థలం లేకపోతే పూరిసా(వో)తా జాగా ఇస్తాడు. ఇల్లు లేకపోతే పూరి సోదరులు ఇల్లు కట్టిపెడతారు, పొలం దొరుకుతుంది. గడవనన్నాళ్ళూ పూళ్ళో వాళ్ళ చోడంబలి వడ్డించడానికి వెనకాడరు. సమాజం అన్నీ ఇస్తుంది. దానికిబదులు పనిచెయ్యమంటుంది. అందరూచేరి సమాజాన్ని బలపరచమంటుంది అంతే.

ఈనమ్మకంతోనే పల్లపుదేశం సభ్యత వొదిలేసి, అసభ్యమైన అడివికి పరిగెత్తుకు పచ్చింది ముసిల్మీ పంగిఆణి. బెంగలేదామెకి.

పొద్దు నడిసెత్తిమీదినుంచి పక్కకి వాలింది. గుమ్మానిభార్య అంది " రాసి తిందాం. " పంగిఆణి మనస్సు మెత్తబడింది. ఏమనుకుందో " గుమ్మాని ఎప్పుడు పోయాడు నునీ ? " అంది.

గుమ్మాని భార్య పెద్దనిట్టార్పు తీసింది, ఏమీ అనలేదు. పంగిఆణి మళ్ళీ అడిగింది. ఇంటిలోపలి పెడకనించి చిన్న తాడుముక్కతీసి ఆమెవేపు విసిర్చే, మొహం వేలేసుకు నిలిబడింది గుమ్మాని. మరేమీ అనలేకపోయింది. పంగిఆణి తాడు విప్పిచూసింది. పదమూడు ముళ్ళున్నాయి. పదమూడేళ్ళ లెక్క అది.

ఏదాది నిండితే వొకముడి. గుమ్మా చచ్చిపోయి పదమూడేళ్ళయాయి. గుమ్మాని తాడు ముక్కలో ముళ్ళవేసి లెక్క-వుందింది. గుమ్మాని ఏడవలేదు. భర్త వావు. పాతగాయం రేగితే బాధ. వాడినమొహం, అవిరికళ్ళు, బైటినించివచ్చి లోపలికి దూరిపోతూవున్న నల్లని నీడ, చరిత్రలో వొకఅధ్యాయం. ముసిలమ్మ లిద్దరూ వొకళ్ళమొహం వొకళ్ళ చూసుకు వుండిపోయారు.

గుమ్మారి చచ్చిపోయాడు. లెల్లు సావోతా చచ్చిపోయాడు. జిత్రూ చచ్చి పోయాడు. ఈవావుల రెండు మొగలా వున్నట్టున్నారు ముసిలమ్మ లిద్దరూ; అటాకతే అటాకతే. వీళ్ళముళ్ళలెక్క పూర్తికాలేదు.

గుమ్మావార్య అంది, " అవన్నీ ఎందుకే అప్పా? రా, తిందాం."

" తనువుకి వస్తున్నారే సునీ, " పియ్యెటికల్లి అంది - " వెళ్ళిన నాడు మీ ఇంట్లో తిని వెళ్ళాను. వెనకాల ఎంతోదూరం వచ్చి దిగబెట్టాడు గుమ్మారి. ఉన్నట్టువుండి ఎటువెళతారో, కళ్ళమూసి! పుత్రాకులన్నీ మనకోసమే వుంచేసి వెళ్ళిపోతారు!"

నాలుగువేపులనించీ బాజాలు వినిపిస్తున్నాయి. మందమందలుగా మాటలూ వినిపిస్తున్నాయి. జంతువులు రొప్పతున్నట్టున్నారు. కొండమీది కోలాహలం పూళ్ళోకి ప్రతిధ్వనిస్తోంది. ఇంతవరకూ అలికిడి లేకందావుండేది, బహుశా ఇప్పటిదాకా జనం పల్లంలోవుండివుంటారు. అదిగో మళ్ళీ నిశ్శబ్దం. వేటవాళ్ళు వేటజాగా ఎంచుకున్నారు లా వుంది. ఘాటీ కాస్తున్నారు లా వుంది. ఉండి వుడిగీ కేకలు వినిపిస్తున్నాయి, " ఈ - హా, ఈ - హా." రాళ్ళు విసిరి, చెట్ల మీద కర్రలతోబాది, మద్యకి రొప్పతున్నట్టున్నారు జంతువులు.

చప్పుడు వినిపిస్తోంది. ఎత్తుకొండమీద, బోడిరాళ్ళమీద తిరుగుతున్నవాళ్ళు కనిపిస్తున్నారు. వాళ్ళకేకలు స్పష్టంగా వినపడుతున్నాయి. అడివిలోంచి వాళ్ళ గొంతుకలు గొంగలికిందినించి వినిపిస్తున్నట్టున్నాయి.

పనిచేస్తున్నవాళ్ళు చేస్తూనే వుంటారు. చెయ్యనివాళ్ళు గాలిమేడలు కడుతూ కూచుంటారు. కొండకింది పూళ్ళవాళ్ళు అపేక్షతో చూస్తున్నారు. కేకలు వినిపించేవి, అగిపోయేవి. అదిగో అప్పుడే దిగులు దిగులుగా వుండేది. తుపాకి ఖాం శబ్దంకోసం మనుషులు చెవులుమూసుకు నిరీక్షించేవాళ్ళు.

ఏదో థాం మని వినిపించిందా ఏమిటి? ఇళ్ళల్లోంచి గుమ్మాల్లోకి వచ్చి కొండ వేపుచూస్తూ నుంచునేవాళ్ళ జనం. జంతువు దెబ్బతింటే కొండమీద చాంచల్యం అధికమయ్యేది, ఊహూ, లేదు. మళ్ళీ నిరీక్షణ.

" ఒలే, సునీ! ఆడగుంటలు ఏవేపే వుంటారు?"

“అఁ, గుంటలు కదే, కుర్రజట్టుతో వుంటారు. వాళ్ళసంగతి వాళ్ళ చూసు కుంటారే! మనకెందుకూ, ఏం?” గుమ్మరిభార్య దిలాసా ఇచ్చింది. గుమ్మరి గడపలో కూచుని, తాను ధుంగియా పిలుస్తూవుంటే, ఎప్పుడూ పూరుదాటి వెళ్ళ నట్టేవుంది పియ్యెటితల్లికి, ఇవాళలాగ, పియ్యెటి ఎటువెళ్ళిందని ఎవళ్ళనైనా అడిగిందా తాను. ఇవాళటిమాట కేవలం ఇవాలది కాదనిపించి దామెకి. సరిగా వెనకటిలాగే అనిపిస్తోందామెకి. కొత్తేముంది :

అలికిడి లేదు. ఎండ వాలిపోతూ వుంది, గుమ్మరి భార్య వొక్కతే నీళ్ళకోసం వెళ్ళింది. పియ్యెటి తల్లి నిశ్చలంగా ఆరుగుమీద కూచుంది. చైత్రంగాలి మెల్లి మెల్లిగా వచ్చి వచ్చి పసిబిడ్డలాగ బుగ్గిలో అడుకుంటూ దారిలో దొర్లుతోంది. ఎవరో వెంట తరుముతున్నట్టు ఎదటి కొండమీద చెల్లను గబాగబా తప్పించుకు పోతుంది, పియ్యెటి తల్లి తెల్లపోయినట్టు కూచుని కలలు కంటోంది.

“సండ్రంగా అదిగో ఆకొండమీద ఎక్కాడు, వేటవస్తే అతణ్ణి ఇంట్లో అట్టేపెట్టడం సాధ్యంకాదు. గొడ్డలి బుజంమీద వేసుకుని, ఈఁచెత్తో పట్టుకుని వెనకదన్ను అడుగో పొదవాటి మనిషి రెల్లుసావొతా, జిత్రూ, గుమ్మ అరుగో-ప్రతి ఏడూ ఇలాగే చైత్రం పండుగ. మరి కొంచెంలో థాం థాం అని వినిపిస్తుంది. కొండలు కంపించేటట్టు బాజాలు మోగుతాయి. వేటనించి తిరిగి వచ్చేవేళ.” ఊరుపూరంతా కంపించిపోతుంది.

“నువ్వు ఏం చేశావు డోక్తా? (మగడా?)

వీరగబడి నవ్వుతా డతను. చెమటతో మెరిసిపోతూవుంటాడు.

“నేనా? - నేను వెళ్ళకపోతే వేట వెయ్యగలిగే వాళ్ళేనా వీళ్ళు? ఎక్కడో దాగుందది. పొడిచి పొడిచి బైటికిలాగాను. ఘాటీవేపు రొప్పకు వెళ్ళాను. తర వాత వీళ్ళు వేశారు, దాబుచేసి కొట్టారు, కాని ఎవరైనా చేట్లోకొట్టారా ఏమన్నానా? ఊరికే తుపాకి ఎత్తడమేకదూ, ఏముంది? నేనే రొప్పి రొప్పి చచ్చాను. సావొతా ఏమన్నాడో విన్నావుకదూ? - ‘సండ్రంగా లేకపోతే వేట జరగదు’ అన్నాడు. వీరపురుషుడు లాగ బోరవీరుచుకుని ఇంట్లోకి దూరిపోతాడు.

పియ్యెటితల్లి కలకంటోంది. ఊరిమట్టికి అవతల తెలుగుదేశంలో ఈపది హేడేళ్ళూ గడిచిపోయాయి. అవన్నీ జ్ఞాపకం లేదామెకి. ఒక్కొక్కదగ్గిర వొక్కొక్కబుద్ధి. అటువేపుదంతా స్వప్నం. దుస్స్వప్నమది. దుఃఖానుభూతి అంటిపెట్టుకు వుంది అందులో, తాడు ముళ్ళు లేవక్కడ.

పియ్యెటితల్లి తన పారంపర్య సూత్రంలో వెదికి ముళ్ళు సంపాదించింది. నిద్ర పోయింది.

న ల భై వి డు

మిణిఆకా దివుడు సావోతా తన జట్టుదార్లతో చైత్రం వేడుకకోసం బయలుదేరాడు. ఒక ప్రణాళిక వేసుకు బయలుదేరాడతడు. ముందు బందికార. అక్కడ రెండు రోజులు, తరవాత ఖాలకణా. అవనరమైతే చిలిశంకా దాక వెళ్లడానికి సిద్ధం, ఎక్కడ సరదా హెచ్చుగావుంటుందో, ఎక్కడ సారాకావలసినంత దొరుకుతుందో అక్కడ ఆగుతాడతడు. ఎక్కడ మంచివేట దొరుకుతుందో అక్కడ వేటచేసి తిరిగి వస్తాడు. ఈయెడు మంచివేట కావాలితనకి, ఉత్తిచేతులతో తిరిగిరానని అతడు షేష్ప్రతిజ్ఞ చేశాడు. ఎన్నాళ్ళవుతుందో, కానీ, దార్లో. సావోతా నిశ్చయమే పూరందరి నిశ్చయం. అంచేత తనజట్టంతా తనవెంట వున్నారు.

దారి నిషా, కోడు మనస్సులోనే వుంటుందది. ఎక్కడెక్కడో తిరుగుతాడు కోడు. ఇవాళ ఈపూరు బాగులేకపోతే రేపు మరొకపూరు. తినడానికి వేటాడ దానికి మరి అడివీలేదు కనకనా? కోడు తనపూరుపూరే లేవదీసుకు వెళతాడు కొత్తదారి నిషాకోడుకి కొత్తగాడు. అయితే దివుడు సావోతా తన పూర్వ పురుషు ల్లాగ అడుగు పెట్టనిదార్లో అడుగుపెడదామని బయలుదేరలేడు.

తనభార్యను తాను ప్రేమించడం లేదని ఎన్నాళ్ళయ్యా తెలుసుకున్నాడతడు. పుయు తనకంద్లో వేలుపెట్టినట్టుం దివ్వుడు. తాను మగాడు. ఉషారు కావాలి తనకి. తాను కృషివదుడు, భూమితవ్వుతాడు, తరవాత జట్టు వెదుకుతాడు. జీవనక్రమంలో ఏప్పడో పుయునిచూసి పిచ్చివాడయ్యాడు తాను. అమెను ఇంటికి తెచ్చేదాకా నిద్రపట్టలేదు. ఇవాళ అవన్నీ మరపుమాటలు. మనస్సు రేపెట్టే అవాళటి పుయు ఇవాళ లేదు. దీనిమొహాన నవ్వేలేదు. దీని వొంట్లో సౌందర్యం లేదు. లోపల్లోపల ఏదోపట్టుకుంది దీన్ని. రోజురోజుకి ముసిల్మానిలా తయారవు తోంది. అమె మనస్సు మారిపోయింది. భర్తని ఆకర్షించడానికి, భర్త మనస్సు రెచ్చగొట్టడానికి అమెకి సుతరామూ ఇష్టంలేదు. అంతేకాదు, భర్త ముందుకి వచ్చినా, తాను వెనక్కి-తగ్గడం అలవాటుచేసుకుంది.

గుండెలమీద వొక కంయ్య కుంయ్య పిల్లాడుంటాడు. పనిలేకపోయినా ఎప్పుడూ ఇంట్లో ఏదో చేస్తూనేవుంటుంది. ఇల్లు వొకమారు వూడిస్తే చాలదూ, ఏడు మార్లు వూడ్చాలి! ఒకమారు అలికితే ఇల్లు శుద్ధికాదూ, ఉహూ! పేదా మన్నూ చేతికి

అంటిపెట్టుకు వుండవలసిందే పదిమాట్లు. దివుడు సావోతా మనస్సు మనిషి మనస్సేనా మరి ! అమనస్సులో చివరితీర్పు సంభవంకాదు. పుయుని ప్రేమించ లేదని వోకసారి అనుకునేవాడు, అంతలోనే మనస్సు మెత్తబడేది. అన్నీ సర్దుకు పోతాయి అనుకునేవాడు పుయు తనతో ఆడుకుంది. అడవుల్లో కలిసితిరుగు తుంది అనుకునేవాడు. ఇలాటిభావం మనస్సులో తరుచు వచ్చేదికాదు. విరా గమూ, విప్లవమూ మాత్రం తరుచు మనస్సులో వుబిడేవి. నిద్రలేవగానే అప్పు డప్పుడు చిరాకుగా వుండేది. ఊరికే తప్పలించేవాడతడు, విమర్శించే వాడు. కారణంలేందే మనస్సులో విచారవడేవాడు. కావరం మనస్కరించేది కాదు. అలాంటప్పుడల్లా కల్లుమంతకి పెదవులు తగిలించి శాంతి పొందేవాడు. ఈపీకు లాటలో ఇంటిమీంచిపోయి, పరాయికొంప మీద పడేది దృష్టి. తన చిన్నపరి సరంలో చేతికొందినదాన్ని తడివేవాడు. దాంతోనే మనస్సు మార్పుకునే వాడు. బాలముండా భార్య సోనాదేయి ఇంటిముందుకు ఎన్నోసార్లు పరిగెత్తేవాడు. ఇలా దినాలు గడిచిపోయేవి కాని శాంతి వుండేది కాదు.

రుతువు మనస్సుమీద పనిచేస్తుంది. ఫాల్గుణంచివర మన్యంగాలి వసంతమనో భావం చిలకరించినకొద్దీ దేహం రసవంతమయ్యేది. దివుడు సావోతా వికారం అధికమయ్యేది. వ్యవసాయంపని లే దిప్పుడు. వ్యవసాయం పని వున్నప్పుడు పరిశ్రమతో చెమట్లుపోసేవి. మనోవికారం అవిరిలా ఎగిరిపోయేది. ఇప్పుడ దంతా ఆయిపోయింది. చైత్రం అదావుడి వచ్చింది. వ్యవసాయం బండయింది. కల్లు భరాయిందడంతో శరీరానికి ఉపచారం సాగింది. మనస్సులో వికారం దివుణ్ణి దారితీయించింది. " పద పద పెడదారిని పద. " అలికిడిలేని పెడదారిని కోరిక తీర్చుకొనేందుకు ప్రయత్నం ఆరంభమైంది. అంతతో వూరి పంచాయితీతో చైత్రప్రణాళిక నిశ్చయించాడు దివుడు సావోతా.

బందికార చైత్రపర్వంలో మనిషి పశువై పోతాడు, కల్లు నిషాతో వివేకం పలాయనం చిత్తగిస్తుంది, అక్కడ మంచికల్లులేదు. అక్కడ అనుభూతి అనుభూతి కాదు. పై పైమత్తు అది. ఉత్తమొహం దారంట వెళుతూవుంటే, చైత్రపర్వంలో తిరుగుతూన్న పైపూళ్ళ కోడు కూతుళ్ళు కంటపడతారు. తేలిక నిషాలో కళ్ళు తేలవేస్తూ, రకరకాల విమర్శలతో పాటలు పాడతారు. ముందు కొంచెం ఆడాళ్ళు ఇదవుతారు. తరవాత మగాళ్ళు పక్షంనించి దానంతట అదేవచ్చేది జవాబు.

జంతువులు వేళ వెదుకుతాయి, వెన్నెల రాత్రుళ్ళు ఎట్రింత పిట్టలు నవాబు జవాబూ ముదవెడతాయి. వానకోయిలలు ఉదయమూ సాయంకాలమూ సరాగమా

రంభిస్తాయి, గువ్వపిట్టలు మట్టమధ్యాహ్నం కలుసుకుంటాయి. పులులు అర్ధరాత్రు ప్పడు సంయోగం చేస్తాయి. మనిషిసూత్రం సమయంకోసం కనిపెట్టుకుకూచోడు, తన అభిరుచినిబట్టి సమయమూ పరిస్థితి కల్పించుకుంటాడు.

బందికార దారిలో పిచ్చెత్తిన మనస్సుతో పరుగూ నడకతో వచ్చారువాళ్లు. పాటకు పాట జోడిస్తూ వచ్చారు. పాటతో మనస్సు వేడెక్కేది. మనస్సు వేడితో వొళ్ళూ వేడెక్కేది. అడుతూ, పాడుతూ, కేకలువేస్తూ దారిలో అడవిల్లల్ని వెంట తరిమేవాళ్ళు కోడులు. పటాపంచలై పారిపోయేవాళ్ళా కోడు కూతుళ్ళు. అడివిలో రాళ్ళమాటున వినపడేవి వాళ్ళ పరాచికం పాటలు.

పాటల దేశమది. మెట్ల మెట్లదారి. పరిగెత్తి పరిగెత్తి మిణిఆకామపులు బందికార చేరారు, రాత్రి గొప్పగా విందు జరిగింది. నాట్యం జరిగింది, మర్నాడు వేట. దివుడు సావోతా ఖుషిగా వున్నాడు. అతడి మర్యాద ఏలావుంచాలో హర్షణా సావోతాకి తెలుసు. ఉదారమైన మనస్సతడిది. తనబాప కాబోతాడు దివుడు. అందుకని అతడికి కడుపునిండా కల్లుపట్టించాడు. ఎంతో మెచ్చు కున్నాడు దివుడు.

కోడుదేశం అలవాటు ప్రకారం అడివికి వేటకు వెళ్ళేముందు శల్పుడిసారి నాయకత్వంకింద 'చితాగుడి' దేవతపూజ జరిగింది. 'చితాగుడి' లేదా 'చితమ్మ' లేదా సీతమ్మ అన్ని అపదలనించి కోడుజాతిని రక్షిస్తుంది. కనక వేటకోసం అడి వికి వెళ్ళేముందు సీతమ్మ దగ్గర రెండు కోడిపిల్లలు కోసి, ఓడుక్క వంటసారా వొలకపోసి అడివిలో అపదరాకండా కోరుకోకతీరదు. మూడుమూళ్ళ ఎత్తుపాకలో సిందూరం పులుముకుని వొట్టిరాళ్ళమీద వుంటుంది సీతమ్మ దేవి.

అందరికోసమూ డిసారి ప్రార్థనచేశాడక్కడ :

" మేం నీకొడుకులం.

అపదనించి మమ్మల్ని రక్షించు

అడివిలో దూరతాం

తలకి దొంకలు తగలకండా వుండాలి.

పురుగూ పుట్రా కరవకండా వుండాలి

పాం పొడవకండా వుండాలి.

పులి తినకండా వుండాలి. "

పూజ పూర్తిచేసి, అక్కడ దివ్య వెలిగించేసి అంతమంది వేటకి వెళ్ళారు.

మిణిఆపాయ మనుములనీ, బందికారమునుములనీ భేదంలేదక్కడ. అందులో ఎవ్వరి ప్రత్యేకతా వుండదు. ముందు సందడి, కేకలూ, గొల్లుమంటూ బాజాలతో నడిచారు. బాజాలవెనక పాటలు పాడుతూ, నాట్యంచేస్తూ వూరి అమ్మాయిలు బయలుదేరారు. గమ్యస్థానం ఎదురుగుండా వుంది. దొంతిపెట్టినట్టు బాఘడంగర పర్వతం.

తల తిరిగిపోయే అనుడిలోపడి అందరితోపాటు కాళ్ళిడ్చుకుంటూ నడిచింది పియ్యటి. పల్లవుదేశం అలవాటు ప్రకారం కల్లుతాగడంలో మాత్రం అందరినీ మించిపోతుందామె. అయితే పాటపాడడం చేతయ్యేది కాదు. తెలుగుదేశం పాటల్లో వొకచరణమో, వొకముక్కో తెలుసునామెకి. పాటలు రావు. అందుకని అందరూ పాటపాడితే పల్లవిమాత్రం అందుకుని నోరువిప్పేదామె, పకవకానవ్వేది. కంకరరాళ్ళదారి. ఎగుడుదారి. మెల్లిమెల్లిగా ఎగబాకేదామె. దూరానికి వొళ్ళు బరువనిపించేది. కల్లుమత్తు భారంగావుండేది. తోటివాళ్ళు అప్పుడప్పుడు ఆమె కేసి నిచ్చెరపోయి చూసేవాళ్ళు. ఆమె అవకతవక అవస్థ గమనించేవాళ్ళు. అడివిదేశంలో కోడు పడుచు ఇంతకల్లు తాగదు. దొంబుజాతి స్త్రీలు తప్పిస్తే ఏజాతి పడుచులూ ఇలా తాగరు.

కెరటాల్లాగ, దొంతుల్లాగ వున్నాయి కొండలు. అందరితోపాటు పియ్యటికూడా మీదికిలేచింది. తోడి అడవిల్లలు ఆమెని అడుకున్నారు. కుర్రాళ్లు మాత్రం కలుపుకోలేక పోయారు. కోడువేషం వేసినా విచిత్రంగావుంది ఆమె సంగతి. పరదేశం ముద్ర వొదలలేదు. ఆమెని అర్థంచేసుకుందికి సమయం కావాలి. ఆమె భావాలేమిటో, ఆమెకి ఏమిటిఇష్టమో - ఇవన్నీ తెలుసుకోవాలంటే సమయం కావాలి. ఆమె వొకవిచిత్ర జంతువు. ఏకోడుచూసినా ఇదే అనుకుంటాడు చప్పన. అయితే ఆమెవైచిత్ర్యం కొత్తవులుకు వుట్టించేది. ఆమెతో అనందించాలంటే ఈచైత్రం పండుగ పనికిరాదు. ఈపండుగులో ఆమెతో కత్తు కలపడం ఇబ్బందిగావుండేది. అందుకని ఆమెనిచూస్తూ వేటవేపు వెళ్ళిపోయేవాళ్లు కుర్రాళ్ళు.

కొండనగంలో వొకదగ్గర సరాసరి తుంచేసినట్టుంది కిందికి, పాతాళానికి. కొంచెందూరం వొదిలి అవతలపక్క మరోకొండ వుంది. ఈపక్క వరక వొడ్డు వెంబడి కొంతస్థలముంది. దానివెనక మళ్ళీ మీదికిలేచింది కొండ. ఎదటివేపు వొంపుగావుంది. దానిముందే అడివి. పాతాళమంత లోతుగా వుందది. ఎంతో మీదినించి అక్కడక్కడ ఎన్నోకొండవాగులు సహస్రధారలై కిందపడుతున్నాయి. అప్రపాతాల్లో ఇంద్రధనుస్సులు వేలాడుతున్నాయి. మెట్టుమెట్టుగా కిందికి పాతా

ళానికి దిగజారు తున్నాయి. చుట్టూ ఆడివి. ఎట్టవెదట ఈద్యక్షం. కింది పాతాళంలో వొకదగ్గిర పల్లపుమన్యం అవుపిస్తోంది. దొంతులు దొంతులు కిందిదాకా వున్నాయి కొండలు. దూరంగా ఎంతోకింద సమతలం కనిపిస్తోంది. తరవాత నీలినీలి దిగ్వలయం.

కొంతమంది అమ్మాయిలు వొకదగ్గిర చదికిలబడ్డారు. మగాళ్ళు వరసగా ఇంకా వస్తూనేవున్నారు మీదికి.

అంతమందీ ఎటెటో వెళ్ళారు. కేకలూ, సందడీ తగ్గిపోయింది. కొంతమంది అమ్మాయిలు మాత్రం కూచున్నారక్కడ. వేటనియమం ప్రకారం ఎవ్వరూ మాటాడలేదు. పియోటిమాత్రం మాటాడుతూవుంది. అందరూ వౌద్దంటున్నా వినకండా మాటాడుతూవుంది.

చెట్లమీద కొత్తాటలు పొగలా అవుపిస్తున్నాయి. అడివి పువ్వులవాసన గాలిలో తేలివస్తోంది. అంతటా రంగురంగుల అడివిపువ్వులు పూశాయి. కొద్ది కొద్దిగా నీరున్నదగ్గిరల్లా 'కకోడి' (పర్న) అడివి బలిసింది. కొండమీద వెదురుపొదలు అల్లుకున్నట్టున్నాయి. కింది వరకదాకా ఘోరంగావుంది వెదుళ్ళవనం. పల్లం అవతలి వక్క-కొండమీద అడివి అరటిచెట్టు ఏపుగా కనిపిస్తున్నాయి. ఈ అడివి చూసి పియోటి చూపులు కరిగిపోతున్నాయి. అందరితోపాటు అక్కడ అగి, వొళ్ళు విరుచుకుంటోందామె. రాను రాను సారామత్తు అధికమైంది. వాగుడు తగ్గింది. క్రమంగా పడుకుని నిద్రపోయింది.

న ల భై ఎ ని మి ది

వేటకోసం నిరీక్షిస్తూ వుంటే వేళగడవలేదు. ఎలాటి నిరీక్షణ అయినా సరే హెచ్చు కాలమైతే బరువనిపిస్తుంది. చెవులు చాపి కొంతసేపు గడిచింది. వేటకు వెళ్ళిన మగాళ్ళు షూరికే చేతులూపుకువస్తే తల వెండ్రుకలూ బురదా కలిపి వుండటా చేసి వాళ్ళమీర విసురుతారు. అదాళ్ళు. చింకిపాతలు ముడివేసి పూరుమొగని తోరణంకట్టి దానికిందినించి దూరేదాకా వొదిలిపెట్టరు. అయితే అదంతా తరవాత సంగతి. వేటకి బయలుదేరిన వాడల్లా గెలుపు వొడిలోనే వుండనుకుంటాడు.

రోజూ చూస్తున్న అడివే చూస్తూ అడివిపిట్టల పాతపాటే వింటూ ఎంతోసేపు గడిచిపోయింది. ఎప్పుడూ వున్నవే ఇవి. వీటికి వొక కొత్త అర్థమంటూవేరు.

పియ్యటి అలాగే పడుకుంది. కొంతమంది అమ్మాయిలు దగ్గిర దగ్గిర వుప్పులూ అవీ తెంపుకున్నారు. ఎండ వాలిపోయింది. భగ్గుమంటున్న వెలుతురు రంగు మారింది. సగం ఎండా సగంనీడతో లెక్కలేనన్ని లతాగృహాల్లా వుంది అడివి. ఒక దగ్గిర అడ్డనార తుప్పలు నీడనీడగా వున్నాయి. ఒక దగ్గిర అడివి నవమల్లి కలూ, అడివిమల్లెలూ వేలాడుతున్నాయి. అడవిల్లలు తొందరపడుతున్నాయి. ఇంతలో మీదినుంచి కేకలువేస్తూ దివుడు సావోతా అక్కడికి వురికాడు. నోట వరస తప్పిన మాటలు వస్తున్నాయి. నిషాతో కళ్ళు ఎర్రగా వున్నాయి. అమ్మాయిలు వున్నచోటికి మీదుగా వెనకవేపు వొక బయలు దగ్గిర నిలబడి కిందికి చూశాడతడు. ఇంతమంది పడుచుపిల్లల్ని వొక్కదగ్గిర చూసి నిచ్చెరపోయి నోరువెళ్ళ చెట్టి నిలబడ్డాడు. ఒంటికి సుఖంగా పిల్లగాలి తగుల్తోంది. కింద డుడుమా జంప్రపాతం చెవిలో పడుతోంది. అడివి, కొండలరస్తా కింద పడుచుపిల్లలూ—ఏటివాలు మీద ఉద్ధత పకుపు దివుడు సావోతా. అతడి పొడవాటి తలవెండ్రుకలు విడిపోయి వున్నాయి. బుజంమీద తుపాకివుంది. చేతిలో బల్లె ముంది. చలనచిత్రంలో మధ్య కదలని చిత్రంలావున్నాడతడు. అందులో వొక ఆధ్యాత్మిక సూచనలేక పోలేదు. మట్టిమనుషుల ముదకవేళ్ళ సందుల్లోంచి దాని సూక్ష్మభావం జారి పోతుంది. స్థూలంగా కర్కశంగా దాని అవతలి వేపు అర్థంమాత్రం అందుతుంది. అందులో ఉగ్రమైన పాశవికతా సగ్గుప్రకృతి తాలూకు వెనక భాగమూ, మదాంధ తామసిక పకుప్రవృత్తి చూత్ర మంటాయి. అక్కడే భయమూ, క్రోధమూ, కామమూ, హింసా వుంటాయి.

ఏం చెయ్యాలో దివుడు సావోతా నిశ్చయించుకున్నాడు. అతడు వచ్చిందల్లా వంటరిగా లేళ్ళు వెయ్యడానికి. కింది రుఫోలా వేపు వెళ్ళవలసినవాడల్లా దారి తప్పించి కిందధాండీయన్నవేపు దిగిపోయాడు. ఒక వికటహాసంతో పరిగెత్తి పరిగెత్తి అమ్మాయిల వేపువచ్చాడు. అతడి ఉద్దేశం స్పష్టంగా తెలుస్తూనేవుంది. అతణ్ణి చూడ దంతోనే ధాండీయజల్లుకున్నారు. అతడి ఉద్దేశం సమయానుగుణ్యంగా లేదనికాదు. చైత్రవర్షంలో వొక భాగమే అది. అడివి మగాడి ఉద్దామమైన పశుప్రత్తికి అడివి అడది ఉగ్రంగా తోడ్పడుతుంది. అయితే వొక్కదగ్గిర వున్నారు ధాండీయ. జట్టుగా వొక్కదగ్గిరవుంటే ఈర్ష్య తప్పదు. ఒకళ్ళని మరొకళ్ళు కాస్తారు. దాంతో వొక శృంఖలాభావం ఏర్పడుతుంది. దాన్నే జంకోవిధంగా చెప్పాలంటే సిగ్గువచ్చి పడుతుంది. అందరినీ ఆపెయ్యడానికి సమాజంలో చేసిన ఆర్థంకి సిగ్గు.

దివుడు సావోతా గవ్వన పురికాడు. అందరూ భయపడ్డారు. పదిమంది ఎదట తమ సంభ్రమభావం మరుగుపరుచుకోదం కోసం అంతమంది కేకలు వేస్తూ చెదిరి పారిపోయారు. చెదిరిపారిపోయాక వాళ్ళ నవ్వులు చెట్లమాటునుంచి వినిపించాయి. స్థలం మాత్రం మార్పుకు ర్నారువాళ్ళు. అంతమంది మళ్ళీ వొకదగ్గిర చేరారు. దివుడు సావోతా అరుస్తూ అటో రెండడుగులూ, ఇటో రెండడుగులూ వేసి పరి గెత్తాడు. తరవాత అలిసిపోయి వొక్కడూ వొక నాలుగుపలకల రాతిమీద చతికిల పడ్డాడు. వెంట తరుముతున్న జంతువు దగాచేస్తే వేట కాడికి ఖోభకలిగినట్టు దివుడు సావోతా ఖోభపడ్డాడు. అడివి జంతువులా కూచుని నిట్టూర్చాడతడు. ఉడి కించినట్టు వెనక దూరంనుంచి పాటవినపడింది. దివుడు సావోతా మెడజాడించాడు. ముదకజట్టు వెనక్కి విసురుకువడింది. పాటవేపు అంతంత గుడ్లుచేసి చూకాడతడు. అడివి జంతువుగాలి పసిపట్టినట్టు ముకుపుటా లదిరించాడు.

ఈ రాతిమీద కూచుని ఉదయంవేళ పెద్దపులి ఎండకాగుతుందేమో ! ఇక్క ణ్ణించి సహస్ర ధారల జలప్రపాతంలో ఇంద్ర ధనస్సులు చూస్తుందేమో ! ఇక్కడే కూచుని ఉదయాన్నేతన ఆరిచెయ్యి చూసుకుంటుందేమో ! ఆరోజు తన అదృ ష్టంలో ఏముందో ఉదయాన్ని ఆరిచేతిలో కనపడుతుంది పెద్దపులికి. ఆరిచేతిలో ఆపుపడే దృశ్యం ప్రకారమే అదిసిద్ధపడుంది. అదిగో రాతిమీద ముద్దముద్ద పులి పెంట్రికలు. పులి పెంట్రికలు తాచ్చిల్కభావంతో కాలితో చిదిపేశాడు దివుడు. రాతిమీదినుంచి వాటిని కిందికి తోసేశాడు, పులిభయం చైత్రంనుంచీ తగ్గిపోతుంది. మళ్ళీ ఎండాకాలం గడిచిపోయాక కాని భయముండదు. అయినా అతడి బుజం మీద తుపాకి వుంది. అదే ఎంతో దైర్యం కలిగిస్తోంది.

కొంతసేపు గడిచింది. మీద వేటవాళ్ళ శేకలు వినిపించలేదు. కింది పల్లంలో నెమళ్ళు కూస్తున్నాయి. తుపాకి సరిచేసి కిందికిగెంతాడు దివుడు. పొదలకిందా, చెట్లకిందా తొంగి తొంగి చూశాడు. రుహోలాచీకట్లో ఎన్నోరకాల జంతువులు పరిగెడుతున్నట్టు వినిపించింది. అతడి ఉద్వేగం హెచ్చింది. అంతలోనే రెండు పక్కలా జంతువులు రొప్పుతున్న శేకలు వినిపించాయి. దివుడు పశువైపోయాడు. అతడి నరాలూ, కండరాలూ వుప్పొంగాయి. జంతువై జంతువులమీదికి వురుకు తాడులా వున్నాడతడు. అతడి శరీరమూ, అవయవాలూ ధనుస్సులా వొంగాయి. నక్కుతూ, నడకలో చిక్రమైన జాగ్రత్త కనపరుస్తూ కదిలాడతడు. కళ్ళలో చూపూ, మొహంలో రూపూ మనిషివికావు, రక్తంతాగినపులివి.

హటాత్తుగా ఏగహ్వరంనించో ధవ్వలుమోగాయి. అల్లరి అధికమైంది. సరిగెత్తుకువస్తున్న జంతువులు తిన్నగారాకండా పక్కకి తప్పకుపోయాయి. అడుగులచప్పుడు తగ్గిపోయింది. ఎండాకులమీద పడుతూ వెళ్లిపోయిన వానచినుకుల లాగ టపర టపరమని జంతువులచప్పుడు అగిపోయింది.

దివుడు సావోతా ఇటూఅటూ తొంగిచూశాడు. ఒకచెట్టుకింద రాళ్ళ సందులో నుంచి మెల్లిమెల్లిగా లేచి నిలబడివుంది వొకఅమ్మాయి. చుట్టుపట్ల ఎవ్వరూ లేరు.

జంతువులు వెళ్లిపోయాయి. బాజాలచప్పుడూ, కోలాహలమూ వొకపక్కగా ఎటోమాయమైంది. దివుడు సావోతా విచారపడలేదు. మెల్లిమెల్లిగా తోసుకు వెళ్లి నట్టు అమ్మాయిదగ్గిరికి వెళ్ళాడతడు. వేటకోసం జాగ్రత్తపడిన గంభీర భావం మెల్లిమెల్లిగా మొహంమీంచి మాయమైంది. స్వాగతం చెపుతున్నట్టు మధురంగా లేతనవ్వు పెదపులమీద మొలకలెత్తింది. అంతా మధురంగానే వుంది. అయితే అతడి కళ్ళలోమాత్రం అదే అకలి అవుపిస్తోంది. అడుక్కునేవాడి దుర్బలమైన అకలికాదది. వేటకాడి బలిష్ఠమైన అకలిఅది. అందులో తన స్థూలవ్యక్తిత్వం యావత్తూ, రక్తం, మాంసం, అస్థులూ అన్నీ ఆహుతయిపోతాయి.

పియోటి తుళ్లిపడింది. తనతోటి దాండిలు ఎవ్వరూ దగ్గిరలేరు. పేరుపెట్టి పిలవాలంటే ఎవళ్ళపేరూ జ్ఞాపకంలేదు. ఎప్పుడో నిద్రపోయిందామె. అందరూ అమెని వొదిలేసి వెళ్లిపోయారు. బాజాలచప్పుడూ, గందరగోళమూ విని నిద్రలేచి పోయిందామె. చూస్తే ఎవడో వొకఅడివి మనిషో, వేటమనిషో వొకొక్క-అడుగు ముందుకి వేస్తూ తనవేపే వస్తున్నాడు. తన్నుతాను సంబాళించుకుంది పియోటి. బైట సుతలామూ భయంలేదామెకి. తెలుగుదేశంలోపెరిగి కావలిసినంత నభ్యత సంపాదించిందామె. ఎరగని మగాడిముందు తడబడిపోయే ఘటం కాదామె.

పియోటీ, దివుడూ వొకళ్ళదేహం వొకళ్ళు ఒక్కమారే చూసుకున్నారు. ఒకళ్ళ నొకళ్ళు అవగాహన చేసుకున్నారు. దేశం, కాలం, పాత్రా అన్నీ అనుకూలంగా వున్నాయి. అదీ అర్థమైంది వాళ్ళకి. అనుకూలం కుదిరి నప్పుడే తన్నుకాను బలి ఇచ్చుకుంటుంది అడది. మగాడూ అంతే. అందు లోనే ఆనందం. అదిగో ఆ ఆనందమే కవి కవిత్వంలోనూ, శిల్పి శిల్పంలోనూ చిత్రిస్తాడు. అదే తమకాళ్ళకప్రేమ అని స్త్రీ పురుషులు భావిస్తారు. ఇది మనస్సు లోపలి సంగతి.

అపుకునేటంత సంస్కారం దివుడుసావోతాకి లేదు, పియోటీకి వుంది. బైటి పల్లపుదేశం సంస్కారం ఈ దినమొల చెమటదేశంలో లేదు.

దివుడు సావోతా చూస్తున్నాడు - మంచి అందమైన అడది. ఆమె వొడులు వేషంలోంచి కామించదగ్గ స్త్రీ దేహం కనపడుతోంది. దివుడు సావోతా ఆదేహం పసిపడుతున్నాడు. రొయ్యలూ, మయిరికా (పులిచీమలు) కొండముచ్చు మాంసమూ, వచ్చి తేనెపట్టూ, ఘాటైన ఇప్పసారా ఎంతరుచిగా వుంటాయో అంతరుచిగావుంటుంది ఆ స్త్రీదేహం. తినేపస్తువువాసన గాలిలోతేలివస్తే అకలి ఆధిక మవుతుంది.

తన స్మృతి భండారంతో తైపారువేసి చూసింది పియోటీ. వీడు సగం దిన మొలతో వున్న కోడు. రామయ్యా, సింగన్నా, పెంటయ్యా, సోమయ్యా - ఊహూ. ఎవరూ కా దితడు. ఒదులు పాయిజామామీద కమీజూ, జోళ్ళులేని పాదాలూ - లేదా జరిపంచా, బుజంమీద తువ్వాలూ, తలమీద తలపాగా - చిన్న పంచా, వొంటిమీద కోటూ, చేతికి బంగారం మురుగులూ, చెవులికి గుండుజోడూ, తలమీద జరిపగిడి, నోట్లో పొడవాటి కాకినాడ నుట్టా - ఏదీ ఎమీలేదే వీడిదగ్గిర? అయితే నక్కు-ముక్కలా వున్నాడు మనిషి, వేటకాడు. తనజాతి కోడు. ఇది తప్పిస్తే మరేమీ లేదు. లోపలా బైటా వొకటి పల్లవి. వీడు మరేమీలేదు - మరేమీ లేదు. "కుంయి - కుంయి" (నాకిష్టంలేదు) - ఎవడు వీడు ?

కాని ఆమనస్సు వెనకవేపు, తెలియకండానే అద్దంమీద నీడపడినట్టు ఒకటి భావన - 'అంతా నిర్జనంగా వుంది. అంతా అందంగా వుంది. మగాడు వచ్చాడు కాను అడది' అని.

ఎదటికి వచ్చేస్తున్న దివుడు సావోతా వీరత్వాన్ని సగంలోనే అడ్డేసి, ముందుకి వచ్చి అడిగింది పియోటీ.

"మాజట్టు వాళ్ళని చూశారా?"

“డిహూ, నేను చూడలేదే!” కొంచెం అగి అడిగాడు దివుడు, “ఒంటిదాని వైపోయావా?”

నవ్వేసి అంది పియ్యటి. “ఇక వొంటిదాన్నే వింటి, మీరున్నారకదా?”

“నేను శికారు * కోసం వచ్చాను. నిన్ను కాసుక్కూచుంటానా?”

వనందులేని నవ్వునవ్వి జవాబు చెప్పింది పియ్యటి — “శికారు చేస్తారు లెండి, వొక జాగాలో కూచోకపోతే, అన్ని జంతువులూ మీ వెనకాల తిరుగుతాయా?”

“జాగా ఎంచడంకోసం తిరిగి తిరిగి చూడాలి కదా?”

పియ్యటి వకవకా నవ్వింది. “మీరు వెనక వచ్చారులావుంది. అన్ని జాగాల్లోనూ మనుషులు మూడుకాకారేమో! ఈ జాగామాత్రం కాళిగా కనపడింది కామోసు! కానివ్వండి ఇక్కడే కూకోండి. జంతువు బైటవదుతుందిలెండి.”

“మీరు వేటాడతారా?”

“నేనా? — చూస్తున్నారుకదా, నాదగ్గర తుపాకిలేదు. మీ దగ్గర వున్నట్టు ఇంత తుపాకి నాదగ్గర వుంటేనా—?”

పియ్యటి నవ్వింది. అంతా జాగానే వున్నట్టుంది.

ఇద్దరూ కట్టనుఖాలు మాట్లాడుకున్నారు. దివుడు సావోతా గింజుకుంటూ వుండే వాడు. మాటలతోనే అతణ్ణి దులిపేసి ఎగరగొట్టెయ్యాలని చూస్తోంది పియ్యటి. అగలేకపోయాడు దివుడు. అపుకోలేక కళ్లు మిలమిల లాడిస్తూ మెల్లి మెల్లిగా అడిగాడు.

“నాతో వస్తావా?”

పియ్యటి పెదవులు కరుదుకుంటూ నవ్వింది. దివుడు ఆస అధికమైంది. రెండడుగులు ముందుకి వేసి మళ్ళీ అన్నాడు. “వస్తావా?”

అలాగేనవ్వుతూ అంది పియ్యటి “మీదేశంలో ఇదేకామోసు రీతి? అడివివారో అడవి కనపడితే ఇలాగే అడుగుతారా? ‘నాతోవస్తావా?’ వస్తావా” వెక్కిరించి నట్టందామె — “వస్తావా? వస్తావా?”

విరగబడి నవ్విందామె.

దివుడు దెబ్బినినేకాడు. తరవాత దమ్ములేకపోయిందతడికి. ఏమీ అనకండా వుండలేకపోయాడు.

“ధుంగియా తాగుతావా, ధుంగియా?”

“ నేను ధుంగియా తాగను. ”

దివుడు వోడిపోయాడు. స్వాభిమానం తలెత్తింది. చైత్రంవేటలో సరాగమైన సంభాషణ కాదిది. అక్కణ్ణుంచి వెళ్లిపోవాలనిపించింది. మురిలోకంలో మనుషులు లేరు కనకనా? మా చెడ్డ చలాకి కనపరుస్తున్నాది గుంట !

కాని ఈవ్యతిరేక భావంతో గోతిలోంచి ఎంత దాటిపోవాలనుకుంటే అంత కిందికి దిగజారిపోయాడు దివుడు. అభిమానం తెచ్చుకుని, తుపాకిబుజం మీద వేసుకుని అక్కణ్ణుంచి వెళ్లిపోవాలనే వుంది, అయితే ఎదురుగుండా చెట్టుకి చేరబడివుంది పియ్యటి. ఏదోపాట గొణుగుతోంది. ఒకకాలు వొణికిస్తోంది. కింద కొడుతోంది. రెండుచేతులూ మీదికెత్తి జుట్టు ముడి వేసుకుంటోంది. ఒళ్ళు పూపుతోంది. యవ్వనంతో పికపికలాడుతోంది. నవనవలాడుతూన్న ఆడదాని శరీరం వెళ్లిపోనివ్వదు. దగ్గిరికి రానివ్వదు. ఎంతదూరంలో వుంచాలో అంతదూరంలోవుంది వేపుకుతినాలని చూస్తున్నట్టుంది !

వెర్రెత్తిస్తోంది పియ్యటి. ఆభాసంతోనూ, ఇంగితంతోనూ దివుడు సావోతా మనస్సులో విప్లవం రెచ్చగొడుతోంది.

పియ్యటి తన చిటికెనవేరితో వొకదగ్గర గోక్కునేది, దివుడు సావోతా గుండె మీద సమ్మెటవడేసి, అమె వొళ్ళు కొంచెం వొంపుచేసేది, దివుడు మొహం మీద వేడిగాడ్చుకొట్టి, మొహం అర్చుకుపోయేది. అమె రవంత పక్కకి జరిగేది. ఇరవైమూళ్ళ దూరాన వుండికూడా కోణం లెక్కప్రకారం అతడిమెడ అంతే జరిగేది.

ఇలా కొంతసేపు గడిచింది. తలమీద చెట్టుకొమ్మపైన ఎక్కణ్ణుంచో వచ్చి రెండు పిట్టలు మాటామంతి మొదలెట్టాయి. చిన్నచిన్న పిట్టలు రెండూ అందంగా వున్నాయి. కాల్చిన ఇటికరంగు ఎరుపులో వున్నాయవి. రెక్కలల్లారుస్తూ రెండూ అగ్గిమంటలా అవుపించాయి. నిజంగా తన్నుతాను మరిచిపోయినట్టు వాటి వేపుమాస్తూ నిలబడింది పియ్యటి. ఈలోగా పరధ్యానంగా వీపుమీద వొక తెలుగు జడ అల్లేసుకుం దామె. ఒకవేపు సహస్రధారం జలప్రపాతం ‘ఝూఝూఝూ’ విని పిస్తోంది. మొగమెదట రెండు పిట్టలు కాపరం చేస్తున్నాయి. ములగానాం తేలానాం లావుంది పియ్యటి. కళ్లప్పగించి అమెనే గమనిస్తున్నాడు దివుడు.

దీనితిరూ, వాటమూ కొత్తగావున్నాయి. అయినా చేతికి అందనిదూరంలోలేదు. ఈమెత్తటి శరీరం ఏమాత్రం అడ్డుకోగలదు? మెత్తటి శరీరం, వెచ్చటిశరీరం.

కోమలమైన స్వర్ణ - చెమటలూరే మనిషి ఆశ్రయం కావాలిదానికి. ముందుకి అడుగేస్తే? ఏమంటుందో? కాని వొడ్డు. సాహసం చాలడం లేదు.

శికారుమూట జ్ఞాపకంలేదు దివుడికి. తెలిసింది మరిదిపోయి, దారిద్ర్య పంచాక్షరి * జపిస్తున్నారతడు. ఏమిచేసేది? ఏమిచేస్తే ఈపిల్లని మెప్పించగలం? పాటాత్తుగా ధూధా తుపాకులు వినిపించాయి. టముకు బాజాయ మోగాయి. రెండువేపులా గొల్లుమని కిలాకిలా జనం పరిగెత్తారు. అశామగా అనందంతో శేకలు వేశారు. ఉత్తరక్షణంలో నాట్యమూ, పాటలూ, ఈలలూ, చెలరేగాయి. దేబెలా అయిపోయాడు దివుడుసావోతా. తుపాకి బుజానవేసుకుని అటువేపే పరిగెత్తాడు, పియ్యెటి నవ్వింది.

దివుడుసావోతా వెళ్ళిపోయాక పియ్యెటి చూసింది - అతడు తనకంటే వొడి లేసి వెళ్ళాడు. తిసి చేతులతోతూచి చూసింది. బాగా బరువుగా వుంది. ఈటె పట్టుకుందామె. బుజంమీద వేసుకుంది. ఒంటికి సుఖంగానే వుందది. అది పట్టుకుని ఉపయోగించేవాడి బలానికి తూకం అది. చేతిలో ఈ ఆయుధంవుంటే భయముండదిక. " కర్రపుల్ల చేతిలోవుంటే సాహసం కలుగుతుంది. చేతికి ఆయుధం దొరికితే ఏదోఒకం వస్తుంది. బోర విరుచుకుని, తల ఎగరరేసుకుని, తిన్ననిచూపుతో అంతమందినీ కిందవడేసి నడుస్తున్నట్టుంది " అనుకుంది పియ్యెటి. జనం దొమ్మిలో పియ్యెటి కలిసిపోయింది.

* దారిద్ర్య పంచాక్షరి; ఏమిచేసేది?

న ల భై తొ మ్మి ది

అవాళ వేటలో రెండులేళ్ళూ వొకకుట్రా వేశారు. అందుకని అంతమందీ మహా నందగా వున్నారు. చచ్చినజంతువుల నాలుగుకాళ్ళూ కలియగట్టి కర్రలు దూర్చి వేలాడదీసి, పూలదండలువేసి మోసుకువచ్చారు పూళ్ళోకి. అదంతా ఎంతోబాగుంది పియ్యటికి. గోష్టితో కలిసిబతకడం అలవాటు చేసుకుంటున్నదామె.

ఈవేటలో తనకీ వొంతుంది. అవును, అందరికీ వొంతుంది. "వ్యవసాయమూ, వేటా, అడివీ, సరదా — వీటిలోనే నిజమైన ఆనందముంది." అనుకుందామె, తానువొదిలేసి వచ్చిన జీవనంలో ఈఆనందం లేదు.

దార్లో అందరూ సారాతాగారు. ధాండీలూ, ధాందాలూ నాట్యంచేశారు. ఒకళ్ళ నొకళ్ళు పట్టుకున్నారు. ఊరిదగ్గర ఝోలాలోకి దిగుతున్నారుజనం. రెండు వేపులా గోడలావుంది. మధ్యనించి నన్ననిదారి. మధ్యమధ్య తుప్పలు. ఆ దిగుడు దారిలో వెనకనించి ఎవరో పియ్యటి బుజంమీద బరువైనచెయ్యివేసి నొక్కారు. పియ్యటి వెనక్కితిరిగి చూసింది. — అతడే, దివుడుసావోతా.

"మంచిపనిచేశావు, నా ఈటె వెదికితెచ్చావు. ఎక్కడపారేసి వచ్చానిది? గొట్ర గ్రామం అసలు ఇనుంతోచేసింది నాఈటె. ఒకసారి ఏమైందో తెలుసా? పులి వెంటతరిమింది. దానినోట్లో పొడిచాను ఈటె. ఎన్నిసార్లు పరిగెత్తుకువస్తే అన్ని సార్లూ దానినోటి కందించాను ఈటె. పులివోడిపోయింది. ఈటె కరిచేసింది. ఇదుగో ఇనుంమీద దానికాటున్నాయి చూడు !"

తన తెలివితేటలో మరెవరివో అలోచించడానికి పియ్యటికి వేళలేదు. ఈటె ఆందించేసింది.

జనం తొడతొక్కిడిగా వుంది. ఆతోపులాటలో ఆమె వంటిని రాసుకుంటూ నడుస్తున్నా డతడు. ఎన్నోకబుర్లు అదే వాగుతున్నాడు. బుజంమీదవేసినచెయ్యి ఎప్పుడు ఊరిందో కిందికి ! రద్దీలోపడి తెలియనట్టు నడుస్తోంది పియ్యటి. శరీరం వొణుకుతూనే వుంది.

అలాగే పరధ్యానంగా నడుస్తోందామె. అందరూ ముందుకి వెళ్లిపోయారు. గందికలేదు. సంజవెలుగులో అడివి తుప్పల్లో కాంతంగావుంది. గందిక లేదు. కాని ఆమెవెనక అతడు అలాగే ఆమెని పట్టుకునే నడుస్తున్నాడు.

పియోటికి మైకం వొదిలింది. విడిలించుకుని ముందుకి తుర్రుమంది. " వెళ్ళి పోయావేం ? హే నునీ, వెళ్ళిపోయావేం ? " వెనకనించి దివుడు సావోతా కేకలు వేశాడు.

దివుడు సావోతా వోళ్ళుమందుతోంది. జనంో మళ్ళీ వొకసారి కలుసు కున్నారు వాళ్ళు. పియోటి తనుతాను సంబాళించుకుంది. ఏమీ వరిదయంలేనట్లు పెట్టింది మొహం. కళ్ళల్లోఎరిక లేని దూరపుచూపు. దివుడు ఏదోరహస్యం చెప్పబోయినట్లు ముందుకి వురికాడు. ఏమీ ఎరగనట్లు, అసలు మొహమెరికే లేనట్లు తెలుగుదేశం తీరుగా, తెలుగుదేశం నడకతో ఆతణ్ణి వోడగొట్టేసింది పియోటి. దెబ్బతీసి, తల్లకిందయి, కిందపడిపోయాడు దివుడు. " అంతా ఈ ఆడగుంటల ఇష్టమే. వాళ్ళ ఇష్టం వున్నంతవరకూ అడిస్తారు. తరవాత ననేమిరా మరి లేదు. కాలితో తోసేస్తారు " అనుకున్నాడతడు.

పియోటి వ్యక్తిత్వం పిలుపు వొట్టిమాంసం పిలుపుకాదు. దివుడు సావోతా పరాభూతు డయ్యాడు.

" ఏమీ లోపం రాలేదుకదా, దివుడు ఖాయా ! మాపూరు ఎలావుంది ? " హర్గణా సావోతా అడిగాడు. దివుడు నవ్వేసి తలవూపేశాడు.

" మీరే వచ్చారు, అమ్మాయిల్ని తీసుకురాలేక పోయారూ ? ఏం, చెడ్డగా వుండేదా ? ఇక్కడ ఇబ్బంది కలిగేదా ? అదుగో చూడూ, దివుడు ఖాయా ! అకుర్రది బట్టాగిట్టా మనలాగే కట్టుకుందా, కాని అదికేవలం తెలుగుపిల్ల. పది హేడ్లెళ్ళయి పైదేశంలో పెరిగింది. నిన్నసాయంకాలమే వాళ్ళ అమ్మతో వచ్చింది. బాగా మాట్లాడడం నేర్చుకోలేదీంకా. మన అన్నివిషయాల్లోనూ మూతిముడుస్తుం దంటున్నాడు మనవాళ్ళు. అదినహజమే. దివుడుఖాయా ! అదేశం మనుషులు మన కంటే ఖుసీగావుంటారు. ఎన్నోతెలుసు వాళ్ళకి. నాగణనల్నం దారిని మా మేన మావగారింటికి వెలితే మాటిమాటికి నేను ఈసంగతే చూస్తాను. ఏం చేస్తాం ? మనలాగ ఇంత అడివి లేదక్కడ. ఇంత చలిలేదు. అదేశం కన్యల్ని అడిగితే వొద్దంటారు. అంతచలిలోకి రామంటారు. వాళ్ళది బయలు జాగా. పొలాలు బాగా పండుతాయి. అక్కడ రోట (రోడ్డు) వుంది. బళ్ళున్నాయి. అధికార్లు న్నారు. అంచేత మనకంటే వాళ్ళు గొప్పోళ్ళు. వాళ్ళనిచూసి మనం కొట్టుకుంటే ఏంలాభం ? ఏమంటావు ? "

దివుడు సావోతా అటుచూస్తూన్నాడు, అదుగో అక్కడ పియోటి వెళ్ళిపోతూ వుంది. ఇంతమంది అమ్మాయి లున్నారు ఈపూళ్ళో. అందరిలోనూ వేరే అవుపడి

పోతుం దామె. తేలిపోతున్నట్టు ఎంత అందంగావుందో నడక! ఆమెవన్నీ అందంగానే వున్నాయి. ఎంతమందిలో వున్నా ఇట్టే పొలిపట్టెయ్యవచ్చామెని.

దివుడుసావోతా ఆలోచిస్తున్నాడు - ఏం పాడుపెళ్లి చేసుకున్నాడూ, తాను పుయుని! ఏం చూసి పెళ్ళాడా దామెని? పుయూ - పియోటీ! పెద్ద నిట్టూర్పు తీశాడతడు. ఒక్కొక్క ఇల్లాలు జతపడిందంటే బ్రహ్మచర్యం చెయ్యాలి గృహస్థు. పుయు - ప్స్! మరి ఇదో - శర్ప (శుక్రతార) లా వెలిగిపోతూవుంది. అసాధ్యమైంది సాధించడం కోసం, జీవనం జీవనంలా అనుభవించడం కోసం ఉత్సాహం రేకెత్తిస్తోంది. ఇంం కలిగిస్తోంది.

యా తై

మిణిపాయ పూళ్ళ -

నాలుగురోజులు వేటా, కల్లా, నాట్యమూ, సరదా తరవాత పూరు అలికిడిలేకండా అయిపోయింది. నిశ్శబ్దంగా మందంగా దీం దీం మంటోంది. నాలుగురోజులు నాట్యం క్లాంతితో ధాండీలు పడుకున్నారు. ఎర్రటి కళ్ళమీద బరువుగా వాలిన రెప్పలు మూసి గురుపెడుతున్నారు. పుబులి ఇంట్లో పడుకుంది. పుయు హాకినాని పట్టుకుని పాలుపెడుతోంది. సంజ వడకండానే నాలుగు వేపులా నిర్జీవంగా వుంది. ఊరిసొమ్ములు ఇళ్ళకి వస్తున్నాయి. ఎర్రటి గోధూళిరేగుతోంది. అడివి వొర కల్లో కుట్రా అరుస్తోంది. ఎంతో ఉదాసినంగా, జాలిగావుంది దానిఅరుపు. ఘడియ దాటితే నిర్మలమైనచంద్రుడు ఉదయిస్తాడు. " ఏం చేస్తున్నా రోహా? " అంటూ పరాచికమాడతాడు - " ఎలా ఉన్నాను? మనుషులై పుట్టి మనిషిజీవనం లోని ఏమాత్రం ఆనందం అనుభవించారు : ఇంకా ఎంత బాకీ వుంది " అని అడుగుతాడు.

జామిరికోడు ముసిల్లి తనభర్త బట్టలు ఉతుకుతోంది. "సావోతా ఎప్పుడు వస్తాడే : " పుయుని అడిగిందామె - "చెప్పి వెళ్ళాడే? ఓలె కోడలు పిల్లా? "

" ఏదీ? నేనేమీ ఎరగనమ్మా ! "

ముసిల్లి అశ్చర్యపోయినట్టు అడిగింది " ఎరగమా ? ఆరేమిటే ? నీకుచెప్పి వెళ్ళలేదా : "

పుయు ఏమీ జవాబు చెప్పలేదు. ముసిల్లి చెప్పకుపోయింది. "కొంతమంది మగాళ్ళున్నారు. తిరగడానికి వెళతారు. ఎప్పుడు వస్తారో ఏమీతెలిదు. ఇటు మనం కొట్టుకుంటూ చస్తాం. వాళ్ళదారి వాళ్ళది. మాచెడ్డగుణమిది, పాడుగుణం ! మా మునిలాడు అలాకాదమ్మా. ఇదుగోచూడూ, ఇంతమంది వెళ్ళారా, మాముసి లాడు వెళ్ళలేదు. వెళ్ళమన్నాను. ' ఏడాదికి వోమాటుకదా, ' అన్నాను. ఏమన్నాడో తెలుసా : ' ఏడాదికోమారు వస్తుంది. ఎందుకు వస్తుంది ? చెల్లిపో దానికే వస్తుంది. దానివెంటపడితే ఏం లాభం? ఒట్టినొప్పలూ, పీకులూ మిగు ల్తాయి. నువ్వు రాకపోతే అదీబాగుండదు నాకు. దానికంటే మనం మునిలాళ్ళం

ఇద్దరమూ వొకదగ్గరవుండి ఈపూళ్ళనే చైత్రం పాలిద్దాం. నువ్వునాదగ్గర వుంటావు, నేను నీదగ్గర వుంటాను. ' అన్నాడు.

'చిన్నగుమ్మిలో ఒక కప్పగెంతితే చిన్నచిన్న కెరటాలు లేచినట్టు మునిల్తాని' మొహం మీద చిన్నచిన్న నవ్వుకెరటాలు నాట్యమాడాయి. గర్వంతో ఆమె రెండు కళ్ళూ మెరిశాయి.

మునిల్తానిమాటలు వింటూ పుయ్య తనకొడుకుని తడుపుతూ వుండేది. ఈచిన్న కందు ముందు ముందు ఎప్పుడుమనిషవుతాడో, అప్పుడు తనకష్టం తీరుతుంది. ఎవళ్ళ కథలోతనకేముంది :

దగ్గరపూళ్ళనించి పండుగు బాజాలు వినిపిస్తున్నాయి. సన్నపాటి హృదయ తంక్రలు చిందరవందరైపోతున్నాయి. దూరంనించి ఉల్లాసంగా ఎవరిదో పాట పిలుస్తోంది, చైత్రంమధువు మనస్సు నింపుకుని ఎవరోబాటసారి ఎగిరిపోతూ వెళుతున్నాడు. ఇదిగో ఇలాటప్పడే పుయ్య అన్నీ తనుపుకి తెచ్చుకుని థావిం చేది. తల వొంచుకుని, వీపురాయిదేసుకుని నలిగినదారిని నడిచిపోవాలనే మూగ తనం ఎగిరిపోయేది. ఎంతమనస్సు ఆపుకుందామన్నా ఆగేదీకాదు. ఎందుకో పూరికే అన్నీ జ్ఞాపకం వచ్చేవి. ఎంతన్నా మనిషి మనిషే. నవ్వుఎదుపూ, వెలుగూ నీడా మనిషికి తప్పవు. కేవలం పరిస్థితికి దాసుడు కాదు మనిషి, ఊరికే గోష్టిలోపడి నలిగిపోదానికి బానిసకాదు. మనిషికి అనుభూతి వుంది.

చేతి మండలతో కన్నీళ్ళుకుడుచుకునేది పుయ్య. తల్లి రామ్ము నోట్లో పెట్టుకుని లోకంవేపు వీపు తిప్పేసి హాకినా వేలాడుతూ వుండేవాడు. తల్లి కన్నీళ్ళు చూసే వాడు కాదు.

లోకంలో సాధారణంగా మనుషులు ఎలా భావిస్తారో అలాగే థావించేది పుయ్య. ఆభావనకి అదీ అంతూ వుండేదికాదు. అందులో తర్కం వుండేదికాదు. ఉట్టి దుమ్ముదుట్రా కలిసిన గాలి హోరుమాత్రమే అదంతా, మనస్సు బెంబేరు పెట్టేనే దది. శరీరంలోని సూక్ష్మాణువులమీద దానిప్రతిక్రియ ప్రతిఫలించి నాట్యమాడేది. మనస్సులో ఎన్నోమాటలుండేవి. అన్నీ సగం సగం తయారైనవే. అందులో ఎన్నో స్మృతులుండేవి. అన్నీ కలిసి, కరిగిపోయి వొక భావనగా మారేవి. చూపుల్లో వొకరూపంగా, మొహంలో వొకచిత్రంగా తయారయ్యేవి.

ఎప్పటిమాటో అది, అవాళా వాతావరణం ఇలాగేవుండేది. వీధిలోని వొక

చెల్లమ్మ తల దువ్విపెడుతోంది. అవడమూ, పసుపూ చక్కగాబుగ్గరికి వట్టిస్తూ వుంది. బాగా పామి బుగ్గలు అద్దంలా అయ్యాయో, లేదో అని చూస్తోంది. నడుండాకా బయలై వున్న తనకోడు స్త్రీదేహం నీరెండ వెలుగులో మెరుస్తోంది. కింద ఇన్ని పూల దండలున్నాయి. తలదువ్వడ మయ్యాక అదండలు ముస్తాబుచేసుకు ముడుచుకుంటుంది. గుమ్మందగ్గర ఎవరో కనిపెట్టుకుని వున్నారు, తనవోట ముత్తైమంత మాట వినడానికి. ఏదేదో మిషమీద ఎవరెవరో వచ్చి పోతున్నారు. ఆ వయ్యారమంతా అద్దంలో అవుపిస్తూనేవుంది. ఎంతమొహం వొందుకున్నా పెదవుల్లో నవ్వు తొంగి చూస్తూనేవుండేది. తల్లి వెనకాల నిలబడివుంది. ఒకటి పట్టుపట్టి అంటోంది - "లేదు, నీకడుపునిండ లేదు. మరె రెండుముద్దలు తినేసివెళ్ళు, తినేసివెళ్ళు. ద్వారం దగ్గర ఎవరతను? కోరి బొంగురు గొంతుక గోమలంచేస్తూ అదేపిలవడం పిలుస్తున్నారు - 'పుయ్యా, పుయ్యా, ఇదిగో ఇంద, రెండు మొక్కజొన్నపొత్తులు తెచ్చాను' అంటున్నాడు. నవ్వు ఆనందం, అంతులేని ఆకా - ఎటుపోయాయి అవన్నీ? ఎప్పుడో కన్నారింటి కూతురైవుండేది తాను. ఎటు పోయాయో అది నాలు? ఏదీ ఆ యవ్వనం? రోజురోజుకీ ఏమైపోతున్నాది ఈశరీరం? ఏపొయ్యిలో తగలబడి పోతున్నాది? అయ్యో! - "

పుయు నిరాశచేసుకొంది. అంతా అయిపోయిందని తెలుసుకుందామె. ఎంత ప్రయత్నించినా మరి తిరిగిరాదు. మగాడు తన ఆధీనంలో లేడిక. కానైతే ఇంత అప్రియమైన సత్యం తనలో ఎంత దూర్చినా సగంలోనే అగిపోయేది. 'మగాడు అధీనంలో లేడూ? అయితే ఎందుకూ ఈపిల్లాడు? ఈహాకినా ఎవడు? ఈనిష్ఠురాలన్నిటి మూర్తిస్వరూపమే కదూ వీడు! అపనమ్మకానికి అపరాధతారం!

పిల్లాడు నవ్వుతాడు. రెండు చేతులూ చాపి బరుకుతాడు. ఈ మాత్రంతో నిండుకుండలా అనిపిస్తుంది సంసారం. పిల్లాడి చల్లనిశరీరం నిమురుతూ సంసారం రెండోవక్క మరిచిపోతుందామె. పిల్లాణ్ణి కీతకీతలు తెడుతుంది. తల్లిపిల్లా నవ్వు కుంటారు. విరిగిన తల్లిమనస్సు అతుక్కుంటుంది.

"ఏమిటి ఈనవ్వులూ, పుయ్యా, ఏమయిందేమిటే? " నిద్రకళ్లతో అడిగింది పుణులి.

పుయు అగిపోయింది. పుణులి లేచినిలబడింది. ఒళ్ళు నులుచుకుంది, అవులించింది. పుయు ధావన మారిపోయింది, పుణులి అలాగే నిలబడింది. నవ్వు లాటలో తానూ వొంతు కలవాలి. అందుకని బరుపు మొహంతో కలుపుకోరు తనంతో అంది "అయ్యో, అగిపోయావేమే? ఏమయిందో చెప్పు? "

నిన్నటిగుంట పుబులి, ఇరవయ్యేనా రాలేదు. ఏపుగా ఎదిగిన పూలతిగ కొనసాగి, చివురుదొడిగి, కిందినించి మీదిదాకా విరగపూస్తే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలావుందామె. కాళ్ళు భారదాపి, చేతులు వెనక్కివంచి బద్ధకం తీర్చుకుంటూ నిలబడితే సరిగ్గా అలాగే అనిపించేది. అడ్డాకుల తివ్వలాగ, దారిపోతున్నవాళ్ళుమాసి సంతోషించే ' పాయరం మాళ ' పువ్వులాగ అవుపించేది. కళ్ళతోనే ఆమెని కొలిచింది పుయు. తనమనస్సు తగ్గిపోయింది. ఇదీ ఆరోగ్యమంటే, ఇదీ యావనమంటే, ఇదీ అంతా. మరి తానో? - వొట్టిగులక. లోపలినించి మరొక ప్రాణిని బైటవేసి గుల్లయిపోయింది తాను. ఇకమట్టిలో మట్టయి కలిసి పోతుంది. పుబులితో ఏ ఈసూలేదు, తనకి. పైగా పుబులిమీద ఎంతో స్నేహం. ఆమెకప్పు ఇంత ఇదిగా తననెవరు ప్రేమిస్తారు? కాని పూరికే కుంగి పోయింది మనస్సు. మనస్సులోని సంకేతమూ, ప్రకాశమూ అంతే.

" ఇలా మొహం బుంగలాగ పెట్టుకున్నావేం పుయు? ఇప్పుడిప్పుడే కదా ఎంచక్కా నవ్వుతున్నావు? ఈమధ్య నవ్వేకరవైపోయింది నీమొహంలో, అవునా కాదా, పుయు ?

పుయు మళ్ళీ పరధ్యానంగా వుంది. ఇదిగో ఈవొక్కమాటలో ఎన్నో తనుపుకి వచ్చాయి. ఎవరన్నా ఎప్పుడన్నా అడిగారా ఈమాటా? అభిమానించి, స్నేహజనం ఏనాడో అన్నమాట—పుయు జీవితచరిత్రలో ఏయుగం నాటిమాటో అది? జ్ఞాపకం లేదు. కాని అన్నమాటనిజం. చప్పున ఆమె మొహంమీద వొకనీడ తప్పుకున్నట్టుయింది. తరవాత పుయు బలవంతంగా వోదార్పు తెచ్చుకుంది.

" ఇంతజల్దీ లేచిపోయావేమే పుబులి? " పుయు అడిగింది - " మరి కొంచెం నిద్రపోలేక పోయావా? "

ఈసారి పుబులికి బలంవచ్చింది. జోరుగా అంది. " ఆకలేస్తోంది, ఏమైనా పెట్టే "

" ఉండు కొంచెం. పిల్లాడు పాబు తాగెయ్యనీ. "

కళవళించినట్టు వొదిన పీపుమీద కొట్టింది పుబులి. బట్టలాగేస్తూ అంది. " ఉండూ వుండూ ఏమిటే? పెడుదూ ఏదైనా? "

" ఏమిటే ఈకొందర? కొంచెం వుండూ తినేసి ఎటైనా వెళతావా ఏమిటి? ఎవడికైనా మాట ఇచ్చావా ఏమిటే? "

" నువ్వే మాట ఇచ్చావు. నువ్వే వెళతావు. "

" నేనా వెళతాను? అయితే నిన్ను ఎవళ్ళమ్మా భరిస్తారు? ఒలే పుబులి! మీ అన్నతో నువ్వు వెళ్ళావు కావేమో వాళ్ళు బందికార వెళతామన్నారు కదూ? "

“నువ్వు వెళ్ళావు కావే?”

“నేనా వెళ్ళేది? నాకు మరేముంది చెప్పు? నా అందం - నేను బైటికి వస్తే పూరికే జడుసుకుంటారు జనం. మేం డౌక్రిలం. మేం వెళ్ళేదల్లా పొయ్యి మూలకే. కాదు కాని నిజమేనే, వెళ్ళావు కావేమంటా? అదే అలోచిస్తున్నాను నేను. బుగ్గ మీద చెయ్యిపెట్టుకు అలోచిస్తూ కూకుంటావే, ఎక్కడైనా? అదేంటేదు. నిశ్చింతగా నిద్రపోతున్నావు. నిద్రమిటే, తిండమిటే? వెళ్ళు విచారిస్తూ కూకో.”

“నువ్వుమా విచారిస్తూ కూకున్నావు కామోసు!” నవ్వుతూ అంది పుబులి - “ఏం మా అన్నకోసం? ఏమే?”

“నువ్వు చూడలేదు కామోసు!” పుయు అంది - “అందుకనే అంటున్నావు. నీ అన్నకోసం విచారించకపోతే నీలాగే పడుకునే వుండును, మేలుకునే వాళ్ళు ఎవరు మరి? కాని నువ్వు కొంచెం ఆబ్బాయిని పట్టుకుందూ, నేను వడ్డిస్తా.”

పుబులి హాకినాని పట్టుకుని పరధ్యానంగా కూచుంది.

ఇంత పినరంత పిల్లడు తన తండ్రి ఆత్మ అట! ఏదీ ఏం కనపడుతున్నాది తన తండ్రిలాగ? ఏమీ అవుపడదే? పిల్లడు మునుపటిలాగ తన దగ్గర ఏడవడం లేదుమరి. వీళ్ళంతా తన సంసారంలోని వాళ్ళని వాడూ తెలుసుకున్నాడు.

ఇంట్లో దడదడా, బడబడా చప్పు డవుతూవుంది. లయవేస్తూ దుస్రకుక్క తోకా డిస్తోంది. ఏడుపు మాటలూ, జాలిమాటలూ అన్నీ గ్యావకం వచ్చాయి పుబులికి. ఆ వండుగునించి ఈ వండుగ ఎన్నాళ్ళయిందో లెక్కపెట్టేదామె. ఎర్రపొద్ద యింది. సంజ ఎంతోసేపులేదు. ఎటూ అలికిడి గిలికిడిలేదు. ఇలాగే రోజులు గడిచి పోతున్నాయి. వెళ్ళిపోతున్నాయి. ఎక్కడో యంత్రం చెడిపోయింది. పండగ ఆనందంలోనే వీడుకోలు దుఃఖం దాగుంది. వెలుతురు తగ్గిపోతున్న కొద్దీ పుబులి తల బరువెక్కుతోంది; ఆమె సరాగం ఆరిపోతోంది.

వంటింట్లో పుయు పొయ్యి రాజవేసింది. ఏదో వొకటి చెయ్యకపోతే వడ్డించ దామె. ప్రతిరోజూ అంతే. పని చెయ్యడం కోసం పడి చస్తుంది.

పుబులి అనుకుంటోంది - “ఏమిటే. విందు వండుతున్నావా ఏమిటే? నీకే ఇంత పట్టినట్టుంది!”

వంటింటినించి ‘సుంయ్య, సుంయ్య’ - అదే దాని జవాబు.

ఎగురుతూన్న పుబులి మనస్సు గూడు కట్టాలనుకుంటోంది, దినాలు బాగా గడవలేదను కుంటోంది.

యాభై వొకటి

ఆ సాయంకాలం, పూరి 'భేరామణి' మీద మర్రిచెట్టు నందుల్లోంచి వెన్నెల విరజిమ్ముతు పడింది. ప్రతిరోజూ అలవాటు ప్రకారం జూబుగావున్న ఆ చెట్టుకింద మనుషులు మూగారు. వెన్నెల రాత్రి దుమ్ము రేపుతూ నాట్యం చెయ్యడానికి. కాళ్ళు లేస్తున్నాయి, మనస్సు వొణుకుతోంది. కాని నాట్యంకోసం పూళ్ళోకుర్రాళ్ళు లేరు. వాళ్ళకోసం చూసి చూసి మట్టిలోపోసిన నీరులాగ కాలం గడిచిపోతోంది. నాట్యంలేదూ వేటాలేదు. ఆడపిల్లల మనస్సు కొట్టుకుంటోంది. ఈ ఆలోచనే జరుగుతోంది నడివీధిని.

ఎన్నిరోజులు కాసుక్కాచోడం? కాకపోతే ముసిలాళ్ళని ఇద్దరు ముగ్గుర్ని వెంట పెట్టుకుని రేపు బయలుదేరితే సరి. పండుగులో తిరగడమే కదా, ధాండిల జట్టు బయల్దేరి వెళితే సరిపోతుంది. ఏపూరు వెళితే ఆపూళ్ళోనే ఆదరిస్తారు. కుర్రాళ్ళు తిరిగిరానీ, నాట్యంకోసం ఇక్కడ ఎనళ్ళులేకపోడం చూస్తారు."

"అవును అంతే. నిజమేమిటి" ముసిలాళ్ళు అన్నారు. కుర్రాళ్ళు, ధాండిలూ లేకపోతే నాట్యం సాగదు. ముసిలాళ్ళది తాగుమోతు వాగుడు. కొంతమంది తేలికైన జీలుగు కల్లు వట్టించారు. పాటపాదాలని మననవుతోంది వాళ్ళకి. కొంతమంది ఘాటైన ఇప్పసారా భరాయించారు. ఆదాలనిపిస్తోంది వాళ్ళకి. ఉండుండి విందుదగ్గర కొంతమంది ముసిలాళ్ళు వొక్కొక్కరూ నాట్యంమొదలుపెట్టి దొర్లిపోతున్నారు. నిషాలో నవ్వుతున్నారు. ఆగిపోతున్నారు.

ఇద్దరు ముసిలాళ్ళు రెతా, ఆర్తూ సువ్వు కుర్రదానివంటి సువ్వు కుర్రాడివి అంటూ రెండు రకాల నాట్యం కనబరుస్తున్నారు. ఒకడు ధాండిపాట పాడుతున్నాడు. రెండోవాడు ధాండాపాట పాడుతున్నాడు.

"అబ్బబ్బా, ఎంతేనీ మీసాలో నాగుంటవి ! బాః !"

"ఇంకా పెద్దవి వుండేవోయి !

ఆవాళ కొడవలితో కోసేనానోయి !"

ఈ అసందర్భంనాట్యానికి చిన్నపిల్లలు కొంతమంది అసందర్భం బాజాలు వాయిస్తున్నారు డోలుమీద. అరుకన్నాల రెండుమూళ్ళ పిల్లంగోవి పూడుతున్నాడొకరు.

నరిగ్గా అదేసమయానికి దూరంగా ఎవరివో కేకలు వినిపించాయి. ఒక గుంపు మనుషులు వెన్నెల రాత్రిలో కలిసిపోయి పొల్లిరావడంలేదు. ఎవరో వొకరన్నారు, "జరియా" (బందెపోటు దొంగలు), తప్ప తాగిన ముసిలాల్పిద్రరూ కేకలు వేశారు, "జరియా - జరియా."

"నిజంగా జరియాలైతే ఏం చెయ్యడం పాండు డిసారి? మగాళ్ళు లేరాయె. అందరూ వొట్టి ముసిలాల్పే వున్నారు. నీ చుక్కలు ఏమైనా సాయం చెయ్య గలవా?" ఎవరో అడిగారు.

"ఇంత వేళప్పుడు ఇలా కేకలువేస్తూ పూగుతూ జోగుతూ జరియాలు రారని చెపుతున్నాయి చుక్కలు. చుక్కలుయోగం చెప్పేకాయి, జరియాలు రారు.

ఎవరోవొకరు కేకవేశారు, "జరియా ఏయ్ జరియా!"

వస్తూన్న జనంలోంచి ప్రతిధ్వని వచ్చింది, "జరియా, జరియా" 'హో హో' నవ్వులు వినిపించాయి. ఎవరో అన్నారు - "మేం మీ పూరు దోచుకో దానికి వచ్చాం. అన్నీ దోచుకుంటాం. ఎక్కడి కెళ్ళారు? ధాండీలున్నారా?"

దానితో పాటలు వినిపించాయి. ధాండీలు జల్లుకున్నారు. జామిరికోడు కుక్కల వుసికొలుపుతూ అన్నాడు - "ద్రూః - ద్రూః చోః - చోః -" అంటే కోడువానలో "ఓ కుక్కలారా, వెళ్లి చూడండి" అని అర్థం. ద్రూః ద్రూః ధ్వనితో నాలుగైదు కోడుకుక్కలు మొరుగుతూ పరిగెత్తాయి. అడవిల్లలు లేవ బోయారు. జామిరికోడు అన్నాడు - "ఆగండి. కూచోండి." పాండు కేకవేశాడు, "ఎవరా వెళుతున్నవాళ్ళు?"

"మేం జరియా."

"ఈపూళ్ళో టిసిటి (పోలీసు స్టేషను) వాళ్ళు కమాను (గస్తు) చేస్తున్నారు. జరియాలైతే మీదారిని మీరు పోండి."

ఉత్తినవ్వే జవాబు. ఎవరోఒకరు అరిచారు. కుర్రాళ్ళందరూ వేటకి వెళ్ళారా ఏమిటి? ఉత్తి ముసిలాళ్ళగొంతుకులే వినిపిస్తున్నాయి?"

తుపాకి 'థాం' మంది. చెట్టుమీంచి పిట్టలెగిరి పోయాయి. కుక్కల ఉగ్రమైన అరుపు ఏడుపుకింద మారింది. జామిరికోడుకి చిరాకు వేసింది. "మీరు పడు కుండి పోండి, పడుకుండి పోండి" లెతాకోడు ధాండీల చెవిలో చెప్పారు.

జామిరికోడు గట్టిగా అడిగాడు, "ఎవూరయ్యా మీది?"

"ఇవాళరాత్రి మీపూరే మాపూరు."

"ఇదిగో, ఎరగని మనుషులు మీరు. హాస్యం, పరాచికం తరవాత చేద్దురుకాని

ఇంతరాత్రప్పుడు మామూలు వచ్చారు మీరు. అక్కడే అగండి. ముందు మీరు ఎవరో చెప్పండి. ఒక్కఅడుగు ముందుకి వేళారా అబోరు దక్కదు. తరవాత విచారిస్తారు. బాగుండదు, ముందే చెపుతున్నాం, జాగ్రత్త - "

దాంతో అవెన్నెల వెలుగులోంచి ప్రతిధ్వనిలాగ బొంగురు గొంతుక వినపడింది - "ఒరే, చెప్పెయ్యండ్రా! హెచ్చు సంయ్యాటలాడితే చిక్కుల్లో పడిపోగలరు సుమండీ !"

తరవాత సంభాషణంతా మధురంగా సాగింది.

"ఒడే సోయి, ఒడే సోయి! మాది మిటిం గ్రామం, వస్తూ వస్తూ ఇంతరాత్రయి పోయింది, ఏం చెయ్యం !"

పరిచయంలేని గొంతుక ఇంకా ఏదోవిడమర్చి చెప్పాలనుకుంటూనే వుంది. మధ్య అడ్డువచ్చి ఇవతలవక్క గొల్లుమన్నారు. పిల్లా పిచికా, అమ్మాయిలూ అంతమంది పరిగెత్తారు, పాటలమీద పాటలు - అంతా గోల్కలయి పోయింది. అన్ని రకాల ఉదాసీనతా నిరుత్సాహమూ వొదిలిపోయి మిణి అపాయు మట్టి దడదడలాడి కంపించింది. పండగ జల్లుకుంది.

చేయిచేయూ పట్టుకుని పుత్తే, కాక్కా, టిటా, జంజయీ పుబులికోసం వెదికారు. ఇంత గోల్కల్లో పుబులి పత్రాలేదు.

అతిథినక్కారంకోసం మిణిఅపాయు గుబగుబలాడింది. ఆరి కుక్కలు వెనక్కి తగ్గేశాయి. మనుషులు ముందుకి వచ్చారు. పుయ వెదుక్కుంటూవచ్చింది. తన కన్నవారి పూరిమనుషులు వచ్చారు మరి! నిరాశతో వుండేదామె, సరైన సమయానికి వచ్చారు వాళ్ళు. ఇవాళ కాకైనా అరవలేదు. చేతిలోనుంచి ఏదీ జారిపడలేదు. *

ఎవరూ పిలవడానికి వెళ్ళలేదు. అయినా వచ్చారు వాళ్ళు. మరిచిన మట్టి కబురు మోసుకువచ్చారు. పుయ మనస్సు సందెడంత ఆస్పించింది.

"ఇదిగోరా, హాకినా! మేనమావని చూడ్తువుకాని దారా! ఇదిగో చూకాపూ ఎవరొచ్చారో చూడూ !"

తల్లి వోళ్ళోంచి హాకినా తలెత్తిచూశాడు. ఎంచక్కా తల్లి వొంటిమీద చేరబడి వుండేవాడతడు, నిద్రవేళ! బలబల కళ్ళతో హాకినా చూశాడు. నాలుగువేపులా

* కాకి ఆరిచినా, చేతిలోవస్తువు జారిపడినా చుట్టాలు వస్తారని నూచన.

పరిచయంలేని మొహాలు, తనమొహం దగ్గరసావచ్చి మెరుస్తున్న కళ్ళతో తేరి చూస్తున్నారు. రెండు చేతులతోనూ తల్లికొంగు పట్టుకుని, మొహం దాచేసుకున్నారు హాకినా.

పుయు అంది. "నిద్రపోయేవేళ, అందుకూ ఇలావున్నాడు. మీరు రావడం ఇంత అలస్యమైపోయిందేమీ? ఆసలే అడివిదారి. పొద్దుగూకకండా పూరు చేరుకోవలిసింది. రాత్రి వుంటారు కదూ - ."

పుయు చూపిన మునిలిరకం సానుభూతి సరదాగా లేదు కుర్రాళ్ళకి. కన్నారి పూరు దొంబులూ, కోదులూ, పరజాలూ అందరి విషయమూ విడివిడిగా అడిగి కనుక్కుంది పుయు. లేవలం మనుషులమాటే కాదు, పూళ్ళో చెట్లనంగతి, పెరళ్ళనంగతి అన్నీ అడిగిందామె. ఎవళ్ళు ఎంతని వాగుతారామెతో? ఇంత సందడిగా వుండేది, అయినా బేళుకోడు లేకలు వేస్తూవుండేవాడు - "మిగిలినవాళ్ళంతా ఎటు పోయారు? ఎటు వెళ్ళారయ్యా? " ముసలాళ్ళ కుశలప్రశ్నల రాళ్ళవాన తప్పించుకుని మిగిలిన వాళ్ళని వెదకడంకోసం బేళుకోడు వెనకాలే నువ్రి, జాగిలీ, మర్నాలేతా బయలుదేరారు. మునిలాళ్ళ ప్రశ్నలికి జవాబు చెప్పడంకోసం, అలిసిపోయిన వాళ్ళే అక్కడ కూచున్నారు. ఈపూరుతో పూర్వ పరిచయంలేదు వాళ్ళకి.

ఏమీ ఎరగనట్టు ఇళ్ళవతల పెద్దరాయిపక్క వొక్కతా వెన్నెల తట్టు మొహం చేసుకుని మాట్లాడకండా కూచుంది వుబులి. ఆరాయికి దూరంగా అల్లదుగో అటువేపు అవాళ చేళుకోడుతో పరిచయం ముదిరింది లోగడ. తెలిసి అలికిడిలేని అస్థలం ఎంచుకుని కూచో లే దామె. యాదాలాభంగా వెల్లింది, అంతే. తన చరిత్రలో అజాగా వొక ఘాటీ అయినట్టు తనపాదాలు వాటంతట అవే అటునడిచాయి. చంద్రుడివేపు మొహంచేసుకుని కూచుందామె. మనస్సులో మరోచంద్రుడు మరీ ప్రబలంగా వున్నాడు. అతడి తేజస్సులో చూపు లగ్నమైంది, చెదిరిపోదది.

పువ్వులు కూరుస్తూ, దినాలు రెక్కపెడుతూ ఎన్నాళ్ళయ్యో చూస్తోందామె. మనసా బేళుకోడుని పెళ్ళాడేవుంది. మనసా కావరం చేస్తోనేవుంది అతడితో. మాటి మాటికి మనస్సుతోనే ఎన్నో అనుభవాలు అనుభవిస్తూనూవుంది.

ధాండి ఎదురుచూస్తూ కూచుంటుంది. నచ్చిన మనిషివస్తే ఒక్కసారే ఎంచుకుంటుంది. ఒక నిశ్చయానికి వచ్చేస్తుంది.

తన చేతిదండ వేణాననే అనుకుంది వుబులి. బేళుకోడువచ్చి రెచ్చగొట్టి, రంగు పులిమేసి వెళ్ళాడు. ఇంత అయ్యాక ఇవాళ కాకపోతే రేపయినా వస్తాడు. అందు

కోసం విచారం లే దామెకి. బేళుకోడు తనవాడు. నిబ్బరమే తనకి. తనకాళ్లకు బేడిలు లేవు.

కనక బేళుకోడు తనలోనే వున్నాడు. తన మనస్సులోనే అతడి వునికి. అందు కనే విమోగం బాధించలేదు. ఏమంటే సందేహమే లేదక్కడ; ఈర్ష్యాలేదు; లోనమూలేదు.

కాని బేళు వూళ్ళో అడుగుబెట్టగానే ఎలాగో అయిపోయిం దామె వొళ్ళు.

పుబులి వొక్కతేవచ్చి కూచుంది. ఎవరూ అమెని పిలవడానికి అక్కడికిరాలేదు. ఎవరూ అక్కడ వెదకలేదు. వేళదాటింది. ఊళ్ళో అడావుడంతా వినపడుతూనే వుంది. అంతా అక్కడే వుంటారు. తానూవెళుతుంది. "బేళు ఏమంటాడు? చైత్ర పర్యంతంలో తిరగడానికిని మిటింపించి ఏకేదమ్ మిణిఅపాయం — నిజంగా ఇంత దూరం తిరగడానికి వస్తాడా మనిషి ? పుయ్య కన్నారిపూరది, నిజమే. అయితే ? పుయ్యకోసం ఇంతపట్టించా వాళ్ళకి? పుబులి ఆలోచించింది — "ఉహూ, ఇదంతా అబద్ధం. ఇదంతా పైడాబు, మిష. బేళు తనకోసమే వచ్చాడు. బేళు అవకాశం చూసుకువచ్చాడు. ఊఁ ఊఁ పసికడుతూ ఎంత దూరంనించో వస్తుంది కుక్క, పిలవకండా."

ఇలా భావిస్తూ మనిషి పశువు తననితాను మరిగించు కుంటోంది. ఒంటిగా వెన్నెలచూస్తూ కూచోవాలని నురిలేదు పుబులికి. అగలేకపోయిందామె. కూచుని కూచుని కాళ్ళూపింది. చిన్నచిన్న కొమ్మలూ, ఆకులూ గోళ్ళతో చిదిమింది, విరిచింది, ఇక వెళదామనుకుంది.

బేళుకోడు పుబులికోసం వెదుకుతున్నాడు. పరిచయంలేని పొరుగుూరి కుర్రజట్టు తనది. పరాయిపూరిమీద మోహంతో వశీకరణతిలకంపెట్టుకుని పరిగెత్తుకువచ్చారు వాళ్ళు. వశీకరణ ప్రభావంతో ఈపూరి ధాండిలువుండలేక దగ్గిరికివస్తారు. వెన్నెల పుచ్చపువ్వులా వుంది. అలికిడిలేని రాత్రి. రోజంతా ఘాటీమీద నడిచి, దిగుళ్ళు దిగి అలిసిపోయిన శరీరం సుఖంగా చేరబడాలనుకుంటోంది. ఈ విషయంలో అందరూ వొక్కలాగే వున్నారు. కాని బేళుకోడు సంగతి ఇంకోలావుంది. పుబులి వెర్రెత్తించేస్తోంది. అందుకని అమెకోసం వెదుకుతూ తిరిగాడతడు, నాలుగు వేపులా వెదికాడు. పుబులి దొరకలేదు. పరధ్యానంగా అతడు ఆ పెడదారినే నడిచాడు. ఈపూళ్ళో అతడికి తెలిసిన పెడదారల్లా అది వొక్కటే.

దూరంగా ఎవరిదా అడుగులచప్పుడు? సకిలింపూ వింది పుబులి. పొడవుగా వున్నాడు మనిషి. పెద్దపెద్ద అంగలువేస్తున్నాడు. మనస్సు గతుక్కుమంది. — అతడే అయివుంటాడు. లోపల మనస్సు చెపుతూనేవుంది. అతడే. పై మనస్సు నమ్మలేదు.

“ఇదిగో ఇక్కడ వున్నాను” అని చెప్పడంకోసం పాట మొదలెట్టింది పుబులి. ముందుగొణుగుతూ ప్రారంభించింది. సకిలింపు గట్టిగా వినపడేసరికి పాటస్థాయి హెచ్చింది. అపాట తనవొంటికి ఇప్పుసారాలా నిషా కలిగించింది. తనఉద్దేశం సఫలం చెయ్యడంకోసమే అనిషా. పుబులి పాడింది. భూదేవి తనవేలాంచలం లాగిపట్టుకుంది. వెన్నెల వెనకతెర అయింది. బేళుకోడు విలవిలపాటు వుడిగి పోయింది. పాటకి జవాబు స్ఫురించలే దతడికి. పాటపిలుపులో లాక్కుపోయి నట్టు దగ్గిరికి వచ్చేళా డతడు. అతడు దగ్గిరికి వస్తున్నకొద్దీ పుబులి పాటస్థాయి హెచ్చుతూ వచ్చింది. అమె నిలబడింది.

బేళుకోడు పెదవులు మెల్లిమెల్లిగా విడబడ్డాయి. తోసుకుని, రాసుకుని ఎన్నెన్నో మెత్తటి మాటలు ఉపమానాలాతో బైటికివచ్చాయి, వొకదానిమీద వొకటి దొంపిపెట్టి నట్టు. వాటి అర్థం తెలుసుకుందికి అతడికే వేళలేదు. క్రమక్రమంగా అతడి గొంతుకస్థాయి హెచ్చింది. ఉపమ, రూపకం — రకరకాల అలంకారాలతో సంబోధించా డతడు.

అతడు సరదాగా ధాండికి పెట్టే పేళ్ళకి అర్థాలు నిఘంటువుల్లో దొరకవు. లెంబర, డుంబర, జాంబర, నిలమ, తాలమ్ — పళ్ళ పేర్లలా వున్నాయివి. జోడిదానా, సంగదానా, అందు జోడూ, పోగుజోడూ, బందరపాణి — వీటి అర్థం బుజం బుజం కలిపినట్టు వుంటుంది. తోడి మనిషితో కలిసివున్నప్పుడు, — బిరివాడా, సాలామవాడా, బిదావాడా అంటే పెళ్ళాడే వావీ వరసావున్న మేనమామకూతురన్న మాట.

ధూపంవేసి మంత్రాలు చదివినట్టు పుబులి ఎదట కోమల స్వరంతో ఏకరువు పెట్టాడు బేళుకోడు. పుబులి కొంచెం ముందుకి వచ్చింది. బేళుకోడు కొంచెం ముందుకి వెళ్ళాడు. మధ్య పెద్ద పెద్ద పలుకు రాళ్ళున్నాయి. ఇద్దరూ కంఠాలు కలిపారు. పాతపాట —

“దాదో పుయి బాడారే.”

(భూమ్మీద పూర్వపురుషుల జ్ఞానంవచ్చిన వయసులో మేం చొక్కదగ్గరకలిశాం)

బేళు స్పష్టంగా పిలిచాడు " పుబులీ ! "

పుబులీ పిలిచింది, " బేళూ ! "

ఇద్దరూ దగ్గర చేరారో, పూరికేపుండే దుర్బల శరీరాలుకావు వాళ్ళవి. గుండె లాగిపోయి, చెవులు దిమ్మెత్తి వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు వాలిపోయే రకమన్నాకారు వాళ్ళు. కోడు ప్రేమ వాళ్ళది. బలిష్ఠమైన దేహాలువాళ్ళవి. అడది సంతానం కంటుంది. పులీ, చలీ పున్న రాళ్ళదేశంలో నేల దున్ని మనుషుల పతాకం నిల బెట్టడంకోసం ఇద్దరూ కలిసి సంతతి నిలబెడతారు.

యా భై రెండు

తెల్లారిపోయింది. తోటలూ, పొలాలూ వుండే కోడు గుడియాలవేపు లెంజుకోడు పూళ్ళోకి వస్తున్నాడు. ఎండ అప్పుడే కరకర మంటోంది. తేలికగా పొగ మంచు కమ్మివుంది. ఎండాకాలమనీ, చలికాలమనీ లేదు. మన్యంలో ఉదయం పూట ఎప్పుడూ వుంటుంది పొగమంచు. ఊళ్ళో కుర్రాళ్ళులేరు. లెంజుకోడుకి అదే బాగుంది. ఊళ్ళో మునిలాళ్ళకంటే—అంటే, సగంవయసు వాళ్ళకంటే తక్కువ వయసులో వున్న జట్టులోవాడు లెంజుకోడు. కుర్రాళ్ళు వేటకి వెళ్ళారు. లెంజు వెళ్ళలేదు. ఊరిభారం నెత్తినవేసుకుని కూచున్నాడతడు. అతడిమంత్రి భుర్తా ముండా బారికి పగలూ రాత్రి అతడి దగ్గరేకూచుని గుసగుసలాడతాడు. అతడి ఉపదేశాలమీదే, కుర్రాళ్ళులేని పూరు నడుపుతున్నాడతడు. వాళ్ళ ఇద్దరిమంత్రాంగంలో ప్రధానవిషయం పూరి కుర్రాళ్ళవిషయం, ఊరికుర్రాళ్ళకి వొక అదుపూ అజ్ఞా లేదు. దీనివల్ల ఎప్పుడు ఏ అనర్థం వచ్చివడుతుందో! అశాంతి, అభావం, వొకనీతి, నియమం లేకుండావుండడం— వీటివల్ల క్రమంగా వంశనాశనం తప్పదు. నిర్లక్ష్యంగా తిరిగితే ఎప్పుడు ఏ అధికారికి కోపం వస్తుందో! దాంతో పూరే దిబ్బిపోతుంది.

ఇవాళ ఉదయం కోడు గుడియాలలో పనికాస్తా ముగికాక, అదిగో అలాగే పూరి బారికితో కొంచెం మంత్రాంగం జరిపితే మంచిదని లెంజుకోడు వస్తున్నాడు. ప్రతి రోజులాగే బుక్కెడు పంటసారా గొంతుకలో పోసుకుని బారికి మునిలాడు బుర్ర పూపుతాడు. పంటసారా చుక్క అక్కడేదొరుకుతుంది తాగడానికి. బారికి మాటి మాటికి అంటాడు, “పూరు కూలిపోతోంది. నువ్వు సావోతా కాకపోతే మరి సాగదు” అని. అక్కడే వుంటుంది సోనాదేయి. కల్లుతెచ్చి పొయ్యడానికి, ఇతర్లకి సత్కారం చెయ్యడానికి భుర్తాముండా చేతికర్ర అమె.

లెంజుకోడు సగం ఎగుడు ఎక్కితాడు. హటాత్తుగా అతడికంట పడింది - కింది వొరకవక్క బయల్లో రెండు కుట్రాలు పరిగెత్తుతున్నాయి. లెంజుకోడు వేటకాడు కాదు. వేటకాళ్ళవెనక పరిగెడతాడు. హో హో రావ్పడం అతడికి సరదా. “అ: - ” లెంజుకోడు అనుకున్నాడు - “వేటకోసం మనుషులు కొండ

కొప్పుమీదికి వెళతారు. కాని జంతువులు కిందనే పూరిపక్క పొలాల్లో తిరుగుతూ వుంటాయి. "

కుర్రకారుమీద దండయాత్రకి లెంజు తూణీలో సంగ్రహిస్తున్న అస్త్రాల్లో వాళ్ళతెలివి తక్కువ వొకటి. ఇవాళ భుద్దాముండా బారికిదగ్గర వొక డోకిడు సారావేసుకున్నాక చెయ్యబోయే ఉపన్యాసానికి వస్తువు నిరూపించుకున్నా డతడు. కాని ఇదేమిటి ? కుట్రాలుచూస్తూవుంటే వొక కుర్రదీ, కుర్రాడూ కిందామీదా పడుతూ కనిపించా రతడికి. ఇద్దరూ తనపూళ్ళోవాళ్ళే. మునిలి గయాకోడు కూతురు పుల్కే, అక్రీ కొడుకు బాక్రీ. ఇంకా బాగా కనపడేచోటికి జరిగాడు లెంజుకోడు. పుల్కే బాక్రీమీద ఇన్ని పువ్వులు విసిరి పరిగెత్తి పారిపోయింది. అదుగో బాక్రీ పొగాకుముక్క చూపెడుతున్నాడు, పుల్కేని బూకరించడానికి.

తన డొల్లలో పొగాకు అయిపోయిందని లెంజుకోడుకి జ్ఞాపకంవచ్చింది. దివుడు సావోతా తన మంచి చెడ్డా ఏమీచూడడం లేదు.

అదుగో అక్కడ పుల్కే నక్కింది, బాక్రీ వెదుకుతున్నాడు. దొరికిపోయింది. పెద్దమామిడి చెట్టుచుట్టూ ఇద్దరూ కిందామీదా పడుతున్నారు. చూసిచూసి వెంజు కోడుకి చికాకువేసింది. తాను సమాజపతి. ఇలాంటివి తనకంటిముందు సాగవు.

అయితే అతణ్ణి లెక్కచేసేవాళ్ళవరు ? లెంజుకోడు చీదరించుకుంటూ వాళ్ళని తిట్టి పోతాడు. ఎన్నోసార్లు గుడియాలో వాళ్ళ ఈవేషం తనకంటవడింది. "ఇద్దరూ పెళ్ళిచేసేసుకోరేం ?" అనుకున్నా డతడు - పెళ్ళిందుకు చేసుకోవాలి ? బాధ్యత నెత్తినివేసుకోవాలని వుంటేనా ? ఇలా కిందామీదా పడుతూనేవుంటారు. "

గయాకోడుకు కళ్ళుకనపడవు. అత్రి! అత్రి ఏనాడో డుమా అయిపోయి ముక్తి పొందేతాడు. ఏటవాలుగా వున్నచారిని అదిగో కుర్రాడూ కుర్రదీ కిందికి దిగు తున్నారు. లెంజుకోడు అటే చూస్తున్నాడు. ఎంత మనస్సు తిప్పకుందామన్నా బాక్రీ పుల్కే నవ్వుతూ ఇపాహి అంటూ ఉంటే ఏం దారి ? అదుగో కొంచెం నక్కిపోతున్నారు. మళ్ళిబైటికి వస్తున్నారు. ఛీ ! - లెంజుకోడు మరి సహించలేక పోయాడు. ఉదయాన్నే తనమనస్సు చికాకుపడిపోయింది. మీదికి వచ్చేకాక, చెట్టు చాటైపోగానే వరసపెట్టి రెండురాళ్ళు అటువేపు విసిరాడు.

తరవాత - చిరాకుతోపాటు భయమున్నూ వేసిం దతడికి. ఆడపులీ, మగ పులీ అడుతూవుంటాయి, అడ్డంకివస్తే చంపెయ్యడానికి మీద పడతాయి. అలాగే ఈ కుర్రకుంకలున్నూ: ఒకళ్ళ లక్ష్యంలేదు వీళ్ళకి. తనమర్యాద తను నిలబెట్టు కుని లెంజుకోడు వెళ్ళిపోయి బారికి ఇంటి గుమ్మంలో నిలబడ్డాడు.

సోనాదేయి లెంజకోడు వొంట్లో మెరుపులు పరిగెత్తాయి. వేడివేడి పూర్పులు తీస్తూ నాలుగువేపులా చూశాడతడు. ఎటూ ఎవ్వరూలేరు. ఎన్నాళ్ళు ఇలా మీద మీద గడపడం? వారికిది డొంబుజాతి. సోనాదేయి డొంబుది. కోడుల అభిప్రాయం ప్రకారం డొంబుజాతి తక్కువజాతి. వొంగజాతి అంటారు లోకులు. మోసానికి గురువులు డొంబులు. లెంజకోడు సోనాదేయిని చూసేవాడు. మనుషులందరూ వొకేజాతి అనుకునేవాడు. మనిషిజాతి అందమైనది అనుకునేవాడు. కుర్రాళ్ళ పూహలతో మనస్సు దిటవు చేసుకునేవాడు. సోనాదేయి ఎటో వెళుతోంది. లెంజకోడు పిలిచాడు, "ఉండు, విను." గోడచాటున ఇద్దరూ నిలబడ్డారు ఎప్పుడూ ఇలాగే మొహం వంచుకు నిలబడుతుంది సోనాదేయి. ఎప్పుడూ ఇలా ఎదురుచూడడమే ఆమె స్వభావం.

"సోనాదేయీ —"

అలాగే నీళ్ళు నమిలినట్టు, మొహమెత్తకండా జవాబు - "ఊఁ"

"బాలముండా ఇంట్లో వున్నాడా?"

ప్రతిరోజులాగే విచారంగా తలఁచింది సోనాదేయి.

బాలముండా లేడు. బాలముండా ఇంట్లోవుండేవాడు కాదు. వొంగతనం కోసం ఏ దూరగ్రామాలకో వెళ్ళిపోయేవాడు. లేదా, కల్లుతాగి ఎక్కడైనా దొర్లుతూ వుండేవాడు. అతడి జీవనంలో అదొక్కటే సుఖం. అందరికీ తెలుసునది.

"తురండా?"

"లేడు."

అదును బాగుంది. అదుగో ఎంచక్కా మీదికి వస్తోంది పొద్దు ఎర్రగా. లెంజకోడుకి హటాత్తుగా బాగుందనిపించింది.

"బారికి వున్నాడా?"

"ఊఁ"

"అచ్చా, చూడూ! వెళ్ళి బారికితో నేను వచ్చానని చెప్పు."

సోనాదేయి కొంచెం నవ్వింది. ఎదురుగుండా వెళ్ళి ఇంట్లో దూరిపోయింది. లెంజకోడు వెనకారే వెళ్ళాడు. ద్వారం దగ్గరికి వెళ్ళేసరికి బారికి బైటికివచ్చాడు, జుట్టు పీచులావుంది. కింది పెదవి మరింతకిందికి వేలాడుతూవుంది. ఒళ్ళంతా బూడిద పూసినట్టుంది. రెండు చేతులుచాపి గర్వంగా అన్నా డతడు, "జోహార్! జోహార్! సావోతా, నా సావోతా! వచ్చావూ! నువ్వు నా రాజువి."

ఉదయాన్నే కల్లు పట్టించేవాడు బారికి. అనర్గళంగా వాగేళాడు. వెనకాల.

నిలబడి సోనాదేయి నవ్వుకూ వుండేది. కూడుని ఖుసీగా బాతాకానీ చేసే స్థితిలో లేడు బారికి.

" చూడూ, సావోతా ! నువ్వే న్యాయంచెప్ప. మునిలై పోతే ఇలాగ తండ్రుల్ని నిర్లక్ష్యం చెయ్యడమేనా కొడుకులవని? నన్ను ఇల్లుకాపలావుంచేసి ఎవడిమానాన వాడు వెళ్ళిపోయాడు. ఒక్కచుక్క సారా అయినా వొదిలిపెట్టలేదు. అంతా వొట్టి నీరు ; నీళ్ళు తాగితాగి నేను చచ్చిపోతున్నాను. వాళ్ళు డబ్బూ దనకం తెస్తే నాకిచ్చేస్తారా? నన్ను పోషిస్తారా? ఓట్టి నీళ్ళే అంటే నమ్ము. అచ్చా నారాజా! నువ్వు కొంచెం కూచో. నేను బుక్కెడునీళ్ళు తాగేసివస్తాను. ఒలే, నువ్వు కూచో, నా రాజుతో మాటాడుతూ వుండు, నేను వస్తాను. "

లెంజుకోడు దేబెలా కూచున్నాడు. బారికి వెళ్ళిపోయాడు. పక్క గదిలోకి వెళ్ళి సారా వట్టించాడు. కేకలువేస్తూ పెరట్లోకి వెళ్ళిపోయాడు. మళ్ళీ తిరిగి వచ్చేటట్టు లే దతడు. అయినా లెంజుకోడు కూచునే వున్నాడు.

సోనాదేయి వెళ్ళి వీధిదారికేసి బట్ట ఆరవేసి వచ్చింది. ఒక సిల్వరు * గిన్నెతో వంటసారా తెచ్చి లెంజుకోడుకి అందించింది. లెంజు అది గొంతుకలో పోసు కున్నాడు.

" మరికొంచెం "

కొంచెం పోయూక మళ్ళీ సారాపట్టుకు వచ్చింది సోనాదేయి. లెంజుకోడుకి అందించింది. సారా తాగుకూ అతడు సోనాదేయి వీపు నిమిరాడు. సోనాదేయి అలాగే అక్కడ కూచుంది. ఉదయాన గుడియాలో కుర్రాడూ కుర్రదీ కిందామీదా పడడం లెంజుకోడుకి జ్ఞాపకం వచ్చింది. సాహసించి మరికొంచెం ముందుకి వెళ్ళా డతడు. సోనాదేయి బతిమాలినట్టు అంది. " ఛీ-ఛీ-ఇలా అవకు. ఇలా ఇద్దెతే లోకు లేమంటారు? - అదుగో బారికి వస్తున్నాడు. "

కొడుకుల్ని తిట్టుకుంటూ వచ్చాడు బారికి మునిలాడు. " ఛీఛీ, వోట్టి నీళ్లు- వోట్టి నీళ్ళు. "

లెంజుకోడు లేచి మెల్లిమెల్లిగా వెళ్ళిపోయాడు. కిందినించి మీదిదాకా అతడి వొళ్ళు వొణుకుతోంది.

ఇలాగే అనేది సోనాదేయి. మృదువుగా వొద్దనేది. మెల్లిమెల్లిగా చల్లచల్లగా అలాఅలా జారిపోయేది. దూరంగా తప్పుకునేది. అంతగా ఆమెకి అభ్యంతరం లేదనే గ్రహించేవాడు లెంజు. లోపల్లోపల అంతా అవగాహన అయ్యేది. కాని అంతలోనే చల్లబడిపోయేవా డతడు. ప్రేమలో కూడా స్వార్థం వొదులుకోడం

* ఆల్యూమినమ్,

ఇష్టంలేదు. తన సమాజపతి గౌరవం దెబ్బతినకూడదు, వయస్సు మర్యాద దిగ జారకూడదు, నింద రాకూడదు ; కాని తనప్రవృత్తి మాత్రం సార్థకం కావాలి. త్యాగం మాత్రం వసికిరాదు. ఈవికృత భావనతో అతడి మనస్సుకి అధః పతనమే సంభవించింది. అది నిర్మలంగా లే దివ్వదు. భయమూ, నందేహమూ నిండి వున్నాయక్కడ.

సోనాదేయి చేతికి అందివస్తే కోర్కెతీర్చుకోవాలనే వుండకడికి. తన ప్రతి రక్తబిందువూ అందుకు సిద్ధపడేది. అదిగో సరిగ్గా అలాంటి సమయంలోనే ఏదో ఒకటి అడ్డు వచ్చేది. లెంజుకోడు చల్లబడిపోయేవాడు. అక్కడే వాక్రి, దివుడూ మొదలైన కుర్రాళ్ళకి తనకి తేడాకనవడేది. కుర్రాళ్ళస్థాయికి అతడు లేవలేక పోయే వాడు. అందుకే వాళ్ళమీద మచ్చరం కలిగేది. మచ్చరమల్లా కోపంకింద మారేది. అకోపం వడిలోనే తనసమాజపతి అసనం. అయితే అంతమాత్రాన శాంతి కలిగేది కాదు.

అప్పుడప్పుడు నిరాశ కలిగేది. జాపోసి పోయేవాడతడు. తనమీద తనకే చిరాకువేసేది. " ఈజన్మపోతేనేం ? " అనుకునేవాడతడు - ఇంత అపసోసాలు పడి, ఇంత గింజుకుని ఏం లాభం? జీవనంలో అధికభాగం వెళ్ళేపోయింది. మిగిలింది కలలా కరిగిపోతుంది. ఆ తరవాత తాను మోసపోతుమరి? తరవాత బహుశా మళ్ళీ సుఖపడవచ్చు. అయితే శరీరం తన స్వాధీనంలో వుండదు. సరిగా సారాచుక్క పడితే, వరసగా మాంసమో, గుడ్డో తిండికి దొరికితే, లేదా, చప్పుడు లేనిదారిని. ఇతర్లసుఖం కంటపడితే, ఎప్పుడైనా సోనాదేయి తారనీల్లితే, తనదేహం పొంగేది. మనస్సు వేడెక్కింది. కోడుదేశ ప్రాచీన సిద్ధాంతం ఎగిరిపోయేది.

మనస్సులో విచారంతో కిందామీదా పడేవాడతడు. పూర్వస్మృతులతో దిగ జారి పోయేవాడు. దివుడు దగ్గిరనించి వేర్లయిపోవా లమకునేవాడు. తన ఇల్లు వేరే కట్టుకుంటాడు తాను ఈపూళ్ళో రాజరికానికి యోగం లేకపోతే, ఇక్కడ తనకి స్థానం లేదన్నమాట. ఈపూళ్ళో ఈ కుర్రకుంకం చేతికింది దొప్పగాపడి వుండదు తాను.

నా అన్నవాళ్ళు ఎవరున్నా రతడికి? ఎవరున్నారు? వయస్సు తరుచు కుంటే ఏడుపు వస్తోంది. తనమీద తనకే జాలివేస్తోంది. అడివిలో జంతువు దెబ్బతిని, వోదగ్గిర చదికిలబడి తనగాయం తాను నాక్కున్నట్టు తన్నుతాను పరాయి వాడిగా భావించుకుని బోదార్చుకునేవా డతడు.

లెంజుకోడు వొకదగ్గిర స్థిరంగా చదికిలబడ్డాడు.

యా భై మూ డు

రాత్రి ఎలా గడిచిందో ఎరగదు పుబులి. కొంచెం రెప్పవెయ్యడం, అంతలోనే లేచి పోడం. ఈ పక్కనించి అపక్కకి వొల్లిగిల్లడం. అప్పుడే నిద్ర, అప్పుడే మెలకువ - రాతంతా ఇలాగే గడిచింది. ప్రేమ తనకొక సెగ్గడ్డలా వుంది. సెగ్గడ్డ పగలడంకోసం నలుపుతో దిప్పడు. ఇదేకామోసు మనిషి జీవనం! ప్రేమకూడా వొకరోగమే, వొకబాధే. సంతానం కనడంకూడా అంతే. ప్రేమించడం దానికో మెట్టు. ఇరవైమాట్లు గడపమీదికి వెళ్ళివచ్చి పడుకుంది పుబులి. తెలతెలవారే ముందు నిద్రపట్టింది. అప్పుడు ప్రకృతి చేత్తో నిమిరింది. మనస్సులో మీది మీది ద్వంద్వాలూ, సంశయాలూ లోపల స్థిరపడి వొక ప్రతిజ్ఞగా తయారయాయి. నిద్రపోతున్న శరీరంలో ఏవిధమైన అస్థిరత్వమూ లేదిప్పుడు. లయతప్పిన ఇనక రేణువైనా లేదాశరీరంమీద. పుబులి తేలిపోతోంది.

ఉదయం పుయు లేచింది. తెలతెలవారకండానే హాకిగా అదాపుడి ఆరంభమవు తుంది. పుయు అదిచూస్తూ నిలబడింది. అమె నిద్రలో వ్యాఘాతంలేదు. కాని అశాంతివల్ల వొళ్ళు నొప్పలుగావుంది. కళ్ళు మసకలుగా వున్నాయి. బద్ధకంగా వుంది.

కొడుకు నెత్తుకుని పుబులిదగ్గర పూరికే నిలబడిందామె. గుండ్రని కాళ్ళు చేతులూ, బలిష్ఠమైన వక్షస్థలమూ - సరిగ్గా అన్నలాగే వుంది పుబులిమొహం. మంచి తొలివయస్సులో వుందామె. బలిష్ఠ వ్యక్తిత్వం తాలూకు కనపడని తేజస్సు, దుర్బల వ్యక్తిత్వాన్ని సూదంటురాయిలా పట్టి ఆపేస్తుంది. పుయు వెళ్ళింది. ఇంకా ఎంతోమంది వచ్చి వెళ్ళారు. ఈరి కోలాహలం అధికం కావడంతోనే పుబులి మేలు కుంది. ఉదయం నిద్ర తేలిపోగానే మళ్ళీ "అవునూ, కాదూ" తర్కం తలెత్తింది. ఈపాత మట్టి పురాతన జన్మభూమి ప్రతి ముహూర్తం తోడు నీడగావుండేది. ఈ ధూళిలో గాలిలో ఎగిరివచ్చి ఎన్నెన్నో కలలు తనమనస్సులో గూళ్ళు కట్టాయి.

మిటిం పూరి మనుషులు పూరిమొగని వున్నారు.

రాజ్యంలోని చిన్నపిట్టలన్నీ పెరటివెనక జీబుచెట్టు కొమ్మల్లో నక్కివుండేవి. ఇట్టే కదిలితేచాలు, అన్నీ వొక్కసారి లేస్తాయి. చెట్టు చెట్టంతా జరజర కదిపేసి తుద్రు

మంటాయి. అదిగో అలాగ ఏమాత్రం కదిలినా స్పృకులన్నీ వొక్కమారు ఫడ ఫడ రెక్కలు విప్పకున్నాయి. కుదిపేస్తున్నాయి. అలాగే పుబులి వొణికిపో తోంది. హృదయంలోని నిశ్చయం పినరంత నడిలినట్టయిందో స్పృకులన్నీ వొక్కటొక్కటే వొణుకుతున్నాయి.

అదుగో అమద్దిచెట్టు మొదట, అక్కడే ఈ ఇంటి బందాలన్నీ తెంచేసి, శాశ్వతంగా తండ్రి అన్నమాట తుడిచేసి సరుబు సావోతా తనవిశాలమైన దేహం పారేసి ఎగిరిపోయాడు అమ్మా అక్కడే కళ్ళుమూసింది. అమ్మను తలుచుకుని ఏడవాలనిపించేది, కాని ఆమె ఎలా వుండేదో తనుపుకిరాదు. అమ్మ - కన్నతల్లి. అమె కూడా ఈమట్టితోనే కలిసిపోయింది.

అదిగో ఆ కనవడుతూన్న దారివెంబడే వచ్చింది పుయు - ఇలా ఆలోచిస్తూ వుంటే వొకదాని తరవాత వొకటి అంతంలేదు పాపంచాబు. " నే నున్నాను, నే నున్నాను - నాకు కొంచెం, నాకు కొంచెం " అంటూ స్పృకులన్నీ ముందుకి వస్తాయి.

ఉదయాన నేస్తంలాగ దగ్గిరికివచ్చి కూచుంది దస్త్రా కుక్క. మొహం, పుబులి మొహం దగ్గిర పెట్టింది. బలబలా చూసింది.

" నేనూ వొక స్పృతినే. నాకుమాత్రం నీదగ్గిర చోటులేదా? - ప్రేమగా మాటాడవూ? కొంచెం దువ్వవూ? - నేను దిన్నుని. "

పుబులి పెద్ద నిట్టూర్పు తీసింది, లేచిపోయింది.

ఇవాళ తన జీవనంలో కొత్త అధ్యాయం ఆరంభమవుతుంది.

స్నానం రేవులో పుయుతో కలుసుకుందామె. " ఎంత వేగం నీళ్ళుపోసుకు వచ్చేకావు వొదినా? నువ్వురావడం చూడలేదు నేను. "

పుయు నవ్వింది. చివరిగుటక మింగేసినట్టు అమెవేపేచూస్తూ నుంచుంది పుబులి. తాను ప్రేమించిన పుయు అమె, తన తోడునీడ, తనతల్లి, తనవొదినె - అన్నీ ఆమె. కుర్రాడితో నిన్న మొన్నటి పరిచయం !

" నీలాగ బలంగా వున్నానా ఏమిటి? " అంది పుయు - " నువ్వంటే నిద్ర లేవవు. నాకు మరి వయస్సు వుందికనకనా, ఇంతసేపు దాకా తొంగోడానికి? "

ఉదయాన్నే మరదలుతో సరాగ మాడాలని తన తడిమొహం మురిసిపోతోంది.

" ఇంత పెద్ద చైత్రం పండుగ వెళ్ళిపోతోంది, వెళ్ళావుకావుగదా, బందికార ! ఏం లాభం, పూరికే నిద్దరలో కలలుకంటూవుంటే కడుపు నిండుతుందే? "

ఇవాళు చెప్పుదామనుకుంటూ నవ్వావుకోలేక పోయింది పుబులి. అంతలోనే

గంభీరంగా మొహం చేసుకుని అందుకుంది, “మేం ఇవాళ వెళుతున్నాం, వస్తావా నువ్వు?”

“ఆ బందికారేనా?”

“మేం ఇవాళ అడివిలోకి శికారు వెళతామే. వాళ్ళుపోతే పోయారు. వాళ్ళ కోసం కామక్కాకుంటే మళ్ళీ వొకమారు వస్తాడా ఏమిటమ్మా, వండుగు? అన్న సంగతి చూడూ, పొట్టి స్వార్థపరుడు. ఇదిగో వస్తాననిచెప్పి, చెయ్యాలని ఆలస్యం చేస్తున్నాడు. పంతగొట్టు -”

“ఏం కావాలి చెల్లెలా? ఎవరి గొడవ వాళ్ళది. నీ ఖుషి నువ్వు చూసుకో సరదాగా వెళ్ళి తిరుగు, మజా చెయ్యి. ఒకళ్ళకోసం కాసుక్కాచోడం దేని కమ్మా?”

పుయు పూరుకుంది. ఆమె ఎత్తిపొడిచినట్టు మాట్లాడుతోం దనుకుంది పుబులి. ఎందుకని? పుయు మనస్సు బాగుండలేదని తనకి తెలుసు. ఆమె వొడ్డుకిరాగానే మెడ పట్టుకు వేలాడింది పుబులి. కళ్ళునీళ్ళుపెట్టుకుంటూ అంది, “పుయూ! నేను వెళుతున్నానే, మనసులో ఏమీ పట్టించుకోకు.”

పుయు మళ్ళీ నవ్వింది. పుబులి ఆగలేకపోయింది. పారిపోయింది. ఏడవాలనిపిస్తోం చామెకి.

కొంత సేపయ్యాక పూరిదాల్లో లెంజుకోడు ఎదురయ్యాడు. అతడి దగ్గిరా అను మతి కోరింది పుబులి. అడివి తిరగడానికి వెళతానంది. అతడి దగ్గిరా గుడ్డనీరు తిప్పుకుంది. అయితే పినతండ్రి తనగొడవలో తానున్నాడు. కూతురుతో మాట్లాడ దానికి వేళలే దతడికి.

తరవాత జామిరికోడు కనిపించాడు. ముసిలాడు ఆశీర్వదించాడు.

“మంచివేట దొరకాలి. అవదలేకండా వుండాలి. ఖుషిగా రోజులు గడవాలి.”

నిద్దపడి అందరూ బయలుదేరారు. వేట సరంజాంతో మిటిం గ్రామం ఠాండాలూ, వాళ్ళతో మిణిఆపాయ ముసిలాళ్ళు కొంతమందీ, పూళ్లోని ఠాండి లందరూ బయలుదేరారు. బాజాలతో వీధివీధంతా దడదడ లాడింది.

పుబులి గబగబావచ్చి హాకినాని ఎత్తుకుంది, ముద్దులాడేసింది. పుయుతో అంది- “నేను వెళుతున్నానే.”

కలం వొణుకుతోంది. వదినా మరదలూ వొకళ్ళ మొహం వొకళ్ళు చూసు కున్నారు. పుబులితోట మాటలేదు. చూపుల్లోనే ఎన్నోమాటలు. పుయు ఆలో చించింది. ఎప్పుడో ఇలాటి చూపులు తానూ చూసింది. ఎక్కడోమాత్రం జ్ఞాపకం

లేదు. ఏం చెప్పాలనుకుంటున్నాయి పుబులి కళ్ళు? "నేను వెళుతున్నాను, వెళుతున్నాను" అని మాటిమాటికి అంటోంది పుబులి. కాని కాళ్ళు కదలడం లేదు.

వీధిలోనుంచి బాజాలూ, బాకాలూ పిలిచాయి. ఎవళ్ళో పిల్లంగోవి విరుపులతో పూదుతున్నారు - "వాముడే వాముడే" (రండి రండి).

విచారంగా వున్న పుబులి కళ్ళలో ప్రతిజ్ఞాతేజస్సు మెరిసింది. "పుయ్యా! నేను వెళుతున్నానే" అనేసి బయలుదేరి పోయిందామె.

దారిలో తనగడపమీద కూచుని వున్నాడు పూరి డిసారి పాండు కోడు. ఎప్పుడూ కూచున్నట్టే నిశ్చలంగా కూచున్నాడతడు. ఈళ్ళో ఇంత గడవిదా, ఇంతయాత్రా - ఎందులోనూ లేనట్టే వున్నాడతడు. చుక్కలు చూస్తూ అతడి నల్లగుడ్డు ఎర్రపడ్డాయి. ఎరుపల్లా ఇప్పుడు నీలంగామారింది. అయితే అందరినీ వొక్కలాగే అశీర్వదిస్తాడతడు, స్వయంగా ఎందులోనూ పాలు పుచ్చుకోకపోయినా, అక్కడా అగింది, పుబులి. "నేను వెళుతున్నాను" అంది.

"వెళుతున్నావా నిజంగా? మంచిది, వెళ్ళు కూతరా వెళ్ళు! యోగం బాగుంది."

పుబులి తుళ్ళి పడింది. సంశయదృష్టితో మునిలాడి మొహం తేరిచూసింది. అబ్బే, అలాగేవుంది అమొహం. శాంతప్రసన్నమైన నవ్వు. దానివెనక ఏమీ లేక, ఏమీ వివేచన వుందో తెలుసుకోలేరు.

పుబులి ఆగిపోడం చూసి, పాండుకాని స్వయంగా తొందరపెట్టాడు.

"వెళ్ళు, యోగం తప్పిపోతుంది మళ్ళి. మంచి యోగం. ఇలాంటప్పుడే వెళ్ళు. అలా గతుక్కుమన్నా వేమమ్మా? చిన్నపిల్లవి. ఇంత చింతెందుకు తల్లీ? వెళ్ళు. ఇష్టంవచ్చినట్టు పుషారుగా, సరదాగా తిరుగు."

యాత్ర బయలుదేరి పోయింది.

పిల్లాణ్ణి ఎత్తుకుని నిలబడేవుంది పుయ్య. మెడవొంచి వెనక్కి చూస్తూనే మరుపు తిరిగిపోయింది పుబులి. లెంజుకోడు దేబెలా కూచుని చుట్టపిలుస్తున్నాడు. పాండు కోడు నిశ్చింతగా అలాగే కూచున్నాడు. తనలోతాను అనుకున్నాడతడు. "నరిగ్గావుంది. రేదాని యోగంలో కలుసుకున్నారు. రేతి యోగంలో పెళ్ళి. ఇదిగో రేతియోగం పడిందిప్పుడు. ఎప్పుడైనా తప్పకుండా! ఆకాశంమీద

చుక్కల్లారా ! ధన్యులు మీరు. మట్టిమనుషుల్ని ఏం అట అడిస్తున్నారో! ఇవాళ రేతి యోగంతో మనుషుల్ని చిత్తకార్తి కుక్కల్ని చేసేస్తున్నారు. "

ముసిలాడు తనలోతాను గొణిగాడు. ఇంట్లోంచి ముసిల్ని బైటికి వచ్చింది. "వచ్చావే ? " పాండుకోడు అన్నాడు. ముసిల్ని బుంగలోంచి వోకచుక్క అందించింది. పాండు అన్నాడు - " చూశావే, నరుబు సావోతా కూతురు వెళ్ళింది. " ముసిల్ని అడిగింది - " ఎటు వెళ్ళింది ? "

" వెళ్ళింది - " పాండుకోడు నవ్వాడు - " ఎంతమందో వెళతారు. ఎంత మందో వస్తారు. ఈ వీధిని రేతియోగం పడితే. ఇందులో కొత్తేముందే : అయితే ఇది మన సావోతా కూతురు వెళ్ళింది. కొంచెం చూసివుండే దానివి. "

యా బై నా లు గు

ఈరు - కొండ ఏటవాలుమీద కిందుగావుంది.

వాలిన పశ్చింలా వుంది పెద్దబయలు. దానిమీదే చోడిమళ్ళూ, వోలిసెలమళ్ళూ వున్నాయి. ఈరి అన్నం తబుకులవి. దగ్గిరదగ్గిరగా బయలంతా వున్నాయి మోళ్ళు. మనుషుల ప్రతినిధుల్లా వున్నాయవి, గొడ్డలి వేట్లుపడక ముందు, ఎప్పుడో చెట్లుగా వుండేవవి. బయలంతా నల్లనల్లగా మోళ్ళూ, రాళ్ళూ నిలబడి వున్నాయి.

ఆ దిగుడుదారిని అందరూ గబగబా దిగిపోయారు. దినమంతా వుంది. ఆయితే వేటమాట తికానాలేదు. కొంత కొంతమేర పెద్దపెద్ద చెట్లఅడివి. చిన్న చెట్లు లెవుషిరి. డొంకలూ, తుప్పలూ ఎండివున్నాయి. బాగాకింద - చిన్నచిన్న ధాన్యం - మళ్ళున్నాయి. ధాన్యం చేలు ఇవ్వడులేవు. అక్కడికి వేటజాగా దగ్గిర. దుప్పలూ, కణుసులూ మేసేసేల వుందక్కడ. కొండ వొండల్లో పెద్దపులులుంటాయి. ఈదినాల్లో మనుషుల సందడి హెచ్చుగా వుంటుంది. ఎండాకాలం గడిచిపోతే పెద్దపులిరోజులు వస్తాయి. అప్పుడు మనిషి అడుగుపెట్టలే దక్కడ.

ఆ కింది పల్లంలోంచి వుబులి మీదికి చూడడం మొదలుపెట్టింది. మీద ఏదో మలుపులో వాళ్ళవూరుంది. కిందినించి చూస్తే అక్కడ వూరుందని ఎవళ్ళూ పతా పట్టలేరు. ఏటవాలు వొంపులో మీదిభాగం ఎంతోకిందికి కనపడదు. కిందినించి మనిషి దేనిని కొండకొప్ప అనుకుంటాడో అది వొక మెట్టుమాత్రమే. ఉహూ! వూరు కనపడదు. అదుగో! ఎంతోమీద, అక్కడ తన తాత తండ్రుల మట్టి వుంది. అక్కడే తన బాల్యకాలం గడిచింది. అక్కడే ఇంతవరకూ తన అస్థిత్వం రూపు రేఖలు దిద్దుకుంది. మరిదానికి ఎదురుగుండా? - వేట, ఉషారు, జీవనంలో కొత్త అధ్యాయం. అంతా కొత్త.

అంతమందీ ఆనందంతో నడుస్తున్నారు. వుబులి తన జట్టు ధాండీలతో వుంది. ఎంతో ముందు వుండేది వాళ్ళజట్టు. తుప్పా తుట్రా వెదుకుతూ తుపాకులు ఎత్తి పట్టుకుని మిటిం ధాండాలు నడిచారు.

అడివి వచ్చింది. తుప్పలూ, వొరకలూ - చుట్టూ చీకటిగా వుంది. చిత్రంగా వుంది చీకటి. భూమి పగిలినట్టు వున్నాయి గడ్డలు. చెట్లు వేళ్ళలాగ మీదినించి

కిందికి పాకుతున్నాయవి. గడ్డ వొడ్డువెంబడే ఎక్కివెళ్ళాలి. అడివిలో దూరి ధాండాలు పాట మొదలెట్టారు, వెనకనించి పల్లవి అందుకున్నారు ధాండీలు. ఎదట ఎవరో అందరినీ పూరుకో పెట్టేశారు. చేత్తో అగిపొండని వైగచేశారు. ఒక మెరక కింద అంతమందీ కిక్కురుమనకండా అగిపోయాడు. తుపాకి బుజాన వేసు కుని మెరకమీదికి వెళ్ళాడు బేళుకోడు. గోడలా వాడిగావుంది దారి. రాతినేల, వ్రతినీమిషం జారిపోతామనే భయంవేస్తుంది. చెట్టు మోళ్లు సూదులులావున్నాయి జంతువుజాడ వెదుకుతూ వెళుతున్నాడు బేళుకోడు. నిశ్శబ్దంగా ఎక్కివెళుతున్నారు. అతని మాంసకండరాలు విగుసుకుపోతున్నాయి. ఎంత వెడల్పుందో అకడి ఛాతీ మలిచినట్టుంది శరీరం. బలంగా నిగనిగలాడుతూ ఇనస భీముడులావున్నాడతడు. తుపాకి ఎత్తి మెరకమీది బేళుకోడు మూయమైపోయాడు. కిందినించి మలుపు తిరిగి అతణ్ణి చేరుకున్నాడు నేస్తం సుబ్రికోడు.

ఎందుకోసం కనిపెట్టుకు వున్నారు ఇంతమంది? ఒక్కరూ కిక్కురుమనరు. వేటకాళ్ళ అలవాటది. ఎవ్వరూ కదలరు, ఎవ్వరూ దగ్గరు.

చుప్ చాప్.

ఆ అసహజమైన నిశ్శబ్దంలో పుబులి వొకచెట్టు ఆనుకుని నుంచుంది. కని పెట్టుకువుండే నివ్వెరపాటు తనగుండెల్లో దడపుట్టిస్తోంది. గుండెల్లో దిమ్మెర వేట్టు వాటంతట అవే వినిపిస్తున్నాయి. మధ్యాహ్నం వేళయింది. నెత్తిమీదికి ఎండ వచ్చింది. కాకులు దూరని కారడివిలో ఎక్కడా చీమ చిటుక్కు-మన్న శబ్దం లేదు. పుబులి మనస్సులో సందేహం కొట్టుమిట్టాడింది. బేళుకోడు బలమైనవాడే సందేహంలేదు. చేతిలో తుపాకివుంది, నిజమే కాని, మరి తిరిగిరాకపోతే? కొంత సేపటిలో అకడి అర్తనాదం వినిపిస్తే? అడివి ఎంత సొంతమైనా నమ్మలేం దాన్ని. మెరక అవతల పెద్దపులుల ఘాటీ. మనిషిలాగ పులికూడా తిరుగుతూ వుంటుంది వేటకోసం. మనిషి ఏమాత్రం, దానిముందు? ఒక చిన్న పురుకు పురికితే చాలు, ఒక చిన్నఅరుపు అరిస్తే చాలు, ఒకచరుపు చరిస్తేచాలు - బల్లీ నోట్లో ఈసుడు పురుగులాగ పులి నోట్లోకి వెళ్ళిపోతాడు మనిషి. ఎప్పుడూ చూస్తున్న దృశ్యమే ఆది.

నిరీక్షించి నిరీక్షించి చెవులు గుంయ్యి మన్నాయి. బేళుకోడు కేక వినడం కోసమే పుబులి ఎదురుచూస్తోంది. హోరుమని గాలి వీచింది. అడివంతా ఝంయ్యి మంది. ఎక్కడినించో సంసంగివాసన వచ్చింది. నవమల్లికల వాసనా వచ్చింది. అసహజంగా వున్న నిరీక్షావ్రమ వొదిలినట్టయింది. అంతర్దృష్టినించి బైటికి

చూసింది పుబులి. చైత్రమాసం ఎండ అడివిలో నీసునీసు లాడుతోంది. కిక్కురు మనకండా కూచున్నారు జనం. కొంచెం ఎత్తుజాగాలో చెదురు మదురుగా ముని లాళ్లు కూచున్నారు. ఏదీ! ఎక్కడా ఏమీలేదు.

హఠాత్తుగా పిడుగులా వినపడింది వొడ్డి తుపాకి. తుళ్ళిపడి పుబులి కింద పడి పోయింది. అంతమందీ గొల్లుమని ముందుకి పరిగెత్తారు. దూరంనించి ఉల్లాసంగా కేకలు వేశారు.

"జంతువు పడింది పరిగెత్తిరండి, పరిగెత్తిరండి"

పడుతూలేస్తూ ఎంతోదూరం పరిగెత్తారు జనం. ఒకదగ్గర గడ్డవరక, ఎగుడూ దిగుడు రాళ్ళదారి, కొండ యేటవాలు 'గిరి' తుప్పదగ్గర పెద్ద కణుసు పడివుంది. దాని వీపుకేసి పొడవాటి తుపాకి పట్టుకు నించున్నాడు బేళుకోడు, నవ్వుతూ.

అంతమందీ మూగేశారు. ఖుసీగా వాండీలు చుట్టూ ఘురాయించి నాట్యం మొదలెట్టారు. బేళుకోడుని బుజాలమీది కెత్తేసి గిరగిరా తిప్పారు. అంతమందీ అతణ్ణి మెచ్చుకుంటున్నారు. అడివిలో దూరీదూరదం తోనే డేగకన్నువేసి, జంతువుని కనిపెట్టి, వొడ్డితుపాకితో వెయ్యడం సామాన్యవిషయం కాదు. ప్రశ్న పరంపరకి జవాబు చెప్పతూ చెమటపోసుకున్నాడు బేళుకోడు.

"ఎలా చూశావు ?"

"ఎలా కొట్టావు ?"

"ఇంకా ఏమేమిటి కొట్టావు ?"

"మా మంచిగురి, కుర్రాడా !"

బేళు పుబులి మొహం చూశాడు, చిన్నపిల్లాడిలా నవ్వుతూ. "మాటల్లో ఏముంది? క్రియలో చూశావు కదా ?" అదీ ఆచూపులోని అర్థం. పుబులీ చూస్తోంది. నవ్వుతోంది. ఏమీ అనలేదు.

"లోకంతో ఏముంది? అన్నితెలుసు నాకు. అందుకనే నేను నీదాన్ని" అదీ ఆమెచూపులో అర్థం.

వేట ఇంకా చెయ్యాలా? ఇంతతో ఆపెయ్యాలా? అందరూ అలోచించారు. రెండు పక్షాలవాళ్ళవీ రెండు మతాలు. "ఏదో వొకజంతువు పడింది కదా, వెళ్ళి పోదాం. మరింకా బాదరణందీ ఎందుకూ ?" అంటారు మునిలాళ్లు. కుర్రజట్టు అంత మందీ పొన్నూరువాళ్లు. వాళ్ళ కొక ఉద్దేశమంటూలేదు. పిరికితనం కాని, ఆలసట కాని చూపడానికి ధాండీల దగ్గరికి రాలేదు వాళ్లు. అలా అని అదేపనిగా జంతువుల్ని చంపే పిచ్చి లేదు వాళ్ళకి. ఒకదాని వెంట వొకటి వెయ్యడానికి వొక్క

నాటి వేటకాళ్ళు కారు వాళ్ళు. ఈ అవిప్రాయాలకి వ్యతిరేక ప్రపంచంలోని వాళ్ళు ధాండిలు. ఒకవేళ వేట అగిపోతుందేమో అన్న భయంతో నాట్యం చేస్తూ కేకలు వేస్తున్నారు వాళ్ళు.

" ఈ మాత్రం ఏం సరిపోతుంది ? వేట ఆరంభం మాత్రమే అయింది. అడివి ఘురాయింపు కాలేదు. రొప్పడు వేట జరగలేదు. ఇట్టే ఇంటిదగ్గరనించి రాగానే వేట బందా ? " లేళ్ళమీదా, దుస్సలమీదా కాపనాకారాలు కురిపిస్తూ పాటపాడుతున్నారు ధాండిలు.

" ఇంకా కావాలి, ఇంకా కావాలి. "

అందరూ అంగీకరించారు. మంచిజాగా చూసి ముందు అలసట తీర్చుకోడానికి నిశ్చయించారు. తిళ్ళు తిన్నాక మళ్ళివేట. తరవాత ఇళ్ళకి మళ్ళడం.

కొంచెం దూరంలోనే గెడ్డ వుంది. మూడు వేపులా అడివి. బుజాల మీంచి కావుళ్ళు దించారక్కడ. అనప తుంబిలోంచి బోడిపిండి, పెద్ద కందులూ, అడివి దుంపలూ పైకితీశారు. కోడుల వంట ఎంతోకాలం పట్టదు. అడివిలోంచి కర్రలు వచ్చాయి. అకులు వచ్చాయి. దగ్గిర దగ్గిర వంట లారంభమయ్యాయి. వంట లయేలోపున ఇళ్ల దగ్గరనించి తెచ్చుకున్న చల్లులు ఫలహారాలు జరిగాయి. రాళ్ళకి చేరబడి మెల్లి మెల్లిగా హోస్యాలూ, పరాచికాలూ, కబుర్లూ ఆరంభమయ్యాయి. బుగ్గ నిండా పొగాకూ, నోట్లో చుట్టలూ - ఇదిగో, ఇదే అడివిమనుషుల అలసట తీర్చుకోడం. చంపిన కణుసు వొకదగ్గర పడివుండేది. చంపినదాకా అందరిదృష్టి అటువేపే. చంపాక వేటఅట అయిపోయిందన్నమాట, చచ్చిన జంతువు తినుబడి పదార్థం. దానికోసం ఎవళ్ళూ అనుకోరిక.

వంటలవుతున్నాయి. ఎండ కరకరలాడుతోంది. ఎండకాస్త వాలితే లేళ్ళవేట మొదలవుతుంది. దగ్గిర అడివినిండిన వొక దిబ్బవుంది. దాని మూడు వేపులా గెడ్డపారుతోంది. దిబ్బ ఘురాయించి మాటుకాస్తే లేళ్ళు దొరకవచ్చు.

ముసిలాళ్ళు కునికిపాట్లు పడుతున్నారు, ధాండిలూ, ధాండాలూ దగ్గిరసా కూచుని కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు. ఎవళ్ళ భయమూలేదు వాళ్ళకి. ఎవరిఇష్టం వాళ్లది. ఒకళ్ళ బాధ్యతంటూ లేదు. అకబుర్లలోనే భవిష్యజ్ఞీవనం కళ్ళముందు పెట్టుకుని వొకళ్ళ నొకళ్ళు కొలుచుకుంటున్నారు, తాత్కాలికమైన మోహంలో పడి వొకళ్ళ నొకళ్ళు ఎంతో గౌరవించుకుంటున్నారు. పువ్వులూ, పళ్ళూ బహుమూనా లిచ్చుకుంటున్నారు. మృదువైన మాటలతోనూ, తియ్యని చూపులతోనూ సుఖంగా కాలక్షేపం చెయ్యడం ఉభయులికీ ఇష్టంగానే వుంది.

ఈ గుసగుసల్లో బేళుకోడు వొక ప్రస్తావనవచ్చాడు, " పదండి, గెడ్డలో చేపలు పడదాం. "

ఎంతోమంది నరదాగా లేచారు. చేపలు పట్టడం వేటకాళ్ళ నరదా మాత్రమే కాదు, అదోవేడుక. అందరూ కలిసి గెడ్డలో వొక దగ్గర రాళ్లతో గట్టువేస్తారు. నీళ్ళు తోడేస్తారు. తరవాత చేతులతో దేవి దేవి చేపలు పడతారు. నీళ్ళు చల్లకోడానికి, బురద విసురుకోడానికి ఎంతో వీలు అక్కడ. చేపలు పట్టడం అంటే, ఉభయపక్షాలూ కలిసి వొకవిధంగా ఆడుకోడం అన్నమాట. నవ్వుతూ ఎంతో మంది నీళ్లలో దిగిపోయారు. దగ్గర రేపులో గట్టువేశారు. నీళ్ళుతోడారు. ఎంతో పని ఇదంతా. అంతమంది వొకదగ్గర పూనుకున్నారు. మీద చెల్లకింద ముసి లాళ్ళు కునికిపాట్లు పడుతున్నారు.

బేళుకోడు పుబులి దగ్గరికి వచ్చాడు. పుబులి వొంగివుంది. అమె చెవిలో అగ్గిపోసి, వొంట్లో విద్యుత్తు వరిగెత్తించి బేళుకోడు అన్నాడు; " పద, మనం ఆలోచనకి వెళదాం. అక్కడ గెడ్డ సన్నంగా వున్నట్టుంది. చప్పన చేపలుదొరుకుతాయి. " చలాకీగా ఇద్దరూ నవ్వుకున్నారు. బేళు గట్టిగా అన్నాడు, " అగు. అక్కడ చీకటిగా వుంది. తుపాకి పట్టుకువస్తే మంచిది. బేళుకోడు తనతుపాకీ, తనమూటా పట్టుకు వెళ్ళాడు. అంతమంది నీళ్ళు తోడుతున్నారు. మిణి అపాయం, పుబులి, మిటిం బేళూ వొకరివెంట వొకరు చీకటి గెడ్డలో చొచ్చుకుపోయారు.

రెండుపక్కలా రెండు వొడ్లు గోడల్లా వున్నాయి. కొంచెం విడిచి, దాని వగుల్లోంచి పారుతోంది గెడ్డ. కొండగెడ్డ మధ్య సన్నపాటి ధార. రెండు పక్కలా తడి ఇసక. నీటిచెమ్మలో అడివి ఏపుగా ఎదిగింది. ఈవేపూ ఆవేపూ వలలాగ అల్లుకుపోయింది అడివిపైన, కింది సొరంగం దారిగెడ్డ. దారి కడాకూ కుడి ఎడమల్లో అలాటివే ఎన్నో చిన్నచిన్న గెడ్డలువచ్చి దాంతో కలుస్తున్నాయి. పాతాళం మాయ సొరంగంలా వుందది.

రెండడుగులు వేసి పుబులి తెప్పపట్టుకున్నాడు బేళుకోడు. " హుసియార్ నునీ హుసియార్ ! భయం వేస్తోందా ? "

ఎదటికి చూస్తే గుండెలు వొణుకుతాయి. కేవలం చీకటి వరద. మీద పెను చుకుపోయిన చెట్టుచేమల వరి. మధ్యమధ్య ఎక్కడో వొకచిన్న సందులోంచి గుర్రం గుండ్రంగా ఎండ వెలుగు కిందికి జారుతోంది. దాన్నికూడా మింగెయ్య దానికి రెండు పక్కలా గోడల్లాటి వొడ్లు నిండా వేలాడుతోంది కకోడి వనం. ఎప్పుడూ

అందులో వుండనే వుంటుంది సలసల. దోమల మేఘం "జంయ్యి" మంటూ మొహం మీది తెగురుతోంది. ఈవొడ్డునించి అవొడ్డుకి సాలిపట్టు అల్లుకుపోయి వున్నాయి. సాహుకార్లలాగ పెద్దపెద్ద సాలిల్లు వాట్లోకూచుని వున్నాయి. తీవ్రమైన కఠోర దృష్టితో చూస్తున్నాయవి. కొండ ఇరుకు మూసుకుపోతున్నట్టుంది, రాసురాసు, అకాశం అవువడదు. బేళుకోడు చెయ్యి గట్టిగా పట్టుకుని అంది పుబులి. "అవ్వే, భయంలేదు.

అలాగే వాళ్ళు ముందుకినడిచారు. వెనకనించి జనంకేకలు వినిపిస్తున్నాయి. క్రమంగా అవీ వినిపించలేదు. రెండు మలుపులు తిరిగాక బైటిమనుమల నడి నవ్వడీ లేదక. పుబులి అడిగింది. "ఇంక ఎక్కడికి బేళు ?"

బేళు నవ్వాడు. "మరికొంచెం ముందుకి పద. ఇక మీదికి గెడ్డ మెరక మెరకగా వుంది. మనం కొండమీదికి ఎక్కుతున్నా మిప్పడు. ఎంతో కిందవున్నారు మన వాళ్ళు. ఇదిగో, ఇక హుసియార్ నునీ ! గెడ్డ మొగని ఈ మీదే పులిమామ వుంటాడు. భయపడి గాభరా పెట్టెయ్యకుమా ! ఏదైనా వొకటి బయలుదేరితే నన్ను కావలించి పట్టుకోకు. నా వెనకాల అంటి పెట్టుకునే వుండునుమా ! అంతా నేను చూసుకుంటాను. మరికొంచెమే. "

చీకటి అధికమైంది. గెడ్డ సన్నంగావుంది. కొండలో వొండలూ, గుహలూ వున్నాయి. అక్కడ ముద్ద కట్టినట్టుంది చీకటి. తలమీద జంతుపులు పరిగెత్తి పోతున్నట్టు చప్పుడవుతోంది. ఈవొడ్డునించి అవొడ్డుకి లేళ్ళూ, దుప్పలూ దాటు తున్నాయి. పుబులి వేటచూసేది. బేళుకోడు "అగు, వుండు" అని సైగచేసే వాడు. ఏటివొడ్డు క్రమంగా ఇరుక్కిపోవస్తున్నాయి. ఏటిదారి దిక్కు తెన్నూ లేకండావుంది. మెట్లుమెట్లుగావుంది. ఏటిగర్జన అధికమవుతూవుంది. పెద్దపెద్ద చెట్లు మీదికి లేచాయి. "మంచి జాగా కనపడితే ఇక మనం మీదికి ఎక్కెద్దాం. మన ఏటిదారి అయిపోయింది" అన్నాడు బేళుకోడు.

మరికొంచెం మీదికి వెళ్ళేసరికి ఏటిగట్లమీద మందలు మందలు నెమిలి పిట్టలు కూచున్నాయి. మళ్ళీ చెయ్యిచూపి పుబులిని వారించాడు బేళు. మరికొంచెం వెళ్ళే సరికి మెల్లిమెల్లిగా "మ్యావుఁ మ్యావుఁ" అంటూ ఈవొడ్డున ఆడపులీ, ఆవొడ్డు మీద మగపులీ విలుచుకుంటున్నాయి. కోమలంగా, మధురంగావుంది స్వరం. మగపులి బలిమూలుతున్నట్టు "ఊఁ ఊఁ" అంటోంది. ఆడపులి "ఊఁ హూఁ ఊఁహూఁ" అంటోంది మర్యాదగానూ, నెమ్మదిగానూ. బేళు మెల్లిగా అన్నాడు మీదికి చెయ్యిచూపిస్తూ, "పెద్దపులి, ఆడపులి. "

పుబులి భయంతో కొయ్యబారిపోయింది. బేళు దగ్గరికి అంటిపెట్టుకు వచ్చింది. తుపాకి నవరించుకుని, పుబులిని పట్టుకుని రెండడుగులు కిందికి దిగిపోయాడు బేళు. అయినా పుబుల బాసలోని మాధుర్యలహరి వాళ్ళ చెవులలో పడుతూనేవుంది ఇంకా. చెట్ల అకులు దులిపేసినట్టు, ఉరుము వురిమినట్టు వుంటుంది పెద్దపులి అరుపు. రక్తం నీరైపోతుంది వింటే. ఒళ్ళు కొయ్యబారిపోతుంది. కాని ఈవూల ఇప్పటి అరుపులో ఆ ఆభాసకూడా లేదే! మా మెల్లిగా, మర్యాదగా, ఎరిగిన గొంతుకలా వుందిది. బేళు నవ్వుతూ అన్నాడు “ అడపులి, మగపులి వాటిలో అవి ఇలా బెల్లించుకుంటున్నాయి. అవి చంపేదినుసులు వాటికి ఆపుపిస్తే అప్పుడూ బైలుదేరుతుంది వాటివది. అమీద పులి ఇల్లు. ఎక్కడో పెద్దగుహ వుంటుంది మీద. దానికింద భూమి రెండుచెక్కలై అందులోంచి పూట బయలుదేరివుంటుంది. నీళ్ళ అందుబాటుగా వంటింటికి దగ్గరగా వుంటే అదే మంచిబస. ఈపక్క వొకటి, అపక్క వొకటి వున్నాయి ‘ ఏదీ! ఎలా ముడతావో ముట్టా ‘ అంటున్నాది అడపులి. ‘ మంచి మంచి నెమిలిపిట్టలిస్తాను. ఎన్ని కావాలంటే అన్ని ఇస్తాను. దగ్గరికి మాత్రం రా, చాలు ‘ అంటోంది మగపులి. ‘ ఊఁఁఁ ఊఁఁఁ ‘ అంటున్నాది అడపులి. మనం కొంచెం కిందికి దిగిపోదాం పద. తెలిసి తెలిసి పెద్దపులలమధ్య వడడం పనికిమాలినవని. తుపాకి వుంటేమాత్రం — ”

పుబులి చెయ్యిపట్టుకుని బేళుకోడు అతి జాగ్రత్తగా కిందికి దిగాడు. ఎగుడు దారి బాగా వుండేది. దిగుడు జారుగావుంది. వడిపోతే ముడుకులు చెక్కుకు పోతాయి. పుబులి కిందికి చూసింది. ఎక్కినప్పుడు తెలియడం లేదు. కింద చీకటి పాతాళంలా వుంది. చెవులు చిల్లులుపడినట్టు గెడ్డ శబ్దం చేస్తోంది. అన్నీ జడజడ జారిపోతూ గెడ్డంబడి కొట్టుకుపోతున్నాయో, అనిపిస్తోంది.

పుబులి మనస్సులోమాట గ్రహించేశాడు బేళు. కిందికి దిగడానికి కోడు పిల్ల సాహసించడంలేదు. అమెని అగమని వొడ్డంబడే మీదికి లేచాడతడు. గాలి పసి పట్టి చూశాడు. చెవులు రిక్క-బెట్టి విన్నాడు. చెట్టుచేమలు పరికింపాడు. కిందా మీదా చూశాడు. వంగి, నుంచునీ, పాకీ, నక్కి, కనిపెట్టాడు. తుప్పలకి, డొంకలకి రాళ్ళు విసిరాడు. చప్పుట్లు కొట్టాడు. అపద లేదని నిశ్చయించు కున్నాడు. మీదినించి వోదారుస్తున్నట్టు నవ్వాడు. మీద బేళు, కింద నెమిలిపిట్టలాగ మెడ మీదికెత్తింది పుబులి.

బేళు దిగివచ్చాడు. పుబులిని ఎత్తి వలవంటి అడ్డాకుల తుప్పలమీదికి ఎక్కించేసి, చప్పున తానూ గట్టుమీది కెక్కేశాడు.

పుటులికి నమ్మకం కుదిరింది, కొంచెం శ్రమపడి మీది తుప్పలదగ్గర చేరుకున్నారు వాళ్లు. అవి దాటితే వొడ్డు నెత్తిమీదికి వచ్చేస్తారు. తరవాత అంతా మీదే.

కిందినించి చూస్తే ఎంత అడివి అవుపిస్తుందో నిజంగా అంత అడివి లేదక్కడ. అదివంతా ఏటివొడ్డునే దట్టం. ఎన్నోపిట్టలు గూడుకట్టుకుని వున్నాయక్కడ. రకరకాలపిట్టలు. కిందిగెడ్డని చూపిస్తున్నట్టు తెరలు తెరలుగా అక్కడ పెరిగింది అడివి. గెడ్డమీదికి వారిగివుంది. రెండువేపులూ ఏటవాలుగా వుంది. తక్కిన అడివి తుప్పలుతుప్పలుగా వుంది. రాళ్లు అదికంగా వున్నాయి. అదిగో మీద కొండకొప్పు అవుపిస్తోంది. కొండమీదికి వచ్చేవారు వాళ్ళు. అక్కడ శుభ్రంగా అవుపిస్తోంది అకాశం. నాలుగువేపులా గెడ్డ. మధ్యదిబ్బలాగ రాళ్ళూ, అడివి నిండిన కొండ కొప్పు.

“ ఏటి వొడ్డంబడే ఘాటీదారి తప్పకండా వుంటుంది. రా' ” అన్నాడు జేకు.

ఎక్కడ, వాళ్ళు చేపలు పట్టారు? ఎక్కడ, వాళ్ళచుట్టాలూ పక్కాలూ కనిపెట్టుకు కూచుంటారు? ఏదీ ఎక్కడ? అకొండ ఇక్కడికి ఎంతో అంత అడుగున వుంది.

ఈమీదినించి చూస్తే గెడ్డకిందిభాగం, కొండల కిందిభాగం పాతాళంలోవున్నట్టు అవుపిస్తుంది. ఈగుట్టలన్నీ కొండలవాటున ఎక్కడో దాక్కుని వుండిపోతాయి. మరోచిన్న కొండ. దానిమీద వాళ్ళవూరు మిణిఅపాయి.

ప్రమాదస్థలం దాటివచ్చేవారే, ఉదాసీనమనస్సుతో అటువేపేమాస్తూ వెలికింది పుటులి. ఏదీ పత్రాలేదు వాళ్ళవూరు. కొండలకింద కొండలు విరజల్లుకు పడి వున్నాయి. సందు సందుల్లో కీకారణ్యం.

ఎండవాలిపో వచ్చింది. కొండలమీద సగం నేరేడురంగుగా అవుపడుతోంది. కింది పల్లానికి నల్లటి నీడలు పాకుతున్నాయి. కనుచూపుమేర కొండలు తెరటాల్లా అవుపిస్తున్నాయి. మనిషికి స్థానం లేదక్కడ. అమె మనస్సులో కలవరపెడుతున్న మాట మైదానంలో గ్రహించేసి, బేళకోడు అన్నాడు - “ అదుగో అకిందినించి ఎక్కి వచ్చాం మనం. మరి అక్కడికి వెళ్ళాలంటే దారి దొరుకుతుందా నీకు? మరెందుకు విచారిస్తావు నునీ? అయిపోయిందేదో అయిపోయింది. ఈసారి పరిగెత్తినదు. పొద్దుపోతుంది. ఇవాళ ఎలాగయినా కాకిరి ఘాటీదగ్గర లవాపుణి గ్రామం చేరుకోవాలి. రాత్రి మట్టుకు అక్కడఅగి పంట మజిలీకి చంపారురణా చేరుకుంటే

రేపు పొద్దుగూళేలోపల మనపూరు చేరిపోతాం. ఇక్కడేం చూశావు నునీ? అక్కడికిపడ. మా పూరు ఎలాటివోటో, ఎలాటి అడివో అక్కడ చూద్దువుకాని. అక్కడ వేట ఎలా జరుగుతుందో చూస్తావు కదూ! జంతువుల గని అనుకో అక్కడ. అడివిదారి, ఏమీభయంలేదు. ఇదుగో తుపాకి వుందికదూ? దార్లో మాపూరి మనుమలూ కలియవచ్చు. వాళ్ళు వెళ్ళిపోయే వుంటారు. "

ఒరిగిపోతున్న పులులి మనస్సుకి దన్నుపెట్టి తిన్నగా నిలబెట్టాడు బేతు. దిట్టమైన మాటలుచెప్పి ధైర్యం కలిగించాడు. అలోచనకి అవకాశం లేదు, వేళా లేదు, వెనకటిమాట వెనక పడిపోయింది. బేతుకోడు చెయ్యిపట్టుకుని, ఆ పరిచయం లేని అడివిదారిని రెక్కలు విప్పింది పులులి.

అడికాలం నింపి ఇదేపంథా. అడివిలో లేడిని పట్టుకుపోయినట్టు కన్యని పట్టుకుపోయి కట్టుకుంటారు కొందరు. అలాటిపెళ్ళి 'ఉదులియా' అంటారు. కుర్రదాని మనస్సు, కుర్రాడిమనస్సు కలియడంమీద ఆధారపడి వుంటుంది కోడు సమాజంలో పెళ్ళి. ముందుగా అన్నీ నూరిపోసి, బులవేసి, పుసలాయించి, వొకనాడు వరుడువచ్చి కన్యని ఎగరేసుకు పోతాడు. దొరికిపోతే యద్దం చెయ్యడానికిసిద్దమే. దెబ్బలుకొట్టి, దెబ్బలుతినీ పెళ్ళి చేసుకుంటాడు. ఇదివొక విధమైనపెళ్ళి. 'రఫోలా' (కన్యకిపెట్టే బంగారం) పెట్టడానికి ఇష్టంలేని దగ్గిరా, పెద్దవాళ్ళ సమ్మతిలో సందేహం వున్నదగ్గిరా, లేదా ఇల్లరికంవెళ్లి కష్టపడి రఫోలా ఇచ్చుకోడానికి వరుడు అంగీకరించనవ్వడూ 'ఉదులియా' వివాహం జరుగుతుంది. ప్రాచీన కాలంలో మానవ సమాజంలో వుండిన రాక్షసవివాహం వద్దతికి ఇది స్మారకచిహ్నం.

ఇలా వొక్కనాటి పరిచయంతో పొన్నూరిమనిషి చెయ్యిపట్టుకుని వెళ్ళిపోయింది పులులి. ప్రపంచ మొక బజారు. మనసుకు నచ్చిన మనిషిని వెదుక్కుంటుంది మనస్సు. ఒక్కసారి పరిచయంతో పోల్చేసుకుంది పులులి. మరి ఎంపిక అవసరం లేదు. ఎక్కడో ఎప్పుడో పెరిగిందామె. ఎవరింటి చోడితోపా, ఉడకబెట్టిన దుంపలూతినీ, యవ్వనంలో ఈ దుస్సాహసం కోసం పెరిగింది తన శరీరం. ఎవరి దామో ఏపూరిది? ఇదంతా గుర్తులేదివ్వడు. ఆమె యువతి. మనసు పుట్టింది. అభిరుచి కలిగింది, వెళ్ళిపోయింది.

యాభై అయిదు

అక్కడ వొరకకింద ఝోలాలో —

తోడి తోడి నీళ్ళయి పోయాయి. రాళ్ళ ఝోలాలో చిన్నచిన్న చేపలు కిరికిలా డాయి. రాళ్ళసందున బురదలో తలలు దూరుస్తున్నాయి జిగిడెలు. ఇనక దొంతులు ఇనకలో తల దూర్చుకుని బికికి పోయామనుకుంటున్నాయి. చిన్న చిన్న పిత్త పరిగెలు తుప్పు తుప్పు గెంతుతున్నాయి. అందరూ అడ్డదిడ్డంగా పరిగెడుతూ చేపలు పట్టారు. ఒకళ్ళమీద వొకళ్ళుపడ్డారు. చేపలపట్టే సందడిలో, దగ్గిర దగ్గిర తోపులాటలో వొకళ్ళ నొకళ్ళు పొదుచుకున్నారు. కిత్కితలు పెట్టుకున్నారు. నవ్వులూ, కేరింతలూ అంతలేదు. ఈ సందడిలో, కేకల్లో మీద ముసిలాళ్ళ కునుకు తేలిపోయింది. అక్కడ కొంతదూరంలో వొకదగ్గిర మందలు మందలు నెమళ్ళుదిగి కూచున్నాయి. చేపలు పట్టడంకంటే నెమిలి పిట్టల మాంసం కోసం ముసిలాళ్ళ నోళ్ళూరాయి.

మీదించి కేకలు వేశారు వాళ్ళు. మెల్లా, మెల్లా (నెమిలి పిట్టలు, నెమిలి పిట్టలు) ఒరేయి, చేపలు పట్టడానికి వచ్చారా?, వేటాడానికి వచ్చారా? రండి రండి!"

వేట సరదా వున్నవాళ్ళందరూ ఝోలా నించి బైటికి వచ్చేశారు. తుపాకులు సవరించారు. ఎడం ఎంతుందో చూశారు. ఏమంటే, నెమళ్ళు చప్పన కనిపెట్టే స్తాయి. పెద్ద పురులున్న మగనెమళ్ళు కొన్నీ, ఆడనెమళ్ళు కొన్నీ వున్నాయి. మా మంచి వాటంగా కూచున్నాయి. ఇక్కడ మనుషుల సంచారం వుండదు కనక.

నెమళ్ళ విషయంరాగానే ఉదయం వచ్చి రావడంతోనే ఇంత పెద్ద జంతువు కొట్టిన వయసు కుర్రాడి సంగతి అందరూ వొక్కసారి తలుచుకున్నారు. మిణి అపాయు ముసిలి బాగీకోడు అన్నాడు " అవయసు కుర్రాణ్ణి ముందుకి రమ్మ నండయ్యా, అతడే చెప్పనీ. "

ధాండీలందరూ వొకదగ్గిర చేరిపోయారు. చేపలుపట్టే నిషా వొదిలిపోగానే ధాండీలు కక్కా, టిటా, జంజయా కేకలు వేశారు " పుబులీ! పుబులీ!" పుబులి ఏదీ?

మిటిం కుర్రాళ్ళలో కలవరం వుట్టింది. లేతా, అర్హా చాటుకి వెళ్ళి ఆలో చించారు.

"ఊరుకో, మాట్లాడకు!" అన్నాడు అర్జు - "పూళ్ళోకి వెళ్ళాక చెప్పుదాం."

"వెర్రా ఏమిటి నీకు? వాళ్ళు పుడాయించేవారు. ఇవాళ తెలికపోతే రేపు తెలుస్తుంది కదా! అలాకాకపోతే, ఇప్పుడు అంతమంది గింజుకు చస్తారు. పులెత్తుకు పోయిందో, పామే కరిచేసిందో అనుకుంటారు. ఏడుపులూ మొర్రలూ మొదలవు తాయి."

"ఏడిస్తే ఏడవనీ, అలాఅయితే వొక్క తమ పిల్లకోసం ఏడిచేవాళ్ళు, ఇలా అయితే మనకుర్రాడి కోసమూ ఏడుస్తారు."

"వద్దురా బాబూ, అది బావుండదు. ఊరికే ఏడిపిస్తావుట్రా?"

"చెపితే దెబ్బలకోసం వీపు వొడ్డుతావా?"

"అది ఎలాగూ తప్పదు."

ఇద్దరూ నవ్వారు.

మిటిం మనుషులు చెప్పేవారు.

"చేకూ, పుబులీ ఉదులియా లేచిపోయారు."

పిడుగు పడినట్టు ముహూర్తకాలం అంతమంది గతుక్కుమనిపోయారు. తర వాత రుఫాసు లేచింది. ముసిలాళ్ళు, ధాండిలూ వొక్కటైపోయారు. వర్షంలా జైటికి వచ్చాయి తిట్లు. కర్కా, టిటా, జంజయూ మొదలైన పుబులి సేస్తాలు వెక్కివెక్కి ఏడ్చారు. తక్కినవాళ్ళు నవ్వారు. ముసిలాళ్ళు పురిమారు. ఒకళ్ళ చేతులు వొకళ్ళు పట్టుకుని పూపేవారు. "చెప్పండి, చెప్పండి, ఏదారిని వెళ్ళారు? గబగబా అడిగేవాళ్ళు, కొంతదూరం పరిగెత్తేవాళ్ళు. తిరిగి గబగబా వచ్చేసేవాళ్ళు. చేతులు ఊపేసేవాళ్ళు, తల లెగరేసేవాళ్ళు. గింజుకొనేవాళ్ళు, మొదట గందరగోళ మయ్యాక రెండుపూళ్ళ వాళ్ళు రెండు పక్షాలుగా ముఖముఖి నిలబడ్డారు. రాగిజుట్లు దులిపేస్తూ, మందలో పెద్దల్లాగ జుట్టుముందు నుంచుని మిణిఅపాయు ముసిలాళ్ళు మాదర్పంతో తిట్లు లంకించుకున్నారు.

ఖంగార్ (మోసగాడు) పబ్కార్ (దగాకోరు) గండా (దుష్టు) కాంత్రియా (తంత్రగోష్టు) మిటిం వాళ్ళ అడిగితే పిల్ల నివ్వంగనకనా, మాపిల్లని దొంగలాడి పట్టుకుపోయారు. గ్యాల్పు * దొంగలు నా పిరా బుడ్ తాతి మి గుతితా కాంజాయీ, † గండా వట్కార్ నిస్తా పిస్తా సాలాలు, మీకు మంచి బుద్ధే వుంటే మా కల్లునీళ్ళు అక్కడ పెట్టండి. మా హక్కు మాకిచ్చి వెళ్ళకపోతే చావుదెబ్బలు తగుతాయి. చూసుకోండి వెనకటిలాగ - "

* లంజకొడుకు † బూతు తిట్లు

మిటిం కుర్రాళ్ళు చప్పట్లుకొడుతూ నవ్వుతూ వుండేవాళ్ళు.

“ మా దోష మేమిలేదు ” జవాబు చెప్పారు — “ మీపిల్ల తన ఇష్టం మీద మానీళ్ళ దుంబెయి (వంచుకుని) తాగింది. కాపరానికి వచ్చేసింది, మేం దొంగ తనం చెయ్యలేదు. దోపిడి చెయ్యలేదు. ఇద్దరూ ఇష్టపడితే ‘ ఉదులియా ’ పెళ్ళి మనదేశంలో కొత్తకాదు. ఊరికే మమ్మల్నెందుకు తిట్టిపోస్తారు ? ఇక మీరు మా బావ లయ్యారు, మా మావలయ్యారు. మావయ్యలూ ! మనస్సు పాడుచేసుకోడ మెందుకు మరి ? మీరు పుచ్చుకునేదల్లా వొక గొడ్డా, ఒక డబ్బాకల్లా, వొక విందూ — ఇంతేకదా ? సరే, ఇచ్చుకుంటాం. మీరు అసలు గొడ్ల వ్యాపారస్తులు. పసుపు వ్యాపారులు. మీరు పుచ్చుకోవలిసింది పుచ్చుకోకపోతే వొదులైనా కనకనా, మావయ్యలూ ? ”

ఉత్తరక్షణంలో ధాండిలు మిటింవాళ్ళ మీద విరుచుకుపడ్డారు. గుడ్తులూ, చరు పులూ, బకుర్లూ — అబలలైన అడాళ్ళు ఏం చేస్తారో అదంతా చేశారు.

ఈ దెబ్బలుకూడా దేశాచారమే. ఇందులో చేదుభావం లేదు. పూర్వకాలపు రాక్షస వివాహం తాలూకు గుర్తు మాత్రమే అది. కుర్రాళ్ళు అడ్డు చెప్పకండా అన్నీ వోర్చుకున్నారు. పైగా నవ్వుతూ వుండేవాళ్ళు. ఇష్టం వచ్చినట్టు పడ్డాయి దెబ్బలు. తరవాత ఉభయపక్షాలు విడిపోయారు. మిటిం వాళ్ళ మిటిం వెళ్ళి పోయారు. మిణిఅపాయు వాళ్ళు మిణిఅపాయు మళ్ళారు.

యా బై ఆరు

సారా, ఇంకా సారా - లెంజుకోడు ముంత పట్టుకు కూచున్నాడు. ఇదే అతడి జీవనంలో శాంతి. ఎన్నోరకాల అభినయాలు మనసులో సృష్టించుకునేవాడతడు. అన్నీ సోనాదేయి దగ్గర వోడిపోయేవి. తనచేతిలోనుంచి జారిపోయి తురుమనే దామె. లెంజు తెల్లబోయి దిగజారిపోయేవాడు. తనని కాను తైపారు వేసుకు చూసు కునే వాడు. కుర్రాళ్ళని తిట్టేవాడు. వాళ్ళదగ్గర వున్నదేమిటి, తన దగ్గర లేక పోయిందేమిటి? అర్థమయ్యేది కా దతడికి.

బారికి ఇంట్లోలేదు. లెంజుకోడు సారాపోసుకుని కుర్రాళ్ళలాగ పురిమాడు.

" ఇల్లు బార్లుచేసేసి ఎటువెళతావు? ఇదిగో ఇంద, కూచో. "

జవాబులేదు. వీపు సగం అవుపిస్తోంది. ఏయ్, ఏయ్! అంటూ వుండగానే ఆసగం వీపున్నా ఎటో మాయమైపోయింది. మరో చుక్కవేసుకుని మనస్సు వేడి చేసుకున్నాడతడు.

" అరే ఎక్కడ నక్కిపోయావ్! " నవ్వుతూ అన్నాడు లెంజు - " రా, రా, మాట్లాడుకుందాం. నాట్యం చేద్దాం - "

" కొంచెం చూస్తూవుండు సావోతా! " చంకన కడవ పెట్టుకుని తన మానాన తాను వెళుతూ చెప్పిపోయింది సోనాదేయి - " ఇప్పుడే బారికి వస్తాడు. మీరు న్నారుకదా, ఇల్లు తెరిచేవుండని - "

మరింత, మరింతసారా - ముంతంతా ఖాళీ అయిపోయింది. ఇక బారికి ఇల్లంతా దేవినా 'వో-ట్టి నీళ్లు.' నృత్యం అయిపోయింది. పాటలూ అయి పోయాయి. అయినా సోనాదేయి పత్తా లే దింకా. పోనీ వెళ్ళి వెదుకుదామంటే, ఎలా వెళ్ళడం? ఇల్లు కాసుక్కుచుంటానని మాట ఇచ్చాడు కదా! బారికి ఇంట్లో ఏముంది కనక ఎవరైనా ఎత్తుకుపోవడానికి? ఎంత సారా పట్టించినా నిషా వొదిలిపోయాక గుండె గుబులు బిగులవుతుంది. చాటుగా ఇంట్లో నిజరూపం చూపించవచ్చు. కాని బైటమాత్రం కాదు. ఎప్పుడైనా ఏదో మాటలనందడిలో వొకమాటకి వొకమాట అనేస్తానేమో అని జంకు.

దేనికి చాలలేక అన్నిటా వోడిపోయి, నెత్తిమీద చేతులు పెట్టుకు కూచున్నాడతడు. లోకం దుఃఖ మంతా తన బుర్రమీదే పడినట్టుంది. మనస్సులోనే గొణి గాడు 'నాకు చేతగాదు, చేతగాదు.'

అలోచిస్తున్నాడు లెంజు. తనకి నా అన్నవాళ్లు ఎవళ్ళూ లేరు. తనకోసం ఎవళ్ళూ వెదకరు.

అవతారమెత్తిన దుఃఖంలా ఇలా నిస్తేజుడై కూచున్నప్పుడు, తన చచ్చిపోయిన భార్య రుక్మీ తనువుకి వచ్చేది. చచ్చిపోయిన వాళ్ళందరూ జ్ఞాపకం వచ్చేవాళ్లు. సారారసం బరువై కిందికి దిగజారిపోయేది.

తెలిసి తెలిసి దుఃఖంలో ములిగిపోయాడు తాను. అవాళ పాండుకోడు దగ్గిరికి వచ్చి అన్నాడు - "లెంజూ, నీవొళ్లు బాగా కాయలాగా అవుపిస్తోందోయి! ఎంతో విచారంగా అవుపిస్తున్నావు సుమా! జాగ్రత్త జ్వరం రావచ్చు - !"

లెంజుకోడు విచారం వొడలలేదు. పాండుకోడు ఇంకా ఉపదేశించాడు, "లెంజుభాయీ! ముందే జాగ్రత్తపడు. బాగా తిను. మా చెడ్డ రోజులివి. అంతటా మన్యంజ్వరం వస్తుంది. పడిపోతావు సుమా! "

పాండుకోడు మాట నచ్చింది లెంజుకోడుకి. సారామత్తు అయిపోవస్తోంది. తనమీద తనకే జాలి వేసింది. పాండుకోడు మెడవట్టుకుని ఏడవాలనిపించిందతడికి. మంచిదే, తాను చచ్చిపోతాడు. ఎవ్వరూ తనపూను అనుకోరు; ఎవ్వరూ తనకోసం ఏడవరు. లోకమంతటి లోనూ అధముడతడు. ఏ తప్పు ఎరగని జెరిపోతు!

పాండుజాని కూడా వొకగడియ దగ్గర కూచున్నాడు కాదు.

లోకం తీరే ఇంత.

ఊరు అలికిడి లేకండా వుంది; ఏదో వొక కబురు వినడంకోసం పూపిరి బిగ బట్టి కూచున్నట్టుంది. ఎంత నిశ్శబ్దంగావుందో! లెంజుకోడు అలోచిస్తున్నాడు - ఇంత ఏకాంతంలోకూడా సోనాదేయి తనని హెచ్చరిస్తోంది - 'సావోతా వైనా, మరేమైనా నువ్వు నా సమవుజ్జీవి కావు' అని.

ఇదే బాగుంది. పోనీ, ప్రాణం పోనీ. త్వరగా పోనీ. ఈజన్మలో తీరని ఆశలు మరో జన్మలో తీరతాయేమో! ఎవ్వరూ తనవాళ్లు కారు. ఎవ్వరూ ఎవళ్ల వాళ్ళూ కారు. లోకం వొట్టిది, అబద్ధం, మాయ!

సంజ పొద్దవుతూవుంది. ఊరి మొగని బాజాలు మోగాయి, పాటలు వినిపించాయి. గందిక రేగింది. నాలుగువేపులనించి యావన్మందీ పరిగెత్తారు. చచ్చిన కణుబమీద పూలదండలు వేసి మోసుకువస్తున్నారు ముసిలాళ్లు. సాఫల్యానికి మొహంలో నవ్వు చాలడం లేదు. వాళ్ళచుట్టూ చేతులూ చేతులూ పెనవేసుకుని, ముందుకీ వెనక్కి పూగుతూ నృత్యం చేస్తున్నారు పూరి ధాండీలు. పాటల

తోనూ, కేకలతోనూ పూరు ప్రతిధ్వనిస్తోంది. లెంజుకోడు కళ్ళు కణుజుమీద పడ్డాయి ముందు. ఆకలివేస్తున్నట్టనిపించింది. కణుజు మాంసం పొచిదైతే రుచిగా వుంటుంది. తాజాదైనా బాగానే వుంటుంది. అగ్గిలో కొంచెం వేడిచేసి నమిలి నమిలి తిన వచ్చు. ఆకలి, ఆకలితో తన దిక్కుమాలిన తనమూ వొక్కసారి జ్ఞాపకంవచ్చాయి. ఎవరున్నారు తనకి? ఇంత ఆకలిగా వుందా, అడిగేవాళ్ళెవరు? వీళ్లంతా ఎందు కిలా విరగబడుతున్నారు? మీదపడి జంతువుని నమిలేస్తారలావుంది వీళ్ళు!

లెంజుకోడు అగలేక పోయాడు, ఇక లేద్దాం అనుకున్నాడు. లేవబోతూ వుండగా జంజయ పరుగెత్తుకువచ్చి చెప్పింది: "లెంజు దద్దీ! పుబులి ఉదులీయా వెళ్ళిపోయింది. మిటిం బేళుకోడుతో వెళ్ళిపోయింది."

పుబులి - మిటిం - బేళుకోడు - మూడూ వొక్కదగ్గర కలవలేక పోయాడు బేళుకోడు.

"ఏ - ?"

"మే మంతా చేపలు పడుతున్నాం, బేళు -"

"బేళూ? -"

"అవును. ఆ కణుజు కొట్టాడే వాడే - లెంజు దద్దీ, ఎలాటి వేటకాడను కున్నావ్ వాడు? -"

మెల్లి మెల్లిగా అన్నివిషయాలూ వొక్కదగ్గర కలిశాయి. నుదుటిమీద వంకర టింకర గీతలు కనపడ్డాయి, పెదవులు అదిరాయి. ముక్కుపుటాలు గెంతాయి. కారణంలేని కోపంతో భయంకరంగా మొహం పెట్టుకుని సరుబు సావోతా తమ్ముడు లెంజుకోడు పూరు గజగజలాడించేసి, పురుముతూ వొక్కదూకు దూకాడు.

"ఏమైందీ? ఉదులీయా పట్టుకు పోయాడూ? నా పుబులిని ఉదులీయా తీసుకుపోయాడూ బేళుకోడు? బప్పరిసింగా!"

"ఏమైంది? ఏమైంది?" అంటూ నాలుగువేపులా జనం పరిగెత్తుకువచ్చారు. బాజాలూ పాటలూ బందైపోయాయి. వేటనించి వచ్చినవాళ్ళ తెల్లపోయి చూశారు. కొంతమంది ముసిలమ్మలు ఏడ్చేశారు. లెంజుకోడు గర్జిస్తున్నాడు.

పుయు హాకినాని బుదిరిస్తూ ఇంట్లోంచి వీధిలోకి వచ్చింది. "అదుగో రా హాకినా! కణుజు చూద్దాం పద. చూశావా, ఎలావుందో?"

హటాత్తుగా బాజాలు అగిపోయాయి. ఏదో అంతమందీ పురుముతున్నట్టు విని పిస్తోంది. ఊరిమధ్య దెబ్బలాటా, కుమ్ములాటా జరుగుతున్నట్టుంది. జా పోసు కుంటూ ధాండిలు కొందరు పరిగెత్తుకువచ్చారు.

“ బేళుకోడు పులులిని ఉదులియా పట్టుకుపోయాడు - ”

ఉన్నపాలాన పుయు రెండు కళ్ళలోనూ నీళ్లు నిండిపోయాయి. వెనక్కి మళ్ళి పోయిందామె.

ఆరిమధ్య లెంజుకోడు పురుముతున్నాడు.

“ ఎహ్నతికి ? (ఎందుకని) - ఎహ్నతికి ? ”

ఒకళ్ళచేతినించి బరిసే, వొకళ్ళచేతినించి తుపాకి లాగేస్తూ గర్జిస్తున్నాడతడు.

“ ఎవడు వాడు ? వాడి పూరెక్కడ : పరాయివాడి కోసం జాగ్రత్త పెట్టిన సొమ్ము దొంగతనంగా పుడాయించుకు పోయాడా ? మీతోచెప్పనైనా చెప్పలేదా ? హర్లుణా సావోతా ఏమనుకుంటాడు ? ఇంతమంది వెళ్లారు మీరు, పూరిపేరు మాపేసి వచ్చారా ? వేటకి వెళ్లారుకదా, ఆయుధాలు పట్టుకుని ! పరాయివాడు మీ అమ్మాయిని లేవదీసుకుపోయాడు ; నిగ్గులేకపోయిందీ మీకు ? పదండి. బయల్దేరండి. పదండి, ఎంతదూరం వెళ్ళివుంటారు వాళ్ళు ? వాళ్ళవని పట్టేసివద్దాం. లేదంటే వాళ్ళపూరువెళ్లి పూడ్చేసివద్దాం. లేవండి. లేవండి. ఆళ్ళో కుర్రాళ్ళు లేరనా ? మనం వొకనాడు కుర్రాళ్ళగా వుండలేదా ? ”

ప్రతాపంతో కూడిన తన ఉపన్యాసంతో తానే వేడెక్కిపోతున్నాడు లెంజుకోడు. మరెవ్వరూ వేడెక్కడం లేదు. ఏమంటే, అడవిల్ల ఇష్టపడితే అపీలులేదు. అమెకి ఎవరు నచ్చితే వాళ్ళని పెళ్లాడింది ! అదిన్నీ ఆకోడు దేశంలో బలమైనచేతులే సంపద. హర్లుణా సావోతాకి, బేళుకోడుకి ఏమంత తేడాలేదు. లెంజుకోడు కోపం తెచ్చుకోవాలనుకుంటున్నాడు. అందుకని ఎగిరిపడుతున్నాడు. అతడి కోపానికి మరొక కారణంకూడా వుంది - భయం. దివుడు వస్తాడు, వింటాడు. అహంకారి అతడు. ఎవడు దీనికి బాధ్యుడంటాడో ఎవడికి తెలుసు ?

వెర్రెత్తినట్టు ఇంటికి పరిగెత్తాడు లెంజుకోడు. గాపుకేతలు వేశాడు.

“ కోడలా ! కోడలా ! విన్నావా ? ఓ కోడలా ! ”

ఏమీ అనకండా పుయు, కర్రలా నిలబడింది.

“ మనం ఏమి అనాదరణ చేశాం చెప్పు ? చెప్పకండా చెయ్యకండా ఇలా ఉదులియా వెళ్ళిపోతుండా అది ? ఇంతమంది పెళ్ళాడారు కదా, దీనిలాగ ఉదులియా ఎవరు వచ్చారు చెప్పు ? సావోతా కూతురు, సావోతా చెల్లెలు, ఎంచక్కటి వరుడు కనిపెట్టుకూచున్నాడు, హర్లుణా సావోతా, తుదకి ఇదా ? — ”

రెంజుకోడు కేకలు వేస్తున్నాడు. ఎవరూ జవాబుచెప్పక అతడికోపం మరింత అధికమవుతూ వుంది. ఈ గడవిడలో ముసిలమ్ములు కొంతమంది వొకదగ్గర చేరారు. పిల్లలందరూ వెళ్ళి వీధిలో కబుజుదగ్గర మూగారు. నృత్యం జరుగుతూ వుం దక్కడ. వేట సఫలమైనందుకు, కల్లు భరాయిస్తున్నారక్కడ. గోల్కాలు తగ్గించడం కోసం గంభీరంగా మొహంపెట్టుకు నిలబడ్డారు పాండుకోడు. రెంజు బుజం పట్టుకుని వెనక్కి లాక్కువెళ్ళాడతడు.

"పిచ్చెత్తినదా ఏవీటి రెంజూ, ఇలా అవుతున్నావు? ఏమైందని? ఎవళ్ళకి నచ్చినవాళ్ళు వాళ్ళదగ్గర చేరారు. ఎవళ్ళవాళ్ళు వాళ్ళని ఎంచుకున్నారు, అదు కున్నారు. మందేం పోయిందంటా? వాళ్ళ పయస్సు మనపయస్సు కనకనా, నీలాగా నాలాగా గడవమీద కాళ్ళుదాపుకుకూచుని, ముందూ వెనకా ఆలోచించి, లెక్కలువేసి చూసుకు పనిచెయ్యడానికి? పయసులో వున్నారు వాళ్ళు. ఎవ్వడు ఏదినచ్చితే అది చేసేస్తారు. మనమాటలు వినడానికి వాళ్ళ కేం పట్టేం దంటా? ఏమంటావు జామిరి భాయీ?"

"నిజం, నిజం" అన్నాడు జామిరి.

రెంజుకోడు కోపమంతా వెచ్చవెట్టేశాడు. "కానీ కానీ, పూళ్ళో మీరంతా ఇంత అపవాదువచ్చినా కదలకపోతే, వొక్క నేనే కేకలువేసి చవ్వడమెందుకూ?" అన్నాడు.

"అదేమంది" అన్నాడు పాండుకోడు - "అదే మంచిది. సావోతా, సావోతా అంటున్నావుకదా, సావోతా ఇంటికూతురైనా అదీ మనిషికదా! ఒరే బాబూ, మీరూ మేమూ ఎవళ్ళం? అన్నియోగాలూ చుక్కలవే. నేను ముందే చెప్పేశాను. హార్గుణా మాక్కియోగం కుర్రాడు. పుబులిని వాడు పొందలేడు. పొందడు. చుక్కలపని చుక్కలు చేశాయి. మీరింత గింజుకుంటా రెండుకూ?"

తన ఉదాస ప్రసన్నమైన నవ్వు నవ్వేసి పాండుకోడు వెళ్ళిపోయాడు. రెంజుకోడూ వెళ్ళాడు. అయితే అతడి భయంమాత్రం పోలేదు. తిక్కమనిషి దివుడు; ప్రథమకోపి. అతడి దగ్గిరికి కబురుచెయ్యాలి.

అందరూ వెళ్ళిపోయారు. పుయు వొక్క తైపోయింది. ఎవరు ఎటువెళ్ళినా ఆమె వెళ్ళడమంటూ వుండదుకదా! సామాన్య విషయమే సంభవించినా వొకొక్క సారి మనిషి మనస్సుకి గట్టిదెబ్బ తగులుతుంది.

"నిజంగా పుబులి వెళ్ళిపోయిందీ? పుబులికూడా కాపరం చెయ్యగలదూ? నా అన్నవాళ్ళు ఎవరున్నారు ఇక?" పుయు అలోచిస్తోంది.

నుంచున్న దగ్గరే కూచుండి పోయిందామె. ఎప్పుడో పొద్దుపోయింది. వెన్నెల రాత్రి. ఊరిమధ్య అనంద కోలాహలంగా వుంది. ఊళ్ళో కోడు గడపల మీద వంటపొయ్యిల్లో పొగరాజింది. వంటపనులూ, కులాసాకబుర్లూ, చచ్చిన కణ్ణులు చుట్టూ అటలూ పాటలూ, కల్లు తాగడమూ అన్నీ మూమూలుగా సాగుతున్నాయి. ఇవేవీ ఎరగదు పుయు. ఎక్కడ చదికిలబడిందో అక్కడే వుందామె. ఒకదాని వెనక వొకటి నల్లనల్లటి నీడలు జారిపోయాయి. చైత్రం రాత్రికాదు, క్రావణం అమావాస్యలా వుంది. చుక్కల్ని మింగేశాయి మేఘాలు. చీకటి హాహాకారం చేస్తోంది. ఇదీ పుయు అనుభూతి. బయట వాన కోలాహలం లా వుంది. వేడి లే దక్కడ.

పొయ్యిమీద కుండెక్కించాక జామిరి ముసిల్మి గుమ్మం ముందు గడపలోనుంచి పుయుని పేరుపెట్టి పిలిచింది "అరే, కోడలు నిద్రపోయిందేమిటి? పొయి. ముట్టించలేదు. ఇలా విచారంగా పడుకుంటే పిల్లాడికి పాలెక్కణ్ణించి పుట్టుకు వస్తాయి? ఏమిటి తాగుతాడు వాడు ? "

ముసిల్మివచ్చి పుయుని పూపి లేపింది. కలలో లేచినట్టులేచి పుయు అంది, "ఏ - పుబులీ, పుబులీ " - గొంతుకు నొక్కుకుపోయింది. ఆమె ఏడ్చింది. ఓదారుస్తూ వీపు తడిచింది ముసిల్మి. " ఏం, ఏమైంది ? చిన్నపిల్లలా ఇలా అవుతావేం ? లే లే. "

పుయు ఏడుపు ఆగలేదు.

యా భై వి డు

అవాళ కబుర్లలో దివుడు సావోతా విన్నాడు - "అందంకోసం పెద్దపులి కూడా తల వొంచుతుంది, మెడనే పూరుకోలేదు. ఆ బందికార గ్రామంలోనే అందమైన కోడు ధాండిని మనుషులు తినే పెద్దపులి లోగడ ఎత్తుకుపోయింది. ధాండి తెలివి తప్పిపోయింది. పెద్దపులి కొంచెం పక్కకి వెళ్ళేది, మళ్ళీ దగ్గిరికి వచ్చేది, మూతెచూసేది. తనగోళ్ళు ముడిచేసుకుని, ముఖమలు లాటి మెత్తటి పంజాతో ధాండిని భద్రంగా దువ్వేది, తడివేది. ఆమె చెవిదగ్గర మ్యాపుఁ మ్యాపుఁ అని ఏమేమో చెప్పేది. వెళ్ళిపోయేది. రెప్పవెయ్యకండా చూస్తూకూచుని దానివోళ్ళు పొంగిపోయేది. మీసాలు నిక్కపొడిచేవి. తోక కింద కొడుతూ పర్వతంకంపించి నట్టు గాండించి చాటేదది - "నేను పెద్దపులిని" అని. కాని ధాండిని తినేది కాదు. ఆ అందమైన శరీరం చూస్తూనే దానికాలం తీరిపోయింది. ఈలోగా ఎవరో థాం థాం కార్చేశారు. పెద్దపులి కూలిపోయింది."

అదే ఆలోచించాడు దివుడు సావోతా. పియోటి అందకత్తె. ఎవళ్ళు ఎటువేటకీ వెళ్ళినా దారిలో బందికార తగిలేది. బందికారవూరు దివుడు సావోతాకి బాగుండేది.

వేటా, విందులూ, సృత్యం - ఎంతోమంది వేటకాళ్ళతో కలిసి సరదా వెలి గిస్తున్నాడతడు.

ఈ సందర్భంలో మాటిమాటికి పియోటి కనపడేది. రోజురోజుకీ కొత్తగావుండే దామెవేషం. పల్లపుదేశంలో తర్పిదయి పెరిగిందామె. మీది మన్యంలోకి వచ్చి కోడువేషం వేసి, మారుతూ అందంగా ఆవుపడుతోంది. రోజూ కొత్త మాటలు నేరుస్తూవున్న శిశువులాగ ఎంచక్కగా వుంటోంది. దివుడు కలగచేసుకుని చుట్ట రికం కలిపేవాడు. కల్లు తాగడంలో మాత్రం ఇద్దరిస్థాయి వొక్కటై కత్తు కలి సేది. పియోటి ఎన్నో విషయాలలో కోడుష్టిలలా వుండేదికాదు. మీదపడి తోసుకు వచ్చేదామె. దివుడి పాశవిక హృదయం రెచ్చగొట్టేది. అలా అని దివుడు మీదికి వస్తే వెనక్కి తగ్గేది. పళ్ళూ పుప్పులూ, దుంపలూ - ఎన్ని ఉపహారా లిస్తే అన్నీ తీసుకుని నవ్వుతూ వెళ్ళిపోయేది.

"నెయ్యుండలిస్తావా? కల్లునీళ్ళిస్తావా? " ధుంగియా ఇస్తావా? " అనేది.

ఏటి దగ్గర రాళ్ళదిబ్బమీద కూచుని, పెద్దపులిలాగ తానుకూడా గర్జించాలని బుద్ధి పుట్టేది దివుడికి. తోక కింద కొడుకూ 'నేను నరులు సావోతా కొడుకుని, దివుడు సావోతాని, బందికార అంటే వొకలెక్కా నాకు?' అని చాటాలనిపించేది. తోక విసిరేవాడే, కాని తోకలేదు కనకీ; తక్కినవన్నీ వున్నాయి.

పుయుని మరిచి వుండగలుగుతున్నా డతడు. మరవడానికి చైత్రం పండుగు కలిసివచ్చింది. అమెని మరిచిపోయాడు. కాని తక్కిన జట్టుదార్లందరూ రోజులు లెక్కపెడుతున్నారు. దివుడు మాత్రం కల్లు బుంగా, పియ్యటిభావనా - వీటితోనే ములగానాం తేలానాంగా వుంటున్నాడు.

అవాళ అదంగావుంది సంజ. పెనకవేపు చదునుమీద సాలవనం దట్టంగా వుంది. ఎదట ఇనకదొంతి చేపలు కిలకిల్లాడుతున్న కొండవాగు పారుతోంది. అక్కడే దివుడు సావోతా అవాళ వేటమజిలీ వేశాడు. వరసగా అకు బలసా (గుడిసె) లతో చిన్నకోడు పల్లెలావుంది మజిలీ. పక్క తునకలుకొట్టిన కర్రలు కుప్పవేసి వున్నాయి. రాత్రికి నెగడిమంట వేసుకుంటారు వాటితో. గుడిసెల దగ్గర అక్కడక్కడ ఈటెలు పాతిపున్నాయి. ధనుస్సులు వేలాడుతున్నాయి. ఒడ్డి తుపాకులు వొకదాని కొకటి టిక్కినపెట్టి నాలుగేసి నిలబెట్టి వున్నాయి. అంత ము.దీ నరదాలో ములిగివున్నారు. కలిసి పాటలు పాడుతున్నారు. ఒక దగ్గర కోడు పిల్లంగోళ్ళ పోటీ జరుగుతోంది. ఒకదగ్గర మునిలాళ్ళు రాళ్ళమీద చదికిల బడ్డారు. చుట్టపొగలో కోడుల మంచి చెడ్డా తీర్మానాలు జరుగుతున్నాయి.

బంగారం ధూళి చల్లుతూ, కలల రెక్కలు విప్పకుని దిగబడుతోంది మన్యం దేశం సంజ. దివుడు సావోతా ఖుసీగా వున్నాడు. పియ్యటి ఇవాళ అతడికోసం పొగాకు రెమ్మ పట్టుకువచ్చింది. అందరూ అమెని ఘిరాయించి కూచున్నారు. తన చెలికత్తెల్ని అక్కడవుండేసి, ఎండప్పుడే దివుడు సావోతాని పలకరించడానికి వచ్చిందామె.

"రోజూ నువ్వే ఇస్తూవుంటావా, సావోతా? నేనే మీ ఇవ్వొద్దూ?..... ఈచూడా, ఇవాళ నీ దగ్గర ఏమీ పుచ్చుకోను సావోతా! - ఇంక పట్టుపడు తున్నావు కనక రేపు మా జట్టంతా వస్తాం. వేటకి కలిసి వెళదాం. ఇదిగో ఎక్కడి కైనా సరే. అక్కణ్ణుంచి తిరిగివచ్చాక పుచ్చుకుంటాం - "

అమె నున్నగా దువ్వుకున్న తల ఏదోవొక వాసన వేస్తోంది. పువ్వులు కూడా ముడుచుకోలేదు. ఆశ్చర్యపోయాడు దివుడు. చేతులతో తల తడివి వాసన

చూశాడు. తలమీద ముక్కు తగిలించాడు. పియోటి దూరం జరగలేదు. చిరాకు పడలేదు.

పియోటి రేపు వస్తుంది. అది గ్యాపకం చెయ్యడంకోసం వచ్చింది ఈ సంజ. దివుడు సావోతా ఖుసిగా వున్నాడు.

జువ్వీచెట్టుమీద ఎన్నో పోలుగు పిట్టలు కూచున్నాయి. ఒక్క గుండుకి రెండు పుంటిలు రాలిపోతాయి. కాని కొట్టాలని బుద్ధిపుట్టలేదు దివుడికి. అటునించి కాంబెలా కోడూ, ఇటునించి చాచిరికోడు తుపాకులెత్తి ముందుకి వెళ్ళారు. ఉహూః, తాను కొట్టాడు. అడివిలో పిట్టలు ఎవళ్ళసొమ్ము? ఏం తినేస్తాయవి? అడివి చెట్లమీద రెండు పళ్ళుతని బతుకుతాయి. దెబ్బతిని చచ్చిపోయే టప్పడు ఎంత జాలిగా చూస్తాయని! కనుగుడ్ల వెనకనించి చిన్న చిన్న మేఘాలులేవి, దూరదూరాం నుంచి దగ్గిరికివస్తూ రాలేకపోతున్నట్టు చూస్తాయి, మొన్న ప్రాచా లతో కింద రాలిపోయిన పిట్ట ఇవాళదాకా వుంది. ఏదయం చిన్నపండు కక్కేసి చచ్చిపోయింది. 'ఇదిగో ఇదే మీ లోకానికి బాకీ పడ్డాను నేను. తీసుకోండి' అన్న ట్టుంది దాని చివరిచూపు.

అది బతికివుంటే పియోటి పట్టుకెళ్ళేది. ఏదో అలోచిస్తూవుంటే మరే దో అలో చన వచ్చేస్తుంది. ప్సే! చాచిరికోడూ, ఎంత గురిచూస్తావోయ్! కాని దివుడు సావోతా వొద్దనడు. పోలుగుపిట్ట మాంసం రుచిగా వుంటుంది. ఇవి అనలైన పచ్చ పోలుగులు. కాని మనసా వొద్దంటూనే వున్నాడు దివుడు. చూద్దాం, ఝూకర దేవతని పిలుస్తున్నాడతడు. ఎంతశక్తో చూద్దాం దేవతది. ఓ ఝూకర పేనూ! నువ్వే నిజమైన దేవతవైతే ఈ దారుణమైన వేటకాళ్ళగురి తప్పిపోవాలి, తప్పిపోవాలి. "

థాం - థాం - .

"అ, మా గొప్ప దేవతవి నువ్వు. ఓ దేవతా! జోహార్, జోహార్. "

చాచిరి కేకలు వేశాడు, " ఛా, వెబ్బగు తగ్గిపోయింది. ఏది అకో, ఏది పిట్టో కొంచెమైనా పొలికి రాలేదు.

దివుడు అన్నాడు, "అవునవును అలాగే వుంటుంది. "

కాంబెలా జాని తన తుపాకిని తిడుతున్నాడు : "అ నక్కనివేసి నా కొడుకు తుపాకి పాడుచేసేలా డయ్యా! నేను వద్దని పోరుతూనే వున్నాను. నక్కని కొడితే తుపాకి గురి తప్పిపోతుందిరా అని ప్రవాదముంది. విన్నారా? తుపాకి మారికే తుమ్ముతుంది. గుండు దూరం వెళ్ళదూ, ఏమీలేదు. "

"పొగాకుముక్క పామేసి, కొంచెం మంత్రించ లేకపోయామా?" దివుడు నలహా యిచ్చాడు. కాని లోపల సంతోషించాడు. ఝాకరదేవత తన మనవి విన్నది, ప్సే, - పగటివెలుతురు అయిపోయింది. వెన్నెల వెలుగు వచ్చింది. అలికిడి వుండదిక. "హాకినా, ఏం చేస్తుంటావో? చిన్నకుర్రాడు వాడు. పెద్ద యితే వాడూ వేటకాడవుతాడు, వేటాడతాడు. ధాండీలకోసం వెదుకుతాడు. అ! పియ్యెటి! బందికార వెలితే బాగుండదూ రాత్రి? పియ్యెటి ఇల్లే ఇల్లు. పుయు? - ఛీ! హాకినా - పుయు, పియ్యెటి - పుయు - ధేత్ ధేత్! ఏం కర్మ వచ్చి వడిందో దాన్ని పెళ్ళాడాను!" అతడికి విచారం కలిగింది.

"ఏం లోపం వచ్చిందామెకి? ఏమిటి లోటుగావుంది? - అవును రాత్రి బందికార వెలితే బావుండిపోను!"

"ఒరే, - వెళదామా? ఇదిగో దగ్గిరేకదూ!"

"ఎందుకయ్యా, సరాయిపూరు ఇన్నిసార్లు? వీళ్ళభక్త్యాలు అయిపోయా యను కుంటారు వాళ్ళు. భక్త్యా లడగడానికే వచ్చారనుకుంటారు. వద్దు వద్దు ఇక్కడ ఇచ్చిందేముంది మనకి?"

"ఒరే, సావోతా వంటరిగా పున్నట్టుందిరా, వొక్కడూ వుండడం అలవాటు లేదు మరి!"

అందరూ పకాపక నవ్వారు - "ధేత్!"

అదేమిటి? కొండమీద అడివిసందుల్లో ఏవో రెండు అగ్గిమంటల్లా కదులు తున్నాయి. కిందికి దిగుతున్నాయి. ఒక్కదగ్గిరే తిరుగాడుతున్నట్టున్నాయి. కుడికి, ఎడమకి కదులుతున్నట్టున్నాయి.

"ఒదే సోయా, చూడూ అవేమిటో, పులి కళ్ళా?"

"ఆ - వోరే - ఏవిరా పులికళ్ళు " పులి కళ్ళు ఎర్రగా అవుపిస్తాయా?"

"చూడూ, నక్కో, - వరణో? - వాటికళ్ళు ఎర్రగా అవుపిస్తాయి, చుక్కల వెలుగులా అవుపిస్తాయి."

"మా తెలిసిన వాడయ్యా! గొర్రెపోతై వుంటుంది. లేదా అడివి దున్నపోతై వుండకూడదూ?"

"ఒరే అవి పశువుల జాతిరా. వాటి కళ్ళు గాజులాగ మిణుగురు పురుగుల్లాగ మిలమిల లాడతాయి.

"నక్క."

"వెర్రా నీకు? ఇంత పెద్దనక్క ఎక్కణ్ణుంచి వస్తుంది? ఇంత మీదినుంచి

పెబ్బగు కనిపిస్తోంది. ఇది దుమ్ములముచ్చు. లేదంటే పెద్దచిట్టిదగ్గోడు. దాని కళ్ళే కొంచెం ఎర్రగా అవుపిస్తాయి. "

" సరే చూద్దాం. "

అగ్గులు రెండూ కొంత నేపటిలో దగ్గిరికి వచ్చాయి. తీరా చూసేసరికి రెండు అగ్గిబెంట్లు.

" ఎవరయ్యా ? "

" మా మిణిఅపాయి మనుషులు వున్నారా? సావోతా వున్నాడా? "

అందరూ నవ్వుకున్నారు. ముసిలి బారికి, వాడితో బందికార మనుషులున్నూ వాళ్ళు. బారికి తనవని చెయ్యడానికి వచ్చాడు : మా గంభీరంగా వున్నాడు.

"ఎలా దిగబడ్డావు ముసిలిబారికి, రాత్రికి రాత్రి వొంటిగాడివి ? "

"అదే చెపుతున్నాను. రాత్రి పనికి ముసిలి బారికి. రాత్రిళ్ళు తిరిగేమనుషులం పగటిపనికి మాత్రం వయసు సావోతా. "

" ఏమైంది బారికి ? "

" చెపుతున్నా. ఓ చుక్క ఇవ్వండి ముందు తాగుతాను. ముసిలాణ్ణాయి పోయాను సావోతా! గోడగాగడ్ మాన్ (అవయవాలన్నీ) తోడేస్తున్నాయి, దానికి తోడు కడుపునిండా తిండిలేదు. ఇయ్యి వో చుక్క ఇయ్యి. "

" ఒరే, ఇవ్వండ్రా, ఎవళ్ళదగ్గిరవుందో, ముసిలాడికి ఇవ్వండి. "

గొంతుక వేడిచేసికుని ముసిలాడు తానువచ్చిన కథ వినిపించాడు. దివుడు అంతా విన్నాడు. కోపంతో అతడిమూతి నొక్కుకుపోయింది. శరీరం బిగుసుకు పోయింది, వొణికింది. గండ్రగొడ్డలి లాక్కుని పక్కనున్న మోడుచెట్టుమీద మూడు నాలుగు నరుకులు నరికాడతడు. పళ్ళు పటపట కొరికాడు. ధుమధుమ లాడి కాళ్ళతో నేలమీద తొక్కిస్తూ ముందుకీ వెనక్కి రెండుమాట్లు తిరిగి వచ్చాడు. కోపంతో మరోమాట నోటపెగలేదు. " లే తాగుతాను " అన్నాడు. అంతే.

బిగించి బుంగలోది కనింత నోట్లో పోసుకున్నాడు. గొంతుక జాడించాడు. ఉన్నపాళాన వురిమాడు. అతడి కళ్ళురెండూ తిరిగాయి. నోరు నురగలు కక్కింది. వెర్రాడిలాగ హుంకరించి నిలబడ్డాడు దివుడు సావోతా. అంతమంది వొక్కదగ్గిర మూగారు.

" ఏమిటి? కబురూ లేదు. కాకరకాయాలేదు. వొక్కమారు ఉదులియా ఎగరే సుకు పోయావూ? ఆ పుయు - పుయు పూరిమనుషులు, మిటిం వాళ్ళు. ఒక్క

రోజులో అయిందంటారా ఇదంతా ? ఉదులియా పట్టుకుపోయేముందు పుసలాయించడానికి తారుపుకత్తై వొకతెవుండాలి కదా ? అదిగో ఆతారుపుగుల్లపని పుయ చేసింది. పక్కా బిద్వామ్, మంకు మొహం ఆడదది. మనం ఇలా వచ్చేయ్యగానే అటు కబురుపంపి వుంటుంది, 'రా' ఇప్పుడు ఎవళ్ళూలేరు' అని. అచ్చా వుండు వుండు. లెంజుదద్ద వున్నాడుకదా ! ఏం పట్టుకుందో వాడికి, రోజుకి రోజూ కుర్రాడిలా తయారవుతున్నాడు. వాడిపని పట్టిస్తాను. సరే, వుండు వుండు. మన్నము (ఉండు) గా డా కా (కొంచెం). ఇలా ఇల్లు కావలా కాస్తున్నాడు ! టోపివేసి తుర్రుమం దది. మర్యాదా, గౌరవమూ అంతా మట్టి కలిసిపోయింది. హార్లుణా ఏమనుకుంటాడు ? 'సగర్త' (కులతప్ప) పుచ్చుకోనివాడు. మిటిం వాళ్ళు ఇచ్చుకోనీ. మా టక్కర్లు వాళ్ళు. ఏ అడిచిలోనో దూరుతారు వాళ్ళు. జోలా ఇస్తారా, సగర్త ఇస్తారా ? ఎవళ్ళు వాళ్ళ అంతు పట్టగలరు ? పదండి కుర్రాళ్ళూ, మిటిం దారి పడదాం. డిఆసిల డ్రుపదర దారిని వెళదాం. టుణు హాయము (నరకండి) టుణుహాయము - "

సావోతా గర్తనముందు అందరూ వూరుకున్నారు. బారికి ముసిలాడు రావి అకులా వొణికాడు. కోడు కోపమూ, అడివి అగ్గీ గుప్పుమందా, కొంప ములుగు తుంది.

అంతమంది మాట్లాడకండా కూచున్నారు; బారికి ముసిలాడు కనిపెడుతున్నాడు. ఇంతమంది మనస్సులో ఏముందో నిఘా వేస్తున్నాడు. అందరూ పలుకూ పులుకూ లేకండా కూచున్నారు. అలోచిస్తున్నారు. ఒకడు ఏది అలోచిస్తే అందరూ అదే అలోచిస్తారు. బహుశా అందరూ సావోతాతో తాళం వేస్తారులా వుంది. " టుణు హాయము " అంటూ రాత్రికి రాత్రి లేస్తారులా వుంది. కోడు స్రుతిజ్ఞా, ఏనుగు దంతమూ, వెనక్కి మళ్ళడమంటూ వుండదు. కాని ఆలా జరగలేదు. బారికి భావనవుత్తిదే అయింది. వెన్నెలరాత్రి అద్దంకి అయింది. దగ్గర ఎక్కణ్ణంచో పిల్లంగోళ్ళూ, డుంగూ డుంగా సంగీతమూ, ధాండీల పాటలూ వినిపిస్తున్నాయి. సావోతా కోపం సుళ్ళుతిరిగి తిరిగి దిగజారిపోయింది. తన వెనకదన్ను ఎవరూలేరు. ఆగిపోయా డతడు. జట్టులో ఎవరో స్వతంత్రించి తన అభిప్రాయం చెప్పాడు.

" ఎహ్హతకి (ఎందు కని) ? "

బారికి ముసిలాడి సందేహం తీరిపోయింది. "ఎహ్హతకి ? ఎందుకని మమ్మల్ని రెచ్చగొడతావు సావోతా ? ఏం తప్పు వచ్చిందని మేం పైపూరి వాళ్ళని చంప

దానికి వెళ్ళాలి : నీకు బుద్ధివుడుతున్నాది. నువ్వు ఎగిరి పడుతున్నావు. మాకు కోపం రావడంలేదు. ఎవరికి నచ్చినవాళ్ళ వెంట వాళ్ళు వెళ్ళారు. ధాండ్ల మరి ఎలా పెళ్ళాడుతుంది : మనకి చెప్పకండా వెళ్ళిపోయారంటావా : అవును, అది వాళ్ళ ఇష్టం. వాళ్ళదయ! హద్దుణా సావోతాకి కన్య కరువైపోదు. మనదేశంలో ఎంతమంది వరుళ్ళుంటే, అంతమంది కన్యలూ వున్నారు. అయినా అతడు కోప్పడతా డంటావా : కోప్పడనీ. ఎవళ్ళకోపం మనం అప్పుచెయ్యగలం : ఎవడి సగర్తా ఎవడిస్తాడు : పెళ్ళిపిల్ల కనకనా సగర్తా ఇవ్వడానికి : ఇలా చైత్రం పండు గలో కుర్రకారు మనస్సుకు నచ్చినట్టు తిరగడం కద్దు. ఇంత మంది రోజుల్లో పూరికే కల్లుతాగి నరుక్కోడానికి వెళతామా మేం : ఏమంటారు లోకులు : అధికారేమంటారు వద్దు వద్దు. కోపంతగ్గించుకో సావోతా. తప్పలేని కోప మెందుకూ : కారణంలేని కంగాడు. కోరి శిక్షతెచ్చుకోడం దేనికి :

ఎంతోమంది వొక్కసారి కేకలువేశారు - " అద్దదీ, అద్దదీ, నరైనమాట. ఇక మజాచేద్దాం. ఏదోపూరు వెళదామన్నావు కదూ, సావోతా ! పద బందికార. ఓ అన్నయ్యలూ, 'బాబీ, వెయ్యలేదూ ఎవళ్ళున్నూ : వెన్నెల రాత్రి. లేళ్ళూ, దుప్పలూ దిగుతాయి. సరే, మరేం పరవాలేదు. పదండి బందికార. "

దివుడు ఈసరదాలో పాల్గొనలేకపోయాడు. తన మనసులోని సరాగం ఎగిరి పోయింది. కక్కర్తిపడి కల్లుకోసం మనసులో కోపమూ, అభిమానమూ, తెచ్చు కున్నాడు. పుబులి తనపిడికిల్లోంచి జారిపోయింది. చెల్లెల్లైతే ఏం గాక, పరాయి మనిషే అది. తన స్వాధీనంనుంచి తప్పకు వెళ్ళిపోయింది. అన్న అడుపులో వుండడం ఇష్టంలేకపోయింది దామెకి. చిన్నప్పటి ఇంత స్నేహమూ, ఇంత సంబంధమూ అంతా ఎగిరిపోయింది. రెండు దినాల పరిచయం మనిషి మొహం చూసి అంతా తుడుచుకుపోయింది. ఒకమాట అడగనన్నా అడిగిందికాదు, వెళ్ళి పోయింది. అన్న తన సుఖంలో ముల్లు అనుకుంది. ఉదురియా వెళ్ళిపోయింది.

దివుడు అభిమానం దెబ్బతిన్నాది. అతడు కేవలం అన్నమాత్రమే కాదు - కోడు సావోతాకూడా. కాని ఏం చెయ్యగలడు : తనతో జట్టుదార్లు ఏకీభవించ లేదు. నవ్వేసి, తోసేస్తున్నారు వీళ్ళు. తెలుసుకుందికి ప్రయత్నమన్నా లేదు. ఏం చెయ్యడం :

దివుడు మాట్లాడకండా కూచున్నాడు. రాత్రి గడిచిపోయాక ఉదయం తన మనసులో దంతా వెళ్ళగక్కుతాడు.

నిద్ర పట్టలేదు. అదే ఆలోచన మనస్సులో గింగురు మంటోంది. పోయిన మనిషి చచ్చిన మనిషి వొక్కటే. చెల్లెలు వునికిగురించి ఎన్నడూ కూచుని ఆలోచించలే దతడు. ఇల్లుతో పాటు, బతుకుతోపాటూ అమే వొక ఉపకరణం. అదే శాశ్వతమనుకున్నాడు తాను. కాని ఆ నమ్మకమూ వొదిలిపోయింది. ఆస్థానం ఎవరో లాక్కున్నారు. విచారించడానికి బదులు కోపం తెచ్చుకుంటున్నా డతడు. బైట తనమీద సానుభూతిలేదు. ఇంత పెద్దదుఃఖం తోసిపారెయ్య డానికి తనదగ్గర ఏమీ సాధనలేదు, కల్లుతప్ప. కల్లు, ఇంకాకల్లు. తప్పతాగి దివుడు నిద్ర పోయాడు. దాంలో అంతా మరిచిపోయాడు.

రాత్రి అక్కడ తెలివితేని శరీరాలు కొన్ని పడివున్నాయి. ఒకడు పెద్ద వూపిరి తీస్తుంటే, వొకడు టోకుర్ర తీస్తున్నాడు బుగ్గలుపొంగుతున్నాయి, తగ్గిపోతున్నాయి. నోటంబడి బుస్సు బుస్సుగాలి వస్తోంది. ఒకళ్ళ నోట్లోంచి తేపనీరు ధారకట్టి కిందికి జారుతోంది. ఏ అలికిడి లేదు. ఇన్ని మానవశరీరాలు ఇలా పడి వున్నాయి. లోకంలోని పెంటా పేడా, చెట్టుచేమలూ, ఛప్పన్నకోటి జంతువులూ అశ్రయించుకు వున్న మట్టి ఈశరీరాలికి ఆశ్రయం. ఆశరీరాలన్నీ సగం నగ్నంగా వున్నాయి. అందరి జుట్టూ అల్లరిగా వున్నాయి. పెద్ద పెద్ద రోమాలతో కొండ కొండముచ్చు దేహాల్లా వున్నాయి. వాటిలో తెలివి మరుపులతో వుంది, ఏదో శక్తి. అంతేకాదు, ఎన్నో చింతలూ, ఎన్నో భావాలూ, నమ్మకాలూ కూడా వున్నాయి. ఇవి తప్పిస్తే ఇంతేసి పెద్ద పెద్ద కళేబరల్లో స్వయంప్రకాశ మంటూ ఏమీలేదు. తేజస్సులేని జడస్వరూపాలవి, వొట్టి మట్టిముద్దలు. అదుగో అది దివుడు పావొతా శరీరం. పొడవాటి కణుపులు. ఇన్ని కొయ్యలూ, ఇంత మాంసం ముద్దా! అందులో రంగూవుంది, జీవనమూ ఉంది. నిద్రలో అంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. ఇంతే దానిపరం. మరేమీలేదు. కాని దానిలోపల వున్న ఉద్దేశాలూ, స్వప్నాలూ - వాటిపరిసరం. అవుపించదు. కళ్ళు మిరుమిట్లుకొలిపే వాటి తేజస్సు ఏ దూరదిగ్విలయంలోనో, దాని అవతలి అంచునో తొంగిచూస్తుంది. దాని తర వాత అంతా అంధకారమే అంధకారం.

తాగుబోతు నిద్రలో మొహాన కమనీయత లేదు; లోపలివెలుగు బైటపడడంలేదు. బైట అంతా కఠోరతే - ఒకమనిషి కళేబరం, దానిమీద మృత్యువు వేడి. ఈ గులక లోపల పొరుషం, ఈర్ష్య, క్రోధం, అనురాగం - అన్నీ వున్నాయి. పుయు పిల్చి పారేసిన గులక ఇది; ఎంగిలాకు; ఉత్తి కల్లుముంత; అరిటి తొక్క;

గింజలేని మొక్కజొన్న వెన్ను బెండు : మాంసం చీకేసిన గొడ్డుదుమ్ము. గులక నిండించి, తిరిగి యవ్వనం వెలిగించాలంటే మనస్సనే మంత్రదండం పోయింది, చూస్తే చిరాకు వేస్తుంది. హాకినా వంశాంకురం. తల్లికి వొక్కడే సంతానం. మగాడి మునీలితనానికి కొడుకు గుర్తు. తండ్రికి ప్రతిద్యుంది కొడుకు. అధికారస్వత్వంవల్ల మాత్రం వాడిపూసు ఎత్తవలిసి వస్తుంది. హాకినా, పుయూ - ఈ ఇద్దరూ సాంఘికంగా గుదిబండలు దివుడికి.

పుబులి రక్తం పంచుకుపుట్టిన చెల్లెలు, తన శరీరంలో సగం. అయితే అదీ లేదీవ్వదు. ఇల్లాకాతల అరిటిగెల ఉబ్బి ఉబ్బి వరువుకి వచ్చింది. అధికారి కోసుకుపోయాడు.

పియోటి, యవ్వనం మూర్తీభవించిన శరీరం. అమె చెబుతున్నజవాబు ఎంత విన్నా మధురంగానే వుంటుంది. సమయానికి తగినట్టు రుచి కలిగిస్తుంది.

సోనాదేయ - నలిగినదారి తప్పించి ఏటి వొరకల చీకటిదారి జ్ఞాపకం తెస్తుంది. సమాజం కట్టుబాట్లు లేవక్కడ. ఎవరి సుఖంకోసమో మనస్సులో దెయ్యాలు దేవు లాడతాయక్కడ. ఇటూ అటూమాసి చెయ్యరాని వని చెయ్యడానికి బుద్ధి పుడు తుంది. కాళ్ళురెండూ మీదికెత్తి తలతో నడవాలనిపిస్తుంది. నోటితో కాదు, ముక్కుతో నీళ్ళుతాగా లనిపిస్తుంది. లోపల్లోపల ఇలా చలనచిత్రం ముక్క ముక్కలు కనిపిస్తుంది. కాని దానికి మొదలూ, మధ్యా, చివరా వున్నాయి. అక్కడా, సమాధానం దొరికేది. ఊహ ముందుకి పరిగెత్తేది.

లోపల మనస్సు అట్టడుగున ఉప్పెనలేస్తోంది. బైటకేమీ అవువడదు. బైటా, లోపలా, మధ్యా తలుపులు మూసివున్నాయి. ఇటునించి అటూ అటునించి ఇటూ దారిలేదు. లోపల తెక్కలు జరుగుతున్నాయి. బేరీజులూ, జమాఖర్చులూ, ముప్పర్చాలూ తేలుస్తున్నారు. బైటికి దివుడు సావోతా నిద్రదేహమే కనిపిస్తోంది. కేవలం చెట్టులాగ, రాయిలాగ వడుచుంది. అక్కడ పుయులేదు, పుబులి లేదు పియోటి లేదు. జంయ్యిమని దోమలు ముసురుతున్నాయి. రక్తం పీలుస్తున్నాయి. చందమామ వొంగి వొంగి నడుస్తున్నాడు. గుగ్గిలం చెల్లనిద ప్రతిరోజులాగే వడు తోంది. సానుభూతి లేదక్కడ.

యా తై ఎ ని మి ది

ఉదయాన్నే దివుడుసావోతా తనవాళ్ళని వొక్కకుదుపు కుదిపాడు. ఇవాళ పూరికి వెళ్ళాలి. మరి ఇక్కడవుంటే సాగదు. ధాండాలు వొప్పేసుకున్నారు. నిజానికి అటువూళ్ళో ధాండీలు తిట్టిపోస్తూ వుంటారు. వేటకి వూళ్ళో మనుషులు లేకపోవట్టి కదా, పొన్నూరివాళ్ళ భరోసాతో బయల్దేరి వొకపిల్ల ఉదులియా వెళ్ళిపోయింది ! చైత్రం వండుగని నమ్మలేము.

ఒకసారి పూరికి వెళదాం అని నిశ్చయమయ్యాక కోడుభాయిలకి మరోచింత వుండదు. నిశ్చయమయ్యేదాకే ఆలస్యం ; నిశ్చయమైందో మరి ఆలస్యం వుండదు. దండు లేచింది. బీక్రా ఘాటీ దాటి అడివిలోనుంచే దారి. బందికార కొంచెం దూరం వుందనగా దారి చీలిపోయింది. ఒకటి ఘాటీమీదికి వెళుతుంది. రెండోది కొండకింది సమద్రదేశం మీదినుంచి మలుపుతిరిగి బందికార వెళుతుంది. దివుడు అన్నాడు, " ఈకిందిదారి వెంటడి పదండి. "

" ఇలా పూరికివూరు కూచుని వెళుతూ వుంటే మనవూరు ఎప్పటికి చేరకాం సావోతా ? " వొకడన్నాడు - " వద్దు. తిన్నగా మీదిదారిని వెళదాం. " వాదన జరిగింది.

" ఊరికే బందికార - బందికారవెళ్ళితే ఎమవుతుం దయ్యా ? సంతోషమూ, సరదా అన్నీ అయిపోయాయి. ఇంకా ఎంతని ? " మరొకడన్నాడు.

" అవూళ్ళో మనకోసం ఉదయాన్నే ఎవళ్ళు కూచుంటారని, ఎవడైనా వెళతాడా అక్కడకి ? ఏం ? అందరూ ఇప్పుడు రుహోలావొడ్డున వుంటారు. "

" తిన్నగా ఘాటీఎక్కి వెళ్ళిపోకండా ఇంత దొంకతిరుగుడు దారిని వెళ్ళమని ఎవడు చెప్పాడయ్యా ? ఘాటీమీదినుంచి వెళితే ఏమైపోతుందని ? ఉదయాన వెనుట పోస్తోందా ఏమన్నానా ? "

బందికార వెళ్ళడం సడలేదు. పదిమంది మాటలో వొక్కడిమాట ఏం సాగు తుంది ? దివుడికి సిగ్గరగా వుండేది. తన అనుమతి అక్కరలేకండా తనచెల్లెలు ఉదులియా వుదాయించిందని మాటమాటాకి జ్ఞాపకం వస్తోంది. కోపంతో నడక జోరైంది. అన్నికోసాలూ వొక్కటై పుయుమీద ముక్తాయంపు విరుస్తున్నాయి.

" హూ, వచ్చెయ్యండి. వెనక్కి తక్కుతారెందు కింకా ? "

“నీతో పరిగెత్తలేం సావోతా ! పిల్లలతండ్రివైనా కూడా, మంచి వయసులో వున్నావు నువ్వు.”

దారి నడకకి కోడులకి నవ్వులూ, పరాచికాలు ముందుగుండు. అయితే వాటన్నిటిమీదా మనస్సులేదు దివుడికి. దేనిమీదా మనస్సు లే దిప్పడు. ఇవాళ ఉదయాన్నే ఎక్కడో మర బిగిసిపోయింది. తలవెనక ఎవరో రెండరా * పట్టుకుని గుర్రం వెంట్రుకల మీద ఏడుపు రాగం తాగుతున్నట్టుంది. నైరాశ్యగీతి మోగిస్తున్నట్టుంది. అంతా తారు మారైపోయింది. అన్నీ విఫలంగానే వున్నాయి.

ఈరి పొలిమేరలో అడుగుపెట్టగానే ఓం వ్రథమంగా లెంజుకోడు కనిపించాడు. దూరంనించి ధాండాలజట్టుచూసి లెంజుకోడు తగ్గేశాడు. బుజంమీద గండ్రగొడ్డలి వేసుకుని నించున్న దగ్గిరే నిలబడి పోయాడు. ఎవరో ఎకసక్క మూడారు — “పహరా ఇస్తున్నాడు. కరకరా కాస్తున్న ఈ ఎండలో దొంగలు పడరుకదా !”

ఒకవోర ఝోలావొడ్డున వొంగి బాలముండా తొంబు భార్య సోనాదేయి నీళ్ళ కడవ ముంచుతోంది. జట్టులోంచి మునిలిబారికి కేకలేకాడు. “ ఏయ్, సోనాదేయీ ! అంతా బాగా ? ”

“ నువ్వు నిన్ననేకదా, ఇంటిదగ్గిరనించి వచ్చావు ? ఇంతలో ఏం చెడ్డయి పోతుంది బారికి ? ”

“ కోడలువుంది బారికి, పారిపోలేదు. కనపళ్లేదూ, కాపలా ఎవరున్నారో ? ”

దివుడు మరింత మండిపోయాడు.

అనవసరంగా వీళ్ళకోసం నిలబడితే తన గౌరవం చెడుతుం దనుకున్నారు లెంజుకోడు. వీపు తిప్పేసి వెళ్ళిపోబోయాడు.

“ లెంజుదద్దా ! ” ఝోలా ఇవతలినించి పిలిచాడు దివుడు.

“ హో — ”

“ నా పుబులిని ఏంచేశావు లెంజుదద్దీ ? వట్కూర్ నిస్తా పిస్తా ముసిలితోక్కా ! ”

“ ఏమిటి కూశావూ ? ” ఇంతలేసి గుడ్డుచేసి, గండ్రగొడ్డలి బిగించి పట్టుకుని రెండడుగులు ముందుకి వచ్చాడు లెంజుకోడు — “ ఏమిటి కూశావ్ ? మళ్ళీ కుయ్యా, మళ్ళీ కుయ్యి ఏమిటికూశావో ? ఏమిటి కూశావ్ ? ”

“ కుయ్యరు, వీడికి భయపడతారు ? ” వెక్కిరించినట్టు అన్నాడు దివుడు —

* వాద్యం. తీగెలబలులు గుర్రంతోక వెంట్రుకలు కట్టివుంటాయి. చండాలవీణ అనికూడా అంటారు దీన్ని.

“నిస్తా పిస్తా ముసిలిపినిగ ! వీడికి మగతనం వుంటే, వూరి మొహం మీద చెప్పు కొట్టి, పిల్లని లేవదీసుకు పోయేవాళ్ళా పొరుగురివాళ్ళు? అనను, మానేస్తాను : ఏం చేస్తావు నువ్వు ? ”

లెంజుకోడు కోపంతో పిచ్చివాడైపోయాడు. గండ్రగొడ్డలి మీదికెత్తి రుఫోలా వేపు పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. ఇటునించి దివుడు కూడా వురికాడు. ఇద్దరికీ మధ్య రుఫోలా వుంది. అది దాటితే చెకుముకి రాయితో ఉక్కుముక్క రాపాడుతుంది. దివుడు జట్టుదార్లు దివుడు మొహమూ, లెంజుమొహమూ కనిపెట్టలేదు. సాధారణంగా కలితలు పుడితె ఇలా కయ్యం రావడం సహజమే. అంతలోనే సరిపెట్టుకు పోతారు. అలాగే అనుకున్నారు వాళ్ళు. అయితే అఇద్దరి మొహాల వైఖరి వొక్కమనిషిమాత్రం కనిపెట్టడానే వుంది ; రుఫోలా అవతల వొడ్డున సోనాదేయి. మనుషుల కళ్ళల్లో పెద్దపులిమాపు. దాని సంకేతం వొక్కటి - హత్య.

లెంజుకోడు ఎన్నడూ ఇలాకోపం తెచ్చుకునేవాడు కాదు. దివుడు సావోతా కామందు. అతడి సరదా మొహంలోనూ ఇలాటి వికటత్వం ఎన్నడూ లేదు. ఇద్దరి కళ్ళలోనూ విద్యుత్తులు లేచి వొకదాన్నొకటి నరుక్కుంటున్నట్టు కనిపించాయి. ఇద్దరూ ఉగ్రులైపోయి వొకళ్ళమీదికి వొకళ్ళు వురుకుకున్నారు.

సోనాదేయి జజ్జరిల్లిపోయింది. ఏమైపోయిందో అమెకి, కెప్పున వెర్రికేక వేసి, కడవ పడేసి దోర్లా రుఫోలాలో పడిపోయింది. మొహం తిప్పిచూశాడు. లెంజుకోడు. ఒక్క వరుగున వెళ్ళాడు. తన కళ్ళముందు సోనాదేయి చచ్చిపోతోంది. అవును, చచ్చిపోతోంది. కాకపోతే ఆకస్మికంగా ఇలా ఏదీ జరగదు. కోడుగండ్ర గొడ్డలి బుజంమీద వేసుకుని లెంజుకోడు పరిగెత్తాడు, అమెని లేవనెత్తాడు. సోనాదేయి బలబలా చూస్తోంది. “ ఏమైంది ? ఏమైంది ? ” అంటూ అంత మంది పరిగెత్తుకువస్తున్నారు, ముసిలి బారికి ఏచ్చెత్తినట్టు గాపుకేకలు వేస్తున్నారు. చుట్టూ చేరి అంతమంది గోలచేస్తున్నారు. కాళ్ళు జాడిస్తున్నారు. చేతులు విసురుతున్నారు. అడివిలోంచి వేళ్ళు, మందూలూ తెమ్మంటున్నారు.

సోనాదేయి తేరుకుంది. చప్పునలేచి నర్దుకుంది. కళ్ళల్లో తెలియని భయం కనపడుతూనే వుంది. అయితే భయానికి కారణమేమీ లేదక్కడ. నెమ్మదిగా యావన్మందీ అమె తేరుకోడంకోసమే ప్రయత్నించారు. లేచి, మాట్లాడకండా ఇంటికి వెళ్ళి పోయిందామె. సాగనంపినట్టు అందరూ అమెవెంట నడిచారు. అందరిముందూ లెంజుకోడు నడిచాడు. అతడివెనక ముసిలిబారికి వెళ్ళాడు. బారికిబుర్రలో బోరె డన్ని ప్రశ్నలు. సోనాదేయిమాత్రం జవాబు చెప్పేస్థితిలోలేదు.

గందరగోళం తగ్గి దివుడు ఇంటికి వెళ్ళేసరికి ఇంటిదగ్గర రెంజు దద్ది లేడు. ఇదీ వీడి తంతు! పుబులి వెళ్ళిపోయింది, ఏమయిందో సంగతి సందర్భం రెండు ముక్కలు నోటితో చెప్పడానికి ఇష్టం లేదు వీడికి! బాధ్యత నెత్తిమీద వేసుకోడు, వంతుమాత్రం కావాలి. కష్టపడడు, విమర్శచేస్తాడు. ద్రును కుక్క నయం వీడి కంటే.

నిజానికి వీడిలోనే ద్రును కుక్క కనపడింది. ఇన్నాళ్ళ తరవాత తన యజమాని వచ్చాడు. రెండు కాళ్ళుఎత్తి, తోకాడిస్తూ సంతోషంగా నవ్వుతూ వచ్చింది ద్రును. చెవులు నులిపి వొక్కచెంపకాయ దానికి బహుమతి.

దివుడు మనస్సు సరిగలేదు. చెల్లెలో, భార్యో ఎవరో వొకరు అంతమందికీ ఎదురు వస్తున్నారు. తనదగ్గరికి వచ్చేసరికి ఎవరూలేదు, వొక ముసిలి కుక్క! కుక్క మొదలుకుని మనుషులదాకా ఇంత కావేష పెరిగిపోయిందన్న మాట!

ఇదిగో తన ఇల్లు. భార్యభర్త లిద్దరిలోనూ పూల బాణాలు కొట్టిన కోపం. ఇవాళ పుయుకి రెండు తగిలిస్తారు తాను. చావుదెబ్బలు కొట్టేస్తాడు. ఈగోల్కాలంతటికీ ఇదేమూలం. అలాకాకపోతే, తన కన్నవారి పూరిమనుషులువచ్చి పుసలాయించి, ముక్కామొహం ఎరగని ఛాండిని లేవదీసుకు పోగలరా? ఈళ్ళో కుర్రాళ్ళు లేకపోడం చూసిరాగలరా వాళ్ళు?

ద్వారం దగ్గర ఎదురుచూస్తూ నుంచుంది పుయు. ఎంత చిక్కిపోయి వుందో! ఈనె పుల్లల్లావున్న ఆమెకాళ్ళు చేతులూ చూసి, మెడకింద అగిపోయాయి దివుడి చూపులు. ఒట్టి ఎముకలగూడు. నిజంగా ఎంతచిక్కిపోయిందో పుయు! దివుడు కోపం మెల్లిమెల్లిగా తగ్గిపోయి, వివేకం మేలుకుంది. "ఇలాటి వండుగ రోజున పుయుమీద చెయ్యి చేసుకోను" అనుకున్నా డతడు - "పుయు దెబ్బలు భరించలేదు."

లోపలికివెళ్ళి హాకినాని పట్టుకువచ్చింది పుయు. ఈపుతూ ముద్దులాడింది. కొడుకు తండ్రిని చూస్తున్నాడు. "కొడుకు నెత్తుకు నించుంటే తల్లిమొహంలోని దారిద్ర్యం తొలిగిపోతున్నాది" అనుకున్నాడు దివుడు.

పుబులి వెళ్ళిపోయింది, పుయు వుంది. పుబులి పరాయిగోత్రంలో కలిసిపోయింది. పుయు తన సొంతం,

ఎటో భావిస్తూ వుంటే, ఎటో పరిగెడుతోంది మనస్సు. దివుడు కోపంతెచ్చుకో లేకపోయాడు, భార్యమీద జాలివేసింది. ఎవరు ఎటువెళ్ళినా తిట్లూ చీవాట్లూ

తంటూ అలాగేవడివుంది పుయు. పెద్ద నిట్టూర్పుతీసి, సంబాళించుకుని పుయు దగ్గిరికి వెళ్ళాడు దివుడు.

" పొగాకు ముక్కవుంటే ఇయ్యి " అడిగా రతడు. పరిచయంలేని కోడూ కోడూదీ సాధారణంగా అడుకునే భాష అది. అతడిమాటలు విని తుళ్ళిపడిచూసింది పుయు. " కామానికి దూరంగావుండి, కొన్నాళ్ళుకాగానే, మధ్యపచ్చిన గోల్కలు మరిచిపోయాడులా వుంది దివుడు " అనుకుందామె. దివుడు మళ్ళి అడిగాడు, " ధుంగియా వుంటే ఇస్తావా, నేను ఇచ్చేవా ? "

పుయు నవ్వింది.

యా ఖై తో మీది

నిశ్చలంగావుంది రాత్రి. చుట్ట అగ్గి మినుకు మినుకు మనిపిస్తూ తన ఇంటి అరుగుమీద కూచున్నాడు దివుడు. పుయు వంటలో వుంది. జైటికి వచ్చి పోతూ వుంది. అడుగుల చప్పుడు వినిపిస్తోంది. కడియాలు చప్పుడవుతున్నాయి. వంట జరుగుతోంది. పొగ రేగుతోంది. ఎదటి వొంటివాసా అరుగుమీద అగ్గిసెగ అవు పిస్తోంది. ఇరుగు పొరుగు ఇళ్ళల్లోంచి మాటామంతి వినిపిస్తోంది. అరుగుకింద గుమ్మానికి ఎదురుగా దస్రు కుక్క పారాకాస్తోంది. ఉండి వుడిగీ మెల్లిమెల్లిగా మొరుగుతోంది. అప్పుడప్పుడు దురుసుగా పరిగెత్తుకు వెళ్ళి ఎవళ్ళనో తరుముతోంది. తిరిగివచ్చి తోక కింద దులుపుతోంది. ఇలానే వుంటుంది చీకటిలోకాంతి; ఇంటి విక్రాంతి.

ఒకటి పాత చిత్రం.

ఒరిగిన వంచకింద. చీకట్లో, నన్నపాటి అరుగుమీద పరిచితమైన పాత అను భూతి. తాత తండ్రులనాటి పూరివంద. ఎక్కడెక్కడ తిరిగి వచ్చినా ఈ పూరి కొంపలో చేరుకుంటే అదే సుఖమనిపిస్తుంది.

దివుడు సావోతా తిరికగా కూచున్నాడు. మనస్సు ఎక్కడుందో తనకే తెలియదు. కోపమూలేదు. విచారమూలేదు, ఉల్లాసమూలేదు, ఒట్టికాంతిగావుంది. మెల్లిమెల్లిగా చుట్టపీలుస్తున్నాడతడు. కంటిమీద రెప్పలు బరువవుతున్నాయి. చల్లగా కునికిపాట్లు వస్తున్నాయి. ఎంత నిశ్చలంగా వుందో చీకటి! చెట్టూచేమూ అలాగే నిలబడి వున్నాయి. కదలాడలేదు. అకాశంనిండా చుక్కలే. రేపు బాగా ఎండెక్కుతుందిలా వుంది.

పుబులి వెళ్ళిపోయింది. లెంజుదద్ద ఇప్పటిదాకా పత్రాలేదు. ఎంతదూరం వచ్చే సిందో కోపం - ఎర్రటికోపం. ఎన్నడూ ఇంతదూరం రాలేదు. జరిగిపోయినదానికి విచారం కలగలేదు దివుడికి. అన్నీమామూలే. అన్నీ పాతబడిపోతాయి. తనకి లెంజుదద్దికి వడడంలేదు. లోపల్లోపల ఏనాడో చెదకొరికేసి, గుల్లదెరిపోయేవుంది. సంబంధం. ఇవాళ చూసిచూడడంతోనే పుటుక్కుమంది. - పోనీ.

మనస్సులో బరువైనవి వొక్కొక్కటి చీకటిలోకి వెళ్ళిపోతున్నప్పుడు పియ్యటి తనుపుకి రాలేదు. ఎంతో అడుగున వుందామె. కరుణా, క్లాంతి, వొక్కదగ్గర కలిసి

పోయాయి. ఎప్పుడు తాను వేటకి వెళ్ళాడో జ్ఞాపకంలేదు. ఎందుకోసం ఈ అడివిలో తిరుగాడుతాను ? ఎందుకీ కాళ్ళపీకు ? అంతా వ్యర్థమే అనుకుంటున్నాడతడు. ఏమీ అవసరంలేదు.

అవులింతమీద అవులింత వచ్చింది. పుబులిని పిలవాలని బుద్ధిపుట్టింది. ఆమె లేదని లీలగా జ్ఞాపకం వచ్చింది. పుబులిని మరిపిలవడు తాను. పుబులి లేదుమరి.

ఎప్పుడో తనమొహంముందు వెలుగు వచ్చిందనిపించింది దివుడికి. ఎవరో తనని కదిపి లేపుతున్నారు. తెల్లవారిపోయినట్టు. నిద్రకూడా వ్యర్థమే. నిద్రమత్తులో వెనక్కి జోగిపోతూ అనుకుంటున్నాడతడు - ఎవరుపోతారు - ఎవరు చాలగలరు - నిద్రనుఖంగా వుంది.

మొహం దగ్గర దీపం పట్టుకుని పుబులి లేపుతోంది - కాదు పుయులేపుతోంది. " ఏం తిండి తినయా ? ఓలమ్మా, ఏం నిద్రా ? "

" ఏ(ఎఁ) లెంజుదద్దా ? " గడపకింద రాతిమీద నిశ్చలంగా ఇంత చీకటిముద్ద కూచునివుంది. దివుడు కేకవేశాడు, " ఏం దద్ది తిండితిన్నావా ? "

రాతిమీంచి దస్రకుక్క దేన్నో వెంట తరుముకు వెళ్ళింది. దివుడు హతాశుడయ్యాడు. " లెండి " అంది పుయు - " మీరు తినండి ముందు. లెంజుదద్ది ఇంకా రాలేదు. "

మళ్ళీ క్లాంతి. దివుడు కళ్ళుమూసేశాడు. గోడవేపు పొరిగిపోయాడు. పుయు కుదిపికుదిపి లేపింది.

" మళ్ళీ నిద్రపోయాడా ? లెండి. పిల్లాడు వొక్కడూ వడుకున్నాడు లోపల. లేచారా ? "

అవేపు జామిరికోడు పెద్దతేనుపు తేన్నాడు. " ఎంరా దివుడూ, తిండి తిన్నావా ? "

దివుడు తుళ్ళిపడ్డాడు. లేచి నుంచున్నాడు.

ఒంట్లో బాగాలేదు, అయినా తినాలి. పుయు సంతోషంగా వడ్డించడానికి లోపలికి వెళ్ళింది. దివుడు అమెవెంట గంభీరంగా వెళ్ళాడు' ఎన్నో మాటలు గ్యాపకం వస్తున్నాయి. పుయుమీద సిర్ర పుడుతోంది. కోపం యావత్తూ దులుపుకు పోయి లెంజు దద్ది చీకట్లో ఎక్కడో చాక్కున్నాడు. బేకుకోడు హాయిగా కాపరం చేస్తున్నాడు. కోప్పడ్డానికి కాని, ఏదైనా పనిచెయ్యడానికి కాని దివుడుకి వోపిక లే దిప్పుడు.

సందేహిస్తూనే అడిగా రతడు - "మిటిం వాళ్ళు ఎప్పుడు వచ్చారు? వస్తామని ముందు కబురు చేశారా? పుబులి ఏమైనా చెప్పిందా? ఇలా హటాత్తుగా వెళ్ళిపోయిందే! ముందుగా ఏమైనా చెప్పిందా?"

దివుడు తెలుపుకుంటున్న కొద్దీ, అతడిలో వెనకటిస్థితి మేలుకుంటూ వుండేది. అ కోపమూ - అభిమానమూ - అదేవిధంగా చేదుభావమూ తలెత్తుతూ వచ్చాయి. కాని ఎదట హాకినా ఏపాపమూ ఎరగని పసికూన వొళ్ళుమరిచి నిద్రపోతున్నాడు. తిండి తినిపించడానికి దగ్గరకూచుని పుయు ఇంత ఇదిగా బుదిరిస్తోంది. కాళ్ళకింద నిలవడం లేదామెకి. ఎన్నో కుశలప్రశ్నలు వేస్తోంది. ఎన్నో కుభాలు కోరుతోంది. దివుడు ఆమెని కోప్పడలేకపోయాడు. చెల్లెల్ని ఎందుకు వొదిలేశావని కర్రపేతుతో అమె దుర్బలశరీరమీద బాదడానికి అతడిచేతులాడలేదు. శాంతి అశాంతి ఈరెంటికి మధ్య వూగుతూ, మొహం బుంగలా పెట్టుకుని, జార్యచేస్తున్న ఉపచారాలన్నీ కర్రలాగ వోర్చుకున్నా రతడు.

"ఇదిగో మరొక్క రెండు ముద్దలు తోప వడ్డిస్తాను. ఏం, మరి తినరూ? ఈ మాత్రంతో కడుపు నిండిపోయిందా? మరో దుంపముక్క, మరిరెండు కాల్చిన అద్దపిక్కలు - ఇంతతోనే లేచిపోతారా?"

ఇవాళ కోరి మీదపడి అనురాగం వొలకపోస్తోంది పుయు. ఎంత గింజుకుంటూవుంటే అంత ఇదిగా వుంది దివుడికి. పుయు నోట్లో నాలిక అంగుటి కంటడంలేదు. పాదాలకు రెక్కలు వచ్చినట్టున్నాయి. ఏమైందో?

"అయ్యో నామతి మండిపోనూ, కాళ్ళు పుప్పనీటిలో ముంచలేదు, పికడం లేదూ? నీళ్ళు పెట్టాను తేనా? కాళ్ళు పట్టెయ్యనా? ఉహూ, నేను తరవాత తింటాను. మీకు పట్టేస్తాను, మీరు పడుకోండి."

నిశ్చలమైన రాత్రి వికృతంగా వుంది. దివుడు బైటికి వచ్చాడు. తిండి తిని కడుపు చల్లపడింది. నిద్ర తేలిపోయింది. మొహానికి చల్లగాలి తగులుతోంది. ఒంటోపున్న నీరసం మనస్సులో లేదు. శరీరంలో బలం పుంజుకున్నకొద్దీ మనస్సులో మగతనం రెచ్చిపోతూవుంది. మనస్సు విరసంగా తయారవుతోంది. పుయుకి విలువలేకుండా పోతోంది.

నాలుగువేపులా చూశాడతడు. నిశ్శబ్దంగా వుంది పూరు. అంతమంది నిద్ర పోతున్నారు. ఎక్కడా దీపంవెలుగు లేదు. ఏమయిందీవేళ? తన ప్రతిజ్ఞ ఏమైంది? వెనకటిలాగే పుయుని స్వీకరించాడు తాను.

అన్నీ తనువుకి వచ్చాయి. పుయు— ఎండిపోయి, ఎముకలుమాత్రం మిగిలిన భాయిలా మనిషి. కళ్ళల్లో వెలుగులేదు. మొహంలో కళాకాంతి లేవు. తన కళ్ళల్లో కొద్రుగుచ్చడానికి అమె మూర్తి ఎప్పుడూ కళ్ళముందు వేలాడుతూవుంది. ఈపుయు తోనా మళ్ళీ కలిసీ మెలిసీ వుండడం కోసం సంది? ఇవాళ వొయ్యారం చూపె డుతూ పులుముకుంటూ వుంటే అమె మొహం ఎంత బీభత్సంగా అవుపించిందో ఒంటికి దుమ్ములు తగిలాయి, చల్లని దుమ్ములు, ఇన్నాళ్ళూ పుయు ఇంకోలా వుండేది. ఇవాళ మీదపడి మురిపించాలని చూస్తోంది. “ఆడాళ్ల స్వభావమే ఇంత” అనుకున్నాడు దివుడు— “వోడిపోతే ఇలాగే మోసగిస్తారు. దగాచేస్తారు.” వ్యతిరే కాభిప్రాయాలన్నీ మనస్సులో కలగా పులగం చేసుకుని పుయుమీద తిరగబడాలని ప్రయత్నించాడతడు. ఒంటరిగా కూచుని ఆలోచించినకొద్దీ అతడి నమ్మకం బలపడింది. అమె తనది కాదనే నిశ్చయానికి వచ్చాడతడు. మాడిపోయిన కూర కాలి మసైపోయింది. తిరిగి దాన్ని సవరించి ఏం లాభం?

నిద్ర తేలిపోయింది. అసహజమైన అనుభూతి తొలిగిపోయింది. తిండితిన్నాక, ధుంగియా పీలుస్తూ గడవమీద కూచుని వొళ్ళు వేడిచేసుకుంటున్నకొద్దీ పుయునించి దూరమైపోతూ వచ్చాడతడు.

రాత్రి నిశ్శబ్దంగావుంది. సోనాదేయి నిద్రపోతూ వుంటుంది. ఉన్నట్టువుండి ఏమైందో పాపం, సరిగ్గా నమయానికి అంత పెద్దకేకవేసి నీటిలో పడిపోయింది. సోనాదేయి తన రైతు. ఒట్టిరైతేకాదు, తన సేవకురాలు. మునిలి బారికి కోడలు. సోనాదేయి విషయం విచారించడానికి వెళ్ళనందుకు దివుడు తన్నుతాను నిందించు కున్నాడు. ఇవాళ చాలారాత్రి అయిపోయింది. పుయుకాపలా కాసుకు కూచున్నట్టుంది. ఈళ్ళో ఎవరేం చేస్తున్నారో? రేపు తప్పక వెళ్ళాలని నిశ్చయించు కున్నాడు.

తరవాత పియోటి — పియోటి — తలుచుకుంటే సంతోషంకాదు. గుండెల్లో ఎక్కడెక్కడో వెల్లివెల్లి అనిపించేది. మనస్సు కుంగిపోయేది. ఉత్తరక్షణంలో కోసం పెరిగేది. పుబులి — పుబులి పూచీలో లెంజుదద్ది వచ్చేవాడు. లెంజుదద్ది— ఎటుపోతాడో పోనీ. రాకపోతే రాకపోనీ. అవిషయంలో ఎవరూ ఏమీ చేసేదిలేదు. “లెంజుదద్ది ఇలా పనికిమాలినవాడై పోయాడు. మునిలాడైనా అతణ్ణి అదుపులో పెట్టాలి. తన ప్రపర్రనకోసం రవంతా విచారం కలగలేదుతనకి. పియోటి తనువుకి రావడంతోనే తన అనందానికి భంగం కలగడానికి కారణం పుబులిఉదులియా

వెళ్ళిపోడమే అనుకున్నాడు. దీనంతటికీ పైవాళ్ళే బాధ్యులు. తప్పంతా పైవాళ్ళదే. లోకంలో తాను పుట్టినా, తనవాళ్ళంటూ ఎవరూలేరు. తోడూ, నీడూ లేదు తనకి. అందరూ విరోధులే. అంతమంది అడ్డుపడ్డేవాళ్ళే. అందరూ తనని దుర్బలుణ్ణి చేసేయ్యాలని చూసేవాళ్ళే. శాంతిలేదు.

ఈచీకటి రాత్రిలో తనకల్లి గ్యావకం వచ్చిందతడికి. తండ్రి గ్యావకం వచ్చారు. వాళ్ళేవుంటేనా, పుయ్యమీదా, లెంజు దద్దిమీదా ఆధారపడవలసిన అవసరం వుండేదికాదు తనకి. వాళ్ళేవుంటే అంతా బాగానే వుండేది.

చుక్కలు ముద్దముద్దగా వున్నాయి. మనక మనకగా వుంది చీకటి; మేఘాల్లాగా, పొగలాగావుంది, అందరూ నిద్రపోతూ వుంటారు. భూతాలూ, దెయ్యాలూ, పులుల డుమాలూ మాత్రం మేలుకునే వుంటాయి. ఇంటాబైటా చీకటిగానేవుంది. దివుడు సావోతా అశాంతి హృదయం కుములుతోంది; రంగుమారింది.

పనిపాట్లు పూర్తిచేసుకుని పుయ్యు పిలిచింది - "కూడున్నారేం, నిద్రరాలేదూ?" పరాచికమాడినట్టు మనకచీకట్లో చప్పున ఆమెవళ్ళు కనపడి, మరుగుపడిపోయాయి.

"ఒళ్ళు చెడిపోతుంది, పడుకోండి--"

"హూ" అన్నాడు దివుడు. లేచి, యంత్రంతలాగ పరవ్యాసంగా వొకొక్క అడుగువేసి, పడుకొనేందుకు ఇంట్లోకి నడిచాడు.

ప్రపంచమంతా నిద్రలో వుందిప్పుడు. సంకేతంలో జీవనం కలల్లో తేలిపోతూ వుంది.

అ ర వై

ఉదయం పిల్లాడి అపియమైన ఏడుపుతో దివుడి నిద్ర తేలిపోయింది. అది వొట్టి ఏడుపుకాదు. గూఢంగా ఏదో ఎవరో చెవిదగ్గర చెపుతున్నట్టుంది. నిద్రవారులూ పుంటే, ఎవరోవచ్చి కబురుచెపుతున్నట్టనిపిస్తూవుంది - 'రాత్రి సోనాదేయి చచ్చి పోయింద'ని ఎవరో చెపుతున్నట్టుంది. చచ్చిపోయిందీ? తుళ్ళిపడి లేచాడు దివుడు. "అహ" అని, ఏమనాలో ఆలోచిస్తూవుంటే ఇంతలో అపియమైన అడ్డు. గడ్డం పెరిగిపోయింది. కళ్ళు ఎర్రగా వున్నాయి. కనుబొమలు ముడివేస్తూ, అంతలేసి గుడ్లుచేసి అన్నాడు దివుడు :

"ఏం, ఏమన్నావూ ?"

వీధిలో అంతమండి పూసులేసు కుంటున్నారండీ! లెంజు దద్ది చెట్టుకింద కూకుని ఏడుస్తున్నారట! మీరు అకణ్ణి ఏమో తిట్టారట! అంతా అంటున్నారు, లెంజుదద్ది కాపనాకారాలు పెడుతున్నాడని. అన్న చచ్చిపోయాక మీరు అతణ్ణి నీచంగా చూస్తున్నారట! "

చెపుతూ చెపుతూ భయంతో గుసగుసలాడినట్లు మెల్లిగా అంది - "లెంజు దద్ది వేర్లయి పోతాడట! ఛీఛీ, ఏంమాటలివి? ఏమిటని వచ్చారో మీరు? పడుకుంటూ రేమిటండీ, ఇల్లు తగలబడి బుగ్గయిపోతూవుంటేనూ? పగవాళ్ళు నవ్వుతున్నారు. లెండీ, వెళ్ళండి, కొంచెం కనుక్కురండి. "

"ఏం, ఏమిటన్నావూ ?"

"మీరు కొంచెం వెళ్ళండి. బుదిరించి ఇంటికి పిలుచుకు వచ్చేయ్యండి. వెనకమాట వెనకవేసేయ్యండి. ఎంతైనా మీ దద్దికదా! కోపంలో ఏదో అనేసి పుంటారు. వెళ్ళండి జాతి (క్షమాపణ) కోరండి. తీసుకు వచ్చేయ్యండి. వెళుతున్నారూ - ?"

ఏమిటి చెపుతున్నా దిది? దివుడుకళ్ళు విప్పారినై. మొహం బిర్రబిగుసు కుంది. గతరాత్రి మెత్తదనం మనసులోంచి ఎగిరి పోయింది. పగలు వచ్చింది. గత పుదయం ఏ దివుడో ఈ ఉదయమూ ఆ దివుడే అతడు. ఈమె ఏ పుయుగా వుండేవో ఇప్పుడూ అదే పుయు; మార్పులేదు.

ఏమిటి చెపుతున్నా దిది? దరిద్రగొట్టు నరకంకాళం! జాతి కోరడానికి వెళతాడూ తాను? దివుడుసావోతా జాతి కోరతాడూ? నిన్నటి మాటలన్నీ నెమ

రుకి వచ్చాయతడికి. లెంజుకోడూ తానూ కజ్జాకి నిద్దపడుతున్నట్టే అనిపించింది మళ్ళీ. అడుగో లెంజుదద్ది తనని తిడుతున్నాడు. తానూ నిద్దపడతాడు తిట్లకి. ఉరుముతూ లేచాడతడు. పుయుమీద విరుచుకు పడ్డాడు.

“ఏమిటన్నాపూ : నేనా వెళతాను జాతికోసం ? గండా పట్కూర్ దుష్టూ , నువ్వు లెంజుదద్ది కలిసి, నేను లేకపోతే చూసి, నాచెల్లెల్ని ఇంట్లోంచి ఎగరేసేశారు. సిగ్గులేదూ మీకు, మళ్ళీ మాట్లాడుతున్నారు ? ”

పుయు కొయ్యబారి పోయింది. “ అయితే, ” భయపడుతూ అందామె—“ మీరు వెళ్ళరూ ? లెంజుదద్ది వేర్లయిపోతాడు. అతడి వుసురు పడుతుంది నా హాకినా మీద. నన్ను కొడితేకొట్టండి, కాని మీరు వెళ్ళండి - వెళ్ళండి - ”

“ మళ్ళీ - మళ్ళీ - ” చెయ్యెత్తి అమె మీదికి వురికాడు దివుడు - “ మళ్ళీ అదేమాట అన్నావంటే ఎవిక లేరేస్తాను చూసుకో. ”

గొణుక్కుంటూ, తిట్టుకుంటూ పూళ్ళోకి వెళ్ళిపోయాడు దివుడు. నుంచున్న దగ్గిరే నుంచుని చూస్తూ వుండిపోయింది పుయు. రెండుకళ్ళలోనుంచి రెండు నీళ్ళ ధారలు కారాయి. ఏమిటి భయంకరరూప మివాళ ? ఒక్కనాటిది కాదు, ఎన్నాళ్ళ రించో పెరుగుతున్న ‘ పాతిపాము ’ తన తోక మాత్రం కనపర్చింది దివాళ, నీటి లోంచి. ఎదట తారసిల్లినవాళ్ళని కుట్టేస్తుంది, కళ్ళుపొడిచేసి తినేస్తుంది. సరిగ్గా అలాగేవుంది దివుడు మనసులో చిత్రం.

పుయు సందేహిస్తూ వుండేది. గతరాత్రి వ్యవహారంతో దీనికేమీ సామంజస్యం లేదు. అయితే తన నమ్మకం తప్పు ? దివుడు మరి తనవాడుకా ? కన్నీటి సెలయేట్లో వరదవచ్చింది.

ఇదీ ఇవాళ భళ్ళున తెల్లారగానే జరిగిన తొలివిషయం.

దివుడు సావోతా వురుముతూ పూళ్ళోకి వెళ్ళాడు. సగంలో తేలిపోయింది నిద్ర. దానిమీద ఈపోటు. ఇంకా రోజుల్లా వుంది, అన్నట్టుగానే నిజంగా జీలుగుచెట్టు మొదట లెంజుకోడూ కూచున్నాడు. ఊళ్ళని ముసిలాళ్ళు అతడిచుట్టూ మూగారు. తలొకమాటా మాటాడుతున్నారు. అందరూ గంభీరంగా వున్నారు; అతడివేపే చూస్తున్నారు. తిట్టుకుంటూ దగ్గిరికి వెళ్ళాడు దివుడు. అంతమంది గమ్మున అతడి వేపే చూశారు. ఎవ్వరూ మాటాడలేదు. ముసిలాళ్ళముందు తన దురుసుతనం అపుకోలేకపోయాడు దివుడు. వాళ్ళస్థిరమైన చూపులముందు అంత తక్కువై పోయాడతడు.

ముసిలి జాంబాకోడూ మెల్లి మెల్లిగా అన్నాడు, “ నువ్వే వచ్చావు. మంచిపని

చేశావు సావోతా ! పంచాయితీకోసం ఇష్టం లేకపోయినా నిన్ను పిలిపించే వాళ్లం మేం. "

" బాగుంది, బాగుంది " అన్నాడు దివుడు- " పంచాయితీ చెయ్యండి. ఎన్నో వున్నాయి నేనూ చెప్పడానికి. ఊరుదాటి, ఇల్లుదాటి మనిషి వెళ్ళడానికి భయంగా వుంది. కొంచెం కనుమరుగైతే చాలు, ఎవళ్ళమీద భరోసాపెట్టుకు, కాపలాపెట్టి వెళతామో వాళ్ళు తప్పకాగి తందనాలాడతారు, అంతా ఎగిరిపోతుంది. పొలానికి పంపండి, కాపలాకి పంపండి లాభంలేదు, సొంతంగా అంతా చూడకపోతే తల్లకిందైపోతుంది. మంచీచెడ్డా వొకమాటంటేచాలు, వెంటనే నరుకుతానని తయారు. ఉత్తి కుత్తినే అలక, పూరికే అభిమానం, రోషం, ఎవడు ఎంతని సహిస్తాడు ? ఊ, పంచాయితీ చెయ్యండి, తుంచెయ్యండి. రోజూ ఎందుకీపోరు ? "

" విన్నారా ? విన్నారా ? " అన్నాడు లెంజు.

ఎవరూ నోరు విప్పలేదు. అలాగే మాట్లాడకండా దివుడు మొహం చూస్తూ పూరుకున్నారు. దివుడు తగ్గిపోయాడు. ఏదో వొకదానికొకటి చెప్పేసినట్టు నందే హం కలిగిందతడికి. అనరానిదేదో తన నోటంబడి వచ్చేసింది, దానిపరిణామం తప్పదు. మొహం వేలేసుకు నుంచున్నాడతడు. అంతమందీ పూరుకోడంతోనే లెంజుకోడు కూడా ఏమీ చెప్పలేకపోయాడు. అతడికోపం తగ్గిపోతూ వచ్చింది.

జాంబాకోడు మళ్ళీ అందుకున్నాడు, " అయితే వొకదగ్గరెందుకూ, వదండి పూరి ఖెరామజా దగ్గరికి వెళదాం. అక్కడే పంచాయితీ జరుపుదాం. "

అంతమందీ గొల్లుమని లేచిపోయారు. లెంజూ, దివుడూ అంతమందిలోనూ తల వంచుకు నడిచారు. ఎవరినోట్లోనూ మాటలేవు. ఇద్దరూ నిజంగా తప్పవేసి నట్టే అనుకుంటున్నారు. ఊరివాళ్ళ ముందు ఇంతమాట అంతై పెరిగింది. చిలిపి చిలిపి గాలివాన అయింది. ఇద్దరూ అనుకుంటున్నారు- " పంచాయితీ జరుగు తుందీ ? ఎందుకు జరుగుతుందీ ? ఎవరు పిలిచారు పంచాయితీ ? ఎవరు ఫిర్యాదు చేశారు ? ఎవరిది ఏం తప్పందని ? "

దార్లో జాంబాకోడు మళ్ళీ సాగదీశాడు; " నిజంగా దడ్డికొడుకులు ఇద్దరూ ఇలాగ దెబ్బలాడుకూ అశాంతిగా వుంటున్నారు. ఇద్దరికీ కత్తుకలవడం లేదు. రోజు రోజుకీ కజ్జా పెరుగుతున్నాది. పరుబు సావోతావుంటే ఇదేదీ వుండేదికాదు. అతడులేదు. ఇలా ఇద్దరిమధ్యా పచ్చగడ్డివేస్తే భగ్గుమంటూవుంటే మనం గ్రామ స్థులం చూస్తూ వుండవలసిందేనా ? కాదు, అలా వీలేదు. ఇవాళ మాటపడింది కనక బాగా తేలిపోనీ. చిరకాలందాకా చిక్కు తీరిపోనీ. ఏమంటారు ? "

మెల్లిమెల్లిగా కోపం తెచ్చుకున్నాడు దివుడు, తన దద్ది, తన ఇల్లు-తనమీద మాటలు మించబెట్టి బుడబుక్కల వాద్యం వాయించడానికి వీళ్ళెవరు? గబాల్ని అతడి నోటంబడ వచ్చేసింది. "గండాపట్నార్-ఖబ్దార్, జాగ్రత్త, అధికం పేల్తున్నావు, జాంబాకోదూ! మా తగు మనిషి ననిపించుకుంటున్నావేం? తిండాలనివుంటే నోరుమూసుకుని మా అడుపులో వుండు. లేదంటావా, పూళ్ళోంచి తగిలేస్తాను. ఇష్టం వచ్చిందగ్గిరికిపో." "

"హా హా" అంటూ అంతమందీ మూగిపోయారు. రెండు వాయించేకాదా ఏమిటి అంటూ సందేహించారు ముసిలాళ్ళు. అడ్డాఅపూలేని కోపిష్టిమనిషి, తికాణా ఏముందతడికి!

"పో, జాంబాకోదూ! నేను సావోతానా, నువ్వుసావోతావా? నీతల తిరుగు తున్నట్టుంది. నాఇంటి విషయానికి నువ్వా పంచాయితీ చేసేవాడివి? ఎవడు ఎవడు నిన్ను పంచాయితీకి పిలిచాడు?"

"ఎందుకు కోప్పడతావు సావోతా?" జాంబాకోదూ అన్నాడు- "నేను ముందే చెప్పాను అమాట. ఏమయ్యా, చెప్పలేదా? మనపూరి సావోతా అతడు. అతడు కుర్రాడుకానీ, ముసిలాడుకానీ మనం అతడికింద రైతులం. అతడికోసం పంచాయితీ పిలిస్తే మన రైతులవల్ల జరగదు. ఏడుపూళ్ళ ఇరుగుపొరుగు సావోతాల్నీ, పెద్దరైతుల్ని పిలవండి" అన్నాను. మన నెత్తిమీద ఎవరు మోపారు ఈ బరువు? ఎవరు మనని ఈతిట్లు తినిపించారు? ఏముంటారు?"

"పంచాయితీ చేస్తున్నారు?" గద్దించాడు దివుడు- "ఖానీ జరిగిందా? దొంగతనం జరిగిందా? అంతా ఇదిగో ఈ లెంజుదద్ది పన్నాగం. ముసిలైనకొద్దీ బుద్ధి పండుతున్నాది!

దివుడి గర్జనతో లెంజు గర్జన కలిసిపోయింది. తిట్లుతిని ముసిలాళ్ళు పక్కకి తప్పుకున్నారు. ఇంతలో కొడుకుని ఎత్తుకుని, విడిపోయిన జుత్తుతో పరిగెడుతూ ఎవరో అక్కడికి వచ్చారు. లెంజుకోడు చెయ్యిపట్టుకుని లాక్కువెళ్ళి అందామె- "అంతే ఆయన, ఆయనతో ఎందుకూ తగాయిదా? లెంజుదద్ది, ఇంటికివద." "

అంతమందీ తుళ్ళిపడ్డారు. పుయ్య అమె. హాకినా 'భే' మన్నాడు. లెంజు కోడు జవాబు చెప్పడానికి అవకాశం లేకండా లాక్కువెళుతూ అంది పుయ్య, "రండి రండి, కొడుకు ఎదుస్తున్నాడు. మీకు తిండి పెట్టాక వాడిమాటచూస్తాను. ఎవరిమీద అలుగుతున్నారు మీరు? ఆయన మనిషి కనకనా?"

వెనక్కి మొహంతిప్పి దివుణ్ణి తిడుతూ తిడుతూ ముందుకి అడుగులు వేస్తూ

లెంజుకోడు ఇంటికి నడిచాడు. పంచాయితీకోసం పూళ్ళ వాళ్ళని ఖసామత్తు చెయ్యడిక. ఎప్పటి లెంజుదద్దే ఇప్పుడున్నూ అతడు.

దివుడు నోట్లోని జవాబు నోట్లోనే కరిగిపోయింది. లెంజుదద్ది వేడిముందు తల వంచేసి, మొహం బుంగాలా పెట్టుకు ఆగిపోయాడతడు.

మనస్సులోనే తన సమాదానం కుదిరిపోయింది. మర్యాదహీని భయం లేదిక. కాని అతడిమనస్సులో మాత్రం సుఖం లేదు. లెంజూ, పుయూ వెల్లినవేపు అలాగే అప్రసన్న దృష్టితో చూస్తూ వుండిపోయాడతడు. ఇలాగే వుంటుంది లోకం. వోడిపోతూ వోడిపోతూ వెనకవడిపోతూ వుంటాడతడు. మిగిలిన వాళ్ళంతా కట్టుకడుతూ వుంటారు. సుఖంగా కాపరం చేస్తూవుంటారు. అన్నిటి లోనూ వుంటాడుతాను. ఎందులోనూ అధికారం మాత్రంలేదు. లెంజుకోడు తన అభిమానం పుస్సుమనిపించి, తన్నువోడించేసి తన అన్నయింటికి తాను వెళ్ళాడు. లోకులు అతణ్ణిచూచి జాలిపడ్డారు. అతడికే సాయంచేశారు. తాను సావోతా అయి కూడా అంతా మీదమీదే. లెంజుదద్ది తన్ను చిత్తుచేసి వెళ్ళాడు. చివరికి తనభార్యే వుయ్య అతడికి దన్నయింది.

ఒకదగ్గర తచ్చాడుతూ పుయ్య మీదా, లెంజు మీదా కారాలూ మిరియాలూ సూరుతున్నాడు దివుడు. పాండుజాని వచ్చాడు. దివుడు బుజంమీదా, వీపు మీదా చరిచాడు. "వా, వా:" అన్నాడు.

చిరచిరలాడుతూ, జుట్టు జాడించి పాండుకోడువేపు మొహంతిప్పాడు దివుడు. అమొహంలో భయంకరమైన కోపం తొంగిచూస్తోంది. ప్రపంచం కాలేసే కోపాగ్ని ముందుతోంది. పాండుకోడు పరాకుగా వున్నాడు. దివుడు కోపం అతడు గమనించలేదు, వట్టించుకోసూలేదు. కులాసాగా అన్నాడతడు, "వా: వా: - అదే చూస్తున్నాను నేను. కోపం తెచ్చుకో, కయ్యమాడూ, నరుబు సావోతాకి సరైన కొడుకువి నువ్వు. మరి, లెంజుకూడా సరిగ్గా అతడి తమ్ముడే. ఇలాంటపుడు నరుబుసావోతా ఏం చేసేవాడో ఎలాచేసేవాడో మీఇద్దరూ సరిగ్గా అలాగే చేశారు. నిజం, తిట్టుకున్నా, కొట్టుకున్నా ఎవరింటికివాళ్ళే సొంత విషయం సొంతంగా చేసుకోవాలి. దానికోసం పరాయి వాళ్ళెందుకూ? మొదపదానికి అనకాశమిస్తే మించిపోతుంది నోరు. వాళ్ళూ వీళ్ళూ ఎందుకూ నిజంగా?"

అతడి ఉపదేశం దివుడు చెవిలో దూరలేదు. "చూశావు కదూ, వీళ్ళసంగతి!" అన్నాడతడు.

"ఇలాగే కోప్పడేవాడు నరుబు సావోతా" అన్నారు పాండుకోడు - "ఇలాగే

అవుపదేది అతడి మొహం అప్పుడు. వా: వా:, అదే పొల్లి అవుపిస్తున్నాది సరిగ్గా. "

అకాశంవేపు చూస్తూ అన్నాడతడు, " సరుబు సావోతా - సరుబు సావోతా - . "

తండ్రి పేరు వినేసరికి దివుడు దురుసుతనం మెల్లిమెల్లిగా తగ్గిపోయింది. తన సావోతాగిరి తగ్గి తగ్గి మరుగుజ్జులా, గూనిదేరి పోయినట్టయింది. సరుబుసావోతా ఇవాళలేదు. కాని అతడి పేరుంది. ఆ పేరుతోనే అన్నీ తనువుకి వస్తాయి. దివుడు తన చోటికి తాను జారిపోయాడు.

ఇంటికి వెళ్ళాలనిపించలేదు. అక్కడ అప్రితికరమైన తుపానుంది. లెంజూ, పుయూ వున్నారు. బలం చూపిస్తే ప్రమాదం తప్పదు. ఒక్కొక్క అడుగువేస్తూ పూళ్ళించి అడివిలోకి నడిచాడు దివుడు.

అడివి ఎండిపోయివుంది. భాళి భాళిగా వుండిఎదురెండ. మొహం మీద పడుతోంది.

నిప్పుకోసం ఎదురుచూస్తోంది అడివి. పండుగ అయిపోవస్తోంది. ఇక కొత్త పని మొదలవుతుంది. ఈయేడు ఆ ఎదటి అడివి కొట్టేసి నిప్పు ముట్టించాలని నిశ్చయమైంది. దిబ్బమీంచి అంతా తొంగిచూశాడు దివుడు. అంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. ఎక్కడో వొక కురరిపిట్ట అరిచింది కుర్రు - కుర్రు - కుర్రు - కుర్రు - .

ఏదైనా పోయిందా? ఏదైనా వెళ్ళిపోయిందా? ఒళ్ళు తెలియకండా వెదుకు తోందిపిట్ట. అదేపనిగా వెదుకుతోంది. గుగ్గిలంమాను కొమ్మమీద పెద్దతేనెపట్టు వేలాడుతోంది. ఇంకా కొంచెం కొంచెం నీడగానేవుంది. కింద కనపడుతున్న రుఘోలాలో నీళ్ళు కలకల, కలకల సంగీతం పాడుతున్నాయి. మరేజంతువునడి లేదు. రూరంగా కురరిపిట్టమాత్రం కుర్రు-కుర్రు - అరుస్తోంది. చింతగీరు గీ పెట్టడమారంభించింది. " ఇంతసాగూ, ఇంత అడివికొట్టడమూ దేనికి? " అనుకు న్నాడు దివుడు - " ఎవరికోసం ఇదంతా? ఎవళ్ళు ఎవళ్ళ వాళ్ళు? అంతా అనేవాళ్ళే, పడేవాళ్ళు లేరు. "

బాగా అలిసిపోయినట్టునిపించిందతడికి; లోకంమీద అలక పుట్టింది. తనమీద తనకే జాలివేసింది. అక్కడే నీడలో గోచీపెట్టుకున్న శరీరం వాల్చేసి కుసుకు పాట్లు పడ్డాడతడు. అదేకాంతి. ఎవరికి ఎవరూ కారు. మరి, ఇదంతా ఎవళ్ళ కోసం? అనడానికి అందరూ ముందుకువస్తారు. సహించేవాళ్ళవళ్ళూ లేరు.

అంతా వృథా.

ఒళ్ళు బడలికగావుంది. మెల్లిమెల్లిగా నిద్రపట్టేసింది.

అ ర వై వొ క టి

పండుగ అయిపోవస్తోంది. క్షణికమైన మోహవేళం చివర సృజనకల్పన. - సృష్టి, స్థితి. మామిడిచెట్టు పిందెలు కడుతున్నాయి. అడివిలో అక్కడక్కడ వుప్పుల తొడిమల్లో గట్టి గట్టి పిందెలు తయారవుతున్నాయి. తుపాను వచ్చినా భరిస్తాయవి. పెద్దవై పెరుగుతాయి. రెన్నాళ్ళ రంగు రంగుల లేతాకుల కోభ అయిపోయింది. ఎప్పటిలాగే పచ్చగా అవుపిస్తున్నాయి అకులు.

చైత్రం దోశ్రీ అయిపోయింది. ఇక దాని రూపం 'చైత్రం' కాదు.

ఒకనాటి సంతోటలో తోడి ధాండీ దారి తప్పించి వెళ్ళాక, ఒక ఇంటి ఇల్లాలై పెళ్ళయిన ఆడదాని మనసులోని జ్ఞాపకాల్లాగ, పండుగ తుదిసరదాలో పొలం చింత తలెత్తుతుంది. పొలాలన్నీ గాఢనిద్రలో వున్నాయి. బోతుర్లు పెడు తున్నాయి. పగుళ్ళలో జంయ్య జంయ్య గాలి వీస్తోంది. చెత్తా చెదారం, గడ్డిగాదా పేరుకుంటోంది. అడివితుమ్మల్లో గట్టిగట్టి కాయలు వేలాడుతున్నాయి. నాగలి బిగించి పట్టి పొలం దున్నాలిక.

అవాళ రాత్రి బందికార పూళ్ళో పండుగ జరుగుతోంది. వెన్నెలలేదు. అగ్గి చుట్టూ నృత్యం జరుగుతోంది. బాజాలు మోగుతున్నాయి. పాటలు సాగు తున్నాయి. తాగడం మొదలయ్యేసరికి మధ్య మధ్య నృత్యం ఆగిపోయేది. అంత గండికలేదు. ఒకజట్టు వచ్చేది, ఆటకొంచెం రెచ్చేది.

పియ్యెటి కూచుని ఆట చూస్తోంది. పియ్యెటి తల్లి మునిలమ్మలతో కలిసి కబుర్లు చెప్పుతోంది. పెద్దబోలు మోగుతోంది, శబ్దుకోడు తప్పతాగి మునిలితనం మరిచి పోయాడు. యోధులనృత్యం చేస్తున్నాడతడు. చేతిలో తుపాకిలేదు, కత్తీలేదు. ఆయుధాలకి బదులు వొకపచ్చికొమ్మ పట్టుకున్నాడతడు. దానితోనే స్రావీన పద్ధతి తనువుకి తెచ్చుకుని, గుడ్డుతిప్పతూ కొమ్మ ఝలిపిస్తున్నాడు; పొడిచేస్తున్నాడు. అతడి ఆట కోసమే చుట్టూ కోలాహలంగావుంది, ఎదట అగ్గి మంటమండుతోంది.

మూసువేల అడుగుల ఎత్తు మన్యంమీద, అడివి దేశంలో కోడు యుద్ధనాట్యం చేస్తున్నాడు. చుట్టూ కొండల మధ్య, విరిగిన గొడ్డలి ముక్కతోనే యోధు డతడు. చూసేసంఘంలో సమాజపతి అతడు. కొండలరాజ్యం బైట ఇంత కలరవంగా వుంది. ఇన్నిరకాల మారణయంత్రాలున్నాయి. ఇన్నిరకాల యోధులున్నాయి.

కాని ఇవేవీ కోడలు గోష్ఠిలో దూరలేదు. వాళ్ళ నమ్మకాలూ, నవ్వులూ పూడ్చెయ్యలేదు. శబ్దుకోడలు బుర్రతిరుగుడు నాట్యం చూస్తున్నవాళ్ళ రక్తం వుడుకెక్కిపోతోంది. బాజాల లయ తడబడిపోతోంది.

పరిస్థితుల రాపిడిలో మనిషిచింత మెలితిరిగి ఉగ్రమవుతుంది. పండుగు తుది దినాల్లో దిగబడిన చిన్న చిన్న అధికార్ల విషయం మాట్లాడుకుంటున్నారు ముసలమ్మలు. అమీను జట్టు వెళ్ళింది. 'రిబిని' జట్టు దిగింది. ఇది వెళ్ళాక మళ్ళి 'ఫారాఫ్టి' జట్టు దిగింది. వీళ్ళే అనుకుంటే 'సాబ్బు', గీట్టు, బంట్రోతులు, జమాన్లు మందకి మంద దిగబడ్డారు. ఎవళ్ళనీ అసంతృప్తి పరచలేదు మనిషి. సాహసం లేదు. సాగు జరుగుతుంది. ఎటుపోతారు? ఎవళ్ళు తింటారు? అరటి గెలలు ముగ్గుతాయి, ఎవళ్ళు కోస్తారు? ఇంత కష్టపడి, పాడు ఆడివిరాజ్యంలో ఇన్నిరకాల పంట పండించి, పరాయిపొట్టకి మేపి మేపి ఎంత మిగుల్తుంది? కోడి పెట్ట గుడ్డు పెడుతుంది, ఎవళ్ళ కోసం? మేకలు ఈస్తాయి, ఎవళ్ళకోసం? అన్నీ గద్దలు తన్నుకుపోయాక ముసలమ్మలు వొక్కదగ్గిర కూచుని 'లబ్ లబ్, పోయిందో పోయిందో' అని గోలపెడుతున్నారు.

నాట్యం బాజాల్లో మనస్సులోని దుఃఖం మందుతున్నది. విద్రోహం రేగుతున్నది. స్వాభిమానం తలెత్తుతున్నది. మగాళ్ళు వొకదగ్గిర చేరి పాలాలు తగాయిదాలు తప్పుతున్నారు. ఎలాటి ఎత్తులువేసి వాళ్ళు పూరిగుతా (సివారుపల్లె) పై పూరితో కలిపేకారో, ఏ అధికారిగెడ్డ వోర పొలాలమీద పన్నులువేసి, సిస్తులు లాగుతున్నాడో - ఇలాటివన్నీ మాట్లాడుకుంటున్నారు.

ఈ కబుర్లమధ్య, మూటా ముల్లే వీపునపెట్టుకుని పూరి దొంబులు కొందరు వీధిలోకి వచ్చి కూచున్నారు. సోభెనాకోడలు అడిగాడు - "ఇంత రాత్రి ఎవళ్ళ బుర్ర కొట్టి వస్తున్నారా?

"బుర్ర కొట్టడం ఏదీ సావోతా? మా శని పట్టుకుంది మాకు ఇవాళ, బుర్ర కొట్టడం కూడానా పైగా?"

"ఏమైంది రా చుండెయి? ఇంతపొద్దుదాకా ఎక్కడున్నారా?

"సంతనించి సనాసరి ఇంటికి వస్తున్నాం. తిత్తిరి ఝోలా పూరిదగ్గిర అమీను మనుషులు పట్టేశారు. 'అమీను వస్తాడు, ఈగెడ్డదగ్గిర జలసా తయారు చెయ్యండి. తాటి కమ్మలు నరకండి. జాగా బాగుచెయ్యండి, అన్నాడు.' బాబూ, తిండిలేదు' అన్నాం - 'మేం దూరం దారి పోవాలి. మరి మనుషులు దొరకర కనకనా? మా కెందుకు బెత్తా యిస్తారు బాబూ' అని మొర్రపెట్టాం. ఆ మీసాల దలాయతు

బంట్రోతు కర్రపట్టుకుని కొట్టడానికి వురికాడు. 'చాప్, అమూట లక్కడపెట్టండి. పని చెయ్యకండా ఎటుపోతారు?' అని వురిమాడు. పని చెయ్యకండా ఎటు పోతాం? పని మొదలెట్టాం. పొద్దు నెత్తిమీదికి వచ్చింది. తిండిలేదు, తిప్పలూ లేవు.

"అక్కణ్ణుంచి విడుదలపొంది తిన్నగా దారంబడే వస్తున్నాం. దార్లో వొక జవాను పట్టుకున్నాడు. మూటలు మొయ్యండన్నాడు. సగం దారివచ్చాక అడివి దారి పట్టించాడు. అతడి వెనకాలే వెళ్ళాం. పొద్దు పోయింది. తరవాత మిణి అపాయు పూళ్ళో కొంతసేపు ఆగిపోయాం. బారికి ఇంటిదగ్గర. ఇవాళ ఎవళ మొహంచూసి సంతకీ బయలుదేరామో, ఎటువెళ్ళినా అధికార్లే. 'మూటలు మొయ్యండి, పాకలు వెయ్యండి' అనడమే. ఇలాపనైతే వేళ ఎక్కణ్ణుంచి వస్తుంది చెప్పండి? పొద్దుగూకేక ఎవళ్ళూ చూడనట్లు మెల్లి మెల్లిగా ఇల్లు చేరు కుందాం, అనుకున్నాం - "

"ఏమిటి? మీరు మిణిఅపాయు వెళ్ళారా? దార్లో అధికార్లని చూశారా? ఏమిటి కబుర్లు?"

అయివారుగురు దగ్గిరికి జరిగివచ్చారు. ఆ కీకారణ్యంలోకూడా వార్తలకోసం మనిషి తహతహలాడుతాడు. పైవార్తలు, పైమనుషుల వార్తలు - మనిషి వొకడితో వొకడు వొకేసూత్రంతో చుట్టుకుని వుంటాడు.

కాకులు కబుర్లు తెచ్చినట్లు వార్తలుతెచ్చి వెదచల్లుతూ చిన్నచిన్న వ్యాపార్లు తిరుగుతూ వుంటారు. ఎంతపాతవైనా, కొత్తవైనా అకబుర్లు ఏరుకుని అలోచన సాగిస్తారు అడివిమనుషులు.

మాటలో మాటగా మిణిఅపాయు ప్రస్తావన వచ్చింది. సావోతా చెల్లెలు మిణిం పూరి బేళుకోడుతో ఉదులియా వెళ్ళిపోయిన కబురు తెలిసింది. అందుకని వాళ్ళ ఇంట్లో గందరగోళంగావుందని, దిపుడు సావోతా అందరినీ మింగెయ్యాలని చూస్తున్నాడని కబురందింది. కబుర్లవేపు చెవి వొగ్గడం సాధారణంగా అడవాళ్ళ స్వభావం. కబుర్లకోడు యోధనాట్యం చేస్తూనేవున్నాడు.

మిణిఅపాయులో వొక ధాండి ఉదులియా లేచిపోయింది. ఏమీ కొత్తరకం కబురుకాదు. ఈ పూళ్ళోవున్న ఇంతమంది కోడళ్ళలో ఎంతమంది ఉదిలియా వచ్చినవాళ్ళులేరు?

ఉదులియా అన్నమాటలో తేనెవుంది అనుకుంటున్నారు. ఉదులియా వచ్చిన ముసిరిమ్మలు. తమ వొంతుకి వీరుడు దొరకని వాళ్ళకి మాత్రం అమాట మున

కాలు కర్రలా పుంటుంది. తలుచుకుంటూ గింజుకుంటారు వాళ్ళు. బాదాబందిలేదు, మనస్సు ఎటులేస్తే అటు పరిగెడుతుంది. పక్కని నచ్చిన మనిషి, విశాలమైన ప్రపంచమూ — జీవనం గొప్పది. ఇదీ ఉదులియా అంటే.

ఎవళ్ళ కలల అభిజ్ఞత వాళ్ళు తలుచుకుంటూ, ఎన్నెన్నో అనుకుంటున్నారు ఆడంగులు. పియోటి నోట్లో వేలుపెట్టుకుని బొమ్మలాగ నిలబడింది. అమె కళ్ళతో మన్యంరాత్రి, వెనక్కిపోయి, కిందిరాజ్యం చిత్రం తేలుతులేంది. ఎంతోమంది కళ్ళ ఎదటికి వచ్చారు, అంతమందీ వెనకపడిపోయారు. అంతమందో ఉదులియా వెళ్ళిపోయారు. అయినా తల్లికొంగు వొదలేదామె. అలాగే కట్టువడి పుండిపోయింది.

ఇందులో సంబంధంలేనివాళ్ళు ఆలోచిస్తున్నారు. సంబంధం వున్నవాళ్ళు కబుర్లందిస్తున్నారు. క్రమంగా అగ్గిలాగ పాకిపోయింది కబురు. పుబులి హర్గణా కోసం కాసుక్కాచోలేదు. కాపరంకోసం వెళ్ళిపోయిందామె.

గుసగుసలలా గుబగుబలకింద మారాయి. గుప్పమని గోల హెచ్చింది. శబ్దు కోడు యుద్ధనాట్యం మానేసి కేకవేశాడు — "ఏ, గుంట వెళ్ళిపోయింది ?"

నాట్యం జరిగిన దగ్గరే వీధిలో పంచాయితీ కూడింది. అందరూ గంభీరంగా కూచున్నారు.

"వెనకటి కాలం అయివుంటే కుర్రాళ్ళూ మనం యుద్ధానికి వెళ్ళేవాళ్ళం మిటిం మీదకి. కొట్టి, నరికి, వాళ్ళని కాల్చేసి మసిచేసి మాడ్చికాని ఇళ్ళకి మళ్ళేవాళ్ళం కాదు. బాగా గ్యాపకంవుంది నాకు, నాచిన్నతనంలో ఈ కారణంవల్లే ఎన్నో కొట్లాటలూ నరుక్కోదాలూ జరిగి ఎంతోమంది చచ్చారు అన్నాడు శబ్దు.

సోభెనా అన్నాడు. "అవును. చచ్చారు. అందుకని మనమున్నూ చస్తాం. నిన్ను వొక్కణ్ణి వదిలేస్తే నువ్వే చంపేసివస్తావు. మరి ఇంతమంది ఇంత ఖుసా మత్తు చెయ్యడం మెండుకూ ? ఏం, అంతేనా తాతా ?"

"సరదాగావుంది, కమా ? నువ్వు కన్యని తెచ్చుకో. మరొకడు లాక్కుపోసి, అప్పుడు తెలుస్తుంది !"

"హర్గణా సావోతా కన్యని తేలేదే ? తెచ్చిన కన్యని బందికారనించి పుసలాయించి పట్టుకుపోడం ఎవడితరం ?"

"నిజం నిజం" శబ్దుకోడు కుర్రాళ్ళని తిట్టాడు — "స్వయంగా మిణి అపాయు వెళ్ళారేమీరు, వదిలేసి వచ్చారేం ? పొరవాపిట్ట ఎగిరిపోయింది దిప్పడు. ఉడుకుమోతు తనంతో రాళ్ళు విసురుతాం కాని, లాభమేముంది ?

ఎంతో నేపుదాకా పంచాయితీ జరిగింది. జనం మిణిఆపాయువాళ్ళని తిట్టారు. నికరమైన కరారు జరగలేదు కనక, తప్పు పుచ్చుకోడం జతపడదు. ఇప్పుడు నడుస్తున్న పద్ధతి ప్రకారం ఎవళ్ళనీ తప్పు పట్టడానికి వీలేదు.

కానైతే బందికార కారాలూ మిరియాలూ నూరింది. బందికారకి ఘోరమైన అవమానమే జరిగింది అనుకున్నారు జనం.

పియోటి తల్లి, పియోటి పక్కనే వుండగా తక్కిన వాళ్ళతో విడమర్చి అంది, "చూశావా, లోతులు మనిషిని ఇలాగే దగాచేస్తారు. సావోతా కుర్రాడు, ఎంత అందంగా వున్నాడు! ఎంత మంచివాడు! రెండు వూళ్ళలోనూ మాటలు జరిగాయి. బందికారవాళ్ళు ఆ పిల్లని కోడలుగా తేవాలనుకున్నారు. ఇంతలోనే తోకెత్తి ఆది తురుముంది. ఇతడికి కన్య దొరకదనా? కాని సంగతి చూడండి! ఏమంత మంచివరుడని ఇంట్లో కజ్జాపెట్టేసి పారిపోయింది గుంట? పోతేపోయింది, దానికోసం ఇంత పంచాయితీ ఎందుకూ మనకి?" అంటూ చెడామడా తిట్టేసింది.

గుమసారి భార్య బుర్ర జొడించింది. "మంచిగుంటే అది. దాన్ని నువ్వు చూశావా?"

"ఏం మందే," పియోటితల్లి అంది - "మంచిదైతే ఇలా వెళ్ళిపోతుందే? పొరుగుారి పిల్లకోసం కనిపెట్టుకుంటే ఇలాగే అవుతుంది. ఇంతకంటే సొంతంగా చూసుకుని, సొంత వూళ్ళో, సొంత అడుపులోవున్న పిల్లని తెచ్చుకుంటే ప్రమాదం వుండదు."

తల్లి చెప్పకుపోతోంది. మనస్సులో మాటతో తల్లి మాట జోడించుకుంటూ ఆలోచించుకుంటోంది పియోటి. ఆలోచించడం సుఖంగానే వుండేదామెకి. తల్లి చెప్పే తున్న మాటల్లో కొంచెం తెలుసుకునే దామె. ఉన్నట్టువుండి స్నేహంగా కూతురు వీపు తడివింది తల్లి.

"ఆట అయిపోయిందమ్మీ, మరి రాత్రి మేలుకోడం ఎందుకే వెర్రిదానా? ఇంటికి వెళ్లిపో. ఎలాటి హుందాపిల్లో చూడండమ్మా! తన దేహంమీద నిఘా లేదు. బుగ్గలికి నూనే పసుపూలేదు. తలమీద పాపిటలేదు. కొవ్వలో పువ్వులు లేవు. ఇలా రావచ్చా వీధిలోకి?"

గుమసారి భార్య అంది, "ఏమిటి అవసరమే అప్పా! స్వతహాగా అందంగా వున్నదానికి పైమెరుగులెందుకే?"

పియోటిని "వెళ్ళు వెళ్ళు" అంది తల్లి. హార్గుణావేపు చెయ్యి చూపెట్టింది. పంచాయితీ దగ్గర ఎత్తయిన రాతిమీద కూచున్నాడు హార్గుణా, ముసిల్లి అంది

"చూడండి, ఎలా కూచున్నాడో కుర్రాడు! శుర్రబుద్ధి! నిజంగా ఆహూరి సావోతా చెల్లెల్ని ప్రేమించాడా? లేదు. కాని లోకులమాటలు విని మనసు చిన్నబుచ్చు కుంటున్నాడు. కష్టంగావుంది. దెబ్బ తగిలింది. అయిందేమో అయింది, లోకులు ఇంతమాట అంతచేసి కెలుకుతారెందుకో? పాపం, తల్లిముండ లేకపోవట్టి కదా!"

హర్షణా సావోతా మాటాడకండా కూచున్నాడు. హర్షణా - జటాయుపక్షి. రెక్కలు ముడుచుకుని, దిబ్బమీద కూచుని అలోచిస్తున్నాడతడు. ఇంత పెద్ద చైత్ర వర్షం తన వీపుమీద కెరంటం విరుచుకుపోయింది. కాని తన రెక్కలు కసంత తడవలేదు. తన మొహమెదటినించే రకరకం వోయ్యారం కనపడుస్తూ వెళ్ళింది పియ్యటి. హర్షణా తలఎత్తలేదు. పుబులి వెళ్ళిపోయింది. అంచేత అమెని తలుచుకుంటున్నా డతడు.

ఎంతో రాత్రయ్యాక, ఎంతో గందరగోళం జరిగి నభ ముగిసింది. ఏదీ నిశ్చయం కాలేదు. బందికార కారాలూ మిరియాలూ నూరింది, అంతే.

అ ర వై రెండు

ఎంతవేగం ఎండెక్కిపోతూవుందో ! మన్యం దేశంలో ఎండ జల్లిగా పెరిగిపోయి జల్లిగా తరిగిపోతుంది. తరిగిపోతూ, తరిగిపోతూ వుండేసరికి చలికాలం దాకా వానాకాలం తోనుకువస్తుంది.

యంత్రంలాగ హార్డునా సావోతా పనిచేసుకు పోతున్నాడు. నిజంగా పని మనిషి అతగాడు. ఎన్నో ఆన్ని పనులుండే వత్తడికి. శరీరం వయస్సు కంటే మనస్సు వయస్సు అధికంగా వున్నవాళ్ళు ఎంతోమంది వుంటారు. అదిగో అలాటి వాడే హికాకో హార్డునా.

చైత్రం ముగిసిముగియడంతోనే పూళ్ళో పంచాయితీచేసి, పోడుసాగుకి స్థలం నిశ్చయించారు. మంచినీటి చూసి పూరి డిసారి శబ్దుకోడు అంతమందినీ వెంట పెట్టుకుని 'పోడు' శుభం పెట్టడానికి వెళ్ళాడు. బందికారనించి మిణిఅసాయు తట్టు వెళ్ళే కొండమీద పల్లంలో చెట్టు కొట్టేసి, అగ్గిముట్టించి పోడు వ్యవసాయం చెయ్యాలని ఏర్పాటు. కాననాలూ, కచేరీలూ వొకవేపు, పూరి పంచాయితీ తీర్పు వొకవేపు. తమ చిన్నపరివారం లెక్కని గోష్ఠి ఎలా తీర్మానిస్తే అలా జరుగుతుంది. అందరూ అట్టే వరుగుతారు. పోడుసాగువల్ల అడివి చెడుతుంది. వెనకా ముందు చూడకండా ఇన్నిరకాల ఇంటేనీ పెద్ద పెద్ద చెట్లు మొదలంటూ నరికేసి, అగ్గిముట్టించేస్తాడు కోడు. మొదటిఏడు చోళ్ళూ, రెండోఏడు వొలిసెలూ మొదలైన నూనె విత్తులూ పండిస్తాడు. మూడోఏడు సావలూ తరవాత అదృష్టంమీద ఆధారపడి ఇతరపంటా పండిస్తాడు. మంచినీల అయితే సాగుచేస్తాడు, లేకపోతే వొడిచేస్తాడు.

స్థలం తికానా అయింది, హద్దుల నిశ్చయ మయ్యాయి. డిసారి చెప్పిన ప్రకారం వొకనాడు పూజ జరిగింది. బెజజీ వచ్చింది. వచ్చివియ్యం వచ్చాయి. కోడిపిల్లలు వచ్చాయి, వంటసారా వచ్చింది. పూజ జరిగింది. అడివిలో వున్న పోడుసాగు అది దేవత బాంధులు పేనుకోసం ఈపూజ పూజ పూర్తయ్యాక, పూరి వాళ్ళు మహా సమాలోచనతో వెళ్ళి నిశ్చయించిన హద్దులో వొకచెట్టు నరికేసి, అగ్గిముట్టించారు. శుభకార్యం ప్రారంభం అలాగే వుంటుంది. కోడుడిసారి లెక్క ప్రకారం ప్రసిద్ధమైన ఉత్రా * యోగంలో ఈపోడు అరంభమైంది. అడివి కాల్చడంతోపాటు సాగు ఉపక్రమిస్తారు.

దీని తరవాత 'పారాస్థి గారడ' * మొలదోపుకునే 'మానులు' (లందరి) ఇచ్చుకోవాలి. 'గారడ' రాతిశే 'పారస్థి' స్వయంగా వస్తాడు. అప్పటికి ఇంట్లో పంట పుంటుంది. పెరట్లో అరిటిగెలయంటాయి. సామకార్లు ఇచ్చిపోయిన దాదనా సొమ్ములో మిగిలిన రూపాయలూ పుంటే వుండవచ్చు. ఒకవేళ ఇన్నీరాటి తప్పనిసరిగా కేసువస్తే, పాతికమంది చేసినపోడు ఇద్దరినెక్కిన రుద్దేసి, జరిమానా పడితే పూరంతా చందావేసుకుని ఇవ్వాలి. ఎవళ్ళకి ఏం వచ్చినా, అంతా సంఘం భరిస్తుంది.

అవాళ సంజప్పుడు బందికార వాళ్ళు వొక్కదగ్గరచేరి పోడుసాగుకి శుభం పెడుతున్నారు. పూజ ముగిసేసరికి పొద్దుపోయింది. నరికేసిన తియ్యమామిడిచెట్టు దిబ్బమీద కిందపడివుంది. నరికిన మొదలు ఎర్రగా అవుపడుతోంది, నల్లటి చెట్టు తాలూకు ఎర్రటి పుండులా వుందది. అగ్గిముట్టించేశారు. పగలూ రాత్రి కాలి కాలి బుగ్గయిపోతుందది. పనిముగిసింది. కొంచెం కూచుని, చెమటలారాక ఇళ్ళకి వచ్చే ప్రార్థన జనం. అంతమందీ అనందంతో వున్నారు.

భద్రాభట్ మండిమండి మీదికి లేచింది మంట. రకరకాలుగావుంది రంగు.

మన్యంమీద చలిగాలి విసురుతోంది. శాంతంగావుంది ప్రకృతి. దిబ్బమీద మాత్రం అగ్గి మండుతోంది. దూరంగా అది పూళ్ళోకి గీతలు గీతలుగా అవుపి స్తోంది మంట. దూరంగావున్న అగ్గి ఎప్పుడూ అందంగానే పుంటుంది. చీకటి మొహాన విన్మయరేఖలా, వొకగారిడిలా వుందామంట.

హర్షణా ఆలోచిస్తూ అగ్గివేపు చూశాడు. రాబోయేపనికి నూవన ఈ అగ్గి. అడివిలో గొడ్డలివేళ్లు పడతాయిక, అడివి నరకదానికే కోయిలు పుట్టారు. ఇవాళటి అడివి వొక నెలయేసరి మాయమైపోతుంది. కొత్త వ్యవసాయ మారంభమవుతుంది. కొత్తనేల దున్నాలిక. కొత్తపంట పండుతుంది. ప్రతిరోజూ పనిచెయ్యాలి ఇకనించి. ఇదే ఆలోచిస్తున్నాడతడు. ఈసారి బండికోసం ప్రయత్నించాలి. కొత్తఊల కోసం నారణపట్నం వెళ్ళాలి, మేనమామగారింటికి. సీరీసంపదలకోసం తనజీవ నంలో కవిత్వబండి. పైకి లేచాలని చూస్తున్నాడు తాను. ఒంటి పిల్లంగోవి ఎవరో పూదుతున్నారు. ఎదురుగుండా కొండ దిబ్బమీద మండుతున్న అగ్గి అవుపి స్తోంది. ఊళ్ళోపోదరులు దగ్గర దగ్గరగా కూచుని తబుర్లు చెప్పకుంటున్నారు.

* ఫారెస్టు గార్డు. † పండబోయే పంటకి ముందుగర నిర్ణయించి ఇచ్చిన అడ్వాన్సు.

పిల్లంగోవి దివుడుకి ఎంతో ఇష్టం. ఆ వొంటరి పిల్లంగోవి తాబాకు ఎరిగినరాగం వింటూవుంటే ప్రగతిభావమూ, ఇప్పటి వాస్తవికతా వాదిలి మనస్సు ఏదో శూన్య ప్రదేశానికి ఎగిరిపోయింది. నిశ్శబ్దమైన రాత్రి వుండక్కడ. విరజిమ్ముకు వడుతున్న చుక్కల వెలుగుకింద తెరలు తెరలుగా దిగజారి అడుగున పేరుకుంటోంది చీకటి. పిల్లంగోవిరాగంవెంట పరిగెడుతూ అక్కడికే చేరుకుంటోంది మనస్సు. ఎరిగిన వన్నీ వెనక్కి పారిపోతున్నాయి. ఎడట అలికిడి లేదు. వెళ్ళినకొద్దీ ఏకాంతమూ, ఉదాసమూ మాత్రమే అవుపిస్తున్నాయి.

తోడులేని మనస్సు సగంలో పుబులిని ఎప్పుడు తోడు తెచ్చుకుందో గుర్తులేదతడికి. దగ్గిరవున్నవాళ్ళు తన పెళ్ళిమాట రెత్తుకున్నారు. అదిగో అప్పుడూ తాను వాస్తవ ప్రపంచంలో పడ్డాడు. చూసేసరికి తాను పుబులి భావనలో ములిగివున్నాడు. ఇన్నాళ్ళూ చేతికి అందుబాటులో వుండేది, కనక తెలుసుకోలేక పోయాడు. ఇప్పుడు ఆమె వెయి జారిపోయింది. తెలుసుకునేసరికి ఎంతో అలస్యమే అయిపోయింది ఇక పుబులి తనదికాదు, కనక చేతులు పిసుక్కుంటున్నట్టుంది.

ఎంతో అందంగా వుండేది పుబులి. ఎంతకా మలిచిన విగ్రహంలా వుండేది. ఆ మొహమూ, అకళ్ళూ— ఇవాళ ఆమె అందనిపడుతాగానే ఆమె అందం లక్షరెట్లు పెరిగిపోయింది. ఎంతో తగినపిల్ల ఆమె. అందరికంటే అందమైంది. ప్రపంచంలో కల్లా ఉత్తమమైంది. లోకంలో అంత బుద్ధిమంతురాలు మరొకతే లేదు. అన్నిటిలోనూ గొప్పదేఆమె. అందుబాటులో లేదుకనక అన్నీనూ ఆమె.

ఆమెతో పరిచయమైన చిన్ననాటినించీ, పెద్దయ్యాకా అన్నివిషయాలూ వొక్కొక్కటి తనుపుకి వచ్చాయతడికి. హద్దుణా హతాశుడయ్యాడు. తన్నుతాను నిందించుకున్నాడు. తప్పకండా పుబులి తనకి దొరుకుతుందన్న దిలాసాతో ఎన్నడూ ఆమెని మచ్చిక చేసుకున్న పాపాన పోలేదతడు. ఇవాళనించీ ఆమెకి వ్యతిరేకంగా తిప్పకోవాలి మనస్సు. ఆమె చెడ్డగుణాలే సంగ్రహించాలిక. ఆమె మీద మెల్లిమెల్లిగా మసిపూయాలి. కఠినభావంతో, నిర్దయాహృదయంతో కోపం ధ్వంసం చేసేసట్టు అన్నిస్కృతులూ తుడిచెయ్యాలి. అయితే దానికింకా సూర్యోదయం కాలేదు. అంతా కటికి చీకటిగావుంది.

అయితే తప్పువొప్పుల్లో ఏముందిక ? పుబులి వెళ్ళిపోయింది. ఆమె పరాయిది. మండుతూన్న తియ్యోపచెట్టు వొదిలేసి అందరూ వచ్చేకారు. జనకోలాహలంలో కూడా వొంటరి పిల్లంగోవి వినవడుతూనే వుంది. స్పష్టంగా.

దివుడు సావోతా తనమర్యాద తాను నిలుపుకోడం కోసం ఊళ్ళో అందరిమీదా

కోపంగా వున్నాడు. ఇంట్లో గోల్కాయగా వుంది. ఈకబురు హద్దుణా సావోతా చెవిలో పడింది. దివుడిమీద నేరం మోపలేడతడు. తెలిసికెలిసి దివుడు ఈసని చేసి వుంటాడనుకోడు తాను.

కొండమించి కింది ఇందికార గ్రామం వెలుగు మినుకు మినుకు కనిపిస్తోంది. కాళ్ళకిందే వుంది హద్దుణా పూరు. ఈపూరే అతడి కార్యక్షేత్రం, ఎండాకాలం సంజవేళ పనిలోంచి తిరిగివచ్చి ఇల్లు చేరుకునేసరికి మరింత వొంటరిపాటని పించింది. రోజూ ఇంతపని, ఇంతపాటూ ఎవరికోసం? గంపెడు దుఃఖం నెత్తి మీద వున్నట్టు కొండదిగి వచ్చాడు హద్దుణా. రోజూ నడిచి నలిగిన దారిలాగ ఎప్పుడూ చొక్కలాగేవుంది బతుకు, కొత్తవిమీలేదు. కొత్త అనుభూతిలేదు. కలకోసం స్థానంలేదు. మనసులోని భావనకి బైటిదంతా పుట్టాగావుంది. మనస్సుకి మరో తృప్తి లేదు.

దొరకలేదన్న ప్రయాసలో కొట్టుమిట్టాడి పోతున్నాడు హద్దుణా సావోతా. జీవనంతో పూరికే సయ్యాట లాడాడతడు. గూఢమూత్రం కట్టలేదు. కనకనే తనకొక గూడులేకండా పోయింది. అఘోరి తాను. చిన్నవయస్సు, ప్రథమ యౌవనం. ఇలాంటప్పుడు తన ఎర్రటి మనస్సుమీద జేగురురంగు పూసుకున్నాడు. వైరాగ్యభావంతో కూచున్నాడు. తనహృదయం ఇంతమేర పుబులి ఆక్రమించు కుందని ఎన్నడూ ఎరగడతడు. ఆమెతో రెండుమాటలాడి, రవంత పరిచయ మైందోలేదో ఆగిపోయాడు, అవాళ. ఇప్పుడో ఆమెనే తావిస్తున్నాడు, పురుగు దొలిచేసిన వెదురులోంచివచ్చిన సంగీతంలా వుంది ఇవాళ అతని మనస్సులోని రాగమూ, కవిత్వమున్నూ. అంతా దుఃఖమయం!

చీకట్లో పూళ్ళోంచి కూడా కొండమీద తియ్యపవెట్టు తగంబడుతూ అవు పిస్తోంది. కొండల్లో నాలుగువేపులా చీకటిగా వుంది. అ అగ్గివెలుగు మాత్రం అవుపడుతోంది. అడివిలో మనిషి బిరుదు గుర్తది. ఊరి గాలిలో పని వాసన వేస్తోంది. కొండవొండల్లో మనుషుల తొడకొక్కిడి హెచ్చుతుందిక. కడుపుకోసం ఇంత గింజుకుంటున్నారు మనుషులు. కావలిసిందానికి అక్కరలేని దానికి కష్ట పడతారు. కొండలూ, మన్యాలూ అన్నిచోట్లా నింకిపోతారు. క్రూర మృగాల దాడి తట్టుకుంటారు. చీకటిలో తియ్యపవెట్టు మంటలాగ మనిషికి చొక్కటే వుంటుంది ఉత్కంఠ. మనిషి మనిషిగా బతకాలంటే ఇదంతా అవసరం. ఏం పోయినా, ఏం వచ్చినా బుజంమించి గొడ్డలి దించడతడు. పిడికిలినించి నాగలి వొదిలిపెట్టడు. ఈ వీరత్వానికి సూచనే ఇప్పుడు పూళ్ళో వాతావరణం.

మెల్లిమెల్లిగా హద్దుణామనస్సు పనిమీదికి మళ్ళింది. దానితో తన్ను రాచి

రంపాన పెడుతున్న పుబులిచింత దూరమైంది. పుబులి సీతాకోక చిలక. పైమెరుగులతో మెరిపించింది. మీటిం వాళ్ళు పునలాయించడంతోనే ఆటు ఎగిరి పోయింది. ఎంత తగిందైతే ఏముంది, దాంతోనే లోకం గొడ్డుపోయిందా? ఒక్క మనిషితోనేనా వుంది లోకం? పుబులివల్ల తగిలిన దెబ్బ నిద్రాయించుకో గలదు తాను.

అయితే అవమానం మాత్రం బాధిస్తోంది. పుబులి తనదైంది కాదు. ఇదొక అవమానం. అమె తనని తనకి తగినవాడని భావించింది కాదు. మీటి అపాయా భావించింది కాదు. తాను లెంజుసావోతా కొడుకు హికాకో హార్గణా. తన మగ తనాన్ని, తన సావోతా తనాన్ని ఎగతాళిచేసినట్టు తనకోసం నిశ్చయించిన కన్యని మరొకడికి ఇచ్చేవారు. ఈ అవమానం తలుచుకుంటే కోపంతో వొణుకు పుడుతోందతడికి. ఎక్కడలేనికోపమూ వస్తోంది.

" ఏమైంది నీకు సావోతా? " సోభెనాకోడు అడిగాడు - " ఇంత మనో విచార మెందుకూ? ఒక్కగుంట వెళ్ళిపోతే పదిమంది దొరుకుతారు కావాలంటే. అందుకోసం ఈ విచారమెందుకూ? "

" ఎవడు విచారిస్తున్నాడని ఇంత బుదిరిస్తున్నావురా నువ్వు? ఎవడు నిన్ను తగుమనిషిచేసి పిలిచాడని? "

" నామీద కోప్పడు, కాని ఇలా మాట్లాడకండా కూదోకు సావోతా! నువ్వు దాస్తావు కాని నాకు మాత్రం తెలిదూ? "

హార్గణా ఏమీ అనలేదు.

" వాళ్ళు మంచివాళ్ళు కారు సావోతా, వొట్టి దగాకోర్లు, తంత్రగొట్లు. ఒక్క మాటా నిలకడలేదు. అపూహించి కన్య లేగలమా, ఏమున్నానా? ఎప్పుడో వొక నాడు కన్నారింటికి వెళతానని కనుమరుగుచేసి పుడాయించేదే అది. అప్పుడేం చేద్దువు నువ్వు? ఆ విత్తనమే అలాటిది. ముందే వెళ్ళిపోయింది. మంచిదే అయింది. నాకు తెలుసు, ఆ గుంటని చూడంతోనే పోర్చేశాను. "

ఇంతకంటే చెడ్డతిట్లు తిట్టలేదు కోడు. సోభెనా మాటలు కాదన లేకపోయాడు హార్గణా.

" ఎందుకు అవన్నీ అంటావు సోభెనా? " చిన్నపిల్లాడిలా అన్నాడు హార్గణా - " నేను అవిషయం అలోచించలేదు. నేను పట్టించుకోనే లేదు. బోలెడంత పని బాకీవుంది నాకు. ఎవరై ఎవడితో ఉదులియా వెలిపోతే ఎవడిక్కావాలి? ఈమారు వొకబండి తయారు చేసుకోవా లనుకుంటున్నాను, ఏమంటావు? మంచిపనివాణ్ణి చూద్దా. "

సోభెనా పూరుకుని వెళ్ళిపోయాడు.

అ ర వై మూ డు

మిణిఅపాయు, బందికార - రెండు పూళ్ళ అభిశాపం నెత్తిని వేసుకుని ఇల్లు దాటి పోయిన కుర్రదీ కుర్రాడూ పక్కాతాప పడవలసిన కారణమేమీ లేదు. ఇతర్ల చెడ్డే అధికం కోరతారు జనం. మంచి తక్కువకోరుతారు. అయితే దీనివల్ల ఏమీ జరగదు. సమాజాన్ని వెక్కిరించి, ఏతెంచినట్టు పెళ్ళిగిళ్ళి లేనివాళ్ళకి పుట్టిన పిల్లలు పెంటమీద పడికూడా మనుషు లవుతారు. అటువలనూడా సుఖంగాసాగడం కద్దు. ఇతర్లు ఎంత దుమ్మెత్తిపోసినా ఉదుకునీళ్ళతో ఇళ్ళు కాలిపోవు.

బేళు తండ్రి ముసిలి రఘు సావోతా కోడలు రావడం చూసి సంతోషించాడు. అతడిభార్య ఎన్నాళ్ళయ్యా వచ్చిపోయింది. తొలి యవ్వనంలో ముసిలాణ్ణి సంతోష పెట్టడంకోసం ఇండ్లో కాలుపెట్టింది పుబులి. రఘు సావోతా కొడుకూ కోడళ్ళ కోసం వేరే ఇల్లు కట్టాడు. కోడుకులంి పద్దతే అది. కోడలు కొడుకుతో కావరం చేసింది.

కొత్తపెళ్ళి. బేళూ పుబులీ వొక్కనీడలా కలిసిపోయారు. ఇద్దరూ వొక్కదగ్గిరే తిరిగే వాళ్ళు. కర్రలు కొట్టడానికి కొండమీదికి వెళ్ళేవాడు బేళు. పుబులి దుంపలూ, అకులూ లేదానికి వెళ్ళేది. ఎంత తిరిగినా ప్రేమలో ఎండ చాలివచ్చేది కాదు * పని కష్టమనిపించేది కాదు. చెమటమొహాలతో వొకళ్ళనొకళ్ళు చూసుకోడం హాయిగా వుండేది. కళ్ళు మూతలు వడేవి. బేళుకి వేటంటే సరదా. లేళ్ళు, దుప్పలూ వొకదగ్గిరే చేరడంకోసం ఘాటీ దగ్గిర జాగా నిశ్చయించి 'ఖారి' వేసేవాడతడు. అంటే వొకింతమేర తవ్వి, మట్టి బురదచేసి, పుప్పు, ఎండుచేపలూ, మూత్రమూ వొక్కదగ్గిర కలిపేసేవాడు. అదే 'ఖారి'. ఖారి వాసనకి జంతువులువచ్చి రోజూ కొంచెం కొంచెం నాకి వెళ్ళేవి. తరవాత వేట రోజు మాటుకాసి థాం మనిపించే వాడు. అదివి దట్టంగా వుండేది. అందులో అక్కడక్కడ ఈ ఖారి వేసిన చోట్లు బట్టతలలా అవుపించేవి. ఖారి దగ్గిర చెట్ల కొమ్మలమీద మాటుకట్టి అక్కడ కూచునేవాడు బేళు. ఖారి కాక ఇంకా ఎన్నో ఉపాయాలతో జంతువుల్ని వేటాడ తారు. జంతువులు ప్రియంగా తినే చెట్టుచేమలు కనిపెడతారు. కింద అడుగులు

* బాధించేది కాదు.

చూస్తారు. ఎండప్పుడు అవి నీళ్ళకి దిగే పట్టులు పసికడతారు. మేతకి ఎక్కడికి దిగుతాయో కనిపెడతారు. ఈవేటలోకూడా అన్నివిధాల పుబులి నీడలా వేళు కోడుతో అంటిపెట్టుకు వుండేది. భర్త గురీ, అతడి బలమూ అన్నీ దగ్గిరగావుండి చూసేదామే. చూసి సంతోషించేది. అడివిలో స్వేచ్ఛగా వుండేది ప్రకృతి. ఎగుడు దిగుళ్ళతోనూ, సొరంగాలతోనూ అందంగావుండేది అడివి. ఎంత ఎండలు హెచ్చినా, ఎంత చెట్లు ఎండినా మన్యం శోభ తరిగేదికాదు. యవ్వనం తాలూకు పచ్చటి వెనక తెరలాగ చిరకాలం అశోభ అలాగే వుంటుంది.

చంపార్లురణా దగ్గిర వారివేళాడు బేళుకోడు. మాటుకట్టి అక్కడ జంతువుల కోసం కాసేవాడు. కొమ్ముమీద భర్తని అనుకుని కూచుండేది పుబులి. మాటు కన్నాల్లోంచి తొంగిచూసేది. వెలుగు నీడలు అలుక్కుపోయి, రాళ్ళమీదా చెట్లమీదా రకరకాల రూపాలు అవుపడేవి. ఇద్దరూ కాచుక్కాచునేవాళ్ళు. కోడు యువతీ యువకులప్రేమ అలికిడిలేని అడివిలో, కొండగుహల్లోనూ, రాళ్ళ సందుల్లోనూ చెట్లకొమ్ముల్లోనూ సాగేది. రంజకం తుపాకి సిద్ధంగా వుండేది. చేతిలో బల్లెమూ, కత్తి, బాకూ, గండ్రగొడ్డలీ, ధనుస్సు అన్నీ పట్టుకుని ఇద్దరూ వేటకోసం తిరిగే వాళ్ళు. ఇటువెళ్ళి, అటువెళ్ళి, వెయ్యి మలుపుల్లో వొకళ్ళతో వొకళ్ళు తారసిల్లేవాళ్ళు. కనుచూపుమేర అంతా కీకారణ్యమే. ఈవేటూ, అవేటూ ఏటవాలుగా ఎంతో మీదికి లేచిపోయివుంది అడివి. రెండు ఏటవాళ్ళు కలిసిన దగ్గిర కింది సందులో పాతాళ మంత లోతున చీకటి ఝోలా పారుతూవుంది. అదుగో అక్కడా కోడూ, కోడుదీ కలిసే జాగా. కొండవోరనించి తిన్నగా సన్నపాటి దారివుంది. కాలు జారిందో పులుసులోకి దుమ్ము దొరకదు. కింది లోతుచూస్తే తల తిరిగిపోతుంది. చెట్టు మొదళ్ళు రాళ్ళు కలిసి వేల వేల అడుగుల ఎత్తుమీద వుంది రస్తా. అక్కడికి బండి వెళ్ళదు. గుర్రం వెళ్ళదు. తమ అదృష్టం బుజానవేసుకుని కోడూ కోడుదీ మాత్రమే రాకపోకలు చేస్తారక్కడ. అక్కడక్కడ ముళ్ళు వేసినట్టు వున్నాయి కొండలు. మలుపు తిరిగేసరికి ఎక్కడో ఎంతో కింద హటాత్తుగా ఏదోవూరు కంట పడుతుంది. అడివిలో అవుపడకండా దాక్కున్నట్టు వుంటాయి పూళ్ళు. అక్కడ వూరు వున్నట్టు ముందు సూచనకూడా వుండదు. అలా హటాత్తుగా అవుపడి, హటాత్తుగా మాయమైపోతాయి. కొండ పగుళ్ళలోంచి, సందుల్లోంచి మీదినించి కిందికి సెలయేళ్ళు దొరిపచ్చేదారిని ఎక్కడోవొక అడివి సొరంగం అవుపడుతుంది. ఆ దారిని మెల్లిమెల్లిగా కొంతదూరం వెళితే అకస్మికంగా తప్పకుంటుంది అడివి. అంతలో పెద్ద పెద్ద సావరాళ్ళమీద బోర్లాపడివున్న కోడు కొంపలు కంటపడ

తాయి, వరసగా. ఎక్కడో వొకదగ్గర కీకారణ్యం లోపల, చుట్టూ ప్రాకారంలా వున్న కొండల్లో కర్రలు కొడుతున్న గొడ్డళ్ళచప్పుడు వినిపిస్తుంది, తక్ తక్. ఆప్రాకారానికి ఇంకామీద ఎక్కడో పూరు వుంటుందన్నమాట. అపూల్లో చిన్న పిల్లలు ఆడుతూ వుంటారు. దాండాలు, దాండిలూ పాటలు పాడుతూ వుంటారు. బైటికి దాని పరిచయం వుండదు.

ఎండవేడికి పాలిపోయి ముప్పురంగుతోపుంది అడివి. కొండలు కుప్పపోసినట్టున్నాయి. సూదిగా, బోడిగా అకాశ మంటుకున్నాయి శిఖరాలు. కొన్ని కొండలు పూర్తిగా అవుపిస్తే, కొన్ని సగం సగం దోబూచు లాడుతున్నాయి. కొన్ని కింద నన్నంగా వున్నట్టుండి పోసుపోసు స్థూలంగా పెరిగినట్టు జీబుగావున్నాయి. విరిగి పోయి, దొర్లదొర్లి ధోలాలో ముక్కముక్కలు పడి కరిగిపోతాయేమో అనిపిస్తుంటాయవి.

వేటకోసం తిరుగుతూ, అడివిలో దుంపాదుట్రా ఏరుకుంటూ, పండ్లూ కాయా కోసుకుంటూ, జిల్లుజిల్లు కోడులూ, కోడు పడుచులూ అదృశ్యం చూస్తూ రక్కడ. తిరుగుతూ వున్నప్పుడు ఏదో కొండకొప్పుమించి, కొండ పగుల్లోంచి తూరుపు దిగ్వలయం తెరుచుకుని కనపడుతుంది. సమస్తం కిందికి కిందికి దిగజారి పోతున్నట్టుంటుంది. దూరంగా జంఝావతి నది తనమార్గం తాను సూచిస్తుంది.

బేళు కబుర్లు పుణులి వినేది,

ఇంటినించి వెళ్ళిపోయి వచ్చినా, ఆ నిషామాశ్రం ఇంకా వొదలేదు వాళ్ళని. అయినా లోకుల కళ్ళుకప్పి చాటుగా తిరగాలనే భావం. లోకంలో వాళ్ళిద్దరే తప్ప, మరి మూడో మనిషి లేనట్టు, వెలుగునీడల్లాగ అడివిలో కలిసిపోవాలనే వాళ్ళ సంకల్పం. సమాజశాసనం లేదక్కడ. నిర్బంధం లేదు. ఇతర్ల మనసుపట్టి మనుచుకో నక్కరలేదు. లోకం మెప్పుకోసం సొంత అభిరుచి చంపుకుని, 'తగు మనిషి బుర్రా' తగిలించుకో నక్కరలేదు. ఇద్దరి బతుకులూ స్వార్థపూరితాలే అక్కడ. ఒకళ్ళదగ్గర వొకళ్ళు కట్టుబడివుంటారు ; అంతే. బైటిలోకం పూసే అక్కరలేదు వాళ్ళకి. అది ఇష్టమూలేదు, దానికి తీరుబాటున్నూ లేదు.

మరుగుపడివున్న ఆ అడివిలో రాళ్ళూచెట్లూ చిన్న చిన్న సంసారాల్లా వుండేవి. వెలుగునీడల చలనచిత్ర మవుపడే దక్కడ. ఇరుకు సొరంగందారుల్లో కూడా ప్రతిక్ష కనపడేది. ఆ ప్రతిక్షలో మనస్సులోని రూపమే ప్రత్యక్ష మయ్యేది.

మట్ట మధ్యాహ్నం ఎండలో ఏటివొడ్డున నిశ్చలమైన నీడలో కూచుని నెమళ్ళ మందలు కుసుకుతాయి. తోటలో అకుల జీబులోనుంచి మైనగోరలు సంగీతం

పోటీలు జరుపుతాయి. కుట్రాలూ, లేళ్ళూ, దుప్పలూ ఇట్టే ఆపుపడి ఇట్టే మరుగు పడిపోతాయి. కస్తూరి ఎలక (కొండ ఎలక) గంతులేస్తూ పారిపోతుంది. కొంచెం మలుపు తిరిగితే చాలు ఇన్ని రకాల జంతువులూ ఆపుపెస్తాయి. అందులో కొన్ని మనుషుల కడుపులోకి వెళ్ళిపోతాయి. కొన్ని మనుషుల మనస్సుల్లో పుండిపోతాయి. వేటకాడు ఎన్నో చూసేవాడు. చేతికి దొరికినవి చంపేసేవాడు. వాటి విషయంలో కావలసినంత అభిజ్ఞత గడించేవాడు. చెమటలు పోసుకునేవాడు. వాడి వాడి రాళ్ళు కాళ్ళకి గుచ్చుకునేవి. కాని అడివిలో మనిషి అడివిలో కాలు జారనివ్వదు. ఆలసిపోదు. తాగేందుకు రహోలాలో నీళ్ళుండేవి. అనప తుంబలో చోడితోపా, ఛోడంబలి వుండేవి. విక్రాంతికోసం చెట్టునీడ వుండేది.

బేళుకోడూ, పుబులీ మిటిం పక్క అడివిలో తిరుగుతున్నారు. అప్పుడప్పుడు వేట దొరికేది. అవాళటికి తిరగడం అక్కడతో ఆగేది. వేట దొరక్కపోయినా ఎండంతా అరిగించుకు తిరగడం బాగానే వుండేది.

సహజమైన సరసగుణంతో ఆడది పరాయిమనిషిని సొంతం చేసుకుంటుంది. సొంతం వాళ్ళని పరాయివాళ్ళగా భావిస్తుంది. ఇదిగో ఈగారడీవల్లే పుబులి మిటి అపాయు మరిచిపోయింది.

కొన్నాళ్ళు గడిచాక, మిణిఅపాయు మనుషులు పలకరించడానికి వచ్చారు. దివుడు వచ్చాడు. ఊళ్ళోకివచ్చి రివాజప్రకారం బేళుకోడుని దెబ్బలు కొట్టారు వాళ్ళు. ద్వారంముందు; ముంజూరుకింద నడుం వొంచుకుని ఇంతింత కళ్ళతో చూస్తూ నుంచుంది పుబులి. ఒకవేళ గట్టిదెబ్బలు కొట్టెయ్యరు కదా! అధికం కొడితే ఏమవుతుంది? కొడుతూ కొడుతూ కొన్నిచోట్ల రోషాలుపెరిగి నరుక్కోడం చాక వస్తుంది.

పుబులివేపే చూస్తూ, వొంగుతూ, నిలబడుతూ దెబ్బలు తిన్నాడు బేళు. "అయిందా, ఇంకా వుందా? వేగం కానివ్వండి ఎంత కొట్టాలనివుందో అంతా కొట్టండి" అనేవాడు. వేగమే ముగిసింది. అనందంతో నవ్వుతూవున్న అతడి మొహంచూసి అప్రియంగా ఏమీ అనడానికి బుద్ధిపుట్టలేదు మిణిఅపాయు వాళ్ళకి. ఊరికే పేరుకీ రివాజకోసం దెబ్బలుకొట్టారు. ఉభయపక్షాలూ వొక్కదగ్గర కూచుని ధుంగియా తాగారు. మాటామంతి తెగింది. వెంటనే రహోలా (కన్యాకుల్యం) బేళుకోడు తండ్రి రఘుసావోతా పదిరూపాయలు పెట్టేశాడు. ఒక గొడ్డుతెచ్చి వాళ్ళ ఎదటకట్టేశాడు. ఒక డబ్బా వంటసారా వుంచాడు. "వరదీ కుర్రాడూ ఇష్ట

పద్మారు, మనసుపుట్టి ఎగిరి వెళ్ళిపోవచ్చారు. అయితేనేం ? పెళ్ళి జరిగితే మనకులంలో ఏం జరుగుతుందో అదంతా మేం జరిగిస్తాం. చెయ్యమని తప్పు పట్టే వాళ్ళెవరు ? " అన్నాడు.

దివుడు తన జట్టువాళ్ళవేపు చూశాడు. అతడి అభిప్రాయం తెలుసుకుని శివజాని అన్నాడు : " ఇవన్నీ ఇచ్చావు సావోతా, కాని మరొక్క విషయం వుండిపోయింది. బందికార హర్షణా సావోతాకి సగర్త ఇచ్చుకోవాలి. మీరు ఉదురియ తెచ్చేవారు, కాని కన్య అతగాడిది. "

శాంతంగా, ప్రసన్నంగా వున్న రఘుసావోతామొహం గంభీరమైపోయింది.

" ఏమంటావు సావోతా : సగర్త విషయంకూడా ఇప్పుడే తెగిపోసి. వెనక్కి-చిక్కెందుకు వుంచడం : "

కళ్ళు ఎర్రగా చేసుకుని, జడలు దులుపుకుని రఘుసావోతా అన్నాడు, " ఏం, ఎవళ్ళ ఛాడీరిఫాద్రి (దుశ్చరిత్ర) కన్య అనా నేను సగర్తా యిచ్చుకునేది ? ఎవళ్ళు ఎవళ్ళ ఇంట్లోదూరి, ఎవళ్ళ పెళ్ళి పెళ్ళాన్ని లేపదీసుకు వచ్చారని నేను సగర్తా ఇచ్చేది : ఎందుకూ ఈ అవమానం మాటలు చెపుతారూ మీరు : మంచిగా చుట్టరికం కడదాం. ఉత్తిమాటలతో ఎందుకూ కొట్టుకుదవ్వడం : "

పెడక పట్టుకుని నుంచున్నదగ్గరే నుంచుని అన్నీ వింటోంది పుబులి. కొంచెం దూరంలో వీధిలో కనకోనమే పంచాయితీ జరుగుతున్నాది. కన్నవారి పూరిమీద అశ్రద్ధలేదామెకి. కాని పంచాయితీ విషయమనే సరికి కన్నవారికి వ్యతిరేకంగా నుంచుం దామె. ఎంతవేగం ఈగోల్కాలు తిరిపోతే అంత మంచి దనుకుంటూవుంది. కన్నవారిమాట నిలవకూడదనే తన అభిప్రాయం.

ఎంత రాతిగుండె వీళ్ళది ? కేవలం పేచీలే అన్నీ.

వీళ్ళు ఎప్పుడూ ప్రేమించుకోలేదూ : పెళ్ళాడలేదూ : ఎందుకని ఇంత కర్కోట కుల్లావున్నారు వీళ్ళు : లేదు లేదు, మాటలు తెగిపోవచ్చాయి. రఘుసావోతా అందరినీ దబాయించేసి అన్నాడు.

" కుర్రాళ్ళుమీరు. ముసలాళ్ళెవరూ లేరు మీలో. ఏం తెలుసు మీకు : 'రుఫోలా' మీద సగర్తా వుంటుందా ? సగర్త పుచ్చుకుంటారా : కానీండి. లెండి. పంచాయితీ అయిపోయింది. "

ఈపూరిమీద పుబులి గౌరవం హెచ్చుకూపుంది.

సభ ముగిసేసరికి నీడ మళ్ళీవేళ అయింది. ఇక దివుడు వస్తాడు అనుకుంది పుబులి. అందరూ అన్నీ అన్నారు, దివుడు ఏమీ అనలేదు. అతడు అలా

పూరికే కూచునే రకం కాదు. అతడి మనస్సులో ఏదోవుంది. ఏదో అతణ్ణి వేదిస్తోంది. రెంజుదద్ది రాలేదు.

అలా చూస్తూ చూస్తూ ఎంతో పొద్దుపోయింది. దివుడు తన వాళ్ళతో ఏదో మాట్లాడుతున్నాడు. ఊరికే అతడికోసం ఎదురు చూస్తున్నాది పుబులి. దివుడు రాలేదు. ఒక్కడే అన్న. ఆ వొక్కడూ రాకంతా దూరంగా వుంటున్నాడు. తన తప్పెక్కడుందో కానలేకపోయింది పుబులి. ఎంత సరిపెట్టుకున్నా మనస్సు సరిపెట్టుకో లేకందావుంది. కోరే బైటికి వచ్చేదామె. అన్నని పిలవాలనుకునేది. రెండడుగులు ముందుకి వేసేది, వెనక్కి తిరిగిపోయేది, ఊరికే హేవరకట్ట (చీపురు కట్ట) పట్టుకుని మాటిమాటికి గడప తుడవడం మొదలెట్టింది. పొద్దు పోతున్నాది. దూరంనించే తెలియనట్టు వొకసారి అటువేపుమాసి మొహం తిప్పేసుకునేవాడు దివుడు. పుబులి మరింత గించుకునేది. ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నాడు దివుడు ?

రఘుసావోతా అడిగాడు, “ ఎం కోడలా, అన్నతో మాట్లాడావా ? ”

మొహం బుంగలాగా, మూతి కోలగా పెట్టుకుని అంది పుబులి. “ పొద్దు పోతున్నాది. నేను నీళ్ళకి వెళతాను. ”

ముమ్మారు వెళ్ళి యోలానించి నీళ్ళు మోసుకువచ్చింది. గోర్లలో కాళ్ళ అందెలు గలగలలాడిస్తూ కూచుని కొప్ప ముడుచుకుంది. దివుడు తిట్టేసివుంటే తాను నవ్వేసివుండేది. కాని ఈమానం దుర్బరంగా వుంది.

ఎర్రపొద్దయింది. కొంచేపటిలో సంజ మాయమవుతుంది. తూర్పు ఘాటీల మన్యంమీద పాలిపోయిన సంజవెలుగు మెల్లిమెల్లిగా సాగుతున్నాది. దూరం కొండలమీదా, దగ్గర కొండలమీదా. వొక్కసారి అగ్ని మెరిసింది. పగలంతా అగ్ని మండుతుంది, కాని రాత్రి అది మెరుపులా మెరుస్తుంది. ఊరంతా దుమ్ము, గోలా నిండివుంది. ఎవళ్ళ ఇళ్ళముందు వాళ్ళు కూచున్నారు జనం. క్రమంగా రాక పోకల అదావుడి తగ్గింది. సంజముందు అదముకునే నిళ్ళబ్బం అదముకుంది. అలికిడి తగ్గింది. ఏదోలాగ వొక్కడూవచ్చి గడపముందు నిలబడ్డాడు దివుడు. ఇంట్లో పుబులి పనిలోవుంది.

దివుడు పిలిచాడు - “ పుబులి ! ”

తడబడిపోతూ ఇంట్లోంచి వరుగుపరుగుతో వచ్చింది పుబులి. బైటికివచ్చి గతుక్కు మన్నట్టయింది. గుండె దడదడలాడుతోంది. తెలిసినట్టు ఇలాంటపుడు వచ్చిందీ ఈ ముహూర్తం !

దివుడు పిలిచాడు - " పుబులి ? "

పుబులి మాటాడలేకపోయింది. మొహం వొంచుకు నిలబడింది.

కొంచెం ఆగి దివుడు అన్నాడు - " నావేపు చూడూ, పుబులి - " ఎక్కడో వుంది అకడిగొంతుక. ఎక్కణ్ణుంచో ఆ పరిచితకంఠం వినిపిస్తున్నాది. సరుబు సావంతా ఇలాగే మాట్లాడేవాడు.

పుబులి తలెత్తింది. మళ్ళీ వొంచేసుకుంది. కొయ్యవారిసట్టు ఇద్దరూ నిలబడ్డారు. దివుడి నిట్టూర్పులు పుబులిని చలించేస్తున్నాయి.

" డిఘా, - పోనీ - "

తనలోతాను అనుకున్నాడు దివుడు. పుబులి మొహం చూడిపోయింది. లోపలి నించి ఏడుపుబైటికి వుబుకుతోంది. చూసిచూసి దివుడు మనస్సు మెత్తబడింది.

" ఏం మాటాడవేం ? ఇంత వేగం మరిచిపోయావూ మమ్మల్ని ? " మాట మార్చేసి అన్నాడు దివుడు. కారణం లేకండా పుబులి కళ్ళల్లో నీళ్ళుధారలు కట్టాయి.

" ఏడుస్తా వెండుకూ ? " అన్నాడు దివుడు - నవ్వేసి, ఇంకా ఇలా అన్నాడు - " నీవేటకాడు మొగుడూ, వీరపురుషుడు మామా చూసేస్తారని భయామా ! ఆయితే చెప్పేయ్యి, ' వీడెవడోవచ్చి నన్ను ఏడిపిస్తున్నాడు వూరికే. వీడివని పట్టెయ్యండి ' అని. ఏమే పుబులి ? "

ఈమాత్రం మాటతో చింతరువ్వతో మొహంమీద ఛెళ్ళుమనిపించి నట్టయింది పుబులికి. వెక్కి-వెక్కి ఏడ్చేసింది రామె.

దివుడు నిజంగా కరిగిపోయాడు. దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. బుజాలమీద చేతులు వేళాడు. మొహమెత్తి పట్టుకున్నాడు. తల మెల్లిమెల్లిగా కడివాడు. దుఃఖంతో అతడికళ్ళు బరువెక్కి చెల్లెలిమొహంమీద వాలాయి.

" ఏడవకు " వోదాడుస్తూ అన్నాడు - " ఛీ, ఏడుస్తా వెండుకూ ? ఈ మాత్రం మాటకే ఇంత నొచ్చుకున్నావా పుబులి ? ఇంటి దగ్గర అన్నిమాటలన్నా పట్టించుకునే దానివి కాదు కదా ? "

పుబులి కళ్ళల్లో నీళ్ళుధారలు కడుకున్నాయి. కన్నీటి కెరటాల్లో కన్ను వారింటి చిన్ననాటి స్మృతులన్నీ తేలిపోతున్నాయి. ఎడబాటులో దుఃఖ యవని కలా వుంది అన్నముందు చెల్లెలి ఏడుపు.

" ఏడవకు. నీ కళ్ళలో కన్నీళ్ళు నే నెవ్వడు చూశాను చెప్పు ? ఏడవడం

ఎందుకు చెల్లి? నువ్వు ఖుసీగా వుండడమే కావాలి మాకు. ఎలా ఆయినా పెళ్ళాడి వెళ్ళేదానివే కదా నువ్వు! నీ ఇష్టం లేందే ఎక్కడైనా కట్టిపెట్టేసేవాడు ఎవడైనా వున్నాడా? ఏ ఇల్లు నీకు నచ్చితే ఆ ఇంటికి నువ్వు వచ్చావు. అందుకని ఏమీ విచారం లేదు నాకు. నువ్వు ఏడవకు."

తాగుమోతు దివుడు ఇంత బుద్ధిమంతు డెప్పడైపోయాడో! ఇంత శాంతంగా, ఇంత స్నేహంగా ఎప్పుడు మారిపోయాడో! ఎవరినోట వస్తున్నాయి ఈమాటలు! పుబులి పూహించలేకపోయింది. కాని ఆమెకి దైర్యంమాత్రం కలిగింది.

దూరంగ్రామంలో బోడిసంజవేళ ఇవాళ అన్నా చెల్లెలూ వొకళ్ళనొకళ్ళు కొత్తగా పోల్చివట్టినట్టున్నారు. పుబులి సొంతంగా కాపరం చేస్తోంది. అన్నచేతికింద దొప్పకాదివ్వదామె. ఇద్దరూ సమానమే ఇవాళ. ఒకళ్ళమీద వొకళ్ళు ఆదార పడలేదు కనక ఉభయుల దృష్టికోణాలు వేరువేరుగా వున్నాయి.

"పుయు బావుందా అన్నా?"

"ఊఁ" పరధ్యానంగా జవాబు చెప్పాడు దివుడు.

"ఏమని కబురంపింది నా దగ్గికి?" అతడి జవాబుకోసం అగకండా అడగడం మొదలెట్టింది - "ఇక వని కష్టమవుతుంది దానికి. పైగా వొంట్లో కాయి లాగానూ వుంది. అన్నా, నువ్వు దాన్ని తిట్టకుమా!"

దివుడు మొహం గంభీరమైపోయింది. మనస్సులోని మాట బైటికి పుబికాలను కుంటున్నట్లుంది, అభినయం అధికమైపోయింది. ఇక సాధ్యంకాదు మరి. పుయుమాటకి అడ్డు తగిలింది. ఎక్కడ వెనకడుగు వెయ్యాలో తన స్త్రీహృదయానికి తెలుసు. హాకినా మొదలుకుని బెజుణిదాకా అందరివిషయమూ మళ్ళిమళ్ళి అడిగి కనుక్కుందామె. దీపాలుపెట్టే వేళయింది.

"ఇది మంచి జాగా అనిపిస్తున్నదా? ఎలావుంది నీకు?" సాహసించి సాహసించి అడిగాడు దివుడు.

పుబులికి ధీమా కలిగింది, ఎంతో మంచిజాగా అని చెప్పింది. "వ్యవసాయాని కై లేనేం, వేటకైలేనేం. అన్నిటికీ మంచిజాగా."

దివుడు పూరుకోదంచూసి అనర్గళంగా వాగేసింది పుబులి. అన్నమా సంతోషిస్తున్నాడనే అనుకుం దామె.

పొద్దుపోయింది. రఘుసావోతా వచ్చాడు. పేకుకోడూ వచ్చాడు.

"అన్నని కూచోపెట్టి పూరికే కబుర్లు చెబుతున్నావేమిటి కోడలా?" రఘు సావోతా అన్నాడు - "తిండి గిండి పెడతావా, పూరికే కబురేనా?"

దివుడు చూశాడు, పుణులి కళ్ళతో నవ్వు కలకలలాడుతోంది. కొత్త వెలుగు తళతళలాడుతోంది. కొద్ది దినాల్లోనే పుణులి మారిపోయింది. వెనకటిలాగ లే దామె. విరిగిన మనస్సుతో తూచి చూశాడతడు. ఎక్కడా సామ్యం లేదు.

ఒక్కరల్లి బిడ్డలైనా తన అశాంతిలోనూ, దుఃఖంలోనూ కసింతా పొందుతుంటే దీమె. తన ఆనందమే తనది. ఎంత స్వార్థపరురాలో! దగ్గిరవాళ్ళ ఎవళ్ళ మొహం చూసి మొగమోటుపడదు.

"అడజాతే ఇంత!" అనుకున్నా డతడు - "తనసుఖం తాను చూసు కుంటుంది అడది. ఇతరవేపు కన్నెత్తి చూడదు."

నిట్టూరుస్తూ లేచిపోయాడు దివుడు. పీలుస్తున్న డొల్ల అకడిచేతికి అందించేసి, బేళు అన్నాడు, "వేటాడాలని బుద్ధిపుడితే మామూలు వచ్చెయ్యండి నాలుగు వేపుల మెరకా, ఒకపల్లంగా మావేపే వొరిగింది. పదికోసులమేర జంతువులు గనిలాగ మా పూరి అడివికి దిగబడతాయి. అడివిలో అడుగు పెడితే పుత్తి చేతులతోరారు. ఈ అడివిలో అడివి ఎనుపోతులున్నాయి. మీ అడివిలో వున్నాయా?"

"లేవు."

"ఈఅడివిలో కొమ్ముల లేళ్ళున్నాయి. నల్ల పులులున్నాయి. భృంగరాజు వత్తులున్నాయి. ఒకసారి రండి ఎప్పుడైనా, రొప్పడువేట చేద్దాం" అన్నాడు బేళు.

రఘుసావోతా నవ్వాడు. నమ్రంగా అన్నాడు, "ఎప్పుడు వాడు చెప్పినా వేటమాటే చెప్తుతాడు. అందుకే నే నంటాను, 'మనిషిపిల్లని పెళ్ళాడావెందుకురా?' అని. 'అడివిలో అడివిపందొకటి కట్టుకుంటే అడివిలో వెంటపరిగెత్తేది, నువ్వు దానివెంట పరిగెత్తేవాడివి.' అని. వెర్రాడు! వాడిమాటలు ఎందుకు వింటారు? పెళ్ళాడికూడా ఇంట్లో వుంటాడా ఏమన్నానా? థాండిని వెనకేసుకుని అడివిలోనే తిరుగుతాడు. ఇవాళ ఇక్కడ వేటాడితే, రేపు అక్కడ చెట్టుమీద మాటు కాస్తాడు."

కోడుకు విషయం. తిప్పితిప్పి గౌరవ సూచకంగా ఇంకా ఇలా అన్నాడతడు, "వెర్రాడుకానీ, తిరుగుపోతు కానీ, వేట బాగావేస్తాడు. గురి తప్పదు. చూస్తున్నారకదా, ఎలాటి అడివి దేశమో చూది? మీ అడివిని మించిన అడివి. మే మిక్కడ కోతుల్లాగ వుంటున్నాం. మాకు అచ్చివచ్చింది. మీకు కష్టంగా వుంటుంది. ఏమైనా పిల్లనిచ్చారు. ఓర్పుకోండి కొన్నాళ్ళు, ఏం చేస్తాం!"

అ ర వై నా లు గు

తన అత్తవారి పూరు కదూ, ఇది - మిటింగ్రామం! - దివుడు సావోతా ఆలోచిస్తున్నాడు.

జబర్దస్తీగా ఎవ్వరూ తన దగ్గర తోసెయ్యలేదు పుయుని. తనంత తాను కోరి ఈ పూరి మట్టి అకాశమూ వొదిలేసి తన ఇంట్లోవచ్చి దూరనూ లే దామె. పుయుని వెదుక్కుంటూ తానే వచ్చాడు. తానే ఆమెని పిలిచి తీసుకు వెళ్ళాడు. అవాళ వెలుగులో అప్పరసలా అవుపించింది పుయు. విజేతలాగ ఆమె మనసు గెల్చుకుని తీసుకు వెళ్ళాడు తాను. సరుబు సావోతా కోడలుగా, అతడిపాదాల దగ్గర కొలిపించాడు.

ఎప్పుడు, ఎప్పుడు వెళ్ళాడాడు తాను ?

అవాళటి దినానికి ఇప్పుడూ స్థానముంది, కాని దాని సూచనమాత్రం లేదు. ఆ మనిషే ఇప్పుడు ఎంత మారిపోయిందో! అనాటి స్మృతి ఇప్పుడు బాధగా వుంది. అవాళ గౌరవతిలకంలా, నెత్తినిపెట్టుకుని గొప్ప చెప్పకోడానికి మన సయ్యేది. అదే ఇప్పుడు చురకలా బాధిస్తున్నది. అనాటి గౌరవతిలకం నున్నం బొట్టులాగ, మసిబొట్టులా వుంది ఈనాడు. అది కనపడకండా దాచేస్తేనే కాంతి అనిపిస్తోంది ప్రాణం.

అవే ఇళ్ళు, అవే వాకిళ్ళు, ఆ మనుషులు మాత్రం వేరు. ఈ పూరి అల్లుడని జనం పరాచికాలాడేవాళ్ళు ముసలాళ్ళూ, ముసలమ్మలూ పొరిగి నడుం మీద చేతులానుకుని అడిగేవాళ్ళు - "మా పుయు ఎలా వుంది ? మమ్మల్ని తలుచు కుంటుందా ? కుర్రా డెలా వున్నాడు ? కొడుకు ఎవళ్ళపొలిక ? "

పుయు రాజ్యమిది. ఆమె జన్మస్థలం. ఇంత భయంకరంగా వుంది అడివి. పాతాళంమీద వేలబడినట్టున్నాయి రుఫోలామీదా, లోపమీదా రకరకాల కొండలు. ఏ చీకటిలోనో వున్నాయి వాటి మొదళ్ళు. ఏ మేఘాల్లోనో వున్నాయి వాటి శిఖరాలు. రాకాసి ప్రాకారం లాగ అకాశమంత ఎత్తుగావుంది పర్వతపంక్తి. ఏ ఇరుకు సందుల్లోంచో అక్కడికి దారి. అయితే నేం ఇక్కడే పుయు పెరిగింది. లోకం కంటికి కనపడకండా, మన్యంలో పువ్వులాగ ఇక్కడే వికసించిం దామె. ఈపూరి వీధిలో అలికిడిచేస్తూ, ఈ బుగ్గిలోనే ఆడుకుంది. ఆ మె ప్రకృతి ఈపూ వాళ్ళరుగుదురు. ఈదేశంలో నెమిలి పిట్టలు హెచ్చు.

ఇష్టం లేకపోయినా అరోజులు జ్ఞానకం వస్తున్నాయి. తనకి తెలియకందానే వొకవిధంగా సొంతమనిపిస్తోంది అపూరు. మిటిం బావుంది. ప్రపంచంలో అజ్ఞాతంగా వుండా పూరు. అపదలు సహించి ఆ మూడుమూలకి ఎవళ్ళూ వచ్చే వాళ్ళుకాదు. వైవాళ్ళ కళ్ళే కోడుల శత్రువులు.

అన్నీ బాగానే వున్నాయి. మళ్ళీ అన్నీ అల్లరఅనిపిస్తున్నాయి. పరాయి కొంపలో దొంగలా దూరినట్టుం దతడికి. పుయున్నూతి, "ఓరి దొంగా, దొంగా" అని కేక వేస్తునట్టుంది. తలుచుకొన్నకొద్దీ తనమీద తనకే జాలి వేస్తోంది. పుయుమీదా దయ కలుగుతోంది, విచారం కలుగుతోంది.

ఇది పుయు కన్నవారి పూరు. పుయుని తాను ప్రేమించడం లేదు. ఎన్నడూ ఆమె తనని కాని తాను ఆమెని కాని ప్రేమించలేదు. మొదటినించి ఇదంతా పొర పాటుగా జరిగిపోయింది. దీనికి ప్రతీకారం లేదు.

ఈ మిటిం గ్రామం తన ప్రేమకి సమాధిస్థలం. ఏనాడో మరిచిపోయిన గత కాలంలో, రక్తంలో నిషా వున్నప్పుడు, తొలి యవ్వనం విచ్చిలో ఈపూళ్ళో దొరికి పోయాడు తాను. భవిష్యత్తుకి ఆశపడి తన కాపరం పడవ ఈ రుఫోలా ప్రవాహంలో వొదిలిపెట్టాడు. మనిషి పరిగెడతాడు. తీరా అలోచించేసరికి అంతా వృథా అవుతుంది. అందుకనే దివుడు సావోతా చిరాకుపడి పడవ చుక్కాని వొదిలేశాడు.

దొరికిపోయాడు - పుయు తన మెడకి చుట్టుకుంది. తరవాత తన జీవనంలో ఎంతమంది అమ్మాయిలనో చూశాడు. అందరూ పుయుకంటే అందకతైలే. అందరూ ఆమెకంటే తగినవాళ్ళే. కళ్ళతోచూసి, అనుభవంలో తూచి, ఎంపికచేస్తూ ఎంతో ముందుకు వెళ్ళిపోయాడు తాను. పుయు - బక్కి - కొంకినక్క. ఎంత అడుగునో వుంది ఆమెస్థానం. ఇవాళచూస్తే ఎంతోమంది, వొకళ్ళవెనక వొకళ్ళు - పుల్కే, పియోటీ. సోనాదేయో వీపు తిప్పేస్తారు పుయు నీడవేపు. కఠోరమైన కర్తవ్యపథంలో జాగ్రత్తగా కాచుక్కాచుని, నకిలీ వస్తువు అసలుదని భావించే అట్టు హెచ్చరించడానికి ఇవాళ నరులు సావోతా పొడిదగ్గులేదు. నిర్బంధానికి భయపడి, సిగ్గుకి సంకోచించి, వైవాళ్ళచేతిలో సాపుదేరడం వేరు. అడివిలో ఇష్టంవచ్చిన దారిన తోసుకుపోవడం వేరు. ఒకదానితో వొకటి కలవదు.

పుయు ఎంతో అడుగున వుంది. అయితే లోకంముందు మాత్రం తనకి పుయుకి భేదం లేదని చూపించాలి. ఎల్లప్పుడూ తన మనస్సులో పుయు వుందని నిరూపించాలి. అందుకని తప్పనిసరిగా మొహమెత్తి నవ్వాలి, తలపూపాలి. కోడు

ఎంత తిన్నని ఆడివిమనిషయినా అతడూ మనిషే. మనిషి తన స్వభావం దాచు కోడానికి నటిస్తాడు.

పుయుతో తన సంబంధం అలాంటిది, ఈపూళ్ళో తాను పెళ్ళిచేసుకున్నాడు కనక, పుయుమీద తనకున్న కోపతాపాలు తెలియకూడ దిక్కడ. అందుకని తోక నిందకి జంకి, మొహానికి వేరే ఋరఖా తగిలించు కోవారి - తప్పుడు ఏమంటే, పుబులి సొంతచెల్లెలే అయినా ఆమె మరొకడి పెళ్ళాం. ఇద్దరు స్వాధీన వ్యక్తుల్లో అలకలు పుడితే సంబంధం తెగిపోతుంది, కాని వొకరు గెలవడం వొకరు ఏగడం అంటూ వుండదు. "ఈ వొక్క మారుతోనరి" అనుకుంటున్నాడు దివుడు - "సమాజానికి కట్టుబడి, ఈమాటుతో మిటింలో అడుగుపెట్టడం ఇదే ఆఖరు. దీంతో ఈవారివేపు వీపు తిప్పెయ్యడమే, తరవాత పుబులి అదృష్టం పుబులిది. నా వనే ముం దిక్కడ ?"

కానైతే స్థలం మంచిది, వెయ్యికుతర్కాలు దాటికూడా అవశాటి జ్ఞాపకం తొంగి చూస్తోంది, ఇప్పుడున్నూ అదేదారిని మిటిం దాటి సముదా పూరు తోవని ఝంఝాపతి నది దాటి నారణపట్నం వెళ్ళాలి, ఇటువేపు వెనక కొండల దొంతు లతో ప్రసిద్ధమైన లావుమూల ముచావుంది. పూజారి పర్యవేక్షణకా వుందది అవతల సోదానిని ముచావేపు రాయగడ కోడుమన్యంకేసి దారి. సమంగావున్న నేలకి దిగే ఘాటీ మొగమీదవుంది మిటిం గ్రామం. దుర్భేద్యంగా వుంటుం దక్కడ; డక్కా మొక్కి వుండదు కోడుకి. కొండలనుడిలో ఏదారిన ఆక్కడికి వెళ్ళాలో ఎవళ్ళూ తెలుసుకోలేరు. అడివిలో అపద రెక్కచెయ్యకండా, అక్కడ కోడుల వంటింట్లో ఏముండో చూడడానికి ఎవ్వడూ రాదు. ప్రపంచంలో నిరం కుళ చృత్రపతి అక్కడ కోడు.

నిరాళతో నిట్టూర్చాడు దివుడు. ఇక్కడ అతడి ఆధికారం వుండిన్నీ లేదు. ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చాడు తాను ?

పుబులి బేకుల పెళ్ళి జరుగుతుంది. పెళ్ళికిముందే అలూమగలై ఎన్నాళ్ళయో కావరం చేస్తున్నారు వాళ్ళు. అయితేమాత్రం లోబేం వచ్చింది ? అనంద పూజలో స్త్రీ పురుషులిద్దరూ వొకళ్ళ నొకళ్ళు పొత్తిపట్టడానికి వొక పరిసరముంది. ఈసంసారారణ్యంలో ఎంతో వెదికాక, ఎంతో పరీక్షించాక వరైన ఆడది దొరుకుతుంది. అదంతా పెళ్ళిపంజరం బైటివిషయం. పెళ్ళి జరక్కపోయినా వట్టం * లేదు.

పెళ్ళిపండుగలో మరో అధికమేమీ జరుగదు. అయితే మానాభిమానాలు, మానవుడి దౌర్బల్యాలు. ఆ దౌర్బల్యం పూర్తిచేసుకునేందుకుని పెళ్ళి చేసుకుంటాడు కోడు. గదబా, పరజాకూడా పెళ్ళి చేసుకుంటారు. పెళ్ళి జరిగిందిని ప్రకటించడమే ఈపెళ్ళిపండుగ ఉద్దేశం.

పెళ్ళి జరక్కపోతే రఘుసావోతా అనేవాడు—“ ఒక్కగాక ఒక్కకొడుకు నాబేకు, వాడికి పెళ్ళి జరగదూ ? ” అని. దివుడుసావోతా కళ్ళెర్రజేసి అనేవాడు, “ ఏమిటి ! నాచెల్లెలు పాద్రీలో కలిసిపోయిందా ? నాజాతిగౌరవం తగలబెట్టి, పల్లపుదేశం వాళ్ళలాగ వుంపుడుకత్తెలా వుంటుందా ? ”

అయితే అంతా వొక్కటే. ఒక్కదినంతో ‘ పూ ’ అనేసి వివాహ బంధనాలు పుటుక్కు మనిపించెయ్యగలదు పుణులి. “ నా మొగుడు నన్ను బాగా చూడడం లేదు. ఇవాళనించీ పెళ్ళితాళ్ళు తెగిపోయాయి. నేను పోతున్నాను ” అనెయ్యగలదు. సంతానం వుంటే పెండదడమూ కష్టంకాదు. సంతానం తండ్రిది. దొంగిలించి పట్టుకుపోగలిగితే తల్లిదికూడా. చితకడం సులువక్కడ. పారా, గొడ్డలి పట్టుకుని, తరికి పాగాచుట్టుకుని, నోట్లో చుట్ట పెట్టుకుని ఆరేళ్ళ కుర్రాడు పని పాటురికి వెళ్ళగలడు, గడనకోసం. ప్రాణం నిలుపుకోడానికి ఆతా, మగా కావరిసి నవి ఏరుకుతేగలదు. కరువు కాటకంలోకూడా మన్నూ బురదా వొక్కటే అక్కడ. అక్కడి సమాజమే వేరు. అర్థనీతిలో పరివర్తన సంస్కారమే సమాజంలో పునాది అక్కడ. ఝళంఝళ మనిపించడానికి కాళ్ళకి అలంకారాలుండవు, శృంఖలాలుండవు.

ఏమైనానరే, పుణులి బేకులపెళ్ళి జరుగుతుంది. వీధిలో రెండుపూళ్ళ వాళ్ళూ పంచాయితీచేసి కన్యాశుల్కం పుచ్చుకున్నప్పుడే దానికి శ్రీకారం జరిగింది. ధర్తనీ పెద్దకొడుకు కోడు. మనిషి గుహలలో నివసించేనాటి వద్దతిని జరుగుతుంది పెళ్ళి. మొదట భంజకవి* ప్రేమపద్ధతి సాగుతుంది. తరవాత యుద్ధంలో కన్యాహరణం జరుగుతుంది. ఒక విధంగా కంచివిజయం † లాగ. తరవాత శుభవివాహం. గండికముధ్య కాపరంకోసం సరంజామా.

ఆరాత్రి చిన్నవిందు జరిగింది. విందుకూడు కోడుకి ఇష్టం. ఉంగా (మాంసం), కుచా (కూర), ఒండా (అన్నం), తోపా అన్నీ వొకదగ్గర కలగాపులగం విందు

* ఈ ప్రేద్రభంజ. ప్రబంధ కాలంనాటి ఒడియా కవిసామ్రాట్టు.

† ఒడిశా రాజు పురుషోత్తమదేవు (1479-1504) కంచివిజయం.

కూడు. ఇది తిన్నాక మిశిం వాళ్ళు కన్యాశుల్కం కింద ఇచ్చిన డబ్బాకల్లాస్వాహా. ఉభయపక్షాలూ సంతోషించారు.

అర్ధరాత్రి అటూ ఇటూచూసి, అంతటా అలికిడి లేకపోడం కనిపెట్టి మెల్లి మెల్లిగా ఇంట్లోదూరాడు బేళుకోడు. వీధిలో టోకుర్ల శబ్దం. ఉండి పుడిగి కాపలా కుక్కలు అరుస్తున్నాయి. తిళ్ళు అవీపూర్తిచేసి, అంతమంది గాఢనిద్రలో వున్నారు. గుమ్మంముందు చీకట్లో తెల్లగా ఏదో మెరుస్తోంది. బేళుకోడు పుబులి దగ్గర నిలబడ్డాడు. చడి చప్పుడూలేదు. తిరిగిపోవాలనుకున్నా డతడు. బలమైన వాడు కనక సంయమశక్తి అధికమతడికి. పుబులి నిద్రలోవుంటే ఆమెని చిరాకు పెట్టడతడు. అతడు తిరిగిపోయేసరికి చప్పనలేచి నిలబడింది పుబులి. వెనక్కి తిరిగాడు బేళు. గొంతుకు నొక్కుకుంటూ మెల్లిగాఅంది పుబులి - " ఎంతో నిద్ర వస్తున్నాది, " బేళు నవ్వాడు, ఇంతవేళయింది కాని కళ్ళు కనకట్టలేదు, గుమ్మం తలుపుకి చేరబడి అలాగే ముడుచుకు సుంచుంది పుబులి నిరీక్షిస్తూ. పుబులి తనది. ఆపాదమస్తకం తనదే.

" నిద్రవస్తే పడుకోలేదేం, నునీ, ? "

" తలుపు తీసివుంది ఇంట్లో ఎవళ్ళూలేరు, "

" ఇల్లు కాపలా కాస్తున్నావో! " బేళు నవ్వాడు - " ఓ, ఎంత చెమట కారు తున్నాదో! ఇల్లు తననికానే కాపలా కాసుకుంటుందిలే, ఉక్కపెడుతున్నాది. పద మనం బైటికి వెళదాం, "

ఇద్దరూ బైటికి వచ్చేకారు, మగాడు - చెమటూ, దుమ్మూ, మన్నూ పులుము కుని, గోచీకట్టుకున్నాడు. గడ్డాం పెరిగివుంది పిల్లి తేగ డొంకలాగ.

నోరు ఇప్పసారా కంపుకొడుతుంది. శరీరం రాయిలావుంది. అడది - చెమట మీద వసుపూ, అవడం, నూనే గిలాబువేసుకుంది. గుడ్డలేని గుండెమీద గంపెడు గాజు పూసలు వేలాడుతున్నాయి. మొలకి వొకముతకపంచె చుట్టుకుంది.

బైటికి వచ్చేకారు వాళ్ళు, రెక్కారెక్కా జోడించుకుని అకాశంమీద ఎగిరిన రెండు పిట్టల్లాగ. దొంగలూ, దోపిడిదార్లూ కారు వాళ్ళు, రాత్రించరులూ కారు. మన్నూ మెరుపూ కలిసినఇద్దరు మనుషులు. ఇంటిమూల ఇరుకులో, కాలంగడపడం కట్టమనిపించింది వాళ్ళకి. మనస్సు విప్పి, గుండెదడ వింటూ, కళ్ళుతేలవేస్తూ సంయోగం తాలూకు ఏకతాళం వాయించడంకోసం ముక్తాకాశం కావాలి వాళ్ళకి. చుక్కలు వుండని గ్రహాలు వుండని - వికాలమైన భూమి, ప్రకృతీ, వొకటో రెండో చింతగీర్నూ, రాత్రి పిట్టలూ వుంటేచాలు.

“మరి జావ్వంలేదు నునీ,” దార్లో అన్నాడు బేళు - “డిసారి త్వరలోనే ముహూర్తం పెట్టాడు. రేపే మన పెళ్ళి. దినుసూ గినుసూ, బాజాలూ, విందులూ- ఇదంతా తక్కువపనికాదు. అదుగో అందుకే ఇంత ఆలస్య మైంది. ఏమైనా నునీ, అన్నీ నచ్చినట్టు జరుగుతున్నాయి. మీపూరివాళ్ళు మరి నన్ను తప్పుపట్ట లేరు.”

పుబులి ఏమీ అనలేదు. బేళుఆరిచెయ్యి బిగించి పట్టుకొని దారి నడిచిందామె.

చీకటి రాత్రి, అడివిలో అగ్గిమండుతోంది. దూర దిగ్విలయం కోలాహలంగా వుంది. నల్లటి చీకటిలో కిందా మీదా అడ్డదిడ్డంగా గీతల్లా వేలాడుతున్న మంటలు కొనలు సాగిన లతల్లాగ, గుత్తుగుత్తులై వేలాడుతున్న పువ్వుల్లాగ కనిపిస్తున్నాయి. ఎండాకాలం అడివిదేశంలో ఆకాశం ‘మల్లిపందిర’ మందుగుండులావుంది. చీకట్లో అగ్గి ఆదో అందంగా వుంది. అజ్ఞానంలో జ్ఞానం వెలుగులా వుంది. కొండ కళే బరం కనపడదు. శూన్యంలో అగ్గి పూగులాడుతున్నట్టుంది. అంతా వొక విస్మయంతా ఆపుపిస్తోంది.

చుట్టుపట్ల, తోటల్లో చెట్లు కంబళ్ళు కప్పుకున్నాయి. మధ్యమధ్య పల్లగా వున్నట్టుంది చీకటి. దూరాన్నిబట్టి దట్టంగా, పల్లగా రకరకాల రూపాంతో కనిపిస్తున్నాయి చెట్లు. మీదచుక్కలు మినుకుమినుకు మంటున్నాయి. మిలమిలా వెలుగుతూవుంది పాలవెల్లి.

సగంరాత్రి వాటింది. చింతగీరు ఝిఝిఝిఝి మంటోంది. మందకప్పిన మిణుగురు వొకటో రెండో చిన్నచిన్న దివిటీలు వెలిగించుకుని దూరదూరం తీర్థయాత్ర సాగిస్తున్నాయి. మీద వొకొక్క గ్రహం భగ్గు మంటోంది. గుండరాలినట్టు ఉల్కలు రాలుతున్నాయి. ; సహందార్లో ఎక్కడో ఆరిపోతున్నాయి.

ఇలాటి రాత్రిలో బేళూ పుబులి ఒక రాతిమీద కూచున్నారు. ఒకపక్క పూరు నిబ్బరంగా వుంది. మరోపక్క ఏటవాచనేల అవతల వేలాడుతున్న కొండవేపు పాతాళగర్భండాకా అవుపడుతోంది.

ఏటవాల్లో కొంచెం దూరంగా అగ్గినిప్పుల్లాటి కళ్ళతో చిరుతపులి తచ్చాడుతోంది. “రోజూ ఇంతవేళకే వస్తున్నాది” అన్నాడు బేళు - “కుక్కలదొంగ డుర్గా. ఒక తెల్లకుక్క, లేదంటే తెల్లమేకో కట్టి మాటుకాస్తే బావుండేది వొకరాత్రి.”

పుబులి కళ్ళు మూతలు వడుతున్నాయి. తుళ్ళిపడి చూసి అంది. “ఓ ఇదా?” మాటలువిని డుర్గా వెళ్ళిపోయింది, మరిచాలేదు.

కొంత నేపటిలో అడివిలో ధడధడ సంయ్య సంయ్య శబ్దం విరుచుకు వచ్చింది.

“తుఫాను వస్తున్నది.” అన్నాడు బేతు — “పద వెళ్ళిపోదామిక.” తుఫాను దగ్గర వడుతోంది. ముందువొళ్ళు జివ్వుమనిపించే జల్లులాటి చల్లగాలి వచ్చింది. కన్నుకన్నా కనపడని చీకటిరాత్రి తుఫాను శబ్దం మనస్సులో దిగులు పుట్టిస్తుంది. సగం విన్న మునిలమ్మల కథల్లోని విస్మయకల్పన మనస్సుకి తడుతుంది. పుబులి మనస్సు నిండుగా వుంది. సుఖంగావున్న బద్ధకం మెల్లిగా వొదిలేసి, ఆపులింత తీసి, లేచిపోయిందామె.

“తుఫాను శబ్దం దగ్గరికి వచ్చేసింది. “ఇలాటి చీకటిరాత్రి ఈతుఫానులో కలిసి దెయ్యాలూ, భూతాలూ బయలుదేరతాయికదూ!” అంది పుబులి.

“బయలుదేరితే బయలు దేరనీ, మన్నేంచేస్తాయి?”

ఇల్లు దగ్గరపడింది. “ఒకమాట అనుకుంటున్నాను” అంది పుబులి — “ఏమ నుకుంటున్నానంటే, నేను వొకవేళ చచ్చిపోతే ఇలాటిచీకటిరాత్రి తుఫానులో వచ్చి మీకావరంచూసి వెళతూ వుంటాను. మీరు పోల్చగలరా?”

గట్టిగా చెయ్యినులిపేచాడు బేతు. “ఊ, అనను, మరి అనను. నాకుతెలుసు కదూ! కోపంవస్తుంది.” అందామె.

ఇంట్లోకి వెళ్ళాక “మాట్లాడకండా పడుకో. రేపు మన పెళ్ళికదూ!” అన్నాడు బేతు.

అ ర వై అ యి దు

ఆ నికరాత్రి వైశాఖమాసం చీకటిలో, తుపాను భయంకర శబ్దంలో నిరాపదగా తల దాచుకుండిన సర్వప్రాణులూ దేవులాడుతున్నాయి; ఒండలూ, గోతులూ వెదుకుతున్నాయి. ప్రకృతి భ్రుకుటిలో అర్థంకాని భయం కాండవమాడుతోంది. ఆ రాత్రున్నాడు నడుస్తున్నాడొక మనిషి, ఎండుబక్క ముసీలాడు, బుజంమీద వొక చిన్న గండ్రగొడ్డలి వుంది. చేతిలో మినుకుమినుకు మంటూన్న అగ్గిబెంటుంది. మరో చేతిలో మట్టికడవ పట్టుకున్నాడతడు. చీకటిలో వొక శకలంలాగే వున్నాడతడు. చీకటిదేవత ఉపాసకుడు. చెట్లకింద ఆకులు మడమడలాడుతున్నాయి. ఒకపక్క బయల్లో చుక్కల వెలుగులో మనకమనక నీడలా అవుపిస్తున్నాడు. వీపు మధ్య వెన్నెముక నీటిలో కపడేరిన వెదురుచింటిబద్దలా నల్లగా అవుపిస్తోంది. దానికింద రెండు కర్రల్లా వున్నాయి కాళ్ళు. చట్టాల్లావున్న పిరుదులు రెండూ ముందుకీ వెనక్కి తిరుగుతున్నాయి. కర్రలు రెండూ సమాన వ్యవధానంలో సమానగతితో తుకురు తుకురు పడుతున్నాయి.

ఈపూరి దిసారి ముసీలాడతడు. పుయు వంశంలోనివాడు. పుయు కొడుకుని ఆశీర్వదించడానికి, వెనక బేళతో మిణిఅపాయు వెళ్ళాడు.

ఎదురుగుండా ఆకాశం మీద చీకట్లు ఎగరేస్తూ ఏడాది తొలితుపాను వస్తోంది, గాలిలో చెట్టుచేమలు పూగిపోతున్నాయి. ముసీలాడు మట్టికడవ పట్టుకుని నడుస్తున్నాడు. ఇవాళ లెక్కని రేపు వొక కుర్రదీ కుర్రాడూ పెళ్ళాడాలని యోగం పెట్టాడతడు. రేపటియోగంలో పెళ్ళి జరుగుతుంది. అబాధ్యతంతా ముసీలాడిది. మంచి పూజ జరుగుతుంది. దేవత ప్రసన్నమవుతుంది, పూజా మంత్రంతో ఇద్దరినీ వొకదగ్గర కలుపుతాడతడు. అమంత్రం జిగురుతో అఇద్దరి ప్రేమా గట్టిగా అతుక్కుపోతుంది. సౌభాగ్యం కలుగుతుంది. ఒకరు బాగు పడితే నమాజం బాగుపడుతుంది. అబాధ్యత నెత్తిన వేసుకుని ముసీలాడు కంటి మీద రెప్పవెయ్యలేదు. మంచికానీ చెడ్డకానీ తర్రంఅనే శిష్టాక్షర పదబంధంలో పడి అతడి కాలు జారిపోలేదు. అంతా నమ్మకం. నమ్మకం లోనే అతడి మనోనిష్ఠ.

రేపు పూజ జరుగుతుంది. పెళ్ళికోసం వొక కడవ శుద్ధజలం జాగ్రత్త చెయ్యాలని కోడుశాస్త్రంలో వుంది. నిశిరాత్రి చీకట్లో ఎవరూ చూడకండా, ఎవరికీ తెలియకండా, మాటామంతి లేకండా కడవతో నీళ్ళుతెచ్చి జాగ్రత్త చేస్తాడతడు. ఎవళ్ళ దృష్టయినా పడితే నీళ్ళు అపవిత్రమైపోతాయి. మనుషులూ పశువులూ మాట అలావుండనీ, చిన్నపిట్ట అప్పుడు నీళ్ళరేపులో మూతిముంచినా అనీళ్ళు పనికిరావు, అంచేత చడిచప్పుడూ రేని నిశిరాత్రి వెళుతున్నాడతడు. అస్త్రాయోగం లేదా ఉత్త్రాయోగం, కాదంటే లదా యోగం కోడుల రేక్కప్రకారం ఇరవయ్యేడు యోగాల్లో శుద్ధయోగాలు. అడివిపిట్టలు నీళ్ళు తాగకండా వున్నప్పుడు కొత్తకడవ పట్టుకుని డిసారి నీళ్ళకి దిగుతాడు. అనీళ్ళతో పెళ్ళి పనులు జరుగుతాయి.

తుఘానులో పెద్దపులి గాండించినట్టు ఏదోవినవడింది. తుఘాను తనని కన్ను గీటింది. ఇదే దానివేళ. ఈ జమిలి మర్రిచెట్టుకింద ఆయేడు పులి ఎత్తుకుపోయింది. మరిన్నీ, అదుగో అమొక్కజొన్న గుడ్డిమీద, అచోడిచేను దిబ్బమీద పెద్దరాతికింద - అన్నిచోట్లా ప్రమాద చరిత్రవుంది. రఘోలా అమలుపులో - నిన్న మొన్నటిమాట 'షాతి' * పాము నీటిలోంచే తోకవిసిరి పూళ్ళో వొక ముసిలిదాన్ని కిందపడేసింది. అపమృత్యువు జరిగిపోయింది.

ఊరికి దూరంగా చిమ్మచీకటిలోపడి వెళుతున్నాడతడు, కాళ్ళదగ్గర ఎన్నెన్నో చప్పుళ్ళుపుతున్నాయి. ఏవేవో అన్నీ వెళ్ళిపోతున్నాయి. ఏదో నక్కతోంది, ఏదో దుముకుతోంది, ఏదో చాక్కుంటోంది. దేవతలు తిరిగేవేళ ఇది ; జంతువుల వేళ. మనుషులు గాఢనిద్రలో వుండవలసిన వేళ. ముసిలాడు అలాగే నడుస్తున్నాడు. రేపో నేడో అతడికాలం నిండిపోతుంది. తరవాత దుమా అయి ఈచీకటిలో తుఘానుతో కలిసి తిరుగుతాడు, మళ్ళి జన్మ ఎత్తేదాకా. దానికోసం ముసిలాడి దృష్టిలేదు. అతడు కోడు. లోకం ఎలా అందితే అలాగే స్వీకరిస్తాడతడు. భయంచేసినా కర్తవ్యం మాత్రం వదిలిపెట్టడు. తన కళ్ళ ముందు ఈ రఘోలా వొడ్డున ఎంతోమంది మట్టిలో కలిసిపోయారు. ఈనిళ్ళబ్బంలో అన్నీ జ్ఞాపకం వస్తున్నాయి. తన సాటివాళ్ళు వాళ్ళు. గాలికికూడా కళ్ళుంటాయి. దర్ము నిద్రపోడు, దర్తనీ నిద్రపోడు. శరీరాలు వదిలేసిపోయిన పూర్వ పురుషుల దుమాలు అన్నీ ఎల్లప్పుడూ కోడు తన ఆదర్శం నిలబెట్టుకుంటున్నాడో లేదో అని చూస్తూనే వుంటాయి.

* ఈ పాము అరవై మూరలు పొడవు, సన్నంగా, నీటిలో వుంటుందనీ, చుట్టేసి రక్తం పీల్చేస్తుందనీ కోడుల నమ్మకం. - పు. అ.

అవిందు బక్క-డిసారి, జనాభాలెక్కల్లో అతడూ వొకమనిషే. మంది గంది కలో ఏమూలో కనపడకండా వుంటుంది అతడి శరీరం. అధికార్లదృష్టిలో గోచి పాత కట్టుకుని, పొగపిల్చే వొకకోడుమాత్రమే అతడు. చింపిరి తలతో, కింది చూపుతో, దుర్బలశరీరంతో వున్న పేరూపూరాలేని ముసిలాడు. కావిడి మొయ్య లేడు. ఒక కొమ్మ నరకలేడు, ఇట్టే అరిసిపోతాడు.

కానైతే అధరాత్రి వెళుతున్నాడతడు. పగలు నోరు మెదపని మనిషి, రాత్రి త్యాగమూర్తి అయి నవ్వుతూ నడుస్తున్నాడు. అతడి ఎందు చేతులుసోకి ఎన్ని కొంపలో బాగుపడతాయి. ఎన్ని పెళ్ళిళ్ళో సుఖంగా జరుగుతాయి. దుబ్బు దుబ్బుగా, దుమ్ము దుమ్ముతో బలిష్ఠంగా వున్న కోడుపిల్లలందరూ తననృప్తే; తన నిష్ఠారతి ఫలమే అని భావించేవా డతడు. సమాజానికి ఉపకారం చేస్తున్నానని సంతోషించేవాడు.

నాలుగువేపులా చూసేసి, ఏటివొడ్డుదారిని చీకట్లో కలిసిపోయాడతడు. మోళ్ళూ, రాళ్ళూ, కింది రగడా - ఈదారంతా స్పర్శ మాత్రంతోనే తెలుసుకుంటా డతడు. ప్రపంచమే తెలుసు నతడికి. నీళ్ళకడవ పట్టుకుని మీదికి వచ్చేశాడు. తుఫాను ముంచుకు వస్తోంది. అగ్గిబెంటు నుంచి అగ్గి తుంపుల్లు తుళ్ళుతున్నాయి. అకాశం సగంచీకటి కప్పేసింది. దూరంగా పురుములమీద పురుములు పురుము తున్నాయి. అగ్గిబెంటు గట్టిగా పట్టుకున్నాడు డిసారి. నీళ్ళకడవ మరీ భద్రంగా పట్టుకున్నాడు. కర్తవ్యం పూర్తయింది. అందుచేత ప్రపంచ వికారం చూసి గుండెల్లో గుబులుబిగులవుతోంది. గబగబా మంత్రాలు జపించా డతడు.

“పాం పొడవకండా వుండాలి -

పులి తినకండా వుండాలి -

కాలిలో ముల్లుదూరకండా వుండాలి -

తలకు కొమ్మలు తగలకుండా వుండాలి -

ఎవ్వరిదృష్టి పడకండా వుండాలి,

అంతా సుఖంగా జరగాలి - ”

గాలిలో మంత్రం ధ్వని వినలేక పోతున్నాడతడు, మనస్సులో మాత్రం వింటున్నాడు.

కోడు గోష్ఠిలో పేరులేని నేవకుడతడు. తోను చేస్తున్నపని తన సొంతం కోసం కాదు, సంఘంకోసం.

అ ర వై ఆ రు

రాత్రి తుఫాను రాత్రే ఎటో వెళ్ళిపోయింది. ఉదయాన్నే వెలుగు వచ్చింది. తూరుపు నుదుటిమీద సిందూరం పూసింది. ఇంటికోళ్ళు కూశాయి. అడివికోళ్ళు ఆరిచాయి. నెమళ్ళుకేకలు వేశాయి. అడివిపిట్టలు కలకలం చేశాయి. అన్నీ కలిసి రాజుగారినిద్రలేపే నౌబత్లాగ వినిపించాయి. లోకంలోని పనిపాట్లుచేసుకునే వాళ్ళని లేపుతూ స్వాగతం పలికాయి పిట్టలు. పుబులి లేచింది, బేళు లేచాడు. ఇద్దరూ వొకళ్ళనొకళ్ళు చూసుకున్నారు. ఇవాళ వాళ్ళ పెళ్ళి.

కలిసి కాపరం చేస్తున్నారు వాళ్ళు. అలా అని వాళ్ళ ఉల్లాసం తక్కువ కాదు. పెళ్ళి తుళ్ళింత అది. ఇద్దరూ అందులో పాల్గొనాలి. పంపంతో ఇవాళ వాళ్ళ వొప్పందం జరుగుతుంది. అందరిలాగే వాళ్ళున్నూ కాపరం చేస్తారు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు అంటిపెట్టుకుని వుంటారు. సమాజం దృష్టితో తమ భవిష్యత్తు కలలు కంటారు. అంతా అనందంగావుంది. అంతా విస్మయంగా వుంది. శుభదినం ఇవాళ.

బేళువెళ్ళాడు, అన్నియేర్పాట్లూ అతడే చెయ్యాలి, బెజిణిని పిలవాలి. దిసారిని పిలవాలి. గుమ్మంలో వందిరి వెయ్యాలి. పరాయివాడిలా తప్పుకుంటే సాగదు. తండ్రి ముసిలాడు. పుబులి వెళ్ళింది. ఇల్లా వాకిలీ అలకడం, అన్నీ సిద్ధం చెయ్యడం ఆమెపని. అన్నీ చేసి స్వయంగా సిద్ధపడుతుంది. రఘుసావోతా ఉదయాన్నే లేచి ఎటో వెళ్ళాడు : అతడి పత్తాలేదు. మిణిఅపాయు మనుషులు పైపైనే తిరుగుతున్నారు.

గంపెడు పనిచేసి, చెమటపట్టేసి బేళుకోడు జాగిలికోడు దగ్గరికి వెళ్ళాడు. జాగిలి తనబంధువు. క్షవరం చేస్తాడతడు. నవ్వుతూ జాగిలి పొగాకుముక్క అందించాడు. " కూచో " అన్నాడు. బేళు ఎందుకు వచ్చాడో జాగిలి పని కట్టాడు. అయినా అడిగాడు, " వేటకోసం పిలవడానికి వచ్చావా? బాగుంది నెమిలి పిట్టలు దిగివుంటాయి.

" కాదు, ఇవాళ వేటలేదు. "

" వేట లేకేం? నువ్వు చొక్కడివే వెళతావా? నేను వస్తే వాటా ఇవ్వవలిసి వస్తుంది. అంటే ఇవాళ వాటా ఇవ్వవన్నమాట! అంతేనా? "

“నిజమేరా, ఇవాళ వేటకి వెళ్ళును. ఇదిగో చూడూ, అడివిలా ఎలా పెరిగి పోయిందో గడ్డాం! ఎలుగుబంటిలా వుంది. తలమీద వెంట్రుకలు చెప్పే అక్కర లేదు. అబ్బా - ఉక్కపెడుతున్నాది కదూ! జుట్టు చిరాకువేస్తున్నాది. కొంచెం హిణిపి (క్షవరం) చేసేద్దా.”

“అఁ, చేసేద్దాం. ఎందుకు చెయ్యం? ఉక్క అధికమవుతున్నాది. ఇక ఇంకా అధికమవుతుంది. ఏమంటావు?”

ఇద్దరూ నవ్వారు. పేకు ముడుకులు ముడుచుకు కూచున్నారు. జాగిలి తన పని ప్రారంభించాడు. పెడకలోంచి తన హిణిప్పా (మంగలికత్తి) తీశాడు. తెగబారెడు ఆయుధమది. జుత్తుకత్తిరించడమూ, క్షౌరమూ రెండు పనులూ అవొక్క కత్తితోనే జరుగుతాయి. పేకుకోడు మొహం శుభ్రమైంది. ఒకటి రెండుబొట్ల గంట్లుపడి, గిక్కుపోయి రక్తం చిమ్మింది. లిన్నగా నుదుటిమీదికి తల నగానికి నున్నగా గొరిగించుకున్నాడు పేకు. ఆ హిణిప్పా తోనే చోడిచేసు కోసినట్టు జుత్తుచేస్తే పట్టుకుని చరచరా కోస్తూపోయాడు జాగిలి. “నరిగ్గా వుంటున్నాదా?” అనిమాత్రం అడుగుతూ వుండేవాడు పేకు.

తలవెనక సిడికెడు పొడవాటి జుట్టు మిగిలింది. పుట్టుకొప్పు అది. తల జుట్టుకు కూడా వొక చరిత్ర వుంది. దానికి అదేగుర్తు. క్షవరం ముగిసింది. చుట్టూ నున్నగా అయి మధ్యమాత్రం కొబ్బరికాయ పీచులాగ పిడికెడు జుట్టు మిగిలింది. అదే అకడి శోభ; అదే అందం. కొండమీద పోడుమచ్చలాగ, బాగా గొరిగేసిన చోట తెల్లతెల్లగా అవుపిస్తోంది తల.

అంత పెద్దఆయుధంతో వొకదగ్గర గడ్డికోసినట్టుంది. ఒకదగ్గర అడివి నరికి నట్టుంది. అగి అగి క్షవరం చేసుకోవడమంటే వొక కార్యం చేసినంతవని. అన్నీ సహిస్తూ తనకర్తవ్యం చేసుకు పోతున్నాడు పేకు. ముచ్చెముటలు పోసుకున్నా డతడు.

అక్కణ్ణుంచి రఫోలాకి వెళ్ళాడతడు. ములిగి ములిగి చన్నీళ్ళు పోసుకున్నాడు. ఇనకా ‘చిలి’ ఆకులూ కలిసి వొళ్ళంతా తోముకున్నాడు. రాగి రేకులా అవు పించింది వొళ్ళు. తెల్లటి గోచీ పెట్టుకున్నాడు. తలకి ఆవడం రాచుకున్నాడు. దువ్వి ముడిచేసుకున్నాడు. చిన్నకోవల లా తయారైంది ముడి. దాన్నో చిన్న కర్రపన్నె దోపుకున్నాడు.

శుచిగా, నిష్ఠగా వున్నాడు పేకు. మనస్సు సవిశ్రాంతంగా వుంది. ఏటి వొడ్డు నించి ముస్తాబై వస్తూ దార్లో మనస్సా చేవకల్ని ప్రార్థించాడతడు - “ధర్మా

దత్తసి, యూకర దేవతా, వనదేవతా, ఇంటిదేవతా - అందరినీ ప్రార్థించాడు. అందరి సాయమూ కావాలి. కనపడని ఆపదలు ఎన్నో వుంటాయి. ఎన్నో అశుభాలుంటాయి. మనిషి జీవనం నీటిబుగ్గ. గంభీరంగా జీవనంముందు నిలబడితే తల తిరిగిపోతుంది. సూర్యుణ్ణి చూసి మనిషి తేజోభిక్ష అడుగుతాడు. గాలిని బలం కోరతాడు, మట్టినించి వోర్పు అర్థిస్తాడు,

ఆ పక్క అడివిలో నెమిలి పిట్టలు కూస్తున్నాయి.

నెమిలిపిట్ట మాంసం రుచి జ్ఞాపకం వచ్చింది. అడివి తిరిగే నిమో జ్ఞాపకం వచ్చింది. అవంతా అవుతున్నాడు బేళు. వేటకాడు ధనుస్సు పక్కని పెట్టే శాడు. మాంసం మరిచిపోయి తనస్సు చేస్తున్నాడు. శుభం కంఠాలి.

జీవనంలో ఇవాళ రోజే రోజు. పుట్టినరోజు జ్ఞాపకం లేదు. చావురోజున తెలివి వుండదు. రెండు కొనలమధ్య ఇవాళరోజే మనసుకి నచ్చిన రోజు. ముంచూ వెనకలకీ పూవుతున్నాయి అనుభూతి కెరటాలు.

అ ర వై వి డు

పసుపూ, అవడమూ పులిమేసి మిటిం పూరిపడుచు పిల్లలు పుబులిని నీలాటిరేవుకి తీసుకువెళ్ళారు. యాభైమంది కన్నెపిల్లలు వరసపెట్టి నడిచారు. ఏపూ రామెది? ఏపూరా వీళ్ళది? అయినా వీళ్ళు పుత్తాహంతో పుప్పొంగి పోతున్నారు. యాభై మొహాలు ఆనందంతో మెరిసిపోతున్నాయి. యాభై కంఠాలు వొక్కసారి పాటలు పాడుతున్నాయి. పుబులి వొంటరిమనిషి కాదీక, సమాజం తాలూకు మనిషి. వీధిలో బాజాలు మోగుతున్నాయి. ఊరివాళ్ళంతా ఉత్సవంకోసం సిద్ధంగావున్నారు. ఊళ్ళో కోడళ్ళూ, కన్నెపిల్లలూ పెళ్ళికూతురు వెంటవున్నారు. ఒకే వాసా ఇల్లున్న కోడలు వూళ్ళో ఇదే పద్ధతి. ఒకరిదేదైతే అందరిదీ అదే.

కెరటాల్లాంటి మన్యం కొండలమీద పెళ్ళినాటి ఆనందం తల దిమ్మెత్తిం చేస్తోంది. దారినిపోయే బాటసార్లు తలమీద బరువు కిందపెట్టి నిలబడి వింటున్నారు. పొరుగుారి అడాళ్ళు ఈదారిని వెళుతూ, పెళ్ళిపాటలో కంఠం కలుపుతున్నారు.

శాంతి స్నిగ్ధమైన అడివి వొడిలో రాళ్ళగెడ్డ తుళ్ళించ తాడుతోంది. గొల్లుమంటూ అందరూ నీళ్ళలో దిగారు. పెళ్ళికూతురు మీదికి దోసిళ్లతో నీళ్ళు చల్లుతూ పాటలు పాడారు.

ఆంధ్రమండీ ఆనందంలో వొళ్ళు మరిచిపోయారు. పుబులి అటవొమ్మలా వుంది. నూరిన 'చిలి' ఆకులముద్ద రాసి కొంతమంది పెళ్ళికూతురు వంటి మురికి వొదలగొట్టారు. కొంతమంది పట్టి పట్టి వొళ్ళు తోమేశారు. కొంతమంది పొడిగుడ్డతో తుడిచేశారు. అంతా కలిసి నీళ్ళలోంచి బైటికి తెచ్చేశారామెని.

పెళ్ళికూతుర్ని వూళ్ళోకి పట్టుకు వచ్చారు. పాటలు ఆగలేదు. పుబులి వంశంలో ఏమీలేదు. అమె తలకు అవడం నూనె పులిమి చువ్వేశారు. మొహానికి, వంటికి అవడమూ, పసుపూ పట్టించారు. కిందినించి మీదిదాకా గుత్తులు గుత్తులు అడివి పువ్వులు నేలాదడిశారు. చేతులికి రాళ్ళకి కోడు దేశం నగలు రుణరుణ లాడాయి. రఘుసావోతా కొత్తబట్టా, వొక రూపాయి ఉపహార మిచ్చాడు. పుబులి సిద్ధమైంది.

పొద్దు రెండు లాతీలమేర లేచేసరికి రఘుసావోతా వాకిట్లో బాజాలు ప్రతిధ్వనిం

చాయి. ఊరివాళ్ళంతా అక్కడ మూగారు. పందిరి తయారైవుంది. మూడు వేపులా అకులూ కొమ్మలూ కప్పేసి చీకటిగదిలా వుందది. ముసిలి డిసారి అందులో మంగళకలశం పెట్టేశాడు. గతరాత్రి అంత కష్టపడితెచ్చిన నీళ్ళకడవ అది. జీడిపళ్ళూ, ఎర్రముగ్గు, పసుపు కలిపిన పచ్చిబియ్యమూ పెట్టాడు. దీపం ముట్టించాడు, ధూపం వేశాడు. ఊరి పురోహితుడు జాని వొక్కడూ ఆ చీకటి గదిలో కూచుని మేఘాల్లోకి అవిరి ఎగరగొడుతూ దేవతను స్థాపించాడు. బైట, పూరిబెజుణితో పూరి ముసిలమ్మలు జోడయ్యారు. దోనులు జుమ్ము మన్నట్టు అరంభమయ్యాయి మంత్రాలు. క్రమంగా దోలు బాజాల స్థాయికి పెరిగాయి. బెజుణికి కాళినీ * పూనింది. పూజ అరంభమైంది.

బెజుణి గెంతింది. ఊరి ఆడంగులు దాని వెంటబడ్డారు. వంటసారా వొలక పోతారు. కోడిగుడ్లు పెట్టారు. పని కొనలు సాగింది.

డిసారి లగ్నం చెప్పగానే అంతమంది పెళ్ళికూతుర్ని ఝోలాకి పట్టుకు వెళ్ళారు. అక్కడ ముందు రాహుపూజ, అంటే రేపుపూజ జరగాలి. ఊరు నాలుగు వేపులా దేవతలున్న దగ్గిర బొట్టుపెట్టి చిత్రించిన చిన్నచిన్న కర్ర ఈటెలూ, కర్ర కత్తులూ, వుంచారు. కోడిగుడ్డూ, పువ్వులూ పెట్టారు.

వేళ నెత్తిమీదికి వచ్చింది. పెళ్ళికూతురువెంట రెండు వరసలుగా ఆడా మగా దగ్గిరి అడవికి వెళ్ళారు. నోట "చాయిలె - బాయిలె" పాట. అడివిలో దుంపలు తవ్వే పండుగ. పెళ్ళికూతురు దుంపముక్క మోసుకు తిరిగి వచ్చింది. ఆమె వెంట అరిటి గెలలూ, కందమూలాలూ, తక్కిన కాయగూరలూ పట్టుకుని కన్నెపిల్లలు ఉత్సవంగా నడిచారు. స్త్రీలూ, పురుషులూ వెంటబడ్డారు. ఊరేగారు. థాండీలు 'దుంపలు తవ్వే పాట' పాడారు. పాట చివరిపల్లవి 'దుంబరమాలింగా.' థాండీలని సరదాగా 'దుంబర', 'లెంబర' అని పిలిచి, కోరి బహదూరీ పొందే ఎత్తు -

"హేఁహేఁ దుంబరా ! మాలింగా !

(ఒలే దుంబర్లూ, మాలీలూ !)

తాడింగా తాచ్చా మాన్నా

(మేం అరిటిపళ్ళు తెచ్చాం.)

కున్నాఁ తాచ్చా మాన్నా మేల

(మేం దుంపలు తెచ్చాం.)

చిరి బాదాతి లేహే తత్తి

మేవిణా హారా లేహే తత్తి

దుంబరా ! మాలింగా !

(ఒలే మామగారి కూతుళ్ళూ, తెంపి తెండి !)

కేవలం "హేఁహేఁ దుంబరా మాలింగా." అన్నిటిలోనూ పరంపరగా వస్తూన్న అభినయమే కోరులది.

పెళ్ళికూతుర్ని శుభంగా పట్టుకొచ్చారు. కాపరంలో కోరుల మొదటిసని దుంపలుతవ్వి పట్టుకురావడం. అదేముందు చేసింది పుమిలి. తరవాతే స్త్రీ పురుషులు ప్రేమించుకోవడమూ; ఆలూ మగలై కాపరం చెయ్యండమూనూ.

చెమటోడ్చి అనీ ఇవీ నొలుకు వచ్చి ఇంట్లో వడేస్తాడు మగాడు. పంట చేసి గంజో అంటలో వడ్డించి పెడుతుంది అడది. పొగాకుదుట్టి పొత్తి రెమ్మూ గుట్టలు చుట్టిపెడుతుంది. అదరిస్తుంది, వలసిస్తుంది.

శుభంగా వొకళ్ళ పెళ్ళి జరుగుతూవుంటే, మరొకళ్ళకి తను గతచరిత్ర తనుపుకి వస్తుంది. దివుడు సావోతా ఎత్తయినరాతిమీద కూచుని పెళ్ళి చూస్తున్నాడు. ఊరంతా పసుపు నీళ్ళలో ములిగి తేలుతున్నారు. తొడతొక్కిడిగా వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు పడుతున్నారు. విడవకండా పాటలు పాడుతున్నారు. అందరిమొహాల్లోనూ వొకటే అవేగ భావం తుళ్ళింతలాడుతోంది, ఊరు పూరంతా పడుతూ లేస్తోంది. ఇవాళ ఇద్దరి పెళ్ళి జరుగుతోంది.

ఒక నాడు తానూ పెళ్ళాడారు - భావిస్తున్నాడు దివుడు.

అవాళా ఇలాగే పందిరి వేశారు. ఇలాగే బాజాలు మోగాయి. ఇలాగే పాటల తోను బాజాలతోనూ వీధి కంపించిపోయింది. ఏపూజా ఏప్రార్థనా లోటు రాలేదు. ఇవాళ తలుచుకుంటే చిరాకు వేస్తోంది. పెళ్ళి - ఛే ! పెళ్ళిలో తనకు నమ్మకం లేదు. ఉత్తిమాట, తాళ్ళతో కడితే ఎన్నడూ రెండు మనస్సులూ జతకట్టవు. లోకం మెప్పించడానికే ఇదంతా.

ఇద్దరు ప్రాణులు, ఇనక గూడుకట్టి, పుత్తుత్తి కాపరంకోసం తాపత్రయ పడుతున్నారు. వాళ్ళని బొమ్మలుచేసి 'పెళ్ళి' అని సమాజం అడుకుంటోంది. లోకులు బూరాబు పూడుతారు, దోళ్ళు వాయిస్తారు. కేకలు వెయ్యడానికి, నాట్యం చెయ్యడానికి, కల్లు తాగడానికి ఇదొకమిషన్. లోకానికి తృప్తి. గోష్టి అట ముగిస్తుంది.

రెండు జంతువులు రెండువేపులనించీ వచ్చి చీకటిలో దూరతాయి. రెంటి వికారాలూ రెండూ దాచుకుని పచ్చిమాంసానికి ఆసపడి కొన్నాళ్ళు కళ్ళు కానకండా విరగ బడతాయి. తరవాత జిగురు ఆర్చుకుపోతుంది ముడి నడిలిపోతుంది. ముఖ ముఖిగా అన్ని వికారాలూ తలెత్తుతాయి. పంటికి పన్నా, మూతికి మూతి సంఘర్షణ. సంఘర్షణలో పడికూడా పదిమంది మెప్పకి కాపరం చెయ్యక తప్పదు. శుభవివాహంలోని మూడు ముళ్ళూ విడకండానే వుంటాయి.

ఎత్తురాతిమీద కాలుమీద కాలువేసుకుని, ధుంగియా తాగుతూ, నాలుగువేపులా చూస్తూ, సమాజం రీతి ఆలోచిస్తున్నాడు దివుడు సావోతా. ఉండి వుడిగీ, వ్యంగ్యంగా విమర్శన విసురుతూ వుండేవాడు. " మరింతగట్టిగా పాట పాడండి నాట్యం ఇంకా బాగుంటాలి. నడుం కదలేదు. " అనవసరంగా మొహం వికారంగా మారేది. అలాగే తృప్తి పడుతున్నాడతడు. మనస్సులోని విషం పైకి కక్కుతున్నాడు.

అడిగేవాడెవడు అతణ్ణి? ఇవాళ జనం కల్లు తాగుతారు. మామూలుదృశ్యమే అది.

ఎండగాడుపు వీస్తోంది. అడివిలోనుంచి వుండి వుండి అవిరి నిట్టూర్పులాగ గాడ్పు వస్తోంది. వరుడు బేకుకోడూ ఎదురుచూస్తూ గింజుకుంటున్నాడు. పందిరి ముందు బాజాలతో అర్థంలేని కోలాహలంగా వుంది. బక్కముసలి డిసారి ఎండలో కర్రపుల్లపాతి నిరిక్షిస్తున్నాడు. నీడ చూశాడతడు. అందరూ తుళ్ళిపడ్డట్టు "ఆ, పెళ్ళి మొదలైంది " అన్నాడు. అతడి సన్ననిచేతులు మీదికి ఎత్తేలోపున గందర గోళమంతా అగిపోయింది. బెజుణి తనకడుపు కత్తితో పొడుచుకుంది. నోరు వెళ్ళవెట్టి ధూపంమీద వాలి పొగ తాగింది. సిందూరం పూసినకత్తి మీదికెత్తి నిద్రలో వదలినట్టు వొక్కొక్క అడుగువేసి డిసారిమీదికి వెళ్ళింది. డిసారి " హుమ్ " అన్నాడు, అంతే.

మరి అధికం ఆనడం అవసరం లేకపోయింది. పళ్ళి పట్టుకుని మగపెళ్ళి వాళ్ళ తరపున ఇద్దరు పెళ్ళిపెద్దలు, రఘుసావోతా, ముద్దుకోడూ వచ్చారు. పెళ్ళి కూతుర్ని పట్టుకుని ఆడపెళ్ళివాళ్ళ తరపున ఇద్దరు ప్రతినిధులూ, దివుడుసావోతా వచ్చారు. డిసారి రెండోచేత్తో సైగచేశాడు. బాజాలతో వీధి ఝణఝణ లాడింది. జజ్జరిల్లిపోయి అడివిలో అన్ని జంతువులూ వొక్కసారి అరిస్తే ఎలా వుంటుంది, అదిగో అలా వున్నాయి బాజాలు.

డిసారి లేచాడు. నీళ్ళకడవ తెచ్చాడు. కడవకి అరిటాకులుచుట్టి పెళ్ళికూతురు

తలమీదికి ఎత్తాడు. నీళ్ళకడవ నెత్తిని పెట్టుకుని, వాళ్ళత మోసినట్టు గంభీరంగా మొహం పెట్టుకుని పుబురి బేకుకోడుచుట్టూ తిరిగింది. తిరగడం ముగిసింది. పుబులిని పట్టుకుని దిసారి బేకుకోడు దగ్గరికి తెచ్చాడు. "పాదాలు, నొక్కి పెట్టండి" అన్నాడు. గోష్టి అందరిఎదటా బేకుకోడు కుడిపాద మెత్తి పుబులి ఎడమపాదంమీద నొక్కి పట్టాడు. వెళ్ళులు చిల్లులుపడినట్టు బాజాలు మోగాయి. వధూవరులు అలా నిలుచున్నారు. నాళ్ళపక్షాన వచ్చిన మనుషులూ, బెజుణి ఉభయులచుట్టూ తిరిగారు. సందిరి దగ్గర జానికూడుని మంత్రాలు చదివాడు. గడవలమీదా, రాళ్ళమీదా మూగి వొంగి వొంగి పెళ్ళి చూస్తున్నారు ఇల్లాళ్ళు.

"లగ్నం అయింది" అన్నాడు దిసారి. నీళ్ళకడవ ఎత్తుకున్నా తలడు. వధూవరుల్ని వొక్కదగ్గర నిలబెట్టి ఇద్దరి శిరస్సులూ వొక్కదగ్గర కలిపింది బెజుణి. ఇద్దరి తలలమీద నీళ్ళకడవ పెట్టారు. దిసారి మంత్రించిననీళ్ళు ఇద్దరూ తలల మీద పట్టుకు నిలబడ్డారు. తరవాత బెజుణి నీళ్ళకడవ దింపేసింది. ఇద్దరి తలల మీదా వొలకపోసింది. పెళ్ళి అయిపోయింది.

వధూవరుల తలలమీద నీళ్ళు పొయ్యడమే తడవు, పూరివాళ్ళంతా పరిగెత్తుకు వచ్చారు. అడంగులు పుబులిని తలమీదికి ఎత్తుకున్నారు. మగాళ్ళు బేకుకోడుని ఎత్తుకున్నారు. వధూవరుల్ని ఎత్తుకుని ఉభయపక్షాలూ నాట్యం చేశారు.

అదిగో అప్పుడే అందరినోటా కస్యనుదించే సరదా ప్రాచీనగేయం బయలుదేరింది. దాంతో లెంబరా, కుంబరా, తాలసా, నిలసా మొదలైన ధాండిల సరదా నృత్యగీతం, 'మామకూతురు' పల్లవి-బిడిబారా, మేహేణాతాంగి పదాలు జోడించిన పాట. 'సంగరగోడి' 'బందరపాణి' అంటే జట్టుదార్లు మొదలైన పదాలూ వున్నా యందులో. హారే తారే ముక్తాయంపు. ఎండా గిండా మరిచి పోయి, దుమ్ము దుట్రా రెక్కచెయ్యకండా అంతమంది నాట్యం చేశారు. ఎన్నో ఈలలు, ఎన్నో కేరింతలు వెంట తరమడాలు, పట్టుకోదాలు - లోపలాబైటా వొక్కలాగే వున్నారు.

"జెయి కే దుంబర దుంబర హే
జెయి కే లెంబర పెంబర హే
జెముని బిరింగా బారారే హే
జెముని మేహేణా హారారే హే

సంగర గోడితి లెకాని హే

బందర పానితి లెకాని హే..."

గందరగోళం పూర్తి కావచ్చింది. ఆనంద కలవరంతో అంతమందీ అలిసి పోయారు. ఈమారు ముసిలాళ్ళపాటు మొదలవుతాయి. ఏమంటే శిథిలమైన కోడె సన్స్కృతిలో ఆభినయచాతురి మాత్రమే మిగిలింది దివ్యుడు.

మనుషులు పుడతారు. పెరుగుతారు. పెళ్ళిచేసుకుంటారు. తరవాత ముసిలి తనం వస్తుంది. ఈ పెళ్ళిముందు ముసిలాళ్ళకూడా చెప్పేదన్నది. ముసిలాళ్ళ పాట దుఃఖంపాట అయితే అవుగాక !

ముసిలాళ్ళందరూ వొక్కదగ్గర చేరారు. ఈగుఱూ పాట పాడారు. ముసిలాళ్ళ కొతుకగీతం అది.

జీవాన మన్నేమాల

(జీవనం వుండబట్టి కదా !)

పారాణా మన్నేమాల

(ప్రాణం వుండబట్టి కదా !)

ఇంచిరే సోదాగా మాల

(ఇలా అనందం కలిగింది ?)

ఇంచిరే వేడేకామాల

(ఇలా సరదా కలిగింది ?)

కాని ఏం లాభం ? పొద్దుపోవచ్చింది. కుట్రా దగ్గర మాంసం తక్కువ వుంటుంది. ముసిలాళ్ళ నాట్యం తక్కువ సేపుంటుంది. లోకంలో దుఃఖమే హెచ్చు. ఆయుర్దాయమున్నంతవరకూ సరదాగా గడిపెయ్యడమే మంచిది -

బుడరే నాట డేడే కా

(ముసిలాడి అట కొంచెం సేపే)

కోటార మాంస కాడే కా

(కుట్రా మాంసం తక్కువ)

ఇంచిరే మోచివురు తా

(ఈ మర్త్య లోకంలో)

కామలి గాటా తోనే తా

(అతి దుఃఖం వున్నవాళ్ళే హెచ్చు.)

కోకారి వేదా కాకులి
 (చిన్నప్పటి నించీ దుఃఖమే మనిషికి)
 కు మాఁడా కుదా కాకులి
 (గుమ్మడికూరకి చిగురించినప్పటినిండి దుఃఖమే)
 బావుఁగి జులిమొరె మా
 (వెదురుచెట్టు పూగిపూగి చస్తుంది)
 పరజా బులి మొరె మా
 (రైతు తిరిగి తిరిగి చస్తాడు)
 దీతిరె నహ కనా తా
 (విరిగిన ఇనుం మూలపారేస్తాం)
 కాకులి గాటా జాడా తా
 (దుఃఖం మనిషి కారడివిలో దూరతాడు)
 టోటోతా బరఁ అసాఁ హఁ
 (బుణాన గునపాం వేసుకుని)
 త్రాయూఁతా కర్లి అసాఁ హఁ
 (తలమీద తట్టపెట్టుకు కోఁదు కావరం)

ఏ అతీత కాలంనాటి ద్వంసచరిత్ర తలుచుకుంటూనో అభిమానంతో పాదు కున్న కరుణగీతమో ఇది? ఈశుభ సమయంలో తమపుకితెస్తూ చారణుల మల్లే పాడారు. కోఁదుకి ఇవాళ ఆ గతచరిత్ర జ్ఞాపకం లేదు. తన తాత తండ్రులు పాడారు కనక తానూ పాడుతున్నాడు. ప్రాచీనతముందు తలవొంచి గౌరవ మనుభవిస్తాడతడు. జీవనంకంటే సంస్కృతే గొప్పదని భావిస్తాడు. జీవనం వొక్క మనిషిది, సంస్కృతి లక్షలమందిది. గోష్ఠికి చెందినవా డతడు. అతడి వెనక వొకజాతి తాలూకు సంస్కృతి చరిత్రవుంది, దానిముందు అతడున్నాడు.

అటపాటలతోనే ఎంతంతా గడిచిపోయింది. కార్యకర్తలు విందుప్రయత్నా లారంభించారు. ఒక గొడ్డు నరికి వంటలారంభించారు. పొద్దు గూకే నరికి కాకు ల్లాగ, రాంబందుల్లాగ విందులో కూచున్నారు జనం. విందు తరవాత కల్లు. ఎవ రెంత తాగగలిగితే అంతా తాగారు. సంజగాలిలో ఘాటైన కల్లుకంపు పూరిబైటికి కూడా గుప్పమంది. ఊళ్ళోపెళ్ళి అని ఊరిబైటికి అదే సూచన. దివుడు గాఢ నిద్రలో పడుకున్నాడు. అతడి జట్టుదార్లు పూళ్ళో తిరుగుతున్నారు. రాత్రికి ఇంకా పాచివిందు వుంది. అటావుంది.

బేళుకోడు తిరిగి తిరిగి చూశాడు. పుబులిని కలుసుకోడం పడినట్టులేదు. ఇవాళ ఆమె కొత్తపెళ్ళికూతురు. అంచేత స్త్రీల వద్యపూహంలో వుందామె. ఆమెని ఎంత తినిపించినా, ఎంత రుచికరమైనతొడి తినిపించినా పూరి ఆడంగులికి తృప్తి కలగడంలేదు. అందరిఇళ్ళకీ ఆమెని తిప్పుతున్నారు. అన్ని ఇళ్ళదగ్గిరా ఆమె ఉపహారాలు అందుకుంటోంది. ఒక దగ్గర రంగు బట్ట దొరికితే, ఒకదగ్గర పూసలపేరు దొరుకుతోంది రంగుది. తిరికలే దామెకి.

ఒక కొత్త విషయం చెయ్యాలని బేళుకోడుకి బుద్ధిపుట్టింది. ఎవరూ తెలుసుకో కూడదు, తన ఉద్దేశం నెరవేరాలి.

సంజ అయిపోవచ్చింది. కొండమీద ఆకాశంలో సిందూరం గీతలు గీసినట్టుంది. బేళు అగ్గిబొద్దు వట్టుకొని, గండ్రగొడ్డలి బుజాన వేసుకుని, తుపాకి చేత్తో పుచ్చుకుని అడివిలో దూరాడు. చెట్లనందులో చీకటి మూగుతోంది. గోతుల్లోకి నలుపు కారు తున్నట్టుంది. అడివి మీదికి మెల్లిమెల్లిగా దిగుతోంది రాత్రి.

ఇదిగో ఇలాటప్పుడే పులి తిరుగుతుంది. పురుగూ పుట్రూ తిరుగుతాయి. ఒక్కపూవున సూదికొండ మీదికి ఎక్కిపోయాడు బేళు. కొంతసేపటికి, ఎలా వెళ్ళాడో అలాగే తిరిగి వచ్చేశాడు.

రాత్రి పడింది, సంజసిందూరం చెరిగిపోలేదు. అంతమందీ చూసి ఆశ్చర్య పోయారు. ఊరి అవతలివేపు ఎత్తు సూదికొండ కొప్పుమీద భగభగా మంట మండింది,

ముసిలి డిసారి బేళు బుజంమీద తట్టుతూ అన్నాడు. "చూడూ, చూడూ, నీపెళ్ళివల్ల సుఖపడతావు నువ్వు. ఎంత అదృష్టవంతుడి వోయ్ ! అదుగో చూడు, దేవత సూదిస్తోంది."

బేళుకోడు అటువేపే చూస్తూ నిలుచున్నాడు.

అ ర వై ఎ ని మి ది

మిడిఆర్ హాకినా అయిదు మాసాల వాడయ్యాడు.

కోడు బిడ్డడి సరళ సుందరమైన, కల్లాకపటంలేని నవ్వు అయిదుమాసాలూ అతడికి నేర్పాయి. కళ్ళు చికిరించి, మొహం ముడతలు చేసుకుని నవ్వుతున్నాడతడు. ఎండా వానా, కష్టమూ సుఖమూ వెక్కిరించి, జన్మాంతరవాది కోడు నవ్వే నవ్వుతున్నాడతడు. ఆ నవ్వులో రాళ్ళమీద తుల్పింతలాడే సెల యేళ్ళు తొంగిచూసేవి. మన్యందేశంలో చుట్టూకెరబాల్లా వుండి కుసుకుపాట్లు పడుతున్న భూదేవి స్వర్ణ అనవ్వులో వుండేది.

“ ఎంత అందంగా వుందో ! ” అనుకునేది తల్లి. అయిదు మాసాల్లో మిడి ఆపాయు హాకినా పిడికిలి పట్టడం నేర్చుకున్నాడు, ఏదిచేతికి దొరికితే అది పిడికిల్లో పట్టుకునేవాడు. మంచి చెడ్డా ఎంచడంలేదు ; విచారంలేదు ; ఉజ్వలమైన కళ్ళతో తృప్తిగా పట్టుకునేవాడు. తల్లి రాగి చింపిరిజుత్తు పిడికెటూ, లేదా తల్లి మెళ్ళోని గంపెడు గాజు పూసల పేర్లలో, పిడికిలికి చిక్కినన్ని, కాదంటే అమెస్తనాలూ పిడికిలి బిగించి పట్టుకొనేవాడు. పిడికిలిలో పడడమే తడవు, హాకినా నోట్లో తేపకారేది ; నవ్వు మొలిచేది.

అయిదు మాసాల్లో తన భవిష్య లీలాక్షేత్రం పోబుకున్నాడతడు. ఈవైకాళి మాసం ఎండలో దాగిదాగి అడివిలోంచి వడగాలి తన ఎండు నాలిక చాచేది. కొండ దేశం సిరి సంపదా పీల్చేసే దది. జుమాయిమనే అఎండలో తల్లి గుండెల మీద కట్టేసి హాకినా పూరినుంచి పొలానికి, పొలంనించి అడివికి తిరిగేవాడు, ఎటు వెళ్ళినా ఎగిరిన దృశ్యమే కనపడే దతడికి. కేవలం వొకేరకం మనుషులు. అందులో సగంమంది తన తల్లి లాగే రెండుస్తనాలతో వుండేవాళ్ళు. తన ఖాద్య భంజారాలవి ; నోరు వెళ్ళపెట్టి వాటివేపే చూసేవాడతడు. వాళ్ళచేతులికీ ఇత్తడికడియాలుండేవి. మెళ్ళో పూసలపేర్లుండేవి. వాళ్ళందరూ అమ్మలాగే అవునడేవాళ్ళు. కాని ఆంకమందీ అమ్మకంటే తక్కువే. అవును, ఎంతైనా అమ్మతో సమాన లవుతారా ఎవళ్ళయినా ? వాళ్ళు దగ్గిరికి వచ్చేవాళ్ళు, చేతులు చాచేవాళ్ళు. హాకినా తన తల్లి గుండెలమీద వాడేవాడు. నవ్వుతూ తల్లిగుండెల్లో మొహం దాచేసుకునేవాడు. పాలుతాగేవాడు. ఓకంటితో వాళ్ళనేపు చూసేవాడు. అమ్మే తన ఇల్లు.

అపరిధిలోనేవుండి ప్రపంచానికి బొటన వేలు చూపిస్తా డతడు. అదీ తన అభిప్రాయం.

ఇక మరొక తాతి మనుషులున్నారు -

గుగ్గిలం చెట్లకు పాత తిప్పతిగలు అల్లుకున్నట్టు దేవుడు వాళ్ళని చేశాడు. చాలా కర్కశమైనవాళ్ళు. నోట్లో నల్లటి పెద్దపెద్ద చుట్టలు పెట్టుకుంటారు. పొగ వస్తూవుంటుంది. దగ్గిరికి వచ్చి అగ్గిలా చూస్తారు, దళసరిగా వుంటాయి వాళ్ళ కనురెప్పలు. ఒళ్ళంతా రోమాలు. కాళ్ళపగుళ్ళలోంచి వూటలు వూరినట్లు చెమటలు కారుతూవుంటాయి. ఉదయాన్నే చోడిచేనుమీద మంచులాగ, వెలుగుబంటిలాటి గుండెలమీద ఎప్పుడూ చెమటబొట్టే వుంటాయి. సరదాగా దగ్గిరికి తోసుకు వచ్చేవాళ్ళు వాళ్ళు. మొహంమీద మొహం పెట్టేవాళ్ళు. అందరిదగ్గిరా వొకేరకం కంపు, హాకినా ముక్కు మూసుకు పోయేది. ధుంగియా పొగలో దగ్గు వచ్చేది. నిజంగా అమ్మను ఎవరైనా ఎత్తుకుపోతారేమో అన్నట్టు ఆమెని బిగించిపట్టుకునే వాడతడు. లోకమంతటిలోనూ అమ్మే తన సంపద. సందేహంతోనూ భయం తోనూ వాళ్ళని చూసే వాడతడు. వాళ్ళంటే నచ్చేది కా దతడికి.

వైశాఖం ఎండలో చిన్నచిన్న ఎడ్లుపూసి దుక్కి దున్నుతూ వుండేవాళ్ళు మనుషులు. కొండమీదకూడా సాగు జరుగుతూ వుండేది. చేతులతోనే తవ్వడ మక్కడ. అడివిలో రకరక గొడ్డలి వేట్లు వినిపిస్తున్నాయి, పల్లం నేలనించి మెరకదాకా ఎటుచూస్తే అటు మనుషులే. మీదికి మీదికి పోయిందాకా చిన్నచిన్న బొమ్మల్లాగ అగుపిస్తున్నారు వాళ్ళు. వాళ్ళతో అడుకోవాలనుకునేవాడు హాకినా. ఒక్కొక్క బొమ్మా పట్టుకుని నోట్లో పెట్టుకుకోవాలనుకునేవాడు. అన్నిటిమీదా బుద్ధి పుట్టే దతడికి. అన్నిటికి అశ్రుర్యపోయేవాడు. కాని తర అమ్మనితప్ప ఎవళ్ళని అశ్రుర్య పెట్టేవాడుకాదు. కేవలం వొక మానవ శిశువే అతడు - అంతే.

తానూ, తన అమ్మాతప్పిస్తే తండ్రిప్రేమ అంటే ఏమిటో హాకినా ఎరగడు. అయినా తండ్రిప్రేమ వునాది మీదే కాపరం చెయ్యా లతడు. తండ్రి అంటే అతడికి నచ్చేదికాదు. తండ్రినిచూడగానే అమ్మని మరింత గట్టిగాపట్టుకుని ఆపెయ్యాలని మన నయ్యేదితడికి. అమ్మ ఎటూ వెళ్ళకూడదు. తననుంచి అమ్మని ఎవ్వరూ లాక్కువెళ్ళిపోకూడదు. తండ్రి మొహం చూస్తే పూరికే భయం వేసేది. అతడి నీడ అప్పుడప్పుడు వచ్చి అటూ ఇటూ తారాడేది. అతడువస్తే ఎన్నడూ శాంతి వుండేది కాదు, భయపెట్టే వాడతడు. కేకలు వేసేవాడు. తల్లి మొహం బలబలా చూసేవాడు హాకినా. తల్లి మొహం మరొకలాగ మారిపోతూ వుండేది. చూస్తే

బాగుండేది కాదు. లోకులు తండ్రి అంటారే, అది హాకినాకి అపద. త్వరలో తొలిగిపోయేది అపద. అమ్మయ్య, అమ్మని ఎవళ్ళూ లాక్కుపోలేదు. సంతోషంతో వకటికి వెళ్ళేసేవాడు హాకినా. మెప్పుపొందడంకోసం అమ్మ మొహంవేపు మొహమెత్తేవాడు. అమ్మేఅంతా తనకి.

మనస్సు శాంతంగా వున్నప్పుడు, ఉద్వేగం లేనప్పుడు, హాకినా బైటికిచూసే వాడు; సంతోషించేవాడు. మనస్సు ద్వారాలన్నీ తెరుచుకునేవి. వెలుగులో ప్రకృతిరూపాలు - ఎండా, గాలి. ధూళి వాటిగుండా అన్నీలోపలప్రవేశించేవి. తల్లి పొరిలాగ అవీ ఆహారమే హాకినాకి. మందిలోనే పెరిగేవాడతడు. మందిలోని తలపులన్నీ గూళ్ళు కట్టుకువచ్చి అతడి ఎదిగే మనస్సు ముందు పెరిగడంకోసం నిలబడేవి. హాకినా ఎదిగే వాడు.

అ ర వై తొ మ్మి ది

దివుడు సావోతా ఇంటికి మళ్ళాడు.

కోడులు ప్రయాణమయ్యే కోడికూత యాకావల * లేచి బయలు దేరాడతడు. వెనకనించి ఎవరో నెట్టుకువస్తున్నట్లు వచ్చేశాడు. జీవనకాలమంతా నడుస్తూనే వుంటాడు మనిషి. ఏదో వొకసారి పయనమాత్రం తనువులో వుండిపోతుంది. అలాగే దివుడుసావోతా జ్ఞాపకముంచుకున్నాడు.

పుబులి పెళ్ళి అయిపోయింది. ఇక తనకి ఏమీ కాదామె. ముందు వరుడు, తరవాతే అన్న. తననుబిమ్మే తాను చూసుకుందామె. వట్టుమని పదిరోజు లయిందో లేదో, రక్తసంబంధం మరిచిపోయింది. ఇక యీవూరిలో పనిలేదు.

కల్లునిషా వొదిలిపోయింది. నిద్రమత్తూ వొదిలిపోయింది. యవకల * తెలివినచ్చి దివుడు ఇదంతా అనుకున్నాడు. బలగంతో కలిసి బయలుదేరిపోయాడు. నడిచినడిచి ఘాటీమీద చెమటోడ్చుకుంటూ కూచున్నాడు. ఎండ ఎక్కుతోంది. కొండలన్నీ తెలతెల్లగా, నీలంగా, నేరేడుపండు రంగుగా అవుపిస్తున్నాయి. మిటిం గ్రామానికి వెనక కొండ చాటయి పోయింది.

మిటిం - పుబులి అత్తవారివూరు, దివుడు అనహ్మించుకుంటున్నాడు దాన్ని.

మిటింనించే పుయని తెచ్చాడు తాను. తన ఆపదలకీ, అవమానాలకీ అన్నిటికీ అమిటిం గ్రామమే కారణం, ఎప్పుడో ఏజన్టులోనో తాను పులి అయి మిటిం ధ్వంసం చేశాడా? ఏం చేశాడని అవూరు తనకి చావై చుట్టుకుంది? ముకువుటా లదిరించి, కళ్ళెర్రచేసి, పిడికిలిబిగించి అటువేపే చూస్తూ వుండిపోయాడు దివుడు సావోతా. గట్టిగా అనుకున్నాడు, "మిటిం - అదిగో మిటిం." కాని అక్కడ తనవాళ్ళుంటూ ఎవళ్ళూ లేరు. పోయినవాళ్ళు పోనీ, తనదేం పోయింది? అనాదరణగా అటువేపే వీపుతిప్పేశాడతడు. బరువు దించేసినట్టు తేలిక అనిపించింది మనస్సు.

దివుడు సావోతా తిరిగి వచ్చేశాడు.

మళ్ళీ అదేవూరు. మళ్ళీ తన యిల్లా, వాకిలీ అన్నీ అవే. కాని తన వొంటి

* యాకావల, యవకల = వేకువ

మీద పోట్లు పొడవదానికి కూలిపోయిన ఇంటికొయ్యలు బైటికి వచ్చినట్లునిపించిందతడికి. అదే తనకి ఎదురుకోలు నన్నాహం! తల ఎగిరిపోయినట్లుయింది. ఇక్కడా నాఅన్నవాళ్ళు ఎవళ్ళూలేరు. తనని తగలబెట్టెయ్యడానికే అంతమంది కట్టుకట్టారు. ఇక్కడా శాంతిలేదు. మనస్సులో అశాంతి కీటం ప్రవేశించింది. అదే దీనంతటికి కారణం, చికాకువేస్తోంది.

వీధిగుమ్మంలో కొడుకునెత్తుకుని పుయు నిలబడివుంది. "చూశావురా నాన్నా, ఎవరువస్తున్నారో! అదుగో చూడు, ఏడవకు ఏడవకు." గడపముందు రాతి మీద కూచుని లెంజుకోడు చుట్టపీలుస్తున్నాడు. కాళ్ళదగ్గర దస్రుకుక్క పడుకుంది.

నవ్వుతూ పుయు అడిగింది, "ఎలా జరిగింది? పెళ్ళి అయిపోయిందా? పుబులి ఏమంది?" లెంజుదద్ది నోరువెళ్ళబెట్టి నవ్వుతున్నాడు. పొగచూరినట్లున్న అపార పళ్ళలో వెక్కిరింపు నవ్వు కనపడుతూనే వుంది.

"ఏం, చెప్పరేమండీ? ఎందు పప్పులన్నీ మీరే తిన్నారూ? మాతో పొకమాట అయినా చెప్పకూడదా?" ఎటో విసిరినబెద్ద ఎటో తగిలింది, దివుడికి అరికాలి మంట నెత్తికెక్కింది. పుయు పోక చిన్నపిల్లలా అవుజడిం దతడికంటికి "నన్ను నొక్కెయ్యి, మలిపెయ్యి, చేతికి మెత్తగా వుంటుంది" అని అమె మెడకాయ అరుస్తున్నట్లునిపించింది. కోపంతో విరుచుకు పడ్డాడతడు. నోటికి వచ్చినట్టు చెదామదా తిట్టేశాడు. ఏమయ్యేదో - మధ్య మెల్లి మెల్లిగా లెంజుకోడు అడ్డంవచ్చి దివుడ్డే తోసేశాడు. "తాగుబోతు చనట! నిషా నులపరించడానికి పెళ్ళాం తప్ప మరెక్కడా జాగా దొరకలేదు."

పాతినరాటలాగ నిలబడిపోయింది పుయు. మొహంలో చిక్కితే రక్తంమక్క లేదు. అమె కట్టిన గాలిమేడలన్నీ ఎవరోవచ్చి తన్నేశారు. ఎంతో కష్టంమీద నీటి వనరులేని దేశంలో బీడునెలలో మొలకలు మొలిచాయి, మళ్ళి ఎండిపోయాయి; ఏబీడుకి అబీడే మళ్ళి. గొణుక్కుంటూ దివుడు మరోతట్టు వెళ్ళిపోయాడు. తిడుతూ, విమర్శిస్తూ ఇంకోవేపు వెళ్ళిపోయాడు లెంజుదద్ది. అలాగేఅక్కడ శూన్యం చూస్తూ నిలబడింది పుయు. ఆశూన్యంలోనే తనపాడుబీడు. అన్నీ ఎండిపోయిన నేల.

ఎన్నాళ్ళలా గడుస్తుంది? ఎందుకని తనభర్త తన్ను ప్రేమించడం లేదు? అన్నేహమూ, అదరణా అన్నీ ఎటుపోయాయి? ఎవరు చిల్లంగి పెట్టారు?

ఈళ్ళో వాళ్ళు కర్రా కంపా కేడానికి బయలు దేరారు. ఉదయం పూరు నిళ్ళబ్బంగావుంది. పుయు గడవమీద కూచుంది. కన్నీళ్ళుధారలు కడుతున్నాయి. మనస్సులోని ప్రశ్నలకి సమాధానం లేదు.

మళ్ళీ కల్లుతాగి, ఎవళ్ళవెంటోపడి గందరగోళం చెయ్యడానికి వెళ్ళివుంటాడు దివుడు. లెంజుదద్ది గుమ్మందాటి బైటికి వెళితే మారిపోతాడు. హాకినా పాలు చీకుతున్నాడు. ఎవళ్ళపూసు ఎవళ్ళకి కావాలి? పుయ్యం ఏడుస్తోంది. మనస్సులో అదేపల్లవి - ఎందుకని? ఎందుకని తనభర్త తనని ప్రేమించడంలేదు? కింద దర్తనీ, మీద దర్మ. ఈ లోకంలో ఇన్ని జీవజంతువులు బతుకుతున్నాయి, అందరూ వున్నారు. అందరూ కాపరం చేస్తున్నారు. తన వొక్కదానికే ఎందుకని మాటిమాటికి ఈబాధ?

'తెగతెంపులు' - తలనిండా తెగ్రులు పాకినట్టు పాకుతోంది మాట, పల్లం దేశంలో అత్యుపాత్య చేసుకుంటారు, అది తెగతెంపులు కాదు. కోడుల కది అర్థంకాదు. వాళ్ళతీరే వేరు. కళ్ళలో పుయ్యం అగ్గిమండేది, అరిపోయేది. మొహంలో కాతిన్యం వచ్చేది, కన్నీళ్ళలో కరిగిపోయేది. పదేపదే మనస్సు చెప్పుతోంది - తానొక బలంలేని అడవి. పుబులి ఏడుస్తోంది.

ఉచూఁ, తనపద్ధతి అదికాదు, జీవనానికి జడినీ మరోలాకాకండా, సుళువైన తిన్ననిదారినే తెగుతెంపులు చేసుకుంటుంది దామె. దివుడునించి వేరైపోతుంది, ఇలా ఛావించేసరికి ఆమెచేతులు హాకినావీపు తడివాయి. అన్ని ప్రతిజ్ఞలూ దాంతో అవిరిలా ఎగిరిపోయాయి. పెద్ద నిట్టూర్పు తీసిందామె.

ఈచిన్ని పసికందు, మెల్లిమెల్లిగా పెరుగుతున్నాడు. ముందొకనాడు మనిషవు తాడు. తరవాత తనఇల్లా, తనవాకిలీ కాను కట్టుకుంటాడు. ఎవళ్ళూ ఎవళ్ళు తోనూ కట్టుపడిలేరు. ఎవళ్ళూ ఎవళ్ళనీ వెనకేసుకురారు. ఎవళ్ళ బతుకు వాళ్ళదే. ఎవళ్ళ సంసర్తి వాళ్ళదే. కాని ఈపసికందు - ఈపసికందుని తదు పురూ వుంటే మనస్సులో కలలు తేలాడతాయి. ఈకందులో ఎన్నెన్ని కలలున్నాయో? ఎన్ని గతించిన సుబదుఃఖాలో వున్నాయి, గాలివాన జల్లులాగ, అన్నీ జ్ఞాపకం వస్తున్నాయి. ఇల్లు కూలిపోతూనేవుంది ఇవాళ. కాని హాకినా మాత్రం హెచ్చరిస్తున్నాడు - "ఇల్లు బాగానేవుంది. ఒకనాడెలావుందో, ఇప్పుడూ అలాగే వుంది."

ఒంటిగా కూడుని తనతప్పెక్కడో అని ఆలోచించింది పుయ్యం. ఎంత ఆలోచించినా తనతప్పేమిటో అర్థంకాలేదు. దివుడు మారిపోయాడు. ఆమె పోవాలిక. ఇలా అనుకునే సరికి మనస్సు వొణుకుతోంది. స్నేహభండారంలో స్నేహం చెల్లిపోలే దింకా. గాలిలో దాని ఝంకారం వుండనేవుంది. గుండెకింద

నుఖమూ, పొయ్యిదగ్గర హాయి ఇంకా వున్నాయి. నలిగిన చారిలో ప్రతిమెరకా, ప్రతిపల్లమూ తెలుసామెకి.

లేదు, పుయ్య అనుకుంటోంది కాని, అమె ఎక్కడుందో అక్కడే వుంది.

అలాగే వాచిన పెద్దకళ్ళతో చూసింది కొడుకుని. చేతులతో వాణ్ణి తడివింది.

పేడిల్లోవున్న దుర్బలవ్యక్తి ఏదోవొకటి జరుగుతుందనీ, తన కోరిక నెరవేరుతుందనీ ఆశతో గాలిమేడలు కడతాడు. రోజూ జరుగుతూన్న సామాన్యవిషయాలుదాటి, తన ఊహకి అందనిదేదో జరుగుతుందనుకుంటాడు. ఒక్క-రోజులో పెద్ద రాజై పోతానని కలలు కంటాడు. రోగి భీముడైపోతా ననుకుంటాడు. అటువున్న సూర్యుడు ఇటు తిరిగిపోతాడని భావిస్తాడు, ఏదో అయి.

ఏదికాదు. నడుస్తున్న బండి విరిగిపోతుంది; మరమ్మత్తు చేసేదాకా అలాగే పడి వుంటుంది.

దినాలు గడిచినకొద్దీ జీవన రసం ఇగిరిపోతుంది. కడవ మరి నిండడం లేదు.

అశ్వర్యకరమైన సంఘటనకోసం అశవదుకూ తనలోతాను చంకలు గుడ్డు కోడమేకాని గడిచిన దినాలు మళ్ళీరావు.

దివుడుకూడా అనుకుంటున్నాడు తెగతెంపులు చేసుకోవాలని. అంతా దానం తట అదే నర్తకుపోయి బాగుపడుతుం దనుకుంటూవుంది పుయ్య. సోనాదేయి తన ఆదారిమొగుణ్ణి చూసి పెద్ద నిట్టూర్పు తీస్తోంది. " నా కలలోని మగాడు ఎప్పుడు దొరుకుతాడు ? " అనుకుంటోంది. పాడైన అదృష్టం ఎప్పుడు బాగుపడుతుంది ? తనరాళ్ళు ఎప్పుడు రత్నాలవుతాయి ? లెంజుకోడు కాపరంకలలు కంటున్నాడు. నీటిప్రవాహంలా వెళ్ళిపోతున్నాయి దినాలు. ఏమింతా జరిగేది కాదు. మన్ను తప్పుతూ ముసిలైపోయి మట్టిలో కలిసిపోతాడు కాపు. ఎద్ద పుళ్ళు రొప్పుతూ, నొల్లుకర్రలా అయిపోయి, వొకనాడు కళ్ళు మూస్తాడు పాలికాపు ; మరి లేవడు. ఇదిలోకం. అన్ని సంకల్పాలూ, అన్ని ఊహలూ, నమ్మకాలూ ఎగరగొట్టి, ఇంటి ముందు రాతిమీద కూచుని ప్రతిరోజూ పాండ్రుకోడు చుక్కలు లెక్కపెడుతూ యోగాలు చూస్తున్నాడు. తనకి తెలుసు. అనుకునేవాడతడు. తనకితెలుసు ఏమంటే ఫలితాలేనిదర్శనం దానికి. యోగమూ సంఘటనా సరిపోతున్నాయి. తాను తెలిసినవాడు. తక్కినవాళ్ళంతా మూర్ఖులు.

తెల్లబ్బాయి

ఎండ కరకర లాడుతూవుంది. గాలిలో కమలా పువ్వుల వాసన గమ్ముమంటూ వుంది. నాలుగువేపులా నిద్రమత్తులావుంది. అకాంతిగా, బద్ధకంగా పున్నట్టుంది. చెట్లలో బురదవననకాయలు వేలాడుతున్నాయి. మామిడి కాయలు పెంకెకట్టి పరువుకి వస్తున్నాయి. పొలాల్లో దుక్కిడున్నుతున్నారు. కళ్ళాలు తయారుచేస్తున్నారు. కూలీలూ, రైతులూ కలిసి పనిచేస్తున్నారు. దూరంగా పోడు కాల్తూ పొగ రేగుతూ వుంది.

లెంజుకోడుకి పనిచెయ్యాలని లేడు. ఎవళ్ళకోసం పనిచేస్తా డతడు ? ఎవరున్నారు తన సొంతం. ?

దివుడు తాలూకు పొలంకేసిచూస్తూ నీడలో కూచునేవా డతడు. దివుడు పనిచేస్తూ వుండేవాడు. ముచ్చెమటలు పోసుకుంటూ వుండేవాడు. మొహం వాడిపోయి వుంది. పోలేడుపని బాకివుందింకా. ఎండప్పుడు నీడలో హాయిగా వుంటుంది.

ఒక అడివిపిట్ట తియ్యగా కూసింది. లెంజుకోడుకి యవ్వనం తనువుకి వచ్చింది. ధుంగియా పొగతో వొకప్రసన్నమైన నవ్వు నవ్వేసి, శ్రమపడుతూ పున్న దివుడు వేపు చూస్తూ యోగిలా కూచున్నాడతడు. తనకికూడా గోచివుంది. బావాజీ తాను.

పాతపనీ, పాతపొలమూ చూసి లోపల్లోపల నవ్వుకునేవాడు లెంజు. 'మంచి పనయింది, దివుడికి మంచి మోతాదే పడింది' అనుకుని తృప్తిపడేవాడు. అన్న కొడుకు తనవాడనుకుని ఇంతపాటుపడి ఇవ్వాళ్ళూ సాయంచేశాడు తాను, కొంచె మైనా కృతజ్ఞత కనవరచలేదు దివుడు. తాను చేతులు కలప డిక. దివుడు పనిచెయ్యసి, తాను కూచుని తింటాడు, దివుణ్ణి వొక కంటితో కనిపెడుతూ జాగ్రత్త పడతాడు తాను. దివుడు నోరు విప్పాతో కళ్ళెరచేసి కలబడతాడు తాను. కోపంతో నోరు విప్పడం లేదిప్పుడు దివుడు. మంచిదే, తనకోసం తన దగ్గర వుంచుకోనీ. పూరికే నవ్వుతూనే వుంటాడు లెంజుదడ్డి. అదే అతడిపని.

దివుడు ఇబ్బంది పడడం తలుచుకుంటే ఖుసీ అనిపిస్తూవుంది లెంజుకోడుకి. తనచేతులతో చేసిన వస్తువు తన చేతులతోనే విరిచేస్తే ఎలాటి ఆనందం కలుగుతుందో అలాటి ఆనందమే అనుభవిస్తున్నాడతడు.

ఎవరా వస్తున్నది ? పొండుడిసారా ?

“ఊరికే కూచున్నావా లెంజుభాయీ !”

“కూచోక ఏం చేసేది ?”

“మంచిది, మంచిది. ఎవళ్ళకి వీలుంటే వాళ్ళు కూచోడమే మంచిది. ఇంత సమర్థుడైన కొడుకు వుండబట్టికదా ! కుర్రాళ్ళు పనిచేస్తారు. ముసీలాళ్ళు కూచుంటారు. ఇదే కదూ ఎత్తు ?”

పొండ్రు డిసారి రాత్రిళ్ళు చుక్కలు లెక్కపెట్టేవాడు, పగలు వ్యవసాయం చేసేవాడు. లెంజు మొహం తిప్పేవాడు.

పొలాల్లో వొంగి పనిచేస్తున్నారు మనుషులు. పనిలోనే కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు. పాటలు పాడుతున్నారు. మొహం బుంగలా పెట్టుకుని నేల తవ్వుతున్నాడు దివుడు. పొలందున్నుతున్నాడు. ఇంకోవేపు చూపులేదు. ఒంటిగాడు తాను. తనవేపు ఎవరైనా చూస్తే చిరాకు వేసే దతడికి.

“ఎన్నా ల్ళిలా జరుగుతుందో జరగనీ.” అనుకున్నాడు లెంజుకోడు. “తరవాత వేర్లుపోతాను” అనుకుంటూ శాంతిపొందేవాడు. కళ్ళు మూతలు పడేవి, కలలు కనేవాడు. వేరుపడతాడు తాను. తనయిల్లు తనకి వుంటుంది. తనపొలం తనకి వుంటుంది. బహుశా భార్యకూడా వుండవచ్చు. తనకి సంతానం కలుగుతుంది. తానూ బాబు అనిపించుకుంటాడు. మనస్సు జలదరించింది, ‘తానూ తండ్రనిపించుకుంటాడు.’ ఏమంత ముసీలాడు తాను ? యువకుడే తాను. ఎంతో ఆయుర్దాయం బాకీ వుం దింకా -

కళ్ళువిడ్డాయి. ఎండవుం దింకా. కాని వాలిపోవచ్చింది. ఎండ వెలుగులో పనుపు కలిపినట్టుంది. మీది కొండ గాఢమైన నీలంగావుంది. అయినా ఇంకా పొద్దుంది. కళ్ళు బాగా విప్పిచూశాడు లెంజుకోడు. అలాగే చెట్టుకింద కూచున్నాడతడు. పొలాల్లో అలాగే పనిజరుగుతోంది. ఏమీ చూస్తులేదు. కొంచెం చల్లపడ వచ్చింది. దానితో రాత్రిచింత వచ్చింది. నైరాశ్యం కలిగింది.

ఊహూ, అంతా అబద్ధం. అంతా వుత్తిది. రోజులు లెక్కపెడుకూవుంటే జీవనం పంగనామాయి పెట్టి పారిపోతుంది, కొత్తఅంటూ ఏమీలేదు. ఆశ్చర్యమంటూ ఏదీలేదు, ఎక్కడున్నావే గొంగళి అంటే వేసిందగ్గిరే అన్నట్టు ఎక్కడున్నాడో అక్కడే వున్నాడు తాను. తన కోపంవల్లా, మానం వల్లా ఎవ్వరికీ నష్టం లేదు. తనలేమీ ఎవ్వళ్ళనీ బాధించదు. ఉత్తి చూపరే తాను - ఇంకేమీ కాదు.

జాంబా కోడు పొలం, దగ్గిరేవుంది. జాంబా ముసీలాడు కూడా దున్నుతున్నాడు. “ఎక్కడికి లెంజు భాయీ, వుండు వుండు కొంచెం పొగ తాగుదాం.”

జాంబా కోడు దివుడు విషయం ఎత్తాడు. దివుడంటే భయపడే వాడతడు. అందుకని అతణ్ణి వెనకాల కమ్ములు కట్టేవాడు.

"తోయావుట్టి దగ్గర రస్తాపడుతుందని వింటున్నాం, విన్నావూ లెంజు భాయీ? రస్తాపడితే ఎంతోమంది అధికార్లు వస్తారు. కాదు కాదు - అబద్ధంకాదు, సంతలో చెప్పకున్నారు."

ఇదికూడా దివుడు దౌర్భాగ్యం సూచించే కబురే. అధికార్లు వస్తే ఎలా నిభాయస్తాడు దివుడు?

"మంచిపనిచేశావు, తప్పుకున్నావు లెంజు భాయీ! తండ్రెవడు, దద్దెవడు, ఇద్దరూ వొక్కటే. వాడికి ఖాతరు లేకుండావుంది. ఏంచేస్తాడు? మంచి పనిచేశావు. బాగుంది. కూచున్నదగ్గరనుంచి కదలకు. పొలం వొక్క వాడిదే కాదు కదా. ఎందుకు పోషించడూ నిన్ను?"

లెంజు నోరు విడిచింది. చెడామడా వాగాడు.

"భార్యనికూడా నానా హింసలూ పెడుతున్నాడు. జాంబా భాయీ?"

"ఇవాళ ఎండప్పుడు తిండి పట్టుకువచ్చిందామె. విన్నావూ, లెంజు భాయీ! అహో, చూస్తే ఏడుపు వస్తుంది. ఎలా అయిపోయిందో పాపం! ఉత్తి ఎముకల గూడు. తల ఈతతుప్పలావుంది. గాలికి ఎగురుతున్నాది జుత్తు. మొహం చెక్క పేడులా వుంది. తిట్లూ, దెబ్బలూ ఎలాపడిందో ఆది! చూచి నిచ్చెరపోయానంటే నమ్ము. సరే, ఎటు వెళుతున్నావు లెంజు భాయీ? మరి కొంచెం కొరదావుంది. దుక్కి చాలు కలిపేస్తాను. ఎండలు ముదిరిపోతే మట్టిలో పదును అరిపోతుంది. ఇబ్బందవుతుంది. ముసిలాణ్ణి కదూ. మరి ఆరోజులు వున్నాయి కనకనా?"

లెంజు మనస్సు బాగుంది. తాను తప్పుకోడంతో దివుడు అలిసిపోడమే కాదు, సమాజంలో నలుగురూ అతణ్ణి గడ్డిపెడుతున్నారు. "కానీ, బాగా తగలనీ." లెంజుకోడు సంతోషించాడు.

గుడియా పక్క కొండ ఏటవాలు దగ్గర బారికి కొడుకు తురుంజా సొమ్ములు తోలుకు వెళుతున్నాడు. రెండోపక్క గుద్దలి పట్టుకొని మునిసిబారికి, బాలముండా ఇద్దరూ మెరకపొలం తవ్వుతున్నారు. ఊరిజనమంతా పొలాల్లోనే వున్నారు. కేవలం కుక్కలు మాత్రం పూళ్ళో వున్నాయి. కేవలం కుక్కలేనా? లెంజుకోడు ఇంతతిరిగి వచ్చాడు, పోనాదేయి కనపడలేదు. ఊళ్ళోకి వెళ్ళాలనిపించిందంతడికి. ఎండ బాగా వాలిపోయింది. కొండలమీద నేరేడురంగు పులిమినట్టుంది. ఊరి చార్లో ఏటవాలుకింద ఝోలా దగ్గర ఎంతోమంది ధాండిలున్నారు గుంపుగా.

పనిచేస్తూచేస్తూ మధ్యవెళ్ళి చూమిడికాయ లేరుకుంటున్నారు వాళ్ళు. కొంతమంది కూచుని తల దువ్వుకుంటున్నారు. పువ్వులు ముడుచుకుంటున్నారు. బట్టలు నర్దుకుంటున్నారు. కొండ పడుచురి పనిలో అటవిడుపు.

ఎన్నోసార్లు వీళ్ళని చూశాడు లెంజుకోడు; ఎన్నో అనుకున్నాడు. రహోలా కలకలంతో పోటీపడి పూరికే కిలకిలా నవ్వుతారు వీళ్ళు. ఒళ్ళు పెనరంతా ఎక్కడా దాచుకోరు. వయస్సుతో విరగ బడతారు. అసలన్నీ వాళ్ళ చుట్టూ వుంటాయి.

ఎవళ్ళ కోసం లెంజుకోడు నిట్టూరుస్తాడు?

నిలబడ్డావేం తాతా? చూమిడికాయలు తింటావా? అయితే రా!"

"ఎలా చూస్తున్నాడో ముసిలాడు?"

"పోడిచేస్తా వేటి లెంజు తాతా?"

ధేవ్, వొట్టి వేళాకోళం సరుకు! తాత అట! తాతముద్ర వేసిపోయింది వయస్సు. ఎంత తుడుచుకున్నా వొదల దిది.

లెంజుకోడు వెంటకరిచూడు. పారిపోయారు ధాండిలు.

ఎంతో అవేగంతో, ఎంతో ప్రాథేయపడుతూ, ఎన్నోవిధాల చూసేవా డతడు. ఎందరిచేతులో పట్టుకొని అడిగేవాడు - "నాతో కాపరం చేస్తావా?"

"నిజంగా అంటున్నావా, లెంజుతాతా? నేనుపాటపాడుతాను; నువ్వు అడుగుపు కాని. నేను వప్పులు చేస్తాను, నువ్వు తిందుపు కాని."

తాతా, తాతా, తాతా! - ఎంతవేగం తాతయిపోయాడో తాను! అవే కాళ్ళు అవేచేతులు, అవేవున్నాయి. అమనస్సేవుంది. అదేమనిషితాను. నిన్నగాక మొన్న చచ్చిపోయింది రుప్పి. ఇవాళ తాను తాత! ఉహూ, తనమనస్సులో మాట ఎవళ్ళూ తెలుసుకోరు.

లెంజుకోడు, మీదికి ఎక్కేకాడు. రాళ్ళమీద కూచుని మళ్ళీ చూడాలని బుద్ధి పుట్టింది వాళ్ళని, ధుంగియా ముట్టించాడతడు. ఎంచక్కావుంది వెలుగు. ఎంత చక్కటి దృశ్యం. తోటలు విడివిడిగా వున్నాయి. మధ్యమధ్య పొలాలున్నాయి. పల్లం నాచుగువేపులా కొండలు. ఇంతపనిలోనూ అన్నీ శూన్యంగా పడివున్నాయి.

ధాండిలవేపు చూస్తూ లెంజుకోడు కూచున్నాడు. కొంతమంది పనిలోకి వెళ్ళి పోయారు. కొంతమంది వున్నారంతా. లెంజు కళ్ళల్లో దబ్బున అగ్గి మెరిసింది. సరుబు సావోతా లేదు, అతడికోసం కట్టుపడివుండడానికి. పుబిరి లేదు. ఆమె సాటివాళ్ళని వీళ్ళని నిభాయించడానికి, తానూ మనిషి. అఘోరి. తనకి కొంప కావాలి.

“ఊరికే కూకున్నారటరా ?” — కింద ఎవరో కేకవేశారు. అంతమంది పనిలోకి వెళ్ళారు. తన ధుంగియా తగ్గిపోయిందనుకున్నాడు లెంజు. ఇక మరేదో కావాలి.

లెంజుకోడు లేచి మీదికి నడిచాడు ; వెళుతూ వెళుతూ అదే అలోచిస్తున్నాడు. దివుడు ఇల్లు బాగుండలేదు తనకి. వేరయిపోవాలి. ఊరికి దూరంగా ఈకోడు గుడియా మొగని మీద ఎక్కడో వొక కొంపకట్టాలి. నాలుగువేపులా రాళ్ళకంచె వెయ్యాలి. సొమ్ముల పాకలో పశువులు ఆరుస్తూవుంటాయి. గుమ్మంలో కోళ్ళు మేస్తూ వుంటాయి. పనిపాటకోసం ఇద్దరు పాలేర్లుంటారు. మరోవ్యక్తి తచ్చాడుతూ వుంటుంది. అవ్వ క్తికోసమే ఆకొంప. అమె తన ఇల్లాలు. తన కొత్తపెళ్ళాం. కాని ఏదీ ? అన్నీ గాలిమేడలే, తనతో మూడుముళ్ళూ వేసుకోడానికి — మొగుణ్ణి పులి తినేసిన ఆడది కావాలి. ఎక్కడ దొరుకుతుంది? దొరికినా అమెకి తాను నచ్చుతాడనీ, అమె తనని కోరుతుందనీ తికానా ఏముంది ? చలికాలం పులి చెలరేగుతుంది. అదిగో ఆ చలికాలమే వెదుకుతాడు తాను.

ఎంతమందినో ఎరుగునతడు. వాళ్ళ మొగుళ్ళని తలుచుకుని అలోచించాడు. ఎవణ్ణి పులి ఎత్తుకుపోతే, వాడిభార్య తన ఇల్లాలు కాడానికి తగివుంటుందో భావించాడు. వానాకాలం రాకముందు అత్రికొడుకు బాత్రి పెళ్ళాడితే, వాణ్ణి పులి ఎత్తుకుపోతే, చలికాలం వెళ్ళడంతోనే పుల్కే తనది కావచ్చు. బాత్రికి పెళ్ళికావాలని కోరుతూ మీదికెక్కిపోయాడు. లెంజుకోడు.

పుల్కే అయితే బాగుండేది. “ ఏడవకు, ఏడవకు పుల్కే, నేనున్నాను. భయమేముంది ? పులి డుమా అయి వెళ్ళిపోయాడు వాడు. వాణ్ణి తలుచుకుంటే నిన్ను హైరానచేస్తాడు. కనక నావేపుచూడు. నిన్ను పొదుపుగా వుంచుతాను.”

ఒట్టి కల్పన. పిచ్చివాడు తాను. బారికి ఇంటివేపు పడుతుందిదారి. సోనాదేయి వుంటే వొక్కతే వుంటుంది. అందరూ ఇంటికి వచ్చేసరికి మరిరెండు ఘడియలవు తుంది. లోపలికి వెళ్ళుతూ లెంజుకోడు అనుకున్నాడు. “ మనుషులందరూ వొక్కటే. సోనాదేయి దొంబు దైతేనేం ? మనిషికంటే కనికష్టం కాదుగదా ? ఎన్నాళ్ళో అయింది సోనాదేయితో సరదాగా కబుర్లు చెప్పకోలేదు. ఒకయుగం లా వుంది. ఎంతోముందుకి తోసుకుపోయేది వాళ్ళ వ్యవహారం. కాని ఏమీ జరిగేది కాదు. ఇవాళ వేళవుంది, కష్టసుఖాలు మాట్లాడుకోవచ్చు. పేరుకి మాత్రం పగలులా వుందికాని, నిశ్శబ్దంగావుంది.

అశతో అదుగులు వేశాడు లెంజకోడు: అలికిడిలేని జొంబుబారికి వాకిట్లో దూరాడు, ఇంట్లో పనిచేసుకుంటున్న చప్పుడు వినిపిస్తోంది.

"బారికి! -"

సోనాదేయి బైటికి వచ్చింది.

"బారికి లేడు."

"బారికిలేడు, నాకుతెలుసు." లెంజకోడు నవ్వాడు.

సోనాదేయి విస్తుపోయి చూస్తూ నుంచుంది.

"లోపలికి పద చెప్పురాను" అన్నాడు లెంజ. చలాకీగా నవ్వుతూ లోపల దూరాడు. సోనాదేయి వెనకాలే వెళ్ళింది. లెంజకోడు కళ్లు తాగలేదు.

డెబ్బయి వొకటి

సోనాదేయి ఎండ చూసేదికాదు, గాలి చూసేది. హెచ్చుపని వుండేది కాదామెకి. మనస్సులో విచారం వున్నవాళ్ళపని దానంతటాదే అయిపోతూ వుంటుంది. ఎప్పుడు పని మొదలవుతుందో, ఎప్పుడు పూర్తవుతుందో గుర్తు వుండదు. యంత్రం లాగ పైపనులన్నీ చేసేదామె. తనంతట తాను తిరిగేది. తనంతటతాను మసలేది. అయితే విచారం మాత్రం ఎల్లప్పుడూ పచ్చిగానే వుండేది. గాలిచూస్తే ఆమె మనస్సులో సమతాళం పడేది. తిరిగి తిరిగి సుడిగాలి రేగేది. ఇన్ని ఎండా కులూ, ఇంత ధూళిమాత్రం ఎగిరేది. ఝంఝి ఝంఝిమని ఈదరగాలి కొట్టుకువచ్చేది. ఈశాన్యం దిక్కునుంచి తుఫాను వచ్చేది. వెనకనుంచి గాలిలో ఝూఝూఝూ మేఘాలు విరుచుకువడేవి. అదిగో అప్పుడే కొండలు త్రాహి త్రాహి మంటూ అరిచేవి. మామిడిచెట్లు వొంగిపోయేవి. బళ్ళకొద్దీ మామిడికాయలు వొలకపోసేవి. ఒంటరిగా అటువేసే చూసేది సోనాదేయి. ఈపిరాడ నివ్వకండా ఉక్కిరిబిక్కిరిచేస్తూ ధూళిమేఘం మాటిమాటికి రేగుతూ పరిగెడుతోంది. ఆకాశం ధూసరంగా వుంది. పర్వతమాలికలమీద నైరాశ్యచ్ఛాయ. ఆమె లోపలి మనస్సుకి అదంతా పూరట కలిగించేది. బాగా నవ్వాలనుకునేదామె. ఇంటి రాట పిడికిలితో బిగించి పట్టుకునేది.

గాలికి వానకీ భయపడి మన్యందేశంలో ఇళ్ళు నక్క-గోతుల్లా కట్టుకుంటారు. కీటికియిందపు. చిన్నచిన్న ద్వారాలు. ఇంటి పెడక బైటి అరుగులమీదికి వొరిగి వుంటుంది. బాగావొంగి లోపలచూరాలి మనిషి. తుఫానుచూస్తే కోడలు పిల్లలు గుమ్మంలో గెంతుతారు. సరదా వాళ్ళకి. తుఫానువస్తే పూళ్ళో ధాండీలూ, ధాండాలు గొల్లుమని మామిడికాయలకోసం పరిగెడతారు. అదీ వొకఅటే. మొహం మీదా కళ్ళల్లోనూ ధూళి పడుతుంది. గాలిలో గిరగిరా తిరుగుతూ, కిందామీదా పడుతూ ఇష్టంవచ్చినట్టు చెట్లకింద మామిడికాయ లేరుకుంటారు.

అందులో సోనాదేయికి ప్రమేయం లేదు.

నోటిరుచీ, కాపరం నిషా, వొంటి మంచీచెడ్డా ఏనాడో మరిచిపోయిందామె. కన్నవారింట ఏనాడో పిల్లగావుండేది. ఆనాటి జ్ఞాపకాలన్నీ భయమేస్తాయిప్పుడు. పోలీసులూ, అరదండాల్లా, ఇల్లుసోదాల్లా, శాసనాల్లా, అరెస్టులూ - ఉహూ, ఆకన్నారింట కూతురుగా వుండాలని కోరికలేదు.

అత్తింటి కోడలైంది. మన్యం దేశం ఆడబిడ్డ మనస్సుకి నచ్చిన మొగుణ్ణి ఎంచుకు పెళ్ళాడుతుంది. కాని భగవంతుడు తనకాఅవకాశం లేకండా చేశాడు. అవాళటిమాట జ్ఞాపకముంది.

ఎండవ్వుడు నీళ్ళు పోసుకువచ్చి వాకిట్లో అడుగుపెట్టేసరికి పరివయంలేని మనుషులనోళ్ళు వినిపించాయి. కమీజులూ, లాగులూ, టోపీలూ, పగిడిలూ - తప్పకండా ప్రభువులూ, అధికార్లున్నూ వీళ్ళు. చింకి పొడిబట్ట కట్టుకుంది తాను. అపాదమస్తకం వొణికిపోతూ వుండేది. ఎవరో వొక అధికారి అన్నాడు - " పట్టు కోండి దాన్ని. సోదా చెయ్యండి. దాందగ్గరే కూపీ బైటికి వస్తుంది. "

ముగ్గురు మీనలుగురు సాలవాళ్ళు చప్పన వచ్చారు. అటువేపు గర్జనదొంబు ప్రాథేయ పడుతున్నాడు - " మహాప్రభూ, వాకూతురు మహాప్రభూ ! దానికేం తెలీదు. దాన్ని పట్టుకోవద్దండి మహాప్రభూ ! "

మహాప్రభువు - సోనాదేయి కొయ్యవారి నిలబడిపోయింది. వాకిట్లో అటువేపు ఎంతోమంది మనుషులు కూచున్నారు. అధికార్లుకారు. మహాప్రభువులూ కారు వాళ్ళు. అలాంటి దాబులేదు. అలాటి దేహాలున్నూకావు వాళ్ళని. వాళ్ళబట్టలూ, వాళ్ళపాటమూ చూస్తే వాళ్ళూ దొంబు వాళ్ళేఅని తెలుస్తోనేవుంది. అయితే ప్రైవారి వాళ్ళు వాళ్ళు. అందులో వొక ముసలారూ వున్నాడు. ఎంచుకువచ్చారో వాళ్ళు :

జాలిగా బలిమాలుతూన్న తండ్రి మాటలు చెవిలో పడుతున్నాయి సోనాదేయికి. ఊళ్ళో నాయుడూ, చలానబంట్రోతూ, పెద్దరైతులూ వోదారుస్తున్నారు. ఊళ్ళో పెద్దబుర్రయవాళ్ళు. ఉండివుండి ఎవరో వొక వికారపు అధికారి, " చూప్, చూప్ " గర్జిస్తున్నాడు. ఆ కేకలవల్లే తాను వొంటరిగా లేననీ, పూళ్ళోవాళ్ళూ వున్నారనీ సోనాదేయి నిద్రిరవడుతూ వుండేది.

" ఎందుకలా అవుతావు గర్జనా ! అధికార్లు తల్లిదండ్రులు. వాళ్ళపని వాళ్ళు చేస్తారు. నీకూతురికి వచ్చేదయమేమీ లేదు. "

" ఏమీ ఎరగదు వాయుడుబాబూ, అది ఏమీ ఎరగదు. "

సోనాదేయి అటే వెళ్ళబోయింది. ఏమిటవుతోం దక్కడ, ఇల్లాకాతల* ఇంకలో ఎవరో వొక అధికారి అమెని పట్టేశాడు.

" ఉండూ, ఎటు వెళతావు ? "

అధికారి వయసులో వున్నాడు. మొహం గుండ్రంగావుంది కుండలాగ. గెడ్డం నున్నగా వుంది. కాని మీసాలు మాత్రం మాచిత్రంగా వున్నాయి. సరిగా ముక్కు బొక్కలకింద ఎలుగుబంటి బొచ్చులా వుంది. తక్కిందంతా చెదకొట్టిననట్టూ, తామర పట్టినట్టూవుంది. నుదురు బొడిపిలా వుంది. కళ్ళలోదయా దాక్షిణ్యాలు కాగ కాలతో వెదికినా కనపడవు. ఆమెహమరికలేని మనిషి పిడికిలి ఆమెజబ్బు పట్టుకుంది. నివ్వ ముండుతున్న చూపులు ఆమె మొహంమీదా, వొంటిమీదా పడు తున్నాయి. ఒక్కక్షణం ఆ పిడికిలి వొణికింది. మొహం మారింది. చూపులు మారాయి. పిల్లాడిలాగ కొంచెం మెత్తమెత్తగా నత్తినత్తిగా ఆ అధికారిగా రన్నారు: " సోదా చూస్తాను. చే - చేతులెత్తు. "

ఆమండుకున్న కళ్ళముందు సోనాదేయి రెండుచేతులూ తిన్నగా మీదికి లేచి పోయాయి. సోదా అన్న మిష మీద అంతమంది జనం ముందు పరాయి మగాడి చెయ్యి వొళ్ళంతా పాకిపోయింది. ఓ - ఓ - ఓ - భయంలో నుఖంతాగ ఆచేతులు రెండూ సోదా చేస్తూ చేస్తూ ఆగిపోయేవి. మళ్ళిమళ్ళి తడివేచి, అధికారి గా రన్నారు:

" పద అగదిలోకి పద అడుగుతాను. "

ఊరి పెద్దలు దైర్యం చెప్పడానికి వచ్చారు. - " భయపడకమ్మాయి, అధికార్లు తల్లిదండ్రులు, ఏమడిగితే అది చెప్పు, దాదకు. "

అధికారి పురిమాడు.

" మీరంతా ఎందుకు వచ్చారు? పొండి, అక్కడ వుండండి, ఒక్కొక్కళ్ళనే అడుగుతాను. "

మొహం కిందికి వొంచుకుని, గుండె లాల్చుకుపోతూ, దొంగలాగ తన ఇంట్లో దూరింది సోనాదేయి. వెనకాలే ఆమహాప్రభువు, అధికారి దూరాడు.

ఎవడు వీడు? ఏమిటి వెదుకుతున్నారు? ఏమిటి అడుగుతాడు?

మెల్లిగా చెవిదగ్గర అన్నాడతడు - " పద, అమూలకి. " తప్పకోకండా అడ్డు కున్నాడు మహాప్రభువు. సోనాదేయి వెనకనించి రెండుమాట్లు కుదిపాడు. బుజాల మీంచి పట్కార్లలాటి చేతులతో నొక్కాడు. అతడి ఇంగితమేమిటంటే అగదినించి లోపలి వంటింటిలోకి పదమని. అక్కడే దొంగతనం చేసిన గొడ్డుమాంసం వాయగు చేసి అరబెట్టి వుండుతారు. అక్కడే దొంగసొమ్ములు పాతిపెడతారు.

" ఓకీ - ఓకీ - "

" చూప్ " మొహంమీద ఆపట్కారు నోరు నొక్కింది.

ముందుకి - ముందుకి - అచీకటిలోకి.

కొంత సేవటికి సోనాదేయి బైటికి వచ్చేసింది. ఒక విధంగా అయి వెళ్ళింది, మరొక విధంగా అయి వచ్చింది. మొగం గంభీరంగావుంది. కళ్ళనించి నీళ్ళు భారలు కడుతున్నాయి. ఇక కాపరం చేస్తుందామె, ముందు గబగబా అడుగులు వేసి అధికారిగారు వెళ్ళిపోయారు.

"ఏమీ దొరకలేదు. గర్జన డొంబూ, కాని జాగ్రత్త! ఈమాట వొదిలేకాను."

అధికారి ప్రభువువారు వెళ్ళిపోయారు.

పరిగెత్తి పరిగెత్తి గుమ్మంలోకి వచ్చారు తండ్రి. "అమ్మీ, " మెత్తగా మాట్లాడాడు గర్జనడొంబూ - "మిణిఅపాయు మనుషులు పిల్లనడగడానికివచ్చారు చూద్దురా నునీ! ఇరవైరూపాయలు కన్యాశుల్కం ఇచ్చారు. నిన్ను వాళ్ళకి ఇచ్చేశాను. బారికి ఇంటి కోడలవుదువుకాని, వెళ్ళునునీ. "

బైట మనుషులు గోరిగావున్నారు. ఏమిటీ కొత్తమాట! - ఈమాట, అమె కన్నీళ్ళు కార్చును మరి. భయంలోంచి ఆనందంగావుంది. గర్జన డొంబూ రఫాఎల్ క్రిష్టియనై వున్నాడు. నిజమే. కాని అగలేకపోయా డతడు, ఎప్పుడు ఏ అధికారి వచ్చినా - పోలీసులు వుండనే వున్నారు. జీవనంలో ఎంతా వానా అని లేదు. అంతా ఆకస్మికం. వేళాపాళాలేదు. రాఫాఎల్ క్రిష్టియను కూతుర్ని అమ్మేసి, కన్యాశుల్కం పుచ్చుకున్నాడు. ఆసమయానికి గర్జనడొంబూ అయిపోయా డతడు. కైఫియ్యకు పుచ్చుకోడానికి ఏఫాద్రి పరిగెత్తుకు వస్తాడు ఈ అడివిలోకి?

ఒక్క రోజునే సోనాదేయి పెరిగి పెరిగి మొగ్గనించి సగం వాడి, తెంపిన పువ్వుయి, కెలారనించి మణిఅపాయు ఎగిరి వచ్చింది. అవాళ సంజ పొద్దు కూడా తుఫాను రేగింది.

చవకగా కోడలిని సంపాదించి, చవక విందుతో జ్ఞాతి కులంవాళ్ళని సంతృప్తి పరిచాడు భుర్తాముండా. ఒకణ్ణి సోనాదేయికి చూపించి "ఇదిగో వీడు నీవరుడు " అన్నాడు -

చీకటి రాత్రి. తుఫాను హూహూ మంటోంది. దారి నడిచినడిచి కాళ్ళు పొక్కులెక్కిపోయాయి. తొడలు రెండూ నొప్పితో పులిసిపోయాయి. నిద్ర జోపేస్తూ వుంది. మళ్ళీ తేలిపోతూ వుంది. అంత దూరంలో మతం వేసుకుని వరుడు కూచున్నాడు. అతడిచుట్ట రొయ్యి పెరిగిపోతూ, తరిగిపోతూ, అగ్గి అరిపోతూ వుంది. కూచుని కునుకుతున్నాడతడు.

సోనాదేయి వరుణ్ణి కలకంది. చీకటిలో చుట్ట మినుకూ మినుకూ మంటోంది.

ఒక చెదవుట్టా, దానిమీద కుములుతున్న అగ్గి పున్నట్టుంది. రెండుకళ్ళూ రెండు ముందుతూన్న అగ్గి మంటలు. గుండ్రటి దాకలాటి మొహమూ, బొడిపిలాటి నుదురూ. ముక్కుకింద ఎలుగుబంటి బొచ్చు మీసాలూ. కింద చెదకొట్టేసినట్టు - అధికారి. తెల్లవారగట్ల ఏదో వికారం అరుపువినపడింది. నిద్రతేలిపోయింది. తుఫాను అయిపోయింది. వరుడు లేడు.

అదీ ఆమె మొదటి శోభనం రాత్రి.

ఒక నెల గడిచింది. భయపడుతూ, భయపడుతూ సోనాదేయి మామతో అంది " నేను మాఇంటికి వెళతాను. " విని, నవ్వేసి కొట్టిపారేశాడు మామ. కాని ఆమె రోజుకి రోజు పట్టు పట్టుకు కూచుంది. తుదకి నోరువిప్పి చెప్పేసింది, " నిను - నిను " (నాకు ఇష్టంలేదు).

బారికి కొడుకుని తిట్టాడు, కోడల్ని తిట్టాడు. " నువ్వు వెళ్ళిపోతావటే, నాభూలా రూపాయలో మరి? నాఇల్లు ఎవరు నడుపుతారు? నాకు వంటచేసి ఎవళ్ళిస్తారే ?

గర్జన డొంబుని పట్టుకుపోయారని కబురు వచ్చింది. ఏడ్చి మొత్తుకునే పూరు కుంది సోనాదేయి. కన్నారింటి దారి బందైపోయింది. అవాళనించీ ఖైదీ ఆమె.

దేవుడు ఎందుకని ఆమెని యిలామూగిదాన్ని చేశాడు? బలమెందుకిచ్చాడు కాదు? దేవుణ్ణి తిట్టిపోసిం దామె. ఏదో చెయ్యాలని మనస్సు పుట్టింది; చెయ్యలేకపోయేది. అన్నీ తెలుసుకునేది, గ్రహించుకునేది. గట్టిగా అనలేకపోయేది. బలముండా ఆమెని తప్పించుకు తిరిగేవాడు. బైటిపనికి వీరుడతడు. సొంత ఇంటిదగ్గర పిరికివంద. ఏ దిగ్విజయానికో బయలుదేరి వెళ్ళేవాడతడు. ఇంట్లో తాగుమోతు ముసిలి బారికి మాత్రం వుండేవాడు. అవసరంవస్తే అతడుకూడా వుండేవాడు కాదు. చడి చప్పుడూలేని పూరిచివర ఇల్లు. దిక్కుమాలిన ఐదుక్కి ప్రతీక సోనాదేయి.

ఆజీవనంలోకి వయస్సు సగం మళ్ళిన లెంజుకోడు దిగబడ్డాడు. కోడు వతితుడు కాకపోతే డొంబు సమాజంలోకి రాదు. అపాడుకొంప నాలుగు వేపులా మనోరోగంతో తిగురుతూ వుండేవాడు దివుడుసావోతా. తిరిగేవాడు, అంతే. సాహసిం చలేకపోయేవాడు. లెంజుకోడు వచ్చేవాడు. అతడి నోటికి కల్లుగిన్నె అందించేది సోనాదేయి. పీచుజుత్తులో వేళ్ళుపెట్టి జడలుకట్టిన చిక్కు మెల్లిమెల్లిగాలాగేది. భావించేది. మూగివాళ్ళ జన్మ భావించడానికే. లెంజు కోడు ఆమెని ప్రేమించే వాడు. ఆమెఅంటే ముసిలిబారికికి ఇష్టంగా వుండేది. అయితే ముసిలాడు కర్ర

పట్టుకుని గుమ్మం కాసేవాడు. ఖే ఖే దగ్గుతూ వుండేవాడు. “ బయ్యవేటే, నాను కాస్తన్నాను. ఏయ్ కోడలా, ఏయ్ సోనాదేయీ, ఎటెల్తావే? ఎటు పారి పోతావే ఇంత రేతిరి? ఎల్లే, ఇంటోకెల్లు - ”

రోజూ సరిగ్గా సంజప్పుడు అదేవేళకి బాలముండా ఎటో వెళ్ళేవాడు. తురుంజా వెళ్ళేవాడు. సోనాదేయి అడిగేదికాదు. అదేవేళకి నిషాపట్టేది. అన్నిభయాలూ, అన్ని సంకోచాలూ మాటుచేసి గుమ్మంలో స్వయంగా బైరాయించేవాడు మామ. నేను పున్నానునుమా అంటూ ఖే ఖే దగ్గేవాడు.

తుపానులో నిలుచున్న చెట్టులాఅయిపోయి, నరికేసిన మానులాగ కూలబడి పోయేవాడు రెంజుకోడు. పగటివేళ అతణ్ణిచూస్తే సోనాదేయికి అనవ్వాం వేసేది. ఎండా, గాలి, బయలు ప్రకృతి ఆ ఆలోచనే రేపేవి. బురద పనసకూడా నోటికి వెగటనిపించేది. కాని బాలముండాని ఎన్నిమార్లుచూస్తే అన్నిమార్లు విద్రోహం రేగేది మనస్సులో. ఆవిద్రోహం ప్రతిమూర్తే రెంజుకోడు.

మొగుణ్ణిచూస్తే మనస్సు పుట్టేదికాదు. బాలముండా ఏదైనాపని బెత్తాయిస్తే జవాబు చెప్పేది కాదామె. వాదించేది కాదు. కాని వీపుతిప్పేసి, వెళ్ళిపోయేది. అతడు కోపగిస్తే, నూటిగా అతడి మొహంలోకి చూసేది. మొహం వొంచేసుకునేవాడతడు సాహసించలేకపోయేవాడు, తగ్గేసేవాడు.

అశ్వయజ మానం కామోసు - తలమీద బొట్టు పెట్టుకుని, చేతికి, మొలకి మందువేళ్ళు కట్టుకుని బాలముండా వొకసారిసవ్వుతూ వచ్చాడు. ఏ డిసారి దగ్గిరో మందూ మాకూ పుచ్చుకు వచ్చాడతడు. అతడి నవ్వుచూసి సోనాదేయి జడుసుకుంది. ఏదో జరుగుతుందని భయపడింది. బాలముండా మీదికి పురి కాడు, కొంచెం అగాడు. రెండు చేతులతోనూ మొహం కప్పుకుని కుంయ్య కుంయ్య కుక్కపిల్లలా ఏడుస్తూ పారిపోయాడు. “ వీడికి పిచ్చెత్తిపోలేదు కదా? ” అనుకుంది సోనాదేయి.

మళ్ళీ మందూ మాకూ కట్టుకు ఎప్పుడూరాలేదు బాలముండా.

ఎన్నోమాట్లు ఎన్నో విలువైనవస్తువులు పట్టుకుని బాలముండా నేస్తం కట్టడానికి వచ్చేవాడు. తన దరిద్రగొట్టు మొహంలోనూ, కళ్ళలోనూ వెయ్యిదండాల వినయం కనపడేది. అతడి మాటామంతి సహించవచ్చు, అతడి కోపం భరించవచ్చు. కాని అతడి స్నేహంమాత్రం వోచ్చుకోడం కష్టంగా వుండేది. పిల్లిలాగ కన్ను మనేది సోనాదేయి. ఆమె మూగితనం ఎటుపోయేదో అప్పుడు! దెబ్బతిని వెళ్ళి పోయేవాడు బాలముండా.

ఇది సోనాదేయ పునికి. వైట ఎంతో నెమ్మదిగా వుండేదామె. శాంతమైన జల్లాలు. స్థిరమైన బారికి ఇంటికోడలు. తల వొంచుకు దారినడిచేది. లోపల మరుగుతూన్న విచారమొహంమీద నీడకప్పినట్టు అవుపించేది. లోకులు ఆమె విచారం ఈహించగలిగే వాళ్ళు. ఎటువెళ్ళినా సానుభూతి చూపేవాళ్ళు. "అయ్యో అయ్యో" అనేవాళ్ళు. ఎగిరిపోదామంటే దారితెన్ను లేదు. కాలిపోయిన జీవంతో దీనురాలై, అడియాసతో బతుకుతూ వుందామె. అంతే ఆమె మనుగడ. ఎవరిమమం. జీవనం అంటే ఏమిటో ఎరగదామె. ఆమె అనుభవించిందంతా కన్నారింట అవాళ అమహాప్రభువు అధికారి దగ్గర వోకముహూర్తం మాత్రమే. మరిలేదు - జీవనం పొల్లు. లోకంలో ఎంతమంది మహాప్రభువులూ, అధికార్లు లేరు? ఏదీ ఎప్పుడూ రారేం?

డె బ్బ యి రెండు

ఎండగాడులో అడివి ఎండిపోయింది. మనిషి తాపంలో పక్కాడివి కాలి సాగు నేల అయింది. గ్రీష్మంలో అడివినిరి మూసిపోయింది. కోసెడు నడిస్తే కాళ్ళు పిక్కుపోతున్నాయి. బైటికి బైలుదేరితే వొళ్ళు వుడికిపోతుంది. చేతిలో గడ్డపారా, బుజంమీది గొడ్డలి వేడెక్కిపోతున్నాయి. పనిచేసే పొలాల్లో రాయి రప్పా వేడెక్కి పొదాలు పొక్కులెక్కిస్తున్నాయి. ఇంటి శత్రువుల్లాగ, ఈరోజుల్లో కోళ్ళూ, నెమలి పిట్టలూ వేకువనే కిందికి దిగివచ్చి, ఝాంపాద్దెక్కినరికి ఎండలో అడివిలో దూరిపోతాయి. రెండు ఘడియలయేసరికి చుట్టూ బోడినేల కాగిపోయి ఎర్రగా నకనకలాడుతుంది. ఎగుడు దిగుళ్ళ కొండదేశంలో కొండల తెరటాలమీద గాలి వేడెక్కి మిలమిలా తాండవమాడుతుంది,

కేవలంబద్ధకంగా దినాలు గడిపే కాలమిది. గతి నిలిచిపోయి అన్నీ ఎలాగో కునికిపాట్లు పడుతూ వుంటాయి. ఇవాళ ఎదో రేపూ అదే.

బొడ్డచెట్లూ, మామిడిచెట్లూ, పనసచెట్లూ పసుపుపచ్చటి పండాకులు రాల్చేసి నవ్వుడు బెజ్జి తన వొంటిపాక వొదిలేసి, కొండచివరికి వెళ్ళి అలోచిస్తూ కూచునేది, సాధారణ మనిషికి చేతిలో పనివుంటుంది, బెజ్జికిమాత్రం తన బుర్రలోనూ, కల్పనలోనూ వుంటుంది పని. ఎండాకాలం రెండు జాములప్పుడు కొండ కొప్పమీదే తన గుహాశ్రమం. పచ్చటి అడ్డాకులు కప్పిన గుగ్గిలం చెట్లకింద వొకరాతి వొండలో వుండే దామె. ఊరికి ఎంతో ఎత్తునవుండే దాగుపా. నాలుగు వేపులా పాతాళంలా అవుపించేది. ఎత్తయిన చెట్లమీద రాంబిందులు నభతీర్చి కూచునేవక్కడ. మట్టమయ్యాహ్నం తూర్పుఘాటు పర్వతాల మీద నెమలి పిట్టలు చంపే " ఈగిల్ " పక్షి దేవదారు చెట్టుముందు కూచుని తలమీది జుత్తు అడించేదక్కడ. తెలిసి నాలుగు వేపులా నిఘా వేసేదది.

కింది ఎటవాలు వెదుళ్ళ అడివిలోంచి ఏదో వొకలాటి ఆవిరిగాలి వచ్చేది. ఊపిరాడేదికాదు. జంయ్య జంయ్య మని. వుండీ వుడిగీ బొంగురు ర్వనితో దూరంనించి ఎవరో మాట్లాడుతున్నట్టు వినవడే దక్కడ. గొడ్డలివేట్లూ, కొంచెం గుర్తించగలిగిన అడివిజంతువుల అరుపులూ వినవచ్చేవి.

రెండు ఝాముల వేడి చీల్చుకుంటూ రకరకాల వాసనలు వచ్చేవి. గాఢమైన

సంపంగి పువ్వుల వాసనా, గుగ్గిలం జిగురు వాసనా, మట్టివాసనా వొకదాని తరవాత వొకటి ఘుమఘుమ లాడేవి. పగటిగతిలో చిత్రం మారుతూవుండేది.

అన్నిటి మధ్యా ముసిలమ్మలా వుంది గ్రీష్మం. ఒక్క జెజుణి మాత్రమే కాదు, అన్నీ ఒక్కలాగే వున్నాయి. దర్మ దేవతకి కోడు అర్జ్యమిచ్చినట్టు. పోడు లోంచి పెద్ద పొగలేచేది. కొండ ఏటవాలులో గడ్డి దుబ్బులు మాడిపోయి, అక్కడక్కడ 'కొరాపుటియా' తుప్పల కొనలు ఎండిపోయి పట్టదేరినట్టుంది, బోడి బోడిగా. ఏటి వొరకల అడివి పొడై పోయి జాలిగా కనిపిస్తోంది. ఆకాశంమీంచి పాతాళం దాకా పొడవాటి పగుళ్ళు కొండలమీద కోసుళ్ళ తరబడి మెలికలు మెలికలుగా అపుపిస్తున్నాయి ఎండి.

రూపంనించి, గంధంనించి గుప్పిళ్ళు కొద్ది ధూళి, బూడిదా, రాలి ఎండిన పువ్వులూ ముసిలి జెజుణి సంగ్రహించేవి. ఒంటరిగా కూచుని తన భావన కోసం, తన నమ్మకాలకోసం వాటితో దండలు కట్టేది. నగలు చేసేది, అన్నిటిలోనూ దేవతల పరిచయం సంపాదించేది. వాళ్ళ అశరీరరూపాలు చూసేది. ఆమె వాళ్ళని పోల్చేది. మరెవరికరమూ ఆమెదికాదు. అందుకని మట్టమధ్యాహ్న మప్పుడు, మందారమాల వేసుకుని గంపెడు పూసల పేర్లూ వేలాడదీసుకుని ఆలోచించడానికి ఆమెకి అనువుగా వుండే దక్కడ.

దేవతల్ని తాను చూడగలుగుతున్నాననే అనుకునేది జెజుణి. వాళ్ళతో కష్ట సుఖాలు మాట్లాడుకున్నా ననుకునేది. అందేత రోజూ కొండకొప్పమీద కూచుని గొణుగుతూ వుండేది, ఏఅడ్డా వుండేది కా దక్కడ. ఇరవైలు ఇరవైలుగా ఎన్నో ఏళ్ళు ఆమె కళ్ళముందు గడిచి పోయాయి, జనం ముదిరి పోయి పండి పోయారు, రాలిపోయారు. కొంతమంది మొగ్గలోనే తొడిమనించి జారిపోయారు. ఇవాళ వాళ్ళవళ్ళూ లేరు. ఎందరో కొత్తవాళ్ళు వచ్చారు, వాళ్ళంతా ఉప్పుకొన దానికి వెళ్ళారు. (చచ్చిపోయారు). అందరినీ పలకరించడానికి, గౌరవించడానికి కొండకుడిని కూచునేది జెజుణి. కాని తనకిమాత్రం దుఃఖం లేదు. చచ్చి పోయిన వాళ్ళు మళ్ళీ పుట్టారు. అందులో ఇంకా పుట్టనివాళ్ళు మాత్రం ఎగురుతున్నారు. నీడల్లాటి రూపాలతో పుత్తిగాలిలోనే వాళ్ళశరీరాలున్నాయి. ఎర్రటి చిన్నచిన్న పిట్టల్లాగ మందలు మందలు ఎరిగిపోతూ వుంటారు వాళ్ళు. పొగలాటి కళ్ళతో, ఆకలితో, ఆశతోచూస్తారు. ఏమిందితో పుట్టడమో నిశ్చయం కాలేదు వాళ్ళకి. అనుభవించడానిక్కానీ, ఏమైనా చెయ్యడానిక్కాని వాళ్ళకి శరీరాలు లేవు. జెజుణి వాళ్ళని చూస్తున్నా ననే అనుకునేది.

" ఎలా వున్నారు ?

ఎటు వెళ్ళుతున్నారు ?

ఎన్నాళ్ళని ఇలా వూరికే తిరుగుతారు ?

ఇలా ఎన్నో అడిగేది వాళ్ళని. కళ్ళతోనే మాటలాడేసి చచ్చినవాళ్ళ దుమాయి తేలిపోతూ వెళ్ళిపోయేవి, గాలిలో ఎగిరిపోయిన బూరుగు దూదిలాగ, పనికిరాని గడ్డిపీచులాగ.

" వెళ్ళండి దుమాలూ వెళ్ళండి. సైనికదళం మీరు. ఎంతో పోరాడారు. ఎంతో వీరత్వం చూపెట్టారు. పగవాళ్ళు కూపిలు పట్టుకుపోతారేమో అని నాలికలు తెగగోళారు, కాళ్ళూచేతులూ కట్టుకు పడుకున్నప్పుడు తలలు పగలగొట్టుకుని దుమాలై పోయారు. మీరేకదూ దండు తగలబెట్టారు ? మనుసుల్ని నరికారుమీరు !

కుప్పలు కుప్పలు చంపారు. కుప్పలు కుప్పలు చచ్చారు. పట్టుకు కూచుందా మనుకున్నారు. మీ బూడిదలో ధాన్యమూ చోళ్ళూ కూడా సాహుకారు మోసుకు పోయాడు. దేన్ని కట్టడంకోసం మీరు ప్రాణం పెట్టారో అది బుగ్గిలోకలిసిపోయిందిప్పుడు. మీరుచచ్చి భూతాలయారు. మమ్మల్ని ఎవ్వరూ ఇక్కడ పొలిపట్టరు. మీనంతతి అడివిలో జంతువులిప్పుడు ; చెల్లమీద కోతులు. వెళ్ళండి. కళ్ళు మెరుస్తున్నాయా ? కత్తులు ఝణఝణ లాడుతున్నాయా ? హా - హా - వొకబెడ్డ వినరగలరూ మీరు ? మిమ్మల్ని మీరు ఎందుకూ తగలబెట్టుకుంటారు ? పొండి, పొండి....

" అదుగో పేరువడ్డ దిసారివస్తున్నాడు. గారిడిలో అరితేరినవాడు. పెళ్ళాం కోకచెంగుని చుక్కలు మూటకట్టి వుంచావేమో ! అకాశం నీ అనప తుంబలో పెట్టుకున్నావేమో ! మనుసుల్ని మేకలు చేసేశావు కదూ ! ఎన్ని యోగాలు పెట్టావు ! ఎన్ని లగ్నాలు చెప్పావు ? అయినా శృప్తి లేదూ ? పో, తేలి పో ! "

అలోకం వెళ్ళడం ఆమెకి ఇష్టంలేదు. జీవన మరణసంధి అక్కడ. కాసు కూచోవాలి. కొట్టుమిట్టాడి పోవాలి. ఇతర్లదిచూసి చేతులు నులుపు కోవాలి. తనకి లేదంటూ హతాశతో కుంగిపోవాలి. ఎన్నో కోరికలక్కడ వేదిస్తాయి. అడివిలో ముళ్ళకంటే వాటివిషం అదికం.

అకాశంమీద అదే సూచన. ఎండగామ్రులో అదేనీడ చూస్తూ చూస్తూ బెజుటి వొళ్ళుతెలియకండా పడివుండేది. సుదుటిమీద నాగేటిచాళ్ళు మరీ లోతుగా తయారయేవి నోరు తెరుచుకునేది. వికృతంగా పసుపుచ్చటి పన్ను అకాశం వేపు గురిపెట్టినట్టుండేది. చర్మం ముడతలు ముడతలై వేలాడుతూ వుండేది.

శరీరం వొడులు వొడులైపోయేది. అన్నీ వొడులుగానే వుండేవి. పసుపు పచ్చగా వుండేవి. అలికిడిలేని ఆకాశం కొండమీద వొక్కగాక వొక్కముసిల్లి పడివుండే దలాగ, కలలు - కలలు - కలలు, గాలిలో కలల బరువు. గుళ్ళవెదుళ్ళనించి కలల పిలుపు. మనిషి, ఎంతని సహింస్తుందామె - .

ఆమె బతికి లేదు, చచ్చిపోనూలేదు. చావుబతుకులమధ్య వుందామె. ఇది తలుచుకుని ఆమె తాను వేరు అనుకునేది. ఏమంటే ప్రేతలతోనే కాదు, దేవతలతోనూ తనకి పరిచయముంది మరి! ఎవ్వరూలేని మట్టుమధ్యాన్నమప్పుడు ఈ అలికిడిలేని అడివిదేవత హోరు పేనువచ్చి తనతో కష్టసుఖాలు మాట్లాడుతున్నదా లేదా? ఇదంతా అడివిదేశం. కోడు దేశంలో ఎన్ని అడవులున్నాయో అన్ని టిదేవతా హోరుపేరు. చూసి, 'ఎంత ఎండ? ఎంత పోడు?' అని అడిగేది బెజుణి. అయినా అంతకష్టపడి, మనుషుల్ని నీడతో కప్పివుంచుతుంది దేవత. గెడ్డల్లో చల్లనినీళ్ళు అట్టేపెడుతుంది. ఏం లాభం? ఇంత చేసినా కృతజ్ఞత లేదు మనిషికి పోడుమీద పోడు పెరుగుతూనేవుంది. అడివి అన్నివిధాలా అవస్థలపాలైపోతూ వుంది. ఎల్లకాలం ఇలాగే వుండదు కదా, బెజుణి! ఎండ తగ్గిపోతుంది. మేఘం విరుచుకు పడుతుంది. పులి ఎత్తుకుపోతే లోకులు తననే జ్ఞాపకం చేసుకుంటారు. ఎండ మంటలో మేఘం దేవత అవుపడుతుంది. 'వీమారాజు' కిరీటం కవపడుతుంది. ఇంత ఎత్తునించి, ఈ అవస్థలోకూడా ఆశతో నవ్వుతుం దామె. తేకవేసి చెపుతుంది. 'వస్తున్నాను, బెజుణి! వుండు, మరికొంచెమే.' నోరు వెళ్ళబెట్టి పిచ్చి దానిలా చెట్టుకింద పడివుంచి బెజుణిముసిల్లి. చచ్చినట్టు పడుంది. సొమ్ముల కాపు కుర్రాళ్ళు వొకసారి చూస్తే మళ్ళీ తొంగిచూసేవాళ్ళు కారు. భయపడుతూ సొమ్ములు తోలుకుని కొండ దిగిపోయేవాళ్ళు. గెడ్డలూ, రాంబందులూ మీద చక్కిర్లు తిరిగేవి. నక్కలు వచ్చి చూసిచూసి, మర్రిపళ్ళు తింటూ వెళ్ళిపోయేవి. అదే బాగుండేది బెజుణికి. వాళ్ళంతా మారువేషాల్లో వచ్చిన దేవతలని భావించేది బెజుణి. వాళ్ళందరూ తనని ఎరుగుదురనుకునేది. వాళ్ళంతా కలిసి తనని కాచుకు తిరుగుతున్నారు.

ఇంతమంది కాపలావాళ్ళూ, ఇంతమంది అంగరక్షకులూ వున్నాకూడా అప్పుడప్పుడు బెజుణికి సంశయం కలిగేది. పొద్దు రెండులాతీలమేర కిందికిదిగిపోయేది. నీడలు పొడవుగా సాగుతుండేవి. వెనకాల గెంతుతూ అడుతూవుండేది గాలి. బెజుణి దగ్గు హెచ్చయేది. దగ్గిదగ్గి చుమ్ములు చుట్టుకుపోయేదామె. అదిగో అప్పుడే గాలి దుముకులో ఆమెని ముట్టేసి దుమాయ పరిగెత్తి పారిపోయేవి. "రా-రా-రా" అని

పిలిచేవి. సానుభూతితో చెవిదగ్గర ఎవరో అనేవాళ్ళు - "ఇలా ఎన్నాళ్ళు ముసిలమ్మా? ఒకటి ముట్టి, వొకటి పూరు. ఎన్నాళ్ళిక్కడ పడుంటావు? పద, వెళుదువు కాని పద" గబగబావచ్చి ఎవరో తొందరచేసేవాళ్ళు - "పద-పద-పద." బెజుణి భయపడేది. దీనురాలైపోయేది. కళ్ళువిప్పిచూసేది. అదే ముట్టివుంది. అదే ఆడివివుంది, తానూవుంది. దోసెడు సంవత్సరాల్లో పిడికెడైనా కాలేదు. వెళ్ళిపోడానికి ఏం పట్టింది బాధ? ఈరు ఎవళ్ళు ఆడుకుంటారు? రోగాలు ఎవళ్ళు కుదురుస్తారు? దేవతల్ని ఎవళ్ళు తృప్తిపరుస్తారు? మంచి చెడ్డాఎవళ్ళు చూస్తారు. వచ్చేకాలం బాగాలేదు. ఇంకా అవస్థలు పడతారు జనం. ఇంకా కష్టాలపాలైపోతారు. అయితే తనవాళ్ళంటూ ఎవళ్ళూ లే రామెకి ప్రత్యేకంగా. అంతమంది తనవాళ్ళే. ఇంత వేగం తనతలమించి బాధ్యత దించేసుకోడం ఇష్టంలేదామెకి. ఎంతో వసుందింకా. ఎంతో బాధ్యకుంది. తాను వెళ్ళదు. దేవతలూ, దేయాలూ మరిచిపోయేది ఒణుకుతూ వొణుకుతూ వూళ్ళోకి వచ్చేసేది. తోడుకావాలామెకి. తిరిగి వచ్చి నప్పదు మీదినించి పూరివేపు చూసేది. తేలికగావున్న తనకరీరం బరువెక్కింది. పాదాలు దృఢంగా ముట్టిమీద పడేవి. చేతిలోని కర్ర గట్టిగా పట్టుకునేది. ఇదే ఆమె జీవనం; బతికి వుండడంలో సుఖముంది.

ఒకనాడు ఇలాగే బెజుణి కొండమీద పడివుంది. అకాశంమీద చూపు. ఇంద్రియాల్లో బాహ్యజ్ఞానం లేదు. కలలో రోగాలూ, శోకాలూ, కాటకాలూ కనపడుతున్నాయి. దూరంగా ధూమం. ముందు ఝంఝిమని గాలిపిలుస్తోంది - వా-వా- (రా, రా). నిప్పురమైన అపిలుపు తప్పించు కోడానికి నులుచుకుంటోంది బెజుణి. కేరింతలాడినట్టు వొకటే అట్టుహాసం - "వా - వా."

అడివిలో మనుషుల మాటలు వినిపిస్తున్నాయి. దగ్గిరికే వస్తున్నా యవి.

"ఏదీ, ఇక్కడ లేదే, ఎటువెళ్ళి నట్టు?"

"ఝూకర దగ్గర చూసివచ్చాం, అక్కడాలేదు. ఇంటిదగ్గిరా లేదు. ఎటు వెళ్ళిందీ?"

"ఇలాగే వొకనాడు పులి యదాన పడిపోతుంది చూద్దావు కాని. ఎక్కడా లేకపోతే ఏమైపోయినట్టు?"

"వెదికి చూద్దాం, ముందుకి పదలెంజూ!"

"ముందేముంది, లెల్లుబాయీ! కొండ అయిపోయింది. అదుగో ఎదట అవు పడుతున్నాది. అక్కడ ఎక్కడ వుంటుంది మరి? దానికిందే పులి వొండ. కిందికి పాతాళం."

మాట్లాడుకుంటూ రెల్లా, లెంజు ఇద్దరూ బెజుణి దగ్గరికి వచ్చేవారు. రెల్లు ముసలాడు, దివుడు పొరుగింటివాడు.

బెజుణి అలాగే వెక్కిరించినట్టు వెల్లకిలాపడి వుంది. కాళ్ళూ చేతులూ కదలడం లేదు.

దెయ్యాన్ని చూసినట్టు ఇద్దరు ముసలాళ్ళూ వొకళ్ళమొహం వొకళ్ళు చూస్తూ నిలబడి పోయారు. బతికున్న బెజుణిని వెదకడానికి వచ్చారు వాళ్ళు, దీనికోసం సిద్ధపడలేదు. ఎక్కడా పిట్ట మనిషి అలికిడిలేదు. రెండడుగులు ముందుకి వేసే సరికి రెల్లుని వెనక్కి లాగేసి, చెవిదగ్గర మెల్లిగా అన్నాడు లెంజు "పద, పూళ్ళోకి వెళ్ళిపోదాం - ఏమయిందో ?"

గంభీరంగా తల వూపాడు రెల్లు. అగకండా ముందుకి వెళ్ళాడు. మొహం అదొకలా పెట్టాడు లెంజు. సంఘటన అప్రియంగానే వుంది. కాని ఏం చేస్తాడు ? ఈ రెండు డీణాల మౌనంలోనూ "ఎందుకు వచ్చానా ?" అనుకుంటున్నాడతడు. అంతలోనే రెల్లు గంభీరంగా బింకం తెచ్చుకున్నాడు. వొణికి పోతున్న కంఠంతో గట్టిగా పిలిచాడు.

"బెజుణి! ఓ బెజుణి!"

ఇద్దరినీ గతుక్కుమనిపించి గబుక్కున లేచి నిలబడింది బెజుణి. లెంజుకోడు రెల్లు ముసలాడి చెయ్యి బిగించి పట్టుకున్నాడు. కన్నుమని చికాకుపడి వొక్కవరసని తిట్టిపోసింది బెజుణి.

"ఎందుకు వచ్చారు మీరు? ఎందుకు ఇక్కడికి వచ్చారో చెప్పండి? నేను ఎక్కడికి వెళితే అక్కడికి వెనకాల కుక్కల్లా పరిగెడతారు. ఓ - ఛీ -"

బెజుణి రెండు చేతులూ తమని తాము సంబాళించు కుంటున్నాయి. ఆమె తిట్టువిని లెంజుకి నవ్వు వచ్చింది.

"పదపద, తరవాత తిరుదువు కాని బెజుణి! వెదికి వెదికి మాతాడు తెగింది. ఇలా ఎటుపడితే అటు వచ్చేస్తున్నావు, పులి తినేస్తే ఏం చేస్తావు?"

"బెజుణిని పులి తినేస్తుంది? బెజుణి అంటే ఏమిటనుకున్నావురా? బెజుణినే. పులితినేస్తే మరి ఎవళ్ళని తినెయ్యదు లోకంలో? ఒరే, నువ్వు అనాచారివిరా. ముసలాడివయీ పాపంలో ములుగుతున్నావురా. ముందూ వెనకా కానకండా వున్నావు. నిన్ను ముందు పులి తింటుంది. కాని ఏంకోసం చేసిందని బెజుణిని తింటుందిరా? బెజుణి ముసిల్దయిపోయిందని, బెజుణికి కళ్ళులేవనీ అనుకుంటున్నావురా? లేదురో, నువ్వు సరుబు సావోతా తమ్ముడివికదూ, సావోతా

అవాలని లోవల్లోపల కుట్ర పన్నుతున్నావు. ఎందుకు నువ్వువచ్చావు దేవత దగ్గరికి? చెప్పరా రెంజు కోటి! నీకు భయం లేదురా?"

రెంజుకోడు మొహం వాడిపోయింది. తప్పుచేశాడు తాను. సావోతా అవాలని అనుకుంటున్నాడు. - మరి సోనాదేయి మాటా - అన్నీ తెలుసు బెజుణికి. నర్వజ్జురాలామె. లెల్లకోడు అడ్డువచ్చాడు - " "ఊరికే తిడుతున్నావు బెజుణి! నీకు ఇంత దేవత పూనివుంటే ఇదుగో మా తలకాయలు నీ పాదాలమీద పెడుతున్నాం. నీ పాంకోళ్ళు చల్లగా వుండాలి. "

"దేవత పూనిందీ? ఎప్పుడు దేవత పూనకండా వుందిరా! ఎప్పుడు దేవత పూనకండా వుంటుంది బెజుణికి? పెరిభడవా!"

మునిలాళ్ళు ఇద్దరూ వొంగి దండాలుపెట్టారు "నీదయ. నీ బిడ్డలం. రక్షించు. నువ్వు కోప్పడితే మేం నిలుపునా మండిపోతాం. "

బెజుణి నవ్వింది.

ఇదే తనకి కావలసింది. ఆమె వెళుతూ వుంటుంది, లోకం తన పాదాల ముందు వాలిపోతూ వుండాలి. రాళ్ళకొండమీద దర్బు దర్తనీల ఏకైక పూజారి తాను. తన ప్రతాపం ముందు యావన్మంది తలలు వొంచాలి. ఇదుగో ఈగొప్ప కోసమే తాను బతికి వుండడం. భర్తలేడు, సంతానం లేదు. లోకంలో ఏబంద నమూ లే దామెకి. పోకిరీ ఆమె. అన్నీపోయి ఇదిగో ఇదే వుంది.

"నరే, లేవండి. వేళకానివేళ బెజుణి కోసం వెదుకుతూ ఎందుకు వచ్చారు?"

"సావోతా ధార్యకి నిన్నటినించీ జ్వరంగావుంది. ఒళ్ళు కాలిపోతూవుంది. వాంతు లవుతున్నాయి. మనిషి వొణికిపోతూవుంది. ఏదో ఆయిపోయిందామెకి. దేవత పట్టిందోఏమో, ఏమేమో వాగుతున్నాది. అంతలేసి గుడ్లుచేసి చూస్తున్నాది. తల బాదుకుంటున్నాది. పిల్లాడు ఏడుస్తూ అలిసిపోయాడు. ఎవళ్ళు చూడ గలరు వాడిగోల?"

బెజుణి పెద్ద నిట్టూర్పు తీసింది. కన్నీళ్ళు ధారలు కట్టాయి.

దె బ్బ యి మూ డు

పుయుకి జ్వరంగా వుంది. డిసారి, బెజుణి ఇరుగు పొరుగువాళ్ళూ గుమ్మంలో మూగారు. భూమి పాతబడిపోయింది. చరిత్ర కొత్తగా వుంది. అయినా కొండలమీద కోడెలు సమాజంలో తొలినించీ ఇప్పటిదాకా అ ఇద్దరే - డిసారి, బెజుణి. వాళ్ళిద్దరే దర్శనం సందాళ, పురోహితులు, సంస్కృతి భండారాలు. పూజలు తిని దేవతలు దుక్కతన్నారు. భయపడి, భయపడి మనుషులు బుద్ధి మంతులయారు. అయినా కోవతాపాలు వొదలలేదు. దేవతలమీద భయమూ భరోసా పోలేదు. బతుకుతెరుపు మానేసి మనిషి అకాశంమీద ఆధారపడు తున్నారు.

మన్యందేశంలో అన్నీ హటాత్తుగానే వస్తాయి. అలాగే రోగాలున్నూ. అయు ర్దాయంకూ అలాగే వొక నిశ్చయం లేకండా వుంటుంది. మన్యం జ్వరం దండోరా వేసుకురాదు. వచ్చిరావడంతోనే వేడి మీది కెక్కిపోతుంది. శరీరం మంగలంలా కాలిపోతుంది. తరవాత పడి పడి లేస్తారు కొందరు. కొందరు లేవనే లేవరుమరి. కొంతమంది రెండు పూటల్లోనే తారుమని పోతారు. కొంత మందికి నెలలతరబడి పడుతుంది. అందుకనే కోడెలు జ్వరమంటే భయపడతాడు. జ్వరం వస్తే 'జ్వరం పట్టుకుంది' అంటాడు. జ్వరం వొదిలించడానికి బెజుణి తలవిరవోసుకుని పిచ్చిదానిలా ఆడుతుంది. సాంబ్రాణిధూపం వేసుకుంటుంది. అగ్ని మీద నడుస్తుంది. కడుపు కత్తితో పొడుచుకుంటుంది. నేర్చిన పదాలు ఏకరుపు పెడుతూ ఉదయంనించీ సంజదాకా గుమ్మంలో కూచుంటుంది. సంఘం లోని మనుషులకోసం కష్టపడి, నానా పుర్రాకులూ భరించి గుమ్మం గుమ్మమూ తిరుగుతుంది.

మందూ మాకూ చేసి, 'దంగరబాత్రి' వేళ్ళుతిను బాగయిపోతుంది అంటాడు డిసారి. ఇంతచేసినా కూడా పుష్పకొనడానికి వెళ్ళిపోయేవారు జనం. కళ్ళుమూసేసి, గుటుగుక్కు-మని పోయేవారు. ఆ బెజుణి తిరిగి ప్రేతని తరమడానికి నాట్యం చేస్తుంది. అడిసారే క్రియచేసి ప్రేతని తరుముతాడు. వాళ్ళే అనేవాళ్ళు " ఇది చెడ్డమనిషి దుమా. ఇలా మనిషై పుట్టింది. అందుకే వేగం వెళ్ళిపోయింది, అందుకే లోకానికి తగదిది. పోయింది సమాజానికి మంచిదయింది " అని.

ఇదీ నమ్మేవాళ్ళు జనం, విషం అమృతమని దోసిళ్ళతో తాగేసేవాళ్ళు. ఇదీ అక్కడి బతుకు.

పుయుకి జ్వరంగావుంది. ఎవరకలప్పుడు చలివేసి మెళుకువ వచ్చింది. మన్యంలో చెప్పకండా చెయ్యకండానే ఎప్పుడుపడితే అప్పుడు అడివిలోంచి చలి గాలి లేచివస్తుంది. హాకినాకి రొంప చేస్తుందని పుయు లేచింది. బైటికి వెళ్ళింది. బైట దివుడు నిద్రపోతున్నాడు. లెంజూ నిద్రపోతున్నాడు. చీకటిగా వుంది రాత్రి. మినుకు మినుకు మంటున్నాయి చుక్కలు. పడేపడే చలివేస్తూ వుంది. ఒళ్ళు నులుచుకు పోతూవుంది, రిసరిస లాడుతోంది. అవలింతలు వస్తున్నాయి. పుయు అగింది. రాత్రి ఉదాసంతో మనస్సు జోడించింది. సొమ్ములపాకలో పళ్ళులు జాపోశాయి. ద్రుసుకుక్క లేచి "నేను వున్నాను, నేను వున్నాను" అన్నట్టు దగ్గిరికివచ్చి తోక ఆడించింది. దొంగతనంగా ఆనందం అనుభవిస్తూ వుంటే దొరికిపోయినట్టు అనిపించింది పుయుకి. ఇంట్లోకివచ్చేసి తలుపు మూసింది. దివుడు బైటేవున్నాడు. చలి అధికమైంది. ఎండాకాలం రాత్రి అని పుయుకి జ్ఞాపకంలేదు. "ఇంతరాత్రప్పుడు ఇంట్లో అగ్గిలేదు" పుయు అనుకుంది. "హాకి నాకి జలుబుచేస్తుంది." ఈసందేహంతో తానే స్వయంగా వొణుకుతూ వొణుకుతూ హాకినాకి పచ్చడం కప్పింది. కొంతసేపటిలో మరింత హెచ్చయింది వొణుకు. ముడుచుకుని పడుకుంది. బుర్రలో తేళ్ళూ జెర్రులూ పాకుతున్నాయి. కంటి రెప్పలముందు ఎవరో అగ్గిముట్టించినట్టుంది. పళ్ళు కరుచుకుంటూ, వొళ్ళంతా నులుచుకుంటూ, గింజుకుని వడవడా వొణికిపోయింది పుయు. వాంతి వచ్చింది. తనకి జ్వరంపట్టుకుందని తెలుసుకుందామె. మన్యం జ్వరం తుఫానులా వచ్చింది. చూస్తూవుండగానే బ్రహ్మాండమైన వేడిహెచ్చింది. తెలివి తప్పిపోయింది. అన్నీ అగిపోతున్నట్టున్నాయి. తలపులు ఎటో ఎగిరి పోతున్నాయి. ఏమిటేమిటో కేకలు వేసిందామె. ఒకగంట తరవాత పుయు మరో మనిషిలా వుంది.

దివుడు లేచిచూశాడు. ఒంటిమీద ధాన్యంవేస్తే పేలాలు పేలాయలా వుంది అమె శరీరం. కళ్ళు చెమరకాకి కళ్ళలా వున్నాయి. పుయుకి జ్వరంవచ్చింది. కొత్తమూట, కొత్తఆపడ. దివుడికి 'ఖరాబ'ని పించింది.

పుయు పడుకునే వుంది. గురుగురు మంటోంది. పిలిస్తే జవాబులేదు. కాసేపు పణుకుతుంది, డోక్కుంటుంది. అంతలోనే వేడి రెచ్చిపోతుంది. దివుడు చూస్తూ కూచున్నాడు. తల్లి ఊష్టం వేడి తగిలి హాకినా నిద్ర తెలిపోయింది. దాంతో దివుడు మరింత బేజారైపోయాడు. ఇలాంటి అవకతవక సంగతి తనకి తెలియదు. ఎరిగినంత మట్టుకు పుయు ఎన్నడూ ఇలా తెలివి తప్పిపోయి గాభరా కాలేదు.

హాకినా దొర్లుతూ గోలచేసేస్తున్నాడు. దివుడు ఎన్నోరకాల బుదిరించాడు. హాకినా అతడికి లొంగలేదు. ఎత్తుకుంటే మరింత కింక పెట్టాడు.

ఎండెక్కింది. పారలూ, పూజలూ బుజ్జలమీద వేసుకుని, ఎడ్లు తోలుకుంటూ పూళ్ళోవాళ్ళు పొలాలకి బైలుదేరారు. ఈరి ఆదంగులు ఇంటి పాచిపనులు వూర్తి చేసుకుని, రుఫోలాకి నీళ్ళకి వెళుతూ వస్తున్నారు. దివుడు ఇంట్లో కదలికలేదు. కూచున్న దగ్గిరే కూచున్నాడు దివుడు. పుయు అలాగే వదుంది. లెంజుకోడు పూహించాడు, పుయు కాయిలాగా వుందని. కాని దివుడికి తనకి మాటల్లేవు. తన సానుభూతికూడా ఎవడికి అక్కరలేదు. తెలియనట్లు బైటికి జారిపోయా దతడు.

అంతమంది తమతమ పనుల్లో వున్నారు. ఈఇంట్లోమాత్రం చడి చప్పడూ లేదు. పుయు ఎన్నడూ పల్లెత్తుమాట అనేదికాదు. తనపని తాను చేసుకుంటూ పోయేది, ఇంట్లో యంత్రంలాగ. ఆ యంత్రం ఇవాళ అగిపోయింది. తక్కిన వాళ్ళు వున్నారేనట్టే ఇక్కడ. అన్నిచోట్లా అన్నిపనులూ జరుగు తున్నాయి. ఇక్కడమాత్రం ఏమీలేదు. సంగతి సందర్భాలు గ్రహించాడు దివుడు. మా 'ఖరాబ' ని పించిందతడికి. ఇల్లెవరు తుడుస్తారు? పొయ్యి ఎవరు రాజేస్తారు? నీళ్ళెవరు తెస్తారు? ఎంతకాలమూ రోజూ సేవ చేయించుకునేవాడు దివుడు. అలా సేవ చేయించుకోడం తన హక్కు అనుకునేవాడతడు.

ఇవాళ చేసేవాళ్ళెవళ్ళూ లేరు.

ఒక లాఠీమేర పొడైక్కింది. రెప్పవెయ్యకండా పుయునిచూస్తూ అలాగే కూచున్నాడు దివుడు. జీవనంలో ఇది కొత్త. తనకి తెలియంది. ఇల్లు నడపడం తనకి తెలియదు. ఓర్పునేర్చుకోలే దతడు. సేవా శుశ్రూషా అడవాళ్ళపనిఅని అతడి నమ్మకం. అదంతాతనకి తెలియదు.

వాంతి చేసుకువచ్చి మెదలకండా వడుకుంది పుయు. కళ్ళు మాట్లాడుతున్నాయి. నోరు విప్పడానికి బుద్ధిపుట్టడంలేదు. హాకినా ఏడ్చాడు. ఎంతో విచారంగా దగ్గిరికి వెళ్ళాడు దివుడు. పెళ్ళాం నుదుటిమీద చెయ్యివేశాడు. అగ్గిమీద చెయ్యి వేసినట్టుంది.

పుయు వెక్కివెక్కి ఏడ్చింది. ఏడుపు క్రమంగా హెచ్చింది. గొంతుకు అధిక మైంది. ఏడుపు ఉపన్యాసంకింద మారింది. దివుడికి అది అర్థం కాలేదు. ఏవేవో అనరాని మాటలాడుతూ దివుణ్ణి దుమ్మెత్తి పోసింది పుయు.

"ఎవడివి నువ్వు? ఎందుకిక్కడ కూకున్నావు? ఎవడివంటా నువ్వు?"

ఎవళ్ళకి ఏమవుతావు ? పో ! పో ఇక్కణ్ణుంది. ఇవాళ మా సరాగం వారికి పోతున్నాది. పెళ్ళాం మీద, ఎం ? నేను వెళ్ళిపోతాను. వెళ్ళిపోతాన్నేను. - వొక లిప్త వుండను నీ వంచని - "

ఒళ్ళు వొణికిపోతూ వుంది. కోపంతో వుక్కిరి బిక్కిరి అయిపోతూ వుంది. గోడకి అనుకుని లేవాలనుకుంటూ వుంది. పడిపోతూ వుంది. లేచిపోతే బీభత్సంగా తిట్టిపోసేస్తూవుంది.

ఇంత సానుభూతికి ఇదా ప్రతిఫలం ? దివుడికి సిర్రెత్తింది. పాచిమొహమైనా కడుక్కోకండా కూచున్నదగ్గరే కూచున్నాడు తాను. పైగా ఇన్నిమాటలంటున్నాది పుయు. తాడు తెంపుకు వెళ్ళిపోతుందా అమె ? స్వాధీనురాలవుతుందా ? అమె ఏమీకాదా తనకి ?

ఇంత కుళ్ళుందా లోపల ? బక్క-మొహానికి. వెంటనే తగినపని చెయ్యాలనుకున్నాడతడు. కొడితే వొకవేళ చచ్చిపోతే ! లోకం నిందిస్తుంది.

ఇండివుండి పుయు విరుచుకుపడేది. వాగుతూ దుర్బలమైనచేతుల్లో అభినయం చేసేది. బక్కమొహంతో వెక్కిరించేది. చికాకుపడి లేచిపోయి వెళ్ళిపోయాడు దివుడు. కానీ, ఇది ఏమైనాకానీ, బైటికిపోతే నిశ్చింతగా తిరుగుతాడు తాను.

దివుడు వెళ్ళిపోయాక పుయు రాగాలుతీసి ఏడ్చింది. తల్లీ పిల్లా ఏడుపుతో ఇల్లు గింగురుమంది. వీధి ఆడాళ్ళు మూగారు. ఏడుపులో మధ్యమధ్య అగ్గిచూస్తూ ఏమేమో వాగుతూవుండేది పుయు. జామిరి ముసిల్లి పిల్లాణ్ణి పట్టుకుపోయింది. లెంజుని పిలవమని లెల్లుభార్య లెల్లుని పంపింది. ఇంట్లో ధూపంవేశారు. అగ్గిచేసి పుయుని కాచారు. సావోతా భార్యకి జ్వరంపట్టిందని పూరంతా పాకిపోయింది. ముసిలమ్మలు మందూ మాకూ చెప్పారు. డంగరబాత్రి చెట్టువేళ్ళతో నల్లమిరియాలు అనుపానం పెట్టారు. గోష్టిలోని మనుషులు పుయు చికిత్సలో పాల్గొన్నారు.

పొద్దుపోయింది. పుయు వేడి తగ్గలేదు.

ఇంకా ఎండ వుందనగా బెజుణి వచ్చింది. ఆపదవస్తే చితాగుడి దేవత సాయం కోరుతారు జనం. చితాగుడిని వేడుకున్నారు. డిసారి వేళచెప్పాడు. బెజుణి నృత్యం చేసింది. అమెతో ముసిలమ్మలూ ఆడారు. గుమ్మం ముందు సాంబ్రాణి పొగలో కూచుని పిచ్చెత్తినట్టు బెజుని మంత్రాలు పాడింది.

" కింద ధర్తి మీద ధర్మ

కాళిగాయి తోతగాయి.

దికిరాయి పాయి కరాయి
హిలి హలా జాలా జాలా
పోడ సింగా పోడ నజా,
నిడి బిరు పాటు నేరు
సాకి మాసుక్ రాయి.

అరుతిరా ముపుతిరా
హింజాతి హి (చెపుతున్నా)
జోడా సాకి జోడా గాది
దేవు పురు లేరిక గాడా
సరుసుతా పట్టుకోరు.
(నన్నదారం పట్టుతాడు)
లేకా గాడ్డి ఏజా గాడ్డి
థిలే (వుంటే) లేక మలే (చస్తే) హేజా.
మాంగ్గుగురు అరాడుగురు
కాటిహిమాయిఁ బలిహిమాయిఁ
రేపు పిల్లి పాటు పిండిణి
కులాదారా మాణామేజా -

అంతమందీ చూస్తూ వుండేవాళ్ళు. అడిఅడి, గుమ్మంముందు కూచుని, ముందుకి వెనక్కి పూగుతూ గంభీరంగా కోడుదేశం జ్వరం వొదలగొట్టే పాట పాడుతూ వుంది ముసిలి జెజుణి. సరళమైన నమ్మకంతో " మాంగ్గుగురు, అరాడుగురు - దికిరాయి పాయికరాయి " పాటపాడుతూ వుంది. దీని అర్థం ఏమిటో అమెకే తెలియదు. ఎందరి తెలియని మనుషుల పేళ్ళో, ఎన్ని తెలియని స్థలాల పేళ్ళో వుండేవి అందులో. దీంతో జ్వరదేవత వొదిలి పోతుందనే అందరూ నమ్మారు. జెజుణిసోట దేవతల భాష అది; జీవన్మంత్రం. అసతో గంభీరంగా, మర్యాదగా అదంతా చూస్తూ యావన్మందీ నిలబడ్డారు. ఎవ్వరి మొహంలోనూ నవ్వులేదు; పల్లెత్తు మాటా లేదు.

పూజ పూర్తయేసరికి జాం రాత్రి దాటింది. వెన్నెల పొడిచింది. గాలి వీచింది. జెజుణిపాట బందయింది.

" కొడుకేడి? నాకొడుకుని తీసుకురాండి " దుర్బలమైన వాణుకు గొంతుకతో

పిరిగా అంది పుయు. బెజుణి నవ్వింది. అంతా దేవత వొదిలిం దనుకున్నారు. ఇక మామూలు జ్వరమే వుంటుంది. భయంలేదు మరి. జామిరి ముసిల్మి హాకినాని తల్లి వొళ్ళోకి అందించింది. హాకినా నిద్రలేచి అమ్మని చూశాడు. కళ్ళుమూసేసి, వరిచితమైన తల్లి గుండెలమీద సొంత సంపద పొల్చిపట్టాడు. తల్లి పాలు నోట్లో పెట్టుకుని నిద్రపోయాడు.

"ఇక నిద్రపోతుంది పదండి వెళదాం" అంది బెజుణి.

వ్యక్తికి అపద తప్పిందని తెలుసుకుని గోష్ఠిజనం లేచారు. వ్యక్తి సుఖంగా వుంటే గోష్ఠి సుఖంగావుంటుంది.

దెబ్బయినాలుగు

అయితే పుయు జ్వరం అంత త్వరలో వొదిలిపోలేదు. రెండురోజుల తర్వాత వొదిలింది. కాని రోజువిడిచిరోజు వచ్చేది. వెజుణి వచ్చి రోజూ పాడేదికాదు. కాని మంత్రం చదివి వెళ్ళేది. గుమ్మంలో తనమానాన తాను కదులుతున్న నీడలా తచ్చాడుతూ రోజూ " అంగుడుగురు మాంగ్గుగురు " గొణుగుతున్న అమూర్తిని చూసేది పుయు. అమె నిరాశ పెరిగేది. తనకి చావులేదనుకునేది. జీవనంలో అన్నీ అనుభవించడానికి కుళ్ళుతూ ఇంకా బతికివుండాలి కామోసు ! లేదు - తనకి చావులేదు. ఎంత నీరసంగావుందో ! - ఇటునించి అటు వొత్తిగిల్లడం కష్టంగా వుంది. తల ఎగిరిపోతూంది. కాళ్ళూ, చేతులూ తెగిపడిపోతున్నట్లున్నాయి. బుర్ర వొకమణుగు బరువుంది. ఒక్కనాడు మన్యంజ్వరం వస్తే ఏడాది బలం తోడేస్తుంది.

రోజువెనక రోజు వెళ్ళిపోతూవుంది. పుయు అలాగే డేకుతూ వుండేది. గుబుగుబుని చలిముంచుకు వచ్చేది. జ్వరం అధికమయ్యేది. కాళ్ళూచేతులూ ప్రాణం వొదిలిపోయినట్లునుపోయేవి. చిక్కబుర్రలో ఏదీ దూరేదికాదు. జ్వరం రానిరోజు వూరికే కూడుని మూలిగేదామె. తండ్రి తనుపుకి వచ్చేవాడు. తల్లి తనుపుకి వచ్చేది, ఏడుపువచ్చేది. అనుభవాలన్నీ ముందుపెట్టుకుని ఏడవాలనిపించేది.

రోజు రోజుకి జ్వరంతో దిగజారిపోతూవుండే దామె. రోజువొదిలి రోజు రాకాని లాగ వచ్చిపడేది జ్వరం. జీవనంలో ఆకవొదిలిపోయేది. ఎంతో దుఃఖంవచ్చేది. దుఃఖంలో అందరినీ క్షమించాలనిపించేది. దివుణ్ణి వెదికేసి. దివుడు వుండేవాడు కాదు.

" దివుడికి పోయేదేమీలేదు. " అనుకుండేదామె - " ఇది ఎప్పుడు చస్తుందా అని కానుక్కూచున్నాడు. నేను చస్తే మరొకపెళ్ళాన్ని పెళ్ళాడతాడు; సుఖపడతాడు. "

జాష్టంతోవున్నతల్లి ఎముకలగుండెమీద హాకినా వాలిపోయేవాడు. కొడుకుని తడివేదామె. ఎన్నోఅనుకునేది. కొడుకుని ముద్దాడుతూవుంటే ప్రపంచం చీకటిగా అవుపించేది. అమె ఏడ్చేది.

జ్వరం పట్టుకుంది. రోజుకిరోజు నీరసం చేసేస్తూవుంది. డిసారి ఇన్ని యోగాలూ, వెజుణి ఇన్ని మాంగ్గుగురు అరాధ్యురు, కాళిగాయి. పెతగాయి

వాక్యాలూ - ప్స, లాభం లేకపోతున్నాయి. వాటిమీదా నమ్మకం తగ్గిపోతూ వుంది. తాను చచ్చిపోతే ఎవళ్ళదీ ఏమీపోదు, దివుడు కొత్త పెళ్ళికూతుర్ని తెచ్చుకుంటాడు. - ఈపిల్లాడిదిమాత్రం అంతా చెల్లిపోతుంది.

ఎలావుందని కనుక్కోడానికి పూళ్ళోవాళ్ళు వచ్చేవాళ్ళు. అవీఇవీ అడిగేవాళ్ళు; ఈకొననించి ఆకొనకి రెండు సావుళ్ళుపూరు. మూలుగుతూ అరుగుమీదికి వస్తే పూరంతా కనపడేది. పగలంతా నిశ్శబ్దంగా వుండేది. ఎవళ్ళ పనిలోవాళ్ళుండే వాళ్ళు. తిరిగి సంజ కావచ్చేసరికి సొమ్ములవెంట మనుషులు వచ్చేవాళ్ళు. దైర్యం వచ్చేది. ఎవరూ దగ్గరికి రాకపోయినా ఇంతమంది మనుషులమొహాలు చూస్తే కాయలా మనిషికి దైర్యం కలిగేది.

రెంజుదద్ది మంచీచెడ్డా కనుక్కునేవాడు. దివుడితో అతడికి పడేదికాదు. అంచేత పుయుని మరింత ప్రేమించే వాడతడు. తల్లిపిల్లని చూస్తే తన అదిక్యత తనుపుకి వచ్చేది. తనమీద జనం ఆధారపడాలనుకునేవాడు. సంజ తరవాత అతడు అదృశ్యుడైపోయేవాడు. చిత్తుగా తాగేసి వచ్చేవాడు దొర్లదానికి.

మధ్య మధ్య దివుడు వచ్చేవాడు, పుయు ఎదురుపడేడి సిగ్గు పడేవాడు. పుయు చూపులు తప్పించుకుని దూరంగా వుండాలనుకునేవాడు. ఊరికే దొంగుడుగొంతుకతో అడిగేవాడు "ఎలా వున్నావు? ఎలా అనిపిస్తున్నాది?" అని. జ్వరం తగ్గేది కాదు.

దంగరబాత్రివేళ్ళూ నల్లమిరియాలూ తిని పదిహేను రోజులు పడివుండిన తరవాత వొకనాడు పుయు చూసింది - మరి చలిలేదు. వేడిలేదు. చితాగుడి అమ్మవారు దయ చూసింది, తనజ్వరం వొదిలిపోయింది. రెండుకోడు డిసారిని పిలుచుకు వచ్చాడు, నాడి చూసి, మొహమూ, అరిచేతులూ పరీక్షచేసి డిసారి నవ్వాడు. జ్వరంలేదు. మందిచ్చి వెళ్ళాడు. మందుతింటే మరిజ్వరం రాదు.

రెన్నాళ్ళు మూన్నాళ్ళు గడిచాయి. జ్వరంలేదు. పుయు నిశ్చింతగావుంది. కాని వొళ్ళునర్దుకోలేదు. ప్రతి అవయవమూ డిలాగావుంది. ఏదోవుండి, ఇప్పుడు లేనట్టు అనిపిస్తూవుంది. కాళ్ళూ చేతులూ విరిగిపోతున్నట్టున్నాయి. చెవుల్లో తుఫాను రుఝాఝుఝా మంటూవుంది. కళ్ళముందు చక్రాల్లాటి వెలుగు, ముద్దముద్దలు చీకటి ఎగురుతున్నట్టు కనిపిస్తున్నాయి. కూచున్నా నరాలు పీకుతున్నాయి. హాకినా అవస్థ అదోలావుంది. దివుడు దరిద్రం పట్టినట్టు అవుపిస్తున్నాడు, మొహం ఎప్పుడూ వాడిపోయేవుంటోంది. ఎన్నాళ్ళయో బాగా వొక పిడికెడు అన్నమైనా

తిననట్లున్నాడు. ఇల్లు నాలుగు వేపులా చెత్తా చెదారం కుప్పపడింది. పుయు డేకురు తోంది.

అవాళ జామిరికోడు భార్య పుయుకి తల దువ్విపెట్టింది. ఒక్క మొహానికి నూనె, పసుపూ, రాసి పెట్టింది. పుయు వొళ్ళు ఎలావుందో వర్ణించిందామె, అమె సానుభూతి విని నవ్వువచ్చింది పుయుకి. పని తెమల్చడం కోసం తొందరపడుతూ అందామె. "అయిపోయిందే అవ్వా, అంతా అయిపోయింది. నాకు మాత్రం తెలి డం లేదు."

ఈమాట చెప్పడానికని వెదికి వెదికి తన చిన్న అద్దం బైటికి తీసింది పుయు. ఒకసారి అద్దంలో మొహం చూసుకుని తెల్లపోయింది. ఏమైపోయింది తనకి? ఎవరి మొహా మిది? వొణుకుతున్న చేతులతో మళ్ళి మళ్ళి అద్దం తుడిచి చూసింది. అద్దం పాతదైపోయింది. ఎనాటిదో అది. నంతకి వెళ్ళడానికి బలం వస్తే మరో కొత్త అద్దం కొనుక్కుంటుందితాను. ఊట నీటిలో మొహం బాగా అవుచిస్తుం దంటారు. ఎన్నిమాట్లు చూసినా అద్దంలో అదే మొహం. హాకినా కలిగాక పొత్తి కడుపుమీద గీతలు పడ్డాయి. కాని ఈజ్వరం వచ్చాక మొహమంతా గీరుకు పోయింది. శరీరమంతా వొట్టి ఎముకలూ గతకలూ నిండి చర్మం తిందుక చెక్కలా తయారైంది. జుట్టు చింపిరి చింపిరి అయి పల్చబడిపోయింది. దువ్వుతూ పూడిపోయిన వెంట్రుకలు ఇంతకుప్పపెట్టింది జామిరి ముస్లిలి.

ఎవరి వొళ్ళో ఇది! తన వొళ్ళు చూసి తనకే సిగ్గు వేస్తున్నాది. తుమ్మిచెక్క లాటి చర్మంలో పుడకల్లాటి పుంజెడు ఎముకలు — ఇంతే తన సంపద. నిలబడితే మొహం జుమాలు మంటున్నాది. నిస్సహాయురాలు తాను.

యవ్వనం వెలిపోయింది. ఏతప్పు చెయ్యకండా అకాలంగా తాను ముసిల్దయి పోయింది. దిక్కు మొక్కులేని నిర్దయ ప్రపంచంలో పడవడా వొణుకుతూవున్న ముసిల్దామె, అపులింతమీద అపులింత వస్తోంది. నిట్టూర్పుమీద నిట్టూర్పు వస్తోంది. "మళ్ళి ఎప్పటిలాగ వొళ్ళుబాగుచేసుకోవాలి. బలం పోసుకోవాలి" స్థిరప్రతిజ్ఞతో ఆనుకుందామె. జీవనం కావాలి తనకి. తనకోసంకాదు హాకినాకోసం.

ఎంతసేవయో దివుడు వచ్చి గుమ్మంలో నుంచుని చూస్తున్నాడు. ఎండలోనూ గాడ్పులోనూ పనిచేసే ఆతడి రంగు మాడిపోయింది. అయినా చెమటా దుమ్ము పట్టిన మాంస కండరాలు ఆతడు మంచి యవ్వనంలో వున్నాడని చెప్పకండానే చెపుతున్నాయి. పెదవులమీద వంకనవ్వు నిలకడగా అవుపడుతోంది. చప్పట్లు కొట్టినట్టు వెకిలి నవ్వుతో పుయుని తేరిచూస్తున్నాడతడు. కొండకింది వొండలో

బలవంతంగా జామిరికోడు భార్య సాయంకాలపు పనులుముద్ద భర్తీచేస్తోంది. పెతుణీలా కూచుని పుయు తన మొహం నిరి చూసుకుంటోంది.

ఇదీ తనభార్య, దీన్నే తాను ఇంటికితెచ్చే దాకా వుండలేకపోయాడు.

పుయు కాయలామనిషి అన్నమాట దివుడు మరిచిపోయాడు. పొలంనుంచి ఇంటికి వచ్చాడతడు. పనిమధ్య అటవిడుపు కలలుకంటూ వచ్చాడు. తన సొంత విషయం తప్పిస్తే తనకి మరో దృష్టిలేదు.

“మా హెచ్చుగావుంది ముస్తాబు, ఎక్కడికన్నా వయనమా?”

తుల్లిపడి చూసింది పుయు జామిరి ముసిల్మీ ఆమాట వినిపించుకోలేదు. దివుడు మళ్ళీ అన్నాడు.

“బక్క మొహం తోముకుంటూ పొద్దుపోతున్నాది. పొలానికి కూడు వండి పంప దానికి తిరుబాటు లేదుమరి! ఎందుకూ ఇదంతా? రింగా (బొగ్గులు) మీద హింగా (వసుపు) పులిమితే ఏమిటిలాభం? పైగా అద్దంలో మొహం చూసుకోక మొకటి!”

వెక్కివెక్కి ఏడ్చేసింది పుయు, చిన్నపాత అద్దం గుమ్మంవేపు విసిరేసింది.

“ఓ: ఈమాత్రానికి నిర్ర వచ్చేసింది! మాటాడితే ఏడుపు!”

జామిరి ముసిల్మీ కోపం తెచ్చుకుంది. “ఎందుకురా కొడకా, మీదపడి కజ్జా పెడ తాపూ? ఇదే సుఖంగా వుందిరా నీకు? చూస్తున్నావుకదా, కాయలామనిషి. దయా దాక్షిణ్యం లేదురా నీకు?” అంది.

“కోరికవుంటే మరెక్కణ్ణంవో బంగారపు మొహం కన్యని తెచ్చుకు పెళ్ళాడండి నేను వొద్దంటున్నానా? మీదారిలో అద్దం కూకున్నానా? వయసులోవున్నారు మీరు. నేనుకదా, ముసిల్మాన్నయిపోయాను! ఎండిన మసిబొగ్గు మొహమెందుకూ మీకు? ఎవరు మిమ్మల్ని పిరిచారు ఇది చూసి మనస్సు చెడగొట్టుకుందికి?” ఏడుస్తూనే అంది పుయు.

దివుడు తగ్గలేదు. రోజూ ఇలాంటి దృశ్యాలుఎన్నో మనస్సులో చూశాడతడు. ఎన్ని ఏడుపులో విని దిమ్మెత్తిపోయాడు. పుయు జబ్బు వొదిలింది. తన బాధ్యత తిరిపోయింది. ఇక పుయు ఇష్టం దానికోసం లక్ష్యంలేదు తనకి.

అయితే జామిరి ముసిల్మాని మొహమెదుట చూట్లాడి పూళ్ళోవాళ్ళతో రగడ తెచ్చు కోడం ఇష్టంలేదతడికి. మనస్సులోని చిరాకు మనస్సులోనే వుంచుకుని ధుమధుమ లాడుతూ ఇంట్లో దూరిపోయాడతడు.

ఇలాంటి సమయాల్లో పుబులిని తలుచుకునేవాడు దివుడు. పుబులివుంటే ఇల్లు

ఇదిగా వుండేదేమో ! ఒకపక్క తానూ, మరోపక్క రెంజు దద్ది. ఊరికే తినడం తెలుసు రెంజుదద్దికి, మరేంతెలీదు. మరోవేపు పుయు. ఒకళ్ళదగ్గర ఇద్దరైతే కయ్యానికి కరువుండదు. స్వంతఇంట్లోనే చుట్టాల్లావున్నారు అందరూ. సోమరి బుర్రతో ఇలాగే ఆలోచించేవాడు దివుడు. అంతమందినీ తరిమెయ్య గలిగితేనా - దుడ్డుకర్ర పట్టుకుని తరిమితరిమి తగిలేస్తే - అప్పుడూ బతుకులో కొత్తబాట వేసు కుని బాగుపడే వాడు తాను. తరవాత పియ్యటి అస - ప్పి, స్థానకత లేకందా వుంది తనకి.

మెల్లిమెల్లిగా పుయు నిలబడింది. మొదట మొదట కర్ర పూత పట్టుకునేది ఇప్పుడు పుత్తిచేతులతోనే పూరిదార్లో నడవగలుగుతోంది. కాని మన్యం జ్వరం అమెని నులిపేసి, దగాచేసి వెళ్ళిపోయినప్పటినించీ ఏదోలాగ హతాశగా వుందామెకి. వెనకటి పుయు మరిలేదు.

డె బ్బ యి అ యి దు

బాలిపూజ * కొద్దిరోజులుంది. కొత్తపొలాలకోసం కొండలు మండి చల్లపడ్డాయి. 'పారాస్థి' నిద్దర వొదిలింది. ఎవళ్ళు ఎంత అడివి నరికి అగ్గిపెట్టి పాడుచేశారో తనిఖీ చేస్తాడతడు. ఇరవైకోసుల అడివి ఆతడిది. నాలుగుకోసులాకి వొకరు చొప్పున కాపలా 'గారడ' లుంటారు. గుగ్గిలపుఅడివి తెగిపోయి కాలిపోడం అందరూ చూశారు. అంత విలువైన వెదుళ్ళ అడివీ కాలిపోయింది. ఏముందిక : కొండవారి నడవడం అంత సులువుకాదు. అడివిలో ముళ్ళున్నాయి, పాములున్నాయి. 'గారడు' తననాలుగుకోసుల జాగాలో వొకచోటకూడుంటే 'పారాస్థి'కి జరగదు. అంచేత వాళ్ళు ఇంచుమించు అతడిదగ్గరే వుంటారు. ఒక గారడు వంట చేస్తాడు. ఒకడు కాఫీ తయారుచేస్తాడు, పిల్లల్ని ఎత్తుకుంటాడు. ఒకడు వేట వెదకడానికి వెళతాడు. అంటే 'పారాస్థి' వేటకి వెళతాడు తనక మంచిజాగా చూసి మాటు కట్టించాలి. ఒకడు తుపాకి తుడుస్తూ వెంట వుంటాడు. గారడు బైటికి బైలుదేరితే, తన పరిచయల్ని పలకరించడానికి వెళతాడు. సారా తాగు తాడు. గంజాయి పీలుస్తాడు. లేదంటే నల్లమందు బిగించి తన ఇలాకాలోని చెట్లు కలకంటాడు. జ్వరంవల్లా, వ్యభిచారంవల్లా ముగ్గిముగ్గి ముసిలిగుర్రాల్లా కనపడతారు వాళ్ళంతా. సగం సగం మనుషులు వాళ్ళు. బుగ్గలు చొచ్చుకు పోయి, జుత్తులు పండిపోయి వుంటారు. దర్బారువేషంలో వాళ్ళు బయలుదేరి నప్పుడు పాతదుస్తులు గచ్చిలాల్లా వేలాడుతూ ఫడఫడ లాడతాయి. ఇరవైకోసుల ఘాటి కొండల అడివికి ఒక్కడని పారాస్థి, సహాయులుగా అయిదుగురు గారడ్లు. అందులో ముగ్గురు ముసిలాళ్ళు. ఒకడికి వొక కన్నులేదు. మరొకడు చెవిటివాడు. పారాస్థి జీతం ముప్పయి. గారడ జీతం ఏడు. అప్పడప్పడు నాలుగైదుమాసాల జీతం ఐకాయపడుతుంది. అయినా పారాస్థి, లేంజరూ చేతిదితిని, కాపుళ్ళుమోసే వాళ్ళ కూలులిచ్చి, నెలకి ఇరవైరోజులు గస్తు తిరుగుతారు. కొండగాలి తియ్యగా వుంటుంది. దగ్గర పేటల్లో, చుట్టుపట్ల పూళ్ళలో మంచిమేత దొరుకుతుంది.

* కోడు దేశంలో ప్రాచీన కాలంనుంచీ వున్న వొక ప్రధానమైన పూజ.

ఫారాస్తి వేటాడతాడు. ఎన్నిమాట్లు మేకలు దొరికితే అన్నిమాట్లా పులాపుపార్టీ చేస్తాడు. పాత రికార్డులుచేసి " పాంవాడే మాలవాడే " (?) పాట వింటాడు. ఇల్లు జ్ఞాపకం చేసుకుంటాడు. గారడ మంత్రులమధ్య కూచుని తన అడివివైభవం చూస్తాడు.

" ఒరే సాదూ - "

" మహాప్ర - "

" అ మందుతున్నది సర్గిఘాటీ కదురా, మిణిఅపాయు దగ్గిర ? "

" చిత్తం చిత్తం మహాప్ర - "

" మరి అదో "

" డొంబు లంజకొడుకులు ముట్టించేసివుంటారు మహాప్ర, అది మధ్యపుట్టి డంగరలా అవుపిస్తున్నాది. "

" బయల్దేరదాం రా, సాదూ ? "

" చిత్తం మహాప్ర, తమఇష్టం. డొంబు లంజకొడుకులు డబ్బున్నవార్యు. "

పెదలేంజరు దొర దిరేసు వేసుకుంటాడు. నడివయస్సులో వున్నా పెళ్ళిచేసుకో లేదతడు. తలుపులు మూసేసి దొరల్ని అనుకరించి ఫిడేలు వాయిస్తాడు, డ్యాన్సు చేస్తాడు. పెద్దతలకాయ అతగాడిది. ప్రణాళిక తయారు చెయ్యడానికి నెలకీపైగా ' హుజూరు ' పనిమీద పట్నం వెళ్ళవలసినవచ్చేది. అడివికివస్తే అందరికీ చూపెడుతూ సిగరెట్టు కాలుస్తాడు. ' సభ్యతదుస్తులు ' వేసుకు మెరిపిస్తాడు. ఇంగ్లీషులో ఫారాస్తిని తిడతాడు. అతడిపేర హుజూరుకి రిపోర్టులు రాస్తాడు. ఇదీ అతడిపని. సమయం కనిపెట్టి కాపుళ్ళూ అవినట్టించుకుని ఫారాస్తి హుజూరికి వెళతాడు. లేంజరు ఫిడేలు వాయిస్తాడు ; డ్యాన్సు చేస్తాడు. హుజూరులో కాగితాలు మాయమవుతాయి. ఫారాస్తి పులాపుపార్టీ చేస్తాడు. లేంజరుగారి అపఖ్యాతి ఏకరువు పెడతాడు. అడివి తగలబడినప్పుడు తరుచు ఫారాస్తి. గారడులూ గైరుహాజిర్లో వుండవలసినవచ్చేది. జ్యూరానికి మందు తినడానికి పడేపడే బైటికి వెళ్ళవలసినవచ్చేది. అదికాక ఇంకా పెద్దపెద్ద పనులుండేవి.

ఫలానా దగ్గిర సాగువాను మొక్కలు నాటాలని అర్థమవుతుంది. ఊరికి మిరపకాయల మూటలు వెళతాయి. జనం వస్తారు. నాలుగు మాసాలు పని తగులుతుంది. కర్రలుమీద పేర్లురాసి రాటలు పాతాలి. అవి దన్నుగా మొక్కలు నాటాలి. ఏడాది అయేనరికి రాటలు పెద్దపెద్ద చెదపుట్టలై పెరుగుతాయి ; మొక్కలు న్యర్లానికి వెళతాయి. దాంతో రిపోర్టులు. ఇలా రకరకాల పని బోలెడుంటుంది.

అయిదేళ్ళయి బంగాళా తయారవుతూ వుంది. ఇటికి అవలు కాల్తున్నాయి. ఇలా ఎన్నో ఇతరపనులు. ఎందరో మరీ పెద్దఅధికార్లు రస్తావున్న ప్రాంతానికి వేంచేస్తున్నారు. వాళ్ళ విషయం తెలుసుకుందుకే వెళ్ళాలి. వెళ్ళకపోతే పిలక వూడిపోతుంది. పులివేలు జరుగుతుంది. అందుకని ఏఅడివిలో పులి ఆడుగులు అవుపిస్తున్నాయో వెదకాలి. ఏపులి ఎంతపొడవుందో కనిపెట్టాలి. ఏ అడివిలో పులిరిట్టలు పడివున్నాయో కనిపెట్టాలి. అది ఎంత పురవో చెప్పాలి. కాయదాగా మూన్నాళ్ళు వొకపోతు పులికి మేతపెట్టి, మెల్లిమెల్లిగా దాన్ని పెద్దరస్తాకి తీసుకు రావాలి. అలాతీసుకువస్తే, వొకదగ్గిర పెద్దచెట్టుమీద నిచ్చెన వేసుకుని మాటుకాసి పెద్దదొర పెద్దతుపాకితో పెద్దపులిని వేస్తాడు. ఫారాస్టి ధన్యుడవుతాడు. అడివిలో కోళ్ళ మూటింగు జరుగుతుంది - అంటే, అడివికోళ్ళని 'థాం' మనిపించడం. అడివికోళ్ళు వాటి జాగ్రత్తలోఅవి దాక్కుని తిరుగుతాయి. ఎక్కడ 'థాం' మని పించాలో ఆ అడివికి వాటిని రొప్పకురావడానికి నెలలతరబడి ఫారాస్టి తిరుగు తాడు. ప్రతిరోజూ మణుగులకొద్దీ చోళ్ళు చల్లుతూ అడివికోళ్ళు వొకదగ్గిర మంద చేరుస్తాడు. 'తికానా' రోజున రొప్పడు జరుగుతుంది. మేమంతాగ అడివికోళ్ళు. ఎగురుతాయి. గుళ్ళుపెల్తాయి. దురదృష్టం పట్టినకోళ్ళు దెబ్బకి ఎనిమిదీ, పదీ పడిపోతాయి. ఫారాస్టి పండుగ పూర్తవుతుంది.

ఒక్కమనిషి ఇంతపని చెయ్యాలి. పైగా ఇంతపెద్ద ఇలాకా. ఎంతని పాకు లాడతా డతడు? మలేరియా దోమల్లో కష్టపడుతూ, దుఃఖంతో విహ్వలడవుతూ అడివికోళ్ళ చూస్తాడు ఫారాస్టి. పాతరికార్డులు వింటూ కష్టం తీర్చుకుంటాడు. బాదామీ కాగితంమీద రిపోర్టురాసి, మిరపకాయకట్టి పంపుతాడు. లేంజరు ఫిడేలు వాయిస్తాడు. గారడు తలనొప్పి మిషపెట్టి ఇంట్లోకూడుని దమ్ములాగుతాడు. అడివి తగలబడుతూ వుంటుంది.

మిణిఅపాయు దారి గారడ్డా, ఫారాస్టి ఇదీ తంతు.

అందరూ వొకేరకంకాదు. ఆదృష్టం బాగున్నవాళ్ళు ఈపుయిల అడివికి, జ్వరాల కొండకి రారు. ఇక్కడికివస్తే ఎంత బూకరించినాకూడా అడివిలో అడుగు పెట్టకతీరదు. అడివిలో తిరుగుతూవుంటే పులి తారసిల్లడం తప్పదు. ఎప్పుడో. వొకనాడు పాపం గారడు మాటుమిది ఫారాస్టికోసం కాఫీ పట్టుకువెళుతూవుంటాడు. దార్లో పులిపట్టుకు తుద్రుమంటుంది. బహిర్మామికి వెళుతూవుంటే పులి ఎత్తుకు పోతుంది. దారంబడి నడుస్తూవుంటే లాక్కుపోతుంది. బనవొదిలే దేవుడేదిక్కు. మన్యం జ్వరంలో పళ్ళూడిపోతాయి. కొంతమందికి కడుపులో బల్లలు పెరుగు

తాయి. మెడకీ, చేతులికీ ఎన్నితావేజులు కట్టుకున్నాకూడా కుటుంబంలో వొకరో ఇద్దరో మన్యం జ్వరంలో పోకతప్పుదు. గారడు కూడా కళ్ళుమూస్తాడు. ఫారాస్తి కూడా హరీ అనవలసిందే.

గస్తీకి బయలుదేరితే ఎక్కడ డేరాపడుతుంటే 'తికానా' వుండదు. ఎవళ్ళ సొమ్ములు పాకలోనో, ఎవళ్ళ అరుగుమీదో, ఏ చెట్టుకిందో చెప్పలేం. నాలుగు వంతుల్లో మూడువంతులకాలం చలీ, వానా, పొగమంచూ, చీకటిన్నీ తడిసిపోతూ, వడవడ వొణికిపోతూ, అందులోంచే ఘాటీకొండలమీద, దారికాని దారంబడి దేవుడా అని నడవాలి. రస్తావుండదు, వాహనం వుండదు. చస్తే అడిగేవా డుండదు. "చెడ్డ డుమా కనక వేగం చచ్చాడు. అందుకోసం విచారమెందుకూ" అంటాడు కోడు. ఈబతుకుకోసం గారడు జీతం ఏడు రూపాయలు. పారాస్తికి ముప్పయి. అదీ నాలుగైదుమాసాలు బకాయి పడుతుంది. ఇంతపెద్ద ఇరవైకోసుల అడివిని రక్షించడం కోసం కేవలం వొకే వొక్క పారాస్తి. అయిదుగురే గారడు. వాళ్ళు చచ్చినా బతికినా చూసే దిక్కులేదు. వాళ్ళకోసం అస్పత్రి లేదు. పోస్టాఫీసు లేదు. సభ్యజీవనంలోవున్న ఏరకం అనందమూ లేదు. అవకాశమూలేదు. నిర్వాసితులు వాళ్ళు. వాళ్ళకి వొక ఆశంటూలేదు. సుఖస్వప్నంలేదు. అడివిబతుకు. నిర్దయ. మనిషికాకండా వుండడమే మప్పుతున్నాడు మనిషి. అవకాశవాదమే నేర్పుతోంది బతుకు. అందుకనే ఫారాస్తి అలాగ, గారడ అలాగ.

వాళ్ళు వస్తున్నారని కబురువచ్చింది. బాజాలతో ముందు పరిగెడుతుంది కబురు. ఈవూరికోడు ఈవూళ్ళోనే కూచుని డోలు వాయిస్తాడు. ఆ బాజా సంకేతం పొరుగుారికోడు గ్రహిస్తాడు, ఫారాస్తి వస్తున్నాడని. అపూరు డోలు కబ్బంతో పక్కవూరికి కబురందిపోతుంది. సంతలో అదేచర్చ సాగుతుంది. ఈవూరి చుట్టాలు అపూరు వెళుతూ అదే కబురు చెపుతున్నారు. కోడులు జల్లుకుంటున్నారు. డబ్బు దస్కం చందాలువేసి జాగ్రత్తచేస్తున్నారు. తేనె సంగ్రహిస్తున్నారు. పాల్వగుండా, పెండలం దుంపలూ, మిరపకాయలూ, చింతపండ్లూ, పాతబియ్యం సంగ్రహిస్తున్నారు. ఒక్క ఫారాస్తి - వొకవూరు ఎన్నిమార్లని రాగండు? అతణ్ణి సంతోష పెట్టి సాగనంపకపోతే ప్రమాదం వస్తుంది. స్వయంగా గోచీ పెట్టుకుని చుట్టాన్ని గౌరవించడమంటే స్నేహంతో కాదు, భయంతో.

పంచాయితీ జరిగి అంతా సిద్ధమైంది. పోడుచేసిన ప్రాంతాలు శాయశక్తులా దున్నేశారు, పాతపోడు ఏదో, కొత్తపోడుఏదో తెలుసుకోలేకపోవాలి ఫారాస్తి.

ఎవళ్ళపేరూ ఎవళ్ళూ చెప్పకూడదని కూడబలుక్కున్నారు. ఫారాస్తి ఏం చేసినా పూళ్ళోవాళ్ళందరూ పంచుకోవాలి. తప్పకోవాలి. అంతకీ ఆతడు మంచుపట్టువడితే పూళ్ళో ఇద్దరు బైలుదేరతారు. "మేం చేశామంటారు. ఏం జరిమానా, శిక్షవడినా అందరూ పంచుకుంటారు.

ఎక్కడ అతడు లంగరువేస్తాడో నిశ్చయమైంది. ఎవరు కావిడి మోసుకు వెళ తారో నిశ్చయమైంది. కోళ్ళు ఎక్కణ్ణుంచి వస్తాయో, ఏమేక నరకాలో అన్నీ నిశ్చయ మయ్యాయి. అందరూ నిద్ధంగావున్నారు. ఫారాస్తి రావడమే తరవాయి. ఒక రాత్రి డిసారి చుక్కలు లెక్కపెడుతూ గడిపేశాడు. ఉదయం అతడి దగ్గర గోష్టిజనం మూగి అడిగారు.

"చెప్ప డిసారి చెప్ప, ఫారాస్తి వస్తున్నాడు కదా, యోగమెలావుంది? ఫల మెలా వుంది?"

అందుకని రాత్రికి రాత్రి కూచుని డిసారి జవాబు సంపాదించాడు. తనవాళ్ళ కోసం.

"నగం మంచీ, నగం చెడ్డా" అన్నాడు డిసారి. అతడు చెప్పినదాన్నిబట్టి చిన్నమేక పెద్దది కావడమూ, తక్కిన సామగ్రి మారడమూ జరుగుతుంది. అధికార్లందరూ మహాప్రభువులు. పోడుచేస్తే ఫారాస్తి పట్టుకుంటాడు. జంతువులు క్రంపితే పట్టుకుంటాడు. పక్షులు గడ్డిమేయడం కోసం వస్తుంది. ప్రతినాగలికీ వస్తుంది. అంతేకాదు ఎన్నోవాల్లమీద అధికారముంది పారాస్తికి. రకరకాల అధికార్లకి రకరకాల కబుర్లు అందిస్తాడతడు. ఎవరు సారా వందారో. ఎవరిగుమ్మం ముందు చెత్తకుప్ప వుందో, అన్నీ అతడే చెబుతాడు. ఏమంటే అధికార్లందరూ వొకేజాతి మరి. అడివిలోని కోడులకంటే వాళ్ళువేరు.

డిసారి పని ముగిసింది. బెజాణి పని వచ్చింది. ఝాకరదేవత గృహదేవత. చితాగుడి దేవత ఆదవులు కాపాడే దేవత. ఈదేవతలదగ్గర ప్రార్థన జరిగింది. అధికారి వస్తాడు. అతడు కులం మనిషికాడు. సంఘం మనిషికాడు. అతడి వల్ల ఏ అపదా రాకండా వుండాలి. కోడు చేతులు ఎప్పుడూ కట్టే వుంటాయి. కొత్తప్రపంచమంటే భయమతడికి. కాగితాల రాతలంటే మరి భయం. భయం, అవనమ్మకం, సందేహం - వీటిలోనే కొట్టుకుని దేవతల్ని పూజిస్తాడతడు. కింద తలకొట్టుకుని వరమడుగుతా డతడు, "అపద రాకండా వుండాలి. కష్టం రాకండా వుండాలి. దేవతా! రక్షించు."

ఎండలు వుంటుండగానే ఫారాస్టి వచ్చాడు. ముందు దివుడు సావోతా, వెనక బారికి భువ్వాముండా, పూరి పెద్దరైతులూ అంతమంది కలిసి సగం దూరం ఎదురు నన్నాహం వెళ్ళారు. సావోతా స్వయంగా వొక పిడతలో పాలచుక్కలు పట్టుకున్నాడు. పిడత మూతి ఆకుతో కట్టిసి, రాడుతో వేలాడదీసి పట్టుకున్నాడు. ముందు ఎదురువెళ్ళి పాదపూజ చేసుకోవాలి. అధికారి ఎంత దూరం నింజో పరిగెత్తుకు వస్తాడు. శరీరం బాధగా వుంటుంది. సగం దార్లో కూడుని కాఫీ తాగాక పూళ్ళోకి వేంచేస్తే మంచిది.

అదుగో వస్తున్నారు అధికారిగారు. ముందు కావళ్ళ కోడులు నడుస్తున్నారు. వాళ్ళవెనక బెత్తంపట్టుకుని వొకగారడు నడుస్తున్నాడు. చివర పారాస్టి. ఒంటి కన్ను గారడు తుపాకి మోస్తున్నాడు. మిచేఅపాయు మనుషులు పరిగెత్తి కిందికి దిగిపోయారు. అక్కడ వొక సాపరాయి వుంది. చెట్టునీడ పడుతుంది. ఎంతమంది అధికార్లువచ్చినా అక్కడే కలుసుకోడం. "మహాప్రభు, మహాప్రభు" అంటూ. తుఫానులో వెదురుపొదలు వొంగిపోయినట్టు అంతమంది ఫారాస్టి ముందు వొంగి పోయారు. ఫారాస్టి చీదరించుకుంటూ నోట్లోని పాటాకుచుట్ట గిరవాటేశాడు. అతడి వొళ్ళంతా ముచ్చెమటలు పోస్తోంది.

"ఎం రా లంజికొడుకులూ, మీరు అడివికొట్టేసి నన్ను ఎండలో పరిగెత్తిస్తారా? ఇండండి మీపని పట్టిస్తాను. ఎం రా, సావోతా లంజికొడుకా! కొత్తగా సావోతా అయ్యావని అడివంతా కొట్టేసి పనివాడితనం చూపిస్తున్నావు కదూ! ఇండు, వుండు. దొంబుని నీ నెత్తిమీద సావోతాచేసి కూచోవెడతాను. చూడ్తు కాని."

చూట్టూ "మహాప్రభు, మహాప్రభు" నాదమే. పారాస్టి గదమాయింపు వినగానే యావన్నుంది గారడ్డగ్గిర గుసగుసలు మొదలుపెట్టారు. పారాస్టి గద్దింపు అడివి మనుషులు ఇంకోలా అర్థంచేసుకుంటారు. అగద్దింపు అర్థం ఏమిటంటే "అన్నీ నిద్దంచేశారా? తిండి, బసా, మామూళ్ళూ - వీటిలో ఏమీ ఇబ్బంది వుండదు కదా? సన్న బియ్యం, మంచి కమ్మని నెయ్యి, మేకా, కోళ్ళూ జాగ్రత్తచేశారా?" అని గ్రహించేవాళ్ళు.

రెండుసార్లు లంజికొడుకులారా అనీ పనిపట్టిస్తాననీ భయపెట్టేస్తే అడివిమనుషులు అధికార్ల కిందిఫాయదా వాళ్ళదగ్గిరికి పరిగెడతారు.

"మీరు కొంచెం చెప్పండి మహాప్రభు....." ఏమీలేదు, అడివిలో కోతులం. ఎలాగో బతుకుతున్నాం. ఏదిఎక్కణుంచి తేవాలో తెచ్చాం. అలా ఆనకండి

మహాప్ర. చచ్చిపోమా! అధికార్లు, మీరు కోప్పడితే ఎక్కడ వుంటాం మేం? నాటుమనుషులం, ఇంట్లోంచి బైట కాలుపెడితే సిక్స్ (పద్దతులు) తప్పినదుస్తాం. మీరు రక్షించకపోతే ఎవరు రక్షిస్తారు? మా అవస్థ చూడండి మహాప్ర! పెద్ద మహాప్రతో కొంచెం చెప్పండి మహాప్ర! - "

ఫారాస్తి కూచున్నాడు. కోడులు అతడికి వినరదం మొదలెట్టారు. ఒక పక్క అగ్గి రాజేశారు. మొలల్లో కోడిగుడ్డు దాచి దొంగల్లాగ అగ్గిదగ్గిర తారాడు తున్నారు కోడులు. అడిగితే "ఏమీ ఇవ్వలేదు, ఏమిస్తాం? - అడివి మనుషులం. ఏముంది మాదగ్గిర? ఏమిస్తాం? ఏం లేదు, లేదు - మహాప్ర మంచి మనిషి. అధికారికి వ్యతిరేకంగా నోరెత్తడం మాతరమా? అధికారి ఏమీ కష్టపెట్టలేదు. ఏమీ దౌర్జన్యం చెయ్యలేదు. దేవుడిలాటి మనిషి. "

రాతిమీద మహాప్రభువు కూచున్నాడు.

"ఒరే సాదా, లంజికొడుకులు బాలా (అకుల పాక) వేశారో లేదో? ఇక్కడే కూదోపెట్టేస్తారా ఏమిటా? "

అవేపు "పొండి పొండి" అని కేకలు-"ఒరే వెధవలూ, పూళ్ళో బందోబస్తు చెయ్యండి. కాఫీ తాగగానే మేం పూళ్ళోకి వెళతామా, ఇక్కడే కూచుంటామా? పొండి, పొండి. "

కోడమీంచి పూరిమనుషులు చూసిపోతున్నారు. "వీరిపేరే అధికారి. వీరి కోసమే ఇంత ప్రయత్నం. అనుకుంటూ వుండగానే వచ్చేవారు వీరు. "

ఫలహారం పూర్తికాగానే అధికారి మహాప్రభువు లేచాడు. వారి మూటలు మోసిన కోడులదగ్గిర దాల్చినీ మంచీచెడ్డా ఈపూరి కోడులు తెలుసుకున్నారు. ముందుగా జనం చెదురుమదురై నడుస్తున్నారు; పరిగెడుతున్నారు. అడాళ్ళు దాక్కుంటున్నారు. చిన్నపిల్లలు పారిపోతున్నారు. వెనక కర్ర పట్టుకుని జోళ్ళు టకటక తాడిస్తూ అధికారిగారు నడుస్తున్నారు. వారి వెనక ఈ పూరి పెద్దలు నడుస్తున్నారు. ఎదట 'మహాప్ర మహాప్ర' నాదం. దండాలు, జోహార్లు. ఉత్తర క్షణంలో అధికార్లు, "సాలా, గ్యాలో, * లంజికొడుకా, అమ్మి కొడుకా, ఏం రా ఏమిటి నరికావురా? ఏం రా జంతు పుల్లి చంపావురా? "

* గ్యాలో = లంజికొడుకు, ఒడికాలో తరుచు వాడే తిట్టు; ఏకేషించి గంజాలలో Son of an adulteress అని భాషాకోశం.

ఊరికి కొంచెం ఎడంగా అకులపాక వేసివుంది. నీళ్ళు, కర్రలూ అన్నీ అక్కడే వున్నాయి నీడంగా. మహాప్రభువు దయచేశారు. మడత కుప్పీ, మడత మంచం విప్పి వేశారు. మహాప్రభువు కూచుని చుట్ట ముట్టించారు. దంతాలుపెట్టి తలమూసిన కోడులంతా మహా ప్రభువువైపు మొహాలు పెట్టుకుని కూచున్నారు. ఇప్పటినించీ మహాప్రభువు పూళ్ళించి కదిలి వేంచేసేదాకా వీళ్ళందరూ బస నాలుగువేపులా మూగి వుండవలసిందే. ఊరికే కూచుంటే, పోడు విషయం అధికారి అడుగుతాడని నందేహంగా వున్న అదుర్దుహూర్తం దగ్గర వడవచ్చు. ఊళ్ళోవాళ్ళు లొడబిడ లొడబిడలాడుతూనే వున్నారు. సావోతా, ముఖ్యులైన ప్రజలూ జంగెళ్ళలో సామగ్రిపట్టుకువచ్చి, తలవంచి అధికార్ల పాదాల దగ్గర పెడుతున్నారు. మేక మే మే అరుపు వివసడింది. కోళ్ళు కో కో అరుస్తున్నాయి. రకరకాల వస్తువులతో బస నిండిపోయింది. ఈవూరితో సామంజస్యం లేకండా కనిపిస్తూవుంది, పారాస్థి విడిది.

మొదటి కాంతి ముగిసింది. సంజవేశస్పదు అధికారిగారు అడివి తిరగడానికి బైలుదేశారు. ఎగబడి వూరికొండ చివరిదాకా వెళ్ళారు. అవత్తు శిఖరం నించి దూరం దూరంగావున్న అడివి కొండలూ అన్నీ అవుపిస్తాయి.

"ఒరేసాదూ, - అదుగో అక్కడ నిసారగ్రామం కొండమీద కొంత పోయిందిరా."

"ఇంకావుంది మహాప్రభూ, అక్కడ - హోర్పువదర ఖెందా, * డెంగణా గుతా కిందికొండా, చికగుడ దమకా. " + " గారడు చెప్పకుపోయాడు. ఫారాస్థి రాసుకుపోయాడు. కోడులు భయంతో వొకళ్ళ మొహం వొకళ్ళు చూసుకున్నారు; సొంతం కోసం కాదు, పొన్నూరు వాళ్ళకోసం.

పారాస్థి కళ్ళతో చూసేసి, అయిదు కోసులవారం కొండలమీది పోడు పరిమాణం లెక్కవేసి రాసేసుకున్నాడు

"నిసారమూలి - 30 ఎకరాల 73 సెంట్లు గుగ్గిలం అడివి 6 అడుగులనించి 16 అడుగులవరకూ చెట్లు. హోర్పువదర ఖెందా కింద 4 ఎకరాల 9 సెంట్లు, ఇరవై ఎడుబళ్ళన్నర తుప్పలు. పైన 29 ఎకరాల 58 సెంట్లు. గుగ్గిలపు చెట్లూ, దవనపు చెట్లూ, తియ్యోప చెట్లూ 7 అడుగుల నించి 13 అడుగుల 4 అంగుణాల చుట్టుకొల్త."

* సరిహద్దు. + సానువు.

బెజుబి దివ్యదృష్టిని, డిసారి చుక్కల లెక్కనీ మించిపోయిందీ లెక్క. అంత కంటే తీవ్రంగా, స్పష్టంగానూవుంది మైగా. కోడు తమ్ములందరినీ డంగుచేసేసి, అవొక్క దగ్గిరే నిలబడి, పది మైళ్ళు పడుకుండు మైళ్ళు మొదలు మైలుదాకావున్న పోడు ప్రదేశాల భూపరిమాణమూ, చెట్లజాతులూ, వాటి చుట్టుకొలతలూ అన్నీ రాసేశాడు. ఫారాస్టి. మనిషి అడుగు పెట్టలేని మన్యం అడవుల వివరణ అది. నిజంగా వెళ్ళి, కనుక్కుని రాయాలంటే, కనీసం నెలన్నా పడుతుంది. ఒక యుగం నించి సర్వే కాలేదు, గొలుసు వెళ్ళలే దక్కడికి. మిణిఅపాయు కొండ కొప్పుమీద, సంజప్పుడు నిలబడి దశాంశబిందువు దగ్గిరనించి క్షేత్రఫలం దాకా లెక్కంతా సంపాదించేశాడు ఫారాస్టి. ఒక నెలపని అయిదుమినిట్లలో చేసెయ్యడం అతడి చాకచక్యం, బహదూరు తనం పైనలా కావాలతడికి,

సంజపోయి. చీకటి పడింది. లెంజుకోడు సోనాదేయి ఇంటికి, బారికి దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. ఇవాళ తురుంజా ఇంట్లోవున్నాడు. బాలముందా కూడా వున్నాడు. లెంజుకోడూ, బారికి ఇద్దరూ గడపమీద కూచుని కల్లు తాగారు.

"హెచ్చుతాగకు బారికి, కంపుకొడితే అధికారి కొడతాడు, తే నాకుతే. "

"నువ్వుమాత్రం హెచ్చు తాగితే ఎలా ; సావోతా. వెళతాం కదూ ? "

"ఈళ్ళోవాళ్ళు ఏమనుకుంటారో బారికి ? దివుడుగాడు ఎల్లప్పుడూ జెలగలాగ వొదలకండా వున్నాడు. "

"దాని బందోబస్తు నేను చేస్తానుకదూ, నామీదవొదిలెయ్యి సావోతా ! ముందు గారడ మహాస్రూకి చెప్పాలి. మనఇద్దరం వెళదాం. గారడని ఇంటికి పిలుచుకు వద్దాం. గారడ పారాస్టికి తెపుతాడు. ఫారాస్టి రిబిణికి చెపుతాడు. రిబిణి నింగామన * కి చెపుతాడు. ఇలా జరుగుతుంది పని. అధికార్లందరూ భాయీ భాయీలు, ఒకడికి తెలుస్తే అందరికీ తెలుస్తుంది. తుదకి నీతలకి తురాయికట్టి, నీకు నాయకపదవి కట్టబెట్టినప్పుడు తెలుసుకుంటావు నామాట నిజమో అబద్ధమో. ఊరిసావోతా అవుతావు నువ్వు. నాకు మంచి ముడి చెక్కిలిస్తావుకదా, సావోతా? మరిచిపోవుకదా, అప్పుడు ? "

ఇంట్లో పొయ్యిదగ్గర సోనాదేయి మొహం ఎర్రగా అపుపిస్తోంది. ఉపారు కలి గిస్తోంది. నిజంగా తాను సావోతా అయినట్టే అనుకుంటున్నాడు లెంజుకోడు.

"ఏమన్నా జాగ్రత్త చేశావా సావోతా, వుత్తి కబుర్లైనా అన్నీ ? "

సోనాదేయి నరదాగా చూస్తోంది, లెంజుకోడు ఏం జవాబు చెప్పరాడో అని. తన బట్ట చిరిగిపోయి వుంది. చేతులు ఖాళీగా వున్నాయి. నోటితో చెప్పడం చేతకాదు.

“ ఏదో కొంచెం వుంది బారికి, చాలకపోతే అప్పు గిప్పు పూళ్ళో ఎవళ్ళూ ఇవ్వరూ? ”

పెద్ద నిట్టూర్పు తీశాడు బారికి, మనుషుల నడవడిమీద నమ్మకం తక్కువ తనకి. ఊరికే అందరూ కలుస్తూవుంటారు. డబ్బుమాట వచ్చేసరికి నోటికితాళం పడుతుంది. ఎంత డబ్బుందో చెప్పేసి దొరికిపోడం ఇష్టంలేదు లెంజుకోడుకి.

ఘడియ రాత్రయింది. స్నేహితులిద్దరూ వెళ్ళారు. చీకటిలో గుసగుసలు. ముసిలాళ్ళ కుట్ర. దార్లో దగ్గుతూ మరో నలుగురైదుగురు ముసిలాళ్ళు వచ్చారు. జాంబాకోడూ వచ్చాడు. ఎలా దివుణ్ణి పూడపీకేసి లెంజుకోడుని సావోతా చెయ్యడం? ఇవే గుసగుసలు. ఆలోచనకి అందరూనూ, కాని అనడానికి భయం. దివుడికి వుప్పందిపోయిందా, దుమ్ము రేపేస్తాడు.

మొదటి దున్నంఘటన పారాస్థి విడిదిముందు - వంటపాకనించి ఎగిరివచ్చి దివుడుసావోతా బారికిముసిలాడిమీద విరుచుకుపడ్డాడు. కొట్టినంతవని చేశాడు.

“ ఇంచేపుదాకా ఎక్కడున్నావు? తాగుబోతు వెధవా! ఎవ్వడికి ఏం ఉపకారం చేస్తున్నావు నువ్వు? అధికారి వచ్చారు, కబురూ గిబురూ తెచ్చి పని చెయ్యడం కోసం ‘ బారికి పొలం ’ తింటున్నావా, ఇంట్లోకూచుని కల్లు తాగడం కోసమా? పద. గారడ ఎదట పెడతాను నిన్ను. ”

గారడ వొకదగ్గర హాయిగా కూచుని ఎదురుచూస్తున్నాడు. లంజికోడుకా. లమ్మికోడుకా అంటూ ఫడేలు మనిపించాడు వొక లెంపకాయ. సాలా. బారికయి వున్నాడు! పిలిచిపిలిచి జవాబు లేదు. వెళ్ళు గెడ్డకి. తప్పేలా అదీ తోమి పట్టుకురా. దార్లో ఎక్కడన్నా నువ్వు వస్తే! ”

బారికి మతిపోయింది. వెళుతున్నప్పుడు ఏడుపు గొంతుకతో అంటూవెళ్ళాడు. “ తప్పు లేకండా నన్ను కొట్టించావు. నీకూ నాకూ మధ్య ధర్మమే వుంది, దివుడు సావోతా! నేను ముసిలాణ్ణి. ”

గారడు తన జాగాకి తాను వెళ్ళిపోయాడు. పారాస్థి విడిదిలో పడుకున్నాడు. కోడు పిల్లలు అతడి కాళ్ళు పిసుకుతున్నారు. విని అనుకుని వుంటా డతడు, “ గారడు ముసిలాడైనా చేతకానివాడు కాడు ” అని.

ఊళ్ళోని ముసిలాళ్ళు దివుడు చుట్టూ కూచున్నారు

“ ఏమ్మోరణంగా ముసిలాణ్ణి కొట్టించావు సావోతా - ”

“ఏం తప్పు చేశాడతడు ? సంజపొద్దుదాకా ఇక్కడే వున్నాడు. ఇంటికి వెళ్ళి వచ్చేలోపున ఏం ములిగిపోయింది ? ఇంతమంది వున్నారు, తప్పేలాలు తోముడానికి ముసిలి బారికే, రావాలా ? ”

“ముసిలి సావోతా బతికివుంటే ఇలా జరిగేది కాదు దివురూ ! ”

కజ్జా పెంచడం దివుడికి ఇష్టం లేదు పైవాళ్ళచేత పూళ్ళవాళ్ళని ఎవళ్ళనీ కొట్టించడం తన ఉద్దేశం కాదు. ఊళ్ళో విషయం పెద్దదవుతుంది. జనం తనమీదే తప్పు మోపుతారు.

“బారికి వక్షం వుండాలని బుద్ధి వుడుతున్నాడా ? ” దబాయిస్తూ అన్నాడు దివుడు - “అయితే వెళ్ళండి. ఆగదిలో ఫారాస్తి పడుకున్నాడు, అడగండి. బారికి బారికి అని గొంతుకు చించుకున్నా వాడి జవాబు లేదు వాడు బారికి జమీ తింటాడూ, నన్ను అధికారి తింటాడూ ? వనికి తూగలేకపోతే వొదిలెయ్య మనండి, మరెవణ్ణయినా బారికి చేద్దాం ”

అధికారి కోపంతోవున్నాడు. దానికి కారణం వుండనీ వుండకపోనీ అంతలో పూరుకుంటారు ముసిలాళ్ళు.

లెంజుకోడు జంకేశాడు. ఎంతో అసహజ వచ్చాడతడు. సంతలో తప్పి పోయిన పిల్లాడిలాగ వీళ్ళమొహమూ, వాళ్ళ మొహమూ చూడడం మొదలెట్టాడు. గారడుకి ఇద్దామని డబ్బులు తెచ్చాడు, కాని బారికి లేదు. తనకోసం చెప్పడానికి పిట్ట మనిషిలేదు. అదుగో ఫారాస్తి అక్కడ ఎవళ్ళతోనో మాట్లాడుతున్నాడు. లోపలికి వెళ్ళి పిల్లవాళ్ళతో కలిసి కాళ్ళుపిసికితేనో -

అలోచించి అలోచించి లోపలికి వెళ్ళాడు లెంజు. ఒక కుర్రాడు ఎంచేపయో పినుకుతున్నాడు. అతడి స్థానం అక్రమించాడు లెంజు. కొంచేపు నిశ్శబ్దంగా గడిచాక కాళ్ళువిసిరికొట్టి ఫారాస్తి గసిరాడు.

“ఎవడా నువ్వు ? కాళ్ళుపట్టడం ఎక్కడైనా నేర్చుకున్నావురా ? చేతిలో ముళ్ళు పెట్టుకున్నాడు వెధవ. గోళ్ళతో రక్కెస్తున్నాడు సాలా ! పినుకు తున్నాడా గినుకుతున్నాడా ! ”

అయినా వోర్చుకున్నాడు లెంజుకోడు. మెల్లిమెల్లిగా పిసకడం మొదలెట్టాడు. చీదరించుకుంటూ ఫారాస్తి కేకవేశాడు - “వోరే సాదూ, ఆకుర్రాణ్ణి పిలిచెయిరా ! ఈముసిలాడు ఎక్కణ్ణించి జతపడ్డాడో చికాకు పుట్టిస్తున్నాడు. ”

లెంజుకోడు వెనక్కి తగ్గేశాడు. మహాప్రభువు కాళ్ళమీద చేతులు వెయ్యడానికి తనకి అధికారం లేదు మరి. గుమ్మం దగ్గర కాసుక్కూచున్నా డతడు, ఎంతో

సేపయాక భయపడుతూ భయపడుతూ అన్నాడు - " మహాప్ర మహాభో కాటకం వచ్చేసింది మహాప్ర ! ఇక మరి నుఖంలేదు. మంచిలేదు, పూరు తెగిపోయింది."

మాట మొదలెట్టి తనకి తోచినట్టు చెప్పుకుపోదా మనుకున్నాడు లెంజుకోడు. కాని మహాప్ర వెడిసిపోయాడు.

" ఎవడ్రా నిన్ను అడిగాడు, వేపట్కార్ ? ఎవడు మిమ్మల్ని వందా యాభై అడిగాడని మీదపడి వాగుతున్నావ్ ' పూరు తెగిపోయింది, తిండానికి లేదు, మేం చచ్చిపోతున్నాం' అని. దొంగవెధవలు. తెల్లవారి లేస్తే అడివి నరుకుతారు. తనిఖీకి వస్తే పేల్తారు. 'దిక్కులేమ మహాప్రూ, ఏం లేదు మహాప్రూ ' ఒరేసాదూ !"

గుమ్మంలోంచి దివుడు పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. " మాటాడం చేతకాదు, ప్రభు పుల దగ్గిరా అధికార్లదగ్గిరా ఎందుకు నోరు విప్పుతావు లెంజు దడ్డి ? " అంటూ చెయ్యిపట్టుకుని ఈడ్చుకుపోయాడు. లోపల్లోపల నవ్వుకుంటూనే వున్నాడతడు. కాని బారికిలాగ తన పింతండ్రి దెబ్బలు తినడం బాగుండదు. అంచేత ఇష్టం లేకపోయినా తప్పనిసరిగా చుద్య కలగజేసుకున్నాడు. లెంజుకోడు నిలుపునా వొణికిపోయాడు. లోపలికి సాదు గారడు వెళ్ళాడు. ఫారాస్టి కేకలు విని పిస్తున్నాయి.

" చూడరా, ఈవెదప వాలకం సాదూ ! దొంగలాగ నక్కి నక్కి వచ్చాడు ముసిలాడు. ఎందుకో తెలుసా ? నన్ను పునలాయించడానికి ; మోసం చెయ్యడానికి. నేను పిల్లాణ్ణుకున్నాడు కామోసు ! "

పల్లపల్పటి తిట్లతో లెంజుని పూపిరాడకండా చేసేసి దివుడు సావోతా అన్నాడు, " చెపితే వినవు ఇదాబా ! (దడ్డి !) పైగా నామీద కన్నుమంటావు. చూశావా ఏం చేశావో ! ఏమనుకున్నా డతడు ? నువ్వు వెళ్ళిపో, నేను బోధ చేస్తాను.

దివుడు వెళ్ళాడు బోధించడానికి. " ముసిలాడిమాట పట్టించు కోకండి మహాప్ర ! మీరు తండ్రులు. మేం బిడ్డలం. మాదుఃఖం మీతోకాక పోతే ఎవరితో ముర్ర పెడతాం మహాప్ర ! మరెవరు వింటారు ? "

వంటపాకలోంచి వేపుడుమాంసం వాసన వచ్చింది. ఫారాస్టి నిఘా అటు పోయింది.

" ఒరే సాదూ, ముందు రెండు ముక్కలు పట్టుకురమ్మి అలాగ. "

ఊ, ఏమిటన్నావు సావోతా ? రేపు ఉదయం వెళదాం. అన్నిపోళ్ళూ నాకు చూపిస్తావు కదూ ? ఒరే, తప్పు చెయ్యనే చేశారు. మరిదాస్తే దాగుతుందాచెప్పు ?

దె బ్బ యి ఆ రు

కొలుపు చేస్తూచేస్తూ అద్దరాత్రి దాటింది, ఊళ్ళోవాళ్ళు ఫారాన్సి విడిది దగ్గరేవుండి పోయారు. అక్కడే పడక ; అక్కడే దోమల కాట్లలో గుసగుసలు — “ ఏం ఉపాయం చేస్తే మనిషి వీళ్ళని వొదిలించుకుంటాడు ? ” కోడు అబద్ధ మాడడు. కాని విషయం దాచడానికి అభ్యంతరం లేదు. రాత్రంతా ఆలోచనే. దేవుళ్ళకి దేవతలకి లెక్కలేని మొక్కులు.

“ ఓ తల్లీ, చితాగుడి ! పారవా పట్టలిస్తాం. కోడిపుంజు లిస్తాం. రక్షించు. రక్షించు. డబ్బులేని పూరు మాది. రుభాకర దేవతా ! వంట సారాతో నీకు స్నానం చెయ్యిస్తాం. మేకపోతు బలివేస్తాం. వంది బలివేస్తాం. ఈవారాన్సి గారడ కంఠంలో విజయం చెయ్యి. రక్షించు. ”

అడివి దేవత ఎవళ్ళనీ పూనదు. వోదారుస్తుంది. మనస్సు దిట్టం చేసుకుని ఆలోచిస్తూ గాఢనిద్రలో ములిగిపోయారు వాళ్ళు. మీద చుక్కలు, కింద వొట్టి నేలమీద మనుషులు.

ఉదయం ఫారన్సి అభిషేకం జరిగింది. కావుళ్ళతో దినుసు వచ్చింది. అతడు కోరి నవీ, కోరనివీ యావత్తు వస్తువులూ వచ్చాయి. ఫారన్సి నిత్యకృత్యాలుతీర్చుకున్నాడు. ఇవాళ అతడు పూరిసుంచి వెళతాడని తెలిసింది. అంచేత అందరి గుండెలూ ధడదడ లాడుతున్నాయి. ఆపదవేళ దగ్గరపడుతోంది. ఫారాన్సి పనిమాట చెపు తాడు.

అంతమందినీ వొక్కదగ్గర చేర్చాడతడు. అంతమంది గుప్తవప్తగా కూచున్నారు. హుకుము వడింది, “ వెళ్ళండి అందరూ నీళ్ళుపోసుకు రండి. ”

ఒకవేళ అతడు “ వచ్చిరండి ” అన్నానిదృమే. గొప్పవాళ్ళకి చిన్న పిల్లల్లా అడాలని బుద్ధిపుడుతూ వుంటుంది. నీళ్ళు పోసుకుని, తలకి నూనె పులుముకుని అంతమందీ వచ్చి పోగయారు. యంగీ కట్టుకుని, వలంపటి చుట్ట ముట్టించి ఫారాన్సి మహాప్రభు కూచున్నాడు. సహచరులు నిలబడి నిరీక్షిస్తున్నారు.

“ ఒరే సాదూ, నంచి పట్టుకురారా : ” మహాప్రభు అన్నారు. ఒక నంచి వచ్చింది. అంతమంది నిఘా దానిమీదేవుంది. నంచిలో ఫారాన్సి చెయ్యి పెట్టాడు.

ఒక కర్రబొమ్మ బైటికి తీశాడు. దాని తలమీద సిందూరంపూసి వుంది. కోడుల ఎదట రెండుసార్లు బొమ్మ అడించి, వొక రాతిమీద దాన్నినిలబెట్టాడతడు.

"ఇదుగో చూడండి తిరపతి దేవుడు. దండం పెట్టండి దండం పెట్టండి," గంభీరంగా అన్నాడు ఫారస్టి.

"దండం తల్లి దండం" అంతమంది వొక్కసారి అన్నారు.

"అమ్మకాదురా, ఆయ్య" అన్నాడు ఫారస్టి.

"దేవుడు అమ్మా, అయ్యా రెండునూ మహాప్రభు,"

ఫారాస్టి ఏమీ అనలేదు. జనం మనస్సు కనిపెట్టడం కోసం కాసేపు చూశాడు. అందరి దృష్టి అబొమ్మమీదేవుంది. దేవుణ్ణి గౌరవించేవాడు ఏదేవుడిపేరు చెప్పినా తలవంచుతాడు. తిరపతిదేవుడు ఎవరో వాళ్ళకి తెలియదు. కాని చూపులో భక్తి తక్కువలేదు.

"అంతఅలా చూస్తారేమిటిరా? తలుచుకుంటే మిమ్మల్ని తినేస్తాడు."

"మహాప్రభు, మహాప్రభు, అలా అంటే మేం చచ్చి పోమా?"

"వినండి కోడులూ, మీరంతా నీళ్ళుపోసుకు వచ్చారు. ఒక్కొక్కరూ వెళ్ళి తిరపతి దేవుడు తలమీద చెయ్యివేసి, ఎవళ్ళు ఎక్కడ ఎంత అడివి కొట్టారో, స్పష్టంగా చెప్పేయండి."

అంతమంది గుప్తచిప్. ఎక్కడా చిటుక్కుమన్న శబ్దంకూడా లేదు. ఇంత పెద్ద విషయంకోసం ఎవ్వరూ నిద్రిపడలేదు. ఎవ్వరూ కదలేదు.

గారడ్లు కేకలు వేస్తూ తిరిగారు. "ఏంరా, అధికారి తల్లి తండ్రినీ. ఏం చెప్పారో అది చెయ్యరేం? ఏంరా, వినవడదూ?"

అంతమంది మొహాలు చూసుకున్నారు. ఎవ్వరూ జవాబు చెప్పలేదు. గారడ్లు మహాప్రభులు లేచారు. కర్రలతో పొడిచి పొడిచి ప్రజల్ని తేవగొట్టారు. "వెళ్ళండి, వెళ్ళండి, తిరుపతి దేవుణ్ణి ముట్టుకుని చెప్పేసిరండి. మమ్మల్ని ఇలా కూచో పెడతారా, ఏమిట్రా?"

అనుకున్న అపద వచ్చేసింది, ఒక్క గొంతుకతో లేదులేదు అంటూ అంత మంది గొల్లుమని లేచారు. ఫారాస్టి కూచునే వున్నాడు. ఇల్లాటివి ఎన్నో చూశాడతడు. వాళ్ళని బాగా ఎరుగు నతడు. అన్ని వాదనలూ వ్యర్థ మైపోయాయి. అధికారి అజ్ఞ మన్నించి తిరిగి. తమలోకాము కేకలు వేసుకుంటూ అంతమంది కొంతసేపు ఇదయారు. అయినా అధికార్లు హెచ్చరిస్తూనే వున్నారు. "ఊఁ, ఊఁ, లెండి లెండి,"

దేవుణ్ణి ఎలా ముట్టడం మహాశ్రూ ? దేవుణ్ణిముట్టి ఎలా ప్రమాణం చేస్తాం ? తప్పవుచుంది మహాశ్రూ ? "

"లేస్తారా లేదా ?"

మహాశ్రూ అరుస్తున్నాడు. దేవుణ్ణి ముట్టుకుంటిరాలి. భయమూ, భవిష్యత్తుకి సందేహమూ రెండూ అపదలే. ఏం దారి ? అధికార్ల హెచ్చరిక అధికమైంది. ప్రమాణమంటే కోడులు భయపడతారు. తమ నమ్మకం తమకి బరువుగావుంది. సంఘంమీద పడిన ఈ ఆపదనమయంలో దీసారితేది నిలబడ్డాడు. కోడుల దేవత ఆకాశం ధర్మవేపు చేతులెత్తాడు. కిందికి వొంగి ధర్మిని ముట్టాడు. చేతులు తలమీద పెట్టుకున్నాడు. "మనకి పాపం అంటుదు. మనకి దోషం తగలదు. అధికార్లు చెప్పుతున్నారు. వెళ్ళండి" అన్నాడు.

కాని ముందు వెళ్ళేవాడెవడు ? సావిత్రా వెనకాముందూ అవుతున్నాడు. తక్కినవాళ్ళు తలలు వంచుకునే వున్నారు. చికాకునడుతూ ఫారాస్టి వురిమాడు.

"ఒరే సాదూ, నువ్వు గ్యాల్పు ఎందుకూ పనికిరావురా !"

సాదు గారడు జబ్బుకున్నాడు. ఒక ముసీలాడ్డే బొమ్మదగ్గరికి లాక్కు వెళ్ళాడు.

"ముట్టూ, ముట్టూ, చెప్పు, చెప్పు."

జాంబాకోడు అతడు. వ్యూలపడుతూ జాంబాకోడు అరిచాడు, "మహాశ్రూ, మహాశ్రూ, నీ వుచ్చా, పియ్యా తింటాను మహాశ్రూ."

సాదు జబర్దస్తిగా ముసీలాడిచెయ్యి కర్రబొమ్మమీద పెట్టేయడానికి లాగాడు. జాంబా నిలుపునా వొడికిపోతున్నాడు. అతడి అరిచెయ్యి కర్రబొమ్మకి నూలువాని దూరంలోవుంది. వొంగురు గొంతుకతో అరుస్తున్నాడతడు "నేను చెయ్యలేదు మహాశ్రూ, నేను చెయ్యలేదు మహాశ్రూ."

గారడు జాంబాకోడు చెయ్యి కర్రబొమ్మమీద పెట్టేశాడు. జాంబా ముచ్చెమటలు పోసుకున్నాడు.

ఫారాస్టి అడిగాడు, ఎక్కడ అడివి కొట్టావో చెప్పు ?

అంతేసి కళ్ళతో కర్రబొమ్మని చూస్తూ నిలబడి జాంబాకోడు అన్నాడు. "సంపంగి చెట్ల ఫెండాలో- రెండు దుక్కులమేర-" అన్నీ చెప్పకుపోయాడు. ఫారాస్టి కాగితం తీశాడు. రాత మొదలెట్టాడు. చిన్నపిల్లడిలాగ భయపడ్డాడు జాంబాకోడు. అరిచాడు; గిజగిజలాడాడు; గెంతాడు.

"రాయకు మహాశ్రూ, - నీకాళ్ళమీద పడతాను మహాశ్రూ."

ఫారాస్టి రాసుకుపోయాడు. నోరు వెళ్ళవెట్టి, చూస్తూ నిలబడి పోయాడు

జాంబాకోడు. నిలుపునా ముచ్చెమట్లు పోసుకున్నాడు. ఎవరైనా ఏదైనా రాస్తే ప్రమాద మనుకుంటాడుకోడు. రాత అంటేనే అతడి ప్రాణం తటవటాయిస్తుంది.

“అన్నిమాట్లా మేం వోప్పకుంటూనే వున్నాం మహాప్రూ. ఎప్పుడూ మేం మెదైయ్యలేను. నీ ఎంగిలితిని అడివిలో పడివున్నాం. ఏం తప్ప చేశామని రాసేస్తున్నావు మహాప్రూ ?”

మహాప్రభువు వినలేదు. ఒకడువచ్చి ప్రమాణంచేసి చెప్పకుపోయాడు. మాటు గుమ్మికి అడివిపండుల మందలాగ వొకడివెనక వొకడు వచ్చి కర్రబొమ్మ నెత్తి మీద చెయ్యిచేసి అంతమందీ చెప్పకుపోయారు. అన్నీ రాసుకున్నాడు పారాస్తి. బొమ్మ అడించి, పూరి మొగవి కూచుని అంతభోగట్టా పోగుచేసుకున్నా డతడు. జరిగిన జాగాకి వెళ్ళలేదు. ఏ అడివిలో జరిగిందో అది కళ్ళతో చూడలేదు. అయినా రిపోర్టు పూర్తయింది.

తిరుపతి దేవుడు సంచిలో దూరిపోయాడు. అతడిపని అయిపోయింది, మళ్ళీ మరేదోపూళ్ళోనే అతడి అవిర్భావం. ఫారాస్తి చెక్కవేసి చూసుకున్నాడు. తరవాత ఉపన్యాసం మొదలెట్టాడు. అక్కడ అడివిలోనూ ఉపన్యాసాలకి స్థానముంది, విషయమూ వుంది. రాబోయే వర్షం ముందు ముసురు తుఫానులాగ అధికారి మాటలముసురు అంతమందీ వోర్పుకుంటూ, ఎదురుచూస్తే ఎప్పుడో నెత్తి పగుల్తుంది. ఆమాటలు ముసుర్లో తాంబూలం వుమ్మి కుంపుర్లు తుప్పుతుప్పు మన్నాయి. కాకినాడ చుట్టపొగ గుప్పుగుప్పుమంది. బొంగురు గొంతుకలో పిడుగులు వురిమాయి. అన్నీ కలిసి రాశిభవిష్యత్తులో వొక వికటవిక్రంగా తయారయాయి. అది తలుచుకుంటే చాముండా ఎర్రనాలికా, జైలూ. జరిమానా, సర్వదుంబాలా, లిట్టూ. దెబ్బలూ, పాడిల్లూ, పూరికిపూరు పూడపిలెమ్మడమూ— ఈభయానక దృశ్యమంతా అవునకుతుంది.

“సాలూ! గ్యాల్వోయూ! పట్కార్కోడుయూ! ఏంచేసి పారేగారా మీరు? రెంజరు నాపికకి పురి తగిలించేస్తాడు. గ్యాల్వోలు నన్ను మీరు ముంచేసి సంపేస్తారా? ఏం చక్కటి అడివి— ఎంతలేసి మహావృక్షాలు—”

“మహాప్రూ, దొంకలూ తుప్పలూ మాత్రమే మహాప్రూ, ముందొకసారి కొట్టేసిన అడివే సన్నపాటి డంగర * కొట్టాం..”

“తిరిగి నామాటకి జవాబు చెపుతున్నావురా రంజకొడుకా? ఒరే సాదూ

* ఒక పారి కొట్టేశాక మళ్ళీ పెరిగిన చిట్టడివి.

వీడిపని పట్టించరా. హా, ఎంచక్కటి అడివి! పెద్దపులి ఇల్లు, అదీ నరికేశారు. బట్టబయలు చేసేశారు. అధివంతా కొట్టేస్తారు మీరు. పెద్దపులి వుండడానికి జాగా లేదు. మీమీదికివచ్చి మిమ్మల్ని మింగుతుంది. ఎంచెయ్యలో అది చెయ్యనే చేశారు. లెండి పరిహారమిచ్చుకోండి. భవ్యండి సాలాలు.

నష్టపరిహారం లెక్కవేశారు. లెక్క పూర్తయింది.

“ఇప్పు డెక్కణ్ణుంచి తెచ్చి ఇస్తాం మహాత్రూ?”

అయినా కావుళ్ళమీద కావుళ్ళు పస్తున్నాయి వొకవంక. దొంగల్లాగ విడిది వెనకనించి దినుసులు తెచ్చిపోస్తున్నారు కోడులు. కాళ్ళు కట్టేసిన కోళ్ళు కర్కర, కర్కర అరుస్తున్నాయి. మేకలు మే మే అరుస్తున్నాయి. ఫారాస్టి అటువేపే వోరచూపులు చూస్తున్నాడు. నష్టపరిహారం లెక్క వొడలేదు.

“ఇవ్వనంటారూ, పోనీ, నామిదేముంది? నేను రాసేస్తాను, ఇదుగో చూడండి కొరోటుకి (కోర్టుకి) వెళతారు. అక్కడ చూట్లాడండి. నన్ను మరి నిందించకండి. ఒరే సాదూ - పారాస్టి కలం పట్టుకున్న చెయ్యి కాగితం మీద పెట్టాడు. అంత మంది జాలిగా అరిచారు.

“హే మహాత్రూ! హే మహాత్రూ! నీకాళ్ళమీద పడుతున్నాం. అలా అనకు. అలా చెయ్యకు.”

“అయితే తెండి, పెట్టండి—”

“ఇంకా కొంచెం తగ్గించకపోతే కాదు మహాత్రూ! అంత ఇచ్చుకోలేం మహాత్రూ!”

“కానీ, రాసేస్తాను. మీరు మెడ్రేస్తున్నారు. వినరు.”

మళ్ళీ జాలిగా అరుపులు— “ఇరవై తగ్గించెయ్యి మహాత్రూ, నీకాళ్ళు పట్టుకుంటాం మహాత్రూ!”

ఇలా వొక ఘడియ గడిచింది. చాటుమాటుగా, దూర దూరంగా వుండి వూరి ఇల్లాళ్ళు వింటూ వుండేవాళ్ళు. ఇటు విషయం తెగిపోయింది. మొహాలు వేలేసుకుని కోడులు వెళ్ళిపోయారు. పారాస్టి వురిమాడు. “ఒరే సాదూ, కాఫీతే.”

ఊళ్ళో రూపాయలు పోగుచేసే వండుగ. సావంతా. బారికి, పెద్దపెద్ద రైతులూ పూళ్ళో పోగయారు. అధికారి తీర్పు చెప్పేశాడు. ఒప్పేసుకుని అంత మంది విడుదలై వచ్చారు. కాని వ్యవధిలేదు. ఇస్తే వేస్తాడు అధికారి. వాదనా గీదనా చాలా దూరం జరిగింది. ఎవరు ఎంత ఇవ్వాలి? ఎవరు ఎంత పోడు చేశారో అప్రకారం లెక్కవెయ్యాలి.

మధ్యమధ్య విడిదిలోంచి గారడు వచ్చిపడేవాళ్ళు. "జల్లి, జల్లి" అంటూ పెంజేలు పెట్టేసేవాళ్ళు, కోడుల మతిపోయేది. పిరికిరైతులు! లెక్క తెగింది. కర్ర చిక్కితాడిస్తూ ముసిలివారికి ఇల్లిల్లా తిరిగి కేకలు వేశారు. "తెండి, తెండి. అలస్యమైపోతూ వుందీ!"

ప్రతి వాళ్ళదీ రెండేసి గదులెట్లు. లోపలిగది చిట్టచీకటి. ఇంటి దేవత జాగా అది. తాతముత్రాతల స్మృతి. చోళ్ళపొడకల ఇరుకు నందులో గోడకి వొక కన్నం వుంటుంది. అదిగో అక్కడ వలంపటి వెదురు బొంగులో ప్రతివాళ్ళ ఖజానా ఖానా వుంటుంది. వెదురుబొంగు అకన్నంలో పాతిపెట్టి వుంటుంది. అదే కోడు పెన్నిది. తన సర్వస్వమూ అదే-గుండెరక్తం చెమటోడ్చి, కరుకు బారిన దేహంతో సంపాదించిన నాలుగైదు రూపాయలుమాత్రం, కంకర రాళ్ళతో పోరాడి, ఎండా వానా భరించి అతికష్టంమీద పండిస్తాడు మనిషి. ముందుగా సాహుకారు దగ్గర తెచ్చిన అప్పు, ఇస్తూ దస్తూ, వస్తులూ అన్నీకలిసి ఎగిరిపోయి అంతపంటా ఈవుంటెడు రూపాయలకింద మారిపోతుంది.

అవీ వుంచుకోడానికి అవకాశంలేదు. నిరాస చీకటి కమ్మేసి, వెదురుగొట్టం కూన్యంచేసేసి వెళ్ళిపోతాయవి.

దివుడుసావోతా నెత్తిమీద చెయ్యి పెట్టుకుని వెదురుగొట్టం దగ్గరకూచుని గొణుగు తున్నాడు. గొట్టం తెరవడానికి చేతులు రావడంలేదు. తల తిరిగిపోతూ వుంది. దానిమీద దృష్టిపెట్టుకుని ఆలోచిస్తున్నారు. బైటినించి బారికి కేకవేశారు.

"తెచ్చాపూ సావోతా! పొద్దుపోతున్నాది. గారడు మహాశ్రు కనిపెట్టుకు నిలబడ్డాడు."

దివుడు జవాబు చెప్పలేదు. చీకట్లో రెండు కన్నీటి ధారలు కారిపోయాయి. వెదురుగొట్టంలోంచి రూపాయలు దులుపుకుని దివుడు బైటికివచ్చాడు.

ఇచ్చి పుచ్చుకోడం పూర్తయింది. కాగితాలమీద ఏదో గీసేసి పార్లస్టి అన్నాడు "ఇందండి, రకీదులు పుచ్చుకోండి."

ఒక ఘడియదాకా అంతమందీ తమతమ కాగితాలు వెనకాముందూతిప్పినాను కున్నారు కోడులు, ఏమిటి దాని అర్థం? ఏముంది దాన్లో? కోళ్ళూ? మేకలా? గంపలు గంపలు పంటా? రూపాయలా? వీటన్నిటి మొత్తంతో ఈ కాగితం ముక్క

లేనా సరితూగుతాయి? కంపూలేదూ, వాననాలేదూ, బరువూలేదూ, రుచిలేదు. చేతిలో
ఖసఖస లాడుతున్నాయి, నాలుగంగుళాల కాగితం ముక్కలు '

కోడు చదవలేదు.

ఆశ్చర్యించి వెట్టివాళ్ళు వచ్చారు. వెట్టివాళ్ళని కుదర్చడం బారికీపని. సామాను
కట్టడం పూర్తయింది. వెళ్ళేముందు పొకపరక * పారేసి ఫారాస్టి అన్నాడు,
"ఇందరా సాలా సావోతా! ఇనాం పుచ్చుకో. కాకపోతే ఎవడైనా వస్తే 'మేం
ఇది ఇచ్చాం, అది ఇచ్చాం, ఇనాం డబ్బులు ఇచ్చాడు కాదు, వెళ్ళిపోయాడు
పారాస్టి' అని చాటతావు, లంజకొడకా! "

దెబ్బయి విడు

ఫారాస్తి పోయాడు.

భయం వొదిలిపోయింది, అదుగో నడిచిపోతున్నాడతడు. అధికారి రూపంలో మూటలూ, కాపుళ్ళూ పట్టించుకుని కొండమీంచి గబగబా దిగిపోతున్నాడు. దూరమైపోతున్నారు, దూరమైపోతున్నాడు. ఆరిమేకలు వెనక్కి ఈడిగిలబడుతున్నాయి; మేఘమేఘ అరుస్తూ నడుస్తున్నాయి. కాళ్ళు కర్రకి కట్టేసి, వేలాడుతూ కోళ్ళు వెళుతున్నాయి; తలకాయలు కిందికి వేలాడుతున్నాయి. పోయేవిపోయే. చక్రం గిర్రున తిరిగి ఫారాస్తి మళ్ళీ వచ్చేసరికి ఎన్నాళ్ళో గడిచిపోతాయి.

ఇక్కడ విడిదిపాక ఖాళీ అయిపోయింది. ఎంగిళ్ళూ, చెత్తా చెదారం పడి పున్నాయి. పీకేసిన కోడి వెంట్రుకలూ, పుల్లాకులూ కుప్పపడి పున్నాయి. నడుంలోంచి బలం పోయింది, రూపాయలు హరించిపోయాయి. మనుషుల మొహాలు మంగలాల్లా మాడిపోయాయి.

అయితే కోడలు హతాశతో కుంగిపోడు; లొంగిపోడు. హతాశ కలిగితే మన్యం దేశంరో బతకడం కష్టం. కారణం లేకండా అపదవచ్చి పడుతుంది. దానికి వేళాపాళా అంటూలేదు.

ఫారాస్తి అటు వెళ్ళాడు. ఇటు కల్లు తాగడమారంభమైంది, మితిలేకండా. అమ్మయ్యా అన్నట్టు పూళ్ళో అడంగులు గుంపులు గుంపులు తిరిగారు. పూళ్ళో పిల్లలు నవ్వారు. జనం ధుంగియా పిలుస్తూ ఆలోచించారు— “ఇన్ని రూపాయలు ఇచ్చినా మనకి నష్టం వుండదు. అడివి నరికిన కొండపోడు సాగులో పుష్కలంగా పంట పండుతుంది.” ఈలెక్కలో కాయకష్టం జమకాలేదు. పులి ఎత్తుకుపోయే నష్టం చికాలో చేరలేదు. ఉప్పులాగ కొద్దికొద్దిగా మదుపు పడేసి సామూకారు లాగిన లాభమూ పేరిజులోకి ఎక్కలేదు. కోడలు సంతోషించడాని కిదొక్కటే చూసుకుంటాడు— పంట. అంతే.

ఇంతపెద్ద కష్టమూ మళ్ళీ తలుచుకోకండా వ్యవసాయానికి వెళ్ళిపోయారు మనుషులు, రోజులో ఇంకా సగం వేళ బాకీ వుంది. ఏడాదికదాకూ ఎంతమందో అధికార్లు వస్తూ వుంటారు. ఎంతోనష్టం కలుగుతూ వుంటుంది. తలుచుకుంటూ

కూడుంటే అయ్యర్థాయం అంతమై పోతుంది. అందుకనే ప్రతిరోజూ ఎలావుండేదో అలాగే వుంది. కొండలనందులో అవూరు. ఏమీ జరిగినట్టేలేదు.

కాని సంజ గడిచిపోయి, భావించడానికి తీరిక దొరికేసరికి విచారమంతా వొక్కసారి మీద పడింది. భాగ్యవాధి పాండుడిసారికూడా చుక్కలు లెక్కపెట్టడం మరిచిపోయి భగవంతుణ్ణి పిలిచాడు.

“ఏమిటి చేస్తున్నావు నవ్వు భగవంతుడా ? మేమెవళ్ళం ? పారాస్తి ఎవడు ? గారడ్లు ఎవరు ? మారూపాయలు వాళ్ళెందుకు పట్టుకుపోతారు ? అడివి ఎవడు నాటాడు ? ”

బెజాణి అంది: “దేవుణ్ణి గ్యావకం చెయ్యడానికిని దేవతలు కష్టాలు పెడతారు. కాని అంతమాత్రాన తెలుపుకుని మనస్సు తెలుసుకోదు.”

దివుడూ లెంజూ కొంతసేపు తగులుకున్నారు. “లెంజు పారాస్తికి కోపం తెప్పించాడు. అందుకనే ఇంతసొమ్ము ఇచ్చుకోవలసి వచ్చింది.” అన్నాడు దివుడు. “దివుడికి అధికారం చేతకాదు. చేతనైవుంటే తక్కువ సొమ్ముతో తేలిపోయేది” అన్నాడు లెంజు, కుటుంబమర్యాద నిలపడంకోసం పుయు మధ్య కలగజేసుకుంది. చినమామని రక్షించడంకోసం భర్తని అడ్డుకుంది. పర్యవసానం ముక్తాయింపు కావాలా మనిషిపుయుమీద పడింది, దివుడు పురిమాడు. పుయు ఏడ్చింది. హాకినా స్వరం కలిపాడు. స్వయంగా జామిరి ముసీలాడు పరిగెత్తుకు వచ్చాడు ముక్తాయింపు సంభాళించడానికి.

సంజపొద్దు ఎన్ని కొంపల్లోనో ఇలా ఎంతో అశాంతి పెరిగింది. ఈకబురేదీ పారాస్తి దగ్గర చేరలేదు. అతడు పరాయి దేశం మనిషి. సంచిలోని తిరపతిదేవుడు తనపని సుకుపుచేసిపెట్టాడు. తన ఖుషి తనది, తిరిగి కొత్తపూళ్ళో కొత్త అట అడతాడు. ఎంతమందో అధికార్లు వచ్చి వెళ్ళిపోయేవాళ్ళు ఇలాగ. మాటాడిందికి శక్తిలేదుకోడుకి. అడ్డుకుందికీ బలంలేదు. కొత్త ప్రపంచంలో వుండీకూడా పాత డెయ్యం ఉపాసకులు వాళ్ళు. వెనకపడ్డవాళ్ళు. ఒరిగిపోయిన వాళ్ళు. అధికార్ల మాటకాదని కళ్ళెరచేసి నిలవడానికి వాళ్ళలో శక్తిలేదు. నోటితో చెప్పలేరు వాళ్ళు. ‘బొదా’ పాం లాగ తమతోక వొకముక్క తింటారు. అదే వాళ్ళ తృప్తి. అంచేత పేదవాళ్ళ వీధిలో సంజపడితే జట్టి పగలంతా అనుభవించిన అవమానాలూ, తిన్న తిట్లూ, దెబ్బలూ అప్పుడే తనుపుకివస్తాయి. మనిషి మనస్సులో పశుత్వమూ, ప్రతి హింసా తలెత్తుతాయి. దెబ్బలు కొట్టిన వాళ్ళమో మీదమీదే ఎగిరిపోతారు. ఏదో

మిష పెట్టి మరొకళ్ళమీద మనిషి బలం దురుపుతాడు: ఏడుపులూ, మొర్రలూ, గోలా వుడుతుంది. సొంత ఇల్లు తగల బెట్టుకుని, అదే శత్రువు దుర్భళ అని అనందిస్తాడు.

ఊరికే మొత్తుకున్నాడు దివుడు. తిట్లూ, ఏడుపులూ మధ్య తప్పతాగి తృప్తి పడ్డాడు. ఎంతమందో ఇలాగే తృప్తి పడ్డారు. రాత్రి హెచ్చింది. చీకటి అధికమైంది. ఊళ్ళో అగ్గులు ఆరిపోతూ వచ్చాయి. రాత్రి వోదార్చింది, ఒళ్ళు మరిచిన నిపాలో నిద్ర జోకొట్టింది. ఈ అనుభూతే నిజం. పగటి సంగతి అబద్ధం. పాడుజీవనం వొట్టి పాడు కల. కాని పగలు మళ్ళీ జ్ఞాపకం వచ్చేది. పేదరికం పొడిచినట్లయేది. ఎడ్లు ముసిలైపోయాయి. ఇప్పటినించి మరొక జత కొని వుంచుకోవాలి. గుడ్డముక్క చీకిపోయింది. నాలుగుమూళ్ళయితే మూడు కట్టుగుడ్డలవుతాయి గోచీలు. వానాకాలం వస్తున్నాది. దగ్గూ చలీ, జ్వరమూ దినాలకి పచ్చడం కొనకపోతే గడవదు. అలికోసం పూసలు కొనాలి. వుంగరాలు కొనాలి. పిల్లల కోసం కజ్జం కొనాలి. సొంతానికి గండ్రగొడ్డలీ, ఆకుల గొడుగు కావాలి. అదుగో అప్పుడే సగం ఖాళీ వెదురు బొంగుగొట్టం దగ్గిర కూచుని కోడు తపస్సు చేస్తూ దావిస్తాడు. " ఏ దేవత ఆశీర్వాదంతో అయినా తన వెదురుగొట్టం నిండిపోతే ఎంత బాగుండేది! "

పొలానికి విత్తనాలు చాలలేదు, పంటపండాల్ని. అది అమ్మకమై ఇంటికి రూపాయలు రావాలి. ఎప్పుడది? ఈలోగా అధికార్ల దాడి వుండనేవుంది. నింగామనా (అమీనా) రిచిడీ వస్తారు, శిష్టు వసూళ్ళకి ఇరివేల్చు వున్న చీకటిగది వెదురు గొట్టంలోంచి అన్నీ ఎలాగో పైకి వస్తాయి! అక్కడే మతం వేసుకు కూచుని ఆలోచించేవాడు దివుడు.

పుయు అదృష్టం రోజురోజుకీ తగలబడి పోతూవుంది, మనస్సులోని అశాంతి అమెమీదే దులపరించేవాడు దివుడు.

ఎండలు ఆఖరయాయి. రోజూ రెండోపూట గాలితో పల్చటి జల్లు వస్తోంది, తొలి యవ్వనం లాగ తొలకరి వాన. దానికి గతివుండేది కాని బరువులేదు. వ్యాపకత్వముండేది కాని, బాధ్యతలేదు. మనిషి మనస్సు మీద దాని పల్చనినీడ వడేది. తడి మట్టిలో పాతవాసన లేచేది. కొత్తవెలుగు తొంగిచూసేది. రైతులు విత్తనాలు చల్లడంకోసం వ్యాకులపడేవాళ్ళు. భూమి సారవంతమైందో కాదో ఆలోచించేవాళ్ళు.

దివుడు పుయుని చూసేవాడు. తన కలలోపియెట్టి పకపక నవ్వేది. అకాశం నలుపూ, కొండల నలుపూ కలిసిపోయి, గాలిలో తెల్లమణ్ణు తేలివస్తూ ప్రకృతి

గంభీరంగా అవుపించినప్పుడు దివుడు చెవిలో నియోటి పిలుపువినిపించేది గాలి హోరులో వచ్చి. పుయ్యని కష్టపెట్టే వాడతడు. ఆమె కష్టపడుతూవుంటే చూసేవాడు. ఒణుకుతూ బోర్లా పడుకునేదామె. చెక్కుతూ ఏడ్చేది. ఎముకల వీపుమీద మాసిన జుత్తు పడివుండేది. ముళ్ళుపడిన నరాలూ, దుమ్ములూ. అంతే. అంతా అహంకారం! అనుకునేవాడు దివుడు. ఆమె ఎముకల వీపు కదులుతున్నది. అల్లరిజుత్తు కింద పొన్నాడుతున్నది. ఏమిటో వాగుతున్నది. మనసు విరిగి ఏడుస్తున్నది. బొల్లి ఏడుపు. గోలగోల. ఎన్ని పిడుగులో, ఎన్ని పురుములో ఈ కల్ల బొల్లి ఏడుపులో. దివుడు లెక్కచేసేవాడు కాదు. పూలదండ అనుకుంటే అదే మెడకి పురికాడై తగులుకుంది. జాలిలేదు. ఉడికిపోతూండేవాడతడు. ధుంగియా ముట్టించి చూస్తూ కొర్రులా కూచునేవాడు. ఒక్కొక్క మాటా పేగులు తీసినట్టు విసురుతూ వుండేవాడు. సంతోషిస్తూవుండేవాడు.

పుయ్యని వోడగొట్టేసేవాడు దివుడు. కాని హాకినా లొంగేవాడుకాదు. స్థిరమైన నిష్ఠురదృష్టితో తండ్రిని చూస్తూ అడుకునే వాడతడు. నిర్వికార భావంతో తల్లి దగ్గర అంటుకు పోయేవాడు. పాలు నోట్లో పెట్టుకు చీకేవాడు. మిణిఆకాహాకినా, నరుబు సావొతా వంశధరుడు, మానవసంతాన మతడు. దుఃఖం, దైన్యం, రోగం, పరాధీనతా అన్ని విమాలా కలిసిన అమృతం అతడు. అన్నీ అతడు అరిగించుకుంటాడు.

దివుడు సావొతా వశుదలం అతణ్ణి గెలవలేక పోయింది. వెలుగు అతడి అట నేస్తం. గాలి అతడి జీవనం. చీకటి అతడి విక్రాంతి. మనిషి శిశు వతడు. అతడొక విచిత్రం.

దివుడు అతడివేపు చేతులు చాచేవాడు. కాని హాకినా వెళ్ళేవాడు కాదు. కళ్ళతోనే విమర్శించేవాడు తండ్రిని. అలాగే ధ్వంసం మీద చెక్కు చెదరకండా. వుండేవాడతడు. కాననాలకి లొంగేవాడుకాదు. దివుడు అతణ్ణి ఏమీచెయ్యలేదు,

వెలుగు వాతావరణం అయిపోవస్తోంది. తుఫానుచూస్తే హాకినా భయపడేవాడు. దివుడు దృష్టిలో ఏమీకాని పుయ్య శరీరం హాకినాకి పెట్టనికోట, నిర్భయమైన తల్లి వాళ్ళో పడుకుని తుఫానుతో పరిచయం చేసుకునే వాడతడు. హటాత్తుగా వేడికి బదులు ప్రవాహంలా వచ్చేది చల్లదనం. చూస్తూ వుండగా కుదుపు పుట్టేది. ఎరిగిన వన్నీ పుల్టాసిదా అయేవి. తల్లి తలుపులు లిగించేసేది. చింకిపిలికలు మడతవేసి కప్పేసేది. చెవిదగ్గర జోలపాడుతూ జోకొట్టేది. వెచ్చదనంవచ్చి నిద్రపట్టేసేది.

ఇంట్లో మరెవళ్ళూ వుండేవాళ్ళుకారు. జానెడు పిల్లాడూ, సగం శరీరంతోకల్లి-
ఒకళ్ళకి వొకళ్ళు ఆశ్రయం. అంతే మరెవళ్ళూలేరు.

ఒకనాడు బాగా కష్టాచేసి, సంజప్పడే పైకి వెళ్ళిపోయాడు దివుడు. పెద్దతుఫాను
వచ్చింది. పక్కకొంసలో జామిరి మునిల్లాని చడి చప్పడూలేదు. తుఫానుతో చీకటి
మేఘం గట్టి జల్లే కొడుతోంది, వంటలేదు. బొద్దుటి పాచి అంబలి వుంది. హాకినా
నిద్రపోతున్నాడు. అలిసిన నిద్రలోంచి 'రూం' రాత్రప్పడు లేచి పుయు బైటికి
వచ్చింది. రణచీకటిగావుంది. దివుడుశ్రదు. లెంజు దద్దిలేడు. కోడు పూళ్ళో
అందరి తలుపులూ మూసేసి వున్నాయి. చీకట్లో ఏమీ అవుపడలేదు.

బైట కూచుంది పుయు. వెళ్ళిపోదామని ఆలోచించింది. ఆలోచించినకొద్దీ కోపం
అధికమవుతూ వచ్చింది. ఎందుకూ ఈ యాతన? పెళ్ళినంబందం తెంపుకుపోలేనే
ఎంతో మంచిది. చీకటి కేసి చూసేదామె. తుఫాను కేసి చూసింది. ఉద్దేశం మారి
పోయేది. మాటిమాటికి లోపలికివెళ్ళి హాకినాకి దోమలు కుడతాయని కప్పేసి
వచ్చేది.

పాడు ఆదృష్టం బాగుపడదుమరి అని అనిపించేది. చీకట్లో వోదార్పు లేదు.

అవాళ వెయ్యి దేవుళ్ళని తలుచుకుందామె, అన్నిచోట్లా వుంటారుకదూ
వాళ్ళు! అన్నిచోట్లా వాళ్ళదృష్టి పడుతూనే వుంటుంది. అందరిమంచి చూస్తారు
వాళ్ళు. ఇంతభక్తి, ఇంతపూజా పొందుతున్నారు. ఏదీ వాళ్ళదయ?

తన సొంతానికి ఏమీ అక్కరలేదు. అన్నీ తనకొడుక్కో-సమే కావాలి.

ఇన్ని పుర్రాటలు, ఇంత నిరాదరణ - నిజంగా మనిషవుతాడా హాకినా?

దుఃఖంతో నిండిన ఆమె సంకల్పంలో దేవతల ఉజ్వలరూపం సన్నిధాన
మయింది. గుండె లోతుల్లో తన ప్రశ్నలకి సమాధానం దొరికింది - 'చీకటి
తరవాత వెలుగువస్తుంది.' బతికివుండాలనే మానవసహజమైన ప్రవృత్తి పరాజయం
స్వీకరించేదికాదు. చచ్చిందాకా వోటమిలేదు.

సాధారణమైన రాత్రిళ్ళలో ఆదొకరాత్రి. ఏమీ సంఘటన జరగలేదు, కథ
పెరగలేదు. కాని లోలోపల జవాబుదొరికిం దామెకి. కుదుటపడిం దామె.
తపస్య సిద్ధికోసం దోలువాయింద నవసరంలేదు.

పుయు శాంతి పొందింది. హాకినాని వొళ్ళోపెట్టుకుని, వొళ్ళుమరిచి నిద్ర
పోయింది.

తెల్లబ్బాయి ఎనిమిది

బందికార.

సంజ గూకిపోతూవుంది. పియ్యెటి తన ఇంటి అరుగుమీద కూచుని తలదువ్వు కుంటోంది.

ఇక్కడ అమె కాయకష్టంపడేది. తల్లితోవెళ్ళి పొలంలో పనిచేసేది. దానికి ఫలంగా అపూర్వ తమకి వొకపాక దొరికింది. తిండికి వోడి తోప దొరికింది. గోచిపాతల అడివికోడు సమాజంలో వొకస్థానమూ దొరికింది. కోడులైనా ముస్తాబు చేసుకుందుకి మన్నా * లేదు. పియ్యెటి కోడువేషంలోకూడా అందంగా తయారయేది. పువ్వులు ముడుచుకునేది.

కారణం లేకపోయినా సంజవేళ ముస్తాబై తిరగడానికి బయలుదేరేదామె. కాక పోతే శాంతి కలిగేదికాదు. అది అంబాటు. వ్యర్థనిరీక్షణతో, తుళ్ళితుళ్ళి పడుతూ ఈగుమ్మం, ఆగుమ్మం తిరిగేది. విడిచివచ్చిన కిందిదేశం లేదిక్కడ. తన 'మతంపుచ్చుకున్న' ముస్తాబుకి ఇక్కడ విలువలేదు. ఒట్టి ఆకలి మాత్రం మిగిలేది. అయినా ఈవనవాసంలో జీవనం గడుపుతుందామె. కూతురు మాట ఎత్తేసరికి తల్లిమొహం మెరిసేది ఏలాగో అయిపోయేది ముసిల్మి.

రాళ్ళూ, వొట్టి ధూళినీ ఇక్కడ. అంతటా పొగాకు పుమ్ములు, ఈజనం రక్తంలో తానూ వొకతే పియ్యెటి. బర్పరులు వీళ్ళు. ఇది తప్పించి మరో అంత రార్థం కనపడేది కా దామెకి. ఆమె చీదరించుకునేది. ముక్తి వెదికేది.

తల దువ్వుతూ తల్లి అంది, "సావోణా అబ్బాయి మధ్యాహ్న మప్పుడు ఏమన్నాడే పియ్యెటి ?"

"పనుండేది."

"మరేమీ అనలేదా ?"

"వనుందని పిలిపించాడు, అదే చెప్పాడు."

"వాడి దయవల్లే మనబతుకు. తెలిసిందా పియ్యెటి? పనుంటే సంజపొద్దువెళ్ళి వేసేసి రాలేకపోయావా? ఊళ్ళో మనిషేకదా అతడు. మరెవళ్ళపని చేస్తాం ?

* అడ్డు.

ఎవళ్ళని వదలాం? ఇలా వెళ్ళావు, అలా వచ్చావు, ఇలా విరవిర వచ్చేస్తే ఎలా అవుతుంది చెప్పు?"

" పని చెయ్యడానికి మనుషులు కరువా అమ్మా? "

" కాదే, నిజం చెపుతున్నాను. తలదువ్వడం అయింది కదా, వెళ్ళవే, పని చేసి పెట్టి వద్దువుకాని. "

" ముస్తా బై, మనకచీకట్లో గెత్తం మోసుకుని పొలానికి వాళ్ళే? "

" గెత్తం మోస్తామా? "

" మరెందుకు పిలిచాడనుకున్నావు వాడు? ' ఇలా బద్దకిస్తే నాపని జరగదు. ఇవాళనించి పొలానికి గెత్తం, బూడిదా మొయ్యకపోతే ఏం పండుతుంది? ఏం తింటాం? ' అన్నాడు మరి. "

" మరేమీ అనలేదా? "

పియోటి పక్కుమని నవ్వింది. తనస్వాభిమానమంతా తల్లిమీదికి అనవ్వుతో విసిరికొట్టింది. తల్లి చికాకువడింది.

" నీపని నువ్వు శ్రద్ధగా చెయ్యమ్మా, పియోటీ! నామాట నవ్వులో ఎగర గొట్టేస్తున్నామా? "

" గెత్తం, మన్ను, పేద - వ్యవసాయపుని ఏది చెపితే అదే చేస్తున్నానమ్మా! ఏది అశ్రద్ధచేశానని! "

" కానీ అమ్మా, నీకు ఏదిబాగుంటే అదే చెయ్యి "

ఇద్దరూ పూరుకున్నారు.

" చిరాకు పడనీ అది. తెలుసుకోకండా చిరాకుపడేవాళ్ళతో ఉపాయ మేముంది? " అనుకుంది పియోటి,

కూతురు హద్దుణాని బుట్టలో వేసుకుని, పెళ్ళిచేసుకోవాలని తల్లి ఊహ. ఊరి మట్టిలో మరి లోతుకి పాతుకుపోవాలి వేళ్ళు. అది కళ్ళారా చూడాలి తాను, సొంత ఆభరణం అవమానపరిచి కొంచెం కిందికి దిగిందామె. తరవాత అంతా అదృష్టం

" ఏన్నామా, పియోటీ! హద్దుణాలాటి మనిషి అదృష్టం వుంటేనే బొరుకు తాడు. నేను తల్లిని, నువ్వు కూతురివి. అధికం ఏం చెప్పేది నీకు? మనకి ఎవళ్ళూ లేరు. పైవాళ్ళ దయ మీదే మనం ఆచారపడాలి. నువ్వు వొకింటిదాని వైతే నా బరువు తగ్గిపోతుంది, నేను నిశ్చింతగా వుంటాను. నాది వొక్క-కడుపు కదా. ఎందుకని మరి ఇంత దూరం పరిగెత్తుకు వచ్చాను? - "

" మరి నాకుమాత్రం రెండు కడుపులు వున్నాయా అమ్మా : "

" సరే, నీ ఇద్దం తల్లి ! "

కొంచెం ఆగింది, మళ్ళీ అందుకుంది ముసిల్మి. రోజూ ఇదే తంతు. రోజూ ఊదరగాట్టింది. పొడిచేది. ఏమనుకునేదో, తనకే తెలిసేదికాదు. తెలుసుకుందికి ప్రయత్నమూ చేసేదికాదు. తాను పంగియాణిననే అనుకునేది. మనిషిని పులిలా మార్చేసే తన దుస్సాహసం అందరికీ వుంటుందనుకునేది.

పెద్ద నిట్టూర్పుతీసి పియోటి లేచింది. ఇవాళ కుఫానులేదు. సంజ అందంగా వుంది. ఇలాటి సంజవేళ ఎవళ్ళయినా వస్తే బాగుండే దనిపిస్తూవుంది.

" నిలబడి ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నావు, అమ్మీ : ఏమిటో ఇంత ఆలోచన ? వెళ్ళు, తిరిగిరా' వెళ్ళు - "

" ఊ.. "

పరధ్యాన్నంగా పియోటి బయలుదేరింది. దూరపు కొండలు దృష్టిని ఆకర్షిస్తున్నాయి. గంభీరమైన దుఃఖంతోనిండిన ఎవరిదో చూపులాగ మాసిపోతున్న నీడలు కొండలమీద పడుతున్నాయి.

ఇలాటి సంజలో ఏది - తనకి ఆనందం కలిగించేదో అది దూరమై పోయిందని అనుకుంది పియోటి. ఈ ప్రపంచం తనదికాదు. ఈ మనుషులు తనవాళ్ళు కాదు. వీళ్ళని పట్టుకోలేకపోతోందామె. జీవనం తనకి ఎదురుతిరిగింది.

వీధిలో నందడి అధికంగావుంది. గుంపులు గుంపులు మూగుతున్నారు జనం. పిల్లలు డోళ్ళు వాయిస్తున్నారు. ధాండాలు సిల్లంగోళ్ళు పూతున్నారు. చీకటిలో నీడలాగ ఇల్లాళ్ళు ఏటికి రాకపోకలు మొదలెట్టారు. ఇంతమంది వున్నారు. తన కోసం ఎవళ్ళులేరు.

అపరిచితురా లామె.

ధాండీలూ, ముసిలమ్మలూ కలిసి గుమ్మానీ ముసిల్మాని ఇంటి ముందు సభ చేస్తున్నారు. పియోటిపేపే వేయ చూపిస్తూ ఏమిటో గునగున లాడుతున్నారు. వాళ్ళు ఏవేవో అనేవాళ్ళు, వినివిని అలవాటై పోయింది పియోటికి.

గుమ్మాని పిలిచింది. " ఒసే అమ్మీ ! ఎటు వెళుతున్నావే : "

పియోటి వెళ్ళి కూచుంది. మాటిమాటికి ఆ కింది దేశం చూటలే. వాళ్ళ అడిగేవాళ్ళు. అమె ఇంతమాట అంతచేసి వర్ణించేది.

" సంజప్పుడు అదేశంలో ఏమవుతూ వుంటుందే : "

" ఇంటింటా వాద్యాలు మోగుతూవుంటాయి, ఎంచక్కటి వాద్యాలు. జనం సారా తాగుతూవుంటారు. నాట్యంచేస్తూ వుంటారు. "

మేడలూ, బళ్ళూ, మనుషులూ - ఎన్నో చెప్పేదామె. తాను నెగ్గాననుకునేది, నోరు వెళ్ళబెట్టి వింటూన్నవాళ్ళ నోళ్ళు మూతలు పడేవికావు. కొంతమంది. " అహా ! ఆ ? " అనేవాళ్ళు. కొంతమంది అవన్నీ వచ్చి సొరకాయకోతలే అనుకునేవాళ్ళు. కాదని వాదించే దామె. నవ్వేది, నవ్వించేది. ఎంతో వాగేది. విని విని నిచ్చెరపోయి లేచిపోయేవాళ్ళు జనం. పియ్యెటి వాళ్ళలో ఎంత కలవాలనుకునేదో, తన వాగుడువల్ల అంత కలవలేకపోయేది. ఒకమనిషి మరోమనిషి గొప్ప దగ్గిర తల వొంచుతాడు, లేవంటే లేచివెళ్ళిపోతాడు. తనగొప్ప చెప్పుకుని ఎదటి వాళ్ళని తక్కువగాచూస్తే అడివిమనుషుల మనస్సులు విరిగిపోతాయి.

ఎన్నాళ్ళని ఇలా వాగుకుందామె ? మాటిసూటికి అదేపాడు ప్రశ్న - " ఇంత మంచిరాజ్యం వొడిలేసి ఇక్కడి కెందుకవచ్చేవారు నునీ ? ఏమైంది ? "

హార్లుణా కూచుని వినేవాడు. తన అభిప్రాయం చెప్పేవాడు కాదు. ముసి లాళ్ళకూడా తమ అభిప్రాయం చెప్పేవాళ్ళుకారు. తమకికూడా తెలుసునని బుర్ర పూపేవాళ్ళు. కబుర్లలోనే ఘడియ వేళయింది. ఛాండీలు ఎంచేపయో వెళ్ళి పోయారు. తుదకి గుమ్మానీ, పియ్యెటిమాత్రం మిగిలారు.

" మా వూరు నీకు బాగుందా నునీ ? "

" బాగుంది. "

" ఇన్ని సంగతులు తెలుసుకున్నావు, ఇంత దేశం తిరిగావు. పెళ్ళి చేసుకోకండా ఇలాగే వుంటావా నునీ ? "

ఎం జవాబు చెవుతుం దామె ?

" మా వూరి సావోతా హికోకా హార్లుణా - "

మొదలైంది, తన తల్లిబంధువులు ఎక్కడవుంటే అక్కడల్లా హికోకా హార్లుణా ప్రసంగమే. నాలుగువేపులా అదే ప్రసంగం వెంట తరుముతోంది. కన్యని చూస్తే వరుణ్ణి, వరుణ్ణిచూస్తే కన్యనీ తమంతతాము ఎంచడం మనుషుల స్వభావం. ఇక వుండలేక పోయిందక్కడ, లేచి నిలబడింది పియ్యెటి.

" వస్తాను. "

పెళ్ళి కాకడా పెరుగుతూవుంటే సమాజంలో పోట్లు పొడుస్తారు, కుట్రలు వస్తుతారు.

ఏధి మొగని హార్లుణా ఇల్లు దగ్గిరపడింది. తరవాత తనపాకకి వచ్చేస్తుందామె.

రోజంతా గడిచిపోయింది. సంజన్నకు సావోతా ఇంటికి వెళ్ళమంది అమ్మ. మీదపడి ఎంతమందితో గట్టియ కొట్టేదో అమ్మకి తెలియదు. తయారై, నందు చూసుకుని అందుకునేది పియ్యటి. పిలుస్తూచోటల్లా ధాండానికి తమకి నచ్చిన ధాండీలున్నారు. కాని పియ్యటి విషయం గుడ్డివాళ్ళముందు చందమామలా వుంది. తన పిలువ ఏం తెలుసు విళ్ళకి ?

తన గడపమీద వొక్కడూ కూచున్నాడు హర్షణ. చుట్ట పిలుస్తున్నాడు. పియ్యటి దగ్గరికివెళ్ళింది. పొడిదగ్గు దగ్గి అతడిదృష్టి ఆకర్షించింది. హర్షణ కవళలేదు. ప్రయత్నపూర్వకంగా ఎన్నోసార్లు వంటరిపాటుని హర్షణ దగ్గర తారసిల్లిందామె. కిందినించి మీదిదాకా ఆమెని వొకసారి చూడడం తప్ప రవంత మితిమీరలేదు హర్షణ. గోచిమాత్రం కట్టుకున్న వయసుకుర్రాడతడు. ఊరం దరూ అతణ్ణి మన్నిస్తాడు.

కూలాడికంటే అధికంగా పనిచేస్తాడు. కాని తక్కినవాటిలో వోట్టి మొద్దు.

హర్షణ కర్రలుకొట్టే దగ్గర నదిలో కోరి స్నానంచేసేది పియ్యటి. జుత్తు ఆర వెట్టుకునేది. అతడి పనిచేసేటప్పుడు విచిత్రమైన చూపులు అతడిమీదికి విసిరేది. అతడి తలకి తట్ట ఎత్తేది. ఎన్నోసార్లు వొళ్ళకి వొళ్ళు తగిలించేది. అయినా హర్షణ అరుస్తాడు - " పనిచెయ్యి. కూవోతు " అని. అతడు దినమొల కోడు మాత్రమేకాదు. రాతిమనిషి. స్నేహమూ, సానుభూతి ఎరగదు. అమ్మకి ఇదంతా తెలియదు. తెలిసిమాత్రం ఏం చేస్తుంది :

హర్షణ ఇంటి ముంజూరు కింద నుంచుంది పియ్యటి. " కూచున్నావు సావోతా ? "

" ఎవరు ? పియ్యటి ? "

హర్షణ ఇంటి ఆనహ్యించుకునే దామె. తనని తాను కొండ అనుకునే ప్రతి వాణ్ణి ఆనహ్యించుకుంటుంది దామె. ఎంత ఇదిగా అడుగుడున్నాడో! ఎరగ నట్టున్నాడు నిజంగా! ఒక కన్య వొకతావు తన్ని మరొకడితో వుదాయించింది, మంచిపని చేసింది. అయినా ఇంతచిగువు ఈమగాడికి!

" ఎవరి విషయం అలోచిస్తున్నావు సావోతా ? "

" ఎవరి విషయం ఆలోచిస్తాను నునీ : నామానాన నేను కూచున్నాను. ఎవరి విషయంలో ఏముంది నాకు ? "

చీకటి ముంచుకు వస్తోంది. ఎవ్వరి అలికిడిలేదు. పియ్యటి తలలో ఊహ

రేగింది. గడవకి దగ్గరసా అంటిపెట్టుకువెళ్ళింది. హార్లుణా మొహం దగ్గర మొహం పెట్టి గునగునలాడింది.

"నాకు తెలుసు. సావోతా సావోతా కూతుర్ని తలుచుకుంటున్నాడు. మిణి ఆపాయు తనువుకి వస్తున్నాది సావోతా నిజంచెప్పు? ఏం, అవునా?

విరగబడి నవ్వింది పియ్యటి. నచ్చినవ్వి దొర్లిపోయింది.

హార్లుణా గతుక్కు మన్నాడు.

"ఎక్కడైనా తాగివచ్చావా నునీ? వెళ్ళు, ఇంటికివెళ్ళి పల్లక పడుకో. ఈ దినాల్లో హెచ్చుతాగితే తలకి పట్టేస్తుంది."

ఉత్తి రాయి కాదు, వాడి రాయి. చల్లబడిపోయిన రాయి. వేటు పేగులు కోసేస్తుంది.

"తల్లుతాగితే తంపుకొట్టదూ సావోతా? నువ్వు అనుకుంటున్నావు తదూ, అందుకూ అలావుంది నీకు."

పియ్యటి నవ్వింది.

"నోరు మూ చూస్తావా. సావోతా? ఇదుగో చూడు, ఇదుతో ఇదుగో."

గడపమీద రెండు చేతులూ అనించి హార్లుణా మీదికి వొంగిపోయింది. పియ్యటి. ఆమె వేడి నిట్టూర్పులో హార్లుణా మొహం కాగిపోయింది.

"కానీ కానీ, నన్ను కిమియా (వశీకరణం) చెయ్యడానికి వచ్చావుగుంటా? ఇంటికి వెళ్ళిపో."

పియ్యటి మరింత నవ్వింది.

"నిలబడ్డా వేం" అన్నాడు హార్లుణా - "ఇంటికి వెళ్ళిపో, మీ అమ్మ వెదు కుతూ వుంటుంది."

జటాయువు (హార్లుణా) అననం కదులుతోంది. ఆశ్చర్యంవేస్తూ వుంది. చీకటి రాత్రి. ఇంటి గడప దగ్గర ఇలా కిందిదేశం అక్రమణ జరుగుతుందని కలలో కూడా అనుకోలే దతడు.

పియ్యటి కదిలింది. హార్లుణా కుదుటపడ్డాడు.

"ఓ! సావోతా, - ఓ! కొంచెం దూరంవెళ్ళి పియ్యటి అరిచింది,

గడపమీంచి గబాల్న గెంతేసి హార్లుణా పరిగెత్తుకువెళ్ళాడు. కుంటుతూ, జోగి పోతూ వస్తోంది పియ్యటి. అలాగే జాలిగా ఆరుస్తోంది, "ఓ! !"

"ఏమైంది నునీ? ఏమైంది? ఏమైంది?"

పియోటి హర్షణామీద వొరిగిపోయింది. అతడి మెడ చేతులతో పాము లాగ పెనవేసింది.

“ఏదో కరిచేసిందిలా వుంది. చలివేస్తోంది. చూద్దాం, తినుకుపద ముందు.”

హర్షణాకి మతిపోయింది. మోసుకుని గడపమీదికి తినుకువెళ్ళాడు. గడపలో దీపం లేదు. పియోటి అరిచింది, “దీపం దగ్గిరికి, దీపం దగ్గిరికి.”

ఉండి వుండి పియోటి వొళ్ళు గిలగిల లాడుతోంది. మరింతబిగించి పట్టుకుందామె. పైగా హర్షణా వొళ్ళుకూడా కంవర మెత్తింది.

అమెని మోస్తూనే దబాయించి ఇంటి తలుపు తోళాడు హర్షణా. ఇంట్లో పొయ్యిలో రవంత అగ్గినిప్పుంది. పొయ్యిదగ్గర చీకట్లో పియోటిని దించి పడుకో బెట్టాడు. విచారిస్తూ పొయ్యిపూదాడు. పియోటి, “ఓః, ఓః” బందుకా లేదు.

“ఎటు వెళ్ళావు సావోతా, భయమేస్తున్నాది. బాగా మంటగా వుండే.”

గింజుకుంటో దామె. హర్షణా వేదార్పాడు. “ఉండు, చూస్తాను నునీ! - ఏమీ భయం లేదు. ఏమీ ఆవదు.”

పొయ్యి పూదాడు. అగ్గిమండింది. అగ్గి పట్టుకువచ్చి హర్షణా చూడవచ్చాడు.

“ఎక్కడ కరిచింది? ఇక్కడా? ఇక్కడా?”

ఉహూ, అక్కడ కాదు. ఇక్కడా, ఇక్కడా.”

“ఇక్కడా?”

“ఉహూ.”

హర్షణా చెమట్లు పోసుకున్నాడు,

“దొరకలేదు నునీ!”

చెవి దగ్గర పెద్దపెద్ద నిట్టూర్పులు. గట్టిగా అతణ్ణి పట్టుకుంది. పియోటి అగ్గి మండి మండి హర్షణా చెయ్యిదాకా వచ్చేసింది. పియోటి పూదేసి అర్రేసింది. ఇల్లంతా చీకటి. దడదడలాడుతున్న గుండెలతో హర్షణా విన్నాడు - పియోటి మెల్లిమెల్లిగా నవ్వుతోంది. ఎవరో అతణ్ణి చుట్టేస్తున్నారు. వుండ చేసేస్తున్నారు. అంతా చీకటి. కల. తాను లేడు. పియోటిలేదు. ఎవళ్ళూలేరు. కేవలం కల. రూపం లాత్రి దాటుతుంది. చెమటలో స్నానంచేసి గడపలో వచ్చి కూచున్నాడు హర్షణా. నాల్గవేపులా నిశ్శబ్దంగా వుంది. తల బరువుగా వుంది. అవలింతలు వస్తున్నాయి. ఎంతో అలోచిస్తున్నాడతడు. ఏమీ తెలుసుకోలేక పోతున్నాడు. అయినా అంతా నిజం. మనస్సు ద్వంద్వావస్థలో పడింది. కలా నిజమా? నిజమా

కలా? బద్ధకంగా వున్న దేహం, కింద వాలింది. కొంచెం చల్లగాలి వీసింది. హార్డుగా పడుకున్నాడు.

పియోటి ఇంటికి మళ్ళింది. హార్డుగాని కట్టుకోగలదోలేదో ఎరగదామె. ఒక క్షణం గెలుపు రోజంతా గెలిచినట్టుకాదు. హార్డుగా తనని కవ్వించాడు. మగాడి సంయమనంమీద ద్వేషం రేగింది. మండిందది. మంచిదైంది. కాని మనస్సు డీలాగానేవుంది. ద్వేషమూలేదూ, ఆనందమూలేదు. అన్ని గెలుపుల్లాగే తన గెలుపూ ఉదాస పూర్ణమైన పరాజయం. అయిపోయాక విచారం.

"సావోతా ఇంటికి వెళ్ళావే?" అమ్మ అడిగింది.

వెళ్ళాను అనడానికి గుండెధైర్యం చాలడంలేదు. భయపడుతూ పియోటి జవాబు చెప్పింది— "లేదు."

"వెళ్ళలేక పోయావా?"

"ఎందుకూ వెళ్ళడం? ఎందుకు నన్నిలా వేధించుకు తింటావు?"

ఏమిట వచ్చింది. పియోటి బైటికి వెళ్ళింది. మునిల్లి నివ్వెరపోయి చూస్తూ వుండిపోయింది.

డె బ్బయి తొ మ్మిది

ఉదయం మళ్ళా హార్దణాతో కలుసుకుంది పియోటి. రాత్రివంచన తలుచుకుని సిగ్గువేస్తూవుండేది. విసాన్నిధ్యంకోసం ఆమె ఎత్తు వేస్తూవుండేదో ఏదీ ఆ సాన్నిధ్యం? పూర్తిగా నిర్వికారంగా వున్నాడు హార్దణా. కాని కాదు, రక్తమాంస కరీరమే అతడిదికూడా, పొలంలో పనిచేసినప్పుడూ, పక్క అడివిలో నీడపట్టున విక్రాంతి తీసుకున్నప్పుడూ నవ్వుతూ అడిగాడతడు -

"ఎక్కడ కరిచింది? ఏదీ చూపెట్టావుకావు నునీ? ఎలావుంది? బాగుందా?"

అతడి వ్యంగ్యం పియోటిని నరికినట్టనిపించింది. నవ్వుతూ దగ్గిరికి వచ్చాడతడు.

"ఇంత చదువు ముప్పుతారు కదూ కింది దేశంలో?"

పియోటి పారిపోయింది, పరిగెత్తి. సిగ్గుపడికాదు. భయపడి పారిపోయింది. హార్దణా పనిలోకి పోయాడు.

దగ్గర కలిసి పనిచేస్తూ వున్నప్పుడు పియోటి అనుకునేది, "దొర్లి దొర్లి ఎక్కడ అగుతుందో చక్రం?" హార్దణా తనవెంట పడతాడనుకుంది. కానైతే వొక నిమిషం అటకోసం చిరకాలం హార్దణా కాళ్ళకింద కట్టువడి వుంటాలి. అమ్మ సంతోషిస్తుంది. గుమ్మాని సంతోషిస్తుంది. కాని తన లొంగని మనస్సో? హార్దణా తన మనస్సులో వొక అటతప్ప మరేమీ కాదు. అతడికి తాను భయపడుతున్నా ననుకుంది. యోధుడిలాగ ఏమైన మనిషి అతడు. వయస్సధికం లేదు, కాని ఏమైనా మగకుర్రా డతడు. భయంతో తన జాగ్రత్త సూచిస్తూ అతడి వేపు వేరచూపులు చూసేదామె. దూరంనుంచి పొడవాలి చూపులు అతడి వంటి మీదా మొహంమీదా విసిరేది. బోడికొండమీద వాళ్ళ వ్యవసాయం పని. ఎంతో మంది ఛాండీలతో ఆమెపని చేస్తూవుండేది. ఎంతోమంది దాండాలతో హార్దణా పనిచేసేవాడు. మిట్టమధ్యాహ్నం వచ్చి చెనిదగ్గర హార్దణా అన్నాడు, "నిన్ను కరిచేసింది కదూ, అందుకనే కామోసు ఇంత మందంగా వుంది పని? వొళ్ళు నివృత్తువుగా వుంది!"

"హాత్" - పియోటి తలెత్తి చూసేసరికి హార్దణా లేదక్కడ. అల్లంత దూరంలో మరొక తుడిడికి పని జెత్తాయిస్తున్నాడు. ఎండ ఎండంతా వీపుమీదే ఇంకింది.

ఎది హఠాః అభిమానం ? గోచికట్టుకున్న ఇనపమనిషి ఈకోడు కుర్రాడు ! పని చేస్తూ వుండడమే. గునపాం పట్టుకుని రాళ్ళమీద కొడుతూ వుంటే కొడుతూ వుండడమే, వొకేధ్యానతో. అతడి కలలలో ఏముంది ? ఏయెటా ? మరేపిల్లా లేదు, కామం ఆకలి లేదతడికి. నాగరికులమల్లే భావనలో దౌర్బల్యం లేదు ; పచ్చిలాంపట్ట చింతలేదు; చీరెఅంచూ, తలనూనె వాసనా, గింజుకుంటూ నిట్టూర్చూ ఏమీ లేదు. వికారానికి సమ్మానం లేదక్కడ. అలాంటి నాగరికతకేసి మొహం ముడిచేస్తాడు కోడు. కుఖిభాషలో “దుర్ని ఆ ” అనేస్తాడు.

హఠాః పనిలో వున్నాడు. కొండమీద తన పంట పండుతుంది. సావలూ చోళ్ళూ, వొలిసెలూ పండుతాయి. అడివిలాగ తన వ్యవసాయం పెరుగుతుంది. కంకరలోంచి మనుషుల తిండి మొలుస్తుంది. పరిశ్రమేమందు. చెమట విలువే లక్ష్యం. అయితే వుండివుండి అతడితల చీల్చే చూపుతో చూసేది పియ్యటి. అంత మంది అలాగే యంత్రాల్లా పనిచేస్తూ వుండేవాళ్ళు. ఎంత అనాగరికజాతి ! పనిలో వొయ్యారం లేదు. కవిత్వం లేదు. ఉత్తిపనే పని.

వెనకనించి హేళన వినిపించేది.

“చూడండి కిందిదేశం పిల్ల పనిచేస్తున్నాది.

“ కిందిదేశం మనుషులు దుబ్బుల్లా అవుసిస్తారు. ప్సే !, పినరంత జోరులేదు.

“ పనిచేస్తే కాళ్ళూ చేతులూ తెగిపోతాయో, కాకపోతే బద్ధకం ఎందుకని పిస్తుంది ?

“తిండి తిన్నప్పుడు బద్ధకముండదు. అప్పుడు కడుపు చెడదు. ”

మొహం తిప్పేసుకునేది పియ్యటి. జనం పళ్ళిగిలించి నవ్వుతూ వుండేవాళ్ళు. తన గుండ్రటి అవయవాల విలువా, వొంకచూపుల విలువా వీళ్ళదగ్గర లేదు. ఏం వికారం నవ్వు ! చచ్చి చెడి పనిచేసేది పియ్యటి. అయితే అలవాటులేదు. కష్టమనిపించేది.

ఈ కూలిబతుకు అడుకుని దుఃఖపడడానికి ఇంత దూరం పరిగెత్తుకు పచ్చింది అమ్మ ! అన్నిరోజుల్లాగే, ఎండి వొరుగైన వంకాయలాగ ఇంటికివచ్చింది పియ్యటి. మళ్ళీ అమ్మ అంది, “ ఎటైనా వెళ్ళవేమే ? మనుషులు నీకు కంపు కొడకా ఏమిటే ? ”

ఎటు వెళ్ళడానికి బుద్ధి పుట్టలేదు పియ్యటికి, కాని రాత్రి వచ్చేస్తోంది. నిన్ను వేళ అయింది. మళ్ళీ నిన్నటిఅలోచన తట్టింది.

దడదడ లాడుతున్న గుండెలతో సావౌతా ఇంటి ముంజూరుకింద చీకట్లోనుంచుంది పియ్యటి.

అరుగుమీద సావోతాలేడు, ఎవరూలేరు. వేళ గడవడానికని దగ్గర చీకట్లో కూచుందామె. ఎంతోనేపు కూచుంది. చప్పుడు వినడంకోసం చెవులు రిక్కి బెట్టింది. ఎంత నిశ్చలంగావుందో రాత్రి! చీమ చిటుక్కుమంటే వినిపిస్తుంది.

అరుగుమీద తన పనేమీ లేదు. అందుకని ఇంట్లో ఎవరన్నా వుంటేనేం, లేక పోతేనేం? అరుగుమీదికి వెళ్ళదామె. రెండుసార్లు దగ్గింది. ఎక్కణ్ణుంచి జవాబు లేదు. ఇక తన ఇంటి వేపు పట్టుకుని పదడుగులు వేసిందో లేదో, వెనకనించి హార్లుణా సావోతా, సోఫెనాకోడూ మాటాడడం నినిపించింది. తిరిగి చూసిందామె, చీకటిలో రెండుచుట్టలు మీలమీల మెరుస్తున్నాయి. దగ్గర దగ్గరగావస్తున్నాయవి, కొంతదూరంలో. పెద్ద గొంతుకతో మాట్లాడుకుంటూ వస్తున్నారు వాళ్ళు. ఏదో విషయం వాదించుకుంటున్నారు.

నిన్నటివేళ ఇవాళ మారిపోయింది. ఇవాళ మరి "ఓ:" అనిఅరిస్తే ఎవ్వరూ వినరు. ఇంత తెలిసి మనస్సులోని వ్యర్థ కుతూహలం కోసం మాటిమాటికీ ప్రయత్నం.

హార్లుణా అంటున్నారు - "పిల్లిగెడ్డ లోపల్లోపల తిన్నగా తోలుకుపోతే బండి లచ్చిమీపురం వెళ్ళిపోతుంది. మరోదారి ఎందుకూ నువ్వు వెదుకుతావు?"

సోఫెనా అన్నాడు, "ఖాల్సా మనేసి పిల్లిగెడ్డ ఎందుకంటా? చంపి గ్రామం వెళతావా ఏమిటి?"

"నరే, నువ్వురా, నామాట విను."

అగడపమీదే ఇప్పుడు వినిపిస్తున్నాయి మాటలు.

నిన్నటి వ్వరం అనుకరిస్తూ మనస్సులోనే "ఓ:, ఓ:" అంటూ ఇంటికిమళ్ళింది పియ్యటి, అదే తనమనసులోని సంగీతం. ఇవాళ రాత్రి దాని జవాబులేదు.

కోడూ తమ్ములవని రోజూ వుంటుంది. వానకారు మెల్లిమెల్లిగా దిగబడుతోంది. ముందే కావలసిన పనులన్నీ పూర్తికావాలి. రోజూ పనిలోనే వుండేవాడు హార్లుణా సావోతా. ఎన్నోసార్లు అతడితో కలిసి పనిచేసింది పియ్యటి. ఆమె అడదో మగాడో ఎరగనట్టేవుండేవాడు హార్లుణా. పనిగనుగాలో ప్రతివాళ్ళు రెండు చేతులూ కలపవలసిందే. అంతకి మించి మరేమీవీలేదు.

"ఇదిచెయ్యి - అదిచెయ్యి - ఇదికాలేదు - అదికాలేదు -" ఎప్పుడూ ఇదే మాట. బయటినించి వచ్చింది పియ్యటి. కొత్తగా పని నేర్చుకుంటోంది. పని చేస్తున్నవాళ్ళు తనమెత్తదనంచూసి, తనని హేళనచేస్తున్నారు. పెదవి కరిచిపెట్టి శాయశక్తులా పనిచేసేదితాను. దగ్గరవాళ్ళని అనహ్నించుకునేది - "ఏం మనుషులు వీళ్ళు!"

మిట్టమధ్యాహ్నం బాగా ఎండగావుంది.

ఎవరి సుళువుబట్టి వాళ్ళు అలసట తీర్చుకుంటున్నారు. పొలాల్లో కొంతమంది వున్నారు. అలసట తీర్చుకుంటున్నవాళ్ళు తిరిగి పనిలోకి వెళతారు, బోడికొండ మీద పొలం పక్క నీడగావున్న అడివిలో పియ్యటి దూరింది. స్థలంకాని స్థలంలో ముళ్ళచెట్టుని పళ్ళున్నాయి. కింద జలజల సెలయేరు పారుతోంది. మెల్లిమెల్లిగా గాలి వీస్తోంది. ఒక చెట్టుకి చేరబడి పియ్యటి కూచుంది. కొండచరియవేపు చూస్తోంది. నిటారుగా పెరిగివుంది గుగ్గిలపు అడివి. పచ్చటి చందువాకింద విడివిడిగా స్తంభాలున్నట్టున్నాయి చెట్లు. కొండ ఏటవాలు వేపుంది ఝోలా. అటువేపు తుప్పలు బాగా పెరిగి వున్నాయి. చెట్ల కణుపులమీద పచ్చటినాచు పాకింది. విజనిక పెరిగింది. ఏనుగు చెవుల్లాగ పుట్టగొడుగులు చెట్లమొదళ్ళ లేచాయి. వాటిమీద కూడ పచ్చటి గుండ చల్లినట్టుంది.

ఒక మగలేడి వచ్చింది. దానివెనకాలే అడలేడి వచ్చింది. రెండూ కొండ చరియవేపు దిగిపోయాయి. పియ్యటి నిరీక్షించి చూస్తోంది. కాలం గుండె చప్పుడు లాగ కొండవారు చప్పుడు వినిపిస్తోంది. మట్టి శరీరాన్ని ఆకర్షించింది. ఎప్పుడు శరీరం చేరవేసిందో తెలియదామెకి.

ఇంతలో గడ్డ వొరకవేపు హార్లడా సావోతా దిగుతున్నాడు. వెనకాల వొక పడుచుపిల్ల. ఉన్నపాలాన లేచింది పియ్యటి. చెంగున గెంతింది. దారీ తెన్నూ చూడకండా వాళ్ళని వెంటాడింది. పరిగెత్తింది. కింద అడివి దట్టంగా వుంది. ఏమిటి అమెని నెట్టుతోందో, వెళుతోం దామె. వెర్రెత్తినట్టు వెళుతోంది. ఏ నందు లోనో ఇద్దరూ మూట్లాడుతున్నారు. ఒక పినరు వినపడి వినపడకండా వుంది. అంతలోనే దూరంగా వున్నట్టుంది. అంతలోనే అంతా గవ్ చిప్. ఉరికినట్టు ముందుకి తోసుకు వెళ్ళింది పియ్యటి. ఎదట వొరక తెగిపోయింది. కింద సన్న పాటి గడ్డ. ఒడ్డున మరిచారితేడు. అవతలవేపు కీకారణ్యం; కొండల వరస. మీద అకాశం.

దెకారించినట్టు మనుషుల శబ్దం వినిపిస్తోంది. అంతలోనే అగిపోతూవుంది. హార్లడా అవుపడలేదు. వెనక వెళ్ళిన గుంటా పత్రాలేదు. పియ్యటి దారి తప్పి పోయింది. నీడ కమ్మేసింది. దుఃఖం, ఔత్సుక్యం, మీద భయం విరుచుకు పడింది. ఒంటరిగావుం దామె.

పరిగెత్తింది. అడివి మూసుకు వచ్చింది. కొంచెం అగి ఇంకోవేపు దూరింది. అంతటా వొక్కలాగే వున్నాయి గుగ్గిలం చెట్లు. అంతటా మెరకాపల్లం వొకలాగే వుంది. అందులో గుర్తులులేవు. ఒకచిన్న కొండ తగిలింది. పెద్దపెద్ద రాళ్ళు

కుప్పల మీద పూరూపేరూలేని చెట్లు బజారు కీర్చి కూచున్నాయి. ఏరాజ్యమిది ? మీదికి చూసిందిపియోటి. అదేరకం పచ్చటి ఆకులు పెనవేసుకుని వున్నాయి. ఏదో వొక్క దగ్గర సందులోంచి ఆకాశం అపుపిస్తోంది. ఆగిన గాలిలో వర్షం వచ్చే సూచన కనిపిస్తోంది.

పియోటి నిరాశ చేసుకుంది.

ఎవరు కనురుతున్నారు ? ఎవరు దగ్గుతున్నారు ? ఎవరో కష్టపడు తున్నట్టుంది. ఈ అడివంతా జమ్ముమంటున్నాయి తేనెటీగలు. దబదబమంటూ, కేకవేసినట్టు ఎవరో పరిగెడుతున్నారు.

అరిచేతిలో ప్రాణం పెట్టుకు పరిగెత్తింది పియోటి. ముళ్ళు గీరుకు పోయాయి. రక్తాలు కారాయి. కాల్లో ముళ్ళు విరిగాయి. కుంటుతోందామె. పడుతూ లేస్తూ పరిగెత్తింది. రెండు కళ్ళనించి పెద్దపెద్ద నీటిచుక్కలు రాల్చున్నాయి. గట్టిగా ఏడవడానికి సాహసం కలగలేదు. భయమేస్తోంది,

పియోటి పరిగెత్తింది.

హఠాత్తుగా అడివి అయిపోయింది. ఎదట బయలు కనపడింది. పొలాలు కనబడ్డాయి. అక్కడా మనుషులు పనిచేస్తున్నారు, కాని అదితాను పనిచేసే పొలంకాదు. తిరిగి తిరిగి చివరికెలాగో హర్షణా పొలానికి వచ్చేసిందామె. హర్షణా గుద్దలి పట్టుకు పనిచేస్తున్నాడు. ఏవికారమూలేదు అతడిలో. అతడి కళ్ళకింద బుగ్గలు దిగజారిపోయినట్టు మాత్రం అవునించాయి పియోటికి.

అశ్రుర్యంతో చూస్తూ హర్షణా అన్నాడు; 'అరే, ఇదిగో మన కింది దేశం పిల్ల ? ఎక్కడ దొర్లాపు నునీ ? ఏమిటి ఇదంతా ?'

ఏదీ ఆగుంట ? అదుగో అక్కడ మన్ను తప్పుతున్నాది. ఇంతా వీళ్ళ కోసమేనా ? ఒక్కెలా నిలబడింది పియోటి. ఎవళ్ళూ తనవేపు చూడలేదు. మేఘం ముందుకొస్తూవుంది. తుఫాను లేస్తోంది. రెండు కాళ్ళ మనిషి జంతువులు తల వొంచుకు పనిచేసుకు పోతున్నారు.

ఊరికే మొద్దులాగ నిలబడి, సిగ్గువేసింది పియోటికి. తానుకూడా పని మొదలు పెట్టింది.

చేతుల్లో మట్టి, మొహంమీద మట్టి. అలాగే మొహం వొంచుకుని, మట్టిలో మట్టి అయి పని చేసుకుపోవాలి. అంతకిమించి మంచుబతుకు లేదక్కడ. పియోటి అనుకుంది. అలోచించడానికి అవకాశంలేదు. ఒక్కదగ్గర పొలంలో అందరూ పని చేస్తున్నారు. గోప్తి నీతి ప్రకారం పనిచేసి తీరాలి. లేదంటే వీల్లేదు.

ఎ న టై

జబ్బుమనస్సుతో పరిగెడుతున్నాడు దివుడుసావోతా. కామలా మనస్సు - ఇంటి వస్తువు రుచించలేదు. పరాయివస్తువుమీద మక్కువ. గబగబా దారి చెల్లిపోతోంది. అపువడకండనే అపువడుకోంది బందికార. పియ్యెటి మనస్సులో ప్రత్యక్షమవుతోంది దారి. కదాకూ రాబోయే అనుభూతి ఊహించుకుంటున్నాడు. పాపం కానీ, పుణ్యంకానీ హృదయంలోని తీవ్రకాంక్ష భవిష్యత్తుకోసం దివ్యదృష్టి ప్రసాదిస్తోంది. జీవనంలో గతించినవీ, గతించనివీ ఎన్నో అన్ని దృశ్యాలు చలనచిత్రంలా కనపడుతున్నాయి. ఇలాగే బతుకుతాడు మనిషి. అనుకుంటున్నవన్నీ తాను స్థూలంగా లెక్కపెడుతూన్న రోజుల్లో సంభవిస్తాయో లేదో ఎవరికీ తెలియదు. ఏమంటే అవన్నీ ఇంతవరకూ సంభవించలేదు. దై నందిన వ్యక్తిత్వం అనేబండి ఉగ్రభావాలా, కల్పవలా వొల్లిడివల్ల వారిగిపోతుంది; ఎన్నోమాట్లు దారిచెప్పి తిరగబడి దొర్లిపోతుంది. దానికోక స్థిరమంటూ వుండదు. ఆకాంక్ష దాన్ని స్థిరంగా వుండనివ్వదు. అయినా ఇంతపెద్ద అగ్గజమైన సృష్టి ఆకాంక్షల వలలోనే చుట్టుకుని కనిపిస్తుంది. రోజూ ఎన్నోమాట్లు పిచ్చివాడవుతాడు మనిషి. అపిచ్చిలోనే ఆనందం అనుభవిస్తాడు. కాపరం దిద్దుకుని సుఖపడతాడు. మళ్ళీ దాన్నే పుట్టాచేసి సుఖపడతాడు. మనిషి అస్థిరుడు. అయినా స్థాణువుకూడానూ అతడు. అతడిలో జీవనగతి, మరణస్థితి రెండూ వున్నాయి. ఏం విచిత్ర జీవి మనిషి !

అనీడ - పియ్యెటి.

అడదే అమె. పుయూ, పియ్యెటి - ఇద్దరివీ వొక్కలాటి దేహలే. తల్లిదేహమూ, భార్య దేహమూ రెండూ వొక్కలాగే వుంటాయి.

రోజూ వాటితో పరిచయముంటుంది. పుట్టాక చేత్తో పట్టుకుని పాలుతాగుతాడు మనిషి. అపాలే తిరిగి అనుభవిస్తాడు. సంతానమైపుట్టి, సంతానంకోసం అదే భూమిలో విత్తనం వేస్తాడు.

పియ్యెటి - అది పుయూకాదు. అస్థిరమైన దివుడుసావోతా మనస్సులో పియ్యెటి పుయూకంటే వేరు. ఏనాటి అతీత జీవనంలోదో పుయూ ! పియ్యెటి ఈనాటిది. శరీరంలోని అణువులు మారి మారి బైటిరూపంలో కొత్త శరీరం దాల్చాయి. మనస్సుకీ అణువులులేవు. అదొక పరివ్యాప్తమైన శక్తి; స్వతంత్ర మైందది; కాల్యనికమైంది. ఇవాళటి మనస్సులో పుయూ మరుగుపడి పోయింది. 'అటంగా హంగుడా' (సంతలో అమ్మేసిన సరుకు)లాగ, మాటాంగా బాచులా (దార్లో అమ్మేసిన దుకాణం) లాగ అమ్ముడైపోయిందామె. ఇవాళ అమెలేదు. అనప తుంటలో

పాచితిండి, దొన్నెలో అంబలీ, మూటలో రోజు భత్యం చోడిపిండి, దుంపలూ కుండా కట్టుకుని కర్రకి వేలాడడిసి బుజాన వేసుకుని బయలుదేరాడు దివుడు. మొలకి గోచీవుంది. వడుకోదానికి నేల చాలు. వెళ్ళినప్పుడు దారిలో రెండు ఎండు కర్రపుల్లలు విరుచుకుపోయి, అడ్డనారతో అదేకర్రకి వేలాడడిస్తాడు. బుజం మీద గొడ్డలివుంది. బలిష్ఠంగా వున్నదేహంలో కామిలా గుర్తులేదు. దారి కోనమూ, చింతలే దతదకి. తనజష్టమే తనది.

కోడి కూసేసరికి పయనమయూ డతడు. కోడు ఎటు బయలుదేరినా 'కోడి కూస్తుంది.' చీకటిలేదు. ముందే హుషారుగావుంది మనస్సు. దార్లో 'రఘోలా' దగ్గర కాలకృత్యాలు తిర్చుకున్నాడు. ఎగుడు దిగుళ్ళనేలమీద వెలుగు తెరటాలు నాట్యంచేస్తున్నాయి. థాండి అమఖెందా చిన్న ఘాటీమీదికి లేచేసరికి ఎర్రపొద్దు పడింది. పచ్చగా, నీలంగా పొద్దుమారింది. దూరంగా మిణి అపాయు అపు పిస్తోంది. పొలాల్లో ధూళి కుంకంతలా కనిపిస్తోంది.

కాని దివుడుసావోతాకి ఉదయంతో ప్రమేయంలేదు. తన అనుభూతిలో చూసే ప్రకృతి లేదివ్వదు.

ప్రకృతిలో ఇంత ప్రభావకోలాహలమూ, కలరవమూ, విప్లవమూ వున్నాయి. కాని వేటిమీదా ధ్యానలేదతదకి. అతడి మనస్సులోవున్నదల్లా నీడలు మళ్ళీ అడివి. అలికిడిలేని అరణ్యం. వైత్రమానం వేటకివచ్చి కొత్త జంతువులతోపాటు పియ్యెటిని ముఖముఖి చూశాడతడు. కాళ్ళు ముందుకి వడుతూ, దారి వెనక్కి జారిపోతున్న కొద్దీ అదృశ్యం మారిపోతూవుంది. గుగ్గిలపు అడివివేపు వీపుచేసుకుని, రఘోలా వొడ్డువ అవాళ మిణిఅపాయు మనుషులు దండువిడిసిన దగ్గరికి మాటిమాటికి వస్తోంది పియ్యెటి. ఆమె సంవర్కంతోనే దారి నడుస్తోంది. దారి కదాకూ అదే దృశ్యం. వైట ఏమీలేదు. అంతా లోపలే.

కేవలం పియ్యెటి.

కేవలం మనస్సులో వోక అవస్థ అది.

మిణిఅపాయూ, బందికారా - ఈరెండు పూళ్ళకి మధ్య కొండలవరనే సరిహద్దు. అదే థాండి అమఖాటీ. కొండకొప్పు 'చరియ' మీదకూడా పూరినించి పూరికి కాలిబాట వుంది. థాండిఅమదగ్గర దివుడితో కొంతమంది కోడులు కలిశారు. చిలిశంకా పూరివాళ్ళు వాళ్ళు, కుంబాగుడా సంతకి వెళుతున్నారు. అరే, నిజమే! ఇవాళ సంతరోజు! బందికారాలో మగాళ్ళుండరు. తెలిసినట్టు ఈరోజే ఎంచుకుని బందికార వెళుతున్నా డన్నమాట తాను! మనస్సులోపల నిశ్చయమై వుంటుందది. కాని అతడు తెలిసి తెలిసి తన సుఖపుతానుచేసుకు బయలుదేరిన

సంగతి అతడికి స్మరణలేదు. సంతకి వెళుతున్నవాళ్ళని చూసి జ్ఞాపకం వచ్చింది. సంతోష మనిపించింది.

" ఎక్కడికి వెళుతున్నావు సావోతా ? "

" బందికార వెళుతున్నాను. 'బాలిపూజ' వస్తున్నాది కదూ, పొరవాలు కొనడానికి వెళుతున్నాను.

నోట్లోంచిమాట వచ్చేకాక జ్ఞాపకం వచ్చింది.

" నిజమే ఈపూవున పొరవాలు కొనుక్కువస్తాను " అనుకున్నా డతడు. అన్ని పూళ్ళలోనూ పొరవాలు దొరకవు. ఇప్పటినించి తికానాచెయ్యకపోతే సమయానికి చిక్కవు.

చిలికంకా మనుషులు వెళ్ళిపోయారు. వేరువేరు పూళ్ళనించి వేరువేరు మనుషులు తచ్చారు; వెళ్ళారు. దివుడు సావోతా 'చదునుగావున్న ఆదమక' * మీద తచ్చాడాడు. అలా తచ్చాడాలని ఎందుకు బుద్ధిపుట్టిందో తెలియదు. మనుషులు వెళుతున్నారు. సామాను వెళుతోంది. వెనకాల కుక్కలూ వెళుతున్నాయి. దివుడు సావోతా వుసిరిక్కాయలు ఏరుకు తిన్నాడు. దమక మీద విడివిడిగా వరుసతీరి పెద్దపెద్దచెట్లు నిలబడివున్నాయి. మిణిఅపాయూ, బందికారా రెండు పూళ్ళమధ్య అదేసరిహద్దు. రెండుపూళ్ళ వాళ్ళు దూరంనించి అబోడి కొండమీద నడికొప్పులా వున్న అబోడిచెట్లు చూసే వాళ్ళు. అవి నిలబడి వున్నంతవరకూ రెండు గ్రామాలూ హాయిగా వుంటాయి. ఎవరి ఇలాకా వాళ్ళది వేరుగావుంది. గోల్మలులేదు.

జంగిడనిండా నెయ్యుండలు వెళుతున్నాయి. మాలిగ్రామం చిన్న నెయ్యుండలవి; జెల్లం పాకం పట్టినవి. ఎగుడు ఎక్కిన తరువాత బాగా విశ్రాంతి తీసుకున్నాడు దివుడు. డబ్బున్న రకి ఇరవైనాలుగు వుంజీలు నెయ్యుండలుకొన్నాడు. అవన్నీ ఆసవతుంబలో పోసుకున్నాడు. పియ్యటి కోసం పనికివస్తాయి తరవాత. పల్లానికి బందికారవేపు దిగేశాడు దివుడు. "నెయ్యుండలు కొనడానికే అగావు" అంటే అతడే నమ్మడు.

గదబగుడా దాటింది. కోడుబస్తీకి అనలుదారి వొదిలేసి, తనకి తోచినట్టు తిన్నగా కోడు పడుచులు నీళ్ళుపోసుకునే దారిపట్టాడు దివుడు. పొద్దు మీదికి వచ్చేసింది. నీళ్ళుపోసుకునే వేళఅయిం దవ్వడే. తనకి తెలుసు, అయినా అనుకో లేదతడు.

రథోలాలో నీళ్ళు చపకచపక వినిపిస్తున్నాయి. మనుషుల మాటలు వినిపిస్తున్నాయి. ఏటిమలుపు దగ్గర బట్టలు పుడకపెడుతూన్న పొగలేస్తోంది.

కొంచెం మీద దారిని రహ్లాలో దిగిపోయాడు దివుడు. పైనించే నీలాటిరేపు వెనకతట్టు తిరిగిపోయాడు. ఎదురుగుండా పియ్యెటి వస్త్రాంది. దివుడు చూశాడు. ఇద్దరూ ముఖముఖి కాగానే ఇద్దరూ గతుక్కుమన్నారు. పియ్యెటి బట్టలు బుజం మీద వేసుకునివుంది. నోట్లోపరికర పెట్టుకుంది. తుళ్ళిపడి నిలబడిపోయిందామె. ముందు దివుడు పలకరించాడు.

“ ఏం నునీ! బాగున్నావా? ”

జనం వచ్చిపోతున్నారు. నవ్వేసి వోయ్యారంగా రహ్లాకి తోసుకుపోయింది పియ్యెటి. దివుడు పూళ్ళోకి నడిచాడు, వెనక్కితిరిగిచూశాడు. పియ్యెటి నులుచు కుంటూ, పూపుకుంటూ తిన్నగా దారివెంట వెళ్ళిపోయింది, ఏదీ ఎక్కడా నిల బడలేదే! ఈ చూడ, మళ్ళికలుసుకుంటారు. ఎన్నో ఆలోచిస్తూ వచ్చాడతడు. తియ్యని తలపులతో వచ్చాడు. కుంబలో ఆమెకోసం నెయ్యిండలు పట్టుకువచ్చాడు. మనస్సు నిండా ఎన్నోవున్నాయి. పియ్యెటి వెళ్ళిపోయింది.

కలకరిగిపోయింది. ఎంతోవేళయింది. ఎటు వచ్చాడు తాను? దివుడు సావోతా మొద్దులా చూశాడు. ఎటు వచ్చాడు? ఎటు వెళతాడు? మొదట అవుపడ్డవాణ్ణి అడి గాడు “ ఏమయ్యో, మీపూళ్ళో పారవాయన్నాయా? ”

“ కావలిపినన్ని ”

“ ఎవరమ్ముతారు? ”

“ ఎవరమ్ముతారు, అడివిపారవాలు? ”

దివుడు పూళ్ళోకి వెళ్ళాడు. కోడు పూళ్ళో కొత్తవాడు వస్తే అందరూ అనుమా నిస్తారు. తాను సరిగ్గానే పూహించాడు, పూళ్ళో హెచ్చుమంది సంతకి వెళ్ళిపోయాడు. తిరిగి వచ్చేసరికి రాత్రవుతుంది, లేదా రేపు తెల్లారిపోతుంది. ముసలాళ్ళూ, పిల్లలూ, అడంగులూ మాత్రం వున్నారు. వాళ్ళయినా ఎవళ్ళపనిలో వాళ్ళున్నారు. అదాళ్ళ కళ్ళన్నీ ప్రశ్నార్థకంగా దివుడు సావోతా మీదే వాలాయి. ఇకడేకదూ చెల్లెల్ని ఈపూళ్ళో ఇవ్వడం తగదనుకున్నాడు? మళ్ళీ ఏ మొహంపెట్టుకు వచ్చాడమ్మా?

పిలవకుండానే టింగుకోడు గడపలో వెళ్ళి చదికిలబడ్డాడు దివుడు. “ఎవరి ఇల్లు? ఎవరి గడప? ” అని సందేహించి తటపటాయించనక్కరలేదు కోడుకి. అతడు చదికిలబడ్డాడు. ఎందు కర్రపుల్లలు కిందపెట్టాడు. రాళ్ళుతెచ్చి పోయ్యి తయారు చేశాడు. ఇకపూళ్ళో అతిథి అతడు. పిల్లలువచ్చి అక్కడ తచ్చాడారు. ఇల్లాళ్ళు మాటాడకండా బియ్యమూ, కాయకూరలూ, కోడిగుడ్డూ తెచ్చిపెట్టేసి వెళ్ళారు. దివుడు సావోతా వంట మొదలెట్టాడు. వంటకి విందు సామగ్రి దొరికింది. ఈపూళ్ళో విందులా వుంది.

వంటచేస్తున్నాడు. ఆదారినే వచ్చింది పియ్యటి ఎకసెక్కమాడింది. " మీకు వంటకూడా వచ్చునూ ? "

" ఏం చెయ్యడం, మీరు పిడికెడు అన్నం పెట్టారు కారు మరి ! "

" వచ్చి అడగలేకపోయారు ? " పియ్యటి నవ్వింది.

" అడిగితే దొరుకుతుందా ? "

" అడగడానికి ప్రయత్నించారుకారు. అమాట అడిగి ఏం లాభం ? "

ఒరచూపులుచూసి, దివుడు గుండెల్లో అగ్గిపెట్టేసి వెళ్ళిపోతోంది పియ్యటి. దివుడు తిరిగిపిలిచాడు -

" ఎక్కడ వున్నారు ? "

"అదుగో, ఆమలుపు తిరిగితే అఇల్లు అవుపడుతున్నాదే, అదే మా ఇల్లు "

" మరెవరున్నారు ? "

" అమ్మవుంది. - మళ్ళిపిలిచారు, ఏమైనా ఇస్తారా ? " పియ్యటి నవ్వింది. దివుడు ఆనవకుంట తడివాడు కాని చిన్నపిల్లలు నిలబడి వున్నారు. అందరికీ నెయ్యిపుండలిస్తే పియ్యటికోసం ఏం మిగులుతాయి? ఎన్నోమాటలు చెప్పేవాడతడు, కాని బలబలా చూస్తున్నారు పిల్లలు. పొరుగుూరి పిల్లలాయె, తిట్టడానికి వల్లకారు. అయినా పెద్దపెద్ద గుడ్డుచేసి వాళ్ళని చూశాడు దివుడు. అయితే మొద్దులు వాళ్ళు అతడిచూపు వాళ్ళ నరళదృష్టిముందు వొడిపోయింది. చేతులు ఇదవుతున్నాయి, కాని నెయ్యిండలు పైకితీయ్యడానికి వల్లకాకండావుంది. పిల్లల్ని విషదృష్టితోచూస్తూ ప్రతిజ్ఞచేశాడు దివుడు. కుంటలోని వొక్క నెయ్యిండకూడా వీళ్ళకి ఇవ్వను. అన్నీ పియ్యటి తినాలి, అన్నీ.

తరవాత అంతా తొందరపని. వంట వేగంగాకాకండావుంది. కర్రలు పచ్చి పచ్చిగావున్నాయి. కుండలో నీళ్ళు నీళ్ళలాగేవున్నాయి. ఎంతో పని బాకీవుంది, గబగబా పొయ్యిలో కర్రలుపెర్చాడు. పొగలో కళ్ళు నీళ్ళుకాదు. వక్కనించి వేళాకోళం వినపడింది - "ఏం మనిషిమూ, వంటచెయ్యడం చేతకాదు. చెల్లెలూ ఇలాగే మొద్దులు వుంటుంది. కాకపోతే మనపూళ్ళో ఎందుకివ్వరూ ? " అన్నీ సహించాలి, వొక్క పియ్యటికోసం.

ఎవ్వ రేమనుకుంటే తనకేం ?

లోకం కాకులు. లోకం ముమ్మడానికి మూకుడు లేదు.

కుండలో చోడంబలి వుడుకుతోంది. కోడిగుడ్డూ, కాయకూరలూ, దుంపలూ అన్నీ వొక్క దగ్గిరే. ఇది పూర్తయితే పూళ్ళోకి తిరగడానికి వెళతారు తాను, పారవాలు కొవడానికి. ఆనందున పియ్యటిని చూస్తాడు.

వంట ముప్పాతికపాలు పూర్తికావచ్చింది. మెల్లి మెల్లిగా మేఘాలు కమ్మాయి. దూరంగా ఝంఝి ఝంఝి గాలి మొదలైంది. చూస్తూవుండగా చేట్టుచేమా నులిపేసి, పి కేసి ఝాఝాఝా తుఫాను వచ్చింది. నాలుగువేపులా చీకట్లు ముంచుకు వచ్చాయి. భయంకరమైన తుఫాను. ధడాధడ్ పడుగులు. గడపమీదికి గాలి జోరుగా కొట్టింది. పొయ్యిలో అగ్గి చిందరవందలైపోయింది. పొయ్యి ఆరిపోయింది. చలిలో వడగొట్టకుపోతూ, ముడుచుకుని, గోడకి చేరబడి కూచున్నాడు దివుడు. చీకటి అధికమైంది ఊళ్ళో గుమ్మాయి మూతలుపడ్డాయి. వంతరోజు కనక మగాళ్ళులేరు. పొన్నూరు చుట్టం ఎవరిగుమ్మానికి వెళతాడు? కాస్త స్థలం ఇవ్వండని ఎవళ్ళ నడుగుతాడు? చిటపటచినుకులు కురిశాయి. గాలి వానా తెరలు తెరలు జలు హూహూ నూనూ మంటూ గడవంతా గెంతులేసింది. పెడకతో పోట్లాడింది. చొప్ప ఎగరేసుకుపోయింది, దివుడు మనస్సు కుంగిపోయింది. ఒక్క షణం ఇల్లు జ్ఞాపకం వచ్చింది "ఇలావుంటే ఇంటికి ఎలా వెళ్ళడం?" అలో చిస్తున్నాడతడు. ఉరుముల మీద పురుములు పురుముతున్నాయి. చల్లగాలి ముళ్ళకొరడాలాగ తగులుతోంది. తలదాచుకుందికి స్థలం కావాలి. సగం వుడికిన తిండి తుంటలో వొలకపోశాడు. మూట పట్టుకుని గడప దిగిపోయాడు. ఎదురైన దురవస్థలో దైర్యం తెచ్చుకున్నాడు. ఆవకాశం బాగుండనుకున్నాడు. చీకటి తుఫానులో ప్రతిధ్వనిలాగ తన ఉగ్రమైన చీకటి తలపు తలెత్తి తీర్చుచెప్పింది - "ఇది మంచి సమయమురా!" గబగబా నడిచాటతడు.

రెండు సాపుళ్ళ వంటివాసా పూళ్ళోవలపటా, దాపటా రకరకాల తలుపులు కనపడుతున్నాయి. తడకతలుపులూ, కర్రతలుపులూ అన్నీ తలుపులే. గడపల్లో కుక్కపిల్లయినా కనపడదు. కొంచెం ముందు ఎలావుండేది వూరు? ఇప్పుడెలావుంది? మన్యంలో హటాత్తుగా వచ్చే మార్పు ఇలాగేవుంటుంది. స్థిరంలేదు. నిశ్చయంలేదు. అవిడిలో మాయకొండల అసనం మాత్రం స్థిరం.

గబగబా నడుస్తున్నాడతడు. గబగబా, గబగబా - వంక తిరిగితే అదుగో పియ్యటి ఇల్లు.

దివుడు తలుపుకొట్టాడు. జవాబులేదు. పిలిచాడు వినేవాళ్ళెవరు? పడేపడే తలుపుమీద దండయాత్ర సాగించాడు. పినరంతా సంకోచంలే దతడికి లోపల్లోపల పియ్యటిమీద అధికారం బనాయించుకున్నాడు. తనకి దబాలు ఏర్పడింది. అంచేత లజ్జలేదతడికి. పియ్యటి తలుపు తెరిచేసింది. చిరకాలం పరిచయంలాగ సాధి మానంగా అన్నాడు దివుడు - "ఇంతబాదుతున్నాను, జవాబులేదేం?"

చీకటి కొంప నట్టింట కుప్పవేసిన కర్రమాళ్ళు అగ్గిమండుతున్నాయి. పియ్యటి

వెనకాల మునిలితల్లి నిచ్చెరపోయి చూస్తోంది. తెరిచిన నందులోంచి ' అష్టాష్టా ' నవ్వుతూ చలిగాలి లోపలికి తోసుకువచ్చేసరికి తలుపు బందుచేసేసింది పియ్యటి.

" నేను కూచునేవున్నాను " మెల్లిమెల్లిగా స్నేహంతో అంది పియ్యటి -
" తుఫాను వచ్చింది, ఎక్కడికి వెళ్ళరా అనుకున్నాను. మీరు మిణిఅపాయం సావోతా కదూ, అందుకని సావోతా సావోతా ఇంట్లో వుండకండా మాపేద గుడిసెకి ఎందుకువస్తారు అనుకున్నాను. "

పియ్యటి తల్లికేసి చూసింది. దివుడు సావోతా ఫలానా అని ఆమెతో అంతకి ముందే చెప్పింది.

" అహా, " దివుడు వొంటిమీద చెయ్యివేసి అంది పియ్యటి - " తడిసిపోయారు. మేం మీలాటి సావోతాలంకాదు. పేదవాళ్ళం. మాఇంట్లో చుట్టంలావుంటే మేం నిద్రాయించలేం. మూటాములే పెట్టెయ్యండి రండి, కొంచెం కాదుకోండి. "

పియ్యటి నవ్వింది. దివుణ్ణి చెయ్యిపట్టుకుని అగ్గి దగ్గిరికి లాక్కు వెళ్ళింది. " ఇక్కడ సిగ్గుపడకండి " అంది. తల్లి, కూతురూ, దివుడూ ముగ్గురూ అగ్గిదగ్గిర కూచున్నారు. పియ్యటితల్లితో దివుడికి పరిచయంలేదు. అందుకని అదొకలా అనిపిస్తోంది దతడికి.

" ఇది మా అమ్మ. మేం ఇద్దరం ఆదాళ్ళమే ఈ ఇంట్లో " అంది పియ్యటి. మాట అందుకుంది కి అవకాశం దొరికింది తల్లికి.

" అవును నాయనా, ఇద్దరమే. మరెవ్వరూ మాకులేరు. 'అయ్యపోయాడు కదా, ఈ వరాయిదేశంలో ఎందుకూ? పోదాంపద' అన్నాను. ఎంతో ఇదై ఇంత గుడ్డుని అంతచేసి పెంచాను. పైదేశంలో రాజై బతకడం కంటే సొంతపూళ్ళో బికారిగా బతకడం మంచిది ఏం నాయనా, ఏమంటావు ? "

దడదడా పియ్యటి తల్లి చెప్పకుపోయింది. దివుణ్ణి చిన్నప్పుడు చూసింది తాను. సరుబుసావోతా ఎంతో మంచివాడు. ఇలా ఎన్నోమాటలు చెప్పింది.

" భోజనం మాట అడిగావు కావే అమ్మా ? " అంది పియ్యటి - " ముందు అదికదా అడుగుతారు ! ఊ, ఏమిటి తిన్నారు ? "

పియ్యటి అరమరలేకండా మనలడం దివుడికి సిగ్గుసిగ్గుగావుండేది. కాని అంతలో వొదిలేరకంకాదు పియ్యటి బైటహోరుగాలి పలుపుకుడిపిస్తోంది. సిగ్గు బిడియం ఏమీ లేదు దానికి. నాలుగువేపులా చీకటి ముంచుకువస్తోంది. మనుషుల్ని వొక్క దగ్గిర చేరుస్తుందది. దివుడుశక్తిలో ఏమీలేదు.

అననతుంబలోని సగంపుడికిన వంట పూర్తి చెయ్యడానికి పక్క చిన్నగదిలోకి వెళ్ళింది మునిల్లి. నట్టింటి అగ్గి తగ్గిపోతూవచ్చింది. తుఫాను వాన బాగా దిమ్మిల్లిస్తోంది. చీకటి అధికమైంది.

మోళ్ళ నిప్పు వేడిపక్క పియ్యెటి దివుడూ కూచున్నారు.

"ఎటు వచ్చారేమిటి? " పియ్యెటి అడిగింది.

" పాతవాలు కొనడానికి. "

" పాతవాలు ఈ పూళ్ళో దొరుకుతాయా? "

" అవిషయం నాకంటే నీకే తెలియాలి. "

పియ్యెటి నవ్వింది.

" ఇంటి దగ్గర పిల్లాజెల్లా వాగున్నారా? "

ఈ పరిహాసం ప్రశ్న గ్రహించలేకపోయాడు దివుడు.

" ఇల్లాలు బావుందా? "

" ఊ. "

" ఇంత పెద్ద తుపానప్పుడు అలిసి ఇంటి దగ్గర వొక్కతని వొదిలేసి పాతవాలు కొనడానికి వచ్చారా మీరు? "

దివుడు అందుకున్నాడు. తన ఇల్లాలి దుర్గుణాలన్నీ ఏకరువు పెట్టాడు. పియ్యెటి నవ్వుతూవుండేది. వేళాకోళంగా పానుభూతి చూపుతూ వుండేది - "అహ! అహ! " అంటూ, దివుడు ఎముకల్లో అగ్ని రగులుతూ వుండేది. వుయుని తిట్టిపోస్తూ వుండేవాడు. వుయుని వొదిలేస్తానని వెయ్యివొట్టు వేసుకున్నాడు. " మరి ఇందులో కొట్టుకోడం నాకు ఇష్టం లేదు. "

ఈ పేలాపనలో అతణ్ణి వెలకడుతూ వుండేది పియ్యెటి. పక్క ఇంట్లో పియ్యెటి తల్లి కిక్కురు మనలేదు. కుండలో చోడంబలి కుత కుత లాడింది. చూసి, సంకోచించడానికి ఏమీ లేదనుకున్నాడు దివుడు.

" నెయ్యండలు తింటావా నునీ? " తుంబలోని నెయ్యండలు పియ్యెటి కందిచ్చారతడు.

మీకో అకలిగా వుంటుంది. రండి నేను తినిపిస్తాను - " అంది పియ్యెటి

" నేనూ తినిపించానూ, నునీ? - "

ఇద్దరూ వొకళ్ళవొకళ్ళు నెయ్యండలు తినిపించుకుంటూవున్నప్పుడు పియ్యెటి తల్లి వొకసారి మెల్లిగావచ్చి వెళ్ళిపోయింది.

దివుడు మాటలన్నీ చెవిచాచివింది ముసిల్లి. గదిలోకి వెళ్ళి తనలో తాను ఎవరికో దండం పెట్టింది.

" దాని అదృష్టం, మీదయ " మెల్లిమెల్లిగా అంది.

ఇద్దరూ నట్టింట్లో గతుక్కుమన్నారు.

" అమ్మా! " పియ్యెటి పిలిచింది.

" అఁ, పంట పూర్తికావచ్చింది. "

ఎ న బై వొ క్క టి

నిశితా త్రి చివర దివుడుసావోతా అబంట్లోనుంచి బైటికి వచ్చేవాడు. కోళ్ళు కూస్తున్నాయి. చీకట్లో వెలుతురు మిలమిలలాడుతోంది. మేఘం తుంపుర్లు చల్లుతోంది. తుఫాను వెలిపోతూవున్న సాయ్ సాయ్ ధ్వని దూరంగా వినిపిస్తూవుంది. తెల్లవారేదాకావుండడు దివుడు. బందికారవాళ్ళని చూసే పనేముం దికనికి ?

రెండడుగులు దాల్చోకివచ్చి, చెవిదగ్గర మెల్లిమెల్లిగా అంది పియ్యటి - "పార వాచుకొన్నావుకాదే, సావోతా ?" దివుడు వెనక్కి తిరిగాడు. నవ్వుతూ వెనక్కి దాటేసింది పియ్యటి. "మళ్ళీ వచ్చేటప్పుడు డబ్బులు పట్టుకురా, వొక మేకని కొందువుకాని."

"అనలైనపాడిఅవు కొనడానికి వస్తాను నునీ, నరే, నేను వెళుతున్నాను."

చీకటి వొదలేదు. దారంతా అడివీ, తుప్పలూ, కొండలూ, డంగరానూ. ఇదిగో ఇలాటప్పడే అడివిజంతువులు తమవొండలికి మళ్ళుతూవుంటాయి. దాల్చో తారనీల్లుతాయని అమ్మ చెప్పింది. అలోచించింది పియ్యటి. మనస్సుజంకేసింది. కదిలితే నీళ్ళలా తెలిసిపోతాయి. అదిగో అలాగ ఈ అశ్రుర్యకరమైన మనిషిదగ్గర తన తరళహృదయం బైటపడిపోతూవుంది. కిందిదేశం మనుషులలాగ ఇతడికి గుండుజోడు లేకపోవుగాక, అక్కడి యువకుల్లాగ కోటూ కమిజూ లేకపోవుగాక, తెల్లపాయిజామా లేకపోవుగాక, కాని ఇతడున్నా వేరేమనిషి, దుస్తులుమాత్రం తీసిపారేస్తే శరీరమూ, బలమూ, సామర్థ్యమూ, నిర్మాణమూ, అందమూ. అరోగ్యమూ, మగతనమూ - అన్నిటిలోనూ వాళ్ళకంటే ఇతడే మెరుగు. ఒక్క శరీరమేనా, ఇతడి సరళహృదయం పయ్యెదకొంగులో ముడివెయ్యవచ్చు. మగాడి ఇలాటి మనస్సుకోసమే ఇల్లాలు పడిచస్తుంది. సావోతా, దివుడుసావోతా. గొప్ప వంశంలో అతడిపుట్టుక. పియ్యటి అస పండింది. ఇంత వేకువనే వెళతాడా అతడు !

"వెలిపోతావా ? అమ్మని చూసి వెళ్ళుమా ?" అమ్మ గొంగళి కప్పకుని అపంటింట్లో వొకమూలపడుకుంది.

"అమ్మ లేచాక చెప్పెయ్యి నునీ, నేను వెళుతున్నాను."

"భయంలేదూ నీకు? అడివిదాని. ఇంతచీకట్లో వొక్కడివి వెళతావా?"

"అవును, పులితిరిగే సమయమే, నునీ! మేముం కమ్ముకువస్తే పులి తింటుంది. అయితే నన్ను ఎవరేంచేస్తారు నునీ? బుజంమీద గొడ్డలివుంది. రోజూ వచ్చిపోయే దారి. మాకు భయమేమిటి? నాకోసం విచారించకు నునీ. వెళ్ళనీ నన్ను. ప్రతి సంతనాడూ వస్తూవుండు. ఏం, అక్కడే కలుసుకుంటూ వుందాం. మరి కొద్దిరోజులే. సరే, నేను వెళతాను."

మనక మనకరాత్రిలో కలిసిపోయాడతడు. పియ్యటి పెద్ద నిట్టూర్పు తీసింది. దూరంగాలి రంయ్యి రంయ్యి శబ్దం దూరంలోనే కరిగిపోయింది. రెండుఎత్రింతలు ఎక్కడో అరుస్తున్నాయి. ఆకాశంమీద పొగలాగ మేఘం పరిగెడుతూ వుంది. బాగా చలిగావుంది.

నిస్పృహమీద నిద్రతో కళ్ళురెండూ ముగ్గులావున్నాయి. అయినా వెలిపోయిన వింతమనిపిమీద మోహం వొదలేదామెకి. ఎంత భయంలేని మనిషో అతడు! ఎంతబలవంతుడో! అయినా చిన్నపిల్లాడిలా వుంటాడు. సరళమైన మనిషి. కిందిదేశం వాళ్ళలాగ తనబలమూ, సాహసమూ గొప్పచెప్పకు. విర్రవీగడం ఎరగడు.

తెల్లవారు ఝాం సుఖస్వప్నంతో కప్పకు పడుకుంది పియ్యటి.

పెద్దజీవనం తాలూకు ఉల్లాసం పిలుపు చెవులకి వినిపిస్తూవుంది, దిపుడు నడుస్తున్నాడు. అపిలుపు దగ్గర నష్టం లెక్కలోకి రావడంలేదు. దుఃఖం కలిగించిన గాయంచూస్తూ వెక్కి-వెక్కి ఏడ్చే కవితవ్వం లేదక్కడ. అక్కడ ఏదీ చిరస్థాయి కాదు. విరిచెయ్యడానికే అక్కడ బొమ్మలు తయారవుతాయి. ఇంకేదో శక్తి, ఇంకేదో అత్కవుందక్కడ, వాటివల్ల ఒక్కొక్కనిద్రా వొక్కొక్క కల్పం గడిచిపోతుంది. స్వాభావికంగానే నీళ్ళు బుద్ధురాలుగా, అవిరిగా మారిపోతాయి. వెనకనించి సొంత విచిత్రస్వప్ని చూస్తూ క్షణభంగురమైన తన బొమ్మరిల్లు అవరత్వం పొందుతుందని ఆశ కలుగుతుంది. ఎన్ని గాలివానలు వచ్చినా కిందు మీదై మట్టిలో వేళ్ళపాతుకుపోవాలని ప్రవృత్తి కలుగుతుంది. అందుకనే పాతది వొదిలేసి కొత్తది ఆశ్రయిస్తాడు. దుఃఖం వొదిలేసి ఆనందం స్వీకరిస్తాడు. చిరంతనమైన మరణంతో చచ్చినదాకా పోరాడి బొమ్మనాశనమువుతుంది. మనస్సు మాత్రం అజేయమైంది.

ఇవాళటి ఉదయంలో ఆందంలేదు: నాలుగు వేపులా మేఘం కమ్మింది. దూరపుకొండలు కనపడడంలేదు. దగ్గర కొండలు నిస్తేజముగా, కొనేరుగావున్నాయి

ఏటవాలుగావున్న బోడిపొలాలమీద వానజల్లులావుంది. అన్ని వేపులా అదొకలావుంది. తడితడిగా చలిచలిగా వుంది.

అయితే దివుడుసావోతా మనస్సుమాత్రం బాగానేవుంది. అకాంతిగా వుండిన తన మనస్సుకి కాంతి లభించింది. కొత్త ఇల్లా, కొత్తసంసారం ఇవాళ గట్టిగా పిడికిలిలో బిగించి పట్టుకోగల డతడు. ఏమంటే పియోటిదొరికింది దతడికి. మనస్సులో ఎవళ్ళమీదా, తుదకి పుయు మీదకూడా అయిష్టంగా లే దివాళ. పుయు తను చికాకు కలిగించడంలేదు. పుయుని హేయంగా, హీనంగా మాత్రం చూస్తున్నాడు. అంతేకాని ఆమెమీద కోపంలేదు.

ఈరు దగ్గిరవడింది. అలవాటుప్రకారం అన్నీ తనుపుకి వచ్చాయతడికి. పాతయింటి పాతచింత - పుయుమీద తనకి కోపం లేకపోయినా, ఇప్పుడు విడిపోయే సంవర్సంలో ఇన్నాళ్ళముడి హెచ్చరించింది. పుచ్చిపోయినా, పొటికి పోయినా ఈముడి వుండనేవుంది, పోలేదు. ఇబ్బంది అనిపిస్తోంది, ఎవ్వరికి చెప్పకండా వచ్చాడు తాను. అంతమంది అడుగుతారు, వాళ్ళకి జవాబుచెప్పాలి. దొంగతనంచేసి వచ్చినట్టు అనిపిస్తోంది తనకి. పియోటి మోహం ఈమాత్రమే తేదా.

ఈళ్ళో అడుగుపెట్టగానే పొంగ్రుడిసారి ఎదురయ్యాడు. "బాలిపూజకోసం ఏదీ ఏమీ ప్రయత్నం లేదు సావోతా? ఎక్కడికి వెళ్ళావు? ఎంతదూరం నింబో వస్తునట్టున్నావు ?

" బాలిపూజా? ఎప్పుడు యోగం పండింది.

" ఏదీ వ్యవధి? "

" ఇంత హఠాత్తుగానా? "

డిసారి నవ్వాడు. అకాశంమీదికి చేతులెత్తి అన్నాడు, " అంతా వాటిచేతిలో వుంది సావోతా! వాటిఇష్టం. అవి మనల్ని అడిగి.యోగం పెట్టువుకదా, మనం తెలుసుకుందికి? నిన్న సాయంకాలం చుక్కలు లెక్కపెడుతూ కూచున్నాను; ఎప్పుడు బాలిపూజ వస్తుందా అని ఆలోచించాను. అవన్నీ వొక్కదగ్గిర చేరాయి. బాలిపూజ చుక్కలు సమంగా వొక్కదగ్గిర వెలుగు కలిపాయి. ఇకవేళ లేదనుకున్నాను. చెప్పడానికి నిశ్చయించాను, "

" అయితే మంచివాటే డిసారీ, పొలంలో కాసిరి (దుక్కి) ఆయేవుంది. త్వరగా బాలిపూజ అయిపోతే విత్తనాలు చల్లేద్దామని పూరంతా కాసుక్కూచునే వున్నాం. ఎప్పుడు బాలిపూజ? "

"ఎప్పుడేమిటి? ఈ యేడు కొత్తగనకనా ఏమన్నానా? ప్రతి ఏడూ ఎలా బుధవారం పూజవుతోందో ఈ యేడూ అలాగే అవుతుంది. 'నమ్మా' నక్షత్ర యోగంలో బుధవారంపూజ అరంభమవుతుంది. ప్రతిఏడులాగే గురువారం అఖ రవుతుంది. దేవతల ధర్మం, ఏమైనా తప్పితేకదా వోకరోజుకి మరొకరోజు కాదానికి?"

దివుడు భావనలో పడ్డాడు. ఇక ఇంటికి వెళ్ళాలి. పుయు వంటచేస్తూ వుంటుంది. ఆమెకి వ్యతిరేకంగా కుట్రపన్ని, ఇంటికి మళ్ళు తున్నాడు తాను. తిరిగి ఆమెనే అడగాలి తిండిపెట్టమనీ. నీళ్ళు పెట్టమనీ గంభీరంగావున్న దివుడుసావోతా మొహం పరకాయించి చూశాడు డిసారి. తనలో తాను కొత్త సిద్ధాంతం చేసుకుని విచారించాడు.

"నువ్వు ఏమిటి భావిస్తున్నావో గ్రహించాను సావోతా. లోకంలో పెద్దవాళ్ళు వున్నకొనడానికి వెళ్ళితే, లేదా దేశంలో యుద్ధంవస్తే, దేశం కూలిపోతే ఆకాశంమీద ఆకాలంగా యోగం పడుతుంది. పూజలూ, పండుగలూ ఆకాలంగా వస్తాయి, అవును. మీఅయ్య నరుబుసామతా పెద్దవాడు. అతడు వున్నకొనడానికి వెళ్ళాడు కనక ఆకాలంగా పూజాయోగం పడలేదేం అని అనుకుంటున్నావు. మీఅయ్య తక్కువవాడా? అయితే అతడు కేవలం చచ్చిపోలేదు. నీవొడిలో మళ్ళీ హాకినా అయి పుట్టాడు. ముసిలాడయి వుండేవాడు, పిల్లాడయాడు, ఇందులో పోయే దేముంది? అందుకే అన్నీ సరిగానేవున్నాయి. యోగం మారవలసిన కారణం లేదు."

దివుడు డిసారిదగ్గరనించి వెళ్ళిపోయాడు. హాకినా - అవును నిజమే, హాకినా వున్నాడు. తన వంశధరుడతడు, హాకినా తనకి ఏమీ హానిచెయ్యలేదు. కొడుకు తండ్రి సొత్తు. పుయు పోతుంది. హాకినా వుంటాడు. అయితే అదీ వోకనమస్యే హాకినాని వొడిలేసి పుయు ఎలా వుంటుంది? పుయు దుర్బలురాలు, నిరాశ్రయ రాలు. నా అన్నవాళ్ళు ఎవళ్ళూలేరు ఆమెకి. అయితే దివుడు నిశ్చయానికి తిరుగు లేదు. స్థిరమైన నిశ్చయంలో పుయుమీద సానుభూతి కలిగింది. మనస్సులో పుయుని బలవంతంగా పరాయివాన్ని చేసి తోసేకొడతడు. సంబంధంలేని పరాయి మనిషి చూపుతో ఆమెని చూస్తున్నా డిప్పుడు.

తాను ఆమెని మరి తిట్టడు; కష్టపెట్టడు. మిగిలిన కొద్దిదినాలూ ఆమెతో సుఖంగానే గడుపుతాడు, ఆమె పోవాలి. ఖుసీగా వెళ్ళకపోతే బలవంతంగా అయినా వెళ్ళాలి; సంపర్కం సాగలేదు మరి. తెలిసి తెలిసి బతుకు బుగ్గిలో కలపడంవల్ల లాభమేముంది.

పుయు కూడినివుంది, ఒకనాడు వాండీగావుండే దామె, ఇవాళలేదు. భర్తని చూసి, గబగబావెళ్ళి కాళ్ళుకడగడానికి నీళ్ళు తెచ్చిఇచ్చిందామె. " ఏమైనా తిన్నారా? రండి తిందురుగాని " మృదువుగా అంది. మొహంలో సరాగం లేదు. దెబ్బలు తినడానికి కాసుక్కూచున్నట్లుంది చూపు. ఇంత భయమా? ఎందుకని? దివుడు నెమ్మదిగా వుండాలని ప్రయత్నించాడు. కాని వుండలేకపోయాడు. " ఎంత ఆసక్తిందుకుంటోందో ఆచూపు! బైట భయం. లోపల ఆసక్త్యం, అయితే కళ్ళలోఅది కనపడ నివ్వదు, దాస్తుంది. " అనుకున్నా డతడు.

" నడిచి నడిచి ఎంతోదూరంనించి వచ్చాను. అలా దిష్టిబొమ్మలా నిలబడ్డావేం? మొహం అలాపెట్టావేం? నేను నిన్ను కొట్టానా? "

" రండి తిందురుకాని, అంతా సిగ్గుగావుంది " కాంత భావంతో అంది పుయు.

" ఎక్కడికి వెళ్ళావని అడగదేం ఇది? ఒకమాటన్నా అనదేం? అంతా తనకి తెలుసునన్నట్టు పూరుకుంటుంది! "

పుయు వడ్డించింది. విచారంగానే దివుడు తిండికి కూర్చున్నాడు.

సగం తిండి తిన్నాడు. ఇక చెప్పగలననుకున్నాడు. చెప్పేద్దామనుకున్నాడు. " ఎందుకు పుయా, నా చునసు నీమీదలేదు. ఎందుకూ మరి ఈ వుత్తుత్తి కాపరం? నాఇంట్లో పరాయి కూతురివి ఎందుకూ బాధపడడం? నీమానాన నువ్వు వెళ్ళు - " అనేద్దామనుకున్నాడు.

కాని ఆసలేకపోయాడు. వేడివేడి చోడి తోప అలిసిన శరీరానికి హాయిగావుంది, కడుపునిండడంతోనే మనస్సు చల్లబడింది. ఇంకో వేపు కొద్దికొద్దిగా జ్ఞాపకం వస్తోంది. పాపం దుర్బలమైన మనిషి. పూరా సంసారభారం వొక్కతే భరించుకు వస్తున్నాది! ఇన్నాళ్ళు ఎంతో పనిచేసింది. ఇక చెయ్యకపోతే పోనీ కొడుకుని కంది. తనకెంతో ఉపకారం చేసింది?

ఉహూ, అయినా పోవాలది.

ఆకాశం మధ్య మేఘం పొగ కెరటాల్లావుంది. దూర దిగ్బలయంలో నల్లమేఘం పురకలువేస్తోంది. 'ఝంఝి' 'ఝంఝి' మంటూ చలిగాలి. పిట్టమనిషి అలికిడి లేదు. ఈ అనాదర ప్రకృతిలో మనిషి వెద్దదనం వెదుకుతాడు.

చీకటి కొంప. తలుపు మూసివుంది. నట్టింట అగ్గిముందు ఇద్దరూ ఎదురెదురుగా కూచున్నారు. ఆదే దివ్వడికి సరిపడదు. ఆరోగ్యంగా బలంగా వున్న మనిషి

అరోగ్యంగా ఆందంగా వున్నవ్యక్తి కోసం వెదుకుతాడు. అస్థిచర్యాశీషంగా వున్న మనిషి అనవసరం తనకి. పియ్యటి వస్తుంది.

మాట్లాడకండా తిండి తింటున్నాడు దివుడు. నాలిక చివరిదాకా వస్తోంది మాట - ఒక్కమాట - 'పియ్యటివస్తుంది : ఒక్కమాటతో అంతా తెగిపోతుంది. కాని చెప్పలేకపోతున్నాడు.

పుయ్య వంట రుచిగావుంది.

అతడు ఏమీ చెప్పకపోయినా, అతడికి తెలియకండా అతణ్ణి కనిపెడుతూనే వుంది పుయ్య. అతణ్ణి బాగా ఎరుగునామె. దోలు వాయించి ప్రవారం మాత్రం చెయ్యదు. కాని నీడలావుండి అంతా గ్రహించగలదు. అంతా తెలుసుకోగలదు.

నీరసంగా వున్నమనిషిని కళ్ళతోనే కనిపెట్టింది. ఒక్కొక్కనాటి సంఘటన తనుపుకి తెచ్చుకుంది. రకరకాల చూపులతో రకరకాల అనుభూతి వొక్కొక్క రూపంలో ప్రత్యక్షమైంది. అనుభూతినిరవ దర్శనంలో ఆమె కూడుని భర్త విషయంలో కరుణరసాభినయం చేస్తోంది.

బైటవాన, ప్రపంచం ఏడుస్తున్నట్టుంది. దాని అనురూపమే ఈ కొత్త అనుభూతి. రెండూ వొక్కలాగేవున్నాయి.

ఎంతదూరం - ఎంతదూరం -

భర్తతెలిపోయి కొట్టుకుపోతున్నాడు. లోకం కొట్టుకుపోతూవుంది 'ఘూ' 'ఘూ' ఘోష పరిచయమున్న ఆశ్రయాలన్నీ కలగాపులగమైపోయి తుఫాను సుడిలో పడిపోతున్నాయి. మాటాలేదూ, మంత్రిలేదు. కొంచెమైనా కరగదు రాతిమనస్సు.

మొహంమీద గుడ్డ కప్పకుని పుయ్య ఏడ్చింది. దివుడుసావోతా ప్రకృతిలో పడ్డాడు. తన పరిచితరూపం బైటపడింది. కోపంతో మండిపోతూ తిండి పూర్తిచేసి భార్యమీద చేతులు దులపరిస్తూ అన్నాడు, "మొదలైంది - మొదలైంది - నేను ఇలా ఇంట్లో అడుగు పెడితే సరి, దీని ఏడుపు మొదలైంది."

మృదువు మాటలు మరిచిపోయా డతడు. తాను ఎవతెనైతే వొదిలేద్దామనుకుంటున్నాడో అదే పుయ్య ఆమె. దయాదాక్షిణ్యం లేదు.

ఎ న భై రెండు

అయిదురోజులు మునురుపట్టి ఆకస్మాత్తుగా తెరిపిచ్చింది. రెండు రోజులు గడిచాయి, మూడురోజులు గడిచాయి. వర్షంలేదు మరి. అడివి పొగమంచు ఎండలో మిరిమిలలాడుతూవుంది. రెండు రూం లవ్వడు అడివిలో వేడిఅవిరి లేస్తోంది. మట్టిలో సదునుంది. దుక్కిదున్ని విత్తనాలు చల్లాలి.

సరిగ్గా అప్పుడే డిసారియోగం. బుధవారం బాలిపూజ జరుగుతుంది. ఉదయాన్నే లేచి పాండ్రు డిసారికి కొత్తపూహతట్టింది. అన్నిపూజలకి అతడే కర్త. ఇవాళ అతడి విత్తనాలపూజ. తన ముసిల్మి ఎంచేసయో లేచి అగ్గిరాజేసి, ఏటికి వెళ్ళింది. డిసారికి వున్న సంపదల్లా తనముసిల్మి. పొలమున్నూ. బాలిపూజచేసి. పొలంలో విత్తనాలు పారేస్తే ఎంతోపంట పండుతుంది. తనముసిల్మిహూడా కానుపు కంది. కాని వొక్కటి దక్కలేదు. బుడ్డి, బుడ్డడూ ఇద్దరేవున్నారు. దేవతలా, దుమాలా క్రీతదాను డతడు. అతడి మాటామంతి ఆకాళం చుక్కలతోనే. కాని జ్వరమూ, గుండెనొప్పి, మహాచకమూ - దేన్నీ అడ్డలేకపోయాడు. చావుని అటకాయించ లేకపోయాడు. అయినా అతడు డిసారి; ఈలోని నర్వజుడు సిద్ధాంతి.

దేవతలమీద నమ్మకంతో అకారణంగా వీపుమీద బరువుమోస్తూ, ప్రతీదానికి నవ్వేస్తూ పూజచేసుకు పోవాలతడు. ఇవాళ బాలిపూజ. రేపు పెంకల పూజ, ఎల్లుండి దసరాపూజ. ఇందులో డబ్బు - దస్కం దొరక - దతడికి. పురో - హితుడికి దొరికినట్టు పాతర్లూ, దక్షిణా దొరకపు. గోష్టిలో వొకబాధ్యత మోస్తున్నా డతడు. అందరి మంచికోసం, సమాజ కల్యాణంకోసం ఈమాత్రం తాను చేసి తీరాలి.

ఇన్నాళ్ళ ఉదయాలకంటే ఇవాళ ఉదయం అంతవేరుకాదు. కాని డిసారి కళ్ళల్లోమాత్రం విశేషత్వముంది. ఊరి చెట్లమీద మైనగోరలు గుంపులు గుంపులు రకరకాల రాగాలు పాడుతున్నాయి. నెమిలిపిట్టల అరుపులు స్పష్టంగా వినిపిస్తున్నాయి. ఎండ ఎంతో ఎర్రగావుంది. దిక్కులు ఎంతో శోభగా వున్నాయి. ఇవాళ మనిషి విత్తనాలు చల్లుతాడని ప్రకృతి నిరీక్షిస్తోంది.

కాని ఇవాళ డిసారి మనస్సులో ఏదోపెలుపు వినిపిస్తోంది. ఈ ఉదయం

కుటుంబమంతా అనందంగా గడపడంకోసం తనకి పిల్లాజెల్లావుంటే బాగుండేది. ఉదయాన్నేపూరంతా హడావుడిగావుంది. పిల్లలు మరమరాలు తింటున్నారు. డోళ్ళు వాయిస్తున్నారు.

అన్నీ సిద్ధంచెయ్యడంకోసం డిసారి వెళ్ళాడు. ఊరివాళ్ళకి అన్నీ తెలుసు. అయినా వాళ్ళలక్షణం ఎమిటంటే తెలిసితెలిసి ననుకున్నారు. మరొకళ్ళు లేవగొట్టాలి వచ్చి.

నాయకుడికి వెళ్ళి చెప్పాలి - సావోతా దగ్గిరికి. సావోతా - పొండు డిసారి నవ్వేసి మొహం తిప్పేశాడు. అయినా ఈమనిషిమీదే సరుబుసావోతా ఇంత అతా, భరోసా పెట్టుకున్నాడు. అచ్చే, మునిలాళ్ళే ప్రయత్నించాలి. సరుబు తమ్ముడు లెంజుకోయా. లేతా, అర్జూ, బాగీ, జాంబా, మిగిలిన కుర్రాళ్ళు - వీళ్ళు అనందం అనుభవించేవాళ్ళు. కుర్రాళ్ళకి ధాండిలున్నారు. మునిలాళ్ళకి పొగాకూ, కర్తవ్యమూనూ.

బారిపూజ అని ఉదయాన్నే అలకడమూ అదీ ఆరంభమైంది. ఎర్రమన్నూ, తెల్లమట్టి, పసుపుపచ్చటి మన్నూ, నల్లమట్టి మెత్తడం, పూయడం జరిగింది. మొలకి బిట్టచుట్టుకుని పనిచేస్తున్నారు అతాళ్ళు. ముప్పాతికపాలు అతాళ్ళదే బాధ్యత. వాళ్ళే ఆపేక్షతో ఆడుగుతున్నారు, " ఎంతవేళకి యోగం, డిసారి? "

" చెప్ప డిసారి, చెప్పేసి వెళ్ళు - "

చిన్నపిల్లలు ఆతడికాళ్ళకి చుట్టుకుంటున్నారు. " ఇవాళ సంతర్పణ వుందా లేదా? " అని అడుగుతున్నారు. అతడు చెప్పిన జవాబువీని వెళ్ళిపోతున్నారు. ధాండిలు ఉదయాన్నేలేచి, నీళ్ళు పోసుకుని మాటామంతీ ఆడుకుంటున్నారు. " రాత్రంతా పూజ. అలన్యంచేస్తే చలిలో అడలేం, రాత్రి భయం, చలిను సరిజ వుండగానే మంత్రాలు పూర్తిచెయ్యాలి. "

ఎటు వెళ్ళినా " డిసారి, డిసారి. " అన్నీటికి అతడే అవలంబన. దేవతపనిలో. లోపం రాకూడదు. మనుషుల పనిలోనూ లోపం వుండకూడదు. అలాగే వెత్తాయించాడు డిసారి. పనిలో అతడు కట్టువడిపోయాడు. సమాజమంటే వాళ్ళు మరిచిపోతాడు. అందరూ తనవాళ్ళు, తాను అందరి మనిషి.

బారికి ఇంటి నందు మొగని కొంతమంది మునిలాళ్ళు వొక్కదగ్గర కూచుని వాదించుకుంటున్నారు, పూజా సామగ్రి సిద్ధంచెయ్యడం కోసం.

లెంజుకోయా: " చూడు డిసారి, కల్లుతెచ్చే వారం నామీదపెట్టారు. నేను ఆపని

నెత్తినవేసుకున్నాను. దివుడిమీద కాగ్ (మాంసం) తెచ్చేభారం వెయ్యండన్నాను. వీళ్ళు కాదంటున్నారు. జాంబా, లేతా అపనీ నేనే చెయ్యాలంటున్నారు. "

" మావదంతా తెలియదు. అతణ్ణి మేం ఎరగం. నిన్నటి కుర్రగుంటడతడు. అతడికి నమ్మకమేముంది? నిన్నే పడతాం. కాదంటావా, పోనీ పూరి విందు పూడిపోనీ. నరులు సావోతా వుండేవాడు. అతడి తమ్ముడివి నువ్వు. "

" కాగ్ కోసం ఇంత తోపులాట ఎందుకూ? " అందుకున్నాడు డిసారి - ' పూళ్ళో ఎవళ్ళదైనాగొడ్డా, మేకాలేదూ? చందా పోగుచేశారు కదా? డబ్బిచ్చి పట్టుకురండి. ఇందులో ఏముందని? "

లేదు, గోల్తాలు లేదక్కడ. చీమాకోడు దగ్గర వొకపనికిమాలిన గొడ్డుంది అడిగితే ఇవ్వనంటున్నారు. డుడమాగుడా సంతలో అది అమ్ముతానంటున్నారు. అదుగో అందుకోసమే ఇంత తఖరారు,

" బారికి సితలాటకం ఇది " నవ్వేసి అన్నాడు డిసారి - " మీరు చేతిలోంచి సామ్ము వొదలరు. రూపాయలిచ్చేయండి. ఊళ్ళోమనిషే కదా, ఎంపోయిం దంటా! మీతెక్కని రూపాయో, రెండు రూపాయలో అధికం పుచ్చుకుంటాడు, పుచ్చుకోసీ చూద్దాం. అయినా ఇవ్వడూ, పంచాయితీ చేద్దాం.

" ఎందుకంటా? మనకేం పట్టింది? సావోతాకి చెప్పండి. ఎక్కణ్ణుంచి తెస్తాడో తేనీ అతడు. చీమాకోడు ఇవ్వనననీ, సావోతా వాణ్ణి పూళ్ళోంచి తరిమె య్యనీ " సాగడిశారు తెంజుకోడు.

" అప్పెప్పే. అవన్నీ కుర్రతనం మాటలు " చిరాకు పడ్డాడు డిసారి - " నువ్వు వెళ్ళు బారికి! నేను ఎలా చెప్పానో అలాచెయ్యి, చీమాకోడు ఇస్తాడు. ఇవాళ పండుగచేస్తామా, కయ్యంచేస్తామా? ఊ, ఇది కడుపుదంత. ఇది అయింది. తరవాత? పూజా మండపం ఏదీ? పందిరి ఎవరువేస్తారు? పూజకి బరాతం ఎవరిస్తారు? లేదంటారా, ఇవన్నీ సావోతా మీదే వొదిలిపెడతామంటారా? మంచిదే, విందు మాత్రం తింటూ కూచుందురు కానీ. "

అందరూ లేచిపోయారు. ఇదుగో ఈ చముకుకోసమే అంతమండి ఎదురుచూస్తూ వుండేవాళ్ళు. చెయ్యవలసిన పెద్దపనంతా పూరిమధ్యే వుంది,

ఇంటింటినించి మనుషుల్ని లాక్కువచ్చి. అందరూ కలిసి బుజాలమీద గొడ్డళ్ళు వేసుకుని అడివికి వెళ్ళారు జనం. డిసారి బెజుణి ముసిల్లాని దగ్గరికి వెళ్ళాడు బెజుణికి తెలుసు. అయినా ఆమెతో పరామర్శచెయ్యడం అవసరం.

పొద్దు నడినెత్తికి వచ్చేసరికి పూరి వీధిలో పని మొదలైపోయింది. గోతులు

తప్పడమూ, రాటలు పాతడమూ, పందిరి వెయ్యడమూ అన్నీ పూర్తయాయి. డోలు మోగుతోందక్కడ. అవొక్క డోలు బాజాలో పనిచేస్తున్నారు మమమలు. ఉత్సాహానికి సూచన అది.

అకలితో అలిసిన ఎండప్పుడు పొలంనించినచ్చాడు దివుడు సావోతా. జుత్తు విడిపోయివుంది. చేతిలో బల్లెంవుంది. చూశాడతడు. లెంబుకోడు రాతిమీద కూచుని నీడలో ధుంగియా పిలుస్తున్నాడు. 'దేవత కోతి' తయారుచెయ్యడం చూస్తున్నాడు. మునిలాళ్ళు నలుగురైదుగురుకూమని సంతర్పణ విషయం మాట్లాడుకుంటున్నారు. ఎవళ్ళనీ ఉద్దేశించకండా బొంగురు గొంతుకతో దివుడు వురిమాడు.

"ఇక్కడెందుకయిందీ? ఈజాగా ఎవడు నిశ్చయించాడు? ఎవడి బుద్ధి ఇది? బారికి కొంపకీ తగిలించి పందిర వెయ్యమని ఎవడు చెప్పాడు, ఏం?"

పొగపీలుస్తూ విననట్టు కూచున్నాడు లెంబుకోడు. జాంబాకోడు మూతి మరింత కోలగా పెట్టాడు. అతడి జబ్బ నొక్కిపట్టుకుని, నోటికి అరిచెయ్యి అడ్డు పెట్టాడు లేతాకోడు. తయ్యమాడడానికి దివుడికి ఎవ్వరూ దొరకలేదు.

"బారికి ముసిలాడు ఎటుపోయాడు?" చికాకుపడుతూ అరిచాడు దివుడు.

"ఉన్నాను సావోతా, వున్నాను." ఎండలో చెమట్లు కక్కుతూ పనిచేస్తూ న్నాడు బారికి. చేతిలోని కొమ్మ పక్కవాడికి అందించేసి, నమ్మిన బంటులాగ ననుగుతూ దగ్గిరికివచ్చి నిలబట్టాడు.

"ఈ జాగా ఎవరు నిశ్చయించారు బారికి? గత ఏడు మరికొంచెం కిందికి వేసినట్టుంది".

డిసారి చెప్పాడు వొకసారి సావోతావేపూ, వొకసారి మునిలాళ్ళవేపూ జాలిగా చూసి అన్నాడు బారికి - "బెజణికూడా ఇక్కడే సరిగ్గా వుంటుందంది. నువ్వు తప్పుగామరి బెత్తాయించవు కదా, అని ఇక్కడే పనిచేశాం మేం".

ఇలాటి మెత్తటి మాటలు ఎదటివాళ్ళ మనస్సు మెత్తపెట్టి లొంగదీసుకుంటాయి. దివుడు సావోతా మెత్తబడిపోయాడు. కేకలు వేశాడు. - "ఓరే, జల్లిజల్లి చెయ్యం డిరా, జల్లి పాక కట్టండి. ఆదిగో అక్కడ ఇంకా రొడ్డ వెయ్యండి. లోపలి కన్నాలు బైటకీ కనబడుతూ వుంటే మరి పూజేం జరుగుతుంది? ఓరే, ఈ వేపు వొంకరగా వుందిరా!"

అయినా మునిలాళ్ళు కనకలేదు. పని అధికం కాలేదు, మందగించనూలేదు, మునిలాళ్ళవేపు చురచురా చూసి, కాండ్రించి ఇంత వుమ్మేసి, ధుమధుమలాడుతూ

దివుడుసావోతా ఇంటికి వెళ్ళిపోయాడు. తాను చూడకపోతే పని పాడైపోయేదన్న నమ్మకంలో నీసరంత ధూళి పడలేదు.

పాక పూర్తయింది. తాటికమ్మలు కప్పేసి వొకగదిలా తయారైందది. దాని లోపల వొక ఇసుక వేదిక సిద్ధమైంది. నీడ మళ్ళీసరికి అంతమందీ ఆ పూజా గృహం దగ్గర పోగయారు. బాజాలు మోగుతున్నాయి. కోలాహలంగా వుంది. ఒక జంగిడతో ఇసుకలో మొలకలెత్తిన మూరెడు పొడవు బోడినారూ, మొక్క జొన్న నారూ కొత్తకొల్లాయి కప్పి పట్టుకు వచ్చాడు డిసారి. ఎవ్వరి దృష్టి పడ కండా పాకలో పెట్టాడు. ఇసుక వేదికమీద ఆ నారు నాటాడు. పువ్వులూ, ముగ్గా పసుపు కలిపిన పచ్చిబియ్యమూ చల్లాడు. సాంబ్రాణి పొగవేశాడు. ద్వారం దగ్గర నేతి వొత్తులు పెట్టి బైటికి వచ్చాడు. దీంతో సుప్రసిద్ధమైన బాలి పూజకు శ్రీకారం చుట్టాడు.

ఏ దేశంలోనో చైతన్య మహా ప్రభువు బాలిశాత్ర జరుగుతుంది. ఎక్కడో 'బాయింకా పూజ' * జరుగుతుంది. జయపురం రాజు ఇంట్లోకోడుల బాలిపూజ జరుగుతుంది. కింది దేశంలో కలగాపులగం పాతా ప్రవేశగాళ్ళలాగ వేషం వేసు కుని, మురళి వాయిస్తూ, ప్రేమాభినయం చేస్తూ చెవులు దిమ్మెత్తించే గోల్కాలు కూడా బాలియా(లే ?). కాని కోడుల బాలిపూజ స్వతంత్రమైంది. దాని అర్థమే వేరు. దాని ఉపాయమున్నూ వేరే. అతి గంభీరమూ, పవిత్రమూ అయిన ధర్మత్రమాత పూజ అది. అది పూజ, తమాషా కాదు.

పూజ ఆరంభమైంది. అంతమందీ పూజపాక దగ్గర వరసలు తీర్చి కూచున్నారు. పాక గుమ్మం దగ్గర బెజుటి ముసిల్లి కూచుని మంత్రాలు చదువుతోంది. రెండు చేతులతోనూ రెండు కోడిపిల్లలు పట్టుకుని బియ్యంమేసింది. ఆమెతో మరి ద్దరు ముసిలమ్మలు కూచుని తలలూపుతూ మంత్రాలకి పల్లవి పట్టారు. గుమ్మంలో బాజాలు మోగుతున్నాయి. బాలి పూజ జరుగుతూ వుంది.

తెగని మంత్రాలు, ఎంత చదువుతున్నా అంతం కాకండా వున్నాయి. అంతమంది దేవతలున్నారో అంతమంది పేర్లూ వర్ణించవలసి వచ్చింది, వరస

*భాద్రపద శుక్ల తృతీయనాడు. పార్వతి శివుణ్ణి పొందడం కోసం ఇసుకలో శివలింగం చేసి పూజించిందట. అందుకని ఆనాడు ఒడిశాలో పెళ్ళికాని కన్యలూ, సంతతి లేని పుని స్త్రీలూ నీటివొడ్డున ఇసుకలింగం చేసి పూజించేపూజ. (బాలి అంటే ఇసుక) — పు, ఆ.

†ఒడిశాలో వొక జాతీయ నాట్యం.

పెట్టి, ఎన్నిరకాల శుభం కలగాలో అంతా దేవత ఎదుట జాచి తా ఏకరువు పెట్టవలసి వచ్చింది. మనిషి ఐత్యకూ, శరీరారోగ్యమూ, వంటా, బాగ్యమూ అన్ని విషయాలూ నివేదించడం జరిగింది. పురాతన పూజలో అన్నట్టే — "అడివికి వెళితే ముళ్ళుతగలకండా వుండాలి పులి తినకండా వుండాలి. రోగం రాకండా వుండాలి. పశువులు చచ్చకండా వుండాలి" — ఇలా కొండల మీద మేఘాలతోనూ, రాంబండులతోనూ కలిసి కావరం చేస్తున్న వాళ్ళ ఆవదల జాబితా పెద్దది. శుభం కోరుతూ, వారాలూ, మాసాలూ, చుక్కలూ, యోగాలూ అన్నీ పాడేస్తూ వుండేది బెజుణి. ప్రతి ముహూర్తమూకూడా కోడుజాతి మేలుకోసమే అనుకూలించాలని ఆమె కోరిక. బాజాలతో తాళం వేస్తూ వొక్కదగ్గర ఇన్ని సంగతులు ఏకరువు పెట్టేసరికి వేళయేది :

మెల్లిమెల్లిగా బెజుణి విజృంభించింది. మెల్లిమెల్లిగా ఆ ముసలమ్మల బుజాలమీద నాట్యదేవత వారింది. ధూపం పొగ మొహానికి వేచింది. బాజాలు మోగాయి. ఒంగి వొంగి మంత్రాలు వల్లిస్తూ తల లూపారు వాళ్ళు. దేవత పూనింది. కూచున్నట్లు కూచుని ముగ్గురు ముసి లమ్మలూ ఉభేత్తగా లేచారు. అడిఅడి, స్టోస్టోలు వల్లిస్తూ గొర్రెపోతుల్లాగ వెనక్కితగ్గి, పరుగెత్తుకు వచ్చి ముగ్గురి తలకాయలూ దబీమంటే దబీ మనిపించారు. ముగ్గురు తమతమ తలకాయలు బకురుకున్నారు. ఇలా ఎన్నోసార్లు చేశారు.

పెద్దస్తోత్రం అయిపోవచ్చింది. వంట సారా, కోడి పిల్లల నెత్తురూ కింద వొలకపోశారు. బెజుణికి 'కాళిసి' వట్టింది. ఆమెతో మిగతా ఇద్దరు ముసలమ్మలూ అపుకోలేకపోయారు డోలు డాండాం మోగింది. పూజపాక దగ్గర బెజుణి ధూపం పొగ పీల్చింది కత్తి కడుపులో పొడుచుకుంది. ముళ్ళమీన నడిచింది. ముళ్ళ ఉయ్యాలమీద కూచుని ఉయ్యాల లూగింది. దేవత తదంతట తాను బైటపడింది. పక్కని తక్కిన ఇద్దరు ముసలమ్మలూ గెంతుతూ వుండేవాళ్ళు. నాట్యం కెరటాలు మందిలో ప్రవేశించాయి. మరికొంతమంది ముసలమ్మలూ, సగం వయస్సు మళ్ళినవాళ్ళూ లేచారు. బెజుణితో కలిసి నాట్యం చేశారు. కెరటంలా పరసగా కదిలివచ్చే వాళ్ళు. అంతలో పరస తప్పించేసి, చెదురు మదు రైపోయి మందిలో ఇటూ అటూ తోసుకు పోయేవాళ్ళు. ఎటు వెళితే అటు చేతికి వారికిన వాళ్ళని బకిరేసే వాళ్ళు. ఇదొక బతుర్ల పండుగ. జనం పూరికే నవ్వేవాళ్ళు. అంతటా వొకటే సందడి.

అటు పూజపాక దగ్గర కాంచెలా జానీ, హింద్రు డిసారి పూజా పాఠం వల్లి స్తూన్నాడు. ప్రపంచం ఎలా తయారైంది? కోడు ఎలా పుట్టాడు? ఎలా

వంశం పెరిగింది ? ఎలా మెల్లి మెల్లిగా మానవ సమాజం వృద్ధి అయింది ? వృద్ధి ఎలా పెరిగింది ? - అదంతా మంత్రాల్లో వివరిస్తూవుంటే అటు బెజుణిలోడి ముసిలమ్మలూ దీనికి అనుగుణ్యంగా అభినయం చేస్తూ ఆచారు. సగం దినమొలతో పున్న కోడు ప్రేక్షకులముందు సమాజ తత్వం వివరణ జరుగుతోంది.

ఓం ప్రథమంగా అడివిలోంచి దుంపా దుట్రా, పండ్లూ కాయా తెచ్చి కాపరం మొదలు పెట్టాడు మనిషి. అందుకని బెజుణి పరుగెత్తి పూరి దగ్గర అడివికి వెళ్లింది. మామిడితెంకలు ఏరుకు వచ్చింది. చింతగింజ లేరుకువచ్చింది. దొంకలు పీకి ఆకూ అలమూ తెచ్చింది. తరవాత వేట ప్రారంభించాడు మనిషి. కనక ధనుస్సు బుజాన తగిలించుకుని, బల్లెం చేత్తో పట్టుకుని, ఉత్తిత్తి వేట అభినయించింది. బెజుణి. తరవాత వ్యవసాయం చేశాడు మనిషి. అంచేత బొరిగి పట్టుకుంది బెజుణి. బాజాల దరువులో నేలతవ్వించి. విత్తనాలు చల్లింది. క్రమక్రమంగా మానవుడి సమాజం పెరిగింది కనక బెజుణి వడ్రంగి అయి వీధంతా తిరిగింది. "తెండి నాగలి చేసి పెడతాను. నామామ్మాయి మానెడు గింజలూ తెండి" అలాగే కమ్మరి అవతారం. "నాగలి నక్కు- విరిగిపోయిందా ? కొడవలి కావాలా ?" వీధివీధి తిరిగి కమ్మరి, కుమ్మరి, తెలకలి, గుడియా (నెయ్యిండలూ, మర మరాలూ అమ్మేవాడు) సాలీ, కూలీ - వొకరి తరవాత వొకరై అభినయించింది బెజుణి. ఊరివాళ్ళు ఆమెవెంట పరుగెత్తారు. మధ్యమధ్య ముసిలమ్మలు నాట్యం చేశారు. అడుతూ అడుతూ అవుపడ్డ వాళ్ళనల్లా బకిరేశారు. ఇన్నిరకాల వృత్తుల వాళ్ళూ ఒకే కుదురు పూరి సేవాయకులు. అంతమంది పని చేస్తారు. అందరూ వాళ్ళని పోషిస్తారు. ఊరంటే వొక కూటంవాళ్ళ శిబిరం. మని షికి గోష్టి విషయం ముందు. తరవాతే తన సొంతం.

బెజుణి పూరిపెద్దరైతయింది. ఊరిమధ్య కూచుని సంచాయితి చేసింది. ఊరి బారికి అయింది. ఇంటింటికి వెళ్ళి శిస్తుకోసం తకరారుచేసింది. ప్రతి ఇంటి గుమ్మంలోనూ కర్ర బకటకలాడించి తనకూలీ అడిగి పుచ్చుకుంది. ఊరి పెద్ద బుర్ర సావోతా అయి పూరు పాలించింది. మంచి చెడ్డా విచారించింది.

దుస్తులు లేవు. నాట్యరంగం లేదు. దీపాలు లేవు. నడివీధిలో దేవత ఎదట ప్రతీయేడులాగే పాతఅభినయం. పాతనాటకం అదంతా. అయినా అది చూడ దానికికూడా ఇంతమంది ప్రేక్షకులు మూగారు. బాజాలతో వీధివీధంతా కంపించి పోయింది.

కట్లుతాగడం మొదలైంది. కొంతమందికి అప్పుడే నిషా ఎక్కింది. ఎర్ర రస్తా ఇంకా ఇక్కడికి రాలేదు. కొత్త నభ్యత ఇక్కడ దూరలేదు. కొత్త నమస్కలు తలెత్తలేదు. అందుకని సమాజం సావితా మెట్టుకిరావడంతో బాలి పూజ అభినయం ఆంధమైంది.

ఇంకా ఎంతో అభినయం బాకీ వుండిపోయింది. మజాలో ములిగివున్నారు కొందరు. ఉత్తుతి దాన్యపుకాపుళ్ళు ఇళ్ళకివస్తున్నాయి. పగలూ రాత్రి చెమటోడ్చి కూడా, తమ ఇంటిముందే ఎల్లప్పుడూ పనిచేసేకూడా అకలిదప్పలతో దొర్లుతున్నారు కొందరు. ఎన్నోరకాల మోసాలూ, దగాలూ, దొంగతనాలూ — అయితే ఇవన్నీ కోడునమాజంలో అడుగుపెట్టలేదు. ఒకడు దుంపాదుట్రా తిన్నా రెండోవాడు వస్తుండడు. అందుకని కోడు బెజుణి కొత్తఅట ఎరగదు. ఆమె అటంతా పాతదే.

తొలినించి చివరిదాకా ఇలా తరుముకువచ్చాక బాలిపూజా అయిపోయింది. మనిషి అడివినించి వచ్చి, నభ్యత సంపాదించి, వ్యవసాయదారుడయ్యాడు. నీటి మీద నిద్రపోయేప్రాణి నాగలి పట్టుకున్నాడు. భూదేవిపూజ జరిగింది. ఇక విత్తనాలు చల్లాలి. కోడుదేశంలోని వొక పెద్దపండుగ అయిపోయింది.

రాత్రంతా విందూ నాట్యమున్నూ, బాజాలు మోగుతున్నాయి. నిశ్చలమైన రాత్రిలో దూరగ్రామాలనించి వాటిజవాబు తేలివస్తోంది. ఎంతో సేపుదాకా డోళ్ళూ డప్పలూ జమిలి పిల్లంగోళ్ళూ వెంట తరుముతున్నట్లు వినిపిస్తూనే వున్నాయి. తిండి ఇచ్చే భూదేవతకి కృతజ్ఞత తెలిపే చందనోత్సవం అది.

ఎ న భై మూ డు

బుధవారం పూజా, నాట్యమూ జరిగాయి. గురువారం కేవలం నాట్యం మాత్రమే. ఆవాళ పూజపాకలోని మొలకలూ, పూజచేసిన పువ్వులూ అన్నీ నీళ్ళలో వేసేసి పూరివాళ్ళు వ్యవసాయం పనికి వెళ్ళారు. ఎండ కరకర కాస్తోంది. కాని దానా కాలం ఎండకి నమ్మకమేముంది? ఆకాశం అంచున జల్లు మేఘం కుచ్చలు కుచ్చల్లా ఎగురుతోంది. ఇవాళపని అడాపుడి హెచ్చు. మట్టిలో పదును అరిపో కూడదు. కాలం వ్యర్థం చెయ్యడానికి వీలేదు.

పని నిషా బుర్ర కెక్కినప్పుడు మధ్యనుద్య ఆనవతుంబలో. చోడంబలి చోడి తోపా, పొగాకు తడువుతాడు. కోడు భార్య కూడు పట్టుకువస్తుంది. దుక్కిపూర్తిచేసి, వొళ్ళు నొప్పలు పెడితే సంజవేళ తిరిగివచ్చి కడుపునిండా కల్లు పట్టిస్తాడు. దాంతో కాకి బంగారమూ, మంచి బంగారమూ అంతా వొకటే. ఎంపికలేదు. తైపారు వెయ్యడం ఆనలే లేదు. పని పూర్తయ్యాక మానపుడి పళుజీవనంలో వొళ్ళుకానని నిద్ర.

తనకి మంచిరోజులు వచ్చాయనుకుంటూవుంది పుయు. దివుడు తనతో కజ్జా చెయ్యడంలేదు. అతడికి వేళలేదు దానికి. ఇప్పుడు ఆమెని నిరాదరణ చెయ్యలే దతడు. పైగా పని వెళ్తాయిస్తున్నాడు. "రేపు గుణపురం నన్నాలు ఇయ్యి. పిప్పలచెట్టు పొలంలో చల్లుదాం. కొంచెం 'తాకురభోగాలు' కూడా వుంచు, ఈ యేడు చల్లుదామవి. ఎప్పుడూ ఏప్రభువో, అదికాకో పూరికి వస్తూనే వుంటాడు. వాళ్ళకి భత్యం ఇవ్వడానికి మంచి ధాన్యాలు లేవు."

మనస్సు పెట్టి. ప్రాణం పెట్టి పచిచేస్తోంది పుయు. ముమ్మారు పొలం వెళ్ళి తిండి ఇచ్చి వచ్చేది. దివుడు వచ్చి విశ్రాంతి తీసుకునేదాకా అన్నీ భోగాలూ అతడికోసం సిద్ధంచేసేది. పైగా కొడుకుని సంబాళించేది. ఇల్లు నిభాయించేది. సంజవేళ ఎవరూ లేనప్పుడు అడివి తుప్పలోని ఝాకరదేవత దగ్గర రెండు వొత్తులు వెలిగించి పెట్టేది. దండంపెట్టి, "మహాప్రభూ! దిక్కు మాలినదాని విన్నపం విన్నావు. బీదహాకినా మనవి విన్నావు. నీకు పదివేల దణ్ణాలు, ఇలాగే దయవుంచు మహాప్రభూ! ఏదికోరితే అదే ఇస్తాను. రోజూ వొత్తులు వెలిగిస్తూ వుంటాను."

దివుడు సావోతా తన ప్రాణం మాట వెదికి చూసేవాడుకాదు, తన సాగు విషయమే చూసుకునేవాడు. విత్తనాలు చల్లడం ఎప్పుడయిపోతే అప్పుడు తల కడుక్కు-న్నట్టుంటుంది. తిండి రుచిమీదా ధ్యానలేదు. పుయు మీదకూడా తలంపు లేదు. తనకాతముత్తాతల ఇంత పొలం విత్తనాలు చల్లడం ఎప్పుడుపూర్తవుతుందో అన్నదే తన తలలో గింగురుముంటూవుంది. అవొక్క దృశ్యం తప్ప మరేమీలేదు. వ్యవసాయదార్ల దృష్టిలో అదే పెద్ద విషయం. ఒక్క-రోజు ఆలస్యమైతే పంట పండినప్పుడు గరిసెలకొద్దీ గింజలు తగ్గిపోతాయి. ఒక దుబ్బు చిన్నదైపోతే, వొక దుబ్బు పురుగునట్టేస్తుంది. దివుడు సావోతా గుర్తపాలేళ్ళ వెనకాలే తిరిగేవాడు. ఎద్దతో మాట్లాడేవాడు. మట్టి, ఎడ్లూ, కప్పిపలులూ — ఇదే అక్కడలోకం. అయితే పుయు విషయం మాత్రం అతణ్ణి బాధిస్తూవుండేది. లెంజుదద్ది మంచీలేదు చెడ్డా లేదు ఏదోలా నన్ను ముట్టుకోకు నామూల కాకిలావున్నాడు. దిబ్బుపిగా కల్లుతాగడమూ, ధుంగియా పీలుస్తూ ఎక్క-దెక్కడో తిరగడమూ తప్పిస్తే చిల్లిగవ్వంత సహాయంలేదు అతడివల్ల. లెంజుదద్ది మారిపోయాడు. గ్రహించేవాడు దివుడు. అవునూ కాదూ అంటే అనిష్టం తెచ్చిపెడతాడు. అతణ్ణి తిడితే పూళ్ళోని ముసిలాళ్ళు అతడివేపే వస్తారు. అంచేత ఇప్పుడు కాదు, తరవాత అతడి పని పట్టిస్తాడు దివుడు.

“ చూస్తున్నావా పుయూ, లెంజుదద్ది సంగతి ? ఎందుకని ఇంత పండి వడ్డిస్తావు వాడికి ? ఇంతసేవ చెయ్యకపోతే గడవదా ? ”

వెనకటి ఇంటి విషయాలు తనతో సంప్రదిస్తున్నాడు భర్త. పుయు సంతోషించేది. అడ్డు చెప్పేదికాదు. కాని లెంజుదద్ది ఏమైనా అతడి భోజనాదికాలు తగ్గించడం మాట ఊహించలేకపోయేది.

సమయం చూసి, లెంజుదద్దిదగ్గర కూచుని మారాము చేసేది పుయు. “ దద్ది, ఇంతపొలానికి వొక్కమనిషి మీకొడుకు. ఇంతపొలానికి వొక్కమనిషి ధాన్యం చల్లగలదా ? మీరు కొంచెం చూస్తే బాగుండదా ? ”

లెంజు నవ్వేసేవాడు. పుయుమీద అతడికి ప్రేమ. అమెకి కష్టంకలిగించడం అతడికి ఇష్టంలేదు. అదీకాక నరిగ్గా అతడిబాధ ఎక్కడుందో తన అన్న సరుబు సావోతా కోడలుతో ఎలా విప్పిచెపుతాడతడు !

“ రేపు వెళతారా దద్ది ? ”

“ అఁ, అఁ — ”

రేపు లెంజుదద్ది వెళ్ళేవాడు కాదు. బారికి ఇంటి కింద కొండ ఏటవాలు చరియ మీద కూచుని పల్లంలోని గుడియాలవేపు చూసేవాడు.

అక్కడ పనిపాట్లు జరుగుతూ వుండేవి. మనుషుల చెమటా, ఎడ్ల చెమటా, మట్టి చెమటా అన్ని కలిసి మరుగుతున్నా యక్కడ. మనిషి దున్నుకు పోతున్నాడు. వెదజల్లుకు పోతున్నాడు. కోడు అడది బుట్టలోనూ, తట్టలోనూ విత్తనాలు ఎత్తివట్టుకుంటోంది. కోడు దోసిళ్లతో తీసి వెదజల్లుతున్నాడు. ఏరు పుయ్య దానికి ఎడ్లు ఎంపికలేదు. ఒకఎడ్డా ఒకఅపూ కట్టి దున్నుతున్నాడొకడు. ఒక గిత్తా వొక ఎడ్డా కట్టి దున్నుతున్నా డొకడు. రెండూ ఎడ్లై పూసి దున్నుతున్నా డొకడు. అంగ రెండూ అవులే పూసి దున్నుతున్నాడొకడు. ఎవడికి ఏది జత పడితే దాంతోనే దుక్కి, ప్రతి పూపుకి మేడిమీద చెయ్య వేస్తేచాలు, సరిపోతుంది. పల్లం పొలాల్లో ధాన్యం చల్లుతున్నారు. మెరకమీద చోళ్ళు, వాటికిపై గుడ్డల మీద సావలూ చల్లుతున్నారు. ఏటవాలుగావున్న చరియమీద కందులూ, అక్క డక్కడ అవలాలూ చల్లుతున్నారు. మేఘదేవత నీళ్ళు ప్రసాదిస్తుంది. నల్లటి అకుల నల్లటి ఎరువు మురిగి పొలమంతా నర్దుకు తేలుంది. “ఒటా మదా లేహే పోరు పోయాపే, పాఏరమాదా లేహే క్షాలా జాంజాపే” అడివి చెట్ల లాగ, లతలలాగ సాగు పాకుతుంది. అడివిలో వ్యవసాయం, అడివి పొలంలో సాగు. సుమారు లేదు. జనం కేకలు వినబడుతున్నాయి. లోకుల పరిశ్రమ కని పిస్తోంది. ఊళ్ళో ఎవళ్ళూ లేరు. అంతమందీ పొలాల్లోనే వున్నారు. లెంజుకోడు వోళ్ళు విరుచుకుంటూ అనుకునేవాడు - “పుయు చెప్పిందికదా - ”

“చెప్పింది, అవును - కాని చిన్నపిల్ల దానికేం తెలుసు? దివుడు బుద్ధి నరైంది కాదు. వెర్రిగుర్రం ఘడియకొక వేపు చాటుతుంది. నరుణు సావోతా తమ్ముడు తన చేతికింద దొప్ప అనుకుంటున్నాడు దివుడు. నేను పరాయివాణ్ణి. పరాయిమనిషికంటే దూరం. అన్న వున్నవుడు అన్నీ వుండేవి. ఇవాళ ఏమీలేదు. ఎవడి కోసం దుమ్ములు విరుచుకు పని చెయ్యాలి? ఒక్కగా వొక్క కడుపు. అదే నిండదా ? ”

స్వామిమానంలో ఉదాసభావం వచ్చేది. పాతమనోరోగం తలెత్తేది. తనకేమీ లేదు. నా అన్నవాళ్ళు ఎవళ్ళూలేరు. కూచుని పొగపీలుస్తున్నాడు లెంజు. లేచాడు మాటాడకండా బారికి ఇంట్లోదూరాడు. మృదువుగా విలిచాడు. - *సోనాదేయీ, వున్నావా ? ”

ఏదెనిమిది దినాలు కొత్తవిత్తనాలు చల్లడం జరిగింది. మధ్యమధ్య

వానవచ్చేది. తుపానువచ్చేది. చలి అధికమయేది. పొగమంచూ. మేఘమూ, వానా - వీటితో దినాలూ గడిచేవి. దివుడుసావోతా పనిమీదే నిఘాపుంచి, వాడుక పంథాలో నడుచుకుపోయేవాడు. నీళ్ళూ, బురదా తగిలి సోమరితనం వొదిలిపోయేది. మనస్సులోని విలవిల స్మరణకీ వచ్చేదికాదు.

రాబోయే వానా, ముసురూకోసం సిద్ధపడుతున్నారు జనం. వంటచెరుకు జాగ్రత్తచేసుకుంటున్నారు. గడపలమీద అడ్డాకులు కుప్పలుపోసుకుని ఎవళ్ళ మానానవాళ్ళు వానాకాలం సరండామా తర్దాతర్ది * అల్లుకుంటున్నారు, అదా మగా కలిసి ఆరులగొడుగులు అల్లుతున్నారు, రుసుమనూనే గానుగాడిస్తున్నారు. వానాకాలం రుసుమనూనే రాసుకోకపోలే పుత్తిచర్మంలోంచి శైత్యం శరీరంలో దూరిపోతుంది. శిరికలేకండా వున్నాయి పనిపాట్లు.

హాకినాని వాళ్ళోపెట్టుకుని, భర్తసదుపాయంకోసం పనిచేస్తోంది పుయ్య. తమ తమ గుమ్మాల్లో కాళ్ళుచాపుకుని ఇల్లాళ్ళందరూ పనిచేసుకుంటున్నారు.

రంయ్య రంయ్యమని మేఘం కమ్ముకువచ్చింది. నాలుగువేపులా చీకట్లు కమ్మేళాయి. పగటిచైతన్యం మాయబెట్టేసి కుండలతో వొలకపోసినట్టువానకురిసింది పుయ్య ద్వారందగ్గిరకూచుని తర్దాతర్ది అల్లుతోంది. ఉరుములమీద పురుములు పురిమాయి గాలి వానా నులుచుకుని కిందామీదా అయి కొండమీద ప్రళయం చేసేసింది. పుయ్య అనుకుంది - "దివుడు ఎక్కడ తలదాచుకున్నాడో!"

నెత్తిమీదికి పొద్దువచ్చేవేళ అయింది. మేఘాలసందున తోమని పళ్ళెంలా అపు పడుతోందిపొద్దు. నీళ్ళలో తడిసి ముద్దయి, చలితోవొణుకుతూ ఇంటికి వచ్చాడు దివుడు.

"తడిసి వచ్చారే?" అడిగింది పుయ్య - "సరే, రండి. కొంచెం అగ్గి రాజేస్తాను, కాచుకోండి." "

ఇంట్లో అడుగుపెట్టాడోలేదో, మండిపడ్డాడు దివుడు. కాళ్ళు కిందకొట్టి, అంత లేసి గుడ్డుచేసి తిట్టడం లంకించుకున్నాడు - పనిచేసి పనిచేసి చస్తున్నాడు మనిషి. సాయంచెయ్యడానికి ఎవ్వరూ లేరు. తల్రాతల్లి, గొడుగూ గొడుగూ ఆమాత్రం తయారుకాలేదు ఇప్పటిదాకా.

దీనికి పుయ్య బాధ్యురాలు, పొలంపని ఇంత అలస్యమవుతున్నాది, దీనికి లెంజుకోడు బాధ్యుడు. ఎవడికి తెలియదని, అకడెవ్వరూ దొంబు కొంపలో

* ఆకులతో అల్లిన దొరబోపీలరకం గొడుగు.

దూరుతున్నాడు. కలిసి వసించెయ్యడూ, వేరయినా అయిపోడూ. లెంజుకోడు మీంచి పుయుమీదికి, పుయునించి లెంజుకోడు మీదికి కురిశాయి తిట్లు.

" కల్లుందా ? "

" ఉన్నదంతా ఉదయంతాగి, వెళ్ళారు. మరెక్కణ్ణుంచి వస్తుంది ? "

" ఉహూః - ఏమీ లేదు - పులులి వుండేది కనక అన్నీ జతపరిచి వుండేది. మరెవరున్నారు ? ఎవరు చూస్తారు ? "

పులులి ప్రసంగం వచ్చేసింది. అది పెళ్ళాడి వెళ్ళిపోయింది. దీనికి పుయుదే బాధ్యత. కోపంతో మండిపోతూ వురిమాడు దివుడు. - ఉండు నిన్ను గెంటేస్తాను. ఆ లెంజు ముసిలాణ్ణి గెంటేస్తాను. బారికి కొంప పీకేస్తాను. అప్పుడు నామనస్సు చల్లబడుతుంది. "

తడుస్తూ పూళ్ళోకి వెళ్ళిపోయాడు దివుడు. పుయు వొణికిపోయింది. ఇన్నాళ్ళూ పదును బాగానేవుంది, ఇవాళ మళ్ళీ - ఎంత కఠినంగా చూట్టాడతాడితడు. పిడుగులాగ మనిషిని గుండ పిండి చేసేస్తాడు. మధ్య కొన్నాళ్ళు ఖుసిగావుంది. పుయు ఆనందంలో అన్నీ మరిచిపోయింది. ఎక్కడున్నావే గొంగళి అంటే అక్కడే అని, ఎక్కడి మనిషి అక్కడే వుందామె.

చీకటి అధికమైంది. కిందినించి మీదిదాకా మేఘాలు సముద్రంలా వున్నాయి. తిరికలేదు వాటికి. వెచ్చదనంలేదు. కొండలమీద మేఘాల అవుర్లులేచి ఎగిరివస్తున్నాయి. పొగమంచులో దూరంగా డంగర కొండ తేల్చున్నట్టుంది. మేఘాలు కొండల్లా తల రెత్తుతున్నాయి. ఏవి మేఘాలో ఏవి కొండలో తెలియడం లేదు. ఈ వాతావరణంలో విరిగిన గోడలు మరి కూలిపోతున్నాయి. విరిగిన మనస్సు మరింత కుంగిపోతూవుంది.

ఎందుకని తాను ఇక్కడ తలవొంచుకు పడుంది ? పుయు అలోచిస్తోంది. ఏం ఆశవుందిక్కడ ? మళ్ళీ దివుడు అదే భయంకరావతారమెత్తాడు. ఎక్కడో తప్ప తాగి గిరుక్కున తిరిగివస్తాడు. తప్పలెంచుతాడు, తిట్టిపోస్తాడు.

తప్పితే రెండు తగలనిస్తాడు కూడా.

వానతగ్గిపోతే, సందుమాసి చాండి వెదకడానికి బయలు దేరతాడు. లేదా మరెక్కడైనా మజా వెలిగిస్తాడు, పుడాయిస్తాడు.

చేతులమీద బుగ్గలు పూతంపెట్టుకుని మేఘం వేపుచూస్తూ కూచుంది పుయు. మెల్లిమెల్లిగా మనస్సులో విప్లవం రగుల్తోంది. వానలో ఏఆళా అవుపించడంలేదు. మళ్ళీ తన అదృష్టం ఇల్లాఅయింది. మళ్ళీ కొన్నాళ్ళు ఆశాంతిగా దినాలు వెళ్ళ బుస్తాడు దివుడు. తిన్నగా దారి తియ్యడానికి తన నడుంలో సత్తువలేదామెకి.

ఉరుము పురిమింది. చీకటిగదిలో హాకినా కెప్పుడున్నాడు. పుయు లోపలికి పరిగెత్తింది. మాటిమాటికి ఎగిరిపోవాలనే అనిపిస్తోంది మనస్సు. మాటి మాటికి పొడిచి మళ్ళిస్తున్నాడు హాకినా. మరో ఉపాయం లేదు.

ఝరఝర మేఘం కురుస్తోంది. దివుడు మరి రాలేదు. కొడుకుని నిద్రపుచ్చి, అక్కడే వొక్కదగ్గిరే కూచుండి పుయు. జామిరి ఇంటి తలుపు మూసేసివుంది. చలి వానా ముసిలాడు భరించలేకపోయేవాడు. కష్టం సుఖం చెప్పకుండామంటే ఎవళ్ళులేరు.

కేవలం మేఘాల దృశ్యమే చూస్తోందామె. భర్తవుండీ భర్తలేడు. కొండలమీద ఎగిరెగిరి, నలువేపులా చెదురుమదులై పోతున్నాయి మేఘాలు. రంయ్యి రంయ్యి గర్జిస్తూ, ఏటవాలుగావచ్చి వాడేస్తూవుంది వాన. వాణపరంపరలా వున్నాయి చిను కులు. చీకటి పూగిపోతూవుంది; తగ్గలేదు. వీధిలో వరద పారుతోంది.

ప్రళయగర్జనతో అంతా భయంకరంగావుంది దృశ్యం. అంతా ధ్వంసమైపోయి, కూలిపోయి, కొట్టుకుపోతున్నట్టుంది. మేఘాలదేవుడు వీమారాజుకి అవేశమెత్తింది. మనిషి ఆశా, భరోసా అవేశంలో కొట్టుకుపోతున్నాయి. వెలుగులేదు.

ఈ అపదలో కోడు పాకలన్నీ తలవొంచి, ముడుచుకు కూచున్నట్టున్నాయి. అడివిలో రాళ్ళ నందున వాటి పతాకూడా అందదు. కుప్పలు కుప్పలు కొండలు పోగుపడినట్టువున్నాయి అడవులు.

ఆ అడవులు. కొండల్లో చీమల్లా వుంటారు మనుషులు. అక్కడ మానవుడి మానావ మానాలతో ప్రయోజనం లేదు. మానవుడు కేవలం భాగ్యవాది అక్కడ. పుయు ఆ దృశ్యం చూస్తూ తన్నుతాను మరిచిపోయింది. ఆమె మనస్సులో రవంతయినా చింతే లే దిప్పడు. తెలియని మనస్సు లోతుల్లో మేఘధ్వని ప్రతిధ్వనిస్తోంది. చిత్రాలు లేస్తున్నాయక్కడ. అనుభూతిలో వైచిత్రీ కనిపిస్తోంది. కాని అన్నిటిని కరుణా రస మేఘాలే అవరించాయి. ఆ ప్రకృతి ప్రతిబింబంలా వుం దామె.

బైట వొక కుక్కపిల్లకూడా లేదు. వేళ వాలుకూన్నకొద్దీ వర్షం ముదురుతున్నట్టుంది. ఇంతలో, తడిసి ముద్దయి వొకడు వచ్చాడు. తల విరబోసుకుని పరుగు పరుగుతో వచ్చాడతడు.

అతడు దివుడు కాదు లెంజు దద్ది. చూచి తుళ్ళిపడింది పుయు. అతడి మొహంలోనూ, చూపులోనూ ఏమిటా తుఫాను! వస్తూనే వురిమాడు లెంజు కోడు - " పుయూ, నాకోడుకై, నామెడపట్టి గెంటేశాడు దివుడు. నేను పోతున్నాను ".

ఏమిటి అంటున్నా డితడు ? పుయు గుండెల్లో ఏదో అయిపోయింది. ఎందు కిలా వొణుకుతున్నా డితడు ? పిచ్చాడిలా కళ్ళు మిటకరిస్తున్నాడు.

“ లెంజు దద్దీ ! మీవొంట్లో బాగులేదు. కూదోండి. ధుంగియా కాస్త తాగండి. ఉండండి, కొంచెం పట్టుకు వస్తాను. ”

“ మరి కూచుంటానూ ఇక్కడ ? ఇది వాడి ఇల్లట కదూ ! ఇల్లా, వాకిలి పొలమూ పుట్రా అన్నీ తనవే అంటున్నాడు. మరి నాకేం పనుం దిక్కడ ? నన్ను ఇంట్లోంచి గెంజేశాడు. నా పీక మీద చెయ్యి వేశాడు. ముసలాణ్ణి, బలం లేదని చూశాడు. ఒరే, నువ్వు నిన్నటి గుంటడివి. కల్లుముచ్చవై, ముండలముశా కోరువై, నీ తం తిరిగిపోయింది. నువ్వా నన్ను పొమ్మంటావు ? ఇవాళ నా అన్న లేదని కదూ !. ఏమూలో కుక్కలాగ తోకముడుచుకు పడివుండే వాడివి. ఇంత వాడివైపోయావూ ఇవాళ ? అంతా నాదే నాదే అంటున్నావు పట్కార్ ! గుండాపిస్తా ! ఇప్పుడు కూడా గొడ్డలితో నీతం ఎగర గొట్టెయ్యగలను. కానీ, నిన్ను నరకను నువ్వు నా అన్న కొడుకివి కాకపోయివుంటే ముక్కుముక్కులు కోసేసి కాకులకి, రాబందులకి వేసేసే వుండును. నిన్ను ‘ ధర్మ-దేవత ’ శిక్షిస్తాడు. ధర్మనీ శిక్షిస్తుంది. నీఇల్లు కూలిపోవాలి. నీవంకం నిర్వంశం అయిపోవాలి. నీ పిల్లాబెల్లా....”

పుయు అతడి కాళ్ళు పట్టుకుని, ఏడుస్తూ దొరికిపోయింది. “ ఏమిటి అనేస్తున్నారు లెంజు దద్దీ ? ఎన్నడూ ఇలా అనలేదు మీరు. ”

కోపంతో ఏడుస్తూ అన్నాడు లెంజుకోడు — “ ఇంతపెద్ద వానగా తుఫానుగా వుందా ? బారికి ఇంట్లో అగ్ని దగ్గర కూచిని చలికాగున్నాను. ఎవళ్ళకి ఏం అపరాధం చేశానని ! ఏమిటి తినేస్తున్నాను ? వాడు దెయ్యం పట్టినట్టు వచ్చాడు. నోటికివచ్చినట్టలా కూశాడు. నా బాబులనాడైనా వినని మాటలు కూశాడు. దబ్బున వచ్చి నన్ను ఈడ్చేసి వానలో తోసేశాడు. ‘ నావూళ్ళోండి ఫో ’ అన్నాడు. “ వెళ్ళి పో, ఇక్కడ నీ నీడ కనబడిందటే చూడు ! ” అన్నాడు, మర్యాద తప్పుడు. పింతండ్రినని అయినా అలోచించాడు కాదు. ఎప్పుడూ పాలేరులా నన్ను చూస్తాడు. మరి వుంటానా ఇక్కడ ? నీతో చెప్పేసి వెళదామని వచ్చాను. జాగ్రత్తగా మాత్రం వుండు. ఎలాటి పిల్లవి నువ్వు, ఈ పట్కార్ చేతిలో ఎలా వేగు తున్నావో ! మరి నన్ను ఆపకమ్మా ! నిర్ర రెచ్చిపోతే ఖూనీలపుతాయి. నేను ఆపుకోలేను. ఒదులు, నన్ను వెళ్ళనీ — ”.

లెంజు దద్దీ అధికం ఇది కాలేదు. దివుడు ఏదో అక్కడ ప్రళయం చేశాడు. పుయు లెంజుకోడుని వొదిలేసింది. ఆ వాకిల్లోనే తడుస్తూ నిలబడి లెంజుకోడు ఏడుస్తూ గట్టిగా అన్నాడు.

"ఒరే అన్నా, సరుబుసావొతా! నువ్వేచూడు, నువ్వే విను, నా భార్య చచ్చిపోయింది. నా అదృష్టం బుగ్గయిపోయింది. ఎన్నడూ నీదగ్గరనించి నేను వేరు కాలేదు. నీదంతా నాదే అనుకున్నాను. నీ ఇల్లు అడుకున్నాను. నా తల మీద అన్నీ పెట్టి నువ్వు వెళ్ళిపోయావు. ఈ దిబ్బమీద తెరిపోతులాగ పడి వున్నాను నేను. ఇవాళ నీ కొడుకు నన్ను తరిమేశాడు. నేను వెళ్ళిపోతున్నాను."

వాస హెచ్చింది. గోలిముట్టె దగ్గర విరిగినగోడ వొకముక్క దభీమని కూలి పోయింది. అదుగో లెంజు దద్ది వెళ్ళిపోతున్నాడు. ఏడుపులో భయం వేసింది పుయుకి. ఏమిటి చూస్తోంది తాను? ఏమిటైపోతోంది ఇదంతా? ఆమె తలతిరిగి పోయింది.

సంజకావస్తున్నాది. చీకటిమేఘం పురుముతూ ముంచుకు వస్తున్నాది. అకాశ మంతా ఆవరించి పెద్ద నల్లటిఎలుగుబంటి దిగుతున్నాది; మీద పడుతున్నాది; గర్జిస్తున్నాది. నాలుగువేపులాపున్న దాని అవయవాలు వొక్కదగ్గర కూడుకుంటున్నాయి. మధ్య దానిబొల్లిగుండె అవుపిస్తున్నాది. మీద పడుతున్నాది. అక్రమిస్తున్నాది. అబ్బ! ఎంత భయంకరంగా వుందీ!

లెంజుదద్ది నిజంగా వెళ్ళిపోయాడా? - పుయు బావిస్తున్నాది. అతడు రాదా మరి? ఇంత పెద్దగాలివానలో ఎటువెళతాడు? గాలికుదుపులో, చలిలో గుండెలు వొణికిపోతున్నాయి. తిండితినీ వెళ్ళలేదు. ఏమయిందట!

ఎలాగోవుందామెకి. దివుణ్ణి వెదకడానికి వెళ్ళాలనుకుంది. తనని ఏమిటిచేస్తాడు దివుడు? అతడు తాగుబోతైతే మాత్రం? బలవంతుడైతేమాత్రం? పదిమంది ఎదట కట్టుకున్నాడుకదా, భార్యని! పెళ్ళిచేసుకున్న భార్య, వుంచుకున్నది కాదుకదా! కాని హాకినాని వొక్కణ్ణి వొదిలి బైటికివెళ్ళడానికి భయం వేసింది. కూచున్నదగ్గరే వుండిపోయిందామె.

కొంత సేపయాక, కల్లుతాగేసి, కేకలువేస్తూవచ్చాడు దివుడు.

"ఒడే పుయూ, వొడే తట్టు! ఎటుపోయాడే ఆ ముసలివాడు? ఇటు వచ్చాడా ఏం? నా - చిన్నాన్న - లెంజుదద్ది - గండా పట్కార్ నిస్తాపిస్తా దునియా * కహీకా - కల్లు ముచ్చు డొంబుపట్కార్. వాడు డొంబు కొంపలో తింటున్నాడు. డొంబుదాన్ని వుంచుకున్నాడు. వాడెందుకు నా ఇదాబా (పింతండ్రి) అవుతాడా? నాహితకారి అనిపించుకున్నాడు. అహహ! కాసిరి పూర్తిచేశాను విత్తనాలు చల్లాను. పొలంలో వొక్కనాడూ దర్శనంలేదు. ఎప్పుడుచూసినా నుంగు

నుంగు మని డొంబు కొంపలోదూరి, లోపలిగదిలో పొయ్యి దగ్గర కూచుంటాడు. ముంతమీద ముంత ఎల్లప్పుడూ కలుతాగుతాడు. సోనాదేయి మొహం చూస్తూ కూచుంటాడు. పనీలేదూ పాటూలేదూ. నీటిలో మునిగి నీళ్ళు తాగుతూవుంటావా, నేను తెలుసుకోలేనా ? నేను సావోతాని. నువ్వు నారైతువి. కోడువై డొంబు కొంపలో చుట్టరికం కలుపుతావా ? 'దునియా' అవుతావా ? పైగా నా పూళ్ళో ఇల్లు కట్టుకుని వుంటావా? ఎవడా నువ్వు ? నువ్వా నాదద్దివి? నాదద్ది అడదానివేపు మొహమెత్తడు. నాదద్ది బెజ్జానవుంసకుడిలా వుంటాడు. నా ఇచాబాలేదు. ఎవడూ లేడునాకు. నా ఇచాబా చచ్చాడు. అడివిలో ఎక్కడో చచ్చిపోయాడు. ఎవడి చెడ్డ డుమావో నువ్వు? "

దివుడు వొకటి వాగడం వాగేస్తున్నాడు.

" ఇచాబా చచ్చాడు.

అలో అలో హాతేయూఁ హాతేయూఁ

(అయ్యో అయ్యో చచ్చిపోయాడు చచ్చిపోయాడు.)

బాగా కలుపట్టినీ వచ్చాడులావుంది దివుడు. పుయువెళ్ళి పట్టుకుంది. ఈగి తూలిపోతూవున్న మనిషిని పూతంపట్టి ఇంట్లోకి తీసుకు వెళ్ళింది. పల్లెత్తు మాట అనలేదు. దివుడు ఏడుపుస్వరంతో చావురాగం తీశాడు.

" అయ్యో ఇచాబా !

నా బెజ్జలాటి ఇచాబా చచ్చిపోయాడు.

అలో అలో హాతేయూఁ హాతేయూఁ ! "

చావు దుఃఖంతో కింద తలబాదుకుని పడుకున్నా డతడు.

చీకట్లు కమ్మాయి. వెయ్యి మదెళ్ళు వొక్కదగ్గర బాదినట్టు దుమ్మదుమ్మ వాన. ఝంయ్యి ఝంయ్యి గాలి. పుయు తలుపువిగించేసింది. పొయ్యి రాజవేసి, రాత్రివంట మొదలెట్టింది. బావించడానికి ఎన్నో విషయాలున్నాయి. ఏదీ నమ్మడానికి మనస్కరించడంలేదు. ఏది ఎప్పుడు అవాలనివుందో అది అప్పుడు అయి పోతుంది. అంతవరకే ఆమె బుద్ధిపోయింది.

వాన దిగింది. ఘోరమైనవాన.

ఎ స బై నా లు గు

రాత్రంతా పుయుకి నిద్రరాలేదు. మేలుకునే వుందామె. కాసుక్కూచుంది ఇదుగో
 లెంజుదద్ది వచ్చాడా ఏం? ఎవరు మెల్లిమెల్లిగా పిలుస్తున్నారు? "పుయూ, నిద్ర
 పోతున్నావా?" అవును ఘోరంగా నిద్ర పోతోందామె. చింతా వంతా ఏమున్న
 దామెకి? ఆమె పెట్టిన బాధలవల్ల ఇతర్లు కష్టపడుతూవుంటే ఆమె నిద్రపోతుంది!
 పదే పదే పుయు వెళ్ళి చూసేది. బైట వానా, చీకటి చూసి వచ్చేది. లెంజు దద్ది గది
 తలుపు అలాగే మూసేసి వుంది. గాలి కుదిపేస్తూవుంది, ధడా ధడ్. నిర్దన మైన
 రాత్రి. ప్రబలమైన వాన. లెంజుదద్ది లేడు. తపస్సు జాలిగా జవాబుచెపుతోంది—
 "అతడు మరి రాడు. ఘోర మైన అవమానంతో వెళిపోయాడతడు" స్పష్టంగా
 చెపుకూనే వుంది మనస్సు. సహించే హద్దు దాటిపోయింది. ఇక ఇల్లు ముక్కలై
 పోతుంది. అంతా పోతుంది.

సరుబు సావోతా ఇల్లు కట్టాడు. రాటలూ, వాసాలూ, గోడలూ, పెడకా అన్నీ
 అతడే తయారు చేశాడు.

మద్ది చెట్టులాగ ఏపైన మనిషి. పాతకాలం కోడు అతడు. సమాజం కోడు,
 సంస్కారానికి ప్రతికం. అయ్యో, కులవృద్ధు. సంస్థితి నిలిపే వ్యక్తి. తన
 సంఘమూ, తన కుదురూ కాచికాచి, భూమ్మీద కాలం గడిపి పెళిపోయాడు.
 ఇంటిముందు ఈ చాపరాతిమీదే అతని ఆసనం. అక్కడ కూచునే అతడు
 రాజరికం చేశాడు.

ఇవారో అతడు లేడు. సమాజంమీద అతడి తేజస్సు లేదు. గాలిలో ఆతడి
 స్వర్గ లేదు. కేవలం విషంమాత్రం మిగిలింది దిప్పడు. వట్టివుంచే శక్తిలేదు.
 కూర్చిపెట్టే శక్తిలేదు. మిగిలినదల్లా గుండ; వొట్టి ధూళి. అధూళికూడా పున్న
 దగ్గర లేదు. దాన్ని గాలి ఎగరగొట్టేస్తూంది. వాన కొట్టుకు పోతూవుంది. అంతా
 ఎటో చెదిరిపోతూవుంది. ఒక స్థితితంటూ లేదు. విచల విడిగావుంది. సమయం
 తాలూకు విషం అదంతా; యుగాంతరం; మన్వంతరం.

పుయు బావిస్తూ వుండేది.

ఉహూః, పుయ భావించడంలేదు, తన హృదయం అట్టడుగున అద్దంమీద కొండ
 దేశం మేఘునీడ పడుతూవుంది. చీకటిగా వుంది. చెవిలో 'రంయ్యి'రంయ్యి —

ఏవో శబ్దాలు గింగురు మంటున్నాయి; తిరగబడుతున్నాయి. భూమి బద్దలుచేసి, చీకటి పాతాళానికి దొర్లి పోతున్నాయి. పాతదంటూ ఏదీ వుండడం లేదు. ఏదీ, ఎరిగిందంతా ఏదీ? ఏమిటి ప్రళయం? భవిష్యత్తు ఎలావుంటుంది?

హాకినా నిద్రపోతున్నాడు. ఇంట్లో చడి చప్పుడూ లేదు. అయినా పుయు మనస్సుని ఏదో తెలియని నల్లటి భయం చల్లగా తాకుతూ వుంది. అనుకోదానికే దిగులుగా వుంది. చెయ్యికదవడానికి భయ మేస్తోంది.

మూనంలో మేలుకుని కూచుందా తాను? ఆ! ఏం భయం? ఎందుకీ భయం? వర్షం, చీకటి!

ఉదయం దివుడు అలస్యంగా లేచాడు. కళ్ళు ఎర్రగా వున్నాయి. నుదుటిమీద గీతలు నాగేటి చాళ్ళులా వున్నాయి. కొంచెం దూరాన రవంత వెలుగు మనక మనకగా వుంది. చలి అల్లాగే వుంది. వానా వెక్కిరిస్తూన్నాది. చీకటి అలాగే వుంది. వేళ తెలియడంలేదు.

చెదపుట్టలాగ గడపమీద పచ్చడం కప్పకుని కూచున్నాడు దివుడు. పుయుని ఏమీ అడగలేదు, ఏదీ ఇవ్వనలేదు. తనపని తాను చేసుకుంటూ వుంది పుయు. ఓరచూపుడు చూసింది. పక్కగా నక్కినక్కివచ్చి పొగాకు కట్ట అతడి దగ్గర వుంచేసి వెళ్ళింది. కొణుసులాగ హాకినా అమెవంటికి అంటిపెట్టుకుని వున్నాడు.

ఎంతసేపో అయ్యాక - మూళ్ళోతిళ్ళూ తిప్పలూ అయిపోయాయి. దగ్గిరికి వెళ్ళి మెల్లిమెల్లిగా అం దామె - " తిండి తినరూ? "

వికారంగా వొక కసురు దానికి జవాబు. దానికి అర్థమేమీ లేదు. తుళ్ళిపడి వెనక్కి తగ్గేసిందామె. మళ్ళీ మెల్లిమెల్లిగా అంది - " ఒంట్లో బాగాలేదా? డిసారిని పిలవనా? "

" ఎందుకూ నాతో తగుల్తున్నావు! " దివుడు అరిచాడు - " చూస్తావా? - " పుయు పనిపాట్లలో మగ్నమైంది. వాకిట్లో పారుతూన్న నీళ్ళకేసిచూస్తూ అక్కడే కూచున్నాడు దివుడు. వుండి వుండి వొక్కసారి పురిమాడు. - కల్లు. "

" వినవడు తున్నాడా? కల్లు. "

" ఎక్కడుంది? ఇంట్లో లేదే - " తప్పుచేసినట్టు ఎంతో నెమ్మదిగా అంది పుయు.

" వెళ్ళు బారికి ఇంట్లోంచి పట్టుకురా. "

కుర్రాణ్ణి గుండెల కద్దుకుని, వీపువొంచి వొంచి తడుస్తూ బైలుదేరింది పుయు. ఎరుగునడకతో బారికి ఇంటికి నడిచింది. ఏడుపు కంఠందాకా వస్తోంది. ఆపాద

మస్తకం భయంతో చిగుసుకుపోతూవుంది. ఇవాళ కొత్తగా తెల్లవారింది తనకి, నిజమే. సావోతా కోడలై, సావోతా భార్య అయి ఎన్నడూ చెయ్యి కిందికి చేసుకుని దొంబు బారికి గుమ్మానికి వెళ్ళలేదామె.

మంచైనా సరే, చెడ్డయినా సరే, దేనికి తాను అడ్డుచెప్పదు. ఈచలి ఉదయాన కూడా గడిచిన రాత్రికాని రాత్రిసూచన వొదలేదు. అదృష్టం దానంతట అది తగలబడనీ " తెలిసి తెలిసి తానైమాత్రం మండవెట్టదు.

వర్షంలో ఎక్కడికెళుకున్నావు నునీ? అరే, అరే - విని వెళ్ళు -

" ఒనునీ, ఎందుకలా తడుస్తున్నావు? తల్రాతల్రీ అయినా పెట్టుకెళ్ళు. ఒలే వోలే, హాకినా అమ్మా - "

వీధిలో రెండువేపులా తమతమ ఇళ్ళల్లో అగ్గిముందు కూచున్నారు జనం. కేకలు వేస్తున్నారు. వాన బాదుతూనేవుంది. ఉహూ, అమె సమయం నష్ట పరచదు. కజ్జాతెచ్చుకోదు. ఎవరేమన్నా అనుకోనీ గాక.

ఇదే బారికి ఇల్లు. వీధిలో ఎవరైనా వుంటే చెప్పేద్దరు. ఎవరూ లేరు, దొంబు కొంపలో దూరికొరించి. కులవధువు తాను. మామ బతికివుంటే ఏంచేసేవాడు -?

" రోజుకాని రోజు వానలో ఎటువచ్చావు సావోతాణ్ణి* రా! రా. మీదికి రా, మీదికి రా. ఆయ్యో! పిల్లాణ్ణి తడిపేశావా? ఒలే కోడలా! సావోతా ఇంటి వాళ్ళు వచ్చారే. మంచం వెయ్యే. ఆ! ఏం కాని కాలం వచ్చిందీ! వాన కురుస్తున్నాడంటే! కురుస్తూనేవుంది. కూచో జూయితాప్ + నునీ జూయితాప్ నునీ, జలుబుపడుతుంది. ఎటు వచ్చావు?

మునిలిబారికి భుర్తాముండా తడబడిపోయాడు. మనస్సులో కుతూహలం హెచ్చుతూవుంది. వేళకానివేళ ఇవాళ సావోతా భార్య ఎందుకు వచ్చినట్టు? గతరాత్రి తనఇంట్లో వొకసంఘటన జరిగిపోయింది. అప్పటినించి రెంజుకోడు కనపడలేదు. ఇప్పుడు వానలో తడుస్తూ పిల్లాణ్ణిపట్టుకుని దివుడు భార్య వచ్చింది.

పుయ్య మంచంమీద కూచుంది. ఎలాగో మొహమెత్తి నాలుగువేపులా చూసింది. ఏమీ చెప్పకండా వుంది.

" చెప్ప నునీ చెప్ప. మనస్సు విప్పిచెప్ప. నేను మీమామగారి కుక్కని. నాదగ్గర సంకోచం ఎందుకూ? "

* సావోతాకి స్త్రీ లింగం. + అగ్గికాపుకో.

పుయు సోనాదేయిని చూసింది. బారికి కోడలామె. నోరు విడదంలేదు. మొహం కిందికి వొంచుకుని చెప్పినమాట చేసుకుపోతుందామె. ఈమె దగ్గిరేనా ఏదోవుంది? ఈళ్ళో ఈమెకోసమేనా ఇంత ఇదిగావుంది, సంత?

బారికి తీక్షణదృష్టితో పుయు హావబావాలు కనిపెడుతున్నాడు. అనుమానం నరిగినేవుంది. పుయు సోనాదేయినే రెప్పవార్చుకండా చూస్తోంది. అవును, తన కోడలినే తప్పుపడతారు లోకులు. తనకొడుకునే తప్పుపడతారు. తనకిమాత్రం తెలియదూ? పాపానికి ఖూనీయే కాస్త. దేవుడే చూస్తాడు. తనతప్పేమీ లేదు.

పుయు ఎందుకువచ్చిందో మరిచిపోయింది. ఇదే ఇల్లు, ఈకంపుకొట్టు. ఈయింటి చరిత్ర నల్లమచ్చే నిజంగా. గాలిలో కంపుకొడుతూ వున్నట్టుంది, తురుంజా, బాలముండాలు దొంగకనం చేస్తారు. బారికి సారా వొండుతాడు, సోనాదేయి తలుపుచూపున వలపన్నీ పాలెప్పుడుగులాగ నక్కి కూచుంటుంది. ఇదే నా అసోనా దేయి!

“ఎందుకు వచ్చావో చెప్పావుకావు నునీ? ” — ఏం వినబడదా ఈమెకి? బారికి ఆలోచించాడు. ఆరాళ్ళ గుండెనిబ్బరం ఏమాత్రం! ఏదైనా వొకటి చూస్తే ఇలాగే విస్తుపోయి కూలబడతారు.

సమాజం తనని నిందిస్తుంది, తప్పుదు. మహాఅయితే బారికి పని లాక్కుంటారు. బారికి పొలం తప్పించేస్తారు. తప్పించెయ్యనీ. తరవాత? సొంతంగా చెమటోడ్చి బతకడం నేర్చుకోలేదు దొంబు. అంతేకాదు, పనిచేసి తినడమంటే అసహ్యం దొంబుకి. కులంలేని వాడతడు.

సామాన్యమైన పిసరంత కల్లు అడగడానికి వెనకా ముందూ అవుతున్నాది పుయు. ఏమని మొదలుపెట్టడం? పైగా ఈసోనాదేయి దగ్గిరవుంది. ఆమెదగ్గిర తాను తక్కువగా ఎలా నోరు విప్పతుంది?

ఎంచేపో ఆగి, గుటకలు మింగుతూ, తుదకి అంది, “సావోతా నిన్ను పిలుస్తున్నాడు.”

“పిలుస్తున్నాడూ? అందుకోసం నువ్వు పరిగెత్తుకువచ్చావూ? ఏమయింది సావోతాకి?”

“ఏమీలేదు. వాన పసురు, చల్లగావుంది. నిషా నీళ్ళు ఎక్కడా దొరకలేదు కొనడానికి. అందుకని 'బారికి ముసిలాజ్లే పిలిచిపెట్టు' అన్నాడు.

“అఁ, నారాజు నన్ను పిలిపించాడూ? ఒలే సోనాదేయీ, నా దుడ్డుకర్ర తేవే - ” దుడ్డు కర్ర బారికి నిశానీ. ఒక్కటే దుడ్డు కర్ర తాత దగ్గిరనించి

మనపడి చేతికి వచ్చింది. బారికి గబగబా లేచాడు. తొందర చేశాడు. "తేయే తే! ఈవాన పడునులో నాకావండు నన్ను తలుచుకున్నాడు. ఆహా అతడి చెప్పలు చల్లగావుండాని. ఏం దయ! కల్లునీళ్ళు లేవని చెప్పాడే. ఒలే సోనా దేయో! అబుంగ గదిలోంచి పట్టుకురామే. తాగెయ్యనీ నారాజు. అనలైన వంట సారా. ఒక చుక్కయినా వీళ్ళు కలవలేదు. వానచల్లదనానికి వొంట్లో వేడి పుట్టిస్తుంది. గబగబా కానీ, తొందరపడూ - "

గొంతుక చించుకుంటూ బారికి ఇంట్లోంచి అరుగుమీదికి, అరుగుమీంచి ఇంట్లోకి కాలు కాలిన పిల్లిలాగ తిరిగేశాడు. అవును చలాకి ముసెలాడతడు. గతరాత్రి దుర్బటన తరవాత అందరి ఎదబా సావోతాని ఖుసామత్తు చెయ్యడం ఎంతైనా అవసరం.

సోనాదేయి దుడ్డుకర్ర అందించింది. కల్లుబుంగ తెచ్చిచ్చింది. ముసెలిబారికి తన కొడుకుల్ని తిట్టడం లంకించుకున్నాడు.

"చూడండి, ఈవానజడిలో ఎటుపోయారో, ఈ అన్నదమ్ములు ఇద్దరూ, 'తికాణా' లేదు. ఇంటి ఇది మోసుకురామా? ఏం బరు-వని-."

సోనాదేయి తల్రాతలి అందించింది. బారికి అన్నాడు - "నువ్వు వొకటి పుచ్చుకో నునీ. వానలో ఎలా తడుస్తావు?"

పుయు మూతి ముడిచింది. ఆహూ! ఆసమ్మానం మాత్రం బాకీ వుందిమరి!

"వద్దు, "

"ఇంత పెద్దవానలో ఎలా వెళతావు నునీ?"

"నువ్వు ముందు వెళ్ళు. నేను వెనకాలవస్తాను. "

"కానీ కానీ, కూచోఅమ్మా! ఎంతభాగ్యం మాది, ఎంతపుణ్యం! ఒలే సోనాదేయో, సావోతాణి కాళ్ళుపట్లెయ్యి. చూడూ, కనింత లోటుచేశావా, పచ్చి తాడుపట్టుకు కొట్టిస్తాను. కానీ, నేను వెళతాను. "

సోనాదేయి నోట్లో గుడ్డుకుక్కుకుని నవ్వింది. బారికి అన్నిటికీ అత్యుక్తి తగిలిస్తాడు. తనకి తెలుసు. కల్లు మోసుకువెళ్ళుతున్న బారికి వెంట సావోతా భార్య! ఈ దృశ్యం పసందనిపించలే దామెకి. ఇదే మంచిది. దివుడు మనస్సు కుదుట పడుతుంది. అంచేత అగడమే మంచిది. మరి చిరాకుపడ డతడు.

శిశుబుంగా వున్న ఇంట్లో దగ్గిరి దగ్గిరిగా ఇద్దరు ప్రి యున్నారు.

సోనాదేయి నోట్లో గుడ్డ కుక్కుకునేవుంది. పుయువేపు చూస్తూ అలా నవ్వు తూనే వుంది. బైట అబ్బా. ఏం వాన! పల్లం గుడియా సగం కనపడడం లేదు.

పొగచూరిన బిరుసు అవిరి సముద్రంలా అవుపిస్తోందది. ప్రపంచం గర్జింస్తోంది. సోనా దేయి నవ్వుతోంది.

దివుడుభార్య మనస్సులో ఎన్నో రకాల సందేహాలు పుట్టాయి. ఏమైందామె సంసారం ? డొంబుదికూడా ఇంత నవ్వుతున్నాది. ఎంత హినాతి హినంగావుందో తన బతుకు ! స్త్రీ హృదయంలో సహజమైన కుకూమాలం తొంగి చూసింది. ఇందులో తప్పేముంది ? పుయ్య అలోచించింది. ఎవ్వరూ లేరుకదా చూసిందికి ! ఈఇంట్లో ఏం రహస్యముంది ? బాలముండాలాంటి మొగుణ్ణి సంపాదించి సోనాదేయి తపస్వినిలా వుండగలదా, ఎన్నదైనా ? డొంబుది అయితేనేం ? ఎంత అరోగ్యంగా వుంది ! ఎంత బావుంది వొళ్ళు ! అయితే సైతానులాగ మూగిమొహం, కిందిచూపు. అజాగ్రత్తగా వుంటే తిరగబడి పాలాగ చూస్తుంది. మగవాళ్ళని బుట్టలో వేసుకుంటుంది, అదాళ్ళని కాదు. ఈ మౌనం, మూగితనం - ఇందులో గాంభీర్యం లేదూ ; గర్వం లేదూ ? ఎన్ని రహస్యాలు నీరవ తీప్పిణి లే దందులో ! తెలుసుకోవాలని కోరిక కలిగింది పుయ్యకి. సోనాదేయికి ఏమేమి తెలుసు ? ఎంత దూరమెరుగు నామె ?

గొంతుకు వణికిస్తూ పుయ్యని పిలిచింది సోనా - " సోవోతాణీ! - "

" చలి వెయ్యలేదా సోవోతాణీ ? పిల్లారున్నాడు కదూ, లోపలికి రండి "

" ఇంట్లోకి వచ్చేదా సోనాదేయీ ? " పుయ్య నివ్వెరపోయింది. ఎంచుక్కటి అహ్వనం ? ఏమీ అనకండా సోనాదేయి లోపలికి వెళ్లిపోయింది. ఏదో ' ఇహిహి ' విసపడింది. సోనాదేయి నవ్విందా ? లేదంటే జబుబుగా వుందా అమెకి ? కొంచేపట్లో సోనాదేయి అగ్గి పూదింది. ఎదటి గదిలో అగ్గి మండింది. దగ్గిరికివచ్చి సోనాదేయి అంది "వేడిచేసి, నీళ్ళలో కలిపి కొంచెం సారా తెచ్చి పెట్టనా, తేలిక సారా ? "

" ఏమన్నావూ ? " పుయ్య అంది - " మాటా మంత్ర లేదు కానీ నన్ను పోల్చలేదా ఏమిటే ? - "

సోనాదేయి ఈ మాటలు స్పష్టంగా నవ్వింది. సెగ్గుపడవలసిన అవసరం సుతరామూ లే దామెకి.

సాత్రా* ముసలాయన చెప్పేనీ వెళ్ళారు విన్నారకదూ, వేసు మీ సేవ చెయ్యాలని ! మేం మీ నౌకర్లం. మాఇల్లు మీదికదా ? లోపలికి రండి. అగ్గిదగ్గర

*మామ.

కూకోండి. కొంచెం ఆయాసం తేర్చుకోండి. ఇలా చేస్తే జాతి పోతుందా ? లోకులు దగ్గిరికి రానివ్వరా ఇలా చేసినవాళ్ళని ? "

పుయు తనలోతాను ఏమనుకుందో; మరి జవాబు చెప్పింది కాదు.

అలోచించి అలోచించి ఆడిగింది, " సోనాదేయీ, నిన్న ఇక్కడికి రెంజుదర్ది వచ్చారా ? "

కన్సుమని లేచి, పడగ బున్ను మన్నట్టు అంది సోనాదేయి, " అవును నా కెందుకు సావోతాణీ ? ఆ గోల్కాల్లో నాదేముంది ? అముసిలాణ్ణి అడగలేక పోయినారూ ? ఇదిగో మాతాగువోతు ముసిలాడు పదిమందినీ తెచ్చి ఇంట్లో పెడ తాడు. నేను తలమ్ముకున్నదాన్నికదూ, ముసిలాడు కల్లుతాగి హుకుం చెలాయి స్తాడు. నేను కూరుని అడ్డమానవాళ్ళకాళ్ళూ పడుతూ వుంటాను ! ఇందుకోసమే నేనుపుట్టాను కామోను ! అలా కాకపోతే, ఎవ్వరూ లేనప్పుడు, నా మొగుడు దగ్గిరలేని సమయంలో మీరు ఇలా దర్వాపు చేస్తారా ? నాఖర్మ ! "

సోనాదేయి ఏడ్చింది.

" నిజంగా నీ మొగుడు ఇక్కడవుంటే నీకు బలంగా వుంటేదే ? " ఆడిగింది పుయు.

" వుండదూ ? ఏమీ ఏరగని చిన్న పిల్లలాంటిదాన్ని నేనెక్కడ, ఏదో గోల్కాలూ, తిట్లూ, తకరార్లూ ఎక్కడ - ? "

గుటకలు మింగి మాట మార్చేసింది, " ఈముసిలాణ్ణి కొట్టండి, బాదండి, అన్ని అవసరాలకీ అతడే మూలం. అన్నినాటకాలూ అతడే ఆడిస్తాడు. నన్ను జగదానికి తాగుతాడు. మేం భయస్తులం దిక్కుమాలిన వాళ్ళం. ఇదిగో మీరు ముందే తయారైవచ్చారు, పిల్లాడు చలిలో వొణికిపోతున్నాడు కాని నేను చెప్పానని కొంచెం అగ్గి కాపారు కాదు. కొట్టండి. నరకిండి. ఏమన్నా చెయ్యండి. ఈ వాన దేవుడు తోడుగా చెపుతున్నాను. ఏ ప్రమాణం చెయ్యమంటే అప్రమాణం చేస్తాను. పులితోలు ముట్టుకుంటాను. సిక్సన్ పుస్తకం*పట్టుకు చెప్పమంటే చెపుతాను. నేను ఏ పాపమూ ఎరుగను. నిర్దోషిని - "

సోనాదేయి గట్టిగా ఏడుపు లంకించుకుంది, ఆమె ఏడుపుచూసి హాకినా ఏర్పాడు. పుయు నివ్వెరపోయింది. ఎంతసేపయో ఈ ఆడది నన్ను తనని వలలో వేసుకు కూడుంది. వా, వా, సామాన్య జంతువు కా-దిది.

"ఏమే నువ్వు ఏడుస్తున్నా వెందుకే ? నేను ఏమన్నానే నిన్ను ? "

సోనాదేయి రాగాలు తీసింది. "నేను నిర్దోషిని, నేను నిర్దోషిని. మీరు కోప్పడతారు. మునిలాళ్ళే పూళ్ళోనించి గెంటేస్తారు. ఈళ్ళో వాళ్ళు ఈ పాక పూడపికి పారేస్తారు. మీ యిష్టం. నేనే మనేది. ఎటైనా పోతాను. కాని వొక్క మాట మాత్రం తెలుసుకోండి. నేను ఏ పాపమూ ఎరగను. ఎరగను - "

"ఎరుగుదునే ఎరుగుదును. ఎవరిప్పుడు నిన్ను తప్పు పడుతున్నారు ? నేను మనిషిని కాదూ, ఎరక్కపోతానికి ? కానీ, ఈ వాస వొడలదు. వెళతాను. అలిస్యమై పోతున్న దటు. "

సోనాదేయివేపు మొహం తిప్పకండా, వానలో తడుస్తూ ఇంటికి వెలిపోయింది వుయు. ఇంతయౌక అక్కడ వుండడం అసంభవం.

ఎ న తై అ యి దు

'రంయ్య' 'రంయ్య' మని వానరోజులు ఇలాగే వెళ్ళిపోయేవి. రోజులు లెక్క పెట్టడం పడేదికాదు. మేఘం అలాగే కమ్ముకుని వుంది. ఎడతెరిపిలేకండా వాన కురుస్తూనే వుంది. చీకటి తారతమ్యంవల్ల మాత్రం ఇది రాత్రి, ఇది పగలూ అని తెలుస్తుంది. రాత్రి గాఢంగా నల్లగా వుంటుంది చీకటి. పగలు అగాఢత్వమూ నలుపూ తగ్గుతాయి. పగలు ఎప్పుడైనా కొంచెం కొంచెం వెలుతురు అవుపడితే తుప్పొడుట్రా కనబడేవి. బాగా పెరిగిపోయివుండే పవి. వోడిగావున్న దగ్గిరల్లా ఎలుగుబంటలా పెరిగి పోయి వుండేవి డొంకలు. అడివి చూపుదూరనంత దట్టంగా వుండేది.

మన్యం దేశంలో వాన కురవడం కాదు, దబా దబా బాదెయ్యడమే ! తెరలు తెరలుగా రేగు పళ్ళంతేసి చినుకులు పడతాయి. ఎంతచల్లగా వుండాలో అంత చల్లగా వుంటా యవి. గాలి ఎల్లప్పుడూ రూఝా రూఝా వీస్తూనేవుంటుంది. గాలితో గుర్రాల్లా పరిగెడతాయి మేఘాలు. మనిషికళ్ళకి కనడుతునే వుంటాయి. వొంటికి తగుల్తూనే వుంటాయి. పూరిబయలువెంట వచ్చి ఇల్లునింపేసి నడిచి పోతాయి మూడు వేల అడుగుల ఎత్తు మన్యంమీద మేఘాలు. విమానాలు ఎగురుతున్నట్టు చెవులకు వినపడుతూ వుంటుంది శబ్దం. గూఢ గుంయ్యమంటూ వుంటుంది. అడి పంతా హోరుహోరుమంటూ వుంటుంది. ప్రకృతిలో శుములంగా వుంటుంది సందడి. ఉండివుండి పురుములు పురుముతూ వుంటాయి. ఆకాశవాణి వుండదక్కడ, యుద్ధం ప్రవృత్తి వుండదు. అడుగువేస్తే వానా, గాలి వెంటతరుముతాయి. చలి ఎముకలు కొరికేస్తుంది.

ఇలా ఎన్నో దినాలు గడుస్తాయి. కేవలం సహించుకోవాలి, గడుపుకోవాలి.

చీకటిపాక గదుల్లో పూపిరితిరగకండా వుంటుంది పొగ. నట్టింట నగిడి మండుతూ వుంటుంది. పెద్దపెద్ద అగ్గినిప్పులు. గుమ్మంలో చిన్న అరుగులు తడిసి ముద్దయి వుంటాయి. కాళ్ళకి బురద వొడలదు. తలాతల్రీ, అకు గిడుగులూ ఎప్పుడూ నీళ్ళుకారుతూనే వుంటాయి. ముడుచుకుని, నులుచుకుని తడి కంపు వెంట్రుకలే కప్పకుని పడుకునివుంటాయి కుక్కలు. గుమ్మాల్లో కోళ్ళు బకురుతూ వుంటాయి. పండులు తిరుగుతూ వుంటాయి. ఊరిబయల్లో ముడుకుడులోతు

బురదలో తిరిగివచ్చి వీపులు రూడిస్తాయి సొమ్ములు. మెడలెత్తి చూస్తూవుంటాయి. ఉదాసమైన చూపులతో ఇళ్ళల్లో దగ్గుతూవుంటారు జనం. ఉష్ణాలతో మూలుగుతూ వుంటారు. వాంతులూ, చీముడుముద్దలూ చెప్పనక్కరలేదు. చిన్నపిల్లలు చింకిగోనెపాతలు వీపులమీద వేసుకుని గుమ్మాల్లో డోళ్ళు వాయిస్తారు. పాటలు పాడుతారు. మేఘాలదేవత బీమరాజుస్తోత్రాలు వల్లిస్తాడు.

ఇలాటి పదునులో రహోలాకి నీళ్ళకోసం వెళతారు ఆడంగులు. ఏటివొడ్డు జారుడుదారిని మీదినించి దిగుతారు. కాలుజారకండా పూకా, చిట్టూ కింద చల్లుకుంటూ అడుగులు వేస్తారు. చెట్టుమొదళ్ళూ తుప్పలూ పట్టుకుంటూవెళ్ళి నీళ్ళు పట్టుకువస్తారు. అలాగే అడివికి దుంపలకోసం వెళతారు. వెదురుకంజికోసం వెళతారు. మగాళ్ళు కొండమీదా, కొండకిందా పొలాలు చూడడానికి వెళతారు. చేలు ఎంత పెరిగాయో, ఎక్కడ మన్ను కొట్టుకుపోయిందో, ఎక్కడ కాలవ తెగ కొట్టాలో, ఎక్కడ రాళ్ళుకుప్పవేసి గట్లు కట్టాలో చూస్తారు. ఈ అసంభవమైన అసంభవమైన అడుగులో మేఘంతో గొడ్డలి క్రుతికలుపుతూ, పోరుచేసిన కొండ దగ్గర గుడ్డలితో రాళ్ళుకప్పస్తూ పొలాలు తయారుచేస్తారు. వెదుళ్ళతో పడవల్లాగ చేసి, గడ్డల్లో రాటలుపాతి వాటిని పెట్టివస్తారు. వెదుళ్ళ పడవ మొహం ప్రవాహం మీదివేపు వుంటుంది; వీపు కిందవేపు వుంటుంది. పడవలో తాటి కమ్మలు పేరుస్తారు. గడ్డలో వరదవచ్చి, నీరుతీసిపోయాక అందులో చేపలు పడివుంటాయి. బోనులాటి ఆవెదుళ్ళపడవను 'బినర్' అంటారు. చేతులు ముడుచుకుని అగ్నిముందు ఇంట్లో వొకలాకూచుందికి ఈవాన వొకరోజూ, రెండురోజులూ వుండిపోయేది కాదుకదా! అందుకని పనీ పాటూఅలాగ సాగుతూనే వుంటుంది. సంతలకి, పుంతలకి వెళ్ళకపోతే పుప్పకల్లు దొరకదు. తల్రాతల్రీ, అధ్ధాకుల గిడుగులూ పట్టుకుని, బుజంమీద గొడ్డలి వేసుకుని మేఘం అవిరిలో కలిసిపోయి తిరుగుతారు కోడులు. ఘాటీ మొగలో మనుమలతినే పెద్దవులి కాచుక్కాచుంటుంది. మడి గట్లమీద దంగర పాములు కనిపెట్టుకు వుంటాయి. నల్లతాచులు తిరుగుతాయి. చీకటి చెప్పనే అక్కరలేదు. గాలివానలో ఏటిగట్టు చెట్టుకూలిపోతాయి. కొండ మీంచి పెద్దపెద్ద ముక్కలు ధదాదడ్ జారిపడుతూ వుంటాయి. దారికి అడ్డంగా ఎన్నడూ కనపడని నల్లరాళ్ళు అవుపడతాయి. ఎటువెళ్ళినా అడివి జీబుగా వుంటుంది, సామాన్యమైన కోపిరిగడ్డికూడా నిలుపున్నర పెరిగివుంటుంది. దానిలో తెలియని భయం ఎప్పుడూ కనిపెట్టు కూచుంటుంది.

మన్మందేశంలో వాన కేవలం చీకటిగా, హోరుగా, కుదుపుగా వుంటుంది; నీటిమయంగా చలిగా వుంటుంది.

ఎంతో దూరందాకా కొండలకి కొండలు తగిలేవుంటాయి. అంతా పొరకల వూహం. శిఖరాలమయం, సానువులమయం రస్తావుండదు. బండిరస్తా అనలే లేదు. చస్తున్న జీవాలకి లెక్కా జమా వుండదు. ఎటుచూస్తే అటుచెట్లు, రాళ్ళు నీళ్ళు. మనిషి అక్కడ పిపిరిక.

అయినా మెల్లిమెల్లిగా స్థిరమైన నిశ్చయగతితో అంటిపెట్టుకుని అవువదుతూనే వుంటుంది మానవసంస్కృతి. చేలు పెరుగుతూనే వుంటాయి. పొలాలు పెరుగు తూనే వుంటాయి. వానాకాలం పరికరాలు పెరుగుతూనే వుంటాయి. ఎన్నో రకాల ప్రయత్నాలూ, ఉపార్జనలూ పెరుగుతూనేవున్నాయి. రక్తమాంసాలూ పెరుగుతున్నాయి. ఇన్ని దుర్దినాల్లో ప్రకృతి ఇంత విరోధిస్తున్నాకూడా మానవుడి ఆజేయమైన మనస్సు మేలుకునేవుంటుంది. అతడి కల్పనా, అతడి ప్రాణమూ జాగరూకతతోనే వుంటున్నాయి. మనిషిరుషి: స్థితప్రజ్ఞుడు.

అవాళ అకాళవేళ * తరవాత.

అపమానం నెత్తినవేసుకుని, పూళ్ళో నందడిపుట్టించి, మాట్లాడకండా వెలి పోయాడు లెంజుకోడు,

లోగడ ఎప్పుడో తనకి వ్యవసాయముండేది. భార్య రుకనీ చచ్చిపోయాక పాడైపోయింది. దివుణ్ణి వాటా అడిగి వేరయివుండేవాడే తాను. అవాళ పుబులి వెలిపోయినప్పుడు, చిన్నమాటకి కోపం తెచ్చుకుని దివుడిమీద పంచాయితిపెట్టాడు. ఈసారికూడా పంచాయితి పెట్టగలడు. ఈ పూళ్ళోనే దివుడు సావోతానిమెద్దేసి స్వతంత్రంగా ఇల్లు కట్టుకు వుండగలడు.

అదంతా అతడేమీ చెయ్యలేదు. ఒక్కనెట్టు నెట్టడంతోనే, తాను ఎందుకూ పనికిరాని తొక్కని క్షణంలో తేలిపోయింది. సోనాదేయి దగ్గిరనించి వాన రాత్రి సుఖం తప్పించి, కజ్జా తకదారూచేసి తన అన్నకొడుకు బైటికి గెంటేశాడు. కల్లు మత్తూ, బద్దకమూ దాంతో వొదిలిపోయాయి. సోనాదేయి డొంబుదాని నబంధం విమర్శిస్తూ, బీభత్సంగా తిట్టిపోసి దివుడు తన వజ్రముష్టితో పీక పట్టుకుని కుదిసి వానలోకి తోసేశాడు. విహ్వలనేత్రాలతో చూశాడు లెంజుకోడు. తాను అపరాధి. ఎదట సావోతా. సావోతా అంటే ఒక కోడుదళానికంతా తలపెద్ద. అతడు

* మన రాహుకాలం లాటిది. అశుభపమయం.

ముందునడిచి గోష్ఠివాళ్ళని రణభూమికి నడిపించుకు వెళతాడు. రాజుగారి తల పాగా తలకి చుట్టుకుంటాడు. సంఘంలో విచారాధిపతిఅయి రాతిమీద కూచుని అవరాధంచేసినవాడికి శిక్ష విధిస్తాడు. దొంబి సంపర్కంతో కులం చెడ్డమనిపిని తలగొరిగించి, తాపులు తన్ని, మెడపట్టుకు గెంటించి, పూళ్ళోనించి బైటికి తరి మెయ్యగలడు. ఈఅవరాధం పేరే 'తప్ప.' ఈ అవరాధిపేరే 'దునియా.' ప్రాచీనజాతి అతిసావధానతతో తనరక్తం కల్తీలేకండా నిలుపుకుంటూ వుంది. తనజాతి మనోభావమూ, విశిష్టతా ఎడతెగకండా వుంటుందని భావిస్తుంది, తన సంస్కృతి, జాతిసభ్యతా, శిక్షణా హిమాలయంకంటే గొప్పదని భావిస్తుంది. ఈనీతి తప్పినవాణ్ణి ప్రాచీనగోష్ఠి కాన్తిచేస్తుంది. అలాంటివాడు కులంచెడ్డవాడు' త్రిశంకు.

గోష్ఠికి ఏది ఇష్టంలేదో అదిపాపం. మనిషి మానసికంగా అదే చూస్తాడు. మనిషి మనస్సుతోనో, చేతులతోనో గోష్ఠిదేవతల్ని నిర్మించుకుంటాడు.

దర్తనీ చూసింది, దర్ము చూశాడు. ఝాకరదేవతా ఎరుగును. దేవతలమనిషి వెజుణే మునీల్లికూడా ఎరుగును. ఎదట సావోతా. అలాకాకపోతే అన్నకొడుకా తనని ఇంత పరాభవం చెయ్యగలిగేవాడు :

మరొక్కప్పుడైతే గొడ్డలిమీద చెయ్యివేసేవాడు తాను.

తురుంజా ఎగపూపిరితో ఎటోపారిపోయాడు. బారికి నేలమీద బోర్లా పడుకుండి పోయాడు. పోనాదేయి ఏచీకట్లోనో దూరిపోయింది. లెంజుకోడు ఎదురుతిరగ లేదు. ఎమన్నాడో మీదమీద. నిషా అంతా వొదిలిపోయింది. ఒకటే చింత - ఎలా దివుడి దగ్గరనించి దూరంపోడం ? వెలిపోతాడు తాను. వానా, చీకటి అయితే అయిందిగాక !

ఒకసారి బైటికివచ్చాక పరుగుచుక్కున్నాడు లెంజు. వానలో, చలిలో వాణికి పోయాడు. నిలబడి చూశాడు. తెలివి తెచ్చుకున్నాడు. ఏమైంది ?

తల నవరించుకున్నాడు. జుట్టు ముడివేసుకున్నాడు. కోపం తెచ్చుకున్నాడు. పొంగాడు. దివుడిమీదికి పరిగెత్తాలని వురికాడు. తనవొంటిమీద చెయ్యి వేశాడతడు. కోడుకి అంతకంటే మించిన అవమానంలేదు. దర్ము వున్నాడు, దర్తనీ వుంది. స్వయంగా సావోతా కాదగినవాడు కుర్రాడిచేత అవమానం పొందాడు.

అదుగో వీధి కనపడుతున్నాది. ఎన్నో కొంపలు తలుపులు మూసేసి వున్నాయి.

దివుడు రాడేం ? బారికి ఇంట కాస్త చేస్తున్నాడేమో ! వీధి కనపడుతున్నాది. లెంజుకోడు కోపం వున్నమని ఆరిపోయింది. వీధిలోవార్యకి తెలుస్తుంది. వాళ్ళు తరుముతారు. ఏమని పంచాయితీ చేస్తాడుతాను ! కాళ్ళు ముందుకి పడుతున్నాయి తన ఇంటివేపు. దెబ్బతిన్న మనస్సు అక్కడే విక్రాంతి కోరుతుంది.

అదే తన ఇల్లు. పుయు కూడుని వుంది వెంటనే తనవైఖరిమారింది. సగం వయస్సు మళ్ళినవాడుతాను; ఈఇంటి యజమాని; సరుబుసావోతా తమ్ముడు; అవమానం పొందాడు. అన్నపోయాక దివుడుచేసిన అనాదరణ యావత్తూ వొక్కసారి తనుపుకి వచ్చింది. తన అదఃపతనం కళ్ళముందు కట్టినట్టయింది. ఈపుయు దానికి తార్కాణం. మెత్తబడుతూనే లెంజుకోడు వేడెక్కాడు. పుయుతో చెప్పేసి, గిరుక్కని తిరిగి వెళ్ళిపోయాడు.

ఇన్నాళ్ళు మనస్సులో వుక్కిరిబిక్కిరి అవుతూవున్న విద్వేషం, స్వాభిమానం అనుకూల పరిస్థితి రాగానే రాజుకు లేచాయి. అవమానం, భయం కోపంగా మారి, మనస్సుకి కాంతి కలిగించాయి. మరి మాయా మమతా వుంచకూడదని నిశ్చయించాడతడు. మొగమాటం అనవసరం. ఈపూళ్ళించి ముందు దాటెయ్యాలి. రాత్రివస్తోంది. చప్పన వెళ్ళిపోవాలి.

వీధిలో సంజముందు వుండవలసిన అలికిడంతా వుంది. ఎక్కడో నోరు వినిస్తూ వుంది. గబగబా నడిచాడు లెంజు. పాదాలు తమంతట అవే గుడియావేపు నడిచాయి. వీధిదివర బారికి ఇంటిదగ్గర ఆగాడతడు. దార్లో పట్టమనిపి లేడు. అప్పుడూ అనిపించిం దతడికి - ఇలా వానలో తడుస్తూ, చలిలో వొణుకుతూ ఎంతదూరం వెళ్ళడం ? చీకటి ముందుకు వస్తోంది. వానా గాలి ప్రబలంగా వున్నాయి. పదిమూరలు ముందు కనపడదు. గలగల నీళ్ళు పారుతున్నాయి. నీళ్ళు - కిందామీదా నీళ్ళు. తలుచుకుందికి తావులేదు.

బారికి ఇంటికివెళ్ళి తల్రా, గిడుగూ అడగాలనిపించింది. మరి ఆశ్రయం ?

ఉండనీ వుండకపోనీ ఆశ్రయం. ఈపూరు వొదిలేసి వెళ్ళిపోవాలి. అవును, వెళ్ళిపోవాలి.

బారికి ఇంటి హాతాలోకి వెళ్ళేముందు బెదిరి బెదిరి ఈ నందూ అనందూ చూశాడు. సంజచీకటి దూరంమేఘంలాగ కప్పేస్తూవుంది. వానలో కనపడి కన పడకండా వున్నాయి కొండలు. క్రమంగా నల్లమేఘాల్లో కలిసిపోతున్నాయవి. మెల్లిమెల్లిగా అన్నీ మాసిపోతున్నాయి. క్రమంగా అవన్నీ మాసిపోతాయి.

ఉండని - అకౌంప గడసమీదికెక్కి లెంజుకోడు పిలిచాడు - " బారికి ! " - దగ్గాడు. నిలబడ్డాడు.

ఎంత సేపుయిందని, ఇక్కడే తన తలమీద పడుగుపడింది. మనస్సులోని తుపాను ఎంతోదూరం తరుముకుపోయింది. ఇక్కణ్ణుంచేకదూ దాని ఆరంభం ! అయితే ఇక్కడికేవచ్చి మళ్ళీ నిలబడేసరికి కిందుగావున్న చీకటి ముంజూరు నించి మాయాజాలం కప్పేసింది. అగారడితో ఏదోరెక్కలున్న దేవకస్య బంగారం పుడకతో వెండియిటికలమీద కొడుతూ వుంది. - సోనాదేయీ - సోనాదేయీ - హే - హే - ! ఆదే చీకటి మాయ. కులం చెరిచే మాయ. చైతన్యం మరి పించేమాయ కాళ్ళకి బంధనం; నోటికి తాళం. ఈ సంజస్సుడు ఎటు వెళతాడు తాను ? ఏం పట్టింది తనకి ? బారికి - బారికి - "

" లేరు. "

" సోనాదేయీ ! "

జవాబు లేదు.

జోగుతూ జోగుతూ లోపలికివెళ్ళాడు లెంజుకోడు. అకర్రమోళ్ళు ఇప్పుడూ అలాగే ముందుతున్నాయి. మానంగా మూల సోనాదేయినుంచుంది. లెంజుకోడు అమెని దువ్వాడు. తలలో మళ్ళీ గోల్కలుపుట్టింది.

" ఓ, వొదలండి. జరగండి. ఎందుకిలా వొంటిమీద నీళ్ళు రాస్తారు చెప్పండి? ఈ - "

ఒణికిపోతూ సోనాదేయి జరిగిపోయింది. లెంజుకోడు పిచ్చిమనస్సుకి దాని అర్థం స్ఫురించలేదు. ముందుకి ఎగబడ్డాడు. గొంతు నొక్కుకుంటూ అన్నాడు, " పద, వెలిపోదాం పద. నువ్వు నేనూ వెలిపోదాం. - ఎవళ్ళు మనల్ని ఏం చేస్తారు? ఎవళ్ళ భయం ఏముంది మనకి? ఎవళ్ళకి భయం? రా. " దగ్గిరికి వెళ్ళి అమెచెయ్యి పట్టుకున్నాడు. చెయ్యి విడిపించుకుని దూరంగా జరిగిందామె. తీవ్రస్వరంతో నసుగుతూ అంది - " కొంచెమైనా సిగ్గు సెరమూ లేదూ మీకు? భయంలేదూ? నామొగుడూ, మామా వస్తే మీఅవస్థ ఏమవుతుంది? ఏమిటి ఇలా అవుతున్నారు? ఛీ, మీ మొహానికి - "

అనలేక పోతోం దామె. పొంగిపోతోంది. ఒణికిపోతోంది. ఎర్రకోక కట్టు అమె పనుపు దేహంమీడి, కర్రమోళ్ళ అగ్గి వెలుగు తళతళ లాడుతోంది. లెంజు కోడు అగి అన్నాడు " ఏం? "

దగ్గు లేచింది.

" ఏమిటి యావో యావో, ఐకర్ ఫో, అవుతున్నావక్కడ? ముసిలికోటి, పో. ముసిలాదా ! కోతిమొహం ముసిలిగొడ్డు కల్లుతాగి ఇష్టంవచ్చినట్టు దాండ్లా నాట్యం ఆడుతున్నాడు. ఎందుకక్కడ నిలబడ్డావు ? మళ్ళీ అగ్గిపెట్టడానికా ? పోతావా పోవా ? - "

ముసిలాదా ? దాండ్లా నాట్యమాడుతున్నాడూ ! ముసిలి కోతా? ఎవరో నడి నెత్తిని దుడ్డుకర్రతో బాదేసినట్టయింది లెంజుకోడుకి. జోగుతూ బైటికి వెళ్ళిపోయాడతడు. ఎటు వచ్చాడు తాను ? శాలా తల్లి, అకు గొడుగు కావాలి. కల్లు నీళ్ళు కావాలి. మరిచిపోయాడవి. ఇనుగో తెరిపిలేని వాన. మేఘం పుటుకి పుటుకి వస్తోంది. ఒక్కంతా తడిసి నీరుకారుతోంది. కిందామీదా నీళ్ళే. సూదిరాళ్ళ మీంచి జారుడు రాళ్ళమీంచి ఇనుగో దారి. కింది కోడుగుడియావే పే పోతున్నాది. సోనాదేయి గొంతుకూడుని మొహం వొంచుకుని ఏడ్చింది. ఇంటి మగాళ్ళు దొంగ తనానికి వెళ్ళారు. ఇంటిలో ఈ ఉత్పాతం. ఏం కొంప! అడదానికి సత్తిత్వం వుండినారేకపోయినా అత్తనమ్మానం వుంటుంది.

తల వొంచుకుని జోగుతూ జోగుతూ నడుస్తున్నారు లెంజుకోడు. కళ్ళలో నీళ్ళు తిరుగుకున్నాయి. గాలి తన జన్మభూమివేపు వెనక్కి తోసేస్తూవుంది. వానకి విరుపూ విరామంలేదు. చీకటి ఇన్నామన్నూ కనపడదు. ఎక్కడోకుట్రా అరుస్తోంది. కురంగి పిట్ట ప్రాణం వొణికిస్తూ పిలుస్తోంది, " కుర్రు, కుర్రు - " తరవాత అంతా చిమ్మచీకటి. మన్యంలో వర్షంతో కలిసినచీకటి. ఏటవాలుమీంచి పూరివాళ్ళు ఎవళ్ళో మాట్లాడుకునవున్నారు. గుడియా పాకల్లో ఎవళ్ళూ వుండ రిక. గాలిలో మాటలు పొలిపట్టడానికి వల్లకాకండావుంది. కోపిరిగడ్డి ఎంతో ఎత్తున పెరిగివుంది. ఎవ్వరూ అవుపడటంలేదు.

కేవలం కోడుకునక సందుగొందుల అడివిదారిని నడుస్తున్నాడతడు. ఒరకల్లో తెలియకండా కాళ్ళు పడుతున్నాయి. జారడంలేదు. నీళ్ళలో చలిలో వోళ్ళు వొణికిపోతూ వుంది. ముక్కులోంచి నీళ్ళు కారుతున్నాయి. ఎక్కడ ఇవాళబస? లెంజుకోడు తటవటాయించాడు. ఒక పెద్ద జీబువెట్టుకింద నిలబడి వెనక్కి చూశాడు. ఊరు కనపడలేదు. ఊరికొండవొడ్డు అవుపిస్తోంది. క్రమంగా ముసిలై పోయాడతడు. పనికిమాలిన దిక్కుమాలిన ముసిలాడతడు. 'నా' అన్న వాళ్ళు ఎవళ్ళూలేరు. ఈపూళ్ళో అన్నివుండేవి వొకనాడు. ఎవళ్ళూ అతణ్ణి

వెదకడం లేదివాళ. ఎవ్వరికీ అక్కరలేదు. ఇవాళ ఈమరణయాత్రలాగ ఎరగని దారిలో ఎక్కడా తన ఈ రెండు ఎముకలకోసం వెచ్చదనంలేదు. ఎక్కడా పిసరంత వంచలేదు.

అవర్సం చీకటిలో అతితచిత్రం కళ్ళకికట్టినట్టయింది. తన రుక్మి పుంటినా? తనకీ పిల్లాతెల్లా పుండేవాళ్ళు. ఈపూళ్ళో తానూ వొకమనిపైపుండేవాడు.

పైగా ఇవాళ ఈపూళ్ళో తన్నులుతని పోతున్నాడు తాను ! -

బలమంతా కూర్చుకుని, గుండెలమీద చేతులు కట్టుకుని, చీకటిలో మాసిపోతూ పున్న పూరివేపు తిరిగి నుంచున్నా డతడు. రెండుకళ్ళనించీ నీళ్ళుదారలు కట్టాయి. కాళ్ళకింద పూరి కరుకురాళ్ళు కరుకుగా, నిశ్చలంగా వున్నాయి. గుండె నెత్తురు శరీరమంతా పాకించి నిట్టూరుస్తూ ప్రతిజ్ఞచేశాడతడు -

" వెళుతున్నాను. చచ్చిపోతే పోయాను. రెయ్యమైవస్తాను. ఈరు పూడ్చేస్తాను. లేదూ, బతికేపుంటే పూరు భస్మం చేసేస్తాను. సోనాదేయి దొంబుదాన్ని, దిపుడు కోడలునీ కాల్చేస్తాను. "

పళ్ళు కరిచి, మెల్లిమెల్లిగా అన్నాడు -

" జన్మమట్టి ! జన్మమట్టి ! ఇవాళనించీ నీకూనాకూ నిరోధం - "

ఝంఝి ఝంఝి గారీ, వానా ఎగిరించేస్తోంది. ఎత్తుకుపోతోంది. బుగ్గల మీదా, మెడమీదా దబదబా బాడేస్తోంది. పొలాలచుట్టూ వికారమైన అడివితో కొండలుమీది చీకట్లు ఆకాశానికి తలెత్తుతున్నాయి. కిందవాటి పెద్దపెద్ద వేళ్ళు పాకుతున్నాయి. చీకట్లో లోపలికి చొచ్చుకుపోతున్నాయి. చీకటి నిజంగా, ఆయిదుమూళ్ళదూరంలో పున్నట్టుంది. పొలాలగట్లమీద నిలువెత్తు తుంగ గడ్డి కోపిరిగడ్డి, బలిసిపోయింది అడివిలాగ. అక్కడక్కడ చెట్టుమోహ్నా, చెదపుట్టలూ వున్నాయి. కాళ్ళు గట్లమీంచి జారిపోయి, మళ్ళలో కూరుకు పోతున్నాయి. ముడుకులదాకా. ఎటవెళ్ళినా దోమలూ, జోరీగలూ జమ్ముమంటున్నాయి. చెవులు చిల్లులు పడినట్టు కప్పలు బెకబెకలాడుతున్నాయి. పొలాలమధ్య ఋరదలో ఏమిటో సడర సడరమంటూ తిరుగుతున్నాయి. గట్లమీద రకరకాల ఐస్ ఖస్ శబ్దాలు విని పిస్తున్నాయి. గట్లమొగని తుప్పలమీద మిణుగుర్లు ముసురుతున్నాయి. ఎంత సడిచినా ఎదురుగుండా ఆవేచాకంగా వున్నాయి గట్లు. అక్కడ చీకటి వరదలా పారుతోంది. బూడిద మేఘంనించి అంతటా బాణాల్లా వచ్చి పడుతున్నాయి చినుకులు. చలిలో వొళ్ళు కంపరమెత్తిపోతోంది. తుప్పాదుట్రా తగిలి గీరుకు పోతోంది. రాళ్ళు కత్తులా గుచ్చుకుంటున్నాయి. అక్కడక్కడ అపుపిస్తున్న

తోటల్లో ముద్దకట్టినట్టుంది చీకటి. గెడ్డ పల్లంలో రంయ్య రంయ్య నీరు పారుతోంది. దిగుడూ, లోతూ, ఎగుడూ — చదును లేనిదారి. అయినా వంటిరిగా పడుతూ లేస్తూ నడుస్తున్నాడు లెంజు. జోగిపోతూ నడుస్తున్నాడు. అదుగో గెడ్డలో ముడుకెడులోతు నీళ్ళు పారుతున్నాయి. పాములాటిది ఈదుకు వెళితే తలకాయ తెగిపోతుంది, అంతవడి మనిషిని తోనుకుపోతోంది. ఇటూ అటూ నల్లటి గోడల్లా వున్నాయి వొడ్లు. ఏదీ మనుమలబస్తీ ఇక్కడ? మంచుగడ్డలా చల్లగావుంది నీరు. 'పడుకో పడుకో' అంటోంది. లాగేస్తోంది. తెన్నగానడవనివ్వకండా వుంది. ఇదేమిమిటి ప్రబలమైన తుఫానులా వినిపిస్తోంది చెవులికి! ఝోలాలో గర్జిస్తూ లేచివస్తోంది. ఉప్పొంగి, కుమ్మేసి, గుండపిండి చేసేసి ఏదోకానికో కొట్టుకుపట్టుకుపోతుంది. దగ్గరపడుతోంది శబ్దం. చీకటిలో ఏమీ కనపడదు.

ఇదిగో వచ్చేసింది. వచ్చేసింది. మృత్యుకరాల ఘోష చెవులు బద్దలు చేసేస్తోంది. చెవులు చీల్చేస్తోంది. ఇల్లంత ఎత్తుని వరదవస్తూవుండాలి. పెద్దపెద్ద కాళ్ళు కుదిపేసి దొర్లించి వస్తోందేమో! పెద్దపెద్దచెట్లు కుళ్ళగించి, పెల్లగించి, సుళ్ళు తిప్పతూ లాక్కువస్తోందేమో!

అదే అఖరు అనుకున్నాడు లెంజుకోడు. ఎవరో కాళ్ళు లాగేస్తున్నారు. కళ్ళు మూసేశాడతడు. అంతలో ధడాధడ్ పిడుగు పడింది. ముహూర్తకాలం నాలుగువేపులా పట్టపగలైపోయింది లెంజుకోడు చూశాడు. ఒడ్డుదగ్గరేవుంది. తక్కువ నీళ్ళలో జారుతూ జారుతూ వొడ్డుకివెళుతున్నాడతడు. మీద చెదిరిపోయిన చందువాలాగ మేఘం వేలాడుతోంది. వాన కురుస్తోంది. బతికే ఆశ కలిగింది. తిమ్మలైక్కి కొరడుబారిపోయిన కాళ్ళు ఈడ్చుకుంటూ వొడ్డుమీదికి లేచిపోయాడతడు. ఒడ్డు నగందూరం ఎక్కాడోలేదో. వంతెనమీద లైలుబండిలాగ వరద వచ్చేసింది. కొంచెమే తవ్విపోయింది. చలిలో వొణుకుతూ పొలంమీదికి వచ్చేశాడతడు. ఎంతమందినో కొట్టుకుపోయేది గాడ్ (గెడ్డ). అతణ్ణి కొట్టుకుపోయేదే.

వాన జోరు తగ్గుతూవుంది. ఝోలా 'ఘోఘో' ఘోష చెవుల్లో పడుతోంది. గాలి వీస్తోంది. మేఘం జల్లుకురుస్తోంది. మెరుపులు మెరుస్తున్నాయి, వుండి.వుండి. ఇది కొంచెం ఎగుడుదిగుళ్ళ మెరకపొలం. మైదానం ఎదురుగుండా కమలాపళ్ళ తోట కనపడుతోంది. దానిముందు పగులురాయి చెట్లు మల్లేనిలబడివుంది. లోపల సాగుపాకలుంటాయి.

లెంజుకోడు నడిచాడు. ఇలాటిదొక ఆశ్రయమే తన మనసులో వుండేది.

కాని ఏమాశ్రయమిది ! కాళ్ళకింద పచక్ పచక్ బురద. తడుపుకుంటూ నడవాలి. కమలాతోటలూ. అరిటితోటలూ - లోపలగుండెలెత్తు గంటిచేను. అడివిలోంచి కుడివేపు కొండచరియకనపడుతూ వుంటుంది. అంతా కీకారణ్యం. రకరకాల జంతువులుంటాయి. వానలో చీకట్లో కమలాతోటలోచూస్తే గుండె వేజారైపోతుంది. ఏది ఎదురుపడుతుందో ? ఏజంతువైనా నక్కివుంటుంది. గభీ మని మీదికి పురికేస్తుంది. వెలుగుపూసే లే - దక్కడ. పనిచేసి వెళ్ళిన మనుషులు పాకల్లో ఏమైనా వొదిలిపెట్టి వెళితే. అదే ఆఖరు భరోసా. దిక్కుమాలిన వాడికి దిక్కు అంతే.

గంటిచేనులోకి గబగబా నడిచాడు లెంజుకోడు. దారిలేదు. ఓట్టి మర్మర్. సాంయి సాంయి శబ్దాలు. చోడి చేను పెద్దన్న ఈగంటిచేను. ఎంతవేగం పెరిగి పోయిందో ఇది ! పొడవుగా, కరుకుగా, వెడల్పుగావున్న ఆకుల్లో దోసెదేసి నీళ్ళున్నాయి. తగులుకుంటే చర్మం గీసుకుపోతుంది చేను.

లెంజుకోడు కాళ్ళలో బలంలేదుమరి. దగ్గుతూ దగ్గుతూ దూసుకుపోయినట్టు తోసుకుపోయాడతడు. నిజంగా దారికాని దారిలో, చీకట్లో మోసుకుపోతున్న అడివిజంతువులా వున్నాడతడు. గంటిచేను దాటిపోయాడు. పగులురాయి ఎక్కనించి, తెలిసినదారిని కోడు గుడియాల చీకటినముద్రంలో ములిగిపోయాడు. ఏ అలికిడిలేదు. చింతగీరుమాత్రం గీ పెడుతోంది. ఇంతలో ఇనక రాలినట్టు రాలింది వాన. దారిలో కలిసివస్తున్న మనిషి మాయమైపోతే ఎలా వుంటుంది, అలా వుం దక్కడ. సంత అయిపోయాక సంతబయలులా వుంది. లెంజుకోడు గుండెలు చల్లబడిపోయాయి. మరి నడవలేడతడు.

భయం. భయం చావడానికి భయం. పులి కొరికేస్తుందని భయం.

నిద్రపోతున్న అడివిని గతుక్కు మనిషిస్తూ, మధ్యమధ్య ఏవో రకరకాల శబ్దాలు వినిపిస్తున్నాయి. తలమీద పక్షులు ఫడఫడ లాడుతున్నాయి. ఇంకా ఎంతదూరం ? " దారి తప్పిపోలేదు కదా ? " తన్ను తానే ప్రశ్నించాడు లెంజుకోడు. జవాబులేదు.

భయంతో మాటిమాటికీ తుళ్ళిపడుతున్నా డతడు. తుప్పాతుట్రా, చెట్టు చెమా గుద్దెస్తున్నాడు, ప్రతి ముహూర్తం చచ్చిపోతూ, ఉత్తర షణంలో చాపు బతుకుల్లో బతికేస్తూ. ఈడ్చుకుంటూ ముందుకి నడిచాడు.

ఎవరా కూచున్నది : దభీమని ఎవరు గెంతారు ? ఝప్ ఝప్ - ఏమిటది ?

ఈపక్కనుంచి అవక్కకి ఏమిటా పరిగెత్తింది? దుమ్మదుమ్ - వెనకాల ఏమిటది పరిగెడుతున్నాది?

ఎన్నిసందేహాలు! ఎంతభయం! పిలిస్తే 'ఓ' అంటోంది అడివి. చస్తే చూస్తుంది చీకటి. మనిషి నీడలే దిక్కడ.

కమలా తోటలు దాటాడు, ఒక దగ్గర బయలు ప్రదేశం వుంది. అక్కడే వొంటి పాక వొకటి నిలబడివుంది. గుడియాలో వ్యవసాయం పాక అది. లెంజు కోడ్రుకి సాహసం కలిగింది.

ఉన్నట్టుండి వొళ్ళంతా నొప్పులు పట్టినట్లుయింది, సులిచేస్తోంది. పీకేస్తోంది, పాకగుమ్మంలో నిలబడేసరికి గుండెల్లో సమ్మెట్లు పడుతున్నాయి. లోపల ఏముండో వొకవేళ? ఎప్పుడో ఇక్కడికి వస్తారు మనుషులు. అంతే, ఎల్లవ్వరూ రారు, తేనె తీగలు పట్లుపెడతాయక్కడ. ఎలుగుబంట్లు పిల్లలుపెడతాయి. పులి వుంటుంది. పాములుంటాయి,

బైట తడిలో ఆపాక పెడకపట్టుకుని గోడమీద కూలబడేసరికి ఎంతో రాత్రి అయివుందని గ్యాపకం వచ్చింది. మిణిఅపాయు వూళ్ళో బారికి ఇంటి సోనాదేయి పొయ్యిరాజేసి, వంట వండుతూ వుంటుంది. పొయ్యిదగ్గర కూచుని బారికి ముసి లాడు చలి కాగుతూ వుంటాడు. కల్లు తాగుతూ వుంటాడు. కోపం నెత్తికెక్కి కళ్ళు కనపడలేదు లెంజుకోడ్రుకి. ఒంటినించి నీళ్ళు కారుతున్నాయి. పాకలోకి దూకిపోయాడతడు.

కాళ్ళకి ఎందు చొప్పు బసబస లాడింది. మీదకప్పు దిట్టంగా వుంది. ఇక్కడే తన మకాం. ఏంచలి! తడిబట్ట విప్పి పారేసి లోపలికి దూరాడు. ఈడ్చుకుంటూ వెళ్ళాడు, ఇంత చొప్పు తీసి కప్పుకుని పాకలో నాలువేపులా చూశాడు. సందానం పసికట్టే తన కోడ్రు దృష్టి పాకలో వొకదగ్గర లగ్నమైంది.

ఈ చీకట్లో ఏమిటది, మినుకుమినుకు కనిపిస్తుంది? మిణుగురా? అడివిపిల్లి కాదుకదా?

చప్పట్లు కొట్టాడు. ప్రతిధ్వని వినిపించింది, ఈడ్చుకుంటూ అటు వేపే వెళ్ళాడు. పంగిచూశాడు, చేత్తో తడివాడు. అగ్గి - అగ్గి - నిస్తేజమైన తన గుండెల్లో అనందం కెరటాలు గెంతులు వేశాయి. చిన్న గడ్డిపరకలు వేసి పూరాడు. అగ్గి మండింది.

చిన్నపాక, నేతవూర్తిచేసి ఇంతచొప్పు వొక మూలపెట్టి ఎవరో వెళ్ళారు.

పాకంతా అల్లరగా పడివుంది. గడ్డిచొప్ప. ఒకమూల సగం కాలిన రెండు కొరకంబులు పడివున్నాయి. పక్కనే సగం కాలిన పెద్దమోళ్ళు పడివున్నాయి. గేదెల మందల కావర్లు అడివిలో ఇలాగ వంటచేసుకుతిని దూరం వెళ్ళిపోడం కద్దు. దారి పొయే బాటసారులు కూడా ఇలా వంట చేసుకుంటారు. దొంగలు విందులుచేసుకుంటారు.

లెంజుకోడు కర్ర మోళ్ళు నిప్పులో పెట్టాడు. మంటలో కాపుకున్నాడు. మెల్లి మెల్లిగా చైతన్యం వచ్చింది. ఒంట్లో ఎంతబాధ: ఎంత కష్టం వుందో తెలిసి వచ్చింది. అగ్గిదూస్తూ సాహసం కలిగింది. వానా, చీకటి, అడివి మరుపుకివచ్చి అగ్గిమీదేవుంది మనస్సు. ఈ అధ్యాత్మంలో అగ్గిపిసర వొదిలిపెట్టి వెళ్ళిన వాళ్ళకి కృతజ్ఞత చెప్పాలనిపిస్తోంది. వాళ్ళవరో బాటసారులా? లేదంటే, ఏదో ప్రేమాత్మా? అప్రేమాత్మ రుక్మీ కాదుకదా? లెంజుకోడు భావించాడు.

ఇలాటి నమ్మకం కూడావుంది. చచ్చిపోయిన వాళ్ళ అత్త తాను ప్రేమిస్తున్న వాళ్ళకొనం కనపడకండా అపదలో సాయం చేస్తుంది.

తన చచ్చిపోయిన భార్య రుక్మీ నిజంగా ఈ అపదలో దారితీసి తీసుకువచ్చిందా ఇక్కడికి? ఎక్కడ అడివి, ఎక్కడ రాళ్ళదారి, ఎక్కడ ఝోలాలో తుఫానువరద? పడి, కొట్టికుని, చచ్చిపోయే స్థితినించి ఈపాకలోపడి చొప్ప, అగ్గి అన్నీ లభించాయి. అదుగదాగునా చావు ఎదురైంది. కాని చావు రాలేదు.

రుక్మీ - ఏ అతీతకాలంలో పోయినతోడో అమె, ఎందుకని హృదయం తలుపులు దడదడ లాడిస్తోందే ఇవళ?

లెంజుకోడు ఏడ్చాడు. అగ్గిసెగలో తుమ్మిన కర్ర నీళ్ళుకారినట్టు ఏడ్చి ఏడ్చి కరిగిపోయా దతడు. నిజంగా నిన్ననే అమె చచ్చిపోయిందా అన్నట్టు ఏడ్చాడు.

ఎంతమంది తాలూకు థాండీలో అలాగేవున్నారు, తన థాండీ మాత్రం చచ్చి పోయింది. ఎంత గాఢంగా ప్రేమించిందామె! ప్రేమించి, అపదలో పురికి పులి నోట్లో పడిపోయింది. రుక్మీ - రుక్మీ - !

లెంజుకోడు ఎన్నాళ్ళయో ఇలా ఏడవలేదు. పెళ్ళిచేసుకోకండా వుండిపోయి, బతుకంతా పాడుచేసుకుని, పిచ్చాడిలా గడిపాడు దినాలు. ప్రేమలేకపోతే ఏం బతుకది! ఎప్పుడెప్పుడో మాంసం విగుసుకుపోయేది. శరీర నియమం ప్రకారం ఏదో వొక ఆడదాని వెంట పరిగెత్తేవాడు. ఒక క్షణం నిషా, పశువు శరీరంలో వుండే వికారపుమజా అది. అయితే అది ప్రేమకాదు, వేన్నీళ్ళు అనపతుంబతో

కొద్దికొద్దిగాతిసి స్నానంచేయించి, తుడవడం వుండ దక్కడ. చక్కగావండి, పద్దించడమూ వుండదు. కొసిరి కొసిరి బలవంతంగా తినిపించడం వుండదు. వానలో, ముసురులో తడుస్తూ అనపకుంబలో వేడితిండి పొలానికి తేవడం వుండదు. పులితినే దినాల్లో సాగుపాకకి వెళ్ళి, పులిమొహాన బలికావడమూ వుండదు. ప్రాణం చాలివచ్చి * భార్య తనువుకి వచ్చింది. తలుచుకుని తలుచుకుని లెంజుకోడు ఏడ్చాడు.

ఏడుస్తూ, కాపుకుంటూ మెల్లిమెల్లిగా బలం చేకూర్చుకున్నా డతడు. వచ్చే య్యడం తప్ప మరోగతిలే దనుకున్నాడు. బుజాన గొడ్డలి వుంటే, వొంట్లో బలం వుంటే దేనికి భయపడడు కోడు. సిగ్గూ, అనుమానమూ-వీటికి మాత్రం భయపడ తాడు. కారడివిలో, నీటిపట్టుచూసి వొక్కొక్క కోడు కాపరంపెట్టేరివాజు లేకపో లేడు. అడివి రవంతమేర పూడ్చి సావలూ, చోళ్ళు సాగుచేస్తాడు. తేనే, పాలవగుండా సంగహిస్తాడు. గోడ్డలిలో కర్రలు కొడతాడు. చేత్తోచేసిన విల్లుకాని. వొడ్డితుపాకికాని వుంటే వేటాడతాడు. ఇప్పపువ్వులు ఏరి, స్వయంగా పంటచేసిన సారాచుక్క చాత్రిళ్ళు గొంతుకలో పోమకుంటాడు. పిల్లనగోవి వాయిస్తాడు: వొక్కడూ అగ్గిదగ్గిర నాట్యం చేస్తాడు. కానైతే మనిషి సంఘంలో వుంటాడు. ఒక్కడూ వుండలేడు. కాని దానికోసం విచారం మాత్రం లేదు. ఒకడు మంచి బన తయారుచేస్తే తమంత తామే తక్కిన వాళ్ళూవచ్చి బనపెడతారు. బనలు పెరిగి 'గుడా' అవుతుంది. గుడా పెరిగి పూరవుతుంది. అడివిలో పూళ్ళు ఎత్తేసి కొత్తపూళ్ళు కట్టుకుని ఎంతోమంది కోడులూ తిరగడమూ కద్దు. ప్రాణం వుంటే, కడుపు నింపుకోవచ్చు. అచ్చుష్టం వుంటే దానంతట అదే అవుతుంది.

ఎంతో వేళ అయింది లెంజుకోడు లేచాడు. తడిబట్టలు పిండేసి పాక ద్వారం ఎదట కట్టేశాడు. గడ్డిచొప్పు పరిచి పక్క తమారు చేశాడు. గడ్డి కప్పుకుని అగ్గి దగ్గిర నిద్రపోయాడు.

మళ్ళి వాన మొదలైంది. గాలివేస్తోంది. పాక కుదిపేస్తోంది. చుట్టూ చీకటి అడివి. పిట్టమనిషిలేడు. సగం రాత్రి లెంజుకోడుకి మెళుకువ వచ్చింది, పెద్ద పులి వోండ్లు పెట్టినట్టయింది. చెవులు చాపి కనిపెట్టాడు లెంజు. తిరిగి నిద్ర పోయాడు.

రాత్రి చివరిభాగంలో మరొకసారి మెళుకువ వచ్చింది. ప్రభలమైన వొణుకు

పుట్టింది. ఒళ్ళు కుదిపేస్తోంది. ఇంట్లో పున్నట్టు ప్రమపడి తన దుక్క పచ్చడం కోసం తడివాడు అగ్గి పెద్దపెద్ద నిప్పులు మూసి మసైపోవచ్చింది. అదదానికి మెడ చాచి, వొణుకుతూ నిస్సత్తువతో పడిపోయాడు. కంపరంతో రొయ్యిచేపలా గింజుకున్నాడు. మరి నిద్రపట్టలేదు. కోపం వచ్చింది. ఏడుపు వచ్చింది. కంపరంతో పళ్ళకి పళ్ళు కటకటలాడాయి. ముడుకులు కడుపులో ముడుచుకు పడుకున్నాయి. వరదలో నీరు తగ్గినట్టు శరీరంలోంచి బలం తగ్గిపోయింది. తలమీద జోరీగలు కుడుతున్నాయి. తెలివి తప్పుతూ వుంది.

లెంజుకోడుకి మనస్థం జ్వరం పట్టుకుంది.

తెల్లవారింది వానపడుతూనే వుంది. అలికిడిలేని కోడుగుడియాలో, చొప్పలో అలాగే పడివున్నాడు లెంజుకోడు. కంపరంలేదు మరి. ఒంట్లో నిండుగా వుంది జ్వరం. అప్పడప్పుడు వొత్తిగిల్లుకున్నాడు అంతే. తెలివీ మరుపులతో దొర్లుకున్నాడు. ఎవ్వరూ రాలేదు. రెండు జాములు చాటింది. అండ్రి పుడిగి సగం తెలివిలో మనుషుల నోళ్ళు విసిపిస్తున్నట్టున్నాయి. దగ్గరకొండమీద వెదురుకంజీ, అడ్డాకులూ ఏరదానికి జనం వచ్చివుంటారు. వెనకవేపు వ్యవసాయం గుడియాకి పొలం చూడడానికి మనుషులు వచ్చివుంటారు. చేపలుపట్టడానికి వచ్చివుంటారు. లోకం తన పనిలో తాను ములిగి వుంటుంది. లెంజుకోడు చచ్చాడో, బతికాడో అడిగే వాళ్ళులేరు. జ్వరం తీవ్రంలో పడి ఏడుస్తూ అనుకున్నా డతడు.

"అందరూ నన్ను పరాయి వాణ్ణి చేసేశారు. నేను బతకడం ఎవడికి ఇష్టం లేదు. నేను చావాలనే అంకమందీ కోరుతున్నాను."

కాని చవ్వాలని లేదతడికి. లోకం కంట్లో కొరకంచు పెట్టినట్టు బతికే వుంటాడు. అంతలో తెలివి తప్పేది. జ్వరంతో అలాగే పడివుండేవాడు.

మూడు పగళ్ళూ, మూడు రాత్రిళ్ళూ కడుపులో దానా పడలేదు.

జ్వరం తీవ్రత తగ్గినప్పుడు ఈడ్చుకుంటూవెళ్ళి గుమ్మం అవతలపక్క సన్నటి కాలవలో ఇన్నినిళ్ళు తాగివచ్చేవాడు. ఎన్నోసార్లు తూలిపడిపోయాడు. ఎక్కడ ఏఅవస్థ పడేవాడో తికానా వుండేదికాదు. మరి రాత్రిళ్ళు అగ్గిలేదు. ఆరిపోయింది. ఎక్కడికన్నావెళ్ళి రెండు ఎండు రావిపల్లెలూ, కురువకం పుడకలూ తేవాలనుకునేవాడు. ఒకదానిమీద వొకటిపెట్టి రాపాడించి అగ్గి తియ్యాలనుకునేవాడు. చల్లీ, వానా, ముసురూ తెరిసిలేకదావుండేది. దేహమంతా ఎంతోకష్టంగా వుండేది. తలపగిలిపోతున్నట్టుండేది. ముక్కలుముక్కలై పోతున్నట్టుండేది. మణుగు బరువై వొంగిపోతూవుంది. తానేమిచేస్తున్నది తనకే దేలియకదా వుంది.

మూడు రాత్రిళ్ళూ మూడు పగళ్ళూ జ్వరం, దగ్గు, వాంతులు ఎంతకష్టపెట్టాలో అంత కష్టపెట్టాయి. లెంజునికాళ్ళూ చేతులూ ఈనిపుల్లలా అయిపోయాయి. బలం సీదాగా తగ్గిపోయింది. కాను చచ్చిపోతున్నాడు. ఇలాగే అయి మట్టిలో కలిసి పోతాడు. ఎవళ్ళ మోహమూ చూడదు. చావు - ఎంతభయంకరమైందది !

అకలి దప్పలతో మరిగి మరిగి లేచాడు లెంజుకోడు. జ్వరం లేచుమరి. కాని ఎంత దుర్బలంగా వుండాలో అంత దుర్బలంగా వున్నాడు. హతాశుడై పైకిచూస్తూ వొకమూల కూచున్నాడు. అకలిగావుంది. కల్లా, ధుంగిచూ జ్ఞానకం వచ్చాయి. ఏదీ, ఎవరున్నారు? అడివిలో కాను వొక్కడే పడివున్నాడు. మొహం తడువుకు న్నాడు. ఒళ్ళు తడువుకున్నాడు. ఉన్నదంతా ఏమీలే దివ్యదు. అంతా గత కల్లా, దుమ్ములూ, అంతే. మొహాన బిరుసు వెంట్రుకలు పెరిగాయి. నోరుకంపు కొడుతోంది. కంపుపోగోట్టుకుందికి కల్లులేదు. ధుంగిచూలేదు. ఒకదారి చూసుకో వాలనిపించింది. కాని నిలబడేవరికి తల ఎగిరిపోతూవుంది. జ్వరం మనిషి - రోగి - వొక్కడూ ఎటు వెళతాడు ?

ఇవాళ కొంచెం బలం వచ్చింది. అగ్ని రాజైయ్యగల డతడు. కర్రలు రాపాడించి ఎంతోకష్టంమీద ఇంత అగ్నిరాజేతాడు. ఇవాళ వాన తగ్గింది. పొద్దు నరిగ్గా నెత్తి మీదికి వచ్చింది. తుమ్మికచెట్ల అడివి చెదురు మసురుగావుంది. అటువేపు కొండ చరియమీద ఏపుగావుంది, వెదుళ్ళ అడివి, కొండకొప్పరాకా పెరిగి వుం దది. అడివి ఘనంగా వుంది. వాన తెరిపిచ్చి, వెలుతురు తొంగి చూసింది. రకరకాల పిట్టలు సరదాగా ఎగురుతున్నాయి. భృంగరాజుపక్షి ఈలవేస్తోంది. కోళ్ళు కూస్తు న్నాయి. నెమలిపిట్టలు కేకలు వేస్తున్నాయి. నెమళ్ళ శత్రువు ఈగిల్వక్షి తూర్పు ఘాటుమీద సుళ్ళు తిరుగుతోంది.

కర్ర పూతం పట్టుకుని పక్క అడివిలోకి వెళ్ళాడు లెంజుకోడు. అడివి గిడన మామిళ్ళు పండివున్నాయి. కుప్పల్లో అకాకర కాయలు గుత్తులు గుత్తులు కానివున్నాయి. అడివి దొండకాయలున్నాయి. అడివి తమలపాకులుకో కొల్లలు. లెంజుకోడు అకలి మండింది. అడివిలోంచి పళ్ళూ, కాయలూ, దుంపలూ పట్టుకు వచ్చాడు. అగ్నిలో వుడకపెట్టి తిన్నాడు. డంగరజాత్రి వేరు పట్టుకువచ్చి మందుచేసి తిన్నాడు. అరోజు అక్కడే గడిపాడు.

కొంచెం బలం వచ్చింది. జ్వరం లేదు. దగ్గు తగ్గింది. బతుకుమీద అశ పుట్టింది. ఎలా అయినా దగ్గిరవూరు బందికారచేరడం అవసర మనుకున్నాడు.

బాగా బలంపచ్చేదాకా ఆపూల్కోనే వుండాలి. ఆపూరికి ఈపూరికి విరోధం పెరుగు తున్నాది. అందుకని అదే సరిగ్గా వుంటుంది శరీరం బాగాయాక, పూరిపెద్ద అనుమతిపొంది, పూరిదగ్గర అడివిలో సొంతంగా వ్యవసాయం గుడియా తయారు చేసుకుంటాడు. ఎవళ్ళనీ ఆశ్రయించవలసిన పనివుండదు. ఈపూరు సావోతా తమ్ముడై ఆపూరుసావోతా దగ్గర తలమ్ముకుని పాలేరుగా వుండలేడు. కనక విడిగావుండి తనగుడియా తాను ఏర్పరుచుకుంటాడు. ఎవతె భర్తని పులిఎత్తుకు పోతుందో ఆమెని పెళ్ళిచేసుకుంటాడు. కోడు పద్ధతికి వ్యతిరేకించ నక్కరలేదు. తన సొంతకబ్బా, సొంతసాగూ వుంటుంది.

బందికారే మంచిది. దూరంగా వుంటే అన్ని కాదనవచ్చు. బారికితో తనకి చుట్టరికం లేదనవచ్చు. సోనాదేయిని ఎరగననవచ్చు. ఎవళ్ళు చూశారు? దివుడు తనశత్రువు. అతడిమాట నమ్మేవాళ్ళెవరు? కులపెద్ద తాను. ఆ దివుడు సోనాదేయిల అద్విష్టం మండబెట్టడంకోసం మిణిఅపాయుదగ్గర విడిపోయి కలహ వీజం నాటుతాడు నీరుపోస్తాడు. పెంచి చెట్టుచేస్తాడు. తరవాత తన శత్రువుల్ని చూస్తాడు.

ఈద్వేషమే అతడికి బలం పుట్టించింది. జ్వరం రోగిని దారి తీయించింది. కోపం వచ్చిందో దారిలోని చెట్టుచేమా నరికిపారేస్తాడు కోడు. రాళ్ళు దొర్లించేస్తాడు.

తెలతెలవారుతోంది. మిణిఅపాయుమీద పళ్ళు కొరుకుతూ, తిట్టిపోస్తూ పాక లోంచి బయలుదేరాడు తెంజకోడు, తుకురు తుకురుమంటూ. చూస్తే బలంలేని, నగం ముసిలి, దిక్కుమాలిన కోడు. ఏదూరం మన్యంలోంచో నడిచివస్తున్నా డనుకుంటారు జనం. లోతుగా చొచ్చుకుపోయిన కనుకుటకల్లో అర్థంలేనిమూగ చూపు. ఉత్పిడితుడు; దరిద్రుడు; నిరాశ్రయుడు.

ఎ న తై ఆ రు

బందికార పూళ్ళో పియ్యటి ఎదురుదూస్తావుంది. యోలాదారినే దివుడు సావోతా దాటివస్తాడు. మిణిఅపాయు సావోతా అతడు. ఇలాగే వర్షం ముసురుగావుంది అవాళ. దినంకాని దినం వానప్రబలంగా వుంది. వానకారు. యోలాకి వెడితే ఆరోజు తనువుకి వచ్చేది. నిరాళతో తిరిగివచ్చేసేది పియ్యటి. ఒక్కొక్కనాడు వానచీకట్లో గడపమీద కూచుని తలుచుకునేది. భగవంతుడు దయతలిచి తనకి బుద్ధి ఇచ్చాడు. వాటంతట అవి చిక్కుపడి, వాటంతట అవి అతుక్కుపోయే విషయాలు, భలాఫలాలు చిత్రాలు చిత్రించి మనస్సును కష్టపెట్టే విషయాలు దానించ దానికి. ఇంత చిన్నవయస్సులో తాను గడించిన అభిజ్ఞత తక్కువది కాదు. దక్షిణాది * పట్నాల్లోని ఎంతమంది సోమయ్యలో, నంగన్నలో, పెంటయ్యలో కలిగారు.

"మగాడి స్వభావమే ఇంత" అనుకునేది పియ్యటి - "తన అదును తిరిపోతే ఎటో ఎగిరిపోతాడు. అడదాని స్వభావం దానికి వుల్లా. ఎంత వరివయమైతే అంత చేరికవుతుంది." నేస్తురాలు పైడితల్లమ్మ శివదేశం జ్ఞాపకం వచ్చేది. 'తప్పకు తిరుగే, దూరంగా. ఎడంగావుండే. అప్పుడూ నువ్వు నెగ్గుతావు.' అనేదామె - 'వాళ్ళు వోడిపోతారు. అదుగో అప్పుడూ నువ్వు నవ్వుతావు. వాళ్ళు ఎదుస్తారు. కొన్న బానిసల్లాగ నీ కాళ్ళకింద పడివుంటారు. అనిబోధించేది. నేస్తం పైడితల్లమ్మ నిజంగా ఎంత అందకత్తె! నడుముకు బంగారం వడ్డాణం చేసుకుంది, చేతికి దండకడియాలు. కాని ఎంత నిర్ణయురాలు! హృదయ హీనురాలు! కంచుచెంబులాగ కొడితే బంగుటంగున మోగుతుంది. 'నీతిమీద నడిచి బతుకు కాలిపోయాక, అబూడిదమీదే మేడకట్టగలిగాను, బాగున్నాను. నన్ను చూసి నేర్చుకోయే' అనేది.

నేర్చుకోడం చేతకాలేదు. ఎవళ్ళతత్వం వాళ్ళది.

దివుడు సావోతాని నవ్వుతాడుగా ఎగరగొట్టెయ్యాలనుకుని, తానే వలలో కాలు

* ఒడియాలా తొలగుదేశాన్ని దక్షిణదేశాన్ని దక్షిణదేశం అంటారు.

తొలగువాణ్ణి దక్షిణి అంటారు. చూ. ఒడియా భాషాకోశం పు, 3636,

దూర్చేసుకుంది. ఈజానెడు కడుపుకోసం తక్కిన కోడుస్థిలలాగ వీపుమీద 'పఖియా:' * లేదా తల్రా కట్టుకుని, తలమీదగిడుగువేసుకుని వర్షంలోతడుస్తూ పొలంవనికి వెళ్ళేదామె. కొండమీద పొలం తవ్వడానికి వెళ్ళేది. అన్నీ అలవాటయ్యాయి. చేతులు కాయలు కాదాయి. కాళ్ళవేళ్ళు వొరిసిపోయాయి. పాదాల కింద జల్లెడలాగ చిల్లులుపడ్డాయి. ఏరోజు ఎవరి పొలంలోనో పాడు ! వెదచల్లడం, ఊడుపు, కలుపు తియ్యడం, కొత్తినరకడం - ఇలా అన్నీ చేసేదామె. అయితే అక్కడక్కడ ఆమె విదేశీకైలి తెలిసిపోయేది. వయసులో పున్న అడగుంటలు పనిచేసినప్పుడు పాటపాడితే వాళ్ళతోస్వరం కలవలేకపోయేదామె. అందరిఎదట ఆనవతుంటున్నందుచో దండబలి వొంపుకుతాగడానికి బాగుండేది కాదు తనకి. నడవడిలోనూ, చూపులోనూ వొయ్యారంలోనూ తాను పెరిగినదేకంటే సృష్టంగా కనపడిపోయేది.

ఎవ్వరూ ఇప్పుడామెని హేళన చెయ్యడంలేదు. కొత్తమనిషిని చూసినట్టు ఎవ్వరూ చూడడంలేదు. ముండా మునుగూ కొంపల్లో లెక్క అమె కొంప. ఊళ్ళోని హతభాగ్యులైన రైతుల్లోజమ. మునిర్తి ఆమెకూతురూ కూలిలు, సంఘం యావన్నంది దయకీ పాత్రలువాళ్ళు.

అందరితోనూ అధికంగా కలవలేక పోయేది పియ్యటి. సావోతా హర్గణా కోడుని నిర్లక్ష్యంగా చూడలేకపోయేదామె. గోచీ కట్టుకున్న కోడే, అయితే ఎంగాక - ముగాడతడు, అతడిస్వాభిమానమూ, అహంకారమూ, దాంభికత్వమూ ఎరుగునామె.

అలికిడి, సానుభూతిలేని ఈవానకారులాగ చెమ్మచెమ్మగా, ఎరువుతో బెతబెతలాడుతూ తనజీవనం గడిచిపోతూవుంది ఈపాడు మన్యంమీద. ఎటుచూస్తే అటు అడిచి, మేఘాలూ, గడ్డలూ, కాలవలూను. చీకట్లో కుండలతో పోసినట్టు వాన, ఉల్టా ప్రపంచం ఇది. ఉత్తిగాలివానలో, చలిలో సాహసం కలగదు, దారితెన్నూ కనపడదు. అందరిలాగే యంత్రంలాగ పనికి వెళ్ళకతిరేది కాదామెకి. పరిస్థితి మెడలువంచేసి, మట్టిలో తొక్కిసేది. కేవలం దినాలు గడుపుకోవలసి వచ్చేది.

మనిషి భాగ్యవాది అక్కడ. ఏలెక్కలోకి రాడతడు. మనిషి ఎలకతో సమానం, నక్కతో సమానం. ఆక అనే లంగరువేసి, ప్రకృతిప్రవాహంలో కొట్టుకుపోతాడు, ఎగిరిపోతాడు. అదృష్టంలో ఎదుంటే అది.

* ఆకులతో అల్లి చేతులులేని కోటులావుంటుంది.

సొంతబడాయి చెయ్యడం అక్కడనేర్చుకోలేదుమనిషి. కాళ్ళూతుకుని వంటరిగా బతకడం నేర్చుకోలేదు. వేరుగావుండి యుద్ధం చెయ్యడం నేర్చుకోలేదు. వెల చెల్లించడం నేర్చుకోలేదు.

తేవలం పందిలాగ అక్కడమందలో బతుకుతాడు మనిషి. మందలోనే నడుస్తాడు. మందలోనే వుంటాడు. ఒకడి పూపిరివేడిలో మరొకడు వెచ్చదనం పొందుతాడు. వానా, చలి నిభాయించుకుంటాడు. దనికుడనీ, దరిద్రుడనీ మందలో భేదముండదు. అందరూ సమానమే అక్కడ. అందరిదీ వొకేవిధమైన కంపే. అందరివి సగం దినమొలలే. అందరిదీ వొకటే ధ్యానం. అందరూకలిసి వొంతులేసుకుని అందరి పాలాలూ దున్నేస్తారు. కానీ కూలి లేదు. డబ్బుందని గర్వంలేదు. నడుంకి వడ్డాణం, చేతికి వొక కంకణం ఏంతెలుసు ఈకోడు మూర్ఖులికి? కూలికి చెమటోడిస్తే ఎవరోవొకరు ఇన్నిచోడిగించిరిస్తారు. ఒకరు ఇన్ని కల్లునీళ్ళు పోస్తారు. ఒకరు ధుంగియా చేతిలో పెడతారు. ఇమ్మని ఎవ్వరూ అడగడంకూడా వుండదు. ఇవ్వలేదని విచారమూలేదు పైగా. అంచేత ఈగుడ్డి దేశంలో వొక అందకత్తెని వశపరచుకోడానికి పన్నెండుమూళ్ళ దక్షిణాది చీరె ఎవ్వరూ ఇవ్వరు. ఎవ్వరూ రూపాయలు చూపెట్టరు. ఆదరంగా, వలపుచూపెట్టి తమ సంపత్తి ఇంకనీ అంతనీ ఎవ్వరూ గొప్పచెప్పకోరు' వెలలేదు, మజాలేదు, పశువులు - పశువులకంటే కనికష్టం వీళ్ళు. సభ్యదృష్టితో కోడుని విమర్శించి చూసేది పియ్యటి. ప్స, తన హూయలూ, వొయ్యారం ఇక్కడ వ్యర్థం.

అయినా మిణిఅపాయు సావోతాని ఆమె, ప్రేమించింది. అబుద్ధిలేని పశువు అబలిష్టమైన జంతువు తనచేతులు నాకాడు. అంతలేసికళ్ళతో తనమొహం చూసి నిజంగానే అన్నాడు - "చెప్ప, ఎలానేను చస్తానో చెప్ప, నువ్వుచూసి సంతోషిస్తువుకాని నువ్వుచెపితే ఈకొండని మాటిమాటికి గుడ్డేనీ నేను చచ్చిపోగలను. చెట్లు పీతెయ్యగలను. దూరంనించి పరిగెత్తుకువచ్చి కొమ్ములతో ఢీ మనిపించి పెద్దపెద్ద బండరాళ్ళు మొదలంటు కుళ్ళగించి, డెక్కలతో ఝోలాలోకి దొర్లించేస్తాను. చూస్తావా వొకమాటు?"

అదిగో అబలిష్టమైన పశువుని తాను ప్రేమించింది. రాళ్ళూ రప్పలూ, చెట్లూ వుట్టలూ కుప్పలు కుప్పలున్న ఈ తెలియని దేశంలో. వొక్కదే తన చుట్టం - మిణిఅకా దిపుడు సావోతా.

"అమ్మ మనస్సు సంతోషంగా వుండును. హికాకో హార్లుడా పిల్లాడి గర్వం

కూలిపోయి వుండును. కోడు సమాజంలో పేరు మారుమోగి వుండును. మరి — ఈవానలోనూ, చలిలోనూ, సాలెపురుగులూ, సాతకాముదాలూ * నిండిన తల్లా తల్లి, గిడుగూ వేసుకుని అడవులంట బురదలోనూ వానలోనూ రాళ్ళలోనూ పని చేసి చవ్వడం తప్పిపోను.

“సంగన్న సోమన్నలలాగకాదు దివుడు. ఏడు జన్మలెత్తినా కాదు. అయితే ఇక్కడ వాళ్ళు దొరకరు.”

పొద్దు గూకాక పొగాకూ, కల్లా వాననలో వొళ్ళుమరిచిపోయే గోష్టిలోకి వెళ్ళ లేక, మనస్సు చంపుకుని సొంతపాకలోనే వుండిపోయేదామె. మొదట మొదట ఎంతో రెపరెపలాడేది సంజ పడేసరికి. ఇప్పుడదిలేదు. వానలో వడపట్టిపోయిన మొహానికి సూనెపట్టించడానికి చేతులు రావడం లే దిప్పుడు. తలదువ్వుకోడానికి తనుపు పుట్టేదికాదు. మురికి ముతకకోక చుట్టుకుని ముడుచుకు కూచునేది. తెరిపిలేని వానహోరులో సంజపొద్దు నిద్రవట్టేదికాదు. మనస్సు కొట్టుకునేది. నోటితో వోకమాటన్నా అనేదికాదు.

తన స్వాభిమానం వెక్కిరిస్తూ అవర్తరాత్రిళ్ళలో ఎవళ్ళ ఇంట్లోంచో డోలూ, మద్దెలా వినిపించించేవి. ఎవళ్ళ ఇంట్లోంచో జమిలి పిల్లంగోళ్ళు వినపడేవి. తనకి నచ్చిన వాటితోనే ఈజాతి మజా చేస్తుంది. వాళ్ళ నక్కగోతుల ఇళ్ళల్లో కల్లు వాళ్ళకి వెచ్చదనం కలిగిస్తుంది, ధుంగియా నోరు - విప్పిస్తుంది. చిన్నది కానీ, పెద్దదికానీ ఈపాక కొంపే స్థితిమంతులనిపిస్తుంది. అదే జీవనంలో ఆశ్రయానికి వునాది. వాన దాన్ని మాత్రం కడిగెయ్యలేదు.

తల్లి, కూతురూ, ఇద్దరే కేవలం. తల్లి ఏమీ అడగనప్పుడూ, మూలగనప్పుడూ, ఏమీ అననప్పుడూ, “ఎందుకే వొక్కర్తివీ కూకున్నావు? అమ్మా, వీధిలోకి వెళ్ళ రాదటే?” అని చెప్పనప్పుడూ తల్లిని సహించుకోవచ్చు. కాని గుమసానివచ్చి జతపడేది. శబ్దుకోడు పలకరించడానికి వచ్చేవారు; ఉపదేశించడానికి మతం వేసి బైరాయించేవారు. తల్లి కూతురు మొహమెదటే అచీకటి రాత్రిళ్ళు డిసారిని అడిగేది, “చుక్కలనించి ఏమైనా జబాబుదొరికిందా డిసారీ?” అని - “పియోటి

* ఒకరకం పురుగు. రమారమి వొక అంగుళం పొడవు వుంటుంది. తోకలోనూ, నోటిలోనూ రెండేసి కొసలుంటాయి. ఇది కరిస్తే చలిచీను కరిగినట్లు వాద పెడుతుంది. చరిగిందో ఏడుమాట్లు కలుస్తుంది - పు. అ.

అదృష్టం మంచి చెడ్డా ఏమిటి? అని. అదిగో అప్పుడు విపంలా వుంటుంది తల్లి. గింజుకుని పారిపోడానికి బుద్ధి పుట్టింది. కాని దారి చీకటి మయం. మన్యం కోరు బన్నీ. ఎటు వెళుతుంది?

వాన కారు అధికమవుతున్న కొద్దీ దివుడు సావోతా తనుపుకి వచ్చేవాడు. మనస్సులోని కోరిక మెల్లిమెల్లిగా ధైర్యం కలిగించేది - తప్పకండా వస్తాడతడు. లోలోపల ఎన్నో అటలాడే దామె, అప్పుడప్పుడు గుండె దడదడలాడేది. తం వేడెక్కింది. మళ్ళీ అన్నీ తగ్గిపోయేవి. ఆర్పుకుపోయేవి. మొహం మాడిపోయేది. మన్యం వానకేసి చూస్తూ అనుకునే దామె - "అతడు రాడు. వానతగ్గదు. పియ్యెటి ఇక్కడే వస్తుంది. చీకటి పదలదు. పొద్దు మరి కనపడదు."

తనలో తాను ఊహించుకునేది - తాను చిన్నపిల్లకాదు. ఎవ్వరూ తనని అట బొమ్మచేసి ఆడించలేదు. దక్షిణాది పట్నాల్లో ఎంతో నేర్పుకుంది తాను. ఎన్నో ఉపదేశాలు పొందింది. కఠినమైన జీవనంలోదే, అనంపర్కంలోనే నేర్పు నేర్పు మనిషయింది. ఓరిజ్ ఇచ్చింది. ఎన్నోసార్లు ప్యాసయింది. నెగ్గినెగ్గి అంతమందినీ వోడించేసింది, అయితే ఆ గెలుపంతా ఇవాళ సరాజయమే. బతుకు వొంటరిగా వుంది.

మోహం వయస్సు అయిపోయిందని భావించిందామె. అల్పవయస్సులోనే అభిజ్ఞతతో మనస్సు ముదిరింది. తాను పెరిగిన సమాజంలో సమ్మెటవేట్లు వేసి మోహం చిదగ్గొడతారు. వ్యాపారానికి మృత్యువు మోహం. దేహానికి మృత్యువు మోహం. జీవనప్రదం మీద మెల్లిమెల్లిగా దొర్లుకుపోయే సమాజంలో పెరిగిందామె. అన్నిచోట్లా లాభమే సంపాదించి, ఏవిధంగానూ నష్టపరచకండా - ఆగిపోకండా - ములిగిపోకండా దాటుకుపోయే సమాజంలో తిరిగింది. పగలంతటి అనుభూతి వొక్కదగ్గిర చేర్చి, మర్నాడు పూలదాన్లో వాడిన పువ్వులు పారేసినట్లు అదంతా పారేసి కొత్తపువ్వులేరే 'మూలిని సమాజం' లో మసిలింది. ఏదీ ఆశిక్షణ : ఏదీ ఆనందమనం ? ఏరసికతలో ఇక్కడ వచ్చి పడింది తాను ?

తన మనస్సునే ప్రశ్నించేదామె. గుండె రాయిచేసుకోడానికి ప్రయత్నించేది.

కాని మనిషి రాయకాదు. మనిషి దేహం రక్తమాంసాలతో తయారైంది. మనిషి యంత్రంకాదు. పొరపాటు మనిషికి స్వాధావికం. పియ్యెటి అగలేక పోయేది. మన్యంలో మగాడంటే తనకంటికి వొక్క మిణిఆకా దివుడు సావోతా మాత్రమే.

'అపారం' వెలిపోతూవుంది. దానికి సూచన - కోడుల మామిడి బెంకలు చిదగ్గట్టేపండుగ. బెంకలపండుగ, పులిదేవతపూజ. వేళాపాళా లేకండా అడివిలో పులిదేవత అరుస్తూవుంది. గుండె జారిపోతుంది వింటే. పులిదేవతని శాంతపరచాలి. విధిపూర్వకంగా అన్నీ జరగాలి. కోడుడిసారి రోహిణి యోగం స్థిరపరిచాడు. జానీ, డిసారి మంత్రాలు ఏకరువు పెట్టారు. బెజాణి కేకలువేస్తూ నాట్యం చేసింది. మామిడిబెంకలు ఏరుకువచ్చి చిదగ్గట్టారు. కోడిపిల్ల మెడకాయ తెంపికింద రక్తం పోశారు. వంటసారా పోశారు. దార్లో ముడుతెత్తు పందిరమీద పువ్వులూ, కోడిగుడ్డూ, అన్నమూ; ముగ్గు పెట్టారు, దగ్గర అడివిలో డోళ్ళూ మద్దెళ్ళూ బాది బెంకల పండుగ చేశారు. చెట్టుకింద పులిబగ్గెలు చిత్రించిన కర్రకత్తి, ఈటే పెట్టారు. తిండి అయిపోతే మామిడిజీడి నలుకులు జావచేసుకుంటారు. చింతంబలి వండుకుంటారు. జీలుగుచెట్టు పలుకులు వండుకుంటారు.

బెంకలపండుగ అయిపోయింది. పులిదేవత శాంతించలేదు. అడివిలో వెంటాడి పశువులు తినేస్తోందని పుక్కా పుడుతున్నాయి. అక్కడక్కడ మనుషుల్ని కూడా ఎత్తుకుపోతోంది. చంపి షాపూకారు గేదెల కావర్లని ఇద్దర్ని పట్టుకుపోయింది. ఖాలకణా బారికి మునీలాణ్ణి చప్పరించేసింది. మిటింగ్రామం మనుషులు లచ్చిపురం సంతకి వస్తూవుంటే, వొక కమ్మరిని నోట్లో వేసుకుంది. బడళంబ పూళ్ళని ఎవడో కోడు పులిఎదటపడ్డాడు, వొడ్డి తుపాకి చేతిలో వుంది, అయ్యర్తాయం వుందికనక పేలించి బతికిపోయాడు; పారిపోవచ్చాడు. వానాకాలం పులి విరగబడుతుంది. ఎలా వచ్చేస్తాయో కబుర్లు గాలిలో ఎగిరివచ్చేస్తాయి. బతికివున్నవాళ్ళు చచ్చిన వాళ్ళ సంగతి తలుచుకుని, అరిచేతులతో నుదుటిమీద బాదుకుని, పులిదేవతకి దండాలు పెడతారు - "అపదరాకండా వుండాలి" అంటూ మొక్కుకుంటారు -

విని విని అలవాటైపోయేది. గాలి వానా రోజూ వుండేది. మార్పులేదు. వాన ఉద్భృతమైంది. వనిపాట్లు బందై పోయాయి. ఎంతోమంది వీరులు, ఎందరో పాహన వంతులు జ్వరంతో వాలిపోయారు. దగ్గుతోనో, గుండెనొప్పితోనో కుంగిపోయారు. ఎటుచూసినా తుప్పలూ, డొంకలూ పెరిగిపోయాయి. నలిగిన దార్లో మొక్కలు మొలిచాయి. రాళ్ళు దొర్లివచ్చాయి. దారివేషం మారింది. ఝోలాల్లోనూ, కాలవల్లోనూ నీళ్ళు నిండాయి. పదిమూళ్ళ ఝోలానుకూడా నమ్మలేం; తోసుకుపోతుంది. చీకట్లో, వానలో పులి పరిగెడుతుంది, గెడ్డల్లో పాతిపాము దారంలాగ అరవైమూళ్ళుంటుందంటారు జనం. దేహం చుట్టేసి, కళ్ళపాదుకుతినేస్తుందట.

అన్నిభయాలూ వెనక్కిపెట్టి ముందుకినడిస్తే, జారుడూ పాకుడూ దారిని గాలి బతక నివ్వదు. ముందూ, వెనక్కి, ఆపక్కా. ఈసక్కా ఎటుకాలుజారినా ప్రాణం పోతుంది.

పనిపాట్లు బండు. భీషణమైన వర్షం. ఒళ్ళు కానని వర్షం. పియ్యటి అడిగేది - "ఎంతకాలం ఇలా వుంటుందమ్మా?" ఆమె వ్రళ్ళలోని కీచ్రమైన స్వాభిమాన స్వరం తల్లి గ్రహించలేకపోయేది. భరోసా ఇస్తూ అనే దామె - "మరెన్నాళ్ళూ అంత అధికమైతే బీమారాజునిపూజించి వానతగ్గించెయ్యరూ లోకులు?" పూజ చేస్తే వర్షం బందైపోతుంది, పూజ చేస్తే వర్షం కురుస్తుంది. రోజురోజూ పూజ చూసి పియ్యటి వేజారైపోతోంది. "ఇలావుంటే ఇక్కడ మనం బతకగలమా అమ్మా? చూడూ, ఎంత హైరానగా వుందో? కిందిదేశంలో ఏం ఇబ్బందని వచ్చేకాం?"

బవాబు చెప్పడానికి లక్ష్యపెట్టేదికాదుతల్లి. అడివిదేశానికి కొత్తగా వచ్చినవాళ్ళు ఏకటాకిని ఇరవైరోజులు, పాతికరోజులు సూర్యుడు లేని చీకటి చూసి మొదట ఇలాగే అనుకుంటారు. తరవాత అలవాటైపోతుంది, "కాని దీనికంటేనా కింది దేశం?" అనుకునేది మునిల్లి. బావించలేకపోయేదామె. ఇంత పెద్దవానలో ఇంటింటా మనుషులూ, కుక్కలూ ముడుచుకు పడుకున్నాయి. కూలీనాలి బండు, అయినా తినడానికి దొరుకుతున్నా దిక్కడ. ఇంట్లో లేకపోతే సావోతా ఇంటినించి వస్తున్నాది, సొంత దేశంలో మంచిచెడ్డా వస్తే అంతమందీ సాయం చేస్తారు.

దీపాలు పెట్టే వేళయింది. తలాతలలి కప్పకుని నీళ్ళలో మచల్ మచల్ మంటూ గుమ్మరి మునిల్లి వచ్చి గుమ్మంలో కేకవేసింది "ఒలే పియ్యటి అమ్మా, వోలే పొంగిణీ? వున్నావే?"

పియ్యటి ఇంట్లో వంట జరుగుతోంది. గుమ్మాని అనుగ్రహం అధికంగా వుంది ఇవాళ! "తేతే, ధుంగియా ముక్క అందించే. అ! ఏం. చలే ఊ, విన్నావా?"

వీధిలో వార్తాపత్రిక మునిల్లి. ఆమె ఇదంతా అంతే.

"విన్నావటే. పియ్యటి అమ్మా? మిణియాపాయు సావోతా దద్ది వచ్చాడే."

పియ్యటి తుళ్ళిపడింది. ఇవాళటి ఆశ్చర్య వార్త! జాజావార్త. మంచికబురు.

పియ్యటి తల్లి పరధ్యానంగా అంది - "అ!"

"మిణిఆపాయు లెంజ, సరుబుసావోతా తమ్ముడో. ఆహా, ఎంతో మంచివాడు సరుబు పావోతా."

జల్లిగా చెప్పడం ముసిల్లి: అలాటి ఘోరమైన జడివానలో దద్ది వొక్కడే వచ్చి వుండడు. అతడి వెంట దివుడుకూడా వుండేవుంటాడు తప్పక.

"ఎన్నాళ్ళయో చూడలేదే నేను. పాపం. ఎలా అయిపోయా దంటావు: అహ, నదులు వచ్చిపోయాడు, ఇల్లు దిబ్బయి పోయింది.

దివుడుసావోతా ఎటువెళ్ళాడు? ఈసారి ఏం తెచ్చి వుంటాడు? అవాళలాటి నెయ్యుండలు వొక కాసిని తెచ్చి వుంటాడు. వస్తూ వుంటాడు బహుశా. అవును, తిన్నగా వచ్చెయ్యడం అతడికి అలవాటు లేదు.

"విన్నావు, పియ్యటి అమ్మా. పూరంతా సంతలా వుండే" ఈవానలో నాని ముద్దయి ఎలావచ్చాడంటా? ఎలా బతికివచ్చాడో? ఆశ్చర్యం వేస్తుంది. జ్వరంతో దొర్లిపోతున్నాడే, సోఫెనా ఇంటిముందు. ఎన్ని ఏకరువు పెట్టాడంటావు: అవ్వ ఇదా దివుడు నుదుటిమీదరాసివుంది? దివుడులాటి కుర్రాడు వున్నాడా మరి?"

"ఎమయింది, దివుడికి ఏమైంది?" పియ్యటి అరిచినట్టు అడిగింది - "అమ్మా, చూశావుకదా అవాళ మన ఇంటికి వచ్చారు -"

గుమ్మాని ఏమీ అనకండా పొగాకు నమిలింది. పియ్యటివేపు ఏదోలాగ చూసింది. పియ్యటి పూరుకుంది. గుండె దడతో వూపిరి బిగించినట్టు ఎదురుచూసింది. దివుడు రానేలేదు.

దుర్వార్త - అవును. అలాక్కాపోతే ఊష్టంతో వస్తాడా అతడి దద్ది? గుమ్మాని చెప్పడం మొదలెట్టింది. పియ్యటి దుశ్చింత మెల్లిమెల్లిగా తగ్గిపోయి, వొక మూగి నవ్వుకింద మారింది. గుమ్మాని చెప్పకుపోయింది. దివుడు తనదద్దిని తరిమే కాదు. తన భార్యని చితగొట్టాడు. కల్లుతాగి, విరగబడి ఎన్నోపద్ధతులు అతిక్రమించాడు. దివుడు సావోతా బలిపుడు, నీచుడు. పాపండుడు.

ముసిలాల్లిద్దరూ విమర్శకి కూచున్నారు. హాల్లణా సావోతా మిణిఆపాయు లెంజుకోడుకి అభయమిచ్చాడు. సాయంచేస్తాడు, రైకు అవడానికి బాధలేదు. బాగయ్యాక అడివిలో వ్యవసాయం గుడియా చెయ్యాలని లెంజు కోరిక. పాత కాలం కోడు అతడు. చెయ్యి కిందుచేసి వొకళ్ళదగ్గర పుచ్చుకోడం అతడికి కిట్టదు. జనం అతణ్ణి మెచ్చుకుంటున్నారు. ఊళ్ళో అతడు అతిథి. అందరూ దివుణ్ణి నిందిస్తున్నారు. చెల్లెల్ని ఇంకోదగ్గర ఇచ్చాడు. జవాబు చేసి మాట తప్పాడతడు. అతడి అడివికి పొరుగుూరు పశువులు వెలితే తిరిగిరావు. ఎటుపోతాయో పోతాయవి. ఎల్లప్పుడూ తప్పకాగి పడివుంటా డతడు, మనిషి కాడతడు.

పియోటి మనస్సు కుదుటపడింది. మొదటివిషయం దివుడు బాగున్నాడు. రెండోది ఉల్లాసంగావున్నాడు. ఏదో తెలియని కారణంవల్ల అతడు తన భార్య బిడ్డల్ని బాగా చూడడంలేదు. తక్కినకబుర్లన్నీ గాలికి ఎగిరిపోయాయి. మనస్సులో వున్నదాంతో ఈదిన విషయాలు పొత్తుకలవడం లేదు. దివుడువస్తే తలెత్తి అన్నీ విడమర్చి చెప్పగలడు.

ఎన్నివిన్నా దివుడు చెడ్డవాడని నమ్ముడు పియోటి. చెప్పనీ, లోకులు కాకులు. కొన్నాళ్ళదాకా పూళ్ళో అదేచర్చ సాగింది. సోఫెనా ఇంటి అడుగుమీద నగం వెదురుతడక మూసేసివుంది. అక్కడ వొకమనిషి కూచుంటున్నాడు, నగమై పోయిన ముసలాడు. అతడి మొహం భయంకరంగావుంది. పిల్లలు దగ్గర చేరే వాళ్ళుకారు. అదాళ్ళనిచూస్తే వికారంగా అటువేపే వుంటుంది అతడి చూపు. కూచుని కూచుని ధుంగియా పీల్చేవాడతడు. ఖే ఖే దగ్గేవాడు.

దివుడుసావోతా శత్రువతడు

ఈళ్ళో అతిథి.

ప్రతి సాయంకాలమూ గుమ్మాని మిణిఅపాయు సావోతా ఇంటికబుర్లు నంగ్రహించేది. ఎంతో సానుభూతిచూపేది దివుడివార్యమీద. అతడి కొడుకుమీద జాలి పడేది. నిజంగా తనకడుపున పుట్టినవాళ్ళలా విచారించేది. పియోటి తన్నుతాను వోదార్చుకునేది. దివుడు సావోతా సొమ్ములసాల బాగుచేస్తున్నాడు. ఇల్లు వూడుస్తున్నాడు. హటాత్తుగా వొకనాడు వచ్చిపడతాడు. తనమాట బావిస్తే తాను తెలుసుకునేది పియోటి, ఇంత అపదలోకూడా అతడి మనస్సు ఇటు వేపే వుంటుంది. ఆమాత్రం దొర్నల్యం క్షమించే సామర్థ్యం లేకపోలేదు.

ఎ న టై వి డు

తుఫాను, తుఫాను - వానా తుఫానూ, మాటిమాటికి వేళ్ళకుదిపేసి కుళ్ళగించి వెళ్ళిపోయేది. బైటికిచూడ శక్యమయ్యేదికాదు. మనిషి లోపలికి చూసేవాడు. తైపారు వేసేవాడు. గ్రహించేవాడు. తూనిక వేసేవాడు. గింజుకునే వాడు. ఎమైనా జరుగుతుందని ఎదురుచూసేవాడు. ఎప్పుడు? ఎప్పుడు జరుగుతుంది?

ఏమీ జరిగేదికాదు. చేత్తోపట్టుకుని ఇదిగో ఇది జరిగింది అని చెప్పడానికి ఏదీ జరిగేదికాదు. అయితే అందుకోసమే మనిషి తపస్సు, బైటి ప్రకృతి కేవలం వొక తెర. మనిషి ఆలోచన ప్రదర్శనం. వర్తం దెబ్బతిని మనస్సులో అవస్రతులు మోగేవి. అవకతవకగా, అసంపూర్ణంగా. విజ్ఞోడుగా వుండేవి రాగాలు.

దాచిపెట్టిన చోడిపిండితో మూమిడి జీడివలుకులగుండా, చింతపిక్కలపిండికలిపి ఇంటిఇల్లాలు వంట తయారుచేస్తుంది. బురదపూళ్ళో వొకటే పాతవద్దతి. వానా కాలంలో ఎప్పుడూ ఇదేవద్దతి పూర్వంనించీ. అలాగే నాలుగువేపులా కమ్మేసి చిన్న చిన్న పాకాలు వొణికించి, కుదిపేసి మనస్సులో వాన తెరిపే లేకండా పట్టుకుంది. అంతా పాతతంతే.

తెంజుకోడు వెళ్ళిపోయాడు, పాలేర్లవల్లా, సొమ్ములు కావర్లవల్లా, నంతకి వచ్చే పోయేవాళ్ళవల్లా ఎలా ఎలాగో కబుర్లుపచ్చేవి - అతడు బందికారలో వున్నాడని. దివుడుసావోతా వినేవాడు. ఏమీ తన అభిప్రాయం చెప్పేవాడుకాదు; పోతులాగ పూరుకునే వాడు. తక్కువగా మాట్లాడేవాడు. అరుగుమీద పూరికే కూచుని ధుంగియాచుట్ట వొక్కొక్కటి భస్మం చేసేవాడు. అంతా చికాకుగా వుండేదతడికి. అన్ని విషయాలూ పూళ్ళో అందరికీ తెలుసు. మంచి చెడ్డా అలోచించడానికి ఎవళ్ళూ పచ్చేవాళ్ళుకారు.

సంఘటన జరిగిపోయింది. తెంజుకోడుని తాను తగిలేకాడు. ఎవళ్ళయినా తిడితే బావుండేదనిపించేది మనస్సు. ఎవళ్ళయినా వచ్చి బదాయిస్తే తాను కైఫియై తిచ్చేవాడు. తెలుసుకునేవాడు. ఎవడూ అడగడానికి రాదాయె. ఈదారిని వెళుతూ ఆవాళ జాంబాకోడు ముసిలాడు తచ్చాడాడు. ముసిలితనమంటే సానుభూతివుంది. తలకిందికి దించుకుని దివుడుసావోతా ఎదురుచూశాడు. కాని జాంబాకోడు ఆగలేదు.

వగలంతా కూడుని ఏమిటో ఆలోచించేవాడు దివుడు. పుయుచూసి వెళ్ళేది. ఏమైనా అనడానికి సాహసం కలిగేది కాదామో. దివుడు చూసేవాడు. ఆగదిలో లెంజుకోడే మంచం పడివుండేది. చిరిగినబట్టాగట్టా వేలాడుతున్నాయి. పాతవై తల్రాతల్రీ, గిడుగూ గోడకి వేలాడుతున్నాయి. ఆగదిలోనే అతనిచేతికర్ర పడి వుంది. అసాపూరా బడ్డిలోంచే మనిషి ఉదయంలేచి బైటికివెళ్ళేవాడు. అతడి విషయం వొకమాటికి రెండోమాట ఆలోచించలేదు దివుడు. కోపంతోనూ, ఈను తోనూ అతడికి తనకిపడిందికాదు. అవుత్తిగదివేపు టుంగ మొహంతో చూడాలని పించేది. ఇల్లు ఇలాపడుంది. కేవలం గడిచినదినాల స్మృతిమాత్రం వుందక్కడ - లేని మనిషినిద. ఇంటి పెడకకింద పూరపిచ్చుకలు ఎగురుతున్నాయి. ఉత్తి కూన్యం - అదేజవామి దివుడికి.

ఎన్నాళ్ళయిపోయాయో? కాదు, ఎన్నెళ్ళయిపోయాయో? అలాగేవుంది వాన. నమయం కొలవలేదతడు, పక్కగా అలాగే పడివుంది లెంజుదద్దిగది. మొహ మెదట మన్యంచీకటి. మేఘం బాణాలు విరజిమ్ముతోంది. గోర్లలో నీళ్ళు పారు తున్నాయి. వెనకవేపు యంత్రంలాగ పనిచేసుకుపోతూవుంది ఆరోగ్యం లేని అడది. తనమగతనానికి పునిష్టాపు ఆమె. ఒక పిల్లాడు చెవులు దిమ్మెత్తించేస్తు న్నాడు. నాలుగువేపులా విద్రోహమూ, దిక్కారమూ నక్కి నక్కి మనస్సును వేదిస్తున్నాయి.

మూటాడకండా కూడునేవాడు దివుడు. దస్ర కుక్కనికూడా కొట్టేవాడుకాదు ; తరిమేవాడుకాదు. వెనకాల చలిలో వెంట్రుకలురిక్క పెట్టి పడుకునేదది. ఎన్ని గడిచిపోయాయో : - అకొలినాటిలాగే ముంతెడుకల్లుపట్టుకుని సంజప్పుడు బారికి వచ్చేవాడు. దివుడు సావోతా పురిమేవాడు, "బారికి !" బారికి అందించేవాడు. అంతే, మరిమూటా మంతిలేదు. అత్మరక్షణ ఎరిగినవాడు బారికి. కల్లుతాగి, చీకటితాగి, అనుకోచనతాగి ఏదన్నా సంఘటన జరుగుతుందని ఎదురుచూసేవాడు దివుడు. సిద్ధపడేవాడు.

చీకటి ప్రవాహంలా వుంది. రాకపోకలు బండు. పొలాల్లో చేరు వాటంతట అవి పెరుగుతూ వుంటాయి. ఎవళ్ళకొంపల్లో వాళ్ళున్నారు. దివుడు పూరికే నిరుత్సాహంగా కూడుంటాడు. ఆలోచించడానికి కావలసినంత తీరిక, గోల్కూలు చెయ్యడానికి ఎవ్వరూలేరు. నమాజం అతణ్ణి మరిచిపోయింది.

అవాళ సంజప్పుడు వాన తక్కువగావుంది. చీకటి ఘోరంగావుంది. బారికి వచ్చేవేళ రాటిపోయింది. ఇంటింటా గడపల్లో వెలుగు చిమ్ముకు పడుతూవుంది.

చీకటిలో ఎవరోవొకరు వస్తున్నారు. అదుగో కల్లువాసన - కల్లువాసన. దివుడు సావోతా గడపదిగి వీధిలోకివచ్చాడు.

" సావోతా !

" ఎవర్రా ? "

" నాను సోనాదేయిని, కల్లు పట్టుకువచ్చాను - "

"బారికి ఎటు వెళ్ళాడు ? "

" గుండె నొప్పితో ఇంట్లో పడుకున్నారు సావోతా. "

చీకట్లో వొక అకారంమాత్రం అపుపిస్తూవుంది, మరేమీ కనపడలేదు. కల్లు ముంతకోసం చెయ్యి చాపాడు దివుడు. కోమలంగా సోనాదేయి దండ చేతికి తగిలింది. గుండ్రంగావుంది, మెత్తగావుంది మాంసం. కొర్రులా నిలబడివుందామె, తప్పకోదు.

" తెచ్చావా ? "

" ఊ. "

చేతులు చాచాడు దివుడు. కల్లుముంత అందుకున్నాడు. ఎత్తిపెట్టి కొంచెం తాగాడు.

" ఇవాళ నువ్వు తెచ్చావా ? "

" ఊ. "

" నీ మొగుడో ? "

"ముసిలాయన గుండెకి నూనెరాస్తున్నాడు."

"తురుంజాగాడూ?"

చీకట్లో నవ్వు వినపడింది. కల్లు వేడిరక్తానికి పడుతూవుంది.

"తురుంజా భయపడ్డాడు," నవ్వుతూ చెప్పింది సోనాదేయి - "నరే, నేను వెళ తాను సావోతా."

దివుడు ఏమీ అనలేదు. చీకటిలో అమె రెండడుగులు వెళ్ళిందోలేదో పిలిచాడు - "ఎయ్!"

సోనాదేయి అగింది. దివుడు అమె వెంటపడ్డాడు.

ఇవాళ, ఇన్నాళ్ళకి కప్పేసివుంచిన మనస్సు కొండకింద చీకటిప్రవాహం పారుతోంది. నడనడ జారుతోంది. ముద్దలుముద్దలుగా వుంది చీకటి. బైటకూడా ఎడ తెలిపలేని చీకటి. జల్లు వాన కురుస్తోంది. ఇవాళ దివుడు మనస్సు చీకట్లో నందడిలా వుంది. ఒళ్ళు మరిచిపోయే, తెలివితేని వడి - ఏమీ కనపడడంలేదు.

నిన్నమొన్నలావుంది. రాజుగారు చచ్చినవిడు. నందాపురందగ్గిరా, బరిగిముతా కొండమన్యంలోనూ, పొట్టుంగి దగ్గర కొండల్లోనూ ఇలాగే చీకటిప్రవాహం పారింది. కొండలకింద చిన్నచిన్న పూళ్ళలో, వల్లెల్లో నిశ్చింతగా నిద్ర పోతున్నారు మనుషులు. సుఖంగా, వెచ్చగా, ధీమాగా నిద్రపోతూవున్న పూళ్ళమీద కొండలు కూలి పోయాయి. ఊళ్ళపక్కా కనపడలేదు. మనుషుల సత్తా అవుపడలేదు. యుగ యుగాల భూచిహ్నం సుఖవాదం తాలూకు బాధ్యత తలమీద పట్టుకు నుండున్న శిఖరాలు తిరగబడిపోయాయి. అక్కడి రూపురేఖలు శాశ్వతంగా మారిపోయాయి. ఎవడికి తెలుసు? ఎవడు చూశాడు, కొండకింద నీళ్ళు పొంగి మట్టి కలగా పులగం ఎక్కడవుతుందో? ఎవడు కనిపెట్టాడు కొండబరువు ఎంతుందో? విశాలమైన అము నీలి రాకాసి పర్వతాలు బరువుకింద బోజకురోజు విస్మయకరంగా ఎలా ప్రవాహం నడుస్తుందో ఎవడెరుగును? సంఘటన జరిగింది. కూలిపోయి, అంతా కుంగి పోయి రసాతలానికి వెళ్ళిపోయింది,

చీకట్లో నీడ నడుస్తూవుంది. మాటాడదు. ముందుముందు నడచిపోతూవుంది.

శాస్తిచేస్తాడు. కామోసు, - ఊరిసావోతా? గోష్ఠికాపరి అతడు, పెద్దబుర్ర. పితృపురుషుల రక్తం కల్లి కాలేదు. గోష్ఠి పునాది గట్టిగా వుండాలి. కోడు సంస్కారం చెడకూడదు. జాతిజాతికి హద్దులున్నాయి. నీరు దూరకూడదు, గాలి దూరకూడదు. చచ్చినపూర్వపురుషుల నిర్దేశం - జాతిచెడకండా వుండడంకోసం ఎన్నోవిధానాలు. అసహ్య ద్వేషాల సంస్కారం, రక్తం వారికిస్తే దానికి శాస్తి.

అదిగో నడిచిపోతోంది - కులంలేనిది. దొంబు, పాణు గండా, జాతి లేనిది. కోడుది కాదది. కోడు జాతిద్వారా ఎప్పుడో, ఏనాడో గెలవబడ్డ దొంబు జాతిది. దొంబు కోడు జాతిలో కలపలేదు. ఈఅభిప్రాయం దృఢంగా వుండడంకోసం పుట్టిననాటినించీ మనిషి మనస్సులో ఎన్నో బీజాలు చల్లారు. మనిషైతేనేం, అది దొంబుది. మనిషిలాగే వుంది మొహం. మనిషిలాగే తింటుంది. అయితేనేం, అది దొంగ. కొంచెజాతి. సత్తెత్వం లేని జాతి. గండా పట్నార్, అంటరాంది.

గోష్ఠిలోంచి వొకణ్ణి, పూళ్ళోంచి తరిమేశాడు దివుడు. ఊరిసావోతా కనక శాస్తి చేశాడు. కఠినంగా, నిఘరంగా శాస్తిచేశాడు.

సామాన్యమైన అడవి సోనాదేయి. సన్ననిమొద, మొత్తని మాంసం. పిడికిట్లో ఇమిడి పోతుంది. నొక్కేస్తే క్రమంగా పిడికిలి తగ్గిపోతుంది.

కోడుసావోతాశాస్తి, నిఘరమైనశాస్తి.

కిందదర్తని, మీద దర్కు.

మాకు దోషం లేదు. మాకుపాపంలేదు.

మీరే పుట్టించారు, మీరే తింటున్నారు.

ఓ దేవతలారా! మాకు దోషంలేదు.

ఊరిసావోతా శాస్త్రి చేస్తాడు, శాస్త్రి చేసేవాడే.

ఉరుదాటిపోయింది. బారికి ఇంటినించి కింది వ్యవసాయం గుడియావేపు అలికిడిలేని రస్తా సాగిపోతూవుంది, అంతా వొట్టి చీకటి. చీకట్లో సోనాదేయి మెల్లిమెల్లిగా నడుస్తూవుంది. పారిపోవాలని లేదామెకి, పోగొట్టుకుందికి తన దగ్గిర ఎమీలేదు. కాటుకలాగ ఘోరంగా వుంది పాడు రాత్రి. చుక్కల వెలుగన్నా లేదు. అమె శరీరం అన్నీ వోర్చుకుంది. ఇంతకంటే నల్లటి బతుకు, ఇంతకంటే నిఘురమైన జీవనం మరి వుండబోదు. వెనకాల తాగుబోతు సావోతా వస్తున్నాడు. సోనాదేయి ముందు నడుస్తూవుంది. పిట్టమనిషిలేని దారిమధ్య హఠాత్తుగా పాట పాడాలనిపించింది సోనాదేయికి. ఓంప్రథమంగా కూనిరాగం బయలుదేరింది. క్రమంగా భరోసా కలిగి ఆరాగం స్పష్టమైంది. తరవాత పెద్దగొంతుకతో పాట పాడిందామె. చీకటిరాత్రి; వొంటరిపాటు; చింతావంతాలేదు; భయమూ భీతిలేదు. కన్నారి కేలార్ గ్రామం వెళ్ళే దిబ్బ ఏటవాలు దారిని వొంటరి దొంబు ఛాండి పాటపాడుతోంది. దారిలో దొంబుది పాటపాడుతోంది. ఊరివిందుల్లో అమె నేర్చు కుంది పాట. దొంబుజాతి మాయలమారిజాతి అంటారు లోకులు. పాటలో మోసంచేసి పట్టుకుపోతుం దంటారు. ఒయ్యారం చూపెట్టి దొంగిలించుకుపోతుం దట. సోనాదేయి గభీరహృదయంతో పెళ్ళికాని కన్య నాటిపాట పాడుతూవుంది. అన్నీ చీకటిలో కలిసిపోయి అమెకి పునర్జన్మ వచ్చినట్టుంది.

దివుడు సావోతా ఆరివాడు - "సోనాదేయీ, ఓ సోనాదేయీ! పాటపాడు తున్నావూ?"

దానికి జవాబు పకపకనవ్వు. చీకటిలో పువ్వు వికసించి, విప్పారి, చిన్నచిన్న రేకులు మళ్ళీ ముడుచుకుపోతున్నాయి. చీకటి కప్పకుని, మాయ వెన్నెల పులుముకుని వొంగిపోతూ వుంది వొక్కగాక వొక్క పువ్వు. వినిపిస్తోంది. ముట్ట పోతే బుగ్గిలో కలిసిపోతూవుంది. మనిషి పకు గభీరహృదయంలో దాని తమాషా కనపడని వొక అంకుశం, వొకపాళం. ఏమీకా దది వొకతమాషా -

"పాటపాడుతున్నావా సోనాదేయీ?"

"ఏం రాత్రి! ఏం దారి! ఎవ్వరున్నారు తోడు నీడ! భయమేస్తోంది సావోతా!..."
సోనాదేయి మళ్ళీ పాట పాడింది. దివుడు సావోతా దగ్గిరికి వెళ్ళాడు.

అరాత్రి హాకినాని వొళ్ళోపెట్టుకుని పుయు నిద్రపోతూ వుంది. కాంతి విహ్వలమైన అమె మనస్సు మేలుకుందికి శక్తిలేకందావుంది. కలలో నుఖం వెదుకుతోంది. కల -

‘అకాశం నిర్మలంగావుంది. ఎండ మిలమిలా మెరుస్తూవుంది. ఎర్రటి చిన్న పిట్టని వెంటవేసుకుని ఎగురుతూ తిరుగుతూ వుంది. ప్రకృతి శోభ అవలంబనగా ఎగిరి వెళుతూవుంది, అకాశం మీదికి. పిల్లకి ఆహారం పెడుతూ వుంది. నోరు తెరిచి సగంలోఆహారం అందుకుంటూ వుంది పిల్ల. కొంతసేపు పుయు పిల్ల అయి భావించేది, అంతలోనే ఎర్రటి తల్లిగా భావించుకునేది. కెరటాలు విరుగుతూన్న పంటచేబు భావించేది. భావన అపుకోలేకందావుంది. ఆహారం పెట్టడం చూసేది. కళ్ళనించి ఎందుకో నీళ్ళు ధారలుకడుతున్నాయి.”

సగం రాత్రికి దివుడు తిరిగి వచ్చాడు. దస్రు మొరిగింది. దివుడు కసిరాడు, కలబడ్డాడు. తలుపుబాదాడు. పుయుకి మొగుకువవచ్చింది. చూ చూ అని హాకినాని జోకొట్టి, నిద్రకళ్ళతో వెళ్ళి తలుపుతీసి వచ్చింది. మా ఘాటుగావుంది కల్లు కంపు. దివుడు వురుముతూ ఏదో అంటున్నాడు. నిద్రమత్తులో కొద్దిగా గ్యాపకం వచ్చింది దామెకి. సంజపొద్దని వెళ్ళాడతడు. ఏమీ తినలేదు. అయితే పులుముకుందికి బుద్ధిపుట్టలేదు; పడుకుని నిద్రపోయింది.

ఉదయమేలేచి దివుడు మరి కూచోలేదు. వాతావరణం అలాగేవుంది. కాని తల్రాతలై కట్టుకుని పొలంవేపు వెళ్ళాడతడు. ఇవాళ అతడికి ప్రతాపం మెరిసింది. అందరిమీదా అతడు సావోతా. బారికి అరుగు మీదకూచుని, బారికి కొడుకు బాలముండా చేత జొంబాకోడుని పిలిపించాడతడు. గుండెనొప్పిఅని చెప్పి బారికి ఇంట్లో పడుకున్నాడు. తలుపుదగ్గర మొహం వొంచుకుని సోనాదేయి నిలబడింది మాటాడకండా మంకులా. కాంతంగా వున్న నున్నటి మాంసం ముద్ద, కళ్ళు నిద్రమత్తుగా వున్నాయి. రోజూ కట్టుకున్న చింకిబట్టి కట్టుకుంది. ముస్తాబూ గిస్తాబూ లేదు.

దివుడుసావోతా జొంబాకోడుకోసం ఎదురుచూస్తూ కూచున్నాడు. సోనాదేయితో చెప్పడానికేమీలేదు. తలవెనక ఏదో పలకరింపులు సాగుతున్నాయి. నిన్నరాత్రి ఎవరు పాట పాడారు చీకట్లో? అతరవాత ఎంతవానకురిసింది? రాత్రిగాథ కడిగేసి గెడ్డలోకి కొట్టుకుపోయింది. ఇదే తన దేహం, ఆరోగ్యమైన దేహం. పని పాటతో గట్టిపడిన దేహం. ఇదే తనవూరు. ఇక్కడ తాను సావోతా, మనస్సుకి కర్తవ్యం తెలుసు. ద్వంద్వంలేదు.

బాలముండా వెంట జొంబాకోడు వచ్చాడు. దొంబుకొంప హతాలో కాలుపెట్ట

డానికి నంకోచించాడు. దివుడు చూస్తున్నాడు. అవజ్ఞా, అసహ్యమూ కనపడుస్తూ జాంబాకోడు నోటి దగ్గర గుడ్డ అడ్డుపెట్టుకున్నాడు. మాటిమాటికి ఘా ఘా పూస్తూ, ముంజూరుకింద, గుమ్మంముందు సావోతా ఎదట నిలబడ్డాడు.

"నిన్ను పిలిపించాను జాంబా ముసిలాదా "

"ఘా - ఊఁ. "

"నాపొలంలో నాలుగు రోజులు పనిచేసిపెట్టు, "

"అఁ?"

"నాపొలంలో నాలుగు రోజులు పనిచెయ్యి. వద, గుడియాకి వెళదాం - "

"నేనా? నాపని ఎవరుచేస్తారు?"

"మెద్దేస్తావా? రైతువై, సావోతాకి అవసరం వచ్చినప్పుడు అతడిపనిచెయ్యుమా? కానీ, చెయ్యకపోతే చెయ్యనని చెప్పు."

జాంబాకోడు విక్క-చొచ్చిపోయాడు. అవును, సావోతా పనిచెయ్యమంటే రైతు పనిచేసి తీరాలి. కాని ఈరివాజు కోడులగోష్టి పూళ్ళలో అంతవుండేది కాదు. సరులు సావోతా ఏదో వొకటి, రెండు మాట్లు పిలిచాడు, నిజమే. కాని దివుడు సావోతా వదిలిపెట్టేశాడు. హటాత్తుగా ఇదేమిటి ఈఉపద్రవం?

"ఈరుకున్నావేం జాంబా? ఇష్టంలేకపోతే చెయ్యనని చెప్పెయ్యి."

గుటుకలు మింగుతూ జాంబాకోడు అన్నాడు - "చెయ్యనని ఎందుకంటాను సావోతా? కాని పూళ్ళో ఇంతమంది వుండగా నామీదే వెట్టి మోపుతున్నా వెందు కని? ఇంకా ఎంతోమంది వున్నారు కదా!

"ఇన్నిమాటలు నేను వినదలుచుకోలేదు. ఒంటిగాణ్ణయిపోయాను. వ్యవసాయం పెద్దది. నీ కొడుకులున్నారు. నాలుగురోజులు ముందు, నువ్వు పనిచెయ్యి. ఇలా వెట్టివెట్టి అంటా వెందుకు? ఇదేం రాజుగారి వెట్టియా? దొరగారి వెట్టియా? పని చేసిపెట్టమని అడిగాను. పనిచెయ్యి."

"సరే," అని, తలవొంచుకు వెళ్ళిపోయాడు జాంబాకోడు. డిసారి లెక్క-ప్రకారం బెడ్తాయి యోగంలో పుట్టా డతడు. ఎన్ని ఉత్పతాలు వచ్చినా ముందు అతడి తల మీదే పడతాయి.

దివుడు పొలానికి వెళ్ళిపోయాడు. ఇవాళ ఉదయాన్నే ఎర్రగా నల్లగా కమ్ముకు వస్తున్నాయి మేఘాలు. ఎండలేదు. వెలుతురు మాత్రం అపువడుకూపుంది గాలి వీస్తోంది.

ఇవాళ కోడు గుడియాలో నందడిగా వుంది. ఇన్నాళ్ళూ నల్లగావున్న ప్రక్కతి ఇవాళ తెల్లరేఖలు విరుస్తోంది, మేఘాలు తెల్లటి అవుర్లు కక్కుతున్నాయి.

ఎనభై ఎనిమిది

మన్యంవాన తెరిపిచ్చింది. నాలుగువేపులా నిజాణి - అంటే కలుపు తీస్తున్నారు. మేఘాలకి అటవికులు. మనిషికిపని. ఒక్కనాడు చూడకపోతే శత్రువులాగ కలుపు పెరిగిపోతుంది. పంటనమయానికి బళ్ళకొద్దీ పంట తరిగిపోతుంది. 'గాలివాన మొక్కలూ,' 'కోరాపుట్టి దుబ్బులూ' గాలిలో ఎగిరివచ్చి ఎంతో దూరం వ్యాపించి పోయాయి. ఎవరితోటల్లోంచి వచ్చాయో, ఎవరి పెరళ్ళలోంచి వచ్చాయో ఎంత పెరికినా చావవు. వల్లం పొలాల 'బేడా' ధాన్యంలో చిన్నచిన్న వెదురుజాతి మొక్కలూ, వట్టివేళ్ళూ బిరిసిపోతాయి. మీడిచేలలలో అడివిమొక్కల ప్రతాపం హెచ్చు. గిరి, ధాతుకీ, కురువేళ్ళూ, తుమ్మికి మొదలైనమొక్కలు మొలుస్తాయి. మట్టికిందకి వేళ్ళు పాకుతు పోతాయి. అందేత ఈనిజాణి (కలుపుతీత) అడుసులో సంజదాకా మనుషులు పొలాల్లోనే పుంటారు. ఈళ్ళో కుక్కలు మాత్రమే పుంటాయి.

వ్యవసాయం కష్టంపని. అచీకటి మారుమూల విజ్ఞానం వెలుగుదివ్వలేదు. పురుషానుక్రమంగా మనిషి ఎంత నేర్చుకున్నాడో అంతే. విజ్ఞానం కోసం మన్నుంది. అదనూ పదునూపుంది. పంటమాత్రం లేదు. సశ్యం మార్చి భూమిలోని సారం పెంచడం తెలియదు. అలవాటుబట్టి ఎంత తడితే అంతే. తక్కినవానికి 'ధర్తనీ' మాతేపుంది. చిన్నచిన్న గిడనవారిస ఎద్దులుపూసి, జానెడు లోతు భూమి తవ్వే తేలిక నాగలితో దుక్కి చేస్తారు. అదికాకపోతే గుద్దలితో తవ్వి విత్తనాలు చల్లుతారు. కొండనేల, ఎగుడూ దిగుడూ మట్టి. బెడ్డలూ, మొదళ్ళూ, రాళ్ళూ, కంకరపొలాలు. కొండనరికి, మెట్లు మెట్లు మళ్ళుకట్టి, గట్టుపోనేస్తే పంట పండేస్తుంది. అలా ఏటవాలు ఎగుడు దిగుడు నేలమీద కేవలం పావంచాల్లా పుంటాయి మళ్ళు. రఘోలా వొడ్లు తెగినచోట మరింత వెడల్పుగా గట్టువేసి రెండేళ్ళు ముంచివుంచేస్తే రఘోలాలోపల 'అటాళ' భూమి బైటికి కనిపిస్తుంది. కొంచెం కాయకపోతే భూమిలో కొంత పూట బయలుదేరి మన్ను కొట్టుకుపోయి గెడ్డలో కలిసిపోతుంది. ఇనకమేట వేసేస్తుంది. కోడు బలంవల్లే వ్యవసాయం బలంగా పండుతుంది. అటాళమీద పొగాకు పండుతుంది. రాబీసంట పండు తుంది. రఘోలా లోపల గోర్తి పొలంలో ధాన్యం పదహారుపేటల వెన్నులు వేస్తుంది. పద్దెనిమిదిపేటల వెన్నులూ వేస్తుంది. కొంచెం మెరకనేలలోనూ ధాన్యం పండు

తాయి. భూమిసారం పోయాక చోళ్ళు పండుతాయి. మెరకలమీద చోళ్ళు సావలూ, వొలిసెలూ, కందులూ పండుతాయి. చరియలమీద చోడిచేలనిమించి సావలూ పెరిగిపోతాయి. వాటిని మించి జామిచెట్లలాగ కందిచేలు పెరుగుతాయి. పెద్దకందులు కొండకొప్పలమీద వొత్తుగా బయట్రాయి. పెద్దపెద్ద అవడందెట్లు పెరుగుతాయి. ఎత్తుకొండలమీద అక్కడక్కడ పోడుచేసి, బోడిచేసి సాగుచేస్తారు., కొండవోర అడివిజంతువులు పంటచేలు మేసేస్తాయి. పులులూ, పాములూ తిరుగుతాయి. వాతావరణం పాడుగా వుంటుంది. ఎరువు కేవలం బూడిదా బొగ్గులూ గిరవాణీననట్టు కొంచెంపేడా - అంతే. మెరకభూములు మధ్యమధ్య కొర్ను వొదిలేస్తారు. ఇలాటి పరిస్థితిలోకూడా ధర్తనీ తల్లి దయతలిచేది. “అడ్డాకుల మూలలాగ పంట పాకాలి” అనే కోడు ప్రార్థన సార్థకమయ్యేది. కొండలమీంచి మురిగిన అకుల ఎరువూ, అడివిమట్టివొండూ కొట్టుకువచ్చేది. అడివిలో పంట అడివిలో పెరిగేది. ఎక్కి-కొక్కి పండేది. భూమి అధికం. మనుషులు తక్కువ.

వానకారుమధ్య ఈ దృశ్యం కనబడుతుంది. అదునిచ్చింది. మేఘదేవత బీమరాజు వొకదండయాత్ర సుడితిరిగి వెనక్కినక్కి తగ్గింది. ఇప్పుడంతా పొగమంచు మయంగా వుంది. పల్నటి వానజల్లు మాత్రం వుంది. కొన్నాళ్ళు విశ్రాంతి తీసుకొని మళ్ళీ జడివాన పడుతుంది. అందాకా పొలాల్లో కోలాహలం.

రంగు కణాలు మట్టిని వొదిలి అకాశానికి లేస్తున్నాయి. చెట్టుచేములు కిక్కిరిసి పెరుగుతున్నాయి. తడితో పర్వత రాజ్యమంతా తళతళా మెరిసిపోతూవుంది. పంట పొలాలు కిలకిల మనిపించి అకాశానికి ఎగిరిపోతున్నాయి. మందలు మందలు చిలకపిట్టలు. కొండ కొప్పలమీద కుప్పలు కుప్పలు వాడుతున్నాయి నెమిలి పిట్టలు. మామిడి చెట్లమీద లెక్కా జమాలేదు మైనగోరలు. అన్నిటికంటే మనోహరంగా వుంది మనుషుల కంఠస్వరం. ఎక్కడెక్కడ వ్యవసాయముందో అక్కడక్కడల్లా మనుషులే. పనిపాట్ల తొందరలో అక్కడక్కడ తిట్టుకోదాలూ, కనురుకోదాలూ కద్దు. పనిచేసే మనిషి మెత్తని వేషంవేసుకుని మాట్లాడడం ఎరగడు. మోటవ్యవహారమే అంతా. మనుషులతోనూ, ఎడ్లతోనూ, భూమితోనూ పని. అక్కడక్కడ పక్షుల్లాగ తల్రాతల్రీలు కప్పుకుని తుకీడితుకీడి ధాండీలు వొక్కదగ్గిర వొంగి పనిచేసుకు పోతున్నారు. ఏక స్వరంతో పాటపాడుతున్నారు. అపాటకీ అంతమంటూ వుండదు. అలాగే కొండ వొరకల్లో జలిమి పిల్లంగోళ్ళు నుళ్ళు తిరిగి వినిపిస్తున్నాయి. ఇటూ అటూ దారికాని దారుల్లో గేదెల కావర్ష

జట్టు. శబ్దాల ప్రపంచమది. రంగుల ప్రపంచం. అందమైన దేశం. సుందరంగా వుంటుంది.

అదిగో ఆ ప్రపంచంలో చేరింబడి చిన్న పిల్లాడిలా కేకలు వేస్తూ తిరుగుతున్నాడు దిపుడుసావోతా. తనమనుషులవని తాను తదారథ్ చేస్తున్నాడు. సొంతంగానూ పనిచేస్తున్నాడు. రాతిమించిరాతికి దా టిగట్టు మరమ్మతు చేస్తున్నాడు. అప్పసం తప్పుకున్నాడు. గాలి వేగంతో గొడ్డలి తిప్పుతూ మోడూ మోకూ నరికి కుప్ప పెడుతున్నాడు. ఉత్సాహం కలిగించటంకోసం కేకలు వినిపిస్తున్నాయి. "అదిగో అవక్క కూలిపోయింది చూడండి, గాడ్ (రథ్)లా" ఎంచేసిందో చూడండి. ఆ కొరాపుట్టియూ దుబ్బులు పెరికి పారెయ్యండి. ఏయ్ సోమరిపోతూ! ఎంతనేపని ధుంగియా తాగుతావ్!"

పొలం వక్కనే వంటపొగ లేస్తూవుంది. పనితీరిక మధ్యమధ్య కుర్రాళ్ళూ, థాండిలూ పరాచికాలాడుకుంటున్నారు. పువ్వులు ముడుచుకుంటున్నారు. చిన్న పిల్లలు చేపలు పడుతున్నారు.

ఎందుకూ ఇంతపని? ఏ షాహుకారు బంగారం మురుగులు బొద్దుగా చెయ్యడానికని? అడివిలో సగం దినమొల మనుషులు ఈ నాటకమాడుతున్నారు? ఎవరూ ప్రశ్న వేసేవాళ్ళుకారు. బతుకుతుందినిచావు తప్పదు. అయినా ఎవ్వరూ బతుకు మరణ విలాపమని భావించరు. రానీ ఎవ్వడు ఏ షాహుకారు వస్తాడో కోడు మాత్రం వ్యవసాయం చేస్తూనేవుంటాడు.

వ్యవసాయం నిషాలో దిపుడు కొత్తజీవనం కలకంటున్నాడు దిపుడు. మనస్సు పగ్గాలు తెంపుకుని వున్న దిపుడు. లెంజుదద్ది పోతేపోనీ. బందికానాలో రైతయి అడివిలో వుంటే వుండనీ. విచారంలేదు. తాను మనిషి. ఎవ్వడో తండ్రి పోయాక, తండ్రి కూచునే జాగాలో సావోతా అయి కూచుని గర్వించాడు. అదే రాయిమీద, ధుంగియా తాగుతూ కాళ్ళు చాపుకు కూచున్నాడు. ఏనాటిమాటో అది. అపూహ ఏ అట్టుడుగునో పడింది దిపుడు. తరవాత లెంజుదద్ది వెళ్ళి పోయాడు. ఇవాళ లెంజుదద్దిని తలుచుకుంటే తాను వొకమనుషులు తినే పులి అనిపిస్తుంది. బరి కున్న మనుషుల్ని శవాలుచేసి, వాళ్ళరక్తంతాగేసి, కల్లుమత్తులో వొళ్ళుపొంగినట్లనిపిస్తుంది. అడివి మనిషి, పశుబలవాది, జడజీవి గెలుపు సాధించి పూయోడు. గెలుపు తరవాత వానాహంగానూ చేస్తాడు. ఆడదాన్ని హింసించడమే కాదు. ఆమెని హత్యకూడా చేస్తాడు. మనిషి మనసులోని చీకటి గుహ - పాశవిక

ప్రవృత్తివల్లే లెంజుదద్దిని తరిమేగాడు దివుడు. సోనాదేయిని కాళ్ళతో తొక్కేగాడు. భూమ్మీద పనిలో రైతుగిరి, సావోతాగిరి కలుపుకుని, నుదుట విజయతిలకం పెట్టుకుని అనందించే బప్పుడు ఇవాళ సోనాదేయి అతడికంటికి ఏమీకాదు; శవంకంటే హీనం. దానికోసం ఆలోచనే లే దిప్పుడు. కారణంలేని కుతూహలం లే దిప్పుడు. సోనాదేయి వొక దొంబుది, అంతే. ఒక దరిద్రురాలు; వొక అధాగ్యురాలు. ఒకళ్ళతరవాత వొకళ్ళు పోయారు. జాంబాకోడు తలవొందాడు. బారికి పెంపుడు కుక్క. ఈళ్ళో తనమాట కాదనగల మగాడు ఎవడూలేడు. తన పొలంలో తాను పనిచేస్తున్నాడు. మంచి చెడూ వివేచన లేకండా నమయమే చెప్పక చెపుతోంది తాను బలవంతుడని, ప్రాణవంతుడనీ. ఉద్దతు డతడు. దుర్మదుడు. దుర్బుధుడు. మనస్సు కలిచే దౌర్బల్యం లే దతడికి.

జోరుగా, జోరుతో పనిచేస్తున్నా డతడు.

అస్థాయి బంధనంతో స్వాధీన జీవనం నిర్మించుకుందికి మనస్సులోని ప్రేరణ పదే పదే హెచ్చరించేది. అదే తన స్వాధీనత - నిత్యనూతనం - ఇష్టానుసార మైంది. హృదయానందం రెన్నాళ్ళ వేడుక. ఇవాళకట్టి రేపు కూలదోసే కట్టడం. గోచిపాతరాయడు. అడివికోడు అతడు. అయితే తనకి వొక హృదయముంది. మనస్సుకి వొక సహజ గుణముంది. దాన్నిబట్టి అక్కడకూడా పువ్వులు పూస్తాయి.

సరుబు సావోతాతోనూ, లెంజుకోడుతోనూ తనని తాను పోల్చుకునేవాడు దివుడు. పియ్యెటితో పుయుని తైపారువేస్తే పుయు క్షీణదేహం గాలిలో కలిసి పోయేది. వానకారు పోయాక శరత్కాలం హవేలీ పియ్యెటి. ఆమె మరుపురాదు.

కోడు స్త్రీపురుషుల పాటలు వినిపిస్తున్నాయి. నివేదనా దానికి జవాబూ, పని పాట్లలో ఏదో వొక పాటచరణం దివుడు గుండెలు దూసుకుపోయేది. అడుగులు తడబడేవి. పని మందగించేది. ఎందుకింకా నిరీక్షిస్తున్నాడు తాను? అవును - పియ్యెటి - పియ్యెటి - మనస్సు తిప్పుకుందికి త్వరత్వరగా పనిచేసుకు పోయే వాడు.

మట్టిలోని అంజనం దేహానికి పులుముకుని పనిచేస్తున్నారు మనుషులు.

పొలాల లోవలోకి బెజాణి ముసిల్లి దిగబడింది.

రెండు జాములు దాటింది. వర్షంలేదు. ఎండరంగూ అడివి రంగూ మరిగి పొగమంచుమీద తేలుతున్నాయి.

బెజుణి మందారమాల వేసుకుంది. రకరకాల తావేజులు, వేళ్ళూ హారాల్లాగ వేలాడ దీసుకుంది. ఎర్రటి వల్లెకోక కట్టుకుంది. కర్రపట్టుకుని నన్నటి నీడ లాగ కిందికి కిందికి దిగుతూవుంది. అతికకాలం లేదామెకి. భవిష్యత్తు లేదు. రెండూ వర్తమానంతో ముడివడివున్నాయి, ఇవాళ వాతావరణంలో దివ్యదృష్టి అక్కరలేదు. ఊరికే కళ్ళువిప్పి చూస్తే చాలు. అలోకం మనుషులూ, ఈలోకం మనుషులూ కలగాపులగమై కనిపిస్తా రామెకి. నీలిపాంలాగ మెలికలుతిరిగి దట్టమైన ధాన్యంపొలాలు సాగిపోతున్నాయి. ఎన్నిగరిసెల ధాన్యమో అందులో పండు తాయి. పంట మనిషి అహారం. అదే మనిషి జీవనం. అదే అతడి అత్తు నన్నానం. ఇదిగో ధర్తనీమాత నవ్వుతోంది. బెజుణి చూసింది. జోహారుతల్లి జోహారు. నీపాదాలికి కోటికోటి జోహారు. నువ్వు పాలించకపోకే ఎక్కడుండే వాళ్ళం? ఇలాగే ఎల్లప్పుడూ పడుచుగుంటలాగ కలకలరాడుతూ వుండమ్మా. ఇలాగే నీకళ్ళలో ప్రకాశవంతమైన నవ్వు నాట్యమాడుతూ వుండనీతల్లి. చల్లగా వుండనీ నీపాదుకలు చల్లగా వుండనీ.

ధర్తనీ మాతని తాను చూడగలననే అనుకునేది బెజుణి. తానుకాకపోతే ఎవరు చూడగలరు దేవతని? ధర్తనీమాత అందంగా, వ్యూహంగా వున్న కోడు పడుచులాగ తనకి కనబడేది. తలమీద ముసుగూ, మెడిలో నన్నపాటి ఎరుపు - నలుపు ఘనలపేర్లూ - స్నేహంతో పాలు కారిపోతున్నాయి, పాలువొలికి పోతున్నాయి. ధాన్యం చేలలో తలఎత్తి చూస్తుం దామె. కంది చేలలో మొహం చూపుతుంది. చోడిచేలలో తలవిరబోసు క్కూచుంటుంది.

"ఎరుగుదునమ్మా, ఎరుగుదును. రోజురోజుకీ హీనావస్థ వస్తుంది. రైతుల కళ్ళాల్లోనిపంట పరాయివాళ్ళు మోసుకుపోతున్నారు. ఎన్నిరకాలో పీల్చేస్తారు పొలాల్లోనిపంట. బొందికి తగిలివుండీ కూడా తలకాయ పరాయివాడి దవుతుంది. మనిషితనం నిలవదు. నీడయవల్ల అన్నీ నేను ఎరుగుదును. ఏం జరిగినా నాతర వాత కానీ, నాకళ్ళముందు కాకండా వుండాల్సి. ఇన్నాళ్ళు సేవచేశాను. నా వినతి ఈమాత్రం చెల్లించపూ?"

ధర్తనీమాత పొలాల లోయలోంచి తలెత్తి చూసింది. కొండల అవతలవేపు భీమరాజు కూచుని 'వహవా' అంటున్నాడు. మంచివాన కురిసి వెలిసింది. అడివి మలుపుల్లో అద్దాల్లా అపుపిస్తున్నాయి గెడ్డలు. అడివి దేవతల నీలాటి రేపులవి. కొందరు దేవతలు తల లారవేసుకుంటున్నారు. కొంతమంది వెంట తరుముతున్నారు. కొందరు వెదుక్కతున్నారు. మట్టమధ్యాహ్నం వెలుగులో దేవతలు అడుగుంటున్నారు.

ఎన్నోరకాల అర్థంకాని పిలుపులు పిలుస్తూ, గోణుక్కుంటూ బెజుణి ముసల్లి కిందికి దిగిపోయింది. ఊరివాళ్ళ మాటలు వినిపిస్తున్నాయి. మనుషులు కనిపిస్తున్నారు. తన సొంతమంటూ ఎవళ్ళు లేరు. వీళ్ళే తన సొంతం. తనకోసం బతకడం ఏనాడో మరిచిపోయిందామె. సంఘమే తన సంసారం.

ఆకులు రాలిపోయాయి. కొమ్మలు విరిగిపోయాయి. ఎండు మోడయి పడివుంది. పదిమందికీ పొయ్యి ఎగదోసే కర్రగా పడివుండడమే ఆమె ఆనందం.

అకాశం మీది మాటలూ, దేతతలమాటలూ - అన్నిటిలోనూ తనకూటమేవుంది; తన సంఘమే వుంది. వాళ్ళ భరోసావల్లే మృత్యువుని జయించి బతుకుతోంది తాను. అంతులేని వయస్సులో, అర్థంకాని అంచుల్లో భూమిమీద కాలూని ఇంతవరకూ మనులుకూపుంది. ఎందరెందరో పోయారు. తాను మాత్రంవుంది. పునర్జన్మ అక్కరలే దామెకి.

"ఎటూ పయనం - బెజుణి? ఓ బెజుణి! -"

"కలుపుతీస్తావూ బెజుణి?"

"వినదు. దానికి పిలుపువచ్చినట్టుంది. బెజుణి దేవతాస్థానానికి వెళుతున్నాది."

వినవలసిన అవసరం లే దామెకి. ఉన్నట్టుండి తన అత్తగౌరవం తనకి తను పుకి వచ్చింది. సాధారణమైన మనిషికంటే ఎంతోపైన తన స్థానం. జామిచెట్టు కింద రెండా, కాత్కా, టిటా డాంపళ్ళు తింటున్నారు. చెట్టుకొమ్మమీద జంజయి కూచుని వుంది.

ఒక ఆవుని రెండువేపులా కాస్తూ పుల్కే, బాత్రి ఇద్దరూ అడివికట్టు వెళ్ళారు.

దివుడు సావోతా ఇల్లాలు చంకలో కొడుకుని ఎత్తుకుని, వొక కుండ నెత్తిమీద పెట్టుకుని పొలంనించి తిరిగి వస్తోంది. చెయ్యితో హాకినాకి చూపిస్తూ, "అదిగో చూడు బెజుణి" అంది.

మొహానికి సూటిగా నడిచిపోతూవుంది బెజుణి. అన్నీ చూస్తూ వుంది. ఆగ లేదు. పొలాలమధ్య గట్లమీద వలపలా దావలా చెమ్మట్లు పట్టిన నల్ల నల్లటి వీపులతో దగ్గిరదగ్గిరగా ఎంతోమంది పనిచేస్తున్నారు. పనిశబ్దం వినిపిస్తున్నది. ఇదే తన పరిచిత ప్రపంచం. ఇవే పరివరాలు. రోజూ కొత్తే అవి. రోజూ పాతే. సీతాకోక చిలకలాగ బెజుణి ఎగిరిపోతూవుంది. ఈఎరిగిన పరిసరాల్లో ఆమె స్వాధీనజీవి.

ఏటి వొరక మించి కొత్త కాలవమీద వొక రాయి దొర్లిస్తున్నాడు పాండ్రు డిసారి. వొంగి రెండుచేతులతోనూ తోస్తున్నాడు. పగలు చుక్కలు లెక్కపెట్టడంలేదు. పగలు వ్యవసాయం.

“ఎటు వెళుతున్నావు బెజుణి?”

బెజుణి అగింది. ఉన్న ఒక్కపన్ను అడిస్తూ నోరు వెళ్ళబెట్టింది. అదే అమె పెద్దనప్పు. లోతుగా, పొగచూరినట్టున్న నీలికళ్ళమీద ముడతలుపడి వసుపు పచ్చటి చర్మం వేలాడుతోంది. ఏళ్ళతరబడి అనుభవం పొరలు పొరలై గంభీరంగా అవుపిస్తోంది.

బెజుణి ప్రసన్నహాసం.

గతించిన చరిత్రలో పిడికెడు ధూళి.

“ఎటు వెళుతున్నావు బెజుణి? రొంత* కూవో. రొంత ఆగు.”

డిసారి పెద్దపెద్ద నిట్టూర్పులు తీశాడు. మొలలోంచి పొగాకు తీశాడు. తనలో తాను గొణిగాడు - “ఎంతవాన! ఇదిగో ఇంకా రోహిణి ఆరంభంలో వుంది. ఎంతోవానకురుస్తుంది ఈయేడు.

పరధ్యానంగా బెజుణి వొక బండమీద చతికిలబడింది. డిసారి వ్యవసాయపు మాట లెత్తాడు. పంట బాగుంటుంది. పకువురికి రోగాలు లేవు. బెజుణి తలపూసింది. నిలబడి అంది, “బాగులేదు, బాగులేదు.”

“పులి భయమా? పులి ఉపద్రవం హెచ్చుతుందంటావా?” అడివి వేపు చూస్తూ అడిగాడు డిసారి, ఉదాసభావంతో నాలుగు వేపులూ చూసింది బెజుణి. “ఏమీ బాగాలేదు.” జోరుగా జవాబు చెప్పి లేచిపోయింది బెజుణి. డిసారి వెనకనించి చూశాడు. కొండవేపు వెళుతోంది బెజుణి. కొండ ఏటవాలు చరియమీద సావం చేలలో, చోడిచేలలో మనుషులున్నారు, అగలేదు బెజుణి. తిన్నగా వెళుతోంది. ఎటు వెళుతోంది? తనలో తాను డిసారి గొణిగాడు - “పిచ్చిది - పిచ్చిపట్టింది దీనికి.” రాయి దొర్లించడంలో మగ్గుడయాడతడు. ఎండ మాసిపో వచ్చింది. చిన్నమేళుం కొండపక్కనించి పొగచిమ్ముతూ వస్తోంది. వాన వచ్చేముందు రాయి గుమ్మంలో వెయ్యాలి.

“బాగాలేదు” - మునిలాళ్ళు ఇలాగే అనుకుంటారు. మునిలాళ్ళు పట్టపగలు దెయ్యాలు చూస్తారు. కారణం లేందే అమంగళం శంకిస్తారు, తాము జడుసుకుంటారు. ఇతర్లని జడిపిస్తారు.

పొలాలు నిండుగా వున్నాయి. పంటతోపాటు రైతుల గుండెలుకూడా ఉప్పొంగు

తున్నాయి. బాగా వుండకపోదానికి కారణమేమీ కనపళ్ళేదు డిసారికి, తనపనిలో తాను మగ్గుడయ్యాడు.

బెజుణి కొండ దగ్గరికి చేరింది, అక్కడ కొండలో వొకభాగం వ్యవసాయం గుడియాకి గట్టులా వుంది. కీకారణ్యం కిక్కిరిసి వుంది. మధ్య ముక్కొండాగా మీదికిపోయింది పోడునేల. అందులో పన్నెండుగురి వ్యవసాయముంది. మను ములున్నా రక్కడ. దివుడు సావోతా పనిచేస్తూ తిరుగుతున్నాడు.

దివుడు అడిగాడు.

"ఎటు వెళుతున్నావు బెజుణి?" - హేళనగా అన్నాడు - "కర్రా కంపా లేదానికి వెళతానా?"

బెజుణి నిలబడి రెప్పవెయ్యకండా సావోతాని చూసింది. ఏమీ అనలేదు. మెల్లి మెల్లిగా వెలిపోయింది. కొండమీదికి ఎక్కిపోయింది కొండెం. కొండకొప్పుమీదికి వెళ్ళి గుడియాల భిన్నభిన్నకోణాల్లో మనుములు పనిచేస్తూవున్న పొలాలు చూడడం ఆమెకి సరదా. కొత్తకొత్త ఊహలు పుడతాయి.

ఇంతమంది పనిచేస్తున్నారు. అంతా వొక్క ఇంటివాళ్ళే. మీదిమనుములూ, కిందిమనుములూ అందరూ అన్నదమ్ములే. అకాశంమీద ధర్మవున్నాడు. కింద ధర్తనీ వుంది. ఆఇద్దరి దేవతల పిల్లలే ఇంతమంది మనుములు ప్రపంచంలో వున్నారు. సుందరమైన పృథివి, ఇక్కడే తన ఇల్లు.

బాగా ఎండ వాలిపోయింది, అలవొడ్డుఎండ కొండరాజ్యంలో రకరకాల రంగులు వొలకపోస్తుంది. అయినా అన్నిచిత్రాలూ మెల్లిమెల్లిగా మాసిపో తున్నాయి. ఈ దృశ్యం వుండిపోదు. అన్నీ మాసిపోతాయి. ఇకనుంచి ఇలాంటప్పుడు కళ్ళువిప్పిచూస్తే అంతా ఉదాసమనిపిస్తుంది. ఒకదగ్గర చిన్న మేఘం మసిపూస్తూ, పొగ రాజేస్తూవుంది. తేలికగా ఎగిరి ఎగిరి వస్తోంది. ఇలాటి సమయంలో మనస్సులోంచి ఏసందునుంచో గడిచిన దినాలచింత, ఏడుపుచింత ఎగిరి ఎగిరి దగ్గరికి వస్తుంది. బెజుణి బెజుణిగా వుండేది కా దవ్వడు. ఉత్తి ఎండిన మనిషి అయిపోయేది. వర్తమాన చిత్రం వెనకని వేలాడదీసి, భూతకాలం చీకటి లోంచి గాయం బైటికి వచ్చేది. నిశ్శబ్దంగావున్న ఆకుపచ్చ తుప్ప మధ్య వొంటరి ఎర్రపువ్వులాగ కళ్ళముందు కనబడే దా గాయం. అస్థిచర్మావశేషంగా వున్న కళేబరంలో అనుకోకండా అనుభవాలు జ్ఞాపకం వచ్చేవి. బెజుణి తన మనసులో మాట తలపోసుకునేది.

ఏ పాతకాలం నాటి మాటో అది - ఇవార దాని మచ్చ అయినా లేదు. ఎప్పుడో మునిలి బెజుడి థాండిగా వుండేది. దివ్యజ్ఞేమాస్తే సరుబుసావోతా తను పుకి వస్తాడు. థాండికాలం వెలిపోయింది. సరుబు సావోతా వెలిపోయాడు. అన్నీ పోతున్నాయి. ఏడాదికేదాది తిరిగి చూసిన దృశ్యాలే వస్తున్నాయి. చూసిన అదే కనిపిస్తోంది. కాని థాండి దినాలు మాత్రం మరి రావడం లేదు.

సరుబుసావోతా థాండాగా వుండేవాడు. ఎంతభావించినా ఈ పొంటరి సమయాల్లో మునిలి సరుబుసావోతా కాదు, అనాటిథాండా సరుబు మాత్రమే వచ్చి ప్రశ్నించేవాడు. "ఏం, ముస్తాబు కాలేదేం? అడివి తిరగడానికి ఇవార వెళ్ళొద్దూ మనం? ఊరికే మన తిండి దుప్పలూ? కణుసులూ తినేసి వెలిపోడమేనా?"

ఉత్తరక్షణంలో రాళ్ళు దాటుతూ, కొండవగుళ్ళలోంచి, ఎగుడు దిగుళ్ళలోంచి లేళ్ళలా పరిగెట్టడం నిషా. ఏం దొరికింది దానివల్లా ప్రతిఫలంకోసం స్వాధి మానం కాకలో స్వయంగా వాడిపోడమే జరిగింది. క్రమంగా రాయిలా అయిపోడం మిగిలింది.

"అందమైన నడక నీది. నడకకాదు నృత్యం."

"ఇంత నన్ను చూడకు. చూస్తే నిఘాతప్పిపోయి జంతువు పారిపోతుంది, తెలుసా."

"ఊ! హూ!, మరొకనాడు కూడా తినుకురాను నిన్ను. నువ్వు వస్తే దేనిమీదా మనసుపోదు నాకు."

జింకలూ, దుప్పలూ 'ఖారి' మేస్తూ వుండేవి. చప్పుడు కాగానే పారిపోయేవి. తన మొహం వేపే చూస్తూ కూచునేవాడు మనిషి. అవిహ్వలనేత్రాలమీద రెప్పలు పడినట్టే వుండేవి కావు. శరీరంలో అలలు పరిగెత్తేవి. నవ్వులు పులకరించేవి.

"అబ్బా, కాని - మరి వేటా గీటా లేదిక. పద ఆసాపరాతిమీద కూచుందాం. లే, లే -"

మరికొంచెం వలపలకి. దూరదూరంగా మద్దిచెల్లమీద అడ్డాకులపందిరి. దాని కిందే వెడల్పాటి సావరాయి. ఎదురుగుండా చరియ. కొండవరక కనిపిస్తూవుంది. పొలాలలోయ అపుపిస్తూవుంది. కృషిరాజ్యం తాలూకు పెద్దకూటికుండ అది.

సూర్యుడు అక్కడికి బాగా తనవడుతున్నాడు.

అదే బెజుడి యావన తీర్థం. మరికొంచెం, మరికొంచెం వలపలివేపు.

సరుబుసావోతా తనవాడు కాలేదు. అందుకని అంత విచారంలేదు. మనిషి

మనస్సు ఎన్నిచోట్లకి పరిగెత్తినా అన్నిచోట్లా అంటుకుపోదు. కాపరంచెయ్యలేదు. ఎలాఎలాగో రక్తం తేజస్సు చల్లబడిపోతుంది, అముహూమా, అకళ్యా, అవోళ్యా ఎటుపోయామో! మెల్లిమెల్లిగా లోకంమించి తలవీత్తి దేవతా రాజ్యంమీద ద్యానం పెట్టింది తాను. ఊరి బుజుడి అయింది. భర్తలేదు. సంతానంలేదు. దేవతల వాహనం !

అదుగో, కింద - దివుకుసావోతా పనిచేస్తున్నాను. మీద మనుషులు, కిందా మనుషులు. పోడు జరిగిన చోట ఎలుగుబంటిలాగ పెరుగుతున్నాయి మొక్కలు. హెచ్చు కడుపుతియ్యవలసివస్తోంది.

బెజుడి వలపటివేపు వెళ్ళింది. అంతా వాన ప్రళయం చేసేసింది. చీలికలైనట్టు మట్టి కొట్టుకుపోయింది. మీదినించి కిందికి పారిస నీళ్ళదారిని రాళ్ళుకుప్పలు కుప్పలు పడివున్నాయి తెలిసిన దారిలో తుప్పొడుట్రా పెరిగిపోయాయి. తెలియని దారి తెరుచుకుంది. అంతా కొత్తగా వింతగా వుంది కొండ. పొలాల వొడ్డం బడి గోడలా పెరిగిపోయాయి చెట్లు. రకరకాల కకోడి (పర్నీ) అడివిలో కింది కరుకురాళ్ళు కనపడడంలేదు. మొక్కా మోడూ లేని పెద్దపెద్ద సావరాళ్ళమీద నాచు గడ్డె వరిచినట్టు బలిసింది, స్థలంకాని స్థలాల్లో రంగురంగుల పువ్వులు ఎక్కితొక్కి పుగాయి. గెడ్డగోరు పువ్వుగుత్తులు కట్టినట్టున్నాయి. చేటల్లాగ చెట్టు మొదళ్ళలో కర్రపుట్టకొక్కు పేలింది. ఏనుగు చెవుల్లాగ, పచ్చగా తెల్లగా వున్నాయి పాకిన నల్లరే ఆకులు. ఆకునందుల్లోని వొక పక్క ఎండ తొంగిచూస్తోంది. ఒక పక్క మేఘం కమ్ముకువస్తోంది. పొగలాగ మెరికలు తిరుగుతోంది.

"నడుస్తున్న మేఘం రెండు తుంపుర్లుచల్లెసి వెలిపోతుంది," అనుకుంది బెజుడి. ఆసాపరాయి వేపు వాటంతట అవే నడచాయి అమె కాళ్ళు.

ఎంతో దూరం లేదు.

సావరాయి మీద అస్తమానపుపొద్దువేపు చూస్తూ, నుంచుంది బెజుడి. ఇవాళ కూడా అందంగావుంది పొద్దు. సరిగ్గా అవాళలాగేవుంది. అయితే ఆదినంమూత్రం లేదు. దూరపు కూటుకుండలా వున్న లోయవేపు చూసింది బెజుడి. ఎంత నిశ్చయంగా వుండో! ఎంత ఏకాంతంగా వుండో! పెద్దనిట్టూర్పు వచ్చింది. కుటకల లాటి రెండు కళ్ళల్లోనూ చీకట్లు కమ్మాయి. అన్నీ అవాళలాగే వున్నాయనిజంగా. ఎంతో వేగం దొర్లిపోయాయి దినాలు. రోజులు లెక్కపెట్టడం శక్యంకాలేదు. ముళ్ళు వేయడానికి తాడు సరిపోలేదు. పొద్దుపోయింది. సంజవేళ. అన్నీ అంతపై పోయాయి.

రోజూ పొద్దు దూరుతుంది. రోజూ అతనివేపు వెలిపోతుంది. రోజూ కాలూని ఏకదీక్షతో ఎండ రాకపోకలు చూడడానికి ఎవ్వరిదగ్గిరా యంత్రంలేదు. దేవత చేతిలోనే వుంది తాళపుచెవి. మనిషి దేవత చేతిలో అటబొమ్మ.

తాను బెజుణి అయింది. దేవతలజ్ఞానం సంపాదించింది, అయినా మానవ దౌర్బల్యంవల్ల పేడిలు వేసుకుని పడివుంది.

లోకంలో భోగాలూ, విలాసాలూ అన్నీ పారేసిందామె. మనుషుల సుఖమూ, కాపరమూ సాంసారిక వాసనలూ అన్నీ వొదిలేసింది. త్యాగంచేసి రుచులు మాను కుంది. సంయమనంతో దేవతలపాదాలదగ్గర తననితాను నీళ్ళదార వొదులుకుంది. అయితే ఈపాతసాపరాయిమీద కూచుని, పాతదృశ్యాలుచూస్తూ ఏకాంతంగా మాట్లాడుకునేది. అప్పుడు అపాతనమ్మకాలుకూడా పూడిపోయేవి.

దగాపడి మునిలైపోయింది తాను. అంతా వుత్తిదే అని హెచ్చరిస్తునేవుంది మనస్సు.

అటువేపునించి నల్లమేఘం చీకట్లు కమ్ముతూ వచ్చింది. నిమిషంలో సంజ ఎండమూసిపోయింది. మీద ఆకాశం స్నిగ్ధంగా, నల్లగావుంది. చేలమీద వేకువ చీకటిలాగ నీడ వడింది. ఆకాశమీద ఈచివరినించి ఆచివరికి వేలాడగట్టినట్టు ఎగిరి వెళ్ళింది తెల్లటి కొంగలవారు. స్నిగ్ధమైన నల్లటి ఆకాశం కింద మొహ మెత్తి అలాగే చూస్తూ నిలబడింది బెజుణి. ముహూర్తం తననితాను మరిచిపోయిం దామె. ముహూర్తంలో పోయిన హాహాకార రాగం తనువుకి తెచ్చుకుంది. స్థిరంగా నుంచుం దామె. మేఘం దగ్గిరికి వస్తోంది. భయమూ, భీతి లేవామెకి.

తడివాసన వేసింది. తడిపూతికంపు. ఏదో కుళ్ళుకంపు. శవంకాల్చినకంపూ, కుళ్ళుకంపూ కలిసివస్తున్నట్టుంది. కంపు దగ్గిరికే వస్తోంది. 'కాళఘంట' పువ్వులై వుంటాయి. దగ్గిరపడుతోంది వాసన. చిటపట వాన చప్పుడు దగ్గిరికి వస్తోంది. నాలుగువేపులా నల్లని చీకట్లు, కొంగలు వెలిపోతున్నాయి. అదిగో నాలుగువేపులా తెల్లగా అవువడుతోంది.

పరధ్యాన్నంగా వున్న బెజుణి హఠాత్తుగా తుళ్ళిపడింది. ఎవరి వజ్రబంధం లోనో పడిపోయిందామె. కిందినించిలేచిపోయింది మీదికి. వెలిపోతోంది. ఐల మంతా వొకదగ్గర కూర్చుని గింజుకుంది మునిల్లి. తెలివితప్పిపోయి కళ్ళు మూసేసుకుంది. మనుషులు తినే పెద్దపులి బెజుణిని పట్టుకుని దూకుతూ, కొండ మీదికి ఎక్కిపోయింది. కొంతసేపయాక బాధతో తెలివివచ్చి పలవరించినట్టు

రెండుమూట్లు అరిచింది మునిల్లి. గొంతుకలో గురగురలాడింది. చచ్చిపోయింది. మనిషిని కిందికి విసిరికొట్టి, చెంగున వచ్చి మీదపడింది పులి.

తేలి వచ్చిన మేఘం కొంచెం తురిసి తేలుతూ వెళిపోయింది.

బెజుణి మరి తిరిగి రాలేదు.

వానలో తలవంచుకుని చెట్లకింద కూచున్నప్పుడు, వాన రంయ్య రంయ్య శబ్దంలో అస్వాభావికమైన అరుపు కొంతమంది విన్నారు. అయితే ఎవరూ అంత నిఘావేసి చూడలేదు. అడివిలో కాపరం చేస్తూ వుండినా అడివితత్వం అంతా ఎవరూ తెలుసుకునేవాళ్ళకాదు. అడివిలో ఎన్నో రకాల అరుపులు వినిపిస్తాయి. అటు మనసు పెట్టి ప్రతిదప్పుడూ విని తుళ్ళివడితే పని చెయ్యడం కష్టం.

దూరంగా పసుపుపచ్చటి ఎండ కొండ సగం మీద మెరిసింది. క్రమంగా ఎండె క్కింది. నీటిమీద ఎండవడింది. ధర్తనీమాత సంజస్నానంచేసి ఎండలో నుంచోడం బెజుణివుంటే చూడగలిగేది. ధర్ము ఏడు రంగుల ధనస్సు ఎత్తి పట్టుకోడమూ చూడగలిగేది. ఎంత అందంగా వుంది! ఎంత సుందరంగావుంది! దయచూడు దేవతా! నీపాదుకలు చల్లగా వుండాలి!

పనిముగిసినదానికి సంకేతం ఎర్రపొద్దు. ఈవెలుగు కాస్త అయిపోతుంది. తరవాత ఇళ్ళకు మళ్ళడమే. హటాత్తుగా రకరకాల శబ్దాలు నాలుగువేపులా ప్రతి ధ్వనించాయి. కొండకింద ఆడనెమళ్ళూ, మగనెమళ్ళూ, అవాళటి చివరినాట్యం ఆరంభించి వొకదాన్నొకటి పిలుచుకున్నాయి-మ్యా వో, మ్యావో! తుప్పల్లోనూ, చెట్ల మీదా చిన్నచిన్న పిట్టలు స్వరలిపిలోని భగ్నాంశం లాగ కూతపెట్టాయి. మందలు మందలు చెట్లమీదికి ఎగురుతూ తిరిగాయి. లోయ పొలాల్లో పనిముగించి వేచిన కుర్రాళ్ళూ, ధాండీలూ ప్రేమగేయా లారంభించారు. సంజపొద్దు నీరెండలో మన్య ప్రకృతి నవ్వుతోంది. కొండ కొప్పవేపు పొద్దు వాలిపోతోంది. కొండతలమీద తలపాగాలావున్న మేఘం అపురూపమైన రంగుల విన్యాసంతో అపుహించింది.

కొండమీద ఎవరో అడిగారు, "బెజుణి ఏదీ? బెజుణి ఎక్కడ?" మరికొందరూ అదే ప్రశ్న వేశారు, "బెజుణి ఎటు వెళ్ళింది?" పొద్దుగూకిపోతూవుంది. "వాన రాకముందు ఈఅడివి పక్క వెళ్ళింది. మునిల్లి. చూశాం" అన్నారు జనం. అయిదారుగురు కలిసి అడివి దగ్గరికి వెళ్ళి పిలిచారు. - "బెజుణీ - బెజుణీ! - " జవాబులేదు. బుజాలమీద గొడ్డళ్ళువేసుకుని కొంతమంది "బెజుణీ, బెజుణీ" కేకలు వేస్తూ సాపరాయిదాకా వెళ్ళారు. మందారపువ్వులు తెగి పడివున్నా యక్కడ.

ఎర్రటి నన్న పూసలపేరు వొకముక్క గుండెత్తు తుప్పకొయ్యని వేలాడు తోంది. తడిగా వున్న అడివిలో మురుగుకంపు కొడుతూనే వుంది ఇంకా. మరేమీ మచ్చు మాయాలేదు. పరిగెత్తిపరిగెత్తి తిరిగివచ్చేవారు వెళ్ళినవాళ్ళు. పిడికిళ్ళు బూరాలు చేసి పూదారు. కిందిలోయలోని వాళ్ళని పిలిచారు. పరుగుపరుగున జనం వచ్చి మూగారు. మొహాలూ చేతులూ పూపుతూ వాదించారు. మనస్సులో తెలినిభయం శంకగా వుంది. కొంతమంది పరిగెత్తుకువెళ్ళి దగ్గిరలోపున్న గేదెలమందనూ, కాపర్లను కూడా తోలుకువచ్చారు.

ఎండ మాసిపోతూవుంది. ముందు గేదెలమంద తోలుతూ, వెనక బుజాలమీద గొడ్డళ్ళు వేసుకుని, కర్రలు పట్టుకుని, 'హో హో' కేకలువేస్తూ, కర్రలతో తుప్పా తుట్టా కొడుతూ కొంతమంది అడివిలో దూరారు. ఎంతోదూరం వెళ్ళనక్కర లేకపోయింది. ముక్కముక్కలు చిరిగి ఎర్రచీరె తుప్పలమీద తగులుకుని వుంది. గాలిలో పెద్దపులి వాసన వేస్తోంది. మరికొంచెంపైన, రాతిమీద మరిన్ని పూసల పేర్లు పడివున్నాయి. రక్తం పడివుంది, ఏటవాలుగావున్న పుత్తినేలమీద ఈడ్చిన గుర్తు కనపడింది. రక్తం పడివున్న దగ్గిరే నిలబడే పరికి మీదినించి చీదరిస్తూ పెద్దపులి మెల్లిగా గర్జించడం వినబడింది. ఉత్తరక్షణంలో గేదెలమంద ఎదట వొళ్ళు పొంగించుకు లేచి నిలబడింది పెద్దపులి. అదీ వొక గేదంతవుంది. గేదెల వెనక అంతమందీ కొయ్యబారి నిలబడ్డారు. శిరస్సులమీద చేతులు జోడించి ప్రార్థించారు.

"మహాప్రభూ! మహాప్రభూ! మామీద కోపగించకు. దయచూడు మహాప్రభూ!"

కిందినించి మీదిదాకా చూసింది పెద్దపులి. తన సరాక్రమం చూపిస్తూ నిలబడింది. చెట్ల మీంచి అకులు రాలిపోయినట్టు, గుండెలు కంపరమెత్తినట్టు రెండు మాట్లు వోండ్రపెట్టింది. ఒళ్ళంతా మెరుపు వేగంతో కెరటాలు పాకించి, నోరు తెరిచి, తోకకిందికికొట్టి వొకపక్కకి చెంగున దాటింది. అంతమందీ దేబెల్లాగ చూస్తూనేవున్నారు. మొహం ఝాడిస్తూ పెద్దపులి పక్కగా వొకరాతి సందులోని వొండలోంచి, వికలాంగంగా వున్న బెజాణి ముసిల్దాని శవం పట్టుకుపోయింది. బల్లి చెదపురుగుని మోసుకుపోయినట్టు నోటితో కరుచుకుని కొండవోరకి వెలిపోయింది. శవం నించి నరరక్తం కారిపోతూ వుంది.

అందరూ అలా చూస్తూనే వున్నారు. ఎవరినోరూ విడలేదు. పట్టుకుపోతోందనికూడా ఎవరినోటా రాలేదు. నిర్భయంగా దాట్లు వేస్తూ వెలిపోయింది పెద్దపులి.

కనుచాటయాక గోలచేరారు జనం. పులివెలిపోయినవేపు చూపిస్తూ గొడ్డళ్ళు మీది తెత్తారు; కర్రలుపారు; గొల్లుమన్నారు. పొద్దు గూగిపోతూంది. అడివిదేశం మీద విషణ్ణచ్చాయలు అయిముకున్నాయి.

"ఈరుకోండి. గోలచెయ్యకండి. అపదలేకండా ముందు ఇంటికి చేరనివ్వండి. పులిదుమా అడ్డుకుంటుంది" అన్నాడు దిసారి.

'పులిదుమా' అంటే - పులితినేసిన మనిషిపేతాత్మ. పులికంటే 'పులిదుమా' భయంకరమైంది. తాను చచ్చిందని ఐతికున్నవాళ్ళంటే ఎంతో ఈర్ష్య దానికి. దారితప్పించి పట్టుకుపోతుంది. భయపెడుతుంది, అపదతెచ్చిపెడుతుంది. దాని నోరు ఎర్రగా వుంటుంది. తల ఎర్రగా బోడిగా వుంటుంది. చిన్నపిల్లలాగ పులి తోకమీద నవారిచేస్తూ పులికి అన్నీ ముప్పుతుంది. ఏ ఉపాయంతో ఏమనిపిని ఎలా చంపడమో నేర్చుతుంది.

రాత్రిపడుతూవుంది. దారిలో బెజుడి పులిదుమా తిరుగుతూ వుంటుంది. ఎదురు పడడంలో విచిత్రంలేదు.

గేదెలకాపర్లు మందతోలుకుపోయారు. తలవొంచుకుని, గుంపుగా మిణిఅపాయు పూరివాళ్ళు ఇళ్ళకి మళ్ళారు. దాల్లో వొక్కొక్క కాలుజారిపోయేది. ఒక్కొక్కడు చిన్నకర్రవల్ల, చిన్నకొమ్మ కాలికి తగిలితే వారెడు దూరం గెంతేవాడు తుళ్ళిపడి. ఒక్కొక్కడు దూరంనించి ఏదో తుప్పవేపు వేలుచూపి తోడివాళ్ళని అపేసేవాడు. బైట వొక నక్క కనపడితేచాలు, పూపిరి బిగించి చీకట్లోకి సూటిగా చూస్తూ అగి పోయేవారు జనం.

ఇలా పడుతూ లేస్తూ దారిగడిచిపోయింది. మీదినించి పూరివెలుగు కనపడ్డాక అంతమందికి సాహసం కలిగింది. ఈరికొండ దిగుడులో అడుగుపెట్టగానే కేకలు వేసుకుంటూ ఎవళ్ళదారిని వాళ్ళు వెళ్ళారు. ఇంటికి వెళ్ళడంతోనే ముందు ఇవాళటి పెద్దకబురు ఏకరుపుపెట్టారు. పెద్దపులి ఎలా "క్రాం" మంబో, ఎలాగుడ్తురిమి చూసిందో, ఎవళ్ళూ ఎలాభయపడలేదో, అందరి ఎదటూ అది ఎలా నిలబడిందో, అంతా వివరించారు. ఎంత బహదూరుతనంతో తామంతా సుంచున్నారో - ఎన్నో చెప్పారు. ఈరుపూరంతా గగ్గోలయిపోయింది. తిరిగి వచ్చిన వాళ్ళని ప్రിയ జనం కొగలించుకున్నారు, ముద్దులాడారు, వాళ్ళని పులి ఎత్తుకుపోలేదని కృత జ్ఞతతో ఏడ్చారు. పోరవిరుచుకుని కొంతమంది ఉపన్యాసాలు చేశారు. పులి తిన్న జాగా దగ్గిరికి ఎంతో దగ్గిరగా వెళ్ళారు వాళ్ళు. నరిగ్గా అపద నోటిదగ్గిరికి వెళ్ళారు. ఐతికి తిరిగి వచ్చారు.

ఈశ్వరీకి వెళ్ళేసరికి దివుడుసావోతా అందరికంటే వెనకవుండి "చూచినదృశ్యం మరుపురాదు" అనుకుంటూ మెల్లిమెల్లిగా నడుస్తున్నాడు. కొద్ది క్షణాలక్రితం తనతో మాట్లాడిన మనిషి లేదని నమ్మకం కలగడం లేదు. ఎంతభయంకరంగా వుందో! బుర్రలో మేకులు దూరినట్టుంది. చింతాకత్తి మరచెడిపోయింది.

బారికి ఇంటినించి పూళ్ళోకివెళ్ళే దారిమలుపుదగ్గర నిర్జనంగావున్న కిత్తలిపెండె చీకట్లో ఎవరో నిలబడివున్నారు. - సోనాదేయి! దివుడు దగ్గరికి వెళ్ళాడు. సోనా దేయిని! రెండడుగులుదాటి ముందుకి వెళ్ళాడు. నడక మరింత మందగించింది. వెనకనించి మెల్లిగా పిలుపు వినిపించింది. -

"సావోతా - "

"ఏవే!" చికాకుపడుతూ పురిచూచు దివుడు - "ఎవంటున్నావు?"

"భయవేస్తున్నాది - సావోతా! అందరూ ఏదో అంటున్నారు. బెజ్జి - "

"భయవేస్తుంటే చచ్చు." కారణంలేందే మండిపడ్డా డతడు. తన బలమైన అడుగులు ముందుకి వేశాడు. దబదబా నడిచిపోయాడు. మనస్సు తేలికగా వుండిపోయింది.

నందడి చేశాక అంతమందీ పూరుకున్నారు. ఆరాత్రి మెల్లిమెల్లిగా జనం తలుపులు విగించేశారు. రాత్రి ఎవ్వరూ మరి బైటికి రాలేదు. మొహాలు కప్పకుని, అన్నురున్నురనీ నిట్టారుస్తూ, చెవులు రిక్కబెట్టుకుని ఇంటింటా పడివున్నారు. పులిడుమా అరుపు వినిపిస్తుండేమో అని వాళ్ళ భయం.

ఏమీ వినపడలేదు. రాత్రి నిశ్శబ్దం భగ్గుంచేసి అర్ధరాత్రప్పుడు వానమాత్రం వాదింది.

ఎనభై తొమ్మిది

ఉదయానికి వానలేదు. మందమందంగావున్న పొగమంచుమీద వెలుతురు గుండ చల్లుతోంది. రాత్రిళ్ళు చుక్కలుచూపే పాండుడిసారి రాతిమీద కూచుని పొలాల లోపపక్క కొండవేపు కళ్ళప్పగించి చూస్తున్నాడు. అక్కడ ఎక్కడోపడి వుంటుంది బెజుణి. ఏరాళ్ళవొరకల్లోనో, ఎతెలిని, పేరులేని చెట్టుకిందో పడి వుంటుంది.

ఎండెక్కుతోంది. అదిగో అక్కడ కొండమీద ఆకాశం తెరిపిగావున్నదగ్గర రాంబందులు నుళ్ళు తిరుగుతున్నాయి. పాచికవం పడివుంటుంది. తడిసి ముద్దగా వుంటుంది. మంచులా చల్లగా వుంటుంది. ముక్కలు ముక్కలై మనిషి కళేబరం పొల్లి వుండదు. ఈగలు ముసురుతూ వుంటాయి. చీమలు వట్టేసి వుంటాయి, బార్లుతీసి. మనిషి కళేబరం అది - ఆ ..

భావించి డిసారి వొళ్ళు ఝల్లుమంది.

అకళేబరం రాంబందులు పీక్కు తింటూ వుంటాయి. చెంగున గెంతి పెద్దపులి పళ్ళతో చీలికలు చేస్తూ వుంటుంది.

నిన్న నడుస్తూవుండేది. భూతభవిష్యత్తులు విచారిస్తూ వుండేది. అదుగో ఆకికా రణ్యంలో ఆమె శవం పొర్లుతూ వుంటుంది. మనుషులు లేరక్కడ. ధర్తని రాతి వొడిలో పడివుంటుంది. ధర్మకళ్ళు చూస్తూ వుంటాయి. పులి, రాంబందులూ, చీమలూ - ఇవే వుంటాయి దగ్గర.

జలుజలు మంటూనే డిసారిమనస్సు దిటపు చేసుకున్నాడు. తాను అక్కడ లేక పోడంవల్ల బికిపోయాడు. బికితుండబట్టి తన జాగాలో సుఖంగా కూచుని బెజుణి కోసం విచారించ గలిగాడు. అదే తన జీవనంలోని ప్రతిక్రియ.

బెజుణివుండేది, వెలిపోయింది. వమాజకార్యం నడవడంకోసం మళ్ళా వొక బెజుణి తయారు కావాలి. డిసారి యోగం నిర్ణయిస్తే మళ్ళా ఎవతో దేవతల స్తోత్రాలు పాడుతుంది; ఆడుతుంది. కాని ఈ బెజుణి ఎంత గొప్పది - కోడు దేశంలో వొక ప్రాచీన విన్మయం ఆమె. గతించిన యుగం చరిత్ర.

డిసారి భావిస్తున్నాడు - డిసారి లెక్కలు చిటికె వేసి పూదేసి దివ్యదృష్టి ఏకరుపు

పెట్టడానికి మరెవ్వరూ లేరు. నిజంగా అమె దేవతల్ని చూసేదా? లేదంటే అయోమయపు కళ్ళతో చీకటి సంచుల్లో చూసి దేవతని కానిదేదా? చుక్కలయోగం వల్లనే క్రియ. క్రియవల్లనే ఫలం. రెండూరెండూ కలిస్తే నాలుగువుతుంది. ఇది తప్పని రుజువుచేసి వెళ్ళలేకపోయిందామె. చుక్కలు యోగించాయి. బెజుణిని పులి ఎత్తుకుపోయింది. అమె చచ్చిపోయింది. అమె మీద అకడికి జాలి కలిగింది. తననమ్మకం దృఢపడింది.

"అయ్యో, పిచ్చిదానిలాటి ముసిల్మీ ఎంతోకాలం నాటి ముసిల్మీ. వెళ్ళిపోయింది."

బెజుణిని పులితినేసింది. డిసారికి వనితగిలింది. ఆరివాళ్ళ మేలుకోసం 'పులి దుమా'ని కాయదాలో పెట్టాలి. అదివారం రోహిణి యోగంలో పులిదుమాని పిలిచి రాటపాతి అటకాయించాలి. తెలియోగంలో అడివి బండించేస్తే అదిదాటి రాలేదు పులి. ఎంత ప్రవీణత, ఎంతవిచక్షణత కావాలి దానికి. అకాశానికి దండంపెట్టి అన్నాడతడు - "మీకే తెలుసు, మీరే ఇద్దరించాలి."

ఒళ్ళు విరుచుకుని, పొగాకుముట్టింది, ఆరాతిమించే కొండమీది రాంబందులు చక్కి తిరుగుతూండడం చూశాడు డిసారి. వదేపదే వొక పాడుకుకూహలం కలిగింది. ఇంకా వుంటుందా అమె? - దుమ్ములూ చర్మమూ కలిపి దోసెడు మనిషి. ఏం మిగిలి వుంటు దామె?

ఎన్నాళ్ళనించో ఇద్దరికీ సంబంధం వుండేది. ఇద్దరూ కలిస్తేనే పూలో చర్మ బలం. డిసారి యోగం నిర్ణయించేవాడు. బెజుణి పూజచేసి నృత్యం చేసేది. లోకుల మనోహంభ సఫలమయ్యేది. ఎవళ్ళకైనా పినరంత జలుబుచేసినా, ఎవళ్ళ చెయ్యయినా నులుచుకుపోయినా - డిసారి బెజుణి రావాలి. సామాన్యమైన అనిష్టమైనా సరే, ఇద్దరూ రావలసిందే. పులితినడంవల్ల ఇవాళ పూజ చెయ్యాలి. 'ఇలాంటప్పుడు ఈ బెజుణి వుంటేనా?' అనుకున్నాడు డిసారి - 'బెజుణి ఏ సంధామనిషి అయితేనేం గాక, తన దైనందిన జీవనంలో అమె తన తోడు నీడ. ఒకసత్తా. అలాటి అమె ఇప్పుడు మరిలేదు.

జనం రాకపోక లారంభించారు. అయిదారుగురుచేరి బెజుణి చావే అలోచించారు. తలుచుకుంటే భయంగావుంది. పొలాల వల్లంవేపు చూస్తే గుండెకాయరక్తం అర్చుకుపోతోంది. గోష్టిలోంచి వొకమనిషిని పులి పట్టుకు పోయింది. ఈసారి పులిభయం అధికమైంది. పులికి మనిషిమాంసం రుచికలిగింది. పిచిమరిగినపులి వరసపెట్టి తింటుంది. చారంటపోతుంటే అది నక్క కూచుంటుంది. పొలాల్లో

సనిచేస్తున్నప్పుడు తుప్పవాటునించి పురుకుతుంది. పగలు పొలాల్లోనూ, సంజ సంజప్పుడు పొలాలనించి వచ్చేటప్పుడు పుంతలోనూ, రాత్రి పూరిపొలిమేరలోనూ నక్కి నక్కి తారాడుతుంది. రెన్నాళ్ళకి పోక తలకాయ కావాలి దానికి. ఏపూ ల్లోంచైనా సంగ్రహిస్తుంది. మహాబలకాలి పెద్దపురి; దేవత. ఎకళ్ళ మొగమోట మూ లేదు దానికి.

అడినితో ఇల్లు కట్టుకుని, పులినుంచి తప్పించుకోడం వల్లకాదు. పులితింటుంది. ఈ ఆలోచనలో దివుడుసావోతా కత్తు కలిపాడు. ఉదయాన్నే లేచి బారికిని పిలిపించాడు. నాలుగున్నీ తోడిచ్చి పోలీసు తానాకి కబురంపాడు. గవర్నమెంటు ఆడరు రిపోట్ పంపకపోతే శిక్షపడుతుంది. పులిగయంలో కొంతమంది పోలీసులదగ్గరికి వెళ్ళి, అక్కణ్ణించి తిరిగివచ్చేసరికి సగం దారిలో మరికొంతమంది ఎదురయేవాళ్ళు. పులి తింటూవుండేది. పోలీసులకి కబురు వెళుతూ వుండేది.

"రేపు తలమీద వేళయేసరికి పోలీసుల దగ్గర అందుకుంటారు" అన్నాడు సావోతా - "తరవాత నాలుగురోజుల్లో ఎవరన్నావస్తే రావచ్చు."

"బిరాన సంపించావు, మంచిపనిచేసావు సావోతా, కాకపోతే మళ్ళీ - "

పోలీసులు వచ్చి, "మనిషిని పులి చంపితే చచ్చిందా, మరలాఅయినా చచ్చిందా?" అని విచారణ చేస్తాడు. పులిని చంపడానికి మాత్రం వాళ్ళురారు. పులిచస్తే అకస్మాత్తుగా కోడుల వొడ్డిపాపాకులతో చవ్వాలి. అంతే. అయితే అందుకోసం కూడా డిసారి యోగం నిర్ణయించాలి.

ఒడ్డితుపాకి నాలుగుమూళ్ళ పొడవుంటుంది. ఒక చెట్టుకి మెలిపెట్టి వుంటుందది. రంజకానికి (జానికితాడుకి) నిప్పుముట్టిస్తే సరసర సరసర ఘడియదాకా చప్పుడవుతుంది. పులి ఎటువేపు వెళుతుంటే అటువేపు వేటకాడు తుపాకి మోహం తిప్పుతూ వుంటాడు. ఫిరంగిలా పేలుతుంది తుపాకి. పులి వెళ్ళిపోకండావుంటే, దాని వొంటికి గుండు తగిలై - తప్పకంకా అది చస్తుంది. అయితే అన్నిటికీ డిసారి నక్షత్రయోగం అవసరం.

తలగా పులగంలో పూళ్ళో ఇదే చర్చ జరుగుతూ వుంది. డిసారి ఇవాళ రెట్టింపు వడితో తన యోగబలం ప్రచారం చేస్తున్నారు. యోగం తప్పితే క్రియ ఎలా నిష్ఫల మవుతుందో చెపుతున్నాడు. ఆపదలో నోళ్ళు వెళ్ళవెట్టి వింటూన్న గోష్టి జనానికి అదే విధమర్పి వివరిస్తున్నాడు. జోరుగా పొగ వొడులున్నారు. ఒకళ్ళకి ఆపదవస్తే పూళ్ళో కాసరమున్న వాళ్ళందరూ గుమికూడి తమవిషయం ఆలోచిస్తారు. వాళ్ళందరికీ దైర్యం చెప్పడం డిసారి పని. అదేఅతడి పారోహిత్యం.

"నియమానికిలోంగి నడిస్తే ఏదుఃఖమూరాదు. ఏకష్టమూరాదు" అన్నాడు డిసారి - "ఏంచేసినా అడిగి చెయ్యండి. తెలుసుకు చెయ్యండి. భయమేమిటి?"

మనస్సులోని విహ్వలభావంవల్ల కుర్రాళ్ళుకూడా డిసారి మాటకి అడ్డుచెప్పలేక పోయారు. డిసారిమాటలు చచ్చిన జెజుణిని తనువుకి తెస్తూవుండేవి. ఇలా సాధారణ మానవులు జీవనంలో అనుభవానికి తెచ్చుకోలేని మాటలు ఎన్నో అన్ని ఏకరువు పెట్టేది జెజుణి. అబోసినోటినించి ఎన్నో విజ్ఞానం విషయాలు బైటికి వచ్చేవి. ఒళ్ళు గరిపొడిచే మాటలు, తలతిరిగిపోయేమాటలు వినిపించేవి. అయినా కర్మ రజ్జువు లాక్కుపోయిందామెని. పులికడుపులో వడిపోయింది. అన్ని మోడి విద్యలూ, అలౌకికజ్ఞానమూ అంతతో అంతమైపోయాయి.

డిసారి చెప్పకుపోయాడు - "ఇప్పుడు చూడండి, జెజుణి చచ్చిపోయింది. బక్క ముసిల్లి పొయ్యిమూల వెచ్చగా కూచుని వుండవలసింది. 'మనం దానికి ఇచ్చే వాళ్ళం కాదా, చూసేవాళ్ళం కాదా? పొలం వెళ్ళవలసిన పనేముంది దానికి? వెళితే వెళ్ళిందయ్యా? వెర్రిదానిలాగ వానాకాలం అడివిలో దూరవలసిన అవసరం ఏం వచ్చిందంటా? అది అక్కడికి ఎందుకు వెళ్ళిందో, ఎందుకు దాన్ని పులి తినేసిందో చెప్పగలరా ఎవళ్ళయినా? అంతా అదృష్టం, నక్షత్రాల యోగం. అంతా చుక్కల దయ. వాటియోగంవల్లే ఎంతో బుద్ధిమంతుడైన మనిషికూడా సమయానికి పొరపాటు చేస్తాడు. చావు మొహాన వెళ్ళి ఐలవంతాన సడతాడు. రైతు రైతుగా ఎందుకున్నా డివాళ? షాహుకారు షాహుకారుగా ఎందుకున్నాడు? ఒక గోష్టి దగ్గర మరొక గోష్టి గులాబ్బె తలమ్ముకుని ఎందుకు వుండి? ఒకడు ఖైదుచేస్తాడు, ఒకడు ఖైదు అనుభవిస్తాడు, ఎందుకని? ఒకదగ్గర చీకటివుంటే వొకదగ్గర వెలుగు వుంటుంది, ఏంచేత? (మీదికిచేతులెత్తి) అంతా వాటి లీల. వాటి మనోలాసం. ముందూ వెనకా లేదక్కడ. మంచిచెడ్డా లేదు. అవికూడా ఏదో భాగ్యవక్రంలో పడి తిరుగుతూ, ఎవళ్ళనో ఏదో చేస్తాయి. అందుకనే 'చిన్నా పెద్దా యోగానికి లొంగి నడవండి. దాన్నిబట్టే పనిచెయ్యండి. అటు తరవాత ఏమైనా సునతప్ప వుండదు' అంటాం మేం.

"అరిటి పిలక 'లదా' యోగంలో పాతాలి. మామిడిమొక్క 'జెటి' యోగంలో నాటాలి. కమలాపళ్ళు 'మెడింకిరా' యోగంలో తియ్యాలి. చీలుగుచెట్టు 'సర్హా' యోగంలో సరకాలి. రేగుపళ్ళు 'రోహిణి' యోగంలో కొయ్యాలి. ఇరవయ్యేడు నక్షత్రాలకి ఇరవయ్యేడు యోగాలు. కూచుంటే యోగం, నిలబడితే యోగం. నడిస్తే యోగం. యోగం వొప్పుకోకపోతే ఎలా?"

డిసారి ఉపన్యాసానికి అడ్డంకిగా పూళ్ళో ఆడంగులు ఏడ్చులు వినబడ్డాయి. అందరూ చెదరిపోయారు. అవును, బెజుణి చచ్చిపోయిందా మరి, ఈళ్ళోని గోష్టి మనిషికోసం పనిని ఏడవవద్దా? మగాళ్ళకంటే కోడుప్రతి కర్తవ్యజ్ఞానం అధికం అవుపడింది. ఉదయాన్నేలేచి ఇల్లిల్లా పిలుచుకున్నారు. ప్రాచీన పంథాప్రకారం ఊరిపూర్వ 'భామణ' మీద విచారంగా కూచున్నారు. అందరూ వచ్చి సిద్ధ పడ్డ తరవాత ఐక్య కంఠంతో, చచ్చినమనిషికోసం ఏడుపు మొదలెట్టారు.

"అలో అలో హాశేయూః హాశేయూః

నింగే ఒయాతాణాకి.

నింగే తింజాతాణాకి. పాపు."

(అయ్యో అయ్యో చచ్చిపోయింది. అయ్యో అదృష్టం నిన్ను పీల్చేసిందా? నిన్ను తినేసిందా? అయ్యో అయ్యో!)

మెల్లిమెల్లిగా మరణసంగీతమల్లాభందోబద్ధమైన ఆలాపనకింద మారింది. ఆలాప నల్లా కరుణ క్రందనమైంది. కళ్ళనించీ, నోళ్ళనించీ ధారలు కారాయి. మనస్సు లోని దుఃఖం కొనలు సాగింది. రెండు చేతులతోనూ బుగ్గలు రక్కు-కుంటూ వెక్కివెక్కి ఏడుపులకింద పరిణమించింది. ఈళ్ళో అడాళ్ళు యావన్నండి కూచుని ఏడ్చారు. ఆవిడుపులు మరి అగలేదు.

మనిషి పుట్టాక ఏడవడానికి కావలసినన్ని కారణాలు. ఒకరి తండ్రిపోయి వుంటే, బొకరి కొడుకుపోయి వుంటాడు. ఎవ్వరూ పోకపోయిన వాళ్ళకి మరేదైనా దుఃఖం వుంటుంది. ఎన్నోలోపాలు కాల్చి వాతలు వేస్తాయి. ఎన్నో కోతలు గాయాలు చేసి పోతాయి. ఏడవాలని నడుంబిగించి కూచుంటే ఏడ్చు వచ్చేకార ణాలు ఎన్నో తనుపుకి వస్తాయి. తరవాత విలాపం ఆరంభమవుతుంది. కనపడని దేవతకోసమే కానీ, లేదా బెజుణికోసమే కానీ నోట ప్రవాహంగా బైలుదేరి పారు తున్న నీరు అప్పునం తవ్వి మళ్ళకి పెట్టడమే ఇక.

బెజుణి వెలిపోయింది. పొలాల లోవ దగ్గర కొండమీద ఇప్పుడుకూడా రాంబం దులు ఎగురుతున్నాయి. ఈళ్ళో ఏడుపులు -

ఎవ్వరూ బెజుణి? ఎవళ్ళకి ఏమవుతుంది? ఆమె కొడుకులేరు. కూతుళ్ళులేరు. రక్తపంబంధం వాళ్ళు ఎవళ్ళులేరు. నిర్వంశం మనిషి చచ్చి దెయ్యమైపోయింది. ఏ ఆత్మీయులూ లే రామెకి. చుట్టాలూ పక్కాలూ లేరు. శత్రువులూ లేరు. ఆమె ఎన్నాళ్ళందో, జతకున్నవాళ్ళు చూస్తున్ననాటినించీ ముసిల్మానేవుంది. సమాజం

అమెనించి ఎలాటి పని పుచ్చుకుందో, అలాటిపని అమెనించి పుచ్చుకుందికి నమాజంలో అందరికీ హక్కుంది. ఈరవతర అమె పాక. కిత్తలిపెండె దొంకల మధ్య పాచుగుడిసెలో వొంటరిగా వుండేది ముసీల్లి. నగం మనిషి నగం దెయ్య మూసూ అమె, ఎవరితోనో గుసగుసలాడేది. పాములు పెంచేది. నక్కలతో మాట్లాడేది. చచ్చిపోయిన మనుషుల్ని చూసేది. అమెని చూస్తేనే భయమేసేది అందరికీ. కళ్ళల్లో కళ్ళపెట్టి చూడ వీలయేది కాదు. మనిషి జీవనం అంచుల్లోనే బతుకంతా వెళ్ళుచుచ్చింది రామె. తుదకి భయంకరంగా చచ్చిపోయింది. తలుచుకుంటే స్వార్థం తలెత్తదు. స్నేహం కలగదు. అమెకి ఎవ్వరూలేరు.

అయినా అమెకోసం పూరు ఏడుస్తుంది.

గోష్ఠిలో వొకతె అమె.

తొంభై

అదివారం మట్టమధ్యాహ్నం.

దగ్గిరదగ్గిర పూళ్ళ కోడలులు వరసపెట్టి మిణిఅపాయు వస్తున్నారు.

చేతుల్లో ఈటెలున్నాయి. బుజాలమీద గొడ్డళ్ళు - కొంతమంది వొడ్డితుపాకులు పట్టుకున్నారు. చేపాటికర్రలు కావిడిబద్దల్లా చేసుకుని దారిబతైం చోడిసిండి, ఆనప తుంబలూ, ఎండుకర్రలూ మోసుకువస్తున్నారు. వానకోసం వీపున గిడుగులు కట్టుకున్నారు. ఒకజట్టుకోసం అన్ని గిడుగులూ వొకక్కరుకూడా మోసుకువస్తున్నారు; అంతమందీ గోచిపాతరాయిల్లే; తలమూసిన వాల్లే. తలల్లోనూ, మొలల్లోనూ, చెవుల్లోనూ ఎక్కడవడితే అక్కడ పొగాకూ, ధుంగియూ దోపుకున్నారు. అడివిజాతిమనుషుల అలవాటు ప్రకారం అడివి దారిన వొకళ్ళ వెనక వొకళ్ళు నడుస్తున్నారు. ఘాటీలమీదా, పల్లాల్లోనూ, నాలుగుదార్లు కలిసే చోట్లా వేరువేరు గ్రామాలవాళ్ళు కలుసుకుంటున్నారు. అందరిమెహూల్లోనూ, అందరికళ్ళల్లోనూ అగిన మేఘాలనీడలే అపువీస్తున్నాయి. అదే గాంభీర్యం కనిపిస్తోంది. అంతమందీ వొక్క-విషయమే చర్చిస్తున్నారు - పులిభయం.

కింది కుట్టిం గ్రామం సావోతా వచ్చాడు సోనాసావోతా. అయిదుమూళ్ళ పొడవు మనిషి. కెందుఅరారి చాచిరి సావోతా పిడివెల్లి నాలుగుమూళ్ళ మనిషి. విచిత్రమైనవి వాళ్ళ పూళ్ళు - ఖల్కాణా, పిప్పిలిపదరా, కేళాకాచాడి, దామన గండా, కాయిపదరా, ఖాలుజోడి, బామూరీ, బందికారా - ఇలా ఎన్నో పూళ్ళు. అన్నిపూళ్ళ ప్రతినీధులూ వచ్చారు.

మిణిఅపాయులో పులితన్నది కనక దానిప్రతికారం పూజ జరుగుతుంది. కర్ర పుల్లకి మీరపకాయకట్టి కబురు వెల్పింది. ఉన్నపాలాన లేచివచ్చింది జనం. అపద వచ్చిపడితే కోడలులు కట్టుకడతారు. ఈకట్టు పులిచంపే పండుగకోసమే అవుగాక.

నానాగ్రామాలవాళ్ళూ దాగ్లో వొక్కదగ్గిర కలిసి, నానారకాల ఆలోచన చేస్తున్నారు. ఆఆలోచనకు తికాణా అంటూ లేదు, తలాతోకా లేదు. కొందరు అపద విషయం మూట్లాడితే, కొందరు సొంతగోల ఏకరుపు పెడుతున్నారు. ఒకరు తమ జాతి చేతకానితనం చర్చిస్తే, వొకరు బైటికత్తువుల విషయం ఎత్తుకుంటున్నారు. ఫలితం ఏమైనా కానీ, అంతమందీ ఏకం కావాలి. కోడలుల జాతిలక్షణం అది.

చేతిలో ఆయుధాలు - కర్రలూ, ధనుస్సులూ, ఈటెలూ, గొడ్డళ్ళునూ. వీటితో క్రూరమృగాలు చావవు. ఒడ్డి తుపాకి అంత సులువైంది కాదు; బయలుపూవు. చప్పున ఫలం కనిపించినట్టు, అదీ నిశ్చితమైన ఫలం కనిపించినట్టు రెప్పపాట్లో పనిచెయ్యాలి పులికి. ఏనాడో మనుషులు మంచి బలవంతులుగా వున్నప్పుడు కర్రతో బాదేసి పులిలాటి శత్రువుని కూడా లొంగ దీసేసే వాళ్ళు, కత్తితో నరికేసే వాళ్ళు. కాలం మారిపోయింది. పులిబలం పెరిగింది. మవిషి బలం తరిగింది. ఇకముందు గుర్రశస్త్రాలు కావాలి. సీమతుపాకి అయితే ఇష్టం వచ్చినట్టు విరిచి గుండుపెట్టెయ్యవచ్చు; చెప్పినట్టు వింటుం దది. చప్పున మొహం దాచేసుకోవచ్చు. చాటున నక్కి గురిచూసి 'థాం' మనిపిస్తే 'థాబ్బు' మని దూసుకుపోతుంది, తప్పుడు దూరంచించే శస్త్రప్రయోగం చెయ్యవచ్చు. పులి ఏకాపాయంతో చంపుతుందో ఆకాపాయంతోనే దాన్ని చంపవచ్చు.

పులి బలమైనదే కాని, ఎదటపడి చంపదు, దొంగ. మహాకౌశలం దానిది. అదిగో అడవుదొర వుండేవాడు, మధ్యనించి రెండుచంకల్లోనూ ఇద్దరు థాండీలని పులిలా ఎత్తుకు పోయి ఏనందులోనో నక్కివాడు. సీమతుపాకితో వొకటితరవాత వొకటి పెద్దపులులు చంపేసి పడేసేవాడు. ఎలాటి అస్త్రం ఆతగాడిది! ఎంతతేలికగా వుండేది. కోడుల అదృష్టానికి అలాటి తుపాకులు దొరకవు. ఊళ్ళో పొలాలన్నీ అమ్మేసి అలాటి తుపాకి కొనవచ్చు. కాని 'అడర్' లేదు. 'లయినన్' పత్రం కావాలి. 'మీరు చదువుకోలేదు' అంటారు అదికార్లు. 'మీ బుర్ర సరిగావుండదు' అంటారు. 'మీలో మీకు విరోధాలున్నాయి. మీలోమీరు కాల్చుకుంటారు. ఈతు పాకి పట్టుకునే యోగ్యత మీకు లేదు' అంటారు. ఏభరోసామీద కోడు వెళతారు ఇంతపెద్దకోరిక కోరదానికి:

దూరంగా మల్కనగిరి అడివిలో 'బండ పరజా' లని వొకజాతి మనుషులున్నారు. చిన్నచిన్న మనుషులు వాళ్ళు. తలవెండ్రుకలు దగ్గిరసా కత్తిరించు కుంటారు. చేతిలో విల్లూ, అమ్ములే వుంటాయి. వాళ్ళదేశంలో పులి ఉపద్రవం చేస్తే అంతమండి వొక్కటై, పగపట్టి పులిని వెంటాడతారు. ప్రాణాలమీద ఆస వొదులుకుని, చచ్చి చెడి పులిని చంపేస్తారు. కాలేసి, దానిమాంసం తినేస్తారు. అప్పటికి కాని వాళ్ళకోపం చల్లారదు. అంతపని చేశాకకాని వాళ్ళు ఇంటికిరారు. ఈకట్టూ, ఈతెగింపూ వుండబట్టి వాళ్ళదేశంలో పులి మచ్చా మాయా కనపడదు. హాయిగా వ్యవసాయం చేసుకుంటారు వాళ్ళు. పులి తన అడివిరాజ్యంలో మొహం చాటుచేసుకు బతుకుతుంది.

అబండా పరజా లున్నారే, వాళ్ళ ఆదాళ్ళను బట్టకట్టకూడదని సీతమ్మవారు శపించారు. వనవానమప్పుడు డుడుమా ఏటిలో సీతాదేవి బట్టవిప్పుకు స్నానం చేసింది. అదిచూసి బండాపరజా ఆదాళ్ళు హేళనచేశారు. అందుకని ఆమె శాపం పెట్టింది, అవాళనుంచీ ఈఆదాళ్ళు దినమొలతోనే వున్నారు. తలలు బోడిగా వుంచుకున్నారు. అబండాపరజాల దేశంలో - అంటే ముఠాలో ఆదాళ్ళ స్వాతంత్ర్యం అవరిమితం. మగాళ్ళని వరసగా నిలబెట్టి పిరుదులమీద కొరకంచుతో కాలేస్తారు వాళ్ళు. అందులో ఏమగాడు గింజుకోడో, తుళ్ళివడడో అతణ్ణి పెళ్ళాడతారు. ఆమరుగుజ్జు ఆదాళ్ళు వొళ్ళంతా ఆయుదాలు కట్టుకుని అసాధ్యమైన సాధనచేస్తారు. 'కొండకామేరు', 'బాలుమేలా' కొండల నందుల్లో తిరిగి అడివిగరపోతులూ, ఎనుపోతులూ నేట్రాడి తెస్తారు. ఇల్లు నడుపుతారు. గడించి మగాళ్ళని పెంచుతారు.

ఎంతో దూరాన ఎక్కడోవుంది మల్కనగిరి. మిడిఆపాయు వాళ్ళకి నాయన మృలకథ అది. కోడలులు బండాపరజాల్లాగ ప్రతిహింసా పరాయణులు కాలేరు. ఏమంటే సభ్యత ఎరిగినవాళ్ళు వీళ్ళు. పులిమాంసం తినరు. సభ్యసమాజంలో, సభ్యశాసనంలో యుగయుగాలై పాలితులుగా వున్నవాళ్ళు. చక్రవర్తిగారి దయవల్ల శాంతంగా బతుకుతున్నారు, జెబెణి డిసార్లు చెప్పతూవచ్చిన దేవతల విషయమూ, పునర్జన్మవిషయమూ, పురుషకారవిషయమూ విని విని 'కొండదుస్సాహసం' పెరిగిపోయింది. శాంతశిష్టులుగా వున్నారు వాళ్ళు. అనాసక్తులై వున్నారు. వాళ్ళు జాతికట్టు విడిపోయింది. ఒక్కొక్క పూరు మాత్రం వొక్కొక్క గోష్టికింద తయారైంది, ఊరిస్వార్థంకోసమే పూరికి పూరికి తగువుపడుతుంది. సరిహద్దు చెట్లకోసం తగువులుపస్తాయి. ఆపూరిపశువులు ఈపూరివాళ్ళు చంపేస్తారు, సరిహద్దు దాటి వస్తే. పదిపూళ్ళవాళ్ళు వొకదగ్గర కలిశారంటే అది మీదమీదే. ఈపూరిజెబెణిని పులి తినేసిందని ఆపూరిరైతు పులిని వెంటాడి, తుప్పల్లో గిక్కుపోవడానికిఇష్టపడడు. ఇలాటి అవస్థలో పడి పశుబలంతో బలవంతమైన శత్రువునుంచి ఆత్మరక్షణ పొందడంకోసం కోడలులు మంత్రబలం అవలంబిస్తున్నారు. పూజచేయిస్తున్నారు. మోకాలెత్తు పందిరివేసి, దానిమీద కోడిగుడ్డు కట్టి పెడతారు. ధూపంవేస్తారు. రాతిని దేవుడు చేసి దానిదగ్గర దీపంపెడతారు. కోడిరక్తమూ, వంటసారా వొలక పోసి మొక్కుకుంటారు. దేవతపూని, కేకలువేస్తూ మునీలమ్మలు దెయ్యాల్లాగ గెంతుతారు. పురుషానుక్రమంగా వస్తూన్న పద్దతి ప్రకారం ఊరి పురోహితుడు

మునిలి డిసారి పులిదగ్గరనుంచి క్రూరత్వమూ, బలమూ ఎగరగొట్టెయ్యడానికని
'అడుంగురు, మాడుంగురు - కాళిగాయి, పేతాగాయి-బికిరాయి, పాయకరాయి'
అంటూ గంటల తరబడి మంత్రాలు చదువుతాడు. కొర్రుపాతిపెడతాడు. చుట్టూ
మూగినవాళ్ళు అడివివేపు కర్రలెత్తి, గొడుగులెత్తి కోలాహలంగా కేకలు వేస్తారు.

"ఓ పెద్దపులి!

ఓ పులిడుమా!

ఓ మహావ్రభూ!

ఓ పులిదేవతా!

ఓ పులిరాజా!

నువ్వు నీ అడివి దేశంలోనే వుండు.

ఎంత వచ్చావో అంతే.

ఇక మరి రాకు.

ఈ కొర్రుదాటి మాపాలానికి దిగిరాకు.

మా డిసారి మంత్రం వేసేశాడు,

మేమందరం కలిసి నోటితో వొడ్డంటున్నాం.

మంత్రం అడ్డు వేశాం.

నువ్వు మా జమీ మీద అడుగుపెట్టవద్దు.

మరి మారక్తం మాంసం తినవద్దు.

మనిషి మాంసం ముట్టవద్దు.

ఓ పులిడుమా! ఓ హింసాత్మా!

విను ఇంబి జిరువాతి ఏజరు హాలమాదే,

(నువ్వు వచ్చిన దారినే వెళ్లిపో.)

మా విన్నపం విను.

మహావ్రభూ! మాదిక్కు- (దురవస్థ) చూడు.

చూసి దయచూడు. మరిరాకు.

ఏడుపు మొర్రలతో చెపుతున్నాం.

మా దగ్గర ఏం అయుదాలున్నాయి కనక నిన్ను కాస్తాం?

మా మాట విను.

కొర్రు పాలేశాం.

మరి రాకు."

ఇంత తంతు జరుగుతుంది. కాని వొక్కక్కళ్ళనీ ఎత్తుకుపోయి పులితినేస్తూనే వుంటుంది. ఎంత చెప్పినా మాట వినుకోదు పులి. ఎంత చిత్రమైన గవారో పెద్దపులి! పినరంత తగుమనిపి తరహాలేదు. పశువుల రక్తంలో స్నానంచేస్తుంది. మనిషిరక్తంలో జడలు ముడుచుకుని ఎర్రగా అవుపిస్తుంది. తింటుంది, తాగుతుంది, దొర్లుతుంది. విరగబడుతుంది. ఇలా చలి వొడిలేదాకా, చైత్రమాసం వచ్చి అడివి ఎండేవరకూ పులిభయం వుండనే వుంటుంది.

బందికారా సోఘనాకోదూ, శల్పుకోదూ, పోదాపదరా లిదిగా సావోతా, పటి శీశ కాంగూ సావోతా, కోట్రాగెదా తెల్లిసావోతా, సుగురిగుదా కియాసావోతా, బుర్రావేను సావోతా, చణాబాడ అర్హూ, మినాపాయి సుంద్రుకోదూ, పెదకుట్టిం నిలికోదూ. గిరిపుట్టి కేశవజానీ, మహులకడా శివుకోదూ, కాళియారఫోలా నచికామాల్లి ఇలా ఎన్నోపూళ్ళ పెద్దబుర్రకోదులు ఆలోచన సాగిస్తూ నడుస్తున్నారు.

ఎక్కడో వొక ముసిల్మి చచ్చిపోయింది. అందుకని ఇంత తతంగం. సావోతాల మాటలకి విలువుంది. కనక జట్టు జట్టుగా వెళుతున్న మమములు వొక సారి ఈసావోతామాట అవునంటే, వొకసారి ఆసావోతా మాట అవునని తలలూపుతున్నారు. నాలుగు వేపుల నాలుగు మాటలు వింటూ కాళ్ళపీకూ, మార్గాయాసమూ మరిచిపోతూ నడుస్తున్నారు జనం. నోళ్ళ మెదుపుతున్నారు.

ముసిలి శల్పు అన్నాడు - "అవునయ్యా, అయిందే కట్టండి, అదృష్టం వంకరైతేనేకదా, పులి తినడానికి వస్తుంది! ఎంతమందో పులి మొహమెదట తారసిల్లికూడా బతికి రాలేదూమరి!"

"నిజమే" అన్నాడు కేశవజాని - "అంతా అదృష్టం. అదృష్టం వంకరైతేనే పులి తింటుంది. అదృష్టం వంకరైతేనే పులి వస్తుంది."

"అవును" శల్పుకోదు అందుకున్నా - "మనిషిని, పశువునీ, రాజ్యాన్నీ దేన్నీ వొదిలిపెట్టదు అదృష్టం. అందరూ అదృష్టానికి లోకువే. పులి తన ఇష్ట ప్రకారం తింటుందనుకుంటున్నారా? ఎరిగినవాళ్ళు ఏంచెప్పారో తెలుసా? ఎవకతే నిద్దరలేచి పులి తన అరిచేతులు చూసుకుంటుంది. ఇవాళ వేట దొరుకుతుందా దొరకదా? దొరికితే ఎక్కడ ఎలా దొరుకుతుంది? ఇదంతా అరిచేతిలో దానికి కనబడుతుంది. అరిచేతిలో వొకమాటు అదంతా చూసుకుని ఏళ్ళు గెడ్డలా

దాటి, కొండలూ గుట్టలూ ఎక్కి- పరిగెత్తుకు వచ్చి ననుగుతూ నిలబడుతుంది. వేట తనంత అదే దాని దగ్గరికివస్తుంది. పులి ఎత్తుకు పోతుంది. అతి సులువైన వ్యాపారం. కాలపురుషుడు నిజంగా ధన్యుడయ్యా!"

"అవును నిజం" సోఫెనా అన్నాడు - "వాసన పసికట్టి పులి పొరొస్తుందని పెద్దబుర్రలు పూరికే చెబుతారా? కాకపోతే మన వొంటిమీద కంపు పులుముకుని పుందా? డప్పదొర వొంటికి ఏం కంపు పులుముకున్నాడు?"

"అబద్ధం కాదు" చణాబాడ అర్జు సాగదీశాడు - "చచ్చేవాడి వొంటోనూ, చావుదగ్గిరపడినవాడి వొంటోనూ, వొకరకం కంపు బయలుదేరుతుంది. నక్కలూ, కుక్కలూ, రాంబందురూ పసికడతాయి. అన్నిటికంటే పెద్దపులి మరీ పసికడు తుంది. అంచేత గెడ్డలూ అవీ దాటి వచ్చేసి పట్టవలిసినమనిషిని వట్టేస్తుంది. నేను సొంతంగా కంపు పసికట్టగలను. నా మునిలి మేనమామ వొకడు పుండేవాడు. అతడు చచ్చిపోయేముందు ఏంకంపు కొట్టాడంటారు! 'మావయ్యా, నీకు జలుబుచేసింది. నీవొళ్ళు కంపుకొడుకున్నాది' అన్నాను. అనాలుగురోజుల్లో అతడు చచ్చిపోయాడు. నేనే పసికట్టేశాను కదా, పులి పసికట్టలేదా? దానిచేతిలో పంచాంగముంది. అన్నీవున్నాయి. కాలపురుషుడది."

"వాటి అదృష్టం పంకరైతే" పటిశీల కాంగు అన్నాడు - "వాటిలో అవి రథాయి చేసుకు చస్తాయి. చిరుత పులిని పెద్దపులి కరిచేస్తుంది. పెద్దపులివున్న అడి విలో చిరుతపులి నక్కి నక్కి తిరుగుతుంది. అవాళ మాపూరి డంగర దగ్గర రాత్రంతా గాండ్రంపు వినపడుతూవుండేది. రెండు పెద్దపులి మహాప్రభువులు రథాయిచేస్తూ వుండేవి. రాత్రి ఏవళ్ళమూ నిద్రపోలేదు. అంత భయంవేసింది. వికారవికారంగా అరిచేసి, దుమికేవి, దాటేవి. తెల్లారేసరికి అంతా చల్లబడిపోయింది. ఎండ ఎక్కాక చూడ్డానికి వెళ్ళాం, ఓ, ఏం చూశామంటారు? ఆరేసి లాఠీలపొడవు రెండు పెద్దపులులు చచ్చి పడివున్నాయి. నేలంతా తవ్వేసి, కుమ్మేసివుంది. రాళ్ళు అటూఇటూ విరజిమ్మేసి వున్నాయి. గడ్డిగాదా పెరికేసి, చుట్టుపల్ల డొంకలూ, తుప్పలూ నమిలేసి. నులిమేసి, రక్కేసి, ముక్కముక్కలు చేసేసి వున్నాయి. చూశాం. 'ఓదర్కూ, నీదయ' అన్నాం - 'అలా అన్నిపులులూ చచ్చిపోతే మనిషి హాయిగా వుండును."

"చస్తాయి" సోఫెనా అన్నాడు - "అలాగే చస్తాయి. అయితే యోగం రావాలి. అలగ్నం వచ్చేసరికి మనం చచ్చిపోతాం. మన కొడుకులు చచ్చి

పోతారు. మనవలూ, ముమ్మనవలూ చచ్చిపోతారు. ఏమైనా మనం మాత్రం వుండం. కాని మనం ఇంతమంది మున్నాం. మనచేతిలో వున్న ఆయుధాలతో ఇంతమంది మీ అడివిలో దూరి పులిని గాయం చేసేస్తే, ఎండి ఎండి చచ్చిపోతుందది. జల్దిగానే చచ్చిపోతుంది. యోగం కోసం కాసుకుని ఎన్నాళ్ళని కూచుంటాం ?”

“కానీ,” తిరస్కారంగా అన్నాడు శబ్దుకోడు — “నువ్వు వెళ్ళు, పులిని చంపుదువు కాని, నీపేరు ‘పులి చంపినవాడు’ అవుతుంది.”

“చాలేవయ్యా” నచికమాల్ని అందుకున్నాడు — “మా వేళాకోళం చేస్తున్నావు! పులి మమ్మల్ని తింటూ వుంటుంది. యోగం ఎప్పుడో వస్తుందని కూచుంటాం? మామంచిమాట చెప్పావులే! ఓయిబాబూ, సొంతవిషయం సొంతంగా చూసుకోకపోతే పరాయివాడు ఎవడో వచ్చి పులిని చంపుతాడని నమ్ముతున్నారో మీరు? ప్రతిఏడూ వానలు ఆరంభమయ్యేసరికి పులితినడం మొదలెడుతుంది. చలికాలం మరీతింటుంది. సంతల్లోనూ పుంతల్లోనూ పులిపులి అంటూ ఏడుస్తూ చస్తాం మనం. ఏడాదికేడాది వందలకొద్దీ మనుషుల్ని తినేస్తుందని లోకానికి తెలియదూ? వినడం లేదూ? వట్నాల్లోవాళ్ళు పూరికే పైమెరుగు విచారిస్తారు, అంతే. మేడలూ, మిద్దెలూ వొదిలేసి, పట్నం దీపాల వెలుగు మానేసి, బళ్ళూ, వాహనాలూ విడిచిపెట్టి ఎవళ్ళకీ పట్టిందటా, సైవాళ్ళకోసం పులితో తంటాలు పడడానికి? ఎవళ్ళు పరిగెత్తుకు వస్తారు ఈకారణ్యంలోకి? వద్దామన్నా మనదేశం, వాళ్ళకి తెలియదు. ఉండడానికి మేడలూ మిద్దెలూ లేవిక్కడ. తినడానికి వాళ్ళ దేశంతిండి లేదిక్కడ. ఎవరు పడతారు ఇన్ని పుత్రాకులు? అంతేకాదు, పూరికే పులిని చంపడానికి వచ్చినంతమాత్రాన పులి దొరికిపోదుకదా! చంపడమూ అంత మీదమీద లేదు. మా పాండ్రామాలి, కోడింగామాలి, బామడంగరా అడవుల్లో ఎన్నాళ్ళయో పులులు వొండల్లో ఇళ్ళు కట్టుకు కాపరిమున్నాయి. వాటిని వెదికి వెదికి, కాసికాసి చంపారంటే ఎంత కాలమో పడుతుంది. అంచేత పరాయివాళ్ళని పిలిపించి లాభమేముంది? చేత నైనంత వరకూ సొంతంగా —”.

“అది నిజమే” శివుజాని సాగదీశాడు — “కాని పులిని ఎవడు చంపుతాడు? మనశాస్త్రం పులిని పూజించమంటున్నాది. పులి వొట్టి జంతువుకాదు. అది మన దేవత. క్షత్రియులు తప్ప తక్కినవాళ్ళు ఎవళ్ళయినా పెద్దపులిని చంపితే వాళ్ళ

వంశం నిలవదని ప్రవాదముంది. 'పులిభక్తి పాడుచేడు, పులిభక్తి పాడు చేడు' అని నాలుగు వేపులా గోంపురుతుంది. పోనీ పులిభక్తి పాడుచేసి, దాన్ని చంపడానికి ఎవడైనా వెళతాడే కట్టండి. వెళ్ళి? ఎలా దాన్ని చంపడం? మనం దాన్ని చూడలేం. మనదగ్గరే, మనలోనే వుండి అన్నీ చూస్తూ వుంటుందది. మనం మాటుకట్టి, తయారై, నిరాపదగా వొడ్డి తుపాకి పట్టుకుని పులిని చంపడానికి వెళతాం, పున్నట్టుండి వెనకనింని గబాబున ఏరాతిసందునుందో వచ్చి రెప్పపాటులో పీకనొక్కేసి ఎగరేసుకుపోతుందది. అవాళ ఏమైంది? నేను మా దస్త్రా కుక్కని వెంటేసుకుచి మామూలు మహుల్కాచాఖందా పొలం చూడడానికి వెళుతున్నాను. సరిగ్గా అరుమూళ్ళ అంతరంలో పెద్దనంపంగి చెట్టుక్రింద బండ చాటునించి లేచి నుంచుంది పెద్దపులి. 'ద్రోం' మంది. చచ్చానే అనుకున్నాను. తుపాకి ఎత్తాను. 'మహాప్రభూ, నువ్వునన్ను తినడానికి వచ్చావు. చవ్వడానికి కసింతైనా ఇష్టంలేదు నాకు. మహాప్రభూ! ఇంటిదగ్గర దోక్రి ఏడుస్తుంది. పిల్లాజెల్లా అరుగు రున్నారు. తిండికి లేక చచ్చిపోతారు. నువ్వు వెళ్ళిపో. లేదంటే కాల్చేస్తాను. నాతప్పలేదు. మహాప్రభూ, రక్షించు. నన్ను పాపంలో ముంచకు' అన్నాను. పులిమహాప్రభువు నోరు వెళ్ళవెట్టి గునపాంలలాటి కోరలు చూపెట్టి నవ్వేసింది. నావంట్లో ప్రాణం లేదు. తోక కింద కొడుతూ వుండేది పులి. చెవులు తలకి అతుక్కుపోయి నట్టు చేసింది. బుజాలు కుదించింది. తలమీది కెత్తింది. ఈసారి మీదికి దుముకుతుందనుకున్నాను. కుక్కతో అన్నాను, 'దస్త్రా, నువ్వు వెళ్ళిపో, మీఅమ్మతో చెప్ప'. దస్త్రా గ్యాల్య వెళ్ళింది కాదు. అక్కడే కూచుంది. తుపాకి ఎత్తాను. 'మహాప్రభూ, నీదే దర్శం. నాదోషం లేదు' అన్నాను. తిన్నగా 'ఛం' మనిపించాను. ఎలా తెలుసుకుందో పులి. పరుగుచుుకుంది. పారిపోయింది. చూశారా, ఎవడికి తెలుసు, అది అక్కడ వుంటుందని? "

శివజానీ వేటకాళ్ళలో వస్తాడు. కాని రాబులు కొయ్యడం అతడికి చేతకాదు.

"అప్పునయ్యా", మినాపాయి నుండు ఎత్తుకున్నాడు— "పులి పులి అంటూ మనం పోడు కాలుస్తూ అడివి అంతమైపోతుంది. ఎప్పటికైనా అడివి అయిపోతుంది కదా! అప్పుడు ఎక్కడ వుంటుంది పులి? చూస్తాం కదా! మావని బాసు బాసు (రా, రా!) అంటూ పిలిచి కుక్కని బాదేసినట్టు బాదేసి అంతం చేసేద్దాం. పాలాకి ఎన్నాళ్ళు అదృష్టపుదో అన్నాళ్ళూ పూళ్ళు పాడుచెయ్యసి. దాని మీద మన ఇంటిల్లిపాది పుసురూపడసి."

సుంద్రమునిలాడి కోపంచూసి అంతమందీ పొట్టలు చెక్కలయ్యేలాగ నవ్వారు.

"అలా అనకూడదు. ఎక్కడైనా వుంటే వింటుంది " అన్నాడు శివజాని.

చలికాలం అడివి అడివంతా పులిమూటే.

అదివారం రెండు జాములైంది. అదుగో మిణిఆపాయు బస్తీ అవుపిస్తోంది. మిణిఆపాయుకి మనుషులు వస్తున్నారు. ఆరిమధ్య పూజ జరుగుతోంది. డిసారి అరిసిపోయి, బద్ధకంగా ఎదురుచూస్తున్నాడు. జనం చూసి డప్పులూ, డోళ్ళూ మోగాయి. ముసిలమ్మలు దేవతపూచి నృత్యం మొదలెట్టారు. వచ్చిన పొరుగుూరు మనుషులు మరి ఎదురుచూడ రానికి సుతరామూ ఇట్టవడలేదు. త్వరగా పని పూర్తయితే ఎవళ్ళ పూళ్ళకి వాళ్ళు వెళ్ళిపోతారు. పులి భయందినాలు. వర్షం రోజులు. చికాకుదారి. "ఎంతవేళకి లగ్నం నిశ్చయించావు డిసారి ?"

కిందపాతిన కర్రపుల్లవేపు వేలు చూపించి డిసారి అన్నాడు. "మరెంతో అలవ్యంలేదు. పొగాకూ, నీళ్ళూ తాగేలోపున లగ్నం వచ్చేస్తుంది." బాజాల వాళ్ళని ఉద్దేశించి అన్నా డతడు— "బాజాలు జల్లి జల్లి కానివ్వండి. అపకండి."

వచ్చినవాళ్ళంతా వొకదగ్గర కూచున్నారు: కేవలం వ్యవసాయదార్లలా లేరు వాళ్ళు; సైన్యంలా వున్నారు. కాని ఆ వీరత్వంలో విలువలేదు. రక్తం వుంది. మాంసం వుంది. గొడ్డళ్ళున్నాయి. కుపాకులున్నాయి. అయితే చేతులు కదల్చ రానికి మాత్రం సమయం అనుకూలంగా లేదు. అంచేత కేవలం డిసారి శ్లోకాల కోసమూ, మంత్రాల కోసమూ అందరూ నిర్లక్షిస్తూ కూచున్నారు. నేలమీద ముడుకులు మోపి, గోచిపాత కట్టుకుని, కుడిచేతిమీద మొహం అనించి కింద పాతిన కర్రపుల్లవేపు చూస్తూ మిణిఆపాయు పొండు డిసారి కూచున్నాడు. క్లాంతచిత్తంతో, ఉదాసనైత్రాలతో ఏదూరానికో దృష్టి సారించి, అసలుతాను ఇక్కడ లేనట్టే వున్నాడతడు. తెల్లటి మనిషి. వయస్సు మళ్ళినా అందంగా వున్నాడు.

జనం కోలాహలంగా వుంది. బెజుబీ ఎలా చచ్చిపోయింది? వంద నోళ్ళలో అదేకథ. సంతగోలగావుంది. భాగ్యవాది పొండుడి సారి తన పీతంలో తాను తీవిగా కూచుని కర్రపుల్లవేపే నిఘాతో వున్నాడు. ఏ అనాగత లగ్నం మీదో వుంది దృష్టి. సరళ విశ్వాసి అతడు. తిన్నగా పోయేమనిషి. ప్రాచీన సంస్కారం కల కోడు.

ఒక మడియ గడిచింది. డిసారి హెచ్చరించాడు - "లెండి, పదండి."

మిజీఅపాయు పూరివాళ్ళు, సానుధూతితో కాపుళ్ళు కట్టుకు వచ్చిన ఇతర గ్రామాల ప్రతినిధులూ కలిసి బాజాలతో, అస్త్రశస్త్రాలతో పూళ్ళోంచి కిందికి దిగాడు. అడివికోడలులు, పటాలంలా వస్తే భయంకరంగా కనిపిస్తారు. కానైతే తలమానిన కోడలులు వాళ్ళు. కేవలం మంత్రయోగంలో పాల్గొన దానికి ఇంత పెద్ద ఉత్సవం చేసుకు బైల్లేరారు. అడివిస్తంభనం చేసేస్తే పులి రాకండా వుంటుందని ఎవళ్ళకీ నమ్మకం లేదు. కాని డిసారి మాత్రం నమ్ముతున్నాడు. అనమ్మకం అతడికి లేకపోతే తన జీవనానికే భిత్తిలేదు. నిజం-వుంది-నిజం-వుంది- మంత్రానికి బలం వుంది- కర్రతిప్పకండా చప్పుట్లు కొట్టేసి, ముగ్గులు చల్లేసి, అడివిలోంచి పెద్దపురిని తరిమేస్తాడతడు. అడిగితే ఏమంటాడో తెలుసా? "గారిడిచేసి, చిల్లంగి పెట్టి, నోళ్ళు కట్టేసేవాళ్ళు లేరూ? మంత్రం వేసి పాముని కట్టేసేవాళ్ళలేరూ? పతివేసి పులిని పిలిస్తే పులి వచ్చేస్తుంది." అంటాడు. "మంత్రబలంతో తుపాకి పేలకండా చెయ్యవచ్చును" అని అతడు ధృఢవిశ్వాసంతో చెబుతాడు. "కొన్ని జంతువులికి కూడా ఈవిద్య తెలుసు. అందుకనే నక్కని కొడితే తుపాకి బెడిపోతుంది. దుర్గభమమ అని ఒకమనిషి వుండేవాడు. మంచి బలమైన వాడతడు. కోటలో దసరావండుగ నాడు తన ప్రతిజ్ఞ చూపించాడు. తుపాకి పేలిస్తే అతడి పొంటిమీద గుండు తగిలేదికాదు. గుళ్ళు చేత్తో వట్టేసేవాడు. మంత్రబలం అదంతా." పాండ్రుజాని నమ్మేవాడు. తెలిసినట్టు తలపూపుతూ తన అడివిగోష్టి జనాన్ని పూజాస్తానానికి తీసుకు వెళ్ళేవాడు. కొంచెమే చెప్పేవాడు. కాని దూరవిషయాలు, నమ్మకమైన విషయాలు చెప్పేవాడు. ఎవళ్ళడిగినా సరళమైన ఉదాహరణ చెప్పేసి, సౌమ్యంగా వొకనవ్వు నవ్వేవాడు. నమ్మనివాడైనా మాటతిప్పి అతడు చెప్పింది కాదని ఖండించలేక పోయేవాడు.

"అదుగో అక్కడే" - జనం అడివి చూపెడుతూ అన్నారు. రెండువందల కళ్ళు అక్కడే వాలాయి. బయలుగా వున్న రాళ్ళ జాగా వగటి వెలుగులో స్పష్టంగా అవుపిస్తోంది. తోటలాగ అక్కడ పల్చగా పెరిగింది అడివి. నాలుగు వేపులా కీకారణ్యం అక్కడే పావం. నిష్కారణంగా ముసిల్మాని పీక నులిపేసింది పెద్దపులి. భయమూ, ఘుణా, కోపమూ కలిసిన కోలహలం చేసింది జనం. నన్నని చెయ్యెత్తి, ఎముక నుంచుని, అందరినీ టపీముని బండు చేసేశాడు. పాండ్రు డిసారి "ఈరుకోండి" అన్నాడు.

చప్పున అంతమందీ అగిపోయారు నిశ్శబ్దంగా. ఇదేమీ కొత్తకాదు. పులి తినడమూ, డిసారి పూజచెయ్యడమూ అడివి దేశంలో ఎప్పుడూ వున్నదే. డిసారి పూజచేస్తాడిప్పుడు. రాతిమీద నుంచుని, అకానికి చేతులెత్తి ధర్ముకి న్వజాతి దుఃఖం నివేదిస్తాడు. కింది మనుషులు ప్రపంచంలో వుండి అపదలనుభవిస్తున్నారు. పదే పదే డిసారి ధర్ముని ప్రార్థిస్తాడు.

"చూడు ధర్ము, నువ్వు వుంటూ వుండగానే మా అదృష్టం ఇలా తగలబడి పోతూ వుంది. ఇంత దుఃఖాల పాలవుతున్నాం; దుర్లభలనుభవిస్తున్నాం. కరువులూ కాటకాలూ, పులుల ఉపద్రవమూ, హాహాకారాలూ మా పాలపడుతున్నాయి, చూడు !"

మిగిలిన ఎండ వసువురంగుగా మారింది. దూరం కొండలమీద అక్కడక్కడ అభ్రకం పర్ణాలు వేలాడదీసినట్లుంది. డిసారి రాళ్ళమీది కెక్కాడు. ధర్మువేపు మొహం చేసి అకాశం మీదికి చేతులెత్తాడు. గంభీరంగా ఉద్వేధించాడు.

"చూడు ధర్ము, నీ కొడుకుల, కూతుళ్ళ దుర్లభ చూడు !

"నీ నియమాలకి తలవొగ్గి నడుచు కుంటున్నాం. ఎవళ్ళతోనూ పోటీ పడకండా బతుకుతున్నాం. మా భూములు మేం తవ్వకుంటూ అడివిలో రాళ్ళకుప్పమీద అడివి కోతుల్లాగ కాపరం చేస్తున్నాం. నిరుపేదలం. ఎంతో కష్టంగా కాలక్షేపం చేస్తున్నాం. ఎవళ్ళ పూజా బాకీ పెట్టడంలేదు. అయినా పులిదేవత మమ్మల్ని వట్టుకు తినేస్తోంది. నువ్వు చూస్తూనే వున్నావు. దర్శనీ మాత చూస్తూనే వుంది. మా జాతి కుంగిపోతున్నాది. దీనికేమిటి ప్రతికారం ?"

రాళ్ళమీంచి దిగిపోయాడు డిసారి. మంగళాశీర్వాదాలు పలికాడు. కింద పందిరవేసి, పువ్వులూ ముగ్గులూ చల్లాడు. రకరకాల మంత్రాలతో గడియనేపు పూజ చేశాడు. ఎన్నో గుప్తమంత్రాలు చదివాడు. వాటి గూఢార్థం కేవలం అతడికే తెలియాలి.

బాజాలు మోగుతున్నాయి. జనం కూచుని చుట్టలు పిలుస్తున్నారు. ఎంతో సేవయాక లేచి మంత్రాలు చదువుతూ అడివి వోరంబడి డిసారి కర్రమేకులు దిగ గొట్టాడు. అంతమందినీ వారించాడు "ఇవాళనించీ ఈ అడివికి ఎవళ్ళు వెళ్ళకండి."

సోటి మాటలతోనే అతడు పులిని, పులిడుమాని - ఇద్దరినీ వారించాడు.

మిణిఆపాయు వాళ్ళలోంచి వొకడు లేచాడు. మంత్రించిన నీళ్ళ కడవ

డిసారి అతడినెత్తిమీద పెట్టాడు. దాంతో పులిదుమా అభినయం జరిగింది. అతడు నోరు విప్పకూడదు. ఎవరు ఏం అడిగినా "ఊఁ" అంటూ వుండాలి. నీళ్ళకడవ మోసుకువెళ్ళి దూరంగా వొలకపోసి వస్తాడు. అతణ్ణి ప్రశ్నించడానికి అంతమందికీ అధికారముంది. అయితే "ఊఁ" అనడమే అతడి అధికారం.

"నువ్వు బెజుణి పులి దుమావా?"

"ఊఁ"

"అడివిలో ఉంటావా?"

"ఊఁ".

"మనుషుల్నేమీ బాంధించవు? మంచిగా వుంటావా?"

"ఊఁ".

డిసారి అతణ్ణి మంత్రించేశాడు. అతడిమీద ధూరి చల్లాడు. పువ్వులు వేసి నీళ్ళు చల్లేశాడు. అతడు వెనక్కి మొహం తిప్పడు. నోరు విప్పడు. ఊరికే వెళిపోతాడు. కొంతదూరం వెళ్ళాక—

"నువ్వు దొంగవా?"

"ఊఁ".

"నువ్వు ఖంగార్, పట్కార్ దుష్టు, బద్మాష్." "

"ఊఁ".

ఎన్ని బూతుతిట్లన్నాయో అన్నిటికీ "ఊఁ". కాదనడానికి సాధ్యంకాదు. సరిగ్గా వొకకోడు నీళ్ళ కడవ వొలకపోయ్యడానికి నడిచి వెళుతున్నాడు. కోడు లందరూ నవ్వుతున్నారు. హేళన చేస్తున్నారు. పులిదుమా తరిమే పూజ పూర్తయింది. ఇక ఇళ్ళకి మళ్ళడమే.

గొల్లుమని అంతమందీ లేచిపోయారు. బాబాయి మోగాయి. పులి చంపిన అడివివేపు తిరిగి మొహాలు వికారంగా చేసి చేతులూపుతూ మనుషులకీ అంటే ఏమిటో చూపెట్టారు జనం. బెజుణి అత్త (దుమా) అడివిలో వాడిచేసి ఇళ్ళకి మళ్ళారు. ఒక పని పూర్తయింది.

తొంభైవొకటి

అలాగే మేఘం కమ్మేసి వుంది. అప్పుడప్పుడు వానపడుతూ వుంది. చీకటి కమ్ముతూ వుంది. ఉండివుండి వెలిసిపోతూ వుంది. ఆ తెరపిలోనే పనిపాట్లు జరుగుతున్నాయి. ఇంటి వనులూ, పొలం వనులూ ఇవాళ ఎలాగో రేపూ అలాగే, వొకటి పద్ధతి.

ఏదైనా సంఘటన - సంఘటన - ఏ సంఘటనా సంఘల్లేది కాదు. నీడ లోంచి మెల్లిగా చీకటి కమ్మేది. చిగురు వనంలో అకులు గుబురుగా పెరుగు తున్నాయి. కొమ్మలు పెరుగుతున్నాయి. ఏన్నో చెట్లు కూలిపోయాయి. ఏన్నో కొత్త చెట్లు మొలిచాయి. పొలాల్లో పైరు పెరుగుతూవుంది. దిగ్బలయం వొక్క లాగే పాతరకంగా వుంది. అదేజనం. ఒకనాడు ఎవళ్ళకైనా దగ్గు వచ్చేది. ఎవళ్ళకైనా జ్వరం వచ్చేది. ఇందులో కొత్త ఏమీలేదు. సంఘటన తెలివి పోగొడుతుంది. నీరవచ్చుందంటాగ అంతా సక్రమంగా సాగిపోతూ వుంది.

కోడు నమయం లెక్కచూడదు. తన వయస్సు కూడా తలుచుకుని గ్యాపకం పెట్టుకోదు.

పొలాల్లో కలుపుతీతా అదీ ముప్పాతికపాలు పూర్తియిపోయింది. మబ్బులదినాల్లో ఎండరోజు చూసుకుని ఒకనాడు పూళ్ళోకి వొక మనిషి వచ్చాడు. దారిచూపేవాణ్ణి కావిడి మోసే మనిషిని వెంటవేసుకువచ్చాడు. సావోతా అరుగుమీద బస పెట్టాడు. పాహుకారు భోగిల జగన్నాథంగారి గుమస్తా అతడు. అతడి దేశం మనిషి. పాహు కారు పాలేరు కొడుకు సుగ్రీవోడు అతడికోసం జాగా తికాణా చేశాడు. నీళ్ళు నిప్పులూ, కర్రలూ, కోడు బస్తీనుంచి బత్తెమూ, కోడి సిద్ధం చేశాడు. సొమ్ముల సాల వెదురుతడక అరుగుమీద అద్దం పెట్టి మరుగు చేశాడు. సురకమంచం వేసి, సామాను సర్దేశాడు.

పాపుకారు గుమస్తా చిన్నపాపుకారు, మంచంమీద కూచుని దక్షిణాది చుట్ట ముట్టించాడు, పిల్చడం మొదలెట్టాడు.

అడివిలోకి కాలంకాని కాలం ఈ కొత్త జంతువు ప్రవేశించింది. సభ్యదేశం వ్యక్తి. ఒళ్ళు కప్పకుని చిలకట్టు కట్టాడతడు. అతడి పిర్రమీద కుష్టుమచ్చ లున్నాయో లేదో తెలియదు. మొలకి తామర వుందోలేదో బైటికి కనపడదు. రకరకాల

అంగీలు తొడిగాడు. పిడికెడేసి బొద్దు మీసాలున్నాయి. నిజంగా చూడదగిన వస్తువతడు. అదాళ్ళు తలుపు చాటునించి అతడి వ్యయారం చూస్తున్నారు. చిన్న పిల్లలు కోడిపిల్లలాగ అతడి బస అవతల తిత్తర బిత్తర అవుతున్నారు. ఇతడిదంశా అదోరకంగా వుంది. పెద్దవాళ్ళు పూళ్ళో లేరు, పొలానికి వెళ్ళారు.

కోడు పిల్లలు చూస్తున్నారు. పొగ తాగడానికి అతడు అటుదొల్ల ఉపయోగించలేదు. వలంగా, నల్లగా వున్నది ఏదో నోట్స్ పెట్టుకుంటున్నాడు. కర్రాకర్రారా పాడించి అగ్గి తియ్యడంలేదు. ఒక చిన్న పెట్టెలోంచి పుల్లలాటిది తీసి అరగదీస్తున్నాడు. దానంతట అదే అగ్గి ముట్టుకుంటున్నాది. వానలో బైటికి వెళ్ళడానికి గిడుగూ, తల్రాతలీ లేవు. గోడని గబ్బిలం వేలాడినట్టు ఏదో నల్లగుడ్డ చుట్టివేలాడుతున్నాది. చేత్తో ఏదో చేశేస్తే పెద్ద నల్లటి పువ్వులాగ టుప్పని విడిపోతుంది. అదే తలమీద వేసుకుని పొలానికి వెళ్ళాడతడు. కాళ్ళకి పశువుల డెక్కలాగ చర్యం పాదాలు తగిలించుకున్నాడు. అబ్బో, ఎన్నో విచిత్రాలున్నాయి అతడి దగ్గర. అతడి దగ్గర కనుమొరిగి వుండకూడదు. కుక్కలాగ మందడు పిల్లలు అతడి వెంట పడ్డారు.

గుబ్బిగాడుగు వేసుకుని పాహుకారు పొలానికి బైలుదేరాడు. దార్లో అదాళ్ళు వొళ్ళు తిప్పకుని వీపు తిప్పేసి నిలబడి పోతున్నారు. తలమీద ముసుగు వేసుకుంటున్నారు. పరిచయంలేనివాళ్ళ మొహం చూడదు కోడుది. మునీలీ ముడుగూ ముందు వొంగుని దండాలు పెడుతున్నారు. ఏమంటే అతడు చిలకట్టు కట్టాడు. అంగీలు తొడుక్కున్నాడు. అంచేత అతడు అధికార్ల తరగతి మనిషి.

ఘాటీ మొగనించి మునీలిబారికి వురికాడు. వాలి కొడుకు సుగ్రీ పరిచయం చేశాడు - " ఈయన కాజ్జా (పెద్ద) పాహుకారుగారి ప్రతినిధి "

గొణుగుతూ మునీలిబారికి దుడ్డుకర్ర టకటక లాడిస్తూ పల్లానికి దిగబడ్డాడు.

" అవునవును - పంట ఎప్పుడో పండుతుంది. ఇప్పుడు డబ్బు రొక్కటంగా వుంది. ఉన్నదేదో పోగుచేసి ఫారాన్సిని సాగనంపడంలో అయిపోయింది. కొంత మంది పాహుకార్ల బాకీ అలాగే మిగిలే వుంది. వానలు తగ్గాక తగాయిదా చెయ్యవచ్చు వాళ్ళు. అసంభవం కాదు. అవును, పైరు బాగానే వుంది. పాలవగుండ దుంపలు బాగానే పండాయి. తేనెకూడా దొరకవచ్చు. నగదు డబ్బులు దొరుకుతాయి. అవును మంచి బాగుంటుంది. నగదుడబ్బులు ఈ అడివిలో ఎల్లకాలం దొరకవు - "

లోడవిడలాడుతూ బారికి ముసలాడు నడుస్తున్నాడు. అతడి దృష్టంతా కొత్త అధికారిమీదే వుంది.

అంగీ దొంగజేబులో ఎన్నిదబ్బులున్నాయో? ఏదీ ఎక్కడున్నా యవి? దబ్బులికి వొక సువాసన వుంది. దొరకనీ దొరక్కపోనీ దబ్బులవాసన వెంట పడడానికి మననపుతుంది.

షాహుకారు ప్రతినిధి భుర్తాముండా బారికిదగ్గర పూరి మంచీచెడ్డా వడకట్టి తెలుసుకుంటూ పొలాల పల్లానికి దిగిపోయాడు. అ! ఎంత అందంగా వున్నాయీ చేలు! దుబ్బు దుబ్బుగా చంటిపిల్లల్లా నించున్నాయి. దగ్గర దగ్గరగా కిక్కిరిసి వున్నాయి. నోట్లోంచి పాలు కారుతున్నాయి. ఎక్కి తొక్కి పండుతుంది పంట — ఎంతోపంట. గుమస్తా గుండె పురకలుచేసింది. ఇక్కడ అడివిలో ఎన్నో దినుసులు దాక్కుని వున్నా యనిపించింది. దావడానికి బుద్ధి లేదు. అట్టేపెట్టడానికి సత్తా లేదు. తినడానికి మనుషులు లేరు. అటు కింది దేశంలో వరదవచ్చి కొట్టుకుపోతూ వుంది. తుపానువచ్చి కొట్టుకుపోతూ వుంది. చిన్న మడిచెక్కకోసం కొట్లాట. షాహుకారు భోగిల జగన్నాథం నిజమే చెప్పాడు.

“ భయపడకు, వెళ్ళు. నాకు తెలుసు సరుకు వుంది. ఎంతైనా సరే, తికాణా చేసుకురా. బంగాళా దేశంలో కరువుగా వుంది. మద్రాసు కింది జిల్లాలో కాటకం రావచ్చు. పాలవగుండా, తేనే నంగ్రహిస్తే బంగారం పంట అనుకో. మనదేశం మనుషులు వరికూడు వడ్డించుకు కూచున్నారు, కోడు దేశంనించి మీరవకాయలూ, చింతపండు పట్టుకురా, పులాపు పాక్షీకోసం. పసుపుగుండ పట్టుకురా. ప్రపంచం లోని ఆడంగులందరూ చూస్తూవుంటారు, కోడుల పసుపు వస్తే రాసుకుందామని, అవడం వస్తే పాపిలు దువ్వుకుందామని, వెళ్ళు. కేవలం వొకటే మాట, సావోతాని పోల్చి చుట్టముక్క చేతిలో పెడితే చాలు. ఒకట్టి బావ అనీ, వొకట్టి మావ అనీ వరసకట్టు. భయపడకు — ”

నిజమే షాహుకారు భోగిల జగన్నాథం వేళాకోళంలోనే సరైన మాట చెప్పుతాడు. అతడి మాటల్లో పొల్లు వుండదు.

కల్పనాశక్తి లేకపోతే వదివన్నెండు అడవులూ, గెడ్డలూ దాటివచ్చి వ్యాపారం చేసి షాహుకారు కాలేదు మనిషి.

తుంపురులు తుంపుర్లుగా వాన పడుతూవుంది. బురదతోనూ, వొండుతోనూ తిగటగా వున్న రాళ్ళనేలలో గోచీలుపెట్టుకుని కోడులు పనిచేసుకుపోతున్నారు.

సులువుగా నికరమైన పనిచేస్తున్నారు. నాలుగువేపులా కలప అడివి. పంటతో కిందికి పాకిపోతూ వుంది అడివి. అదుగో ఆ అడివిలోనే పులి తింటోంది. కింది అడివిలో ఇంకా ఎన్నో పులులుంటాయి.

అడివి మనుషులు అడివిలో జంతువులు. సభలూ. సముతులూ లేవక్కడ. మేడలూ, మిద్దెలూ లేవు. సందడి గిందడి లేదు. అంతా నిశ్శబ్దం; నిర్జీవం. అటు బుధవారం రాత్రి గురువారం ఎవరకల తల్లి మహాలక్ష్మికోసం ఇంటి మునివాకిట్లో అలికి, ముగ్గులుపెట్టి బియ్యప్పిండితో చిత్రాలు వేస్తున్నారు. తల్లి మహాలక్ష్మి వస్తూ పోతూ వుంది. కాని ఇక్కడే తల్లిమాలక్ష్మి ఇల్లు - అనుకున్నాడు గుమస్తా. తలుచుకుంటే వొళ్ళు పులకరిస్తుంది. ఇక్కడికి రావడమే అవసరం. మద్దిచెట్టుమీంచి మద్దిచెట్టుకి, కొండమీంచి కొండకి తాళ్ళు ముడివేసి ఇక్కడే వల వెయ్యారి వ్యాపారి.

గుమస్తా మనస్సులో ఆస కోనలుసాగింది. వ్యాపారి మనస్సు పడే పడే హెచ్చరించింది - అడుగుపెట్టిన చోటల్లా రూపాయలే వున్నాయని, అదే ధనం. అంటే ఇంట్లో గద్దెవేసి కూచుని, మీద మీద లాభం గుంజుకుతేనే సరంజాం, భోగ విలాస వ్యాపారం. వలపటా దాపటా రూపాయలు కెరటా లూగుతున్నాయి. ఈ కోడులు కాపలాదార్లు, తెలివిలేని మొద్దులు. ఓనమాలు రాని పాత మనుషులు. వీళ్ళమీద ఆధునిక కాలం వేడిపడితే మండి, బుగ్గయి ఎగిరిపోతారు.

తనువుకి వస్తోంది, అన్నీ వున్నాయి కాని మన్యమంతా కొండలు. సరుకు లాక్కుపోయిందికి సులువు లేదు. దారితెన్నూ లేదు. దూరభారం. తిరుతెన్నూ లేని దారి. రైలులైను పడితేనా, చకచకా కొనేసి వాగనల్లో వొలిపెయ్యడానికి క్షణం పట్టదు. మోటారుదారి వుంటేనా, పూరినించి పూరికి - "బొబ్బిలీ - మక్కువా, బొబ్బిలీ - మక్కువా -" అని పిలిచినట్లు, "మిణిఅపాయూ - బంది కారా, మిణిఅపాయూ - బందికారా" అని కేకలులేస్తూ మోటార్లు అక్కణ్ణించి ఇక్కడికి మనుషులూ, ఇక్కణ్ణించి అక్కడికి సరుకూ కుప్పలు కుప్పలు మోసుకు పోను. ఎంతోకష్టంమీదో కొంతమేర ఎర్ర రోడ్డు చొచ్చుకు వచ్చింది.

"నాదగ్గర పనిచేస్తే చచ్చీచెడి అయినా అందాకా పోతులబండి మీదైనా వెళ్ళి ఈరోజుల్లో బయనా ఇచ్చిరా. కోతలనాటికి ఏమో ఎంతధర పెరిగిపోతుందో? దారి ఇంకా మెరుగవుతుం దప్పటికి. ఎర్రరోడ్డు మరికొంచెం ముందుకి వెళు తుంది. ముందే వెళ్ళి చప్పన మనపని చేసుకురాకపోతే మోవన్నా, పాపన్నా

షాహుకార్లు హజరైపోతారు. లేదా చిపురుపెడి (?) చింగుడుపెట్టి (?) హజరై తే మన వ్యాపారం ఎత్తిపెడుతుంది. జాగ్రత్త !

అలోచించడానికి వేళలేదు. ముసిలి బారికి చెవిలో ఏదో పూదోశాడు. పిల్లాడి లాగ వెనకాల పరిగెడుతున్నాడు. అడుగో తండాకితండా మనుషులు పనివదిలేసి లేచిపస్తున్నారు. ఇప్పుడే ఏమైనా చేసేయ్యాలి. సాళుకారు జగన్నాథం అన్నీ నేర్చి పంపాడు. కాగితంఏదీ? గుమాస్తా జేబులు తడివాడు. నలిగిన పాత కాగితం ముక్క పైకి తీశాడు. అరిందా షాహుకారు రాసిపెట్టిన నీతి వాక్యాల నమూనా కాగితమది. చూసి ధైర్యం తెచ్చుకున్నాడు గుమాస్తా.

"ముందు సావోతాని పిలు. అరిటిపండు చేతిలో పెట్టి 'జనన్నాధం షాహు కారు నేస్తం కట్టడకోసం పంపించాడు' అనిచెప్పు. అవెంటనే చుట్ట చేతిలోపెట్టు. స్వయంగా అగ్గిపుల్ల వెలిగించి అతడిచుట్ట ముట్టించు, దగ్గిరవున్న అంతమందికి చుట్టలు అందించు. అదాళ్ళవేపు కన్నెత్తి చూడకు. 'ఏ ఆయా (ఓ అమ్మా)' అని పిలు. " తరవాత .... ఏం రాసుందీ? - "సేహి" యా "లేహి" యా? - "నేహిమంజి? (బాగున్నావా?) .... ఏఆయా, నేహిమంజి - ". పూసలపేర్లు పంచిపెట్టు. మూడుదమ్మిడిల చిన్నచిన్న అద్దాలూ, మూట్టోలీలకర్ర దువ్వెనలూ పంచిపెట్టు. సావోతా కుర్రగుంటడు. ఎలావాణ్ణి బుట్టలో వేస్తావో మరి! ముసిలికోడులు తారసిస్తే జాగ్రత్త సుమా! ఎప్పుడూ సందేహిస్తూనే వుంటారు వాళ్ళు. "

ఇంకా ఎన్నో ఉపదేశాలు రాసి వున్నాయి. వాటి అవసరం ఇక్కడ లేదు.

జనం మూగింది. గుమస్తా సంభాషణ మొదలు పెట్టాడు. కోడులు వొకళ్ళ మొహాలు వొకళ్ళు చూసుకున్నారు. అతడి వద్దతంతా చూసి " ఈమనిషి మన మేలు కోరేవాడే " అని నమ్మారు. ఎంతో దూరండాకా లొడబిడ లొడబిడమంటూ అతడి వెంట వెళ్ళారు. గుమాస్తా బుర్ర పూపుతూ వుండేవాడు. ఒకడి బుజంమీద చెయ్యివేస్తే, వొకడి వీపు దువ్వుతూండేవాడు. జగన్నాథం ఉపదేశం జ్ఞాపకం చేసుకునేవాడు. తడబడిపోతూ ముసిలాళ్ళని 'ఏ ఆయా' అనీ, ముసిలమ్మల్ని 'ఏ ఆది' (ఓ అమ్మా) అనీ పిలిచేవాడు. లేహిమంజు - నాహిమంజు - నేహి మంజి -. జనం విరగబడి నవ్వేవాళ్ళు. గుమస్తా మరింత ఉత్సాహం తెచ్చు కుని తలపూపేవాడు. బారికి బోధపరుస్తూ వుండేవాడు. వ్యవసాయదార్లు పొలంలో వుండిపోయారు. సావోతా, బారికి గుమస్తావెంట పూళ్ళోకి వచ్చారు.

దివుడు చుట్ట పీలుస్తున్నాడు. అరిటిపండు పట్టుకుని. "పియోటి వుంటే ఇచ్చే వాణ్ణి" అనుకున్నాడు - "పుయుకి ఇవ్వను" ఇంటికి పట్టుకు వెళితే చిక్కే. అందు కని వెనక్కి తగ్గి అరిటిపండు నోట్లో వేసేసుకున్నా డతడు. బారికి గుమాస్తా దగ్గర నడిచాడు. డొంబు స్వభావం ప్రకారం మెల్లిమెల్లిగా ముక్కుతో మాట్లాడుతూ అడిగాడు -

"నాకొక అరిటి పండివ్వపూ? ముసిలోణ్ణి, వొక కాణి ఇయ్యి. కాణి కదూ, ఇయ్యి."

గుమాస్తా ఇచ్చాడు. బారికి అతడి చెవిదగ్గర అన్నాడు - "అన్ని గుట్టా నీకు చెప్పేస్తాను. నాకు తెలుసు."

నోటిమాటల్లో ఎంత ప్రధానముందో వ్యాపారికి తెలుసు. లోకంలో అన్ని శరీరయంత్రాదాన్నాయి. ఏది దిట్టమైందో, ఏదికాదో తెలుసుకోడానికి ఆయంత్రాం తాళపుచెవులు మనస్సుల్లో వుంటాయి. ఆతాళపు చెవుల దగ్గర చేరతాయి ఇతర్ల మాటలు. కేవలం వొక పూహ. వొక భావన ప్రవేశపెట్టి తాళపుచెవి తిప్పితేచాలు. కోడుదేశంలోని బలమైన మానవయంత్రం కూడా పనికిరాకండా వారిగిపోతుంది. ఆచేతిలో సుత్తితాలూకు వజ్రశక్తి, ఆమాంసకండరాల్లోని కొండ పూడపెరికేసే బలమూ - ఇన్ని మనస్సు తాళపుచెవితో తుప్పుపట్టేస్తాయి. చేతులు లేవవు.

"నువ్వు వొక మంచిబారికివిరా ముసిలాడా! ఇలాటి పెద్దబుర్ర లేకపోతే ఇంత పెద్దపూరూ దిగజారి పోతుంది."

"అద్దదీ, చూశావా? పోల్చగలవాడివి కనుక పోల్చావు. ఎందుకు పోల్చావా నువ్వు? మేం సొమ్ములు కాస్తాం. మీరు మనుషులు కాస్తారు. విన్నావా, మహాప్రభా! - ముసిలి సావోతా చచ్చిపోయాక, ఇంతమంది పుర్రాకులూ నేను కనక సంబాళిస్తున్నాను. ఎవరు చూస్తారీమాట? ఇప్పటి ఈ సావోతా - చెప్పనా ఇతడి నంగతి -"

ఒక్క దెబ్బని వూరి అన్ని కబురూ అందిపోయాయి. ఎవడు ఎలాటిరైతే. ఎవడిస్థితి ఎలాటిదో అన్నీ తెలిసిపోయాయి.

వ్యాపారి గుమాస్తా అపూర్వ మరొక్కరోజు అగిపోయాడు. వానలోనూ చలిలోనూ చీకటి రాత్రి కోడుకొంపలో అగ్గి నగిడి దగ్గర కొలవుతీర్చి ఎన్నో సులువులు చేశా డతడు. ఎన్నో బుద్ధులు చెప్పాడు.

"మేం మీబంధువులం. మీ మేలుకోరేవాళ్లం. కాకపోతేనేస్తం భోగుల జగన్నాథం

కావునకుపెట్టి ఇంతదూరం ఎందుకు పంపుతాడు ? మీరు అడివిలో దుఃఖాలూ, కష్టాలూ అనుభవిస్తూ పడివున్నారు. ఈరికే పనిచేసి చస్తున్నాడు. లోకంలో సుఖమంటే మీకు తెలియదు. పట్నంరండి. మీనేస్తం మాపాహుకారు ఎంతపెద్ద మేడ కట్టాడు ! అక్కడ వుందురుకాని, రకరకం కొత్తదినుసులు కొందురుకాని, కొత్తమనుమల్ని చూద్దురు కాని. మేడ చూస్తారు. బళ్ళు చూస్తారు. ఎలాటి దసరా పండుగు ఎలాచేస్తారో చూస్తారు. మీరూ వాళ్ళతో కలిసి మజా చేద్దురుకాని. అయితే వీటన్నిటికీ రూపాయలు కావాలి. మీ అడివిదేశంలో రాళ్ళున్నాయి, చెట్లున్నాయి. రూపాయలు లేవు. ఇంతపంట మీరు పండించారు. గాడ్ (గెడ్డ) కొట్టుకుపోతుంది. అడివిపండులు తవ్వేస్తాయి. లేళ్ళూ దుప్పలూ తినేస్తాయి. ఇంట్లో కుప్పేసిపెడితే పాతపడి ముక్కిపోతాయి. పంటకోతలప్పుడు సంతకి పట్టుకు వెళతారనుకోండి, ఎంతదర అవుతుందో ఎవడికి తెలుసు ? అంతా గాలికి పోతుంది—”

“ నిజం, నిజం ” బారికి తాళం వేస్తూవుండేవాడు. ఇంకా ఎంతోమంది పల్లవి పాడుతూ వుండేవాళ్ళు. “ అవును నిజం. ” వ్యాపారి గుమస్తా ఉత్సాహంతో తన ప్రచార బోధ సాగిస్తూ వుండేవాడు.

“ ఇప్పుడే మాతో వొకదర నిర్ణయించుకోండి, ఏ దరని ఇస్తారు ? అపనరం ఎంతో అంత బయానా వుంచండి. నెలకి రూపాయికి రూపాయి మాత్రం వడ్డీ అవ వలిసింది. అయితే పాహుకారు చెప్పాడు, “ కోడులు మన అన్నదమ్ములు. వడ్డీ సొమ్ము వాళ్ళు తిననీ. నేను వొదిలేస్తున్నాను. రైతు తమ్ములు బాగుండకపోతే మనకేం బాగు ! ”

“ నిజం నిజం. ”

“ అవును నిజం. ”

“ ధర్మం మాట. ”

“ రూపాయలు పుచ్చుకోండి. దర నిర్ణయించండి. పంట కోశాక మాకు కొలిసేద్దురుకాని. ఇక్కణ్ణంచి పట్టుకెళ్ళడం అంత మీదమీద వుందా ? బండదే, ఎడ్ల దాణా, పాలేరు కూలి, దార్లో దొంగదొంగుగూ భయమూ — ఎన్నో వున్నాయి. మీ ఇష్టం. ఈ యేడు, ఈ చలిలో మీ మేలుకోసమే మేం వచ్చాం. మీకు బాగా లాభిస్తుంది. మాకేముంది, ఏదో కొంచెం. నాలుగుదర్మాలూ * చూసి చెప్పాను. మీరు దర — ”

* నాలుగుదర్మాలూ ఆనడం ఒడిశాలో సంప్రదాయం.

ఏదో వొక తెలియని జంతువుతాలూకు నాలుగు కాళ్ళలాగ నాలుగు ధర్మాల్లా నిఘావేసి చెప్పేవాడు గుమస్తా. గొల్లుమని అందరూ వొప్పేసుకున్నారు. జంతువు లేచి నిలబడింది. ఏడాది అంతటి కోడుల కష్టార్థితం పొట్టలో పెట్టుకుని నిలబడింది. షాహుకారు జాతి ఉపకారి, రైతుజాతి అపకారి. బహుదూరపు జంతువది. వ్యాపార్ల భాషలో అది 'గడమ్' - అంటే పంట పచ్చిగా వున్నప్పుడు ధర నిర్ణయించి బయ్యానా పారేసి పంట మోసుకుపోయే ఎత్తు. గొత్తి పంథా పెద్దన్న గడమ్. రైతుల విరిగిన ఎముకలమీద షాహుకారు దొలకు పునాది. అదే 'నాలుగు ధర్మాలు.'

జవాబు తెగిపోయింది. గతఏడు పుట్టి రెండురూపాయలు లుండేది. ఈయేడు పుట్టి రూపాయిన్నర ధరని పొలంలో పంటంతా అమ్ముడైపోయింది. అందరినీ బెల్లించి, ఎవరిపంట ఎంతో అజ్ఞాయంపు వేసి, వొక్కొక్కళ్ళకీ వదీ, అయిదూ చేతిలో పెట్టేసి, గుమస్తా కాగితంమీద రాయించుకున్నాడు. వని పూర్తి చేసుకుని, కావిడివాణ్ణి, దారిచూపే కాపలావాణ్ణి వెంటపెట్టుకుని, నమ్మకంమూటా, ధర్మం మూటా కోడుల్ని హెచ్చరించి మరో పూరికి డేరా ఎత్తాడతడు.

మెల్లి మెల్లిగా కుదుపుతూ, కదుపుతూ అంచుల పక్కనించి పాలుతాగుతాడతడు. సూర్యుడు ఉదయిస్తాడు, మధ్య ముత్యంలాగ, అంచులు వజ్రంలాగ దగ్గర వెండిలాగ, తరవాత బంగారంలాగ, అవెనక కిరణాల వల్ల ఎర్రగా ఎర్ర ఎర్రగా అయి అంతా ఎరుపైపోతుంది. అదీ అతడి నీతి.

తొంభై రెండు

భవిష్యత్తు -

ఎప్పుడది ? ఏ మనక మనక దిగ్విలయంలోనో వుందది. అదిమ హృదయంలో కనపడని భవిష్యత్తుకి స్థానం లేదు. ఇవాళ చేలు మోకాలెత్తు పెరిగాయి. కొన్నాళ్ళయేసరికి మొలయెత్తు పెరుగుతాయి. ఇది తెలిసినమాటే. కాని భవిష్యత్తు ? ఎవ డెరుగును ? భావిస్తేనే బాధగా వుంటుంది. మనస్సుకి నచ్చదు.

నగదు రూపాయలు కొత్త ఆనందం తెచ్చాయి. ఇంటింటా అదే చర్చ. ఒక్క రూపాయి పిడికిల్లో పట్టుకు నిలబడితే ఎంతో ఇదిగా వుంటుంది ముడియసేవు. ఆకలి మనస్సులో ఎన్నో వున్నాయి తీరని కోరికలు. ఎన్నో కలలున్నాయి. రూపాయలు మొలకి నత్తువ కలిగిస్తాయి. ఇద్దరు కలిసిన చోటల్లా ఇదే మాట్లాడు కున్నారు.

రూపాయల వెంట 'నాచినీ' దేవత వచ్చింది.

జామిరి ముసిలాడి పొలంలెక్కప్రకారం ఏడురూపాయలు తన ఇంటికి వచ్చాయి. జామిరి ముసిల్ది చూసింది. ఎన్నోవిళ్ళకిందటి మాట గ్యాపకం వచ్చిందామెకి. తలవెంట్రుకలు అక్కడక్కడ తెల్లపడుతున్నప్పటి మాట. ముసిల్ది ముసిలాడూ వొకసారి దసరా చూడడం కోసం పట్నం వెళ్ళారు. చలికాలమని ముసిలాడి కోసం వొక గొంగళి కొని పట్టుకొచ్చిందామె. ఎంత వెచ్చగా, ఎంత సుఖంగా వుంటుందది ! పయస్సుతోపాటు గొంగళి కూడా ముసిలైపోయింది. చీకిపోయి ముక్కముక్కలైపోయింది. ముసిలాడికి కప్పకుందికి లేదిప్పుడు.

రాత్రంతా ముసిల్ది ఆలోచించింది. అనుకోకండా హఠాత్తుగా ఈ యేడురూపాయలూ దొరికాయి. వాటితో వొక గొంగళి దొరికితే దొరకవచ్చు. లేదంటే ఎంతవుతుందో ? దసరా వస్తున్నది. తన ముసిలాడి కోసం వొక గొంగళి తెస్తుందామె. పేదరికంలో చిట్టి సరదా, చిన్న ఆశ కలలాగ ఆమె మనస్సుకి పట్టేసింది. ఆదయం పాచివని ముగించే సరికి ఆమె తల ఏదో అయిపోయింది. ముసిల్ది ఆట మొదలెట్టింది.

డిసారి దగ్గరికి కబురు వెళ్ళింది, వీధిలోవాళ్ళు చూడడానికి వచ్చారు. జామిరి ముసిలమ్మకి నాచినీ దేవత పట్టించని స్థిరమైంది. బాజాలు వచ్చాయి. ధూపం

వెలిగింది. దాన్ని ఉద్దేశించి పూళ్ళో కల్లా, విందూ జరిగింది. మేమం చీకట్లు కమ్మింది. పడవడ చలిలో కూడా పూళ్ళో ఆనందం తాండవమాడింది.

కొండదేశం నిండా అడివి నిలబడి వుంటుంది. హటాత్తుగా ఏ మూలనించో పురకలు వేస్తూ ఏదో అకరీర మృదువేగం మొలకలువేస్తూ వస్తుంది. చిన్న చిన్న తుప్పలు తలలెత్తుతాయి. మీదినించి దొంకలు ఆకుల చెవులు అడిస్తాయి. చూస్తూ వుండగా గుట్టమీద అడ్డాకులు కప్పిన మద్ది చెట్లు అస్థిరంగా కదుల్తాయి. పిచ్చెత్తి నట్టు అడ్డాకుల జడల్లో విప్లవం రేగుతుంది. వొంటరిచెట్టుని అశ్రయించి విస్మయ కరమైన గారిడి మంత్రంతో నాట్యదేవత నాట్యమారుతుంది. కింభూత రూపి ఆది. ఏ తెలియని చోటో దాని పుట్టుక. ఏ తెలియని ప్రదేశంలోనో దాని ఇల్లు. ఎవ రామె : ఏమీ అంతు చిక్కదు. అడివి పిల్లలు నిచ్చెరపోయి చూస్తారు. ఎక్కడా ఆకల్లాడదు. ఒంటరిచెట్టే ప్రబలంగా పూగిపోతూ వుంటుంది అదీ వొక్క ఘడియ మాత్రమే. తరవాత ఎలాటి చెట్టు అలాగే వుంటుంది నిలబడి. దూరంగా రంయ్య రంయ్య, ఝాఝాఝాఝా విప్లవదేవత సంస్థితివాదం వేళ్ళతో కుదిపెయ్యడానికి బ్రతు మని ఎగిరిపోతుంది.

అదిగో అలాటిదే ఈ నాచిని దేవత. అఘోరి ఆది. ఏ కారణమూ లేకండా ఎన్నోమాట్లు వచ్చి బెజాణిలనీ, లేదా ఇతర్లనీ పడుతుంది. కూచుంటూ లేస్తూ, తింటూ, సామాన్యమైన విక్రాంతి తీసుకుంటూ వాళ్ళు వారం రోజులదాకా నాట్యం చేస్తూవుంటారు. వాళ్ళతో కలిసి మరెకొంతమంది అదాళ్ళకూడా అడతారు. మోకాలెత్తు పందిరిమీద కోడిగుడ్డు పెట్టి, మంగళమంత్రాలు చదువుతూ దీసారి పూజ చేస్తాడు. అయితే నాచిని దేవత నవ్విస్తుంది. ఖుసీ చేస్తుంది. ఎవళ్ళనీ చెర పడం కోసం రాదది. తన ప్రియ బంధువుల్ని ధర్ము, ధర్తనీల తరపున అశీర్వ దించి వెళ్ళటానికి వస్తుంది.

జామిరి ముసిల్లి ఆడుతోంది. ఊళ్ళో పిల్లలూ, అడళ్ళూ అందరూ అక్కడే మూగారు. హాకినాని ఎత్తుకుని ఆ దొమ్మీలో పుయు కూడా కూచుంది. బాజాలు చెవులు దిమ్మెత్తిస్తున్నాయి. దివుడు తన గడపమీద వొక్కడూ కూచున్నాడు. తన యావత్తుపంటా పండకముందే ఆమ్మేసి, సావోతా కనక ఇరవైరూపాయలు బయానా అందుకున్నాడు. పావుకారుతో నేస్తం కట్టి, పావుకారు గుమస్తా దగ్గిర భరోసా : సమ్మానమూ పొంది గర్వాగా వున్నాడతడు. గుమస్తా మాటల విత్తనాలు తన తలలో బాగా నాటాయి. మొలకలెత్తాయి. చెట్లయి అకు దొడిగాయి. తెలియని

సుఖకల్పనలో ములిగి వున్నాడతడు. ఫలించని సుఖ స్వప్నం కొంత రంగుల తోనూ, కొంత వెల్లి వెల్లి గానూ కనిపిస్తోంది కళ్ళముందు. అనుకున్న ప్రతిజ్ఞ బలపడి, మనస్సులోంచి పైకి వుబుకుతోంది. హృదయం అట్టడుగు ఊహలు నిజ మవుతున్నట్టున్నాయి. రూపాయల బరువుతో మనస్సులో దౌర్బల్యం అడగారి పోతోంది. సంకల్పం మరింత దృఢపడుతోంది. ఇక అలస్యం పనికిరాదు. అను కున్నపని చేసేయ్యాలి.

మేఘం మరింత గాఢంగా చీకట్లు కమ్ముతోంది. వాన వోదలకండావుంది. చలి అధికమవుతోంది. గాలివాన బాదేస్తోంది. అన్ని ఎగరేసుకుపోతోంది. మళ్ళ ఇరవై వొక్కదినాల ముసురు పెడుతుంది కామోసు ! ఇంట్లోంచి బైటికి కాలు పెట్టడానికి వల్లకాకండా వుంది. ఈదుర్దినాల్లో పొరుగింటి ముసిల్లి అడుతోంది. ఏమంటే అమెకి నాచినీ దేవత వట్టింది, ఊరుపూరంతా అక్కడే మూగాడు. అపందడి దివుడికి చికాకుగా వుంది. అదంతా గోల్మలుగా వుంది. సావకాశంగా ఆలోచించి కొత్తపండా తొక్కడానికి ఏకాంతం కావాలి.

మేఘాలు దొంతర దొంతరలై మిణిఆపాయునించి బందికార వెళుతున్నాయి. ఈవాన పాతవాటిమీద విప్లవం సృష్టించింది. కొత్తదానికోసం ఆవేగం పుట్టించింది. సరాగం రేపెట్టింది. అయితే మనస్సులోంచి అంతా ఎగిరిపోతోంది. అంతా కొట్టుకుపోయి, చీకటిసముద్రమే కళ్ళముందు కనిపిస్తోంది. అంతా నిశ్శబ్దంగానే వుండక్కడ. ఏడుపూ, తడి మాత్రమే. ఉదాసహృదయంలో పొల్లు మాటలా వుంది గాలి.

దభీమని లేచాడు దివుడు. జామిరికోడు ఇంటికి వెళ్ళాడు. తనకి తెలియకండానే మొహం కర్క-నంగా తయారైంది. కళ్ళలో నిప్పులు కనకనలాడాయి. జామిరి గడవమీదికెక్కి భార్యచెవి దగ్గర కన్నుమని గదిమాడు “పుయూ !” తల వెనక్కి తిప్పి, భర్తమొహంచూసి జంకేసింది పుయూ. అంతగందికలోనూ చెయ్యిచాచి, భార్యచెయ్యి పట్టుకుని అన్నాడు దివుడు— “పద. ఇంటికి పద.” జనం తోసు కుంటూవచ్చేసింది పుయూ.

జామిరికోడు ముసిల్లి అడుతోంది. అమెనే చూస్తూ బండలాగ కూచున్నారు ముసిలాడు. దివుడు ఇంటికి తిరిగి వచ్చాడు. జామిరి ముసిలాడు డిసారిని బతి మాలుతూవుండడం వెనకనించి వినిపిస్తూనేవుంది. “వేగం వొదిలించెయ్యి డిసారి ! వారంరోజులు అడికే ముసిల్దాని అవస్థ నిలవదు.” ఎన్నోమాట్లు ఇలా బతిమాలు

కూనే వున్నాడు ముసీలాడు. ఉదయంనించీ కూచున్న దగ్గరే కూచున్నా డతడు. అందరూ 'నాచినీ' చూస్తున్నారు. అశీర్వాదాలు పొందుతున్నారు. ఊళ్ళోని పండుగ చూస్తున్నారు. కాని జామిరికోడుకి వొకటి చింత. ఈ లోకంలో అతడి నంపదల్లా ఈముసిలే, మరేమీలేదు. సదావర్తిపెట్టి ఆకాస్త కరారావుడు చుట్టె య్యడ మంటే తన గుండె బద్దలైపోతూవుంది. ఇదికూడా దివుడు కన్ను కుట్టింది. 'ఏమిటి పట్టుకుందో ముసీలాడికి, వ్యవహారజ్ఞానం మరిచిపోయి ఇంతమంది ఎదట ఉదయంనించీ ఇంతవేళదాకా ఇలా బతిమాలు తున్నాడు !'

పుయు ఇంటికి వచ్చింది. పిల్లాణ్ణి ఎత్తుకుని లోపల దూరింది. దివుడు పాపూ కారుతో నేస్తం కట్టాడు. బిళ్ళకుడుంటాటి ఇరవై రూపాయల అధికారి తాను. ఊళ్ళో పెద్దబుర్ర. సావోతా. లెంజుకోడు లేడు. మేఘం చీకటిలో అతడి గాఢ చింత గహనంగా వుంది— "పుయూ—" పిలిచా డతడు.

"ఊ.."

ఇంట్లో పొయ్యిమూల ఆరీఆరసి అగ్గిపూతోంది పుయు. నిలబడిపోయిందామె. రెండుచేతులూ ఆమె రెండు బుజాలమీదావేసి, దబాయిస్తూ మొహంమీద మొహం పెట్టి కన్నుమంటూ అన్నాడు దివుడు— "పుయూ!"

దులిపేసుకుంటూ దూరంగా జరిగిపోయింది పుయు.

"వెలిపో వచ్చారేం? నాచినీ చూడలేకపోయారూ? ఇంతమంది చూస్తున్నారు. మీరే వుండకండా వచ్చేవారు. ఏమనుకుంటారు?"

దివుడు మూలిగాడు. వెళ్ళి గడవమీద కూచున్నాడు. అకాంతిగా వుం దతడికి. మెల్లిమెల్లిగా పుయు తప్పులు తలుచుకున్నాడు.

"ఇంత బుద్ధిలేందా ఇది? ఇంత నిఘా తగ్గిపోయిందీ దీనికి? వంటా పెంటా తికాదాలేదు. కల్లునీళ్ళూ పొగాకురెమ్మూ, ధుంగియూ జాగ్రత్తచేయడం లేదు."

పదే పదే తిట్టడం లంకించుకున్నాడు. ఇంట్లో పనిచేసుకుంటూ పూరికే నవ్వు కుంటూవుంది పుయు.

తిట్టి తిట్టి నోరు పీకింది దివుడికి. మాటాడకండా నిలబడ్డాడు, తల్రా తల్రీ మీద వేసుకున్నాడు. లేచి వెళ్లిపోయాడు.

తొంభై మూడు

దొంబు బారికి ఇంటిదాకా వచ్చి కాంతించాడు దివుడు. చలి వొళ్ళు కరిచేస్తూ వుంది. వాన పడుతూనే వుంది. ఎంతవేగం పొద్దు పొరిపోయి సంజ కమ్ముకు వస్తోందో! పగటి కోలాహలం తగ్గిపోవచ్చింది. వినరంక పొద్దుంది. దూరనించి ఆకాశంవేపు చూస్తే ఏదో మహత్తరమైన నేతి వాదం నుళ్ళు తిరుగుతుంది. మనసు విరిగిపోతుంది - ఎవరూ లేరు. ఏమీ లేదు. పిట్టకునిపి లేని వానలో పొంటరి బాటసారి అనిర్దిష్టంగా పయనిస్తున్నాడు. దూరాన నున్నగా వున్న వల్లటి మూత చెప్పకండానే సాగుతూ మెల్లిమెల్లిగా వస్తోంది. దానిముందు పొగమంచులాగ పల్లటి బూడిదరంగు మేఘం. అడ్డదిడ్డంగా ఎదురెదురుగా బావాలు చినుకులు. అడంబరం లేకండా కురుస్తోంది వాన. వత్సందారలు నేలమీద పడుతున్నాయి. వాటి గురి కింది చీకటిలో కలిసిపోతూ వుంది. దారిలో అరికిడి లేదు. చలిలో మెల్లిమెల్లిగా వొణుకుతున్నాయి తువ్వలు. చీకటిసానుల్లా వున్నాయి నాలుగువేపులా కొండలు. మనిషి మనస్సు లేవనివ్వడంలేదు ప్రకృతి. వెనకాముందాడుతూ దొంబుబారికి హతా ముందు విహ్వలభావంతో తవ్వాడాడు దివుడు. చలిలో, చీకటిలో ఆకలి అధికంగానే వుంది. అతణ్ణి మింగేస్తున్నట్టుంది ఆకలి. ప్రతిక్షణం తన గుండె దడ తనకి వినపడుతోంది. కేవలం తన్నుతానే చూస్తున్నాడతడు. ఏమిటికావాలి తనకి? తన గుప్తహృదయంలో ఇంతకాలమై వున్న అభియోగ మేమిటి? సంతలోంచి తప్పకుని పక్క మామిడిచెట్టుకింద పొంటరిగా కూచుని తన్నుతాను తైపారు వేసుకుంటున్నట్టుంది.

ఎన్నోమాట్లు ఇలా ఆలోచించా డతడు. ఏ మమత వల్ల అనుకున్న పని చెయ్యడానికి చేతులు రాకండా వున్నాయి? ఎందుకని ఈ దౌర్బల్యం?

ఒక్కరూ తలవొంచుకుని బారికి ఇంటివేపు నడిచాడు దివుడు. కాలికి రాయి తగిలింది. అగాడు. హఠాత్తుగా గ్యాపకం వచ్చింది - లెంజుకోడు వెలిపోయాడు. బెజుణి లేదు. సరుబుసావోతా చచ్చిపోయాడు. గడచిన దినాల అనుభూతి విచిత్రంగా ఎందుకని ఇలా తనువుకి వస్తోంది?

దివుడు సావోతా బారికి గడపదగ్గరికి వెళ్ళాడు. గడపమించి పైన చిమ్మచీకటి, తన మనస్సే దివ్వె వెలిగించింది. మనసులోని ప్రియపితాచి అస్థిత్యం యావత్తూ

కబిరించి నిలబడింది. సమాజంలోని విశ్వాసమూ, న్యాయభావమూ, గుహల్లో, అడవుల్లో వున్న మనిషికి అరచందాలు. పగటి వెలుగులో, తోడి జట్టుతో దేవతగా వుండడం ఇష్టంగా వుంటుందేమోకాని ఎవరికోసమూ ఆగకండా తనతో తానే వుండాలని చూస్తాడు తాను, ఈ వేళకాని వేళ వొత్తిగిల్లా లనుకుంటున్నాడు. సమాజంలో పదిమందినీ పెట్టుకు కాపరం చెయ్యడంకోసం ఇంతవరకూ తల వొంచుకుని, తన అస్థిత్వంకిందికి పాతేసుకుంటూ వచ్చాడు. అదిగో ఆ అస్థిత్వం ఇప్పుడు పైకితియ్యాలి. ఉహూః, అడివిమనిషి చెడుకుతూ అలోచించడు.

చీకటి చూసి ఉత్తేజన కలిగింది. చెవిలో ఝాఁ ఝాఁ మంటోంది. గడపమీది కెక్కి పిలిచాడు దివుడు - " బారికి ! "

గడపమీద వొకమూల కిక్కురుమనకండా బాలముండా కూచునివున్నాడు. లేచి వచ్చి నుంచున్నాడు.

" ముసీలాడు వీధిలో వుంటాడు. వెళ్ళి పిలుచుకు వస్తాను " అంటూ సావోతా జవాబుకోసం ఆగకండానే పూరివేపు వెలిపోయాడతడు.

ఇలాగే చిత్రంగా వుంటుంది ఆతడి వ్యవహారం. తప్పకు తిరుగుతాడు. ఉన్న రని దివుడు నిలబడ్డాడు. లోపల ఎక్కడో చప్పుడు వినపడుతోంది. పిల్చాడు దివుడు - " బాలముండా ! " బాలముండా వెలిపోయాడు. జవాబులేదు. " బాలముండా వెలిపోయాడు. " మరేమీ బావించలేకపోయాడు దివుడు. బుర్ర వేడిగా వుంది. చీకటి ఇంట్లోకి దూరిపోయాడతడు "

చీకట్లో ఏమీ కనపడదు.

ఇంట్లో ఏమిటో వినపడుతూ వుంది. కన కన - ఝాణ ఝాణ. పిచ్చెత్తిస్తూ వుంది ఆ చప్పుడు. బారికిని పిలవడానికి వెళ్ళాడుకదూ, బారికి వస్తూవుంటాడు. బాలముండా వస్తూవుంటాడు. బారికితో పనుంది. ఉహూః, అదంతా మనస్సులో లేదు. బెజజీని పులి తిన్నాడు నంజప్పడు ఇంటికి తిరిగివస్తూవుంటే దారిలో కనిపెట్టుకుని ఎవరు నిలబడ్డాడు, బికారిదానిలాగ ? అదంతా తనువుకి రావడం లేదు. ఏమీ జ్ఞాపకం లేదు. కేవలం చీకటి, తానే వున్నాడు. చీకటి అత్త తాను. ఎక్కడుంది తన అస్థిత్వం ? వదే పదే గుంటుతున్నాడు. కుండలు తిరగబడు తున్నాయి. వేలాడుతున్న వస్తువులు తలకి తగులుతున్నాయి. నల్ల ఝోలా బురదలో అడివివందిలాగ జాపోస్తూ తడుపుకుంటున్నా డతడు. ఆ తడుపుకో, దానికి అంతం లేదు.

హఠాత్తుగా ఎవరో ఎదురయ్యారు. ద్వారం వేపు తప్పుకుపోతూ డిక్కున్నారు. వెర్రిబలంతో రెండు చేతులతోనూ నందిట్లో పట్టేశారు దివుడు, బలమంతా విగబట్టి పట్టేశారు. ఒంగిపోతోందా వ్యక్తి. తన శరీరంతో కలిసిపోతోంది. వెచ్చటి మాంసం, మెత్తటి మాంసం. మరి కొంచెం గట్టిగా నొక్కేస్తే పగిలిపోతుంది. ఎందుకూ విడిగా స్థూలంగా దాని వాస్తవమైన అస్థితత్వం? దాని సత్తాలోపించిపోనీ. తినదగిన పదార్థం అది. తన శరీరంతో కలిసిపోనీ అది. అదివి గొరపోతు వెచ్చటి పూపిరితో, పెద్దపులి పిడికిలితో : లాగుతున్నాడు దివుడు. కారణంలేదు, జ్ఞానమూ లేదు.

ఉన్నట్టుండి నోట్లోని గ్రాసం, చేతిలోని గ్రాసం పట్టులో గట్టిగా పెనుగులాడింది. బంధనం ఎలాగో శిథిలమై, సడిలిపోయింది. చేతిలోని జంతువు జారిపోయింది. తప్పించుకుని బైటికి పారిపోయింది. ముహూర్తంలో అంతా తారు మారైంది.

— సావోతా! " ఏ దూరంనించి పిలుస్తోంది, ఆ విరిగిన తెరటం? చెదిరిన నురుగు — ఎవరిదా " సావోతా " పిలుపు? ఏంత దూరంనించి వినిపడుతోందో?

దివుడు సావోతా బైటికి వచ్చాడు. మనసులోని పిశాచి ఆళ వోడల్లేదు. బైట వల్లమాలిన చీకటిగా వుంది. అరికిడిలేని ఇల్లు. మరి ఎవరూ లేరు. దబదబా బాదు తూపుంది వాన. సోనాదేయి నిలబడి వుంది. తటాలున తిరగబడి, దూరం జరిగింది. భయంతో, జాలిగొంతుకతో ఏమేమో అంటోంది.

" అఁ - అఁ - ఎటు వచ్చావు సావోతా - ఇలా ఎందుకవుతున్నావు? - ఏవిటి? - ఏవిటి? "

అసోనాదేయే కదూ, ఇది? దివుడు దిగజారిపోయాడు. " సోనాదేయీ! "

జవాబులేదు. మెల్లిగా మృదువుగా మళ్ళీ పిలిచాడు - " సోనాదేయీ! " రెండడుగులు నడిచాడు. చిన్నపిల్లలాగ చెదిరి వానలోకి గెంతేసింది సోనాదేయి. వానలో తడుస్తూ కింద నిలబడింది.

" నాకు భయమేస్తోంది. అందరూ ఎటు వెళ్ళారు. ? "

ముంజూరు కింద నిలబడి, శంఖం పూదినట్టు జోరుగా అరిచిందామె -

" హే బాబా - హే బాబా! "

దివుడు నిషా వొదిలిపోతూవుంది.

" తడుస్తావేం? రా, మీదికి రా. "

వినిపించుకోకండా, మావఁ కోసం మళ్ళీ కేక వేసింది సోనాదేయి - " హే బాబా! "

దివుడు బుర్ర చల్లబడుతూవుంది. గుండెల్లో దిమ్మెన దానంతట అదే తగ్గిపోతూ వుంది. ఆమెని బలవంతంగా మీదికి పిలిచే అవస్థ మరిలేదు. రెండు చేతుల్లోనూ తలపెట్టుకొని, అలిసిపోయి కూచుండిపోయాడు. తగ్గిపోతున్నాడు. నిచ్చెరపోయి ఆలోచిస్తున్నాడు - " ఏమైంది ? సోనాదేయి ఇలా అవుతున్నాడేం ? ఏం చిత్రం అడాళ్ళ చరిత్ర ! " తన మనస్సు లైపారు వేసుకున్నాడు. రోజంతా జరిగిన సంఘటనలన్నీ తలుచుకున్నాడు. ఆలోచించాడు. " ఎప్పుడు ఏం చేశానని సోనాదేయి వొదిలించుకు పోయింది ? ఏం జరిగిందని ఇంత అల్లికి ? నేనై మీద పడి సోనాదేయిని ఎన్నడూ రమ్మనలేదు. తానే నా వేపు వొరిగింది. ఇవాళ తానే పరాయిదానిలాగ తప్పకుంది. ఏమనుకుందో ? నాకోడు ఊహ ప్రకారం అడాళ్ళ మీద ఎవ్వరి బలమూ పనిచెయ్యదు. వాళ్ళ ఇష్టమే వాళ్ళది. అవునన్నా, కాదన్నా వాళ్ళ బుద్ధి వాళ్ళది. అవాళ సోనాదేయి అక్రయం కోరింది. ఇవాళ ఆమెకి అక్రయం అక్కరలేకపోయింది. వానలో, చీకట్లో ముంజూరుకింద నానుతూ నుంచోడం ఆమెకి బాగుంది. ఎందుకని ? ఏమైందని ? "

దివుడు ఆలోచిస్తూ గింజుకుంటున్నాడు. సోనాదేయి పిలుపులు అతడి ఆలోచన పోగులుచిక్కు పెట్టేస్తున్నాయి.

'బాబా- బాబా- హే- బాబా!'

"ఎందుకలా తడుస్తూ చస్తావు సోనాదేయీ!" ధిమాగొంతుకతో స్వాభిమానంగా అన్నాడు దివుడు - " ఎవ్వరూ రాలేదుకదా ! ఉఁహూఁ, నువ్వు వుండు. నేను వెళతాను - "

లేచిపోయా డతడు.

" విన్నావూ, నేను వెళుతున్నాను. బారికివస్తే నేను వచ్చి వెళ్ళానని చెప్పు."

సోనాదేయి వినలేదు. మరింత దూరం వెళ్లి అలాగే కేకవేసి పిలిచింది. తెలిసి తెలిసి మరింత సాలిపట్టు కాళ్ళకి చుట్టుకుని నుంచున్నాడు దివుడు. వెళ్ళిపోదానికి కూడా సోనాదేయి అనుమతి కావాలి.

తటపటాయించే స్థితి వొదిలిపోయింది. దూరంనించి " అఁ అఁ " నోరు విని పించింది. ముసిలి బారికి, బాలముండా ఇద్దరూ వస్తున్నారు. భర్తదగ్గరికి పరిగెత్తుకు వెళ్లి స్వాభిమానంతో కేకలు వేసింది సోనాదేయి.

" అయ్యో, మంచినుసుతులే మీరు ! దీపం ముట్టించారుకారు.కి కూచుంది ఏదీ వెళారుకారు. సావోతాని చీకట్లో, బైట నిలబెట్టేసి వెళ్ళారు. ఎంత పిలిచినా వినిపించుకోరు!"

అమాటల్లో గర్వమున్నది. తృణీకారభావ మున్నది. బాలముండా చెయ్యి లాగుతూ నడిచి ఇంకా ఇలా అందామె- "ఏం బుద్ధిమీది చెప్పండి : ' ఎన్నో దినాలకి, రెక్కలేనన్ని దినాల తరవాత బాలముండాని తనభార్య ముట్టుకుంది. మొహమెదట సావోతా నిలబడే వున్నాడు. చెయ్యి వొదిలించుకుని "వెళతాను, దీపం ముట్టించుకువస్తాను" అంటూ ఇంట్లోకి పరిగెత్తి పారిపోయాడు బాలముండా. సోనాదేయికి ఇంత సేపటికి బలం వచ్చింది. బారికిని చూసి లొడబడ లాడింది. ఇదంతా తీక్షణదృష్టితో చూశాడు దివుడు.

అతడి ఉద్వేగం వపువులో ఎగరగొట్టేసి, కోడలితో అన్నాడు బారికి, "ఏం ఏమైందే ? ఎవళ్ళూ లేకపోతే నువ్వు లేవటే : నీసావోతాని నువ్వు వుంచలేక పోయావా ? వైగా ముసిలాణ్ణి నన్ను తప్పవడుతున్నావా ? మంచంవేసి, దీపం ముట్టించలేక పోయావా ? వాన రాత్రికదా ! సావోతా నీవాదా, నావాదా ? నా రాజు అతడు. నీకు తెలియదా ? నిజమా కాదా, ఏమంటావు సావోతా?"

సావోతా మొహంచూసి నవ్వుతూ, కోడల్ని తిట్టిపోతాడు బారికి. దీపం వచ్చింది. వాడిపోయిన మొహం వేలేసుకుని నుంచుంది సోనాదేయి. సావోతా నవ్వలేదు. గంభీరంగా "హిః" అన్నాడు.

"ఎంచేపటినుంచో నుంచున్నావు" బారికి అన్నాడు- "కూచో సావోతా. ఒలే సోనాదేయి. అకుండలో ఏముందో పట్టుకురా. కూచో సావోతా. స్వయంగా వచ్చావు. నీదయ కలిగింది. ఈ యిల్లా, వాకిలి అన్ని నీవే. నీదయలేకపోతే మా బతుకేలేదు."

నానారకాల స్తోత్రం చేసాడు బారికి. రెంజుకోడు విషయంలో సావోతా కోపం మరిచిపోలేదతడు. ఎదుగుబంటిని పాటపాడుతూ శాంతపరిచినట్టు లోపల భయ పడుతూనే వున్నాడు. "ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నాడితడు ? ఏవిట మతలబు : ఏమీ మాటాడడేం ?"

బారికి కేకలు వేశాడు- "ఏంరా బద్దులాగ నిలబడ్డావేంరా బాలముండా ? వెళ్లి వెదికి పట్టావేం ?"

"నువ్వు ఎక్కడ దాచావో నేను చూశానా ఎమన్నానా, పట్టుకురాడానికి?"

"ఎటు వెళ్లింది సోనాదేయి ? మరెవళ్ళు వెళతారు ? నేను వెళ్ళానా, నాకంట పడితే అంతా తాగేస్తారు. ముసిలాణ్ణి, అగలేను. కానీ, ఎవ్వరూ వెళ్ళొద్దు, సావోతా సోనాదేయి చూపెడుతుంది. కడుపునిండా తాగేసిరా, కడుపునిండా."

సావోతా మొహం చూసి నవ్వేశాడు ముసీలాడు. " నువ్వు వెళ్ళు. నేను ద్వారం దగ్గర వుంటాను కదూ ! "

బారికి మాటమీద దివుడు కదలలేదు. చెట్టులా అలాగే నిలబడ్డాడు.

" బారికి ! "

" మరేవిటి సావోతా ? "

" ఏమీ లేకపోతే పూరికే పరిగెత్తుకు వచ్చానూ నీ ఇంటికి ? ముసీలిదద్దమ్మా ! "

" ఆ, ఆ ! " మొహం వొందుకుని. వొంగి వొంగి సావోతా ఎదట భారికి లాగే నిలబడ్డాడు బారికి - " చెప్ప, చెప్ప. "

" రేపు నాతో బందికార రావాలి, నువ్వు, బాలముండా - ఇద్దరున్నూ. "

" ఎక్కడికి వెళదాం ? లెంజుదడ్డికోనమా ? "

దివుడు మరి ఆగలేకపోయాడు. ఇంతసేపటి కోపమూ గుప్పమని బైటికి వుబికింది. నోటికివచ్చినట్టు చెదామడా తిట్టేశాడు. చెయ్యిత్తి కొట్టడానికి పురికేసరికి చక్రమని సోనాదేయి పరిగెత్తుకు వచ్చింది. అమెనిచూసి దివుడు ఆగిపోయాడు. కోపం తగ్గిపోయింది. అధికం కాలేదు.

" ఏం తప్పచేశాడు ముసీలాడు ? " సోనాదేయి శాంతంగా అడిగింది - " ఎందుకని కొట్టడానికి వురుకుతున్నారు ? "

బారికి బుజంమీద చెయ్యివేసి మెల్లి మెల్లిగా కూచోబెట్టింది. రావాకులాగ వోణికి పోతున్నాడు ముసీలాడు.

" కూచో కూచో " అంది సోనాదేయి - " ఓలమ్మో, ముసీలాడు ఎలా వొడికి పోతున్నాడో ! ఇలా ఈ పూళ్ళో పడివుంటే వొకనాడు దెబ్బలు తిని చచ్చిపోతావు బాబా ! దొంబువాళ్ళమని ప్రాణం లేదా ఏవిటి ? మాటి మాటికి తిట్లూ దెబ్బలున్నూ ! ఓలమ్మో, ఏవిటన్నావు బాబా ? ఏంతప్ప చేతావు ముసీలాడివి ? "

సావోతా మొహంకేసి వోరచూపులు చూస్తూ అంది - " చెప్పరేం ? "

సోనాదేయిని చూసి లెంజుకోడు మాట ఎత్తా లనుకున్నాడు దివుడు. కాని గొంతుకు పెగలేదు. సోనాదేయికి ఇంతజోరు ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చిందట ? ఏమిటి వింటున్నాడు తాను ? తన నోటిమాట మనస్సులోనుంచి పొడిచి పొడిచి లాక్కుంటోంది. దివుడు సావోతా మొద్దులా నిలబడిపోయాడు. మారిపోయి, చల్లబడిపోయి అన్నాడు -

" నాకు కోపం తెప్పించకు బారికి ! తిన్నగా మాట్లాడు. అవును, రేపు

ఉదయం బందికార వెళదాం. పనుంది. పులిభయం కనక పొంటిగా వెళ్ళలేను. నువ్వు బారికివి. మనుషులు కావాలంటే ఇవ్వడమే నీ పని. ఇన్ని అడ్డు ప్రశ్న లేస్తా వెందుకూ ? ఇంతకాలం బారికిపని చేశావు. నన్నే ఇలా అడుగుతున్నావా, ఇంకా ఎవళ్ళనైనా అడిగావా, ఒరేయి : "

"నాది తప్పే సావోతా. తప్పయిపోయింది. నువ్వు కొట్టకపోతే ఎవళ్ళు కొడతారు నన్ను : కొట్టా, చంపా - నీ దయ.

"ఒలే, నువ్వెందుకే లొడబడ లాడతావా, అడదానివి ? నీ కన్నారి పూరను కున్నావా ఏవిటే, అన్నిటికీ మీదపడి దెబ్బలాడుతున్నావా ? "

సోనాదేయి వెళ్ళిపోయింది.

"కొట్టా నన్ను సావోతా, చంపెయ్యి. గెంటెయ్యి. రేపు కోడికూసే వేళ బందికార వెళదాం. ముసిలాణ్ణి మాట తడబడిపోయాను. ననిగేశాను. నాది తప్పయిపోయింది. "

"కోడి 'కో' అనేసరికి హజరై వుండాలి." - అంటూ దివుడు సావోతా చీకట్లో కలిసిపోయాడు. బారికి ఎంతప్పు చేశాడో ఊహించలేకపోయాడు. వెనక నించి బారికి ఇంట్లో కేకలు వినిపిస్తున్నాయి.

"ఎంత బుద్ధిలేందానివే నువ్వు ? వచ్చాడు కదా, అడుకోలేకపోయావేం ? ప్రయత్నించలేకపోయావా ? ఎందుకతడు కోపంతెచ్చుకున్నాడు ? "

బాలముండా నోరు వినపడలేదు. సోనాదేయి ఏమేమో ఏకరువుపెడుతోంది. తన తప్ప లేదంటోంది. మాటల్లో ఏడుపు కలిసిపోతూ వుంది. బారికి ఇంకా తిట్టి పోస్తూనే వున్నాడు. సోనాదేయి రాగాలు తీసింది. చీకట్లో, వానలో దూరానికి ఆమె ఏడుపు వినిపిస్తోంది. పనివిపనివి ఏడుస్తోందామె.

ఇవాళ అంతా వుల్టాసీదాగానే వుంది.

వచ్చిరావడంతోనే అంతా ఏదో అయిపోయింది. ఎందుకూ ఈ ఏడుపులూ, మొర్రలూనూ ? ఎందుకూ ఈ తిట్లూ, తకరార్లు ? ఎందుకిలా మారిపోతారూ మనుషులు ? ఏమీ అర్థం కాలేదు దివుడికి. వెనకనించి ఎవరో నెట్టేస్తున్నట్లుంది. ఒక క్షణం కూడా వుండకూడ దిక్కడ. చిక్క లిప్తకూడా వుండకూడదు.

దివుడు సావోతా వెలిపోవచ్చాడు. మెల్లి మెల్లిగా అన్ని చింతలూ పొక్కటై పియ్యబి మీదికి పోయింది ధ్యాన. మనస్సుకి బలం కలిగింది. చీకట్లో వానలో పరచింతతో మనస్సు వేడిచేసుకుంటూ ఇంటికి మళ్ళాడతడు.

నగిడి * ముట్టించి పుయు కూచుంది. కొడుకు నిద్రపోలేదు. నిచ్చెరపోయి నట్టు హాకినా తండ్రి మొహం చూశాడు. పుయు నవ్వింది. " రావాలనుకుంటున్నాడు, పట్టుకుంటారా కొంచెం ? "

దివుడు మాటాడలేదు. పుయు అభిమానించి అంది - " అకలేస్తోందన్నారు. తినకండా వెలిపోయాడా ? "

" అన్నీ చేసిపెట్టి ఆమిర్చి పెట్టేశావు. నేను తినకండా వెలిపోయాను, తప్ప చేశాను ! " అన్నాడు దివుడు.

" పోనీ పోనీ, కోప్పడకండి. తినెయ్యండి - " గజగజా వడ్డించింది పుయు. దివుడు ఏమీ అనలేదు. మాటాడకండా తినేశాడు కూచుని.

జామిరి ముసిల్మాని ' నాచినీ ' వొదిలిపోయింది. జామిరి బతిమాలడం పల్ల కాబోలు అంతా చల్లారిపోయింది.

ఎంతో సేపుదాకా దివుడి కంటికి కునుకు రాలేదు. ఈ ఎవరకల తన తెగు తెంపులు. కోడి కూసే నరికి లేచి తాను బందికార వెళతాడు. మాటి మాటికి తట పటా యిస్తోంది మనస్సు. లోపల తుపాను రేగుతోంది. నిద్రలేదు.

" పుయుతో చెప్పడమా, మానడమా ? " అలోచిస్తున్నాడతడు - " పుయు అడుగుకుంది. తరవాత ? " అమెతో చెప్పడానికి బుద్ధిపట్టడం లేదు. అన్నిరోజుల్లాగే వుంది, ఇవాళ కూడా. చివరి ఎడబాపు గుమ్మంలో ఆగిపోతున్నాడు తాను. తనంతటతానే సిగ్గుపడుతున్నాడు. అడుగో పుయు నిద్రపోతూవుంది. గాఢనిద్రలో వుంది. ఏం తెలుసామెకి ? ఏమైనా సందేహముందా అమెకి ? ఎలా అవుపిస్తోందో - పుట్టినప్పటినుంచీ. ఇక్కడే వున్నట్టు పడుకున్నాది. ఇదంతా తనదే అనుకున్నట్టు నిద్రపోతూవుంది. నూటికి నూరుపాళ్ళూ తనదే అనుకుంటూ వుంది. మెడ ఎత్తి దివుడు చూశాడు. ఉహూః చెప్పడం పడదు. తరవాత చూద్దాం. అడ్డంగా నరుక్కు రమ్మన్నాడు.

దివుడు పడుకున్నాడు.

అలోచించాడు - " ఇలా కాకూడదూ ? ఇద్దరూ వుంటారు - పియోటీ, పుయూ. నేను ఉదారంగా వుంటాను. దయగా వుంటాను. నా అభ్యంతరం లేదు. పెళ్ళాడిన భార్యని ఏవో తోసెయ్యడం నా ఉద్దేశం కాదు. అయితే పుయు వొక్కతే నాకు పనికిరాలేదు. మనిషి వోర్పుకోడానికి వొక హద్దంటూ వుంటుంది. "

ఇటు అవుపడుతోంది, అటు అవుపడుతోంది. కళ్ళు మూసేసినా అప్రియమైన చింత వొదలకండా వుంది. ఊరికి మనస్సు కలిచేస్తుంది. ఎంతలావించినా, ఎంత మనస్సు దిటవు చేసుకున్నా, చేస్తున్నపని నలైందే అని ఎంతనచ్చ చెప్పుకున్నా, సామాన్యమైన "కాని" అడ్డం వస్తోంది; బుర్రలో గీపెడుతోంది. ఈ "కాని" మీద పూతం పట్టి ఇవాళటి దుర్బలంగా, కాయలాగా వున్న పుయు అవాళటి కొత్త పెళ్ళికూతురై కనిపిస్తూ నిలబడుతోంది. అమె అరోగ్యంగా వుండేది. అమె దగ్గర తేజస్సు వుండేది; అకర్షణ శక్తి వుండేది. అనాటి ఆ పుయు అతీతస్మృతి నించి వచ్చి, వొక్కదాటులో వర్తమానం దాటేసి మెల్లిమెల్లిగా భవిష్యత్తులో కరిగి పోయింది.

దోవలు జుమ్ముమంటున్నాయి. నిలకడ లేకండా చేస్తున్నాయి. అలిసిపోయి, తుదకి దిబ్బికి నిద్రపట్టేసింది. ఏం జరగాలనివుందో అది జరుగుతుంది. సమాధానాలకి అంతంలేదు.

వర్షంలో గాలి రంయ్యి రంయ్యి మంటోంది. దూరపృష్టభూమి హాహాకారంగా వుంది. వీధిలో పిదపు వినవడింది - "సావోతా! సావోతా!"

గబాల్న లేచిపోయాడు దివుడు. కప్పకుని బైట మునిలి బారికి, ఆతడివెనక బాలముండా నిలబడ్డారు. వానచూసి దివుడు అడిగాడు—

"ఇంత చీకటిగా వుంది. కోడి కూసిందా?"

"చీకటి, వానా, చలీ, అన్నాడు బారికి—

"కోడి కుయ్యడ మేమో కూసింది. నీజష్టంమరి. అబ్బా, బాగా చలిగావుంది. "

తటపటాయించినట్టు కొంచెం నుంచున్నాడు దివుడు. అంతలోనే అనుకోకండా చురుకుపెట్టింది. "వదండి వదండి" అన్నాడు. గబగబా ఇంట్లోకి వెళ్ళాడు తల్రాతల్రీ, ఈటే, గొడ్డలీ పట్టుకువచ్చాడు. మూటా అనవతుంబా ముందే సిద్ధంగా వున్నాయి. పట్టుకు వచ్చేశాడు. ఇంట్లోంచి కాలు బైటికి పెట్టేముందు పుయుమీద నిఘా పడింది. కొంచెం వెనకాముందయాడు. నిద్రలో పుయు వొత్తి గిల్లింది. హాకినా ఎక్కడో నక్కాడు. పిలిస్తే లేచిపోయేది పుయు. "చెప్పెయ్య గలనా? " ఆలోచించాడు దివుడు.

"ఈ హూ, వుండని" —

దివుడు బైటికి బైటేరి పోయాడు. ఎంతో విచారంగా వున్నట్టు బారికితో అన్నాడు— "వదండి వదండి. "

తోంబై నాలుగు

బందికార !

వానకారులో తలుపులు బిగదాయించి అగ్గిదగ్గర పచ్చదాలు కప్పుకుని అదే కథ - మిణిఅపాయునించి లెంజుకోడు బందికార ఎలా వచ్చిందీ, ఎందుకు వచ్చిందీ, ఏమయిందీని, అవొక్క కొత్తకణురూ ఏకరువు పెట్టిపెట్టి, కొద్ది రోజుల్లో పాతబడిపోయింది. పాచిపాట అయిపోయింది. ఊళ్ళోని అతిథి సోభెనా ఇంటి అరుగుమీంచి లేచేవాడు కాదు. క్రమంగా అతడి దగ్గరవుంటే అతిథి చమక్కు మాసిపోయింది. అతడూ పూళ్ళో వొక రైతు అయిపోయాడు. ఎవళ్ళ ఇంటికి వెళ్ళేవాడుకాదు. సరాగంగా మాట్లాడేవాడు కాదు. దెబ్బతిన్న పూరకుక్కలాగ ఎప్పుడుచూసినా ముడుచుకు కూచునేవాడు. కనికష్టం కంటే కనికష్టంగా వుండే వాడు. లోకంలో వికసించే ప్రకృతి కాదతడిది. ఊరకే ముడుచుకు కూచుంటే ఏమాత్రం జాగా అపసరమో ఆ మాత్రం జాగా చాలు అతడికి. ఒంటిమీదా, తల మీదా నిఘాలేదు. తిండితిప్పలమీదా ద్యాసలేదు. కేవలం దుఃఖభారంతో తల వంచుకూచుంటాడు.

నీళ్ళకోసం వెళ్ళినప్పుడు అతడివేపే చూస్తూ వెళ్ళేది పియ్యెటి. తెలిసి తెలిసి అందెలూ, కడియాలూ ఝణఝణలాడించేది. బిట్ట రూడించి చప్పుడు చేసేది. దుఃఖంతో కూలిపోయిన సగం ముసిలాడు, తలెత్తి చూసేవాడుకాదు.

ఊళ్ళోవుండినా ఆ పూళ్ళోవాళ్ళు మరిచిపోయారతణ్ణి.

ఒకనాడు చూసేసరికి అతడు లేడు.

ఎటు వెళ్ళాడు? అలోచించింది పియ్యెటి. " అమ్మా, చూడూ ఆ ముసిలాడు, సోభెనా ఇంటి అరుగుమీద బస పెట్టాడే, అతడు ఎటు వెళ్ళాడమ్మా? పాపం, దిక్కులేని ముసిలాడు ! "

" అతణ్ణి అలా అనుకుంటున్నావేమో అమ్మీ? ఆ పూరి ముసిలిసావోతా తమ్ముడే. ఈ పూరు వచ్చేవాడా అతడు? అంతా అదృష్టమే అమ్మీ. పరాయికొంప అరుగుమీద బికారిలా వుండవలసినవాడా అతడు? "

" ఎటువెళ్ళాడమ్మా, మరి కనిపించడేం? "

" నాతో చెప్పి వెళ్ళాడటే? ఎటో వెళ్ళి వుంటాడు. "

ఆ సాయంత్రం గుమ్మాని పియ్యటి సందేహం తీర్చేసింది. అహూ, లెంజు కోడు మిడిఆపాయు మళ్ళి పోలేదు. ఒకనాడు హర్షణా సావోతాతో మాటా మంత్ర అడి, బందికారనించి కొంచెం దూరంగా అడివిలో వొక వ్యవసాయం గుడి యాకి లేచి వెళ్ళాడతడు. ముందే అక్కడ వొక రైతు కొంప వుంది. అక్కడ మరో ఖాళీ ఇల్లుంది. ఆ ఖాళీ కొంపలో వుండి లెంజుకోడు వ్యవసాయం చేస్తాడు. కుదిరితే ఈపూరి రైతయి గుడా పెడతాడు.

"నిజంగా మనిషంటే మన హర్షణా సావోతానే చెప్పాలి" గుమ్మాని అంది - "కుర్రాడైతే ఏంగాక, పెద్ద బుద్ధి. దూరాలోచన వున్నవాడు. ఎవళ్ళ నైనా ఎందుకు వద్దంటాడతడు : భూమి తవ్వడయ్యా అంటాడు. 'భూమి తవ్వండి. వ్యవసాయం పెంచండి. అందరూ హాయిగా వుండండి. అంతమాత్రం చేస్తే పూరికి పేరు వస్తుంది, అంటాడు. ఆ గుడియాలో మరిద్దరు అన్నదమ్ములు రైతులుండేవాళ్ళు. ఎంతసేన వుండేదని అక్కడ ! అడివికొట్టి, ఏటి వొడ్డున ఆరిటి చెట్టూ, కమలా చెట్టూ నాటారు. ఆవులూ, ఎద్దులూ పెంచి ఆ జాగా ఎంతో బాగా చేశారు. కొండ వొరకల్లో అంత మంచి జాగా వుందంటే ఆశ్చర్యం వేస్తుంది. బైటి నించి తెలుసుకోడం కష్టం. ఆ లోపల అంతసేన జరిగిందనుకో. నిన్నగాక మొన్నే, అందులో వొక తమ్ముడు పూష్టం వచ్చి చచ్చిపోయాడు. ఒక యేడు పులి ఉపద్రవం హెచ్చింది. పెద్దవాణ్ణి పులి తినేసింది. అవాళనించి అక్కడ నీరి మాసిపోయింది. మళ్ళి వొక రైతు దొరికాడు."

అంటే లెంజుకోడు లోవలో దాక్కున్నాడు. ఆతడేమో ముసీలాడు. అక్కడేమో పులి వుంది. జ్వరముంది. విస్తారంగా అడివీ వుంది. ఇవన్నీ ఆతణ్ణి సత్కరిస్తాయి అక్కడే వుంటాడు దివుడు సావోతా శత్రువు. మంచిదే. అతడి మొహం చూస్తే సందేహం కలుగుతుంది.

పియ్యటి చిత్తవృత్తి తల్లికిందులు చేసి వొకనాడు ఆ పూరుకూడా జగన్నాథం పాహుకారు గుమస్తా వచ్చాడు. సభ్యదేశంమనిషి అతడు. తప్పిపోయిన, ఎరిగిన ప్రపంచం మనిషిలా వచ్చాడు. పాతసోకు తనువుకి తట్టింది పియ్యటికి. పాత బతుకు విలిచినట్టయింది. అరెన్నాళ్ళూ దివుడు సావోతా కూడా మరుపులో పడి పోయాడు. అయితే అంతా తనలో తానే. ఎవ్వరూలేకండా చూసి ఈ కొత్త అతిథి దగ్గరికి వెళ్ళి "ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చారు ?" అని తెలుగుధానలో ఆడగాలినిపించి దామెకి. "ఏదారిని వచ్చారు ? ఈ అడివిలోంచి బైటపడడం కష్టమా ?"

ఒక్క మనిషైనా తెలుసుకునేవాడు తాను ఈ ఆడివిలో పడుందని. ఈ కోడలులో తాను సమపుజ్జీకాదు. ఆ దేశం సభ్యబాష ఎన్నాళ్ళయ్యా మాటాడ లేదు. ముందు ముందు తెలుగు భాషలో అలోచించేది. ఇప్పుడిప్పుడు మెల్లి మెల్లిగా కోడలుభాషలో అలోచించడం మొదలెడుతోంది. నోరు గులగుల మంటోంది. విదేశీ పాపూకారు గుమస్తాతో మాటామంత్రీ ఆదాని కాలు కింద నిలవడం లేదు.

తల్లికి చెప్పకండా తలుపు మూసేసి, బట్టలుపెట్టి విప్పి, తన వెనకటి దుస్తులు తీసి కట్టుకుంది. వెనకటి వస్త్రపులు పెట్టుకుంది. కొంతసేపు పనిమానుకు కూచుని జడ వేసుకుంది. మొహం మెరుగు పెట్టుకుంది. మసక చీకట్లో చిన్న అద్దం ముందు కూచుని ముస్తాబవుతూ తెలుగు పాట గొణగడం మొదలెట్టింది. ఎప్పుడో ఏదో పొరుగున కళావంతురాలు 'కళావరునిగు' * పాడుతూ అడింది -

చందమామా ! నీ మొహం మాటు చేసుకోవే,

ఆరికే ఎందుకు లోకంముందు లజ్జల పాలవుతావే ?

నా మొహం ఉదయించింది

నీ మొహం దాచుకోవే

పాత ముస్తాబు చేసుకుని వొకసారి చూసుకుంది. అంతా సరిగానే వుంది. వచ్చి నవ్వుతెలా వుందో ఇప్పుడూ అలాగే వుంది. దారి తప్పిన పల్లభభూముల వంగ పండు పిట్ట ఎగిరి వచ్చినట్టుంది. తలుపు కొంచెం తెరిచింది. బైట కోడలదేశం కంపు ; చెత్తా చెదారం. దూరంగా కోడలు నోళ్ళు వినిపిస్తున్నాయి. వీధిలో ఎవ్వరూ లేరు. ద్వారం ముందు అద్దం దగ్గర కూచుని చూసుకుంది. పియోటి. మురిసిపోయింది. మొహం మెరుగు పెడుతూ అదే పాట పాడింది -

నీ మొహం మాటుచేసుకోవే చందమామా !

హటాత్తుగా జ్ఞాపకం వచ్చింది - అన్నీ వున్నాయి, చేమంతి పువ్వులు లేవే ముడుచుకోవడానికి ! కొప్పలో చేమంతి పువ్వు గులాబి పువ్వు లేకపోతే ముస్తాబు పూర్తికాదు. ఈ భావనలో దారిద్ర్యం తనుపుకి వచ్చింది. కల కరిగిపోయింది. దాంతో తలుపు మూసేసి, చుట్టుకున్న పన్నెండుమూళ్ళ చీరెతో అలాగే చదికిల బడిపోయింది. శాంతి లేకపోయింది ఆమెకి.

" తలుపు తియ్యే " తల్లి పిలిచింది. గుమ్మాని ముస్లిల్లి కేకవేసింది. " చలే

* విజయనగరంలో వాక వేశ్య

స్తోందే అమ్మీ. తలుపు తియ్యి " గబాల్న తలుపు తెరిచే సరికి ముసలమ్మ దిద్దరూ పియ్యెటిని చూసి నిచ్చెరపోయి నిలబడి పోయారు. గుమ్మాని మునిల్లి మూతి ముడి చేసింది. " ఇదేం వేషమే వోలమ్మ? అసలు పాల్చి వట్టలేక పోతున్నాం. "

పియ్యెటి తల్లి అంది, " వెర్రిబాగుల పిల్ల. ఏదో గ్యావకం వచ్చుంటుంది - " ఆ మాత్రం అనేసి ఆపుకుంది. మొహం ఏదోలా పెట్టుకుని ప్రశ్న చేసినట్టు చూస్తూ అన్నది గుమ్మాని, " ఏముందే ఇలా ఇంత గ్యావకం రాదానికి? "

పియ్యెటి స్వాభిమానంతో మండిపోయింది. తల్లి అంది, " ఇక్కడ ఇలాటి బట్టలు కళ్ళచూస్తావా అమ్మీ? వెళ్ళు విప్పేసి వుంచెయ్యి. చెడిపోతే మళ్ళీ ఎక్కడ దొరుకుతాయి? "

అర్చకు పోతున్న గొంతుకతో పియ్యెటి అంది, " ఒకసారి కట్టుకుంటే చెడి పోతుంది? "

" ఉండనీ " తల్లి అంది - " విప్పెయ్యి. వానాకాలం. నీరూ, బురదా - "

" అవేవ్వ " గుమ్మాని అంది - " ఇదేవిటమ్మా, ఎవళ్ళు చూస్తే వాళ్ళు అడుగుతారు. ఏం నొల్లుకుంటావు ఈ అటాడి? "

దెబ్బతిన్నట్టు మొహం పెట్టుకుని గదిమూలకి వెళిపోయింది పియ్యెటి. చిన్న పిల్లలాగ అభిమానం చూపెడుతూ, దురవస్థలో పడి మాట వినుకుంటున్నాను అన్నట్టు దుమదుమ లాడింది. తొలికారు మామిడిపూత మూడిపోయింది. సమాజం కట్టుబాట్లనుంచి కొంచెం పక్కకి అడుగు వేస్తే ఈ అడివిలో కూడా రక్షణలేదు.

షాహుకారు గుమ్మాని చుట్టుపట్లకైనా చేరలేకపోయిందామె. అతడు సావోతా ఇంటి అరుగుమీద బస పెట్టాడు. అక్కడికి వెళ్ళి పియ్యెటి తెలుగు బాసలో మాటా మంతి మొదలెడితే హర్షణా తెల్లపోయి చూస్తాడు. వంకనవ్వులు నవ్వుతాడు. ఈ పూరి పెద్ద బుర్రలన్నీ అక్కడే పోగై వున్నాయి. అక్కడికి వెళ్ళాలంటేనే దారిలేదు.

అన్ని కబుర్లూ విన్నది పియ్యెటి. గుమ్మాని వచ్చాడు. ముందుగా రూపాయిలిచ్చి ధర నిర్ణయించుకు వెళతాడు. వండిన తరవాత ఈ ధర కొంటాడు. ఈ విషయమే పూళ్ళో చర్చగా వుంది. షాహుకారు ఎన్ని విధాల మంచిమాటలతో బోధించినా హర్షణా సావోతా నిస్సారమైన బుర్రలో అదేమీ దూరదం లేదు. అతడు వొద్దంటున్నాడు.

" రూపాయలు అవనరమేముంది షాహుకారూ? " అన్నాడు హర్షణా -

“ మాకేమి జరక్క పోడమంటూ లేదు కదా ? మా పూళ్ళో మేం బాగానే వున్నాం. పంటపండేదాకా తిండికి లోపంలేదు. చూద్దాం, అప్పుడు ధర ఎలా వుంటుందో ! అప్పుడు ధరపడిపోతేనే అంటున్నారు మీరు. పడిపోతే పడిపోనీ. అప్పటిమూల వుండనే వుంది. ఎప్పుడో చస్తామని ఇవాళనించీ అన్నం మానేస్తామా ? ”

షాహుకారు ఎంతో బోధపరిచాడు. పొరుగుూరు మిణిఆపాయు వాళ్ళు పంట అమ్మేకారన్నారు.

“ నిజంగా ? ” హికోకాహర్లుడా నవ్వేశాడు. మిణిఆపాయు వాళ్ళు అమ్మారంటే బందికారవాళ్ళు ఎంతమాత్రం అమ్మరు గాక అమ్మరు. సరిగ్గా దానికి వుల్టా చేస్తారు. షాహుకారు చెప్పినందువల్ల తన అభిప్రాయం మరింత దృఢపడింది కాని మారలేదు.

రెన్నాళ్ళు పియ్యటి మనస్సు కదిలించి, షాహుకారు గుమస్తా పూరు వొదిలేసి తన దారిని తాను వెళ్ళిపోయాడు. అకడి వెనకాలే కింది దేశం స్పృతీ వెళ్ళి పోయింది. ఏకాంత హృదయంలో ఆడివినించి బైట వదలన్న ఆశ, పాతజీవనం మీద మోహమూ వెళ్ళిపోయాయి. ఇక మిగిలిందల్లా మళ్ళీ అ దీం దీం మంటున్న కీకారణ్యం. ఎత్తయిన కొండలమీద గొర్రెల పాకల్లాంటి కోడు కొంపలు. ఏకారంగా కిత్తలి పెండె దగ్గర గోచీలేని పిల్లలు ఆరుకోడమూ, అడివిలోంచి కర్రలు కొడుతూన్న ‘తో తా’ గొడ్డలి వేటూ - అంతా పాతదృశ్యమే. బందికార అమె బందిఖానా.

ఎన్నోదినాలయి కుంగిపోతూవుంది అమె మనస్సు. ముసిలితల్లి ఫంగియాణి కేంతెలును? అప్పుడప్పుడామె జాలిగా విచారించేది. అడివినిళ్ళు మాఅమ్మికి పడలేదు. ఎండిపోతున్నాది పిల్ల. ఏందారి? పేదబళ్ళకాయె. వానలోనూ, చలి లోనూ చనికి వెళ్ళకపోతే సాగదు.”

పనిపాట్లకి వెళ్ళేదగ్గర కోడుస్త్రీలు ఏమకునేవాళ్ళో, భూటామందు మాత్రం విచారించేవారు - “ఈగుంటకి బాగా పనిచెయ్యడం చేతకాదు” అని విసుక్కునే వాడు. “కోడు దైతేమాత్రం, కిందిదేశంలో పెరిగి అన్నీ మరిచిపోయింది. ఇలా సోమరితనం నేర్చుతుంది కిందిదేశం శిక్షణ. ఛీ !” అంటూ విమర్శించేది జనం.

మళ్ళీ మొహం మీదా వీపు మీదా అదే చల్లటిమేఘం చీపురుతో బాదినట్టు బాదుతోంది. కాళ్ళకి మళ్ళీ అదే బురద. కాళ్ళకి రాళ్ళు గుచ్చుకుంటున్నాయి. నడిచేదారి అలాగే ఎగుడుదిగుళ్ళుగా వుంది. అంతబా జారూబురదా. జాగ్రత్తగా

పుండకపోతే అడుగుకుక్కి ప్రమాదమే. ఈపూళ్ళో తమ పునికి రైతులందరికంటే హిసంగావుంది. నిరసమైన బతుకు. పనిచేస్తూ గోష్టి దయాదాక్షిణ్యాలమీద ఆధార పడి బతకాలి. పైగా రోగంలా కల. నిరాస. తలుచుకు తలుచుకు చవ్వవలసి వస్తోంది.

కొద్దిరోజుల్లో యధాస్థితికి వచ్చేసింది పియ్యటి. తిరిగి జీవనంలో ఇంద్రధనుస్సు లాగ లేచి మెరిశాడు దివుడు సావోతా. తలుచుకోకండా మనిషిపుండకం కష్టం. వానవేపు చూసెదామె. అనాటి అనుభవం తలుచుకునేది. అవాళ దివుడు డేరావేసిన వేట అడిచి వేపు దృష్టి సారించేది. దివుడు సావోతాని తలుచుకునేది. అన్నీ మనస్సులోనే వుంటాయి. ఎప్పుడో ఏవో మరుపులో నడుతుంది. కిందిదేశమే మరిచి పోయింది పియ్యటి.

ఎంతో వొడుపుతో ప్రశ్నలు వేసే దామె. పనిపాట్ల దగ్గిరా, గుమ్మానిదగ్గిరా, పూరి పొలాల్లోనూ అడిగేది. "మనపూరు పెద్దదా మిణిఆపాయు పెద్దదే అప్పు; ఇంత తెలివిమాలిన వాళ్ళా అపూరివాళ్ళు? పంటంతా ముందే అమ్మేశారు; ఇంకమంది కోడులున్నారు. ఎవళ్ళకీ బుద్ధి లేకపోయిందీ? అవునవునునిజమే - సావోతా బుద్ధిమంతుడుకాడు. అతడి భార్యవుంది కామోనూ, అపాటి బుద్ధి చెప్పలేకపోయిందీ; నిజం నిజం. భార్యనికూడా అడగడట, సోవోతా! పంట అమ్మేశారు, రూపాయలు దొరికాయి, ఏంచేస్తున్నా రిప్పుడు? రూపాయలు దొరికాయని విందులు చేసుకుంటా ఇంటికాడ కూకుని వుంటారు! చలికాలం, పైగా వాళ్ళపూళ్ళో పులిభయం. ఈరోజుల్లో రూపాయలు దొరికితే, విందులు కుదిరితే ఎవళ్ళయినా బైటికి అడుగుతీస్తారా? మీరు చూశారే అబ్బుదిలేని సావోతా పెళ్ళాన్ని? ఏం తప్పుందో దాంది, మొగుడు వొల్లకండా వున్నాడు; ఏవీ తప్పు లేకండా వుంటుందా? మంచిమనిషేనా అది :"

మొహం వేలవేసుకుని మళ్ళీ అనేదామె-

"ఏమోనమ్మా, అలాటి హుండా మనిషికి మంచి పెళ్ళాం దొరుకుతుందీ? "

బుద్ధిపుడితే పియ్యటి నవ్వగలదు, నవ్విందాగలదు. తన కిందిదేశం సంస్కృతి అంతా ఆఖినయమే.

"ఏవన్నూరూ, ఎండి బక్కయి, చర్మమూ ఎముకలూ మాత్రమే అయివుందా అతడి భార్య? అయ్యో, ప్సే, ప్సే- ఏంచేస్తుంది పాపం. రస చేతిలో ఏముంది; మొగుడు వొల్లకపోతే బతుకులో ఏం రుచి వుంటుంది? "

పుయుని పియ్యటి ఊహించేది. అమెని తలుచుకున్నప్పుడల్లా లెంజుకోడు జ్ఞాపకం వచ్చేవాడు. పుయుని చూడాలనుకొనే దామె. కాని అమెమీద సానుభూతి కలిగేది కాదు. ఎన్నాళ్ళ మొహమెరిక దివుడు సావోతా? కాని అది తట్టేది కాదా మెకి. తెలిసికొంత, తెలియకకొంత భావించి భావించి దివుడు సావోతాని తన అణువణువునా నింపుకుంది. దివుడు తనవాడు. పుయుకి అతడి దగ్గర చోటులేదు.

మనసా దివుణ్ణి లాక్కునేది పియ్యటి. ప్రతినిమిషం, ప్రతి నిశ్వాసంలోనూ, చూపులోనూ గుండె దిట్టం చేసుకునేది.

మన్యంమీద దృష్టి సారించి పియ్యటి పిలిచేది- "దివుడూరా, వేగంరా!"

తొంభై అయిదు

అదిగో బందికార—

ఎంత వేగం దివుడు సావోతా దారి చెల్లిపోయిందో ! మరుగులాటి మేఘం మీద కేవలం వొక లాతీమేర పాకింది పొద్దు, బూడిదరంగుగా అవుపిస్తోంది. ఎదట ధోలా కలకలం వినిపిస్తూవుంది. బాలముండా వెనకపడిపోయాడు. సావోతా వెంటనంటి వుండడంకోసం ముసిలి బారికి జాపోస్తూ పరిగెడుతున్నాడు. బాగా అలిసి పోయా డతడు. పనికిమాలిన కొడుకుమీద పళ్ళుకొరుకుతున్నాడు; గొణుగు తున్నాడు. ధోలా కొంతదూరం వుం దనగా బారికికోసం దివుడు సావోతా ఆగాడు. మామిడి చెట్టుకింద చేరబడి ముసిలాడు జాపోస్తున్నాడు. ఇవాళ చచ్చి నంత పవైం దతడికి.

మాటాలేదూ, మంతి లేదూ, దొంగకనం చేసిన తగు మనిషిలాగ గబగబా ఎందుకీ మనిషి బందికార వచ్చినట్టు ? బారికి ఎరగడు. ఎగుళ్ళన్నీ గెంతుతూ ఎక్కేస్తున్నాడు. దిగుళ్ళన్నీ పరిగెత్తి చాటేస్తున్నాడు. మొహానికి, కళ్ళకి ఎదురు వాన బాదేస్తోంది. రంయ్యి రంయ్యి రొజ్జగాలి కొడుతోంది. అన్నీ సహిస్తూ, వినురు కుంటూ నడుచుకు వచ్చేతాడు. మధ్య మధ్య పాట పాడుతున్నాడు. అగడమంటూ లేదు. ఎందుకని ? బారికి నిచ్చెరపోతూ వుండేవాడు. అడిగితే కన్నుమంటాడు. వెర్రేనుగు, హుండా. బారికి మనస్సులో కుతూహలమూ లేదు మరి. తలతిరిగి పోతూవుంది. కళ్ళు మూసుకుపోతున్నాయి. ఎలా ఈ మనిషినించి బతికి బైటపడ డం? కాని నోరు విప్పి చెప్పడానికి వల్లకాకండా వుంది.

“ బందికార వచ్చేకాం సావోతా. ఎటువచ్చాం మనం ? ఇక ఏం చెయ్యాలి? ”

“ ఆ? ” - దివుడు ఏమీ చెయ్యలేక పోయాడు. నోట్లో వేలు పెట్టుకుని చప్పరిస్తూ నిలబడ్డాడు.

“ మా గొప్పనడక నడిచావు సావోతా. వయసులో వున్నావు, నీకేం పోయింది? నేను కదా, ముసిలాణ్ణి ! చచ్చిపోయాను - ”

ఎదురుగుండా తోటలోంచి, రాళ్ళ సందులోంచి బందికార బస్తీ కనిపిస్తూ

వుంది, రథోలా అవతల. దివుడికి ఏమీ వినపడలేదు. బారికితో పాటు తానూ భవిస్తున్నాడు - "ఇక ఏం చెయ్యాలి : "

చప్పన వెనక్కి తిరిగి దివుడు సావోతా బారికితో అన్నాడు - "ఇక నువ్వు వెళ్ళిపో బారికి ! దిగవెట్టేశావుకదా ! " మృదువుగా అన్నాడు - "వానలో ఇంత దూరం నడిచివచ్చావు. కళ్లు నీళ్ళయినా లేవు. ధుంగియా కూడా లేదు. ఎంతో బాధించివుంటుంది నీకు ! "

అశ్రువులతో బారికి కళ్ళు విప్పారాయి. ఇదేమిటి చిత్రం ! సావోతా నోట మృదువైన మాట !

"వెళ్ళు బారికి. వెళ్ళు. మరి నిన్ను ఈద్యను. పులిభయమని కానీ, కాకపోలే నిన్నెందుకు ఈ పుర్రాకులు పెడతాను : బాలముండా ఎక్కడ : ఆడుగో, మెల్లి మెల్లిగా పస్తున్నాడు. కానీ, నువ్వు వెళ్ళు. "

మృదువుగా మాట్లాడు తున్నాడు. తొందరపెట్టి చెప్పుతున్నాడు. ఇలా పూపిరి తియ్యకండా వున్నాడేం : బారికి చప్పన అలోచించాడు - "నీవెంటుంటే నాకు కష్టమేమిటి సావోతా ! నానుభావితే ఇంత వట్టం * వచ్చిందా : నిన్ను వొక్కణ్ణి పరాయి పూల్లో వొదిలేసి నేను ఎలా మళ్ళిపోతాను చెప్పు ? నీపని పూర్తయ్యాక కలిసే వెళదాం ఇంటికి. అలస్యమైతే కానీ, ఏంపోయింది : "

"వద్దు వద్దు, నిన్ను మరి కష్టపెట్టను. నీ అవస్థ మరేం మిగలలేదు. ఆరికే నిన్ను తెచ్చాను. వయస్సులో వున్న వాళ్ళను ఇద్దరిని తెచ్చివుంటే సరిపోయేది."

"నాకోసం విచారించకు సావోతా - "

"వద్దు, వద్దు, నువ్వు వెళ్ళిపో. తరవాత మరింత వర్షం వస్తుంది. ఆదయాన్నే వెళ్ళిపో - "

దీని తరవాత మరి మాట సాగదు, అవయవాల భంగిమలో ఉద్వేగం అవుపడు తోంది. బారికి పూరుకున్నాడు. మాటాడకండా సావోతా ముందుకు నడిచాడు. బారికి కొంచెం సనగాడు. తరవాత కుకూహలం హెచ్చి, భయమూ భీతి మరిచి పోయి పల్లానికి పరిగెత్తివెళ్ళి, వెనఃనించి పిరిచాడు - "సావోతా ! "

"మళ్ళి ఎటువచ్చావు ? " దివుడు పురిమాడు.

"పొగాకు రెమ్మవుంటే పారెయ్యి సావోతా ! ఇంతదూరం, నోట్లో అయినా వేసు కుంటాను."

మొలలోంచి పెద్ద పొగాకు తెమ్మ తీసి, దివుడు బారికి చేతికి అందించి అన్నాడు— "ఇంద, ఇక వెళ్లిపో. వాన వచ్చేట్టుంది."

వెళ్లిపోదానికి కాలు ముందుకి వేళాడు దివుడు. మొహంలో చికాకు స్పష్టంగా అవుపిస్తూవుంది. అయినా బారికి నసిగాడు— "సావోతా" గింజుకుంటూ దివుడు నోట్లోంచి వచ్చేసింది మాట— "ఓః!"

బారికి జవాబు దొరికింది. నోరుచాచి, తల పూపుతూ, చేతులు జోడించి అన్నాడతడు— "సావోతా కొడితకొట్టు, ఏంచేసినా చెయ్యి— నీ ఇష్టం. నేను మునిలాడ్డా. నీబాబు నౌకర్ని. నీచిన్నప్పటినుంచి నీదగ్గిర ఎన్నో తాపులు తిన్నాను. ఎన్ని దెబ్బలు తిన్నానో తికాడాలేదు. ఇంతసేపూ అలోచించాను. నాకేమీ అడ్డం కాలేదు. ఎటువచ్చావు నువ్వు? ఏమిటి నీపని? ఎంచేత నన్ను పొమ్మంటున్నావు? నాతో చెప్పవా?"

దివుడు అగ్గిచూస్తూ నిలబడ్డాడు. బారికి ఇంకా అన్నాడు—

"నీబాబుకాలనించి నీకింద బారికిని నేను, నరులు సావోతా నాదగ్గిర ఏమాటా దాపరికం పెట్టలేదు. బారికి అంటే సావోతా పాదాలు. నీదగ్గిర ఎంతప్పు చేశానని నన్ను సందేహిస్తున్నావు? నాదగ్గిర కపటం చేస్తున్నావు? నామీద నమ్మకం లేదా? అయితే నన్ను కొట్టు, తన్ను, గెంటెయ్యి. సావోతా! నేను బతికి లాభ మేమిటిక? నీకు నమ్మకం లేకపోతే నీజాగాలో నన్నెందుకూ వుంచడం?—"

దివుడు చిరాకు అధికమైంది. కాని నోరు విడకండా వుంది,

"ఎందుకిలా విసుక్కుంటావు బారికి? దాపరికం ఏమీలేదు. వేరే పనుంది."

"నేను చిన్నపిల్లాడ్డా సావోతా? తెలుసుకోలేనూ? మళ్ళీ కోప్పడుతున్నావా? నీదయ, దెబ్బలు తినడానికి వీవు నీదం చేసుకోకపోతే నీదగ్గిర బారికి పని చేద్దానా?"

లోడబిడా బారికి చెప్పుకుపోయాడు. దివుడు చిక్కులో పడిపోయాడు. మరి దారిలేదిక.

"బారికి," బోధపరిచి చెప్పాడు దివుడు— "నీకు తరవాత చెపుతాను. తరవాత నీకే తెలుస్తుంది. వెళ్ళు. ఎవళ్ళతోనూ చెప్పకు. నీతో చెప్పలేకండా వున్నాను. నువ్వు నావెంట వుంటే నాపని చెడిపోతుంది."

ఈ మాట చెప్పేసి దివుడు వెళ్ళిపోయాడు. రహోలా వొడ్డునించి మొహం తిప్పి చూశాడు. బారికి లేడు. ఎవ్వరూ లేరు. గబగబా నీళ్ళలో దిగిపోయాడు. అవతల వొడ్డుమీంచి మళ్ళీ వొకసారి వెనక్కి చూశాడు. దూరంగా భుర్తాముండా బారికి

వెళ్ళిపోతున్నాడు. ముందు అతడి కొడుకు బాలముందా నడుస్తున్నాడు. మిణి ఆపాయి ప్రతినిడుల్లాగ వెళ్ళిపోతున్నారు వాళ్ళు. ముహూర్తంలో పెళ్ళిచార్య పుయు మొహం ఆకారణంగా అవునడింది. ఆ మొహంలో ఆనందం లేదు. సాను భూతి లేదు, నామాలు పెట్టగలిగితేనే ఆనందం. తాను ఆ వొడ్డు వొదిలి ఈ వొడ్డు చేరాడు. గబగబా నడిచాడు పియ్యటి ఇంటివేపు.

చిన్నపిల్లలు గడవలమీద కూచుని పరసచేస్తున్నారు. పెద్దవాళ్ళందరూ పొలా లకి వెళ్ళి వుంటారు. పైపూరి మనిషినిమాసి పూరి ఆడంగులు తమలో తాము మాట్లాడు కుంటున్నారు. ఊరికుక్కలు వొకటోరెండో వెనకనించి వచ్చి నక్క నక్క మెడలుచాచి పొరుగురి సావోతాని మూచూస్తున్నాయి. శత్రువా, మిత్రుడా?— పసికడుతున్నాయి. వీధిలో దూరి, వొంటరిమనిషి దివుడు సావోతా తటపటా యించాడు. ఏదోలా ఆనిపించింది. పియ్యటి ఇంటికి వెళ్ళే దార్లో ముసిలి శబ్దం కోడు తారసిల్లాడు.

"ఎటు సావోతా ?"

"పనుంది."

"అంతమంది పొలమెళ్ళారు, వస్తేకదా ?"

"ఊ!"

"పులి భయం ఎలావుంది ?"

మాటామంతి సాగింది. 'పనుంది' అంటే ఎలాటిపని? ఏంకావాలి? ఇవన్నీ అడిగి తన వికారపు కుతూహలం దైటపెట్టడం శబ్దకోడుకి మనస్కరించలేదు. ఇద్దరూ మాట్లాడుతూ నడిచారు. దివుడు పియ్యటి ఇంటి గడవవేపు దారికికాదు. గుమ్మంలో అడుగు వేసేసరికి శబ్దకోడు అన్నాడు— "ఇక్కడేవిటి? ఇది వొక ముండమోసి కొంప."

"ఏం, ఎవరుంటున్నా రిక్కడ ?"

"ఒక ముసిల్లి దాని భర్త కళిందేశంలో వచ్చిపోయాడు. అదేశంనించి నడిచి నడిచి వెళ్ళిపోవచ్చారు, తల్లికూతురూ ఇద్దరున్నూ, కొంపాగోడూలేదు. కూలినారి చేసుకు బతుకుతున్నారు. మాసావోతా దయమీద అధారపడి గడుపుకుంటున్నారు."

అగడపమీదే చదికిలబడి దివుడు సావోతా, శబ్దకోడుతో మాటామంతి సాగించాడు. వెనక్కి తిరిగి చూశాడు. పియ్యటి ముసిలితల్లి వచ్చి గుమ్మంలో

నిలబడి వీధిలోకి వెళ్లిపోయింది. దివుడు మనసులో ప్రశ్న తాగు వేసినట్లు నందే హంతో శబ్దం అడిగాడు అమెని.

"పియోటి అమ్మా! నువ్వు పనిలోంచి వచ్చేసినట్లున్నావు. పియోటి ఇంట్లో వుందా?"

పరధ్యానంతో దివుడు సావోతా పులిభయం విషయం చెప్పుతున్నాడు. పియోటి తల్లి చెప్పేసి వెళ్ళింది- "పియోటి ఇంకా రాలేదు."

శబ్దం కేంద్రం కుదుటపడ్డాడు. అడమనిషి ఇంటిముందు పరిచయంలేని పరాయి మనిషిని కూచోబెట్టి మాటాడడం శిష్టాచారం కాదు. ఇతర్ల దృష్టిలో ఈ ఇంటి డౌలు ఏమాత్రమో మాటల్లోనే తెల్లపారువేసుకున్నాడు దివుడు. ఈపూళ్ళో ఇన్నా యున్నా కూడా అడపిల్ల తాయాను కలిందేశం రివాజు పూర్తిగా మారలేదు. అంతా బాగానేవుంది. కాని నా అన్నవాళ్ళు ఎవళ్ళులేరు. ఈళ్ళో వునికిపట్టులేదు. విదేశం గారి వొదిలిపెట్టలేకండావుంది కనక పెళ్లి సంబంధమూ రాకండా వుంది.

వేళమానీ శబ్దం అడిగాడు- "ఇవాళవుంటావుకదూ, సావోతా?"

"ఈ, దార్లో పులిభయంకదూ, తలమించి పొద్దు జారిపోతే వాన ముందుకు వస్తుంది. తరవాత పుర్రాకులు."

"అయితే మా ఇంటి ఆరుగుమీద బనపెట్టు సావోతా. ఏమీ ఇబ్బందిలేదు."

జరిగిలాగ పట్టుకున్నాడు ముసిలాడు. అతడి చుట్టం మర్యాద కొట్టి పారెయ్య లేక, తప్పనిసరిగా వెళ్ళవలసి వచ్చింది దివుడు. శబ్దం అదే వాగడం వాగు తున్నాడు. అవాగడంలో కోడలులోకంలోని రకరకాల విమర్శన సాగిపోతూవుంది.

"పంట ముందుగా అమ్మేసి మంచిపని చెయ్యలేదు సావోతా!"

"ఏం చెయ్యడం మరి" దివుడు కైఫియ్యతు ఇచ్చాడు- "రూపాయలు ఎంతో అవసరం. ఫారాఫ్టి-"

"ఫారాఫ్టి మాపూరుమాత్రం రాలేదూ? అయితే ఏముంది, మేం ఆలోభం సంబాధించు కున్నాం. ఒకమాటు వాళ్ళకి రుచి మప్పేస్తే, ఓమారు దారిచూపేస్తే మరి బతకలేం! డాయీ, అధికార్ల కింది మనుషులు వాళ్ళు. ఏగుణంలో వాళ్ళతో మనం సమానం కనక వాళ్ళతో చాలగలం చెప్పు? పెద్ద ఎర్రరోడ్డు దారి చేసు కుంటూ లచ్చింపురం దాకా వచ్చింది. చూస్తావుకదూ, ఎలా వరస పెడతారో ఇక!"

దివుడు పూరికే నవ్వాడు. చెవులు రెండూ వాటంతట అవే నిక్కపొడిచాయి.

వ్యవసాయం నించి మనుషులు ఇళ్ళకి మళ్ళుకున్న కోలాహలం దూరంనించి విని పించింది. దగ్గరపడింది, ఇక వాళ్ళు వస్తూవుంటారు. ముహూర్తంలో పియ్యటి తనుపుకి వచ్చింది. పరిస్థితి జటిలత మరుపు వచ్చింది, నిట్టూర్పుల్లో తయారైన వికృతజీవనం సరళంగా అవువడింది. సిగ్గు విడియం దేనికి? కన్యకోసం తిన్నగా వచ్చాడు తాను. లోటేం వచ్చింది?

తన తెల్లటి కనుబొమలకింది వొంకచూపులతో శల్పు పసికట్టాడు, కుర్రాడు తనమాటలు వినడంలేదు. మనస్సు మరొకదగ్గిర వుంది. వేళవేపు చూసి తల పూపుతూ అన్నాడతడు— “మరి కుంయ్య కుంయ్య మని లాభం లేదు. ఎవర ఇంటికి వెళ్ళే ఆన వొదిలిపెట్టు.”

“ఇంటికా?” పరధ్యానంగా దివుడు నోట వచ్చేసింది మాట. ఇంటిమాటవిని నవ్వు వచ్చింది. శల్పుకూడా నవ్వాడు. “అవును, వొంటరిగా వుంటుంది డోక్రీ. ‘ఇదిగో బందికార, పని పూర్తి చేసుకుని, చూస్తూవుండగానే మిట్టకాయలో వచ్చే స్తాను’ అని చెప్పి వచ్చివుంటావు బహుశా. ఆలస్యం చేస్తే మళ్ళీ మారు రానివ్వదు. అవును, అలాగే వుంటుంది. ఒకరోజైనా డోక్రీ వొంటరిగా వుండలేదు.”

ముసిలాడి రసవంతమైన వోదార్పుమాట దివుడు ఈచెవిలోపడి ఆచెవిలోంచి ఎగిరిపోయింది, ఎందునా పొందకండా.

మనస్సు చాలా దూరం మించిపోయింది. ఇల్లు జ్ఞానకం రాలేదు.

“ఒరే దివుడా—”

“ఒరే మిడిఆపాయు సావోతా ఎప్పుడు వచ్చాడ్రోయి!”

“ఒడే సోయీ (ఒరే నేస్తం) ఒడే సోయీ, ఏమిటి విశేషాలు?”

జనం మూగారు. లోకాభిరామాయణంలో దివుడు సావోతా ఏఉద్దేశంతో వచ్చాడో మరిచిపోయాడు. శల్పు గడపమీద కూచుని లోకాభిరామాయణంతోపాటు పొగాకూ, కల్లా— వీటితో అతిథి సత్కారం ఆరంభమైంది. ముందు అతిథి నేవ. అన్నీ ఆయ్యాక అవసరం మాట. ఇంకా జనం వస్తున్నారు. హిరి అదా, మగా అందరూ వస్తున్నారు. ఒరకంట పియ్యటి అవుపిస్తోంది. బట్టకొంగు నముల్తూ వోర చూపులు చూస్తూ. గబగబా తన ఇంటి అరుగుమీదికి వెళ్ళిపోయిందామె. తక్కిన కోడు స్త్రీల లాగే తల్రా తల్రీ కట్టుకుంది. కాని ఎంత వొయ్యారంగావుంది! ఎంత హూయలుగా వుంది! చేతిలో పార పట్టుకుంది నిజమే, కాని కాళ్ళకి చేతులికి ఇతర్లలాగ బురదాగట్టా వేదు. ఏరథోలాలోనో తోముకుని కడిగేసుకుని

వచ్చింది. తల పిసరంత చెదరలేదు. నిజంగా ఇప్పుడే దువ్వుకుని, నీళ్ళు పోసుకు వచ్చినట్టు కుళ్ళంగా వుంది. అదిగో అక్కడే దివుడు మనస్సు లగ్నమైంది. ఆశీరం మనస్సులో వుంచుకుని రెండింతలు వడిగా మాట్లాడుతున్నా డతడు.

తొలిచూపు లయిపోయాయి. పనిపాట్లనుంచి వచ్చినవాళ్ళంతా ఎవళ్ళ ఇళ్ళ. వాళ్ళు వెళ్ళారు. దివుడుకోసం భత్యం వచ్చింది. ఎవళ్ళవళ్ళ ఇళ్ళనించో అన్నమూ కూరలూ వచ్చాయి. శబ్దకోడు ఇంట్లోంచి బైటికివచ్చి అడిగాడు— “పనేవిటో చెప్పావుకావే, తిళ్ళూ తిప్పలూ అయ్యాక జనం పొలాలికి వెళ్ళిపోతారు కదా ? ”

దివుడు పియ్యటి గడపవేపు చూస్తూ వుండేవాడు. గందిక పల్చబడడంతోనే పియ్యటి వచ్చి గడపలో నింబడింది. తడిబట్ట పిండింది. అరవేసింది. తల్రాతలీ దులిపింది, వేలాడదీసింది. గడపలో ఎంతోపని అమెది, వంటచేసే మిషమీద ముగ్గుడై అటువేపే చూస్తున్నాడు దివుడు. పియ్యటి నులుచుకుంటూవుంది; వాళ్ళు విరుచుకుంటూ వుంది. శబ్దకోడు మళ్ళి పోకమాటు అడిగాడు— “విన్నావూ, సావోతా ! ఏం పనుందో చెప్పావుకావు ? ”

అవుకుంటూ, బొంగురు గొంతుకతో అన్నాడు దివుడు, “పనంటూ ఏముంది ? ఎవళ్ళకిచెప్పేదీ : గొల్లుమని అందరూ వెళ్ళిపోయారుమరి ! ”

“నువ్వు మళ్ళి వంటచెయ్యడ మెందుకూ ? మామూరివంట సావోతా. నీకు రుచిందకపోవచ్చు; ఏమైనా సరదాగా నీకు తెచ్చిచ్చారు మావాళ్ళు, కష్టమైనా గడుపుకో. వంటచేస్తే ఏయుగానికి వుడుకుతుంది ? ”

“నిజమే. ”

“అయితే నువ్వు తిండికి కూదో, నేను ఆకులు తెస్తాను. నాపాకలో ఏముందో చూడనీ. ”

శబ్ద ఇంట్లోకి వెళ్ళాడు. దివుడు పియ్యటిని చూస్తూ కూచున్నాడు. అదగో కాళ్ళు చాపుకుని, గోడకి చేరబడి కూచుంది; లేచింది, గడప అంచుకి వచ్చింది. తక్కిన గడపలమీదకూడా మనుషులున్నారు. తిళ్ళూ తిప్పలూ జరుగుతున్నాయి. పనిపాట్లూ జరుగుతున్నాయి. అమూరి మనిషని కొంతమంది ఇటుచూస్తూనూ వున్నారు. రెండుచేతులతోనూ పెడక పట్టుకుని, గడప అంచున నిలబడి పియ్యటి పూరికే చూస్తోంది. కళ్ళలో ఎన్నిగాఢలో వున్నాయి. లోకం నడివీదిని, లోకుల గందికలో చూపులతోనే మాటామంతి జరుగుతోంది. శబ్ద కేకలువేస్తూ వచ్చాడు— “కాళ్ళూ చేతులూ కడుక్కోవూ ? ”

చిరాకు మరుగుపుచ్చి, స్వాభావికమైన తత్పరత కనపరుస్తూ, దివుడు మొహమూ, చేతులూ కడుక్కుని తిండికి కూచున్నాడు. అగడపలో తల్లి వెనకాల పియ్యటి ఇంట్లోకి వెళ్లిపోయింది. ద్వారం దగ్గర ఎందుకో నవ్వేసి వెళ్లిందామె.

తిండిమీద అంతగాలేదు దివుడికి. అటువేపే పరిగెడుతున్నాయి కళ్ళు. ఒక ఆరుగుమీద పిల్లలు అతడి తిండివేపే చూస్తున్నారు; ఏమేమో అంటున్నారు. శబ్దమేమిట చిరాకుపడ్డాడు. "నాదే తప్ప, ముసిలితనం వల్ల బుద్ధి గడ్డి తింటున్నాది. సొమ్ముల సాలనింది తడవ తెచ్చి అద్దం కట్టేసివుంటే పాపం, నాలుగు ముద్దలు నెమ్మదిగా తిందువు. చూడూ మరి, దుష్టపిల్లలు ఎలా గోల్కలు చేస్తున్నారోను!"

శబ్ద భయంపల్ల పిల్లలు మొహం వొంచుకు కూచున్నారు. తొడవిడ లాడుతూ శబ్దమేమిట వాళ్ళమీద కారాలూ మిరియాలూ నూరుతూ వుండేవాడు.

దివుడు చూశాడు, పియ్యటి ఆరుగు బాళిగా వుంది. మెల్లిగా తిండి తిన్నాడు. శబ్ద మనస్సు నచ్చచెప్పడంకోసం వొకమాట చెప్పాడతడు. "రెండు జతల ఎద్దు మంచివి ఎక్కడైనా ఎంచాలి. బేరం చేద్దాం. మీపూళ్ళో పశువులు కాస్తీ."

ఈ ప్రస్తావనలో సరదాగా పాల్గొన్నాడు శబ్ద. "పంట అమ్మిన డబ్బుంది" నవ్వుతూ అన్నాడతడు— "ఎందుకు కొనపూ ఎద్దు?"

అయితే ఇందుకోసమే ఈవానలో దివుడు సావోతా వచ్చాడనుకున్నాడతడు. సొంతంగా రాకండా మనిషిని ఎవణ్ణయినా పంపితే సరిపోయేది. కాని కుర్రాడు ఉపారుగా వున్నాడు. కళ్ళతోచూసి బేరం చేయడంకోసం స్వయంగా వచ్చేశాడు. మరి మిణిఆపాయు సావోతాకి బుద్ధిలేదని ఎలా అంటారో లోకులు! ఎవరూ అన్నవాడు? రెంజుకోడు. రెంజుకోడు వచ్చినప్పుడు చెప్పినమాటలన్నీ శబ్దకి గ్యాపకం వచ్చాయి. కిట్టని మాటలవి, సమాజద్రోహం మాటలు. రెండు వున్నవీ లేనివి అన్నీ ఏకరువు పెట్టాడు, ఇదుగో అదివుడు శబ్దమేమిట తిండి తింటున్నాడు కూచుని.

చింతిస్తూ దివుడు మొహం చూసి శబ్దమేమిట అలోచించాడు.

ఈ ఎద్దులు కొనేమిట బాగా పనిచేసింది. ఇంకా ఎన్నో విషయాలున్నాయి— రెండుపూళ్ళకి మధ్య భూములు మార్పుకోడమూ, సరిహద్దు చెట్లకగాయిదాలూ, శిస్తు దాఖలు చెయ్యడంలో పరామర్శిలూ— ఇలా. రెండుగ్రామాలూ ఇరుగూ పొరుగు వున్నాయి, దగ్గరదగ్గర, చర్చించాలంటే ఎన్నో విషయాలుంటాయి.

తిండి తింటున్నారే కాని అగడపవేపే చూస్తున్నాడు దివుడు. అయినా పియ్యటి బైటికిరాలేదు.

అలోచించి అలోచించి శబ్దం అడిగాడు - "సావోతా, ఏమీ అనుకోకండా వుంటే వొకమాట అడుగుతాను."

కుళ్ళిపడ్డాడు దివుడు. పియ్యటి అరుగుమీంచి చూపుమళ్ళించి, అడిగాడు - "ఏమిటి?"

"సావోతా, తండ్రి వొకటి పింతండ్రి వొకటినా? లెంజు ముసిలాణ్ణి పూళ్ళించి ఎందుకు గెంటేతావు? ఏడుస్తూ చస్తున్నాడతడు."

కుదుట పడ్డాడు దివుడు. "ఓ: అమాటా?"

"చూకు ఎంతో ఖరాబనిపించింది సావోతా. మేం ముసిలీ ముడుగుమనుషులం. మమ్మల్ని ఎందుకూ మీరు బాధపెట్టడం? అయినా అన్నిటికీ వొక హద్దంటూ వుంది."

"నిజమే."

"ఏమైంది?"

దివుడు నవ్వాడు. "బికారిలాగ మీవూరు వచ్చి శరణు చొచ్చినవాడిమాట నమ్ముతారా, నామాట నమ్ముతారా? మీరు వాడికి ఆశ్రయమిచ్చారు. మీ పూళ్ళో భూమి పినర ఇచ్చారు; మంచిదే. మీపూళ్ళో వొకరైతు పెరిగాడు. ఇదంతా నాతో చర్చిస్తే మీమనస్సు శాంతిస్తుందా? మొదట మీరు మీరైతు వాళ్ళు కాకండా నావాళ్ళవుతారా? నేను మీరైతుని కానుకదా?"

శబ్దం కళ్ళు పొగలు కమ్మాయి. ఒకళ్ళని చూసి వొకళ్ళు అగారు. కొంచెం అగి దివుడు మళ్ళి ఎత్తుకున్నాడు. "ఇంటిమాట ప్రైవేట్ దగ్గర తగువుకి పెట్టి పంచాయితీ చెయ్యవచ్చా? మీరే చెప్పండి? నిజమే. తండ్రి వొకటి, పింతండ్రి వొకటి కాదు. అమాత్రం బుద్ధి వాడిదగ్గర వుంటే, కొడుకుని వొదిలేసి, ఇంటివేపు వీపు తిప్పేసి, దొంగలాగ వచ్చేస్తాడా? ఎందుకు వచ్చేతాడు? తనపూళ్ళో తనకి అధికారం లేదా? తనకిలేని అధికారం నాకేనా వుంది? ఈవిషయం కొంచెం విచారించి చూడండి, మీ రడిగినదానికి జవాబు మీకే దొరుకుతుంది. తనపూళ్ళో మొహమెత్తుకు తిరగడానికి స్థలంలేదు. అతడు నాదద్ది. దద్దికాక కుక్క, అయినా సంతబజార్లో అతడి లోపం ఎంచితే నాకు పాపం చుట్టుకుంటుంది. అతడు ఎందుకు వచ్చాడో అందరికంటే అతడికే బాగా తెలుసు. ప్రైవేట్ ఇంటిమాట వలపక్షంతో చర్చించడం పయస్సు మళ్ళిన కోడుకి శోభగావుండదు శబ్దం డిసారి!"

శబ్దమేరు బందె పోయింది.

ఎప్పుడు ఎవరిదగ్గర విన్నాడు ఇలాటిమాటలు! పాత కోడుపంచాయతీలో ఇలాటితీర్పులు వినిపించేవి మునుపు. ఇలా నోటిజోరుతో సరిగ్గా ఇలా గంభీరంగా, శ్రోత నిచ్చెరపోయినట్లు మరొకడు మాట్లాడేవాడు. సరికానీ, పొరపాటుకానీ ఇలా ఎదటివాడి నోరు కట్టించగల డతడు కానీంచి.

తన మనస్సులో వుండుతూన్న చికాకు ఆపుకుంటూ శబ్దమేరు, ఆలోచించాడు— నరులు సావోతా సరిగ్గా ఇలాగే చెప్పేవాడు. ఇలాగే వుండేది అతడి యుక్తి. ఎవడు ఎంత సర్రగా మీదికి పురకనీ, అతడి పాదాలముందు ఆగిపోవరిసిందే.

ఈతరవాత తర్కం పనికిరాదు మరి. మాటల్లో ఎక్కడైనా చిన్న పొరపాటు దొర్లిందో కోడు అడివిమనిషైపోతాడు. యుక్తి తెగిపోయాక ముళ్ళువేసి అనిర్దిష్టంగా తీర్పు పొడిగించడం నచ్చ దతడికి. చవ్వనీ, చంపనీ అపైన భయంకరుడై పోతాడు.

శబ్దమేరు చూశాడు, దివుడు స్వరూపం మా గంభీరంగా వుంది. పోగుకొన అయిపోయింది. దివుడు లేచి గబగబా చేతులు కదుక్కున్నాడు. మాట్లాడడానికి సుతరామూ ఇష్టంగా లే దతడికి.

తనలోకాను నరులూ, దివుడూ, లెంజూ — ముగ్గురినీ తైపారేసి చూశాడు శబ్దమేరు. లెంజూ దగ్గరకూడా నరులు గుణముంది. కాకపోతే బందికార బస్తీలో రైతుగా వుండకండా పులులూ, ఎలుగుబంటూ వుండే అడివిలో నిర్జనంగా గుడియాపాకలో వుంటా నంటాడా? దివుడు నరులు కొడుకు. ఈమడియ సరిగ్గా నరులుగా మారి పోయా డతడు కళ్ళెర్రచేసి శబ్దమేరు మనిషిని 'నీస్థానం అక్కడ' అని చూపెట్టే శాడు. తండ్రికి సరైన కొడుకు. నిజమే, కాని ఈకాలం ఆకాలం మధ్య పార్థక్య ముంది. ప్రాచీనమైన ఆత్మ నవినమైన బొందెలో వుంది. నవీనం ప్రాచీనంకాదు. ఎంతతేడా?

ఇక లేచిపోదామనుకున్నాడు శబ్దమేరు.

"నువ్వు వుండు సావోతా, నేను పొలమెల్లి వస్తాను. ఉదయం వెళ్ళలేక పోయాను. వెళ్ళకపోతే సాగదు కదా? వెళ్ళనా!"

శబ్దమేరు వెళ్ళిపోయాడు. దివుడు వొక్కడే కూచున్నాడు. పొద్దువాలింది. వర్షం లేదు. ఎండకాస్తోంది. మధ్యాహ్నం విశ్రాంతి తీసుకుని పూళ్ళోవాళ్ళు పొలాలికి

వెళ్ళారు. దివుడు చూశాడు' పియ్యటి బైటికి రాలేదు. ఈరు మాటుమణిగినట్టుంది పియ్యటి ఇంట్లోనే వుంది.

నసుగుతూ మెల్లిమెల్లిగా వోరచూపులతో ఏది ఈచివరనించి అచివరికి చూశాడు దివుడు. రెండువేపులా పొడుగాటి అరుగులమీద ఎక్కడో వొక్కడు తచ్చాడుతున్నాడు. అంతకి తప్పిస్తే కుక్కలూ, కోళ్ళూ మాత్రం తిరుగుతున్నాయి. స్వప్నవేగంతో నల్లమేఘం వానలో మిణిఆసామునించి బందికార వచ్చినప్పుడు లోకలజ్జమాట అలోచించలే దతడు. కాని ఏదుర్మహూర్తంలో శబ్ద మునిలారు ఎదురుపడ్డాడో, ఎన్నిమాటలు కదిపేసి వెళ్ళాడతడు ! నిష్కారణంగా మనస్సు చెడింది.

వేడివేడి నిట్టూర్పులతోనూ, గుండె దడలతోనూ ఎదురు చూస్తున్నాడు దివుడు. ఎంత నేపయ్యో అరుగులమీద మనుషులు లేకపోదం చూశాడు. ఆమొగనిమాత్రం ఏడుపు మొహం పిల్లాడెవడో కూచుని ఏడుస్తున్నాడు. గథాలుమని లేచాడు దివుడు. ఇటూఅటూ చూస్తూ చరచరా నడిచి పియ్యటి ఇంట్లో దూరిపోయాడు.

"పియ్యటి, నేను వచ్చాను" జాపోస్తూ అన్నాడు.

వాలిపోయినట్టు గోడకి ఆనుకుని కూచుని వుంది పియ్యటి. ఉన్నపాలాన లేచింది. తలుపు వేసేసింది. దివుడు చూశాడు. ఇంట్లో అదేవరిచితమైన చీకటి. అదే ఎరిగిన నగిడి అగ్గిసెగ ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుతోంది.

వక్రం తిరిగి రావలసిన ముహూర్తం వచ్చింది. జీవనం తిరిగి నిండింది; అమృత మయమైంది.

తోంబై ఆరు

ఎంతోసేపుదాకా కష్టసుఖాలు మాట్లాడుకున్నారు వాళ్ళు.

పియ్యటి అదే పియ్యటి, కిందిదేశం పిల్ల. ఎంతోమంది నరసింగరావులూ, సోమయ్యలూ, పెంటన్నలూ జ్ఞాపకమున్నారు ఆమెకి.

దివుడు అదే దివుడు. కోడుదేశం ధాండీల కాళ్ళచేతుల అందెలకడియాల ఝణ ఝణలతో దిమ్మెత్తి వున్నాయి అతడి చెవులు. పియ్యటి ఎన్నోమాట్లు జారిపడింది. ఆనొప్పులు వొదలలేదామెని. దివుడూ అంతే. హర్షణాకోడు పియ్యటి చేతికి చిక్కలేదు. సోనాదేయి దివుడు సిడికిల్లోంచి జారిపోయింది. మరి పుయ్య ? ఎన్నో విదాల మరులుపెట్టి మిటిం అడివినించి ఆమెని పట్టి తెచ్చాడు దివుడు. ఆమె కూడా దివుడు జీవనంలో కొంతబాగం. దివుడూ, పియ్యటి దగ్గరదగ్గర రెండు అద్దాలు. ఎన్నో నీడలు వాటి రెంటిమీదా పడ్డాయి. వాటి సత్తా ఇవాళ లేదు. ఈకొత్త బంధనంకోసం ఇద్దరూ ఇవాళ స్వేచ్ఛాజీవులు. జీవన చరిత్రలోని పునాదులు ఇద్దరూ మరిచిపోయారు. సమాజమూ, మంచి చెడ్డా ఏవీ జ్ఞాపకం రాలే దిప్పుడు.

తలుపు వేసేసి వుంది. చిన్న ఇల్లూ, చిన్న గోడలూ, చిన్న పెడకా-నక్క గొయ్యిలావుంది గది. ఉన్నదంతా అదే, ఉండిలేనట్టు. వేళ జ్ఞాపకం రాలేదు. పొద్దుపోతోంది, ఊళ్ళోవాళ్ళు పనిపాటలోంచి ఇళ్ళకి మళ్ళుతూ వుంటారేమో ! ఏమీ తనువు లేదు.

పియ్యటితల్లి మూలగదిలో ఎక్కడో నిద్రపోతూ వుండేది. అక్కణ్ణుంచే అంది-
"పొద్దుపోయిందే పియ్యటి, రుహోలాకి వెళతావేమో!"

దివుడు తలుపుతీసి బైటికి వెళ్ళిపోయాడు. బైట ఎండ వొంగివొంగి మేమంటోంచి వాలిపోతూవుంది. ఊళ్ళో కొందరు అటూఇటూ తారాడుకున్నారు. ఆలో చించడానికి ఇంకా ఎన్నో విషయాలు బాకి వున్నాయి.

బందికార బస్తీ దాటి పొలాలవేపు వెళ్ళాడు దివుడు. దూరంగా అవుపిస్తోంది, జనం వస్తున్నారు. మిష పెట్టు ఎవళ్ళు ఎదురైతే వాళ్ళని అడుగుతున్నాడు దివుడు-
"మంచి ఎడ్లు ఎవళ్ళదగ్గరైనా వున్నాయా అమ్మదానికి ?" అమ్మేరకం మంచి ఎడ్లు సాధారణంగా పూళ్ళో దొరకవు. అంత పనికిరాని వైతేకాని ఎవళ్ళు

అమ్మరు. "లేవు" అన్న మాట విని దివుడు నిరాస పడలేదు. ఉత్తుతనే ఎడ్లు వెదుకుతూ, నిజంగా మంచి ఎడ్లజత కొన్నా మంచిదే.

సోభనాకోడు వస్తున్నాడు. శల్పా, హర్షణా, పూరి పెద్దరైతులూ వస్తున్నారు.

"ఎడ్లు కొనాలంటే గుడియాలోకి వెళ్ళిచూడాలి. సావోతా!" శోభనా ఉపదేశించాడు— "పూళ్ళో వొకటి రెండూ చూస్తే నీమనస్సుకు నచ్చుతాయా?" అన్ని సలహాల్లోకి "నిజం నిజం, అవు నవును" అంటున్నాడు దివుడు. ఎన్ని సలహాలైనా కావా లతడికి, సలహా ఎవ్వరికీ నష్టం కలిగించదు. ఉల్పాహం కనపడస్తూ, ఎడ్ల కొమ్ములు ఎలా వుండాలో, ఎన్నిపళ్ళు చేసుండాలో, ఎలా కుదురుగా వుండాలో ఏకరువు పెడుతూ దివుడు పూళ్ళోకి వచ్చాడు. రేపు పొద్దు దూరాక అతడు గుడియాకి వెళ్లడం నిశ్చయమైంది. స్వయంగా చూసి ఎంచుకుంటాడు. రేపటి కోసం పెద్ద ప్రణాళిక తయారైంది.

సంజ గడిచాక శల్పాకోడు గడవమీద సభకూడింది. బాతాభాని కోసం జనం మూగారు. హర్షణా సావోతా కూచున్నాడు. దివుడు చెల్లెలు పుమలి ఇవాళకూడా అతడి తనువులోవుంది. కాని బైటికి అదేమీ అవుపడ నివ్వడతడు. శల్పాకోడు కూచున్నాడు. వయస్సుబట్టి లెంజు ముసిలాడిమీద అతడికి సానుభూతి వుంది. లెంజుచేసిన వర్ణన తాను మరిచిపోలేదు. కాని ఆప్రస్తావన మరి లే దివ్వదు. తానూ తగు మనిషే మరి. మిణిఆపాయు సరిపాద్దు దాటి బందికార పశువులు వెలికే ఏమైపోతాయో మరి పత్రావుండదు. ఈవిషయం అందరికీ తెలుసు. అయితే ఈతగాయిదా తగుమనుమల మధ్య విచారణ జరగదు. అతిథి వక్కారంలో లోపం లేదు. కోడి కోళారు, కల్లు వచ్చింది. ధుంగియా కాల్తోంది. మాటామంతిలో ఎంతో వేళయిపోయింది. ఊరికే లోకాభి రామాయణం సాగుతోంది.

ఎవరో వొకరు వొళ్ళు విరుచుకుంటూ లేచి పోయారు. హర్షణా బైటికి చూశాడు.

"అరే, ఇంత పొద్దుపోయింది, నువ్వు తిండి తినలేదే? పద మా ఇంటిదగ్గర పడుకుందువుకాని."

దివుడు నల్లు ముసిలాడికేసి చూశాడు. సంజపొద్దు కాకముందే ఎంతో అప్యాయంగా అరుగుమీద వెదురు తడక అడ్డుకట్టి, చిన్నగదిలా తయారు చేశాడు శల్పా. చొప్ప కిందపరిచి, గోనెపట్టావేసి పక్కవేశాడు. అగ్గిరాజేశాడు.

"డిహూ, ఇక్కడే బాగుంటుంది" అన్నాడు దివుడు. సభముగిసింది.

పియోటి ఇంటిముందు లోపలి వెలుగు పడుతోంది. దివుడు గింజుకుంటున్నాడు. శబ్దం కోర్డు ఏమేమో చెప్పుతున్నాడు. దివుడు చెవిలో దూరదం లేదవి. మొహం తిప్పాడు. శబ్దం కోర్డు అంటున్నాడు— "ఊళ్ళో సావోతా అయితేనేం, రాజు అయితేనేం— ఎవళ్ళచుట్టం వాళ్ళ వాడు. నా ఇంటినించి నిన్ను లాక్కు పోవాలను కున్నాడో హద్దదా? ఇలావుంది కాలం! కుర్రకుంకలు మానం మర్యాదా మరిచి పోతున్నారు. రాననేకావు. మంచివని చేశావు సావోతా!"

దివుడు మీద గౌరవభావం అధికమైంది శబ్దంకి.

"నేనుకూడా నీదగ్గర పడుకుంటాను. విన్నావు, సావోతా!"

దివుడు తులినదాడు. "నీమానాన నువ్వు రోజూ ఎక్కడ పడుకుండేవాడివో అక్కడే పడుకో, నీకేమీ ఇబ్బంది లేదుకదా!"

"అదేమన్నమాట? చుట్టాన్ని వంటిగా పడేస్తానూ?"

చికాకుపడి లాభంలేదు. "వీడికేదో ఎత్తినట్టుంది" అనుకున్నాడు దివుడు— "పాత మర్కడలన్నీ మొదలు పెడుతున్నాడు!"

"రాత్రిళ్ళు కుక్కల్ని ఎత్తుకుపోడానికి అప్పడప్పుడు ఈపూళ్ళోకి ఆకుచిట్టెడ వస్తుంది. అంత పెద్దదికాదు, చిన్నది."

దివుడు కుదుటపడ్డాడు. రాత్రి వీధిలో తిరిగితే కుక్కలు మొరిగే శంకలేదు.

అరుగుమీద ఇద్దరూ తిండి తిన్నారు. వీధిలో పడుతున్న ఇళ్ళ వెలుగులు వొక్కొక్కటి ఆరిపోయాయి. తలుపులు మూతలు వడ్డాయి. శబ్దం కోర్డు నిద్ర పోయాడు. దివుడు పడుకున్నాడు.

దివుడు సావోతా గమ్మన పడుండి శబ్దం పూపిరి వింటున్నాడు. తీక్షణంగా మనస్సు పెట్టి వింటున్నాడు. ఒక ముసలూడి విషయంలో ఇంత నిఘావేసి ఇంత సమయం ఆలోచిస్తూ వుండడం ఇదే తొలిసారి తనకి. కూచున్నది మొదలు పడు కునే దాకా తెలగలాగ అంటిపెట్టి వున్నాడు ముసలూడు.

క్రమంగా శబ్దం పూపిరి గుర్రుకింద మారింది. చుట్టుపట్ల నిశ్శబ్దం కమ్ము కుంటోంది. తలుపులు మూసే చప్పుడు మరి వినపడడంలేదు. ఎక్కడో వొక దగ్గర వొకకుక్క భయపడుతూ మొరుగుతోంది. రాత్రి కుర్ర (కుర్రరి) పిట్ట వుండి వుడిగి దూరాన ఎదుస్తోంది.

దివుడు వొకసారి లేచి నిలబడ్డాడు. చొప్ప ఖనఖనలాడింది. శబ్దం ముసలూడి గుర్రు లయ తప్పింది. ఒకగుర్రూ, దానివెంట బుస్సుమంటూ పెద్ద పూపిరి. "గండా

పట్కార్!" మనసులోనే తిట్టుకుంటూ మళ్ళీ పడుకున్నాడు దివుడు. శబ్దు నిద్ర గాఢమైందో కాదో తెలియ దతడికి. సందేహంతో సమయం గడిచిపోతూవుంది.

నక్కలు పూళవేశాయి. కొంచేపయాక వెన్నెల వెలుగు పడింది. శబ్దుని కని పెడుతూ, వెళ్ళనా మాననా అని గింజుకుంటున్నాడు దివుడు. చప్పన సుఖపు తట్టింది. "ఎంత బుద్ధిమాలిన వాణ్ణీ! శబ్దుకి తెలివివస్తే బైటికి వెళ్ళానని చెప్ప వచ్చు కదా! అడ్డంకి వచ్చి, ఉత్కంఠలోపడి, సారారణ విషయంకూడా తట్టదు."

తెలిసి తెలిసి చొప్పు బసబసచేసి, దుముదుము మంటూ బైటికి వెళ్ళాడు దివుడు. శబ్దు గాఢ నిద్రలో వున్నాడు. గుర్రులయ తప్పుడం లేదు. గుమ్మంలో నిలబడి, నలువైపులా నిఘావేశాడు. ఎక్కడా ఎవ్వరూ కనపడలేదు. నీటి మెరుగు వెన్నెలతో నల్లమేఘం కనపడుతోంది. ఇళ్ళన్నీ దెయ్యాలకొంపల్లా వున్నాయి.

పియోటి పాక చూడగానే గుండె దడదడ లాడింది. నిద్రమత్తులో నడిచినట్టు దివుడు నడుచుకు వెళ్ళాడు. తలుపు తీసేవుంది.

"పియోటి!"

"పియోటి పడుకుంది, రండి."

దివుడు తుళ్ళిపడ్డాడు. చీకట్లో మెల్లిమెల్లిగా అంటోంది. ఎవళ్ళదీ గొంతుక: తిరిగిపోయి ద్వారం దగ్గరికి వచ్చెయ్య వోయా దతడు.

"ఉండండి వెలిపోతున్నారేం?"

చలిచలిగా వుంది. గుండె చల్లగా వుంది. బైట ఎంతో నిశ్శబ్దంగా వుంది. మళ్ళీ అదే గొంతుక. గోడలోంచా, పెడకలోంచా? ఎవరు మాట్లాడుతున్నారు? మనస్సులోని ప్రశ్నకి జవాబు వచ్చింది.

"నేను పియోటి తల్లిని. ఉండండి అగ్గిరాజేస్తాను."

దివుడు కుదుట పడ్డాడు. అయితే పున్నట్టువుండి ఎక్కడలేని సిగ్గు వొక్కసారి వచ్చేసింది. ముసిల్లి ఏమంటుందో అని భయంకూడా వేసింది. పొయ్యిపూది ముసిల్లి అగ్గి రాజేసింది.

"తలుపు మూసేయ్యండి. కూచోండి" అదేశించింది ముసిల్లి.

కనపడుతోంది, పొయ్యిదగ్గర పియోటి పడుకుంది. చూటిమాటికీ అగ్గివేపే దివుడు చూపు పరిగెడుతోంది. ముసిల్లి తలమీద ముసుగు వేసుకు నిలబడింది. ఏమీ అనకండా వుంది. అడగడానికి దివుడు నోరు తిరగకండా వుంది. ఎంతసేపో అయింది. యుగంలా వుంది.

"మీ పిల్లాకెల్లా ఎంతమందీ" అడిగింది ముసిల్మి.

దివుడు జవాబు చెప్పాడు.

"మీతో రావాలని నా కూతురు ఇదప్పుతున్నాది. మీరు దాన్ని పెల్లెచేసుకుంటారా ? "

"ఊ" తల వూపాడు దివుడు.

"నాకు వున్నదంతా ఇదే. ఆడకూతురు గుండెమీద కుంపటి. మీకు పైగా వొక భార్య వుంది--"

దివుడికి ఇరకాటంలో పడినట్టుంది.

"అంతా నిభాయించుకోగలరా ? "

దివుడు తలవూపాడు.

"చూడండి, జాగ్రత్త ! నా కూతురు అవస్థపాలు కాదుకదా ? "

"ఎంతమాత్రామూ కాదు " దృఢంగా అన్నాడు దివుడు.

"మీరు నాకు మాట ఇస్తున్నారు. ఇదగో అగ్గి సాక్ష్యం. ఏమైనా అయితే ఈ ముసిల్మాని వున్నరు మీకు తగుతుంది. తెలుసా ? "

ఈ మాట అనేసి పియుటితల్లి మూలగదికి వెలిపోయింది.

దివుడు బిక్కచొచ్చి నిలబడి పోయాడు. కదలేకపోయాడు. ఏమిటి వింటున్నాడు తాను ? ఏమిటి చూస్తున్నాడు ? అగ్గి ఆరిపోవస్తోంది. పొయ్యి దగ్గరగా పియ్యెటి గాఢ నిద్రలో పడుకుంది. మూలగదిలోంచి చీకట్లో ముసిల్మాని ఏడుపు వినిపిస్తోంది. ఎంతో ఏడుస్తోంది ముసిల్మి. మౌనంగా అదంతా చూస్తూ అలోచిస్తున్నాడు దివుడు ..... నీడలా వుంది ముసిల్మి. తనకి పియ్యెటికి మధ్య వచ్చి ఎన్నడూ నిలబడ లేదామె. అడ్డు చెప్పలేదు. తాను ఏమీ కానట్టు, తనకి తెలిసి తెలిసట్టు ప్రవాహం పక్కనించి తప్పుకు తిరుగుతోంది. ఏమయిందివాళ ఆమెకి ? చీకటి మూల ఇలా ఏడుస్తుందే ? ఈ ఆత్మనివేదన దేనికి ? రాత్రి ఎంతో అయింది. ఎలకయినా చప్పుడు చెయ్యడం లేదు. కాని దీని కళ్ళకేనా నిద్రలేదు, కావాలని దారికాచుక్కాచుంది !

తల తిరిగిపోయింది. మోహజాలం నడిలిపోయి విడిపోయింది. ఆత్మరక్ష మూలకమైన చింతతో అలోచించాడు దివుడు. నిజమే, లోకంలో గోల బైలుదేరి కుంది. గుండెలమీద పడుగు పడి పుయు వెలిపోతుంది.

గదిలోంచి ముసిల్మి వెక్కి వెక్కి- ఏడుస్తోంది.

తలలో జమాయి మంటోందేం ? నాలుగు వేపులా ఏడుపే ప్రతిధ్వనిస్తోంది. పుయు వెలిపోతోంది. ఏమిటి ఆమె చేసిన ఆపరాధం ? ఎంత దబాయించినా గుండెలో ఎక్కడో వెల్లి మిగిలిపోయింది : వొట్టిదడ. నాలుగువేపులా బురద, తడి, నెర్రాశ్యం. తుఫాను లేచిందో ! దూరంగా అడివి పిక నులిపేసి జాలిగా ఏడిపిస్తూ చలిగాలి వీస్తోంది. చీకటి, చీకటి - అంతా చీకట్లో కలిసిపోతూవుంది. ఒక జీవనం లోని అనుభూతి యావత్తూ పిండుకుని పుయు వెలిపోతూవుంది. హాకినా - అన్నెమూ పున్నెమూ ఎరగని అమాయకం పసిపిల్లాడు. చిన్నలకు దీపం. వాడు కూడా వెలిపోతాడు. ఆలోచిస్తూ వుంటే దారీ తెన్ను అవుపడలేదు. ముసిల్లి ఏడుస్తోంది. మనస్సు కుదుటపడదంటేదు. తాను పొరపాటు చేశాడు, పొరపాటు చేశాడు.

వేళ తెలియదంటేదు. ఎంత సేపయో అంత నిశ్శబ్దంగా వుంది. దివుడు జల్లుకున్నాడు. ముసిల్లాని అలికిడి లేదు. జల్లుకుని దివుడు తలుపు తీసి బైటికి వచ్చాడు. గడపమీద చాటున వెళ్ళి కూచున్నాడు. అంతా నిశ్చలంగా వుంది. వీడిలో పదును మట్టిమీద వెలుగునీడల వెన్నెల పడుతోంది. చీకటిలో తనని దాచేసుకుని వొకదాని తరవాత వొకటి అలోచించాలని అతడి సంకల్పం. క్రమంగా వొళ్ళు వేడెక్కింది. మళ్ళీ మత్తు రాలి రాలి ముంజూరు కింద చీకట్లో రాణిగా తయారైంది. జల్లుజల్లు మనిపిస్తోంది చలి రాత్రి. వెన్నెలా, నిశ్శబ్దమైన మేఘమూ గారిడిలా వున్నాయి. తలుపుతీసే వుంది. లోపల పియ్యటి నిద్ర పోతోంది.

దివుడు లేచి వదారు చేశాడు. ఎన్నో మాట్లు ద్వారం దగ్గరికి వెళ్ళి దొంగలాగ తొంగి చూశాడు. తుదకి వేళ్ళమీద నడిచి, తన్నుతాను మరిచిపోయి బుపిమని లోపల దూశాడు. పొయ్యి దగ్గర అగ్ని మండుతోంది. కనపడుతోంది, పియ్యటి నిద్రపోతోంది. దగ్గరగా అగ్గిసెగ తగుల్తోంది. పియ్యటి నిద్రలో వొత్తిగిల్లింది. దివుడు దగ్గరికి వెళ్ళాడు. అగ్గి పూదబోయి మెల్లిగా పియ్యటి చెవిదగ్గర పూదాడు.

“ పియ్యటి, లే ! ”

పదే పదే పూదాడు. ఉన్న దౌర్బల్యం ఎగిరి పోయింది. ఇంతదూరం తోసుకు వచ్చి తెలివిమాలి నిరీక్షిస్తున్నాడేం తాను ?

“ లే, లే, పియ్యటి ! ”

నిద్రమత్తులో పియ్యటి తెలుగు బాసలో కులికింది, “ ఎవరు ? ” కింది దేశం

కల కంటోందామె — “బయల్లో ఎవరూ లేని చెరువుగట్టున పొడవాటి కొబ్బరి చెట్లు విడివిడిగా నిలబడి వున్నాయి. కొబ్బరికమ్మల్లో వెన్నెల అంటుకుని వుంది. గాలి వీస్తోంది. చెట్లు పూగిపోతున్నాయి, మెల్లిమెల్లిగా.

అక్కడ శబ్దుకోడు గడపలో నిద్రపోతున్నాడు. మునిలిశరీరం. తిండి అరిగేది కాదు. గుర్రు గొంతుకలో అగిపోయి, రకరకాల ధ్వనులు వుట్టేవి. చివికిపోయిన శరీరంలో కలలు సుళ్ళు తిరిగేవి. మనస్సు సుఖపడేది.

అతడూ కలకంటున్నాడు. మెలకువ వచ్చే చివరికల.

“పొద్దుగూకిపోతూవుంది. కొండమీంచి పల్లంలోకి పశువులమంద తోసుకువస్తోంది. వొకదగ్గర మెరకనేల చూసి తానూ, దివుడుసావోతా నిలబడి ఎద్దులు ఎంచు తున్నారు. మందకి మంద ఎద్దు నడుస్తున్నాయి. లక్కరంగువీ బూడిదరంగువీ— మరొకరంగువీ లేవు. పిలిస్తే వినిపించుకోకండా వున్నాయి. అపితే అగకండా వున్నాయి. పొడుచుకుంటూ, తోసుకుంటూ మందకి మంద పరిగెత్తిపోతున్నాయి. పరన తరగకండా వుంది—”

ఏదోలా అయిపోయి మునిలాడికి దగ్గులేచింది. కొంచెం చలివేసింది. నిద్ర తేలి పోయి చూశాడతడు. దివుడులేడు. లేచి తిరికగా దగ్గాడు. నిస్పృహ అనిపించింది. తిరిగి పడుకున్నాడు. “దివుడు బైలుకి వెళ్ళివుంటాడు, వస్తాడు” అనుకున్నాడు. నిద్రవట్టేసింది.

పియోటి ఇంట్లో దివుడు మేలుకునే వున్నాడు. మునిలాడి దగ్గు వినపడింది. లేచాడు. “వెళ్ళి చూసివస్తాను”, అన్నాడు. అగమని చెయ్యిచావుతూ పియోటి చప్పన తలుపుదగ్గరికి రాటుకువచ్చింది. మెల్లిమెల్లిగా తలుపుతీసి బైటికి వెళ్ళింది.

“ఇవాళరాత్రి మట్టుకే” దివుడు అనుకున్నాడు— “ఈ రాత్రిమట్టుకు పైపూళ్ళో దొంగలాగ గడపాలి. రేపు ఏ శంకా వుండదు.”

పియోటిదగ్గర మాట వినడానికి నిరీక్షిస్తున్నాడు తాను. గుండె జలుజలు మంటోంది. మరేమీ వినపడలేదు. ఇంట్లో చీకటికమ్ముకుంటోంది. గుండెదడ మధ్యమధ్య అగిపోతోంది. మళ్ళీ దబదబలాడుతోంది. యుగంలా వుంది. పియోటి తిరిగివచ్చింది. “మునిలాడు పడుకుని టోకుర్లు తీస్తున్నాడు” అంది. బైటికి వెళ్ళడానికి దివుడు సాహసించలేదు.

“రాత్రి ఎంతయింది పియోటి?”

పియోటి బైటికివెళ్ళి తిరిగి వచ్చింది.

“కోడికూత చుక్క పొడిచింది” అంది.

ఇదిగో వేళ దగ్గిరపడింది. ఇక త్వరత్వరగా మాటామంతి. పియ్యటి వొప్పకుంది. మూటాముల్లే కట్టికూరుంది. ఇన్నాళ్ళకి నేతిలో కొట్టెవడింది. అయినా ఎన్నో షరతు లామెని. ఇతర్ల స్వార్థం పాడుచెయ్యడమంటే గోళ్ళతో ఈనిపుల్ల విరిచినట్టుండే మనిషికి ఇది మట్టుకు ఏమాత్రం? మమతంటూ ఎరగని మనిషికి, గడ్డిపరక నింది పర్వతందాకా, తనదన్నదల్లా నొల్లుకునే మనిషికి, అందులో పినరంతా తరుగు నహించలేని మనిషికి ఇదొక రెక్కా? అన్నీ దిట్టంగా తికాణాచేసుకోడం కోసం జవాబు కావా లామెకి.

పదేపదే పియ్యటి అడిగింది, “నమ్మకమేనా?” మాటిమాటికి ఆమె చెయ్యి వట్టి నొక్కుతూ దివుడు అన్నాడు, “నమ్మకమే.” నోటి శపథాల ప్రవాహానికి అంతం లేదు. చెవులు నిక్క-పెట్టుకు ఏమిటో వింటోంది పియ్యటి తల్లి ఘంగియాణి ఏడుస్తూనూ వుండేది, టంకం ఎంతగట్టిగా పట్టిందో పసికడుతూ వుండేది.

ఎవరి పాకలోనో అవు అంబా అని ఆరిచింది. పియ్యటి తనలో తాను అను కుంది. “అమ్మో, ఎంతవేగం తెల్లారిపోతున్నాదో చూశావా?”

దివుడు ఏమీ అనలేదు. అంతటో పియ్యటి తల్లి మూలగదిలోంచి బైటికి వచ్చింది.

“పియ్యటి. చలేస్తున్నాదమ్మా. రా, కప్పకుందువుకాని.”

పియ్యటి లేచి వెళ్ళింది. కాస్త నేపటిలో మునిల్లి. ఆమె కప్పకుని బైటికి వచ్చారు.

“నిన్నల్లా ఇవాళయింది. మామూరి కూడు నోటికి వట్టింది, ఇక్కడే ఇల్లరికం వుండిపోతారులావుంది” వేళాకోళం అంకించుకుంది పియ్యటి.

“వెళదామా?” దివుడు అడిగారు.

“మీఇష్టం” పియ్యటి నవ్వింది. ఆమె కిందిదేశం హెయలు దివుడు తెలుసుకో లేకపోయాడు.

“అడివిదారి” అన్నా డతడు-“ఎవరకలజంతువులు తిరిగేవేళ. నీకు భయం వెయ్యదుకదా?”

“పులి అడివిలోనే వుంటుందా”, అంది పియ్యటి-“పూళ్ళో వుండదా? మీకు ఇష్టమైతే బయలు దేరండి. నాకు భయంలేదు.

“లే నాయనా,లే” పియ్యటి తల్లి అంది - “రాత్రి వుండగానే బయలుదేరి పోదాం. దార్లో గదబగుడా వుందికదా! పనివున్నవాళ్ళు దారికి భయపడితే సాగదు.”

ముగ్గురూ బైటికి వచ్చేవారు. జనం లేవలేదు. ఊరి రెండువేపులా సొమ్ముల పాకల్లోంచి పశువుల పూపిరి వెక్కిరించినట్టు వినిపిస్తోంది. పొగమంచు మీద మాసిపోయిన వెన్నెల పడుతూవుంది. తెల్లవారడానికి మరెంతసేపో లేదు. ధూళి వల్లానికి దిగిపోయేవరికి ఎవరి ఇంట్లోంచో తొలికోడి కూసింది. దివుడు గతుక్కు మన్నాడు. గబగబా వడిచాడు, గబగబా.

కప్పుకుని ముగ్గురూ నడుస్తున్నారు. ఎవరూ కిక్కురు మనలేదు. ధూళిలో నడిచి వెళ్ళినప్పుడు నీళ్ళకలకలంలో బెంగ బెంగగా అనిపించింది. పియ్యటి తల్లి వెనకనించి కేకవేసింది— “జాగ్రత్త నాయనా, జాగ్రత్త. దావలివేపు వెళ్ళకండి, గుమ్ములున్నాయి.”

రెండు వేపులా అడివి వెళ్ళిపోతూవుంది. పొలాలు వెళ్ళిపోతున్నాయి. తుప్పల అడవి, మామిడి గున్నలా, ఎగుళ్ళూ, దిగుళ్ళూ ఎన్నో వెళ్ళిపోతున్నాయి. ఒళ్ళు ముందుకి విసురుకుంటూ నడుస్తున్నారు దివుడు. తాడుపట్టి లాక్కుపోతున్నట్టు వెనక వొకధాండీ వొకముసిల్లి నడుస్తున్నారు. ఎదట ఎక్కడో గుడిలాగ సూదిగా వున్న కొంపమీద వొక కోడివుంజు ఎక్కి కూచుంది. రెక్కలా ఫడ ఫడ లాడించి దులుపుకుని గట్టిగా అరిచింది—“కొక్కురోకో”.

దివుడు చూశాడు. వేకువ తెల్లబారుతోంది. గదబగుడా కనిపిస్తూవుంది. వెనక్కి చూశాడు. పొగమంచులో బందికార దిగ్వలయంకూడా కనపడలేదు. వెనకనించి పియ్యటి గొణ గొణ వినిపించింది. ఉదయంవేళ కాటుక పిట్టలాగ కూతపడు తోందామె. మనస్సు ఉల్లాసం కలిగిస్తూ మృదువుగా మాట్లాడుతోంది. అడివికి వచ్చి, అడివిదేశం పుత్రాకులపనిలో ఇవాళనుంచి తనకి అటవిడుపు. ఇక అంతా కులాసా బతుకు. అమిర్చి పెట్టడానికి ప్రాపకం మనిషి దొరికాడు. అంతా అట విడుపే ఇక.

“ఇదుగో గదబగుడా వచ్చేసింది” అంది పియ్యటి తల్లి— “నేను ఇక్కణ్ణుంచి మళ్ళిపోతానే పియ్యటి! మీరు వెళ్ళండి. నీ ఇల్లవాకిలి తయారయ్యాక నేను వచ్చి నిన్నుచూస్తాను. వెళ్ళమ్మా, వెళ్ళు. అలవ్యం చెయ్యకండి, పొద్దెక్కిపోతుంది. నాయనా, నా కూతురి బాధ్యత నీదే ఇక. ఇవాళనించి నీచేతిలో అప్పగించేశాను. నీదగ్గర ‘ధూళి’ (కన్యాశుల్కం) అడగడానికి ఎవళ్ళూలేరు. పువ్వులాగ చూసు కోవారి సుమా! అడికం ఏం చెప్పనూ? నాకు వున్నదంతా ఈ వొక్కతే బిడ్డ.”

ఇలా అనేసి నిలబడిపోయింది ముసిల్లి. దివుడు గుండెల్లోంచి బందెడు బరువు

తగ్గిపోయింది. సందేహం తీరిపోయింది. పియోటి దివుడు దగ్గిరిసా వచ్చేసింది. పైకిమాత్రం అంది, "నువ్వు రాకూడదా అమ్మా?"

"ఉహూ, నువ్వు వెళ్ళు. మరిమాట్లాడకు."

"త్వరగారా" దివుడు అన్నాడు- "త్వరగారా. నసిగితే అలస్యమైపోతుంది.

ముసిల్మి వొక్కతే ఆచారిని నుంచుంది, దారివేపు చూస్తూ. పిట్టలెగిరిపోయినట్టు అమెకళ్ళముందు ఇద్దరూ మాయమైపోయారు. దివుడు చెయ్యిచాచాడు, "నాచెయ్యి పట్టుకో, నువ్వు నడవలేకండా వున్నావు."

ఇవాళ ఉదయంనించీ జీవనంలో కొత్త అవ్యాయం ఆరంభం. దివుడు అనుకుంటున్నాడు. ఇవాళనించీ అంతా కొత్త. పాతకాపరం విషయం భావించాడతడు. అది వుంటుందా, పోతుందా? ఉళ్ళోవాళ్ళు ఏమనుకుంటారు? వుయు ఎలా చూస్తుంది? ఏమనుకుంటుంది? ఇన్నాళ్ళ తరవాత నిజంగా ఇవాళ పియోటిని తీసుకువెళుతున్నాడు తాను. పగలూ రాత్రి ఎన్ని పూహలో అల్లాడు దీనికోసం. ఎంతో కష్టమనుకున్నాడు. కాని ఎంత సులువుగా వచ్చేసిందో తన చెయ్యిపట్టుకుని! అంతా బాగానే జరిగింది. కాని ఎదురువచ్చి, కూడా ఎవళ్ళు తోడుకు వెళతారు? ఎవళ్ళతోనూ చెప్పలేదుకదా!

ఏం ఉదయమిది? పొగపెట్టి పండు ముగ్గపెట్టినా ఇంకా వసిమి వుండేపోతోంది. మనస్సు ఇలా అనిపిస్తోందే? ఈరు దగ్గిరపడుతున్నకొద్దీ మనస్సులో ఏడుపు పుడుతోంది.

నుదుటిమీద చెమట తుడుచుకున్నాడు దివుడు. కారణం లేనిదే గుండె దడదడలాడుతోంది.

పియోటి కవ్వించింది- "ఇండుకోసమేనా ఇన్ని చెప్పావు? బైటికి రాగానే నోటికి తాళం పడిపోయిందేమో? పటాకే బంగారం అయిపోయిందే మమ్మా? జాపోసుకుని ఇంత ఎవళ్ళు పరిగెడతారు?"

"వేగం వెలిపోవద్దూ మరి?" అన్నాడు దివుడు.

"మరెందుకూ వేగం? ఆరిదగ్గిరకదా, భయంగా వుండేది?"

"దొంగతనమా, దొసుగుతనమా భయపడడానికి?"

"అదికాదు, నువ్వు దొంగవికాదుకాని. నేను దొంగనే కదూ?"

దివుడు నవ్వాడు. ఈమాటకి తన జవాబులేదు. పియోటి లొడబెడలాడుతూనేవుంది.

"ఇదుగో, అగకపోతే వీల్లేదు. చూస్తున్నావా. ఎదట అడివి? ఇంత తెల్లారక

ముందే ఏకట్లో తడి అడివిలో దూరదానికి ఎవళ్ళకి వట్టింది బాధ? వాన రాలే దని కాని! బాగా ఎండెక్కకపోతే మరి నేను కదలను. అడివంటే నాకు కిట్టదు."

తప్పని సరిగా కూచున్నాడు దివుడు.

"నువ్వకూడా బాగా అలిసిపోయావు," అంది పియ్యటి— "అబ్బా, ఏం చెమట! తలమీద జుత్తు దిక్కు తెన్ను లేకండా వుంది. దువ్వెన వుంటే దువ్వేసి కట్టేద్దాను. ఏమైంది నీకు? రాత్రి నిద్రలేక, జలుపువట్టి వొళ్ళు బాగోలేదా? మొహం అదోలావుంది. ఏమిటీ ఆలోచిస్తున్నార? దారా? అడివా? పూలా?— కాదు. ఇల్లు తనువుకి వస్తున్నాదా? అవును, ఇల్లు తనువుకి వస్తుంటాది. అవును, ఇంటిదగ్గర ఇల్లాలు వుంది. నేను పెళ్ళిపెళ్ళాన్ని కాదుకదా?"

నవ్వుతూ దొరిపోయింది రామె.

"ఊహా," దివుడు అన్నాడు— "వేళాకోళం కాదు. వెళ్ళిపోదాంపద. ఏమీ భయంలేదు. ఎరిగినదారి. అటు ఎంతోపని బాకీవుంది. దారి ఎంతో లేదుమరి. ఈ వలపట వెళ్ళితే దిగిపోతాం. పొలాలు కనపడతాయి. తిన్నగా మామూరి వ్యవసాయం గుడియాకేదారి. అక్కడ పల్లంలో మంచి బసవుంది. ఈయడే నేయించాం కొంప. దిట్టమైన కొంప. ఎంచక్కటి అరిటిపెరడుంది. కమలాతోట వుంది. ఎంతో సుందరమైన జాగా. అక్కడికి వూరు కనపడదు.

కంటిమీద రెప్ప వెయ్యకండా, నోరు వెళ్ళబెట్టి అంతా వింది పియ్యటి. చప్పన లేచి నిలబడింది. కళ్ళలో నిప్పులు రాజాయి. పెదవులు వొణికాయి. "అఁ, తరవాత?" పురిమినట్టు అందామె— "ఊఁ, చెప్పు, అగావే? ఆసుందరమైన వ్యవసాయం గుడియాలో, దిట్టమైన కొంపలో, ఎంచక్కటి అరిటి పెరట్లోంచి అరిటిపళ్ళు తింటూ, కమలాతోటలోంచి కమలాపళ్ళు తింటూ నేను దాక్కుని వుంటాను, నీవుంచుకున్నదాన్నయి— ఎంచక్కా వుంటుంది! ఇంటిదగ్గర పెళ్ళాం వుంటుంది. వ్యవసాయం గుడియాలో వ్యవసాయంతోపాటు వుంచుకున్న దుంటుంది. తమరు వస్తూ పోతూ వుంటారు. ఎంతోస్నేహం, ఎంతో సరదా వొలక పోస్తూ వుంటారు. ఊఁ, చెప్పకపో, అగిపోయావే? ఇంత కల్పన మనస్సులో వుంది కదూ, పునలాయించే ముందు చెప్పావుకావే? కానీ, వలపలవేపు అడుగో దారి, త్వరగా దయచెయ్యి."—

"ఛీ, పియ్యటి," గుటకలు మింగుతూ అన్నాడు దివుడు— "తెల్లారకముందు కయ్యం పెడుతున్నావు, ఇదేనా నామీద నమ్మకం? ఇదా నేను చెప్పాను?"

“ ఏమిటిమరి ? చెప్పు, కనిపెట్టుకునే వున్నాను—”

మనసులో దివుడు వేసుకున్న ప్రణాళిక అంతా వొక్కసారి కూలిపోయింది. ఒక్కక్షణంలో నిశ్చయం తికాణా చేసేయ్యాలని నిశ్కచ్చి చేస్తోంది— అటో ఇటో. అటుసరదా వొదిలిపోయింది. బుర్రలో ఏదోలా అయిపోయి, సుదుటిమీద ముడతలు పడ్డాయి. ఈచివరినించి ఆచివర దాకా కదిలి కదిలి మెలికలు తిరిగి పోయాయి. నిశ్చయం తికాణా అయిపోయింది.

“ఇలా మాటి మాటికీ సందేహంలో పడితే నువ్వే పుర్రాకులు పడతావు” ఎర్రటికళ్ళు మిటకరిస్తూ అన్నాడు దివుడు— “నువ్వంటున్నదంతా నాకుతెలియదే. నేను చెపుతున్న దేమిటి : నువ్వు తెలుసుకున్న దేమిటి : ‘ఉంచుకున్నదీ, వుంచుకున్నదీ’ అంటున్నావు. ఎవరన్నారు నిన్ను వుంచుకున్నదానిలా అట్టే పెడతానని : రెండోపెళ్ళి సాగదు కనకనా ? నా ఇష్టం, ఎవళ్ళని పడితే వాళ్ళని పెళ్ళాడతాను. ఎవడికి సాహసముంది నన్ను భయపెట్టడానికి ? ఎవడు నన్ను భాయదా చేసేవాడు ?”

చూడని సమాజంమీద మనస్సులో కోపమంతా దిమ్మరించి దివుడు పొంగారు. అంటూ అంటూ బలం పోసుకున్నాడు. అతడి అవతారం చూస్తూవుండేది పియ్యటి. మూతికోలగాచేసి, కళ్ళు మిరిమిరిలాడిస్తూ చూస్తోందామె. ఎంత అందంగా వున్నాడో తన బలిష్ఠుడైన పశువు ! తలమ్ముకున్న గులాం తన ముందు తిప్పకో గలిగితే తనకోసం అగ్గిలో దూకుతాడు.

“అలిసి పోయానంటున్నావు” ఇంకా అన్నాడు దివుడు— “దార్లో కూచుంటే వచ్చిపోయే వాళ్ళు చూస్తారు. లేనిపోనివి అడుగుతారు. వృథాగా దార్లో సంత. అందుకోసం అన్నాను, గుడియాదారిని వెళదామని. అక్కడ బాగుంటుంది. అలసట తీర్చుకుంటావు. తరవాత వూళ్ళోకి వెళ్ళే వాళ్ళం.”

పియ్యటి మారిపోయింది. మరిపించినట్టు ముందు పరిగెడుతూ అంది— “ఎవళ్ళున్నారు. నేను అలిసిపోయానని? చూద్దాం, ఎవళ్ళుముందు వెళతారో! గుడియాదారిని నేను వెళ్ళను. నడివీధిలోంచేపద. అలికిడిలేని అడివిదారి నాకు బాగుండదు. ఊరిదారే నాకు నచ్చుతుంది”

దివుడు వెంట నడిచాడు.

తొంభై ఏడు

ఉదయాన్నే పుయులేచి చూసేసరికి దివుడు లేదు.

అలాగేపొయ్యి అవకలవేపు అతడిబిచ్చానా పడుంది. అతడి గోసే, గుడ్డలూఅన్నీ అలాగే వున్నాయి. అతడు మాత్రంలేడు. వానాకాలం చలిగావుంది. గాలి రంయ్యి రంయ్యి మని కొడుతోంది. ఇంతవేగం ఎన్నడూ అతడు లేచేవాడుకాదు. ఎంత ఎడం ఎడంగా చూస్తూవున్నా ఇంత వేళప్పుడు అతడు కప్పుకు పడుకుంటే పుయు కాళ్ళు పట్టేసేది. ఈవేకువ నిద్దరలో వెచ్చదనంకోసం పొయ్యిపూది అగ్గిరాజేసేది. ఇవాళ అతడులేచి వెలిపోయాడు. అశ్చర్యంగావుంది.

పుయు పనిపాట్లు చేసుకుపోయింది. అయితే ఈసామాన్య విషయం మాత్రం మన స్ఫులో కలచినట్టుంది. ఈఉదయం ఇదొక సంఘటన సంఘటించింది. ఇన్నేళ్ళూ లయ తప్పండా వెలిపోతున్న కావరంలో ఇవాళ లయ తప్పింది.

ఝోలా నీలాటిరేపులో నసుగుతూ వాళ్ళనీ వీళ్ళనీ అడిగింది. ఊహూ,, ఎవ్వరూ ఎరగరు. ఎవ్వరూ చూడలేదు.

"పట్టపగలు ఇంత ఇలా వెదుకుతున్నావేం వొదినా?" పుబులి జట్టు పుట్టె, వికటమూడింది.

హుండి జంజయ గుంపెడు అదాళ్ళమధ్య హాకినాని లాక్కుని అంది-
"జాగ్రత్త కొడకా జాగ్రత్త" అంతమందికీ నవ్వుకాలుగా వున్నా, పుయుకి మాత్రం అదోలావుంది. కానీ, ఎక్కడికో లేచి వెళ్ళివుంటాడు. దీనికోసం ఇంత అలోచన దేనికి? తొలిదినాల పరిచయం తనువుకి వచ్చింది. అప్పుడుకూడా ఏమీ చెప్పకండా నరుబుకొడుకు ఇలాగేలేచి వెలిపోయేవాడు. తరవాత పుయుని అశ్చర్యదగ్గట్టుచేసి అడివిలోంచి 'కుట్రా' లేదంటే వొక నెమిలిపెట్టా చంపితెచ్చి ఎదటపెట్టేవాడు. అంత మంది మూగేవాళ్ళు.

"దాల్లో వెళుతూవుంటే దొరికింది. పట్టుకు వచ్చేళాను" తండ్రివేపు చూసి సిగ్గు పడుతూ అనేవాడు. భార్యవేపు వోరచూపులు చూసేవాడు. కావరంలో ఈచిన్న చిన్న అటలు, పనిచేసే బప్పుడు జ్ఞాపకం వస్తున్నాయి పుయుకి. అప్పటిలాగే బద్దక మనిసిస్తున్నాయి చేతులు. కాని అవాళటి దివుడు ఇవాళలేదు.

వంటా పెంటా చేసి కాచక్కాచుం దామె. వేళ దాటిపోయింది. పొద్దువారి

పోయింది. తిండి తిప్పలు లేకండా కూచుందామె. వాన ఆగిపోయింది. కొంచెం ఎండ ఎక్కింది. తిళ్ళుతి పూరివాళ్ళు పొలానికి వెళ్ళారు.

సావోతా ఎటు వెళ్ళాడో ఎవళ్ళయినా చూశారా? ఎవళ్ళయినా ఎరుగుదురా?"

"లేదే" జామిరి ముసీలాడు అడగమని ముసిల్లాన్ని పంపాడు "చూసిరావే, కోడలుపిల్ల ఎందుకో కూచుని ఇదవుతున్నాడీ!"

ముసిల్లి వచ్చింది. "ఏమే, ఏమిటే?"

"ఎటు వెళ్ళాడో, తిండికి రాలేదు. నువ్వుకానే చూశావా? కొంచెం కను కుందూ?"

జామిరి ముసీలాడు కర్ర పూత పట్టుకుని పూళ్ళోకి కనుక్కోడానికి వెళ్ళాడు. దూరంగా చూస్తూ పుయ్య అలాగే కూచుంది. ముసీలాడు కబురు తెస్తాడేమో అని ఆశ. రెల్లుకోడు ఇంటిముందు చింతచెట్టు నీడ వీధిలో చెదిరి పడుతోంది. ఏడి దివుడు? పొద్దుపోయింది.

అదిగో జామిరి ముసీలాడు తిరిగి వస్తున్నాడు. ముసీలాడూ, ముసిల్లి మాట్లాడు కుంటున్నారు.

"ఏదీ, ఏమీ కబురందలేదు. వెళ్ళి వుంటే ఏదో పనిమీద వ్యవసాయం 'గుడి యాకి' వెళ్ళి వుంటాడు"

పుయ్య గుండెలో బెంగ పుట్టింది. బెజాడి వెళ్ళి తిరిగి రాలేదు, జ్ఞాపకం వచ్చింది. పులిభయం దినాలు. ఏం దారి? హాకినా వేపు చూసింది. కళ్ళల్లో నీళ్ళు దారలు కట్టాయి. ఎన్నో సందేహాలు మనస్సులో పుట్టాయి. ఇలాఅవుతుందా? సంభవమేనా? నెత్తిమీద చేతులు పెట్టుకు కూచింది. భయం నిండిన అడివి వేపు చూస్తే రెప్పలు లేవలేదు. ఎటు వెళ్ళా డతడు? కబురూ కాకరకాయలేదు.

తను తాను సమాళించుకుంటూ లేచి నుంచుంది పుయ్య. ఇంకోలా ఆలోచించింది. చెప్పకండా చెయ్యకండా వెళ్ళివుంటే, ఏదో దూరగ్రామం వెళ్ళి వుంటాడేమో? వ్యవసాయమూ అదీ ఎన్నో మాటలు చెప్పేవాడు. నిజమే ఎన్నో చెప్పే వాడు. ఇంట్లో కలతకల్రీ అవీ లేవు. ఇది మామూలు మాట. కాని పచ్చడమేదీ? పెడకలో వేలాడుతున్న పుంజెడు ఆనవ తుంటలూ ఎటుపోయాయి? ఇంట్లో ఏదో లేనట్టు 'దీ' 'దీ' ముంటోంది. ఎదటి గడపమీద ఎండిన బురదలో పాదాలు గుర్తులున్నాయి. చవ్వన తట్టింది - బారికిని కనుక్కుంటే తెలుస్తుంది. నిజమే చేతికర్ర బారికి. ఎరక్కపోయినా వెదకడానికి వెళతాడు.

భూర్మాముండా బారికి తన గడపమీద కూచుని ధుంగియా పీలుస్తున్నాడు. వక్కని 'థప్ థప్' రోటిగుంటలో సోనాదేయి సావణు దంచుతోంది. కాళ్ళు చాచుకుని. పుయు వెళ్ళింది.

"బారికి, చిన్నమాట."

చప్పున ధుంగియా పారేసి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు బారికి. సావోతాణి వచ్చింది సోనాదేయి రోకలి అపేసి మెల్లిగా చూసింది. మెల్లిమెల్లిగా తడబడుతూ పుయు బారికిని ఏదో అడుగుతోంది. బారికి తల వూపుతున్నాడు. పుయు మొహంలో నరాగం లేదు.

"దీనికోసం ఇంత విచారిస్తున్నావెందుకు సావోతాణి? ఏమైపోతాడని? సావోతా ఎక్కడైనా తప్పిపోయాడు కనకనా?"

కొంచెం ఆగి అదిలోచించినట్టు బారికి మళ్ళీ అన్నాడు - "వెళ్ళినవాడు వెళ్ళాడు, నీతో చెప్పకండా వెళ్ళాడేమంటా? అదీ అలోచిస్తున్నాను."

"ఇంత సేపటి దాకా నిలబెట్టావేం బాబా," వవ్వేసి అంది సోసాదేయి - "చెప్పేయ్యారాదూ 'సావోతా బందికార వెళ్ళాడు' అని? చెపితే పాపం చుట్టు కుంటుందా?"

"బందికార?" పుయు నివ్వెరపోయింది.

బారికి నవ్వాడు. "ఏవని చెప్పేది? నీకు తెలుసునే అనుకున్నాను. ఇట్లాగా నువ్వే అడుగుతున్నావు. గొప్పవాళ్ళ దగ్గర మాట చెల్లదు. కాకపోతే చెప్పేవాణ్ణి. ఇంత పెద్ద సావోతా అయి కుర్రాడిలా అవుతున్నాడు మన సావోతా."

మరింత నవ్వాడు మునిలాడు.

"నీతో వెళాకోళ మూడుతున్నాడు సావోతాణి! కాకపోతే, ఉదయాన్నే వచ్చి వస్తు పిలిచాడు. 'వద, నువ్వు నీ కొడుకూ పదండి' అన్నాడు. తండ్రి కొడుకులం ఇద్దరం చచ్చినట్టు వెళ్ళాం. వెళ్ళకపోడానికి మా తరమా? తలకాయ నిలుస్తుందా? ఇష్టం లేకపోయినా తిరిగి వచ్చాం."

"ఎప్పుడు వస్తాడు" పుయు అడిగింది.

"ఇవాళ రాలేడుకదా! రేపు ఉదయాన్నే వచ్చేస్తా డనుకుంటాను."

"ఎందుకు వెళ్ళాడో ఎరిగింటావు బారికి?" నిగ్గుపడుతూనే అడిగింది పుయు.

బారికి జవాబు చెప్పకండానే వకపకా నవ్వుతూ సోనాదేయి అందుకుంది. "మీకోసం ఎదో మంచిచెడ్డా తేదానికే వెళ్ళివుంటారు సావోతాణి! కాకపోతే ఈ ముసురుదినాల్లో ఎవళ్ళయినా ఇంట్లోంచి కాలు బైటపెడతారా?"

బారికికూడా నవ్వాడు.

“అదుగో వేళాకోళమాడుతున్నాది. అయితే అబద్ధం చెప్పలేదు.”

పుయు చూపుముందు లొంగిపోయి, ఇంకా ఇలా అన్నాడతడు— “వేనెరగను. నిజంచెప్పతున్నాను— రేపు తిరిగి వచ్చేస్తాడు.”

గిరున తిరిగి పుయు వెలిపోయింది. ఉత్తరక్షణంలో సావలు దంచుతూ రోకలిపోటుతో లయలేసి కిలకిలా నవ్వింది సోనాదేయి.

ఒకచింత తిరిపోయింది.

కాని ఇంతగా ఈ నవ్వేమిటి? సోనాదేయి నవ్వు వెనక ఏ వికటమైన ఇంగితం చాటుగావుంది? నవ్వు కాదిది, ఎముకల్లోంచి మాంసం దులిపేసే ఎకసెక్కింపుయు నందేహించింది. బారికి అన్నీ ఎరిగేవుంటాడు. ఏమీ చెప్పకండా వున్నాడేమో! చాలాకీ ఆయినవాడు దొంబు. మా మెళకువతో నడుస్తాడు. ఎరుగుదురు కదా, చెప్పరేం?

అయితే శంక లేదిప్పుడు. కబురు తెలిసింది. కాని అలోచించిన కొద్దీ మనస్సు కుమిలిపోతూవుంది. స్వాభిమానంతో తన్నుతాను భవ్యం చేసుకోవాలన్నంత కోపంగావుంది. నిష్కారణంగా ఇలా తనని అనాదరణచేసి, ఖుసిపొందుతున్నాడు భర్త! తనకి పూతికపుల్లంత విలువలేదని మాటిమాటికి హెచ్చరిస్తున్నాడు. తనకి సుఖదుఃఖాలులేవు. మానావమానాలులేవు. ఉన్నట్టే వుంటాడు. ఏమీ చెప్పడు. ఎవరతణ్ణి శాడుతోకట్టేసి, తలుపుమూల అట్టేపెట్టేశారని? అంత చీకటిని దాక్కుని ఎందుకు వెళ్ళాడట! ఎదో ఉద్దేశం వుంటుంది సోనాదేయికి తెలుసు. బారిక్కి తెలుసు. తనకి తెలియదు. స్త్రీ హృదయం వనికట్టకలదు. అక్కడే ఆమె బాధ.

పోద్దుగూకేదాకా మొహంవేలేసుకు కూచుంది పుయు. చీకడిపడ్డాక. కుర్రాణ్ణి బుదిరిస్తూలోపలికి వెళ్ళింది. పొయ్యిరాజేసింది. వంటా పెంటాలేదు. పస్తుపడు కుంది. అలోచనతో కంటికి కునుకు రాలేదు. ఎంత అనాదరం! ఎంత అవహేళన! ఏం బతుకు! ఎంతవిద్ధినా, మొత్తుకున్నా తన దుఃఖం తీరదు. మొహం వేలేసుకుని, నిట్టూర్పులు తీసినా తన బదువు తగ్గదు. అతణ్ణి మార్చడం కష్టం.

అలికిడి లేనిరాత్రి, చీకటి, వానాకాలం రాత్రి. ఇవాళ తాను వొంటరిగావుంది. కళ్ళుమూస్తే సోనాదేయి నవ్వు పొడిచినట్టుంది. కుళ్ళించినట్టుంది. ఒక్కొక్క

వంఘటనా కూర్చినట్లు వేలాడి కనపడుతోంది. ఏడుపువస్తోంది. నిర్దార పట్టకండావుంది.

ఇవాళ ఈరాత్రి మరి కదలదులా వుంది. చింత, చింత-రక్తం తాగెయ్యడం కోసం గవ్వీలాల్లా రెక్కలాడించుకుంటూ వస్తున్నాయి చింతలు. భావించకండా వుందామంటే వేళ గడవకండా వుంది. భావిస్తే త్రాహి లేకండావుంది. చిన్నప్పటి నించీ చరిత్ర ఎన్నో రకాలయి ఎన్నోరంగులతో వదేపదే గ్యాపకం వస్తోంది. రెండు కన్నీటిచుక్కలతో అంతా మారిపోతూవుంది.

యుగం కిందుమీదై పోతూవుంది. ఎంత తలుచుకు ఏడ్చినా పాతది కొత్తగా మారదు మరి.

తొంభై ఎనిమిది

తెల్లవారింది.

ఇవాళ దివుడు వస్తాడు.

ఇవాళ ఏమిటో నిన్నటి బాకీ పనులన్నీ పూర్తిచెయ్యాలని చురుకుచురుకుగా ఉంది. అన్నీ సిద్ధంగా పెట్టకపోతే దివుడు వచ్చి కోప్పడవచ్చు. కొత్త కళ్ళతో పాత ఇల్లు చూసింది పుయ్య. ఇంటాబైటా ఎంతోపని బాకీవడి వుంది. తుడవడం, ఆలకడం ఆరంభమైంది. చప్పన రుఫోలాకి వెళ్లింది. నీళ్ళు పోసుకు వచ్చి వంట ప్రారంభించింది. చోళ్ళు వెలయిచ్చి కల్లా, ధుంగియా కొని పట్టుకు వచ్చింది. తిక్కిమనిషి. వచ్చేవరికి అన్నీ సిద్ధంగా వుండాలి. ఇన్నాళ్ళ తరవాత ఎండ కాస్తోంది' ఎదుపుకళ్ళలో నీళ్ళుతిప్పకుంటూ అడివివేపు చూస్తూ కూచుందామె. ఆరివీదిలో నవ్వులు. ఇవాళ అంతా ఖున్గానే వుంది. ఎండలో కూచుని అంత మందీ తల దువ్వుకుంటున్నారు. పుయ్యతల దువ్వుకుంది. శిశినినదిట్ట కట్టుకుంది.

మునురు ముగిసింది కనక ఇవాళ అందరూ పాటలు గొణుగుతున్నారు. వీధిలోవాళ్ళు పిలిచి వెళ్ళారు "త్వరగా పనిపాట్లు పూర్తిచేస్తే ఇవాళ అడివికి వెళదాం."

మధ్య మధ్య దారివేపుచూసి ఎన్నోమాట్లు తిరిగి వచ్చింది పుయ్య. ఆలస్యమైతే అన్నీ చల్లారిపోతాయి. వచ్చాకకాని పని తెమల్లు. ఆరికోళ్ళు రుభాం వేళయే సరికి కూళాయి. రెండు లాతీల మేర పొద్దెక్కింది. అరుగులమీద జనం తిళ్ళకి కూచున్నారు. అయినా దివుడు పత్తాలేదు. నిలబడి అటూ ఇటూ చూసింది పుయ్య. దీసారి ఇంటిపెడకమీద కూచుని అదే ఆరవడం అరుస్తోంది కాకి. వీధిలో కూరి గలు ఎగురుతున్నాయి. ఎదురుగుండా ఎండలో వెండిలా మెరుస్తూ అవుపడుతోంది అడివి. వీటన్నిటిమీదా ఆమెచూపు లేదు. మనస్సులో పొకటే కలత పెడుతోంది— ఎంచేత ఇందాకా రాలే దడతు? గడవలో అదే పాతదృశ్యం. పొరుగింట అందరూ ఖుస్సిగా వున్నారు. అంతమందీ కలిసి కుండల్లోంచి, కుంబల్లోంచి ఆకు దొప్పల్లో పోసుకుని తిళ్ళు తింటున్నారు. వాళ్ళముందే తనకాపరం ఇలా పొట్లుగావుంది. దివుడు రాలేదు.

తిండితిప్పలవేళ దాటిపోయింది. తిండి తినకండా వాడిపోయిన మొహంతో

కూచుంది పుయ్య. ఇంతలో దూరంగా ఎంతోమంది గొల్లుమంటున్నట్లు వినవడింది. పడుతూ లేస్తూ జనం వీధిమొగకి వెళ్ళారు. ఒకళ్ళతో వొకళ్ళు చెప్పకుంటూ అడంగులు ఇళ్ళలోంచి బైలుదేరారు, పుయ్యకి వెళ్ళా లనిపించలేదు. ఈళ్ళో అప్పు డవ్వడు మూమ్మాలే ఇది. చిన్న విషయానికి సంతగోల. సరదాకోసం వోపికలేదు మరి. అదుగో పూరి సరదాగోల దగ్గిరపడుతూవుంది. మనుమల నోళ్ళు మరింత అధికంగా వినిపిస్తున్నాయి. కలరవంమీది మూత ఎవరో తిసేసినట్టుంది. ఏమిటిది? ఏమిటి అంతా అనుకుంటున్నారు? ఏమిటిగోల పుప్పెనలా మీదికి వస్తున్న ట్టుంది? ఏమంటున్నారు? సావోతా?

సుడిలో కూర్చేసినట్టుయి, వొళ్ళు మరిచిపోయి పుయ్య బైటికి వచ్చింది. చూసింది.

అరుగుమించి గుమ్మంలోకి దిగకందానే అగిపోయింది కాలు. కొయ్యబారి నిశ్చలంగా నిలబడిపోయింది పుయ్య. గుమ్మంవేపు చూస్తూ నిలబడి వున్నాడు దివుడు సావోతా. అతడి దగ్గిర మూటా ముల్లే నెత్తిని పెట్టుకుని వొకకొత్త దాండి నిలబడివుంది. ఈళ్ళోవాళ్లందరూ జాతరలాగ మూగివున్నారు. ఎంతోమంది ఏన్నో విధాల ప్రశ్నిస్తున్నారు. వాదిస్తున్నారు. అంతమంది ఆ ఇద్దరినీ చూస్తున్నారు. పుయ్య అవుపడగానే గోల మరింత అధికమైంది. జనంలో పుప్పెన లేచినట్టుంది.

"ఏమైంది?" అంతా అడుగుతున్నట్టుంది. అంతా గిర గిరా తిరుగుతూవుంది, కిందామీదా తిరగబడుతూవుంది. అగిపోతూవుంది. ప్రపంచానికి పిచ్చైతింది. తనని మెరియాబలి వేస్తున్నారా; ఎన్నెన్ని మాటలు ఎగిరి ఎగిరి వచ్చి తనని ముక్కలుముక్కలు నరుకుతున్నాయి. దివుడు ఏమంటున్నాడూ? ఇదా? కొత్తదాండి వచ్చింది. పెళ్ళాం పుంటేనే? మరొక పెళ్ళాం తేడానికి అద్దా? ఎందుకూ తన కేసి ఇలా పరిగెత్తుకు వస్తున్నారూ? ఏమిటిది? చక్రంలాగ తిరుగుతున్నాది? మను మలూ, ఇల్లూ ఇలా తిరుగుతున్నాయే?— తరవాత మరేమీలేదు. అన్ని అనుభ వాలూ అయిపోయాయి. పుయ్య మూర్ఛపోయింది.

తెలివివచ్చాక చూసింది. తడివింది. హాకినా ఏడి? తన దగ్గిర పడుకున్నాడు. మెల్లి మెల్లిగా అగ్గిమందుతోంది. ఇంట్లో చీకటిగావుంది. రాత్రి ఎంతో గడిచి పోయింది. నిద్రమత్తులో ఏదో పాడుకల కన్నట్టుంది. ఒత్తిగిల్లింది. ఎవరు మాట్లాడు తున్నారు?

చీకటిలోంచి జామిరి ముసిల్మీ లేచి నిలబడింది. తల తడిచి నవ్వుతూ మెల్లిగా అంది. "లేచావా అమ్మా?"

నరిగ్గా ఆమె అవతలవేపు బొంగురు గొంతుకతో జామిరి ముసిలాడి గొంతుకు విసపడింది. "వేడి చోదంబలి ఇంతదాని నోటి దగ్గిరపెట్టు ఇష్టంలేందే బలాత్కరించకు."

మెల్లి మెల్లిగా చైతన్యం వచ్చింది. నీళ్ళు పూట లూరినట్టు క్రమంగా అన్నీ జ్ఞాపకం వచ్చాయి. రాత్రయింది, కాని దివుడు రాలేదు. అంతంత కళ్ళుచేసి నాలుగు వేపులా చూసింది పుయ్య. మొహంమీద వాలి జామిరి ముసిల్మీ చూచా అంటూ తల నిమురుతూ వుంది. తలుపుతీసి జామిరి ముసిలాడు బైటికి వెళ్ళాడు.

ఇంకా ఎంతో పొద్దుండేదికదా, రాత్రి ఎలా అయిందో అన్నీ జ్ఞాపకం వచ్చాయి. క్రమక్రమంగా అన్నీ పూటలూరి కళ్ళలోంచి పెద్ద పెద్ద కన్నీటిబొట్లయి పైకి వచ్చాయి, పుబికి.

"ఫీ, " ముసిల్మీ బుదిరించింది—"చిన్న పిల్లలాగ అదేమిటే అమ్మీ? సంబాళించుకో, వెనకవచ్చిన అడది వెనకే, ముందు వచ్చింది ఎప్పుడూ ముందే. నీకు వచ్చిన లోటేమిటమ్మా? ఎందుకేడుస్తావు?"

తుఫాను వేగంతో అన్నీ జ్ఞాపకం వచ్చాయి.

అవును ఇది తన ఇల్లు కాదు. జామిరి ఇల్లు. తన ఇంట్లోనో— తలుచుకోలేక పోయింది పుయ్య. అన్నీ తలపులూ ముందేసి ఏడుపు పరదలా వుప్పొంగింది. కన్నీళ్ళన్నీ కార్చెయ్యాలి, జీవనకాలమంతా అర్పించుకున్న సంపద అది.

పుయ్య ఏడుపూ, ముసిల్మాని వోదార్పూ అగలేదు. ముసిలిరాకానిలాగ తుళ్ళిపడి లేచి హాకినా తన చిన్ననోరు కూడా మిళాయించాడు.

తోంబై తొమ్మిది

“ ఏమిటిది? ఏడుస్తూనే వుంటావా ఇలా? ఒలే, వోలే పుయూ! చూగావా, నీ కొడుకు ఆవస్థ ఏవైందో? పిల్లాడికి పాలు పెట్టే. ఒలే వెర్రిబాగులదానా! విని పిస్తోందే? ”

జామిరి ముసిల్లి వదే వదే వూపింది. ఏడుపు రాగాలు తగ్గాయి మూగ కన్నీళ్ళు ధారలు కడుతున్నాయి. మొహమెత్తి పుయూ చూసింది. కింద హాకినా దొర్లు తున్నాడు. ఏడుస్తున్నాడు, ఏడ్చి ఏడ్చి మొహం నల్లగా మాడిపోయింది. గింజు కుంటున్నాడు. కాళ్ళూ చేతులూ కొట్టుకుంటున్నాడు. ఎప్పుడో, ఏదో కొంచెం తాగాడు. పిల్లాణ్ణి వొళ్ళోకి తీసుకుంది తల్లి. వృద్ధిలోకి రావలసిన పిల్లాడు. ఏమవు తుంది వీడి ఆవస్థ?

మరొక జల్లు, మరొక జల్లు - వుండి వుండి కింద పడుతున్నాయి కన్నీళ్ళు. వాన వెలికాక మెల్లిమెల్లిగా వచ్చే గాలిలో తడిచెట్టమీది నీటిబొట్టు రాలినట్టున్నాయవి. హాకినా రొమ్ము నోట్లో పెట్టుకు పాలు తాగుతున్నాడు. ఎంచేపయో ఆకలిగా వుంది. తల్లి మొహం వేపు దొంగచూపులు చూస్తున్నాడు. కొడుకుని వొళ్ళో పెట్టుకుని మెల్లిమెల్లిగా తెప్పిరిల్లింది పుయూ. కాళ్ళకింద దృఢమైన భూదేవి ఆశ్రయ మిచ్చింది. భరోసా ఇచ్చింది. నాలుగువేపులా శూన్యంగా వుంది నీళ్ళు తిరుగుతూ వున్న కళ్ళముందు, వెనకటిరోజు చల్లటి ఎండ అరుగుమీద పడుతూ వుంది. మనస్సు గాయంమీద గాలి విచ్చరివిడిగా వీస్తూవుంది. జీవనముంది. ప్రపంచముంది.

“ పద, బైటికిరా ” చిన్నపిల్లని బుదిరించినట్టు జామిరి ముసిల్లి వోదార్చింది. తలుపు బారుగా తెరిచింది. “ దా ఆమ్మా, దా. ”

మునిలామె వెంట బైటికి వచ్చి, పుయూ గడసలో చదికిలబడింది. ఎంత వేగం వీధి భాళి అయిపోయిందో! అందరూ ఏరి? విచారంగా, జాలి చూపులతో, మెడ వెనక్కి వేరివేసి కూచున్న దగ్గరే కూచుంది పుయూ. నడుంమీద చెయ్యి వేసుకుని ఆమెనే చూస్తూ పక్కన నించుంది జామిరి ముసిల్లి. ఎన్నెన్నో బోధపరిచిందామె. కాని పుయూ మనస్సుకి ఆవేపి పట్టడంలేదు. వినబడి వినబడకండా వున్నాయవి. ఏముంది వాటిలో? అన్నీ పుత్రిమూటలే. తాను ఈ ప్రపంచంలో లేదు.

“ ఎందుకిలా కూకున్నావు తల్లీ ! పుయూ, మాట్లాడే, అవ్వేవ్వ, ఎలా అవు
విస్తున్నాది నీ వోళ్ళు ? ఒలే ఎలా అయిపోయావే అమ్మా ? ఒక్క ఘడియ వంబా
లింపలేక పోయావు. వెరిదానా ! ఇంకా వుండే నా తల్లీ ! తలపండిపోయిందా కా
కావరం చెయ్యాలి కదుటే ! పిల్లాజ్జీ పెంచవద్దూ ? అయినా ఏవివట్టం వచ్చింది
నీకు ? ఇంత జాలిగా అయిపోయావేమే ? ఎవళ్ళు నిన్ను చూసి భరించగలరే
అమ్మా ? చూశావుకదూ, సహించలేక వెలిపోయాడు మునీలాడు. ఏం ఏడుపు
ఎచ్చావని ! ఏడుపూ ఏరావం లేకపోయిందే మా అమ్మా ! ఒకటే రాగాలు
కీశావు ! ”

అః ! ఆగు. ఎందుకో పూరికే ఎవరో చెవి దగ్గర చికాకు పెడుతున్నారు.

ఉండు, అలోచించని, చూడనీ.

ఈ గాలిబుంగలోకం వొంటరిగా, ఏకాంతంగా చూడనీ. మొహమెదట వేల
గట్టినట్టుందది. ఉన్నదల్లా తుడుచుకు పోయింది. ఇల్లు పడుంది, మనుషులు లేరు.
సొమ్ములుపాక అలాగే పడుంది. ఉత్తిరాటంకి కన్నెలు వేలాడుతున్నాయి.
అవులూ, ఎడ్లూ లేవు. పాడు పొలంలో ధాన్యం మడి వగిలి ఆవలిస్తోంది. నోటికి
వొక్క-చుక్క నీరులేదు. ఝోలా రెండుపక్కలా బూడిదరంగువీ, తెల్లటివీ ఎము
కలు కుప్పలు పడివున్నాయి. నీళ్ళకి బదులు ఇనకమేట వేసింది. అంతా బోడిగా
పడుంది. ఎక్కడుండేదో ఇంతవేడి ! బోడికొండ పగుళ్ళలోంచి ఎవరో బూడిద ఎగ
రేస్తున్నారు. కుండపక్క చింకి బుట్టా తట్టా దొర్లుతున్నాయి. పాడైన ఇంటికప్పు
ఎవరో మెల్లిమెల్లిగా పీకేస్తున్నారు. పుర్ పుర్ చొప్పుతూ ఎగిరిపోతూవుంది. నల్ల
టివీ, బూడిద రంగువీ వెదుళ్ళు, ముసీలాళ్ళ పళ్ళలాగ తుఫానులో కదులు
తున్నాయి. కదిలి కదిలి ఇంటి కప్పులు కూలిపోతున్నాయి. అదుగో బూడిద.
తుఫాను రేగుతోంది. కొండనందుల్లోంచి విచిత్రమైన కేకలు వినిపిస్తున్నాయి.
అబ్బా, ఏం వేడి ! అంతా అర్చుకుపోయింది. ఏమైంది ?

మరి ఈహించడానికి తరంకాకండా వుంది. గాజుకళ్ళతో చేరబడి కూచునే
వుంది మనిషి. కదలడం లేదూ, మెదలడం లేదు. సొమ్ములు ఇళ్ళకి వచ్చే వేళ
యింది. వీధిలో జనం వస్తూపోతున్నారు. మాట్లాడకండా ఇటూ అటూ చూస్తూ
పూరి ఆడంగులు కడవలు పుచ్చుకు నీళ్ళకి బయలుదేరు తున్నారు. పిల్లలు గెంతు
తున్నారు, ఎండ చిరునవ్వు వపుతూ కొండల మధ్య కరిగిపోతూ వుండవచ్చు.
పుయ్యకి చైతన్యం లేదు.

అంతో ఎవరు నవ్వుతున్నారు? ఎవరి నోరది? నిద్రలోంచి లేచినట్టు మొహమెత్తి వుయు వింది. దివుడు నవ్వుతున్నాడు. అతడి కొత్త పెళ్ళాం నవ్వుతున్నాది. పక్క ఇంట్లోనే పగవాళ్ళు నవ్వుతున్నారు. క్రమంగా కన్నీళ్ళు అర్చకుపోయాయి మలినంగా వున్న మొహంమీద తెరలు తెరలై లేచివచ్చింది వెచ్చదనం. గూఢకింద వేడి వచ్చి చెవులు రిక్క పొడిచాయి. దూఢమే సుఖమనిపించింది.

గట్టిగా నవ్వుకుంటున్నారు వాళ్ళు. తన కళ్ళముందు తన ఇంట్లోనే కూచుని శత్రువులు పగసాధిస్తున్నారు. కోపంతో వుయు వొళ్ళు పొంగింది. గుండె రాయి చేసుకుందామె. మరి ఏడుపులేదు.

బలం వచ్చింది. ఎర్రగా కాలిన ఇనుం లాటి దా బలం. ఇంకా వినాలని పిస్తోంది. ఇంకా మండిపడాలనిపిస్తోంది.

తటాలున ఎవ్వడు దిగిపోయిందో ఆమె, గడప మీంచి గుమ్మానికి దిగి పోయింది. తనని చూసి తానే నిచ్చెరపోయింది.

“ఎందుకూ ఇక్కడ కూచున్నాను?” అనుకుంది— “ఏం చూడాలి?”

పిల్లాణ్ణి పట్టుకుని వెలిపోయింది.

చీకటి పడుతూ పడుతూ వుంది.

నూ రు

“ఎవరా వెళుతున్నారు?”

పుయు తుళ్ళివడింది. ఆగి వెనక్కి చూసింది.

నోరు బీడైపోయింది, మనస్సులో అగ్గిమండుతోంది. ఆరు అయిపోవచ్చి నట్టుంది. ఎటు వెళుతోంది తాను?

మరో రెండడుగులు ముందుకి వేసింది. వెనకనించి డిసారి పురిమారు—“చీకట్లో అడివి వేపు ఎవరు వెళుతున్నారు? వినపడలేదు? వెనక్కి మళ్ళు.”

మాటాడకండా తల వొంచుకుని పుయు వెనక్కి మళ్ళింది. ఆకాశంమీద చుక్కలు విరచల్లి నట్టున్నాయి. అన్నిదినాల్లాగే ఇవాళకూడా పాండు డిసారి తన ఇంటిముందు ఎత్తురాయి మీద కూచుని నక్షత్రాల యోగం చూస్తున్నాడు. చుక్కల వెలుగులో స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నా డతడు. కదలకండా మెదలకండా రాయిలాగ కూచున్నాడు.

డిసారి అన్నీ మరిచిపోయారు. ఆకాశం మీదే ఆతడిచూపు. మాటాడకండా వచ్చి రాతికింద నిలబడింది పుయు. దూరంగా పూరివీధిలో అక్కడక్కడ వంట పొయ్యిల ఎర్రమంటలు మెరుస్తున్నాయి. గుంపులు గుంపులు మనుషులు మూగు తున్నారు. చర్చించు కుంటున్నారు.

ఏం చర్చ? ఆమె విషయమే. లోకమంతటి సానుభూతి ఆమె వేపేపుంది. సంత కూడింది. ఆరుగోర్లి దుమ్ములో పేరు మారుమోగుతోంది. ఆచివర ఆమె ఇల్లు. ఇల్లా వాకిలి సంసారం అన్నీ అక్కడేవున్నాయి. ఆమె ధాండ్ జీవనం అక్కడ సమాధి అయిపోయింది. తలుచుకుంటే గుండె కుమిలిపోతూ వుంది.

ఒళ్ళో పిట్టాడు నులుచుకుంటున్నాడు. ఎంతసేపయో నిద్రపోయాడు. పాపం ఏమవుతుంది అతడి అవస్థ? ఎవళ్ళు వాణ్ణి నా అని అడుకుని పైటకొంగు కప్పు తారు? ఎవళ్ళు పెంచి పెద్ద చేస్తారు? ఎవళ్ళమీద అధారపడి నిలబడతాడా మనిషి బిడ్డ?

రెండు కళ్ళలో కన్నీళ్ళు ధారలు కట్టాయి. దేవుడు జ్ఞాపకం వచ్చారు. ఆకా శంమీద ధర్ము. కిందదర్శని. డిసారి కూచున్న రాయికింద నిలబడి వెక్కి వెక్కి ఎదుస్తూ పుయు కూడా ఆకాశంవేపు మొహమెత్తింది.

చరమవేదన మూర్తిమంతమైనట్టు, నల్లటి నిరాశలోంచి కేక విసవడింది— భగవంతుడు— భగవంతుడు. పగిలిన కుండలో గాలి కన్నుమన్నట్టు వేడివేడిగా పెద్దపెద్ద నిట్టూర్పులులేచాయి. కన్నీళ్ళుకమ్మాయి. మనుషులు చేతులార నృప్తించు కున్న చీకటి భగవంతుడు.

"ఎవరు ఏడుస్తున్నారు? ఏమైంది?" డిసారి కిందికి గెంతి, దగ్గిరికి వచ్చాడు. "అఁ! సావోతా దోలే! ఏడవకమ్మా, పడవద."

నెమ్మదిగా తన గుమ్మంవేపు తినుకు వెళ్ళా దామెని.

"ఒలే ముసిల్లి, చూశావే ఎవరు వచ్చారో!" భార్యని కేకవేశాడు. ముసిల్లి పుయుని చూసింది. ఏమీ అనలేదు. కొగిలించుకుని ఇంట్లోకి లాక్కుపోయింది. పాండ్రు డిసారి వెనకాల వెళ్ళాడు.

ఎవరి నోటా వొకమాటలేదు. పొయ్యి మండుతోంది. వంట జరుగుతోంది. గోడకి చేరబడి పుయు కూచుంది. ముసిల్లి పొయ్యిలో కర్రలు ఎగదోసింది. అగ్గిసెగలో బాసికం కూచుని, చేతుల్లో మొహం పెట్టుకుని ఆలోచిస్తున్నాడు డిసారి. మెరుస్తూన్న అతడి నుదుటి మీద వెలుగు నీడలు దోబూచులాడుకున్నాయి. మెల్లిమెల్లిగా చెమటబొట్టు జారుకున్నాయి.

కొంతసేపు గడిచింది. మెల్లిమెల్లిగా ముసిల్లి మాటలు మొదలెట్టింది. డిసారి తలవూపాడు. అన్నిచోట్లా అదేమాట. పుయు ఆలోచించింది. సంసారులందరూ వొకటి సరళమైన ఉపదేశం ఉపదేశిస్తున్నారు. "ఓర్పుకో, కళ్ళు మూసుకుని అన్నీ నహించుకో. అదృష్టమనుకో. ఇవాళకాకపోతే రేపు అన్ని విషయాలూ అవేసర్దుకుంటాయి, వాటంతట. మంచి మంచే. చెడ్డ చెడ్డే. కేలిపోతుంది. దుష్టులు శిక్ష పొందుతారు. న్యాయంగా పున్నవాళ్ళకి గెలుపు తప్పదు. భవిష్యత్తుని కనిపెట్టు కుని ధైర్యంగా వుండు. దిటవు తెచ్చుకో."

మనస్సు మరిపించే వోదార్పులివి. వీటిలో ఏముంది?

బుదిరింపు మాటలు మెల్లిమెల్లిగా చెల్లిపోయాయి. పుయు మొహానికి అగ్గిసెగ తగులొంది. కన్నీళ్ళు అర్చుకుపోతున్నాయి. బైటి తుపాసు లోపలికి నడుస్తోంది. మాటలు లోపలిదాకా వెళ్ళడంలేదు. ఏమీవెళ్ళడంలేదు. వాటంతట అవే తుర్చి పోతున్నాయి. మళ్ళీ గదిలో నిశ్శబ్దం. కర్రబొమ్మల్లాగ ముసిల్లి ముసిలాడూ కూచున్నారు పొయ్యిమీద కుండ కుకకుత మంటోంది. మనక మనక చీకటిలో మనిషిపెట్టిన చిన్నపొయ్యిమాత్రం మండుతోంది. మెల్లి మెల్లిగా

రంగురంగుల అగ్ని మండుతోంది. ఎర్రగా, వంగపండు రంగుగా, వచ్చగా మంటలు లేస్తున్నాయి. ఆరిపోతున్నాయి. తిరిగి మండు తున్నాయి. బైట వొట్టిచీకటి.

అక్కడ సానుభూతి లేదు.

పెద్ద నిట్టూర్పుతీసి డిసారి లేచాడు. కళ్ళ భూడిదరంగు కింద అగ్ని మెరుస్తోంది "లే, ఇంత భోంచెయ్యమ్మా. నేను తినేసరికి అలస్య మవుతుంది." గబగవా చెప్పేసి వెళ్ళాడు మునిలాడు.

మునిల్లి తుళ్ళిపడి, వంటమీద మనసు పెట్టింది. పుయు బైటికి వచ్చింది. మెట్ల మీద దూరానికి చూస్తూ పాండుడిసారి నిలబడి వున్నాడు. ఏంచెప్పితాతో? అన్నీ తెలుసు నితడికి. పేరుపడ్డ నిద్లాంతి. అడిగితే చెప్పనంటా? అడగాలని ఆలోచిస్తూ గోడకి చేరబడి నిలబడింది పుయు. పెదపులు వొడికి ఆగాయి. ముసూర్తం గడిచింది. అడగ లేకపోయింది, ఖన్ ఖన్ చప్పుడు విని పాండు డిసారి వెనక్కి చూశాడు.

"మళ్ళి బైటి కెందుకు వచ్చావమ్మా? మంచు. పిల్లాడికి రొంపపడుతుంది. వెళ్ళు, లోపలికి వెళ్ళు. తిండి తిను. నేను వచ్చేసరికి అలస్యమవుతుంది. వెళ్ళు, ఇంత విచారమెందుకూ? మనస్సు మార్చుకో. మరిచిపో. అనందం కోసమే మన జన్మ. వ్యయంగా కలిగించుకోకపోతే మనకి బాధ కలిగించడం ఎవ్వరికీ తరం కాదు. లోకంలో దుఃఖం లేదు."

చెప్పేసి వెళ్ళిపోయా డతడు. ఎంచక్కా చెప్పాడు! తన రాతిమీది కెక్కి పోయాడు. రాత్రంతా ఎన్నో చుక్కలు లెక్కపెడతాడు. గొప్పవాడు. జ్ఞాని. నమ్మక మున్న మనిషి. అనందజీవి. అతడి కున్న అనందం ఎవ్వరికీ లేదు. అందరూ అతడిలా వుంటారా మరి?

"మరిచిపో. దుఃఖంలేదు." - అతడి మాటేనా ఇది! నిజమేనా? చుక్కలమాల అది. అకాశం మీది మాట. అంతే. రక్తమూ, మాంసమూ పున్న మనిషి నోటి మాట కాదిది.

నల్లటి ఝోలాలో చీకటి ప్రవాహంలా కమ్ముకు వస్తోంది చిమ్మచీకటి. అకాశం మీద మినుకు మినుకు మంటున్నాయి చుక్కలు, ఉదాసద్యోతకంలా ఎంతో దూరాన వున్నాయవి.

అడిగితే జవాబురాదు. దట్టమైన తెర.

డిసారి రాలిమీద కూచున్నాడు. సత్యాన్వేషి అతడు. చూస్తూవుంటాడు; అపలేదు. తెలుసుకుంటాడు; తెలపలేడు. వానాకాలంలో వొక పొడిరాత్రి. ఎవరికోసం? తనకోసం కాదు.

మిణుగురు పురుగులు ఎగురుతూ తిరుగుతున్నాయి. సుళ్ళుతిరిగి కెరటాల్లా ముంచుకు వస్తున్నాది రాత్రిచీకటి. అన్నీ నిద్రపోతున్నట్టున్నాయి. వీడిలో వెలుగులేదు. మనుషుల గొంతుకల నడిలేదు. చల్లని విస్ఫుతిలో అన్నీ ములిగి పోతున్నాయి; కొట్టుకు పోతున్నాయి.

ఎంతో రాత్రి పడింది. డిసారి వచ్చాడు. ద్వారం దగ్గర ముసిల్మీ మౌనంగా కూచుంది. ముసిల్మీ ముసిలాదూ మెల్లిమెల్లిగా రెండు మాటలు మాట్లాడారు. ముసిల్మీ వేలు చూపించింది. పైటకొంగు కప్పకుని గోడ చేర్చున ముడుచుకు పడుకుంది పుయు. డిసారి వొంగాడు, మెల్లిమెల్లిగా ఆమె తల నిమిరాడు. నిద్రలో ఎచ్చినట్టు వొణుకుతూ వొణుకుతూ పుయు పూపిరి వినిపించింది.

" ఇక్కడ పడుకుంటుందా ? " అడిగింది ముసిల్మీ.

" పడుకోనీ " - అన్నాడు డిసారి - " ఇష్టం వచ్చినట్టు పడుకోనీ. లేపకు. బాగా నిద్ర పట్టింది. కప్పేద్దాం. గడపమీద తడక కట్టేద్దాం. భయమేముంది ? మనమున్నాం కదా ! ఎంతటివాళ్ళ బిడ్డ ! ఎంతటివాడి కోడలు ! అయ్యో -

" సరుబు సావోతా ! సరుబు సావోతా ! ఏమటయింది దిది ! " తనలో తాను గొణిగాడు డిసారి.

నూటా వొకటి

తెలతెలవారుతూ వుంది.

పిల్లాణ్ణి బుదిరిస్తూ వుయ్యలేచి నిలబడింది.

డిసారి దంపతులు నిద్రపోతున్నారు, అందరూ నిద్రపోతున్నారు. కొత్తజీవన సమస్య పట్టుకు పరిగెత్తుకు వస్తోంది వేకువ. కోడు మాట వొక్కటే - "నాకు నువ్వు ఇష్టం లేదు." తరవాత మరేముంది? ఈ వూళ్ళో తనదంటూ ఏముంది? జనం లేస్తారా. పురాకులు పెరుగుతాయి. ఎవళ్ళ దొప్పకింద దొప్పయి వుంటుం చామె?

బంగారప్పిచ్చికకి గూడుంది. చీమలకి తిండుంది. తనకి వుండడానికి సాస మేది? రాత్రి చేసుకున్న ప్రతిజ్ఞ తలెత్తింది. దూర మవ్యంలోని మిటిం గ్రామం కంటికి కనపడింది. కన్నవారి ఇంటిగోడలు కూలిపోయాయి, ఎంతమందో పాత మనుషులు చచ్చిపోయారు. అయినా 'నాది' అని చెప్పటానికి వూరిపేరుంది. ఆ మహాబలిపర్వతం అలాగే నిలబడివుంది. అచంపార్థురనా అలాగే ప్రవహిస్తూ వుంది, ముసిలి రథు సావోతా అదరిస్తాడు. ఎవళ్ళూ ఎరిగినా ఎరక్కపోయినా పుబులి గుర్తిస్తుంది. దర్తనీ వొళ్ళో అందరికీ స్థలముంది. చింతదేనికి? మూన్నాళ్ళ ముచ్చట మనిషి జన్మ. తరవాత మళ్ళీ మూర్పు రానే వస్తుంది. ఈ రెన్నాళ్ళూ గడుపుకోడం సాధ్యంకాదా?

నిజమే చెప్పాడు డిసారి. చావులేదు. దుఃఖంలేదు.

గడప దిగిపోయింది వుయ్య. గబ గబా నడిచింది. నడిచి పోతోంది. కాని ఏమిటిది? ఏమైపోయింది? - కొత్త యుగం కొత్త దునియా.

ఎంతదైర్యం చిక్కబట్టినా లోపలి ప్రాణం వొణికి పోతూనేవుంది. పెదవులు అదురుతున్నాయి. కళ్ళలోంచి కన్నీళ్ళు నోట్లోకి ధారలు కడుతున్నాయి. ఉద యిస్తూ వున్న సూర్యుడి వేపు చూస్తూ మెల్లిమెల్లిగా తనలో తాను గొణుక్కుం చామె -

"జీవనంలో రుచి వుంది. చావులేదు. దుఃఖం లేదు."

